Наукове Товариство ім. Шевченка

ЕНЦИКЛОПЕДІЯ УКРАЇНОЗНАВСТВА

Словникова частина

4

Видавництво „Молоде Життя“

Shevchenko Scientific Society, Inc.

ENCYCLOPEDIA OF UKRAINE

in 2 Volumes

Responsible Editor Prof. Volodymyr Kubijovyč, Ph. D.
Volume II/4

Paris — New York
1962

Проект зі збереження інтелектуальної спадщини української еміграції

Printed by „LOGOS" G. m. b. H., Munich

К

Крушельницький Іван (1905—34), поет, графік і мистецтвознавець, син Антона К.; з 1929 р. співр. совєтофільського журн. «Нові Шляхи». Зб. поезій «Юний спокій» (1929), «Бурі й вікна» (1930), драматичні поеми «Спір за мадонну Сільвію» і «На скелях» (1931) та ін. Окрема кн. графічних робіт «Графіка І. Крушельницького». 1932 р. переїхав до УССР, у грудні 1934 розстріляний большевиками; 1957 реабілітований.

Крушельницький Мар'ян (*1897), актор і режисер школи Л. Курбаса, родом з Тернопільщини. На сцені з 1915 р. («Тернопільські театральні вечори», пізніше театр «Бесіди» у Львові), з 1924 в «Березолі», де під керівництвом Л. Курбаса створив ряд яскравих образів у п'єсах М. Куліша (Малахій), І. Микитенка (Малоштан, «Диктатура») й ін. Після арешту Л. Курбаса й перетворення «Березоля» на Театр ім. Т. Шевченка К. став його мист. керівником ((1934–52), перебудовуючи цей театр в напрямі викорінення мист. традицій «Березоля» і пристосування його до вимог соцреалізму. Це позначилося й на репертуарі, в якому в постановках К. перше місце посіли п'єси О. Корнійчука, Л. Дмитерка і рос. клясиків. К. передусім комедійний актор, і його найкращі ролі за цей період – Максим Кукса («Пошились у дурні»), Іван Непокритий («Дай серцю волю . . .»), Мартин Боруля, Аркаша Щастлівцев («Ліс»), Кіндрат Галушка («В степах України»), дяк Гаврило («Богдан Хмельницький») й ін., але одночасно К. дав і дуже оригінальний образ короля Ліра. З 1952 р. став режисером (з 1956 гол. режисер) Театру ім. І. Франка в Києві. *В. Г.*

М. Крушельницький

Крушельницький Ярослав (*1916), псевд. Славко, маляр-експресіоніст родом з Галичини; 1943 р. брав участь у мист. виставці у Львові, з 1950 виставляє в Сальоні Незалежних у Парижі; живе в Люксембурґу.

Крушина, див. *Жостір.*

Крушина ламка (Rhamnus alnus Mill.=R. frangula L.), кущ до 3 м заввишки з родини жостіруватих; кору використовують в медицині як проносний засіб; деревину на токарні роботи; з кори й недостиглих плодів виготовляють жовту, а з достиглих — зелену та фіолетову фарбу.

Крюків, давніше окреме м-ко, тепер міський р-н м. *Кременчука,* положений на правому березі Дніпра.

Крюківщина, с. на півд. зах. від Києва, Києво-Святошинського р-ну; в лютому 1918 р. бої окремого Запор. загону проти большевиків, в листопаді-грудні 1918 р. бої військ Директорії проти гетьманських частин; у лютому 1918 бої Січ. Стрільців проти большевиків, літом успішні бої УГА під час наступу на Київ.

Крюков Борис (*1895), маляр і графік; закінчив Київ. художню школу, працює гол. в книжковій графіці; до 1941 р. оформив і ілюстрував бл. 500 книжок (М. Хвильового, А. Тесленка, Г. Косинки, С. Васильченка, вид. Дитвидав-у й ін.). На еміґрації з 1948 р. в Буенос-Айресі; працює в арґентінських в-вах «Атенео» (ілюстрація світових клясиків) і «Атлантіда» (кн. для молоді), ілюструє кн. й журн. для укр. в-в. Виставляв у Києві, Львові, Буенос-Айресі й ін.

Б. Крюков

Крюковський Іван, див. *Кравченко-Крюковський* Іван, кобзар.

Крячок (Sterna), птах з ряду мартинюків, довж. тіла 25—40 см, гніздиться на берегах рік, оз. і морів. На Україні поширені: К. звичайний, річковий (S. hirundo L.), К. малий (S. albifrons Pall.), К. чор-

ний (Chlidonias nigra L.), К. білокрилий (Chl. leucoptera Temm.) й ін.; всі вони зимують в Африці й півд. Азії.

Куба Людвік (1863—1956), чес. маляр, письм. і муз. етнограф, дослідник нар. музики слов. народів. У зб. „Slovanstvo ve svých zpěvech" (1884—95) і „Cesty za slovanskou písní" (1935) багато укр. матеріялу.

Кубаля Людвік (1838—1918), видатний поль. історик доби Хмельниччини, д. чл. НТШ. Твори К. дають багато для вияснення укр.-поль. відносин і відзначаються великою об'єктивністю: „Szkice historyczne", 2 т. (1880—93), „Jerzy Ossoliński", 2 т. (1883), „Wojna Moskiewska r. 1654—55" (1910), „Wojna Szwedzka r. 1655—56" (1913), „Wojna Brandenburska i najazd Rakoczego w r. 1656—57" (1917), „Wojny duńskie i pokój Oliwski 1657—60" (1918).

Кубанська Законодавча Рада, законодавчий орган Кубанського Краю (Кубанської Нар. Республіки) в 1917—20 рр., обираний на три роки на основі окремого закону (див. *Кубань*). К. З. Р. вела законодавчу діяльність в межах, визначених Крайовою Радою, і користувалася законодавчою ініціятивою; до її компетенцій належали: розгляд і затвердження крайового бюджету, вибори держ. контролера, затвердження проєктів держ. позик, визначення щорічного контингенту осіб, що підлягали військ. службі, затвердження договорів з ін. держ. утворами й обл. і обговорення діяльности Кубанського Крайового Уряду, який перед К. З. Р. відповідав і якому вона могла висловити вотум недовір'я.

Члени К. З. Р. брали участь у засіданнях Крайової Ради з правом дорадчого голосу. К. З. Р. збиралася щорічно на чергову сесію, що відкривалася 15 листопада; на надзвичайну сесію її скликали за ініціятивою Військ. Отамана або на вимогу не менш однієї третини кількости чл. самої К. З. Р. Законодавчу Раду обрано в 1918 р. на один рік з чл. Кубанської Крайової Ради, але потім її повноваження були продовжені.

В. І.

Кубанська Крайова Рада, установчі збори Кубанського Краю (Кубанської Нар. Республіки), обрані тільки чоловіками, в кількості бл. 600 осіб. К. К. Р. вийшла ще у вересні 1917 р. з Військ. Ради (див. *Кубань*), а в 1918 р. була обрана за спеціяльним положенням. К. К. Р. скликалася для обрання Військ. Отамана (на 4 роки) і для розгляду і затвердження законів, які зміняли основні положення про управління краєм, як також для розв'язання питань, що вносилися на її розгляд Військ. Отаманом або Законодавчою Радою (по ухвалі двох третин усіх її чл.) або нею самою. К. К. Р. скликалася з ініціятиви Військ. Отамана або згідно з рішенням Законодавчої Ради, прийнятим більшістю не менше двох третин усіх її чл. По вирішенні питань, для яких К. К. Р. скликали, як і поставлених з її ініціятиви, її повноваження кінчалися. Для відкриття сесії К. К. Р. потрібна присутність не менш двох третин її членів.

К. К. Р., що була скликана в 1918 р., відбула три сесії: 1918 р., 1919 р. і 1920 р.

В. І.

Кубанська Народна Республіка, назва держави, яка постала 16 лютого 1918 р. на території кол. Кубанської обл. Рос. Імперії постановою Кубанської Законодавчої Ради і була цілком суверенна. 4 грудня 1918 з прийняттям нової конституції (на надзвичайній сесії Кубанської Крайової Ради) назву К. Н. Р. змінено на Кубанський Край (К. К.), при чому до нової конституції було додано деклярацію, що К. К. вважає себе самостійним до встановлення ладу в Росії (зроблено це з розрахунком, що Кубань стане окремою складовою частиною майбутньої Рос. Федеративної Республіки вільних народів і земель). Законодавчу владу мала *Кубанська Крайова Рада* і *Кубанська Законодавча Рада;* виконавчу владу мав Головний Отаман, обираний на 4 роки Крайовою Радою, що був гол. збройних сил і призначав уряд, відповідальний перед Законодавчою Радою. Див. також *Кубань*.

В. І.

Кубанська низовина (Прикубанська низовина, Кубансько-Озівська низовина), простора рівнинна низовина, положена в зах. частині Передкавказзя між підгір'ям Кавказьких гір на півдні й Кумо-Маничською височиною на півн.; займає бл. $^3/_4$ території *Кубані*. К. н. являє собою з геол. погляду тектонічну депресію, виповнену крейдовими і третинними шарами, які покривають складчастий герцинський фундамент. Верхні шари це перев. глини й піски гор.-третинного й четвертинного віку, винесені ріками з Кавказьких гір; в півд. частині це флювіогляціяльні шари (перев. ріняки). На поверхні К. н. вкрита лесуватими суглинками, товщиною 20—50 м. К. н. лежить на висоті 0—150 м і поволі спадає на зах. до Озівського м.; її півд. частина підноситься від р. Кубані в бік до Кавказьких гір до 300 м. К. н. являє собою здебільша майже ідеальну, одноманітну рівнину з неглибокими безвідпливовими заглибинами — *падами*, звичайно виповненими солонцями або заболоченими. В наслідок поступового обниження К. н. утворюються в приозівській частині лима-

ни — затоплені морем кол. гирла рік, оз. й плавні, а річки, зокрема Кубань, є забагнені. Плавні простягаються насамперед уздовж р. Кубані й покривають її обширну дельту (бл. 3 500 км²). Різноманітнішою є лише вища сх. і півд. частина К. н., яку ріки розчленували на ряд пласких плято.

Відмінний краєвид має *Таманський півострів*, пов'язаний з рештою К. н. дельтою Кубані. Він складається з низки антиклінальних пасем вис. до 162 м,

Кубанська низовина

збудованих з третинних глин з болотяними вулканами і відділених синклінальними долинами, виповненими алювіями дельти Кубані, оз. й лиманами. Ще на поч. нової ери сучасний Таманський півострів розпадався на низку островів, пізніше пов'язаних в одне ціле наносами Кубані.

Клімат К. н. помірковано континентальний, подібний до клімату Степ. України, але вологіший і через більше висунення на півд. — тепліший (сер. річна температура 10—12°Ц.). Зима, під впливом сибірського антициклону, для даної геогр. широти, відносно гостра (сер. температура січня від –2°Ц. на півд. зах. до –5° Ц. на півн. сх., абсолютні мінімуми від —26°Ц. до —35°Ц., ч. днів з пересічною температурою нижче 0°–60—100 на рік), сніговий настил тонкий і нестійкий. Літо гаряче й довге (сер. температура липня від 22 до 24°Ц., абсолютні максимуми 40—42°Ц.), 140—150 днів на рік має температуру понад 15°Ц., суховіїв і чорних пилових бур мало. Ч. атмосферичних опадів 400-700 мм, найменше на півн. сх. і на Таманському півострові (лише 350—430 мм), найбільше — у підніжжя гір. Атмосферичні опади бувають впродовж всього року, але найбільше їх трапляється від травня до липня, найменше — ранньою осінню. Велике ч. соняшних днів (2 000—2 400 год. на рік, найбільше над Озівським м.). Для півд. частини К. н. характеристичні *фенові вітри*. Гаряче і довге літо дозволяє на поширення низки теплолюбних с.-г. культур (напр., рижу), інтенсивного садівництва і виноградництва, хоч інколи шкодять їм весняні приморозки.

Єдиною більшою р. К. н. є *Кубань*. І вона й її лівобічні притоки – Лаба, Біла, Пшиш, Псекупс, Афіпс живляться атмосферичними опадами і талими водами фірнів та льодовиків і тому багатоводні, а повені бувають на весні й літом. Зате річкова мережа на півн. від р. Кубані рідка; річки, які тут пливуть до Озівського м. – Єя з Сосикою, Челбас, Бейсуг й ін. — маловодні, літом часто пересихають і діляться на поодинокі плеса. Над Озівським м. і в дельті Кубані трапляються численні оз., постали з лиманів, які втратили зв'язок з морем; найбільше з них солоне *Ханське* оз.

Основними ґрунтами К. н. є чорноземи — карбонатні, а в півд. частині вилужені. В р-ні плавнів поширені алювіяльні торфяно-лучні ґрунти, на Таманському півострові темнобарнясті малосолонцюваті.

Майже всю К. н. колись вкривали степи, нині повністю заорані. В півн., найменш вологій частині був поширений вузьколистий, в сер. барвистий типчиново-ковиловий степ (гол. види: ковила, типчак, кипець, з різнотравних — півонії, зірки та ін.). Півд., найвологішу частину з вилуженими чорноземами займає лісостеп з лісами (дуб, граб, клен) і чагарниками (ліщина, білан жилкуватий, шипшина, терен й ін.), які творили давніше бл. $^1/_3$ поверхні. Долини р. Кубані й її приток заповнювали ліси з верби, тополі, берези, ясеня, сірої вільхи, на підвищених місцях — дубові й ясенево-дубові; рештки лісів залишилися в дельті Кубані.

Фавна К. н. подібна до фавни *Степ. України*; тут поширений сірий ховрах, звичайна нориця, тхір та ін.

Людність, нар. госп-во, література див. *Кубань*. *В. Кубійович*

Кубанське Козаче Військо (Кубанське козацтво), єдина формація укр. козацтва, яка залишилася до кін. царату, одне з 12 коз. військ в Рос. Імперії, поруч Донського — найчисленніше (1860 р. бл. 400 000, 1912 р. — 1 392 000 козаків разом з родинами), останнє звено запор. козаків. К. К. В. постало 1860 р. на базі *Чорноморського козацтва*, збільшеного частиною *Лінійного Війська*. Як військ. стан К. К. В. мало такий устрій, як інші коз. війська, з невеликими лише відхиленнями і з дуже обмеженим самоврядуванням. На чолі його стояв наказний отаман, який одночасно мав і цивільну владу в Кубанській обл.; йому підпорядковувались відділові (також наказні) отамани, які мали військ. й цивільну владу по відділах. Колись широке са-

моврядування залишилося лише в станицях: виборні станичний збір, станичний отаман, управління й суд; по хуторах діяли тільки хутірний збір і отаман.

Військ. служба тривала довше, ніж у некозаків: 3 рр. вступний вишкіл у станицях, 4 рр. активної служби в полках, 4 рр. в частинах другого призову, відбуваючи кожного року літні вправи, 4 рр. в частинах третього призову, відбуваючи в той час один раз вправи, і 5 рр. в заг. резерві — при чому відбували її козаки у власних уніформах, з холодною зброєю і на власних конях; після 20 рр. переходили до військ. ополчення. Порівняно з ін. коз. військами К. К. В. мало також багато піших частин (т. зв. пластунів). К. К. В. в мирний час охоплювало 11 кінних (6-сотенних) полків, 6 пластунських піших батальйонів, 5 кінних батерій, 2 кінні сотні для конвою царя, 2 кінні сотні до Варшави, 1 до Тифлісу. Крім того, місц. пластунські команди — разом бл. 50 000 козаків. Під час першої світової війни К. К. В. виставило 37 кінних полків, 22 батальйони пластунів, 9 батерій, 36 окремих кінних нумерних і 11 запасних сотень (разом бл. 100 000 козаків).

Підстаршина Кубанського війська

Землеволодіння було організоване за традиціями Запор. війська. Коз. земля (6,8 млн десятин на 8,7 млн всієї) належала всьому К. К. В., і воно ділило її між станицями на правах користування, а не власності; в свою чергу станиці розділювали землю між всіма козаками у віці понад 16 років на рівних паях, залишаючи деяку частину в запасі для підлітків. Коли цей запас вичерпувався, робили (звичайно по 6—12 рр.) новий розподіл, паї зменшували, і знову залишався деякий запас. 1914 р. розмір паю доходив в різних станицях до $4^1/_2$—30 десятин. Ця система землеволодіння забезпечувала, щоправда, всіх козаків землею, але була також гальмом інтенсивного госп-ва, бо зем. паї міняли своїх власників.

К. К. В. мало також свої власні фінансові засоби, т. зв. військ. та станичні капітали і прибутки (1912 р. 16,3 млн карб.), з яких покривалися видатки обл. управління, шкільництва (тільки для дітей козаків), охорони нар. здоров'я, будування доріг і гребель тощо. Див. також *Кубань.* *Р. М.*

Кубанський Край, див. *Кубанська Народна Республіка.*

«Кубанський Край», журн., присвячений кубанським справам, евангелицького напрямку; виходить укр. і рос. мовами в Торонто з 1951 р. від 3 до 6 чч. на рік; видавець пастор М. Фесенко.

Кубань (давня грец. назва Гіпаніс, Варданес), найбільша р. Кубанщини, довж. — 910 км, сточище — 61 500 км², витікає з льодовиків Ельбруса на висоті 3 000 м, перепливає Кавказькі гори, їх передгір'я й Кубанську низовину. В гор. течії К. тече на півн. зах. і має гірський характер; нижче Невинномиська випливає на рівнину, повертає на зах. і пливе широкою долиною з терасами, творить закрути, перекати, острови. В дол. течії, після прийняття притоки Лаби, К. є найбільше многоводна і творить з лівого боку плавні; на віддалі 116 км від гирла відходить від К. її віднога Протока; при гирлі до Озівського м. (до кін. 19 в. К. впадала до Чорного м.) К. творить обширну дельту, зайняту в більшості плавнями. Річкова мережа К. асиметрична: всі більші притоки — Теберда, Малий і В. Зеленчук, Уруп, Лаба, Біла, Пшиш, Псекупс й Афіпс — К. дістає з лівого боку. Найвищий водостан К. має влітку, під час танення льодовиків і снігів у горах, менший на весні й восени. В рівнинній частині К. замерзає на 10—20 днів. Після будови 1948 р. Невинномиського ка-

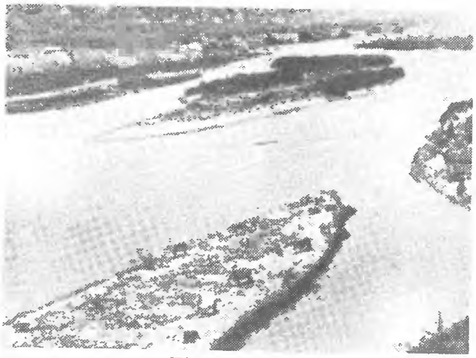

Ріка Кубань

налу К. віддає частину своєї води для р. Єгорлик для цілей іриґації. Для реґуляції водостану збудовано при гирлі р. Білої Тщицьке водоймище. К. судноплавна від гирла Лаби до Озівського м.; гол. транспорт с.-г. продуктів.

Кубань, іст.-геогр. країна в півн.-зах. частині Кавказу, найбільше на півд. сх. висунена частина укр. земель, відокремлена від решти України Озівським м. і Донщиною. К. займає зах. частину

степ. Передкавказзя та прилегле до неї Кавказьке передгір'я і Кавказькі гори, а на зах. також їх півд. схил (Чорноморський берег). На зах. К. межує з Чорним і Озівським м., сполученими Керчинською протокою (тут наближується до Криму), на півн. з *Донщиною,* на сх. із *Ставропільщиною* й *Терщиною,* на півд. з Грузією. Територія бл. 100 000 км², населення понад 4 млн (1959 р.).

Положення, границі. На історію К. й етнічний склад її вплинуло положення на пограниччі півд.-сх. континентальної Европи, Передньої Азії й середземноморських країн. Іст. доля К. була подібною до *Степової України,* зокрема Криму. Так само, як вони, надморська частина К. була перев. культ. й політ. експозитурою півд. держав (Греції, Риму, Візантії, пізніше Туреччини); крім того, в степ. смузі К. розвивалися перев. ті самі етнічні групи й політ. організми, як і на півд. Україні. Зокрема тісно політ. доля в'язала зах. частину К. з сусіднім Кримом (Боспорське царство, Кримський ханат тощо). В більше захищеній гірській частині К. та на передгір'ї (Закубання) довгий час затрималися напівсамостійні племена черкесів. Зате зв'язки з Україною були до кін. 18 в. з уваги на віддаль лише спорадичні. В боротьбі Росії за володіння Кавказом та за впливи в Передній Азії К., завдяки своєму положенню на шляху до Баку й Каспійського м. (Москва–Ростов–Баку) та незамерзаючим портам Чорного м. (Новоросійське), відограла велику ролю. З цих причин виникає геополіт. значення К. для України: зміцнює її позицію над Чорним м., відрізаючи від нього одночасно Росію, та дає безпосередній зв'язок з Закавказзям.

Як адміністративно-політ. одиниця К. постала тільки в 1860 р., після об'єднання території Чорноморських козаків (Чорномор'я) із сх. частиною К. і з Закубанням (див. нижче). Відтоді межі К. становили на зах. – Озівське і Чорне м.; на півн. з Областю Війська Донського

Схематична карта Кубані

1 — Межі Кубані. 2 — Межі Краснодарського краю. 3 — Півн. кордони Грузії. 4 — Межі інших країв, областей і автономних республік. 5 — Межі автономних областей. 6 — Півн. межа Кавказьких гір. 7 — Межа суцільної укр. національної території. 8 — Заповідники. I–VI — Назви сучасних адміністративно-територіяльних одиниць: I — Краснодарський край; II — Ростовська область; III — Ставропільський край; IV — Калмицька Автономна ССР; V — Адиґейська Автономна Область; VI — Карачаєво-Черкеська Автономна Область

– р. Єя; на сх. з Ставропільщиною й Терщиною – вододіл між р. Кубанню, з одного боку, і Доном (приблизно), Кумою й Тереком – з другого, на півдні з Грузією – гол. Кавказький хребет від Ельбруса аж до верхів'я р. Лаби, а далі Гаґринське пасмо до берега Чорного м. в околицях Гаґр.

В 1896 р. від К. відокремлено побережжя Чорного м. і створено з нього окрему Чорноморську губ. Територія К. нині покривається здебільша з територією *Краснодарського краю,* створеного большевиками 1937 р., з тією різницею, що верхів'я р. Кубані, перев. заселені кавказькими верховинцями, виділено з К. й організовано з них Карачаєво-Черкеську автономну область. Розміри цих різних адміністративно-територіяльних одиниць видно з таблиці (див. також карту на стор. 1212):

	Територія в 1 000 км²	Населення в млн
Кубанська область в межах 1914 р.	94,8	3,1 (на 1914 р.)
Чорноморська губернія " " "	8,4	0,2 " " "
Разом Кубань	103,2	3,3 " " "
Краснодарський край	83,6	3,9 (на 1959 р.)
(в тому ч.: Адиґейська А. О.	4,5	0,3 " " ")
Карачаєво-Черкеська А. О.	14,1	0,3 " " "

Природа. К. охоплює дві різні геогр. країни: на півн. Кубанську низовину, на півд. частину Кавказьких гір. *Кубанська низовина* являє собою слабо розчленовану, вкриту чорноземом степову урожайну рівнину, нині перетворену на хліборобський степ, одноманітність якого лише зрідка переривають дрібні ліси в нижчих місцях та зелень садів, що оточують оселі. Півд., вища частина, положена на лівому березі р. Кубані (т. зв. Закубання), є легко розчленована кавказькими притоками Кубані та становить лісостеп. Дещо відмінний краєвид має *Таманський півострів*, долина й дельта р. Кубані, вкриті плавнями, та лиманове побережжя Озівського й півн. частини Чорного м. На сх. Кубанська низовина легко підноситься в *Ставропільську височину*.

З Кавказьких гір на території К. поширений насамперед *Чорноморський Кавказ*, що підноситься невеликими пасмами над Кубанською низовиною. Збудований з флішу, він виявляє типовий сер.-гірський краєвид; його верхи підносяться з 300 м б. Анапи до 1 000 м б. Туапсе й до 2 000 м далі на сх. Вигідні перевали (Вовчі Ворота, Гойхтський Перевал) полегшують комунікацію між Кубанською низовиною й Чорноморським берегом.

Далі на сх. положені Абхазький і Центр. Кавказ є лише частково на території К., а ще менше на укр. етногр. території. Збудовані з докембрійських порід, вони являють собою високогірський краєвид і розчленовуються на два могутні паралельні пасма — Вододільний і Боковий. В найбільш на півд. сх. висуненій частині К. простягається найвища гора Кавказу *Ельбрус* (5 633). В півн.-сх. частині гір тягнуться асиметричні пасма з крутим півд. і похилим півн. схилом (куести); паралельно до Чорноморського К. виступають дві куести, далі на сх. — три (найвища — Скелястий хребет, сер. — Чорні гори), розчленовані поперечними долинами на окремі відрізки. Ґрунти, клімат і рослинність гір виявляють виразну зональну будову. Докладніше див. *Кавказькі гори*.

Окрему природну країну К. становить вузький *Чорноморський Кавказький берег* з його середземноморським підсонням, рослинністю і госп-вом.

В. Кубійович

Історія до кін. 18 в. К. заселена з часів нижнього палеоліту: найдавніша людина належала ще до неандертальського типу (найбільше відома стоянка б. станиці *Ільської*). Відтоді заселення К. не зазнавало вже перерв. К. багата на пам'ятки з енеоліту — бронзи, насамперед т. зв. «великі кубанські могили» з багатими похованнями вождів, серед них славнозвісна *Майкопська могила*. В той час К. перебувала під впливом високих культур Месопотамії і Закавказзя, і тому металеві вироби з'явилися на К. на кілька століть раніше, ніж на Україні. Протягом всієї бронзової доби аж до поч. 1 тисячоліття до Хр. на К. існував великий осередок бронзового виробництва, що витворив своєрідний т. зв. «півн.-казказький» стиль, вироби якого розповсюджувалися по всій Україні аж до Дніпра. Населення цього часу індо-евр., зайняття — хліборобство і скотарство. Перші століття 1 тисячоліття до Хр. характеристичні для К. особливим типом бронзових виробів, дуже близьким до т. зв. *Кобанської культури*. Бронзові вироби цієї культури зустрічаються разом з виробами гальштатської кераміки.

Найдавніше іст. населення в перші віки 1 тисячоліття до нашої ери становили на К., як і в сусідньому Криму, *кіммерійці*, пізніше в 7 в. витиснені *скитами*. З того часу на К. жили племена *синдів* (на півд. від р. Кубані в 5 в. творили свою державу), меотів (на побережжі Озівського м.) й ін., що всі були споріднені між собою і з скитами; вони були хліборобами та рибалками і вели жваву торгівлю з греками. На всій К. була поширена в той час скитська культура, про що свідчать численні могили з багатими похованнями, з яких найбільш відомі т. зв. могили *«Сім братів»* на Тамані. Скитська культура перехрещувалася з грец., носіями якої були грец. колонії, засновані гол. на Тамані. Найважливіша з них *Фанагорія*, тоді Геро-

монасса, Корокондаме, Горгіппія й ін. Ці колонії, як і частини територій синдів і меотів, увійшли з 4 в. до *Боспорського царства*, яке з 1 в. нашої ери підпало під зверхність Риму. З 2 в. до нашої ери скитів витиснули кочові савромати, що далі називали себе *сарматами*, а згодом *аланами;* вони також залишили на К. свої багаті могили.

Наїзд *гунів* (кін. 4. в. нашої ери) знищив Боспорське царство з його грекорим. культурою та давні місц. народи. Вони змішалися в степах з завойовниками (гуни, пізніше болгари, авари й ін.), в горах і на підгір'ї з них витворилися на зах. (гол. з меотів і синдів) *черкеси* (власна назва адиґе, в наших літописах касоги), на центр. Кавказі з кол. аланів виникли згодом осетинці (літописні яси). Десь у 5 в. до Тамані дісталася з Криму частина ґотів, що тут звалися тетрокситами, і вони перші принесли на К. християнство (єпархія в Тюматархе). В 7 в. вся К. увійшла до Хозарської держави. Впродовж всієї цієї доби через грец. колонії на Таманському півострові й кавказько-чорноморському узбережжі, які залежали від Візантії, далі тривали впливи візант. культури та ширилося християнство.

З 9 в. на К. з'являється колонізація укр. племени сіверян, що посунулися по р. Дінець до нижнього Дону, а звідти узбережжям Озівського м. до Тамані і вгору по Кубані. Після розгрому кн. Святославом хозарів, а також ясів (осетинців) і касогів (черкесів) в зах. частині К. постало *Тмуторокансьне князівство*, частина Київської держави, що було весь час уділом чернігівських кн.; від нього були залежні касоги. В 12 в. під тиском *половців*, які відрізали К. від України, руські кн. залишили Тмуторокань, але руське населення на Озівському узбережжі згадується ще в 13 в.; воно було залежне від половців.

В перший пол. 13 в. К. завоювали й спустошили монголи, але в горах залишилися далі черкеси й алани. Після ослаблення монголів на К. почали поширюватися італ., гол. ґенуезькі колонії, які доти вже існували в Криму — Мапа (б. теперішньої Анапи), Бата (Новоросійське), Матріга (Тмуторокань), Копа (недалеко гирла р. Кубані); вони були центрами торгівлі й культури. Після розпаду в кін. 15 в. *Золотої Орди* на кубанських степах постала Ногайська орда, яка увійшла до складу *Кримського ханства*. В кін. 15 в. ґенуезькі колонії зруйнували турки, а Кримське ханство стало їх васалем. Т. ч., півн. К. належала 300 років до Османської імперії (Таманський півострів з м. Темрюком, Таманню та Анапою підлягали їй безпосередньо), лише на півд. від р. Кубані залишилися незалежними черкеські племена, хоч під впливом оточення черкеси прийняли іслям. З пол. 16 в. на Кавказі почалися впливи Москви, з поч. 18 в. вони зміцніли. Майже весь цей час погранична р. Кубань була тереном боїв між кочовими татарами-ногайцями і осілими черкесами. Під час існування Запор. Січі запорожці навіщали сх. берег Озівського м., а свої риболовні місця мали на Тамані.

Під час рос.-тур. війни 1768–74 рр. рос. ген. О. Суворов винищив майже повністю Ногайську орду на К., так що півн. К. залишилася диким полем. 1774 р. Кучук-Кайнарджійським миром Туреччина зреклася прав на Кримське ханство, а цим самим на півн. К. 1783 р., після зайняття його Росією, півн. К. стала складовою частиною Рос. Імперії, а р. Кубань і Лаба – межами Росії й невеликих черкеських племен. *М. Міллер*

Кубань у 1792–1917 рр. Щоб залюднити землі Прикубання, цариця Катерина II пішла назустріч проханням решток запор. козаків, які під назвою чорноморських козаків (див. *Чорноморське козацтво*) жили між Дністром і Богом, і віддала їм у вічне посідання землі між р. Кубанню і Єєю (приблизно 1/3 території пізнішої Кубанської обл.) та дала їм широку автономію. 1792 р. розпочалась колонізація чорноморців під проводом своєї старшини – Захара *Чепіги*, Антона *Головатого*, Тимофія Котляревського, Сави Білого й ін. Чорноморці заснували 42 курені (пізніше накинена урядом назва — станиця), які, крім Березанського й Катеринівського, дістали такі самі назви, як і на Запоріжжі; вони були поділені на 4, пізніше 3 округи. 1794 засновано м. Катеринодар (сучасний *Краснодар*), з куренями для самотніх, що став осередком управи Чорноморського війська. Разом з родинами на К. переселилося бл. 25 000 чорноморців. Їхнім обов'язком була військ. служба, зокрема охорона т. зв. чорноморської оборонної лінії (зах. сторона кавказької лінії), яка простягалася вздовж р. Кубані від її гирла вгору аж до гирла р. Лаби (довж. 200 км) і становила кордон з горцями, гол. черкесами (що посідали Закубання).

Через нездоровий клімат і хвороби (гол. малярію) та безупинні бої з горцями, чорноморці зазнавали великих втрат. Тому їх ряди поповнювалися новими контингентами, гол. коз. елементом як з кол. Гетьманщини, так і з Слобожанщини, кол. запорожцями і селянами – уті-

качами, яких приписували до козаків. Так в 1809–11 рр. на Чорноморщині поселено 41 000 козаків, 1821–25 — понад 48 000, 1848—50 — бл. 16 000, разом якихсь 100 000, майже самих українців; серед переселенців в перші роки була досить велика смертність. 1861 на Чорноморщині жило 189 000 населення, в тому ч. лише 5 000 невійськ. Заселення Чорноморщини було слабе (ледве 6 осіб на 1 км^2), більшість працездатного чол. населення відбувала військ. службу, так що бракувало рук до праці, і тому гол. зайняттям було скотарство, екстенсивне хліборобство і рибальство.

На сх. від Чорноморської лінії простягалася, як її продовження вздовж р. Кубані, т. зв. Стара лінія, постала 1794 р.; її творили полки: Кубанський (з донців-старовірів), Кавказький (з козаків з Катеринославщини), Хоперський (з укр. Вороніжчини) й ін. військ. з'єднання; на поч. 19 в. ч. населення цієї півн.-сх. частини К. досягло 25 000 осіб. 1832 р. різні коз. війська (гол. Терське) і вищезгадані полки об'єднано в Кавказьке Коз. Лінійне Військо — т. зв. лінійців (див. *Лінійне Військо*), яке доповнювалося (гол. в 1831–34 рр.) укр. козаками з Лівобережжя й Дону, а також селянами, гол. українцями. Переселенцями із Старої лінії, чорноморцями й терцями заселено т. зв. Нову лінію вздовж р. Лаби й Білої (1840). На протилежність до чорноморців ні Стара лінія, ні Лінійне Військо не мали довгий час самоуправи. 1860 скасовано Лінійне Військо і зах. його частину в кількості 6 бриґад злито з Чорноморським Військом (сх. лінійців перетворено на *Терське Військо*), назву якого змінено на Кубанське Військо. Разом з цим створено на Півн. Кавказі дві адміністративні одиниці — Кубанську й Терську обл., що входили до складу Кавказького намісництва. На 1860-і рр. припадає також приєднання до К. Закубання.

Вже на підставі Адріянопільського миру (1829) з Туреччиною, Росії припало все чорноморське узбережжя від Анапи по Гаґри на півд., і тоді розпочалася його колонізація українцями, здебільша озівськими (1832 р.) козаками, що повернулися з Туреччини з отаманом Й. Гладким (див. *Озівське Військо*). З цього часу збільшився натиск Росії на черкесів, позбавлених тоді підтримки Туреччини, з якими постійно й доти точилася боротьба на пограниччі. В 1864 р., після багатьох років опору, черкеси остаточно були зламані і в переважній більшості добровільно або під примусом (разом $^1/_2$ млн осіб) переселилися до Туреччини; 1865 р. їх залишилося ледве 74 000. На опорожніле Закубання з 1861 стали переселюватися козаки чорноморці (по жеребках), лінійці, озівські та укр. селяни — разом 85 000 осіб (в тому ч. 59% кубанських козаків, 25% ін. козаків і солдатів, 16% невійськових). 1865 р. населення становило 557 000, в тому ч. на козаків і горців припадало 90,1%. Населення стало інтенсивно зростати тільки з 1868 р., коли дозволено набувати землю також невійськовим: впродовж 15 років на всю К. переселилося бл. 250 000 селян, перев. українців. До 1870 пришельці здебільша записувалися в козаки, але з 1870 р. царський уряд це заборонив. Т. ч. коло козаків замкнулося, а їхній відсоток порівняно з некоз. населенням по-

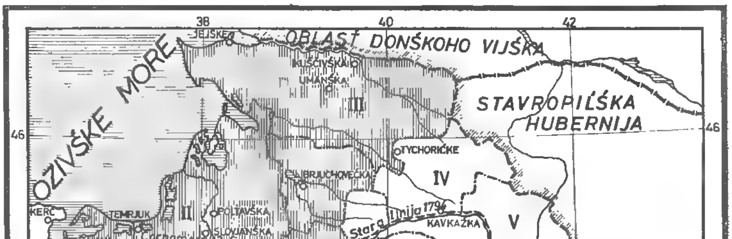

Кубань у 19 в.

1 — Межа Кубанської области. 2 — Межа Чорноморської губ. 3 — Межі інших областей і губерній. 4 — Межі повітів. 5 — Територія Чорноморських козаків. 6 — Межі турецьких володінь до 1829 р. 7 — Територія черкесів. 8 — Оборонні лінії

стійно зменшувався, бо воно й далі напливало через аґрарне перенаселення України й рос. чорноземних губ. 1897 р. населення зросло до 1 919 тис., 1914 — вже становило 3 051 000 (без Чорноморської губ.).

Напередодні революції козаки становили лише 42,9% всього населення, горці 7%, а решту некозаки, т зв. городовики (з рос. «иногородные»). Козаки жили великими станицями (по 5 000 до 20 000 або й більше), мали свою станичну самоуправу, і їм належало 79% всієї землі. (Про військ. і аґрарний устрій Кубанського війська докладніше див. *Кубанське Козаче Військо).* Городовики ділилися на «корінних» і «некорінних». Корінні (9% всього населення) жили окремими селами і мали свою землю (9,5% всієї), як також і свою сіль. самоуправу. Некорінні селяни орендували землю у панів чи козаків або працювали наймитами; вони жили по коз. станицях і на орендованих хуторах та не брали ніякої участи в самоуправі. Права всіх городовиків були порівняно з козаками дуже обмежені. Між обома основними станами на К. (як і на Дону) — козаками і селянами існувала глибока соц. й екон. прірва, хоч обидві групи складалися перев. з українців.

З самого поч. переселення Чорноморського війська на К. царський уряд вів систематичну політику обмеження прав козацтва, боротьбу з його запор. традиціями, русифікацію й гальмував розвиток К. Вже 1794 р. заборонено скликати Військ. Раду і вибирати старшину і власний суд; наказних отаманів з 1855 призначувано перев. з рос. генералів; лише останній перед революцією отаман ген. М. Бабич був із зросійщених козаків К. Бл. 1 млн десятин землі держава відібрала від козацтва і перев. роздала їх вищим рос. урядовцям і старшинам. 1896 уряд Миколи II відрізав від К. смугу чорноморського побережжя і створив з нього окрему Чорноморську губ., тамошні коз. станиці були давніше скасовані.

З метою русифікації об'єднано чисте Чорноморське військо з мішаним Лінійним. Царський уряд намагався відлучити від козаків і притягнути на свій бік старшину, м. ін. тим, що старшинам виділив 1870 р. досить великі зем. наділи з заг. земельного фонду, хоч вони сіль. госп-вом не займалися. Загал кубанської старшини становив собою елемент, відданий цареві й льояльний до рос. уряду. Щоб зберегти кубанських козаків

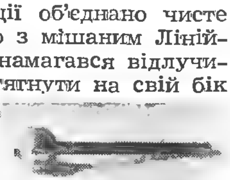

Булава кубанського війська

від укр. впливів, кубанців посилали на військ. службу на окраїни Рос. Імперії (зокрема в Туркестан, Польщу і на Закавказзя), натомість на Україні розташовували рос. козаків. В протилежність до ін. військ на К. не було військ. шкіл — ні юнкерської, ні кадетського корпусу, і кубанці мусіли вчитися у військ. школах у Ставрополі, Оренбурзі, Тифлісі та в глибині Росії. В перші роки по оселенню на К. козаки з-поміж себе вибирали свящ. і посилали їх на науку й на висвячення до єп. у Теодосію. Пізніше уряд це заборонив і наказав призначувати духовенство на К. спершу ростовському, потім ставропільському єп.; тому К. не мала ні власного єп., ні духовної семінарії, а свящ. були перев. росіяни. К. не мала таких вищих установ як судова палата, контрольна палата й ін. На К. були лише 4 учительські семінарії, і тому частина учителів на К. походила з рос. губерній. Хоч К. була передовою хліборобською країною, вона не мала навіть сер. с.-г. школи. Не було також на К. ні однієї високої школи. Тим часом донське козацтво мало кадетський корпус, військ. школу, єп. й духовну семінарію, судову палату, політехн. ін-т і кілька с.-г. шкіл. В той же час царський уряд витягав з К. шляхом оподаткування населення значно більше, ніж видавав на нього: 1913 р. сума держ. прибутків на К. становила 34,3 млн карб., видатків 15,4 млн, себто щороку бл. 19 млн ішло з К. безповоротно. Про колоніяльну політику Росії щодо К. свідчить і торг. балянс К. (див. нижче).

Великою перешкодою в розвиткові К. був брак земств, які існували на всіх ін. укр. землях під Росією. А що автономія кубанського козацтва була зведена до меж станиць, то ті завдання, які в ін. частинах України виконували земські установи, на К. взяли на себе міські самоуправи, коз. й сіль. станиці. Вони, однак, не творили об'єднань і тому завдань великого значення (суспільна аґрономія, мед. й ветеринарна опіка, освіта, будова шляхів тощо) не могли як слід виконувати. Через брак земств не було також на К. установ, де могло б між собою співпрацювати коз. й некоз. населення.

Попри ці труднощі, в останні роки перед першою світовою війною самодіяльність населення, зокрема коз., сильно збільшилася. Початкову освіту коз. станиці поставили порівняно з ін. частинами Росії високо; в кожній з них діяли одно- і двоклясні школи з добрими бібліотеками, в деяких також сер. (ними могла користуватися майже виключно

коз. верства, бо засоби на освіту надходили з військових та станичних фондів; городовики по селах мали лише церк.-парафіяльні школи). Сильно розвинулася кредитова й споживча кооперація (два союзи — Кубанський Центр. Союз Установ Дрібного Кредиту в Катеринодарі й Півд. Кубанський Союз Кредитових та Позичково-Ощадностевих Т-в у Армавірі; третій — «Кубанский Союз Потребительских Обществ» у Катеринодарі постав у час війни), в якій брали участь всі верстви населення. Об'єднання станичних громад (7 відділів або округ) збудувало три зал. лінії (Єйську, Чорноморсько-Кубанську, Армавір-Туапську), організувало експорт збіжжя за кордон тощо. Завдяки цим зусиллям К. стала передовою с.-г. країною в царській Росії. Ожила також деяка політ. діяльність. Так, під час революції 1905 р. виявилася опозиція кубанських козаків до центр. уряду, м. ін. наказний отаман Михайлов скликав у 1906 Кубанську Військ. Раду (вперше по 110 роках перерви) для вирішення зем. проблем, за що був звільнений. До всіх 4 Держ. Дум кубанці висилали проґресивних депутатів, між ними свідомого українця, осавула Кіндрата Бардіжа — кадета.

Укр. нац. рух на К. і її зв'язки з Україною не були великі. Більшість інтеліґенції, зокрема урядовці, священики, вчителі, походили з Росії або з місц. зрусифікованого населення. Укр. рух, крім стихійного етногр. українства, не виявився за малими винятками ні серед чорноморських козаків, ні серед укр. городовиків; лінійці підпали русифікації. Все ж таки проявів українства не бракувало. На культ. відтинку ряд кубанських письм., під впливом Шевченка й Куліша, писали укр. мовою; серед них Я. *Кухаренко* — приятель Шевченка і наказний отаман чорноморського війська, В. *Мова* (Лиманський). Студенти-кубанці, що студіювали у Харкові, Києві й Петербурзі, часто бували учасниками укр. гуртків. Довший час на К. жили письменники, які приїздили з України: Микола *Вороний*, А. *Кащенко*, В. *Самійленко*, В. Потапенко й ін. В розвиткові укр. руху чималу ролю відогравали різні драматичні трупи, що приїздили на К. з України, м. ін. — М. Кропивницького. Деякі політ. зносини К. з Україною встановилися лише з виникненням Рев. Укр. Партії (РУП). В Катеринодарі створилася місц. громада РУП (п. н. Чорноморська Громада), яку очолив С. *Ерастов*. Тікаючи від рос. жандармів, на К. приїздили такі діячі РУП: І. *Ротар* з дружиною, С. *Петлюра*, П. *Понятенко*, Б. *Мартос*, А. *Кучерявенко*, П. *Суляницький*, І. *Івасюк*, М. Білинський, Ю. *Коллард* та ін. В Катеринодарі постала укр. книгарня (її зорганізував засобами НТШ Ю. Тищенко-Сірий), влаштовувалися свята Т. Шевченка, де-не-де відбувалися аматорські укр. вистави; репертуар великого Кубанського Військ. Хору (диригент-композитор Г. *Концевич*), в якому найкращі співаки з К. відбували військ. службу, був майже виключно укр.

Кубань 1917—20 рр. Вибух революції 1917 захопив кубанців політ. непідготованими. Серед політ. свідомого прошарку К. відразу намітилися 4 течії: 1) пророс., яка дивилася на К. як на звич. рос. губ. й була проти будь-якої окремішности Кубанського Війська; її визнавала рос. і зросійщена некоз. інтеліґенція; 2) коз., що дбала насамперед про інтереси Кубанського Війська, зв'язаного далі з Росією; її визнавала більшість коз. інтеліґенції; 3) течія, яка стояла за держ. окремішність К. в складі Рос. Федеративної Респ.; 4) проукр. течія, що бажала об'єднати К. з Україною на федеративних підставах без зв'язку з Росією. Дві останні, слабші від попередніх, були поширені серед укр. інтеліґенції як козаків, так і городовиків.

Ці розбіжності поглядів на майбутнє К. призвели невдовзі після вибуху революції до станового гуртування, яке відразу поклало межу між козаками й городовиками. Останні мріяли з революцією одержати землю, а козаки не хотіли втрачати упривілейованого становища. Першу крайову владу організували городовики. Це була, постала у квітні 1917 р. на з'їзді населення у Катеринодарі, Обласна Рада та Обласний Виконавчий Комітет, що разом з комісаром Рос. Тимчасового Уряду К., чл. Держ. Думи К. Бардіжем, виконував обов'язки крайового уряду. На цьому ж з'їзді депутати від коз. населення відновили Військ. Раду (не «Круг», як хотіли лінійці) і створили Військ. Уряд для оборони спеціяльних коз. інтересів. Кубанські козаки належали також до Все-рос. Союзу Коз. Військ (союз всіх 12 коз. військ, посталий у березні в Петербурзі), при чому не погодилися з резолюцією представників 11 військ проти автономії України; пізніше кубанці входили до складу союзу трьох коз. військ — Донського, Кубанського й Терського, або т. зв. Півд.-Сх. Союзу. Через розходження з Обласним Комітетом (м. ін. тому, що він відстоював різко централістичні рос. тенденції) в червні 1917 р. кубанські козаки вийшли з його складу, так що деякий час на К. існували дві влади.

У вересні 1917 Військ. Рада на другій

сесії поповнила свій склад депутатами від горців, міст і від корінного некоз. населення, проголосила себе Крайовою Радою з функціями установчих зборів і схвалила конституцію К. К. була проголошена респ. п. н. Кубанський Край в складі Рос. Федеративної Респ.; як парлямент мала діяти Законодавча Рада, яка обирає Крайовий Уряд і Військ. Отамана як начальника військ. сил та представника краю. Першим військ. отаманом було обрано полк. А. *Філімонова* (лінійця-русофіла), гол. першого кубанського уряду — українця Л. *Бича*. Перша конституція не визнавала повних громадянських прав некорінним городовикам, що поглибило розлам між козаками й городовиками.

Після захоплення большевиками влади у Петербурзі кубанські органи не визнали большевиків і перебрали на себе повноту влади. Крайова Рада на своїй грудневій сесії проголосила, що «вищим органом управління Кубанським Краєм є Кубанська Крайова та Законодавча Ради, вибрані на підставі заг., рівного, безпосереднього й таємного голосування», визнаючи цим рівність прав козаків і городовиків. 28. 1. 1918 Законодавча Рада проголосила (до її складу входило 46 козаків, 46 городовиків і 8 горців) Кубанську Нар. Респ., яка на майбутнє входила б до Рос. Федеративної Респ.; гол. нового уряду в складі 5 козаків, 5 городовиків і 1 горця залишився Л. Бич. Ці події мали місце вже під час війни з наступаючими большевиками, у якій більшість городовиків і дехто з козаків стали по боці большевиків; за останніми ж була маса самодемобілізованої Кавказької армії, що через К. поверталася додому, та матросів Чорноморської фльоти. 16 лютого 1918 Законодавча Рада (городовики разом з козаками) одноголосно проголосила, що К. є самостійною Кубанською Респ., незалежною від Росії. Під величезною перевагою большевиків на поч. 1918 р. Законодавча Рада, Військ. Отаман і уряд із своїм військом (всього лише 3 000 добровольців) мусіли залишити Катеринодар. Незабаром 17. 3. 1918 в станиці Ново-Дмитрівській вони склали угоду з ген. Л. *Корніловим*, командувачем Рос. Добровольчої Армії, про спільну боротьбу з большевиками, при чому кубанські військ. частини були цілковито підпорядковані ген. Корнілову. Коли ген. Корнілова 31. 3. 1918 убито під Катеринодаром, його заступив ген. А. *Денікін*, який уже без угоди далі командував військом К. Ще перед залишенням Катеринодару Законодавча Рада на приватній нараді ухвалила федеруватися з Україною. 15. 5. 1918 Законодавча Рада ухвалила вислати на Україну делеґацію під проводом гол. кубанських рад М. *Рябовола*. Проте, делеґація до повного порозуміння з гетьманом П. Скоропадським не дійшла. Після повороту делеґації з Києва 23. 6 нарада 10 чл. Ради в Новочеркаському вирішила не єднатися з Україною, а бути в союзі з ген. Денікіном.

Коли 2. 8. 1918 Катеринодар, а в кін. жовтня і всю територію К. було звільнено від большевиків, ген. Денікін хотів накинути К. свою диктатуру. Цьому сприяла та обставина, що з капітуляцією Центр. держав представники Антанти настоювали на концепції «єдиної неподільної» Росії і всю матеріяльну допомогу (амуніцією, медикаментами й одягом) вони давали лише Добровольчій Армії. Не зважаючи на це, Крайова Рада на своїй сесії з 28. 10 до 8. 11. 1919 схвалила другу кубанську конституцію, більш розроблену порівняно з першою, на підставі якої К. становила собою незалежну респ. з дем.-парляментарним устроєм; в додатку декляровано, що в майбутній Рос. Федеративній Респ. К. стане її членом.

Серед кубанських козаків тоді виявилися дві політ. течії: чорноморці-українці були противниками Денікіна і стояли за самостійність К. й утворення союзу коз. земель, України й Кавказу та за звільнення К. від влади Денікіна. Зате русофільська течія (насамперед лінійці) на чолі з військ. отаманом Філімоновим та прем'єром (з грудня 1918) Ф. Сушковим висунула об'єднання лише Дону, К. й Терека й намагалася створити з коз. земель базу для «єдиної неподільної» Росії. Цій течії вдалося 13. 6. 1919 р. скликати в Ростові над Доном конференцію Дону, К. й Терека (ДКТ). Кубанську делеґацію на цю конференцію очолив М. Рябовол. Коли ж він виступив з промовою за об'єднання всіх, хто бореться проти большевиків з застереженням щодо Добрармії, то денікінці його вбили. Після цього вбивства з ініціятиви донців конференція ДКТ перетворилася на «півд.-рос.», в якій, крім козаків, взяли участь і представники Добровольчої Армії; на думку русофілів, конференція мала витворити на півдні кол. Росії єдину рос. держ. владу, якій насамперед підкорилися б коз. країни та Україна, а потім і Кавказ. Кубанці, спираючись на Законодавчу Раду й новий проукр. уряд П. Курганського, що заступив русофільський уряд П. Сушкова, саботували півд.-рос. конференцію. За такої ситуації Денікін вирішив зробити держ. переворот на К. За нагоду

він використав проєкт договору про приязнь, складений у липні 1919 у Парижі між кубанською делеґацією, очоленою Л. Бичем, і делеґацією Респ. горців Півн. Кавказу, окупованої Добровольчою Армією. Кубанська делеґація була незаконно віддана під військ. польовий суд Добровольчої Армії. З доручення Денікіна ген. П. *Вранґель* вчинив за допомогою отамана Філімонова й кол. кубанського мін. ген. В. *Науменка* насильство над Крайовою Радою. 6. 11. 1919 уповноважений Вранґеля ген. В. Покровський, оточивши військом Крайову Раду, заарештував 10 чл. Ради і примусив Раду зробити в конституції зміни, яких вимагав Денікін; чл. кубанської делеґації до Парижу свящ. О. *Калабухова* було прилюдно повішено. При цьому демісіонував військ. отаман О. Філімонов і уряд П. Курганського; новим військ. отаманом Рада обрала ген. штабу ген. М. Успенського, а уряд знову очолив русофіл Сушков.

Реакцією на це насильство було залишення протибольш. фронту кубанськими козаками. Сама Добровольча Армія фронту втримати не могла, тим більше, що на Україні проти неї діяли повстанці, і вона зазнала цілковитої деморалізації. Її рештки опинилися в лютому 1920, разом з масою утікачів, у Криму та знову на К. Тим часом у грудні 1919 р. помер військ. отаман ген. М. Успенський. Скликана на другу сесію Крайова Рада прогнала на першому засіданні 1. 1. 1920 денікінську президію Ради й уряд, відновила конституцію, обрала військ. отаманом ген. штабу ген. М. Букретова, ворожого до Добровольчої Армії; 4. 1. 1920 було доручено зформувати уряд самостійникові-українцеві В. *Іванисові*, що був мін. торгівлі й пром-сти в кабінеті Курганського.

Новий уряд першим завданням ставив зірвати з Добровольчою Армією, а боротьбу проти Росії повести в союзі з Україною й Кавказом. Але фронт так швидко відкочувався на півд., що цього пляну не можна було реалізувати. До цього ж старий уряд Сушкова вже згодився з Доном і Тереком скликати на поч. січня 1920 р. нове коз. об'єднання — Верховний Круг Дону, К. й Терека. Депутати нового надпарляменту, зібравшись у Катеринодарі, відразу проголосили себе зверхньою владою над Доном, К. й Тереком, хоч у той час вільною від больш. окупації була лише К.; тому ця декляраціія не мала практичного значення. Не мало також значення, що Верховний Круг ще раз об'єднався (22. 1. 1920) з Добровольчою Армією та створив уряд «Півдня Росії» з формальним очоленням його ген. Денікіном. Кубанський уряд не визнав цього новотвору, і уряд «Півдня Росії» відразу переїхав до Новоросійського, де незабаром розпався. Невдовзі, 2. 3. 1920, Верховний Круг скасував угоду з Денікіном, а сам розпорошився. Денікін переїхав до Криму і передав командування над рештками Добровольчої Армії ген. П. Вранґелеві.

4. 3. 1920 Катеринодар був залишений, і кубанський військ. отаман з урядом і Законодавчою Радою із безперестанними боями змушені були відходити на Чорноморщину з 45 000 козаків різних видів зброї (боєздатних лише 5–6 000). Через брак амуніції і труднощі прохарчування, коли Грузія відмовилася інтернувати кубанську армію, частина її, бл. 15 000, була перевезена до Криму, де, як окрема дивізія, опинилася під зверхнім командуванням ген. Вранґеля, більшість капітулювала, а лише нечисленні нелеґально перейшли до Грузії. 19. 5. 1920 р. Законодавча Рада на своїй останній сесії в Адлері ухвалила: «Військ. Отаман і уряд мусять зберегти кубанські інституції держ. влади і вести боротьбу за визволення К. до кінця». Після зречення ген. Букретова (27. 5. 1920 в Тифлісі) обов'язки військ. отамана перейняв, на підставі конституції, В. Іванис.

Щоб рятувати рештки кубанського війська в Криму, Іванис був змушений підписати 22. 7. 1920 в Севастополі договір співпраці з Вранґелем і підпорядкуватися йому; незабаром кубанська делеґація підписала також договір співпраці з урядом УНР (9. 8. 1920 у Варшаві). Але це все не мало значення, бо десант 30. 7. 1920, підготований Вранґелем на К., большевики скинули у серпні в Озівське м., повстанці (зокрема на Чорноморщині) мусіли через брак амуніції припинити ширшу діяльність, а в листопаді Армія УНР і Вранґеля зазнали поразки, і кубанські військ. частини остаточно вийшли на еміґрацію.

Треба відзначити, що укр. стихія на К. не спалахнула під час революції 1917-20 рр., як це було на Наддніпрянщині, а укр. діячі увійшли в зв'язки з ін. козаками й Денікіном та не змогли встановити тривких зв'язків з українцями-городовиками, що зручно використовували большевики. Не проголошено ні відірвання від Росії, ні тіснішого зв'язку з Україною. Також III універсал Укр. Центр. Ради не висунув претенсій України до К. Контакт між К. і укр. державністю над Дніпром був слабий і спорадичний: поїздка представника Центр. Ради М. *Галагана* до Кубанської Крайової Ради в грудні 1917, поїздки двох кубанських делеґацій до Києва на переговори з гетьманом Скоропадським, контакт між

кубанською і укр. делеґаціями на мировій конференції в Парижі тощо. Представниками України на К. були М. Галаган, пізніше Ф. Боржинський, делеґатом К. за гетьманату в Києві — В. Ткачов; представником директорії був І. *Красковський*, укр. посол у Грузії.

Також недостатньою була українізація на К. На відтинку шкільництва вона зводилася до українізації невеликого числа початкових шкіл (про це дбало Кубанське Укр. Т-во Шкільної Освіти; воно ж улаштувало в Катеринодарі курси для підготови вчителів укр. шкіл), видання укр. букваря, відкриття двох сер. укр. шкіл (на 151), українізації вчительської семінарії в станиці Полтавській; українізацію шкільництва утруднював брак учителів, які знали б укр. мову. По станицях діяло бл. 40 «Просвіт». Укр. преса на К. не розвинулася; спорадично виходили тижневики «Чорноморець» (всього 6 чч.) і «Кубанська Зоря» (бл. 10 чч.). *В. Іванис*

К у б а н ь п і д б о л ь ш е в и к а м и. При першій окупації К. (березень-липень 1919) большевики керували К. перев. за допомогою місц. ком. елементу; це були часи воєнного комунізму і розправ з козаками, не раз на тлі особистих порахунків. Спершу большевики організували на території К. з Чорноморщиною й сусідніми частинами Ставропільщини й Терщини т. зв. Кубансько-Чорноморську Сов. Респ. (30. 5 до 6. 7. 1918), пізніше приєднану до Півн.-Кавказької Сов. Респ., яку скасувала Президія ЦВК в листопаді 1918, коли К. була вже звільнена від большевиків.

Після нової окупації К. в травні 1920 цих утворів вже не відновлено, натомість К. без ніяких автономних прав приєднано до РСФСР як Кубансько-Чорноморську обл. Зате автономію одержали горці: 1922 р. з території К. виділено дві автономні обл. — Адиґейську і Карачаївсько-Черкеську. 1924 р. скасовано адміністративну єдність К. і її розбито на округи (Армавірську, Кубанську, Майкопську і Чорноморську, частини Донської й Терської); їх скасовано 1929 р. та приєднано до Півн.-Кавказького краю. На цей раз репресії большевиків почалися відразу і пляново. Офіцерів з переможеної армії й знайдених по станицях та чл. Кубанської Ради вивезено на північ. По станицях діяли рев. комітети (ревкоми) і чрезвичайні комісії (ЧК), низку місцевих комуністів переведено на працю за межі К. Попри це, тоді й пізніше на К. вибухали, так само як і на Україні, дене-де повстання; довгі роки повстанці ховалися літом у приозівських плавнях (т. зв. комишанники), зимою в лісах Закубання («зелені»). Станові права козаків скасовано й зрівняно в правах козаків і городовиків, ліквідовано самоуправу станиць і їх підпорядковано районовим комітетам. Землю розподілено поміж всім с.-г. населенням; пізніше, коли на К. стали напливати селяни з України й Росії в надії дістати зем. наділи, це право було поширене тільки на тих, які приплинули на К. до 22. 5. 1922 р. Крім селян, на К. наїхало чимало несіль. рос. елементу, гол. партійців для адміністрації.

На 1920-і рр. припадає часткова українізація шкільництва, початки якої сягають ще часів Кубанської Ради. В 1930—31 рр. в більшості шкіл в укр. р-нах було вже заведено навчання укр. мови; до цих шкіл напливало чимало вчителів з України, серед них багато запідозрюваних в «націоналізмі», які тут шукали безпеки. При Кубанському Пед. Ін-ті постав укр. відділ. В більшості р-нів з укр. населенням виходили газ. укр. мовою (1931 р. — 20 районових і колгоспних газ.; всі вони виходили 4 рази на декаду).

Як на Україні, так і на К. на поч. 1930-их рр. застосовано примусову колективізацію, що супроводилася вивозом цілих станиць, як Полтавської (назву перейменовано на Червоноармійську), Уманської, Брюховецької й ін., та масовим голодом. При цьому репресовано однаково козаків і городовиків. Багато ратувало себе втечею до Азії, на Закавказзя і на Північ. На їх місце приплинули чужі елементи, насамперед росіяни. З 1934 р. скасовано навчання укр. мови в школах і закрито газ., видавані укр. мовою. Укр. діячів, які виявилися під час короткотривалої українізації, репресовано, зокрема проф. і студентів Краснодарського Пед. Ін-ту. Відтоді й донині 2-мільйонове укр. населення на К. не має жадних прав і зазнає русифікації. Під сов. режимом прийшло до майже цілковитого знищення різниці між коз. і некоз. населенням. Ніякого значення не має, що 1937 р. з К. знову створено окрему адміністративно-територіяльну одиницю п. н. Краснодарського краю.

К у б а н с ь к а е м і ґ р а ц і я. Після поразки кубанських збройних сил, рештки їх (бл. 17 000) в листопаді 1920 р. перевезли зах. альянти на о. Лемнос, на Егейському м., як складову частину армії Вранґеля. Тут під тиском Вранґеля пророс. чл. Кубанської Крайової Ради та деякі делеґати від військ. частин обрали кубанським отаманом ген. В. Науменка, чого не визнали кубанці-самостійники.

Як ін. козаки (див. *Козацтво*), маса кубанців опинилася на Балканах (Югославія, Болгарія), де вони довший час зберігали свою військ. орг-цію й окремими групами працювали при будові шляхів, в копальнях тощо; звідти частина їх переїхала до Франції, деякі до Чехо-Словаччини (гол. самостійницька інтеліґенція й молодь на студії), а деякі репатріювалися. Загал кубанського козацтва організувався на засадах земляцтва у «станиці» та «хутори» — кубанські або мішані (з неукр. козаками), із своїми виборними отаманами. Маса кубанських козаків майже не змішувалася з рос. еміґрацією; вони не мали виразної нац. свідомости укр. чи рос. й почували себе просто кубанцями.

Кубанська еміґрація (в складі її майже не було городовиків) виразно політ. партій не мала. Все ж таки серед неї виступали три течії: кубанців-самостійників, пророс. і прихильників коз. самостійности: всім їм була притаманна коз. ідеологія, але її зміст в кожній течії був інший.

Кубанці-самостійники стояли на становищі кубанської державности без зв'язку з Росією, але у федеративному зв'язку з Кавказькими державами, Доном, Тереком і Україною; вони намагалися об'єднати навколо себе всі три народи, які заселювали К. — українців, росіян і горців, на ділі ж об'єднували лише частину українців. Прихильники цієї течії гуртувалися насамперед у Чехо-Словаччині. До них належали поряд з В. Иванисом: Б. Балабас, К. Безкровний, І. Івасюк, С. Манджула, Г. Омельченко і його дружина Марія, К. Плохий, П. Сулятицький, Ф. Щербина й ін. Екзильний Кубанський уряд і деякі з цих діячів підтримували тісніші зв'язки з екзильним урядом УНР. Кубанські самостійники видавали в Празі: «Кубанський Край» (1929—33; 12 ч.), неперіодичний «Наш Край» (1927—28; 2 ч.), «Кубанські Думки» (1928; 3 ч.) та брошури на актуальні теми, призначені для загалу козацтва (напр., «Кубанська конституція»).

Допоміжною орг-цією для всіх кубанців у Чехо-Словаччині була з 1921 р. Громада Кубанців під фактичним керівництвом П. *Макаренка*, хоч формальним гол. був деякий час Ф. *Щербина;* вона підтримувала м. ін. тісний зв'язок з Укр. Громадським Комітетом у Празі. Понад 100 кубанців студіювало в укр. високих школах Чехо-Словаччини (вони творили при них свої студентські орг-ції), а бл. 10 були проф. і викладачами; бл. 40 кубанців закінчили Укр. Госп. Академію в Подєбрадах, бл. 100 — чес. високі школи. Громада Кубанців видала зб. «Кубань» (1927), Укр. Ін-т Громадознавства у Празі — екон. студію про Кубань І. Івасюка (1925) та «Нариси з історії революції на Кубані» П. Сулятицького (1926).

Невелике ч. кубанців було прихильниками ідеї незалежної Козакії й існування окремого коз. народу; ця течія постала тільки на еміґрації. Одним з гол. лідерів цієї течії був кубанський діяч І. Білий; ця група скупчилася к. журн. «Вольное Казачество — Вільне Козацтво» (1927—39). Див. докладніше ЕУ II, стор. 1 069.

Представники пророс. течії, які бажали автономії для К. в межах Росії, скупчилися в заг.-коз. орг-ціях і мали підтримку росіян. Їхнім осередком був Беоґрад, провідними особами — кол. вищі старшини Кубанського Війська (В. Науменко, А. Філімонов, Д. Скобцов й ін.); їх органами були «Вольная Кубань» (1925–40), «Наша Станица» (1935–38) й ін.

Ця пророс. група належала під час другої світової війни до організаторів коз. військ. з'єднань, що воювали проти большевиків по нім. боці. З'єднання складалися з козаків еміґрантів і добровольців з К. й Дону в час їх окупації німцями (1942–43) та входили до складу Коз. Корпусу (25 000 вояків; командир — нім. ген. Г. Панвіц); його складовою частиною була Кубанська дивізія. Після розгрому німців, англійці видали козаків, і серед них кубанців, що билися проти большевиків, разом з їхніми родинами большевикам, які їх знищили; серед вивезених у Москву і там повішених був ген. Андрій Шкуро і черкес ген. Султан Шахим-Ґірей.

Нині на еміґрації живе 15 000 — 20 000 кубанців, перев. у ЗДА і Канаді. Як і до війни, поміж ними діють ті самі три течії. Кубанські самостійники не мають окремої орг-ції. Короткий час (з 1950 р.) існувала Гол. Рада Об'єднання Кубанських Козаків з осідком у Торонто; її органом був ж. «Вільна Кубань» (2 ч.). З 1951 р. у Торонто виходить ж. «*Кубанський Край*».

Після другої світової війни пророс. кубанці 1954 знову переобрали у ЗДА військ. отаманом ген. Науменка; з 1958 ці обов'язки виконує Т. Ткачук; їх органом є інформативний листок «Козак». *Р. М.*

Людність. До зайняття Прикубання Росією, К. була дуже рідко заселена ногайцями. Після їх відходу і оселення козаків, населення Прикубання почало поступово зростати і дійшло на поч. 1860-их рр. до 390 000 (6 осіб на 1 км²). Значно густіше було заселене черкеське Закубання. Після еміґрації черкесів населення К. зменшилося й стало зростати щойно з відкриттям К. для еміґрації се-

лян 1868; найбільшою вона була в 1870—90-их рр., але тривала і пізніше (напр., 1897 р. на К. приїхало 52 000). Тому 1897 К. вже нараховувала (разом з Чорноморською губ.) 1 976 000 меш., 1914 р. — 3 253 000. Попри зменшення в 1918–21 рр., населення К. дійшло 1926 знову до 3 570 000. Дальші зміни на цій території К., яка становить тепер Краснодарський край, такі:

Населення в тис.	1926	1940	1959
Все	3240	3200	3762
В тому ч.:			
міське	570	770	1462
сільське	2670	2430	2300
міське у % до всього	17,6	24,1	38,9

Нині й далі на К. припливає населення, гол. до пром. осередків і на чорноморський берег.

Розміщення населення нерівномірне, залежно від природних умов (див. карту). Сер. густота всього населення 45, сіль. 27, з тим, що в поодиноких р-нах вона коливається від 10 до 60. Найгустіше заселена півд. частина Кубанської низовини з її добрими ґрунтами і достатньою вологістю; сер. півн. частина, передгір'я і чорноморський берег; найрідше заселені гори, у вищих частинах лише сезоново (літні пасовища) або й безлюдні.

Переважна частина сіль. осель, розташованих на низовині, це великі коз. станиці до 10 000 осіб або й більше, витягнені вздовж річок чи шляхів; їхні хати, відокремлені одна від одної, розкинені серед садів, і тому станиці займають багато простору. Лише кілька м. (на чорноморському узбережжі) виникли давніше, інші тільки після зайняття К. Росією; часто їх початком були оборонні пункти кавказької лінії (м. ін. Краснодар). Міста мали адміністративно-торг. характер, за останні часи і пром. К. має 2 міста з понад 100 000 меш. (*Краснодар* — 313 000 і Армавір — 111 000), 6 з 50—100 000 меш. (*Сочі* — 95 000, *Новоросійське* — 93 000, *Майкоп* — 82 000, *Єйськ* — 55 000, *Кропоткін* — 54 000, *Тихоріцьке* — 50 000), 6 м. з 20–50 000 і 5 менших; крім того, 27 с. м. т. Найбільше м. розташовано на пограниччі гір і низовини, звич. на перехресті повздовжнього і поперечних гірських шляхів. Інші положені над Чорним і Озівським м. або на низовині на перехресті зал. шляхів (Тихоріцьке, Кропоткін).

У світлі перепису з 1926 р. нац. відносини на К. (в межах 1914 р. разом з Чорноморською губ.) такі:

	в 1 000	у%
Українці	1 674	47,1
Росіяни	1 460	41,0
Горці	172	4,9
Вірмени	79	2,2
Німці	38	1,1
Греки	35	0,9
Білоруси	27	0,8
Інші	72	2,0
Разом	3 557	100,0

Давнє населення К. — горці становили ледве 5% всієї людности. До революції

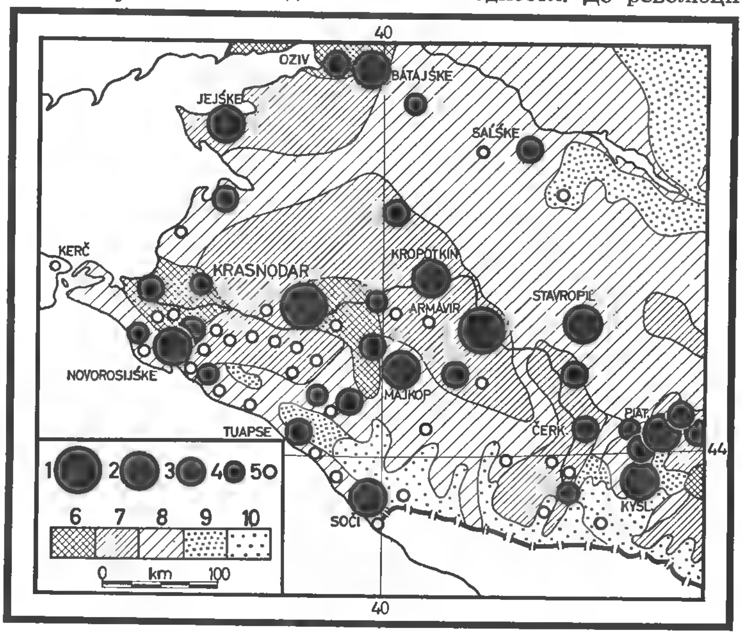

Розміщення людности на Передкавказзі

1—5 — Величина міст: 1 — понад 100 000 меш.; 2 — 50 000 — 100 000; 3 — 20 000 — 50 000; 4 — менше 20 000 меш.; 5 — селища міського типу. 6—10 — Густота сіль. людности на 1 км²: 6 — 50—100 осіб: 7 — 25—50; 8 — 10—25; 9 — 1—10; 10 — менше 1 особи

їх обчислювали на 150 000, за переписом з 1959 — 173 000. До горців належать споріднені між собою *адиґейці* і *черкеси* та тюркські *карачаївці*. Адиґейці (80 000) живуть в Адиґейській АО (23,5% всього

населення) і становлять лише острів серед укр. і рос. людности. Черкеси і карачаївці живуть в Карачаївсько-Черкеській АО (1/3 всього населення), вже на межі укр. етногр. території. З менших національностей вірмени живуть на Чорноморському узбережжі б. Армавіру і в горах у верхів'ях р. Пшех, греки жили до 1937 р. над Чорним м., німці мали хліборобські колонії на низовині.

За переписами з 1897 і 1926 рр. українці становили 47% всього населення, крім того, частину їх записано як росіян. Такі дослідники, як Щербина і Русов, підносять відсоток українців до 60–62%, росіян обнижують до 28–30%. Як знаємо (див. стор. 1212), українці це — нащадки чорноморських козаків і селяни, які наплинули з України, росіяни це — лінійці (частина їх була також укр. походження), селяни з рос. губ. і елемент, що припливав до міст. Тому на кол. Чорноморщині й сусідній частині Прикубання українці становлять 2/3 населення, в сх. частині К. приблизно — 1/3 (див. карту). За роки після революції наступило змішання обох основних національностей К. і деяка русифікація українців.

Н а р. г о с п - в о. До зайняття Прикубання Росією і поселення там чорноморських й ін. козаків на тих просторах ногайці вели кочове скотарство. Чорноморці ж завели екстенсивне хліборобство (переліжна система); гол. збіжжям були пшениця, жито, менше просо і ячмінь. В пол. 19 в. на Чорноморщині було розорано лише 12% всієї або 1/5 придатної для хліборобства землі. Перешкодою до інтенсифікації сіль. госп-ва був брак робочих рук, бо козаки були зайняті гол. військ. службою. Тому Прикубання терпіло на недостачу хліба і ввозило його гол. з Ставропільщини й Дону. Більше значення мало в той час тваринництво. Чорноморці привезли з собою сіру укр. рогату худобу, придатну як для праці, так і на м'ясо; велике значення мало конярство (частково табунове) і вівчарство (гол. черкеська порода, згодом і мериноси). На 100 осіб припадало в пол. 19 в. 25 коней, 104 штуки великої худоби і 264 вівці, так що тваринництво давало надвишки. Чимале значення для чорноморських козаків мали рибні і (менше) соляні промисли. Інтенсивніше було поширене хліборобство на Закубанні серед черкесів; гол. збіжжя — просо, сильно було розвинене садівництво.

Після приєднання до К. Закубання і еміграції черкесів, госп-во цієї частини тимчасово занепало; більшість ріллі, а ще більше славних черкеських садів запустіло. Сіль. госп-во на всій К. почало розвиватися в 1870-их рр. у зв'язку з сильним напливом селян, будовою зал. ліній (1875 р. — Ростов—Владикавказ;

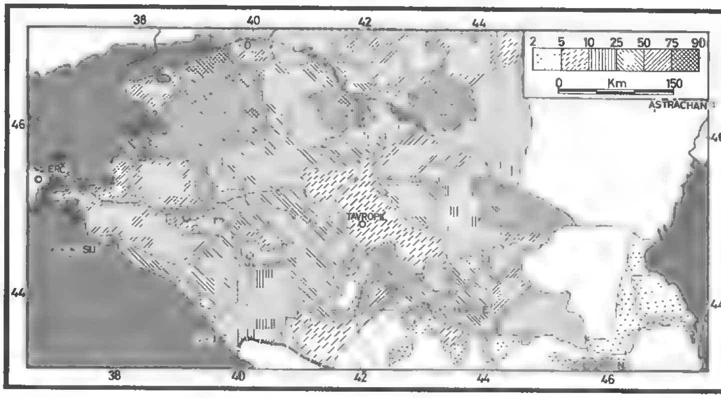

Українці у відсотках до всього населення (за переписом з 1926 р.)

1887—88 — Тихоріцьке-Краснодар-Новоросійське) та з ростом попиту на збіжжя у зах. Европі. Почалося швидке розорання степів, так що посівна площа збільшилася за 1875–94 рр. в 2,4 рази, а напередодні першої світової війни займала бл. 40% всіх земель. Хліборобство набрало ринкового характеру, гол. збіжжям стали пшениця — озима (36,3% збіжжевої площі) і ярова (22,8%) та ячмінь (26,6%); менше значення мали овес (6,6%), кукурудза (2,6%), що її почали сіяти з 1850-их рр., і просо (1,2% збіжжевої площі). Сер. щорічний збір всього зерна становив у 1911–15 рр. 3,5 млн т (в укр. губ. 18,3 млн т), з чого 42% вивозилося з К. (47% збору пшениці, зокрема славну тверду пшеницю, 53% ячменю), в тому ч. 3/4 за кордони Рос. Імперії. Побіч Степ. України, К. була найважливішою країною експорту збіжжя в Росії.

Завдяки корисним природним умовам, врожайність зернових на К. була найвища в Росії (на К. — 10 центнерів з 1 га, на Україні — 9,7); користування с.-г. машинами було особливо поширене. З техн. культур велике значення мала культура соняшника (1917 р. — 340 000 га або 8% засівної площі) і тютюнництво (цінні жовті тур. сорти). Чимале значення мало баштанництво і виноградництво. У

1916-17 рр. К. мала (без Чорноморської губ.) 999 000 коней, 1 523 000 рогатої худоби, 2 164 000 овець і кіз, 967 000 свиней. Порівняно з 9 укр. губ. людність на К. була майже в два рази краще забезпечена домашньою худобою, проте експорт продуктів тваринництва був невеликий — найбільше свиней. Сіль. госп-во затруднювало 75% населення, 10% було зайняте в пром-сті, перев. в харч. (млинарство, олійна), далі йшла цементна (Новоросійське), з 1909 р. і нафтова. Більші пром. осередки: Катеринодар, Армавір, Новоросійське. Деяке значення мало курортне госп-во.

Торг. балянс К. до революції був, так само як і на самій Україні, сильно активний. К. вивозила насамперед продукти сіль. госп-ва — збіжжя, борошно, олію, макуху, тютюн, а також цемент і нафту, а привозила мануфактуру, метали, цукор, рибу; експорт ішов гол. за кордони Рос. Імперії, імпорт з пром. р-нів Росії.

Госп-во К. зазнало після революції 1917 р. тих самих змін, що й на Україні: занепад у 1919—22 рр., реконструкцію під час НЕП-у, знову занепад у роки колективізації і голоду та розбудову пром-сти, припинену війною 1941—45, яка, однак, не завдала К. такого знищення, як Україні.

Нині К. (себто Краснодарський край) є країною інтенсивного сіль. госп-ва; багато уваги приділяється техн. і спеціяльним культурам, виноградництву і садівництву та інтенсивному тваринництву молочно-м'ясного напрямку і свинарству; зернове госп-во (за винятком кукурудзи) поступово відходить на другий плян. Менше значення має пром-сть, яка насамперед переробляє продукти сіль. госп-ва, далі — цементна, нафтова і деревообробна. Чимраз більше значення має курортне госп-во.

Сіль. госп-во дає тепер 50% валової продукції і затруднює більшість населення. На К. вирізняються 3 с.-г. р-ни: на Кубанській низовині переважає зернове госп-во, плодівництво, молочном'ясне тваринництво і свинарство; в горах має перевагу ліс. госп-во, сіль. госп-во служить лише для власних потреб, а тваринництво має пасовищний характер і використовує літні гірські пасовища; на чорноморському березі виступає субтропічне плодівництво, садівництво і тютюнництво.

Рілля займає 54% всієї площі, сади і виноградники 2%, сіножаті й пасовища 8%, ліс 23%. Розподіл засівної площі та її еволюцію видно з таблиці (числа для 1913 р. приблизні):

	1913 р. у %	1953 р. в 1 000 га	1953 р. у %	1960 р. в 1 000 га	1960 р. у %
Зернові культури	86	2 384	57,7	2 075	48,3
В тому ч.:					
Пшениця	51	1 537	37,4	698	16,3
Кукурудза	2	309	7,3	546	12,7
Технічні	8	557	14,0	538	12,7
Картопля і городинно-баштанові	4	141	3,4	154	3,6
Кормові	2	1 022	24,9	1 513	35,4
Вся засівна площа	100	4 104	100,0	4 280	100,0

З зернових втрачає своє значення пшениця (1913 р. 59% засівної площі зернових, 1960 р. — 33,3%) і ячмінь (1913 р. — 26,6%, 1956 р. — 10%, або 339 000 га), а висувається кукурудза. Менше значення має овес (1956 р. — 71 800 га), просо (29 800 га) і жито (3 100); новою культурою є риж, який сіють (20 000 га) на зрошених полях, гол. в дельті р. Кубані (зрошувальні рижові системи: Афінська, Крюківська, Петровсько-Анастасіївська). Сер. щорічний валовий збір зернових: в 1954—58 рр. — 4,4 млн т, 1960 р. — 4,7млн т (в тому ч. пшениці 1,7, кукурудзи 1,4); сер. річний збір з 1 га в центнерах: всіх зернових — 18,4, пшениці — 16,3 (найвищий в усьому СССР).

З техн. культур найбільше значення має соняшник: засівна площа — 369 000 га (1960 р.), пересічний річний збір (1954 — 58 рр.) — 581 000 т, себто 15% збору всього СССР. За останні роки поширюють культуру цукрового буряка (в 1 000 га: 1950 — 17, 1955 — 35, 1960 — 217,6), так що К. стає одним з важливіших р-нів буряківництва в СССР. Велике значення має, як і до революції, тютюнництво (1956 р. — 15 000 га), поширене на передгір'ї і на чорноморському березі, де плекають кращі сорти тонкого тютюну. Ін. техн. культури: рицина (пол. засівів всього СССР), півд. коноплі, гірчиця, етеро-олійні (коляндра, шавлія мускатна, крим. троянда й ін.), лікарські (валеріяна, шавлія й ін.). Зате не культивують більше арахісу, кенафи і зокрема бавовника (ще 1952 р. — 171 400 га). Продукти городництва і баштанництва

(кавуни, дині) вивозять частково в центр. р-ни Росії.

Сади і виноградники займали площу (в 1 000 га): 1913 р. — 19,4, 1956 — 78, 1960 — 139,8. Садівництво поширене в півд. частині Кубанської низовини і на передгір'ї та зокрема на чорноморському березі. В садах переважають яблуні, груші, вишні, черешні, абрикоси; на чорноморському березі також айва, персики, волоський горіх, фундук. На півд. від Туапсе поширене субтропічне садівництво: інжир, хурма, фейхоа, маслина, а також цитрусові й чай; за останні роки культуру чаю поширено на півн. передгір'я (Гарячий Ключ, Майкоп). Виноградництво (20 000 га) найбільше розповсюджене в зах. частині К. між Чорним і Озівським м.

Поголів'я домашньої худоби, його еволюція і забезпечення ним всього населення таке:

Роки	В 1 000			На 100 осіб населення	
	1941	1954	1960	1916	1960
Велика рогата худоба	996	1 056	1 559	50	41,4
В тому ч. корови	438	428	629		
Свині	794	1 253	2 449	32	65,4
Вівці й кози	974	1 226	1 245	71	33,0
Коні	396	258	242*)	33	6,4

*) 1957

Попри збільшення кормової бази, забезпечення населення домашньою худобою, за винятком свиней, слабше, ніж до революції. Широко розповсюджене птахівництво.

Ліси (1,9 млн га) складаються з цінних твердих порід; дуба (46%), бука (19,6%) і граба (8,6%), з дикоростучих овочевих (3,9% — гол. груші) і шпилькових, з перевагою смереки (8,6%).

З різних родів пром-сти найпоширеніша харч., що дає понад 50% валової продукції всієї пром-сти; вона розвинена по всій К. Гол. її осередки: Краснодар, Армавір, Кропоткін, Єйськ, Тихорідьке. Галузі харч. пром-сти: м'ясна (м. ін. Краснодарський і Армавірський м'ясокомбінати), олійна (Краснодарський олійний комбінат, Кропоткінський олійноекстракційний зав.), марґаринова (комбінат «Головмарґарин» у Краснодарі), борошномольно-круп'яна, виноробна, етеромаслична, консервна (великий Кримський і Адиґейський комбінати), винокомбінат в Абрау-Дюрсо б. Анапи. Велике значення має рибна пром-сть на узбережжі Чорного й Озівського м. (яке особливо багате на рибу; див. докладніше *Озівське море*) з численними промисловими і рибоконсервними зав. в Єйську, Приморсько-Охтарську, Темрюку, Новоросійському, Анапі, Туапсе й ін.; тютюнова пром-сть зосереджена у Краснодарі, Армавірі й ін.; швидко зростає цукрова пром-сть (Гулькевичівський, Коренівський та ін. зав.).

На К. знаходяться найбагатші на укр. землях родовища нафти, продукція якої в три рази перевищує галицьку. Кубанські нафтові поля простягаються на Кавказькому передгір'ї в смузі олігоценських і дол.-міоценських шарів на довж. понад 300 км від р. Білої на сх., по Озівське м. на зах. Найдавніше (з 1909) експлуатують Апшеронсько-Хадижинське родовище, положене на півд. зах. від Майкопу (див. докладніше *Майкопський нафтовий р-н*). Після другої світової війни почали експлуатувати Кубано-Чорноморське (на півд. зах. від Краснодару) і Приозівське в межиріччі Кубані й Протоки. Продукція в млн т: 1911 — 0,15, 1929 — 0,15, 1930 — 1,0. 1938 понад 2, 1955 — 5, нині 7. Кубанський нафтовий р-н має корисне геогр. положення б. моря, залізниць та р-нів попиту. Кубанську нафту переробляють у Краснодарі й Туапсе, до яких ведуть нафтопроводи з Хадиженську.

Багаті родовища природного земного газу є в дельті р. Кубані (Анастасіївсько-Троїцьке), на півн. зах. К. (Канівська, Старомінська), б. Майкопу й ін. Мережа газопроводів постачає цей газ до більших м. К., зокрема до Краснодару й Новоросійського для пром-сти та для комунальних потреб К. і поза її межі.

З різних галузів будів. пром-сти найбільше значення має цементна, зосереджена в Новоросійському (4 зав.); її сировиною є багаті родовища цементних мерґелів. Лісообробна пром-сть розвинена на передгір'ї; найважливіші зав.: Майкопський лісокомбінат; меблеві фабрики у Краснодарі, Майкопі, Армавірі, Кропоткіні, Лабинському, Новоросійському; в Майкопі — дубильно-екстрактний зав. Машинобудів. пром-сть представлена верстатобудівництвом (Краснодар, Майкоп), виробництвом устаткування для нафтової пром-сти (Краснодар, Армавір), запасних частин для с. г. машин (Краснодар, Армавір, Но-

воросійське), транспортового устаткування (Тихоріцьке, Новоросійське) й ін. З текстильної пром-сти важливий камвольно-суконний комбінат у Краснодарі.

Енерґетичну базу дає нині гол. газ і нафтові продукти (бл. половини електроенерґії), імпортоване донецьке вугілля та гідроенерґія, яка й досі надто слабо використана.

Основою транспорту є зал. мережа (довж. — 2 200 км). Півд.-сх. частину К. пересікає маґістраля Харків–Баку, збудована ще 1875 р., яка в'яже К. з Україною. Від неї відходять лінії: Кавказька–Краснодар–Новоросійське й Армавір–Туапсе (з продовженням до Сочі–Сухумі; частина зал. з Білорічинської електрифікована), які сполучають К. з Чорним м. Після будови переправи через Керчинську протоку (1955) К. зв'язана з Кримом (це одночасно друге сполучення з Україною). Ін. зал. лінії в'яжуть К. з Озівським м. (до Єйську і Приморсько-Охтарську), з Надволжям (через Сальське до Волгограду) і з Ставропільщиною (до Ставрополя—Дивного). Зал. транспорт доповнює автотранспорт, який має особливе значення на чорноморському березі. З портів найважливіші: незамерзаючі чорноморські — Новоросійське (вивіз зерна і цементу), Туапсе (нафтові продукти), Сочі й Анапа; над Озівським м. — Єйськ і Темрюк.

К. поруч Криму є найважливішим районом курортів і туристики на укр. землях і в СССР взагалі; тут існують різноманітні кліматичні курорти — надморські, гірські й підгірські, численні мінеральні води, лікувальні грязі, морські пляжі. Найважливішим курортним р-ном є чорноморське узбережжя між Туапсе і Адлером з центром у Сочі, в р-ні якого відпочивало і лікувалося у 1980 р. 600 000 осіб (докладніше див. *Чорноморський Кавказький берег*). На побережжі Озівського м. найважливішим є м. Єйськ (сірко-водневі джерела, лікувальні грязі Ханського оз., морські купання); на півн. узбіччі Кавказу з його мінеральними водами найважливішим є Гарячий Ключ з цілющими сірчано-луговими водами.

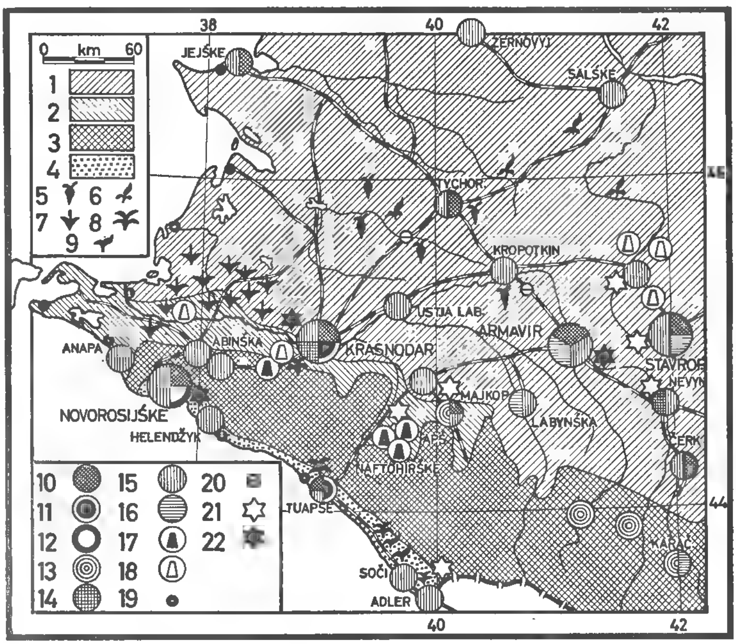

Сільське господарство й промисловість

1—4 — Сіль.-госп. р-ни: 1 — зернове госп-во й молочно-м'ясне тваринництво; 2 — зернове госп-во, молочно-м'ясне тваринництво й інтенсивне садівництво; 3 — ліс. госп-во й тваринництво; 4 — субтропічні культури. 5—9 — Деякі сіль-госп. культури: 5 — цукровий буряк; 6 — рицина; 7 — риж; 8 — тютюн; 9 — чай. 10—16 — Галузі пром-сти: 10 — машинобудів.; 11 — нафтообробна; 12 — цементна й ін. будів.; 13 — лісова і деревообробна; 14 — текстильна; 15 — харч.; 16 — інша. 17—18 — корисні копалини: 17 — нафта; 18 — земний газ. 19—20 — Заводи: 19 — рибні; 20 — цукрові. 21 — Гідроелектростанції. 22 — Теплові електростанції

Література: Щербина Ф. Колонизация Кубанской области. КСт. К. 1883; Апостолов Л. Географический очерк Кубанской области. Тифлис 1897; Щербина Ф. История Кубанского Казачьего Войска. I—II. Катеринодар 1910, 1913; Справочная книга. Кубань и Черноморское побережье. Катеринодар 1914; Івасюк І. Кубань. Прага 1925; Сулятицький П. Нариси з іст. революції на Кубані. Прага 1926; Кубань. Зб. статтів про Кубань і кубанців. Прага 1927. Болотенко О. Козацтво і Україна. Торонто 1951; Голобуцкий В. Черноморское Казачество. К. 1956; Северный Кавказ (ред. Е. Маслов). М. 1957; Фадеєв А. Очерки економического развития Степного Предкавказья в дореформенный период. М. 1957; Гвоздецкий М. Физическая география Кавказа, выпуск II. Предкавказье. М. 1958; Іванис В. Стежками життя. Спогади. Кн. I. Торонто 1958, кн. II—IV. Новий Ульм 1958, 1960, 1961; Темникова Н. Климат Северного Кавказа. М. 1959; Скобцов Д. Три года революции и гражданской войны на Кубани. Париж 1961; Збірники: Кубанский Сборник, 14 тт. Краснодар (до 1914 р.), Известия

Общества любителей истории Кубанской области, 5 випусків. Краснодар.

В. Кубійович

Кубізм, мист. напрям, в якому образ має бути не відображенням природи, а вільною грою форм, підпорядкованою геометричним законам. К. зводить форми до кулі, стіжка, куба і вводить у мистецтво нові матеріяли (в малярстві наліпки, в скульптурі комбінації металу, скла, бляхи, дроту). К. позначився на певних періодах творчости укр. мистців (М. *Андрієнка,* С. *Борачка,* С. *Гординського* й ін.). О. *Архипенко* був першим кубістом-скульптором у світовому мистецтві. Досвідом К. користувалися О. *Грищенко,* П. *Ковжун,* В. *Ласовський* і конструктивісти (див. *Конструктивізм*).

Кубійович Володимир (*1900), географ і демограф родом з зах. Лемківщини; в 1928–39 рр. доц. Краківського Ун-ту, з 1940 проф. УВУ; д. чл. НТШ (з 1931 р.), з 1947 його ген. секретар, з 1952 — гол. НТШ в Европі; тепер у Франції. Бл. 80 праць з антропогеографії й демографії України, зокрема з антропогеографії Карпат, насамперед досліди над пастушим життям („Życie pasterskie w Beskidach Wschodnich" 1926; „Rozšíření kultur a obyvatelstva v Severních Karpatech", 1932; „Păstoritul in Maramureș", 1935; «Пастушство Буковини», 1935; „Pastýřský život v Podkarpatské Rusi", I—II, 1935—37, й ін.), з демографії («Територія і людність укр. земель», 1935; «Етнічні групи Півд.-зах. України (Галичини)» I, 1953 й ін.), синтетичні праці з географії й демографії України: «Атлас України й сумежних країв», 1937; «Географія укр. і сумежних земель», 1938 і 1943 (обидві праці при співучасті ін. фахівців); статистичні огляди в «Укр. Статистичному Річнику» II, III, IV, 1934–37; стінні й підручні карти України й Галичини (разом з М. Кулицьким); ред. «Енциклопедії Українознавства» і автор численних ст. в ній. Під час другої світової війни К. очолював *Укр. Центральний Комітет* у Кракові і в 1943 р. брав участь у створенні укр. *Дивізії «Галичина»* (див. у його праці «Укр. Центр. Комітет у Генеральній Губернії», т. I, 1962).

В. Кубійович

Список праць К. по 1943 р. в «Бібліографії наук. праць проф. В. Кубійовича», Кр. 1943.

Куда Яків (1890–1928), ботанік-фітопатолог, доц. Київського С.-Г. Ін-ту, співр. С.-Г. Наук. Комітету України, вивчав хвороби лісів Волині; загинув репресований большевиками.

Кудак, див. *Кодак.*

Кудин, на сх. Поділлі, одно з сімох міст *болоховців,* згаданих в літопису 13 в.; було здогадно на місці теперішнього с. Кудинка, де й збереглися залишки городища.

Кудревич Фльоріян (†1834), василіянин родом з Київщини, з 1808 проф. богословія Краківського Ун-ту, автор численних церк. богословських творів; організатор гр.-кат. парохії св. Норберта у Кракові.

Кудрик Борис (1897–1950), композитор, музиколог і муз. критик, студіював у Відні (учень Мандичевського) і Львові; з 1926 викладач Муз. Ін-ту, згодом консерваторії у Львові; численні фортепіянові (сонати, рондо, варіяції) і скрипкові твори, церк. й світські хори, сольові пісні; автор. «Історії укр. церк. музики» (1937); композиції К. стилістично близькі до музики віденських клясиків. Помер на засланні.

Б. Кудрик

Кудрик Василь (*1880), свящ., діяч Укр. Гр.-Правос. Церкви в Канаді (УГПЦК) родом з Галичини; ред. тижневика «Укр. Голос» (1910—20) і органу УГПЦК «Вісник» (1928—53) у Вінніпеґу; ст. на церк. і гром. теми; окремо вийшли: «Чужа рука» (1935), «Іст. матеріяли» (1949), «Маловідоме з іст. унїятської Церкви», 1—4 тт. (1952—56), «Мелхиседек Значко-Яворський» (1957), поезії «Весна» й ін.

о. В. Кудрик

Кудрин Арсеній (*1887), дир. Харківської (1925–27), згодом Київської опер; активний діяч українізації опери; заарештований 1937 р.; дальша доля невідома.

Кудринський Федір, письм., співр. «КСт.» (1892—98); етногр. оповідання, ст., розвідка про Г. Сковороду.

Кудрицький Микола (*1884), гром. діяч, чл. Центр. Ради, викладач Київ. Мед. Ін-ту; наук. співр. ВУАН; засуджений за приналежність до СВУ. Дальша доля невідома.

Кудрявцева Ольга (*1896), скульпторка, учениця Е. Блох, працює у Харкові;

«Тарас Шевченко в дитинстві», «Рибалки», портрет М. Бурачека й ін.

Кузеля Зенон (1882—1952), етнограф, мовознавець, бібліограф, журналіст і гром. діяч родом з Бережанщини, проф. УВУ, д. чл. НТШ (з 1909), з 1949 його гол. За студентських часів гол. віденської «*Січі*» (1902—04) і ред. її ювілейного «Альманаху» (1908); в 1909—14 рр. лектор укр. мови в Чернівецькому Ун-ті; в 1916—20 вів культ. працю у таборі полонених у *Зальцведелі* (Німеччина) й редагував таборові вид. «Вільне Слово» та «Шлях». З 1920 р. в Берліні, в 1921—23 рр. ред. щоденника «Укр. Слово» і вид. в-ва «Укр. Слово» й «Укр. Накладня»; з 1926 проф. Укр. Наук. Ін-ту, ред. його бюлетеня „Kulturberichte" та інформативного органу „Osteuropäische Korrespondenz", гол. Союзу Закордонних Журналістів (1930–36). З 1945 у Баварії, гол. КОДУС-у і співред. першої частини «Енциклопедії Українознавства», з 1951 у Франції, де й помер. Праці з ділянки порівняльної етнографії («Угор. король Матвій Корвін в слов. усній словесності», ЗНТШ, 67–70), фолкльору («Ярмарки на дівчата», ЗНТШ, 107—108, «Посижінє і забави при мерци», ЗНТШ 121—122 й ін.), синтетичні огляди укр. етнографії (в „Handbuch der Ukraine", 1942, в «Енциклопедії Українознавства» та ін.). з лексикографії («Словник чужих слів», співавтор «Укр.-нім. словника», 1943 й ін.), ст. з бібліографії. Численні інформативні ст. про укр. проблеми нім. мовою, кореспондент щоденника «Діло» в Берліні тощо.

З. Кузеля

Куземський Михайло (1809–79), гал. церк. і гром. діяч, львівський крилошанин. Найдіяльніший чл. *Головної Руської Ради*, заступник гол., а згодом і гол. організатор її відділів на провінції, керівник нарад *Собору Руських Учених* (19–26. 10. 1848). Приклав багато зусиль до фундування Народного Дому у Львові; впродовж 15 років керівник і опікун укр. нар. шкільництва в Сх. Галичині, оборонець прав рідної мови в школах та політ. і адміністративної незалежности українців від поляків у Сх. Галичині в 1860-их рр. 1868–71 холмський останній гр. кат. еп.

о. М. Куземський

Кузик Сидір (1885–1925), інж. агроном, екон. діяч (зокрема в рамках діяльности т-ва «Просвіта» та «Сіль. Господаря» у Львові), в 1920-их рр. засновник і дир. госп.-торг. спілки «Відбудова»; ст. і розвідки на екон. і кооп. теми в «Економісті», «Самопомочі», «Ділі» та ін. (також під псевд. Хлібороб).

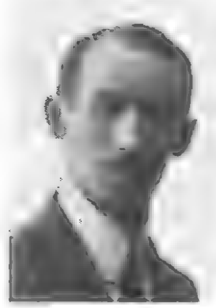
С. Кузик

Кузик Степан (1888—1947), адвокат, гром. діяч, кооператор; в 1928–35 рр. посол до поль. сойму від УНДО; чл. дирекції в-ва «Діло» і «Центробанку» у Львові (в 1941—44 рр. його дир.), чл. Ради Ревізійного Союзу Укр. Кооператив; помер на еміграції в Німеччині.

С. Кузик

Кузів Василь (1887–1958), церк. прот. діяч родом з Тернопільщини; довголітній пастор Укр. Пресвітерської Церкви в Ньюарку (ЗДА), гол. Укр. Євангельсько-Реформованої Церкви на Зах. Україні в 1935–39 рр. (тепер в екзилі), засновник і почесний гол. Укр. Євангельського Об'єднання в ЗДА; в 1946–48 рр. представник Світової Ради Церков для праці між скитальцями в Німеччині; статті на рел. теми.

В. Кузів

Кузневич Григорій (*1872), скульптор; учився у Львові й Римі; кращі праці «Ганчар», «Перший хлібороб». З 1907 р. у ЗДА.

Кузнецов Микола (1850—1930), рос. маляр і графік, жив на Україні; чимало побутових картин і портретів на укр. теми: «Селянка в полі», «На заробітки», «В празник»; портрети П. Мартиновича, М. Пимоненка й ін.

Кузяк Олександер (*1908), укр.-кан. діяч, посол з партії Федерація Кооп.

Спільноти (ССФ) до Саскачеванської леґіслятиви з округи Кенора, з 1952 р. мін. природних багатств провінції Саскачеван.

Кузьма Любомир (*1913), маляр-неореаліст, студіював у Львові й у Варшавській Академії Мистецтв; з 1949 в ЗДА, учасник багатьох виставок Об'єднання Мистців Українців в Америці; має власну мист. школу в Ню-Йорку. Твори перев. темперою («Рибалки», «Місячна ніч», «Квіти» й ін.).

Л. Кузьма

Кузьма Олекса (1875—1941), журналіст, сотн. УГА, учасник листопадових боїв, довголітній співр. і чл. ред. колеґії «Діла» (1902–38), ред. органу УНДО «Свобода» (1922—38), автор цінної праці «Листопадові Дні 1918» (1931), численних ст. і розвідок з іст. УГА в «Ділі» і різних календарях; зб. нарисів «Начерки Олекси Кузьми» (1902); переклади з чужих літератур (1903–06) в «Бібліотеці найзнаменитіших повістей „Діла"».

О. Кузьма

Кузьменко Андрій (*1903), ботанік-фізіолог, проф. Київ. С.-Г. Ін-ту; понад 60 наук. праць; досліди над обміном речовин у с.-г. рослин.

Кузьменко Василь, кошовий отаман Війська Запор. 1692–93 р.

Кузьменко Микола (1862—?), поет родом з Катеринославщини; зб. поезій «Дозвілля» (1899).

Кузьменко Петро (1831—67), письм.; поезії «Погане поле», оп. «Не так ждалося, да так склалося»; етногр. записи в «Черниговских губернских Ведомостях» у 1850-их рр., у Кулішевій «Хаті» й «Основі».

Кузьмин, кол. м-ко над р. Случчю на Волині, тепер с. Красилівського р-ну Хмельницької обл.; згадується з 1517 р.

Кузьмин Євген (1871–?), історик мистецтва і мист. критик у Києві, автор розвідок про укр. мистецтво (м. ін. про укр. килим, київ. ікони, монографія про М. Врубеля та ін.). Заарештований большевиками 1933 р., дальша доля невідома.

Кузьмин Микола (1881—1955), гром. і політ. діяч (Зборівщина), зокрема діяльний на госп. відтинку, селянин; чл. ЦК УНДО і сенатор у Польщі в 1928—30 рр., чл. Хліборобської Палати у Львові (1933—39); помер у ЗДА.

Кузьмич Володимир (*1904), письм. родом з Чернігівщини, чл. ВУСПП, друкується з 1927 р. Численні оп., виробничі романи «Крила» (1930) і «Турбіни» (1932), в яких поза сов. штампами, звернув увагу на дві важливі ділянки індустріялізації України (авіяцію і Дніпрельстан), досягаючи в деяких місцях високої поетичної майстерности; повість для дітей «Океан» (1939) та ін. Після 1941 р. відомостей нема.

Кузьмів Ярослав (1897–1945), педагог у Львові; ст. з методики навчання й ін. в журн. «Учительське Слово» і «Шлях Виховання і Навчання».

Кузьмова Марія (1884—1922), письм. з Галичини; повість «На стрічу сонцю золотому», зб. оп. «Проти хвиль» й ін.

Кузьмович Володимир (*1886—1943?), політ. і гром. діяч, педагог і журналіст; під час першої світової війни вів нац. роботу серед українців Туркестану, куди попав як полонений; в 1920-их рр. дир. гімназії «Рідної Школи» в Дрогобичі; в 1930-их рр. у Львові — інспектор «Рідної Школи», секретар Укр. Кат. Союзу й ред. його органу «Мета», активний діяч УНДО, чл. його ЦК, а в 1938–39 гол. Секретаріяту; в 1935–38 посол до поль. сойму. 1939 заарештований большевиками, помер на засланні.

В. Кузьмович

Куїловський-Сас Юліян (1826—1900), церк. діяч; 1890 — єп. помічник у Перемишлі, 1891–98 станиславівський єп., 1899–1900 гал. митр.

Куїнджі Архип (1842–1910), маляр родом з Маріюполя, з походження грек; закінчив Петербурзьку Академію Мистецтв; маляр укр. краєвиду: «Чумацький шлях», «Ранок на Дніпрі», «Укр. ніч», «Вечір на Україні», «Степ», «Березовий гай», Місячна ніч на Дніпрі», «Буря» й ін.

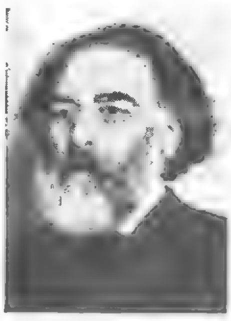
А. Куїнджі

Куйбишеве (VI—17), кол. Царьоконстантинівка, с. м. т. на Приозівській височині, р. ц. Запорізької обл.

Куйбишеве (VI—19), кол. Голодаївка, с. над р. Міюсом в півд.-сх. частині Донба-

су, р. ц. Ростовської обл. РСФСР; в Куйбишевському р-ні в 1926 р. українці становили 83,7% населення

Куйбишеве (IX—14), кол. Албат, с. і р. ц. в долині р. Бельбек, на півн. узбіччях Кримських гір.

КУК, див. *Комітет Українців Канади.*

Кукіль звичайний (Agrostemma githago L.), однорічна рослина з родини гвоздикуватих, до 90 см заввишки, бур'ян, поширений скрізь на Україні (в степу рідше) в ярових й озимих посівах; насіння отруйне (містить 6,6% глюкозиду), і навіть його невелика домішка до борошна шкідлива для людей і тварин.

Кукольник Василь (1765—1821), природознавець і правник родом із Закарпаття, проф. Академії в Замості, з 1803 Пед. Ін-ту в Петербурзі, з 1819 викладав рим. і рос. право в Петербурзькому Ун-ті, 1820—21 організатор і дир. гімназії кн. Безбородька в Ніжені. М. ін. праці: «Dzieło ekonomiczne», «Курс хозяйственных сведений» (1810), курси рим. та рос. цивільного права.

Кукурудза (Zea mays L.), однорічна перехреснозапильна рослина з родини злакових, одна з найважливіших зернових і кормових рослин світу, на Україні друге після пшениці щодо значення збіжжя. Зерно К. має 59–67% крохмалю, 11–14% сирого протеїну, 4–8% товщу, і його використовують для виготовлення борошна, круп, як сировину для крохмальної і спиртової пром-сти, на виробництво олії та цукру. З борошна (воно не надається до хлібопечення через брак клейковини) виготовляють різні страви, зокрема кулешу або мамалиґу (на Покутті й Закарпатті), або додають її (до 25%) до пшеничного борошна, качани столових сортів К. вживають у свіжозвареному вигляді. Кормове значення К. дуже велике: як корм використовують зерно, молоді рослини йдуть на зелений корм або їх силосують. К. цінна високою врожайністю як зерна, так і силосної маси. К. належить до теплолюбних рослин, вона переносить недостачу вологости в першій пол. літа, але потребує її в період квітування і наливу зерна. Кращі ґрунти для К. — добре заправлені пухкі супіскові й суглинясті чорноземи. В сівозміні К. дають після озимих культур, ярої пшениці, зернобобових, картоплі. В півд. р-нах К. висівається на зайнятому парі і післяжнивно як просапна культура. К. є добрим попередником під озимі й ярові хліби. З різних видів К. на Україні найбільш поширені кремениста (Z. m. indurata) для корму і харчування (м. ін. крупи), зубовидна (Z. m. indentata) для харчування, пром. цілей і як корм, розлусна (Z. m. everta) для виготовлення круп; менш поширені крохмалиста (Z. m. amylacea) для техн. переробки і як корм та столова — цукриста (Z. m. saccharata), гол. по городах.

К. з'явилася вже в 17 в. на пограниччях України — Молдавії і Криму, в 18 і 19 вв. вона поширилася в смузі Лісостепу і півн. Степу. До революції р-нами найбільшого поширення К. були Покуття, Басарабія і сусідні частини Поділля та Закарпаття, де К. була гол. збіжжям і підставою прохарчування населення; іншим, меншим р-ном була півд. частина Передкавказзя. В Степу, зокрема півн. його частині, та в півд. Лісостепу (приблизно на лінії Галич—Вінниця—Полтава—Харків на півн.) К. становила 5–15% всієї збіжжевої площі. До революції К. служила гол. для прохарчування людей, менш як корм для тварин, гол. свиней, стебло вживали на паливо. Площа К. збільшилася в 1881—1913 в два рази і 1913 р. на території УССР в нинішніх межах займала 855 000 га.

Після революції площа під К. значно збільшилася, гол. в Степу; вона увійшла в плодозміну та частково замінила як кормове збіжжя ячмінь і 1929 р. зайняла 2,3 млн га. Під час колективізації площа К. зменшилася і лише після другої війни стала зростати. Цілковитого перевороту виробництво К. зазнало в 1955 р., коли січневий пленум ЦК КПСС схвалив збільшити посіви К., підвищити її врожайність та зробити з неї підставу кормової бази. Відтоді підвищено механізацію і аґротехн. вирощування К., введено нові методи сівби (квадратногніздовий спосіб), поліпшено насінництво (введено гібридні посіви) тощо. Коли донині К. давала насамперед сухе зерно, тепер її засіви поширено також на тих просторах, де вона не достигає чи служить лише як зелена паша (Полісся). В межах цих плянувань Україні визначено передову ролю, її зернове госп-во набрало однобічного кукурудзяного напрямку, що знову є гол. засобом надання сіль. госп-ву України тваринницького характеру. У зв'язку з цим, засівна площа К. в УССР збільшилася з 2,3 млн га в 1954 р. до 4,8 млн га в 1955 р. і зазнає постійного росту. Посівна площа К. під зерно в УССР:

Роки	1913	1928	1940	1945	1950	1954	1955	1960
У 1 000 га	853	2 303	1 511	1 664	2 757	2 331	4 776	6 271
У % до всіх зернових	3,5	11,5	7,1	9,4	13,4	11,8	22,0	37,0

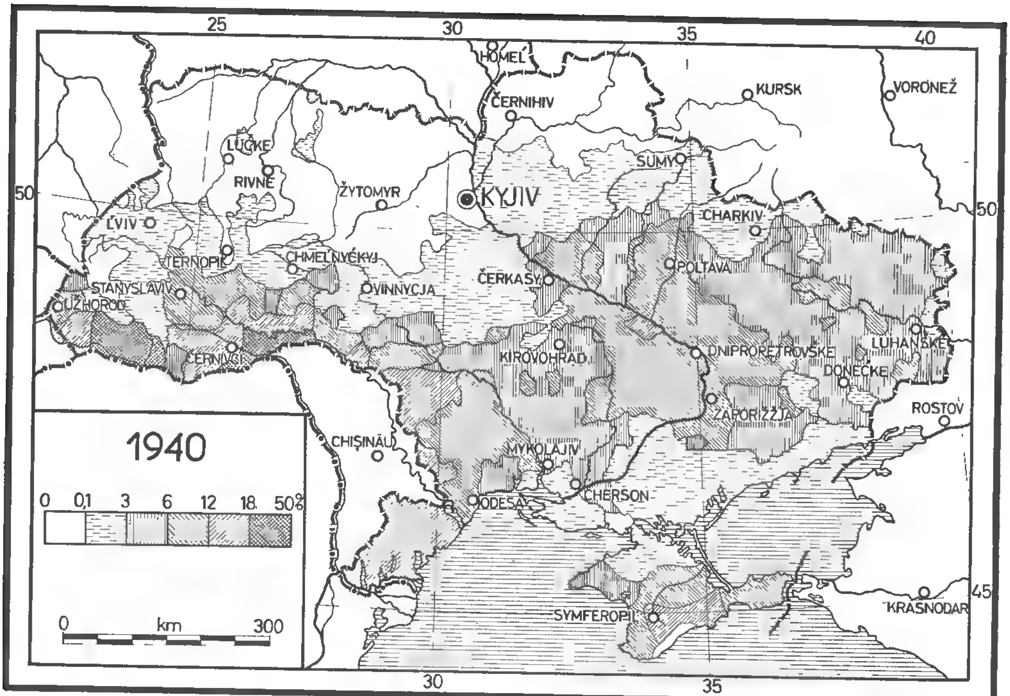

Посівна площа кукурудзи на зерно 1940 р. в % до заг. посівної площі

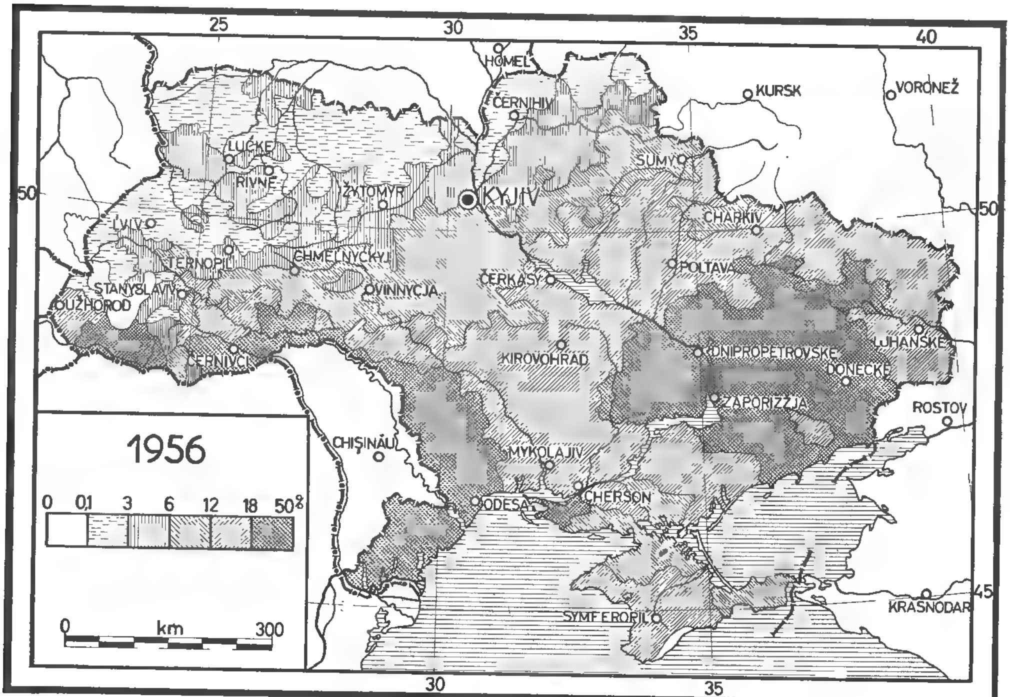

Посівна площа кукурудзи на зерно 1956 р. в %.до заг. посівної площі

Лише частину К. на зерно збирано в стані повної достиглости. Крім того, щораз більше К. призначувано лише на зелений корм і силос. Подаємо засіви К. з різним призначенням (в 1 000 га):

Роки	1955	1958	1960
На зерно повної спілости	3 544	2 075	3 037
На зерно молочно-воскової спілости	1 229	1 915	3 234
На зелену пашу і силос	1 267	2 381	4 245
Разом	6 040	6 371	10 516
У % до всієї засівної площі	18,3	19,6	32,4

Річний заг. збір (за даними сов. статистики) зерна К. (в перерахуванні на сухе зерно) та його врожайність в УССР (в 1 000 т):

Роки	1949–53	1954–58	1959	1960
Весь збір	3 095	6 137	7 054	10 639
В тому ч. К. повної спілости	3 095	4 426	2 920	5 531
В центнерах з 1 га	13,7	15,4	15,2	17,0

Заг. збір зеленої маси всієї К. на силос становив в млн т: 1958 р. — 58,3, 1959 — 48, 2, себто врожайність з 1 га 204 і 142 центнерів.

Т. ч. заг. збір зерна К. в УССР становив порівняно із збором всіх зернових в 1949—53 рр. — 14,2%, 1954–58 — 23,6%, 1960 — 32,4%.

Про спеціялізацію сіль госп-ва УССР на виробництві К. свідчить те, що на УССР припадало 1960 р. аж 56% площі, засіяної К. під зерно в усьому СССР (на всю площу зернових лише 13,9%), а заг. збір К. становить аж 57% збору в усьому СССР.

Засівна площа під К. на зерно становила 1960 р. на всіх укр. етногр. землях бл. 8 млн га (у світі бл. 110 млн га), заг. збір бл. 13 млн т (світовий збір — бл. 190 млн т, в тому ч. в ЗДА 110 млн т при врожайності 33 центнери з одного га).

За наступними плянами (постанова січневого пленуму ЦК КПСС 1961), площа К. на зерно мала б далі збільшуватися коштом ін. зернових приблизно на дальших 3 млн га (в РСФСР на 2 млн га) і займати 1965 р. бл. 9 млн га (себто 50% засівів зернових), врожайність зерна К. мала б піднестися до 30–40, а його заг. збір — перевищити 30 млн т.

Якщо йдеться про геогр. розміщення К., то половина її засівів в УССР зосереджені в півн. і центр. Степу, $^1/_3$ в Лісостепу, 12% в півд. Степу, зате на Поліссі її поширюють тільки за останні роки. Докладніше див. карти, які подають стан на 1940 і 1956 р., себто вже застарілий.

На Кубані і всьому Передкавказзі К. становить, як і в УССР, друге після пшениці збіжжя; на передгір'ї і в горах вона становить бл. 10% заг. площі, на рівнині бл. 15%. На Кубані (Краснодарський край) засіви К. 1950 р. займали 331 000 га, 1955 — 539 000, 1956 — 639 000 (22% всієї засівної площі; 1960 приблизно 36%).

З різних сортів К. найпоширеніші — кременисті: воронізька 76, грушівська 380, півн.-дакотська, басарабська місц.; зубовидні: дніпропетровська, біла харківська, закарпатська жовта, Міннесота 13 екстра. Найврожайнішими гібридами К. є — міжлінійні: ВІР 42, ВІР 25, сортолінійні: «успіх»; міжсортові: «первенець», буковинський 1, харківський, дніпропетровський та ін.

В. Кубійович

Кукуруза Павло (*1896), ред., видавець і осв. діяч на Закарпатті, родом з сх. Поділля; ред. місячника «Підкарпатське Пчолярство» (1923—26), видавець і ред. дитячого ж. «Пчілка» (1923—33) і дитячої бібліотеки (1923—38), в якій вийшло 89 кн.; праці з ділянки пасічництва і природознавства; з 1949 в ЗДА.

Кукша, св., ієромонах Києво-Печерського манастиря, родом, мабуть, вятич. 1215 пішов з Києва проповідувати вятичам, де його вбито 1217.

Кулабухів Олекса (†1919), свящ., кубанський гром. і політ. діяч; 1917 — чл. Кубанської Ради, мін. внутр. справ у кабінеті Л. Бича; оборонець незалежности Кубані, виступав проти большевиків і проти Денікіна. 1919 чл. закордонної делеґації Кубанської Крайової Ради до Парижу, де підписав проєкт договору дружби між Кубанським Краєм і Республікою Горців Півн. Кавказу. По повороті на підставі вироку воєнно-польового суду денікінського ген. В. Покровського 7 (20). 11. 1919 повішений «за зраду Росії і козацтва». В наслідок цього кубанські козаки залишили протибольш. фронт і повернулися на Кубань, що спричинило катастрофу армії Денікіна.

Кулага Захар, запор. отаман, організатор коз. протитур. походів, згадується в реєстрі коз. отаманів у 1581 р.; загинув у бою під час виправи на Козлів 1586 р.

Кулаковський Юліян (1855—1920), рос. історик, клясичний філолог і візантолог, довголітній проф. Київ. Ун-ту; м. ін. праці, присвячені іст. географії і археології Чорномор'я («Аланы по сведениям классических и византийских источников» 1899, «Прошлое Тавриды» 1914),

«История Византии», 3 томи (1910–15) й ін.

Кулачковський Олександер (1865—1929), правник, 22 р. редагував укр. видання австр. «Вісника держ. законів», засновник укр. т-ва «*Родина*» у Відні.

Кулачковський Ярослав (1863–1909), екон. діяч, основоположник і дир. т-ва взаємних обезпечень «Дністер» у Львові, почесний чл. т-ва «Просвіта», дир. банку «Дністер» та активний співр. ін. госп. установ у Галичині.

Я. Кулачковський

Кулебівка (V–16), с. м. т. Ново-Московського р-ну Дніпропетровської обл.

Кулєць Іван (1880–1952), маляр; проф. Укр. Студії Пластичного Мистецтва в Празі (1924—44); «Антихрист», «Гільотина», «Продавщиця квітів», графіка, дереворити.

Кулешів Микола (*1890), аґроботанік, проф. Харківського С.-Г. Ін-ту, д. чл. АН УРСР (з 1951) і Академії С.-Г. Наук УРСР; понад 100 праць, гол. про польові культури і насіннєзнавство.

Кулик Василь (1830—70), поет родом з Полтавщини, друкувався в «Основі» і львівській «Правді». Окремо зб. поезій «Писання Василя Кулика» (1894).

Кулик Іван (1897—1937), письм. і сов. діяч, на поч. 1920-их рр. на дипломатичній роботі в Канаді й Польщі, один з засновників і керівників ВУСПП (1927–32) та орг. комітету Спілки Радянських Письм. України (1932–34). Зб. поезій і поеми: «Мої коломийки» (1921), «Одужання» (1923), «Зелене серце» (1923), «В оточенні» (1927), «Чорна епопея» (1929), «Змужніла молодість» (1935); оп. «Записки консула» I–II (1934) й ін. Обвинувачений в «націоналізмі» і розстріляний за «єжовщини».

І. Кулик

Кулик Степан (*1899), математик з Полтавщини, з 1929 р. доц. і проф. вищих шкіл у Києві, тепер в ЗДА, проф. математики в Лог Біч Стейт Каледж, д. чл. НТШ; кільканадцять праць укр., рос. і англ. мовами з ділянки теорії ймовірности, статистики, нумеричних метод обчислювання коренів альґебричних і трансцендентних рівнянь, спеціяльних поліномів.

Кулик Яків Пилип (1793—1863), математик родом із Львова; 1826 проф. ун-ту в Празі, звич. чл. королівської чес. Академії Наук. Найвідоміші праці: „Lehrbuch der höheren Mechanik“ (1846), „Tausendjährige Kalender“ й ін.

Кулик-сорока (Haematopus ostralegus L.), бродун з ряду куликів, довж. тіла бл. 40 см, вага бл. 500 г; живе над Чорним і Озівським м. та вздовж гол. рік України.

Куликів (IV—5), с. м. т. Нестерівського р-ну Львівської обл., 15 км на півн. від Львова, до другої світової війни — кустарна пром-сть (шевці, чинбарі).

Куликівка (II—12), с. на Чернігівщині, р. ц. Чернігівської обл.

Кулицький Микола (*1903), картограф і географ з Галичини, д. чл. НТШ, тепер в ЗДА; статті про форми осель, стінні й підручні карти України (спільно з В. Кубійовичем).

Куліш Микола (1892–1942), визначний драматург родом з Херсонщини, чл. літ. орг-цій «Гарт», Ваплїте (деякий час її през.), «Пролітфронт», однодумець М. Хвильового і разом з Л. Курбасом творець нового укр. театру (1920–30-их рр.). Перші п'єси К. «97» (1924) і «Комуна в степах» (1925) написані в реалістично-побутовому пляні; «Хулій Хурина», позначений рисами експресіоністичного стилю, і «Зона» (1926) були гострою сатирою на партійних кар'єристів. Злам у творчості К. стався після переїзду «Березоля» до Харкова. Під впливом цього театру написана комедія «Так згинув Гуска» (1927), сатира, з елементами символізму, на міщанське пристосуванство до сов. влади. Наслідком творчого контакту з Л. Курбасом появилася п'єса «Народний Малахій» (виставлена в «Березолі», 1928), ідейна концепція якої — несполучність укр. нац. руху з принципами комунізму. У комедії «Мина Мазайло» (1929) К. порушив проблему українізації на широкому соц.-політ. тлі 1920-их рр. «Патетична соната» (1930) розкриває боротьбу трьох сил — ком., білоґвардійської і укр.-нац. — в 1917–18 рр. Гол. героїня п'єси Марина є ніби дальшим розвитком образу Аглаї з «Вальдшнепів» М. Хвильового. К. використовує в цій п'єсі засоби модерної експериментальної драми в сполученні

М. Куліш

з традиціями давнього укр. театру (вертеп). Далі появилася друга ред. «Прощай село» п. н. «Поворот Марка» (1933); в манері згущеного реалізму, що межує з символізмом, «Маклена Ґраса» (1933) й ін. Починаючи від «Народного Малахія», твори К. були гостро критиковані офіц. критикою; у 1934 р. він був заарештований і засланий, на засланні й помер. 1956 р. К. офіц. реабілітовано, але кращі його твори лишаються й далі під забороною.

Література: Куліш М. Твори. Нью-Йорк 1955; Revutsky V. The plays of M. Kulish. Торонто 1956; Лавріненко Ю. Розстріляне відродження. Мюнхен 1959; Куліш М. П'єси . К. 1960. *В. Ревуцький*

Куліш Олександра, див. *Барвінок* Ганна.

Куліш Пантелеймон (1819–97), письм., історик, етнограф, літ. критик, публіцист і гром. діяч, з старого коз. роду, нар. в м-ку Воронежі на Чернігівщині. Вчився в новгород-сіверській гімназії і в Київському Ун-ті, якого не міг закінчити через матеріяльні й правні (як недворянин) перешкоди. Вчителював у Луцькому (1842), потім у Киеві (1843–45),

П. Куліш

де зблизився з гуртом молодих укр. діячів, які утворили *Кирило-Методіївське Братство*. Під впливом М. Максимовича зацікавився укр. етнографією та історією; як співр. Київ. Археографічної Комісії подорожував по Правобережній Україні, знайомився з її іст.-документальними пам'ятками й місц. культ. діячами (М. *Грабовський*, К. *Свідзинський*). У цей період почалася й літ. діяльність К. (іст. повість «Михайло Чарнышенко, или Малороссия 80 лет тому назад» і епопея «Україна», видані в Києві 1843).

1845 р. К. переїхав до Петербурґу, 1847 одружився з О. Білозерською (див. *Барвінок* Ганна). Готуючись до наук. діяльности в ділянці слов'янознавства, дістав закордонне відрядження, але у Варшаві був заарештований у зв'язку з справою Кирило-Методіївського Братства. Після слідства в Петербурзі засланий до Тули з забороною друкуватися. Звільнений 1850, К. повернувся до Петербурґу, де, діставши по смерті Миколи І дозвіл друкувати свої твори, розгорнув широку літ., наук. і вид. діяльність (1856–61). В 1856–57 рр. вийшли «Записки о Южной Руси» (2 тт.), 1857 р. — перший укр. мовою іст. роман-хроніка «Чорна Рада», а 1859, коли постало питання про утворення укр. початкових шкіл, «Граматка». Тоді К. заснував друкарню й видав серед ін. твори Г. Квітки, «Нар. оповідання» М. Вовчка, альманах «Хата» (1860) з творами Шевченка та ін. укр. авторів, 4 тт. своїх повістей з укр. життя (рос. мовою). В 1861—62, разом з В. Білозерським, видавав ж. «*Основа*», де вмістив кілька своїх літ. та іст. творів, зокрема один розділ «Іст. України од найдавніших часів», «Хмельнищину» і «Виговщину» (1861).

У 1864—67 К. був рос. урядовцем у Польщі, що дало йому змогу ознайомитися з поль. архівними матеріялами до іст. України. Підтримуючи нав'язані ще в 1850-их рр. зв'язки з Галичиною (з гал. «народовцями»), К. друкувався в гал. вид. — «Вечерниці», «Мета» і «Нива», вміщуючи там мист. твори та ст. з історії України («Руїна», «Почини лихоліття лядського і перві козацькі бучи»). 1865 р. К. відкинув вимогу рос. уряду припинити ці зв'язки й зрікся посади. В 1868—71 рр. перебував за кордоном, брав участь у гал. вид. («Правда» та ін.), видав у Львові переклади св. Письма (кн. Йова, Псалтир); 1871 повернувся до Росії (став ред. «Журнала Министерства Путей Сообщения»), продовжуючи студії над іст. козаччини. На зміну давнішому романтичному захопленню коз. минулим («Повесть об украинском народе», 1846) і пізнішому критичному, але позитивному ставленню до козаччини, К. висловлює неґативну оцінку її іст. ролі. Виявом цього були: розвідка «Перший період козацтва од його поч. до ворогування з ляхами» («Правда», 1868), велика монографія К. «История воссоединения Руси» (3 тт.) і один т. «Материалов» (1873—77), де іст. козаччини доведена до 1620-их рр., а гол. ст. «Мальована Гайдамаччина» («Правда», 1876) і «Козаки в отношении к обществу и государству» («Русский Архив», 1877). Спираючись перев. на поль. джерела, К. гостро критикує панівні тоді концепції укр. історіографії, змальовує козаччину й гайдамаччину як рухи деструктивні, позбавлені держ.-творчих ідеалів, підтверджує свою давнішу (в епілозі до «Чорної Ради») думку про нездатність українців до самостійного держ. буття й тому прихильно оцінює приєднання України до Росії. Ці думки, висловлені в гостро-полемічній формі, посварили К. з усім укр. громадянством.

Після Емського указу (1876 р.) К. остаточно залишив держ. службу і знову зосередив свою увагу на Галичині, де єдино можлива була укр. культ.-політ. праця. 1881 р. К. виїхав до Львова й на-

друкував там другу (після «Досвідок», 1862) зб. «Хуторна поезія» (1881), що містить його вірші й спогади про 1847 р. Хоч ця зб. й написана в дусі «Истории воссоединения Руси», але в «Зазивному листі до укр. інтеліґенції» (вміщеному в зб.) К. говорить про великі втрати українців від об'єднання з Москвою й закликає своїх наддніпрянських земляків до ширшої нац.-культ. праці й підтримки укр. літ. руху в Галичині. 1882 р. К. видав брошуру «Крашанка русинам і полякам на Великдень», де закликав їх до братерського порозуміння. Ці заклики К. не мали успіху, і він, розчарований цим і оточений нехіттю та недовір'ям з боку своїх і ворожістю чужих, оселився на своєму хуторі Мотронівці під Борзною й занурився в літ.-наук. працю: перекладав Біблію, Шекспіра, Байрона, Ґете, Шіллера, Гайне (чимало перекладів загинуло), написав драму «Байда, кн. Вишневецький» (1885) й поему «Маруся Богуславка». 1893 р. в Женеві вийшла зб. поезій К. «Дзвін». На хуторі К. написав 3-томову монографію «Отпадение Малороссии от Польши» (видана в 1888—90 рр.) і студію «Украинские козаки и паны в двадцатилетие перед бунтом Хмельницкого» («Русское Обозрение», 1895), в яких знову повторив свою неґативну оцінку козаччини, поширюючи її також на Хмельниччину. Помер у Мотронівці й там похований.

К. помер в атмосфері ворожости сучасників, яку виховане в ідеях народництва старше покоління укр. інтеліґенції зберігало до революції. Щойно в 1910-их рр. укр. молодь, об'єднана гол. навколо «Укр. Хати» (М. Євшан, М. Шаповал та ін.), намагається реабілітувати К. По революції почалися об'єктивні досліди діяльности й творчости К. Але офіц. думка УССР і досі проскрибує К., студії над яким від 1930-их рр. припинені, а твори його фактично заборонені (лише в 1958 р. перевидано «Чорну Раду» й деякі ін. твори).

Як історик К., не зважаючи на надмірний суб'єктивізм, брак наук. підходу до іст. минулого й численні суперечності думок і висловів, дав низку важливих документальних матеріялів і багато критичних оцінок, які, хоч здебільша не були прийняті в укр. історіографії, все ж мали певний вплив на її дальший розвиток. К. заперечував держ.-творчі здібності укр. народу не як противник укр. державности, а тому що в укр. минулому і особливо в сучасному не бачив тієї укр. суспільної верстви, яка мала б силу й волю до будівництва власної держави. Прагнучи перетворити Україну з «нації етногр.» на «націю політ.» (1864), К. був глибоко переконаний, що вивести українство з того сумного стану, в якому воно тоді перебувало, можна тільки шляхом творення великих нац.-культ. вартостей. На відміну від сучасників, які вели родовід українства від козаччини, К. починає його від Київ. держави. Всупереч перейнятим народницькою ідеологією українофілам, які виходили з засади, що укр. література мусить залишитися «для домашнього вжитку» (укр. «провансальство»), а укр. літ. мова має базуватися на «народній» (в їх розумінні сучасна жива мова селянства), К. волів, щоб вона увібрала в себе й елементи старої літ. мови й розвивалася «на предківській основі», «на послугу мислі всечоловічій». К. був автором укр. абетки й правопису — т. зв. «*кулішівки*».

Ідеї К. далеко випереджували його добу, а спосіб їх висловлення і взагалі велика пристрасть писань К., в основі якої була його велика туга за Україною як нацією, рівною ін. самостійним народам, і глибокий біль над її невідрадним сучасним станом, ізолювали К. від сучасників, бентежили наступні покоління і так чи інакше впливали й досі впливають на оцінку великого творчого доробку К.

Вид. літ. творів К. (неповні): 5 тт. за ред. Каманіна, К. 1908—10; 6 тт. у серії «Руська письменність» Л. 1908–10; 4 тт. Берлін, 1922–23; 3 тт. К. 1930.

Література: Шенрок В. П. А. Кулиш. К. 1901; Щурат В. Філос. основа творчости Куліша. Л. 1922; Дорошенко Д. Пантелеймон Куліш. Берлін 1923; Єфремов С. Без синтезу. ЗІФВ ВУАН, IV. К. 1924; Грушевський М. Соц.-традиційні підоснови Кулішевої творчости. Україна, I—II. К. 1927; Пантелеймон Куліш. Зб. ВУАН. К. 1927; Зеров М. Поетична діяльність Куліша. Від Куліша до Винниченка. К. 1929; Петров В. Куліш у 50-і роки. К. 1929; Кирилюк Є. Бібліографія праць П. О. Куліша та писань про нього. К. 1929; П. О. Куліш. Матеріяли і розвідки. ЗНТШ, т. 148 Л. 1929—30; Петров В. Романи Куліша. К. 1930.

О. Оглоблин, П. Петренко

Кулішівка, назва укр. абетки й правопису, що його ужив Куліш уперше в «Записках о Южной Руси» (1856) та що його прийняли народовські вид. в Галичині в 1860-их рр. К. залишила «ъ» на кінці слова та часто після губних і р (пъють), заводила і з іст. о, е, ѣ, є після приголосних (давнє, але — єсть, своє), при чому нейотоване е в таких випадках э (эге, поэта); ё (ёго, слёзи); викидала ы, заводячи и для іст. ы та і (вивчивъ); латинське g (grунт). Цей правопис став основою усистематизованого (див. *Желехівка)* сучасного укр. правопису, що його зве дехто теж К. Від 80-их рр. 19 в. Куліш сильно змінив свій правопис у дусі фонетизації (оцця — отця, тіцці — тітці,

ш черева — з черева, ж жоною — з жоною, беж жалю — без жалю), але ця його реформа не прищепилася.

Кулішір Віктор (1917—41), бук. студентський діяч, загинув у больш. тюрмі в Києві як крайовий провідник ОУН.

Кулябка Іван (бл. 1705—73), брат Сильвестра К., полк. лубенський (1757—70), автор цікавого проєкту «про навчання коз. дітей грамоті і воєнним екзерциціям» (1758).

Кулябка Сильвестр, див. *Сильвестр* Кулябка.

Кулябки, старшинський рід на Лубенщині, міщансько-коз. походження, який дав кілька визначних діячів 18 в. *Сильвестр* (світське ім'я Семен) К. (1704–61), відомий богослов і проповідник; брат його Іван (бл. 1705—73), полк. лубенський.

Кулябко Олексій (1866—1930), видатний фізіолог-експериментатор, українець з походження, в 1902—24 рр. проф. Казанського, а потім Томського ун-тів. К. досліджував дію різних препаратів на серцево-судинну й ін. системи тваринного організму; він перший у світі оживив людське серце через 20 год. після смерти.

Кулябко-Корецький Віктор (*1874), інж.-електротехнік родом з Полтавщини; 1918 товариш мін. внутр. справ в уряді Ф. Лизогуба, завідувач пошти і телеграфу; на еміграції в Манджурії (з 1921 р.), з 1945 — доля невідома.

Кульбаба звичайна (Taraxacum officinale Wigg. = T. vulgare (Lam.) Schreb.), багаторічна рослина з родини кошичкоцвітих з жовтим цвітом, поширена як бур'ян в садах, городах, у лісах тощо; коріння й надземні частини мають значення в медицині, молоде листя їстівне як салата.

Кульбакін Степан (1873–1941), рос. славіст, молодограматик, проф. Харківського, потім Скопського і Бєоґрадського ун-тів; цінні наук. підручники поодиноких слов. мов (сербської, староцерковно-слов.), зокрема іст. укр. мови «Украинский язык» (1919). Студії з староцерк.-слов. мови, поль. діялектології, слов. акцентології.

Кульженко Василь (1865—1932?), київ. видавець і друкар; організатор (1903) і викладач Київ. Школи Графіки і Друкарської Справи; видавець і ред. журн. «Искусство и Печатное Дело» (пізніше п. н. «Искусство в Южной России», 1909—14), присвяченого гол. мистецтву на Україні; в 1917 і 1919 в друкарні К. друкувалися держ. папери, гроші, поштові марки й ін.; 1924—28 викладав іст. поліграфії в Київ. Художньому Ін-ті.

Кульжинський Іван (1803—84), літературознавець і етнограф родом з Сумщини, викладач Ніженської Гімназії Вищих Наук; іст.-літ. ст. в журн. «Украинский Вестник» й ін. вид. На основі багатих етногр.-краєзнавчих записів з Сумщини праця «Малороссийская деревня» (1827), що мала вплив на ранню творчість М. Гоголя.

Кульжинський Сергій (1880—1947), учений аґроном, один з перших організаторів с.-г. дослідного діла на Україні, в 1912—30 рр. дир. Носівської с.-г. дослідної станції, розробив систему аґротехніки і сівозмін на Україні.

Кульжинський Сергій (1881—1938), ген.-хорунжий Армії УНР. 1919 — командир 1 Окремої кінної бригади, 1920 — інспектор Кінноти Армії УНР; помер на еміґрації в Польщі.

Куль Оба, б. Керчі в Криму, одна з найславніших та найбагатших могил 4 в. до Хр. (І. Стемпковський 1830), в якій був похований пантікапейський вельможа-багатій з жінкою та службою і багатими скарбами, між ними відома в усьому світі електронова ваза з сценами з життя скитів.

Кульон великий, кроншнеп (Numenius arquata L.), бродун з ряду куликів, вага до 1 кг; на Україні перелітний, рідкий; раніше зустрічався і на півн., тепер тільки в смузі солончаків над Чорним і Озівським м.; цінний мисливський птах. Менші від нього К. сер. (N. phaeopus L.) і К. малий (N. tenuirostris Vieill).

Культ предків, становив основну прикмету прадавнього світогляду укр. народу. Кожне нар.-календарне свято було не тільки сезонно-госп., а й поминальним. У нар. світогляді існував погляд на рід як на нерозчленовану єдність живих-померлих-ненароджених. Смерть людини уявлялася як відхід, як переміщення в просторі. Згідно з нар. віруваннями, зв'язок між померлими і живими не припинявся. Предки брали участь в усіх справах, в усіх с.-г. роботах родини. У певні частини року влаштовувалися поминальні обіди-свята. Покликані предки приходили і при кін. святкового циклу відходили. Кожне поминальне свято складалося з обряду кликання-запрошення, зустрічі-привітання, спільного обрядового обіду живих і померлих і обряду проводів — виряджання померлих.

Найбільше родинне свято Свят-вечір тісно пов'язане з родовим культом і поминанням предків. Під час вечері з кожної страви кладуть по три ложки в окрему миску для померлих родичів. Голодна кутя (18 січня н. ст.) так само має поминальний характер. На весні поминають покійників в першу суботу Хведо-

рову, на Великий піст. Найбільші поминки припадають на «проводи» — у понеділок після Хоминої неділі. Проводи влаштовують на цвинтарі «на могилках», куди приносять різні страви, крашанки, горілку та вино. Поминальний обряд відбувається також у Клечальну суботу та на Зелені Свята. Восени поминають покійників у три поминальні суботи: Дмитрову, Кузьмину та Михайлову. *П. О.*

Культжитлзбір, податок в УССР і СССР на потреби житлового й культ. будівництва, введений у 1931 р.; дублював прибутковий податок з міськ. і с.-г. з сіль. населення, при чому структура його мало чим різнилася від цих податків. Скасований 1943 р.

«Культура», літ.-політ. місячник марксистського напряму, виходив у Львові 1923—31, спочатку п. н. «Нова Культура» (1923–26); з 1928 р. «К.» виступила в обороні *шумськізму* і *хвильовізму* і критикувала сталінську нац. політику на Україні; гол. ред. С. *Рудик*, співр. В. Бобинський, О. Васильків, М. Ірчан, Н. Лазаркевич, В. Левинський, М. Тарновський, М. Возняк й ін.

«Культура» („Kultura"), польс. місячник на еміґрації, виходить у Парижі з 1947 р. за ред. Є. Ґедройца (Jerzy Giedroyc); журн. приділяє багато уваги проблемам Сходу Европи й укр. питанню (м. ін. ст. Р. *Враґи*, поезії на укр. теми й переклади укр. поетів Ю. *Лободовського* та ін.). У «Бібліотеці К.» вийшла укр. мовою антологія укр. літератури 1917–33 рр. Ю. Лавріненка «Розстріляне Відродження» (1959), С. Кота „Jerzy Niemirycz — w 300-lecie Ugody Hadziackiej" (1960).

«Культура й Освіта», в-во *Осередку Укр. Культури й Освіти* в Вінніпеґу з 1944 р.; видало понад 50 назв книжок, муз. збірників тощо.

«Культура і Побут», див. «*Вісті ВУЦВК*».

Культурна Спілка Українських Трудящих (до 1954 — Культ. Союз Укр. Трудящих) в Чехо-Словаччині, гром.-політ. і культ.-осв. орг-ція українців Пряшівщини, заснована в 1951 р., замість розв'язаної владою *Укр. Нар. Ради Пряшівщини* з осідком у Пряшеві. К. С. У. Т. перебуває під повним контролем ком. партії; перших організаторів, П. Бабея, В. Капишовського й ін., усунено за «буржуазний націоналізм», а К. С. У. Т. в 1954 р. реорганізовано, при чому гол. став В. Копчак, секретарем ЦК М. Кудзей. При К. С. У. Т. існує Гурток укр. письменників, що видає квартальний альманах «*Дукля*», Укр. Нац. Театр і Укр. Нар. Ансамбль пісні і танцю; пресовим органом є місячник «*Дружно вперед*». К. С. У. Т. має понад 300 місц. орг-цій по селах та при зав. і укр. школах Пряшівщини.

Кульчинський Ігнатій (1694–1741), церк. діяч та історик родом з Волині, василіянин, прокуратор василіянського чину в Римі й ректор Колеґії (1729—36), з 1737 архимандрит ґродненський; перша іст. укр. церкви (Specimen ecclesiae Ruthenicae, cum S. Sede Apostolica semper unitae, 1733), життя святих з василіянського чину (Menologium) та багато ін. латинською й італ. мовами.

Кульчинський Филимон (*1891), протоієрей, церк. діяч на Волині, в Канаді й Бразілії, педагог; тепер адміністратор УАПЦ в Бразілії.

Кульчицька Олена (* 1877), маляр-графік, проф. книжкової графіки Поліграфічного Ін-ту у Львові (з 1948), чл.-кор. Академії Архітектури УРСР (з 1950). Мист. освіту дістала у Львові (1901—03) і у Віденській школі мист. промислу (1903–07). У 1910–38 рр. учителювала в сер. школах Перемишля, де також була одним з засновників краєзнавчого музею («Стривігор»); з 1939 працювала в етногр. відділі музею НТШ у Львові. Виставляти почала з 1909 р. у Львові, пізніше у Кракові, Варшаві, Познані, Києві (1911 і 1913), Полтаві, Відні, Берліні, Празі, Харкові й ЗДА. Стилево К. виросла з ґрунту віденської сецесії, але прийняла її наскрізь індивідуально. Вона створила великі цикли картин, різних технікою (олія, акварель, темпера, офорт, дерево- і лінорит) і тематикою: «Страсті Христові», «З війни», краєвиди (Гуцульщина), портрети (укр. князів, письм. й ін.), з гуцульської мітології, символічні («Весна», «Літо», «Осінь», «Зима») і гол. книжкові ілюстрації, особливо дитячих вид., що визначаються досконалою технікою й знанням укр. побуту. К. створила цикл акварель документальної вартости — ескізи нар. одягу і творів нар. архітектури, що за останні роки появилися друком: «Альбом акварелей та ліноґравюр» (1958), «Нар. одяг зах. обл. УРСР» (1959) й ін. К. працює також у ділянці прикладного мистецтва (бл. 80 проєктів килимів).

О. Кульчицька

Література: Голубець М. Олена Кульчицька. Л. 1933; Сенів І. О. Л. Кульчицька. Л. 1955; Сенів І. Творчість Олени Львівни Кульчицької. Л. 1961.

Кульчицька Ольга (1875—1940), мистець декоратор, сестра Олени К., проєктувала і виробляла килими, взорую-

чись на нар. виробах (килими її виробу на виставці у Львові 1960); проєкти декорацій хати, мист. оформлювала виставки Олени К.

Кульчицький Ґут Євген (*1903), пластовий діяч, в 1931–36 рр. гол. Союзу Укр. Пластунів Еміґрантів, з 1948 у ЗДА; ред. пластових вид. і перекладач скавтської літератури, ст. на виховні теми.

Кульчицький Дмитро, ливарник і друкар; з 1662, разом із своєю жінкою друкаркою, працював у друкарні Львівського братства, з 1678 в Уневі.

Кульчицький Інокентій, правос. св., див. *Інокентій* Кульчицький.

Кульчицький Кость (1866—1931), економіст-кооператор, співр. часописів «Економіст», «Самопоміч» й ін.; праця «Значення кредиту і стоваришень в економії суспільній» (1912) та ін.

Кульчицький Кость (*1915), драматичний актор; з 1937 на характерних ролях у театрі ім. І. Франка у Києві; грав у фільмах («Украдене щастя», «В степах України», «Орлятко»).

Кульчицький Микола (1856—1925), видатний гістолог, доц. (з 1883) і проф. (з 1889) Харківського Ун-ту; з 1912 куратор Казанської навчальної округи, а потім мін. нар. освіти; з 1918 – проф. Оксфордського Ун-ту (Англія). Залишив багато нових гістологічних метод та наук. праць, у тому ч. клясичні підручники з гістології.

О. Кульчицький

Кульчицький Олександер (1859–1938), гром. діяч і економіст, заслужений організатор Коломийщини й Покуття в 1890–1900-их рр. (заходами К. постали в Коломиї – банк «Покутський Союз», філія «Просвіти», «Нар. Дім», тижневик «Поступ», пов. Нар. Комітет Нац.-Дем. Партії). З 1910 перший і довголітній дир. Зем. Банку Гіпотечного у Львові.

О. Кульчицький

Кульчицький Олександер (*1895), психолог, до 1939 учитель гімназій у Галичині, з 1940 на еміґрації в Німеччині, тепер у Франції; проф. УВУ, д. чл. НТШ; активний на полі наук. інформації чужинецького світу. Низка праць у дусі цілісноструктурної психології з ділянки пед. характерології („Charakterologia F. Künkla", 1937, „Egocentryczne typy", 1938 й ін.) і народів («Риси характерології укр. народу» в ЕУ I, „Les aspects de la formation de l'ame ukrainienne", 1953, „Die Marxistisch-sowjetische Konzeption des Menschen im Lichte der westlichen Psychologie", 1956, «Геопсихічний аспект в характерології укр. людини», 1956), психо-соц. досліди над укр. еміґрацією у Франції з доручення „Centre National de la Recherche Scientifique".

Кульчицький Порфир, церк. діяч, василіянин, архимандрит лаврищівський і лещинський, еп. пинський (1703—16), освіту здобув у Франції, побував в Угорщині, Сербії й Болгарії.

Кульчицький Юрій (*1912), графік родом з Галичини, студіював у Краківській Академії Мистецтв; з 1947 в Парижі; працює перев. в книжковій графіці (ілюстраційні дереворити) й мист. кераміці.

Кульчицький Юрій Франц (†1692), купець, родом із Самбора в Галичині, подорожував на Сході в купецьких цілях, був перекладачем тур. мови при Сх. Компанії у Відні; 1683 під час тур. облоги Відня пробрався до нім. війська, що йшло на відсіч, і тим допоміг місту врятуватися. Заснував у Відні першу каварню. Одна з вулиць Відня носить ім'я К.; на розі вулиці К. та Фаворітен знаходиться пам'ятник К. (з 1885 р).

Ю. Кульчицький

Кульчицький Яків (†1880), пед. діяч, крайовий шкільний інспектор, організатор нар. шкільництва, посол до гал. сойму (1861).

КУМ, скорочена назва таємного Комітету Укр. Молоді, що керував перед першою світовою війною боротьбою за укр. Ун-т у Львові.

Кума, р. Передкавказзя, довж. 500—600 км, витікає з Кавказьких гір, пливе Ставропільською височиною і на Прикаспійській низовині; на віддалі 70 км від Каспійського м. звич. літом висихає, сточище 21 000—25 500 км². Води К. широко використані для іриґації, зокрема після будови Терсько-Кумського канала.

Кумани, див. *Половці*.

Кумановський Микола (1846—1924), укр.-кат. свящ., композитор і цитрист; церк. твори, в'язанка укр. нар. пісень.

Кумановський Петро (1848—1922), педагог, учитель укр. мови в чернівецькій гімназії; збирач нар. пісень з Буковини і гал. Покуття.

Кумаченко Поліна (*1910), драматична акторка на сцені Харківського Акад. Театру ім. Т. Шевченка на ролях інженю та травесті.

Кумо-Маничська западина, тектонічна западина, що відділює Долішньо-Донську низовину від Передкавказзя, в четвертинному періоді протока, яка в'язала Озівське й Каспійське м.; ширина 20—30 км (в центр. частині 1—2 км). К.-М. з. перепливають р. Зах. Манич (притока Дону) і Сх. Манич (притока Куми), пов'язані між собою каналом (вододіл лежить на вис. 26 м); в центр. частині багато гірко-солонуватих оз. (найбільше — *Манич-Гудило*). К.-М. з. вважається умовною границею Европи і Азії.

Куна, куниця, хутрова тварина з ряду хижаків, довж. тіла понад 0,5 м. На Україні поширені К. ліс. (Martes martes L.) бура, з жовтим підгорлям, живе по лісах, і К. хатня (к. кам'яна (Martes foina Erxl.) бура, з білим підгорлям, зустрічається б. осель.

Куна, куни, у стародавній Русі заг. термін на означення грошей, вживаний принаймні з 10 в. У 13 в. з назвою К. в тому ж значенні починає конкурувати й поступово витісняє її слово «серебро». Остаточно термін К. на означення грошей зникає в 15 в.

К. називалася також грошова одиниця, що в 9–11 вв. становила 1/25, у 12–13 вв — 1/50 лічбової «гривни кун» (збірна грошова одиниця). Щодо матеріялу й вартости К. зазнавала чимало змін, залежно від часу й території обігу. У різний час вона була: 1) якимось ґатунком грошей-товарів, імовірно хутром куниці (перед 9 в.), 2) араб. *диргемом* вагою 2,73 г (9 — пол. 10 в.), 3) араб. диргемом вагою 3,28 г чи сумою частин диргема тієї ж вартости (на Україні-Русі з 2 пол. 10 в. десь до пол. 11 в.), 4) араб. диргемом, обрізаним до 2,05 г, або сукупністю диргемів тієї ж ваги (півн. частина Руської держави з пол. 10 в. до приблизно пол. 11 в.), 5) зах.-евр. денарієм вагою 1,02 г , що був у обігу в півн. частині Руської держави в 11 й частинно 12 в. (спочатку під назвою «*резана*»), 6) після зникнення з обігу всякої монети на Русі (з другої чверти 12 в.) К. знову став якийсь ґатунок грошей-товарів, цілком імовірно цінні хутра, а також предмети широкого вжитку. Востаннє К. згадується в джерелах першої пол. 15 в.

Кундзіч Олекса (*1904), письм. родом з Вінничини, друкується з 1923 р. «Вибрані новелі» (1932), «Повісті й новелі» (1938), «Повісті й оповідання» (1951); романи «Окупант» (1930), «Моцарт і ботокуди» (1935), «Родичі» (1936), «Верховинець» (1940), кн. нарисів «Заводський зошит» (1948); оп. й вірші для дітей тощо.

Кундрюча, права притока Дінця; довж. — 235 км, сточище — 2 320 км²; перетинає Донецький кряж і Дол.-Донську низовину; маловодна.

Кундук, див. *Когильник.*

Кундук, лиман, див. *Сасик.*

Куницький Діонісій, див. *Кирило.*

Куницький Касіян (1848—1918), церк. і гром. діяч; військ. протопресвітер; написав спомини з перебування в Боснії.

о. Л. Куницький

Куницький Леонтій (1876–1961), прелат, крилошанин гр.-кат. львівської митрополії, церк. і політ. діяч; в 1920-их рр. видатний чл. Укр. Трудової Партії і видавець її органів «Нова Рада» (1919–1920) і «Наш Прапор» (1923–24), згодом один із засновників УНДО і чл. його ЦК; 1928–30 посол до поль. сойму; 1937–39 гол. Комітету Допомоги політ. в'язням. 1945–56 на засланні; помер у Мостиськах.

Куницький Степан, коз. старшина шляхетського роду за Дорошенка (1672), після відновлення козаччини на Правобережній Україні призначений 1683 королем Собеським на гетьмана козаків. Щоб полегшити похід Собеського проти турків під Віднем, К. зробив на чолі 8 000 козаків диверсію проти буджацьких татар, однак після перших успіхів мусів відступити. К. 1684 забили козаки в Могилеві над Дністром.

Куничник, див *Очеретник.*

Кунік Арист (1814—99), рос. історик нім. роду, дослідник укр. іст. пам'яток 9—10 вв., прихильник норманської теорії.

Куніш Ганс (*1888), нім. роду отаман ген. штабу УГА, начальник штабу І корпусу.

Кунотович Іван, друкар; в 1630-их рр. управитель друкарні Львівського братства.

Кунтувдій (Контувдій, Кунтугдий), один з визначніших чорно-клобуцьких старшин, «торчеський кн.»; 1190 його ув'язнив Святослав Всеволодович, за що К. після звільнення втік до половців і разом з ними нападав на Пороссся.

Кунцевич Йосафат, світське ім'я Іван (1580—1623), св., кат. архиєп. полоцький, нар. у Володимирі-Волинському. 1604 вступив до василіянського манастиря св. Трійці у Вільні, де присвятився суворому монашому життю (разом з Йосифом

Рутським реорганізував чернече життя). З 1609 свящ., з 1613, після призначення Рутського київ. митр., став його наступником на архимандрії у Вільні; з 1617 іменований еп.-помічником у Полоцьку, з 1618 архиеп. Як архиеп. підніс осв. рівень та зміцнив становище духовенства. Частими візитаціями та палкими проповідями поглибив релігійність вірних і поширив унію. Діяльність К. настановила проти нього противників унії, зокрема правос. еп. Мелетія *Смотрицького*. К. став жертвою пристрасної церк.-рел. боротьби між правос. і уніятами та загинув мученичою смертю 12 листопада 1623 у Вітебську. К. лишив ряд творів тодішньою укр. мовою з білор. впливами: «О фальшованю писем словенских», «О старшинстві Петра св.», «О крещенії Владимера», «Катехизис», «Регули» та ін., досі лише частково видані. 1643 р. К. був проголошений папою Урбаном VIII блаженним, а 1867 папою Пієм IX — святим як мученик за ідею церк. з'єднання. Мощі св. Йосафата перенесено 1917 з Білої Підляської до Відня, а по останній війні до Риму. Про нього існує багато праць, починаючи від найдавніших життєписів, пов'язаних з беатифікаційним процесом.

св. Йосафат Кунцевич

Література: Susza I. Cursus vitae et certamen B. Josaphat Kuncevicii. Рим 1665; Guepin A. Saint Josaphat... (2 тт.), Париж 1874; Сліпий Й. Свящм. Йосафат Кунцевич, Л. 1925; S. Josaphat Hieromartyr. Documenta Romana Beatificationis et Canonisationis. (2 тт.), Рим 1952—55: Ґерич Ю. Огляд богословсько-літ. діяльности св. Йосафата Кунцевича. Торонто 1960.

о. *І. Назарко*

Куньє, с. Савинського р-ну Харківської обл.; церква-ротонда, побудована в 1810—14 рр. ймовірно за пляном харківського епархіяльного архітекта Євграфова, оригінальний твір церк. архітектури поч. 19 в. з використанням клясичних стилевих форм.

Кунько Антін (*1882), селянин, гром. діяч Тернопільщини, зокрема на кооп. і осв. полі; 1928—30 посол до поль. сойму від УНДО, 1940 вивезений большевиками.

Купала Янка, справжнє прізвище Луцевіч Іван (1882—1942), видатний білор. поет родом з Віленщини, д. чл. АН БССР і УССР. Дорев. поезії К. присвячені показові соц. й нац. гніту в Білорусі: зб. поезій «Жалейка» (1908), «Гусляр» (1910), «Шляхам жыцьця» (1913) та ін. По революції, особливо з 1930-их рр. змушений писати в сов. дусі. На К. мав великий вплив Т. Шевченко: поема «Бондароўна» (1913) та ін. Переклав на білор. «Слово о полку Ігореві». Поезії К. поширені в багатьох перекладах укр. мовою.

Купало (свято Івана Купала), хліборобське свято поч. жнив. З прийняттям християнства поганське свято Купала льокалізувалося і сполучилося з святом Івана Христителя (7 липня н. ст.). З святом К. пов'язано багато різних обрядів, повір'їв, а також ворожінь і пісень (див. ЕУ I, стор. 236—37).

Купальські пісні, обрядові пісні, зв'язані з святом Івана Купала. В них відбилися поганські вірування, особливості світогляду і госп. діяльности первісного суспільства. К. п. пов'язані з хліборобським життям і побутом, а також з мотивами шлюбних відносин, з мотивами кохання, вгадування майбутнього щастя, прощання з весною, а також з культом предків. В К. п. відбився обряд потоплення (або спалення) опудал Купала, Марени, Кострубонька. Цим мотивам потоплення, спалення відповідають мотиви деяких побутових пісень, зокрема пісень балядного типу. Напр., пісні-баляди про перетворення брата і сестри в квітку, нар. леґенди про «братки» генетично пов'язані з мотивами пісень купальського обрядового циклу (див. ЕУ I, стор. 260—61).

Купецтво, див. *Додаток.*

Купина (Polygonatum (Tourn.) Adans.), довгорічні рослини з родини ліліюватих; на Україні поширені по лісах: К. звичайна (P. officinale (L.) All.), К. широколиста (P. latifolium (Jacq.) Desf.) і К. рясноцвіта (P. multiflorum (L.) All.). Застосовується в нар. медицині.

Купчанко Григорій (1845—1902), бук. гром. діяч москвофіл, етнограф, публіцист; оп., вірші, ст. з етногр., іст. і політ. тематикою; цінна зб «Песни буковинского народа» (бл. 1875), іст.-етногр. нарис про Буковину, Галичину і Закарпаття «Наша Родина» (1896) й ін.

Купчанко Корній (*1890), сотн. УГА, родом з Буковини; начальник штабу 7 (Львівської) бриґади, потім 2 (Коломийської), згодом — оперативного відділу штабу 3 Корпусу УГА; після війни в Чернівцях, м. ін. чл. ред. щоденника «Час».

О. Купчанко

Купчанко Олександер (1864—1939), бук. гром. і пед. діяч, пов. інспектор нар. шкіл на Буковині (1906—23), гол. т-ва

«Народний Дім» у Чернівцях (1923—34) й ін.

Купченко Євген, режисер театру Юного Глядача в Одесі (1925—34), Одеського Держ. Укр. Драматичного Театру ім. Революції (1934—41), Київської Муз. Комедії; постановки: «Під золотим Орлом» (Я. Галана) 1951, «Честь змолоду» (А. Первенцева) 1951, «Безталанна» (І. Карпенка-Карого) й ін.

Купчинський Володимир (1888—1958), брат Романа, лікар, гром. діяч та довголітній пастор Укр. Протестантської Церкви в Нью-Йорку, відомий з харитативної діяльности.

Купчинський Євген (1867—1936), укр.-кат. свящ., композитор і цитрист; концертував у Галичині; твори для цитри.

Купчинський Роман (* 1894), письм. і журналіст, старшина УСС і УГА, фейлетоніст (псевд. Галактіон Чіпка) «Діла» (1924–39) і «Свободи» (1952–54), гол. Т-ва Письм. і Журналістів у Львові (1933–39); драматична поема «Великий день» (1921), на теми першої світової війни 3-томова повість «Заметіль» (1928–30), оп., поезії, тексти й мелодії до 60 пісень, перев. стрілецьких; деякі з них широко популярні («Засумуй, трембіто», «Ми йдемо в бій», «Ми по таборах і тюрмах», «Боже великий, Творче всесвіту» й ін.). Тепер у ЗДА.

Р. Купчинський

Куп'янка (IV—18, офіц., зрусифікована назва — Куп'янськ); м. обл. підпорядкування, р. ц. Харківської обл., мальовничо положене над р. Осколом, притокою Дінця, 25 000 меш. (1959). К. заснована в другій половині 17 в., сотенне м-ко Харківського, згодом Ізюмського полку Слобідської України; з 1780 р. пов. м. К. — важливий зал. вузол (разом з Куп'янкою Вузловою перехрестя 5 зал. ліній); пром-сть: харч. (цукровий, пивоварний, маслоробний зав., м'ясокомбінат), будів. матеріялів (цегельно-черепичний, силікатний, вапняковий зав.), машиноремонтні майстерні (обслуговують цукрову пром-сть), швейна фабрика; с.-г. технікум.

Куп'янка Вузлова (IV—18), с. м. т. над р. Осколом, підпорядкована Куп'янській міській раді; зал. вузол.

Курай (Salsola L.), однорічні рослини з родини лободуватих; на Україні — 7 видів. Найбільше поширений К. звичайний (К. руський, К. поташник, S. ruthenica Iljin = S. kali auct., non L.) на пісках і засмічених місцях; як бур'ян на городах і в посівах; належить до біологічної групи *«перекотиполе»*. З К. перепалюють поташ.

Куракін Олексій (1759—1829), рос. кн., ген. губернатор Лівобережної України (1802—08), пізніше — мін. внутр. справ; К. присвячена «Ода» І. Котляревського.

Курако Михайло (1872—1920), металюрґ-доменщик, працював на метал. зав. України; вніс ряд важливих удосконалень в доменну справу.

Куратор, опікун, призначений для заг. нагляду над якоюсь ділянкою діяльности. В царській Росії і в Польщі К. називали наглядачів над шкільними округами, яких на підрос. Україні до революції було три, що охоплювали по кілька губ. — Київська, Харківська, Одеська. У Польщі 1920—30-их рр. на укр. землях було 2 шкільні округи — Львівська і Волинська.

Курах Іван (*1909), маляр-імпресіоніст родом з Галичини; студіював у Варшаві, Римі й Міляні (Академія Брера), де з 1939 був асистентом, згодом викладачем; К. виставляє в багатьох мист. осередках Европи й Америки; з 1956 працює в Нью-Йорку й Цюріху.

Курах Михайло (*1895), інж.-аґроном, підполк. Січових Стрільців (С.С.), 1917 організатор полку ім. гетьмана Мазепи в Саратові, пізніше 1 Укр. корпусу, один із організаторів артилерії С.С., командир їх 1 гарматного полку і чл. Стрілецької Ради; зимою 1919–20 орг. референт Ревкому УГА у Вінниці. Тепер у ЗДА.

Курахівка (V—18), м. Селидовського р-ну Сталінської обл. в зах. частині Донбасу, 10 700 меш. (1959); Курахівська ГЕС, видобуток вугілля, зав. будів. матеріялів.

Курашкевич (Kuraszkiewicz) Владислав (*1905), поль. мовознавець, проф. ун-ту в Вроцлаві, дослідник іст. поль. мови і сх.-слов. мов. В укр. мовознавстві К. вивчав карп. та холмсько-підляські говірки («Zarys dialektologii wschodnio-słowiańskiej», 1954, «Domniemany ślad Jadźwingów na Podlasiu, Studia z filol. pol. i słow.» I, 1955 й ін.) і мову гал.-волинських грамот 14—15 вв. («Gramoty halicko-wołyńskie XIV—XV w.», 1934).

Курбас Лесь (1885–1942), визначний організатор театру і режисер родом з Тернопільщини, син гал. актора С. Яновича. Студіював філософію у Віденському ун-ті, театральне мистецтво у нім. актора Й. Кайнца. В 1912 р. співпрацював з Г. Хоткевичем у гуцульському театрі «Верховина». З 1913 р. К. працював у театрі «Бесіди», далі заснував «Тернопільські театральні вечори» (1914–16), з 1916

р. в Києві, спочатку в театрі М. Садовського, а пізніше розпочав самостійну діяльність у «*Молодому Театрі*» (1917–19), в якому, як мист. керівник його і режисер, К. поставив «Чорна пантера і білий ведмідь» В. Винниченка, «Молодість» М. Гальбе, «Горе брехунові» Ф. Ґрільпарцера, «У пущі» Л. Українки, «Драматичні етюди» О. Олеся, «Цар Едіп» Софокла й ін. В усіх цих експериментальних виставах К. прагнув увести в практику укр. театру останні досягнення зах.-евр. театральної культури, розвинути «укр. волю до форми», надаючи вирішальної ролі режисерові, його задумові. У 1920 р. в Театрі ім. Т. Шевченка (Київ) К., керуючись тими самими засадами, поставив інсценізацію «Гайдамаків» Шевченка, що відограла визначну ролю в розвиткові укр. театру і була прийнята до вистави багатьма ін. театрами.

Л. Курбас

Найповніше творча індивідуальність К. виявилася в організованому й керованому ним театрі «*Березіль*» (1922–33). Тут він поставив — «Газ» Ґ. Кайзера, «Джіммі Гіґґінз» за Е. Сінклером, «Макбет» Шекспіра, «Золоте черево» Ф. Кроммелінка, «Народний Малахій», «Мина Мазайло», «Маклена Ґраса» М. Куліша, «Диктатура» І. Микитенка і ряд ін. В більшості це були експериментальні і гостро дискусійні вистави. Наприкін. 1933 р. за націоналізм, формалізм, відрив від сов. дійсности і рос. театру К. усунули від керівництва театром і заслали на північ. Дальша його доля невідома.

В історію укр. театру К. увійшов як реформатор і організатор театру та режисер, який шляхом сміливого експерименту прищеплював нові ідеї і форми. Коли в «Молодому Театрі» К. ставив своїм завданням европеїзацію репертуару і стилю акторської гри, в «Березолі» харківського періоду (після київського періоду ламання форм старого театру) він, пройшовши довгий шлях шукань і захоплень (М. Райнгардт, експресіонізм, конструктивізм), дійшов до втілення драматургії М. Куліша нац. барвами лірики, патетики й сатири. Як організатор театру К. умів зосередити навколо себе найкращі акторські й режисерські сили. Велику ролю в формуванні нової театральної думки відограли його темпераментні й гостро полемічні виступи, розкидані в поточній пресі: «Молодий Театр» (1917), «Театральний лист» (1918), «У театральній справі», «Шляхи ‚Березоля'» (1927) і багато ін.

Література: Hirniak J. Birth and Death of the modern Ukrainian Theater. Нью—Йорк 1954; Укр. драматичний театр II. К. 1959.

В. Гаєвський

Курбський Андрій (бл. 1528—83), кн., моск. боярин, воєвода і письм., 1563 р. під терором Івана Ґрозного еміґрував до Лит.-Руської держави й одержав від короля Жигмонта II добра на Волині (Ковель) й Литві. К. мав значний вплив на кн. К. Острозького в церк. справах.

Курганна (IX—21), станиця над р. Лабою на Кубані, р. ц. Краснодарського краю РСФСР.

Курдидик Анатоль (*1905), журналіст і письм. родом з Галичини, гол. літ. групи «12», співр. зах.-укр. (1930–39 рр.), еміґраційної і заокеанської преси; співред. газ. «Неділя» (1930–39) у Львові, в 1956–60 ред. газ. «Вільне Слово» в Торонто, з 1961 ред. «Нового Шляху» в Вінніпеґу; ряд публіцистичних і популярних вид., вірші, оп., повість легкого жанру «Три королі і одна дама» (1943).

А. Курдидик

Курдидик Ярослав (*1909), брат Анатоля К., письм. і журналіст; зб. новель «Два кулемети» (1954), мініятюр «Етюди» (1955), ст. на військ. теми, зокрема у «Новому Часі» (Львів) і «Свободі» (ЗДА); тепер у ЗДА.

Курдюмов Георгій (*1902), визначний фізик, металюрґ, д. чл. АН УРСР (з 1939 р.) і АН СССР (з 1953 р.); досліди над атомною структурою і природою загартованої сталі та термічною обробкою сталі й стопів, відкрив нову клясу фазових перетворень в твердих тілах (бездифузійні перетворення).

Куремса, воєвода тат. хана *Батия*; 1253—54 невдалі напади на володіння Данила Романовича — Пониззя й півд. Волинь (м. ін. безуспішна облога Крем'янця).

Куренський Максим (1895—1937?), математик, проф. Київ. Ун-ту, наук. співр. УАН, д. чл. НТШ; автор багатьох праць з вищої математики й механіки, особливо з галузі інтеґрування диференціяльних рівнянь.

Куржіямський Микола (*1886), оперовий співак, драматичний тенор в 1920—30-их рр. в операх Одеси й Києва.

Кури (Gallus domestica), найбільш поширений домашній птах з родини кураків. Див. *Курівництво*.

Курилас Богдан (* 1917), укр.-кат. свящ., редемпторист, тепер у Бельгії; популярні розвідки й ст., вірші на рел. теми. Зб. поезій (під псевд. Ігор Калиненко); праця «З'єдинення архиєп. М. Смотрицького» (1962).

Курилас Осип (1870—1951), маляр і графік родом з Львівщини; студіював у Краківській Академії Мистецтв (1895—1901); ілюстратор дитячих вид. та новель В. Стефаника («Кленові листки» і «Новина»), популярні картини рел. («Богородиця», «Преображення») та іст. («Гетьман Мазепа») змісту, листівки, рисунки з часів визвольних змагань, портрети (Т. Шевченка, митр. А. Шептицького, кн. Володимира В. та ін), карикатури, пейзажі Гуцульщини й ін. К. один з піонерів нового укр. рел. малярства (укр. типи Богородиці, Іс. Христа), автор багатьох іконостасів у Галичині й Америці.

О. Курилас

Курилівка (V—15), с. м. т. Петрівського р-ну Дніпропетровської обл., положене на лівому березі Дніпра.

Курило Євген (*1912), драматичний актор на героїчних ролях; на сцені з 1928 в театрі ім. Тобілевича в Станиславові, згодом у театрах під керівництвом В. Блавацького («Заграва», ім. Котляревського, ім. Лесі Українки і Львівському Оперному Театрі, 1932—44); кращі ролі: Князь Ігор («Слово о полку Ігореві»), Платон Кречет (в одноіменній п'єсі), Мазепа («Батурин»), Дон Альвара («Хитра вдовичка»), Дядько Тарас («Мина Мазайло») й ін., тепер у ЗДА.

Є. Курило

Курило Іван, кошовий отаман Війська Запор. 1665 р., противник Москви.

Курило Олена (*1890), визначний мовознавець, співробітниця УВАН, учениця Є. *Тимченка*. К. брала активну участь в опрацюванні норм укр. літ. мови («Початкова граматика укр. мови», 1918, 7 вид. 1924; «Уваги до сучасної укр. літ. мови», 1920, 3 вид. 1925) й термінології (зокрема хем., ботан.), стоячи на пуристично-етногр. позиціях. У наслідок систематичного вивчення фонетики півн. і півд.-зах. говірок; зокрема характеру наголосу в них К., поглиблюючи досліди В. *Ганцова*, дійшла висновку про те, що укр. мова постала з злиття двох первісно відмінних діялектних груп; показала, що чергування *о*, *е*, з *і* розвивалося в цих групах незалежно через дифтонгізацію на півночі, через асиміляцію на півдні (низка ст., монографія «Спроба пояснити процес зміни *е*, *о* в нових закритих складах у півд. групі укр. діялектів», 1928). К. належать нові пояснення переходу о в *а* в словах типу *багатий* (1928) і зах.-укр. зміни *а* в *е* по м'яких приголосних типу *жеľь* із *жаль* (1929). К. мала також праці з іст. рос. мови (нова теорія дисиміляційного акання), молд. діялектології й заг. фонетики. Вона уклала першу на Україні програму для збирання укр. нар. жестів, міміки, вигуків і дитячої мови. У своєму наук. розвитку К. поступово переходила від чисто фонетичного підходу, властивого молодограматикам, до структуралістично-фонологічного. Заарештована 1937, дальша доля невідома. Список праць у кн. Ю. Шереха «Всеволод Ганцов — Олена Курило», 1954. *Ю. Ш.*

Курівництво, основна галузь птахівництва, дає цінне м'ясо, яйця й пір'я. Кури становлять бл. 80% поголів'я усіх домашніх птахів. Найбільш поширені на Україні породи: українська (глинясті, чорні, зозулясті, вушанки), рос. білі, первомайські, леґгорни й ін. 1960 р. в УССР було бл. 100 млн курей (1913 р. бл. 50 млн), в тому ч. аж 85% в приватних госп-вах; одна курка несучка дає на рік пересічно 70 яєць. Продукція яєць в млрд штук: 1913 р. — 3,0; 1940 — 3,3; 1950 — 5,5; 1960 — 7,2 (26% всієї продукції СССР). Див. також *Птахівництво*.

Курінний Петро (1852—1931), адвокат, гром. і кооп. діяч в Умані, громадівець, народник, організатор недільних шкіл. Писав нариси з нар. життя під псевд. К. Український. Залишив цінні, досі недруковані спогади.

Курінний Петро (*1894), син Петра К., історик, археолог, етнограф і мистецтвознавець, вчений секретар Всеукр. Археологічного Комітету (ВУАК), дир. Всеукр. (Лаврського) Музейного Городка у Києві, старший наук. співр. Ін-ту Археології АН УРСР. З 1943 р. на еміґрації, тепер у Німеччині; проф. УВУ, д. чл. НТШ, гол. УВАН у Німеччині; ред. «Укр. Збірників» Ін-ту

П. Курінний

для вивчення СССР у Мюнхені. Провадив експедиції для дослідження трипільської, білогрудівської культур, княжого Києва тощо; співзасновник музеїв в Умані, Бердичеві та Музейного Городка в Києві. Важливіші публікації: «Монументальні пам'ятки трипільської культури», 1926; «Розкопки б. Томашівки», 1927; «Раєцька могила на Бердичівщині», 1927; «Білогрудівські кам'яні стели», 1931, «Лаврські інтролігатори», «Іст. пляни м. Києва», «Нариси з іст. укр. археології» (1947) та ін.

Курінь, житловий будинок козаків на Запор. Січі; також — військ.-адміністративна одиниця в складі кількох сотень людей. Запор. Січ ділилась на 38 К., кожний з них мав свою назву і окреме госп-во, а на чолі його стояв курінний отаман. Отамана обирала курінна коз. рада; він мав широкі військ.-адміністративні компетенції та вирішував деякі суд. справи (див. *Запоріжжя).*

Курінь смерти, повстанчий загін на Чернігівщині під командуванням отамана Є. *Ангела* боровся проти гетьманських частин у 1918 р., в 1919 проти большевиків і денікінців. Т. зв. «курені смерти» почали творитися в 1917 р. для боротьби проти большевиків.

Курінка сіра (Perdix perdix L.); птах невеликих розмірів, подібний до курки, з ряду кураків, вага до 0,5 кг. Розповсюджений на Україні; м'ясо високоякісне, цінний мисливський птах; поїдає шкідливих комах.

Курітіба (Curitiba), столиця півд. браз. штату Парана, 138 000 меш. (1950), у тому ч. до 5 000 українців; дільниця, що її заселили перші укр. родини (1895 р.), зветься «Галицьке Поле» (Campo da Galicia); укр. культ. і гром. життя почалося з 1902, коли було засновано т-во «Просвіта» й організовано укр кат. парохію; тепер діють Хліборобсько-Осв. Союз і Т-во Прихильників Укр. Культури; в К. — дві укр. парохії: кат. (понад 700 родин вірних і 2 церкви) і правос., організована 1930 (понад 300 родин вірних і 2 церкви).

Курія, куріяльна система (з латинського curia), назва групи виборців, поділених за становим, майновим, інтелектуальним, проф. чи нац.-рел. цензом; К. с. виборів звич. вводиться з метою обмеження представництва окремих прошарків населення. В Австро-Угорщині існувала К. с. у виборах послів до крайових соймів Галичини й Буковини та до угор. парляменту (до 1907 також до австр. Палати послів), як і до місц. органів самоуправління. Українці Австрії, несправедливо трактовані в існуючій К. с., домагалися введення нац. К.; її заведено тільки на Буковині в 1911. В Рос. Імперії існувала К. с. до муніципальних органів, а з 1905 р. і до Держ. Думи. Характер куріяльних виборів мали також вибори до політ.-адміністративних органів в УССР до 1936 р. (див. докладніше *Вибори).* На підставі виборчого закону ЗУНР 14. 4. 1919 у виборах до сойму було передбачено нац. К. (укр., поль., жид., нім.); це мало забезпечити нац. меншостям кількісно відповідну репрезентацію.

Куркулі (також — «глитаї», зросійщене — «кулаки»), уведений сов. практикою термін для визначення заможних селян, т. зв. сіль. буржуазії. Розрізняють три типи К.: 1) дорев. К.; 2) К. сов., що збагатилися й виросли часто навіть з-поміж бідняків завдяки революції 1917 й при сприянні сов. влади; 3) К. лише за назвою, а в дійсності — маса середняків і бідняків, що ставили опір колективізації.

Дорев. К. були ліквідовані в УССР протягом 1920—21 (в Росії — впродовж 1918—19). За намовою ком. партії, 1 з'їзд *Комітетів Незаможних Селян* України постановив 18. 10. 1920 госп-во К. «ліквідувати як поміщицьке», конфіскувати все майно, а самих К. «вигнати з села». До куркульських госп-в тоді зараховувано госп-ва розміром понад 12 десятин землі, що мали найману працю; їх було на Україні в 1917 бл. 325 000 (8,2% всіх сел. госп-в), і вони посідали бл. 7,3 млн десятин (31,2% всієї сел. землі). В 1920—21 фізично ліквідовано з них лише ту частину, що брала активну участь в боротьбі проти сов. влади; у решти ж відрізано землю понад норму та заборонено тримати наймитів.

Проте, вже на поч. 1921 було скасовано обмеження розміру землекористування для трудових госп-в, що не мали робочої сили, а *Земельний Кодекс УСРР* з 1922 р. дозволив «трудову оренду» землі терміном до 6 рр. та наймання «допоміжної» робочої сили. З розвитком *НЕП*-у не перешкоджувано виділенню К. на хутори, орендуванню землі на 12 рр. та найманню постійної робочої сили. Наслідком цієї політики на селі витворилася нова верства сов. К., їхні госп-ва в УССР становили в 1925 р. 3—4% всіх сел. госп-в, з того 162 000 госп-в постійно наймали робочу силу (90% з них лише 1 робітника); все ж таки кількість К. була значно меншою, ніж перед революцією.

У зв'язку з переходом до швидкої індустріялізації СССР і потребою збільшити експорт с.-г. продукції, яку могли дати на ринок лише високопродуктивні куркульські госп-ва, XV з'їзд ВКП(б)

(1927) проголосив «наступ на К.» хлібозаготівлями та податками. В 1928 К. повинні були продавати по низьких цінах до 35% свого врожаю і сплачувати 45% усього податку, що накладався на село. В наслідок кількість госп-в К., що наймали робочу силу, зменшилася з 75,3% до 46,8%, а їхні посіви скоротилися на 18,7%. За два роки пізніше, напередодні *колективізації сіль. госп-ва,* щоб послабити опір з боку К., большевики вирішили заздалегідь знищити їх фізично. Постановою ЦК ВКП(б) з 3. 5. 1930 та XVI з'їзду ВКП(б) наказано «перейти від політики обмеження К. до політики ліквідації К. як кляси на базі суцільної колективізації». Президія ВУЦВК постановила 23. 8. 1930 усе майно К. конфіскувати, а їх почасти депортувати. Розкуркулювання 1930 р. провадили комнезами; озброєні бриґади виматали від К. велику, місц. владою визначену, норму хлібозаготівель або податків; коли К. не міг їх сплатити, його майно конфіскувалося і продавалося за безцінь, ніби на покриття його боргів, самих їх вигнано з села, або вони самі втікали, а в багатьох випадках К. депортовано на Сибір, а то й розстріляно.

Коли ж на весні 1931, після 8 місяців перерви, примусова колективізація відновилася, до К. зачислювано вже й середняків («підкуркульників»), а в кінці всіх, хто не погоджувався вступити до колгоспу. Розкуркулювання цих селян проходило одночасно з колективізацією й *голодом,* а методи були ще жорстокіші, ніж у 1930; їх заарештовували й депортувати до *концтаборів.* Можна припускати, що за весь період розкуркулювання (1930—32) з України було депортовано бл. 850 000 селян, бл. 350 000 втекло з села до міста, а бл. 550 000 переховалося на ін. селах. Масові депортації селян були припинені обіжним листом Сталіна й Молотова тільки 8. 5. 1933.

Згідно з сов. законами, К. та їхні діти до самої другої світової війни позбавлялися різних прав і переслідувалися. До 1937 вони були позбавлені права голосу, не могли мати доброї праці, стипендій в школах і т. д. По війні, однак, такі обмеження більше не застосовуються.

У Росії розкуркулювання, як і колективізація, йшло повільнішими темпами, ніж на Україні, під меншим терором і з меншими жертвами.

Література подана при гаслі *Колективізація.* *В. Голубничий*

Курман-Кемельчі, кол. назва с. м. т. *Красноґвардейського* в Криму.

Курманович Віктор (1876—1945), ген. штабу ген.-чотар УГА, в січні 1919 як командир групи «Жовква» відзначився успішними бойовими операціями проти поляків, згодом командир групи «Північ» і І Корпусу УГА; з лютого начальник штабу Начальної Команди УГА і секретар Військ. Справ ЗОУНР, після переходу УГА за Збруч ген.-квартирмайстер Штабу Гол. Отамана об'єднаних укр. армій; на еміґрації жив у Бадені під Віднем, де його захопили большевики; помер у тюрмі в Одесі.

В. Курманович

Куровець Іван (1863—1931), лікар, гром. діяч, заслужений орґанізатор Калущини, посол до гал. сойму, діяч Укр. Нац.Дем.Партії,співзасновник УНДО; 1918—19 Держ. Секретар Здоров'я в уряді ЗУНР; довголітній дир. Нар. Лічниці у Львові; гол. вид. спілки «Діло» (1921—31); автор наук. і популярних мед. розвідок («Лікарський порадник» та ін.).

І. Куровець

Курорти (з нім. Kurort), місцевості, які мають природні лікувальні засоби (особливий клімат, мінеральні джерела, грязі, морські купання тощо), що їх використовують для лікування і зміцнення здоров'я. За родом лікувальних засобів К. поділяються на 3 основні групи: бальнеологічні (в яких для лікування використовуються мінеральні води), грязьові і кліматичні (приморські, гірські, лісні й ін.). Разом з розвитком гігієни і метод лікування, як і зростом добробуту населення, курортне госп-во (і туристика) стало в новіші часи важливою галуззю нар. госп-ва, яке багатьом дає зайняття і оперує великими матеріяльними засобами.

К. в УССР (як і в усьому СССР) націоналізовані. В основному лікування відбувається в санаторіях, місцем відпочинку є т. зв. будинки відпочинку; на відміну від зах. країн другорядне значення має перебування в пансіонатах і готелях; чимраз більше значення набувають т. зв. відпочинкові бази і туристичні табори, призначенні гол. для мо-

лоді. До 1956 р. курортною справою відали різні мін-ва, відомства і проф. орг-ції. З 1956 р. заг. керівництво санаторно-курортними справами належить Мін-ву охорони здоров'я СССР, а безпосередньо управління К. зосереджене в респ. мін-вах охорони здоров'я — в УССР в Гол. управлінні К., санаторій і будинків відпочинку мін-ва охорони здоров'я УССР. З 1960 р. управління будинками відпочинку і санаторіями передано проф. спілкам, а мін-во охорони здоров'я займається тільки їх мед. обслуговуванням. Нормальний час перебування в санаторії — від 24 днів до 2 місяців, в будинках відпочинку — 12—24 дні. Перебування на К. перев. безкоштовне (з фондів профспілок й ін.), або з оплатою 30% вартости. Н.-д. роботу особливостей К. України веде насамперед Укр. Держ. Н.-Д. Ін-т Курортології і Бальнеології при АН УРСР.

Лікувальні засоби деяких мінеральних джерел і грязей використовувалися місц. населенням здавна, до деяких з них на лікування приїздили вже в 17 в. (напр., в Галичині — Шкло, Любень Великий); справжній розвиток К. почався на поч. 19 в., а кліматичних К. — тільки в кін. 19 в. Відтоді й донині К. зосереджені передусім на півд. березі Криму, менше в р-ні Одеси і в Карпатах (лише в Галичині) та в околицях великих міст (гол. Києва), натомість дуже мало використані можливості ін. р-нів, які мають всі дані для розвитку К., насамперед багате на мінеральні джерела Закарпаття.

1960 р. на бл. 350 місцевостей в УССР, які могли б бути К., було використано лише 130. В кін. 1959 р. в УССР було 458 санаторій з 78 800 ліжками і 139 будинків відпочинку з 25 600 ліжками. 1960 р. ч. місць на К. збільшилося до 107 000, в тому ч. більшість у Криму (38 600) і на Одещині (17 000), зате ледве 1 000 на Закарпатті. На К. УССР в 1960 р. відпочивало понад 1 млн осіб (у великій мірі з-поза меж України), на них працювало бл. 1 800 лікарів, 4 200 сер. мед. персоналу і бл. 20 000 обслуги. За плянами ч. місць на К. мало б збільшитися в 1965 р. до 250 000.

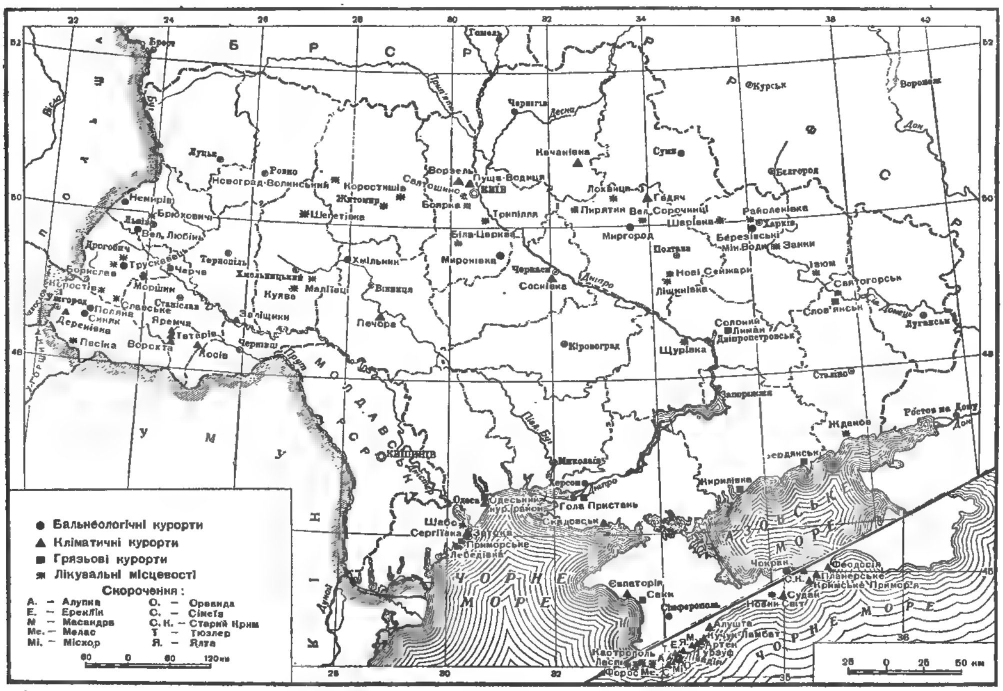

Курорти в УССР

З кліматичних К. (лікування грудних хвороб, відновлення сил, відпочинок) найпоширеніші приморські. Їх найбільше на *Кримському південному березі* з його субтропічним підсонням, що дозволяє на довгий період морських купань, і мальовничим краєвидом. Гол. К. є *Ялта* (найбільший на Україні), *Алупка, Алушта*, Артек, Долосси (б. Ялти), Гаспра, *Гурзуф*, Кастропіль, *Кореїз, Лівадія, Місхор, Сімеїз*, Форос й ін. Такі ж самі умови мають К. на *Чорноморському*

Кавказькому березі (К. *Сочі, Анапа, Геленджик,* Лазаревське, Сонцедар, *Туапсе* та ін.). Ін. приморські К. в Криму: *Кримське Примор'я, Планетарське, Скадовське, Судак, Теодосія* (див. *Крим*). Б. Одеси розташовані: Затока, Приморський, Чорноморське і бальнеологічно-кліматичні К. Одеси (Аркадія, Великий Фонтан, Лермонтовський). До гірських карп. К. насамперед належать К., положені в долині Пруту (*Ворохта,* Дора, Татарів, *Яремче* й ін.); з ін. найвідоміші: *Косів, Кути* (див. також *Карпати*). В крим. горах лежить К. *Старий Крим.* Лісових К. на Україні мало. Найбільше їх в лісах, положених б. великих міст. В р-ні Києва розташовані: *Боярка, Ворзель, Конча Заспа, Святошин, Пуща Водиця* й ін.; б. Харкова — Помірки, Сокольники, *Комарівка,* виселки Півд., Зелений і Високий Гай та багато ін. і положені в соснових лісах над Дінцем — Замки та *Святогорське;* б. Львова — *Брюховичі* і Зимна Вода. Мало К. лежить в мальовничих околицях над Дністром (найвідоміший *Заліщики,* за сов. влади занедбаний), Богом (К. Печера у Вінницькій обл.), Дніпром (Соснівка в Черкаській обл.) та ін.

До грязьових К. належать: приморські — *Евпаторія* (в Криму), *Бердянське, Єйськ* і Кирилівка над Озівським м., *Куяльницький* і *Хаджибейський* лимани б. Одеси і лимани на *Таманському півострові* на Кубані; Гопри б. Херсону, *Сакі* б. Евпаторії, *Слов'янське* в півн.-сх. Донбасі, Солоний лиман б. Дніпропетровського та ін.

Лише невелика частина мінеральних джерел є використана. До важливіших бальнеологічних К. належать: радіоактивні в Миронівці на Київщині, *Хмільнику* на Поділлі та ін.; сірководневі в *Немирові, Любені Великому, Шклі, Черчі* (всі на зах. Поділлі) й Мацеста бл. Сочі; ґлявберові, соляні та соляно-лужні в *Трускавці* (найбільший бальнеологічний К. на Україні) і *Моршині* — обидва на Передкарпатті; вуглекислі в Соймах, Поляні, Шаяні на Закарпатті та на Лемківщині (*Криниця, Висова, Жеґестів* й ін); різні столові води є в Миргороді на Полтавщині, в Березівці бл. Харкова й ін. На Передкавказзі, на пограниччі укр. етногр. території, розташована група славнозвісних К. *Мінеральні Води.* Докладніше див. *Мінеральні джерела.*

Плянується поширити мережу К. більш рівномірно по всій Україні, насамперед над всім морським узбережжям, на Закарпатті, в р-нах більших лісових масивів, над озерами (напр., оз. Світязь на Волині), над берегами річок Псла, Ворскли, Десни, Дінця, Бога і сер. Дніпра.

Література: Караев Р., Ларичов Л. Курорты Украины. К. 1959; Кривобоков С. Здравиці околиць Києва. К. 1959; Курорти Західніх Областей України (за ред. Г. Глухенького). К. 1959; Використання природних лікувальних ресурсів України. К. 1959.

Р. М.

Курочка-Армашевський Іван (*1896), театральний маляр-декоратор родом з Чернігівщини, закінчив Київ. Художній Ін-т; працював у театрі; оформляв вистави: «Принцеса Турандот», «Блазень», «Фавст» (Київ. опера), «Тарас Бульба» (Тбіліська опера), «Пісня про Свічку» (Одеський театр Революції) й ін. З 1948 у Канаді.

І. Курочка-Армашевський

Курочка водяна (Gallinula chloropus L.), невеликий перелітний птах з ряду пастухуватих; на Україні гніздиться скрізь, де є лише зарослі водойми (крім Карпат), у степу трапляється під час перелетів.

Курпіта Теодор, псевд. Теок (*1913), поет родом з Галичини; зб. поезій «На доспівах весняних» (1934), «Not e pess» (1946), «Вибране» (1947), сатирична зб. «Карикатури з літератури» (1942) та ін. На еміграції у Німеччині; тепер у ЗДА.

Курсавка (IX—23), с. на передгір'ї Кавказу над р. Суркуль (лівою притокою Куми), р. ц. Ставропільського краю РСФСР; 1926 р. в р-ні українці становили 80,6% населення.

Курськ (II—17), обл. м. РСФСР, положене при впадінні р. Тускора до Сейму, 203 000 меш. (1959). К. вперше згаданий в літопису 1095; був пограничним м. Чернігівського князівства на Посейм'ї, оборонним пунктом проти половців і деякий час стольним городом *Курського князівства.* 1240 р. знищений, в 16 в. пограничне м. Моск. держави, з 1797 губ. м. Тепер зал. вузол, важливий пром. і культ. центр. 1926 р. в К. жило 2 400 українців на 98 000 населення.

Курська (IX—25), станиця над р. Курою, р. ц. Ставропільського краю РСФСР; українці становлять в р-ні більшість населення.

Курська магнетна аномалія, найбільша магнетна аномалія в СССР, площа бл. 120 000 км², гол. в Курській і Білгородській обл.; у своїй півд. частині вона заходить на укр. етногр. територію в межах РСФСР (над гор. Осколом, на

півд. від Білгорода) і на Харківщину (Вовчанський р-н). К. м. а. зв'язана з наявністю залізистих кварцитів, які виступають серед докембрійських порід. Кварцити за своїм складом — гематитово-магнетитові (містять 35% заліза), добре збагачуються; багаті малокременисті руди: міцні сидеритизовані і гематито-мартитові — пухкі з 52—67% заліза. Запаси всіх залізних руд К. м. а. понад 200 млрд т, в тому ч. багатих — 25 млрд т. Експлуатація руд розпочалася в кін. 1950-их рр. Розбудова залізорудної пром-сти К. м. а. матиме значення для важкої пром-сти Донбасу, якому вона зможе постачати сировину.

Курське князівство, на території Посейм'я, один з уділів Сіверської землі, відомий з кін. 11 в. Спустошене і знищене 1237 і 1278 татарами. Див. також *Сіверська земля* і *Слобожанщина.*

Куртяк Іван (1888—1933), учитель, закарп. політ. діяч; гол. партії «Автономний Земледільський Союз», з 1929 посол до чехо-словацького парляменту; підтримував угор. ревізіоністичну політику.

Куруківський договір (5 листопада 1625 р.), між поль. урядом і козаками, як наслідок коз. поразки б. Куруківського оз. Козаки дістали амнестію, реєстр визначено на 6 000, з річною платнею 60 000 золотих на військо, а осібно старшині, за те зрікалися закордонних зносин та самостійних військ. походів тощо. Сойм 1626 затвердив Куруківську «ординацію», але практичного значення вона не мала.

Курукове озеро, тепер Крюків на правому березі Дніпра, проти Кременчука — відоме з укр.-поль. кампанії в кін. літа 1625 р.

Курцевич-Коріятович Йосиф, див. *Йосиф* Курцевич-Коріятович.

Курщина, півн.-зах. частина Слобожанщини в межах РСФСР, що в 19 і 20 вв. (до 1914) становила Курську губ., а з 1934 р. — в дещо ін. межах — Курську обл. (50 800 км², 3 197 000 меш. в 1939 р.). Півд. частина К. являє собою частину укр. нац. території: 11 100 км², на якій у 1926 р. жило 750 000 меш., в тому ч. — 403 000 (53,6%) українців. У 1954 р. майже всю заселену українцями півд. частину Курської обл. виділено до новоствореної *Білгородської обл.,* так що нині Курська обл. обіймає 29 800 км² (в тому ч. укр. нац. територія бл. 1 200 км²) з 1 483 000 меш., в тому ч. бл. 180 000 українців. Докладніше див. *Слобожанщина.*

Кусенко Ольга (*1919), драматична і фільмова акторка; з 1945 в Київ. Театрі ім. І. Франка на героїчних ролях; бере участь у фільмах («В степах України», «Калиновий гай» О. Корнійчука та ін.).

Кустанай, обл. м. в півн.-зах. частині Казахстану над р. Тобол, 83 000 меш. (1959), положене на укр. поселенчих землях в *Сер.-Азійському Степовому Краю;* українці становлять частину населення самого м., в околицях творять більшість.

Кустарна промисловість, історично розвинулася з хатньої або доморобної пром-сти, коли залишки виробів, по задоволенню потреб госп-ва продуцента, збуваються на широкому ринкові. Це останнє відрізняє К. п. від *ремісництва,* яке працює безпосередньо на замовника. К. п. є для сіль. людности допоміжним зайняттям в його основній праці — хліборобстві. Продуцентом є сам господар підприємства, найближчими співр. — його родина. К. п. розвивається зимою, коли селянин має багато вільного часу.

На Україні К. п. давнього походження; до кін. 1920-их рр. вона була поширена гол. в бідних, аґрарно перенаселених р-нах, де була на місці дешева сировина при недостатньому розвиткові фабричної пром-сти. З цих причин вона була найбільш розвинена в ліс. смузі, в Карпатах і на Передкарпатті, менше в Лісостепу, а найменше в Степу й Передкавказзі, де не було аґрарного перенаселення, а зими короткі. В міру того, як населення згущувалося, чимраз більше кустарів (К.) не займалося вже сіль. госп-вом, а переходило на чистих К. (на Полтавщині 58% всіх). Звичайно, К. продавали свої вироби безпосередньо на сусідніх базарах та ярмарках, інколи розвозили їх у віддалені місця. Іноді К. продавали свої вироби за посередництвом перекупників і попадали в залежність від них, а навіть втрачали зовсім самостійність і ставали звичайними робітниками, лише з тією різницею, що працювали у себе дома.

К. п. знаходимо на Україні в найрізноманітніших галузях пром-сти — від звичайних речей, що їх масово потребують самі селяни, до мист. виробів для заможньої частини міської людности. К. п. поділяється на такі гол. роди: обробка дерева, глини (ганчарство), прядива (ткацтво), шкіри, металу.

Кустарна обробка дерева була зосереджена в ліс. р-нах України — на півночі й у Карпатах, менше в Лісостепу. Чисто ліс. праці, як добування смоли, дьогтю та живиці, рубання й пиляння лісу, були поширені тільки на Поліссі й у Карпатах. Столярсько-теслярський промисел виробляв гол. прості меблі й скрині, він найбільш розвинений на Полтавщині й Гуцульщині. Мист. столярство існу-

вало на Гуцульщині й Полтавщині. Бондарство було поширене скрізь, але гол. в ліс. р-нах. Колеса і вози (колодійництво, стельмаство) виробляли гол. на Київщині (р-ни Радомиський, Таращанський, Чигиринський), на Полтавщині (р-ни Зіньківський, Лубенський, Гадяцький), на Харківщині (Сумський, Охтирський). Кошикарство найбільш розвинене на Чернігівщині, Київщині, Полтавщині й Харківщині, далеко були розповсюджені на Україні вироби з кошикових майстерень Сосницького р-ну (також меблі з очерету). Див. також ЕУ І, стор. 211—12 і *Лісова й Деревообробна промисловість, Бондарство, Мебльова промисловість.*

Загально поширене по всій Україні *ганчарство.*

Найбільше значення мала ткацька К. п., яка виробляла грубі міцні полотна, сукна, скатертини, рушники, хустки, рядна, лантухи, килими і ліжники, різнокольорові матерії з льону, декоративні нар. рушники тощо. Ткацька К. п. найбільш розвинена на Полтавщині, Київщині, Чернігівщині, Харківщині, в Галичині — найбільше на Гуцульщині. Окреме місце в К. п. займають укр. вишивки. Докладніше див. ЕУ І, стор. 212–13 і *Вишивкарство, Килимарство, Ткацтво.*

Якщо йдеться про обробку шкіри, то гарбарство й кушнірство було поширене гол. на Київщині (Васильків, Бердичів, Радомишль), Чернігівщині (Баришівка й ін.), Полтавщині (гол. центри: Зіньків, Нові Санжари, Царичанка й гол. — Решетилівка, відома виробом смушків), Харківщині (Охтирка, Валки, Нова Водолага, Зміїв й ін.); в Галичині знані були шкіряною пром-стю — Тисьмениця і Кути на Передкарпатті. Взуттєва пром-сть (шевство, чоботарство) розвинена перев. там же, де й гарбарська — найбільше на Лівобережжі. Докладніше див. ЕУ І, стор. 213—14 і *Шкіряна промисловість, Взуттєва промисловість.*

З металевої К. п. розвинена лише ковальсько-слюсарська, поширена по всій Україні (також на півдні), найбільше на Харківщині (Біловодське), Чернігівщині й Полтавщині. Виробляли ковані вози, плуги, борони, сапки, серпи і різне с.-г. знаряддя. Див. також ЕУ І, стор. 214 і *Ковальство.*

Про значення К. п. до революції 1917 р. свідчить те, що в 1911 –12 рр. ч. К. в 9 укр. губ. доходило до 400 000 осіб з річною продукцією 144 млн карб., себто трохи більше 10% заг. пром. продукції, та що вона покривала 1/4 попиту селян на фабрикати. Через слабий розвиток великої пром-сти К. п. витримувала її конкуренцію. Уряд, а особливо земства всіляко сприяли розвиткові К. п. (субвенції, кредити, інструктори тощо).

В перші роки по революції 1917 р., через занепад фабричної пром-сти, К. п. набрала навіть більшого значення, ніж до війни. В пол. 1920-их рр. К. п. становила бл. 20%, порівнюючи до великої пром-сти, і задовольняла попит селянина на 40%. На 1. 10. 1928 в УССР нараховувалося 820 000 К. і ремісників (з них тільки 22,3% скооперованих), які за непевними підрахунками давали виробів на 310 млн карб. Але примусова суцільна колективізація, брак сировини, а гол. чином великі податки призвели до занепаду К. п., і в 1933 р. в УССР було тільки до 48 000 К. і ремісників. Сов. влада примушувала їх до об'єднання в кооперативи, які залежали в своїй діяльності від органів влади. Кооперовані К. платять прибутковий податок по ставках, встановлених для робітників і службовців — від 1,5 до 13% доходу (з 1960—65 р. цей податок з заробітків до 100 карб. на місяць касується, а до 200 карб. зменшується). Некооперовані К. мусять платити цей податок по значно вищих ставках — від 4 до 81%.

Деякі кустарні вироби (керамічні, килими, вишивки, різьба з дерева) сягають високого мист. рівня, і тут К. п. дуже близько межує з *народним мистецтвом.*

Література: Кустарная промышленность в Харьковской губернии в 1912; Кустарная промышленность в Киевской губернии в 1912; Рыбников. Кустарная промышленность и сбыт кустарных изделий. 1913; Флоринський М. Кустарні промисли на Україні. Х.—К. 1923.

Є. Ґловінський, В. Кубійович

Кутаїс (IX—20), с. м. т. Гарячо-Ключівського р-ну Краснодарського краю РСФСР, положене в передгір'ях Кавказу; нафтова і ліс. пром-сть.

Кутейникове (VI—19), с. м. т. Амвросіївського р-ну Сталінської обл., в півд. Донбасі.

Кути (V—6), с. м. т. Косівського р-ну Станиславівської обл., положене б. підніжжя Карпат над р. Черемошем; 3 200 меш. (1959); завдяки лагідному і теплому підсонню — курорт; колонія вірмен, які прийшли сюди на поч. 18 в. з Молдавії.

Кутя, обрядова страва: каша з ячного або пшеничного зерна, яку їдять з медом, розведеним водою, напередодні Різдва й Водохрищів. Також свят-вечір напередодні Різдва — Щедра (або Багата) К. і Водохрищів — Голодна К.

Кухаренко Іван (1880—?), інж.-технолог, кооп. діяч, в 1920-их рр. проф. Київ. Політехн. Ін-ту та Київ. С.-Г. Ін-ту. Керував держ. цукровою пром-стю; на поч. 1930-их засланий.

Кухаренко Яків (1800—62), письм. і етнограф, наказний отаман Озівського війська (з 1851) і, в останні роки життя, Чорноморського війська, приятель Т. Шевченка; п'єса «Чорноморський побит» (1836), перероблена 1878 р. М. Старицьким на оперету п. н. «Чорноморці» (музика М. Лисенка), довго була популярною в укр. театрі. Етногр. інтерес мають нариси «Пластуни», «Вівці і чабани в Чорноморії», переробка нар. казки «Вороний кінь» і «Чабанський словарь» (1862). Повна зб. творів К. вийшла в Києві 1880 р.

Я. Кухаренко

Кухонна сіль, див. *Соляна промисловість.*

Куц Валентин, псевд. Смоли Парфенія (1874—1948), видатний культ.-гром. і кооп. діяч серед укр. еміграції в Бразілії, куди прибув 1911 р. з Херсонщини; 1931 редагував перший укр. часопис португальською мовою „A vida Ukraina" («Укр. Життя»), що виходив як додаток до «*Укр. Хлібороба»;* автор кількох популярних оп., поезій та ін.

Куц Володимир (*1927), легкоатлет родом з Сумщини, рекордсмен світу і Европи в бігу на 5 і 10 км (13:35,0 і 28:30,4), встановив 2 олімпійські рекорди на олімпійських іграх у Мельбурні (1956) в бігах на 5 (13:39,6) та 10 км (28:45,6) і здобув 2 золоті медалі.

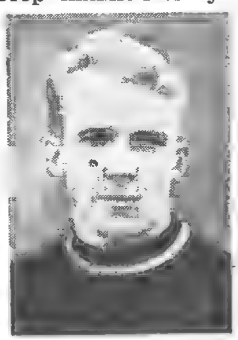

В. Куц

Куценко Павло (*1908), мистець, працює в Києві в галузі станкової графіки; серії офортів «Київ і його околиця» (1937), «Закарпаття» (1947), портрети й ін.

Куцкович Іван, запор. гетьман 1602.

Куцура, с. в *Бачці* (Юґославія), 4 700 мешк. (1948), в тому ч. бл. 4 000 українців, поруч Руського *Керестуру* другий культ.-осв. осередок бачванських українців, заснований виходнями з півд. Пряшівщини 1765 р.; з 1934 осідок русофільського «Культ.-нац. союзу русинів в Юґославії», що видавав тижневик «Заря» (1934—41, з перервами) та щорічні календарі.

Кучабський Василь (*1895), історик, публіцист, військ. діяч, д. чл. НТШ, старшина УСС і Січ. Стрільців (останньо командир 2 полку піхоти Січ. Стрільців), чл. Стрілецької Ради, на еміґрації в Берліні й Кілі, де був бібліотекарем, 1945 пропав без сліду. Автор публікацій про Січ. Стрільців та про події 1918–20 на Україні, ст. на укр. теми в нім. журн. Монографія „Die West-Ukraine im Kampfe mit Polen und dem Bolschewismus in den Jahren 1918–23" (1934); «Україна і Польща» (1933).

В. Кучабський

Кученко Іван (*1898), оперовий співак, перший ліричний тенор Київської й Харківської опер 1927–40.

Кучер Василь (*1911), письм. родом з Житомирщини, друкується з 1932 р.; в соцреалістичному дусі оп., повість «Устим Кармелюк» (1954), романи «Чорноморці» (1952), «Прощай, море» (1957), «Трудна любов» (1959), «Голод» (1960); кіносценарій «Вітер зі сходу» (1940) й ін.

Кучер Володимир (1885—1959), фізик, проф. Укр. (таємного) Ун-ту у Львові, в 1940—56 рр. — Ун-ту ім. І. Франка й ін. високих шкіл у Львові, д. чл. НТШ (з 1921 р.); понад 30 праць, гол. з теоретичної фізики.

Кучеренко Василь (*1892), інж.-технолог, доц. Укр. Госп. Академії в Подєбрадах, згодом Укр. Техн. Госп. Ін-ту; праці з органічної хемії й цукроварства.

Кучеренко Павло (1882–1936), патолого-анатом, проф. Ветеринарно-Зоотехн. Ін-ту Удосконалення Лікарів у Києві; понад 69 праць, зокрема «Про глікоген у нирках при діябеті» (1918), «Про патологічну глікогенію», «Ендемічне воло на Україні» й ін.; підручники з патологічної анатомії.

Кучеренко–Кучугура Іван (1869–1943), кобзар родом з Харківщини; учитель гри на бандурі в Муз.-драматичній школі М. Лисенка в Києві (1908); автор багатьох пісень з супроводом бандури; 1939 заарештований і засланий большевиками.

І. Кучеренко-Кучугура

Кучерепа Іван Василь (*1919), укр.-кан. гром. і політ. діяч, лікар у Торонто, в 1956—58 рр. през. Централі *Українців Католиків Канади,* з 1957 посол до фе-

дерального парляменту від консервативної партії.

Кучеров Пантелеймон (*1902), сучасний спеціяліст з гірництва, чл.-кор. АН УРСР, дир. Ін-ту Гірничої Механіки АН УРСР; досліди з різання вугілля врубовими машинами.

І. Кучерепа

Кучерявенко Аркадій (1876–1935), діяльний чл. РУП, за що був заарештований, кооператор; працював у Полтаві, на Кубані й Волині; помер на еміґрації у Франції.

Кучерявенко-Мартос Марія (1879—1945), сестра Аркадія і дружина Б. Мартоса, брала участь в діяльності Полтавської Вільної Громади РУП в 1900—05 рр., була на засланні у Вологді; на еміґрації жила в Чехо-Словаччині.

Кучерявий горошок, в'язіль різнобарвний (Coronilla varia L.), довгорічна рослина з родини стручкових, 30–100 см заввишки, росте по всій Україні; містить отруйний глюкозид коронілін.

Кучманський шлях, Татарський або Шпаків шлях, військ.-торг. шлях на вододілі між Богом і Дністром; до кін. 18 в. ним користувалися татари для своїх нападів; у 19 в. служив для чумацьких подорожів до Одеси; по обох боках К. ш. простягалися великі ліси.

Кучугура-Кучеренко Іван, див. *Кучеренко-Кучугура* Іван, кобзар.

Кучук-Кайнарджійський мирний договір, був підписаний між Росією і Туреччиною в с. Кучук-Кайнарджі в півн.-сх. Болгарії 10 (21). 7. 1774; він закінчив рос.-тур. війну 1768–74. Туреччина зрікалася своїх володінь на півн. узбережжі Чорного м., визнавала незалежність Крим. ханства і відступала Росії Озів, Керч, Єнікале й землі між дол. Дніпром і Богом з фортецею Кінбурн.

Кучурган, ліва притока дол. Дністра (його віднога Турунчук), довж. – 120 км, сточище – 2 420 км².

Кушакевич Сергій (1873—1920), зоолог, доц. (з 1911 р.) і проф. (1915—19) Київського Ун-ту, дир. Дніпровської станції; в 1906—10 рр. наук. студії на біол. станціях у Мюнхені, Неаполі та ін. Визначна праця з історії розвитку колоніяльного первозвіря Вольвокса (Volvox) та ін.

Кушнерик Федір (1875—1941), кобзар-сліпець родом з Полтавщини, учень М. *Кравченка.*

Кушнір Василь (*1893), церк. і гром. діяч у Галичині (Станиславів) і з 1934 у Канаді, прелат, з 1957 ген. вікарій Укр. Кат. Вінніпезької Митрополії. Діяч *Братства Українців Католиків,* один з ініціяторів *Комітету Українців Канади,* його перший і довголітній през. (1940–52 і з 1956), дав почин до заснування *Фонду Допомоги Українців Канади* для укр. скитальців у Европі, один з ініціяторів Укр. Пан-Амер. Конференції й її през.

о. В. Кушнір

Кушнір Володимир (1881—1938), публіцист і журналіст з Галичини, співр. „Ruthenische Revue", засновник і ред. журн. „Ukrainische Rundschau" (1906–10), засновник і гол. Укр. Пресового Бюра у Відні (1907) і ред. його органу „Ruthenische Korrespondenz"; автор численних ст. в чужинецькій пресі, гол. віденській, та політ. брошур різними мовами. В 1911–12 рр. ред. «Діла» у Львові, 1912–14 ред. «Буковини» і «Нар. Голосу» в Чернівцях, з 1919 на еміґрації у Відні, з 1923 в Празі, де був доц. укр. Високого Пед. Ін-ту.

В. Кушнір

Кушнір Іван (1877–1940), робітник, провідний діяч і чл. управи Укр. Соц.-Дем. Партії, секретар проф. спілок у Львові; заарештований по приході большевиків, помер у тюрмі.

І. Кушнір

Кушнір Макар (1890–1951), псевд. Якименко, Богуш, політ. діяч і журналіст родом з Київщини; 1917–18 чл. Центр. Ради і Малої Ради від УПСФ; 1917–19 співр. «Нової Ради» і «Трибуни» в Києві. З 1919 на еміґрації в Парижі і Відні, співр. укр. («Воля») і чужої преси, співзасновник ОУН, чл. її проводу (1929–36),

М. Кушнір

засновник ОУН, чл. її Проводу (1929–38) і ред. націоналістичних вид.; помер у Бельгії.

Кушнір Михайло (*1897), гром.-осв. діяч і публіцист, організатор «Просвіт» на Станиславівщині (1926–39), керівник відділу культ. праці в УЦК у Кракові-Львові (1941–45); з 1948 в ЗДА, чл. ЦК і Гол. Управи СУМ Америки та ред. її органу «Аванґард» (1948–57); ст. на культ.-осв. і виховні теми, про сучасне мистецтво тощо.

Кушнірство, обробка шкір, гол. овечих, і хутер, поширене на Україні від праіст. часів (див. ЕУ I, 213–14 і 226); до кін. 1920-их рр. галузь *кустарної промисловости,* яка пізніше занепала.

Кушнірчук Кіндрат, історик, музеєзнавець; дир. Харківського Іст. Музею в кін. 1920—на поч. 1930-их рр.; досліди над історією пром-сти України 16—17 вв. В 1930-их рр. засланий.

Куштановиці, с. Мукачівського р-ну Закарп. обл., де відкрито (Т. Легоцький, 1898, О. Янкович та Я. Бем, 1932) тілопальний скитський могильник 4—3 вв. до Хр., що дав назву похованням цього типу й часу в Карп. Україні та в Комарові б. Станиславова.

Кушугум (VI–16), до 1927 Велика Катеринівка), с. м. т. Комишеваського р-ну Запорізької обл., положене в 10 км на півд. від Запоріжжя; вапнякові зав.

Кущ Віктор (1878—1942), ген. штабу ген.- хорунжий Армії УНР, начальник оперативного відділу штабу Армії УНР; на еміґрації ред. воєнно-наук. ж. «*Табор*», автор ст. на військові теми.

Кущівка (VII—20), станиця в півн.-зах. частині Кубані над. р. Єєю, р. ц. Краснодарського краю РСФСР.

Куяльник, степові річки в зах. частині Причорноморської низовини: Великий К., довж. — 150 км, сточище – 1 860 км², впадає до Куяльницького лиману; Малий К., довж. — 90 км, сточище — 1 540 км², впадає до Хаджибейського лиману.

Куяльницький лиман, солоний лиман р. В. *Куяльника* б. Одеси; довж. — 28 км, шир. — 2 км, глибінь до 3 м; відокремлений від моря піщаною косою шир. до 3 км; солоність до 74,3‰, температура води влітку до 30⁰; купелі й грязелікування.

Кюльман (Kühlmann) Ріхард (1873—1948), нім. дипломат, 1917—18 держ. секретар закордонних справ; 1918 підписав мирові договори з Україною і Росією в Бересті. Автор „Erinnerungen“ (1948).

КЮС, див. *Комуністична Юнацька Спілка.*

Л

Лаба, р. на Кубанщині, ліва притока Кубані, довж. — бл. 320 км, сточище — 12 360 км². Л. утворюється від злиття Великої і Малої Лаби, що беруть поч. з льодовиків на півн. схилі Кавказьких гір, у гор. частині пливе лісистими горами, згодом Передкавказзям і степ. Кубанською низовиною, в гирлі творить плавні. Має великі запаси гідроенергії; сплавна.

о. В. Лаба

Лаба Василь (*1887), укр. кат. свящ., митрат, соборний крилошанин львівської митрополичої капітули, бібліст, патролог і каноніст, церк. діяч, д. чл. НТШ; катехит сер. шкіл і проф. Богословської Академії у Львові, на еміґрації засновник і ректор Укр. Духовної Семінарії у Гіршберґу і Кулемборґу (1945–50); з 1950 р. синкел (ген. вікарій) едмонтонської епархії у Канаді; автор «Біблійної герменевтики» (1929), 3-томової «Патрології» (1931, 1932, 1934) та багатьох ст. у богословських журн. і пресі. В 1919—20 рр. начальний духовник УГА, в 1943—45 — дивізії «Галичина».

Лабазник (Filipendula Adams.), довгорічні високі рослини з родини розоцвітих; поширені по всій Україні, за винятком полинового Степу: Л. в'язолистий, болотяна бузина (F. ulmaria (L.) Maxim), до 200 см заввишки, раніше уживаний в медицині як в'яжучий засіб від кровотеч і розвільнення; Л. шестипелюстковий, гадючник (F. hexapetala Gilib.), стебла 30–80

см заввишки, також раніше застосовуваний у медицині.

Лабинське (IX–21; до 1947 станиця Лабинська), м. на Кубані, положене над р. Лабою на пограниччі Передкавказзя і Кубанської низовини, р. ц. Краснодарського краю РСФСР; 1959 р. — 42 000 меш., 1926 — 29 000. Л. засноване в 1840 р. у зв'язку із створенням пограничної Лабинської лінії; з поч. 20 в. важливий торг. осередок багатого хліборобського р-ну; різноманітна харч. (консервний, сироварний і ін. зав., олійниця, цукроварня), лісообробна й ін. пром-сть; технікум механізації сіль. госп-ва.

Лаборець, права притока Ляториці, довж. — 120 км; пливе в Низькому Бескиді й на Потиській низовині, в гор. частині по закарп. Лемківщині.

Лаборець, леґендарний слов. кн., воєвода Ужгородського замка, боронив фортецю проти угор. нападу в кін. 9 в., але не встояв і втік з дружиною до городища Землин (мабуть, Земплин), де його наздогнали угорці і повісили над річкою, що з того часу називається Лаборцем. Про існування кн. Л. нема ін. джерел, крім згадки угор. анонімного хроніста (13 в.). Його постать спопуляризувала романтична література: повість А. Кралицького «Князь Лаборець» (1863), поема В. Пачовського тощо.

Лава присяжних, див. *Лавники.*

Лаванда колоскова (Lavandula spica L. = L. vera DC. = L. officinalis Chaix.), півчагарник з родини губоцвітих до 60 см заввишки, культивують на півд. Україні, перев. в Криму. Суцвіття мають від 0,6 до 1,2% цінної етерової олії, яку використовують в парфумерії і медицині як антисептичний засіб.

Лавники, члени «лави» – судової колеґії з компетенцією розглядати карні й певні категорії цивільних справ в містах *маґдебурзького права.* На Україні лаву мали тільки більші міста; вона складалася звич. з 3–7 Л. За приписами маґдебурзького права Л. обирала міська громада; на практиці нових Л. не раз кооптували до лави її старі члени. Гол. лави був війт.

Лава і Л. існували до скасування маґдебурзького права; на укр. землях під Австрією їх назвою стали пізніше називатися суди присяжних.

Лавра, визначний числом ченців і значенням манастир, який звичайно підлягає безпосередньо вищому церк. органові країни. На Україні титул Л. мають два великі манастирі: *Києво-Печерська Лавра* (з другої пол. 16 в.) і *Почаївська Лавра* (офіц. з 1833, але цей титул вживано ще в 18 в.). В 19—20 вв. місц. єп. мав титул священо-архимандрита Л., а в самій Л. його заступав намісник у сані архимандрита.

Лаврашівське євангеліє, перґаментний рукопис поч. 14 в. (183 листки в два стовпці), апракос, зберігається в краківській Бібліотеці Чарторийських; у 15—17 вв. належало Лаврашівському манастиреві Богородиці б. Новоґрудка; переписане з македонського ориґіналу, виявляє поліські риси («нове ѣ»; стверділе *р;* змішування ѣ з *и,* та *и* з *ы;* спорадичне акання); палеографічно-граматичний спис подав І. Свєнціцький («Известия ОРЯС», XVIII, I, 1913).

Лавренко Євген (* 1900), геоботанік і ботанікогеограф, чл.-кор. АН СССР (з 1946), до 1934 працював на Україні, пізніше в Ленінграді. Досліди з районування й картування рослинности, нова клясифікація степ. рослинности СССР; численні праці з геоботаніки України, зокрема про степи й болота. «Нарис рослинности України» (в зб. «Ґрунти України», 1930), «Леґенда до карти рослинности УРСР» (1938), «История флоры и растительности СССР по данным современного распространения растений» в кн. «Растительность СССР» (1938), «Степи СССР» (там же, т. 2, 1940) й ін.

Лаврентіївський літопис, одна з найстаріших зб. літописів, що дістала назву від імени ченця Лаврентія, який переписав її в 1377 р. Зберігається в Публічній бібліотеці ім. М. Салтикова-Щедрина (Ленінград). На поч. Л. л. містить «Повість временних літ» у Сильвестрівській ред. (1116 р.). Використання в пізніших списках також і ред. 1118 р. призвело до повторення тих самих подій під різними датами. Л. л. вперше надрукований у «Полном собрании русских летописей», I (1946), 2 вид. 1926–28.

Лаврентій (Лавриш), див. ***Филипович*** Лаврентій (Лавриш).

Лаврентій, ієромонах Києво-Печерської Лаври і в 1860-их рр. начальник її друкарні; Л. розбудував друкарню на евр. зразок і заснував при ній школу ґравірування, до якої запросив майстрів з Саксонії — Кваса і Шенгальда.

Лаврентьєв Михайло (* 1900), визначний сов. математик, д. чл. АН УРСР (з 1939, в 1945—48 рр. її віцепрез.), в 1939—48 дир. Ін-ту Математики і Механіки АН УРСР, пізніше проф. Моск. Ун-ту і віцепрез. АН СССР; важливіші праці в галузі теорії функцій комплексного змінного, диференціяльних рівнянь і застосування математики у механіці.

Лаврів, с. в Сер. Бескиді Старосамбірського р-ну Львівської обл.; до 1945 р.

василіянський манастир, за переказом, заснований 1272 р. леґендарним літ. кн. Лавром Тройденовичем, місце поховання кн. Льва Даниловича (його ніби фундаційна грамота з 1291—92 рр. зберігалася в багатому архіві манастиря). Те-

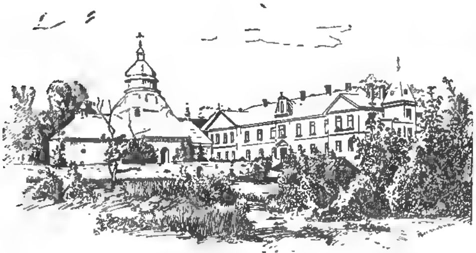

Манастир св. Онуфрія в Лаврові

перішня церква, первісно триконхова у візант.-атонському стилі з 15 в., розбудована у 17 в.; залишки поліхромії 15—16 вв. Дім чернечих студій василіян з пол. 18 в., цінна бібліотека й архів, у 1788—1911 рр. гол. окружна школа, довгий час єдина з укр. викладовою мовою в Галичині; рел.-культ. центр зах. Бойківщини. Нині церква занедбана, іконостас (з 18 в.) знищений, у манастирі школа для глухонімих.

Лаврівська Ірена (* 1918), артистка театру малих форм, родом з Галичини, дружина Юрія Л.; виступала в театрі «Веселий Львів» (1942—45), згодом у Німеччині, з 1949 в укр. радіопередачах у Боффало (ЗДА).

Лаврівський Володимир (1850—1934), син Юліяна Л., гром. діяч, один з засновників і перших діячів укр. сокільства 1892—98; зладив пожежний підручник, сокільський устав, впоряд і змагові підручники, сокільські календарики.

Лаврівський Іван (1773–1846), гр.-кат. свящ. і гром. діяч, один з піонерів укр. відродження в Галичині, проф. і ректор гр.-кат. духовної семінарії у Львові, дієцезіяльний візитатор шкіл, автор посібника „Elementarz ruski, niemiecki i polski“ (1838), мав велику бібліотеку, яку подарував перемиській капітулі.

о. І. Лаврівський (1773—1846)

Лаврівський Іван (1822—73), укр.-кат. свящ., композитор; диригент катедрального хору в Перемишлі, згодом парох укр. кат. церкви в Кракові, з 1867 проф. і віцеректор гр.-кат. духовної семінарії у Холмі; хорові церк. (псальми) і світські («Осінь», «Заспівай, мій соловію», «Річенька») композиції, нар. оперети «Оман очей», «Роксоляна», «Пан Довгонос», зб. «Три народніи пѣсни на мужескіи голосы» (1855, на тексти І. Гушалевича).

о. І Лаврівський (1822—73)

Лаврівський Юліян (1821–73), суддя, культ. і політ. діяч-народовець, 1848 чл. «*Руського Собору*» і «*Собору руських учених*» (гол. правничої комісії), засновник і довголітній гол. «*Руської Бесіди*» (1861) і її театру (1864), гол. т-ва «Просвіта» (1870–73), посол до гал. сойму (з 1861) і його віцемаршал (з 1870). Речник угодової політики з поляками, відстоював рівноправність українців у всіх ділянках держ. життя і крайової адміністрації, засновник народовецької газ. «*Основа*» (1870–71), переклав на укр. мову австр. цивільний кодекс.

Ю Лаврівський

Лаврівський Юрій (* 1909), естрадний співак і актор, учень Р. *Любинецького*; 1941 в Львівському Оперному Театрі, 1942—45 в театрі «Веселий Львів», з 1949 керівник укр. радіопередач у Боффало (ЗДА).

Лаврівські листки, п'ять листків списаного в 12 в. із староцерк.-слов. оригіналу тексту євангелія і проповідей, з незначними укр. рисами в мові. Опубліковані й досліджені О. Колессою (ЗНТШ, т. 53).

Лавріненко Юрій (* 1905), літературознавець родом з Київщини; чл. літ. орг-ції «Плуг» (1925–31), 1935–42 в ув'язненні й на засланні; на еміґрації (з 1944) активний діяч літ. руху, чл. МУР-у (1945–50), з 1954 – літ. орг-ції «Слово». Літ. портрети: «В. Блакитний-Еллан» (1929), «В. Чумак» (1930), «Творчість П. Тичини» (1930), бібліографічна праця „Ukrainian Communism and Soviet Russian Policy toward the Ukraine. An Annotated Biblio-

Ю. Лавріненко

graphy, 1951—53“ (1953), антологія «Розстріляне відродження» (1959); під псевд. Ю. Дивнич низка публіцистичних праць: «На іспиті великої революції» (1948), «Соціялізм і укр. революція» (1949), «Американське малоросійство» (1951) й ін. Тепер у ЗДА.

Лавров Павло (*1903), історик родом з Поділля, проф. Київ. Ун-ту, дослідник соц.-політ. історії України 19–20 вв. Гол. праці: «Устим Якимович Кармалюк» (1940), «Сел. рух у Подільській губ. в першій третині 19 ст.» (1946), «Рабочее движение на Украине в 1913–14 гг.» (1957) та ін.

Лавровський Микола (1825—99), мовознавець і педагог, до 1875 р. проф. Харківського Ун-ту, 1875–82 дир. Ніженського Іст.-Філол. Ін-ту, 1883–90 ректор Варшавського Ун-ту. Гол. праці: «О византийском элементе в языке договоров русских с греками» (1853), «О древнерусских училищах» (1854), «Памятники старинного русского воспитания» (1861).

Лавровський Петро (1827–86), славіст, брат Миколи Л., до 1869 проф. слов'янознавства Харківського Ун-ту, потім куратор Одеської навчальної округи; праці з історії й етнографії слов'ян (м. ін. «Известие о состоянии униатской Церкви и русских в Галиции», 1862); дав спробу характеристики особливостей укр. мови (м. ін. «Особенности малорусского наречия», (1859). У спорі М. Максимовича з М. Поґодіним став по боці останнього, твердячи, що укр. мова склалася не раніше 13–14 вв.

Лаврський спів, особлива форма хорового співу в Києво-Печерській Лаврі, розвинувся шляхом довгої еволюції (з пол. 11 до кін. 17 в.) на базі старогрец. розспіву атонських манастирів під впливом півд. слов. і давніх укр. нар. мелодій. Його творили крилошани-ченці. Л. с. виконується з кін. 16 в. – першими і другими тенорами, альтом і басом, при чому гол. мелодія проходить у другого тенора, до якого перший додає терційовий супровід, а бас пристосовується до гол. тонів гармонії. З пол. 14 в. і гол. з 1649 і 1654 з ученими, ченцями, співаками й учителями співу з України Л. с. потрапляє до Москви, де в кін. 18 в. остаточно приймається. Л. с. визначається особливою мелодією, оригінальною гармонією з нерідко незвичайними модуляціями, могутністю, урочистістю, піднесенням, що часто переходить у екстазу, в яких відбито добу творення укр. партесного церк. співу. Л. с. упорядковано й видруковано в «Нотный Обиходъ Кіево-Печерскія Успенскія Лавры» (1905–10) за ред. ієромонахів Ідора, Флавіяна, Теодора та ін. *За М. Грінченком*

Лаврук Михайло (1868—1939), сел. діяч на Покутті перед першою світовою війною, чл. Гол. Управи Радикальної Партії, організатор січового руху, читалень і кооперативів; ст. на політ. теми і спомини з часів війни 1918—21.

Лаврук Павло (1865—?), сел. діяч Коломийщини, активний чл. Укр. Радикальної Партії, організатор січового руху, посол до австр. парляменту (з 1911) і гал. сойму (з 1913); після війни був речником співпраці з поль. урядом і тому усунений з партії.

Лагода Андрій, коз. діяч першої пол. 17 в. 1629 р. делеґат Запор. (нереєстрового) війська на церк. собор у Києві. Полк. канівський (1637); після ординації 1638 р. — сотн. канівського полку.

Лагода (справжнє прізвище Лагодзинський) Валентин (* 1913), поет; зб. поезій «Квітень» (1953), «За нашими Карпатами» (1954), «Надхнення» (1960); сатира і гумор в офіц. дусі: зб. «Що посієш, те й пожнеш» (1955), «Мокрим рядном» (1958) й ін.

Лагода Іван (1832—1905), гром. діяч, лікар у Чернігові, чл. місц. укр. Громади, організовував систематично укр. аматорські театральні вистави ще перед створенням укр. театру.

Лагоди, старшинський рід на Полтавщині, який походить від Василя Л. († 1702), сотн. хорольського (1685) і миргородського полкового осавула (1691–1701).

Лагодинська Галина (*1900), дружина О. *Залеського*, піяністка, учителька Муз. Ін-ту ім. Лисенка; тепер у Боффало (ЗДА); ст. на муз. теми, повість «До сонця — до волі» (1960).

Лагодинська Ярослава, див. *Верховинка* Леся.

Лагодинський Микола (1866—1919), адвокат, гром.-політ. діяч Надвірнянщини, чл. Гол. Управи Укр. Радикальної Партії, під час першої світової війни її гол., посол до віденського парляменту (1907–18) і віцепрез. Укр. Парляментарного Клюбу, посол до гал. сойму (з 1913), чл. Заг. Укр. Ради і Нац. Ради ЗУНР.

М. Лагодинський

Лагодовська Олена (1899–1958), археолог, наук. співр. Ін-ту Археології АН УРСР, дослідниця бронзової доби та трипільської культури на Україні.

Лагута Микола (1895—?), мовознавець, в 1917—20 діяч УПСР, проф. Миколаїв-

ського Ін-ту Нар. Освіти; праці з діялектології і краєзнавства Півд. України.

Ладан, Ладин (III—13), с. м. т. Прилуцького р-ну Чернігівської обл., положене над р. Удаєм. Давній Покровський манастир (дата заснування невідома), з 1619 р. — жін.

Ладиженський Геннадій (1853–1916), маляр-пейзажист, аквареліст, закінчив Академію Мистецтв у Петербурзі, з 1885 мист. керівник Одеської Рисувальної Школи; «Хаджибей» (1899), пейзажі.

Ладижець Володимир (* 1924), письм. і журналіст на Закарпатті; зб. поезій «Славлю труд» (1950), «Єдність» (1951), «Винобрання» (1952), «За синіми перевалами» (1955), «Лірика» (1959); казки та лірико-епічні твори для дітей; гол. ред. обл. в-ва, ред. альманаха «Карпати».

Ладижин (V–10), кол. м-ко, нині с. Тростянецького р-ну Вінницької обл., положене на сх. Поділлі над р. Богом, в 13 в. фортеця гал. князівства, яку 1240 не змогли здобути татари; відоме з часів воєн Б. Хмельницького (1648 перемога полк. М. Кривоноса над поляками) й пізніше за гайдамацьких рухів; 1832–59 військ. поселення. В жовтні 1919 бої бриґади УСС з денікінцями за переправу через Бог; в серпні 1920 бої Армії УНР проти большевиків.

Єп. В. Ладика

Ладика Василь (1884–1956), церк. діяч родом з Дрогобича, василіянин; богословські студії закінчив у Монтреалі, з 1929 р. другий по черзі укр.-кат. єп. у Канаді, з 1948 — архиєп.; його заходами засновано орг-ції — Братство Укр. Католиків, Ліґу Укр. Кат. Жінок і Укр. Кат. Юнацтво та кат. тижневик «Укр. Вісті»; зміцнив місійну діяльність, збільшив ч. парафій і свящ. (зокрема по другій світовій війні).

Д. Ладика

Ладика Дмитро (1890–1945), адвокат, гром.-політ. і кооп. діяч Тернопільщини, чл. Гол. Управи УСРП, чл. Ради *РСУК*, посол до поль. сойму (1928–35), оборонець в політ. процесах; загинув під час бомбардування в Дрездені.

Ладичин, с. Микуличанського р-ну Тернопільської обл. на зах. Поділлі, сліди поселення з доби енеолітичної (скриньковий гріб), гальштатської (дві скитські могили), рим. (ґотське кістякове поховання) та княжої (погребище).

Ладкання (ладканка), на Зах. Україні весільний спів та обрядові *весільні пісні*; ладкати — співати весільних пісень.

Ладомирівське учительне евангеліє 17 в., рукописні повчання на недільні евангельські читання (242 листки півуставом), з слідами місц. діялекту; знайдене в *Ладомировій* б. Стропкова; мову вивчав І. Панькевич («Наук. Зб. т-ва «Просвіта» в Ужгороді, 2); списане з того ж ориґіналу, що й тогочасне рукописне Учительне евангеліє І. Капишовського епархіяльної бібліотеки в Пряшеві, складеного нар. мовою десь на бойківсько-надсянській межі; є текстові збіги з *Пересопницьким евангелієм*.

Ладомирова, с. б. м. Стропкова у Сх. Словаччині; правос. манастир, рел. і вид. центр правос. українців Пряшівщини в 1920–40-их рр.; від манастиря назва знайденого там *Ладомирівського учительного евенгелія* 17 в.

Лаз, підмоклий ліс, найпоширеніший на Поліссі; складається з берези пухнатої, осики, вільхи звичайної, різних видів верб та ін.

Лазарев Борис (* 1906), фізик, д. чл. АН УРСР; основні праці Л. стосуються фізики низьких температур. «Магнетичні властивості металів при низьких температурах», «Деякі властивості розчинів He^3 в He^4», «Магнетні властивості олива за низьких температур» й ін.

Лазаревич Іван (1829—1902), акушер і гінеколог, проф. Харківського Ун-ту (1862—87), засновник Повивального Ін-ту (1869) у Харкові; праці з ділянки впливу центр. нервової системи на породові сили, обезболювання родів, фізіології статевого акту, діяфаноскопії та ін., винахідник ориґінальних акушерських прямих кліщів (1865); „De pelvis feminae metiendae rationibus“ (1857), «Исследование живота беременных» (1865), «Курс акушерства» т. 1—2 (1892).

Лазаревська Катерина (1879—1940?), дочка Олександра Л., історик і археограф, співр. ВУАН, дослідник соц.-екон. і культ. історії України 18—19 вв.; праці з іст. цехів на Київщині та Чернігівщині, про О. М. Лазаревського і його родичів тощо; археографічна ред. «Ген. Слідства» 1729—31 рр. — про маєтності Стародубського і Лубенського полків («Укр. Архів», I, 1929; IV, 1931), літопису С. Величка (ч. I, 1926), архіву родини Лазаревських («Укр. Археографічний Зб.», II, 1927) й ін.

Лазаревський Борис (1871—1937), син Олександра Л., рос. письм., принатідно

писав по-укр. Укр. мовою написав «Святий город», «Початок життя», «Земляки» й ін. Помер на еміґрації в Парижі.

Лазаревський Гліб (*1877), син Олександра Л., публіцист; в 1930-их рр. під час перебування на еміґрації у Варшаві — співр. Укр. Наук. Ін-ту і ред. виданого ним листування М. Драгоманова з Київ. Старою Громадою, ст. в «Ділі», «Тризубі» та ін. про відносини на сов. Україні, про Лесю Українку тощо. 1940 р. повернувся до УССР.

Лазаревський Олександер (1834—1902), історик, нар. в с. Гирявці на Чернігівщині. Закінчив іст.-філол. фак. Петербурзького Ун-ту (1858), де був учнем М. Сухомлинова; під час перебування в Петербурзі познайомився з Т. Шевченком, творчість якого мала на Л. великий вплив, і стояв бл. до ред. «Основи». Захоплений сел. реформою 1861 р., Л. брав участь у здійсненні її на Чернігівщині, як «чл. від уряду» в Чернігівському з'їзді мирових посередників (1861–63). Після того був деякий час секретарем Чернігівського Статистичного Комітету. Перебування в Чернігові дало Л. можливість ознайомитися з місц. архівами, де знаходилися тоді основні матеріяли до іст. Гетьманщини, зокрема *«Рум'янцевський опис»*. З 1868 почалась судова діяльність Л. – з 1881 у Києві (чл. Київ. Судової Палати), де він і помер.

О. Лазаревський

Свою наук. діяльність Л. розпочав ще в студентські часи, містив ст. в «Черниговских Губернских Ведомостях», а 1858 р. видав «Указатель источников для изучения Малороссийского Края». Ширшу діяльність Л. розгорнув у пол. 1860-их рр., коли почав джерельні досліди над іст. Лівобережної України 17—18 вв., зокрема її соц.-екон. та культ. життя. Гол. увагу Л. приділив іст. селянства (основна праця «Малороссийские посполитые крестьяне, 1648–1783», 1866), коз. старшини та шляхетства («Очерки старейших дворянских родов Черниговской губернии», 1868, «Очерки малороссийских фамилий», 1875—76, «Люди Старой Малороссии», 1882–93), колонізації та землеволодіння (капітальний твір «Описание Старой Малороссии», тт. I—III, 1888—1902), адміністративно-суд. устрoєві Гетьманщини («Суды в Старой Малороссии», 1898, «Замечания на исторические монографии Д. П. Миллера о малороссийском дворянстве и статутовых судах», 1898), укр. історіографії 18—19 вв. («Прежние изыскатели малорусской старины»), генеалогії тощо. Численні ст. Л. друкувалися в різних укр. та рос. журн., гол. в «КСт.»; ці останні Л. перевидав у зб. «Очерки, заметки и документы по истории Малороссии», I—V (1891—98). Багато зробив Л. у царині укр. археографії. За його ред. було видано такі важливі джерела, як «Дневник Н. Ханенка» (1884), «Дневник Якова Марковича» (чч. I—III, 1893—97), матеріяли фамілійних архівів Лівобережжя: «Сулимовский Архив» (1884), «Мотыжинский Архив» (1890), «Любецкий Архив графа Милорадовича» (1898), листування Г. Полетики (1893–94) та багато ін. «Обозрение Румянцевской описи» (1866—75) спільно з М. Константиновичем.

В основі історіософії Л. була ідея народництва; в своїх працях він підкреслював визиск укр. селянства з боку коз. старшини, і звідси неприхильне ставлення Л. до Гетьманщини та її керівних діячів (Мазепа, Полуботок та ін.); при цьому Л. менш уваги звертав на згубний вплив рос. політики на Гетьманщині. Цю однобічність іст. концепції Л. зауважила укр. історіографія, хоч високо оцінювала великий вклад Л. в іст. науку; зате саме це й визначило позитивну оцінку праць Л. в найновішій сов. історіографії. Проте Л. в своїх працях з укр. історіографії віддав належне тим представникам укр. шляхетства, які заслужилися на полі укр. культури.

Бібліографія праць Л. і праць про нього, яку склав М. Ткаченко, вміщена в «Укр. Археографічному Зб.», т. II, 1927. Деякі доповнення в «Укр. Іст. Журн.», 1958, ч. 5. Цінна зб. рукописів і багата українознавча бібліотека, передані Л. Київ. Ун-тові, знаходяться тепер, разом з його архівом, в Держ. Публічній Бібліотеці УРСР у Києві.

Література: Грушевський М. Пам'яті О. Лазаревського. ЗНТШ, т. XLVII, Л. 1902; ж. «Україна» (ст. М. Грушевського, М. Василенка та ін.), кн. 4, К. 1927; Укр. Археографічний Збірник т. II. К. 1927; Оглоблин О. Олександер Лазаревський (1834—1902) і укр. родознавство. Рід та Знамено, IV, 1947. Марченко М. і Полухін Л. Видатний історик України О. М. Лазаревський. К. 1958; Сарбей В. Іст. погляди О. М. Лазаревського. К. 1961.

О. Оглоблин

Лазаревські, коз. рід на Чернігівщині, який дав низку визначних культ. діячів 19—20 вв. Матвій Л. (1778—1857) залишив цікаві спогади про Чернігівщину першої чверти 19 в. («Памяти мои»). Його сини — друзі Т. Шевченка, який казав про них: «прекрасні брати Л., шість братів, як один». З них найближчими до Шевченка були: Василь Л. (1817—90), вихованець Харківського Ун-ту, був на держ. службі в Харкові, потім в Орен-

бурзі (1847—48) і в Пётербурзі; перекладач творів Шекспіра («Отелло», «Король Лір», «Макбет») і франц. письм. на рос. мову; автор кількох нарисів у рос. журн. 1840-их рр., збирав матеріяли для укр. словника («Полный Малороссийский Словарь»), який залишився в рукопису. Михайло Л. (1818—67) був урядовцем у Росії, зокрема в Оренбурзі, де став одним з найбільших і найщиріших друзів Шевченка; йому подарував Шевченко свій щоденник. В Оренбурзі служив також і приятелював з Шевченком Федір Л. (1820—90); Олександер Л. (див.), супроводжував труну Шевченка з Петербурґу на Україну. До цього роду належать діти Олександра Л.: Борис Л. (див.). Гліб Л. (див.), Катерина Л. (див.). Внук Матвія Л. — Микола Л., був проф. міжнар. права Петербурзького Ун-ту.

Лазаренко Андрій (*1901), ботанік, чл.-кор. АН УРСР (з 1951), проф. високих шкіл у Києві й Львові; праці, присвячені питанням вивчення систематики справжніх мохів, морфології мохоподібних та ботанічній географії України й ін.

Лазаренко Андрій (*1909), композитор, учень *С. Богатирьова;* симфонія, Урочиста увертюра, квартет, фортепіянові твори, сольові пісні, романси.

Лазаренко Євген (*1912), геолог і мінералог, чл.-кор. АН УРСР (з 1951 р.), з 1944 р. доц., з 1948 — проф. Львівського Ун-ту (з 1951 — його ректор); понад 100 праць, присвячених мінералогії і родовищам корисних копалин України; «Надрові багатства західніх обл. України» 1946, «Курс мінералогії» ч. 1–2, 1958–59 та ін.

Лазарівське (X–19), с. м. т. і курорт на чорноморському кавказькому березі, р. ц. Краснодарської обл.

Лазарчук Андроник (1870—1934), маляр реаліст, учень В. Маковського; «За читанням листа» (1888), «Родинна група», «Портрет старого», «В селянській хаті».

Лазеба Семен (*1906), графік, працює у Львові в галузі станкової графіки; кольорові ліногравюри («Львів зимою», «Богдан Хмельницький під Жовтими Водами»).

Лазечко Мирослава (Myra Haas) (*1920), кан. письм. укр. роду; поезії й оп. англ. мовою в кан. і амер. пресі та антологіях, часто нагороджувані на конкурсах; переклади з укр. поетів.

Лазорик Федір (*1913), письм. і журналіст на Пряшівщині: зб. поезій «Слово гнаних і голодних» (1949), «Велика сила» (1955), оп. для дітей та ін.; ред. ж. «*Пряшівщина*», «*Дружньо Вперед*», альманаху «*Дукля*».

Лазорки (III—13), с. на Придніпрянській низовині, р. ц. Полтавської обл.

Лазорко Володимир (*1909), син Михайла Л., лікар, ентомолог, д. чл. НТШ; праці з ентомології України, зокрема про хрущів; тепер у Канаді.

Лазорко Михайло (1879—1958), кооп. та гром. діяч, один з організаторів укр. купецтва у Львові, довголітній дир. «Нар. Торгівлі»; помер у Канаді.

Лазорський Микола (*1885), письм., популяризатор і публіцист родом з Полтави; з 1944 р. на еміґрації, тепер в Австралії; роман «Гетьман Кирило Розумовський» (1961).

Лазурін Сергій, кіносценарист *ВУФКУ;* «Боротьба ґігантів» (1926), «Ордер на арешт» і «Два дні» (1927), «Ступати заважають» (1930), «Атака» (1932), «Каховський пляцдарм» (1933), «Квартал ч. 14» (1942).

Лазурський Володимир (1869–19..?), літературознавець і бібліолог, проф. зах.-евр. літератури в Ін-ті Нар. Освіти та іст. укр. театру в Муз.-драматичному Ін-ті в Одесі; праці про англ. літературу (м. ін. про Шекспіра укр. мовою) й ін.

Лайфсей Флоренс Рендаль (Livesay Florence Randal; 1874–1953), кан. журналістка і письм.; переспів деяких укр. нар. пісень і поезій, м. ін. Т. Шевченка — „Songs of Ukraina with Ruthenian poems" (1916), переклад «Марусі» Г. Квітки-Основ'яненка — „Marusia" (1940).

Лакиза Іван, літературознавець і критик 1920-их рр.; ст. на літ. теми в журн. «Життя й Революція», ред. і вступні ст. до творів П. Куліша і М. Коцюбинського й окремо «М. Коцюбинський» (1928); ред. разом з П. Филиповичем і П. Киянице зб. «Іван Франко» (1926); зб. ст. «Письменник і критик» (1928). Засланий у 1930-их рр.

Лакиза Петро, літ. критик 1920—30-их рр.; зб. ст. «Літературні силюети» (1930). З сер. 1930-их рр. доля невідома.

Лаконек, укр. церк. композитор 17 в.; дві Служби Божі на 12 голосів кожна.

Лакота Григорій (1883—1950), церк. діяч, з 1926 р. єп. помічник перемиський; під час розподілу перемиської епархії нім.-сов. кордоном (1939–41) ген. вікарій зах. частини епархії; 1945 р. ув'язнений поляками і виданий большевикам, помер на засланні у Воркуті. Праці про подружнє право, «Три Синоди Перемиські» (1939) й ін.

Єп. Г. Лакота

Лакофарбова промисловість, галузь *хемічної промисловости,* яка випускає

антикорозійні й декоративні лаки, фарби та емаль для всіх родів нар. госп-ва. До 1914 р. Л. п. України (невеликі зав. в Одесі, Харкові й Києві) випускала 8—10 000 т продукції на рік, 1940 р. — після розбудови в 1930-их рр. — до 45 000 т. Тепер найбільші лакофарбові зав. є в Дніпропетровському, Харкові («Червоний хемік»), Львові, Одесі, Києві, Чернівцях; важливим постачальником сухого залізного сурику є Криворізький суриковий зав. Дніпропетровського раднаргоспу. УССР вивозить частину продуктів своєї Л. п. (нітролаки, цинкові білила, густотерті масляні фарби й ін.), значно менше довозить.

Лакуста Святослав (1884—1959), культ. діяч на Буковині, педагог (учитель гімназій) і публіцист; співр. часописів і журн., пов. староста (комісар) Вижниччини за укр. влади в 1918 р.

Лакфіоль звичайна (Cheiranthus Cheiri L.), дворічна або багаторічна рослина, до 1 м заввишки з родини хрестоцвітих, з великими запашними золотавожовтими квітками; культивують як декоративну в садах і кімнатах.

«Лан», в-во популярних книжок у Києві в 1909—14 рр., за ред. Ю. *Сірого* (Тищенка) видало низку кн. дитячої та юнацької літератури, коротку географію С. Рудницького та ін.; ілюстратор П. Холодний.

Лан, див. *Міри*.

Лан (псевд. Коршака) О. (†1943), поет, зб. поезій «Отави косять» (1928), «Долоні площ», «Назустріч сонцю» (1930).

Ланівці (IV—7), с. м. т., положене на Подільській височині у верхів'ях р. Горині, р. ц. Тернопільської обл.; тут знайдено бронзовий меч, рим. монети і підплитові поховання кн. доби.

Ланка, літ. орг.-ція, див. *МАРС*.

Лансере Євген (1875—1946), маляр монументаліст і графік із Тбілісі, працював на Україні; ілюстрації, іст. картини, розпис харківського Будинку робітника (1927—32), розпис фойє Палацу культури залізничників у Харкові (1930—32), театральні декорації.

Лантух Григорій, кошовий отаман Запор. Січі (1753—63, з перервами).

Ланцут (Łańcut, III—3), пов. м. в півд.-сх. Польщі над дол. Сяном у Ряшівському воєводстві. З грудня 1919 до квітня 1920 тут був табір військ. полонених УГА й інтернованих Армії УНР, з яких організовано 6 Січ. Стрілецьку дивізію. Вдруге в Л. було інтерновано частину Армії УНР, після її поразки з кін. 1920 р. до пол. 1921 р.; в таборі була Спільна Юнацька Школа, ведено культ.-осв. роботу, виходив тижневик «Наша Зоря»; комендант — ген. О. *Пилькевич*. Півн.-сх. частина Ланцутського пов. була заселена до 1945 р. українцями (понад 5 000).

Ланчин (V—5), с. м. т. на Передкарпатті над р. Прутом, р. ц. Станиславівської обл.; родовища кухонної соли, мабуть, знані вже в праіст. часи; до 1939 р. соляні купелі.

Лапинський Наум (* 1900), композитор і скрипаль, закінчив Київ. Консерваторію (учень Л. Ревуцького і Д. Бертьє), викладач (з 1935) і дир. (з 1945) Муз. школи в Умані, з 1950 в Києві; симфонієта, два концерти для скрипки і фортепіяна, твори для різних інструментів. Музика до «Заповіту» Шевченка для голосу з фортепіяном.

Лапицький Йосип (1876—1944), оперовий режисер у Харківській (1925—27), Київській (1934—39) і Донецькій (1939—41) операх. З кращих постав «Тарас Бульба», «Кармен», «Намисто Мадонни», «Паяци» й ін.

Лапичак Тома (*1914), лікар, публіцист і суспільно-політ. діяч з Галичини, з 1949 р. у ЗДА. 1941—42 провідник Крайової Екзекутиви ОУН (група полк. Мельника), 1945—49 референт її проводу; 1942—44 в'язень концентраційного табору в Саксенгавзені. Ред. ж. «*Орлик*» в Німеччині (1945—49), «Самостійна Україна» у ЗДА (1950—55), газ. «Укр. Життя» (Чікаґо, 1955—59), «Лікарського Вісника» (з 1961). Ст. на суспільно-гром. теми; автор кн. «Український націоналізм — критика і оборона» (1961).

Лапіка Роман (*1915), амер. журналіст і письм. укр. роду; п'єси й оп., п'єса про УПА «Підпілля» (1952).

Лаппо Іван (*1869—?), історик права, проф. ун-ту в Дорпаті, пізніше в Каунасі. Гол. праці Л. присвячені іст. права й держ. устрою В. Князівства Лит.: «Земский суд в Великом Княжестве Литовском» (1897), «Подкоморский суд в Великом Княжестве Литовском» (1899), «Гродский суд в Великом Княжестве Литовском» (1908), «Великое Княжество Литовское во время от заключения Люблинской унии до смерти С. Батория» (1901), «Великое Княжество Литовское во второй половине XVI ст. . . .» (1911), «Литовский Статут 1588 года», I-II (1934—36) та ін.

Лаппо-Данилевський Олександер (1865—1919), історик і археолог родом з Полтавщини, д. чл. Рос. Академії Наук, працював гол. в ділянці рос. історії, методології історії та дипломатики; до українознавства належать: рання праця «Скифские древности» (1887), студія про могилу Караґодеуашх на Кубані (1893),

розвідка про печатки гал.-волинських кн. 14 в. й ін.

Лаптев Кость (*1904), оперовий співак-баритон, виступав в Одеській, Київській і (з 1953) в Ленінградській операх. Визначніші партії — Мазепа, Ескамільо («Кармен»), Остап («Тарас Бульба»), Шакловитий («Хованщина») й ін.; співає у фільмі «Укр. мелодії» (1945).

Лапчинський Юрій (*1886), укр. большевик, націонал-комуніст; 1919—20 очолював у КП(б)У опозиційну фракцію т. зв. *федералістів,* що виступала за рівноправну федерацію УССР і РСФСР та поборювала тодішню лінію Москви, скеровану на включення України безпосередньо до складу РСФСР, і виступав з обвинуваченнями РКП(б) у веденні воєнної окупації і колоніяльної політики на Україні. Вийшов 1920 з КП(б)У, перейшов до *укапістів,* але в 1925 разом з ними повернувся до складу КП(б)У. В 1928—30 — консул СССР у Львові. На поч. 1930-их рр. зник без сліду.

Лапшин Василь (1809–88), фізик, проф. Харківського й Одеського ун-тів; «Досліди математичного викладання фізики», «Гальванічні досліди» й ін.

Лапшинський Гліб (*1910), композитор і піяніст, закінчив Київ. Консерваторію, учень Б. *Лятошинського* і К. *Михайлова;* понад 70 творів, м. ін. Симфонія д-моль та ін. оркестрові твори (Поема на молдавські теми, Увертюра-фантазія та ін.), 2 струнні квартети, сонати і сюїти для скрипки і віольончелі, 2 концерти для фортепіяна, 5 сонат для фортепіяна, чимало дрібніших п'єс та сольоспівів; з 1943 у Німеччині.

Лар Василь (*1892), гр.-кат. свящ., закарп. пед. і культ. діяч, чл. гол. управи «Просвіта» і дир. жін. учительської семінарії в Ужгороді; в 1939—45 рр. парох у Празі, тепер у ЗДА.

Ларін Борис, мовознавець, чл.-кор. АН УРСР; праці з історії рос. і лит. мов. Літ.-критичні ст. в «Книгарі», зокрема про творчість П. Тичини; публікації зах.-евр. словників і граматик рос. мови 16—17 вв., що містять матеріяли для вивчення укр. впливів на рос. мову. Уклав програму для збирання діялектних особливостей до атласу укр. мови (1948 і 1949).

Ларін Юрій (*1882—?), справжнє прізвище й ім'я Лурьє Михайло, рос. соціял-демократ жидівського походження, співзасновник укр. *Спілки;* до 1917 меншовик, працював на партійній роботі в Одесі й ін. м. України; з 1917 — большевик, приятель Леніна, екон. теоретик *воєнного комунізму*; в 1920-их рр. вів у партійній пресі пропаганду проти «українізації» в дусі рос. шовінізму. Заарештований і знищений як троцькіст.

Ласиця, ласичка (Mustela nivalis L.), невеличкий (до 20 см) ссавець з ряду хижаків, з видовженим тілом, коротким хвостиком, короткими ніжками, гострою мордочкою; світлобурого кольору (зимою білішає); живиться дрібними ссавцями (мишами), птахами, комахами та ін., чим корисна для сіль. госп-ва; хутро має деяке пром. значення, поширена по всій Україні.

Ласкавий Михайло (1862—1945), драматичний режисер і актор героїчно-резонерського пляну в трупах О. Саксаганського, Прохоровича, П. Колісниченка і К. Кармелюка (в Сибіру і на Далекому Сході); жив на еміґрації у Харбіні й Шанхаї.

Ласкарєв Володимир (1868—1954), до 1918 р. проф. геології в Одесі, згодом в Беоґраді, дослідник геології України, зокрема Волині й Поділля.

Ласовська Євгенія (*1906), співачка-сопрано, дружина *М. Скалі-Старицького,* студіювала у Львові й Варшаві; примадонна оперети «Восьма тридцять» у Варшаві, виступала в оперетах у Львові, Вільні, Бидґощі та ін.; з 1942 на еміґрації.

В. Ласовський (автопортрет)

Ласовський Воломир (*1907), маляр-експресіоніст з Галичини, учень школи О. Новаківського у Львові і Ф. Леже в Парижі (1933), співорганізатор мист. групи *«Руб»* у Львові, чл. АНУМ, учасник укр. і міжнар. виставок; на еміґрації в Австрії, Арґентіні, з 1959 в ЗДА. Композиційні портрети (Б. Антонича), пейзажі; ст. на мист. теми.

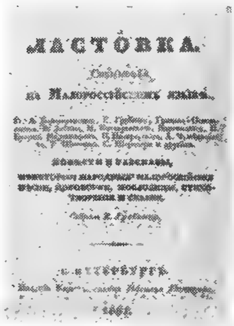

ЛАСТÔВКА.

«Ластôвка», альманах, укладений і виданий Є. Гребінкою у вид. В. Полякова (П. 1841, 382 стор.); містить твори Л. Боровиковського, Є. Гребінки, Г. Квітки-Основ'яненка, В. Забіли, І. Котляревського, П. Кореницького, П. Куліша, П. Писаревського, О. Чужбинського, Т. Шевченка, й ін. Крім того, записи нар. пісень, приказок, казок та ін.

«Ластôвка», див. *Дитяча преса.*

Ластівки (Hirundinidae), родина птахів з ряду горобиних, поширені по всій земній кулі, осілі в теплих краях, перелітні в холодніших. Гол. види Л. на Україні: Л. сільська (Hirundo rustica L.), Л. берегова (Riparia riparia L.), Л. міська (Delichon urbica L.); зустрічаються скрізь; годуються комахами — шкідниками сіль. госп-ва.

А. Ластовецький

Ластовецький Андрій (1902–43), фізик, д. чл. НТШ, з 1929 асистент фізики у Львівському Ун-ті, 1939–43 — проф. фізики у Львівському Мед. Ін-ті; автор праць з спектрології; загинув у Львові від руки поль. терористів.

Латаття біле (Nymphaea alba L.), багаторічна рослина з родини лататтюватих з довгим горизонтальним корняком, що містить алькальоїд, який діє на центр. нервову систему; звич. рослина у стоячих і повільно текучих водах, за винятком півд. частини України.

Латач болотяний, див. *Калюжниця болотяна.*

Латвія (нині Латвійська ССР), країна над Балтицьким м.; 63 700 км², 2 100 000 мешк. (1959), столиця м. Рига. В 10–12 вв. півд.-сх. частина Л. входила до складу Київської Руси (Полоцької і Псковської земель). З 13 в. Л. підлягала нім. лицарям, з пол. 16 в. Лит.-Поль. державі, з 1629 півн. Л. відійшла до Швеції, з 1721 до Росії, в 1772–1918 вся Л. входила до складу Рос. Імперії. У другій пол. 19 в. почалося нац. відродження латишів, а в кін. 1918 р. постала незалежна Латиська респ., 1940 її окупували большевики (1941–45 тимчасово німці) й перетворили на Латвійську ССР.

Укр.-латиські взаємовідносини почалися з кін. 19 в. В Ризі існувала невелика укр. колонія (службовці, робітники, студенти політехн. ін-ту). В Держ. Думі українці і латиші співпрацювали в Союзі Автономістів; зокрема в тісних зв'язках з укр. діячами І. Шратом та П. Чижевським був чл. Думи Яніс Чаксте (пізніше перший през. Латиської респ.). В часи укр. державности в Ризі діяло укр. дипломатичне представництво з В. Кедровським на чолі. В період між двома світовими війнами в Ризі існувала невелика укр. колонія, а з 1933 р. засноване Латисько-Укр. Т-во.

Після другої світової війни у Л. наплинуло, разом з рос. окупантами, чимало українців, так що за переписом з 1959 р. їх жило в Л. 29 000 (1,4% всього населення; росіян 556 000 або 26,6%).

Початок укр.-латиських культ. зв'язків припадає на 1890-і рр.: переклади на латиську Є. Гребінки, Т. Шевченка, М. Вовчка, І. Франка, М. Коцюбинського, В. Стефаника, особливо поширилися переклади з Шевченка з нагоди 50-ліття його смерти й 100-ліття народження (1911 і 1914). Після окупації Латвії большевиками (1940) ці зв'язки зміцнилися не так з органічної потреби, як наслідком пропаґандивної «дружби народів». Тепер перекладають на латиську не тільки укр. клясиків, а й сучасних письм.: М. Рильського, М. Бажана, О. Корнійчука, Ю. Яновського, О. Гончара й ін. У латиських театрах виставляють п'єси О. Корнійчука, під час укр. тижнів демонструють укр. фільми. Так само чимало творів латиських письм. є в перекладах на укр., зокрема Я. Райніса, Л. Лайценса. А. Упіта й ряду ін., а їх п'єс у репертуарі театрів УССР.

Латинізми, слова і вирази латинського походження. Праслов. мова майже не знала Л., бо слов'яно-латинські контакти почалися пізно. Поодинокі слова були засвоєні (почасти через германське посередництво) в період розпаду праслов. мови. Вони стосуються назв культ. рослин (черешня, редька, старе ляча «сочевиця»), предметів торгівлі (оцет, вино), обрядів і вірувань (коляда, русалка, поганин); з заведенням християнства Л. ширилися через ц.-слов. та грец. мови (олтар, руга, тябло). Великий приплив Л. спостерігається від сер. 16 в., бо в Польщі латина була мовою адміністрації і суду. З поч. 17 в. вивчення латини широко впроваджується в укр. школах, що приносить нову хвилю Л., перев. на означення культ. понять різного роду (напр., автор, апеляція, лекція, інструмент, мінута, посесія, секрет і багато ін.). Більшість Л. цього часу спільна з поль. мовою і прийшла через її посередництво. Від 18 в. починаючи, Л. широко входять до укр. мови в межах заг.-евр. лексики, зокрема термінології, здебільша через нім., поль. або рос. мову. З лексичними Л. проникла ще низка латинських суфіксів (*-альний, -абельний, -ізм, -ація, -ура*) та зрідка й синтаксичні Л. (присудкове дієслово в кін. речення — у літ. мові 17—18 вв.). *О. Г.*

Латиніна Лариса (*1934), гімнастка з Києва, чемпіонка світу з гімнастики на змаганнях у Будапешті 1958 р.; двічі олімпійська чемпіонка з гімнастики в Мельбурні (1956) й у Римі (1960).

Латинка, латинський альфабет, постала з зах. форми грец. письма, що прий-

шло до Риму з грец. халькідійських колоній у півд. Італії. Були спроби прикласти латинське письмо і для потреб укр. мови, при чому найдавніші укр. пам'ятки, писані Л., здебільша чужою, сягають 16 в. (пісня про Стефана воєводу — чес. Л.) та 17 в. (пісня про берестецький погром, інтермедії *Ґаватовича*, зб. пісень *Кондрацького* і т. д. — поль. Л.) Від цих випадкових спроб треба відрізнити свідомі спроби завести Л. в 19 в. (Йосип *Лозинський* 1834, письм. поль. школи). Перша система укр. Л. (на основі чес.: č, š, ž, dž, хорв. і поль. ť, ď, ś, ź, ć, dź, l', ń...) Міклошіча, 1852 (Vergleichende Lautlehre der slav. Sprachen), стала підставою для транскрипції укр. слів у бібліографії в наук. вид. і ввійшла в проєкт Ґречека з 1859 (*азбучна війна* в Галичині). Були спроби комбінувати Л. з *гражданкою* (Драгоманов), слов. Л. з Л. германських та романських народів, але вони не прийнялися. Був відкинений проєкт латинізації укр. письма, укладений 1927 М. Йогансеном, Б. Ткаченком, М. Наконечним та ін. В принципі прихильником цієї ідеї був В. *Сімович*.

Латинники, штучна назва на означення римокатоликів, які вживають укр. мову і живуть укр. побутом, але здебільша почувають себе поляками. Л. — це частково кол. поляки, зукраїнізовані в укр. оточенні, частково українці, яких змушено перейти на римокатолицизм. Л. становили більшість серед римо-кат. селян у Галичині (найбільше їх було на зах. Поділлі), Волині й сх. Поділлі; у 1939 р. — бл. 700 000. Після проведення 1946 р. нових кордонів між УССР і Польщею частина Л. виїхала до Польщі, більшість залишилася і підпадає українізації. За сов. переписом з 1959 в УССР жило 250 000 поляків, які подали укр. мову за свою рідну (69% всіх).

Латишев Василь (1855—1921), рос. клясичний філолог та історик, визначний знавець епіграфіки грец. причорноморських колоній, чл. рос. Академії Наук. Гол. праці: «Исследования об истории и государственном строе г. Ольвии» (1887), „Inscriptiones antiquae orae septentrionalis Ponti Euxini, graecae et latinae", I-II-IV (1885—1901), «Известия древних писателей греческих и латинских о Скифии и Кавказе» (2 тт., 1893—1906).

Латишева Клавдія (1897—1956), родом з Києва, проф. математики Київ. Ун-ту, у якому працювала з 1920 р.; 41 друкована праця (з них 20 укр. мовою), гол. з галузі аналітичної теорії диференціяльних рівнянь.

Лаціс (Latsis) Мартин (1888—?), справжнє прізвище Судрабс, больш. діяч латиського походження; до революції 1917 активний у Росії на Прибалтиці; як гол. Всеукр. ЧК (з 1919) застосовував жорстокий терор, вів боротьбу проти повстанського руху на Україні засобами масових розстрілів селянства й інтеліґенції. В 1920-их рр. на партійній і гром. праці в Росії. Ліквідований у 1930-их рр.

Лацький Вольф Вільгельм, псевд. Бертольді (1881—1940), жид.-укр. політ. діяч і журналіст родом з Києва; основоположник і лідер Жид. Нар. Партії на Україні, мін. жид. справ при Укр. Центр. Раді в квітні 1918. Автор численних публікацій, м. ін. про протижид. погроми денікінської армії на Україні. Помер у Тель-Авіві.

Лашкарьов Вадим (*1903), фізик, проф. Київ. Ун-ту, д. чл. АН УРСР (з 1945); основні праці з фізики напівпровідників, Л. створив германійові діоди і тріоди, що успішно заміняють електронні лямпи.

Лашкарьов Петро (1833—99), проф. церк. права в Київ. Духовній Академії та ун-ті; праці канонічного й церк.-археологічного змісту про київ., переяславські та ін. церкви: «Церковно-археологические очерки, исследования и рефераты» (1898), «Право церковное...» (1889) та ін.

Лашкевич Олександер (1842—89), історик і гром. діяч родом з Чернігівщини, вихованець Київ. Ун-ту, діяч сел. реформи на Київщині й Поділлі в 1860-их рр., земський і судовий діяч на Чернігівщині (1870–80-их рр.), ред.-видавець «КСт.» (1888–89), чл. Київ. Старої Громади. Автор низки документальних праць з історії Лівобережної України 18 в., опублікованих у «КСт.», «Русском Архиве» та ін. вид.

О. Лашкевич

Лашкевичі, шляхетський рід білор. походження, відомий з пол. 16 в., одна галузь якого після Хмельниччини переселилася на Чернігівщину, до Стародуба. Семен Л. (Тищенко, 1660–1743), війт стародубський, визначний представник стародубського патриціяту. Степан Л. (1733/34–82), внук Семена, погарський підкоморій і маршал шляхетства, автор «Дневника» (уривки з нього опубліковано в «КСт.», 1887 р.); Іван Л. (1765–1822), поет і перекладач; Степан Л. (1809–72) історик стародубських розкольничих слобід; історик Олександер Л. (1842–89, див.).

Лащевський Варлаам (бл. 1710—74), клясичний філолог і теолог; з 1738 проф.

і префект Київ. Академії, з 1752 р. ректор Моск. Слов'яно-Греко-Латинської Академії, помер як архимандрит Моск.-Донського манастиря. Автор граматики грец. мови, виданої в Бреславі 1746 р., пізніше кілька разів перевидаваної (в обробці Георгія Щербацького) за кордоном і в Москві (ще 1818 р.). Л. перевіряв новий переклад Старого Завіту, виданого 1751 р. у Петербурзі (т. зв. «Єлисаветинська Біблія») і написав до нього передмову. Писав «трагедокомедії», одну з яких видав В. Резанов. У творах Г. Сковороди, що був учнем Л., є цитати з «трагедокомедії» «Переслідувана Церква».

Лащенко Вячеслав (1875–1953), педагог і письм., за УНР дир. укр. гімназії в Одесі, з 1920-их рр. в Ужгороді, згодом у Празі і в ЗДА; зб. поезій «На ріках вавилонських» (1927).

Лащенко Галина (* 1911), гром. діячка і письм. родом з Києва, дочка Ростислава Л., на еміґрації в Празі, пізніше в ЗДА. Зб. оп. «Діти» (1943), літ. портрети О. Олеся, О. Теліги й ін., ст. на жін. теми, спогади.

Лащенко(в) Микола (1829—96), протоієрей, праці з іст. Слобожанщини, гол. історії церкви.

Лащенко Митрофан (1832—1903), гром. діяч, інспектор духовного училища в Єлисаветграді, згодом у Херсоні; в 1870-их рр. заснував укр. громаду в Єлисаветграді.

Р. Лащенко

Лащенко Ростислав (1878–1929), історик права, проф. УВУ і Укр. Госп. Академії в Подєбрадах; чл. УНТК, засновник і гол. Укр. Правничого Т-ва в Празі. Досліджував іст. укр. права. Найважливіші праці: «Лекції по історії укр. права» (ч. 1, Княжа доба, ч. II. Лит.-поль. доба, 1923–24), «Лит. статут, як пам'ятка укр. права» (1923), «Копні суди на Україні» (1926–27), підручник цивільного права та ін.

І. Ле

Ле (справжнє прізвище Мойся) Іван (*1895), письм. родом з Черкащини; друкується з поч. 1920-их рр.; зб. оп. «Юхим Кудря» (1927, 4 вид. 1957), «Танець живота» (1928 і 1930); найпопулярніший роман Л. «Роман Міжгір'я» (1928—33), багато разів видаваний, а пізніше й перероблюваний, бо в першому варіянті його досить гостро була поставлена проблема нац. взаємин між росіянами й народами Азії; далі вже більш офіц. «Інтеґрал» (1931), «Історія радости» (1934), іст. романи «Наливайко» (1940), «Хмельницький» (1957) й ін.

Лебедєв Амфіян (1859—1910), історик, проф. церк. історії Харківського Ун-ту, автор праць з історії церкви та освіти на Слобожанщині 17—18 вв.

Лебедєв Микола (1863—1931), рос. геолог, з 1903 проф. Катеринославського Гірничого Ін-ту; праці з палеонтології і стратиграфії Донецького басейну та ін.

Лебедин (III—15), м. на півд. Слобожанщині, розташоване в 7 км від р. Псла, кінцева станція зал. вітки, р. ц. Сумської обл.; 1959 р. — 24 000 меш. Л. — кол. сотенне м. Сумського слобідського полку, засноване 1658 р.; 1708—09 база моск. військ проти швед. і місце, де Петро I провадив слідство і кари над прихильниками Мазепи. До 1917 р. пов. м. Харківської губ. Харч., деревообробна й місц. пром-сть, пед. і мед. училища, держ. мист. музей, який зберігає понад 1 000 картин; рештки торгових рядів з поч. 19 в., дерев'яна церква св. Миколи з поч. 18 в., тринавна, трибанна Трисвятительська церква з 1795 р.

Лебединець Антін (* 1895), муз. педагог і композитор, закінчив Муз.-Драматичний Ін-т у Києві, викладач хорової дириґентури в Харківській Консерваторії, з 1951 — її дир.; автор хорових творів.

Лебединець Михайло (†1934), письм.; проза і поезія в ж. «Мистецтво», «Універсальний Журнал» і «Шляхи Мистецтва» в 1918–21 рр.; зб. новель «Пасма життя» (1919), «Вікно розчинене» (1922); зб. поезій «Червоний Вінок» (1919); розстріляний большевиками.

Лебединський Іван (1888—1942), економіст-статистик, працівник Центр. Статистичного Управління УРСР, викладач Харківського Ін-ту Нар. Госп-ва; праці з ділянки індексів цін, хлібної та яєчної торгівлі України тощо.

Лебединський Сильвестр, єп., див. *Сильвестр* Лебединський.

Лебединцев Костянтин (1878–1925), син Теофана Л., математик, педагог, проф. Київ. Ін-ту Нар. Освіти; праці з методики математики та шкільні підручники.

Лебединцев Петро (1819—96), протоієрей Софійського собору в Києві, церк. історик і археолог, родом з Київщини; автор багатьох праць про початки християнства на Україні, про іст. топографію Києва та різні київ. храми (Софій-

ський собор, Михайлівський манастир, Печерська Лавра та ін.); проповіді укр. мовою в київ. «Епархиальных Ведомостях», які редаґував 10 рр.; співр. «КСт.».

о. П Лебединцев

Лебединцев Теофан (1828–88), брат Петра, історик і педагог; закінчив Київську Духовну Академію й був у 1861–64 рр. її доц. і проф.; засновник і ред. київ. часопису (1860—63) для сіль. духовенства «Руководство для сельских пастырей», в якому вмістив ряд своїх ст.; в 1865—69 рр. начальник Холмської шкільної дирекції, дослідник іст. укр. Церкви 18 в., ред. другого і третього томів першої частини «Архива Юго-Западной России» й автор вступної ст. до них, присвяченої Мелхиседекові Значко-Яворському (1863); автор 4 проповідей укр. мовою (1861–63). 1882 р. заснував журн. *«Киевская Старина»* й був видавцем і ред. його до кін. 1887 р.

Т. Лебединцев

Лебеді (Cygnidae), птахи з ряду гусеподібних, довж. тіла до 180 см, вага до 13 кг; ведуть водний спосіб життя. На Україні на перельотах і зимівлі у пониззі Дунаю, Дністра, Дніпра і Кубані поширені: Л. скрипун (Cygnus cygnus L.) і Л. шовкун (C. olor Gm.); обидва підлягають охороні. Л. шовкуна в одомашненому стані розводять в парках і окремих водоймищах.

Лебедівка (VIII–11), грязьовий і кліматичний курорт над Чорним м. в півд. Басарабії (Одеська обл.).

Лебедова Віра, див. *Малицька* Константина.

Лебедь Дмитро (* 1893—?), больш. діяч, чл. катеринославської фракції КП(б)У, ред. «Звезды» в 1919—20, в 1921—23 — секретар ЦК КП(б)У. Поборював *«українізацію»*, в 1923 виступав з теорією «боротьби двох культур», твердячи, що рос. культура переможе укр., проти чого полемізували М. *Хвильовий* і М. *Скрипник*. В 1924—25 рр. Л. — нарком Роб.-Сел. Інспекції УССР, а далі заступник цього ж наркома СССР у Москві; ще в 1928 виступав у пресі з антиукр. статтями; на поч. 1930-их рр. зник без сліду.

Лебедь Микола (*1910), революціонер і політик, діяч ОУН, 1930—32 організатор Юнацтва ОУН на Зах. Укр. Землях, в 1932—34 зв'язковий між Крайовою Екзекутивою та Проводом Укр. Націоналістів за кордоном. За бойову діяльність та співучасть в організації вбивства Перацького засуджений на кару смерти, замінену на досмертну тюрму. Звільнений під час поль.-нім. війни, Л. у внутр. конфлікті ОУН виступив за концепцію С. Бандери, з 1941 р. став його другим заступником. Чл. Тимчасового Правління Я. Стецька, Л. організував після арешту німцями Бандери та більшости чл. Правління протинім. резистанс, очолював до 1943 р. ОУН на укр. землях (псевд. Максим Рубан) та спричинився до постання УПА. Співзасновник УГВР (1944) і її Ген. Секретар закордонних справ; для нав'язання контакту виїхав за кордон. З 1949 р. у ЗДА, очолює дослідно-вид. бюро *«Пролог»* у Нью-Йорку. Мемуарно-документальна праця «УПА» (1946); публіцистичні ст.

М Лебедь

Лебідь Ананій (*1898), літературознавець, дослідник життя і творчости М. Коцюбинського; монографія «М. Коцюбинський. Життя і творчість» (1929), ст. у ЗІФВ УАН, «Україні», «Житті й Революції», разом з Рильським ред. хрестоматії «За 25 літ» (1926) тощо. Заарештований 1929 р. у зв'язку з процесом СВУ, звільнений і вдруге заарештований 1935 р. і засуджений на 10 рр. концтаборів; перебував на Соловках, дальша доля невідома.

Х. Лебідь-Юрчик

Лебідь-Юрчик Харитон (1877—1945), економіст родом із сх. Поділля, в 1917–21 рр. на укр. держ. службі — дир. департаменту держ. скарбниці і (з 1919) заступник мін. фінансів УНР, доц. Кам'янецького Ун-ту; згодом на еміґрації в Польщі, помер у Німеччині. Праці з ділянки цукр. пром-сти, «Бюджетове право» (1927) та ін.

Лев, левак, таляр полевковий, укр. назва грубої срібної монети, зниженої

якости (20,7 гр. чистого срібла), Löwentaler'a, що карбувався з 1576 р. у Сполучених Нідерляндах; її назва походить від великого зображення лева, що стоїть на задніх лапах. На Україні, куди Л. проходили через Польщу, вони були дуже поширені в обігу в 17 в. Л. становив собою $^5/_6$ звичайного таляра дорівнюючи $2^1/_2$ золотим поль. (75 грошів) або лит. копі; в рос. валюті 17 в. цінувався як 50 коп.

Лев, син візант. цісаря Романа Діогена, здетронізованого 1071 р. Одружений з Марицею (Марією), дочкою Володимира Мономаха, Л. пробував здобути візант. престол і 1119 р. пішов на Балкани, де йому вдалося здобути кілька болг. городів. Загинув підступно вбитий посланцями візант. цісаря Олександра.

В. Лев

Лев Василь (*1903), мовознавець і історик літератури, проф. Львівського Держ. Ун-ту, УВУ, тепер ун-ту й коледжу в Скрентоні, ЗДА, д. чл. НТШ; праці з ділянки мовознавства і літератури („Apostol Krechowski", «Укр. переклад хроніки М. Бельського», «Крехівська Палея», «Мова Руської Трійці», «Граматика староцерк.-слов. мови»), разом з І. Вербяним «Словник укр.-англ. і англ.-укр.»; ст. і розвідки на літ. і мовознавчі теми, зокрема про І. Франка.

Лев I Данилович (бл. 1225–1301), гал.-волинський кн. (1264—1301), син короля *Данила Романовича*, вже за життя батька виконував важливі військ. і політ. доручення. Спадщина по смерті брата *Шварна* (1269) значно побільшила його батьківський уділ — в руках Л. опинились землі Перемиська, Белзька, Холмська та Дорогичинська, тоді ж він переніс (1272) свою столицю до *Львова*. Залежний від Золотої Орди, Л. користався з тат. допомоги в своїх походах на Литву, Польщу та ятвягів. Він намагався здобути Краківську землю, для чого уклав союз з чеським королем Вацлавом II, але довга війна з Польщею не увінчалась успіхом; Л. вдалося тільки прилучити до своєї держави Люблінщину (бл. 1289 р.). На півдні до складу держави Л. увійшла частина укр. Закарпаття. Одруження Л. з угор. королівною Констанцією й жваві дипломатичні зв'язки з Угорщиною та Чехією зміцнили зв'язки Галичини з Зах., що позначилось в ділянці культури, держ. адміністрації, міськ. самоуправи та госп. життя країни.

М. Ж.

Кн. Лев I

Лев II Юрієвич († бл. 1323), син *Юрія I Львовича*, спільно правив (1315—23) із своїм братом *Андрієм* Галичиною і Волинню або, за твердженнями деяких істориків, тільки Галичиною, залишаючи Волинь Андрієві. В основі політики Л. лежали союзи з Польщею і нім. Орденом, що дозволили йому унезалежнити Гал.-Волинську Русь від Золотої Орди. Згинув імовірно в бою з татарами, залишаючи по собі славу «непереможного щита» проти татар.

Лев XIII (1810–1903), з роду граф Йоахим Печчі, один з найвизначніших пап (з 1878 р.), великий прихильник Сх. Церкви (236 писем у сх.-христ. справах, булла «Orientalium dignitas Ecclesiarum», 1894), зокрема Укр.-Кат. Церкви, в якій бачив велике майбутнє на Сх. Доручив Конґреґації для Поширення Віри провести реформу василіянського чину, заснував станиславівське єпископство (1885), іменував митр. Сильвестра Сембратовича кардиналом, потвердив рішення *Львівського Синоду*, заснував окрему семінарію для українців у Римі (1897), доручив Конґреґації Пропаґанди виробити плян укр. патріярхату з тимчасовим осідком у Львові, до якого, крім гал. епархій, мали також належати закарп., проти чого протестував примас Угорщини.

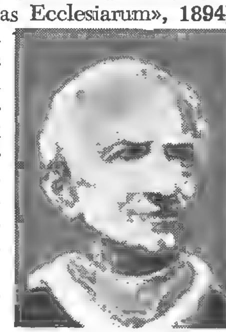

Папа Лев XIII

Лев Диякон Калойський (з Малої Азії), візант. історик 10 в., автор хроніки, яка описує події 959–989 рр.; важливе джерело про війну Святослава з Візантією в Болгарії.

Левада (Косяк-Левада) Олександер (*1909), письм., драматург і кіносценарист. Друкується з 1927 р., спершу зв'язаний з групою «Нова Ґенерація»; п'єси — «Божевілля Камо» (1936), «Камо» (1947), «Шлях на Україну» (1947), «Серця і доляри» (1948), «Марія (1952), «Під зірками Балкану» (1953), найпопулярніші — «Остання зустріч» (1956) і «Фавст і смерть» (1960); у співпраці з Грохою «Ой у полі нивка» (1941), з Малишком «Жи-

ва леґенда» (1959), а з І. Ле роман — «Південний захід» (1950); сценарії — «Правда» (за О. Корнійчуком), «Кінець Чирви Козиря» (за І. Микитенком) та ін. Зб. «Поезії» (1941). Твори Л. відбивають актуальні кличі партії.

Леваковський Іван (1828–93), геолог, проф. Харківського Ун-ту, один з організаторів і довголітній гол. Харківського Т-ва дослідників природи. Праці з геології, геоморфології, ґрунтознавства і гідрогеології України, насамперед про крейдяні й третинні підклади, походження річкових долин, будову Кримських гір тощо.

І. Леваковський

Леванда (Сікачка) Іван (1734–1814), визначний проповідник родом з Києва, вихованець Київ. Академії, з 1786 протоієрей Софійського катедрального собору у Києві. Автор понад 200 проповідей, спочатку позначених поль. впливом, згодом більш ориґінальних; вартість їх у живій розповіді, пересипуваній принагідними оп. Цікавився історією України й мав велику збірку іст. документів. Маючи широке коло знайомств серед укр. діячів (В. Капніст, О. Лобисевич, О. Шафонський та ін.), залишив цікаве листування. Зб. творів «Слова и речи прот. И. Леванды» (1821).

Левандовський Прокіп (1782–1849), композитор і маляр, учень А. *Веделя;* церк. твори, укр. нар. пісні для фортепіяна, марші та ін.

Леванідов Андрій, рос. генерал, учасник тур. і поль. воєн за Катерини II, шеф стародубського карабінерного полку (1785), корпусний командир у Києві (1790–94), ген.-губернатор Слобожанщини (1796–97). Був зв'язаний з укр. автономістичними колами й протеґував А. *Худорбі* і А. *Веделеві.* Цікавився іст. України і залишив рукописний зб. п. н. «Андрея Леванидова Малороссийский Летописец» (бл. 1790), що знаходився в Укр. Нац. Музеї у Львові.

Левенгавпт (Löwenhaupt) Адам Людвіґ (1659–1719), граф, швед. ген.; зазнав поразки під Лісною (1708); учасник битви під Полтавою (1709); капітулював на чолі швед. армії б. Переволочної; помер у моск. неволі.

Левенці, охотницькі ватаги на Поділлі в другій пол. 17 в.; походження назви не вияснене.

Левенці, старшинський рід на Полтавщині 17–18 вв. Прокіп Л. (Левенко) (†1691), полк. полтавський (1674–78 з перервами), учасник Чигиринських походів, прийнятий гетьманом Самойловичем «під бунчук» (1685), полтавський полковий обозний (1687), один з старшинських кандидатів на гетьмана в 1687 р. Іван Л. († бл. 1736), син Прокопа, полк. полтавський (1703–09), 1708 р. не підтримав Мазепу, але й не допомагав росіянам, за що втратив уряд і був інтернований у Харкові; 1724–27 був одним з 3 правителів Ген. Військ. Канцелярії.

Левинський Володимир (1880–1953), публіцист, політ. діяч, теоретик укр. соц. руху; один з засновників УСДП, в 1919–20 рр. чл. закордонної групи УКП у Відні; в 1904–14 рр. ред. або співр. органів преси УСДП — «Воля», «Земля і Воля», «Вперед», «Робітник», «Наш Голос» у Львові та «Дзвін» у Києві, після війни співр. журн. «Нова Україна» в Празі, «Нова Культура», «Культура», «Нові Шляхи», «Кооп. Республіка» у Львові й ін. Автор праць «Нарис розвитку укр. роб. руху в Галичині» (1914), »Царская Россия и украинский вопрос», «Народність і держава» (1919), «Соц. інтернаціонал і поневолені народи» та ін. Помер у Відні.

В. Левинський

Левинський Іван (1851–1919), архітект, проф. Львівської Політехніки (з 1903), піонер будів. пром-сти у Галичині, власник фабрики виробів будів. промислу. Л. проєктував і будував низку будов заг. гром. призначення (Торг.-пром. палата, гол. залізничий двірець у Львові, готель Жоржа, ряд лікарень і санаторій), укр. гром. будови у Львові («Дністер», Бурса Пед. Т-ва, Акад. Дім, Нар. Гостинниця, новий будинок Акад. гімназії, Муз. Ін-т ім. Лисенка та ін.), яким надавав укр. характеру, використовуючи мотиви укр. нар. будівництва та нар. орнаментики. Л. — фундатор аґрономічно-техн. т-ва «Праця», добродій т-ва «Сіль. Господар», студентського т-ва «Основа» й ін.

І. Левинський

Левинський Лев, гал. архітект першої пол. 20 в., в будовах намагався поєднати укр. архітектурну традицію нар. дерев'я-

ного і візант. будівництва з модерними напрямками. Проєктував церкви (в Язлівці, Мостах В., Рудках, Ярмолинцях), гімназію Сестер Василіянок у Львові та ін.

Левинський Степан (бл. 1710–1806), останній єп. луцької унійтської епархії, скасованої 1795 Катериною II.

Левинський Степан (1897–1946), письм. і японознавець родом з Галичини, син Івана Л.; після студій у Львові, Брюсселі й Парижі жив в 1935–46 рр. на Далекому Сх. (Харбін, Пекін, Сайґон), помер у Франції. Репортажі з подорожів по світу: «Від Везувія до пісків Сагари», «З японського дому» (1932), «Схід і Захід» (1934) й ін.; співр. укр. преси в Харбіні.

Левитин Юрій (*1912), композитор і піяніст, закінчив Ленінградську Консерваторію по клясі Д. Шостаковича; опера «Монна Марійнна», ораторії, симфонія, оркестрові сюїти, фортепіяновий концерт, 7 струнних квартетів (3-й укр.), твори для різних інструментів.

Левитова Людмила (*1926), композиторка, закінчила Київ. Консерваторію (кляса Л. *Ревуцького);* «Урочиста увертюра» для симфонічної оркестри, струнний квартет, фортепіянові й хорові твори.

Левитська Вікторія (*1911), рос. композиторка, м. ін. авторка опери «Тарасова ніч» за Шевченком та сольових пісень на тексти Шевченка.

Левитський Володимир (1854–1939), економіст, проф. Харківського Ун-ту, в 1920-их рр. Харківського С.-Г. Ін-ту, д. чл. ВУАН; гол. праці: «Задачі й методи науки про госп-во», «Сіль. госп. криза у Франції 1862–92», «Історія політ. економії у зв'язку з іст. госп. побуту» й ін.

Левитський Микола (1859–1934), гром. діяч і кооператор родом з Канівщини, «артільний батько»; закладав перші на Україні (і в Сх. Европі) хліборобські спілки (артілі) по селах та виробничі між ремісниками по містах; перші спроби 1887 р. в Олександрівському пов., відновлені 1894 р.; в 1898 на Херсонщині було в 25 селах 125 с.-г. артілей, в яких гуртувалося понад 3 000 селян. Чл. Центр. Ради, учасник багатьох міжнар. кооп. з'їздів; численні ст. по часописах, брошура: «Спілкова умова для хліборобських спілок» (1901); помер у Києві.

М. Левитський
(1859—1934)

Левитський Микола (1880—1935), політ. діяч, чл. Центр. Ради від УСДРП і делеґат України на мирові переговори з центр. державами в Берестї Литовському; за Директорії чл. Дипломатичної місії УНР у Парижі. В 1923 р. повернувся на Україну і деякий час працював у Харкові; в 1929 р. заарештований і засланий в табори Красноярської обл.; де й помер.

О. Левитський

Левитський Олекса (1887–1959), драматичний актор-комік побутового пляну, на сцені з 1905 р. в трупі О. Суслова, пізніше М. Садовського; 1920–44 на гол. ролях у театрах Галичини; помер у Німеччині.

Левицька Анастасія (*1905), оперова співачка (меццо-сопрано); з 1927 в Київській, згодом у Харківській опері. Кращі партії: Кармен, Амнеріс («Аїда»), Сузукі («Чіо-чіо-сан») та ін. Дружина О. *Сердюка.*

В. Левицька

Левицька Віра (*1916), драматична акторка героїчного пляну, на сцені з 1933 в об'їздових театрах Галичини, в 1941–44 рр. у театрах ім. Л. Українки і Оперному у Львові, з 1945 в Ансамблі Укр. Акторів під мист. проводом В. Блавацького в Німеччині, з 1950 у ЗДА.

Левицька Галина (1900–56), піяністка, вчителька Муз. Ін-ту ім. Лисенка у Львові й Львівської Консерваторії; зокрема пропаґувала твори сучасних укр. композиторів.

Левицька Зінаїда (1870–1919), письм., дружина Модеста Л.; іст. повість «При битій дорозі»; переклади (разом з чоловіком) з франц. і поль.

Левицька Любов (*1910), співачка-сопрано, родом з Львова, виступала з концертами й в нар. оперетах на Зах. Україні, з 1950 у Канаді.

Левицька Михайлина (1879–1932), уроджена Смук, гром. діячка, учителька, одна з провідниць жін. руху на Буковині.

Левицька Олена (*1873), перша укр. жінка-промисловець у Галичині й гром. діячка; в 1907 заснувала у Львові фабрику хем. виробів «Зоря», в якій було виробництво пасти до взуття «Елеґант»,

що в 1920-их рр. розрослось на модерну фабрйку; Л. почесний чл. Союзу укр. купців і промисловців у Львові; тепер у ЗДА.

О. Левицька

Левицька Софія (1874–1937), малярка родом з Поділля, сестра Модеста Л., з 1905 в Парижі, студіювала в Академії Мистецтв, а з 1909 виставляла в паризьких сальонах Осінньому і Незалежних. Творчість Л., зазнавши у 1910-их рр. впливу кубізму, пізніше – імпресіоністична; великі композиції, портрети, деревориги. Л. переклала на франц. мову й ілюструвала (деревориги) «Вечори на хуторі біля Диканьки» Гоголя (1921), спільно з Ж. Маршаном ілюструвала (1929) поему П. Валері «Le serpent».

С. Левицька

Левицький (Lewicki) Анатоль (1841–99), поль. історик, з укр. свящ. родини в Галичині, проф. (з 1883) Краківського Ун-ту; в його працях є чимало матеріялів до іст. України 14–16 вв., автор кількакратно перевидаваного підручника «Zarys historji Polski i krajów ruskich z nią połączonych».

Левицький Борис (*1915), журналіст, публіцист і політ. діяч; студентський діяч кін. 1930-их рр., гол. ред. газ. «Нове Село» (1936–39) у Львові; чл. засновник і чл. ЦК *Укр. Нар.-Дем. Партії* (1942–45); на еміґрації чл. засновник УРДП і співред. її органу «Вперед» (1949–56) у Мюнхені; з 1952 р. референт нім. Соц.-Дем. Партії для справ СССР, наук співр. «Forschungsdienst Osteuropa» у Дюссельдорфі. Ст. і брошури на сов. й укр. теми, гол. в нім. пресі та в поль. ж. «*Культура*»; кн. «Vom roten Terror zur sozialistischen Gesetzlichkeit» (1961) «Die Ukraine nach dem zweiten Weltkrieg» (1962) й ін.

Левицький Василь (1882–1941), педагог, учитель гімназії в Бережанах; батько Бориса Л.; ст. на пед. теми, «Історія виховання й навчання» (1926), зб. поезій «Самотою» (1910) й ін.; помер у больш. тюрмі в Москві.

Левицький (Софронів) Василь (*1899), журналіст і письм. родом з Галичини, з 1950 в Канаді; співред. «Літопису Червоної Калини», «Госп.-Кооп. Часопису» у Львові, «Нового Шляху» й «Вільного Слова» в Канаді; зб. оп. «Під сміх війни», «Грішник» (1927), «Липнева отрута» (1934), п'єси для дитячої сцени, переклади з франц. і нім.

В. Левицький-Софронів

Левицький Венедикт (1789–1851), проф. морального богословія Львівського Ун-ту, ректор Духовної Семінарії, крилошанин, цензор книжок і театральних вистав, противник нар. мови, не дозволив друкувати «Русалку Дністрову».

Левицький Володимир (1856–1938), псевд. Василь Лукич, нотар у Винниках б. Львова, письм. і гром. діяч, д. чл. НТШ (з 1926), почесний чл. т-ва «Просвіта» (з 1925), учасник літ. руху з 1875 р. Співр. ж. «*Друг*» і альманаха «*Дністрянка*», разом з І. Франком склав антологію укр. поезії (1881), ред. багатьох вид., м. ін. календарів т-ва «Просвіта» (1880–95, 1890, 1893, 1916–18), популярного довідника для селян «Руський Правотар домовий» (1885, разом з Ю. Сельським), альманаха «*Ватра*» (1887), ж. «*Зоря*» (1890–96), у якому ввів фонетичний правопис і зробив його всеукр. журн., ред. творів укр. письм., зокрема з Наддніпрянщини, «Вісника Держ. Законів ЗУНР» (1919) тощо. Етногр. розвідки, монографії, огляди нац. і культ. життя центр. земель; оп., казки й ін.

о. В Левицький

В. Левицький-Лукич

Левицький Володимир (1872–1956), математик і фізик та педагог, д. чл. НТШ; після студій у Львові учитель гімназій у Тернополі й Львові, в 1919–24 рр. візитатор, 1924–39 інструктор фізики й математики в сер. школах, 1940–53 з перервами під час війни викладав математику і фізику в ун-ті і пед. ін-ті у Львові. Понад 30 наук. праць гол. з теорії функ-

цій комплексної змінної («Еліптичні модулові функції», «Про зерові місця функції дзета ес», «Деякі типи функцій групи Фукса» й ін.) та з теоретичної фізики («Електро-магнетична теорія світла Максвелла», «Теорія перстенів Сатурна» та ін.), друковані у вид. НТШ; наук.-популярні й пед. розвідки, цінні підручники фізики і альґебри для вищої гімназії. Піонерське значення мали роботи Л. з термінології математики, фізики й хемії. Л. був довголітнім дир. Мат.-Природописно-Лікарської Секції НТШ і ред. її публікацій — Збірника (32 тт.) та випусків «Sitzungsberichte» (28), двічі був гол. НТШ.

В. Левицький

Левицький Володимир (*1885), правник, співр. Союзу Визволення України в таборах полонених у Німеччині 1915–18, дир. пресової служби при посольстві УНР у Берліні 1919–20; від 1927 в ЗДА, співр. «Оборони України» й ред. часопису «Народна Воля», в 1942 перейшов на совєтофільські позиції, ред. совєтофільського «Громадського Голосу» в Нью-Йорку.

Левицький Володимир (*1899), церк. і гром. діяч родом з Галичини; протоієрей, деякий час ред. «Укр. Вісника» й секретар консисторії Укр. Правос. Церкви в ЗДА; ст. в пресі; «Церк. суди княжої доби», «Воєнні спомини» й ін.

Левицький Всеволод (*1881), інж.-лісівник, 1918–19 шеф ліс. департаменту в Держ Секретаріяті Земельних Справ ЗУНР, в 1920-их рр. проф. і ректор Укр. (Таємної) Політехніки у Львові; тепер у Відні.

Левицький Григорій (1697–1769) свящ., визначний ґравер на міді, родом з Правобережжя (справжнє пвізвище Ніс, яке він згодом змінив на Л.). Л. вчився і працював за кордоном, мабуть, у Німеччині (Данціґ, Бреслав), а з 1730-их рр. вчився у Київ. Академії, з 1738 був свящ. у Маячці на Полтавщині, але жив і працював, бувши управителем друкарні Києво-Печерської Лаври, перев. в Києві, де й помер. З праць Л. відомі понад 40 мідеритів: ілюстрації рел. й алегоричного змісту до київ. вид. («Євангеліє», 1737, і «Апостол», 1737 і 1752), титульні рамки рукописних акад. тез («Богословскія положенія», 1769, й ін.) і книжок («Hortus poëticus» М. Довгалевського, 1736, «Путникъ отъ богоспасаемого града Кіева до ... Іерусалима и отъ Іерусалима до Кіева» С. Множинського-Каянова, 1751), 4 ґравіровані дошки до «Філософії Арістотелевої» старослов., латинською і поль. мовами (Львів, 1745) і особливо цінні ґравюри «тезисів» на честь Р. Копи (1730–40), І. Негребецького (1738), Р. Заборовського (1739), Д. Туптала (1752), на яких, крім портретних зображень, гербів, картушів, алегорій і символів, Л. часто містив архітектурні пам'ятки Києва, побутові сцени, краєвиди, укр. орнаменти. 1753–56 Л., з сином Дмитром і О. Антроповим, розмалював іконостас Андріївської церкви в Києві. Творчість Л. розпочинала на Україні перехід від барокко до реалізму на ґрунті клясицизму і мала вплив не тільки на ґраверство евр. Сходу сер. 18 в., а й на портретне малярство, репрезентоване сином Л. Дмитром, В. Боровиковським й ін.

Г. Левицький

Література: Ладиженко К. (К. Широцький). Жизнь и деятельность Григория Кирилловича Левицкого. Искусство в Южной России, ч. 5—6. К 1914 (і окремо); Модзалевський В. До біографії укр. штихаря Григорія Левицького. Зб. Секції Мистецтва УНТК, т. І. К. 1921; Попов П. Матеріяли до словника укр. ґраверів. К. 1926; Січинський В. Григорій Левицький. Наша Культура, ч. 12. В. 1936 і ч. 1 Л. 1937.

С. Я.

Левицький Дмитро (1735–1822), найвизначніший маляр-портретист доби клясицизму на Сході Европи, син Григорія Л., нар. у Києві, учився в Київ. Академії, основну мист. освіту дістав від батька, допомагаючи йому при ґраверських роботах для лаврських вид. У 1753–56 рр., разом з батьком і О. Антроповим, розмалював Андріївську церкву (іконостас) у Києві; з 1761 працював у Петербурзі і, мабуть, учився у Антропова, Ляґрене і Валеріяні, 1763 був уже модним портретистом в аристократичних колах. 1770 р. на виставці Петербурзької Академії Мистецтв дістав найвищу нагороду, а за портрет А. Кокоринова здобув звання акад.; в 1771–88 рр. викладав і керував портретною клясою в Академії. 1788 вернувся на Україну, але по семи рр. знову працював у Петербурзі

Д. Левицький

придворним портретистом і дістав (1807) титул радника Академії; останні 20 років Л. із-за хвороби очей не працював, 1820 повернувся на Україну, де ймовірно й помер. Вийшовши з укр. барокко й працюючи в дусі клясицизму і зах.-евр. традицій, Л. створив нову реалістичну школу портретного малярства. Його портрети, побіч досконалої техніки рисунку, композиції й кольориту, майстерно віддають психологічні прикмети портретованого. Л. виконав понад 100 портретів видатних представників свого часу, м. ін. цариці Катерини II, чл. царської родини, короля Станислава Лещинського, франц. філософа Д. Дідро (тепер у Музеї мистецтва й історії в Женеві); свого батька, брата і дочки, знаменитий цикл портретів вихованок Смольного Ін-ту, П. Демидова, М. Дьякової, Бакуніної, У. Мнішек, Дмитрієва-Мамонова, Н. Львова, М. Рєпніна, М. і В. Митрофанових й ін. З школи Л. вийшло багато укр. (Л. Миропольський, С. Маяцький, Л. Калиновський й ін.) і рос. мистців; Л. мав також вплив на творчість В. *Боровиковського*.

Література: Горленко В. Украинские были. К. 1899. Roche D. Un portraitiste Petit-Russien au Temps de Catherine II. Dmitri Grigorevitch Levitski. „Gazette des Beaux Arts", ч. 6. Париж 1903; Roche D. Renseignements nouveaux sur Levitski. „La Chronique des Arts", ч. 38. Париж 1907; Горленко В. Дмитро Левицький. Полтава 1919; Чукин І. Дмитро Левицький Харків 1930.

С. Я.

Левицький Дмитро (1877–1942), адвокат і гром.-політ. діяч; до першої світової війни в Раві Руській і Бережанах; 1915 попав у рос, полон, 1917 гол. Гал.-Буковинського Комітету допомоги жертвам війни в Києві, 1919–21 посол УНР у Копенгагені; по повороті до Галичини ред. щоденника «Діло» (1923-25), один із засновників *УНДО* і його перший гол. (1925–35), а в 1936–39 заступник гол. В 1928–35 посол до польс. сойму і гол. Укр. Парляментарної Репрезентації; в 1936–39 гол. Укр. Координаційного Ком-ту у Львові; з 1936 р. гол. ред. колеґії «Діло», 1939 заарештований большевиками, помер у Бухарі (Узбекська ССР).

Д. Левицький

Левицький Євген (1870—1925), публіцист, гром.-політ. діяч; організатор студентства (през. всеслов. студентського конґресу у Відні 1892), один з піонерів роб. руху в Галичині, один із засновників радикальної, пізніше нац.-дем. партії, співавтор перших програм обох партій, співред. «Народу», ред. «Будучности» (1899), «Свободи» (1901), «Діла» (1903); посол до австр. парляменту з 1907 р.; чл. Нац. Ради ЗУНР; за першої світової війни діяв як відпоручник СВУ в Німеччині; 1919–20 посол ЗУНР у Берліні й Празі; автор розвідок укр. та нім. мовами («Die Ukraine, der Lebensnerv Russlands», 1915 та ін.).

Є. Левицький

Левицький Іван (1844–1908), гал. педагог, довголітній інспектор укр. сер. шкіл, укладач укр. шкільних підручників.

Левицький (Ємелянович) Іван (1850–1913), визначний гал. бібліограф, письм. і популяризатор, д. чл. НТШ та гол. його Бібліографічної Комісії (з 1909). Гол. праці: «Галицько-руська бібліографія за роки 1772–1800» (1903), «Галицко-руская библіографія XIX ст. з узглядненням рускихъ изданій, появившихся въ Угорщинѣ и Буковинѣ», т. I–II (1888—95) і «Укр. бібліографія Австро-Угорщини за роки 1887–1900», тт. I–III (1900–11). З ін. бібліографія праць М. Грушевського, праці з іст. Галичини за Австрії, зокрема з історії шкільництва; популярно-іст. оп. під псевд. Іван з Берліг. З біографічного словника (2 000 біографій) п. н. «Прикарпатска Русь въ XIX вѣцѣ въ біографіяхъ ...» вийшли тільки 4 випуски до літери В.

І. Левицький

Левицький Іван (1875–1938), муз. педагог і композитор, учитель в сер. школах і в Муз. Ін-ті ім. Лисенка у Львові; композитор хорових творів, сольових пісень та дрібних творів для скрипки; підручники: «Нарис іст. музики» (1921), «Основи теорії музики» (1921).

Левицький Іван (1896–1952), археолог у Харкові, дослідник палеоліту й неоліту України.

Левицький Іполіт (1868–?), полк.-лікар УГА, спершу гол. лікар Стрийської військ. округи, пізніше санітарний шеф III корпусу УГА.

Левицький Йосип (1801–60), гр.-кат. свящ., в 1847–53 рр. проф. богословія в Перемишлі, письм. і публіцист, автор граматики укр. мови («Grammatik der ru-

thenischen oder kleinrussischen Sprache», 1834; більш наближена до нар. мови переробка «Грамматика языка русского...», 1849 і 1850, під впливом рос. граматики Таппе), у якій, як і в словнику («Приручный словар славено-польскій», 1830), змішує укр. нар. елементи (надсянських говірок Перемищини) з ц.-слов. й рос. Таким же язичієм перекладав баляди Шіллера (1839–44), складав байки й реторичні вірші. Заслужений організатор церк. хору в Перемишлі.

о. Й. Левицький

Левицький Йосип (1810–63), укр.-кат. свящ., скрипаль і композитор; переробив для чоловічого хору а капеля Гайдна «Сім слів Спасителя на хресті», поклавши ц.-с. текст «В руці Твої, Господи», «Днесь со мною будеш в раю» й ін.; в 1850-их рр. під псевд. Іосифъ изъ Болшова, Іосифъ изъ Покутья співр. «Зорі Галицької» та ін. гал. газ.

Левицький Кость (18. 11. 1859 – 12. 11. 1941), адвокат і публіцист, найвизначніший політ. діяч Галичини кін. 19 і першої пол. 20 вв., д. і почесний чл. НТШ і «Просвіти», співзасновник і провідний діяч багатьох політ., культ. і екон. установ. Нар. в Тисьмениці на Станиславівщині, в священичій родині, гімназію закінчив у Станиславові, ун-т у Львові, де, за винятком кількох років, прожив усе своє життя.

К. Левицький

1899 співзасновник Укр. Нац. Дем. Партії, пізніше її гол., в 1898–1939 рр. начальний дир. Крайового Союзу Кредитового (пізніше Центробанк), перший през. Крайового Союзу Ревізійного (з 1904), Т-ва Укр. Правників у Львові, ред. «Правничої Часописі» (1889–1907), посол до австр. парляменту і гал. сойму, гол. Укр. Парляментарного Клюбу у Відні й Соймового Клюбу у Львові. Л. відограв визначну ролю у нац. держ. визволенні Зах. України: 1914 очолив Укр. Гол. Раду у Львові, а згодом Заг. Укр. Раду у Відні, в листопаді 1918 став першим гол. уряду ЗУНР. Після окупації Галичини поляками був чл. гал. уряду у Відні. 1924 повернувся до Галичини, але вже не брав назагал участи в політ. житті, очолюючи різні культ., госп. і фахові установи. Був гол. Союзу Укр. Адвокатів і ред. журн. «Життя і Право» у Львові, в 1935—39 рр. чл. Начальної Ради Адвокатської у Варшаві. В 1939 р. заарештований большевиками, сидів 20 місяців у тюрмі, звільнений напередодні нім.-сов. війни. В липні 1941 був засновником і гол. Укр. Нац. Ради у Львові. Помер у Львові.

Автор праць і ст. на іст.-політ. і правничі теми: «Нім.-укр. правничий словник» (перше вид. 1893, друге – 1920), «Історія політ. думки гал. українців 1848–1914» (1926), «Історія визвольних змагань гал. українців в часі світової війни 1914–18 рр.» (1928), «Великий зрив» (1931) та ін.

До кін. життя Л. був зат. визнаним авторитетом гал. українців; це визначили його всебічні заслуги в нац. відродженні зах. українців, політ. досвід, дем. погляди, поміркованість і одночасно беззастережна відданість нац.-держ. ідеалам.

В. Мудрий

Левицький Лев (1862–1928), суддя, гром. діяч Скільщини, посол до австр. парляменту (з 1911 р.) і гал. сойму (з 1913 р.), чл. Заг. Укр. Ради і Нац. Ради ЗУНР; під час першої світової війни багато допомагав укр. біженцям, інтернованим і політ. в'язням.

Левицький Леопольд (*1907), маляр-графік, працює у Львові в галузі станкової і книжкової графіки; серії ліногравюр, ілюстрації до оп. І. Франка («У кузні», «Малий Мирон»), акварелі.

Левицький Мирон (*1913), маляр і графік, родом із Львова, учень школи О. Новаківського і Академії Мистецтв у Кракові, чл. АНУМ. З 1949 в Канаді; виставляє в Канаді, ЗДА, в Парижі; книжкова графіка, портрети, пейзажі, рел. (Пієта), іст. (Похід Ігоря) композиції.

М. Левицький

Левицький Михайло (1774–1858), церк. і гром. діяч, перший кардинал-українець, багато зробив для розвитку укр. шкільництва в Галичині. Як перемиський єп. (з 1813) відновив перемиську капітулу, підготував епархіяльний синод, що відбувся 1818 р. з постановою закладати парафіяльні школи з укр. викладовою мовою, видав катехизм, буквар і катехитичні науки для дітей (їх зладив о. І. *Могильницький);* брав участь у Ві-

денському Конґресі 1815 р. Як гал. митр. (з 1816 р., з 1848 примас Галичини) подбав про опіку гр.-кат. консисторій над укр. нар. школами, про настанову укр. катехитів по гімназіях (1856); про укр. виклади догматики (1849) та катедри пасторального богословія і катехитики у Львівському Ун-ті. 1839 виступав з протестом проти ліквідації рос. урядом унії на Правобережжі, Волині й Білорусі.

Кард. М. Левицький

Левицький Модест (1866–1932), гром. діяч і письм. родом з Поділля; закінчив іст.-філол. (1888) і мед. (1893) фак. Київ. Ун-ту, працював як лікар в Ковлі, Києві й ін. м.; за укр. державности був гол. сан. лікарем залізниць України, а 1919 радником, потім гол. укр. дипломатичної місії у Греції, на поч. 1920-их рр. лектором і лікарем Укр. Госп. Академії в Подебрадах, звідки 1927 р. переїхав до Луцького, де й помер. Друкуватися Л. почав у «КСт.» (1901), а потім і в ін. вид. («ЛНВ», «Нова Громада», «Рада» й ін.). Оп. з нар. життя – «Оповідання» (1907 і 1918), «В суді» (1918), «Землиця рідна» (1926), «Тяжка дорога» (1928) і визвольної боротьби — «Gloria victis» (1925), «Людина звір» (1927), спогади — «Шкільні товариші», «Казенні діти» (1920) й ін. (під псевд. М. Пилипович, Виборний-Макогоненко); переклади, популярно-наук. лікарські порадники, автор укр. граматики.

М. Левицький

Левицький Омелян (1875–1917), адвокат і гром. діяч на Турчанщині, сотн. УСС і командант Гуцульської сотні; поляг б. Кірлібаби на Буковині.

Левицький Орест (1849–1922), історик і письм., старого священицького роду з Полтавщини, вихованець Київ. Ун-ту, учень В. Антоновича, багаторічний учитель сер. школи (у Києві). Досліджував і публікував архівні матеріяли до іст. України 16–18 вв., зокрема нар. побуту, звичаєвого права, церк.-рел. рухів тощо. Секретар Київ. Археографічної Комісії (з 1874 р.), співр. «КСт.», заступник гол. УНТК, д. чл. ВУАН (з 1918) і її другий през. (1919–22), гол. Соц.-екон. відділу й Комісії для вивчування нар. права. Був чл. Київ. Громади. Найважливіші праці: «Очерк внутренней истории Малороссии во второй пол. XVII в.» (1874–75), «Опыт исследования о Летописи Самовидца» (1878), «О социнианстве в Польше и Юго-Западной Руси» (1882), «Внутреннее состояние Западно-Русской Церкви в Польско–Литовском государстве в конце XVI ст. и Уния» (1884), «Очерки старинного быта на Волыни и Украине» (1889, 1891), «Очерки народной жизни в Малороссии XVII в.» (1901), «Черты семейного быта в Юго-Западной Руси XVI–XVII вв.» (1909). Автор численних іст. оп. з життя Волині 16 в. та Гетьманщини з 17 в., які перев. друкував у «КСт.», «ЛНВ»; окремо вийшли «Волинські оповідання» (1914), «Ганна Монтовт» (1926), «Історичні оповідання» (1930), «По судах Гетьманщини» (1940) й ін.

О. Левицький

Левицький Осип (*1886), учитель і дир. гімназій, сотн. УГА, деякий час начальник пресової квартири при Начальній Команді УГА, делеґат для переговорів УГА з командуванням армії ген. Денікіна; організатор пластової молоді на Станиславівщині і ред. місячника «Укр. Пластун» (1920–24); спомини «Гал. Армія на Великій Україні» (1921); тепер у ЗДА.

О Левицький (1886)

Левицький Остап, літ. псевд. Остап Ковбасюк (1839–1903), учитель гімназій і письм. у Галичині, співр. «Руси», «Страхопуда» та ін.; поезії, сатира «Ucieskinierzy» (1863), переклади для гал. театру.

Левицький Парфеній, див. *Парфеній* Левицький.

Левицький Петро (1864—1915), клясичний філолог, учитель гімназій у Львові; досліди стилю рим. ліриків, розвідки з рим. літератури; „De natura infinitivi atque usu apud Horatium praecipue" (1892).

Левицький Пилип (1859—1920), інж.-будівельник, гром. діяч (м. ін. організатор січового руху та укр. приватного шкільництва) і нафтовий промисловець на Бориславщині.

Левицький Северин (1890—1962), педагог, учитель сер. шкіл та визначний

пластовий діяч. Гол. Верховної Пластової Команди (1924–34), один з засновників Пластового Сеньйорату (1930) і його гол. в 1949–52 рр. Після заборони Пласту поль. владою чл. проводу таємного Пласту (до 1945). В 1941–45 рр. працював у системі УЦК (виховання молоді, гол. Об'єднання праці учителів); з 1945 на еміґрації, спершу в Німеччині, пізніше у ЗДА, з 1947 Начальний Пластун, а в 1949–53 рр. голова Гол. Пластової Ради. Автор численних ст. на пластові виховні та ідеологічні теми (псевд. Шерш, Сірий Лев); праця: «Матеріяли до історії Пласту» (1962).

С. Левицький

Левицький Федір (1858—1933), визначний драматичний актор, характерний комік школи М. Кропивницького, родом з Херсонщини; на сцені з 1888 в трупах М. Кропивницького, М. Садовського (з 1892), О. Суслова (з 1897) і власній у Кременчуці (з 1905); з 1908 р. в театрах М. Садовського в Києві, 1917 в Укр. Нац., 1918 в Держ. Нар. в Києві, з 1925 в Першому Держ. Театрі ім. Шевченка в Дніпропетровському; останні роки життя у трупі Колісниченка, Ленінградському «Жовтні» і в мандрівній трупі під орудою В. Петраківського; помер у Чернігові. Для творчости Л. характеристична емоціональність, цілковите перевтілення і ліризм, він створив різнобарвні, неповторні комічні типи як у побутовому (писар у «Бурлаці», Солопій Черевик у «Сорочинському ярмарку»), так і в зах.-евр. (Куче в «Ткачах» Гавптмана) і сов. (Копистка в «97» й ін.) репертуарі. Л. співавтор комедії «В мутній воді» (1901, з А. Марковичем), «Надзвичайний писар» (1910, з М. Підвисоцьким), переклади. Біограф. дані в кн. В. Василька «Ф. В. Левицький», К. 1958. *В. Р.*

Ф. Левицький

Левицький Юліян (1874—1925), гал. педагог, з 1917 р. дир. укр. гімназії в Тернополі; підручники географії для сер. шкіл, ст. на іст. теми.

Левицький Ярослав (1878—1961), укр. кат. свящ., церк. діяч і кат. публіцист; катехит сер. шкіл, проф. пасторального богословія Гр.-Кат. Богословської Академії у Львові. Наук. праці: «Перші укр. проповідники і їх твори», «Теорія церк. вимови» (в «Працях Гр.-Кат. Богословської Академії») й ін.; переклад св. Письма Нового Завіту і Єрейського часослова, книжки, брошури і ст. на рел., іст. та суспільні теми; ред. щоденника «Нова Рада» (1919—20), ж. «Нива», «Основа» та їх вид. — бібліотек, співр. ряду ж. у Галичині.

Левицький Ярослав (1897—1961), син Володимира Л. — Лукича, правник, старшина укр. армії, сотн. укр. поліції у Львові (1941—44), співр. ж. «Життя і право», ст. про сов. право; помер у Трентоні, ЗДА.

Левицький-Нечуй Іван, див. *Нечуй-Левицький* Іван.

Левич Олександер (* 1907), композитор, закінчив Київ. Консерваторію (кляса Л. *Ревуцького);* фортепіянова соната, варіяції, фантазія на укр. тему для віольончелі, хорові твори, сольові пісні.

Левкой, матіоля (Matthiola R. Br.), рослини з родини хрестоцвітих; на Україні росте 1 вид дико і 3 культивують як декоративні (іноді дичавіють). Л. однорічний (M. annua (L.) Sweet.), Л. сірий (M. incana (L.) R. Br.) і Л. гострошипий (M. oxyceras DC.).

Левоцькі гори, частина *Західнього Бескиду,* положена на укр.-словацькому етнічному пограниччі між котловинами гор. Попраду і Горнаду та гор. Торисою; збудовані з легко зфалдованого флішу, з широкими і лагідними хребтами (до 1 300 м), вкритими пасовищами і залісненими узбіччями; слабо заселені.

Левчанівська Олена (1881–1943), уроджена Гадзінська, гром.-політ. діячка на Волині, в 1922–28 рр. сенаторка до поль. сенату; заарештована большевиками, померла на засланні в Казахстані

О. Левчанівська

Левченко Гаврило, письм. родом з Полтавщини; водевілі «На межі», «Як журавлі кричать» (1918), драматичні твори «Світова справа», «Дяк», «Юрко Огневик» (1918), «Смерть» (1919), оп. «Чернігівські силюети», «Оповідання» (1918), «Домовик» (1930).

Левченко Григорій (1906–48?), мовознавець, доц. Київ. Ун-ту, дослідник історії укр. літ. мови 19 в. («Місце Шевченка в історії укр. літ. мови», Наук. записки Київ. Держ. Ун-ту, ч. І, 1939, «Нариси з іст. укр. літ. мови першої пол. XIX ст.», 1946).

Левченко Микита (1858–1920), народник, зв'язаний з течією землевольців; керував таємною друкарнею в Києві й Одесі, брав участь в орг-ції втечі Я. *Стефановича* з київ. тюрми; 1880 р. засуджений на 15 рр. каторги, помер у Саратові.

Левченко Микола (1900—34), етнограф і історик родом з Чернігівщини, наук. співр. і дир. в-ва ВУАН у 1920-их рр.; автор праць: «Знадоби до життєпису Степана Руданського» (1926; спільно з акад. А. Кримським), «З поля фолкльористики та етнографії», I–II (1927–28), «Казки й оповідання з Поділля в записах 1850–60 рр.», I–II (1928) та ін. Заарештований у справі СВУ, був засланий на північ, де важко захворів і після повороту до Києва вкоротив собі віку.

М. Левченко

Левченко Михайло (1830—92), етнограф і лексикограф, співр. «Основи», автор рос.-укр. словника («Опыт русско-украинского словаря», 1874), укр. матеріял якого сумлінно зібрано з нар. мови та з творів кращих письм.

Левченко Петро (1859—1917), маляр-пейзажист і графік, родом з Харкова, учень Д. *Безперчого*, згодом Є. *Шрейдера*, учився в Петербурзькій Академії Мистецтв, у Парижі й Римі; на Україні Л. жив то на Харківщині, то в Києві й Одесі; учасник виставок «передвижників» (1886–1904). Ранні роботи Л. реалістичні, з 1900-их рр. під впливом імпресіонізму; всього бл. 800 картин; найвідоміші: «Задвірки Софійського Собору в Києві», «Путивльський Мовчанський манастир», «Село взимку», «Водяний млин», «Ґанок сел. хати», «Похорон», «Пейзаж з річкою» й ін.; посмертна ретроспективна виставка в Харкові 1918 (700 картин).

П. Левченко

Література: Павленко М. Петро Левченко. Прага 1927; Дюженко Ю П. О. Левченко. К. 1958.

Левченко Сергій (* 1906 ?), мовознавець, лексиколог; праці з питань укр. лексикології та з методики викладання укр. мови в сер. школі; «Повторний курс укр. мови з іст. коментарями» (1955).

Левчук Тимофій (* 1908), кінорежисер Київ. Кіностудії ім. О. Довженка; фільми: «В степах України» (1952), «Калиновий гай» (1953), «Співає Україна» (1954), «Іван Франко» (1956), «Киянка» (1959), «Спадкоємці» (1960), «Рудокопи» (1961).

Легка промисловість, група галузей пром-сти, що виробляє предмети масового споживання з різних родів сировини. До Л. п. входить первісна обробка бавовни, вовни, шовку, льону, конопель, джуту, кенафи, шкіри й ін., як також пром. галузі: *бавовняна, вовняна, льонова, конопледжутова, шовкова, трикотажна, швейна, ґалянтерійна, шкіряна, взуттєва, хутрова* й ін.

На Україні Л. п. бере свій початок з домашньої і *кустарної пром-сти.* В кін. 18 і на поч. 19 в. поширилося поряд них також мануфактурне виробництво, зокрема суконної (перев. поміщицькі мануфактури, що базувалися на праці кріпаків) і деяких видів шкіряної (здебільша в руках міщанства і купецтва) пром-сти. В післяреформний період, коли виникла фабрично-заводська Л. п., рос. екон. політика гальмувала розвиток Л. п. на Україні, зате підтримувала її в рос. центр.-пром. р-ні й у Польщі. В наслідок цього укр. Л. п. мала однобічний характер з переватою дрібних кустарно-ремісничих форм. Про це свідчить ч. робітників на Україні, зайнятих у великій фабричній (А) і дрібній (Б) Л. п. (в тис. на 1912 р.):

Галузі пром-сти	Група А	Група Б
Обробка волокнистих речовин	8,9	156,8
Обробка шкіри і взуттєва пром-сть	1,7	73,7
Виготовлення одягу	0,4	47,0

1912 р. на Україні було тільки одне підприємство, що виробляло одяг, та дві взуттєві фабрики; на укр. текстильну пром-сть припадало всього 0,9% виробництва Рос. Імперії. 1913 р. Л. п. давала лише 2,6% від усього виробництва великої пром-сти і 2,0% від усієї кількости робітників України. Тому Україна експортувала велику частину сировини (вовну, шкіру тощо) в рос. центр.-пром. р-н, Польщу й ін. частини Рос. Імперії, ввозячи одночасно з них — в малій мірі з-за кордону — готові фабрикати. Велика диспропорція у виробництві легкої і важкої пром-сти підкреслювала колоніяльний характер госп-ва України.

Після революції, в добу НЕП-у, Л. п. України зазнала деякого збільшення. З введенням колективізації сіль. госп-ва, однобічної розбудови важкої пром-сти та

з ліквідацією більшости дрібних підприємств дальший зріст Л. п. зупинився. Тільки в кін. 1930-их рр., а ще більше після другої світової війни, зокрема у зв'язку з збільшенням посівів техн. культур, у деякій мірі збільшено виробництво Л. п. Еволюцію гол. виробів Л. п. в УССР видно з таблиці (в дужках відсоток продукції УССР, порівняно з усім СССР):

		1913	1940	1955	1960
Бавовняні тканини	млн м	4,7 (0,2)	13,8 (0,3)	49,2 (0,8)	96,0 (1,5)
Вовняні „	„ „	5,3 (4,9)	12,0 (10,0)	13,9 (5,5)	19,1 (5,6)
Шовкові „	„ „	—	—	14,1 (2,7)	40,0 (4,9)
Верхній трикотаж	„ шт.	—	12,0 (20,5)	16,5 (19,3)	21,7 (19,4)
Трикотажна білизна	„ „	—	30,3 (24,3)	77,3 (22,5)	106,9 (22,6)
Панчішно-шкарпеткові вироби	„ „	—	79,4 (16,3)	166,3 (21,6)	212,9 (22,1)
Взуття шкіряне	„ „	—	40,8 (19,3)	43,8 (16,1)	76,8 (18,3)

Не зважаючи на збільшення продукції Л. п. на Україні, вона й далі відстає від заг.-союзних темпів зростання. Зокрема слабо розвинене виробництво тканин (м. ін. майже немає льняної пром-сти). 1960 р. в УССР на одного меш. вироблено лише 2,2 м бавовняної тканини, 0, 4 м вовняної і 1,8 пар шкіряного взуття. Питома вага Л. п. у заг. пром-сті УССР становила 1960 р. — 10%, ч. робітників бл. 400 000 (1912 – разом з кустарями –290 000). Тому населення України мусить і далі покривати частину свого попиту ввозом з РСФСР.

Геогр. розміщення Л. п., як і до революції, нерівномірне. Вона скупчена у Києві, далі у Харкові, Львові, Одесі, Полтаві, Херсоні, Чернівцях й ін.; зате слабо розвинена в Донецько-Придніпровському р-ні (гол. у Дніпропетровському)) й на Кубані (гол. у Краснодарі).

Література: Винар В. Розвиток легкої пром-сти України. Денвер 1955; Горелік Л. Вопросы экономики легкой промышленности Украинской ССР. К. 1956; Легка пром-сть України, 1917—1957. К. 1957; Рижков І., Шкуратов О. Питання розвитку легкої промисловости. Журн. Економіка Радянської України, ч. 1. К. 1962.

Б. Винар

Легкоатлетика, збірна назва для бігів (на короткі, сер. й довгі віддалі, маратонський біг — 42,2 км, з перешкодами, через плітки, навпростець), ходу, стрибків (в довжину, височину, потрійний, жердкою), метання (списом, диском, молотом, кулею, тягарем). У старій Греції Л. становила ядро олімпійських ігор. На Україні легкоатлетичні змагання зустрічаємо в Ольвії та ін. грец. колоніях, які висилали також своїх змагунів і на олімпійські та ін. ігрища до Греції. Біги, стрибки, метання були поширені у давніх слов'ян; деякі елементи Л. входили також до поганських культових обрядів і затрималися досить довго серед укр. народу (русалії, купальська ніч). Метання списом (ратищем) мали мілітарне оборонно-наступальне значення у княжу й ранньо-коз. добу.

Як частина спортових змагань Л. появляється спершу в Зах. Европі; на Україні перші легкоатлетичні змагання відбувалися: 1893 р. в Одесі, 1895 — у Львові, 1905 — у Катеринославі, 1909 — у Мелітополі й Ставрополі, 1910 — у Харкові й Таганрозі; їх влаштовувала перев. студентська молодь. У Львові відбувалися Запор. ігри (вперше 1911 р., 1914 р. як т. зв. «Шевченківський здвиг» з понад 12 000 учасників, з 1923 р. майже щорічно), в Києві 1913 р. т. зв. «Мала олімпіяда». В 1920—30-их рр. Л. на Зах. Україні тримається міжнар. приписів чистого аматорства, вправляються і змагаються з власного почину (змагання за першість на Зах. Україні, студентські змагання у Подебрадах, Празі й ін.). Зате в УССР Л. є частиною заг. військ. вишколу, її поширюють масово, їй надається значення політ. пропаганди, найталановитіші легкоатлети дістають всебічну підтримку держави. До 1941 р. Л. обмежувалася змаганнями в рамках різних *спартакіяд* з принципом масової участи змагунів, і зв'язок з країнами поза СССР був дуже обмежений. З 1946 р., після вступу до Міжнар. легкоатлетичного союзу, легкоатлети з УССР беруть участь у змаганнях за першість Европи і в новітніх олімпійських іграх, тільки в кольорах СССР, на рахунок якого йдуть усі перемоги укр. легкоатлетів. У цих міжнар. змаганнях чемпіонати здобули: В. *Куц*, Є. *Буланчик*, М. Голубнича (80 м плітки – 11 сек.), І. Тер-Ованесян (стрибок у довжину 8,19 м – рекорд Европи), М. Смирницька (метання списом), В. Богданова (довжина). На Олімпійських іграх у Мелборні (1956) й Римі (1960) золоті медалі здобули: В. Цибуленко — метання списом 84,64 м, В. Голубничий — хід 20 км 1;34:07:2, В. Крепкіна — стрибок у довжину 6,37 м, Л. Лисенко-Шевцова – 800 м 2:04,3 (все олімпійські рекорди). Рекорди України (до 1962), чоловіки: біг 100 і 200 м Л. Бартенев (Київ), 10,2 і 20,9 сек; 400 м і 400

м плітки — В. Архипчук (Київ), 46,9; В. Анисимов — 51,1; 800 м — А. Кривошиєв 1:48,1; 1 500 м — В. Валявко (Київ) 3:44,6; 5 км — І. Чернявський (Київ) 14:03,4; 110 плітки — Є. Буланчик 14,1; 3 км з перешкодами — Ю. Ржищин (Харків) 8:42,2; 4x100 м — збірна УРСР 40,5; стрибки в довжину — І. Тер-Ованесян 8,19 м; у височину — В. Брумель (Луганське) 2,25 м; жердка — І. Гарін (Одеса) 4,55 м; потрійний — Д. Єфремов 16,00 м; диск — В. Компаніець (Київ) 56,02 м; спис — В. Цибуленко 84,64 м; молот — Ф. Ткачев (Київ) 66,66 м; куля — 16,94 м В. Шабленко; десятизмаг — Ю. Кутенко (Львів) 8,360 т. Жінки: 100 м, 200 м і стрибок у довжину — В. Крепкіна (Київ) 11,3 сек., 23,9 сек., 6,37 м; 800 м — Л. Лисенко-Шевцова 2:04,3; 80 м плітки — Г. Бистрова-Долженко 10,6 сек.; 4x100 м — збірна України 44,6 сек.; височина — Є. Пчелінцева (Одеса) 1,68 м; диск — А. Єлькіна (Закарп.) 52,73 м; спис — 55,48 м Н. Коняєва (Київ); куля — М. Кузнєцова 16,13 м; п'ятизмаг — С. Вурдуленко (Київ) 4 513 т.

Після другої світової війни на еміґрації Л. розвивається у Німеччині (змагання за першість, влаштовані Радою фіз. виховання, «ДП-олімпіяда» у Нюрнберзі). У ЗДА легкоатлетичні змагання влаштовує Ліґа Молоді (укр.-амер. олімпіяди — 1935 і 1936 рр., змагання за першість по округах). З нагоди мазепинських святкувань у 1959 р. і шевченківських роковин 1961 р. відбулися демонстрації молоді, в програмі яких були чол. й жін. легкоатлетичні змагання.

Література: Альманах Укр. Спорт. Союзу. Л. 1931; Альманах Ради фіз. культури 1945—48. Мюнхен 1951; Жарський Е. Легкоатлетика. Нью-Йорк 1954. *Е. Жарський*

Легоцький Теодор (1830—1915), заслужений дослідник археології, історії й етнографії Закарпаття, з 1866 адвокат у Мукачеві, засновник музею в Мукачеві, якому залишив свою археологічну зб. (нині в Закарп. Краєзнавчому Музеї в Ужгороді). Монографія про береговську жупу (3 тт. по-угор.), зб. угор.-укр. пісень (1864), приповідок (1877), праці про археологію Закарпаття („Adatok hazánk archeologiajához" 1 т. 1892, 2 т. 1912; „Beregmegyei régiségek", 1896 й ін.).

Леґеза Іриней (1861—1929), гр.-кат. свящ., гром. і осв. діяч та письм. на Закарпатті; оп. і гуморески з нар. життя, які друкувалися в різних календарях і газ.: «Наука», «Село»; найкращі — «Жебрак», «Скупий Іцько» й ін.

Леґенда, див. *Климів* Іван.

Леґенди (з латинської — «те, що треба читати»), в зах. традиції тексти, зокрема «житія» св., призначені для читання, особливо в манастирях під час трапези. Тому що середньовічні Л. (напр., «Золота леґенда») мали в значній мірі казковий характер, слово Л. було перенесене на казкові оп. різного характеру: іст. Л., нар. Л., перекази рел. змісту тощо. Л. звуться тепер усі казкові перекази, дієвими особами яких є іст. відомі особи, в тому ч. й святі. Укр. нар. Л. публікували П. Куліш у «Записках о Южной Руси» («Вабуся з того світу»), А. Афанасьев в «Народных легендах» (1859 і 1921), а гол. видавці укр. казок (М. Чубинський, М. Драгоманов, В. Гнатюк та ін.); деякі нар. Л. з рукописів є в «Апокрифах» І. Франка. Іст. Л. з укр. літописів найстаріших часів зібрані у Ф. Гілярова («Предания Русской Начальной летописи», 1878). Див. також І. Хрущев «О древнерусских исторических повестях и сказаниях» (1878), Д. Чижевський «Історія укр. літератури», 1956).

Л. часто використовувано в літературі. Чимало іст. Л. увійшло в коз. літописи та в «Історію Русів», звідки вони переходили й до іст. роману та драми. Поширені нар. Л. і в укр. поезії та прозі 19 в. (поеми Т. Шевченка, оп. О. Стороженка й ін.). *Д. Ч.*

Леґія Українських Націоналістів, ідеологічна орг-ція, діяла в 1925—29 рр. у Подєбрадах, заслужена в послабленні больш. впливів серед укр. еміґрації, підготовляла терен для постання *ОУН*. Провідник — М. *Сціборський,* визначні чл. — Є. *Маланюк,* Л. *Мосендз,* Д. Демчук, М. *Селешко.* Видавала журн. «Державна Нація» (1927).

Ледянко Микола (*1898), письм. родом з Волині; автор оп. перев. з життя робітників Донбасу, роман-трилогія «На-гора» (1929—33), «Крюйспеленг» (1934), повість «Солдати революції» (1948), оп. «Любов» (1955) і багато ін.

Ледянський Сергій (псевд., *1906), письм. і журналіст; тепер у ЗДА; п'єси: «Директива з центру» (1943), «Під косою» (1948), «Великий злам» (1940); пов. «Врат твій Каїн» (1951) та ін.

Лежайськ (III—3), м-ко над дол. Сяном в Ряшівському воєводстві у Польщі; до 1914 р. осередок укр. частини Ланцутського пов. (див. *Ланцут*), 400 українців, Укр. Нар. Дім, осідок гр.-кат. деканату.

Леже (Léger) Люї (1844—1923), франц. письм. і славіст, проф. слов. мов і літератур в Колеж де Франс у Парижі, де 1905 р. перший у Франції викладав курс укр. мови; ст. про Україну, зокрема про Шевченка (підкреслював зв'язок його творчости з нар. піснею), переклади укр. казок у зб. «Recueil des contes populaires slaves traduits sur les textes originaux» (1882) й в праці «Etudes des mythologie slave» (1895).

Лежень (Burhinus oedicnemus L.), нічний птах з ряду куликів, довж. тіла до 45 см, вага бл. 0,5 кг; на Україні поширений в степ. смузі, зокрема на піщаних місцях, Дніпром заходить далеко на півн.; зимує в Африці.

Лежогубський Теодосій (1869–1919), свящ., церк. і гром. діяч, педагог, проповідник і публіцист; з 1913 р. дир. гімназії СС Василіянок у Львові, заступник гол. т-ва «Просвіта», чл. Нар. Комітету Укр. Нац. Дем. Партії; «Проповіді», 1–5 тт. (1933–36).

о. Т. Лежогубський

Лезні (льозні, люзні) **люди,** категорія неосілих селян у поль. і лит. добу, які перебували поза рамками сіль. громади; втративши нерухоме майно й переходячи з місця на місце, вони ухилялися від підданства й покріпачення. З Л. л. здебільша складалося населення слобід на Наддніпрянщині й Лівобережній Україні.

Лейпунський Олександер (*1903), фізик, д. чл. АН УРСР (з 1934); в 1941–46 дир. Ін-ту фізики АН УРСР. Встановив та наук. дослідив явища передачі енергії збудженими атомами та молекулями вільним електронам; праці з галузі розщеплення ядер літія та бора за допомогою протонів, про виміри імпульсів нейтрино при бета-радіоактивному розпаді, про взаємодії повільних нейтронів з атомовими ядрами і розсіяння фотонейтронів різної енергії атомовими ядрами.

Лейтес Абрам (*1901), критик і літературознавець жид. роду, близький до Ваплїте, праці з питань зах. і укр. літератури: «Жовтень і західня література» (1924), «Ренесанс укр. літератури» (1925), «Силюети Заходу» (1928), спільно з М. Яшеком «Десять років укр. літератури» (1927). З 1930-их рр. працював у Москві.

Леклерк (Le Clerc) Ніколя Ґабрієль (1726—98), франц. лікар, письм. й історик; 1759—62 був на Україні, як ляйбмедик гетьмана К. Розумовського; 1769–75 жив у Росії, де був почесним чл. АН. Перебуваючи на Україні, зібрав цінні матеріяли до іст. козаччини і Запоріжжя (Л. побував на Січі), які частково використав у своїй «Histoire phisique, morale, civile et politique de la Russie ancienne et moderne» (3 томи, 1783), що викликала гостру критику з боку рос. уряду й наук. кіл («Примечания на историю Леклерка» Івана Болтіна, 2 томи. М. 1788). Л. був автором ще «L'histoire des Cosaques de Boristhènes» (1776), яка не збереглася.

Лексика, або словниковий засіб мови, об'єкт вивчення *лексикології.* Л. складається з слів і фразеологічних зворотів. Систематизувати Л. можна з поглядів: 1) словотвірного, 2) ономасіологічного — на вирази: А) мотивовані безпосередньо (звуконаслідні: дзеньк, ґеґати), Б) мотивовані посередньо: а) морфологічно (рибак: риба), б) семантично (фігуральні вислови: лис — «хитрун»); В) не вмотивовані (укр. мова має розгалужену систему словотворчих морфем і розмірно високе число посередньо мотивованих лексем); 3) семантично-стилістичного — на вирази: А) різних речево-поняттевих ділянок: а) сіль. (в укр. літ. мові особливо розгалужена) й міська — побутова Л. (запічок, зяблити; ринок), б) абстрактна Л. (святість, світогляд), в) адміністративно-політична Л. (правуватися, волость), г) термінологічна Л. (див. *Термінологія)* та ін.; Б) різних геогр.-соц. груп: а) областей даної мови — див. *діялектизми, провінціялізми,* б) відосіблених соц.-проф. груп (мисливців, школярів, злочинців, вояків — див. *арґо, сленґ);* В) різних часово-іст. шарів *(архаїзми й неологізми-новотвори)* в стосунку до актуальної мовно-стилістичної норми; Г) різної особисто-чуттєвої настави: а) невтральна Л. (обличчя), б) емоціональна і поетична Л. (личко, пика). Розвиненість (багатство) перелічених груп Л. буває різне залежно від: а) будови самої мови (багатство фразеологічних зворотів у франц. та англ. мовах супроти розвинености суфіксальних творив у слов. мовах), б) характеру суспільно-культ. життя і його традиції (надморські народи розвивають багатше деякі ділянки Л., не типові для суходільних; політ. незалежні, ніж політ. поневолені тощо). *О. Г.*

Лексикографія, див. *Словництво.*

Лексикологія, частина мовознавства, що вивчає лексику. Укр. теоретична Л. мало розвинена і обмежується на працях М. Калиновича про поняття слова і Б. Ларіна про мову міста. Проблеми Л. порушувано перев. в практичному аспекті в зв'язку з творенням *термінології* (Г. *Холодний* про заг. засади термінології, Т. Секунда — техн. термінології) або нормалізацією словника літ. мови («Лексичні етюди» М. *Осипова,* «Новотвори в укр. мові» Є. *Грицака,* «Мова укр. письменства» і «Наша газетна мова» М. *Гладкого,* ст. різних авторів про словники і про практику й принципи перекладу). Багато уваги проблемам Л. приділено в працях про мову окремих письм. *(Синявський, Сулима, Огієнко, Шевельов,* Г. *Левченко, Білодід, Плющ,* Грицютенко та ін.). Си-

стематичні, але короткі огляди лексики укр. літ. мови пробували дати як розділи заг. курсів укр. мови І. *Троян* (Л. Булаховський, ред. «Підвищений курс укр. мови», 1930), Ю. Шерех («Нарис укр. літ. мови», 1951) і П. Горецький (Л. Булаховський, ред. «Курс сучасної укр. літ. мови», І, 1951). Питанням Л. присвячений «Лексикологічний бюлетень» Ін-ту мовознавства АН УРСР (з 1951 р.). *Ю. Ш.*

Лелека, див. *Чорногуз.*

Лелеківка (V–13), с. м. т., передмістя м. Кіровограду, на підприємствах якого працює більша частина меш. Л.

Лелич, див. *Вільха.*

Леліченко Микола, сучасний інж.-будівельник, начальник відділу будівництва і будів. індустрії Держпляну УССР, д. чл. Академії Будівництва і Архітектури УССР; «Питання економіки у виробництві збірних залізобетонних конструкцій» (1956).

Леляків Павло (*1898), фізик, доц. ун-ту і проф. Гідро-Метеорологічного Ін-ту (1940—41) у Харкові; тепер в ЗДА; праці з галузі мікрохвиль, «Розробка й побудування потужних магнітних генераторів» й ін.

Лельчиці (II–9), с. м. т., положене над р. Уборттю на сх. Поліссі, на укр.-білор. пограниччі; р. ц. Гомельської обл. БССР.

Лемик Микола (1914—41), бойовик ОУН, вчинив атентат на О. Маїлова, керівника больш. консуляту у Львові (1933), як протест проти організованого большевиками голоду на Україні. 1941 один з гол. організаторів похідних груп ОУН на Україну і керівник півд. відтинку; повішений німцями.

Лемки, найбільше на зах. висунене укр. плем'я, яке жило до 1947 р. по обох боках карп. хребта і водночас держ. кордонів (до 1772 р. — поль.-угор., з 1919 — поль.-чехо-словацького). Країна, заселена Л. — Лемківщина (Лемк.) становить собою півострів між поль. і словацькою етногр. територією довж. на 140, шир. на 25–50 км. Після виселення Л. поляками з півн. Лемк., їх територія охоплює нині лише півд. частину, положену на зах. Закарпатті — Пряшівщині.

Назву Л. виводять від часто вживаного ними слова «лем» (лише); самі ж Л. називали себе руснаками або русинами. В пол. 19 в. назву Л. стали вживати на означення зах. групи укр. верховинців дослідники й інтеліґенція, з кін. 19 в. її прийняли частково і самі Л.; на Пряшівщині назва Л. мало поширена.

Територія. Лемк. займає найнижчу частину Укр. Карпат — більшість *Низького* (Лемківського), зах. частину *Середнього* та сх. окрайки *Західнього Бескиду.* Краєвид Лемк. — типово середньогірський, висота хребтів до 1 000, винятково до 1 300 м; лише невеликі простори на півдні Низького Бескиду й на півн. Сяніччині це низькогір'я. Низка вихідних перевалів — вздовж Ториси-Поправду, Тилицький (688 м), *Дуклянський* (502 м), Лупківський (657 м) й ін. полегшують комунікацію між гал. і закарп. Лемк. і є важливими транзитними шляхами.

Півн. межу Л. з поляками становлять перші гірські хребти, які замикали чисто укр. територію від низького підгір'я, щільно заселеного поляками (на півд. від лінії: Пташкова—Шимбарк—Цеклин—Жмигород—Дукля—Риманів). Далі на сх. укр.-поль. межа сходить з гір і перетинає підгір'я та Сяніцьку котловину; тут вона є відкрита, і тому півн. Сяніччина являє мішану укр.-поль. смугу. Півд. межа Л. з словаками має багато етногр. півостровів і островів; словаки втискаються глибоко на півн. широкими долинами Ториси, Топлі, Ондави й ін. приток Тиси. Л. залишилися назагал в горах; частина їх зазнала словакізації (див. карта на 723 стор. і *Пряшівщина*). На сх., на пограниччі Л. з ін. укр. племенами, розвинулася широка переходова лемківсько-бойківська смуга між р. Ославою і Солинкою, а навіть і гор. Сяном (наслідки експансії Л.), на півн. сх. б. Сянока є переходова смуга між лемківською і надсянською (т. зв. долиняни), на півд. сх. (між Ляборцем і Чірокою) між лемківською і сер.-карп. говірками.

Територія гал. Лемк. до 1946 р. обіймала півд. частини пов.: Новосандецького, Горлицького, Ясельського, Коросянського, Сяніцького, півд.-зах. Ліського і 4 сіл Новоторзького — разом бл. 3 500 км² і 200 000 населення, в тому ч. 160 000 українців (1939 р.), які жили в бл. 300 селах. На півн. від суцільної Лемк. лежить великий острів *замішанців*, говірка яких зближена до говірки Л., і кілька менших (див. карту). Закарп. суцільна Лемк. займає більшість Пряшівщини — бл. 3 000 км² і 110 000 меш. та ряд етногр. островів. Число Л. (1939 р.) у Галичині коливається (залежно від того, чи зачисляємо до них переходові групи, чи ні) від 140 000 до 200 000, на Пряшівщині від 100 000 до 140 000. Часто назву Лемк. і Л. поширюють також (неправильно) на Динівщину та всю Ліщину.

Історія. В княжу добу півд. Лемк. разом з Закарпаттям входила з пол. 10 в. до 1020-их рр. у сферу впливу Київ. держави, згодом нею заволоділа Угорщина (див. *Закарпаття*). З півн. Лемк. до складу Київ. (а пізніше Гал.-Волинської держави) входила її сх. частина приблизно

по р. Вислоку і Дуклянський перевал на зах. В той час були заселені лише периферичні, найнижчі частини Лемк. — на гал. боці околиці м. Сянока (відоме з 11 в.) та пограничного города Коросна, самі ж гори були майже незалюднені. Після зайняття сх. Лемк. поль. королем Казіміром в 1340-их рр. вся Лемк. належала до Польщі аж до 1772 р.; сх. її частина творила т. зв. Сяніцьку землю в складі Руського воєводства, зах. належала до Краківського воєводства (частини Бєцької і Сандецької земель).

З пол. 14 в. Лемк. підпала 3 колонізаційним хвилям: від півд. зах. на Закарпатті — словацько-нім., від півн. зах. — поль.-нім., на сх. — укр. всуміш з волоським пастушим населенням. Неукр. колонізаційні хвилі охопили нижчі хліборобські частини — підгір'я і спричинили денаціоналізацію більшости давнього укр. населення, зокрема між Вислоком і Сяном. Укр. хвиля виповнила досі майже незаселені, вкриті лісами Бескиди; укр. села, за малими винятками, були засновані на *волоському праві* й вели тваринницьке госп-во. На зах. Лемк., яка не входила до складу Гал.-Волинської держави, вона втиснулася між поляками і словаками (деякі дослідники твердять, що укр.-волоська колонізація покрила тут давнє, дуже слабе, поль. заселення). Заснування осель за волоським правом тривало до 17 в., але назагал було закінчене в 16 в. В кін. 16 в. оформилась сучасна лемківська говірка (І. Панькевич) і закріпилися межі Лемк., які перетривали з малими змінами до 1946 р. Хоч Лемк. розділював держ. кордон, проте зв'язки між гал. і закарп. Л. були завжди жваві, зокрема весь час Л. мандрували з півн. на півд., гол. тому, що на Закарпатті був слабший утиск панщини. У війнах, які захопили Закарпаття в 17 в. в наслідок суперництва між Габсбурґами і Семигородом (див. Закарпаття), та повстанні Франца II Ракоція з поч. 18 в. брали участь і гал. Л. Лемк. була також тереном сел. повстань («збійників») проти шляхти, зокрема в часи Б. Хмельницького та повстання *Костки Наперського*. Під. церк. поглядом півн. Лемк. належала до *Перемиської епархії* (до 15 в. також закарп.).

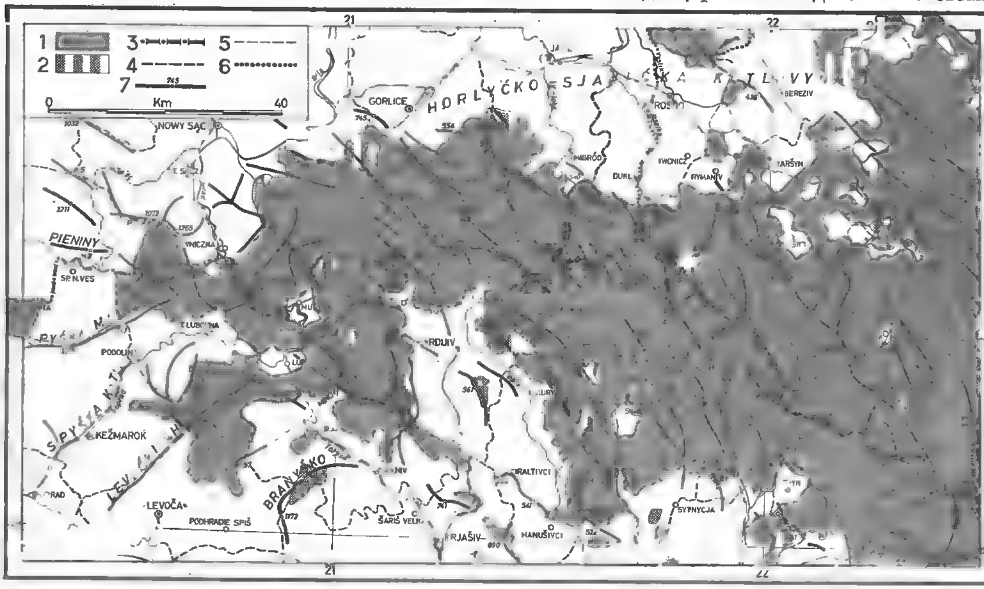

Лемківщина в 1930-их рр.

1 — Оселі з укр. більшістю. 2 — Оселі з укр. меншістю. 3 — Кордони Польщі і Чехо-Словаччини. 4 — Межа Львівського і Краківського воєводств. 5 — Межі повітів. 6 — Зах. кордони Гал.-Волинської держави в 13 в. 7 — Гірські хребти

Периферичне положення Лемк., брак укр. інтеліґенції, за винятком свящ. і небагатьох учителів, брак укр. міст (за винятком Сянока) були причиною слабого зв'язку Лемк. з рештою Галичини (про історію, людність і госп-во закарп. Лемк. див. *Пряшівщина)* також і за австр. часів (з 1772). Притаманний Л. консерватизм зберіг їх, з одного боку, від польонізації, з другого, утруднював ширення нових укр. нац. течій. Тому на Лемк. переважала староруська течія, провідники якої, здебільша місц. свящ., в 1900-их рр. пішли виразно в русофільському напрямі, маючи підтримку царської Росії; окрему увагу вони звернули на виховання

в рос. дусі лемківської молоді в бурсах у Новому Санчі, Сяноці й Горлицях (в двох перших були також укр. бурси). Укр. нац. рух почав діяти з кін. 19 в.; його осередками були *Новий Санч* (діячі: П. *Лінинський*, В. *Яворський*, М. Кубійович, о. Ю. Гадзевич, о. М. *Дороцький*, в 1920-их рр. о. І. *Качмар* й ін.) та *Сянік* (о. О. Константинович, О. Ґудзьо, В. Бучацький, В. Константинович, Й. Лукасевич та ін.; в 1920–30-их рр. також В. *Блавацький*, С. *Ванчицький*, Ф. *Коковський* й ін.). Між укр. і русофільською течіями точилася боротьба за впливи на Л.; про сили їх свідчить факт, що в 1912 р. на Лемк. (разом з Ліським пов.) діяли 22 читальні «Просвіти» і 109 ім. Качковського (русофільських); тоді ж було 185 укр. шкіл, 32 поль., а в 170 селах взагалі не було.

Перша світова війна принесла Л. воєнне знищення (бої в 1914–15 р.) і репресії австр. влади проти русофілів. Постання укр. держави спричинило зріст укр. нац. течії. Після розвалу Австрії влада ЗУНР утрималася до пол. лютого 1919 в гірській частині Сяніччини (Сяніцький комісаріят ЗУНР, з осідком в с. Команчі на чолі з о. Пантелеймоном Шпилькою, т. зв. «Команецька республіка»). Тоді ж русофільська течія проголосила на зах. Лемк. т. зв. «Лемківську республіку», а її орган «Руська Рада», з осідком у Гладишові, вів акцію за приєднання Лемк. до Чехо-Словаччини.

с. Лосе Горлицького пов.

В 1920-их рр. на Лемк. стала переважати укр. течія; її носіями були гол. молоді свящ. й учителі, найбільшим осередком був тоді Сянік. В той же час частина Л. перейшла (гол. в сер. Лемк.) на православіє (в 1935 р. на 145 000 Л. на території Лемківської Апостольської Адміністратури було 18 000 правос.), яке тут мало виразно протиукр. характер.

Дальший розвиток укр. течії намагався стримати поль. уряд, який для розбиття укр. єдности підтримував русофільську течію, а згодом силкувався перетворити Л. на окрему реґіональну групу з поль. нац. почуванням. Ця «лемківська акція» була ведена під протекторатом поль. мін-ва війни і бюра для нац. політики при Президії Ради Міністрів, а Комісія наук. дослідів сх. земель при ньому (з 1934 спеціяльна лемківська секція) мала дати для неї «наук.» підставу. 1934 Лемк. відділено від Перемиської епархії й створено окрему *Лемківську Апостольську Адміністратуру* з русофільською ієрархією; укр. вчителів замінено поляками, до шкіл введено навчання лемківською говіркою за спеціяльно складеним лемківським букварем і з поль. патріотичним забарвленням, а 1938 їх перетворено на утраквістичні; підтримувано русофільсько-польонофільську політ. орг-цію Лемко-Союз і видавано тижневик в поль. дусі «Лемко»; на зах. Лемк. відірвано укр. кооперативи від їхньої централі РСУК у Львові, а майже всі читальні «Просвіти» закрито. Свідомих українців на підставі закону про прикордонну смугу виселювано, все життя віддано під поліційний нагляд. У противагу поль. заходам постала при т-ві «Просвіта» у Львові Лемківська Комісія, щоб вести культ.-осв. роботу на Лемк. та ширити серед укр. громадянства інформації про Л. Такі ж завдання мав двотижневик «*Наш Лемко*», що виходив у Львові з 1934 р. у в-ві І. Тиктора, за ред. І. *Тарновича* (він же автор популярної «Історії Лемківщини»), і пов'язана з ним «Бібліотека Лемківщини» (до 1939 р. — 12 випусків). На Лемк. центром реґіонального лемківсько-укр. руху був Сянік; тут постав 1930 р. музей «*Лемківщина*» (дир. Л. *Ґец*). З метою допомогти лемківсько-українському рухові створилася у ЗДА *Організація Оборони Лемківщини* з М. Дудрою на чолі.

Після відходу поляків і зайняття Лемк. німцями (вересень 1939) буйно розвинувся — попри воєнні труднощі — укр. культ.-осв. рух: укр. шкільництво (в Сяноці й Криниці постав ряд сер. фахових шкіл, м. ін. Учительська Семінарія в Криниці), Укр.-Осв. Т-ва (УОТ) і кооперація; носіями його були місц. Л. і ті українці, що тут перебували після зайняття Галичини большевиками. Русофільські впливи в церк. житті зникли після номінації апостольським адміністратором для Лемк. о. *О. Малиновського* і орг-ції окремої епархії для правос. Л. з архиеп. *Палладієм* на чолі. Працю ведено під керівництвом **УЦК** і його клітин — Укр. Допомогових Комітетів у Сяноці (гол. *П. Біланюк* й ін.), Криниці (*О. Навроцький* та ін.). й Яслі (*Г. Ничка* та ін.).

Літом 1944 сов. війська зайняли сх. частину Лемк., на поч. 1945 і зах. Користаючи з цього, поль. боївки винищили ряд визначніших Л., а на мішаних теренах навіть цілі села. В той час відбулося переселення сов. владою частини Л. до УССР (вже на поч. 1940 р. переїхало до УССР бл. 4 000 Л. на підставі нім.-сов. договору про добровільний обмін населення), воно було продовжене після поль-сов. договору з 16. 8. 1945, який визначив поль.-сов. кордон і остаточно віддав Польщі всю півн. Лемк. та устійнив взаємний обмін населення. Виселення Л. на сх. Лемк. стримувала УПА, яка діяла на Лемк. з 1944 р., а в 1946–47 рр. сконцентрувала тут свої дії; до складу УПА входило багато Л. Під тиском поль. влади перев. частину Л. (всього до 80%) виселено до пол. 1946 р. до УССР, а решту, за малими винятками, переселено 1947 р. на терен Сх. Німеччини, який тепер припав Польщі, і розселено між поль. поселенцями. Опустілу Лемк. заселено частково поль. верховинцями, а більшість землі залишилася пусткою.

До 1956 р. Л., розсіяні в Польщі, не мали, як і всі ін. українці, ніяких нац. прав (див. *Польща*), тільки з 1956 р. дозволено укр. культ.-осв. працю, що її сконцентровано в *Укр. Суспільно-Культурному Т-ві*, при якому створено 1959 окрему секцію для розвитку реґіональної лемківської культури, а при тижневику *«Наше Слово»* виходить постійний додаток *«Лемківське Слово»* (з 1957). Прохання Л. дозволити їм повернутися на Лемк. здійснене лише в малій мірі; на бл. 30–40 000 Л. у Польщі в 1957–58 рр. повернулося бл. 4 000. Вони розпорошені гол. на Горличчині й Сяніччині й лише в кількох селах становлять більшість. Згодом акцію повороту Л. на їхні землі припинено, хоч великі простори Лемк. є й надалі незаселені (напр., в Ліському пов. живе тепер на 1 км² 25 меш., 1939 – 70). Тільки винятково на Лемк. діють школи з навчанням укр. мови, Л. не мають своїх свящ. і ще більше, ніж до війни, зазнають різного роду дискримінації.

Л., переселених до УССР, розпорошено гол. в кол. поль. селах — на Тернопільщині, Самбірщині, Львівщині; деякі з них живуть у Донбасі. І на Україні, і в Польщі вони намагаються плекати свій фолкльор, зокрема пісні, танки (напр., у Польщі — Лемківський Зеленогірський ансамбль, ансамбль пісні й танцю в Білянці на Горличчині, хорові лемківські групи, плекання лемківської пісні в УССР тощо), але молоде лемківське покоління втрачає вже свої реґіональні прикмети. Дещо з укр. пам'яток збереглося в поль. музеях у Сяноці, Новому Санчі, Ряшеві, Перемишлі та у Львові; більшість їх знищена або (частина церков), позбавлена охорони, далі нищиться.

Л ю д н і с т ь і г о с п о д а р с т в о. Пересічна густота населення на гал. Лемк., без Сяніцької котловини, 55 на 1 км², в різних частинах — від 20 до 65; в Сяніцькій котловині 110 (чч. на 1939 р.). Відсоток міської людности 15; м. є лише *Сянік*, решта це м-ка: Мушина, Криниця (курорт), Буківсько, Балигород, а в безпосередньому сусідстві з Лемк. поль.-жид. м. — Новий Санч, Грибів, Горлиці, Жмигород, Дукля, Риманів. Українці становили — без півн. Сяніччини — 82% (поляки — гол. в поль. островах: Мушині, Яслиськах і Посаді Яслиській та в Криниці — 13%, жиди — 5%), в підгірській Сяніччині без м. Сянока лише 60%, в самому ж м. Сяноці 8%.

Завдяки сильній еміґрації до Америки в 1880–1914 рр. населення Лемк. не приростало, після її загальмування — приріст був сильний.

Оселі Л., розташовані у долинах, витягнені ланцюгами; в найвищих частинах гір збереглися залишки пастушого життя (Зах. Бескид) та переходові рільничо-пастуші форми.

Основне зайняття — сіль. госп-во, гол. для покриття власних потреб. До 1880-их рр. (частково і до 1914) велике значення мав випас волів (на гірських пасовищах) і овець (на перелогах і толоках), яких купували весною на Бойківщині й Гуцульщині, а восени продавали в сусідніх м. Після скасування сервітутів і обмеження випасу по лісах тваринництво занепало і набрало молочного характеру, а піднеслося хліборобство (овес, картопля, льон, на півн. Сяніччині також жито і пшениця). Допоміжні зайняття: праця в лісах, домашня і кустарна пром-сть — ткацтво, деревообробна (виріб ґонти, ложкарство — в Новиці й ін.), каменярство (Бортне), мандрівні зайняття (*дротярство*, торгівля маззю в с. Лосє, торгівля баранами в с. Рихвалді й ін.). До 1914 р. велике значення мали сезонові мандрівки на жнива до Угорщини, а ще більше еміґрація до Америки: частина еміґрантів поверталася з заробленими грішми, інші аж до 1939 р. допомагали родинам, які залишилися на рідних землях. На курортах (Щавниця, *Криниця, Жеґестів, Висова, Івоніч, Риманів*, й ін.) Л. знаходили зайняття (прислуга, візники тощо) і продавали свої молочні продукти, ягоди й гриби.

Як е т н і ч н а г р у п а Л. становлять собою окрему одиницю; їхня говірка, духова і матеріяльна культура має, з одного боку, своєрідні архаїчні, деінде

втрачені особливості, з другого — виявляє вплив словацько-поль. оточення, зокрема на мову (див. *Лемківські говірки*). Л. більш, ніж ін. укр. групи, прив'язані до своїх гір, традиційних форм життя і церкви та відпорні на зовн. впливи; це зберегло їх перед денаціоналізацією і витворило притаманний їм консерватизм. Порівняно з ін. групами Л. виявляють більшу племінну солідарність, навіть тоді, коли живуть в діяспорі (в Америці, сучасній Польщі). Л. поділяються на ряд менших підгруп. Назагал зах. Л. — приблизно по Дуклянський перевал на сх. — мають більше архаїчних прикмет, ніж на сх., де лемківські групи витворилися на спільному ґрунті з ін. укр. групами — бойками і долинянами

Матеріяльна культура Л. значно бідніша, ніж у гуцулів, і має характер утилітарний. Лемківські садиби, збудовані з дерева, перев. однобудинкові (при чому житлова частина відділена сіньми від госп.), рідше — двобудинкові. Дах двоспадовий, критий ґонтою на зах., соломою на сх. (див. також ЕУ І, стор. 215–217, зокрема мал. 179А). Архітектура церков подібна до бойківської з тим, що

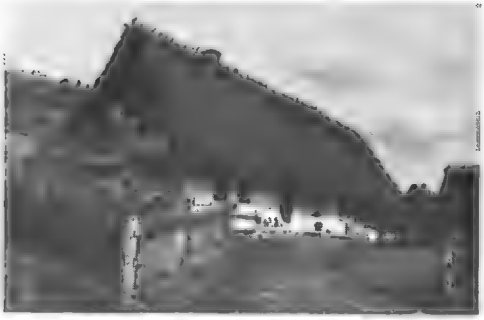

Лемківська хата (с. Довжиця бл. Тісни)

на Лемк. церкви мають назовні надбудовані бароккові бані і високі дзвініці над «бабинцем» (див. ЕУ І, стор. 816–17). Лемківський одяг подібний до бойківського (див. ЕУ II, стор. 149), але в ньому більше привабливости (добір тканин і кольорів, вишивки). Прикрасою жін. одягу є узориста силянка, вив'язана з кольорового намиста; типовим зразком чол. верхнього одягу є «чуга» («чуганя») — широкий плащ з доморобного сукна. На Лемк. поширене нар. різьбарство (б. курортів і на Сяніччині — с. Балутянка і Вільки).

Значно багатший лемківський фолкльор, зокрема пісенний репертуар; велика частина лемківських пісень (зокрема весільні й жартівливі) є витвором самих Л., ін. — варіянти широковідомих укр. пісень, чималий вплив на Лемк. мав словацький фолкльор. Мелодії лемківських пісень відзначаються

Церква в с. Поворознику бл. Криниці

великою різноманітністю форм, багатою орнаментикою муз. строф та різною метроритмічною будовою.

Фраґмент лемківського весілля; молодий у «гуні»

Лемк. дала чимало інтеліґенції і укр. діячів, які лише рідко тут могли діста-

ти зайняття; вони походили здебільша з старих лемківських священичих родин. Найбільше дала Лемк. церк. діячів: митр. Йосифа *Сембратовича* і Сильвестра *Сембратовича* (кардинала), єпископів: Т. *Полянського*, Ю. *Пелеша*, Й. *Коциловського*, першого лемківського апостольського адміністратора В. *Масцюха* й ін.; церк. діяча І. *Могильницького*; вчених богословів і проф. Львівського Ун-ту о. Й. *Делькевича*, о. Т. *Мишковського* та ін. З Лемк. походили і про Лемк. писали письм.: Єронім Анонім (псевд. о. В. *Хиляка*), автор оп., писаних лемківською говіркою, поет Б. *Антонич*, Ф. *Коковський*, І. *Филипчак*, Ю. *Тарнович*, Г. *Ганудяк* (видавець, оп. з життя Л.), І. Русенко та ін. Нащадками лемківських родів були композитор М. *Вербицький* і співак М. *Менцінський*. Сучасними мистцями родом з Лемк., в творчості яких виступають лемківські елементи, є скульптори — М. *Черешньовський* (у ЗДА), брати Василь і Іван Одрехівські (Львів), Г. Пецух (Польща) й ін., маляр примітивів *Никифор* у Криниці; співачки сестри Марія, Ніна і Даниїла Байко (Україна), в репертуарі яких є лемківські пісні, та ін.

Дослідницька праця над Лемк. була найінтенсивнішою в 1920–30-их рр. Це були гол. досліди над лемківськими говірками (І. Верхратський, І. Зілинський — родом з Лемк., І. Панькевич, Й. Шемлей, З. Штібер й ін.) та етнографією (В. Гнатюк, Ф. Колесса, І. Фальківський, С. Удзеля, Р. Райнфус й ін.); мало є праць, присвячених історії Лемк. (М. Кордуба, М. Андрусяк), більше існує розвідок до новіших подій на Лемк. (І. Филипчак, Ю. Тарнович, Ф. Коковський, В. Бучацький та ін.). Багато інформацій подає сучасна лемківська преса «Лемківське Слово» у Варшаві (м. ін. цінна бібліографія Лемк., починаючи з ч. 52 за 1961 р.) і «Лемківські Вісті» в Йонкерсі у ЗДА.

Л. в А м е р и ц і. Л., спершу з Пряшівщини, пізніше з Галичини були першими укр. іміґрантами в ЗДА (1870-і рр.) і до кін. 19 в. переважали серед укр. іміґрантів, тому вони і дали початок укр. організованого життя у ЗДА.

У наслідок сильної іміґрації, що тривала весь час аж до 1930 р., у ЗДА і Канаді живе тепер 100–150 000 осіб лемківського походження , тобто $^{1}/_{4}$—$^{1}/_{3}$ всіх Л. у світі (дуже приблизно). Найбільше Л. скупчено в Пенсільванії і в м. Клівленді та його околицях.

Історія лемківської еміґрації до ЗДА є така сама, як і всіх українців (див. *З'єднані Держави Америки*). Серед Л. виявилися і діють три течії: «рутенська», до якої належить загал Л. з Пряшівщини і частина з Галичини, укр. і русофільська. Л. греко-католики з Закарпаття (і невелика частина з Галичини) належать до Пітсбурзького екзархату, Л. з Галичини до укр.-кат. епархій. Л. правос. здебільша до Рос. Правос. Церкви й Карпато-Руської Гр.-Кат. Правос. Церкви в Америці. Більшість Л. належить до допомогово-асекураційних т-в «рутенського» й русофільського напряму, менше до укр. (див. 816 стор.). Окремою допомоговою орг-цією, яка гуртує Л. консерватистів є *Лемко-Союз*, заснований 1929 р. з русофільськими симпатіями. Орг-цією укр. нац. течії Л. є *Організація Оборони Лемківщи* (з 1936 р.), яка виявляє жваву діяльність в обороні Л., виселених з гал. Лемк. Л. створили також свою власну пресу укр. напряму — «Лемківський Дзвін» (1936–39, ред. М. Дудра), «Лемківщина» (1949–52 в Торонто, ред. Ю. Тарнович), місячник «*Лемківські Вісті*» (з 1958, ред. С. Женецький); русофільського — «Лемко» (1928–36), «Карпаторуська Робоча Газета», «Карпатська Русь» — всі органи Лемко-Союзу.

Література: Г н а т ю к В. Русини Пряшівської епархії і їх говори. ЗНТШ, 35—36. Л. 1900; В е р х р а т с ь к и й І. Про говор гал. лемків. Зб. Філол. Секції НТШ, 5. Л. 1902; К о р д у б а М. Зах. пограниччя Гал. держави між Карпатами та дол. Сяном в XIII ст. ЗНТШ, 138—140. Л. 1925; К о л е с с а Ф. Нар. пісні з гал. Лемківщини. Етногр. Зб. НТШ XXXIX—XL. Л. 1929; S z e m ł e j I. Z badań nad gwarą łemkowską. Lud Słowiański, т III. Кр. 1934; L e s z c z y c k i S. Zarys antropogeograficzny Łemkowszczyzny. Wierchy, XIII. Кр. 1935; R e i n f u s s R. Łemkowie. Wierchy, XIV. Кр. 1936; Т а р н о в и ч Ю. Ілюстрована історія Лемківщини. Л. 1936; Шематизм гр.-кат. духовенства Апостольської Адміністратури Лемківщини, опрацював Я д л о в с ь к и й С. Л. 1936; З і л и н с ь к и й І. Питання про лемківсько-бойківську мовну границю. Lud Słowiański, т. IV. Кр. 1937; П а н ь к е в и ч І. Українські говори Підкарпатської Руси і сумежних областей. Прага 1938; Komisja Naukowych Badań Ziem Wschodnich. Drugi zjazd Sprawozdawczo-Naukowy poświęcony Środkowym i Wschodnim Karpatom Polskim w Krakowie. В. 1938; A n d r u s i a k M. Der Westukrainische Stamm der Lemken. Südost Forschungen, VI, 3—4. Мюнхен 1941; Т а р н о в и ч Ю. Лемківщина. Матеріяльна культура. Кр. 1941; S t i e b e r Z. Toponastyka Łemkowszczyzny. I, II. 1948—49, Uzupełnienia, 1952 Лодзь; S t i e b e r Z. Atlas językowy Łemkowszczyzny, чч. 1—5. Лодзь 1956—61; П а н ь к е в и ч І. До питання генези українсько-лемківських говорів. IV Международный Съезд славистов. Славянская Филология. М. 1958; Ш а х С. Між Сяном і Дунайцем. Спомин. І. Мюнхен 1960; Б у ч а ц ь к и й В. Лемківщина і лемки. Торонто 1961.

В. Кубійович

Лемківська Апостольська Адміністратура, гр.-кат. церк. адміністративна одиниця на гал. *Лемківщині*, проголошена декретом Конґреґації для Сх. Церкви 10. 2. 1934; охоплювала 9 деканатів, виділених з *Перемиської епархії*, і 121 парохію, нараховувала 127 000 вірних (1936 р.). Л. А. А. була створена під тиском поль.

уряду і під претекстом, що вона буде заборолом проти поширення православія на Лемківщині; на ділі поль. урядові йшлося про те, щоб зберегти Лемківщину перед українізацією укр. священиками. Л. А. А. безпосередньо залежала від Риму, осідком її був Риманів, пізніше Сянік. Апостольськими адміністраторами були: Я. *Медвецький*, О. *Масцюх* і О. *Малиновський*. За поль. окупації до 1939 р. в Л. А. А. панував протиукр. напрям і намагання створити з лемків окремий народ та їх спольонізувати; м. ін. студенти богословія мусіли студіювати в поль. духовних семінаріях у Кракові й Тарнові. Л. А. А. ліквідувала Польща 1945 разом з примусовим виселенням лемків.

«Лемківське Слово», постійний додаток (з 1957) до тижневика *«Наше Слово»* у Варшаві, присвячений лемківським справам у всьому світі, зокрема у Польщі. Плекає особливості лемків (говірку, фолкльор) як складової частини укр. народу в дусі співпраці з сучасною Польщею і УССР.

Лемківський Бескид, див. *Низький Бескид*.

«Лемківські Вісті», місячник, присвячений справам лемків, виходить у Йонкерсі (ЗДА) з 1958 як орган *Організації Оборони Лемківщини*; (ред. С. Женецький; при «Л.В.» видається «Бібліотека Л. В.») досі 2 випуски.

Лемківські говірки, належать до півд.-зах. групи укр. говірок, споріднені з надсянськими, а далі — бойківськими і сер.-закарпатськими говірками; положення на зах. краї укр. території клином поміж поль. та словацькими говірками вплинуло на витворення різких особливостей, відсутніх в ін. укр. говірках. У висліді словацької експансії у Пряшівщину постала смуга перехідно-мішаних укр.-словацьких говірок. Наслідком поль. експансії від півн. заходу вже тільки як мовний острівець залишилася проміжна до надсянської говірки — говірка *замішанців* (кількох сіл на півд. від Ряшева). Постання лемківського клину в Карпатах поміж сх.-словацькими та поль. говірками поль. славісти (З. Штібер) уявляли собі як вислід укр. колонізації (з Сяніччини–Перемищини, на думку І. Панькевича) в 14—15 вв. верховини, що становила рідко заселений поміст від малополь. до пряшівських, первісно перехідних поль.-словацьких говірок. Чеські й словацькі славісти (Ф. Тіхі, Й. Віра) уважали півд.-зах. лемківські терени за поукраїнщені, спершу з рідкою словацькою людністю, верховинські пустирі. Укр. дослідники (В. Гнатюк, С. Томашівський, І. Верхратський, Й. Шемлей) вважали Л. г. за автохтонні (крім найзахідніших). Межі Л. г. від сходу: р. Лаборець—Ослава—Сян; експансія Л. г. на півд. сх. створила смугу перехідних до сер.-закарп. говірок поміж р. Лабірцем та Цірокою. Деякі особливості не поширилися на всю властиву лемківську територію та тим розділили її на зах. (над р. Попрадом), сер. (на зах. від Дуклі—Нижнього Свидника—Ґіральтовців) та сх. говірки.

Особливості: 1) *і* з *ō* (віз, ніс; але на зах.: выз, ныс); 'у, *йу* з *ē* (ньус «ніс» від «нести», пйук «пік»); 2) зберігання різниці поміж праслов. *у*—*і* у формі: *ы*—*и*, *і* (сын — си́ньий «син — синій») та зберігання давніх груп *кы, гы, хы, ґы* (мухы, но́гы, ру́кы); 3) *дж* на місці праслов. *d*+*ḭ* (ме́джа, «межа», чу́джый, «чужий»); 4) постійний наголос на передостанньому складі слова (моўо́ко, ру́ка); 5) сполуки -ыр-, ыл- (-ыў-) на місці праслов. -ъr-, -ьr-, -ъl-, -ьl- поміж приголосними (гырміти «гриміти», сы́ўза «сльоза»); 6) ствердіння шелесних *ш, ж, дж, ч* (крім півд. сх.) та перехід груп *ши, жи* в *шы, жы* (шы́ло, жыто; над Попрадом ще й: *чы, джы*); 7) твердість кінцевих пом'якшених зубних приголосних (о́ген «вогонь», гіст «гість», ход «ходи», штос «щось»; о́тец «батько») та *ц*, с у наростках *-ица, -скый, -цкый* (йали́ца, ху́пскый); 8) відсутність подвоєних приголосних у типі: зы́льа «зілля»; 9) збереження *-л* у формах типу: был «був» (у сер. і зах. усяке тверде *л* у визвуці складів і перед голосними заднього ряду вимовляється з поль. як *ў*: моўо́ко); 10) відсутність вставного *л* після губних (ку́пйу); 11) дорсальна (шепелява) вимова пом'якшених зубних *сь, зь, ць, дзь*, які в сер. та зах. говірках переходять у пом'якшені шелесні *шь, жь, чь, джь*, (шьі́но «сіно»); 12) зміна прийменник-приросток *в*+*голосний* або *дзвінкий приголосний* в *г* (г зимі «взимі», гмерти «вмерти»); *в*+ *глухий приголосний* в *х* (хпасти «впасти»); 13) енерґійний приступ при вимові назвучних голосних і отже — відсутність приставних приголосних (о́на «вона» і навіть: а́пко «яблуко»); 14) міжслівна фонетика типу: хлыпсу́хый, цыбмоўо́тит; 15) задньопіднебінна вимова *н* у групах *нк, нґ* (студе́ŋка «джерело»); 16) закінчення: орудний однини жін. іменника: *-ом* (том до́бром ру́ком «тією доброю рукою»); родовий однини жін. прикметника: *-ой* (до́брой «доброї»); давальний однини жін. прикметника: *-і* (добрі «добрій»); ква́сной моло́ко «кисле молоко» — на сході; місцевий однини чоловічого і сер. прикметника: *-ым* (х тым во́зы «в тім возі»); називний множини прикметника: *-ы*

(до́бры льу́де «добрі люди»); орудний множини: -ъма (тыма новы́ма стоўо́ма «тими новими столами»); 17) вплив закінчень твердого типу у відмінюванні імен на м'який (ковальо́ви — на півдні: кова́льой, кова́льом; ды́ньом «динею», кы́стьом «кістю»; з ньом «з нею»; ґ(у) ньо́му «до нього»; але не у місцевому однини: на ко́ни «на коні»); 18) архаїчні закінчення в множині чоловічих іменників: називний множини: *-и -е -ове* (сьпіва́ци «співаки», вольа́ре «волярі, пастухи волів», воўо́ве «воли»); давальний множини: *-ім* (во́лым «волам»); місцевий множини: *-'іх, -'ох* (на во́лых «на волах», на лью́дьох «на людях»); орудний множини: *-ома* (стоўо́ма «столами») та *-ы* (обра́зы «образами»); родовий множини: *-ий* у типі: гу́сий «гусей» (на півд. від Карпат тут скрізь *-ох:* гу́сьох «ґусей», ру́кох «рук»); 19) дієслівні форми типу: три́мам, -аш, -ат, -а́ме, -а́те, -а́йут (-а̃ут, -а̃вут); наказовий спосіб: бер, бе́рме, бе́рте «бери», «берім», «беріть»; жний, -ме, -те «жни», «жнім», «жніть»; умовний спосіб: хо́диў бым, -быс, -бы; ходи́ли бызме, -быстe, -бы; минулий час: хо́диў йем, -йес; ходи́ли -(йе)зме, -(йе)сте; майбутній час: бу́ду хо́диў (на сх. бу́ду ходи́ти); купію, -ієш «купую, -уєш» на півд.; 20) енклітичні форми особових займенників: мі, ті, сі «мені, тобі, собі»; ньа, тьа, сьа (як частка — окремо від дієслова: йа сьа бо́йу «боюся»!) «мене, тебе, себе»; 21) прислівникові форми на *-і* (ўа́дны «гарно»); 22) на зах. конструкції типу: кроі́ти з но́жом «краяти ножем»; 23) лексичні особливості (штырде́сьат «сорок», хы́жа «хата», вы́глъад «вікно»; польонізми, словакізми, угризми). Окремі особливості Л. г. засвідчені в пам'ятках здебільша вже 16—18 вв.

Найбільше записів Л. г. дали *Верхратський* і *Панькевич;* місц. назви Лемківщини зібрав *Штібер;* від 1956 він видає „Atlas językowy dawnej Łemkowszczyzny"; досліди Л. г. вели ще *Й. Шемлей, В. Гнатюк* та І. *Зілинський.* *О. Горбач*

«Лемківщина», реґіональний укр. музей, засно́ваний 1930 р. у Сяноці; гол. організатори: Л. *Ґец* (дир. «Л.»), о. С. Венгринович, І. Добрянська, Ф. Коковський, І. Фюнт. Мав зразки лемківського нар. мистецтва, цінну зб. ікон, рукописів (15—18 вв.), архів і був осередком культ. і дослідницької роботи на Лемківщині; видав 3 випуски «Вібліотеки Л.». Після війни ліквідований поляками; рештки зб. разом з фондами Muzeum Ziemi Sanockiej (з 1934 р.) знаходяться в держ. музеї у Сяноці, що має виключно поль. керівництво і не веде ніякої праці над вивченням культури Лемківщини.

Лемко-Союз, суспільно-допомогова орг-ція, що об'єднує лемків-консерватистів у ЗДА і Канаді, які не стоять на укр. нац. плятформі; заснований 1929, спершу осідок у Клівленді, пізніше у Йонкерсі; офіціоз — тижневик «Карпатська Русь» (давніше «Лемко», «Карпаторуська Робоча Газета»), писаний лемківською говіркою.

Леніна озеро, назва водоймища на Дніпрі, вище від греблі *Дніпровської гідроелектростанції,* площа — 322 км², глибина б. греблі — 35–38 м.

Ленінград, див. *Петербурґ.*

Ленінградське Товариство дослідників української історії, письменства та мови (згодом при ВУАН), існувало з 1922 р. на чолі з акад. В. Перетцом. Випустило два томи: «Збірник Ленінградського при УАН Т-ва дослідників укр. історії, письменства та мови» за ред. В. Перетца (I-II, 1928—29). Членами т-ва були: В. Адріянова-Перетц, І. Абрамов, Д. Абрамович, О. Баранніков, В. Данилів, А. Лященко, І. Рибаков, І. Фетісов, С. Щеглова та ін. (бл. 40). При Л. Т. діяла Етнографічна Комісія, що студіювала умови побуту українців за межами України, гол. на Кубані. Ліквідоване на поч. 1930-их рр.

Леніне (IX—16, кол. назва Сім Колодязів, с. м. т. на Керчинському півострові, р. ц. Кримської обл; 3 100 меш. (1959).

Ленін і ленінізм. Володимир Ленін (1870–1924), рос. революціонер і політ. діяч, засновник та ідеолог большевизму і міжнар. комунізму. Справжнє прізвище – Ульянов. За освітою – правник. В 1895–99 за рев. діяльність був ув'язнений і засланий на Сибір. Протягом 1900–05 та 1908–17 перебував на еміґрації, де співредаґував рос. соц.-дем. газ. Вів фракційну боротьбу в *Рос. Соц.-Дем. Роб. Партії* за створення больш. партії (див. *КПСС*). Після лютневої революції 1917 був перевезений німцями до Росії для посилення аґітації за припинення війни. Організував і керував *Жовтневою революцією* та став першим гол. уряду Сов. Росії. Протягом 1918–20 керував гром. війною проти білих рос. армій та організував завоювання Червоною армією, при допомозі місц. комуністів, майже всіх самостійних держав нерос. народів, що відокремилися від Рос. Імперії. В 1919 заснував *Комінтерн* з надією здійснити світову ком. революцію. У 1922 р. був ініціятором утворення СССР.

Ідеологія Л. походить з трьох джерел: рос. *народництва,* політ. марксизму та геґельянської філософії. Ленінізм можна назвати «народницьким марксизмом», породженим специфічними умовами Росії того часу — екон. й культ. відсталістю,

браком дем. свободи і традицій, царським поліційним режимом. Від народників Л. перебрав концепцію боротьби засобами підпільної партійної орг-ції «проф. революціонерів». Під впливом народників Л. також оцінив рев. силу селянства та, зревізувавши марксизм, розвинув теорію, що збідніла частина селянства належить до кляси пролетаріяту і буде підтримувати робітників у боротьбі за соціялізм. Від марксизму Л. взяв гол. чином тільки теорію клясової боротьби, але й її розвинув у значно нову й іншу теорію і практику організованої підривної боротьби за владу та створення монопартійної «диктатури пролетаріяту» у формі *совєтів*. Екон. вчення Маркса Л. розвинув мало, філософію іст. детермінізму відкидав. Він гостро полемізував проти «леґальних марксистів», зах.-евр. соціял-демократів та меншовиків, які стояли на позиціях детерміністичного марксизму і чекали на соц. революцію, що мала бназріти сама собою наслідком повного розвитку капіталізму. Л. виступив проти них з волюнтаристичних позицій, доводячи, що дисциплінована партія «проф. революціонерів» може приспішити революцію та перетворити її з буржуазнодем. на соц. На цьому ґрунті в 1903 в РСДРП виник розлам, і Л. очолив її рев. больш. крило. Після поразки революції 1905 Л. вивчав діялектику Геґеля, застосовуючи її методу не лише в теоретичній полеміці, але і в політ. боротьбі, сам викликаючи, а потім використовуючи різні конфлікти. Політ. «макіявеллізм» Л., часті зміни його програми і тактики залежно від обставин були, на його думку, послідовним застосуванням діялектики на практиці.

Л. не був доктринером і фактично не мав ніякої більшої принципової програми, крім здобуття й утримання влади будь-якими засобами. Але глибоко вірячи в свою особисту правоту й утотожнюючи все, що він робив, з інтересами соціялізму й пролетаріяту та бувши разом з тим талановитим полемістом і невтомним організатором, Л. умів переконувати свою партію і вести її від однієї зміни тактики й програми до іншої без великих труднощів і розламів. Саме цією елястичністю, до речі, політика Л. помітно відрізнялася від політики Сталіна.

Історія ленінізму повна суперечностей, зиґзаґів і переходів з однієї позиції на іншу. До 1917 р. Л. був, напр., проти розподілу землі між селянами, а в 1917, побачивши свою помилку, перехопив у есерів їх програму і згодився на те, щоб сіль. пролетар перетворився і на власника, аби лише здобути його підтримку для своєї влади. Ще в березні 1917 Л. твердив, що в Росії може перемогти лише буржуазна, а не соц. революція, але вже в квітні висунув гасло захоплення влади большевиками, коли побачив, що це можна здійснити. В системі *«воєнного комунізму»* ще в 1920 р. він вбачав «фактичний початок комунізму», але вже в 1921 назвав це «помилкою» і пішов на часткову реставрацію капіталізму в системі *НЕП*'у. Задля збереження своєї диктатури він не зупинився й перед тим, щоб порушити середпартійну демократію, коли в 1920—21 провів ліквідацію *«Робітничої опозиції»*. Однак, без сумніву, Ленінова диктатура була м'якшою, ніж Сталінова.

В нац. питанні Л. також перейшов велику еволюцію, роблячи з бігом часу поступки силі нац.-визвольних рухів. Спочатку він стояв лише за автономію для нац. меншин і одночасно за їх асиміляцію. Потім він зійшов на позиції федералізму, а далі й конфедерації сов. держав у формі СССР з правом необмеженого розвитку нац. культур та кадрів. У випадку нац. питання найяскравіше виявилася діялектичність тактики Л. Принципово він завжди стояв за збереження єдности кол. Рос. Імперії. Але до Жовтневої революції підтримував сепаратистів, бо їхні змагання ослаблювали царат і уряд Керенського. Прийшовши сам до влади, навпаки, став поборювати сепаратизм, виправдуючи це тим, що, мовляв, це нац. буржуазія хоче відокремитися від соціялізму, а не від Росії. Рос. большевикам Л. наказував виступати перед нерос. народами з гаслом «самовизначення аж до відокремлення», а нерос. большевикам одночасно наказував заявляти, що їх народи відділятися від Росії не хочуть і не потребують.

На Україні Л. ніколи не був й історією та культурою укр. народу не цікавився. В своїй кн. «Развитие капитализма в России» (1899) та в статтях по аґрарному питанню й ін. виявив знання специфічних соц.-екон. відносин на Україні, але з укр. нац. питанням він безпосередньо зустрівся лише в 1913–14, коли укр. соціял-демократ Л. Юркевич виступив з критикою його позицій в нац. питанні. Ще гострішої критики зазнала його нац. програма в 1919 з боку укр. большевиків В. *Шахрая* та Ю. *Лапчинського*. Під впливом цих критичних виступів проти нього Л. став поважно трактувати укр. нац. визвольний рух і пристосовувати до нього свою тактику, хоч ворогом його він ніколи не переставав бути. Відверто й часто він цього не висловлював, але принагідно назвав М. Драгоманова «буржуазним націоналістом», а в приватних листах (листи до І. Арманд) зловтішався, що «гал. пропаґанді», мовляв, не вдасть-

ся зробити з українців самостійників. В засаді Л. завжди утотожнював укр. нац.-визвольний рух з укр. селом, а місто й робітництво на Україні трактував достатньо зросійщеними, щоб на них спирати свою політику затримання України при Росії. Тому в своїх висловлюваннях про Україну і в практичній політиці Л. послідовно роз'єднував укр. робітників і селян і звужував укр. проблему до «сел. питання». Тактика Л. в укр. питанні була мінливою, як і скрізь. Він спочатку підтримував Центр. Раду, визнав УНР незалежною державою, а потім проголосив їй війну. В 1919 він погодився на вимоги укр. большевиків та боротьбістів і визнав самостійність УССР, а в 1920 був за ліквідацію УССР і влиття України до складу РСФСР на правах куцої автономії. В 1922–23, під натиском укр. комуністів, він знову змінив позицію і виступив проти «автономізації», але натомість запропонував створення єдиного СССР.

Проте, рос. шовіністом Л. не був, бо вважав, що це шкодить інтересам і єдності Росії. Він критикував рос. шовіністів, вказуючи, що своєю нетактовністю вони настроюють нац. меншини проти Росії, створюють ґрунт для сепаратизму. Л. вчив росіян на словах співчувати українцям й ін. нац. меншинам, визнавати їх минулі кривди, заподіяні царатом, обіцяти їм свободу нац. культури, мови тощо і в такий спосіб їх ідейно роззброювати та притягати до себе.

Своєю глибоко продуманою діялектикою і поступливою тактикою Л. збивав з пантелику та переконував багатьох, і тому його політика мала такий іст. успіх. На Україні Л. не мав великих впливів до літа 1917. В РСДРП на Україні переважали меншовики, а серед українців большевиків було зовсім мало (див. *Ком. Партія України*). Україну Л. завоював збройною силою армії РСФСР. Однак, у процесі боротьби на бік большевиків перейшли ліві соціял-демократи «незалежники», ліві есери «боротьбісти» й ін., і то не тільки тому, що вони корилися обставинам і рос. окупації, а й тому, що Л. таки переконував їх своїми обіцянками й поступками.

Ленінізм як доктрина ще й досі його послідовниками науково не вивчений, а перетворений на культ. Початкові досліди над ним розпочато в кін. 20-их рр. в Ін-ті Леніна в Москві, але скоро ті досліди припинено. Намагаючися перебрати на себе авторитет Л., Сталін в 1930 канонізував ленінізм, наказав вивчати й цитувати вибрані твори Л., а вид. його творів поставив під цензуру. Багато творів Л., що суперечили Сталіновій поточній політиці, залишилися неопублікованими (зокрема «Заповіт»). Після смерти Сталіна Хрущов декларативно проголосив поворот до ленінізму, але це було лише пропаґандивне гасло, розраховане на те, щоб відрізнитися від сталінізму та перетягти на себе залишки авторитету Л.

На Україні трохи ориґінальних дослідів над ленінізмом проведено в 20-их рр. у ст. Є. *Гірчака*, Л. Перчика, Г. Рохкіна, М. Воліна, М. *Попова*. Послідовним ленінцем на Україні і знавцем лінії Л. в нац. питанні був М. *Скрипник*, особистий приятель Л. В його творах є багато влучних інтерпретацій ленінізму, зокрема його дорев. історії. Канонічні писання на теми Л. весь час стоять на Україні на низькому поземі й є порівняно нечисленними. Щойно після 1956 стали появлятися дисертації й монографії з цієї ділянки, в яких іноді зустрічаються вартісні інформації й інтерпретації.

На еміґрації деякі аспекти писань і політики Л. вивчали і про них писали Д. *Донцов*, В. *Винниченко*, І. *Майстренко*, П. *Феденко*, І. *Решетар*, Ю. Борис та ін.

Література: Ленін В. Твори. К. 38 тт. (вид. продовжується); В. І. Ленін про Україну. К. 1957; Юркевич Л. Єзуїтська політика. Дзвін, ч. 5. 1914; Шахрай В., Мазлах С. До хвилі. Саратов 1919; Равич-Черкаський М. Ленін і нац. питання. Червоний шлях, чч. 3—4—5. Х. 1924; Ленін В. Нац. питання. Зб. ст. Х. 1930 (в цьому вид. важливою є інтерпретативна передмова М. Скрипника); Иовчук М. Ленинизм — высшее достижение русской и мировой культуры. Коммунист, ч. 1. М. 1955; Юрченко О. Ленін і Україна. Комуніст України. ч. 4, К. 1957; Юрченко А. Ленин и образование Ком. партии Украины. К. 1958; Зашкільняк А. Воротьба В. Леніна за орг. основи ком. партії. Л. 1960; Феденко П. Марксистські і больш. теорії нац. питання. Мюнхен 1960; Гуржій І., Сабрей В. Ленін В. І. про найважливіші питання іст. України. К. 1960. Reshetar I. S. Lenin on the Ukraine. Аннали УВАН, чч. 1—2, Нью-Йорк 1961; Russian Bolshevism. I., Bojko. Russian Populism (Narodnichstvo) as a Source of Leninism-Stalinism. Мюнхен 1961. В. *Голубничий*

Ленінська Комуністична Спілка Молоді України (ЛКСМУ), див *Комсомол*.

Ленінське (V–20), с. м. т. Свердловського р-ну Луганської обл.; 14 000 меш. (1959); видобуток вугілля.

Ленкавський Степан (*1904), революціонер, провідний чл. й ідеолог Союзу Укр. Націоналістичної Молоді, учасник Основного Збору ОУН і чл. Крайової Екзекутиви ОУН на Зах. Укр. Землях. В'язень поль. і нім. тюрем і концентраційних таборів. У внутр. конфлікті ОУН від поч. по боці С. Бандери, після вбивства останнього (1959) став провідником закордонних частин ОУН. Ідеологічні та публіцистичні ст.

Ленківці, с. Кельменецького р-ну Чернівецької обл., ранньо-трипільське поселення, велика скитська могила-кенотаф з пізнішими впускними похованнями 2—

3 вв. по Хр.; рештки укріплень городища з княжих часів (12—13 вв.).

Ленний устрій, див. *Феодалізм.*

Леон (Леонтій) (†1004?), за традицією (не досить певною) вважається другим київ. митр., родом грек.

Леонідзе Юрій (*1899), грузинський поет і літературознавець, м. ін. цикл поезій з укр. тематикою «У Миргороді», вірш «Тарасові Шевченку» та ін.; переклав окремі розділи «Слова о полку Ігореві», твори Т. Шевченка, І. Франка, Л. Українки, П. Тичини; укр. переклади віршів Л. у кн. «Вибране» (1949) і в «Поезія грузинського народу», т. 2 (1961).

Леонова Дарія (1829—96), видатна рос. співачка, в 1863 р. перша виконала гол. партію в опері «Запорожець за Дунаєм» (Гулака-Артемовського), 1879 разом з М. Мусорґським відбула концертове турне по Україні.

Леонтій (†1073), св., з 1051 єп. ростовський з ченців Києво-Печерської Лаври. Боровся проти поганства, від прихильників якого зазнав переслідувань і мученицької смерти. Мощі віднайдено 1164 р.

Леонтій Карпович, див. *Карпович* Леонтій.

Леонтович Володимир (1866—1933), гром. діяч і письм. (псевд. В. Левенко), родом з Лубенщини, кандидат прав, до революції земський діяч на Полтавщині, чл. Старої Громади і ТУП, чл. ред. «ЛНВ» у Києві, меценат щоденника «Рада»; 1917 чл. Центр. Ради, за гетьманату мін. зем. справ у кабінеті Лизогуба; на еміґрації в Берліні, потім у Празі, де й помер. Друкуватися почав на поч. 1890-их рр. у гал. («Зоря», «ЛНВ») і наддніпрянських («КСт.»; «Нова Громада», «Громадська Думка» й ін.) вид. Серед ін. побутово-реалістичні повісті: «Пани і люди» (1893), «Per pedes apostolorum» (1897), «Старе й нове» (1913), «Оповідання» I (1918), «Спомини утікача» (1922), «Хроніка родини Гречок» (1922), автобіографічні «Дитячі й юнацькі роки Володі Ганкевича» (в газ. «Америка», 1959) та ін.; разом з Єфимовим склав юридичний рос.-укр. словник.

В. Леонтович

Леонтович Володимир (*1881), інж.-будівельник і геодезист родом з Гадячого, з 1910 викладач і з 1940 проф. високих шкіл у Києві — Політехн., Інженерно-Будів. і Художнього ін-тів. Реставрація замка в Острозі (1912—14), праці з ділянки геодезії.

Леонтович Микола (1877—1921), визначний композитор, муз. діяч і педагог, син свящ., за освітою теолог, родом з Поділля (с. Манастирок), понад 20 рр. учитель хорового співу і дириґентури в школах Поділля, Київщини і Катеринославщини (найдовше в Тульчині). 1904 р. Л. склав іспит на реґента в Петербурзькій Академії, 1903—13 студіював у Б. Яворського, використовуючи літні місяці, вільні від шкільних зайнять. 1919 короткий час викладав у Муз.-Драматичному Ін-ті ім. Лисенка в Києві. Л. трагічно згинув, застрелений невідомим злочинцем у домі своїх батьків в с. Марківці, де й похований. Гол. праці Л. — хорові твори а капеля для мішаного хору, оперті на укр. нар. мелодіях (бл. 200), трьох типів: строфічні пісні (гармонізації укр. нар. пісень), строфічно-варіяційні обробки і ориґінальні твори, побудовані на основі мелодій і тексту нар. пісень («Щедрик»). Ін. хорові твори Л. на тексти різних поетів («Льодолом», «Літні тони» на слова Чупринки та ін.) помітні своєю гармонічною структурою. Л. залишив ще церк. твори (Літургія, канти та ін.) і фраґменти з незакінченої опери «На русалчин великдень» на лібретто Н. Танашевич за казкою Б. Грінченка. Характеристичною основою хорової фактури Л. є поліфонічне голосоведення з багатим і різноманітним застосуванням імітаційної техніки. Л. вводить своєрідну «вокальну інструментацію», використовуючи барву окремих голосів, їхні комбінації і реґістри («Дударик»). Особливе значення для творчости Л. має текст нар. пісень (усі строфи), зміст якого впливає на характер і форму творів. Творчість Л. відіграла значну ролю в розвиткові укр. хорової культури 20 в. і мала великий вплив як на вокальну, так і на інструментальну творчість композиторів наступних ґенерацій. Хорові твори Л. стали основою репертуарів найкращих ансамблів (Кошиць), здобули високу оцінку фахової критики і широку популярність, навіть за межами України («Щедрик» у ЗДА).

М. Леонтович

Література: Козицький П. Форми муз. мислення у М. Леонтовича. К. 1926; Дяченко В. М. Д. Леонтович. К. 1940, 2 вид. 1950; М. Д. Леонтович. Зб. статтей та матеріялів. К. 1947; Гордійчук М. М. Д. Леонтович. К. 1956 і 1960.

В. Витвицький

Леонтович Олександер (1869—1943), фізіолог і неврогістолог родом з Києва, д. чл. АН УРСР (з 1929 р.); з 1898 викладач с.-г. відділу Київ. Політехн. Ін-ту, 1913–39 — проф. Моск. С.-Г. Ін-ту, з 1936 керівник відділу Ін-ту Клінічної Фізіології АН УРСР. Бл. 80 праць, гол. з ділянки фізіології та гістології веґетативної нервової системи; Л. розробив методу фарбування нервових структур метиленовою синькою. Список праць Л. вміщений в «Збірнику, присвяченому пам'яті О. В. Леонтовича (1869–1943)», 19.8.

О. Леонтович

Леонтович Павло (1825–80), укр.-кат. свящ., брат Теодора Л., письм.; вірші й оп. в журн. і альманасі «Лѣрвакъ изъ надъ Сяна» під псевд. Павло із Щуткова; квартет пам'яті митр. Г. Яхимовича (1865), хоровий твір «Нещаслива руська мати».

Леонтович Роман (1884–1954), письм. родом з Галичини; писав для молоді й дітей, друкувався в «Молодій Україні», «Світі дитини» й ін. журн., зб. п'єс «В ніч св. Миколая», іст. оп. «Звенислава» й ін.

Леонтович Теодор (1812–86), гром.-політ. діяч, публіцист і композитор; співр. «Зорі Галицької» (псевд. Богдан Л-ч), ред. і пізніше власник ж. «Основа» (1870–71); скомпонував пісню на слова І. *Гушалевича* «Мир вам, браття», що деякий час співалася в Галичині як нац. гімн, автор муз. рецензій і гармонізатор нар. пісень.

Леонтович Федір (1833–1911), історик права; проф. Одеського (1868–77 — ректор) і Варшавського ун-тів; автор численних праць з іст. слов., старо-укр. і лит.-руського права й держ. устрою та суспільних відносин Лит.-Руської держави. Найважливіші з них: «Крестьяне Юго-Западной России по литовско-русскому праву 15–16 вв.» (1863), «Русская Правда и Литовский Статут» (1865), «Очерки истории литовско-русского права» (1894), «Панский двор в Литовско-Русском государстве» (1895), «Крестьянский двор в Литовско-Русском Государстве» (1896—97), «Очерки по истории литовско-русского гражданского права» (1903–06), «Центральные судебные учреждения в Великом Княжестве Литовском» (1910) та ін.

Лепеха, див. *Аїр.*

Лепешняк (Glyceria R. Br.), довгорічні рослини з родини злаків; на Україні — 5 видів, ростуть у воді, при берегах річок і по багнистих місцях; з них найпоширеніші: Л. хиткий, Л. — манна трава (G. fluitans (L.) R. Br.), 30–120 см заввишки, добра кормова рослина в молодому стані, зернівки вживають як крупи п. н. поль. або пруська манна; Л. звичайний, Л. водяний (G. aquatica (L.) Wahlb.) до 200 см заввишки.

Лепикаш Василь (1887–1920), маляр-аквареліст з Проскурівщини, учився в Одеській Мист. Школі й Петербурзькій Академії Мистецтв; пейзажі, натюрморти. Розстріляний большевиками в Симферополі.

Лепикаш Григорій, див. *Лисюк-Каленик* Григорій.

Лепкалюк Костин (1812–88), гром. діяч, багатий селянин із Старого Косова (Гуцульщина), в 1860-их рр. посол до гал. сойму і австр. парляменту; частину своїх посілостей подарував на гром. цілі.

Лепкий Богдан (1872–1941), письм. і літературознавець, д. чл. НТШ, родом з гал. Поділля; студіював у Віденському і Львівському ун-тах, з 1895 учитель гімназії в Бережанах, у 1899–1914 рр. у Кракові; чл. «*Молодої Музи*». Під час першої світової війни Л. провадив культ.-осв. роботу в таборах полонених українців (Вецляр), з 1926 р. викладач, згодом проф. укр. літератури в Краківському Ун-ті; в 1938–39 рр. чл. поль. сенату у Варшаві. Друкуватися почав з 1895 р.; зб. ліричних поезій, пройнятих тугою і смутком: «Стрічки» (1901), «Листки падуть» (1902), «Осінь» (1902), «На чужині» (190.), «З глибин душі» (1905), «Над рікою» (1905), «Поезіє, розрадо одинока» (1908), «Для ідеї» (1911), «Тим, що полягли» (1916), «Доля» (1917), «Вибір віршів» (1921), «Слота» (1926). У прозі низка зб. оп. перев. з сел. життя в реалістично-імпресіоністичній манері — «З села» (1898), «З життя» (1899), «Щаслива година» (1901), «У глухім куті» (1903), «Нова збірка» (1903), «В горах» (1904), «Кара» (1905), «По дорозі життя» (1905), «Кидаю слова» (1911) і повістей — «Під тихий вечір» (1923), «Сотниківна» (1927), «Зірка» (1929), «Вадим» (1930), «Веселка над пустарем» (1929), «Крутіж» (1941); велика іст. повість «Мазепа», яка складається з частин: «Мотря» (1926), «Не вбивай» (1926), «Батурин» (1927), «Полтава» — «Над Десною» і «Бої»

Б. Лепкий

(1928–29) і «Мазепа» (1955); спогади — «Казка мойого життя» («Крегулець», 1936, «До Зарваниці», 1938, «Вережани», 1941) і «Три портрети» (1937). У ділянці літературознавства критичні нариси й вид. І. Котляревського, Є. Гребінки, П. Куліша, Л. Глібова, О. Стороженка, М. Вовчка, С. Руданського, Я. Щоголева, В. Барвінського, Ю. Федьковича, І. Карпенка-Карого, 3 і 5-томове вид. творів Т. Шевченка з студією про його життя і творчість; нарис іст. укр. літератури, доведений до І. Котляревського; антологія «Струни» (в 2 тт., 1922). Л. переклав «Слово о полку Ігореві» на укр. і поль. мови, оп. М. Коцюбинського і поезії Т. Шевченка на поль. та ін.

Література: ст. Верниволі В. у вид. Б. Лепкий. Писання. К.—Ляйпціґ 1922. Кузеля З. В. Лепкий. Бібліографічний нарис у зб. Золота Липа. Верлін 1924; Пеленський Є. Матеріяли до бібліографії Б. Лепкого, зб. Б. Лепкий. Кр.—Л. 1943.

В. Радзикевич

Лепкий Данило (1858—1912), укр.-кат. свящ., письм. і етнограф (псевд. Сава Сливич); оп. «Повінь» (1894), «Чужа кривда не гріє» (1894), «Василько, кн. Теребовельський» (1898), «Сел. дитина» (1900) й ін.; ст. про нар. вірування та звичаї (гол. в «Зорі»).

Л. Лепкий

Лепкий Лев (*1888), псевд. Леле, брат Богдана Л., журналіст і письм., старшина УСС; видавець і ред. ж. *«Зиз»* (1924–28), ред. в-ва *«Червона Калина»* (1922–39) у Львові й з 1952 в ЗДА, заступник ред. газ. *«Краківські Вісті»* (1940–45); співзасновник і дир. курорта *Черче* (1928—39); фейлетони, стрілецькі пісні («Великий Співаник Червоної Калини», 1937 й ін.); співавтор «Вертепу наших днів», літ-мист. сценки «Співомовки» та ін.

Лепкий Онуфрій (1838—1905), гр.-кат. свящ., філолог і публіцист москвофільського табору в Галичині; 1885—87 ред. *«Мира»*, разом з І. *Онишкевичем* зладив 3 вид. «Граматики русского языка» М. *Осадци* (1876).

Лепкий (псевд. Марко Мурава) Сильвестр (1845—1901), гр.-кат. свящ., гром. діяч і письм., батько Богдана і Лева Л.; популярні кн., зб. поезій «Книжка горя».

Леплевський Ізраель, больш. діяч, чекіст; в 1931—36 рр. заступник наркома внутр. справ УССР, чл. ВУЦВК; 1937 — нарком НКВД УССР і безпосередній керівник терору на Україні в цей час. 1938 був заарештований і зник без сліду.

Лепченко Яків (* 1883), ботанік-фльорист, працював у Києві; досліджував третинну фльору України, разом з В. *Вовчанецьким* склав «Словник ботанічної термінології» (1932). В 1930-их рр. репресований, дальша доля невідома.

Лер-Сплавінський (Lehr-Spławiński) Тадеуш (* 1891), видатний поль. славіст, проф. Львівського (у 1920-их рр.) і Краківського ун-тів; низка підставових праць з ділянки слов. та укр. мовознавства. В питаннях походження укр. мови поборник теорії *праруської мовної єдности*; його концепція формування укр. говірок почасти вплинула на погляди І. *Зілинського*. Досліджував з становища молодограматичної школи укр. фонетику та окремі питання з морфології. Найважливіші праці з історії укр. мови зібрані в кн. „Studia i szkice wybrane z językoznawstwa słowiańskiego“ (1957).

Леруа-Больє (Leroy-Beaulieu) Анатоль (1842–1912), франц. письм. і публіцист, дир. школи політ. наук у Парижі; в 1872–81 рр. відбув студійну подорож по Росії; у своїх працях „L'Empire des Tsars et les Russes“, 1881–89), „La France, la Russie et l'Europe“ (1888) подає цінні відомості про українців; один з перших у Франції, що дав прихильну характеристику Т. Шевченка (1873); писав про укр. іст. пісні, видані В. Антоновичем і М. Драгомановим.

Лес, жовтозем, гірська порода, що складається з найдрібніших частинок глини, піску і вуглекислого кальцію з різними домішками; дуже врожайний; Л. займає $^3/_4$ території України (Лісостеп і Степ). Докладніше див. ЕУ І, стор. 49—50. Через малу відпорність Л. на діяльність текучої води витворився на лесових просторах основний для України *ерозійно-яровий краєвид*.

Лесевич Володимир (1837—1905), філософ і гром. діяч, д. чл. НТШ, з укр. старшинського роду на Полтавщині, з фаху військ. інж., служив на Кавказі й закінчив Академію Ген. Штабу в Петербурзі, після чого вийшов у відставку й присвятив себе філософії й літературі, а також публіцистиці. Близький до народовольців, Л. був засланий до Сибіру (1879–81) і пізніше зазнавав адміністративних репресій. 1881 р. заснував у своєму рідному с. Денисівці (на Лубенщині) школу, першу на Україні з рідною мовою навчання. Під кінець життя Л.

В. Лесевич

дедалі більше наближався до укр. руху, став прихильником укр. автономії, опублікував у рос. пресі низку ст. в оборону укр. нац. відродження, підтримував матеріяльно М. Драгоманова й видавничі заходи гал. радикалів, заповів свою бібліотеку НТШ. Як філософ Л. був позитивістом, наближаючись у пізніші роки до кантіянства й емпіріокритицизму. Філософські праці Л. (гол.: «Опыт критического исследования первоначал позитивной философии», 1877; «Письма о научной философии»; «Что такое научная философия». 1891) зібрані в 3 томах («Собрание сочинений», 1915). Крім того, фолкльористичні й літературознавчі (зокрема про Т. Шевченка і багатьох евр. письм.) ст., опубліковані в укр. («Оповідання Р. Ф. Чмихала» — «Етногр. Збірник», т. XIV; «Помпеянське Ізіюм, пам'ятка боротьби сх. культів за перевагу в греко-рим. світі» — «Наук. Збірник в честь проф. М. Грушевського» тощо) і численних рос. вид.

Лесевичі, старшинський рід на Полтавщині, який походить від Константина Л., значкового товариша лубенського полку (1724) і сина його, Данила Л., сотн. ковалівського, Гадяцького полку (1738—68) і гадяцького полкового судді (1768–70). Правнук його – філософ Володимир Л.

В. Лесич

Лесич (справжнє прізвище Кіршак Володимир) Вадим (*1909), поет, есеїст і публіцист родом з Галичини, тепер у ЗДА. Друкуватися почав у 1929 р. під псевд. Ярослав Дригинич і Ярослав Ярий; зб. поезій «Сонцеблиски» (1930), «Відчиняю вікно» (1932), «Різьблю віддаль» (1935), «Ліричний зошит» (1953), «Поезії» (1954), «Розмова з батьком» (1957), «Крейдяне коло» (1960). і поеми «Напередодні» (1960). Поезія Л. майстерна формою, глибока символами і драматичним ліризмом, поєднує своєрідну барокковість стилю з експресіоністичними та сюрреалістичними елементами; ст. на мист. і літ. теми.

О. Лесняк

Лесняк Омелян (1882–1953?), отаман УГА. В 1916 як командир куреня УСС учасник боїв на Лисоні; 1919 р. командант Золочівської Військ. Округи, якийсь час командант 3 Бриґади УГА, пізніше в штабі Начальної Команди УГА, з доручення якої вів переговори з делеґатами військ Денікіна; по війні в Чехо-Словаччині й Австрії, де його 1946 р. захопили большевики.

Лесюр (Lesur) Шарль-Люї (1770—1849), франц. історик, автор складеної за дорученням Наполеона „Histoire des Cosaques" (1813—14), написаної в прихильному до України дусі.

Летичів, див. *Лятичів.*

«Летопись Екатеринославской Ученой Архивной Комиссии», з 1905 до 1915 р. вийшло 11 томів, містила матеріяли й розвідки з минулого Катеринославщини; автори: А. Синявський, Д. Яворницький, В. Біднов, Д. Дорошенко, В. Пичета, В. Данилів та ін.

Летюк Євген (* 1929), поет родом з Полтавщини; зб. поезій «Завжди сімнадцять» (1957), «Хто там зорі ворушить» (1961), репортажі тощо.

Лефлер Шарль Мартен (1861—1935), франц.-амер. композитор, у дитинстві жив на Україні; м. ін. симфонічна поема «Спогади з мого дитинства» і сюїта для скрипки і оркестри «Les veillées de l'Ukraine" (за Гоголем), яку сам виконував з Бостонською симфонічною оркестрою 1891 р.

Лещенко Андрій (†1921), педагог, дир. департаменту початкових шкіл за Центр. Ради і гетьмана, за денікінської окупації — організатор і гол. Т-ва Шкільної Освіти, що утримувало укр. шкільництво.

Лещетарство, рід зимового спорту — пересування й стрибки на лещетах (скі, нарти, лижви). Початки Л. зустрічаємо на Зах. Україні у 1890-их рр.; до перших пропаґаторів Л. належить у 1900-их рр. А. Будзиновський, І. Боберський. Сильніше Л. поширилося тільки в 1920-их рр., гол. в Галичині, в чому поважна заслуга *Карп. Лещетарського Клюбу* (КЛК), який влаштовував змагання як у Львові, так і в Карпатах (біги, крутобіги, стрибки, з'їзди), м. ін. за першість Укр. Спортового Союзу. Л. займалися також сокільські, лугові, пластові й ін. орг-ції. Плаский терен Центр. і Сх. Земель не сприяє природному розвиткові Л., яке ширше почало розвиватися в Донбасі (зимова спартакіяда 1927 р.), згодом, як важливий засіб військ. виховання, і на ін. теренах України. По другій світовій війні важливим лещетарським центром для всієї України стають Карпати (насамперед Ворохта і Славсько).

Л. входить в УССР в обов'язкову програму фіз. виховання в школах і в комплекс «*Готовий до праці й оборони*» (ГПО); щороку відбуваються змагання за першість УССР і СССР.

На еміґрації Л. розвивалося в таборах ДП, положених поблизу Альп (Берхтесґаден, Міттенвальд). На розвиток Л. вплинуло відновлення діяльности Карп. Лещетарського Клюбу; в Америці він відбуває щорічні змагання б. Лейк Плесід за першість Укр. спорт. централі.

Е. Ж.

Лещинський Філофей (1650—1727), церк. діяч родом з Галичини, чернець Києво-Печерської Лаври, митр. тобольський і сибірський (1702—11, 1715—21); найвизначніший місіонер Тобольської правос. місії, яка до 1727 обіймала увесь Сибір.

Лєсков Микола (1831—95), визначний рос. письм., творчість якого частково зв'язана тематично і навіть мовно (мова укр. персонажів) з Україною (працював у Києві в 1849—57 рр.). Тогочасне життя Києва відбите у творах «Печерские антики», «Владычный суд», «Блуждающие огоньки», й ін.; укр. тематику мають також: «Соборяне», «Старосветские психопаты». «Некрещенный поп» (з життя укр. і рос. священства), «Заячий ремиз» (сатира на антинар. режим) та ін. На укр. мову перекладали М. Павлик, М. Загірня, згодом С. Васильченко, М. Зеров («Вибрані твори», 1929), О. Кундзіч («Вибрані твори», 1950) та ін. Л. залишив спогади «Остання зустріч і остання розлука з Шевченком» (1861).

Лешек (в літописах Лесько), ім'я поль. кн.: 1) Л. Білий (1194—99 і 1212—27) спільно з угор. королем *Андрієм II* намагався захопити гал. спадщину Романа Мстиславича. 2) Л. Чорний (1279—88) вів успішну війну з Левом І Даниловичем за краківський престол.

Лещинський (Leszczyński) Станислав (1677—1766), з поль. маґнатського роду, воєвода познанський; 1704 р. обраний королем Польщі за допомогою швед. короля Карла XII; уклав договір з гетьманом І. Мазепою; 1709 р. покинув Польщу й перебував у Франції; 1733 р. даремно намагався повернути собі поль. трон. Після того жив у Франції, де одержав від свого зятя, франц. короля Людовіка XV, герцоґство Льотрінґію. Був зв'язаний з гетьманом Пилипом і Григорієм Орликами.

Либідь, права притока Дніпра, що протікає в півд.-зах. частині Києва, довж. — 11 км, сточище — 67 км². Вважають, що свою назву Л. дістала від імени Либеді — сестри леґендарного засновника Києва кн. *Кия.* В давні часи Л. мала значно більше води і тому в нижній частині була судноплавна.

Ливчак Йосип (1839—1914), публіцист і винахідник родом з Перемищини, москвофіл; у Відні видавав і редаґував сатиричний ж. «Страхопуд» (1863–68) з додатком «Золотая Грамота», ж. «Славянская Заря» (1867–68) і «Славянская Библіотека» (1865-66), в яких відстоював панславістичні ідеї. В 1869 р. виїхав до Росії, де зробив ряд винаходів в ділянці поліграфії (матрицевибивальна складальна машина), військ. техніки (прицільний верстат, оптичний прилад діяскоп) і транспорту (показник дороги і швидкости руху льокомотива).

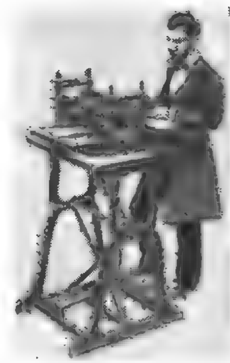

Й. Ливчак

Лижвярський спорт, див. *Лещетарство.*

Лизакевичі, старшинський рід на Полтавщині 18 в., до якого належали рос. дипломати брати Л.: Яким Л., радник амбасади в Саксонії (1780), повірений у справах у Ґенуї (1792), надзвичайний посланник і повноважний мін. у Сардінії (1803); Василь Л. (†1815), радник амбасади в Лондоні, а потім надзвичайний посланник і повноважний мін. у Данії (1803).

Лизанівський Іван (1882—1934), гром. і політ. діяч, публіцист, родом з Галичини, чл. ЦК УПСР (т. зв. «центр. течії»), один з основоположників Січ. Стрілецтва, чл. Комітету Охорони Респ. (березень 1919), керуючий мін-вом преси і пропаґанди (з квітня 1919 р.), чл. Крайової Ради в Хмільнику. В УССР засуджений в процесі проти чл. ЦК УПСР В. Голубовича й ін. згодом працював у в-ві «Книгоспілка» і був ред. творів І. Франка; 1934 р. зліквідований НКВД.

Лизогуб Андрій (1804–64), з укр. коз. старшинського роду на Чернігівщині; один з близьких друзів Т. Шевченка; вихованець Моск. Ун-ту, власник мастку в Седневі на Чернігівщині, де в нього гостював Шевченко (1846–47); добрий музика й маляр, прихильник укр. мови й літератури. Один з небагатьох, що листувалися з Шевченком на засланні й допомагали йому матеріяльно.

А. Лизогуб

Лизогуб Дмитро (1849—79), син Андрія Л. З 1874 р. брав участь у рев. діяльності рос. народників (київ. гурток Дейча і Фесенка). 1877 один із засновників партії «*Земля і Воля*». Як співучасник терористичних заходів, страчений за вироком Одеського военного суду.

Лизогуб Федір (1851—1928), син Андрія Л., гром. і політ. діяч родом з Чернігівщини; гласний чернігівського губ. земського зібрання (1886—1901), гол. Полтавської губ. земської управи (1901—15), де боронив інтереси укр. культури (полтавський земський будинок в укр. стилі, Полтавський музей, пам'ятник Котляревському у Полтаві й вид. його творів, плекання укр. художнього промислу тощо). 1918 був мін. внутр. справ і гол. Ради Міністрів Укр. Держави, провадячи помірковано-консервативну політику й шукаючи порозуміння з Укр. Національним Союзом (Див. ЕУ І. стор. 512–17). Помер на еміґрації в Юґославії.

Ф. Лизогуб

Лизогуб Яків (†1698), полк. канівський (1666—69), посол Брюховецького до Москви (1667), ген. осавул у Дорошенка (1669—74), наказний гетьман (1670, 1673), 1674 перейшов на лівий берег Дніпра; учасник *Коломацького перевороту* й один з кандидатів на гетьмана 1687 р., полк. чернігівський (1687—98), визначний полководець, учасник чигиринських і кримських походів, наказний гетьман під час облоги Озова (1696).

Лизогуб Яків (1675—1749), син Юхима Л., вихованець Київ. Академії, ген. бунчужний (1713—28), ген. обозний (1728—49), керував укр. урядом у 1723—24 рр. і після смерти гетьмана Апостола (1734) був старшим представником укр. старшини в рос. органах управління Гетьманщиною; брав участь у поль. (1733) і тур. (1737) походах. На думку деяких дослідників, автор *Лизогубівського літопису*.

Лизогуби, коз.-старшинський рід з Переяславщини, відомий з часів Хмельниччини. Іван Л. (Кобизенко), полк. канівський (1659, 1662) і уманський (1659—61), посол Виговського до Москви (1658), розстріляний з наказу Ю. Хмельницького (кін. 1662 — поч. 1663 р.). Брат його Яків Л. (див.). Юхим Л. (†1704), син Якова, ген. бунчужний (1688—90), ген. хорунжий (1694—98), полк. чернігівський (1698–1704), зять гетьмана П. Дорошенка. Син його Яків Л. (див.). До цього роду належать також брати Ілля Л. (1787—1867), масон, чл. київської льожі «З'єднаних Слов'ян» і Андрій Л. (див.), дідичі м. Седнева, й сини Андрія — Дмитро Л. (див.) та Федір Л. (див.).

Лизогубівський літопис, «Лѣтописец или краткое описаніе знатнѣйших дѣйств и случаев, что в котором году дѣялося в Украинѣ Малороссійской обѣих сторон Днѣпра и кто именно когда гетманом был козацким», іст. твір, складений 1742 р. Л. л. складається з двох частин: компілятивний хронологічний нарис іст. України від поч. 16 в. до кін. 17 в.; від 1690-их рр. йде оп. про укр. події, пов'язані з родом Лизогубів (див.), особливо докладні від 1725 до 1737 р., яким закінчується Л. л. В оцінці іст. минулого України Л. л. стоїть на позиціях автономізму, але в оп. про сучасні події виявляє льояльність до рос. царату, хоч критично оцінює його політику на Україні. Автором Л. л. вважають (В. Антонович, П. Клепацький) Якова Л. (див.), але не виключена участь його брата, бунчукового товариша Семена Л. (1678 або 1680–1734). Вперше видав Л. л. Микола Білозерський («Южнорусские летописи», 1856), а згодом (за ін. варіянтом) В. Антонович («Сборник летописей, относящихся к истории Южной и Западной России», 1888).

Лилики, див. *Кажани*.

Лиман (IV–17), с. м. т. на півд. Слобожанщині в Зміївському р-ні Харківської обл.; 5 500 меш. (1959).

Лиман Леонид (*1922), поет родом з Полтавщини; цикли ліричних поезій в різних вид. на еміґрації, оп. «Колгоспники» (1957), повість англ. мовою «A tale about Kharkiw» (1958–59). Тепер у ЗДА.

Лимани, затоплені морем гирла річок або балок на низовинному узбережжі, постали в наслідок опускання суходолу. На Україні Л. характеристичні для півн.-зах. узбережжя Чорного м., півн. берега Озівського м. й Керчинського півострова. Л. більших рік Дніпра, Дністра, Бога (див. *Дніпрово-Бозький Л.* і мал. 46 в ЕУ І) сполучені з м., менших — відрізані від м. (косою, пересипом) і перетворені на оз. (Л. Хаджибейський, Тилигульський, Куяльницький, Молочний й ін.) та осолонені. Значна кількість Л. (напр., одеські) відзначаються лікувальними прикметами своїх вод і грязей; при цілковитому висиханні Л. утворюється кухонна сіль (напр., кримські Л.).

Лиманське (VII–10; до 1944 Зельці); с. м. т. Роздільського р-ну Одеської обл.,

положене над Кучурганським лиманом; 5 300 меш. (1959).

Лимарство, римарство, галузь кустарної пром-сти, що виробляє із шкіри сідла, упряж для коней, частини екіпажів, ремені, паси тощо. Колись дуже поширене на Україні (вже з ранньої доби; ще на поч. 20 в. було понад тис. дрібних кустарних підприємств), тепер цілком занепало.

Лин (Tinca tinca L.), риба з родини коропових, довж. бл. 30 см, вага бл. 500 г (іноді Л. досягає 63 см і 7,5 кг ваги), живе на дні рік і ставів. На Україні поширений у прісноводних водоймах, а також у слабо осолених лиманах Чорного і Озівського м. Пром. значення невелике.

Линевичі, старшинський рід на Чернігівщині. Карпо Л. (†бл. 1735), сотн. волинський, чернігівського полку (1718—34), підписав *Коломацькі чолобитні* 1723. Один з його нащадків Микола Л. (1837—1908), ген., командував 1 армійським корпусом, 1900 взяв Пекін, а 1905 був головнокомандуючим рос. армії і фльоти у війні проти Японії.

Линецький Олександер (1884–1953), архітект; будував у стилі модерну Одеський Драматичний Театр (1903), будинок Луцького в Одесі, житлові будинки, консерваторію в Харкові (1925) й ін.

Линниченко Андрій (1822–88), історик літератури родом з Києва, вихованець Київ. Ун-ту, пізніше проф. на катедрі всесвітньої літератури (1863–77); праці з історії зах.-евр. й рос. літератури.

Линниченко Іван (1857–1926), син Андрія Л., історик, вихованець Київського Ун-ту, учень В. Антоновича, проф. Одеського Ун-ту, автор праць з іст Київської держави й соц.-політ. історії Галичини 14–15 вв. Гол. праці: «Вече в Киевской области» (1881), «Взаимные отношения Руси и Польши до конца XII в.» (1884), «Черты из истории сословий Юго-Западной (Галицкой) Руси 14—15 ст.» (1894; укр. вид. «Суспільні верстви Гал. Руси» у «Руська іст. бібліотека», т. VII, 1899).

Линовиця, Линовиці (III–13), с. м. т. 15 км на півд. від м. *Прилук* Чернігівського р-ну; 4 300 меш. (1959). Цукровий комбінат, заснований 1900 р.; за сезон 1960–61 продукція 18 800 т цукру-піску (1912—13 – 72 100).

Линцевський Гервасій (1683–1769), церк. діяч, вихованець і учитель Київ. Академії, начальник Пекінської правос. місії (1745–55), еп. переяславський (1757–68). Відаючи правос. парафіями на Правобережжі, боровся проти унії й підтримував духовенство, причетне до Коліївщини.

Липа (Tilia L.), великі, багаторічні дерева з родини липуватих, з дворядно-черговим подвійно-пильчастим скісним листям, двостатевими запашними квітками та овочами-горішками з крилатим прицвітним листочком. На всій Україні, за винятком частини Степу, росте Л. дрібнолиста (серцева, звичайна; T. cordata Mill.) до 30 м висоти з сизим або сірувато-сизим листям, невибаглива до тепла, тіневитривала, любить глибокі, поживні ґрунти. М'яке й легке дерево широко застосовується в столярстві та різьбарстві, луб використовують на плетення і в'язання, а цвіт дає добру медову поживу для бджіл, його вживають і як потогінний лік при простудах. На Зах. Україні росте Л. широколиста (T. platyphyllos Scop.). Рідшими видами є Л. срібляста (T. argentea Desf.). поширена в півд.-зах. Україні, і Л. кримська, або зелена (T. euchlora Koch.) в кримських горах. Всі види Л. культивують також у парках і садах.

Липа Іван (1865–1923), гром. і політ. діяч, письм. (псевд. Петро Шелест та ін.), за фахом лікар. 1890 засновник таємного т-ва «Братство Тарасівців» (див. *Тарасівці)*, після його розгрому 1893 заарештований. 1902–18 в Одесі. де брав видатну участь в укр. житті. 1917 – укр. комісар Одеси, чл. ЦК Соціялістів-Самостійників, 1919 мін. віроісповідань УНР; з 1922 у Винниках б. Львова, де й помер. Поезії, оп., нариси символічно-філос. характеру з ліричним забарвленням, казки, спомини; зб. «Оповіді про смерть, війну і любов» (1935), «Тринадцять притч» (1935) й ін.

І. Липа

Липа Юрій (1900–44), письм. і публіцист родом з Одеси, син Івана Л., лікар з фаху, закінчив Познанський Ун-т (1929). З 1920 р. жив у Польщі й Галичині. Загинув як лікар УПА. Друкувати поезії почав з 1919 р., окремі зб.: «Світлість» (1925), «Суворість» (1931), «Вірую» (1938); у прозі роман «Козаки в Московії» (1931, 1942 і 1957), 3-томовий зб. оп. «Нотатник» (1936–37 і 1955) і зб. есеїв «Бій за укр. літературу» (1935); популярні на свій час публіцистичні праці: «Укр. раса» (1936), «Укр. доба» (1936) і своєрідна трилогія. у

Ю. Липа

якій викладена т. зв. «чорноморська доктрина» — «Призначення України» (1938), «Чорноморська доктрина» (1940, 1942 і 1947) і «Розподіл Росії» (1941 і 1954); крім того, багато літ.-критичних і публіцистичних ст. «Імперіяльна» концепція Л., більш темпераментно й блискуче викладена, ніж обґрунтована, зробила його однією з найпопулярніших постатей свого часу в Галичині й на еміґрації. Лікарські твори Л. кількакратно перевидані: «Фітотерапія» (1933) і «Ліки під ногами» (1943).

Липинський Вячеслав (5. 4. 1882 — 14. 6. 1931), історик, соціолог, політик, публіцист, д. чл. НТШ. Нар. в с. Затурцях на Волині, з поль. шляхетського роду, зайшлого на Україну у 18 в. Гімназію закінчив у Києві, де увійшов до укр. сер.-шкільної громади і відтоді усвідомив себе українцем; після університетських студій у Кракові й Женеві (історія, агрономія) оселився у своєму маєтку на Уманщині і працював над поверненням до українства спольонізованої шляхти (брошура «Szlachta na Ukrainie», 1909; двотижневик «Przegląd Krajowy», 1909). Л. виходив з концепції «хлопоманів», але прагнув, щоб шляхетська верства стала у своїй політ. свідомості укр. без деклясації й утрати свого корпоративного існування; ці зусилля Л. мали лише частковий успіх. Тоді ж появилися перші наук. праці Л. «Данило Братковський . . .» (ЛНВ, 1909), «Генерал артилерії В. кн. Руського» (ЗНТШ, т. 87, 1909), «Аріянський соймик в Киселині в маю 1638» (ЗНТШ, т. 96, 1910), ряд ст. в «ЛНВ» і «Раді» та монументальний твір «Z dziejów Ukrainy» (1912 і 1959), зредаґований і здебільша написаний Л. (зокрема монографія «Stanisław Michał Krzyczewski . . .»).

В. Липинський

Передбачаючи недалекий вибух міжнар. конфлікту, Л. прагнув використати його для укр. самостійницької акції; він був ініціятором таємних підготовних заходів над створенням, за кордонами Рос. Імперії, укр. політ. центру, з чого згодом народився Союз Визволення України.

Під час світової війни Л. як старшина резерви служив у рос. армії. 1917 р. він українізував свою військ. частину в Полтаві, але його діяльність не знайшла підтримки з боку Ген. Секретаріяту Військ. Справ, де до нього як до дідича поставилися з недовір'ям. Це викликало у Л. розчарування укр. «рев. демократією», яку він визнав за недозрілу до держ. будівництва. 1917 Л. взяв участь в орг-ції *Укр. Дем. Хліборобської Партії* і опрацював для неї програму, основою якої була оборона держ. суверенности України та збереження прав власности на землю. За гетьманату Л. став послом України у Відні і залишився на цьому посту й за УНР (до червня 1919).

На еміґрації жив в Австрії, за винятком 1926–27, коли керував катедрою історії укр. державности в Укр. Наук. Ін-ті в Берліні. На цю добу припадає найінтенсивніша діяльність Л. 1920 р. вийшла його монографія «Україна на переломі 1657–59». За ініціятивою Л. була створена політ. орг-ція «орденського» типу — *Укр. Союз Хліборобів- Державників* (УСХД), статут якого він опрацював і фактично очолював його, як гол. ради присяжних. За наступних років Л. був лідером і ідеологом консервативно-монархічного табору, який знайшов прихильників як серед укр. еміґрації, так і на Зах. Україні. Ідеологічним органом руху були неперіодичні зб. *«Хліборобська Україна»* (1920–25), на сторінках якої друкувався фундаментальний політ. трактат Л. «Листи до братів-хліборобів», пізніше поширений і виданий окремою книгою (1926 і 1956). 1930 р., в наслідок конфлікту з гетьманом Скоропадським на тактичному й ідеологічному тлі, Л. проголосив УСХД розпущеним (заява в газ. «Діло») і з невеликою групою своїх прихильників (М. Кочубей, В. Залозецький, В. Кучабський) створив нову орг-цію «Братство Укр. Клясократів-Монархістів» (орган «Зб. хліборобської України» з програмовим вступним словом Л.). Л., що багато років хворів на туберкульозу легенів, помер у санаторії Вінервальд б. Відня; похований у родинному с. Затурцях.

В центрі дослідів Л. як історика стояла коз. революція пол. 17 в. Традиційним концепціям Хмельниччини Л. протиставив нову концепцію — процес будування укр. державности. На думку Л., відродження укр. державности в 17 в. обумовлювалося такими чинниками: об'єднання всіх верств укр. суспільства довкола коз. ядра, яке в ході визвольної війни втягнуло у свої ряди найактивніші елементи ін. станів — селянства, міщанства і шляхти; численна участь у козаччині укр. шляхетства, що у вирішальний момент спричинилося до політ. укультурнення козаччини та загнуздання напівкочового низового козацтва силами козацтва осілого, городового; перемога старшинсько-шляхетського коз. землеволодіння та зв'язаного з ним хутірського інтенсивного хліборобства над

екстенсивним, колоніяльно-паразитарним госп-вом поль. маґнатських лятифундій і освячення визвольної війни авторитетом Правос. Церкви. З особливою увагою Л. досліджував перетворення гетьманату з суто військ. установи на територіяльну владу монархічного характеру, з виразним нахилом до спадковости. Переяславський договір 1654 р. Л. вважав за трактат мілітарного союзу України й Московщини. Іст. праці Л. розпочали в укр. історіографії нову «державницьку школу» (див. *Історіографія)*.

Укр. політ. програму Л. ставив на фундаменті універсальної, теоретичної доктрини, поданої гол. в «Листах до братів-хліборобів». Л. перебував під впливом ряду сучасних зах., гол. франц. мислителів (Ж. Сорель, В. Парето, Г. Лебон й ін.), але використовував їхні ідеї зовсім ориґінально.

На думку Л., держави постають шляхом завоювання, яке може бути або «зовн.» або «внутр.» (коли завойовники виділилися з місц. населення). Усім державам, незалежно від форм устрою, притаманне існування влади та провідної верстви, як носія влади. Л. бачив у суспільстві наявність трьох джерел влади: сила мілітарна («войовники»), екон. («продуценти») та інтелектуальна («інтеліґенти»), між якими можливі й певні комбінації. Особливі державно-творчі якості Л. приписує «войовникам-продуцентам»; інтеліґенція виконує допоміжну ролю, важливу тим, що вона усвідомлює та формулює стихійні, підсвідомі прямування в суспільстві. Існують три основні типи держ. устрою: «клясократія», «демократія», «охлократія». Ці типи понадчасові, вони виринають у різних епохах, на різних щаблях екон. розвитку та серед різних культ. кіл. Устрій клясократії відзначається рівновагою між владою і свободою, між силами консерватизму і проґресу, натомість демократія характеризується порушенням рівноваґи між владою і свободою, на користь останньої, а охлократія означає абсолютистичне панування войовників-непродуцентів, з цілковитим придушенням свободи й самодіяльности громадянства. Ці три устроєві типи чергуються за певною послідовністю: ослаблена надмірним розвитком матеріяльного добробуту клясократія вироджується в демократію, що її гробокопателем стає охлократія, в боротьбі проти якої наново гартується клясократія. Проте Л. не визнавав безумовного детермінізму в цьому іст. коловороті.

Щодо релігії, то Л. оцінював неґативно як підпорядкування церкви авторитетові політ. влади (цезаропапізм), так і змагання духовенства до політ. проводу (клерикалізм), зате прагнув до співпраці між церквою й державою, як двома автономними, рівнорядними чинниками. Рел. мотив пронизує мислення Л.: найвище покликання людської діяльности він бачив у тому, щоб у житті народів реалізувати, наскільки це дозволяє наша недосконала і гріховна природа, вічну Божу істину. Свої погляди на іст. ролю укр. Церкви Л. подав у праці «Релігія і Церква в історії України» (1925, 1933 і 1956).

На цих підвалинах Л. будував структуру укр. політ. програми. Укр. націю можна найкраще сконсолідувати на базі «територіяльного патріотизму», себто шляхом розбудження почуття солідарности між усіма постійними мешканцями укр. землі, без уваги на їх соц. приналежність, віровизнання, етнічне походження і навіть нац.-культ. свідомість: для всіх них Україна мусить стати спільною батьківщиною. Носіями укр. визвольного руху мусять стати не тільки інтеліґенти, але також організатори хліборобства, індустрії й військовости. Тому необхідна передумова держ. відродження — реасиміляція денаціоналізованих вищих соц. шарів. Українство мусить знайти свій орг. вияв не так у політ. партіях, як насамперед в органічних клясових (проф.) з'єднаннях. Л. суворо критикував як укр. демократію (табір УНР), так і охлократію (що її представниками він уважав сов. течію і націоналістичний рух, що тоді народжувався). На думку Л., лише клясократична система відповідає вимогам укр. держ. будівництва. Кристалізаційним пунктом для цього має бути установа дідичної і правової, «трудової» монархії у традиційній формі гетьманату.

Література: Забаревський М. (Д. Дорошенко). Вячеслав Липинський і його думки про укр. націю та державу. Відень 1925 (Авґсбурґ 1946); В. Липинський як політик і ідеолог. Ужгород 1931; ж. Дзвони, ч. 6, присвячене пам'яті В. К. Липинського. Л. 1932; Дорошенко Д. Пам'яті Вячеслава Липинського. «Краківські Вісті», 1943 р. чч. 136, 139—143, 186—87; Монтрезор А. Вячеслав Липинський. Державницька Думка, ч. 2. Філядельфія 1951; Босий В. Вячеслав Липинський, ідеолог укр. трудової монархії. Торонто 1951; Пеленський Я. Вячеслав Липинський. Зб. Укр. Літ. Газети 1956, Мюнхен 1957; Крупницький В. Історіознавчі проблеми іст. України (Зб. ст.). Мюнхен 1959; Лисяк-Рудницький І. Вячеслав Липинський. «Сучасність», ч. 6. Мюнхен 1961.

І. Лисяк-Рудницький

Липиця Горішня, с. Рогатинського р-ну Станиславівської обл. над р. Нараївкою; сліди верхньопалеолітичної стоянки, багато крем'яного знаряддя неолітичної доби, тілопальне погребище перших вв. по Хр., що дало назву *липицькій культурі*.

Липицька культура, культура населення верхнього Подністров'я 2 в. до Хр. — 3 в. по Хр. (назва від могильника в с. *Липиця Горішня*). Відомі поселення, могильники й скарби рим. монет. Населення займалося хліборобством і скотарством, менше ловецтвом та рибальством. Кераміка, ліплена вільноруч і точена на ганчарному колі, залізні вироби госп. вжитку, мало бронзових литих прикрас та дрібних срібних виробів. Поселення на берегах рік, хати однокімнатні півземлянкового й наземного типу, поховання тілопальні, без могильного насипу. Багатство імпорту (рим. монети, металеві вироби, теракотовий, бронзовий і скляний посуд) вказує на жваві торг. зв'язки з рим. провінціями (нижня Мезія). Вивчення археологічних пам'яток та іст. джерел дозволяє вважати носіїв Л. к. безпосередніми предками тиверців. Див. ЕУ I, мал. 296. *Я. П.*

Липківський Василь (1864–1938?), визначний церк. діяч, митр. УАПЦ. Нар. в с. Попудні Липовецького пов. на Київщині, походив з священичої родини, закінчив Київ. Духовну Академію; з 1891 свящ., 1903–05 законовчитель київ. церк.-вчительської школи, з 1905 настоятель Соломенської парафії у Києві; з 1921 митр. УАПЦ – київ. і всієї України. Л. з перших кроків священства працював для відродження укр. церкви і вже 1905 очолив з'їзд духовенства, за що був переслідуваний і втратив посаду законовчителя. 1917 очолив з'їзд духовенства й вірних, на якому ухвалено автокефалію Укр. Правос. Церкви, далі організував *Всеукр. Правос. Церковну Раду* і 1919 відправив у Миколаївському соборі в Києві першу службу укр. мовою, за що панівна тоді рос. ієрархія наклала на нього церк. кари (позбавлення сану), чого не визнала укр. нац. церква. Обраний митр. УАПЦ 1921 р., Л. організував і поширив її, відбуваючи безперестанно подорожі по Україні. Виняткова популярність Л. спричинилася до його переслідувань сов. владою, яка, після кількох арештів, добилася його усунення (1927) і, заарештувавши Л. у 1938 знов, умертвила його за невідомих обставин і невідомо де та коли. Л. – визначний проповідник і перекладач богослужбових текстів на укр. мову. Більшість його писань загинула під час переслідувань; із збереженого видано: «Правос. Христова Церква Українського народу» (1951), «Відродження Церкви в Україні 1917–1930» (1959) та «Відродження Укр. Церкви (1961).

В. Липківський

Липківський Іван, маляр-монументаліст, чл. АРМУ, учень М. Бойчука; учасник всеукр. художніх виставок («Молотобойний цех», «Домни»); знищений большевиками в кін. 1930-их рр.

Липко Петро (*1876), ген. штабу ген.-хорунжий, 1919 р. начальник розвідки, потім ген.-квартирмайстер, 1920 начальник штабу Дійової Армії УНР.

Липова Долина (III—14), с. м. т. у верхів'ях р. Хорол, р. ц. Сумської обл.; 3 500 меш. (1959).

Липовани, назва рос. *старовірів*, що живуть на Буковині, в Басарабії, Молдавії й Добруджі, куди наплинули у 18 в.; деякі з них (на Буковині) мовно зукраїнізовані.

Липовець (IV—10), с. м. т. на Подільській височині у верхів'ях р. Собу, р. ц. Вінницької обл.; 5 900 меш. (1959). В 17 в. укріплений замок, мав значення в коз.-поль. війнах; за царату пов. м. Київської губ.; в серпні 1919 – розгром червоної бриґади 8 Запор. дивізією УНР.

Липовецька Млада, див. *Норляндер Раїса.*

Липський Богдан (*1903), свящ. викладач морального богослов'я Гр.-Кат. Богословської Академії у Львові (1931–39) та духовних семінарій у Гіршберґу і Кулемборґу (1946—51), знавець сх. літурґіки, в 1932–39 рр. капелян укр. політ. в'язнів у Львові; ст. в журн.; тепер у Торонто.

Липський Володимир (1863—1937), визначний ботанік родом з Волині; 1886 закінчив Київ. Ун-т, до 1894 працював у Києві, в 1894–1917 у Петербурзі, пізніше на Україні в Києві й Одесі (з 1928 дир. Одеського ботанічного саду), д. чл. УАН (з 1919), през. (1922–28) ВУАН. Праці з ділянки систематики і фльористики, досліди рослинности Сер. Азії, Кавказу й України; описав 4 нові роди і понад 220 нових видів рослин. Капітальні монографії «Флора Кавказа . . .» (1899–1902), «Флора Средней Азии . . .» (1902–05); праці про ботанічний сад Укр. Академії Наук, про рослинність лиманів і водорості Чорного м. й ін. Спи-

В. Липський

сок праць у А. Барбарич «Володимир Іполитович Липський». К. 1958.

Лис, лисиця (Vulpes vulpes L.), ссавець з ряду хижаків з родини собак; довж. тіла 60–90 см, хвоста 40–60; бурий, жовтаво-бурий, в степу світліший, знизу білий, сірий або темний, кінчик хвоста білий; годується дрібними тваринами, гол. мишовидними гризунами; хутро цінне. Досить численний по всій Україні, Л. є одним з гол. пром. хутрових звірів (в 1957–58 мисливському сезоні в УССР заготовлено 135 000 шкур лисиць).

Ю. Лисан

Лисан Юрій (1874–1916), гром. і політ. діяч Буковини, посадник м. Вашківці (1910–14), посол до бук. сойму (1911–18) і рум. парляменту (1926–27), співзасновник Укр. Нар. Орг-ції (1922–28) і Укр. Нац. Партії (1928–38) на Буковині.

Лисенки, старшинський рід на Лівобережній Україні 17–18 вв. Іван Л. (†1699), полк. чернігівський (1669—71), посол до Москви (1672), ген. осавул (1672—76), полк. переяславський (1677—78, 1690—92), учасник чигиринських, кримських і озівських походів. Федір Л. (†1751), син Івана, ген. осавул (1728–41), ген. суддя (1741—51). Його нащадок — композитор Микола Л. (див.).

Лисенко Андрій (1845–1910), брат Миколи Л., гром.-політ. діяч, лікар; співр. укр. преси; засланий 1905 р. за рев. діяльність до Вятки, втік до Швайцарії, а звідти до Галичини.

Лисенко Аріядна (*1916), дочка Остапа Л., піяністка, проф. Київ. Консерваторії.

Лисенко Віра, кан. письм. і журналістка укр. роду; романи з життя українців у Канаді „Sheepskin Coats" (1947) і „Yellow Boots" (1954), ст. в пресі на ці ж теми.

Лисенко Іван (*1919), маляр-пейзажист, працював у Харкові, згодом у Києві; «На початку квітня», «На схилах Дніпра» й ін.

Лисенко Мар'яна (1887–1947?), дочка Миколи Л., піяністка, викладач і дир. Муз.-Драматичного Ін-ту ім. М. Лисенка в Києві (1912—18), концертмайстер Київ. і (1939—44) Львівської опер; підручник «Школа навчання на піяно».

Лисенко Микола (22. 3. 1842–6. 11. 1912), визначний композитор, муз. етнограф, дириґент, піяніст і гром. діяч, нар. в с. Гриньках Кременчуцького пов. на Полтавщині, в коз.-поміщицькій родині. Гри на фортепіяні вчився з малих літ у матері; з 1860 студіював у Харківському, згодом у Київському Ун-ті, який закінчив 1864, одержавши звання кандидата природничих наук. Перебування у Києві, праця в Київській Громаді й близьке знайомство з М. Старицьким, В. Антоновичем, Т. Рильським й ін. мали вирішальний вплив на світогляд Л. По дворічній праці на посаді мирового посередника на Київщині Л. виїжджає до Ляйпціґу (1867–69) для завершення муз. студій (у проф. К. Райнеке і Е. Ріхтера) і до Петербурґу (1874–75) для науки оркестровки у М. Римського-Корсакова. З 1869 Л. жив у Києві, де працював учителем фортепіянової гри, а 1904 відкрив власну Муз.-Драматичну Школу. Навколо Л. концентрувалося муз. і культ. життя тодішнього укр. Києва; він виступав з концертами як піяніст, організував хори й концертував з ними в Києві й по всій Україні. Л. брав визначну участь у гром. праці, за що царська влада неодноразово переслідувала його (1907 р. Л. був заарештований), зокрема був гол. Укр. Клюбу, підтримував зв'язки з діячами Зах. Укр. Земель (особливо з І. Франком) і їздив туди кілька разів (вперше 1873).

М. Лисенко

Як муз. етнограф Л. почав працювати ще за шкільних рр., пізніше на посаді в Таращанському пов., збираючи укр. нар. пісні і досліджуючи їх. Етногр. спадщина Л. – це запис весільного обряду (з текстом і музикою) у Переяславському пов., запис дум і пісень, виконуваних кобзарем О. Вересаєм, та розвідки «Характеристика музыкальных особенностей малорусских дум и песен, исполняемых кобзарем Остапом Вересаем» («Записки Юго-Западного Отдела Русского Императорского Географического Общества», т. I, 1874), «Про торбан і музику пісень Відорта» («КСт.», 1892) та «Нар. муз. інструменти на Вкраїні» («Зоря», 1894).

Як композитор Л. згармонізував 1868–1911 2 серії укр. нар. пісень – 7 випусків «Зб. укр. нар. пісень для голосу з фортепіяном» (280) і 12 т. зв. «десятків» для чол. й мішаного хорів з фортепіяном (120), обрядові пісні для мішаного хору – «Веснянки», «Купальська справа», «Колядки-Щедрівки» і «Весілля», зб. танців та веснянок «Молодощі» (1875) та

ін. В обробці нар. пісень Л. клав собі завдання знаходити ладові й гармонічні засоби, придатні для обробки пісень різних типів. Зокрема звертав увагу на засоби нар. багатоголосся (т. зв. підголоски).

Особливо важливе місце в композиторській праці Л. займають твори на тексти Т. Шевченка «Музика к ,Кобзарю'», 83 твори, перев. сольові пісні з фортепіяном, хорово-оркестрові кантати («Радуйся, ниво неполитая», «Б'ють пороги») та хорові твори — «Гайдамаки», «Іван Гус» й ін. У великому числі більших фортепіянових творів (сюїта, соната, 2 рапсодії), як і в творах менших форм (менует, ґавота, вальс, ноктюрн, пісні без слів) Л. використовує мелодичний матеріял укр. нар. пісень; у деяких з них помітний вплив Шопена.

Оперова творчість Л. різнобічна: нар. співогри «Чорноморці» (1872) і «Наталка Полтавка» (1889), оперета «Енеїда» (1911), опери: «Різдвяна ніч» (1874), «Утоплена» (188[illegible]), «Тарас Бульба» (1890), опера-мініятюра «Ноктюрн» (1912) і дитячі опери «Коза-Дереза» (1888), «Пан Коцький» (1891), «Зима і весна» (1892). Ін. твори Л. — це сольові пісні на тексти різних поетів (м. ін. І. Франка), музика для різних інструментів (струнний квартет та ін.).

Значення творчости Л. в іст. укр. музики виняткове; він основоположник нац. напрямку укр. музики, опертого на окремішності укр. культ.-нац. традицій і на ориґінальності й багатстві нар. муз. творчості. Композиції Л. досягли високого рівня, наближаючи укр. муз. культуру до зах.-евр. Творчість Л. мала вплив на всі ділянки муз. культури всієї укр. території, його учні й послідовники розвинули й збагатили засоби обробки нар. пісні та прискорили розвиток укр. інструментальної музики.

Твори Л. («Зібрання творів») вийшли в 20 тт. у Києві 1950—59.

Література: Старицький М. К биографии Н. В. Лысенко. (Воспоминания). К. 1904; Квітка К. Лисенко як збирач укр. нар. пісень. К. 1923; Зб. Музею діячів науки і культури України, т. I, присвячений М. Лисенкові (ст. К. Квітки, Д. Ревуцького, О. Новицького і листування М. Лисенка). К. 1930; Укр. Музика, ч. 9—10 (ст. С. Людкевича, Ф. Колесси, В. Витвицького, Д. Антоновича, А. Рудницького, Ф. Стешка). Л. 1937; Укр. муз. спадщина, зб. ст. (Д. Ревуцького і М. Гейліг). К. 1940; Витвицький В. Взаємини М. Лисенка з І. Франком. Л. 1942; Андрієвський В. Микола Лисенко. В соту річницю народження. Л. 1942; Архимович Л., Гордійчук М. М. В. Лисенко. Життя і творчість. К. 1952; Лисенко О. Про Миколу Лисенка. Спогади сина. К. 1957; Грінченко М. М. В. Лисенко (Вибране). К. 1959.

В. Витвицький

Лисенко Михайло (*1906), скульптор-монументаліст, д. чл. Академії Архітектури УРСР, проф. Київ. Художнього Ін-ту; закінчив Харківський художний Ін-т, (учень Е. *Блох* та І. *Севери*). Виконав низку пам'ятників і статуй: Т. Шевченка, І. Франка, М. Лисенка й ін.; скульптурні композиції з сов. тематики; «Партизанський рейд», спільно з М. Муравіним «Героїка громадянської війни», «Героїка соц. будівництва» для Павільйону СРСР на міжнар. виставці в Нью-Йорку (1938), з З. Бородаєм і М. Суходольським пам'ятник М. Щорса та ін.; працює також у скульптурі малих форм.

М. Лисенко

Лисенко Остап (*1885), син Миколи Л., викладач Київ. Держ. Консерваторії і керівник музею М. Лисенка при ній; спогади «Про Миколу Лисенка» (1957).

Лисенко Панас, співр. Ін-ту Мовознавства АН УРСР у Києві, автор описових праць з діялектології Київщини.

Лисенко Трохим (*1898), визначний аґробіолог родом з Полтавщини, д. чл. АН УРСР (з 1934) і СССР (з 1939), д. чл. (з 1935) і през. (1938—56 і 1961—62) ВАСГНІЛ (Всесоюзна Ак. С.-Г. Наук ім. Леніна); в 1929—34 рр. працював в Укр. ін-ті генетики й селекції, з 1935 — у Всесоюзному селекційно - генетичному ін-ті в Одесі, який (з 1948) носить його ім'я, з 1940 дир. Інту Генетики АН СССР. Праці над проблемами генетики і селекції, еволюції, біології розвитку і живлення рослин; Л. запропонував ряд аґротехн. засобів й ін. метод для сіль.-госп. практики. М. ін. винайшов методу за допомогою т. зв. яровизації (прискорення фази квітнення шляхом штучного охолодження насіння збіжжя під час кільчення) вирощувати зимостійкі роди пшениці, що дозволило збільшити площу її посівів. Л. розвинув діялектично-матеріялістичну теорію спадковости, яка на базі праць В. Мічуріна приймає можливість виникнення нових прикмет спадковости під впливом зовн. оточення. Цю теорію відкидають визначні генетики зах. світу, а навіть деякі сов., що спричинило ліквідацію декого з них.

Т. Лисенко

Теорії Л. знайшли підтримку партійних чинників і самого Сталіна, що позначилося на його наук. і політ. кар'єрі (довголітній депутат Верховної Ради СССР, 3 Сталінські премії, герой соц. праці тощо). Нині ряд тверджень Л. — дискусійні і в сов. біології.

Лисенко Юрій (1881—1958), інж.-технолог і драматичний актор, син Андрія Л., з 1906 на проф. сцені, з 1915 виступав як організатор аматорських театральних гуртків, м. ін. 15 років керував самодіяльним драматичним колективом у Луганському.

Лисенко Юрій (*1914), режисер театру і кіна, тепер у Київ. Кіностудії ім. О. Довженка; фільми «Якби коріння говорило (1958), «Таврія» за романом О. Гончара (1959), «Літак відлітає о 9-ій» (1960), «Серед білого дня (1961) й ін.

Лисенко-Шевцова Людмила (*1934), леткоатлетка з Дніпропетровського, кількакратно встановила світовий рекорд у бігу на 800 м, здобула золоту медалю з бігу на 800 м на олімпійських іграх у Римі (1960) в новому світовому рекорді 2:04,3. Першун Европи.

Лисець (V–5), с. м. т. на Передкарпатті над р. Бистрицею Солотвинською, р. ц. Станиславівської обл.; 1 700 меш. (1959); кол. торг. вірменська оселя.

Лисий Володимир (*1892), адвокат у Тернополі, публіцист і гром.-політ. діяч, чл. Гол. Управи УСРП (з 1928 заступник гол.), співавтор виборчої ординації до сойму ЗОУНР та коментаря до неї; автор правничих розвідок і коментарів. Тепер у ЗДА.

Лисий Ілля (1882–1960), гром.-політ. і кооп. діяч, дир. канцелярії т-ва «Сіль. Господар», активний в Організації Українців м. Львова, посол до поль. сойму в 1931–35 рр.

Лисикевич Микола (†1885), письм., гал. москвофільський діяч, співред. «Слова» (1867); поезії, поеми «Спѣвакъ зъ Полѣсья» (1861), «Гостина на Украинѣ» (1862) й ін.

Лисин Борис (*1883), хемік-технолог, проф. Київ. Політехн. Ін-ту (з 1921), д. чл. АН УРСР (з 1939); гол. праці присвячені вивченню сировини силікатної пром-сти, каоліну, глини і цементових сировин України.

Лисиці, старшинський рід 17-18 вв. Павло Л., полк. чечельницький (1673) і брацлавський (1674). Іван Л. (див.). Яків (у чернецтві Досифей) Л., син Івана, вихованець (1699) і викладач Київ. Академії (1716).

Лисиця Іван, син Павла, полк. брацлавський, згодом на Лівобережжі полк. охочепіхотний, виконував важливі дипломатичні й госп. доручення за гетьманів Самойловича й Мазепи, м. ін. 1685 — посол гетьмана до царгородського патріярха в справі підлеглости київ. митрополії моск. патріярхатові.

Лисичанське (V—19), м. обл. підпорядкування, положене на півн. Донбасі, на правому березі р. Дінця, р. ц. Луганської обл.; 1959 р. 38 000 меш. Найстаріший центр кам'яновугільної пром-сти Донбасу; хем. пром-сть (великий зав. «Донсода», який дає значну частину виробництва соди в СССР, виробництво азотно-тукових добрив); скляні зав., гірничий технікум, пед. училище, драматичний театр, філіял Луганського музею ім. Ворошилова.

Лиска (Fulica atra L.), птах з ряду пастушків, довж. тіла бл. 40 см, вага — 0,5 до 1 кг; оселюється на зарослих або заболочених річках і озерах по всій Україні, годується насінням різних рослин та водяними м'якунами; промисловий птах.

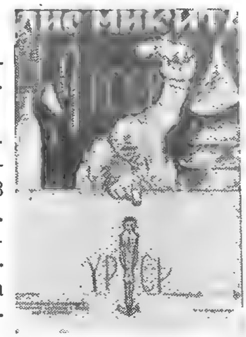

М. Хрущов обвинувачує УССР у фальшуванні статистики і крадіжках у колгоспах

«Лис Микита», ілюстрований журн. сатири і гумору, з 1948 у Мюнхені, 1950 (п. н. «Лис») у Нью-Йорку, з 1951 в Детройті, спочатку тричі на місяць, з 1957 місячник; гол. ред. і карикатурист Е. *Козак*; співр. І. Керницький, Б. Нижанківський, М. Понеділок, С. Риндик, С. Женецький та ін. «Л М.» продовжує традиції «*Зиза*» і «*Комаря*».

Лисовець Дем'ян (†1654), ген. осавул (1649—1654), наказний гетьман у походах: на допомогу Дону (1650), проти Польщі (1651), у Молдавію (1653); посол до Молдавії й Валахії (1654). Один з гол. дорадників Тимоша Хмельницького.

Лисовський Микола (1799–1844), дворянин з Полтавщини, чл. *Товариства З'єднаних Слов'ян*. Засуджений на каторгу, помер на засланні в Сибіру.

Лисогір Йосип (*1911), гром. діяч у ЗДА, довголітній заступник през., а з 1961 през. Укр. Нар. Союзу, заступник през. Укр. Конґресового Комітету Америки.

Лисоня, горб, положений за 4 км на півд.-сх. від м. Бережан, 401 м н. р. м., між яром р. Золотої Липи і її лівобічної притоки Ценівки. Тут проходила з вересня 1916 до липня 1917 бойова лінія між австро-угор. і рос. арміями; 2–4 вересня 1916 бої УСС з рос. військом. 18. 6. 1919 перемога УГА над поляками.

Лист, назва правного документу, видаваного кн. в лит. добу; назву Л. носить Судебник Казіміра IV з 15 в. Л., поруч з «привілеєм», джерело приватних прав. Л. називали також документ поруки (звідси в коз. праві «листи давати» — поручати); див. також *Залізний лист.* На Гетьманщині Л. — назва документу, виданого полк. коз. старшині на одержану посілість.

Листвен, с. Ріпчанського р-ну Чернігівської обл., відоме з битви 1024 р., в якій кн. Мстислав Чернігівський переміг Ярослава Мудрого

«Листи до приятелів», місячник у Нью-Йорку з 1953 р. (з 1961 виходить що два місяці подвійними числами); публіцистичний ж. в широкому розумінні (політика, культура, мемуаристика), незалежного критичного напряму щодо панівних укр. ідеологій і політ.-гром. течій у минулому й сучасному. Ці самі завдання мають випуски в-ва «Ключі» (досі 6), в якому виходять «Л. до п.». Між авторами «Л. до п.» відомі публіцисти, науковці, письм. і мистці з давнішої та новішої еміґрації всіх укр. земель; ред. М. *Шлемкевич.*

«Листокъ», русофільський рел.-літ. півмісячник (1885–1903) в Ужгороді за ред. Є. Фенцика; з 1891 з популярним «Додатком». Мова «Л.» зближена до нар. «Л.» містив м. ін. матеріяли до іст. Закарпаття.

«Лысток Правды», неперіодична газ. Укр. Соц.-Дем. Спілки у Львові (1905); вийшло 7 чч. (ярижкою).

«Листопад», літ. гурток молодих письм. націоналістів у Львові 1928—31; чл.: Р. Драган, В. Ковальчук, Б. Кравців, С. Ленкавський, Р. Ольгович, Є. Пеленський, Ж. Процишин, В. Янів та ін. Видали зб. «Літаври»; друкувалися в «ЛНВ».

Лисюк-Каленик Григорій, справжнє прізвище Лепикаш (*1889), революціонер і гром. діяч родом з Поділля; 1909 засуджений і засланий на 20 рр. до Сибіру, звідки 2 роки пізніше втік; 1917-20 учасник визвольних змагань (1917 один з організаторів Вільного Козацтва); з 1923 в ЗДА; 1939–40 на Карп. Україні. Л. меценат культ. та добродійних установ (Дім інвалідів у Львові, Музей визвольної боротьби у Празі й ін.); 1954 — фундатор і засновник *Українського Національного Музею* в Онтаріо (Каліфорнія).

Г. Лисюк-Каленик

Лисяк Олег (*1912), журналіст і письм. родом із Львова; пресовий репортер дивізії «Галичина», ред. ж. «Вісті Братства кол. вояків I УД» (1950—52) у Мюнхені, зб. «Броди» (1951) й ін.; повісті «За стрілецький звичай» (1953), «Люди такі як ми» (1960); з 1953 у ЗДА.

Лисяк Павло (1887–1948), адвокат, гром.-політ. діяч і публіцист, посол від УНДО до поль. сойму (1938–39), ред. газ. «Укр. Прапор» (1919–21) у Відні, журн. «Natio» (1926) у Варшаві, співр. «Діла», «Нового Часу», «Краківських Вістей»; зокрема ст. на екон. теми і про сов. політику щодо України, брошура «Наша нац. політика і останній Народний З'їзд» (1938); на еміґрації був гол. Крайового Представництва Укр. Еміґрації в бріт. зоні Німеччини.

П. Лисяк

Лисяк Теодор (1817—1900), укр.-кат. свящ., гром. діяч і публіцист; ст. в гал. ж., гол. у «Вѣстнику» (1850-51) в обороні живої нар. мови (під псевд. Богдан із над Солокії).

Лисянка (IV–11), с. на Придніпровській височині над р. Гнилим Тікичем, р. ц. Черкаської обл.; 5 000 мешк. (1959). Кол. м-ко, засноване 1622 р., з замком, знищеним 1768 р. під час гайдамацьких воєн.

Лисянський Борис (1892–1952), фізик родом з Київщини, з 1920 р. на еміґрації в Чехо-Словаччині, Німеччині й Франції; з 1923 доц., а з 1936 – проф. Укр. Госп. Академії і УТГІ. Праці з ділянки електротехніки і радіотехніки, підручники для високих шкіл (зокрема 5-томовий «Курс лекцій з фізики»); ст. на гром.-політ. теми, поезії (зокрема зб. «Про Патрія»).

Б. Лисянський

Лисянський Юрій (1773–1837), видатний мореплавець на рос. службі, дослідник, укр. роду з Ніжена. Разом з І. Крузенштерном здійснив у 1803—06 рр. навколосвітню подорож (Кронштадт — Ріг

Горн — Гавайські острови — Аляска — Кантон — Ріг Доброї Надії — Кронштадт). Особливо важливі роботи провів на Алясці й Тихому Океані, де м. ін. відкрив острів, названий його ім'ям (один з Гавайських островів); «Путешествие вокруг света на корабле ‚Нева' в 1803-06 годах», кн. перекладена на англ. мову.

Ю. Лисянський

Лисянський Юрій (*1900), співак-баритон, соліст Київської Опери (1928—34); репресований 1934, реабілітований 1956; тепер соліст Львівської опери.

Лисько Зіновій (*1895), композитор, музиколог і фолкльорист, учень В. Барвінського, Ф. Якименка, згодом, у Празькій Консерваторії, Й. Сука; учитель Муз. Ін-ту ім. Лисенка у Львові та керівник його філії в Стрию (1930–39), 1931–41 проф. композиції Львівської Консерваторії; ред. ж. «Укр. Музика» (1937–39) і зб. «Співаник Червоної Калини» (1937), співавтор «Дириґентського порадника» (1938). Л. представник модерного напряму в укр. музиці; твори: сюїта «Тризна» для симфонічної оркестри, струнний квартет, фортепіянове тріо, соната і сюїта, вокальне тріо «Катерина» з фортепіяном, кантати для хору, сольові пісні, численні обробки нар. та стрілецьких пісень. Праці з музикознавства: «Музичний словник», «С. Гулака-Артемовського „Запорожець за Дунаєм"», монографічні студії про І. Лаврівського, О. Кошиця, В. Барвінського та ін. Л. зібрав і усистематизував великий кодекс укр. нар. мелодій. На еміґрації в Німеччині й (з 1960) в ЗДА.

З. Лисько

Лисьонков Микола (1865—1941), анатом і хірург родом з Москви, з 1902 проф. ун-ту (згодом мед. ін-ту) в Одесі. Праці присвячені вивченню мозкових гриж, питанням оперативної хірургії тощо; підручники з оперативної хірургії, топографічної та нормальної анатомії.

Лита могила, б. Кіровограду, одна з найдавніших могил (поч. 6 в. до Хр.) царських скитів, розкопана рос. ген. О. Мельгуновим (1763); золота діядема, позолочені фраґменти меча й піхви, пасок з золотої бляхи (все прикрашене у мішаному асирійсько-персько-йонійському стилі), що зберігаються в Ермітажі (Ленінград).

Литва, країна над Балтицьким м., що займає більшість сточища р. Німану, заселена литовцями, які належать (разом з лотишами) до балтицької групи індоевр. народів, спорідненої мовно й культ. з слов'янами. Нині — Лит. ССР, площа 65 200 км², населення 2,8 млн, в тому ч. 2 151 000 литовців, 231 000 росіян,

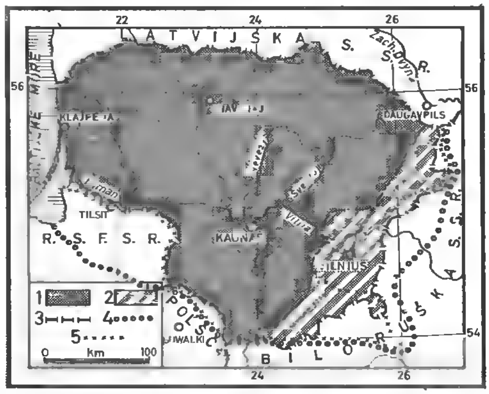

Литовська держава в 20 в.

1 — Литовська держава в кордонах 1938 р. 2 — Територія, приєднана до Литви (Лит. ССР) після 1940 р. 3 — Сучасні кордони держав і сов. республік. 4—5 — Поширення лит. мови на сх. й півдні: 4 — в пол. 16 в.; 5 — з поч. 20 в.

230 000 поляків, 30 000 білорусів, 25 000 жидів, 18 000 українців (за сов. переписом з 1959 р.). Заг. ч. литовців у світі – понад 3 млн, в тому ч. в СССР — поза межами Л. — 175 000, (в УССР — 7 500), в ЗДА й Канаді бл. 600 000.

Лит. племена, що заселювали мало доступні багнисті й лісисті околиці, пізно вийшли на іст. арену і не творили до поч. 13 в. спільної політ. орг-ції. На сх. і півд. сх. вони сусідували з Київ. державою, і в 10–12 вв. часто доходило між ними і руськими князівствами до пограничних сутичок, спричинених гол. грабунковими нападами литовців (вони набули сили в кін. 12 — поч. 13 в.), які були спрямовані м. ін. на Турово-Пинське, Новгородське (Чорна Русь) та Волинське князівства. На 1219 р. припадає договір, за яким лит. князі зобов'язалися не нападати на Волинь. На поч. 13 в. під тиском нім. хрестоносних орденів дійшло до консолідації більшости лит. племен в одне Лит. В. Князівство під кн. *Мендовгом* (1230-і–63 рр.). Одночасно, користаючись з розпаду Київ. держави (зокрема після монгольського наїзду),

Мендовг зайняв частину Полоцької землі й Чорну Русь. В той час Л. увійшла в тісніші зв'язки з Гал.-Волинською державою: збройні конфлікти перетворювалися на союзи у спільних війнах з татарами, Польщею і хрестоносцями, династичні зв'язки тощо. Данило Романович у 1250-их рр. розбив войовниче лит. плем'я *ятвягів*, яке заселювало півн. частину сучасного Підляшшя; їх територію поділено між Гал.-Волинською державою, Мазовією і лицарським орденом; Чорну Русь після походів Данила надано 1254 р. Романові Даниловичеві як лен від Мендовга. Після смерти Мендовга його син і наступник *Войшелк* віддав лит. престол синові Данила та своєму шваґрові *Шварнові* (1267), і на короткий час Л. з'єдналася з зах.-укр. землями під владою однієї династії. Тимчасове ослаблення Л. лише частково зменшило її експансію на білор. й укр. землі. Вона збільшилася за В. кн. *Ґедиміна* (1316–41), коли в складі Л. опинилася більшість білор. князівств, а також Турово-Пинське князівство і Берестейська волость. Після занепаду Гал.-Волинської держави (1340) Волинь перейшла під владу *Любарта Ґедиміновича*, а за В. кн. *Ольґерда* (1345–77) опинилися під володінням Л. всі білор. і укр. землі, за винятком Галичини, яку опанували поляки. Займанщина Л. під час її найбільшого територіяльного поширення охоплювала бл. пол. кол. Київської держави, суто лит. землі становили менше, ніж 1/10 В. Лит. Князівства. Л. перейняла укр.-білор. культуру й мову, частково також віру й традиції держ. життя Київської держави і тому перетворилася на *Лит.-Руську державу*. Після *Кревської унії* з Польщею (1385) вона перестала бути цілком незалежною державою, а після *Люблінської унії* (1569) зберегла лише деяку автономію в межах Речі Посполитої. Разом з тим дійшло до поширення поль. культ. і церк. впливів, при одночасному витисненні білор.-укр., і польонізації руської й лит. шляхти.

Поль. впливи на Л. не припинилися і після розподілів Польщі (1795) і окупації майже всієї етнічної Л. Росією з тим, що зокрема після невдалих поль. повстань 1830-31 і 1863 здійснювалася і русифікація. Попри це, в другій пол. 19 в. дійшло до нац. відродження лит. народу, носієм якого була інтеліґенція сел. походження; йому сприяла праця численної лит. еміґрації в ЗДА і тих литовців, які жили в Клайпедщині (бл. 150 000), що входила до складу Пруссії, де не було такого нац. гніту, як під Росією. В 1915—18 рр. Л. зайняли німці, в кін. 1918 постала самостійна Лит. держава, однак Віленщину, заселену білорусами, поляками й литовцями, разом з іст. столицею Л. Вільною, зайняла Польща. Влітку 1940 р. Л. окупували большевики (1941—44 тимчасово німці) і перетворили її на Лит. ССР.

В кін. 19 в. після вікової перерви укр.-лит. взаємини відновилися — зокрема на політ. відтинку. В Держ. Думі українці й литовці співпрацювали в *Союзі Автономістів*; в тісному зв'язку з лит. діячем В. Матулайтусом був О. Лотоцький; лит. студенти у Києві були у зв'язках з укр. студентськими орг-ціями. До складу укр. делеґації на мирові переговори з центр. державами в Бересті 1918 р. увійшов лит. політик (згодом прем'єр) А. Вальдемарас, з метою інформувати литовців про хід переговорів з німцями. Відновлені укр. і лит. держави не мали змоги увійти між собою в ближчі зв'язки. Зате після поразки укр. визвольних змагань Л. підтримувала укр. рев. рух, скерований проти Польщі (УВО, згодом ОУН), за допомогою півофіц. орг-цій — військ. »Шауло« і Союзу Визволення Вільни (гол. – проф. М. Біржишка): в Кавнасі друкувався орган УВО «Сурма», укр. діячі діставали лит. пашпорти, право азилю тощо. В Кавнасі діяло Лит.-Укр. Т-во, що його до 1935 р. очолював М. Біржишка, яке інформувало литовців про укр. проблеми і видавало бюлетень «Lietuvių Ukrainiečių Draugijos Žinios». Представником УВО, пізніше ОУН був сотн. І. Ревюк-Бартович († 1945). який постійно перебував у Кавнасі. На еміґрації співпрацюють тепер українці з литовцями в *АБН* й ін. орг-ціях.

Культ. зв'язки України з Л. відновилися також з кін. 19 в. Перед першою світовою війною у містах Л. кількаразово виступали укр. театри. З 1912 р. в репертуарі лит. аматорських театрів закріпилася «Наталка Полтавка». У кін. 19 в. в Л. з'явилися окремі переклади поезій Т. Шевченка, з 1891 р. — оп. І. Франка. З 1909 р. поезії Т. Шевченка перекладав знавець і популяризатор укр. літератури Л. Гіра (1886—1946), видані 1912 р. окремою зб. 1914 р., попри заборони, в Л. відбулися святкування Шевченкового ювілею, організовані письменницею Ю. Жемайте. Над перекладами Шевченка багато лит. поетів працюють і тепер, а Й. Карделіс переклав біографічну повість Л. Батя і О. Дейча «Тарас Шевченко». Крім того, в Л. поширені в перекладах твори Л. Українки, М. Коцюбинського, М. Рильського, П. Тичини, О. Гончара, М. Стельмаха й ін. В укр. перекладах появилися: «Пожертва св. Юргісові» Ю. Темайте, «Дударець» Г. Корсакене, «Братська по-

ема» Е. Межелайтіса і ряд ін. В театрах Л. ставлять п'єси І. Франка, О. Корнійчука, В. Минка й ін. З 1955 р. у програму Віленського держ. театру опери і балету включено «Запорожця за Дунаєм». Так само й лит. п'єси є в укр. театрах; 1961 р. в Л. відбулася декада укр. літератури і мистецтва. *Р. М.*

Литвак Леонид (*1899), невропатолог родом з Тирасполя, в 1941—45 pp. проф. Харківського Мед. Ін-ту, 1946-53 — Харківського ін-ту вдосконалення лікарів, згодом керівник Укр. н.-д. психоневрологічного ін-ту в Харкові.

Литвин Михалон (Михайло), псевд. Михайла Тишкевича, лит. посла до Криму в пол. 16 в., автора записок про звичаї татар, литовців і росіян (бл. 1550 p.), в яких подано цікаві матеріяли про природу й побут України того часу. Записки Л. частково видані у Базелі 1615 („Michalonis Lithuani, De moribus Tartarorum, Lithuanorum et Moschorum Fragmenta X"), рос. переклад «Мемуары, относящиеся к истории Южной Руси», т. I, 1890.

Литвиненко Валентин (*1908), маляр і графік родом з Кременчука, учень М. Самокиша; у 1930-их pp. у Харкові, з 1945 в Києві. Сатиричні малюнки в пресі, ліричні малюнки («Мисливська лірика», «Золота осінь» й ін.), книжкова графіка: ілюстрації до творів І. Франка, Л. Глібова, М. Гоголя, нар. казок й ін. В творчості Л. домінує сов. агітаційна тематика.

В. Литвиненко

Литвиненко Василь (*1903), балетмайстер і соліст Харківської опери (1925—33), гол. партії в балеті Б. Яновського «Ференджі» (1930), С. Васильченка «Йосиф Прекрасний»; ставив балет М. Вериківського «Пан Каньовський» (1931); «Ференджі» (1932), «Червоний мак» (1933); балети Л. будуються на засадах клясичного балету з включенням елементів укр. нар. танцю.

Литвиненко Катерина (*1923). драматична акторка Київ. Театру ім. І. Франка на гол. ролях; знімалася у фільмі «Доля Марини» (1953) в титульній ролі.

Литвиненко Сергій (*1899), скульптор родом з Полтавщини, студіював у Краківській Академії Мистецтв (у проф. Лящки 1924–29) і в Парижі (1930); працював у Львові, де провадив також робітню мист. кераміки (1931—44), з 1944 в Німеччині, з 1949 у Нью-Йорку. Автор багатьох намогильних пам'ятників (І. Франка, В. Пачовського у Львові, поляглим героям у Базарі, Раві Руській, Яворові, С. Шухевича в Амберґу, І. Раковського в Нью-Джерсі, В. Блавацького в Філядельфії й ін.), скульптурних портретів (митр. А. Шептицького, гетьмана І. Мазепи, укр. мистців, письм. і політиків), композиційних творів. На творчості Л. помітний вплив школи Родена, на ранніх працях деякий вплив Л. Бурделя; в портретах Л. переважає імпресіоністичний підхід, у пам'ятниках — монументальність у формах і клясицизм у вислові. Л. з 1932 веде пед. роботу і бере жваву участь в орг-ції мист. життя (м. ін. організатор Укр. Літ.-Мист. Клюбу в Нью-Йорку і з 1949 його гол.; гол. Об'єднання Мистців українців в Америці в 1952–57 pp.); власні виставки в укр. і амер. ґалеріях.

С. Литвиненко

Литвиненко-Вольгемут Марія (*1895), визначна оперова співачка, драматичне сопрано, нар. у Києві; у 1912—14 pp. в театрі М. Садовського у Києві, в 1914—16 pp. солістка Петербурзького Театру Муз. Драми, з 1917 знову на Україні у Києві, Харкові й Вінниці; в 1923—34 pp. солістка Харківської, в 1934–51 pp. Київської опер. Л.-В. створила ряд клясичних сценічних образів як в укр. (Одарка — «Запорожець за Дунаєм», мати — «Тарас Бульба», Роксоляна, Оксана — «Купало»), так і світовому (Ярославна — «Кн. Ігор», Ліза — «Винова краля», Аїда, Тоска, Галька — в одноіменних операх) репертуарі. З 1946 Л.-В. проф. Київської Консерваторії.

М. Литвиненко-Вольгемут

Литвинов Григорій (*1900), композитор з Харківщини; рапсодія для симфонічної оркестри, сюїта для нар. інструментів, хори, пісні.

Литвинов Іван (*1907), вчений у галузі залізобетону, механіки ґрунтів, основ фундаментів; у 1931—51 pp. працював у Південному н.-д. ін-ті по будівництву в Харкові (1952-57 — його дир.), з 1956 д. чл. Ак. Будівництва і Архітектури УРСР, її секретар та ред. її «Вісника». Понад 200 наук. праць і ряд винаходів з будів. техніки.

Литвинова (уроджена Бартош) Пелагія (1833—1904), етнограф і гром. діяч родом з сх. Поділля, співр. «КСт.» та вид. НТШ. Гол. праці: «Южнорусский народный орнамент» (у 2 вид. 1878 і 1902), «Весільні обряди і звичаї в с. Землянці на Чернігівщині» («Матеріяли до укр.-руської етнології», т. 3, 1900) й ін.; спогади.

Литвинович Спиридон (1810—1869), церк. діяч; теологічні студії закінчив у Відні, пізніше проповідник при катедрі св. Юра у Львові; з 1852 ректор Духовної Семінарії у Відні; 1857 р. еп. помічник у Львові, з 1863 львівський митр.; чл. сойму у Львові й його віцемаршал та чл. Держ. Ради у Відні. Л. відстоював укр. нар. мову в школі й проповідях, боронив права укр. народу перед поляками і проєкт адміністративного поділу Галичини. Заслугою Л. була «Конкордія», яка урівноправнювала сх. обряд з латинським; він подбав також про церк. апробату крилошанських капітул у Львові та Перемишлі.

Митр. С. Литвинович

Литвинович Ярослав (1873—1920), гал. екон., зокрема кооп. діяч і публіцист, дир. Крайового союзу для плекання і збуту худоби, з листопада 1918 недовгий час держ. секретар торгу і пром.-сти ЗУНР.

Литвицький Микола (1890?—1940), кооператор на сх. Поділлі, чл. першої управи «Книгоспілки», 1920 товариш мін. внутр. справ УНР, згодом на еміґрації в Празі й на Карп. Україні; розстріляний угорцями.

Литво, ливарництво, ліярництво, виливання з допомогою ливарних форм або формувальних машин металевих відливів або предметів, один з найдавніших способів обробки металів. Різного роду литво мистецьке (Л. м.) виготовляли вже в стародавнім Єгипті, Греції, Китаї, Індії, Римі з бронзи, золота, срібла та їх стопів. На території України Л. існувало вже в добу трипільської культури (3—2 тисячоліття до Хр.). Багато зразків Л. м. окремих предметів і їх фраґментів збереглося з доби Київ. Руси; після тат. навали Л. (дзвони, церк. двері, помости тощо) розвинулося на терені Гал.-Волинського князівства. У 15 в. з постанням цехових орг-цій Л. спеціялізується і поділяється на конвісарство (виливання з олива або цини коновок, ліхтарів, свічників й ін. посуду) і *людвисарство* (виливання перев. з міді та з стопів металу, гол. чином дзвонів і гармат). Протягом 15—18 вв. переважало Л. м. — дзвони (див. *Дзвони*), оздоблені гармати, скульптури, у тому ч. й саркофаги та ін. З майстрів Л. м. відомі в 16 в. Л. і М. Ґерле та на поч. 17 в. К. й А. Франке у Львові, в кін. 17 і на поч. 18 в. А. Петрович та Й. і К. Болошевичі в Києві й Глухові. В 17—18 вв. видатними осередками Л. м. були Львів, Перемишль і Броди, де працювали такі майстрі, як Т. Полянський, І. Бобовський, І. Бельман.

З кін. 18 в. Л. м. починає занепадати і натомість розвивається ливарна індустрія: Л. займаються «залізні заводи» на Чернігівщині, дзвони і котли для винокурення виготовляють ливарні у Глухові, Києві, Стародубі, перший ливарно-гарматний зав. постав (1795—97) над Луганню й згодом уже в 19 в. (1885) перший труболиварний зав. у Макіївці. Сучасне Л. є заготовчою базою *машинобудування,* і воно широко розвинуте на Україні (ливарні цехи діють на машинобудів. зав. Харкова, Кіровограду, Новокраматорського, Дніпропетровського та ін.). При АН УРСР був створений 1958 р. перший в СССР н.-д. Ін-т Ливарного Виробництва. Л. м. виконують тепер в УССР Респ. наук. реставраційні робітні Держбуду в Києві.

Литовська метрика, архів великокняжої канцелярії В. Князівства Лит., зб. урядових документів з поч. 15 в. до 1794 р. у Вільні, який складався з 566 тт. юридичних документів й ін. держ. актів (рішень центр. судів, великокняжих привілеїв, міжнар. договорів і т. д.), писаних перев. тодішньою руською канцелярською мовою, частково також латинською й поль. Після Люблінської унії 1569 р. з уваги на те, що на новоприєднаних до Польщі укр. землях і далі діяв *Лит. Статут*, у Варшаві заведено окрему «Волинську метрику» для Брацлавського, Волинського й Київського воєводств (акти про гал. справи зберігалися в поль. «Коронній метриці» в Кракові, потім у Варшаві).

Після упадку Польщі Л. м. приміщено в центр. архівах Рос. Імперії у Петербурзі й об'єднано з нею Волинську метрику та гал. акти з «Коронної метрики». Тепер Л. м. зберігається в архівах у Варшаві, Москві й Ленінграді. Матеріяли Л. м. опубліковано частково в «*Актах, относящихся к истории Западной России*» і «*Актах, относящихся к истории Южной и Западной России*».

Литовська митрополія, існувала в 14—15 вв. у межах Лит.-Руської держави; заснована за лит. кн. Ґедиміна, але

оформлена тільки 1355 р. за кн. Ольґерда, після заходів перед константинопільським патріярхом. Цим здійснилося прагнення В. кн. лит. мати для Лит. Руси окремого митр. й припинити церк. пов'язаність правос. Литви із митр. «київським і всієї Руси», що тоді проживав перев. у Москві й підтримував великодерж. прагнення моск. володарів. Митр. лит. також титулувалися київ., особливо коли Київ дістався під Литву (1360), хоч вони жили звич. в Новгородку на Білорусі. Через суперечки між митр. лит. *Романом* (1354–61) і моск. Алексієм патріярх закрив Л. м. 1364 р., вона стала знову чинною 1375 р., а її митр. призначено серба *Кипріяна* (1376—89). Коли ж він став заг.-руським митр., Л. м. фактично перестала існувати. За кн. Витовта Л. м. відновлено і її очолив *Григорій* Цамблак (1415—19); після його усунення правос. епархії Литви ще раз потрапили у залежність від Москви. Спроба продовжити Л. м. під проводом митр. *Герасима* не вдалася. Див. також ЕУ І, стор. 606—07.

Литовський Статут, кодекс права В. Князівства Лит. *(Литовсько-Руської держави)*, виданий у 16 в. в трьох основних ред., один з найкращих кодексів права свого часу. Перед виданням Л. С. джерелами права Лит.-Руської держави були – Руська Правда, а також лит., білор. і укр. звичаєве право. Перший або Старий Л. С., схвалений у 1529 р. на соймі у Вільні, складався з 243 артикулів (за Слуцьким списком – 272), об'єднаних в 13 розділах, в яких були зібрані норми судово-процесуального, карного, цивільного й госп. права, поруч з постановами держ. права. Провідною думкою цього кодексу була оборона інтересів держави і шляхти, а особливо маґнатів. Другий Л. С., іноді з уваги на особливу ролю Волинської шляхти при його укладанні званий Волинським, схвалений у 1566 р. (367 артикулів у 14 розділах), здійснив адміністративно-політ. реформу держави (поділ на пов.), а зокрема поширив привілеї рядової шляхти. До сойму були введені, поруч з вищою палатою (пани-рада), представники рядової шляхти – повітові посли. Цей кодекс є юридичним оформленням панівної ролі шляхти в державі і дальшого обмеження прав селянства (в містах діяло т. зв. *маґдебурзьке право*). Третій Л. С. (488 артикулів в 14 розділах), складений після приєднання В. Князівства Лит. до Польщі (Люблінська унія 1569 р.), був затверджений Жигмонтом III Вазою, великим кн. лит. (і поль. королем) у 1588 р. Він позначався засвоєнням багатьох поль. юридичних понять у наново систематизованому і значно поширеному карному й цивільному праві Статуту, а особливо в остаточному закріпленні привілеїв шляхти і в повному закріпаченні селян.

Всі три редакції Л. С. були написані тодішньою «руською» канцелярською мовою, що була сумішшю церк.-слов'янської, укр. і білор. мов. Дві перші редакції появилися в рукописній формі, а третя — надрукована у Вільні. У 1614 р. появився перший переклад – редакція Л. С. поль. мовою у Вільні; 1811 р. Л. С. перекладено на рос. мову (з поль. тексту). Л. С. був одним з джерел, що були використані при укладенні кодексу моск. царя Олексія Михайловича («Соборное Уложение») в 1649 р.

На протязі кількох століть Л. С. був основним зб. права на Україні, навіть у тій частині, яка була приєднана до Польщі. Він був гол. джерелом укр. права на Гетьманській Україні і становив основне джерело кодексу «*Права, по которым судится Малороссийский народ*». На Правобережній Україні Л. С. діяв аж до скасування указом царя Миколи І з 25 червня 1840 р. Деякі законоположення Л. С. були внесені до зб. законів Рос. Імперії і зберегли законну силу в Чернігівській і Полтавській губ. аж до 1917 р. Див. також ЕУ І, стор. 635–36.

Література: Грушевський М. Історія України-Руси, т. 5. Л. 1905; Лащенко Р. Лит. Статут, яко памятник укр. права. Наук. Зб. Укр. Ун-ту в Празі, т. І. Прага 1923; Василенко М. Як скасовано Лит. Статута. Записки Соц.-Екон. Відділу Укр. Академії Наук, тт. II-III. К. 1924—25; Kutrzeba S. Historja źródeł dawnego prawa polskiego, т. II. Litwa. Л. 1926; Варысёнак С. Нацыянальны характар Літоўскага Статуту 1529 г. Полымя 6—7. Менськ, 1927; Лаппо И. Литовский Статут 1588 года. 2 тт. Кавнас 1934—38; Чубатий М. Огляд історії укр. права; Історія джерел та держ. права, ч. II, 3 вид. Мюнхен 1947; Юшков С. История государства и права СССР, ч. I, 3 вид. М. 1950; Okinshevich L. The Law of the Grand Duchy of Lithuania; Background and Bibliography. Нью-Йорк 1953; Кульчицький В. Кодифікація права на Україні у XVIII ст. Л. 1958; Статут Великого Княжества Литовского 1529 года, під ред. К. Яблонскиса. Менськ 1960.

Б. Цюцюра

Литовсько-Руська держава (13–16 вв.), назва гетеронац. держави, до складу якої входили лит., білор. та укр. землі. Л.-Р. д. була заснована на федеративному принципі, і поодинокі її частини користувалися широкою автономією. Найвища влада була зосереджена в руках великого кн. і опиралася на держ.-політ. устрій февдалізму. Для допомоги великому кн. була покликана великокняжа рада, складена з панів, спочатку з дорадчим, а згодом співвирішальним голосом у держ. адміністрації. Столиця дер-

жави була з 1323 р. у Вільні. Лит. держава формувалася під впливом експансії нім. хрестоносних орденів, боротьби з Гал.-Волинською державою, татарами, а згодом Польщею і Московщиною. Наступ литовців на укр. й білор. землі почався вже за засновника Лит. держави великого кн. *Мендовга* (1230-і рр, –63). За великого кн. *Ґедиміна* (1316–41) і його сина *Ольґерда* (1345–77) під владою Литви опинилися Пинщина, Берестейщина, Чернігово-Сіверщина, Поділля, Переяславщина та Київщина. Укр. землі та їх князі, ослаблені тат. наскоками та внутр. роздрібленістю, майже без опору були інкорпоровані у Лит. державу й узяли участь у держ. адміністрації. Політ. і культ. життя Л.-Р. д. розвинулося на іст. традиціях Київської й Гал.-Волинської держави. Староруська (укр. та білор.) мова стала держ. мовою, а судівництво спиралося на правні традиції руського княжого судівництва (див. *Литовсько-руське право, Литовський Статут*). Литовці перебрали також руський військ. досвід – орг-цію війська та будування фортець. Династичні споріднення руських і лит. княжих родів зміцнювали асиміляційний процес лит. елементу. Руські (гол. укр.) князі входили до складу великокняжої ради і разом з лит. панами становили провідну верству держави. Правос. церква мала змогу вільно розвиватися і впливати на культ.-осв. розвиток країни. В містах розвивалися ремесла й торгівля. Але після 1385 р., коли великий кн. *Яґайло* (1377–92), уложив 1385 у Креві з Польщею унійний договір (див. *Кревська унія*), стаючи поль. королем, відносини в Л.-Р. д. змінилися.

Польща, зайнявши Галичину в 14 в., намагалася поширити свої політ. та рел. впливи на сусідні укр. та лит.-білор. землі. У 1385 р. Л.-Р. д. перестала бути незалежною державою, хоча зберігала власний держ. устрій. Прополь. політика Яґайла викликала сильну лит.-руську опозицію, яка боролася з наступом польонізації і латинізації політ. та культ. життя держави. Спочатку лит.-руську

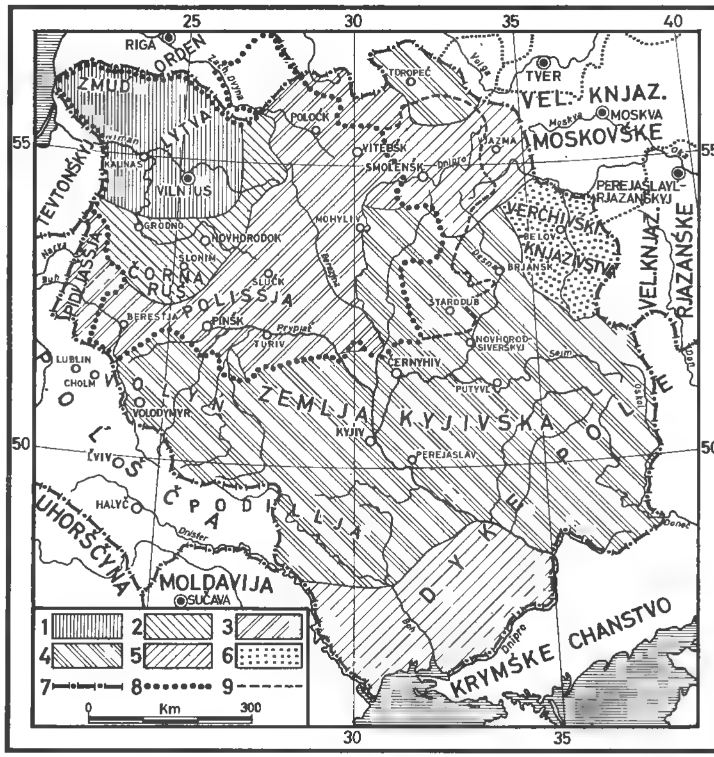

Велике Литовське князівство

1 — Основна територія Литви. 2–5 — Укр. і білор. землі, зайняті В. Лит. князівством: 2 — за Мендовга; 3 — за Вітена і Ґедиміна; 4 — за Ольґерда; 5 — за Витовта. 6 — Територія Верхівських князівств (періодично залежних від Литви). 7 — Кордони держав у 1465 р. 8 — Кордони В. Лит. князівства бл. 1600 р. 9 — Кордони В. Лит. князівства на сх. 1648 р.

опозицію очолив великий кн. *Витовт* (1392—1430), який співпрацював з укр. князями і плянував зовсім унезалежнити Л.-Р. д. від Польщі та поширити територію на півд. і сх. Однак, програвши битву з татарами 1399 р. над р. Ворсклою, Витовт був змушений шукати згоди з Яґайлом. В Городлі 1413 р. було уложено нову поль.-лит. унію, яка обмежила участь правос. у держ. управлінні Л.-Р. д. та зрівняла панів латинського обряду з поль. шляхтою. Нову опозицію очолив брат Яґайла, великий кн. *Свидригайло* (1430–35), який був прихильно наставлений до укр.-руського резистансу. Проруська політика Свидригайла спричинилася до внутр. розбиття політ. сил Л.-Р. д. Прополь. сторона вибрала на ве-

ликого кн. *Жигмонта Кейстутовича* (1435–1440), а Свидригайло осів на Волині, яка на короткий час стала фактично окремою державою. По смерті Жигмонта великим кн. проголошено *Казіміра Яґеллончика* (1440–92), який продовжував прополь. централістичну політику супроти укр.-білор. земель. Зріст опозиції руських кн. примусив Польщу до поступок, і в Києві посаджено кн. *Олександра* (Олелька) *Володимировича*, внука Ольґерда. Це на деякий час посилило руські впливи в державі. Проте вже по смерті Свидригайла скасовано Волинське князівство (1452), а по смерті *Семена Олельковича* (1470) Казімір зробив своїм намісником у Києві литвина *Ґаштовта*. Посилення поль. впливів у Л.-Р. д. призвело до нової змови, на чолі з кн. *Михайлом Олельковичем*. Змову викрито (1481) і багато учасників було страчено.

Зростання поль. впливів на руських землях сприяло орієнтації правос. укр. і білор. князів на Моск. князівство, яке, після перемоги над татарами, ставало сильною централізованою державою. Моск. великий кн. *Іван* III проголосив себе оборонцем правос. віри й спадкоємцем київ. великокняжої династії. Це загострило давній конфлікт між Литвою і Москвою і призвело до ряду воєн між ними. На поч. 16 в. до Москви були приєднані майже всі Чернігово-Сіверські землі. 1508 р. вибухло нове повстання руських кн. проти Литви, очолене кн. Михайлом *Глинським* і його братами. Метою його було відірвання від Литви України-Білоруси та відновлення Руської держави. Це була остання спроба укр. князів протиставитися Польщі та Литві. Повстання не вдалося, і Глинські були змушені втекти до Москви.

Польща за всяку ціну намагалася опанувати Лит. князівство та перетворити персональну унію, проголошену в Креві, на реальну унію двох держав. Поляки старалися використати для цього менших лит. панів, яким було обіцяно зрівняння в правах з поль. шляхтою. Проти унії виступили великі лит. пани, вбачаючи в ній ліквідацію Л.-Р. д. Не зважаючи на значний опір з боку Литви, було проголошено в Любліні 1569 р. унію Польщі з Литвою, які стали однією державою – «Річчю Посполитою» (див. *Люблінська унія*), хоч Литва й надалі зберегла деяку держ. автономію. Руські землі В. Лит. князівства були поділені: укр. землі, за винятком частини Підляшшя і Полісся, перейшли під владу Польщі, білор. майже цілком залишилися в складі В. Лит. князівства. Таке правне становище В. Лит. князівства затрималося аж до розборів Речі Посполитої. Див. ще ЕУ І, стор. 431–36, 634–35, 640–42, а також *Литва*.

Література: Антонович В. Очерк истории Великого Княжества Литовского до половины XV в. К. 1885. Леонтович Ф. Очерки по истории литовско-русского права — Образование территории Литовского государства. П. 1894; Грушевський М. Історія України-Руси, III—VI. Л. 1899—1907; Любавский М. Очерк истории Литовско-Русского государства до Люблинской унии включительно. М. 1915; Василенко Н. Очерки по истории Западной Руси и Украины. К. 1916; Чубатий М. Правне становище укр. земель Лит.-Руської держави під кін. XIV ст., ЗНТШ, тт. 134—35, 144—45. Л. 1924—26; Kolankowski L. Dzieje W. Księstwa Litewskiego za Jagiellonów, I. 1377—1499. B. 1930; Jurgela C. History of the Lithuanian Nation. Нью-Йорк 1948; Horst Jablonowski. Westrussland zwischen Wilna und Moskau. Лейден 1955; Пашуто В. Образование Литовского Государства. М. 1959. ***Л. Винар***

Литовсько-руське право, право *Лит.-Руської держави*, точніше В. Лит. князівства, в якому від 14 до 18 вв. були об'єднані лит. і білор. землі, а також більшість укр. (до Люблінської унії, 1569). Систематичне виучування історії Л.-р. п. розпочалося в першій пол. 19 в. Поль. дослідники вважали його місц. правом поль. держави, рос. дослідники (які називали Л.-р. п. «зах.-руським» правом) включали його до історії рос. права. Згодом над Л.-р. п. почали працювати укр., білор. і лит. історики і правники, вважаючи, що воно входить в обсяг історії права всіх трьох народів – білор., лит. і укр., з уваги на їхнє спільне держ. життя в минулому. Див. *Литовський Статут*, а також ЕУ І, стор. 634–35. *Б. Ц.*

Литовченко Олександер (1835—90), маляр-портретист родом з Кременчука; студіював у Петербурзькій Академії Мистецтв, з 1868 академік, чл. Т-ва передвижників; портрети, іст. тематика («Христос у Гетсиманському саду», «Бояриня Морозова», «Іван Грозний показує свої скарби англ. послу Горсею», портрет мистця В. Шварца та ін.).

Лихівка (V–14), с. м. т. Верхньодніпровського р-ну Дніпропетровської обл., положене в півд.-сх. частині Придніпровської височини; 6000 меш. (1959); місц. пром-сть.

Лихопой Филон, кошовий отаман Запоріжжя (1688), посол Січі до Москви (1689); в 1697–1703 рр. сотн. опішнянський гадяцького полку.

о. В. Лициняк

Лициняк Василь (1873–1951), укр.-кат. прелат, почесний крилошанин, церк. і суспільний діяч, педагог, у 1928—39 рр.

дир. сер. шкіл СС Василіянок у Львові, співзасновник і активний чл. управ багатьох філантропічних і екон. установ у Львові, заступник керманича суспільної опіки УЦК 1941—44; автор проповідей, ст. та брошур на різні рел. й суспільні теми; помер у Польщі.

Личко Іван (1882—?), гром. діяч і аґроном-популяризатор, у 1900-их рр. чл. Укр. Студентської Громади і РУП у Петербурзі, ред. «Вільної України» (1906), співр. «Укр. Хати», «ЛНВ» та ін.; брошури на с.-г., кооп. і літ. теми.

Лишанський Юрій (*1898), режисер у Київ. опері (ставив «Думу чорноморську», 1929, «Північний вітер», 1930, «Бориса Ґодунова», 1931, «Цареву наречену», 1932), у 1931—39 рр. у театрі Червоної Армії Київ. Військ. Округи (одночасно проф. Київ. Театрального Ін-ту), в 1950-их рр. — в Респ. Київ. Театрі Юного Глядача.

Лишні (Лишини), старшинський рід на Чернігівщині 18 в.; Андрій Л. (1713 — бл. 1775), бунчуковий товариш, був начальником Архіву Ген. Військ. Канцелярії.

Лишній, один з *Дніпрових порогів.*

Лищиця (Gypsophila L.), багаторічні або однорічні рослини з родини гвоздикуватих. На Україні росте 12 видів, з них найчастіші: Л. звичайна або Л. мурова (G. muralis L.) до 25 см заввишки і Л. волотиста, перекотиполе (G. paniculata L.) заввишки до 100 см. Коріння Л., які містять велику кількість сапоніну (5,5%, «білий мильний корінь»), використовують у медицині й у техніці.

Ліберець (Liberec, нім. Reichenberg), м. в півн. Чехії, 69 000 меш. (1960); з вересня 1920 табір для інтернованих частин УГА (гол. група ген. *Кравса),* понад 1 000 осіб. Інтенсивне культ.-осв. життя, кероване Культ.-просвітнім кружком, м. ін. різні курси, ред. двотижневика «Укр. Скиталець». З квітня 1921 табір переведено до *Йозефова.*

Лівадія (IX—15), с. м. т. в Крим. обл., підпорядковане Ялтинській міськраді, положене над берегом Чорного м. у 6 км від Ялти; 1959 р. 4 000 меш., кліматичний курорт; оточене виноградниками виноградо-винoробного радгоспу винокомбінату «Масандра». В Л. знаходиться великий лівадський палац (1912, архітект М. Краснов), кол. власність царської родини, тепер санаторія.

Лівaнов Михайло (1751—1800), один з перших дослідників ґрунтів та умов хліборобства на Степ. Україні, засновник першої на Україні с.-г. школи в с. Богоявленському б. Миколаєва.

Лівицька Марія (* 1879), уроджена Ткаченко, дружина Андрія, гром. діячка родом з Поділля; чл. РУП, згодом УСДРП, працювала в Києві та Лубнях (1901—05); після революції 1905 за справу т. зв. «Лубенської Респ.» і «Гром. Самооборони» була під судом; 1917 активна в самоврядуванні на Полтавщині. На еміґрації довголітня гол. Союзу Українок-Еміґранток у Польщі; тепер у ЗДА.

М. Лівицька

Лівицька-Холодна Наталя (* 1902), поетка, дочка Андрія Л., дружина Петра Х. молодшого, родом з Полтавщини; освіту дістала у Варшаві й Празі; активна в укр. жін. орг-ціях, співр. ж. «Жінка»; друкувалася в журн. «ЛНВ», «Вісник», «Ми» й ін. Зб. поезій «Вогонь і попіл» (1934), «Сім літер» (1937), біографія Т. Шевченка для молоді «Шлях велетня» (1955), переклади з франц. й італ. Тепер у ЗДА.

Н. Лівицька-Холодна

Лівицький Андрій (9. 4. 1879–17. 1. 1954), юрист, визначний гром. і політ. діяч, чл. уряду і през. Укр. Нар. Республіки. Нар. в Липляві, Золотоніського пов. на Полтавщині в старій коз. родині; закінчивши колеґію ім. Ґалаґана в Києві, вчився в Київ. Ун-ті, працював як адвокат і мировий суддя в Лубнях, Каневі й Золотоноші. Активний в укр. гром. житті ще з гімназії, був гол. Студентської Громади в Києві, а з 1901 р. діяльний чл. РУП, гол. його відділу в Лубнях. За участь в укр. рев. роботі 1905 заарештований і засуджений як гол. обвинувачений у справі т. зв. «Лубенської Респ.» і «Гром. Самооборони». В 1905—20 рр. один з передових чл. УСДРП. З вибухом революції 1917 — чл. ЦК Сел. Спілки і Центр. Ради та губ. комісар Полтавщини. 1918 р. чл. Укр. Нац. Союзу. За Директорії один з організаторів і чл. Трудового Конґресу. У квітні 1919 мін. юстиції і заступник гол. уряду, з серпня також керівник мін. закордонних справ.

А. Лівицький

У жовтні 1919, призначений гол. Дипломатичної Місії в Польщі, виїхав до Варшави і 22 квітня 1920 р. підписав мирний і союзний договір України з Польщею, т. зв. *Варшавський договір*; у жовтні 1920 вперше гол. уряду. В кін. 1921 р., після трагічного закінчення Другого Зимового походу, відстояв тезу продовження діяльности уряду УНР в екзилі; з того часу, перебуваючи як гол. уряду у Варшаві, разом з С. Петлюрою керував дипломатичною діяльністю УНР. Після смерти С. Петлюри в травні 1926 р. став його наступником, як «заступник Гол. Директорії і Головний Отаман Військ УНР» і відтоді очолював держ. центр УНР і керував укр. держ. політикою. В момент вибуху другої світової війни Л. жив, конфінований німцями, у Варшаві. 1945 активізував працю уряду УНР в екзилі й поновив цей уряд, запросивши до нього представників з нової підсов. й зах.-укр. еміґрації. У 1946 р. доручив І. *Мазепі* вести заходи для притягнення до співпраці в держ. центрі всіх політ. орг-цій, що закінчилося створенням *Укр. Нац. Ради* (1948). Помер у Карлсруе, похований на цвинтарі Вальдфрідгоф у Мюнхені.

К. Паньківський

Лівицький Микола (*1907), син Андрія, політ. діяч і журналіст. Після війни один із засновників і від 1951 гол. Укр. Нац.-Держ. Союзу (УНДС); з 1949 р. чл. Виконавчого Органу УНРади, з 1957 його гол. і керівник ресорту закордонних справ. Численні ст. і окремі брошури укр. та чужими мовами.

М. Лівицький

Ліві соціялісти-демократи, див. *Незалежна УСДРП.*

Лівобережна Україна, Лівобережжя, сх. частина *Гетьманської держави* (1648-1764), положена на лівому березі Дніпра (разом з Києвом), яка з 1654 р. була в міжнар.-правній залежності від Росії; територія Л. У. приблизно покривається з територією *Придніпрянської низовини.* Терміни «Лівобережна Україна», «Лівобережжя» стосуються також, як геогр. поняття, різних частин укр. земель, розташованих на сх. від Дніпра: а) сх. частини кол. Гетьманської держави в межах пізніших Чернігівської (часто без її 4 півн. повітів) і Полтавської ґуб.; б) сх. частини *Лісостепу,* положеного в межах УССР (себто також з кол. Харківською губ.) або й з укр. частинами Вороніжчини й Курщини. В ЕУ 2 ми ділимо Л. У. на два іст.-геогр. краї: а) півн., розташовану в ліс. смузі, — *Чернігівщину* і б) півд. — в смузі Лісостепу — *Полтавщину.*

Лівокумське (IX—25), с. на Надкаспійській низовині над р. Кумою, р. ц. Ставропільського краю РСФСР; за переписом з 1926 р. в Лівокумському р-ні жило 20 900 (51,4% всього населення) українців.

Ліґа Визволення України (ЛВУ), суспільно-політ. орг-ція в Канаді під впливом Закордонних Частин ОУН(р), заснована 1949 р. з завданням допомагати визвольній боротьбі укр. народу, централя в Торонто; має 48 відділів, 22 об'єднання жінок ЛВУ, ч. чл. — 3 000 (1961). ЛВУ влаштовує: маніфестації, академії, доповіді, пресові конференції, видає відозви і летючки, висилає меморандуми. Орган: тижневик *«Гомін України».* Гол. Р. *Малащук,* ін. діячі: П. Бащук, В. Кліш, М. Кравців, І. Вараниця, О. Матла, М. Сосновський, В. Макар, І. Іванчук, О. Кушнір, В. Саґаш, В. Безхлібник, В. Гирак, Марія Солонинка, Наталка Бащук, Софія Саґаш.

Ліґа Націй (Société des Nations), союз держав, заснований 1919 р. Версальським договором для забезпечення світового миру й співпраці між націями, з осідком у Женеві. До Л. Н. належали м. ін. держави, між якими була поділена Україна, — Польща, Румунія, Чехо-Словаччина, а з 1934 — СССР (виключений 1940 р.). Уряд УНР ставив кандидатуру України в чл. Л. Н. в 1920 р., але безуспішно. Екзильні укр. уряди — УНР і ЗУНР (в 1920—23 рр.) без успіху подавали до Л. Н. протести проти окупації України большевиками і Польщею; лише один раз Л. Н. 23. 2. 1921 взяла до уваги попередні протести през. Є. Петрушевича і визнала, що Сх. Галичина є не під поль. суверенністю, а під мілітарною окупацією. Тому що до завдань Л. Н. належало м. ін. відстоювати права нац. меншин, ґарантовані окремим міжнар. договором, який підписали Польща, Румунія і Чехо-Словаччина, українці зверталися до Л. Н. із скаргами на порушення їх прав урядами Польщі й Румунії (також угрофільські і русофільські кола Закарпаття подавали скарги проти чехо-словацького уряду). Найбільше цих т. зв. петицій вносила Укр. Парляментарна Репрезентація та її окремі члени. Змістом укр. звернень були м. ін. поль. шкільні закони, колонізація Зах. України кол. вояками поль. армії, переслідування укр. кооперації, знущання над політ. в'язнями, т. зв. *пацифікація* та ін. Через необ'єктивне ставлення секретаріяту Л. Н.

та складні, для нац. меншостей некорисні процедурні норми, єдиною справою, що була передана секретаріятом на розгляд Ради Л. Н., була петиція у справі пацифікації. Якщо ідеться про УССР, то Л. Н. займалася тамошніми відносинами лише раз у справі *голоду* (таємне засідання Ради Л. Н. у вересні 1933). До компетенції Л. Н. належала юридична опіка над втікачами з території кол. царської Росії, себто також над укр. еміґрантами з Наддніпрянщини (існувало окреме т. зв. бюро *Нансена)*, але формально Л. Н. не визнавала категорії укр. еміґрантів (див. *Еміґрація)*. Укр. інтереси перед установами Л. Н. захищали здебільшого укр. парляментарі Зах. України та неофіц. представник екзильного уряду УНР О. Шульгин.

Для співпраці з Л. Н. і для поширення її ідей діяли різні т-ва, які творили Міжнар. Унію Т-в Л. Н. (або спілку Т-в для Л. Н.); до неї належали *Українське Товариство для Л. Н.* і (в 1921—24 рр.) *Західньо-Укр. Товариство Л. Н.;* крім того, існувало ще акад. т-во для Л. Н. з осідком у Подебрадах. Хоч Л. Н. була інструментом політики переможців у першій світовій війні і не брала до уваги укр. вимог, все ж таки укр. звернення до Л. Н. і участь українців у Міжнар. Унії т-в Л. Н. спричинилися до поширення інформацій про укр. справу в міжнар. колах. 1946 р. 21 Ген. Асамблея ліквідувала Л. Н. у зв'язку з тим, що переможні альянти другої світової війни організували 1945 *Організацію Об'єднаних Націй* (ООН).

Ліґа Українських Католицьких Жінок (ЛУКЖ), рел.-нац. орг-ція українок Канади, постала 1943—44 рр. з жін. відділів *Братства Українців Католиків Канади* (БУК), перша гол. М. *Дима*. Триступнева орг-ція (централя, яка кожні два роки переходить до ін. епархії, епархіяльні управи і 125 відділів) з бл. 5 000 чл. ЛУКЖ є чл. Світової Федерації Укр. Жін. Орг-цій (СФУЖО) і Союзу Кат. Жін. Орг-цій (СОКАЖО).

Ліґа Української Католицької Молоді (з поч. 1960-их рр. назва — Ліґа Українських Католиків), ідеологічно-виховна орг-ція укр. кат. молоді ЗДА, постала 1933 р. (перший гол. Б. *Катамай*); діє через свої відділи на терені укр. кат. парафій, Окружні ради і щорічні конвенції членства. Орган — місячник „Ukrainian Youth" (з 1934), спершу укр. і англ. мовами, пізніше тільки англ.

Ліґа Української Молоді Північної Америки, заснована 1933 р. (перший гол. С. *Шумейко)*, що об'єднує укр. молодь ЗДА і Канади здебільша з старшої іміґрації для культ., спортивної і товариської діяльности; видає ж. „Trend" і циклостильний місячник „Trendette", як також книжки англ. мовою про укр. мистецтво, фолкльор тощо.

Ліґнау Олександер (1859—1923), ген. родом з нім. колоністів на Херсонщині, під час війни 1914—17 начальник штабу 7 армійського корпусу рос. армії; товариш мін. військ. справ за гетьмана П. Скоропадського. Під час протигетьманського повстання подався на Дін до Добровольчої армії, помер на еміґрації в Болгарії.

Лідов Олександер (1853—1919), хемік-технолог; з 1889 — проф. Харківського Технологічного Ін-ту; праці з фарбування, ситцевибивання, технології жирів, органічних барвників, аналізи води, газів та ін.; посібники з хем. технології, «Химическая технология волокнистых веществ» (1893).

Лікар, особа, що має високу мед. освіту, в практичному розумінні — особа, яка займається лікуванням хворих. В старій Русі-Україні було вживане слово «лѣчець», лічитель.

Першими Л. були ворожбити, маги, чародії, костоправи, потім лікуванням займалися здебільша монахи при манастирях, хоч були й світські «лічці». Першими визначними Л. були чужинці, зокрема греки й вірмени, відомі як Л. князів вже в 11 в. Модерна медицина, як наука, так і практика, розвинулася тільки в 17—18 вв. Першою школою на Україні, в якій вивчали медицину, була Києво-Могилянська Академія. Високу лікарську освіту введено на Україні щойно в 19 в. у зв'язку з розбудовою ун-тів (див. *Медична освіта*). Багато укр. Л. вивчали медицину за кордоном (один з перших — Юрій *Дрогобич*, 1463).

Лікарська практика спершу була вільною. У Рос. Імперії реґляментацію Л. завів Петро І. У 1737 р. були створені посади міських (городських) Л., або т. зв. штадт-фізиків, які мали обов'язок лікувати хворих із місцевих знатних людей, шляхти й купецтва та вживати протиепідемічних заходів. У 1775 р. організовано «Прикази гром. опіки», що відповідали установам сучасної санітарної інспекції, і створено посади пов. Л., а кілька років пізніше губерніяльні лікарські управи. Працю Л. нормували розпорядки, зібрані в т. зв. Врачебному уставі, вперше виданому в 1797 р., а опублікованому тільки в 1857 р. У 1812 р. створено установу генерал-штаб-доктора цивільної медицини, якому підлягали повітові та вільнопрактикуючі Л. в справах судової і поліцейської медицини, і відокремлено цивільну медицину від військової. В 1865—70-их рр. земські установи, за винятком Київщини, Волині й Поділля, перебрали мед.

опіку над населенням від приказів гром. опіки; вони також становили надзірну владу над Л. (див. *Земська медицина*). Право лікарської практики в Рос. Імперії мали особи, які закінчили мед. студії з дипломом у Рос. Імперії, а також лікарі, що вчилися за кордоном і склали відповідні іспити при рос. ун-тах. Право на практику реґулювали в різні часи Аптекарський приказ, Аптекарська канцелярія, Медична канцелярія, Медична колеґія й нарешті Медичний департамент Міністерства Внутрішніх Справ.

В Австро-Угорщині, Польщі (до 1930) та Чехо-Словаччині кожний, хто закінчив мед. студії, діставав диплом доктора медицини й право практики; після 1930 р. в Польщі право лікарської практики здобував той, хто закінчив лікарські студії з дипломом Л. й відбув однорічну шпитальну практику. Професійними та ін. Поширеним було на Україні Т-во рос. Л. ім. М. І. Пирогова, яке мало свої відділи у важливіших містах України. У 1917-20 рр. в укр. державі існувала Всеукр. Спілка Л., що видавала свій орган «Укр. Мед. Вісті». На Зах. Україні в 1913—39 рр. діяло *Українське Лікарське Т-во*, на еміґрації *Спілка Українських Л.* у Чехо-Словаччині (1922—39) й Об'єднання Укр. Лікарів у Німеччині (1946-49), з 1950 р. існує *Укр. Лікарське Т-во* Півн. Америки. Тепер на Україні Л. організовані в Лікарські Секції Медсантруду; ця установа, керована партійними інструкціями, є інструментом влади, а не орг-цією оборони станових проф. інтересів Л. Крім того, існують наук. лікарські т-ва з різних фахів та по різних місцевостях.

Число Л. в УССР (без зубних Л.) і забезпечення ними населення видно з таблиці:

Роки	1913	1932	1940	1950	1955	1959	1961
	6 571	18 715	33 649	48 626	60 899	75 526	84 603
На 10 000 меш.	1,9	4,5	8,0	13,1	15,3	17,8	19,4

справами Л. і їх реґляментацією на Зах. Україні відали Лікарські палати; Л. підлягали також наглядові департаментів здоров'я в Мін-ві Внутр. Справ (Австрія; в 1917—18 рр. діяло Мін-во Нар. Здоров'я) чи Суспільної Опіки (Польща). Лікарська практика була вільною.

В укр. державі (1917–20) Л. підлягали Департаментові Нар. Здоров'я в Мін-ві Внутр. Справ, а згодом окремому Мін-ву Нар. Здоров'я.

В УССР після закінчення мед. студій на протязі 6 рр. (у мед. ін-ті) й після складення держ. іспиту видається диплом Л., що дає право на лікарську роботу в мед. установах. Після відбуття практики, проходження аспірантури, складення дальших іспитів та захисту дисертації здобувається диплом кандидата, а пізніше й доктора мед. наук. Л. є державними працівниками; приватна лікарська практика в основному не існує. Л. підлягають Мін-ву Охорони Здоров'я УССР і його обл., міським та районним органам. Екон. становище Л. на Україні значно гірше, ніж на Заході й укр. Л. у діяспорі.

Першими лікарськими орг-ціями були братства та цехи, в яких організовувалися ті, що займалися лікуванням (цехи цирульників або хірургів). Перше лікарське т-во модерного типу виникло в Києві в 1840 р. — Т-во Київських Лікарів, пізніше такі т-ва постали і в ін. м. України — Т-во Л. Одеси (1844), Харківське Мед. Т-во (1861), Т-во Л. Полтави

Треба додати, що мережа Л. збільшилася, зокрема в сіль. р-нах. Все ж таки й нині забезпечення населення Л. нерівномірне. Воно найкраще у великих містах, найслабше в сіль. р-нах. Тому найбільше Л. на 10 000 населення припадає в Київській (38,1), Кримській (36,4; курорти), Одеській (29,3) і Харківській (28,5) обл., найменше на Волині (в Рівенській обл. — 8,9). В Краснодарському краю 1959 р. на 10 000 меш. припадало 18,6 Л., в усьому СССР — 17,9. Серед Л. України жінки становили 73% (1958).

До 1945 р. більшість Л. на укр. землях становили неукраїнці. Зокрема на укр. землях під Польщею вони становили ледве $^1/_{10}$ всіх Л. (понад 200 практикуючих Л. українців на заг. ч. 2 800).

На еміґрації перебуває тепер бл. 1 000 укр. Л. (в тому ч. понад 800 в ЗДА і Канаді).

З рядів укр. Л. вийшло багато політ. і гром. діячів: Т. Бурачинський, І. Галин, І. Горбачевський, С. Дрималик, М. Козакевич, І. Куровець, І. Липа, Б. Матюшенко, Д. Одрина, Є. Озаркевич, М. Панчишин й ін. У Львові з ініціятиви Л. постали *Укр. Гігієнічне Т-во*, Протиалькогольне т-во *«Відродження»*, *Укр. Нар. Лічниця* та ін. Чимало Л. за фахом зустрічаємо серед письм. (Ю. Липа, М. Левицький, С. Руданський, В. Коротич й ін.). Про Л. — науковців див. *Медицина*, про видатних земських Л. див. *Земська медицина*.

Література: див. *Медицина, Медичний персонал, Охорона здоров'я.*

Т. Лапичак

Лікарня (лічниця, шпиталь, лазарет, госпіталь), установа для приміщення й лікування хворих. На Україні Л. існували вже за княжих часів при церквах і манастирях (при Києво-Печерській Лаврі, Кирило-Білозерському манастирі й ін.). Кілька Л. було засновано в 11 в. митр. Єфремом у Переяславі. В 15—17 вв. Л. існували при *Братствах.*

Першу в модерному розумінні Л. (для «прилипчивих хвороб») засновано в Києві в 1787 р., першу соматичну Л. в 1803 р. На поч. 19 в. Л. виникли у Кременчуці (1800), Полтаві (1804), Черкасах (1822) й низці ін. м. України; першу окружну Л. засновано 1840 р. в Києві (Сквирська Л.). Існували ще т. зв. економічні Л., в яких лікували кріпаків. Взагалі ж ч. Л. на Україні було невелике (перев. пов. Л.), і вони мали характер насамперед благодійних установ, де могла знайти приміщення безпритульна людина, а тільки згодом Л. стали дійсно лікувальними закладами. Л. підлягали контролеві «Приказів гром. опіки». Ч. Л. і ліжок значно збільшилося з 1860-их рр. у зв'язку з постанням *земської медицини.* В Галичині й на Буковині Л. (пов., крайові, університетські й ін.) до 1918 р. підпадали наглядові Крайових Виділів, на укр. землях під Польщею (держ., самоврядувальні, суспільні й приватні) в 1920—30-их рр. – воєводським урядам.

В УССР основним типом є Л., що складається із стаціонара і поліклінічної амбуляторії. Л. поділяються на загальні й спеціялізовані (туберкульозні, інфекційні, психіятричні, гінекологічні тощо); залежно від розмірів діяльности і підпорядкованости Л. бувають: республіканські, обласні, районові, міські й дільницеві. Л. в УССР підпадають контролеві Мін-ва Охорони Здоров'я УССР. Ріст мережі Л. в УССР видно з таблиці:

На кінець року	1913	1932	1940	1950	1955	1960	1961
Лікарні	1 438	1 333	2 498	3 533	4 754	5 046	
Число ліжок:							
всього (в 1 000)	47,7	73,8	161,0	194,2	248,1	344,2	366,9
на 10 000 меш.	13,6	17,5	37,7	52,2	62,4	80,4	85,0

1959 р. на 100 лікарняних ліжок 22,1 припадало для терапевтичних хворих, 13,1 — хірургічних, 12, 0 — туберкульозних, 10,1 — психічних, 9,6 для вагітних жінок і породілля, 9,3 для хворих дітей, 7,4 — інфекційних хвороб, 5,7 — жіночих хвороб.

Найкраще були забезпечені ліжками для хворих (1959 р.) Донецька (93,2 на 10 000 меш.) і Кримська (90,8) обл., найслабше — Хмельницька (54,6); числа для Краснодарського краю — 60,6; для всього СССР — 76,2.

Див. також *Охорона здоров'я.*

Т. Лапичак

«Лікарський Вісник», наук.-проф. місячник Укр. Лікарського Т-ва (1920), 1921—35 квартальник, 1936—39 двомісячник того ж т-ва і Лікарської Комісії НТШ, виходив у Львові; ред. комітет: Т. Бурачинський, Ю. Добриловський, Ю. Кордюк, М. Музика, І. Ортинський, С. Парфанович, О. Подолинський і О. Філяс.

«Лікарський Вісник», наук.-проф. журн. Укр. Лікарського Т-ва Півн. Америки, виходив з 1954 р. в Нью-Йорку, спочатку два рази на рік, 1958–59 — три рази, з 1960 — як квартальник, з 1961 р. виходить у Чікаґо за ред. Т. Лапичака.

Лікарські рослини, численна група рослин, що їх використовують на лікування в медицині, ветеринарії, а також у харч., парфумерно-косметичній пром-сті, техніці і як декоративні. Лікувальні властивості Л. р. зумовлені наявністю в них хем. речовин: алькальоїдів, глюкозидів, сапонінів, дубильних речовин, слизу, етерових олій, органічних кислот, вітамінів та ін. Л. р. складають бл. 40% усіх лікувальних засобів. Заг. число Л. р. в усьому світі нараховують на 10 000 — 12 000 видів, на Україні бл. 1 200. В офіц. фармакопеї 20 більших країн зазначено бл. 1 000 Л. р. (т. зв. офіц. Л. р.), в тому ч. в СССР («Государственная фармакопея», 9 вид. 1961 р.) бл. 170; з них на Україні дико росте 68 видів, культивуються 52 види. Обізнаність з лікувальними властивостями рослин почалася ще в доіст. часи. Лікування Л. р. було високо розвинене вже в старовинному Єгипті, Месопотамії, Китаї тощо (3—4 тисячоліття до Хр.).

Перші відомості про Л. р. на Україні маємо вже з княжих часів. Крім диких, Л. р. культивували по манастирях, а деякі привозили навіть з Єгипту, Візантії й країн Близького Сходу. Л. р. були основою *нар. медицини,* з них виготовляли ліки знахарі, ченці, лікарі. Перші травники (зільники) із списком місц. і чужих Л. р. існували на Україні, мабуть, уже в 12-13 вв.

У зв'язку з орг-цією аптек в Рос. Імперії за Петра І 1721 р. у Лубнях була заснована перша польова аптека, яка займалася збором Л. р. та їх культиву-

ванням (аптекарський сад — до 1862). З часом аптекарські сади виникли ще в Києві, Катеринославі й Полтаві; в них вирощували: ромашку аптечну, майоран, шавлію, Боже дерево — рицину, м'яту холодну і кучеряву, мелісу, мильний корінь та ін. На поч. 19 в. найважливіші осередки заготівлі і продажу Л. р. на Україні були в Лубнях і Кременчуці; взагалі ж Полтавщина (зокрема Лубенщина) постачала й продавала Л. р. найбільше в усій Рос. Імперії. Більше промислового характеру заготівля Л. р. набрала в кін. 19 в. Частина заготовленої сировини йшла до місц. аптек, небагато на сировину до хеміко-фармацевтичних зав. (напр., у Кременчуці), багато на експорт за кордон, гол. до Німеччини; 1913 р. з Лубенщини відправлено бл. 650 т різних Л. р. на суму бл. 300 000 карб. Лікарську сировину вивозили за кордон з України за дешеву ціну, а ліки, вироблені з тієї сировини за кордоном, коштували на Україні дорого.

Під час першої світової війни й пізніше, коли імпорт чужоземних ліків припинився, виникла гостра потреба в них. І тому почалася інтенсивна робота в ділянці вивчення Л. р. і введення їх у медицину. До другої світової війни вивчення Л. р. на Україні вели н.-д. ін-ти у Харкові — Прикладної ботаніки (1927—33), Експериментальної медицини (1935—37) і Хеміко-фармацевтичний (1937—41). Інтродукцією, випробуванням і культурою нових рослин займалися дослідна станція Л. р. у Лубнях (з 1916), з 1931 р. перетворена на філіял Всесоюзного н.-д. Ін-ту лікарських і ароматичних рослин (ВІЛАР), та Акліматизаційний сад АН у Києві, організований 1914 року М. Кащенком.

Після другої світової війни вивчення Л. р. на Україні веде понад 20 наук. установ, пов'язаних з мед. і фармацевтичними ін-тами та ун-тами, Ін-том Ботаніки АН УРСР й ін.; чільну ролю у вивченні нових Л. р. посідає Харківський н.-д. хеміко-фармацевтичний ін-т, що працює гол. чином над відділенням глюкозидів і виготовленням з них нових мед. препаратів. Завдяки праці цих установ вивчено нові види Л. р., інтродуковано низку чужоземних рослин, введено ряд нових в офіц. медицину; одночасно поширено культуру Л. р. та заготівлю дикоростучих. Цим самим збільшилася сировинна база для *хеміко-фармацевтичної пром-сти.*

Л. р. залежно від способів їх використання на Україні поділяються на: 1) продукти, які йдуть для хеміко-фармацевтичної пром-сти; 2) Л. р. т. зв. офіц. медицини, зазначені в «Государственной Фармакопее СССР»; 3) Л. р. неофіц. медицини, що відпускають аптеки населенню; 4) додаткові Л. р., дозволені після хем. і терапевтичного вивчення Наркомздравом СССР; 5) Л. р., які вживає населення в нар. медицині.

На виготовлення ліків з Л. р. використовують або безпосередньо висушені частини рослини (надземну, листки, квітки, корняки, корені, бруньки, кору, плоди), або після переробки виготовляють галенові (настойки, відвари, порошки, масті, пілюлі) або неогаленові препарати — ті ж самі препарати, очищені від балястних речовин; крім того, з лікарської сировини відділюють хем. дійові речовини. Важливіші Л. р. України, поділені за їхнім впливом на організм людини чи на збудника хвороб, представлені в таблиці (стор. 1312—15).

Дикі Л. р. заготовляються через кооп. організації й аптекоуправління. Посівна площа культивованих Л. р. в УССР займала 1956 р. — 2 300 га (в Краснодарському краю 1 140, в усьому СССР — 10 720), в тому ч. 1 680 га в колгоспах, 620 у радгоспах; 1959 р. вони займали бл. 2 800 га, гол. в Хмельницькій (1 650), Дніпропетровській (650), Кримській (350) обл. На Україні культивують мак снотворний (Хмельницька, Харківська, Полтавська, Вінницька і Дніпропетровська обл.), ромашку далматську (Дніпропетровська обл., Крим і Кубань), овер'ян лікарський або валеріяну лікарську (гол. Київська та Житомирська обл.), м'яту перечну або холодну (гол. Полтавська обл. — особливо Прилуцький р-н), аммі зубну (гол. Хмельницька обл.), шавлію лікарську (Хмельницька обл., Крим, Кубань), беладону (Лісостеп), наперсник (перев. в Полтавській і Житомирській обл.); крім того, васильки камфорні, рицину, тангуський ревень, коляндру та ін.

Заготівля Л. р. в УССР становить половину заготівлі всього СССР: 1957 р. — 1 340 т (в Краснодарському краю 180, в усьому СССР — 2 650), в тому ч. 885 т маку снотворного, 195 т ромашки далматської, 120 т. овер'яну, 110 т. аммі зубної, 40 т м'яти перечної, 35 т шавлії. Майже половину Л. р. заготовлено в Хмельницькій обл.

Література: Сацыперов Ф. Лекарственные растения в России. П. 1918; Бордзіловський Є. Дикорослі лікарські рослини фльори України. К. 1935; Фльора УРСР. тт. І—Х. К. 1936—62; Закордонец А. Культура лекарственных растений на Украине. К.—Х. 1946; Липа О. Аптекарські, ботанічні й акліматизаційні сади, як інтродукційні осередки. К. 1949; Энциклопедический словарь лекарственных, эфиромасличных и ядовитых растений. М. 1951; Osadcha-Janata N. Herbs Used in Ukrainian Folk Medicine. Нью-Йорк 1952; Машковский М. Лекарственные средства. М. 1957; Землинский С. Лекарственные растения СССР. М. 1958; Обухов А. Лекарственные растения. Краснодар 1960.

Н. Осадча-Яната

ГОЛОВНІ ЛІКАРСЬКІ РОСЛИНИ УКРАЇНИ

Д — Л. р., що ростуть дико; К — Л. р., що їх культивують. Л. р., що з них виготовляють ліки: А — аптеки, Г — галенові та неогаленові зав., Х — хеміко-фармацевтичні зав.

Альк. – алькальоїди; Глюк. – глюкозиди; Дуб. – дубильні речовини; Ет. – етерова олія; Віт. – вітамін; Кис. – кислоти; Реч. – речовини.

I. Діючі на центр. нервову систему

а) Седативні (заспокоюючі) і проти гіпертонії

Назва Л. р.	Які частини вживають	Головніші хемічні складники
Овер'ян лікарський (Valeriana officinalis) Д, К; А, Г	Корняки, коріння	Етерово-овер'янова олія (етер борнеола з кис. й ін).
Собача кропива (Leonurus cardiaca) Д, К; Г	Вершки стебел з квітками	Дуб., ет., сапоніни, альк.
Мак снотворний (городній) (Papaver somniferum) К; Г, Х	Молочний сік	Альк.: морфін, кодеїн, папаверін та ін.

б) Збудники і стимулятори центр. нервової системи

Назва Л. р.	Які частини вживають	Головніші хемічні складники
Камфорні васильки (Ocimum basilicum) К; Х	Надземна частина	Камфора

в) Стимулятори дихання

Назва Л. р.	Які частини вживають	Головніші хемічні складники
Щедринець золотий (Cytisus laburnum) К; Х	Насіння, зелені галузки	Альк.: цитозин

II. Л. р., що діють на закінчення вразливих периферичних нервів

(протиболеві та наркотичні)

Назва Л. р.	Які частини вживають	Головніші хемічні складники
Беладона (Atropa belladonna) Д, К; А, Г	Листки, корінь	Альк.: гіосціямін, атропін і скополямін
Блекота чорна (Hyoscyamus niger) Д; А, Г	Листки	Альк.: гіосціямін
Дурман звичайний (Datura stramonium) Д, К; А, Г	Листки	Альк.: гіосціямін
Скополія карніолійська (Scopolia carniolica) Д, К; Х	Листки	Альк.: скополямін, атропін

III. Серцево-судинні засоби

а) Серцеві глюкозиди

Назва Л. р.	Які частини вживають	Головніші хемічні складники
Наперсник червоний, шерстистий (Digitalis purpurea, D. lanata) К; А, Г	Листки	Пурпуреаглюкозиди
Горицвіт весняний (Adonis vernalis) Д; А, Г	Надземна частина	Глюк.: цимарин, адонітоксин
Конвалія (Convallaria majalis) Д; А, Г	Листки, квітки	Глюк.: конвалятоксин
Обвійник грец. (Periploca graeca) Д, К; Г	Кора	Глюк.: периплъоцин

Назва Л. р.	Які частини вживають	Головніші хемічні складники
Жовтушник сіруватий (Erysimum canescens) Д, К; Х	Надземна частина	Глюк.: еризимін
Олеандер звичайний (Nerium oleander) К; Х	Листки	Глюк.: олеандрин (фолінерин)
б) Засоби, що знижують подразнювання серцевого м'яза		
Глід (Crataegus) Д, К; Г	Плоди, квітки	Плоди: холін, ацетилхолін, дуб., фруктоза, фітостериноподібні реч.; квітки: кверцетин, кверцетрин, ет.
в) Спазмолітичні засоби (розширюють кров'яні судини й знижують кров'яний тиск)		
Аммі зубна (Ammi visnaga) К; Г	Насіння	Келін
Омела біла (Viscum album) Д; Г	Листки, галузки	Віскотоксин, холін, ацетилхолін, гіркі, дуб. реч.
Липа (Tilia) Д, К; А	Суцвіття	Сесквітерпеновий спирт фарнезол, ет., глюк.
Мак снотворний, див. групу I		
IV. Сечогінні		
Ялівець звичайний (Juniperus communis) Д; А, Г, Ф	Плоди	Ет. (яловицева камфора, кадинен, сесквітерпен, пінен)
Мучниця звичайна (Arctostaphylos uva-ursi) Д; А	Листки	Глюк. арбутин
Сосонка польова (Equisetum arvense) Д; А	Надземна частина безплідної рослини	Кремнева, яблучна та ін. кис., сапоніни, каротин, віт. С
Брусниця (Vaccinium vitis idaea) Д; А	Листки	Арбутин
V. Стимулятори м'язів матки		
Ріжки (Claviceps purpurea) Д; А, Г	Склероцій	Альк.: ерготамін, ергометрин, ерготоксин
Грицики звичайні (Capsella bursa pastoris) Д; А	Надземна частина	Холін, ацетохолін, тірамін, орг. кис. сапоніни, віт. С
VI. Зв'язуючі засоби		
Дуб (Quercus) Д; А, Г	Кора	Дуб.
Заяча крівця (звіробій) (Hypericum perforatum) Д; А, Г	Надземна частина	Дуб., ет., флавоновий глюк., гиперозид, віт. С, провіт. А
Родовик звичайний (Sanquisorba officinalis) Д; Г	Корняки	Дуб., віт. С
Перстач зав'язник (Potentilla erecta) Д; Г	Корняки	Дуб., флобафен
Ракові шийки (Polygonum bistorta) Д; Г	Корняки	Дуб., галова кис.

Назва Л. р.	Які частини вживають	Головніші хемічні складники
Ромашка лікарська (Matricaria chamomilla) Д, К; А	Квітки	Ет., антимисова кис., глюк.
Шавлія лікарська (Salvia officinalis) К; А	Листки	Цінеол, туйон

VII. Л. р., що подразнюють шкіру та слизові оболонки

Назва Л. р.	Які частини вживають	Головніші хемічні складники
М'ята холодна (Mentha piperita) Д, К; А, Х	Листки	Ет. (в складі її бл. 50% ментолу)
Гірчиця (Sinapis) К; Г	Насіння	Бл. 30% жирної олії, фермент мірозин і глюк. синігрин
Перець червоний (Capsicum annuum) К; А, Г	Плоди	Капсасцин, віт. С, каротин
Сосна звичайна (Pinus silvestris) Д; А, Г	Шпилькові листки	Біциклічні терпени: борнеол і пінен

VIII. Л. р., що виділяють гіркі реч.

Назва Л. р.	Які частини вживають	Головніші хемічні складники
Золототисячник звичайний (Centaurium umbellatum) Д; Г	Надземна частина	Гіркий глюк.: аритраврин, еритроцентаврин; альк. (еритроцин й ін.)
Бобівник трилистий (Menyanthes trifoliata) Д; Г	Листки	Глюк. (меніантин) ет., аскорбінова кис.
Полин звичайний (Artemisia absinthium) Д; А, Г	Надземна частина	Ет. (терпеновий алькоголь туйол і кетон туйон), глюк. абсинтин (й ін.).
Кульбаба звичайна (Taraxacum officinale) Д; Г	Корені, надземна частина	В надземній частині: глюк. тараксацин, смола, сапоніни; в корені — тараксацин, інулін — восени
Аїр, лепеха (Acorus calamus) Д; Г	Корняк	Глюк. акорин, ет. й ін.

IX. Блювотні та відхаркувальні засоби

Назва Л. р.	Які частини вживають	Головніші хемічні складники
Проскурняк (Althaea officinalis) Д, К; А	Корінь	Слизу до 36%, пектинові реч., цукор
Солодець (Glycyrrhiza) Д; А, Г	Гони, корені	Глюк.-тліциризинова кис. (лакричний цукор), камеді, пектинові реч.
Синюха звичайна (Polemonium coeruleum) Д, К; Х	Корняки та корені	Велика кількість сапонінів
Подорожник великий (Plantago major) Д; Г	Листки	Слиз, гіркі реч., каротин, віт. С, глюк. авкубін (ринанин)
Чебрець боровий (Thymus serpyllum) Д; Г	Надземна частина	Ет. до 1%: фенол-тимол
Дивина (Verbascum) Д; А	Квітки	Слиз, сапоніни
Підбіл звичайний (Tussilago farfara) Д; А	Листки, квітки	Глюк. тусилягін, слиз, галова кис.

Назва Л. р.	Які частини вживають	Головніші хемічні складники
	X. Послабляючі засоби	
Ревень тангуський (Rheum tanguticum) К; А, Г	Корняки та корені	Антраглюк. (реїн, ревм-емодин), танноглюк., хризофанова кис.
Крушина ламка (Frangula alnus) Д; А, Г	Кора	Глюк. антрахінової групи (франгулін, емодин) й ін.
Жостір (Rhamnus cathartica) Д; А	Плоди	Антраглюк.: рамно-емодин й ін. фарбувальні і пектинові реч.
Рицина звичайна (Ricinus communis) К; Х	Насіння	Жирна олія
	XI. Жовчогінні засоби	
Цмин звичайний (Helichrysum arenarium) Д; Г	Квіткові кошики	Флавони, гіркі реч., дуб. реч., ет.
Кукурудза (Zea mays) К; Г	Стовпики з маточками	Віт. К., ситостерол, стигмастерол, жирні олії, віт. С
	XII. Л. р., що містять віт. і каротин	
Шипшина (Rosa) Д; Г	Плоди	віт. С, К. Р, цукор, органічні, дуб. реч.
Кропива (Urtica) Д; А. Х	Листки	віт. С, каротин
Первоцвіт весняний (Primula veris) Д; Г	Листки	віт. С
Кукурудза, див. XI. групу		
	XIII. Кровоспинні	
Деревій звичайний, кривавник (Achillea millefolium) Д; Г	Вершки з квітками, листки	Альк. ахілеїн, аконітова кис., ет., дуб.
Собачий, водяний перець (Polygonum hydropiper) Д; А, Г	Надземна частина	Глюкозоподібні реч., віт. С, дуб. і гіркі реч., кис.
Калина звичайна (Viburnum opulus) Д, К; А	Кора	Глюк. вібурнін, дуб. (бл. 2%), солі овер'янові, муравлина і каприлова кис., смола
Скусівник, арніка гірська (Arnica montana) Д, К; Г	Квітки	Гіркий арніцин, ет., смола, дуб., віт. С
	XIV. Інсектисидні та антибактерійні	
Ромашка далматська (Pyrethrum cinerariaefolium) К; А, Г	Квітки	Піретрин
Заяча крівця, див. групу VI		
Цмин, див. групу XI		
Чистотіл звичайний (Chelidonium majus) Д; А, Г	Надземна частина	Альк.: хелідонін, сангвінарин, гомохелідонін та ін.; каротин, аскорбинова кис.

Див. також *Етеро-олійні рослини* і гасла про поодинокі Л. р.

Ліквідація неписьменности, Лікнеп, система заходів в СССР і УССР для навчання грамоти всього неписьменного населення (дорослих і дітей, які не ходили до шкіл), одне з гол. завдань *політосвіти* в 1920—30-их рр. Централею Л. н. була на Україні Всеукр. Надзвичайна Комісія Л. н. (ВУНКЛН), її орган — двотижневик «Геть неписьменність». На низах діяли «ліквідаційні пункти» з тривалістю навчання від 3—6 міс. до 2 рр.; в склад навчання входила також «політ. грамота». Мережа пунктів Л. н., розпочата 1921 (в кін. 1921 — 487), піднеслася в кін. 1923 р. до 5 096, 1925 — 13 028. Ч. учнів (в тис.; на 1 січня даного року) видно з таблиці:

Рід школи	1922	1924	1926	1928	1930	1932	1934	1939
Для неписьменних		165,4		306,7	2 466,3	1 403,0	875,8	430,0
для малописьменних		10,2		43,7	221,7	2 086,3	872,9	614,8
Разом	14,0	175,6	502,0	350,4	2 688,0	3 489,3	1 748,7	1 044,8

У зв'язку з Л. н. число письменних піднеслося в УССР з 57,5% в 1926 р. до 85,3% в 1939 р. і до 98,5% у 1961 р. Див. також *Письменність.*

Ліковський (Likowski) Едвард (1836—1915), поль. єп. та історик; праці з іст. церкви на Україні „Historia unii Kościoła ruskiego" (1875), „Unia Brzeska" (1896 і 1907, укр. вид. 1916), „Dzieje kościoła unickiego na Litwie i Rusi w XVIII i XIX wieku" (1906), в яких проблеми укр. церкви насвітлені з повною об'єктивністю.

Лікоть, давня міра довжини, яка дорівнює приблизно довж. ліктьової кістки людини. На укр. землях Л. мав у різний час 455—595 мм; на Зах. Україні в нар. вжитку Л. був ще на поч. 20 в. Див. *Міри.*

Лілієкрона (Liliecrona) Ґустав (*1623—?), швед. дипломат, посол на Україну 1657 (червень—жовтень) для переговорів про швед.-укр. союз проти Польщі, які закінчилися укладенням Корсунської угоди 7. 10. (ст. ст.) 1657 р.

Лілійник (Hemerocallis L.), багаторічні рослини з родини ліліюватих; на Україні поширені як декоративні: Л. рудий (H. fulva L.), стебло до 1 м заввишки, квітки оранжові або цегляночервоні, без запаху; Л. жовтий (H. flava L.), стебло 30—60 см заввишки, квітки запашні, ясножовті.

Лілія (Lilium (Tourn.) L.), довгорічні рослини з родини ліліюватих. На Україні росте дико Л. лісова (L. martagon L.), перев. на Правобережжі; як декоративні культивують: Л. цибулинконосну, або Л. червону (L. bulbiferum L.), і Л. білу (L. candidum L.).

Лімниця, права притока Дністра, довж. — 120 км, сточище — 1 430 км², пливе в Ґорґанах, далі на Передкарпатті, має гірський характер.

Лімоніт, синонім назви *Бурого залізняка.*

Лінґвістика, див. *Мовознавство.*

Лининський Петро (1846—1914), суддя і адвокат, організатор студентського т-ва *«Дружний Лихвар»*, посол до гал. сойму; з Василем *Яворським* організатор зах. Лемківщини.

Ліницька Любов (1866—1924), визначна драматична акторка школи М. Кропивницького і О. Саксаганського, дружина І. *Загорського*, на сцені з 1887; найдовше працювала в трупах О. Саксаганського (1891—1909) і М. Садовського (1909—15), з 1915 в Т-ві Акторів під орудою І. Мар'яненка, в Держ. Нар. Театрі (1918) і в студії «Жовтень» (1923) у Києві. Л. акторка великого темпераменту, героїчного патосу з нахилом до монументалізму і різких контрастів. Її репертуар налічує до 120 ролей у творах укр. клясиків (Олеся, Маруся Богуславка в одноіменних п'єсах Кропивницького і Старицького), сучасної (Наталя Павлівна в «Брехні» Винниченка, Ліна Федорівна в «Крилах» Л. Старицької-Черняхівської, в п'єсах С. Черкасенка, Л. Яновської) і світової драматургії (Геєрманса, Ґордіна, Шекспіра).

Л. Ліницька

Література: Л. П. Ліницька. Зб. К. 1957.

В. Р.

Ліницький Петро (1840—1906), філософ, із старої священичої родини на Слобожанщині, вихованець, пізніше проф. Київ. Духовної Академії; низка праць з теоретичної філософії, історії філософії: «Рел. поняття старовинних грец. філософів» (1870), «Наука Платона про Бога» (1876), «Мораль і культура» (1901), «Історія філософії давньої й новішої» тощо, всі писані рос. мовою. Л. представник реалізму, теїст.

Лінійне Військо (лінійні козаки, лінійці), коз. військо, організоване 1832 р. рос. урядом у складі 9 полків з різних коз. та ін. військ. з'єднань на сер. і сх. части-

ні Кавказької пограничної лінії вздовж гор. і сер. Кубані та р. Терека. Серед Л. В. переважав донський елемент, але було також чимало укр. і місц. Після ліквідації Кавказької пограничної лінії і орг-ції Кубанської і Терської обл. Л. В. було 1860 скасоване, і зах. його частину в кількості 6 бриґад злито з *Чорноморськими козаками* під назвою *Кубанське Козаче Військо*, із сх. частини створено *Терське Військо*. Лінійники в складі Кубанського Війська становили собою русофільський, неприхильний українству елемент.

Лінійно-стрічкова кераміка, див. *Волютова кераміка.*

Лінці, див. *Іллінці.*

Є. Ліпецький

Ліпецький Євсевій (*1889), маляр-реаліст, родом з Буковини, студіював у Мюнхенській і Віденській академіях мистецтв; в 1918–40 у Чернівцях, з 1941 на еміґрації в Німеччині, тепер у ЗДА; портрети (митр. Нектарія Котлярчука і Вісаріона Пую, О. Кобилянської, О. Кисілевської, Ж. Василька й ін.), театральні декорації.

Ліпінський (Lipiński) Кароль (1790-1861), видатний поль. скрипаль, концертував м. ін. у Львові й Києві, 1812—14 капельмайстер Львівського театру; його зб. пісень для голосу з фортепіяном «Muzyka do pieśni polskich i ruskich ludu galicyjskiego», на основі зб. Вацлава з Олеська (1833) — є однією з перших більших зб. укр. нар. пісень з мелодіями.

Ліра, клявішно-смичково-струнний нар. інструмент, занесений на Україну з Заходу й поширений з 15—16 в. Див. ЕУ I, стор. 281.

Лірика (від грец. ліра, пісні в супроводі ліри), літ. твори, в яких гол. є вираз емоційних почуттів, а не зображення подій (як в епосі і драмі), хоч провести різку межу між епосом і драмою, з одного боку, і Л., з другого — дуже важко: елемент ліричного (монологи в драмі, суб'єктивно зафарблені частини епосу і т. д.) трапляються в усіх ґатунках літератури. Починаючи з єгипетської, вся світова література має зразки ліричних творів, але для евр. літератури гол. значення має старогрец. та рим. Л. з її ґатунками: елеґія, ода, сатира, пісня. Ліричний елемент відограє значну ролю в укр. нар. піснях і думах, далі у «віршах» 17 в. (любовні вірші, рел. канти, т. зв. «світові пісні»). Тому іст. укр. Л. є фактично іст. всієї укр. віршованої літератури. У 17–18 вв. появляються ліричні елементи в монологах духовних драм, бароккових проповідях, шириться сатирична й епіграматична Л. В добу романтики Л. пробивається й в епічні поеми (ліричні місця в «байронічних» поемах у Т. Шевченка, П. Куліша), а в «мішаному» ґатунку баляди відограє велику ролю. До того ж, особливо великого значення набирає в наслідуваннях нар. ліричної пісні, аж до монтажу мист. творів з уривків нар. пісень. Поруч з цим зростає роля політ. Л. (найбільше в Куліша). Наслідування нар. пісні продовжується і в добу реалізму, зокрема численні пісенні вставки в п'єсах. Натомість значно пізніше, ніж в ін. евр. літературах, приходить доба «рефлективної» Л. — творів, у яких вирази почуття зв'язані з певними думками (рефлексіями). Нерідкі у Т. Шевченка й П. Куліша, «рефлективні» поезії починають відогравати визначну ролю лише від І. Франка й Л. Українки. В добу модернізму (М. Вороний, М. Чернявський, О. Олесь та ін.) поезія відходить від романтичної традиції наслідування нар. пісні і плекає формально довершені ліричні ґатунки та форми. В поезії порев. доби ліричний струмінь стає знову надзвичайно сильним (ранні зб. М. Рильського, П. Тичини й ін.). Новий тип Л. (твори різного мист. рівня) становить рев. поезія.

Починаючи з 17 в., літ. ліричні твори в значній кількості переходять до нар. традиції, і цей процес (відомий і в ін. літературах) продовжується (зокрема, коли літ. мова наближається до нар.) і досі. Серед сучасних нар. пісень є велика кількість (почасти значно перероблених) ліричних творів літ. походження, і то не тільки І. Котляревського, Т. Шевченка й ін. клясиків, а й другорядних поетів: С. Писаревського, М. Петренка, Я. Комарницького, С. Гулака-Артемовського, П. Ніщинського й ін., і навіть поль. авторів — Т. Падури й К. Ценглевича. Чимало є й таких нар. пісень літ. походження, авторство яких трудно встановати.

Література: Чубинский П. Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский край, тт. 3, 4 і 5. П. 1874—1877; Грушевський М. Історія укр. літератури, т. І. К. 1923; Зеров М. Нове укр. письменство. К. 1924, 2 вид. Мюнхен 1960; Хрестоматія давньої укр. літератури. Лірична поезія. Упорядкував О. Білецький. 2 вид. К. 1952; Пісні укр. поетів та їх нар. переробка. Вступна ст. Г. Нудьги в зб. Пісні та романси укр. поетів, 2 тт. К. 1956; Шаховський С. Лірика і лірики. К. 1960.

Д. Чижевський

Лірично-побутові пісні, належать до найвищих мист. надбань укр. творчости. Відбиваючи настрої, переживання і по-

чуття людей, вони бувають то сердечно зворушливі, перейняті ніжним почуттям чистого кохання, радости або смутку, скорботи, то вольові, перейняті настроєм боротьби з перешкодами, що стоять на шляху до людського щастя, то безмежно широкі — степові, з мотивами краси рідної землі. В Л.-п. п. відбилася народна вдача, мораль, чистота почувань, любов до свободи, щирість, доброзичливість, почуття добра і краси, правди і справедливости. «Нема в світі такої країни, де б дерево нар. поезії дало такий розкішний плід, ніде дух народний так живуче, так добре себе не виявив у своїх піснях, як в українців» (Ф. Боденштедт).

Серед жанрів Л.-п. п. гол. місце належить родинно-побутовим пісням. До найкращих побутових пісень належить лірика кохання. В багатьох піснях цього жанру з великою силою ліризму висловлено щирість і ніжність («Сонце низенько»), взаємність («Ой, зійди, зійди ти, зіронько та вечірняя», «Ой, з-за гори вітер віє»), вірність кохання («Ой, не шуми, луже», «Зашуміла ліщинонька»), розлуку («А ще сонце не заходило»), ревнощі («Ой, не світи, місяченьку»), боротьбу з перешкодами («Терен, мати, коло хати»), нещасливе кохання («Ой, не цвіти буйним цвітом»), боротьбу з батьками («Ой, у полі нивка»), зраду («Тихо, тихо Дунай воду несе») та ін. відтінки почуття і настроїв, викликані різними обставинами та взаєминами між хлопцем і дівчиною.

Пісні про родинне життя також належать до найпоширеніших Л.-п. п., що відзначаються глибоким змістом і мист. красою. Тематика цих пісень різноманітна: щасливе подружнє життя і взаємне кохання, що переборює в родинному житті всі незгоди («Ой, пряду, пряду»), тяжке життя молодої жінки та її глибока туга за родиною («Та повій, вітре, з яру», «Ой, попливи, вутко»). Дуже багато пісень відображають жалі та скарги одруженої жінки, що терпить від свекрухи, свекра, зовиць, жорстокого чоловіка-п'яниці. Зразками також сумних пісень — «жіночих псальмів» (І. Франка) є «Чи я в лузі не калина була», «Ой, зійду я на могилу», «Ой, по горах, по долинах», «Ой, вербо, вербо», «Ой, зацвіла червона калина» та ін., в яких глибина ліризму досягається різними мист. засобами, символічними образами, порівняннями, повторами тощо.

У багатьох піснях виступає образ жінки-матері, оспіваний з великим почуттям любови і пошани. У них виливається любов дітей до матері або її невтішне горе, коли вона розлучається з дітьми чи навіки втрачає їх («Ой, із-за гори та буйний вітер віє», «Ой, горе тій чайці»). Щирим ліризмом перейняті пісні про смерть матері («Ой, щось у лісі гукає»).

Родинно-побутові пісні малюють також тяжке життя вдівця, бідування вдовиці, горювання сироти («Ой, всі гори та зеленіють»).

Серед Л.-п. п. окрему групу становлять гумористичні та сатиричні пісні, в яких дошкульно висміюються моральні вади людини: прагнення за всяку ціну розбагатіти («Задумала вража баба та й забагатіти»), ледарство («Ой, устану я в понеділок») тощо.

Особливим жанром Л.-п. п. є *колискові пісні*. Найкращі з них: «Ходить сон коло вікон», «Ой спи, дитя, без сповиття», «Ой, ходить сон по вулоньці» та ряд ін.

У суспільно-побутових піснях відтворено думки, настрої і почуття народу, пов'язані з працею, соц. відносинами та боротьбою. Як і в родинно-побутових піснях, тут виступають не конкретні іст. особи (як в іст. піснях), а збірні образи (козаки, чумаки, бурлаки тощо). Найдавнішими зразками суспільно-побутової лірики є перев. пісні про тур.-тат. напади, а потім про боротьбу козаків проти поль. і моск. панування. Окрему групу становлять пісні про кріпацтво, про рекрутів, бурлак, наймитів тощо.

Любов козака до волі оспівано в пісні «Та не жур мене, моя мати», патріотичні почуття відбиває пісня «Розвивайся, а ти, сухий дубе». Пісні часів визвольних воєн 17 в. дають картини вирушання козаків у похід («Засвистали козаченьки»), розлуки з родиною («Ой, пущу я кониченька»). Соц. розшарування між козацтвом відбивається в пісні «Ой, наступає та чорная хмара». Моск. неволя з масовими депортаціями козаків на каторжні роботи і смерть на чужині яскраво відбита в пісні «Стоїть явір над водою». Протимоск. характер мають пісні «Побратався сокіл», «Зібралися всі бурлаки» і багато ін.

Особливу групу суспільно-побутових пісень становлять пісні про кріпацтво. В них висловлено страждання кріпаків («У неділю вранці-рано»), почуття гніву і обурення панською сваволею, що часом переходило в активний опір і повстання («За горою, за крутою»). Крім панщини, важким тягарем для селянства була рекрутчина, 25-літня військова служба, що відбилася в численних рекрутських та солдатських піснях, повитих гірким смутком і тугою.

Розлука з родиною і рідним краєм («Ой, зачула моя доля»), тяжке солдатське життя («Ой, з-за гори чорна хмара встала»), гірка доля удовиного сина — такі основні теми рекрутських та солдатських пісень.

Глибоким ліризмом відзначаються укр. бурлацькі пісні («Та нема в світі гірш нікому», «Та забіліли сніги»). Дуже близькі до них змістом і настроями наймитські пісні. З глибоким трагізмом звучать у них мотиви самітности, знедолености.

Окремий цикл ліричних пісень становлять чумацькі пісні, близькі своїми мотивами і поетичною красою до коз. пісень. В них оспівано настрої туги за рідною хатою, та покинутою дівчиною, бурхливі та трагічні пригоди в дорозі («Ой, високо та сонечко сходить»). Найбільшою поетичною силою і ліризмом відзначаються чумацькі пісні про занедужання і смерть чумака в дорозі. («Було літо», «Ой, у полі два явори», «Ой, у полі криниченька», «Ой, заслаб, заслаб чумак»).

Л.-п. п. створюють типові збірні образи героїв: молодий козак, дівчина, гайдамака, чумак, бурлака тощо. Найпоширеніша форма розкриття почуттів — драматична форма діялогу («Козаченьку, куди йдеш?»). Л.-п. п. властива і епічна розповідь (особливо на поч. пісні, напр., «Зашуміла ліщинонька»). Людські почуття змальовуються зіставленням з природою, здебільша на принципі гармонії між настроями людини і подібним станом у природі. Улюблені художні засоби укр. ліричної пісні: паралелізм, поетична символіка, метафори, порівняння та епітети, почуття журби, суму, туги зіставляється з похилим деревом, поламаним гіллям, пожовклим листям, весняною повінню («Стоїть явір над водою, в воду похилився, — на козака пригодонька — козак зажурився», «Уже лужечки-бережечки вода поняла, — молодую Марусину журба обняла»). Надзвичайно багата символіка Л.-п. п. Сокіл, орел є символами мужности, сили відваги, волі, краси. Пара голубів — символ обопільного кохання. Чайка — символ матері-страдниці. Зозуля — символ покинутої, самотньої жінки. Кучерявий дуб — парубок, червона калина, вишня, тополя — дівчина, сади в цвіту — щасливе кохання, гудіння бору, темна хмара — символи горя. Ясна зоря, ясне сонце — символи дівочої краси. Л.-п. п. багаті також метафорами. Про дівчину, що пережила нещасливе кохання, говориться в пісні, що вона «виорала мислоньками поле, чорними очима заволочила, а дрібними сльозами все поле зросила.» Дуже поширені порівняння. На відміну від епосу, в Л.-п. п. порівняння короткі, лаконічні: дівчина, як калина, як мак, як рожа, як квітка, як зірочка, як у саду вишня, як сонце, як золото; милий, як голуб, як барвінок, як повний місяць; свекруха, як змія. Іронія, поширена в гумористичних піснях, часто досягається відповідними порівняннями: про поганого кажуть, що він гарний, як свиня в дощ; про гордого чоловіка кажуть, що він пишається, як собака в човні. Особливо поширені в Л.-п. п. епітети, зокрема постійні: козак — молоденький, сонце — ясне, поле — чисте, вітер — буйний, калина — червона, море — синє. Важливим художнім засобом у піснях є розміщення слів, їх повторення, а також звертальні та окличні інтонації. До старовинних засобів належать звертання до явищ природи, до тварин. Часто зустрічаються також асонанси («Заболіло біле тіло»), алітерації («А ще тихше дівка косу чеше»).

Історичний розвиток укр. нар. поетичної ритміки ішов від вільної речитативної форми до упорядкованости рядків і до об'єднання їх у викінчені строфи. Основною формою віршової будови укр. пісенної лірики є складочисловий вірш із правильним, симетричним розташуванням частин у строфі. Пісня має певне число складів у віршах і колінах, чого не спостерігаємо в думах. До найстаріших належать дворядкові строфи з семискладовим, восьмискладовим, дванадцяти- і п'ятнадцятискладовим віршем: 2 (4+3): «Чабан вівці ганяє // Він на хлопців моргає». 2 (4+4): «Ой, не пугай, / пугаченьку // В зеленому / байраченьку». 2 (5+5+5): «Ой, наступила / та чорна хмара, / став дощ накрапать. // Ой там зібралась, / бідна голота / до корчми гулять». Найпоширеніші рими — двоскладові жіночі: «Як ми кохалися, як голубів пара, — // Тепер розійшлися, як чорная хмара».

Л.-п. п. стали одним з основних джерел розвитку укр. літератури, зокрема поезії («Наталка Полтавка» І. Котляревського, поезія Т. Шевченка, І. Франка, Л. Українки й ін., аж до сучасних — А. Малишко й ін. в поезії, О. Довженко, в прозі та ін.). Див. також ЕУ І, стор. 267—69.

Література: а) збірники: Максимович М. Украинские народные песни. М. 1834; Метлинский А. Народные южнорусские песни. К. 1854; Лисенко М. Зб. укр. пісень. Випуск І—VII. Ляйпціґ-К. 1868—1911; Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский Край, снаряженной императорским Русским Географическим Обществом. Юго-Западный Отдел. Материалы, собранные П. П. Чубинским, т. V, П. 1874; Рудченко И. Чумацкие народные песни. К.

1874; Сборник песен буковинского народа. Составил А. Лоначевский К. 1875; Головацкий Я. Народные песни Галицкой и Угорской Руси, ч. I—III. М. 1878; Грінченко Б. Этнографические материалы, собранные в Черниговской и соседних с ней губерниях. Выпуск III. Чернігів 1899; Малороссийские народные песни, собранные в 1878—1905 гг. проф. Д. И. Эварницким. Катеринослав 1906; Наша писня. I—III. Зб. нар. пісень югославських українців, впорядкував О. Тимко. Руський Керестур 1953—54; Укр. Нар. Пісні Пряшівського Краю (упорядкував Ю. Костюк). Вратіслава 1958.

Зб. укр. пісень, що пройшли через сов. цензуру: Укр. народна пісня К. 1936; Укр. нар. пісні. К. 1951; Укр. нар. пісні, I і II кн. 1954; Укр. нар. ліричні пісні. К. В-во АН УРСР. 1958; Закарп. нар. пісні. К. 1962.

б) дослідження: Потебня А. Объяснения малорусских и сродных народных песен, тт. I і II. В. 1883, 1887; Франко І. Студії над укр. нар. піснями. Л. 1913; Кінько А. Ліричні пісні. Укр. нар. поетична творчість, т. I. К. 1958; Див. також ЕУ I, стор. 272.

П. Одарченко

Лірники, нар. мандрівні співці, сліпі старці, що співають у супроводі гри на лірі. Ще наприкін. 19 в. Л. мали свої цехові орг-ції з відповідними звичаями (вивчуванням репертуару в майстра, визвілкою) й цеховим арґо (див. *Арґо*), особливо поширені на Поділлі. В репертуарі Л. перев. «набожні» пісні, здебільша книжного походження, далі сатиричні та жартівливі «чічітки» з дотепними словесними реплікам і бадьорими танкового типу приграми ліри (напр., про цехмайстра Купер'яна, записана на Волині), моралізаторсько-повчальні й рідше іст. пісні. Побут і репертуар Л. досліджували: В. Боржковський (сх. Поділля), К. Студинський і В. Гнатюк (зах. Поділля), С. Маслов, О. Малинка (Полтавщина, Чернігівщина), Ф. Сенгалевич (Київщина, Лівобережжя) та ін.; арґо Л. — О. Горбач.

Ліс, один з основних типів рослинности — угрупування дерев і кущів, яке займає значну територію. Л. має вплив на клімат, гідрологічний режим оточення й ґрунту, закріплення поверхні землі — зокрема на крутих схилах і пісках, склад фльори й фавни. Він має також величезне екон., водоохоронне, санітарне й естетичне значення, а в минулому — стратегічне й колонізаційне (поселення на викорчуваних просторах).

Ступінь залісненя й склад лісотворних порід України зумовлені її проміжним геогр. положенням між вогким заходом Европи і сухими степами Азії. В зах. частині України її ліси зберігають зах.-евр. характер, в півд. становлять лише незначні пролiски. У зв'язку з зміною клімату, рельєфу, ґрунтів і гідрографії України від зах. і півн. на сх. і півд. постають великі відмінності в її залісненні й складі основних лісотворних порід; через Україну проходять також сх. і почасти півд. межі ряду важливих дерев — смереки, ялиці, бука, граба, явора, ясеня та ін.

В доісторичні часи майже зовсім були заліснені такі природні р-ни України: півн.-ліс. смуга — Полісся (за винятком боліт), гори (за винятком невеликих просторів, положених вище гор. границі лісів), Передкарпаття, Надсянська низовина й Розточчя; в Лісостепу Л. займав $^1/_4$ — $^1/_3$ всього простору, гол. на високих правих берегах рік і на межиріччях, у Степу він виступав лише в долинах рік і байраках. Разом Л. становив, мабуть, понад $^1/_3$ території укр. земель. Згодом діяльність людини затримала природний процес поширення лісів у Лісостепу, почалося викорчовування лісів як наслідком внутр. колонізації, так і для хліборобських цілей. Починаючи з 17 по 19 в., винищено великі комплекси Л. на експорт дерева за кордон і на опал, зокрема на Центр. і Сх. Землях (за 1880—1913 рр. вся ліс. площа 9 укр. губ. зменшилася з 4 856 000 на 3 861 000 га; в тому ч. лісопридатна, вкрита лісом, з 4 198 000 на 3 335 000 га). Сильне знезліснення мало місце під час обох світових воєн та в 1944-55 рр., коли большевики безоглядно експлуатували Л., зокрема в Карпатах (див. *Лісове госп-во*). Тепер наслідком цих процесів залісненння всіх укр. земель впало до яких 13-14%, заліснення УССР впало з 18% в кін. 18 в. на 15% в 1890 р. і 12% в теперішній час. Одночасно зменшилася участь цінних ліс. порід, напр., у Карпатах бука і ялиці на користь смереки, майже зовсім зникла кедрина, цілком загинув тис, зменшилася участь дуба. За останні роки сов. влада поширює — зокрема в Лісостепу і Степу — культури швидкоростучих порід: тополі, верби, білої акації, модрини тощо.

Нині Л. займає на всіх укр. землях бл. 12 млн га. Площа лісів УССР на 1. 1. 1956 була по категоріях земель така (у 1 000 га): вся — 8 387; в тому ч. Л. покрита — 7 075, не вкрита Л. — 616, нелісова — 696. За ін. даними ліс. фонд УССР займає 8,3 млн га, в тому ч. 6,8 млн площі, вкритої лісом, себто 13,8 або 11,3% всієї площі (площа ліс. світового фонду — 4 272 млн га, СССР — 1 131 млн га). В тому ч. на листяні породи припадає 52%, на шпилькові 48%. Склад лісів в УССР за породами (1956) такий:

	в 1 000 га	у %%
Сосна	2 320	33,9
Дуб	1 780	26,2
Смерека*	830	12,3
Бук	580	8,5
Граб	400	5,9

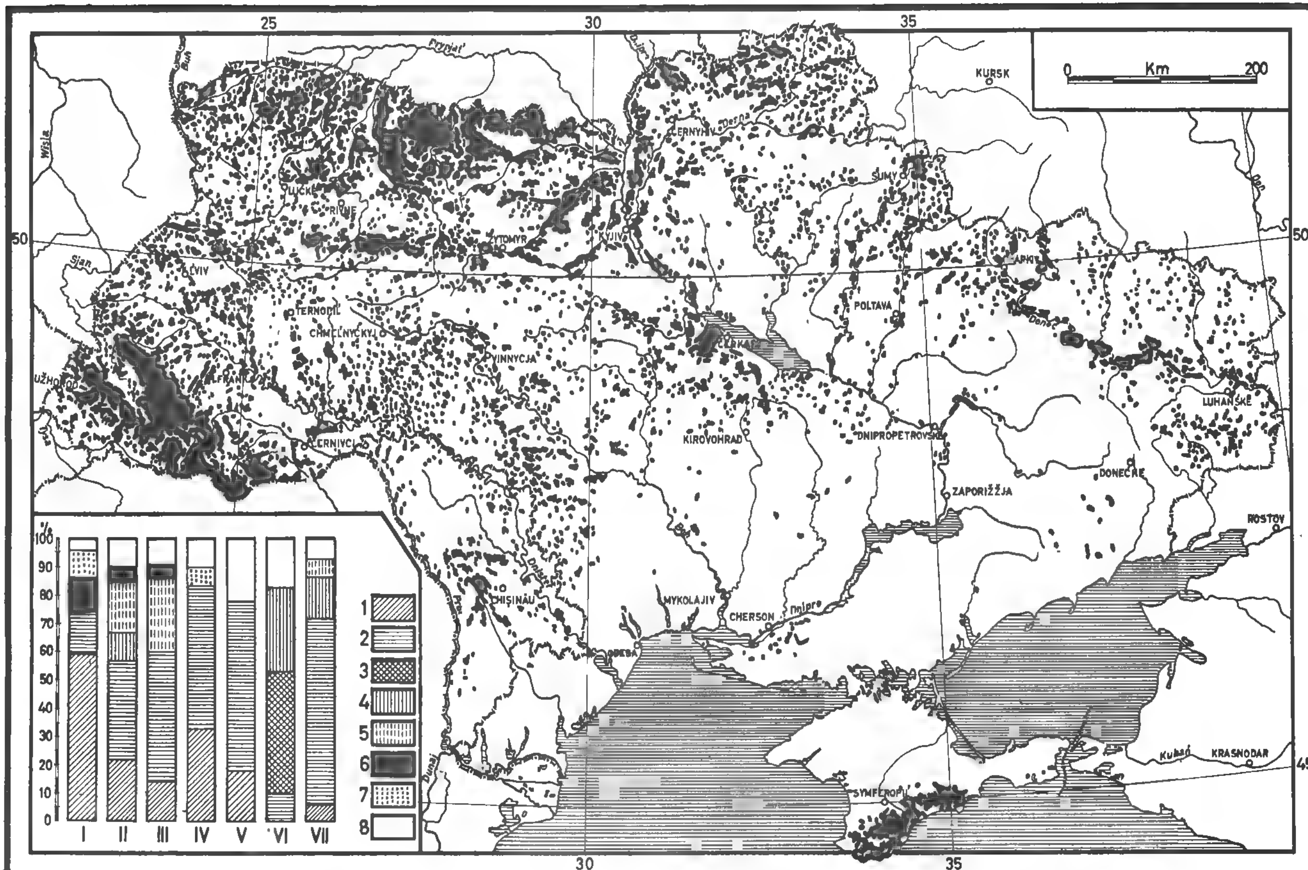

Ліс в УССР

Діяграма: Гол. породи лісів в поодиноких краях УССР. I — Полісся. II—IV — Лісостеп: II — західній; III — центральний; IV — східній. V — Степ. VI — Карпати. VII — Кримські гори. Головні лісові породи: 1 — сосна; 2 — дуб; 3 — смерека; 4 — бук; 5 — граб; 6 — береза; 7 — вільха; 8 — інші породи (серед них і ті, що становлять в даній природній країні менше, ніж 5% всієї лісової площі)

	в 1 000 га	у %%
Береза	345	5,1
Вільха	245	3.7
Ялиця*	95	1,4
Осика	90	1,3
Інші	115	1,7

* В УССР тепер під впливом рос. мови називають смереку (Picea excelsa) ялиною, а ялицю (Abies pestinata) смерекою.

Разом в УССР росте 12 родів шпилькових дерев і 3 кущі та 59 родів листяних дерев і 15 кущів. На 1 меш. припадає 0,19 га ліс. фонду (в СССР — 2,4 га).

Заліснення природних смуг УССР видно з таблиці (див. також карту і ЕУ I, стор. 1069).

	Полісся	Лісостеп	Степ	Карпати	Крим. гори
У 1 000 га	2 650	2 250	500	1 250	180
У % заг. площі смуги	31,0	10,7	2,0	40,0	50,0
Питома вага смуги в заг. площі лісів УССР	39,0	33,0	17,2	8,2	2,6

На Поліссі найсильніше заліснена центр. частина. Гол. лісовими породами є сосна (бл. 60%) на кращих ґрунтах при участі дуба (15%); з інших листяних багато берези (12%) й вільхи (10%) — малоцінних порід, які часто займають місце вирубаних сосняків.

В Лісостепу найбільше заліснена його зах. частина разом з Розточчям, Надсянською низовиною і Надбузькою котловиною, ліси яких (бук, сосна, дуб та ін.) вже зближені до сер.-евр. лісів. У самому Лісостепу переважає дуб (бл. пол. залісненої площі), з домішкою бука (лише на зах. Поділлі), граба (гол. на Правобережжі — 26% площі), ясеня, клена й липи; на лівобережних терасах рік ростуть соснові ліси (на Лівобережжі понад 30%). Попри сильне збезлісненння збереглися подекуди рештки давніх значних ліс. масивів, як Чорний Ліс б. Знам'янки, Тростянецькі ліси на Сумщині, соснові — Черкаський на Дніпрі, Литовський на Ворсклі, Північно-Донецькі й інші.

Ліси Карпат і Передкарпаття складаються на півд. зах. в основі з бука, в ін. частинах — з смереки з домішкою бука й ялиці. У Кримських і Кавказьких горах росте гол. дуб і бук з домішкою граба, клена й ін., у Криму також кримська сосна, на Кавказі — кавказька смерека і кавказька ялиця; на півд. узбіччях виступають субтропічні ліси. Для всіх гір характеристична вертикальна зональність.

В Степу значних ліс. масивів немає; характеристичні є байракові діброви, плавневі підмоклі ліси, соснові на Олешківських пісках і над Дінцем та штучні насадження (аґромеліоративного і полезахисного порядку). Гол. породи — дуб (60%), сосна, граб, біла акація, ясень, клени, в'язові породи.

Для збереження зразків давнього характеру лісів у первісному стані існують виділені *заповідники й резервати*. Чимало ліс. резерватів, які були на Зах. Україні, большевики вирубали (напр., у Ґорґанах на горі Яйці, Ґрофецькому Коні й ін.).

Докладніше див. ЕУ 1, стор. 99-111 і 1 068 — 1071, гасла *Кавказькі гори, Карпати, Кримські гори, Лісостеп, Полісся, Степ* та важливіші ліс. породи (*Береза, Бук, Вільха, Граб, Дуб, Смерека, Сосна, Ялиця* й ін.). Див. також на стор. 1327.

Див. також *Лісове господарство*.

Література: Высоцкий Г. Леса Украины. ч. 1. К. 1918; Морозов Г. Наука про ліс. К. 1927; Іваницький Б. Ліси і лісове госп-во України. I-II. Праці Укр. Наук. Ін-ту XLV, XXVII. В. 1939, 1936; Пясецький А. Про побудування і біологічний розвиток ряду типів укр. лісу. Л. 1942; Лавриненко Д., Флоровский А., Ковалевский А. Типы лесных культур для Украины. К. 1956; Поварницин В. Ліси Укр. Полісся. К. 1959; Солдатов А., Тюков С., Туркевич М. Ліси України. К. 1960 (література на стор. 444—460). Див. також ЕУ, стор. 1074 й *Лісове господарство*.

Б. Лучаковський
В. Кубійович

Лісівництво (лісознавство, лісівнича наука), сукупність знання про ліс — його природу, взаємовідносини з середовищем, вирощування, техніку й госп-во.

До революції 1917 р. на Центр. і Сх. Землях Л. було перев. пов'язане з дослідами, що їх ведено з ініціятиви високих шкіл — Ліс. Ін-ту в Петербурзі, ліс. відділів Моск. (Петровської) С.-Г. Академії та Ново-Олександрівського Ін-ту Сіль. Госп-ва й Лісівництва (1915 р. перенесено до Харкова). У Києві існували лісо-госп. катерди при Київ. Політехн. Ін-ті; дослідні ліс. установи на Україні представляли *Велико-Анадольське лісництво*, Дарницька станція й ін. Чимало дослідної роботи ведено заходами земств і приватних осіб; багато праць публіковано в ж. «Лесной журнал». Досліди й практика укр. Л. на Центр. і Сх. Землях вже до революції виявляли деяку специфіку у зв'язку з природою України: вивчення степ. лісорозведення, ліс. типології (гол. Лісостеп і Поділля) та меліоративного Л. (докладніше див. ЕУ 1, стор. 1 069). З дослідників цього часу найвизначнішими

були рос. природознавець В. *Докучаєв* і Ю. *Висоцький*, які поклали наук. основи заліснення степів; з інших — Є Алексеєв (лісова типологія), О. *Марченко* (ліс. економіка й політика), Г. Морозов (біологія й фітосоціологія лісу), В. Огієвський (дослідна справа) й ін.

У 1920-их рр. велику н.-д. працю організувало Всеукр. Управління Лісами (ВУПЛ), яке створило м. ін. в с. Ракитному під Харковом центр. ліс. дослідну станцію (1925-30), яка видала 15 випусків «Праць з ліс. дослідної справи на Україні». Чималу роботу виконав також *С.-Г. Наук. Комітет України* й ін. Тоді ж виходив наук.-виробничий ж. «Лісовод України», пізніше «Укр. лісовод», якийсь час «Лісодеревообробник».

Визначнішими дослідниками того часу були, крім згаданих вище, Є. Вотчал і В. Шкателов (технологія дерева), Д. Воробйов (типологія), О. Колесників (ліс. госп-во), П. Кожевников, Г. Махів (екологія лісу), Б. Шустов («Допоміжні таблиці для таксації лісу») й ін.

У 1930-их рр. наук. центром Л. на Україні був Київ. Лісо-госп. Ін-т та *Лісового Господарства та Аґромеліорації Укр. Наук.-Дослідний Ін-т* (УНДІЛГ) в Харкові, який діє донині. В той час багато уваги присвячено вивченню полезахисних ліс. смуг, складанню масовосортиментних таблиць основних ліс. порід (Д. Товстоліс, Б. Шустов) тощо.

Тепер дослідну роботу поза УНДІЛГ провадять Укр. Академія С.-Г. Наук, Ін-т Ботаніки і Старосільська Біологічна Станція АН УРСР, Львівський Лісотехн. Ін-т, катедри при лісомеліораційному фак. С.-Г. Ін-ту ім. Докучаєва в Харкові, Дніпропетровському та Київ. ун-тах, Укр. Н.-Д. Ін-ті Економіки та Орг-ції Сіль. Госп-ва та ін. Наук.-дослідні праці з ділянок дендрології, акліматизації, селекції ведуться по ботанічних садах у Києві, Львові, Одесі, Чернівцях, Дніпропетровському, в Нікітському саду б. Ялти й у Кримському заповідникові в Алушті, як також дендропарках (Тростянецький на Чернігівщині, Софіївський на Уманщині, «Олександрія» у Білій Церкві й ін.). Почасти для наук. цілей служать ліс. *заповідники*, чимало з них однак загинуло через надмірну експлуатацію, як, напр., «Корабельна Роща» б. Житомира, деякі заповідники в Карпатах, що існували тут перед приходом большевиків та здебільша всі дрібні резервати у колись приватних лісах Зах. України; з цієї причини майже втратили своє наук. значення Дарницька й Олександрівська ліс. н.-д. станції.

В післявоєнний час досліджували: типологію ліс. культур Д. Лавриненко, П. Погребняк, А. Флоровський, С. Тюков; селекцію деревних порід — частково ще до 1940 р. — О. Колесників, С. П'ятницький, П. Подгурський й ін.; насінництво і стратифікацію І. Лотоцький; фізико-мех. якості деревини І. Яхонтов, А. Жуков та ін.; лісовідновлення й реконструйовання малоцінних насаджень П. Ізюмський, П. Подгурський; плекання швидкоростучих порід (тополя, модрина, біла акація, гледичія й ін.) П. Погребняк, А. Солдатов, П. Кроткевич, М. Туркевич та ін; степове лісорозведення: Л. Устиновська, Б. Логгінов й ін.; ліс. ентомологію З. Голов'янко, Д. Руднев та ін.; фітопатологію П. Клюшник, М. Зерова й ін.; конструкцію і застосування мех. приладдя в лісівництві О. Недашківський та І. Лабунський; рахівництво в ліс. госп-ві Л. Мушкетник, С. Ціцілінський; зниження віку зрубности лісів А. Солдатов і С. Тюков; 1960 р. появилася цінна монографія А. Солдатова, С. Тюкова й М. Туркевича «Ліси України».

Майже всі наук. і дослідницькі праці з Л. стосуються природних або техн. проблем, зате дуже мало праць присвячено ліс. політиці й статистиці лісів, бо вони мусіли б виявити колоніяльні методи сов. госп-ва. Донині не видано словника укр. лісівницької термінології, попри те, що він був готовий уже в 1930-их рр. Фахового журн. з Л. на Україні немає, натомість чимало ст. з Л. друкується в «Віснику С.-Г. Наук», «Укр. Ботанічному Журналі» й ін. До неперіодичних праць належать «Наукові Праці», що їх видають Укр. Н.-Д. Ін-т Ліс. Госп-ва та Аґромеліорації, Укр. Академія С.-Г. Наук, Карпатська Ліс. Дослідна Станція та ін.

На Зах. Україні укр. Л. до 1945 р. не мало умов для розвитку. Все таки воно дало ряд визначних практиків як М. *Мартинець*, держ. секретар зем. справ ЗУНР (реґуляція гірських течій), Всеволод *Левицький* (лісовлаштування заповідників), С. Яців і Є. Фільварків (лісовлаштування), Є. *Бурачинський* (лісокористування), Р. Юркевич, Ю. Нападієвич та І. Мартинків (лісовирощування), О. Котис (дендрометрія і таксація), М. *Саєвич* (лісоохорона), А. *Пясецький* (типологія) й ін.

На еміґрації важливим осередком укр. Л. була Укр. Госп. Академія в Подєбрадах, пізніше УТГІ. Передове місце серед укр. вчених лісівників посідав Борис *Іваницький*, творець нових поглядів на ліс. справу і ліс. політику на Україні з погляду виключно укр. нац. інтересу; Іваницький є автором численних праць, зокрема основної праці «Ліси і лісове госп-во на Україні» (I—II), а також основоположником укр. лісівницької термінології. Іншим лісівником з рев. ґене-

рації був М. *Косюра*, проф. лісівництва в УГА; випускниками УГА були Г. Груша (лісовирощування), О. Гайдай (лісівництво). Після другої світової війни на еміґрації опинилися, крім вищезгаданих: ґрунтознавець Г. *Махів*, О. *Парамонів* (лісоохорона), П. *Никитин* (лісовлаштування), Р. *Шухевич* (тропічне лісорозведення), Б. *Лучаковський* (ліс. політика), М. Чаповський (ліс. ґрунтознавство) та ін. *Б. Лучаковський*

Ліски (III—20), м. над Доном на укр.-рос. етногр. пограниччі, р. ц. Воронізької обл. РСФСР, в 1959 р. — 35 000 меш.; зал.

Лісницький Григорій (†1664), шляхтич із Київщини, коз. полк., посланий Б. Хмельницьким 1648 на Сіверщину; полк. миргородський (1652—58, з перервами), ген. суддя (1657). Посол до Москви 1658 і до Польщі 1659. Противник Москви, брав участь у підготовці *Гадяцької угоди* і Слободищенської угоди з Польщею 1660 р. Чл. Львівського братства 1662. Розстріляний поляками.

Лісняк Василь (*1908), поет родом з Запоріжжя, зб. поезій «Степові пісні» (1949), «Люблю село» (1955), «Широкі простори» (1957).

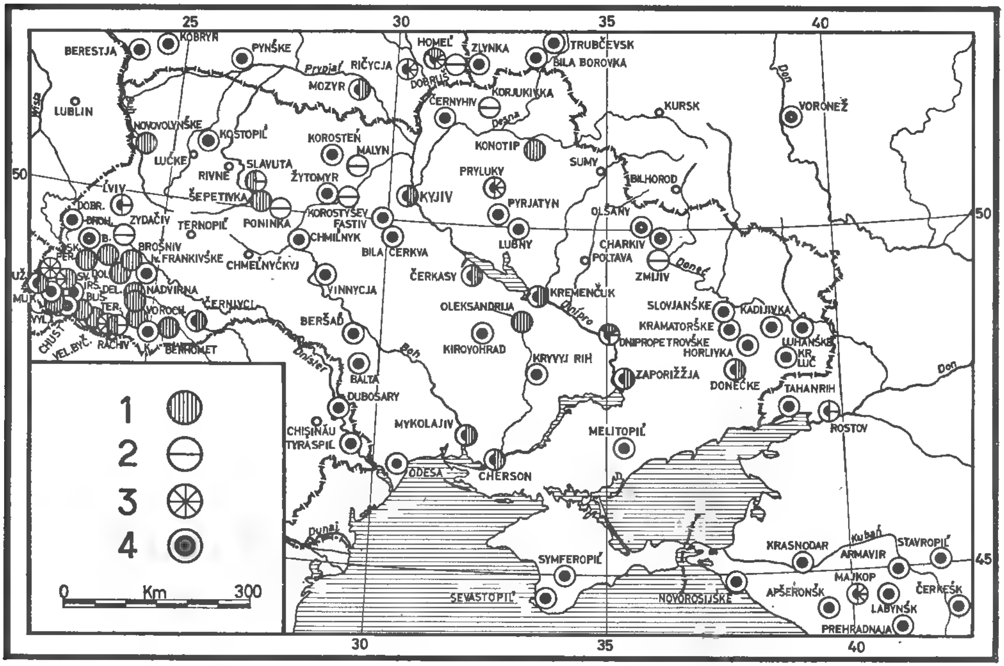

Деревообробна, лісохемічна й паперова промисловість

Роди промисловости: 1 — лісопильна; 2 — паперова; 3 — лісохемічна; 4 — деревообробна й мебльова

B. — Bolechiv; Buš. — Buštyna; Del. — Deljatyn; Dobr. — Dobromyl'; Dol. — Dolyna; Droh. — Drohobyč; Irš. — Iršava; K. —Krasnojilja; Muk. — Mukačevo; Per. — Perečyn; Sk. — Skolje; Sv. Svaljava; Ter. — Terešva; Už. — Užhorod; Vel. Byč. — Velykyj Byčkiv; Vyl. — Vylky

вузол, підприємства для обслуговування зал. транспорту. В Лісківському р-ні за переписом з 1926 р. жило 19 800 українців (48,5% всього населення).

Ліскулька, лускорішок (Muscardinus avellanarius L.), маленький гризун, величини хатньої миші, з довгим хвостом, жовтого кольору; живе в чагарниках ліс. і лісостеп. смуги України, не переходить далі на сх. від Дінця; нечисленний.

Лісна, р. на півн.-сх. Підляшші, правобічна притока Бугу, довж. — 120 км.

Лісова і деревообробна промисловість, галузі пром-сти, які здійснюють добування деревини (лісозаготівля), її механічну обробку (деревообробна пром-сть — Д. п.) і хем. переробку (лісо-хем. пром-сть). До галузів Д. п. належать: лісопильна (тартаки), фанерна, мебльова, виробництво стандартних будинків, будів. деталів, паркету, тари тощо. Основні вироби Д. п. виготовляють звичайно на лісопильних, детальні — на спеціяльних (напр., мебльових, коркових, столярських і т. д.) заводах. З лісохемічною пром-стю зв'язане виробництво

целюльози, паперу й картону (паперова пром-сть) та сірникова пром-сть.

Л. і Д. п. є однією з найдавніших галузів укр. пром-сти. Вже в 15–16 вв. вивожено з Полісся, а з 17 в. і з Лівобережжя на зах.-евр. ринки півсировину, а згодом продукти лісохем. пром-сти (*поташництво*, смолокурення, дьогтівництво, вугільництво). В 19 в. ці галузі лісохем. пром-сти майже зникли, зате зросло значення мех. обробки деревини, гол. лісопильна пром-сть, а на її базі — в значно меншій мірі — виготовлення фанери, паркету, столярсько-мебльове виробництво й ін.; на привозному матеріялі в Одесі розвинулася коркова пром-сть, набрала значення — паперова. В 1912 р. в 9 укр. губ. нараховувано кілька тисяч дрібних підприємств Л. і Д. п. і 274 більших (в тому ч. 185 лісопилень); на цих останніх працювало 10 100 робітників (2,3% числа всіх робітників) і виробляли товару на 18,1 млн карб. (1,8% вартости всієї фабрично-заводської пром-сти 9 губ. і бл. 10,4% вартости Л. і Д. п. Евр. Росії). Більші зав. виробляли приблизно 1,3 млн м³ пиломатеріялів, 9 300 м³ фанери, 13 600 м³ клепки; заготівля (вивіз) деревини 1913 р. становила 4,5 млн м³ (бл. 7% заготівлі Рос. Імперії), в тому ч. 2,7 ділової, призначеної для різних виробничих і будів. потреб, і 1,8 іншої, гол. дров на опал. Л. і Д. п. була скупчена в півн. лісистій Україні, де використовували власну сировину та в містах над Дніпром (Херсон, Кременчук, Катеринослав, Черкаси, Київ), де працювали на сировині, привезеній гол. Дніпром з півночі. Більше деревини переробляло кустарне виробництво, на якому працювало бл. 88 000 осіб; гол. галузі — возівництво (колодійництво), бондарство, столярсько-теслярське й меблеве виробництво, лозівництво та ін. (див. *Кустарна пром-сть*).

На укр. землях в Австро-Угорщині Л. і Д. п. були розвинені гол. в Карпатах і на Передкарпатті; кустарна пром-сть була поширена гол. чином у Карпатах (найбільше на Гуцульщині) й Яворівщині.

Після революції Л. і Д. п. на Центр. і Сх. Землях занепала й щойно в пол. 1930-их рр. досягла довоєнного рівня: 1932 р. заготовлено в УССР (в межах 1938) — 4,8 млн м³ деревини, 1,7 млн м³ пиломатеріялів, 29 500 млн м³ фанери. У зв'язку з нераціональним ліс. госп-вом, яке завела сов. влада, заготівля деревини завжди перевищувала її природний приріст, що призвело до катастрофічного винищення укр. лісів, зокрема — в 1950-их рр. карп. (див. *Лісове госп-во*). Тому заготівля деревини за останні роки зазнала деякого спаду, і цей стан триватиме багато років. Подаємо заготівлю деревини в УССР та СССР за останні роки (в млн м³):

Вся деревина

Роки	УССР	СССР	Участь УССР в лісозаготівлі СССР (%)	Ділова деревина в УССР
1940	7,8	246,1	3,2	5,2
1956	15,3	342,3	4,4	11,5
1958	16,3	375,0	4,3	12,5
1959	16,0	398,0	4,0	12,3
1960	13,5	369,6	3,6	10,1
1961	13,6	351,0	3,9	10,1

Про надмірну участь УССР в лісозаготівлі всього СССР — 3,6 до 4,4% — свідчить факт, що запас деревної маси УССР (678 млн м³) становить ледве 0,9% всесоюзного. Половину (часто і більше) лісозаготівель УССР зосереджено в Карпатах, ⅓ на Поліссі; на лісозаготівлях працює 71 000 осіб (1959). Праця тепер перев. механізована (звалювання лісу на 84%, підвіз деревини — 63%, вивіз — 95%, навантаження — 72%; числа на 1960 р.).

Значно більшою є роля УССР в Д. п. СССР завдяки тому, що Україна й далі переробляє деревину не лише вироблену на своїй території, але й привізну, гол. з Білоруси, півн.-зах. частини Евр. Росії, а також з лісових р-нів Поволжя та Уралу. Розвиток найважливіших видів Д. п. УССР такий (в тис. м³):

	1940	1950	1960
Пиломатеріяли	2 980	6 150	10 400
Фанера клеєна	31	46	104

З ін. видів продукції треба згадати виробництво комплектів деталів для стандартних і типових будинків на 371 000 м² житлової площі. В Д. п. УССР — разом з мебльовою 1959 р. працювало 267 000 осіб (1,6% всіх зайнятих). 1960 р. на УССР припадало 10,0% загальносоюзного виробництва пиломатеріялів і 7,7% фанери. Порівняно з дорев. часами, а також з 1940 р. деревообробні підприємства побільшено і реконструйовано; майже всі великі (понад 600) мають комбінований характер виробництва.

Деревообробні заводи розміщені (як і до революції) в місцях, багатих на ліси — Карпатах і Передкарпатті (на Закарпатті: Свалявський і Чинадіївський деревокомбінати, Ужгород, Мукачево, Берегово, Великий Бичків, Рахів, Перечин й ін.; в Галичині: Львів, Івано-Франківське, Коломия, Долина, Болехів, Рожнятів, Надвірна, Сколе, Вигода, Добромильський деревокомбінат й ін.; на Буковині: Чернівці, Красноїльський де-

ревокомбінат та ін. й на Поліссі (Костопільський домобудівний комбінат, Житомир, Шостка, Чернігів та ін.) або вздовж Дніпра, на шляху сплаву лісу, в місцях його перевантажування на залізниці (Київ, Черкаси, Кременчук, Дніпропетровське, Запоріжжя й ін.). Д. п. є в Одесі, яка дістає деревину Дніпром, у Харкові, Донбасі (Слов'янське, Луганське та ін.), куди деревина надходить з Надволжя через Волгоград. Д. п. є також у більших містах і гірничих р-нах з уваги на попит у будівництві, гірництві та на велике скупчення споживачів.

Л. і Д. п. має досить велике значення на Кубані (в Краснодарському краї) — 10% всієї пром. продукції. Заготівля деревини 1960 р. становила бл. 3,5 млн м³ (запас бл. 400 млн м³; числа лише приблизні). Л. п. зосереджена в Кавказьких горах, Д. п. перев. у їх підніжжі — Майкоп, Краснодар, Армавір та ін.

Див. також окремі гасла: *Меблъова пром-стъ, Паперова пром-стъ, Лісохем. пром-стъ, Сірникова пром-стъ.*

Література: Див: *Лісове господарство.*

В. Кубійович

Лісова освіта на Україні поділяється тепер на три ступені: нижчу, сер. і вищу. Нижчий персонал (ліс. майстрі, служба ліс. охорони) підготовляють однорічні ліс. школи, сер. (об'їждчики і лісничі) ліс. технікуми: Велико-Анадольський, Чугуєво-Бобинський, Лубенський і Старожинецький. Фахівців вищої кваліфікації готують: Львівський Лісотехн. Ін-т (з 1953; 3 фак. і вечірні курси), ліс. фак. Укр. Академії С.-Г. Наук (з 1954, раніше Київський Ліс. Госп. Ін-т з 1930) в Голосієві під Києвом та Харківського Сіль.-Госп. Ін-ту ім. Докучаєва; вони випускають щороку понад 150 інж. До революції високу Л. о. українці в Рос. Імперії здобували гол. в Лісовому Ін-ті в Петербурзі, в Моск. (Петровській) С.-Г Академії й у Ново-Олександрівському (Пулави — Польща) С.-Г. Ін-ті (з 1915 в Харкові), після революції гол. в с.-г. ін-тах у Києві й Харкові.

На Зах. Україні за австр. часів діяла Вища Ліс. Школа у Львові, в період між двома світовими війнами — ліс. відділ Львівської Політехніки, сер. школи в Болехові (Галичина) і Крем'янці та нижча лісова в Сваляві (Закарпаття); на еміграції ліс. фак. Укр. Госп. Академії в Подєбрадах, згодом УТГІ; деяке число українців студіювало у високих с.-г. школах у Відні та Празі. Об'єднання укр. студентів лісовиків існували у Львові, в Подєбрадах, Відні (при студентському т-ві «Січ»), у Празі (секція Укр. Акад. Громади «Гуслі») тощо.

Б. Л.

Лісова смуга, одна з основних природних смуг України, яка займає її півн. частину й межує на півдні з *Лісостепом* — приблизно по лінії: Холм—Луцьке—Житомир—Київ—Ніжен—Глухів. Л. с. покривається приблизно з територією півн.-укр. низовин — Підляшшя, Полісся, Чернігівщини. Краєвид Л. с. *льодовиковий,* ґрунти попільнякові й болотяні (див. ЕУ І, стор. 57); клімат поміркований з виразним посиленням континентальности в сх. напрямі (пересічні температури липня від +17,5 до +19,5° Ц., січня від —4 до —7° Ц.), ч. повітряних опадів 500—600 мм, з чого 70% припадає на квітень—жовтень. Л. с. належить до зони мішаних лісів; з дерев переважає сосна (бл. 60%), на кращих ґрунтах дуб, з інших береза, вільха, граб, липа (докладніше ЕУ І, стор. 102—104); фавна належить до сер.-евр. лісової смуги (ЕУ І, стор. 114). Первісно майже вся Л. с. була зайнята лісом, нині він становить неповну третину; його місце зайняла орна земля (понад ⅓), сіножаті, вигони й пасовища (20%); на ін. землі припадає 15%. У зв'язку з поширенням маловрожайних ґрунтів і заболоченням густота населення середня — бл. 50 осіб на 1 км².

Л. с., що лежить у межах УССР і півд. Білоруси називають звичайно Поліссям, хоч саме Полісся охоплює лише басейн Прип'яті. Див. докладніше *Підляшшя, Полісся, Чернігівщина.*

Півостровом Л. с. можна вважати т. зв. *Мале Полісся* й *Надбужанську котловину* (їх продовженням є *Надсянська низовина),* положені між Волинсько-Холмською й Подільською височинами.

В. К.

Лісове господарство, галузь нар. господарства, яка займається збереженням, використанням, відтворенням (зокрема розведенням) лісів. Ліси на Україні, так само як і в ін. країнах, є джерелом матеріяльних вартостей (деревини й побічних продуктів — дичини, меду, овочів, грибів, випасу домашніх тварин тощо), поліпшення природних умов (гідрологічних, кліматичних, закріплення поверхні землі тощо), естетичного й оздоровчого впливу на людину, в минулому мали також значення як стратегічний, колонізаційний та держ.-творчий елемент.

Ставлення до лісу й Л. г. на Україні змінялося впродовж історії. В княжу добу й згодом значення лісу полягало гол. в тому, що він давав, крім опалу, засоби поживи для населення і перші продукти для міжнародної торговлі (мед, віск, хутра), він мав також велике стратегічне значення і був охоронним запіллям перед наскоками кочовиків. Обезлісення відбувалося повільно у наслідок внутр. колонізації й корчування лі-

сів під ріллю. З лісом був зв'язаний початок ліс. пром-сти, що від кін. 15 в. в'язала Україну з ринками Зах. Европи, насамперед з Данціґом (вивіз дерева і його переробка — поташництво, смолокурення, дьогтівництво й вугільництво); ліс забезпечував паливом гути й рудні, порід на користь меншевартісних і збільшувався відсоток невжитків; серед всієї ліс. площі збільшувалася площа незаліснених зрубів (див. *Ліси* і ЕУ І, стор. 1 070).

Щойно в кін. 19 в. завдяки новітнім ліс. законам (див. *Лісове законодавство*)

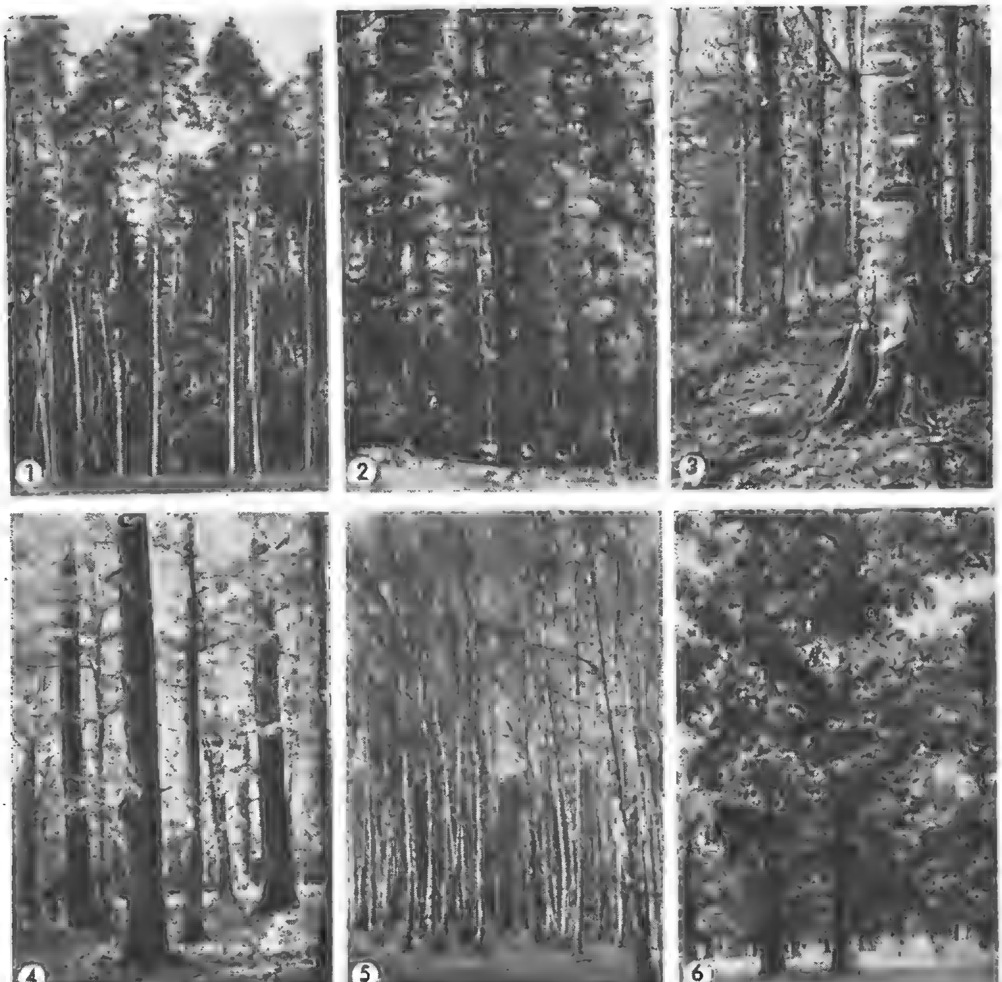

Головні лісові породи України

1 — Сосновий ліс (Київське Полісся). 2 — Смерековий ліс (Карпати). 3 — Буковий ліс (Закарпаття). 4 — Грабова діброва (Сх. Полісся). 5 — Березовий гай (Київщина). 6 — Дубовий ліс (Сх. Поділля)

а з 18 в. текстильну пром-сть. З поч. 19 в. давні галузі хем. переробки занепадають. В дальшому розбудова залізниць і перехід на опалення кам'яним вугіллям унезалежнюють пром-сть від ліс. околиць, але й полегшують вивіз деревини. Наслідком цього екстенсивного госп-ва за відсутністю відповідної охорони лісів заліснення України постійно зменшувалося, змінявся характер ліс. Л. г. покращало. Було встановлено незмінний вік рубности для поодиноких порід, при чому вік рубности не міг бути нижчий від віку їх природної зрілости, устійнено незмінну чергу рубання, введено поділ на кляси віку, узалежнено річну лісосіку від дійсного приросту і дійсної маси деревини у стиглих клясах віку; лісокористування спиралося на принцип забезпечення тривалого,

рівномірного щорічного доходу з лісу. Все ж таки на Центр. і Сх. Землях щорічно вирубували в сер. 27 100 га лісів, а залiснювали лише 4 000 (1/7 зрубів; 1913 р. в держ. лісах залiснювано вже 96% зрубів). Найкраще Л. г. розвивалося на Зах. Україні; краще в держ. лісах, ніж у великих лятифундіях, зате в гром. і дрібних сел. лісах екстенсивне госп-во тривало далі.

тільки в самих держ. лісах було вирубано 195 млн м³, в тому ч. лише в Карп. госп. р-ні 92 млн м³, що по суті означає загрозливе виснаження госп. потенціялу укр. лісів. Цей стан найкраще характеризує ненормальна диспропорція у величині поодиноких кляс віку. Отже, на 5,2 млн вкритої лісом площі держлісфонду УССР на 1. 1. 1956 р. припадало на поодинокі групи віку:

	Молодняки		Середньорічні		Достиглі		Стиглі й перестиглі	
	1 000 га	%	1 000 га	%	1 000 га	%	1 000 га	%
Нормально повинно бути	1 303	25,0	1 303	25,0	1 303	25,0	1 303	25,0
Дійсний стан	2 859	54,8	1 254	24,1	543	10,4	556	10,7
Забагато або замало на дану клясу віку	+119%		—4%		—58%		—57%	

Л. г. зовсім занепало під час першої світової війни, коли в ліс. смугах України (Полісся, Карпати) проходили фронти і Україна мусіла постачати дерево для воєнних потреб, так що часом вирубувано багато річних зрубів наперед. На Центр. і Сх. Землях в часи революції в лісах України запанувало повне безладдя, а лісокультурну справу зовсім занедбано. В наслідок цього в УССР (в межах до 1938 р.) збільшилася лісопридатна, але не вкрита лісом площа з 175 000 га в 1913 р. на 667 000 га в 1923 р. (18% ліс. площі), а відсоток залiснення зменшився з 8,2 на 7,4%. Згодом ліс. п'ятирічки (з 1928) з вимогою підвищити видобуток сировини цілком порушили засади раціонального Л. г., і за дві перші п'ятирічки вирубано приблизно подвійний приріст деревини (в другій п'ятирічці рубано річно 10,6 млн м³, замість дозволених 5,4 млн м³). Лише з 1936 р., гол. завдяки праці Укр. Управління лісоохорони і лісонасаджень припинено безоглядне вирубування лісів і Л. г. було впродовж кількох років нормальне.

На Зах. Україні в період між двома світовими війнами Л. г. стояло на нормальному рівні — найкраще на Закарпатті.

Під час другої світової війни Л. г. України зазнало важкого перелому. Ще гірші відносини встановилися після нової окупації всіх укр. земель большевиками. Влада приступила до надмірної експлуатації лісів України, зокрема в Карпатах. Так за станом на 1. 1. 1956, за масою, вирубування повинне було становити 7,8 млн м³ річно, але в дійсності в повоєнний період вирубувано пересічно 210% розрахункової лісосіки. Так у 1953-56 рр. вирубувано річно в усіх лісах УССР в млн м³: 1953 — 12,3; 1954 — 18,3; 1955 — 17,8; 1956 — 18,6. За 1945-58 рр.

Значно гірші відносини існували в колгоспних лісах, у яких 1953—54 рр. кляса молодняків охоплювала аж 63% усієї лісом вкритої площі.

Взагалі ж розпорядженням влади було скорочено обіг рубання і знижено вік рубности, а вируби ведено голими зрубами. У наслідок таких метод госп-ва за короткий період часу вирубано на Україні, а зокрема в Карпатах наперед ті ліси, які могли доспіти до рубання тільки за 20 рр., у деяких випадках аж за 50 рр. В результаті, якість дерева дуже низька (понад 30% надається лише на дрова), частина зрубаного дерева — пересічно 5-8% — марнується (напр., у 1957 р. загинуло на зрубах понад 190 000 м³ цінної бучини) з вини невідповідних метод експлуатації і звозу, скрізь поширюється ерозія, яка в карп. лісах виникла вже в загрозливих розмірах (до 1960 р. нараховано в Карпатах 487 000 га невжитків, посталих наслідком знищення лісів на стрімких збіччях і ерозії ґрунту). Катастрофічний стан Л. г. в Карпатах змусив сов. владу видати 1957 р. правила, які нормували рубання лісу і транспорт та обмежували розмір лісосіки. Її встановлено на 6,2 млн м³ річно, але фактично вона вдвічі вища, хоч за останні роки зазнала деякого зменшення (млн м³; в дужках ділова деревина):

Роки	Деревина
1940	7,8 (5,2)
1958	16,3 (12,5)
1960	13,5 (10,1)
1961	13,6 (10,1)

Подаємо найважливіші дані про сучасний стан Л. г. УССР (на 1956 р.).

Площа лісів по категоріях земель така (у 1 000 га): вся — 8 387 (12,8% площі УССР), в тому ч. лісом покрита — 7 075, не вкрита лісом — 616, не лісова — 696.

За належністю припадає (1956 р. в 1 000 га) на: держ. ліси (держлісфонд) — 6 082 (або 72,5% усіх), колгоспні — 1 985 (23,7%), різні відомства — 319 (3,8%). За нар.-госп. значенням ліси УССР поділяються на захисні (водоохоронні, ґрунтозахисні, полезахисні й ліси особливого призначення — зелені зони навколо міст, курортні, заповідники тощо) та ліси експлуатаційного фонду, що становили 56,2% всіх і є основним джерелом експлуатації. *Полезахисні ліс. смуги* (300,600 га) є перев. аґромеліоративними насадженнями дерев у Степу й Лісостепу для охорони хліборобських культур. Найбільш екон. значення мають ліси Карпат, які дають бл. 1/2 лісозаготівель УССР, хоч становлять лише 18% всієї ліс. площі УССР; 1/3 лісозаготівель дає Полісся (39% ліс. площі УССР), 1/7 Лісостеп, Степ і Крим (43% ліс. площі УССР), ліси яких належать перев. до категорії захисних. Про розміщення і склад лісів за породами див. *Ліс.*

Пересічний вік лісів УССР через надмірну експлуатацію дуже низький — нижче 40 рр., пересічний бонітет 2 (найвищий — в карп. смерекових і ялинових лісостанах), сер. повнота на 1956 р. в держ. лісах 0,71, при чому 20-40% деревостанів було зріджених (0,3-0,6 повности). Пересічний приріст деревної маси з 1 га лісу становив за різними джерелами в усій УССР — 2,75 — 2,92 річно (найвищий у Карпатах 4,21; кращий в держ. лісах — 2,98 м³, ніж колгоспних — 1,99 м³); для порівняння в Німеччині він становить понад 5 м³. Сер. заможність деревостанів 117 м³ на 1 га (найвища в смерекових карп. лісостанах — 448 м³). Сумарна маса деревини в усіх лісах УССР має становити 681 млн м³, в тому ч. 97 млн м³ спілої й переспілої, грошова вартість (1956) — 16,8 мільярдів карб. Відновлення лісів в УССР відбувається шляхом засаджень (2/3) і природного відновлення (1/3). За офіційними даними за роки сов. влади посаджено й посіяно лісу бл. 2,7 млн га, у тому ч. 0,5 млн га лісосмуг, 0,4 млн га на сипучих пісках, в ярах і балках; все ж таки 0,6 млн га ліс. площі залишилися незалісненими, а 0,5 млн га кол. лісів перетворилися на невжитки (в Карпатах), крім того, частина лісонасаджень не була вдалою. В 1950-их рр. обсяг щорічних лісокульт. робіт досягав 100 000 га; понад 1/3 лісів в УССР є тепер штучними насадженнями. В культурах вводять щораз більше швидкоростучі породи (напр., тополю, модрину й ін.), збільшується участь сосни й дуба, зменшується — смереки, ялиці й бука, ці дві останні тому, що вони відновляються із самосіву тільки на часткових зрубах під охороною залишених дерев, а дотепер практиковано суцільні (голі) зруби.

Лісоохорона здійснюється насамперед знищуванням шкідників, гол. комашиних (в деяких рр. ними було заатаковано 10% лісів), далі протипожежними заходами тощо. Для боротьби з шкідниками створено 39 лісозахисних р-нів і організовано охоронну службу. Зате занедбано реґуляцію гірських течій, розвинену в Карпатах ще за австр. часів, а цим самим — боротьбу з ерозією схилів. Взагалі ж наслідком нераціонального Л. г. лише в самих держ. лісах УССР в 1956 р. було 850 500 га (18%) малоцінного лісу.

Ліс. персонал в УССР охоплював у 1956—60 рр. бл. 19 000 осіб, в тому ч. 2 000 з високою і 2 900 з сер. освітою. В ліс. роботах (зокрема рубання й транспорт) працювало в самих тільки Карпатах бл. 100 000 осіб (частина з них лише сезоново). Ліс. роботи довгий час виконувалися майже виключно ручно, після 1950 р. щораз більш механічно.

Порівняно з усім СССР Л. г. УССР відограє невелику ролю: ліс. фонд становить 0,7% всього СССР (деякі цінні ліс. породи становлять значно вищий відсоток: дуб — 15,3%, бук — 19,9%, граб — 38,7%, вільха — 9,1%), деревна маса 0,9%, натомість лісозаготівля в різні роки аж 3,5–4,5%. Тому що в теперішній час УССР річно потребує понад 40 млн м³ деревини, вона мусить покривати бл. 60% свого попиту довозом з Росії, Білоруси і балтицьких країн. 1955 р. було довезено на Україну 24,6 млн м³ деревини, 1956 — 25,2 млн (в тому ч. 80% неперероблені сировини, 20% порізаного матеріялу). Тоді ж Україна вивозила невелику частину своєї деревини, гол. ушляхетнені вироби, як паркети; напр., 1955 р. — 817 000 м³ (на 79% з карп. лісів).

Значно краще забезпечена лісом Кубань (Краснодарський край), де він становить 1,9 млн га (23% всієї площі; гол. породи: дуб — 46% ліс. площі, бук — 19,6%, граб — 8,6%, смерека — 8,6%), а деревна маса — 3,5 млн м³. Тому також Кубань виявляє ліс. надвишки, які експортує в сирому або переробленому вигляді.

Про Л. г. до 1940 р. див. докладніше ЕУ 1, стор. 1068–74.

Література: Nikitin P. Organization and utilazation of forets in the Ukrainian SSR. Research Program on the USSR (Mimeogr. Ser. 78). Нью-Йорк 1955; Украинская ССР. АН Укр. ССР. Институт Экономики. М. 1957; Парамонів О. Доля лісів України. Укр. Збірник Ін-ту для вивчення СССР, кн. 10. Мюнхен 1957; Атлас Сільського Госп-ва Укр. РСР. К. 1958; Тюков С. Лесное хозяйство Украинской ССР. К. 1958; Укр. Лісницький Альманах, Об'єднання укр. лісників і деревників. Нью-Йорк 1958; Васильєв П., Воронин И., Мотови-

лов Г., Судачков Е. Экономика лесного хозяйства СССР. М.—Л. 1959; Лісове госп-во Карпат (зб. статтей) Укр. Акад. С.-Г. Наук. К. 1960; Атлас Украинской ССР и Молдавской ССР. М. 1962; Наук.- Праці Лісогосп. фак. Укр. Академії С.-Г. Наук. К.; Наук. Праці Н.-Д. Ін-ту Ліс. Госп-ва та Агромеліорації. К. Див. також ЕУ I, стор. 1074 і *Ліс.*

Б. Лучаковський

Лісове законодавство, законодавство, яке реґулює ліс. володіння, лісокористування та ведення ліс. госп-ва.

Л. з. на Україні до 19 в. обмежувалося майже виключно справами порушення власности лісів, поодинокі закони з часів гетьманів І. Мазепи та І. Скоропадського займалися також деякими госп. проблемами (напр., обмеження експлуатації дерева, придатного на будову кораблів). Законну охорону лісів введено тільки в другій пол. 19 в. (рос. закони з 1867 і 1888, австр. — з 1852 і 1904, зокрема останній закон ішов по лінії новітньої ліс. науки), коли вже багато лісів було знищено. Ці закони забороняли самовільне корчування лісів, хоч ще не встановляли обов'язку складати лісогосп. пляни. Л. з. стосувалося до всіх лісів, себто також приватних, які становили 80% ліс. площі (перев. ліси великої посілости).

Л. з. УНР (закон з 13. 1. 1919) і ЗУНР (з листопада 1918 і 14. 4. 1919) завели націоналізацію приватних лісів, за винятком селянських. На укр. землях під Польщею з 1928 діяв поль. закон, що визнавав приватну власність лісів, але ввів детальні приписи раціонального госп-ва і держ. контролю.

Л. з. УССР є назагал лише повторенням законів РСФСР та СССР; найважливіші з них: декрет РНК УССР з 26. 2. 1919 про охорону лісів, закон про ліси, затверджений IV Сесією ВУЦВК УССР з 3. 11. 1923; закони СССР і УССР з 1931, 1936, 1943, 1947, 1953, 1959 і 1960 pp. Усі сов. закони додержуються принципу націоналізації лісів, залишаючи однак, крім держави, ще й інших користувачів лісу: селян (в 1920-их pp.), колгоспи і т. зв. довготермінових користувачів (різні відомства). Разом із змінами Л. з. міняються також і форми адміністрації лісами. З 1921 управління лісами передане Всеукр. управлінню лісами (ВУПЛ) і його низовим клітинам. У 1928 р. ліс. госп-во України підпорядковано безпосередньо Москві — Раді Нар. Госп-ва СССР, у зв'язку з чим ВУПЛ перетворено в Укрдержліс. У 1931 постановою уряду СССР усі ліси поділено на лісопромислову (у віданні Наркомату Ліс. Пром-сти в Москві) і лісокультурну (у віданні Наркомзему СССР) зони. 1936 р. виділено в окрему категорію ліси водоохоронного значення (сюди зараховано ліси України) та утворено Гол. Управління лісоохорони і лісонасаджень при РНК СССР, яке мало в УССР свого уповноваженого, і виділено охоронну зону. У 1947 р. ліс. госп-во в УССР підпорядковано новоствореному у Москві Мін-ву Ліс. Госп-ва СССР, а з 1953 р. Мін-ву Сіль. Госп-ва. В 1959 р. ліс. госп-во УССР ще раз переорганізовано і підпорядковано його Гол. Управлінню ліс. госп-ва і лісозаготівель при Раді Міністрів УССР.

Адміністративно-територіяльною одиницею в ліс. госп-ві є лісгосп, який охоплює кілька лісництв і має за завдання лісовирощування, лісовідновлення, охорону і догляд за лісом. У 1956 р. в УССР було 205 лісгоспів (пересічна поверхня — 30 600 га). Лісозаготівлею і початковою переробкою дерева займаються ліспромгоспи, лісгоспзаги (177), лісокомбінати (32, усі в Карпатах) та ліс.-мех. станції (16).

Див. також ЕУ I, стор. 1072-73.

Б. Лучаковський

Лісовий (справжнє прізвище Свашенко) Петро (1892–1943), письм. 1920 — поч. 1930-их pp., друкувався в *«Літературному Ярмарку»;* нариси, зб. оп. з сел. побуту «В революцію» (1927), повісті-хроніки «Наші слобожани» (1930), «За Збручем», «Червона ракета» (1932), «Гаррі Сміт, або Янкі в українських преріях» (1933), романи «Микола Ярош» (1928), «Записки Юрія Діброви» (1930) й ін. В сер. 1930-их pp. засланий.

Лісовик, див. *Демонологія.*

Лісовик Олександер (бл. 1895 – бл. 1933), справжнє прізвище О. Гинда, родом з Полтавщини, діяч Укр. Ком. Партії (боротьбістів). 1915–16 належав до соц.-рев. Юнацької Спілки, в 1917–20 лівий соціяліст-революціонер, згодом боротьбіст, організував повстанську боротьбу проти Денікіна, вів переговори з Н. Махном з метою створення укр. червоної армії. Після злиття партії боротьбістів з КП(б)У гол. виконкому Артемівської округи на Донбасі, чл. Президії ВУЦВК, дир. гол. упраління автомобільного транспорту УССР. Разом з ін. боротьбістами засланий у 1933, згодом розстріляний.

Лісові смуги, див. *Полезахисні лісові смуги.*

«Лісові чорти», назва одного з куренів (заснований у Львові 1922) *Пласту,* з 1945 діє на еміґрації. «Л. ч.» витворили своєрідні форми орг-ції й діяльности, зібрані в «Кодексі Л. ч.». Серед «Л. ч.» є низка визначних гром. діячів і пластових провідників. Курінний за весь час існування Я. Весоловський. З 1947 р. неперіодичне вид. «Листи до братів фамілиянтів» (до 1962 р. 57 чч.).

Лісового Господарства та Аґромеліорації Український Науково-Дослідний Інститут (УНДІЛГ), наук.-дослідна установа в Харкові в системі Укр. Академії С.-Г. Наук з завданням дати наук. основу і ввести в практику піднесення продуктивности ліс. госп-ва та підвищити захисне лісорозведення на Україні. Створений 1931 р., 1951 об'єднаний з Ін-том Ліс. Госп-ва Мін-ва Ліс. Госп-ва УРСР, 1956 — з Ін-том Лісу АН УРСР (діяв з 1945 у Києві), УНДІЛГ має 13 відділів, 3 лябораторії та аспірантуру. Інтові підпорядковано ряд ліс.-дослідних (Червоно-Тростянецьку, Карпатську, Маріюпільську, Деркульську, Вінницьку, Кримську гірсько-ліс., Придеснянську по боротьбі з ерозією ґрунтів) і аґромеліоративних дослідних станцій (Присиваську, Володимирівську), Нижньодніпровську н.-д. станцію заліснення пісків і виноградарства на пісках та Велелобоковенську селекційно-дендрологічну станцію. УНДІЛГ видає «Наукові праці» (досі вийшло бл. 30 випусків).

Лісовська Зоя (*1925), малярка, дочка Роберта Л., студіювала в Лондоні й Римі, виставляє з 1952 в Італії, Англії, Німеччині, Швайцарії та ін.; краєвиди, портрети, композиції.

Лісовський Гераклій (1734–1809), полоцький уніятський архиеп. (з 1784 р.); після смерти митр. Т. *Ростоцького* Л. відав митрополією для всіх уніятів у Росії; стояв за зближення уніятської і правос. церков.

Лісовський Леонид (1866–1934), композитор; симфонічні (увертюра, сюїта), камерні («Варіяції для струнного оркестру»), фортепіянові, хорові та вокальні твори; «Опыт изучения малорусских дум» (1890), «Жовтневі гасла» (на сов. тематику).

Лісовський Роберт (*1893), графік і маляр з Запоріжжя, студіював у Мист. Школі О. Мурашка, згодом в Академії Мистецтв у клясі Ю. Нарбута і М. Бойчука в Києві, з 1927 в Академії Мистецтв у Берліні; проф. Укр. Пластичної Студії у Празі (1929–45); Л. виставляв у Києві, Львові, Варшаві, Берліні, Празі, Римі. Оформлення книжкових вид. і журн., плякати, держ. печаті, акварелі (квіти, пейзажі), проєкти килимів (у майстерні «Гуцульське Мистецтво» в Косові) й ін. За проєктом Л. виконано нагробок О. Басарабової у Львові. Тепер живе в Лондоні.

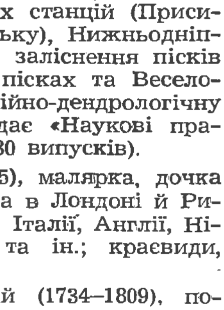
Р. Лісовський

Лісостеп, природна смуга поміркованого поясу, для якої характерне чергування ліс. — перев. листяних — ділянок з степовою рослинністю і фавною.

Л. займає на Україні її сер. смугу і простягається поміж ліс. смугою на півн. і степовою на півдні. Він є частиною сх.-евр. Л. і становить бл. 30% території України. Півн. межа Л. з ліс. смугою (Поліссям) на лінії Львів-Крем'янець-Житомир-Київ-Ніжен-Глухів є виразна, вона покривається назагал з півн. поширенням лесу й чорноземних ґрунтів. На півн. зах. від суцільного Л. простягається ще (на північ від лінії Холм-Луцьке-Житомир) великий острів Л. (Волинсько-Холмський Л.). На зах. Л. межує із смугою лісів сер.-евр. типу, які вкривають Розточчя, Надсянську котловину, Передкарпаття й Опілля (в сучасній наук. літературі в УССР ці краї зараховують також до Л.). Півд. межа Л. з Степом не є так виразна, і її різно визначають, найчастіше лінією Кишинів-Кіровоград-Красноград-Зміїв- Валуйки-Бутурлинівка.

Укр. Л. становить собою легко хвилясту рівнину, вкриту, за малими винятками, грубим шаром лесу, що прикриває різні геол. шари, в яку втинаються яруги й балки. Для Л. є характерний *ерозійно-яровий краєвид*, зокрема яровобалковий, плитовий і ґранітовий. Л. охоплює *Волинсько-Подільську, Придніпровську* і *Середню височини* та (частково) *Придніпровську* і *Донецьку низовини*. Клімат Л. характерний теплим літом і помірно холодною зимою; континентальність підсоння зростає в сх. напрямі — пересічна температура липня від +18 до +20°Ц., січнева від —4 на зах. до —8° Ц. на сх.; ч. днів з пересічною температурою понад 0° Ц. від 230 на півн. сх. до 270 на півд. зах., з температурою понад 5° Ц. від 190 до 220. Сума атмосферичних опадів найчастіше 450-550 мм, на зах. 550—700 мм; 80% їх припадає на період з температурами понад 0° Ц.; більшість доців літом — зливні. Гол. ґрунтами Л. є грубі й багатогумусні чорноземи (гол. в півд. Л.), частина яких під впливом лісу перетворилася на деґрадовані — опідзолені та вилуговані чорноземи і спопільнені ґрунти (докладніше ЕУ I, стор. 56—57).

Ліси вкривали первісно $^1/_4$ до $^1/_3$ всього простору Л., на зах. навіть більше, тепер становлять лише 11%. Наслідком обезліснення й розорання степу води від опадів і талого снігу швидко спливають (більш ніж $^1/_2$ річного стоку припадає на весняний період) і спричиняють, зокрема на Лівобережжі, ерозійну діяльність та змивання урожайного ґрунту. Нині ліси Л. вкривають звичайно сильніше розчленовані праві схили ріж, яри

й балки та міжрічкові простори на горбкуватих місцях. Найпоширенішими деревами є дуб (бл. пол. площі Л.), з домішкою граба (на зах. від Дніпра), бука (лише на зах. Поділлі), ясеня, клена, явора, береста, в'яза, липи, ільму та ін.; на лівобережних терасах рік, гол. на лівому березі Дніпра, поширені соснові ліси й поліські рослинні асоціяції. Підлісок

Завдяки корисним природним умовам Л. є найдавніше й найбільше заселеною смугою України (крім недавніх людських скупчень у пром.-гірничих р-нах). Тому він сильно вилісненний і розораний; на поодинокі вгіддя (у %) припадає: орна земля 68, сіножаті, вигони й пасовища 10, ліс 11, інші 11; в напрямі на схід зменшується залісненння (з 19 на 6%) і

Лісостеп на Полтавщині

складається перев. з кущів ліщини, крушини, бруслини, глоду, гордовини, дерену, свидини, а підшиття з яглиці, копитника, маренки пахучої, медунки широколистої, переліски, анемони, гребінника, деяких папоротей тощо. В найсильніше на зах. висуненій (і найбільше залісненій) частині Л. є букові, буково-грабові, грабові, грабово-дубові й дубові ліси, на Сх. Поділлі й Правобережжі дубові й грабово-дубові, на Лівобережжі перев. дубові з домішкою липи. Степ Л. (він повністю заораний) має обличчя т. зв. трав'яного барвисто-широколистого степу. Для нього прикметні такі лучно-степові види: ковила, тирса, типчак, кипець, шавлія лучна, шолудивник чубатий, тонконіг лучний й ін. (докладніше див. ЕУ I, стор. 104—06). Тваринний світ складається з представників лісової (білка, кам'яна куниця, дикий кіт, заєць, лисиця, козуля, видра, нурка, дятел, тетерюк, голуби, горлиці й ін.) та степ. (крапчастий ховрах, сліпець, сірий хом'як, сіра полівка, тхір, дрофа, стрепет та ін.) фавни.

зростає відсоток орної землі (з 56 на 72%). На 100 га орної землі припадає на пар 4 (на зах. 0,5, на Середній височині — 8), зернові 54, технічні 12, картоплю й баштани 10 (на зах. 16, на сході — 7), кормові 20. Л. є смугою найбільш інтенсивного на Україні хліборобства та тваринництва; на гол. зернові культури — озиму пшеницю й кукурудзу припадає $^2/_3$ всіх зернових; серед техн. найбільше значення має цукровий буряк (бл. 8% всієї засівної площі й $^3/_4$ всієї площі цукрового буряка в УССР), тютюн (44% засівної площі УССР) і махорка (88%).

Пересічно на 1 км² в Л. жило в 1860 р. 50 осіб (в сер. на Україні 30), 1932 р., себто перед посиленням індустріялізації й урбанізації, — 79 (на Передкарпатті й Покутті — 129, в гал.-бук. частині — 97, на Правобережжі — 92, на Лівобережжі — 80, в укр. частині Курщини й Вороніжчини — 50; для порівняння — на укр. суцільній етногр. території — 68, в УССР в сучасних межах — 69). 1959 р. в смузі Л. жило на 1 км² 79 осіб (тільки селян 52; числа для всього УССР 70 і 38).

У межах укр. земель є також частина центр.-евр. Л., що займає Паннонську низовину — *Надтисянська низовина* та Л. на півн. узбіччях *Криму* і на *Передкавказзі.*

Література: Тутковський П. Природна районізація України. К. 1922; Берг Л. Географические зоны Советского Союза, вид. 3. М. 1947; Мильков Ф. Лесостепь Русской равнины. М. 1950; Атлас сільського госп-ва Укр. РСР. К. 1958; Чижов М. Укр. лісостеп. К. 1961 (на стор. 193—202 — література).

В. Кубійович

Лісохемічна промисловість, галузь пром-сти, яка об'єднує виробництва, що базуються на хем. переробці деревини. До Л. п. належить виробництво смоли, пеку, оцтової кислоти, метилового спирту, деревного вугілля, ацетону, скипидару, дьогтю, глицево-етерних олив, дубильних речовин і пластмас з деревини тощо.

Деякі галузі Л. п., як *поташництво*, смолокуреня, дьогтівництво, вугільництво, були відомі на Україні з найдавніших часів, а в 15—18 вв. набрали великого значення та працювали на експорт (гол. Волинь, Київщина, Чернігівщина). В 19 в. ці галузі пром-сти втратили своє значення і перед 1914 р. мали майже виключно кустарний характер. Тепер Л. п. на Україні є важливою галуззю *хем. пром-сти;* вона розвинена в р-ні лісів, зокрема на Закарпатті (великі зав. сухої перегонки дерева в В. Бичкові, Перечині й Сваляві) та на Кубані.

Ліст (Liszt) Франц (1811—86), визначний угор.-нім. композитор і піаніст-віртуоз; виступав з концертами на Україні в 1840-их pp.; написав 2 парафрази на основі укр. нар. пісень («Укр. баляди» на тему «Ой, не ходи, Грицю» і «Скарга» на тему «Віють вітри») та симфонічну поему «Мазепа» (1850).

Лісько (IV—3), поль. Lesko, м-ко на сх. Лемківщині над гор. Сяном, тепер пов. м. в Польщі (Ряшівське воєводство). В Ліському пов. в 1939 р. жило 125 000 меш., в тому ч. 74,5% українців, 11,2% поляків, 4,9% латинників, 8,8% жидів; по війні майже все укр. населення виселене.

У другій пол. червня і на поч. липня 1932 р. сх. частина Ліського пов. (сс. Береги Долішні, Лобізва, Ветлина, Телесниця й ін.) були місцем активного опору українських селян проти польської влади, яка хотіла на них накинути безкоштовну працю шляхом т. зв. «свята праці». В сутичках з поль. поліцією й військом згинуло 6 селян, 15 тяжко поранено, бл. 100 заарештовано, в тому ч. 3 засуджено на смерть (але помилувано). Сучасна сов. наука і «УРЕ» представляє опір укр. селян, як «ліське повстання» бл. 1 500 поль. і укр. селян під проводом комуністів.

«Літаври», літ.-мист. тижневик, виходив у Києві 1941, ред. О. *Теліга;* закритий нім. владою.

«Літаври», літ.-мист. журн., виходив у Зальцбурзі 1947; гол. ред. Ю. *Клен.*

Літера (буква), в укр. графіці писаний знак для окремого звука мови (здебільша фонеми); впорядковані за традиційною системою літери становлять *абетку;* систему передавання окремих звуків літерами та написання різних категорій слів нормує *правопис.* Л. укр. абетки не цілком відповідають вимозі «для кожної фонеми окрема Л.»: іноді на дві фонеми вживається одна Л. (щ = *шч*), є багато випадків позначування однієї фонеми сполуками двох і трьох Л. (палятальні приголосні в визвуці складів, **ть,** *ль;* африкати: *дз, дзь);* це наслідок адаптації літер і правопису ц.-слов. мови в 10—11 вв., дальших іст.-мовних процесів і правописної традиції.

«Література в школі», двомісячник мін-ва освіти УРСР у Києві з 1951 р., присвячений перев. теорії й іст. та методиці викладання укр. літератури.

Література для дітей, літ. твори, що змістом і формою відповідають світосприйманню й інтелектуальному розвиткові дітей різного віку, дошкільного, молодшого, сер. й старшого (з переходом у юнацький) шкільного віку.

Початки Л. д. містяться в фолкльорі — колискові пісні, казки, нар. оп. тощо, які в пізніших літ. обробках становлять значну її частину. З старого письменства (до кін. 18 в.) в Л. д. увійшло багато рел. переказів і леґенд, уривків з літописів, з «Слова о полку Ігореві» тощо. Першими кн. для дітей були старовинні азбуки, азбуковники та кн. рел.-морального змісту («Євангеліє учительноє» К. Транквіліона, 1619), з яких діти навчалися читати й вивчали напам'ять різні повчальні історії.

Нова укр. література, спеціяльно призначена для дітей, починається щойно з 19 в. Специфічні обставини іст. розвитку України з поділом її території під чужими займанщинами і обмеженнями, а то й цілковитою забороною (в Росії) шкільництва рідною мовою визначали й визначають досі особливо важливу ролю Л. д. як одного з найголовніших засобів нац. виховання і вивчення рідної мови й культури.

Першою дитячою книгою укр. мовою в новій літературі вважається «Читанка для діточок в народних школах руських» (1850) М. Шашкевича, що містить переробки творів ін., перев. чужоземних письм. та байки дидактичного характеру («Лис і Вовк», «Воли», «Вовк в овечій

кожі»). Дуже популярним на Закарпатті був буквар О. Духновича «Книжиця читальная для начинающих» (1874), що вийшов кількома вид. й містив, крім навчання абетки, й оп. для дітей.

На Центр. і Сх. Укр. Землях письм. почали писати про дітей ще в першій пол. 19 в.: «Пан Халявський» (1842) Г. Квітки-Основ'яненка, особливо ж велика кількість високомист. поезій Т. Шевченка, що увійшли у постійний фонд дитячого читання і безнастанно перевидаються на всіх укр. землях у дитячих вид. До дитячого читання увійшли й твори ін. письм. того часу: байки П. Гулака-Артемовського, «Приказки» (1834) Є. Гребінки та ін. З поч. другої пол. 19 в. багато писав для дітей П. Куліш. Він же перший звернув увагу на нац. виховання, розробляючи в Л. д. іст. тематику («Чумацькі діти», твори про гайдамаків, про Б. Хмельницького тощо). На поч. другої пол. 19 в. припадає поява ряду букварів і граматик з дитячим читанням: «Граматка» (1857) П. Куліша, «Буквар» (1860) Т. Шевченка, «Українська азбука» (1861) М. Гатцука. У ці ж роки з'являється і новий жанр наук.-популярної дитячої кн.: «Дещо про світ божий» (1863); пізніше в цьому жанрі писав М. Комаров: «Розмова про небо та землю» (1874), «Розмова про земні сили» (1875).

Основоположником нової укр. Л. д. вважається Марко Вовчок, яка написала для дітей окрему зб. «Оповідання» (1865): «Кармелюк», «Невільничка», «Дев'ять братів і десята сестриця Галя», «Ведмідь». Її ж іст. повість «Маруся» перевидається в дитячих вид. чужими мовами. Майже одночасно з Марком Вовчком в Л. д. появилися байки Л. Глібова, друковані в різних вид. з 1853 р. і окремо (1863), далі його ж байки і приказки в «Дзвінку» (1890—92) під псевд. Дід Кенир. Глибокі нац. духом і формою, як і твори Марка Вовчка, байки Л. Глібова міцно увійшли у клясичний фонд Л. д. Далі розвиток Л. д. був сильно загальмований у Рос. Імперії указами 1863 і 1876 рр. та спеціяльним розпорядженням Гол. управи в справах друку (1895) не друкувати книжок і зб. для дітей укр. мовою, навіть і «благонамеренных» за змістом.

Тим часом у Галичині й на Буковині з сер. 19 в. чимраз частіше почали появлятися кн. для дітей (хоч деякі все ще «язичієм»): «Ластівка для руських дітей» (1860), «Золотая книжечка для дітей» (1874) І. Наумовича; переклади К. Гладиловича з Х. Шмідта «Вінок для чемних дітей» (1871); «Робінзон Крузо» Д. Дефо в перекладі О. Авдиковського (1876) та ін. Т-во «Просвіта» почало свою вид. діяльність «Байками» П. Свєнціцького (1874), далі видало «Повістки для дітей» О. Огоновського (1876), «Веснянку» В. Шухевича (1881) та ін. «Руське Т-во Педагогічне» у Львові створило комісію для вид. книг для малих дітей у складі В. Шухевича, Г. Врецьони та А. Вахнянина, що підготувала вид. ряду ілюстрованих кн. з життя тварин і почала видавати «Бібліотеку для молоді», у якій від 1884 до 1896 р. вийшло 47 назв.

Поруч з книжковими вид. почала з'являтися дитяча преса. Спочатку додаток до урядового «Вісника» у Відні «Домова шкілка» (1854—56), далі «Ластівка» (1869—81) М. Клемертовича у Львові, «Весна» (1881—83) І. Трембіцького в Коломиї та ін. Поважніше значення для Л. д. мала «Бібліотека для молодежи, міщан і селян» (1885—94), видавана «Руською Бесідою» в Чернівцях за ред. О. Поповича, у якій були друковані твори С. Воробкевича, Ю. Федьковича, С. Ковалева-П'ятки, Г. Никоровича, В. Лукича, О. Поповича, Є. Ярошинської, Лесі Українки та ін. Помітним явищем була зб. «Веселка», видана у Львові 1887 р. під псевд. А. Молодченко, насправді складена студентською громадою в Києві. Крім ін., в упорядкуванні її брав активну участь І. Франко. Значною подією в історії Л. д. стала поява «Дзвінка» у Львові (1890—1914), заснованого В. Шухевичем. У ньому друкувалися письм. з усіх укр. земель, в т. ч.: І. Франко, Леся Українка, Л. Глібов, М. Коцюбинський, Б. Грінченко, Г. Хоткевич, Г. Барвінок, Х. Алчевська, І. Липа, П. Грабовський, К. Гриневичева, К. Малицька — Віра Лебедова, І. Крип'якевич-Петренко, Б. Лепкий, С. Яричевський, Ю. Будяк, Ю. Тищенко-Сірий, С. Ковалів-П'ятка та ін. Василіяни видавали жк. «Малий Місіонарчик» (1903—14) за ред. о. Л. Березовського з особливою увагою до рел. виховання.

Не зважаючи на всі заборони, на Наддніпрянській Україні продовжувала розвиватися Л. д. У 1876 р. вийшов альбом «Чайка» з низкою творів для дітей і «Дітські пісні, казки й загадки». У кін. 19 в. з творами про дітей виступили І. Манжура, Я. Щоголів, В. Самійленко. Найпродуктивніше в Л. д. цього часу працював письм. і осв. діяч Б. Грінченко. Йому належить ряд оригінальних творів і переробок з ін. авторів, що мають або наук.-популярний характер, або є короткими оп., що майстерно змальовують дитячу психологію. Поруч з прозою Б. Грінченка слід ще назвати поезії О. Пчілки: зб. «Укр. дітям» (1882), ряд дитячих поезій у зб. «Думки-мережанки» (1886); крім того, ряд казок і оп. у «Дзвінку» (1890—91). З кін. 19 в. в Л. д. появилася значна кількість перекладів з евр. дитячої клясики. З наддніпрян-

ських авторів світову дитячу клясику перекладали М. Старицький, В. Самійленко, М. Грінченко-Загірна, О. Олесь та ін.

В останні рр. 19 в. в Л. д. виступили й такі визначні укр. письм., як П. Мирний, М. Коцюбинський, Леся Українка, І. Франко. Давши ряд творів з життя сел. дітей, П. Мирний продовжував усталену ще з першої пол. 19 в. традицію обробки для дітей нар. казок (О. Бодянський, пізніше Д. Мордовець та ін.). М. Коцюбинський писав як для найменших (зб. «Шість казочок»), так і для старших дітей. Леся Українка в 1890-их рр. опублікувала цикл дитячих віршів «В дитячому крузі»; крім того, велике число поетичних творів з її спадщини увійшло в Л. д. і постійно перевидається в дитячих вид. І. Франко найінтенсивніше писав для дітей у 1890-их рр. Перев. більшість цих творів написана на казкові мотиви укр. й багатьох ін. народів: «Лис Микита», «Абу-Касимові капці», «Коваль Бассім», зб. «Коли ще звірі говорили» і багато ін. Шедевром укр. Л. д. стала його поема «Лис Микита». Мандрівний казковий сюжет оформився у Франка в цілком ориґінальний твір, нац. своїм духом, типажем і досконалий формою.

Поч. 20 в. позначився пожвавленням розвитку Л. д. і на Зах. і на Центр. та Сх. Укр. Землях. У 1894—1913 рр. Ю. Насальський видавав у Коломиї «Бібліотеку для руської молодіжи»; там таки від 1903 р. видавав дитячі кн. Я. Оренштайн; В. Сімович у 1901—02 рр. редаґував бібліотеку «Молода Україна»; 1902—08 за ред. І. Карбулицького й ін. виходила «Крайцерова бібліотека» для дітей, а 1909—14 «Діточа бібліотека» за ред. Л. Киселиці. Дуже активний у творенні літератури для дітей і молоді з укр. іст. тематикою був Андрій Чайковський (1857—1935).

На Наддніпрянщині пожвавлення після революції 1905 р. позначилося появою ряду нових вид. для дітей: О. Пчілка (за участю М. Жука, Х. Майстренка, А. Кащенка, О. Олеся, Л. Українки) заснувала журн. для дітей «Молода Україна»; за ініціятивою Ф. Селецького й ін. у Петербурзі було засноване в-во «Нашим дітям», що видавало серію ілюстрованих казок, зокрема розкішне кольорове вид. «Коза-дереза» (1913); Б. Грінченко заснував при в-ві «Вік» бібліотеку «Молодість», у якій вийшли упорядковані ним «Укр. казки для дітей» (1907) та багато перекладів. Рівночасно появилося кілька літ. зб. і хрестоматій для дітей: «Ялинка» С. Черкасенка і «Світло» Г. Шерстюка (1908), «Ранок» Ю. Коваленка і «Вінок» О. Лотоцького-Білоусенка (1911). У ці ж роки виступили в літературі письм., що рядом творів збагатили Л. д. Сюди належить зб. В. Винниченка «Намисто», а особливо твори С. Васильченка, що являють собою найкращі зразки модерної дитячої прози перед революцією 1917 р. По 1905 р. набув популярности А. Кащенко, відомий великою кількістю повістей і оп. для дітей старшого віку з іст. козаччини й Запоріжжя, що відограли значну ролю в нац. вихованні молодого покоління.

Під час короткого періоду укр. державности ряд в-в у Києві («Криниця», «Вернигора» та ін.) випустили багато творів для дітей окремими вид. і в читанках. Крім уже згаданих вище авторів, були друковані твори Г. Григоренка, М. Левицького, С. Черкасенка, Н. Кибальчич та ін. Заходами Д. Антоновича при співучасті Ф. Вольської й Н. Романович-Ткаченко 1917 почав виходити журн. «Волошки», з 1919 — у Кам'янці Подільському «Ранок» (з участю С. Русової, Л. Старицької-Черняхівської, Л. Бачинського). Наступна больш. окупація України спрямувала розвиток Л. д. у зовсім ін. напрямі.

Нац. укр. Л. д. від цього часу мала деякі можливості розвитку лише на Зах. Укр. Землях і на еміґрації. Спочатку у Відні в-во «Чайка» видало серію нар. казок і віршів О. Олеся («Ялинка», «Рак рибалка» та ін.), «Укр. нар. казки» П. Чубинського (2 тт.) за ред. А. Крушельницького; в-во Є. Вирового в Берліні видало ряд іст. творів А. Кащенка, нар. казки І. Рудченка, переклади казок В. Гавфа та ін.; кілька кн. було видано також у Празі (м. ін. В. Королева-Старого «Чмелик» 1923 та ін.). Але згодом вид. центром Л. д. став Львів. Тут відновило свою діяльність «Укр. Пед. Т-во», пізніше «Рідна Школа», почали виходити дитячі журн. і серійні книжкові вид. типу бібліотек т-ва «Просвіта»; М. Таранько почав видавати «Світ дитини» (1919—39), «Молоду Україну» (1923—26) та «Дитячу бібліотеку»; Марійське т-во молоді журн. «Наш приятель» (1921—39) з бібліотекою за ред. о. Й. Маркевича та ін.; І. Тиктор «Дзвіночок» (1931—39) за ред Ю. Шкрумеляка і бібліотеку «Ранок» (1937—39); М. Матвійчук «Золоту бібліотеку», Я. Ткачук журн. «Малі друзі» (з 1937 і на еміґрації до 1948) з бібліотекою за ред. Б. Гошовського. Дитячі вид. появилися також у Станиславові, в Коломиї, на Буковині «Укр. ластівка» і на Закарпатті журн. «Пчілка» (1923—33) і дитяча бібліотека (в 1923—38 — 89 книжок), за ред. П. Кукурудзи. Не зважаючи на деякі слабості Л. д. на Зах. Укр. Землях між двома світовими війнами мала значні досягнення, якщо врахувати, що в ній працювали і такі заслужені укр. письм., як О.

Лотоцький, М. Вороний, К. Гриневичева, В. Королів-Старий, К. Малицька, Е. Козак, У. Кравченко, Б. Лепкий, С. Русова, С. Черкасенко, О. Цегельська, М. Підгірянка, Ю. Рудницький-Опільський та багато ін. Зокрема в ці роки багато уваги було приділено укр. іст. тематиці. В цей час почали виступати з творами для дітей і молоді: Ю. Шкрумеляк, А. Лотоцький — Я. Вільшенко, М. Матіїв-Мельник, Р. Завадович, В. Радзикевич, І. Трешневська-Савицька, Т. Курпіта, Б. Гошовський та ін. На полі перекладної Л. д. працювали Ю. Шкрумеляк, В. Літинська, С. Кулик, К. Малицька, Р. Терещенко та ін.

Під час другої світової війни в «Укр. В-ві» (Краків-Львів) виходив єдиний дитячий ж. «Малі друзі» з бібліотекою «Моя книжечка». У журн. друкувалися автори з Галичини і з давнішої та нової еміґрації. Серед них: О. Олесь, І. Багряний, Т. Білецька, І. Наріжна, О. Варавва-Кобець, С. Гординський, Н. Калюжна, О. Лятуринська, І. Керницький, А. Коломиєць, Б. Нижанківський, М. Ситник, В. Чапленко, П. Карпенко-Криниця, Л. Полтава, Г. Соколенко. У бібліотеці «Моя книжечка» вийшло за роки війни понад 40 назв давніх і нових авторів.

За сов. періоду, що триває на Наддніпрянщині від поч. 1920-их pp., а з 1945 і по всіх укр. землях, твориться під неухильним наглядом больш. партії Л. д. ком. спрямування. Починаючи з резолюції XI з'їзду РКП(б) 1922 р., в якій декларується «ком. виховання», вийшло десятки партійних, комсомольських постанов і резолюцій, ухвал з'їздів письм. тощо, що ними визначається напрям Л. д. У ділянці національній сов. Л. д. освітлює в спотвореному вигляді іст. минуле укр. народу і з ненавистю описуються укр. визвольні змагання Виговського й Мазепи та 1917—21 pp.

Цілковито змінився і склад письм. за сов. періоду, бо більшість з тих, що писали для дітей до революції, або вийшли на еміґрацію, або перестали писати. Майже єдиний з дорев. письм., що написав кілька оп. за сов. часу, був С. Васильченко.

Натомість у Л. д. прийшли письм. молодшого покоління, що мусіли відразу прийняти сов. плятформу.

Тенденційно політизована сов. Л. д. відбиває етап за етапом розвиток больш. політики. У перше десятиліття сов. влади гол. темою її була громадянська війна з спотворенням укр. визвольних змагань (як у А. Головка). Але ця тема лишилася й надалі, і до неї повертаються в пізніші роки (повість І. Христенко «Настуся», 1959). У наступний період, особливо від 1930 р., больш. терор на укр. селі викликав велику кількість творів для дітей, у яких кожний непокірний сов. владі селянин зображувався як жорстокий «ворог народу» («куркулі»); від 1941 р. і по війні домінувала воєнна тематика; в останній період — виховання нової людини «ком. суспільства».

Одначе в галузі Л. д. працює багато письм. (в останній період понад 120 авторів) в т. ч. найвизначніші як М. Рильський, Ю. Яновський, В. Сосюра, тому в повені фальшу трапляється багато справді високомист. творів, особливо коли вони пишуться про світ дитини, незалежно від політики. Зокрема поетичні шедеври для дітей написав П. Тичина («А я у гай ходила», Хор лісових дзвіночків», «Івасик-Телесик», «Дударик»).

З тих, що пишуть перев. для дітей, багато для дошкільного й молодшого віку видала Н. Забіла. Найвідоміші з них: «Ясоччина книжка» (1934), «Дерев'яний бичок» (1935), «Казка про півника та курочку і про хитру лисичку» (1936), «Весела абетка» (1954), у прозі «Катруся вже велика» (1955) та ін.; чимало казок і оп. для молодшого віку видала О. Іваненко («Лісові казки», 1935; «Оповідання та казки», 1951), іст.-біографічні твори для старших («Друкар небачених книжок» про І. Федорова, 1947), роман «Тарасові шляхи» (1 т., 1939) та ін.; М. Пригара почала літ. діяльність кн. «Весна на селі» (1929), після того видала кільканадцять книжок («Наші друзі», «Яринка» «Казки», «Весела мадрівка» та ін.); багато для дітей пишуть В. Бичко, І. Нехода, П. Воронько.

Л. д. в УССР є одним з гол. засобів русифікації у здійснюваній партією програмі «злиття націй». Заборонена й вилучувана з ужитку аж до поч. 1930-их pp. світова дитяча клясика і тепер дуже мало перекладається на укр. мову з тим розрахунком, щоб укр. діти знайомилися з нею через рос. переклади. Зате, попри пляномірне заповнення укр. книжкового ринку рос. Л. д. в ориґіналах, її перекладають у великій кількості, і то найкращі письм.: М. Рильський, П. Тичина, Н. Забіла, І. Вирган, Є. Кротевич, М. Пригара, майже всі, що пишуть для дітей.

В УССР Л. д. видають: Держ. в-во дитячої літератури, в-во ЦК ЛКСМУ «Молодь» і «Радянська школа». Про літ. періодику див. *Дитяча преса*.

На еміґрації по другій світовій війні вид. Л. д. розпочав з 1945 р. в Мюнхені Б. Гошовський серією «Нашим дітям», а в Реґенсбурзі Л. Полтава і Л. Лиман — журн. «Школяр» і «Школярик». У 1946 р. було засноване Об'єднання Працівни-

ків Дитячої Літератури ім. Л. Глібова (ОПДЛ), яке у різних країнах світу до 1961 р. видало понад 50 кн. У ділянці Л. д. за кордоном працюють Ю. Тищенко-Сірий, І. Багряний, Р. Завадович, О. Цегельська, О. Лятуринська, Т. Білецька, І. Наріжна, М. Головінська, Б. Федчук, В. Радзикевич, І. Савицька, Л. Храплива, Н. Мудрик, О. Кобець, В. Барагура, Л. Полтава, Д. Чуб, Г. Чорнобицька, Г. Черінь, І. Шугай, Діма, К. Перелісна, П. Кізко та ін. Для дітей виходять журн.: «Веселка» і «Готуйсь» (ЗДА), «Мій приятель» і «Соняшник» (Канада), «Юні друзі» (Англія), є також дитячі сторінки в періодиці для дорослих. Шкільні підручники, абетки й читанки виходять під наглядом Шкільних Рад у ЗДА, Канаді, Австралії, а також окремо (в-во «Нові дні» П. Волиняка в Канаді, в-во «Книгоспілка» у ЗДА та ін.). Дотепер вийшли три книжки «Дитячої Енциклопедії Українознавства» ОПДЛ.

Література: Дорошенко Д. Покажчик літератури укр. мовою в Росії за 1798—1897. Наук. ювілейний зб. Укр. Пед. Ін-ту в Празі. Прага 1925; Левицький І. Галицько-Руская Библіографія XIX ст. 1801—86. Л. 1886; Марієнгоф Є. Тридцять років дитячої літератури в УРСР. К. 1949; За рідну книжку дітям. Торонто 1951; Що повинна читати укр. дитина. Торонто 1957; Художня література, видана на Україні за 40 років. К. 1958; Веселка. Антологія укр. радянської художньої літератури для дітей. К. 1960; Письменники радянської України. Довідник. К. 1960; Укр. дитяча література. Хрестоматія критичних матеріялів. К. 1962. *Р. М.*

Література українська, див. ЕУ I, стор. 725—800 та *Література, синхроністично-хронологічна таблиця,* стор. 1338—1355).

«Літературна газета», див. *«Літературна Україна»*.

Літературна критика, від заг. критика (з грец.) — тлумачення, оцінка. Л. к. є, з одного боку, частиною літературознавства в розумінні метод наук. тлумачення й оцінки літ. творів, джерел тощо, а з другого — літ. жанр у поточному літ. процесі — мистецтво оцінювати й характеризувати літ. твори, напрями чи заг. тенденції розвитку літератури. В цьому значенні, в якому перев. і вживається термін Л. к., за нових часів вона широко користується формою есею. На Україні початки Л. к. можна знайти вже в княжій добі, а ще більше в літературі 16—18 вв. (зокрема на терені Києво-Могилянської Академії, пізніше в літ. колах Глухова й Новгорода Сіверського), але розвиток її як окремого літ. жанру збігається з відродженням літературознавства за перших десятиліть 19 в. Деякі дослідники (М. Плевако) вважають, що з уваги на відсутність укр. друкованих органів укр. Л. к. аж до поч. 1860-их рр. майже не було.

Перші кроки Л. к. 19 в. пов'язані з дискусією про можливість існування літератури укр. мовою. Позитивну відповідь на це питання дав ще в кін. 18 в. (1794) О. Лобисевич у листі до Г. Конисського. Тоді ж у цьому дусі висловився Я. Маркович («Записки о Малороссии, ее жителях и произведениях», 1798). Є зауваги критичного характеру в «Граматиці» (1818) О. Павловського. Принагідно питанню літератури укр. мовою присвячували увагу журн., що постали в Харкові після заснування ун-ту і були з ним тісно пов'язані: «Харьковский Демокрит» (1816), «Украинский Вестник» (1816), «Украинский Журнал» (1824). В останньому появилася (ч. 5, 1825) прихильна ст. І. Кулжинського «Некоторые замечания касательно истории и характера малорусской поэзии». Поява на поч. 19 в. літ. творів укр. мовою викликала ворожу реакцію з боку рос. критики — від ред. «Вестника Европы» М. Каченовського (відомий, попри ін., його виступ у цьому журн. 1815 р. проти укр. мови у зв'язку з «Енеїдою» І. Котляревського) до В. *Бєлінського*, який до кін. життя (1848) виступав вороже супроти укр. літератури. Укр. Л. к. за цих часів майже цілковито (а значною мірою й пізніше) мусіла обмежуватись на обороні самого права на існування літератури укр. мовою. Це праґрунтовували й самі письм. (П. Гулак-Артемовський, Г. Квітка-Основ'яненко), доводивши, що цією мовою можна творити не тільки жартівливі речі, а й писати «ніжне, зворушливе» (Г. Квітка-Основ'яненко).

Один з перших широких критичних оглядів укр. літератури, написаний М. *Костомаровим* — «Обзор сочинений, писанных на малороссийском языке» («Молодик», 1844), починається теж ствердженням права на існування укр. літ. мови. Проте, М. Костомаров, який доводив окремішність укр. народу від рос. («Две русские народности»), пізніше висловився за обмежене застосування укр. мови «для внутрішнього вжитку».

Значним поступом у розвитку Л. к. були виступи П. *Куліша* в кін. 1850-их рр., потім в альманасі «Хата» (1860) і в *«Основі»* (1861—62). Проти ворожої рос. критики П. Куліш виступив з обґрунтуванням самостійности та оригінальности укр. мови й літератури, жадаючи, щоб література дала такі твори, які мають висловити «своє українське я». Цим визначалася критична концепція П. Куліша. Вважаючи, що травестія і бурлеск завдали укр. літературі шкоди, бо дали привід висміювати її як придатну лише

(Далі на 1355 стор.)

ЛІТЕРАТУРА

СИНХРОНІСТИЧНО-ХРОНОЛОГІЧНА ТАБЛИЦЯ

	УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА		СВІТОВА ЛІТЕРАТУРА
	ЛІТЕРАТУРА СТАРОЇ ДОБИ — КИЇВСЬКОЇ ДЕРЖАВИ І ЇЇ ЗАНЕПАДУ (11—15 сторіччя) *Від перекладної — богослужбових книг, апокрифів, повістей — до оригінальної літератури — проповідей, житійних сказаний, літописів, дружинного епосу.*		
1001—1100	1030—50-і рр. «Слово о законі і благодаті» митр. Іларіона.	Пер	«Шахнаме» А. К. М. Фірдусі (939—1020).
	1037 Найдавніше зведення літопису.	Ск	«Соемундер Едда» (т. зв. Старша Едда, 9—12 вв.). «Ісляндські саґи» (930—1030).
	1056—57 Остромирове євангеліє.		
	1073—76 Ізборники Святослава.	Ф	«Пісня про Ролянда» (бл. 1100).
	1080-і рр. «Житіє Теодосія, ігумена печерського» і «Чтеніє о житії і о погубленії блаженную страстотерпця Бориса і Гліба» (Нестора).		
	1089 «Житіє преподобного Антонія».		
	1096 Лист Володимира Мономаха до Олега Святославича.		
	1097 Києво-Печерське, т зв. Початкове зведення.		
	Кін. 11 в. Архангельське євангеліє. «Варлаам та Іоасаф». «Олександрія».		
1101—1200	1110-і рр. «Поучення дітям» Володимира Мономаха.	А	«Історія королів Британії» (бл. 1136) Джофрі оф Монмаут (бл. 1100—54).
	1111—1200 Київський літопис.	Груз	«Витязь у тигровій шкурі» Шота Руставелі.
	Поч. 12 в. «Житіє і хожденіє Данила, руської землі ігумена». «Повість временних літ».	Е	«Пісня про мого Сіда» (бл. 1140).
	1144 Галицьке євангеліє.		
	Сер. 12 в. «Посланіє к пресвитеру Фомі» Клима Смолятича. «Хожденіє Богородиці по мукам» (апокриф). «Златоструй», зб. проповідей, приписуваних Івану Золотоустому.	Н	«Парсіфаль» (бл. 1197—1210) Вольфрама фон Ешенбаха (бл. 1170—1220). «Пісня про Нібелюнґів» (бл. 1200). Вальтер фон дер Фоґельвайде (бл. 1170—1230) поет міннезенґер.
	1160—80-і рр. «Слово в нову неділю по Пасці», «Слово на Вознесеніє Господнє» й ін. Кирила Турівського (1130-34 + бл. 1182).	Фін	«Калевала».
	1175 «Слово про князів» або «Слово похвальное на перенесення мощів св. Бориса і Гліба».	Ф	«Івен або Лицар з левом» (бл. 1175), «Персеваль» (бл. 1180) Кретьєна де Труа (1140—90).
	Бл. 1187 «Слово о полку Ігореві».		«Гра про св. Миколая» (бл. 1170) Ж. Боделя. «Роман про Ренара» невідомого автора 12 в.
	Кін. 12 в. «Моленіє Данила Заточника».	Ч	«Хроніка Чехів» Козьми Празького († 1125).
1201—1300	1201—91 Галицько-Волинський літопис.	І	«Гімн до сонця» Франціска Ассізького (1181/82—1226). «Нове життя» (1292—95) А. Данте (1265—1321).

	УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА		СВІТОВА ЛІТЕРАТУРА
	1220-і —30-і рр. «Києво-Печерський Патерик» (первісна редакція).	Н	«Трістан та Ізольда» (1210) Ґотфріда Страсбурзького (†1220).
	1240 Перше «Поучення Серапіона» (*1275). «Пролог» («Синаксар» або «Менологіон»). «Слово Адама в аді до Лазаря».	Ск	«Снорре Едда» (т. зв. Молодша Едда).
		Ф	«Роман про троянду» (бл. 1230—77) Ґійома де Лоріса (†1230) і Жана де Мена.
1301—1400	«Ізмарагд» (зб. проповідей Теодосія Печерського, Кирила Турівського і Серапіона).	А	«Кантерберійські оповідання» (1370—1400) Дж. Чосера (бл. 1340—1400)
		Ар	«Тисяча й одна ніч» зб. оп. і казок, остаточна ред. в Єгипті в 14—15 вв.
	«Хронограф» — виклад київ. історії на основі хронік Малали і Амартола.	І	«Божественна комедія» (1307—21) А. Данте. «Декамерон» (1350—53) Дж. Бокаччо (1313—75). «Канцоніере» (1350—56) Ф. Петрарки (1304—74).
	«Лїствиця» Івана Синайського.	Пер	Пісні Гафіза (1300—89).
1401—1500	1460 Перша і друга касіянівські ред. «Києво-Печерського Патерика».	П	«Хроніка» (1455—80) Я. Длуґоша (1415—80).
		Ф	«Великий заповіт» (1461) Ф. Війона (1431 — бл. 89).
	1470 «Посланіє» до папи владики Мисаїла.	Ч	Проповіді (1413) Яна Гуса (1369—1415).
	ЛІТЕРАТУРА ДОБИ РЕНЕСАНСУ Й РЕФОРМАЦІЇ		
	Від засвоєння творів зах. середньовічної літератури до наближення Св. Письма до нар. мови та зародження полемічної літератури.	А	«Утопія» (1516) Т. Мора (1478—1535). «Величність» (бл. 1516) Дж. Скельтона (1460—1529). «Ендіміон» (1579) Дж. Лілі (1554—1606). «Трагічна історія доктора Фавста» (1589) К. Марльо (1564—93). «Королева фей» (1590—96) Е. Спенсера (1552—99). «Ромео і Джульєта» (1594) В. Шекспіра (1564—1616). «Есеї» (1597) Ф. Вейкона (1561—1626).
1501—1600	1515 «Похвала» кн. К. Острозькому.		
	1555—56 Пересопницьке євангеліє.		
	1563—72 Крехівський апостол.	Е	«Оливки» (1548) Льопе де Руеда (1510?—65).
	1571 Волинське євангеліє.	І	«Князь» (1513) Н. Макіявеллі (1469—1527). «Шалений Роланд» (1516—32) Л. Аріосто (1474—1533). «Визволений Єрусалим» (1575) Т. Тассо (1544—95).
	1581 Острозька біблія (в ній: вірші на герб кн. Острозьких і передмова Герасима Смотрицького). «Хронологія» А. Римші.	Нід	«Похвала глупоти» (1509) Еразма Роттердамського (1466—1536).
	1587 «Ключ царства небесного» Герасима Смотрицького.	Н	«Листи неосвічених людей» (1515—17) У. фон Гуттена (1488—1523). Переклад Біблії (1522)—34) М. Лютера (1483—1546). Народна книга про Фавста (1587).
	1588 «Книжиця о вірі єдиній» В. Суразького.		
	1588—96 «Посланіє до всѣх в Лядской земли живущих», «Обличение діавола миродержца» Івана Вишенського (бл. 1550 — бл. 1625).	П	«Хроніка» (1551) М. Бельського (1495—1575). «Дзеркало» (1568) М. Рея (1505—69). «О єдності церкви Божої» (1577), «Життя святих» (1579) П. Скарги (1536—1612). «Відправа послів грецьких» (1578). «Трени» (1580) Я. Кохановського (1530—84). «Роксоланія» (1584) С. Кльоновича (1545—1602).
	1597—1600 «Посланіє до єпіскопів», «Краткословный отвѣт Феодула» Івана Вишенського.	Порт	«Люзіяди» (1572) Л. Камоенша (1525—80).
	1598 «Апокрисис» Х. Філалета. «Отпис» Клирика Острозького.	Ф	«Ґарґантюа і Пантаґрюель» (1532—52) Ф. Рабле (1494—1553). «Оди» (1550) П. Ронсара (1524—85). «Есеї» (1580—88) М. Монтеня (1533—92).
	1599 Другий «Отпис» Клирика Острозького.		

ЛІТЕРАТУРА ДОБИ БАРОККО НА УКРАЇНІ

(17—18 сторіччя)

Розгортання церк. полеміки й розквіт віршової та шкільно-драматичної літератури і зародження церк.-ораторської і наук. творчости.

1601—1650

1601—17 «Зачапка мудраго латинника» Івана Вишенського.

1605—06 «Пересторога».

1610 «Тренос албо плач» Мелетія Смотрицького (бл. 1578—1633).

1616 Різдвяні вірші Памви Беринди (†1632).

1618 «Візерунок цнот...» на честь Є. Плетенецького Олександра Митури. «Зерцало богословіи» Кирила Транквіліона Ставровецького († бл. 1646).

1619 «Учительное евангеліе» К. Т. Ставровецького. «Граматика» М. Смотрицького.

1619—25 Полемічні твори Захарії Копистенського († 1627): «Палінодія» (1619—22), «Книга о вірі» (1619—21), «Книга о правдивой єдності» (1625).

1622 «Вірші на жалостний погреб зацного рицаря Петра Конашевича Сагайдачного...» Касіяна Саковича (1578—1647).

1627 «Лексикон славеноросский и имен тлъкованіе» П. Беринди.

1629 «Аполлея апологіи» Йова Борецького.

1632 «Евхарістіріон, албо вдячность», панегірик, присвячений Петру Могилі.

1633 «Евфонія веселобрмячая» панегірик, присвячений Петру Могилі.

1635 «Paterikon» Сильвестра Косова (*1657).

1636 «Лямент о утрапеню мѣщан Острозских» М. Н. «Анфологіон» Петра Могили (1596—1647).

1638 «Тератургіма» Атанасія Кальнофойського.

1644 «Літос, або камєнь...». П. Могили.

1646 «Перло многоцѣнное» К. Ставровецького.

1648—54 Вірші про Хмельниччину.

Перша пол. 17 в. «Слово о збуренню пекла».

Світова література

А — «Гамлет» (1601), «Отелло» (1604), «Макбет» (1605), «Король Лір» (1606), «Сонети» (1609) Б. Шекспіра. «Вольпоне» (1607), «Мовчазна жінка» (1609) Б. Джонсона (1572—1637). «Поезії» (1633) Дж. Донн (1572—1631). «Святиня» (1633) Дж. Герберта (1593—1633).

Ам — «Кривава догма переслідування» (1644) Р. Віллъямса (1603—83). «Десята муза, що недавно виросла в Америці» (1650) А. Бродстріт (1612—72).

Е — «Собака на сіні» (1604), «Перінес і губернатор Окані», «Найкращий посадник — король», «Овеча криниця» (1613). Льопе де Веґа (1562—1635). «Дон Кіхот» (1605—15) М. Сервантеса (1547—1616). «Самотність» (1613) Л. де Ґонґора (1561—1627). «Незломний князь» (1636), «Життя — це сон» (1636), «Чудодійний маг» (1637) П. Кальдерона де ля Барки (1600—81).

І — «Адоніс» (1623) Дж. Маріно (1569—1625).

Ф — «Медея» (1635), «Сід» (1636), «Горацій» (1640) П. Корнеля (1606—84). Заснування Французької Академії (1635). «Розмова про методу» (1637) Р. Декарта (1596—1650).

Хорв — «Осман» (1626) І. Ґундуліча (1589—1638).

Ч — «Лябіринт світу» (1631) Я. Коменського (1592—1670).

	УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА		СВІТОВА ЛІТЕРАТУРА
1651—1700	1659 «Ключ разумѣнія», «Наука, албо способ зложеня казаня» Іоанікія Ґалятовського († 1688). 1665 «Небо новое» І. Ґалятовського. 1666 «Меч духовний» Лазаря Барановича (1593—1694, за ін. даними 1620—93). 1669 «Мир з Богом человѣку» Інокентія Ґізеля († 1683). 1670—02 «Літопис» Самовидця. 1671 «Lutnia Apollinowa». 1673 «Драма про Олексія чоловіка Божого». 1674 «Сінопсис» І. Ґізеля. «Труби словес проповѣдних» Л. Барановича. 1676 «Скарбниця потребная» І. Ґалятовського. «Огородок Марії Богородиці» Антонія Радивиловського († 1688). 1683 «Руно орошенное» Дмитра Туптала (1651—1709). 1684—1705 «Четьї-Мінеї» Д. Туптала. 1688 «Вѣнец Христов з проповѣдій недѣлних» А. Радивиловського. 1690—91 «Вірші гетьманові І. Самойловичеві», зб. «Млеко», «Зеґар цѣлий з полузеґарком» І. Величковського († 1726). 1698 «Царство натури людской». Кін. 17 — поч. 18 в. (369 віршів) К. Зинов'єва († 1736).	А	«Втрачений рай» (1667) Дж. Мілтона (1608—74). «Проґрес пілґрима» (1678) Дж. Баніяна (1628—88).
		Ам	«Незабутнє провидіння» (1685) К. Матер (1663—1728).
		Е	«Заламейський війт» (1651), «Лікар власної чести» П. Кальдерона де ля Барки.
		Н	«Пригоди Сімпліціссімуса» (1668—69) Г. Ґріммельсгавзена (бл. 1622—76).
		П	«Ідилії новоруські» (1663) Й. Б. Зіморовича (1597—1677).
		Ф	«Комічний роман» (1651—57) П. Скаррона (1610—60). «Листи до провінціяла» (1656), «Думки» (1670) Б. Паскаля (1623—62). «Тартюф» (1664), «Мізантроп» (1666), «Скупий» (1668) Мольєра (1622—73). «Максими» (1665) Ф. де Ля Рошфуко (1613—80). «Байки» (1668—94) Ж. Ляфонтена (1621—95). «Поетичне мистецтво» (1674) Н. Буальо (1636—1711). «Іфіґенія» (1674), «Федра» (1677), «Аталі» (1691) Ж. Расіна (1639—99). «Телемак» (1699). Ф. Фенельона (1651—1715).
1701—1750	*Розквіт барокової драми й іст.-мемуарної прози та перші прояви класицизму.* 1705 «Владимир» Теофана Прокоповича (1681—1736). «Алфавит собранний, рифмами сложенний» І. Максимовича (1651—1715). 1707 «Богородице дево» І. Максимовича. 1709 «Отче наш», «Осм блаженства евангелские» І. Максимовича. «Епінікіон» Т. Прокоповича. 1710 «Літопис» Г. Граб'янки († бл. 1738). 1720 Перший царський указ проти укр. мови. «Літопис» С. Величка (1670— по 1728). Бл. 1720 Автобіографія І. Турчиновського. 1728 «Милость Божія...» драма, присвячена Хмельниччині. 1736 «Комическое дѣйствіе...», курс «Поетики» М. Довгалевського. 1737 «Властотворній образ человѣколюбія Божія» М. Довгалевського.	А	«Робінзон Крузо» (1719) Д. Дефо (бл. 1660—1731). «Подорожі Ґулівера» (1726) Дж. Свіфта (1667—1745). «Опера жебрака» (1728) Дж. Ґея (1688—1732). «Памеля» (1740—41), «Кляріса» (1748) С. Річардсона (1689—1761). «Том Джавнз» (1749) Г. Філдінґа (1701—54).
		І	«Хитра вдовичка» (1748), «Слуга двом панам» (1749) К. Ґольдоні (1707—93).
		Н	«Мессіяда» (1748—73) Ф. Ґ. Кльопштока (1724—1803).
		Р	«Сатири» (1729—31) А. Кантеміра (1708—44). «Ода на день вступу на престол Єлисавети Петрівни» (1747) М. Ломоносова (1711—65).
		Ф	«Кривий чорт» (1707), «Історія Жіля Бляса із Сантільяни» (1715—35) А. Р. Лесажа (1668—1747). «Перські листи» (1721), «Дух законів» (1748) Ш. Монтеск'є (1689—1755). «Генріяда» (1728), «Заїра» (1732), «Історія Карла XII» (1731) Вольтера (1694—1778). «Гра любови й припадку» (1730) П. Маріво (1688—1763). «Манон Леско» (1731) абата Прево (1697—1763).

	УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА		СВІТОВА ЛІТЕРАТУРА
	Бл. 1742 «Трагедокомедія» В. Лащевського (бл. 1704—74). 1744 «Благоутробіе Марка Авреля» М. Козачинського (1699—1755). «Правила поетичного мистецтва» (по-латині) Г. Кониського. (1717—95). 1746 «Воскресеніє мертвих» Г. Кониського.		
1751—1800	*Від анонімної лірики й бурлескного віршування та сатири до філос. творів Сковороди й «Історії Русів».* «Пісня про світ» О. Падальського. 1762 «Разговор Великороссии с Малороссией» С. Дідовича. 1757—82 «Сад божественних пѣсней» Г. Сковороди (1722—94). 1766 «Начальная дверь . . .» Г. Сковороди. Бл. 1767 «Наркісс» Г. Сковороди. 1767 «Асхань» Г. Сковороди. 1770-і рр. Перші засвідчені вертепні драми невідомих авторів. 1773 «Спор души и тѣла». І. Некрашевича. 1774 «Басни харьковскіе» Г. Сковороди. 1775 «Разговор, называемый алфавит» Г. Сковороди. 1783 «Брань архистратига Михаила со сатаною» Г. Сковороди. 1786 «Сон напередодні Великодня». «Плач київських монахів». 1789 «Ісповѣдь» І. Некрашевича. 1790 «Ярмарок», бл. цього часу «Замисл на попа» І. Некрашевича. Друга пол. 18 в. Сатири невідомих авторів: «Про попа Негребецького». «Пекельний Марко». «Вірша про Кирика». 1790 Почаївський Богогласник. 1794 Лист О. Лобисевича (бл. 1732—1805) до архиеп. Г. Кониського. Бл. 1794 «Вергіліеві пастухи . . . в малоросійський кобеняк переодягнені» О. Лобисевича. Кін. 18 — поч. 19 вв. «Історія Русів» (перша друкована вістка про неї 1825, перше вид. 1846, в укр. перекладі 1956).	А	«Трістам Шенді» (1759—67), «Сантиментальна подорож» (1768) Л. Стерна (1713—68). «Пісні Осіяна» (1760) Дж. Мекферсона (1736—96). «Бікарій з Бейкфілду» (1766) О. Ґолдсміта (1728—74). «Школа скандалів» (1777) Р. Б. Шерідана (1751—1816). «Поезії» (1786) Р. Бернса (1759—96).
		Груз	«Аспіндза» В. Весікі (1750—91). «Давитіяні» (1787) Д. Гурамішвілі (1705—92).
		І	«Мірандоліна» (1753) К. Ґольдоні. «Любов до трьох апельсинів» (1761), «Турандот» (1762) К. Ґоцці (1720—1806). «Змова Пацці» (1779), «Брут старший» (1787) В. Альф'єрі (1749—1803).
		Н	«Мінна фон Барнгельм» (1767), «Емілія Ґальотті» (1772), «Натан Мудрий (1779) Ґ. Е. Лессінґа (1729—81). «Страждання молодого Вертера» (1774), «Іфіґенія» (1787), «Роки вчення Вільгельма Майстера» (1795), «Герман і Доротея» (1797) Й. В. Ґете (1749—1832). «Голоси народів у піснях» (1778) Ґ. Гердера (1744—1803). «Розбійники» (1781), «Підступність і любов» (1784), «Дон Карлос» (1787), «Валенштайн» (1798—99), «Марія Стюарт» (1800) Ф. Шіллера (1759—1805). «Гіперіон» (1797—99) Ф. Гельдерліна (1770—1843).
		П	«Сатири» (1778), «Байки» (1779) І. Красіцького (1735—1801). «Поворот посла» (1790) Й. Ю. Немцевича (1757—1841).
		Р	«Оди» (1776) Г. Державіна (1743—1816). «Ода на рабство» (1783), «Ябеда» (1798) Б. Капніста (1757—1823). «Подорож із Петербурґу до Москви» (1790)) О. Радіщева (1749—1802). «Листи російського мандрівника» (1791—92), «Бідна Ліза» (1792) М. Карамзіна (1766—1826).
		Ф	«Енциклопедія» (1751—72) Д. Дідро (1713—84) і Ж. Л. Д'Алямбера (1717—83). «Кандід» (1759) Вольтера. «Нова Ельоїза» (1761), «Еміль», «Про суспільний договір . . .» (1762) Ж. Ж. Руссо (1712—78). «Севільський цирульник» (1775), «Весілля Фіґаро» (1784) П. А. Бомарше (1732—99).

<table>
<tr><th></th><th>УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА</th><th colspan="2">СВІТОВА ЛІТЕРАТУРА</th></tr>
<tr><td>1801—1825</td><td>ЛІТЕРАТУРА НАЦІОНАЛЬНОГО ВІДРОДЖЕННЯ
(Кін. 18 — поч. 19 сторіч)
Від клясицизму, сантименталізму і романтизму до Шевченкового «Кобзаря».

1798 «Енеїда» І. Котляревського (1769—1838)
1800 Перше вид. «Слова о полку Ігоревім».
1814 Нар. Тарас Шевченко.
1818 «Пан та Собака» П. Гулака-Артемовського (1790—1865). «Граматика» О. Павловського. «Dumki ze śpiewów ludu wiejskiego Czerwonej Rusi» З. Д. Ходаковського (1784—1825).
1819 «Наталка Полтавка», «Москаль Чарівник» І. Котляревського. «Опыт собирания старинных малорусских песен» М. Цертелева (1790—1869).
Бл. 1820 «Простак» В. Гоголя (1777—1825).
1822 Перше вид. «Истории Малой России» Д. Бантиша-Каменського (1788—1850).</td><td>А

Д

І

Н

П

Р

Ф

Ч і Сл

Ш</td><td>«Чайлд-Геролдова мандрівка» (1812—18), «Мазепа» (1819), «Дон-Жуан» (1819—24) Дж. Байрона (1788—1824). «Королева Маб» (1813), «Розкутий Прометей» (1820) П. Б. Шеллі (1792—1822). «Вейверлі» (1814), «Айвенґо» (1820) В. Скотта (1771—1832). «Ендіміон» (1818) Дж. Кітса (1795—1821).
«Північні поезії» (1803) А. Еленшлеґера (1779—1850).
«Священні гімни» (1812—22), «Заручені» (1825—27) А. Мандзоні (1785—1873). «Вірші» (1824) Дж. Леопарді (1798—1837).
«Орлеанська діва» (1801), «Вільгельм Тель» (1804) Ф. Шіллера. «Фавст» І (1808) Й. В. Ґете. «Промови до нім. народу» (1808) Й. Ґ. Фіхте (1762—1814). «Пентесілея» (1808), «Принц фон Гомбурґ» (1810), «Розбитий глечик» (1811) Г. Кляйста (1777—1811). «Казки» (1812) братів Я. (1785—1863) і В. (1786—1859) Ґрімм «Фантастичні п'еси в дусі Калло» (1814—15), «Еліксир диявола» (1815—16), «Життєва філософія кота Мура» (1820—22) Е. Т. А. Гофмана (1776—1822). «Поезії» (1815) Л. Улянда (1787—1862). «Золоте руно» (1821) Ф. Ґрільпарцера (1791—1872).
«Баляди й романси» (1822), «Дзяди» (1823—33) А. Міцкевіча (1796—1855), «Марія» (1825) А. Мальчевського (1793—1826).
«Байки» (1809) І. Крилова (1769—1844). «Лихо з розуму» (1822—24) О. Ґрібоєдова (1794—1829). «Войнаровський» (1823—25), «Наливайко» (1824—25) К. Рилеєва (1795—1826). «Євгеній Онєґін» (1825—33) О. Пушкіна (1799—1837).
«Геній християнства» (1802) Ф. Шатобріяна (1768—1848). «Поетичні роздуми» (1820) А. Лямартіна (1790—1869). «Пісні» (1821) П. Ж. Веранже (1780—1857). «Поеми» (1822) А. де Віньї (1797—1863).
«Дочка слави» (1824) Я. Коллара (1793—1852).
«Фрітіофова саґа» (1820—25) Е. Теґнера (1782—1846).</td></tr>
<tr><td>1826—1850</td><td>1827 «Малороссийские песни» М. Максимовича (1804—73). Баляди «Русалка» і «Твардовський» П. Гулака-Артемовського.
1829 «Маруся» Л. Боровиковського (1806—89).
1831 «Украинский альманах», виданий І. Срезневським (1812—80) та І. Розковшенком.
1832—43 «Руська Трійця» (М. Шашкевич, Я. Головацький, І. Вагилевич).
1833 «Pieśni polski i ruskie ludu galicyjskiego» Вацлава з Олеська (1800—49).</td><td>А

Ам

Груз

Д

І

Н</td><td>«Баляди і поеми» (1830, 1833, 1842) А. Теннісона (1809—92). «Записки Піквікського клюбу» (1836), «Олівер Твіст» (1838), «Давид Копперфілд» (1850) Ч. Діккенса (1812—70). «Ярмарок марнославства» (1848) В. Теккерея (1811—63).
«Останній з могіканів» (1826) Дж. Ф. Купера (1789—1851). «Ґротески та арабески» (1840) Е. А. По (1809—49).
«Поезії» Н. Бараташвілі (1817—45).
«Казки» (1835) Г. Х. Андерсена (1805—75).
«Діялоги і думки» (1847) Дж. Леопарді.
«Поезії» (1826) Ф. Гельдерліна. «Книга пісень» (1827) Г. Гайне (1797—1856). «Фавст», II (1832) Й. В. Ґете. «Марія Магдалина»</td></tr>
</table>

УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА	СВІТОВА ЛІТЕРАТУРА

1833—38 «Запорожская старина» І. Срезневського.

1834 «Малороссийские прикажи» Є. Гребінки (1812—48). «Малороссийские повести» Г. Квітки-Основ'яненка (1778—1843). «Украинские народные песни» М. Максимовича.

1836 «Сватання на Гончарівці» Г. Квітки-Основ'яненка.

1837 «Русалка Дністровая», альманах, виданий «Руською Трійцею» (М. Шашкевич, І. Вагилевич, Я. Головацький).

1838 Викуп Т. Шевченка з кріпацтва.

1839 «Думки і пісні та ще дещо» А. Метлинського (1814—70). «Українські баляди» М. Костомарова (1817—85).

1840 Перше видання «Кобзаря» Т. Шевченка. «Вітка» М. Костомарова

1841 Альманахи «Ластівка» (Є. Гребінки), «Сніп» (О. Корсуна). «Гайдамаки» Т. Шевченка. «Вечорниці» П. Кореницького (1815?—54).

1842 «Вовкулака» С. Александрова.

1843 «Назар Стодоля» Т. Шевченка.

1843—44 «Молодик» І. Бецького (1818—90).

1844 Друге видання «Кобзаря». «Сон» Т. Шевченка.

1845 «Кавказ», «Наймичка», «Посланіє», «Єретик» Т. Шевченка.

1845—57 Т. Шевченко на засланні.

1848 Заснування першої на Україні катедри укр. літератури і мови в Львівському Ун-ті, перший проф. Я. Головацький (1814—88).

1849 «Месть верховинця» М. Устияновича (1811—85).

(1844) Ф. Геббеля (1813—63). «Поетична Україна» (1845) Ф. Боденштедта (1819—92).

Нр «Світобудова, людина і Месія» (1830) Г. Верґелянда (1808—45).

П «Комедії» (1826) О. Фредра (1793—1876). «Конрад Валенрод» (1827), «Книга поль. паломництва» (1832) А. Міцкевіча. «Канівський замок» (1828) С. Ґощинського (1801—76). «Кордіян» (1833), «Ангеллі» (1838), «Мазепа» (1840), «Веньовський» (1841), «Король Дух» (1846) Ю. Словацького (1809—49). «Небожественна комедія» (1835), «Іридіон» (1836), «Світанок» (1843) З. Красінського (1812—59). «Поезії» (1838) Б. Залеського (1802—86). «Вернигора» (1838), «Гетьман України» (1841) М. Чайковського (1804—86). «Карпатські верховинці» (1842), «Колльокація» (1847) Ю. Коженьовського (1797—1863).

Р «Вірші» (1826), «Борис Ґодунов» (1830) О. Пушкіна. «Демон» (1829—41), «Герой нашого часу» (1839—40) М. Лермонтова (1814—41). «Вечори на хуторі біля Диканьки» (1831—32), «Ревізор» (1836), «Тарас Бульба» (1840), «Мертві душі» (1842) М. Гоголя (1809—52). «Записки мисливця» (1847—52) І. Турґенєва (1818—83).

Слвн «Поезії» (1846) Ф. Прешірена (1800—49).

Срб «Гірський вінок» (1847) П. П. Неґоша (1813—51).

У «Вірші» (1844) Ш. Петефі (1823—49).

Ф «Ернані» (1830), «Собор Паризької Богоматері» (1831) В. Гюґо (1802—85). «Червоне і чорне», (1831), «Пармський манастир» (1839) А. Стендаля (1783—1842). «Індіяна» (1832), «Консуеля» (1842—43) Жорж Санд (1804—76). «Євгенія Ґранде» (1833), «Батько Ґоріо» (1834) й ін. в циклі «Людська Комедія» О. Бальзака (1799—1850). «Мадмуазель Мопен» (1835) Т. Ґотьє (1811—72). «Ночі» (1835—36) А. Мюссе (1810—57). «Три мушкетери» (1844), «Граф Монте-Крісто» (1844—45) О. Дюма (батька; 1802—70). «Кольомба» (1840), «Кармен» (1845) П. Меріме (1803—70).

Хорв «Червоні яблука» (1840) С. Враза (1810—51).

Ч «Травень» (1836) К. Махи (1810—36).

1851—1860

ЛІТЕРАТУРА ДОБИ РЕАЛІЗМУ

Боротьба реалізму з романтизмом і соц. тенденцій з народництвом, перші прояви натуралізму.

1852 «Байки й прибаютки» Л. Боровиковського.

1853 Перші байки Л. Глібова (1827—93).

1856 Нар. Іван Франко.

А «Королівські ідилії» (1859) А. Теннісона. «Адам Бід» (1859) Дж. Еліота (1819—80).

Ам «Хатина дядька Тома» (1852) Г. Бічер-Стоу (1811—96). «Пісня про Гайавату» (1855) Г. Лонґфелло (1807—82). «Стеблини трави» (1855) В. Вітмена (1819—92).

Н «Вабине літо» (1857) Штіфтера (1806—68). «Макс та Моріц» (1858) В. Буша (1832—1908).

Нр «Сіннове Сольбакен» (1857) В. В'ернсона (1832—1910).

	УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА	СВІТОВА ЛІТЕРАТУРА
	1856—57 «Записки о Южной Руси» П. Куліша (1819—97). 1857 «Народні оповідання» М. Вовчка (1834—1907). «Чорна рада» П. Куліша. 1858 «Нічліг» — перший укр. вірш Ю. Федьковича (1834—88). 1860 Альманах «Хата» П. Куліша.	П «Прометідіон» (1851) К. Ц. Норвіда (1821—83). «Хата за селом» (1854—55) Ю. І. Крашевського (1812—87). Р «Дитинство, отроцтво, юнацтво» (1851—56), «Севастопільські оп.» (1855—56) Л. Толстого (1828—1910). «Дворянське гніздо» (1859) І. Турґенєва. «Обломов» (1859) І. Ґончарова (1812—91). «Сатири в прозі» (1859—62) М. Салтикова-Щедріна (1826—89). «Гроза» (1860) О. Островського (1823—86). Ф «Дама з камеліями» (1848) А. Дюма (сина) (1824—95). «Античні поеми» (1852) Леконт де Ліля (1818—94). «Мадам Бовaрі» (1857) Ґ. Фльобера (1821—80). «Квіти зла» (1857) Ш. Бодлера (1821—67). «Мірейо» (1859) Ф. Містраля (1830—1914). «Леґенда віків» (1859—83) В. Гюґо. Ч «Вабуня» (1855) В. Нємцової (1820—62). Шв «Зелений Гайнріх» (1854), «Люди із Зельдвіли» (1856—74) Ґ. Келлера (1819—90).
1861—1870	1861 Смерть Тараса Шевченка. 1861—62 Журн. «Основа». 1862 «Люборацькі» (вперше надруковано з великими купюрами 1886, повністю 1901) А. Свидницького (1834—71). «Досвітки» П. Куліша. 1863 Циркуляр П. Валуєва про заборону укр. мови. «Дай серцю волю — заведе в неволю» М. Кропивницького (1840—1910). 1864 «Марко Проклятий» О. Стороженка (1805—74). 1865 «Лук'ян Кобилиця» Ю. Федьковича, «Турецькі бранці» С. Воробкевича (1836—1903). 1866 «Дві московки» І. Нечуя-Левицького (1838—1918). 1867—98 Журн. «Правда» у Львові.	А «Аталянта в Калідоні» (1865), «Поеми і баляди» (1866) Ч. Свінберна (1837—1909). Б «Леґенда про Тіля Уленшпіґеля» (1868) Ш. де Костера (1827—79). Н «Нібелюнґи» (1862) Ф. Геббеля. Нр «Пер Ґюнт» (1867) Г. Ібсена (1828—1906). Р «Записки з мертвого дому» (1861—62), «Злочин і кара» (1866), «Ідіот» (1868) Ф. Достоєвського (1821—81). «Князь Серебряний» (1862), «Смерть Івана Грозного» (1866) О. Толстого (1817—75). «Батьки та діти» (1862), «Дим» (1867) І. Турґенєва. «Що робити?» (1863) М. Чернишевського (1828—89). «Війна та мир» (1865—69) Л. Толстого. «Обрив» (1869) І. Ґончарова. У «Людська трагедія» (1861) І. Мадача (1823—64). «Новий землевласник» (1862) М. Йокаї (1825—1904). Ф «Знедолені» (1862) В. Гюґо. «Салямбо» (1862) Г. Фльобера. «Життя Ісуса» (1863) Е. Ренана (1823—92). «Жерміні Лясерте» (1865) братів Е. (1822—96) і Ж. (1830—70) Ґонкурів. «Сатурнічні поеми» (1866) П. Верлена (1844—96). «Листи з мого млина» (1869) А. Доде (1840—97).
1871—1880	1872 «Лихий попутав» — перше оп. П. Мирного (1849—1920). 1872—75 «Хіба ревуть воли, як ясла повні» П. Мирного. 1872—78 «Труды этнографично-статистической экспедиции в Западно-Русский край» (7 тт.). 1874 Перші поезії І. Франка в журн. «Друг». 1874—75 «Исторические песни малорусского народа» В. Антоно-	А «Мідлмарч» (1872) Дж. Еліота. «Еґоїст» (1879) Дж. Мередіта (1828—1909). Ам «Пригоди Тома Соєра» (1876) Марка Твена (1835—1910). Блг «Вибране» Х. Вотева (1848—76). Д «Марія Ґруббе» (1876), «Нільс Ліне» (1880) Е. П. Якобсена (1847—85). І «Варварські оди» (1877) Ґ. Кардуччі (1835—1907). Н «Священик із Кірхфельду» (1870) Л. Анценґрубера (1839—89). «Діти світу» (1873) П. Гайзе (1830—1914).

	УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА	СВІТОВА ЛІТЕРАТУРА
	вича (1834—1908) і М. Драгоманова (1841—95). «Лихі люди» П. Мирного. 1876 Емський указ Олександра II про заборону укр. мови. «Микола Джеря» І. Нечуя-Левицького. «Сербські нар. думи та пісні» М. Старицького (1840—1904). Кін. 1870-их рр. «Повія» П. Мирного (перше повне вид. 1928 р.). 1878 «Народные песни Галицкой и Угорской Руси» Я. Головацького. «Кайдашева сім'я» І. Нечуя-Левицького. «Боа констріктор» І. Франка. 1878—94 «Історія літератури руської» О. Огоновського (1833—94). 1880—81 «Борислав сміється» І. Франка.	Нр «Нора» (1879) Г. Ібсена. П «Коля Рієнці» (1873) А. Асника (1838—97). «Прадавня леґенда» (1876) Ю. І. Крашевського (1876). «Меїр Езофович» (1878) Е. Ожешкової (1841—1910). Р «Ліс» (1871), «Вовки та вівці» (1875) О. Островського. «Біси» (1871—72), «Брати Карамазови» (1879—80) Ф. Достоєвського. «Соборяни» (1872), «Запечатаний ангел» (1873) М. Лєскова (1831—95). «Анна Кареніна» (1875—77) Л. Толстого. «Чотири дні» (1877) В. Ґаршина (1855—88). Ф «Тартарен із Тараскону» (1872) А. Доде. «Сезон у пеклі» (1873) А. Рембо (1854—91). «Навколо світу за 80 днів» (1873) Ж. Верна (1828—1905). «Нана» (1880) в циклі «Руґон Маккари» (1871—93) Е. Золя (1840—1902). Ч «Малостранські оповідання» (1878) Я. Неруди (1834—91). Ш «Червона кімната» (1879) А. Стріндберґа (1849—1912). Шв «Юрґ Єнач» (1876) К. Ф. Маєра (1825—98).
1881—1890	1881 «Не судилося» М. Старицького. 1882 «Хуторна поезія» П. Куліша. «Захар Беркут» І. Франка. «Глитай, абож павук» М. Кропивницького. 1882—1906 «Киевская Старина» (з 1907 «Україна»). 1883 «Ворскло» Я. Щоголева (1824—98). Альманах «Рада» М. Старицького. «Объяснения малорусских и сродных песен» О. Потебні (1835—91). 1884 «Бондарівна» І. Тобілевича (1845—1907). «Андрій Соловейко» — перше оп. М. Коцюбинського (1864—1913). 1886 «Мартин Боруля» І. Тобілевича. 1887 «З вершин і низин» І. Франка. «Перший вінок», альманах за ред. Н. Кобринської (1851—1920). Альманах «Ватра» В. Лукича (1856—1938). 1889 «Степові думи та пісні», «Над Дніпром» І. Манжури (1851—93). 1890 «З поезій» В. Самійленка (1864—1925). «Лис Микита» І. Франка. «Соняшний промінь» Б. Грінченка (1863—1910), «Сто тисяч» І. Тобілевича.	А «Острів скарбів» (1883) Р. Л. Стівенсона (1850—94). «Марій Епікуреєць» (1885) В. Пейтера (1839—94). «Портрет Доріяна Ґрея» (1891) О. Вайлда (1854—1900). «Троє в одному човні» (1889) Дж. Джерома (1859—1927). В «Сліпці» (1890) М. Метерлінка (1862—1949). Бłг «Під ярмом» (1889—90) І. Вазова (1850—1921). Груз «Торніке Еріставі» (1884) А. Церетелі (1840—1915). «Алуда Кетелаурі» (1888) Важі Пшавели (1861—1915). Е «Великий Ґалеотто» (1881) Х. Ечеґарая (1832—1916). І «Серце» Е. Де Амічіса (1846—1908). Н «Так мовив Заратустра» (1883), «Поза добром і злом» (1886) Ф. Ніцше (1844—1900). «Пані Журба» (1887) Ґ. Зудермана (1857—1928). «Перед сходом сонця» (1889) Г. Гавптмана (1862—1946). Нр «Примари» (1881), «Дика качка» (1884) Г. Ібсена. «Понад наші сили» (1883) Б. В'єрнсона. «Голод» (1890) К. Гамсуна (1859—1952). П «Поезії» (I—IV, 1881—93) М. Конопніцької (1842—1910). Трилогія: «Вогнем і мечем» (1884), «Потоп» (1888), «Пан Володийовський» (1888) Г. Сенкевіча (1846—1916). «Над Німаном» (1887) Е. Ожешкової. Р «Червона квітка» (1883) В. Ґаршина. «Влада темряви» (1887), «Крайцерова соната» (1889) Л. Толстого. Слов «Летючі тіні» (1883), «Сухе гілля» (1884) С. Ваянського (1847—1916). «Пагіння» (1885—95) П. Гвєздослава (1849—1921). Ф «Злочин Сильвестра Боннара» (1881) А. Франса (1844—1924). «Мудрість» (1881) П. Верлена. «Любий друг» (1885) Ґ. де Мопасана (1850—93). «Жермі-

	УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА		СВІТОВА ЛІТЕРАТУРА
			наль» (1885) в циклі «Руґон Маккари» Е. Золя. «Щастя» (1888) А. Сюллі-Прюдома (1839—1907).
		Ч	«Ніч на Карльстейне» (1885) Я. Врхліцького (1853—1912).
		Ш	«Батько» (1887), «Панна Юлія» (1888) А. Стріндберґа.
1891—1900	1893 «На крилах пісень» — перша зб. поезій Л. Українки (1871—1913). «Украдене щастя» І. Франка. «Дзвін» П. Куліша.	А	«Тесс із роду Д'Ербервілів» (1891) Т. Гарді (1840—1928). «Книга джунґлів» (1894—95) Р. Кіплінґа (1865—1936). «Кандіда» (1895), «Цезар і Клеопатра» (1899) В. Шов (1856—1950). «Машина часу» (1895) Г. Дж. Велза (1866—1946). «Баляда про Редінґську в'язницю» (1898) О. Вайлда. «Лорд Джім» (1900) Дж. Конрада-Коженьовського (1856—1924).
	1894 «Людина» О. Кобилянської (1863—1942). «Пролісок» П. Грабовського (1864—1902).	Б	«Пеллеас і Мелісанда» (1892) М. Метерлінка. «Міста-спрути» (1895) Е. Верґарна (1855—1916).
	1895 Поява «Етнографічного збірника» НТШ.	Білор	«Дудка білоруська» (1891) Ф. Богушевича (1840—1900).
	1896 «Зів'яле листя» І. Франка.	Болг	«Бай Ганю» (1894) А. Константинова (1863—97).
	1897 «Залісся» — повість О. Маковея (1867—1925). «Lux in tenebris lucet» В. Щурата (1872—1948). «Царівна» О. Кобилянської. «Богдан Хмельницький», «Маруся Богуславка» І. Старицького.	Груз	«Вахтріоні» (1892), «Гість і господар» (1893) Важі Пшавелі.
		Д	«Обіцяна земля» (1891—95), «Ганс у щасті» (1898—1905) Г. Понтоппідана (1857—1943).
		І	«Тріюмф смерти» (1894), «Вогонь» (1900) Ґ. Д'Аннунціо (1863—1938).
	1898 «Мій ізмарагд» І. Франка. «З села» Б. Лепкого (1872—1941) «Слобожанщина» Я. Щоголева (1824—98).	Н	«Пробудження весни» (1891) Ф. Ведекінда (1864—1918). «Ткачі» (1892), «Затоплений дзвін» (1896), «Візник Геншель» (1898) Ґ. Гавптмана. «Батьківщина» (1893) Г. Зудермана. «Рік душі» (1897) С. Ґеорґе (1868—1933).
	1898—1919 «Літ.-Науковий Вісник» (Київ—Львів).	Нр	«Будівничий Сольнес» (1892) Г. Ібсена. «Містерії» (1892), «Пан» (1894), «Вікторія» (1898) К. Гамсуна.
	1899 «Сава Чалий» І. Тобілевича. «Громадські промисловці» С. Ковалева (1848—1920). «Думи і мрії» Л. Українки. «Синя книжечка» В. Стефаника (1871—1936). «З теки самовбивця» П. Карманського (1878—1956). «Ближні. Образки й оповідання» Т. Бордуляка (1863—1916). «У путах шайтана» М. Коцюбинського.	П	«Лялька» (1891), «Еманситантки» (1894), «Фараон» (1896) Б. Пруса (1847—1912). «Quo vadis?» (1896), «Хрестоносці» (1900) Г. Сенкевіча. «Варшав'янка» (1898) С. Виспянського (1869—1907). «Обіцяна земля» (1899) В. Реймонта (1868—1925). «Бездомні (1900) С. Жеромського (1864—1925).
		Р	«Воскресіння» (1889—99) Л. Толстого. Трилогія «Христос і антихрист» (1895—1904) Д. Мережковського (1868—1941). «Чайка» (1896), «Дядя Ваня» (1897) А. Чехова (1860—1904). «Фома Гордєєв» (1899) М. Ґорького (1868—1936). «Tertia Vigilia» (1900) В. Брюсова (1873—1924).
	1900 «Хазяїн» І. Тобілевича. «Із днів журби» І. Франка. «Камінний хрест» В. Стефаника. «Нечитальник», зб. оп. Л. Мартовича (1871—1916). Перші виступи членів групи «Молода Муза» у Львові, оформленої у в-во цієї ж назви в 1906—09 рр.	Ф	«Трофеї» (1893) Ж. М. Ередія (1842—1905). «Сірано де Бержерак» (1897) Е. Ростана (1868—1918).
		Ч	«Життя і смерть» (1892), «Бар-Кохба» (1897) Я. Врхліцького.
		Ш	«Саґа про Йесту Верлінґа» (1891) С. Ляґерлеф (1858—1940). «Карл XII та його лицарі» (1897—98) В. Гайденштама (1859—1940).
		Шв	«Баляди» (1896), «Олімпійська весна» (1900—10) К. Шпіттелера (1845—1924).

	УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА		СВІТОВА ЛІТЕРАТУРА
	ЛІТЕРАТУРА НОВОЇ ДОБИ (20 сторіччя) *Дальший розвиток реалізму і перші початки модернізму в поезії і прозі.*	А	«Кім» (1901) Р. Кіплінґа. «Людина й надлюдина» (1903) В. Шов. «Саґа Форситів» (1906—22) Дж. Ґелсуерті (1867—1933). «Деїрдре» (1907) В. Б. Єйтс (1865—1939). «Війна світів» (1908), «Тоно Бенгай» (1909) Г. Велза.
1901—1910	1901 (08, —22). «Пальмове гілля» А. Кримського (1871—1942). «Наші знакомі» О. Маковея (1867—1925). «Карби» М. Черемшини. «З життя» Б. Лепкого (1872—1941). Маніфест модернізму М. Вороного (1871—1936). «Під тихими вербами» Б. Грінченка. «Дорога» В. Стефаника.	Ам	«Нетрі» (1906) А. Сінклера (1878—1962). «Морський вовк» (1904), «Мартін Іден» (1909) Дж. Лондона (1876—1916).
	1902 «Відгуки», «Кассандра» Л. Українки. «Земля» О. Кобилянської. Перші оп. В. Винниченка (1880—1951).	В	«Життя бджіл» (1900), «Синій птах» (1909) М. Метерлінка. «Везмежне сяйво» (1906) Е. Вергарна.
	1903 «Вавилонський полон» Л. Українки. Альманах «З-над хмар і долин». «Хитрий Панько» Л. Мартовича. «Суєта» І. Тобілевича. Відкриття пам'ятника І. Котляревському в Полтаві.	Д	«Прочанин Каманіта» (1906) К. Ґієльрупа (1857—1919). «Довга подорож» (1909—21) Й. В. Єнсена (1873—1950).
	1903—10 «Fata morgana» М. Коцюбинського.	Е	«Толедський собор» (1903), «Кров і пісок» (1908) Власко-Ібаньєса (1867—1928). «Ґри інтересів» (1908) Х. Бенавенте (1866—1954).
	1904 Оповідання О. Маковея. «Голота» В. Винниченка. «На руїнах» Л. Українки.	І	«Франческа з Ріміні» (1902) Ґ. Д'Аннунціо. «Покійний Матія Паскаль» (1904) Л. Піранделльо (1867—1936).
	1905 «Мойсей» І. Франка. «Моє слово» В. Стефаника. «Стрибожий дарунок» й ін. оп. Л. Мартовича. Скасування обмежень укр. мови в рос. імперії.	Н	«Вудденброки» (1901) Т. Манна (1875—1955). «Двоє» (1903) Р. Демеля (1863—1920). «Скриня Пандори» (1904) Ф. Ведекінда. «Професор Унрат» (1905) Г. Манна (1871—1950). «Книга годин» (1906) Р. М. Рільке (1875—1926). «Сьоме кільце» (1907) С. Ґеорґе.
	1906 «Semper tiro» І. Франка. «Ой, люлі, смутку» П. Карманського. «Україні» В. Самійленка (1864—1925). «Лірика» М. Філянського (1873—193?)	П	«Homo sapiens» (1901), «Сніг» (1903) С. Пшибишевського (1868—1927). «Тлінь» (1901) В. Берента (1873—1940). «Весілля» (1901) С. Виспянського. «Гімни» (1902) Я. Каспровича (1860—1926). «На скельнім Підгаллі» (1903) К. Тетмаєра (1865—1940). «Попіл» (1904) С. Жеромського. «Селяни» (1904—09) В. Реймонта. «Мораль пані Дульської» (1907) Ґ. Запольської (1860—1921). «Люди підземелля» (1908) А. Струґа (1871—1937). «Пан Бальцер у Бразілії» (1910) М. Конопніцької.
	1907 «Блудні вогні» П. Карманського. «З журбою радість обнялась» О. Олеся (1878—1944).	Р	«На дні» (1902), «Міщани» (1902), «Мати» (1906) М. Ґорького. «Петро і Олексій» (1902) Д. Мережковського. «Вишневий сад» (1903—1904) А. Чехова. «Вірші про Прекрасну Даму» (1904) О. Блока (1880—1921). «Червоний сміх» (1904), «Оповідання про сімох повішених» (1908) Л. Андреєва (1871—1919). «Історія мого сучасника» (1906—22) В. Короленка (1853—1921). «Малий біс» (1907) Ф. Сологуба (1863—1927). «Вогненний ангел» (1907) В. Брюсова. «Хрестові сестри» (1910) О. Ремізова (1877). «Село» (1910) І. Буніна (1870—1953). «Срібний голуб» (1910) А. Белого (1880—1934).
	1907—09 «Словар української мови» Б. Грінченка (1863—1910).	Рум	«Соколи» (1905) М. Садовяну (1880—1961).
	1908 «Інтермеццо» М. Коцюбинського. «В неділю рано зілля копала» О. Кобилянської.	Ф	«Етап» (1902) П. Вурже (1852—1935). «Іммораліст» А. Жіда (1902). «Жан Крістоф» (1904—12) Р. Ролляна (1866—1944). «Одно-
	1909—11 «Поезії» II, III О. Олеся.		
	1909—14 «Українська Хата».		
	1910 «На білих островах» М. Рильського (*1895). «По дорозі в казку» О. Олеся. «Огнецвіт», «Метеор», «Ураган» Г. Чупринки (1879—1921). «Під прапором мистецтва» М. Євшана (1889—1919). «Бояриня» Л. Українки.		

	УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА	СВІТОВА ЛІТЕРАТУРА

СВІТОВА ЛІТЕРАТУРА (продовження)

душне життя» (1908) Ж. Ромена (*1885).

Хорв «Дубровніцька трилогія» (1902) І. Войновича (1857—1929).

Ш «Єрусалим» (1901—02) С. Ляґерлеф.

1911—1920

УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА

1911 «Ескізи» С. Васильченка (1879—1932). «Тіні забутих предків» М. Коцюбинського. «Лісова пісня» Л. Українки. «Забобон» Л. Мартовича. Перше вид. «Історії укр. письменства» С. Єфремова (1876—?). «Calendarium» М. Філянського.

1912 «З книги життя» А. Тесленка (1882—1911). «Через кладку» О. Кобилянської. «Ліричні поезії» М. Вороного. «Контрасти» Г. Чупринки. «Камінний господар» Л. Українки.

1913 «За ситуаціями» О. Кобилянської. «Драматичні твори» О. Олеся. «В сяйві мрій» М. Вороного.

1914 Святкування 100-річчя Т. Шевченка. «Казка старого млина» С. Черкасенка (1876—1939).

1915 «Оповідання» С. Васильченка.

1916 Смерть І. Франка. «Танець тіней» М. Яцкова (1873—1961).

1917 «Записки кирпатого Мефістофеля» В. Винниченка. «Al fresco» П. Карманського. «Поезії» О. Олеся.

1918 «Про що тирса шелестіла» С. Черкасенка. «Літ.-критичний альманах». «Соняшні кларнети» П. Тичини (*1891). «На узліссі», «Під осінніми зорями» М. Рильського.

1919 «Село вигибає» М. Черемшини. Альманах «Музагет». «Чужиною» О. Олеся. «На грані» Д. Загула (1890—1933).

Укр. література в порев. умовах — в СССР, під Польщею, Румунією, в Чехо-Словаччині і на еміґрації.

1920 Альманах «Гроно». «Антологія римської поезії» М. Зерова (1890—1941). «Замість сонетів і октав», «Плуг» П. Тичини. «Заспів» В. Чумака (1900—19). «Удари молота і серця» В. Еллана-Блакитного (1892—1925). «Рубають ліс» А. Крушельницького (1878—1934).

1920—24 «Історія укр. літератури» М. Возняка (1881—1954).

СВІТОВА ЛІТЕРАТУРА

А «Піґмаліон» (1913) Б. Шов. «Шанс» (1914) Дж. Конрада.

Ам «Чікаґські вірші» (1916) К. Сендбурґа (*1878). «Кантос» (1917—52) Е. Павнда (*1885). «Вугілля — король» (1917) А. Сінклера. «Вайнсбурґ Огайо» (1919) Ш. Андерсона (1881—1941).

Білор «Дорогою життя» (1913), «Бондарівна» (1913) Я. Купали (1882—1942). «Вінок» (1913) М. Богдановича (1891—1917).

Е «Трагічне відчуття життя» (1913) М. Унамуно (1864—1936). «Колискова» (1911) Г. Мартінез Сієрри (1881—1948). «Проти цього і того» (1912), «Чотири їздці Апокаліпси» (1916) Бласко Ібаньєса.

Інд «Джітанялі» (1913) Р. Таґора (1861—1941).

Н «Кожний» (1911) Г. Гофманстала (1874—1929). «Велика війна в Німеччині» (1912—14) Р. Гух (1864—1947). «Тунель» (1913) В. Келлермана (1879—1951). «Син» (1914) В. Газенклевера (1890—1940). «Міщани з Кале» (1914). «Газ» (1918—20) Г. Кайзера (1878—1945). «Християн Ваншаффе» (1919) Я. Вассермана (1873—1934).

Нр «Благословення землі» (1917) К. Гамсуна. «Христина, донька Лявренса» (1920—22) З. Унсет (1882—1949).

П «Юда із Каріоту» (1913) К. Г. Ростворовського (1877—1938). «Лебідь і Ліра» (1914) Л. Стафа (1878—1957). «Книга вбогих» (1916) Я. Каспровича.

Р «Дитинство» (1912—13), «В людях» (1914) М. Горького. «Удар в обличчя публічного смаку» (1912), «Хмарина в штанях» (1915), «150 мільйонів» (1918—20) В. Маяковського (1894—1930). «Дванадцять» (1918) О. Блока.

Ф «Благовість Марії» (1912) П. Кльоделя (1868—1955). «Боги прагнуть крови» (1912) А. Франса. «Алькоголь» (1913), «Каліґрами» (1918) Ґ. Аполлінера (1880—1918). «Шукаючи втраченого часу» (1913—27) М. Пруста (1871—1922). «Підземелля Ватикану» (1914) А. Жіда (1869—1951). «Вогонь» (1916) А. Варбюса (1874—1935). «Юна парка» (1917) П. Валері (1871—1945).

Ч «Дерево в цвіту» (1920) Й. Гори (1891—1945). «РУР» (1920) К. Чапека (1890—1938).

	УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА		СВІТОВА ЛІТЕРАТУРА
1921—1930	1921 «Криваве поле» О. Маковея. «Молодість» М. Хвильового (1891—1933). «Поезії» й «Червона зима» В. Сосюри (*1898).	А	«Улісс» (1922) Дж. Джойса (1882—1941). «Пустинна земля» (1922) Т. С. Еліота (*1888). «Фасада» (1922) І. Сітвелл (*1887). «Пізніші поеми» (1922) В. Б. Ейтса. «Пункт і контрапункт» (1928) А. Гакслі (1891—1963).
	1922 «Земля і вітер» П. Филиповича (1891—?). «На золотих богів» Г. Косинки (1899—1935). «Синя далечінь» М. Рильського. Журн. молодих письм. «Митуса» у Львові. «Круча», зб. поезій Т. Осьмачки (1895—1962). Відновлення ЛНВ у Львові (ред. Д. Донцов).	Ам	«Бебіт» (1922) С. Люїса (1885—1951). «Американська трагедія» (1925) Т. Драйзера (1871—1945), «Великий Ґетсбі» (1925) Ф. С. Фіцджералда (1897—1940). «Про час і ріку» (1929) Т. Вулфа (1900—38). «Прощай, зброє» (1929) Е. Гемінґвея (1898—1961).
	1922—28 Журн. «Нова Україна» в Празі (ред. В. Винниченко, М. Шаповал).	Білор	«У поліській глушині», «Нова земля» (1923) Я. Коласа (1882—1956). «Твори» (1927—28) М. Богдановича.
	1923 «Прижмуреним оком» О. Маковея. «Сині етюди» М. Хвильового. «Останні дні» перше оп. Б. Антоненка-Давидовича (*1899). «Діла небесні» О. Вишні (1889—1956). «Кроковеє коло» М. Йогансена (1895—1937).	Е	«Краса і поезія» (1923) Х. Р. Хіменеса (1881—1958). «Циганський романцеро» (1928), «Поет у Нью-Йорку» (1930). «Чарівна шевчиха» (1930) Ґарсії Льорки (1899—1936). «Повстання мас» (1930) Х. Ортеґи і Ґассета.
	1923—25 Спілка письм. «Гарт».	І	«Шість персонажів шукають автора» (1921) Л. Піранделльо. «Історія Христа» (1921) Дж. Папіні (1881—1956). «Таємниця» (1921), «Утеча до Єгипту» (1926) Ґ. Деледди (1871—1936).
	1923—27 «Історія укр. літератури» М. Грушевського (1866—1934).	Н	«Вежа» (1923) Г. Гофмансталя. «Сонети до Орфея» (1923) Р. М. Рільке. «Чарівна гора» (1924) Т. Манна. «Процес» (1925), «Замок» (1926) Ф. Кафки (1883—1924). «Вогонь і кров» (1925) Е. Юнґера (*1895). «Степовий вовк» (1927) Г. Гессе (1877—1962). «Випадок із сержантом Ґрішею» (1927) А. Цвайґа (*1887). «Тригрошова опера» (1928) Б. Брехта (1898—1956). «На Заході без змін» (1929) Е. Ремарка (*1898).
	1923—36 Літ. журн. «Червоний шлях» у Харкові.		
	1924 «Кобзар» М. Семенка (1892—1938). «Камена» М. Зерова. «Нове українське письменство» М. Зерова. «Вітер з України» П. Тичини. «Реп'яшки», «Вишневі усмішки сільські» О. Вишні. «Там, де верби над ставом» перша повість П. Панча (*1891). «Крізь бурю і сніг» М. Рильського. «Стилет і стилос» Є. Маланюка (*1897).	Нр	«Останній розділ» (1923), «Бродяги» (1927) К. Гамсуна.
	1925 «Скитські вогні» Т. Осьмачки. «Простір» П. Филиповича. «Фея гіркого мигдалю» І. Кочерги. «Буйний хміль» О. Копиленка (1900—58). «Мамутові бивні» Ю. Яновського (1902—54). «Гербарій» Є. Маланюка.	П	«Сьома осінь» (1921) Ю. Тувіма (1894—1953). «Роман Терези Геннерт» (1923) З. Налковської (1885—1954). «На провесні» (1924) С. Жеромського. «Покоління Марка Ґвізди» (1925) А. Струґа. «Місто моєї мами» (1925) Ю. Бандровського-Кадена (1885—1944). «Лавр Олімпійський» (1927) К. Вежинського (*1894). «Ночі і дні» (1928—34) М. Домбровської (*1889).
	1925—27 Літ. журн. «Плужанин» (1928—32 — «Плуг»).	Р	Трилогія «Ходіння по муках» (1920—41) О. М. Толстого (1883—1945). «Голий рік» (1920), «Червоне дерево» (1929) В. Пильняка (1894—1945). «Теми і варіації» (1923) Б. Пастернака (1890—1960). «Залізний потік» (1924) О. Серафімовича (1863—1949). «Міста і роки» (1924) О. Федіна (*1892). «Борсуки» (1924), «Злодій» (1927) Л. Леонова (*1899). «Цемент» (1925) Ф. Ґладкова (1883—1958). «Мітина любов» (1925) І. Буніна. «Конармія» (1926) І. Бабеля (1894—1941). «Розгром» (1927) О. Фадєєва (1901—56).
	1925—33 Літ. журн. «Життя й Революція» у Києві.		
	1926 «Яблуневий полон» І. Дніпровського (1895—1934). «Дні» зб. поезій Є. Плужника (1898—1936). «Можу» перша зб. оп. А. Головка (*1897). «17-й патруль» перша зб. поезій М. Бажана (*1904). «Земля» В. Стефаника. «Непоборні» К. Гриневичевої (1875—1947). «Робітні сили» М. Івченка (1890—1939). «Пророс-	Рум	«Йон» (1921) Л. Ребряну (1855—1944).

тень» М. Драй-Хмари (1889—193?). «До джерел» М. Зерова. «Апостол черні» О. Кобилянської. Заснування Ін-ту Літератури ім. Т. Шевченка у Харкові. «Останній Ейджевуд» Ю. Смолича (*1900).

1926—28 Літ. орг-ція Вапліте в Харкові.

1926—29 Тетралогія Б. Лепкого «Мазепа».

1927 «Вальдшнепи» М. Хвильового. «Рання осінь» Є. Плужника. «Вертеп» А. Любченка (1899—1945). «Різьблена тінь» М. Бажана. «Обрії» Д. Фальківського (1898—1934). «Бур'ян» А. Головка. «Вересень» В. Свідзінського. (1885—1941). Двомісячник «Вапліте». «Пан Тадеуш» в укр. перекладі М. Рильського. «За всіх скажу» О. Влизька (1908—34).

1927—31 «Нова Ґенерація» М. Семенка.

1927—32 Літ. орг-ція ВУСПП.

1928 «Без ґрунту» Г. Епіка (1901—42). «Соняшна машина» В. Винниченка. «Золоті лисенята» Ю. Шпола (1891—193?). «Від Куліша до Винниченка» М. Зерова. «Недуга» Є. Плужника. «Подорож д-ра Леонардо» М. Йогансена. «Смерть» Б. Антоненка-Давидовича. «Голубі ешелони» П. Панча. «Фальшива Мельпомена» Ю. Смолича. «Майстер корабля» Ю. Яновського. «Місто» В. Підмогильного. «Цілую землю» М. Філянського.

1928—29 Бюлетень «Аванґард» В. Поліщука (1897—1942).

1928—30 «Літературний Ярмарок».

1929 «Де сходяться дороги» М. Рильського. «Клекіт» Т. Осьмачки. «Чорне озеро» В. Ґжицького (*1895). «Нас було троє» О. Досвітнього (1891—1934). «Будівлі» М. Бажана. «Чорний ангел» О. Слісаренка (1891—?). «Шоломи в сонці» К. Гриневичевої. «Прекрасна Ут» Ю. Яновського. «Народний Малахій» і «Мина Мазайло» М. Куліша (1892—1942).

1930 «Невеличка драма» В. Підмогильного. «Землею українською» В. Антоненка-Давидовича. «Чотири шаблі» Ю. Яновського. «Дорога» М. Бажана.

Ф «Чари» (1922) П. Валері. «Родина Тібо» (1922—40) Р. Мартена дю Ґара (1881—1958). «Гра любови і смерти» (1925) Р. Ролляна. «Фальшивомонетники» (1926) А. Жіда. «Орфей» (1927) Ж. Кокто (1882—1963). «Шовковий черевичок» (1930) П. Кльоделя.

Хорв «Ґлембаєви» (1929—32) М. Крлежі (*1893).

Ч «Пригоди бравого вояка Швейка» (1921—24) Я. Гашека (1883—1923). «Абсолют» (1923) К. Чапека. «Периферія» (1925) Ф. Лянґера (*1882). «Поеми ночі» (1930) В. Незваля (1900—59).

Ш «Оповідання про Сан Мішель» (1929) А. Мунте (1857—1949).

	УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА		СВІТОВА ЛІТЕРАТУРА
1931—1940	«Свiччине весілля» І. Кочерги. «Вишневі усмішки закордонні» О. Вишні. «Живу, працюю» Ю. Влизька. Перші поезії Малишка (*1912). «Земля і залізо» Є. Маланюка.	А	«Хвилі» (1931) В. Вулф (1882—1941). «Добрий новий світ» (1932) А. Гакслі. «Джерело» (1932) Ш .Морґана (*1894). «Вбивство в соборі» (1935) Т. С. Еліота. «Двадцять один вірш» (1936) Д. Томаса (1914—53). «Цитаделя» (1937) А. Кроніна (*1896). «Фінніґенс Вейк» (1939) Дж. Джойса. «Сила і слава» (1940) Ґ. Ґріна (*1904).
	1931 «Мати» А. Головка. «Серце» В. Сосюри. «Патетична соната» М. Куліша. «Полісся» Д. Фальківського.	Ам	«Благословенна земля» (1931), «Патріот» (1937) П. Бак (*1892). «Електрі личить жалоба» (1931) Е. О'Ніля (1888—1953). «Святилище» (1931) В. Фолкнера (1897—1962). «Ґрона гніву» (1940) Дж. Стейнбека (*1902). «Кому дзвонить дзвін» (1940), «П'ять колон» (1940) Е. Гемінґвея.
	1930-і рр. Посилення терору в УРСР. Репресії проти письменників. Офіц. визнання единої методи соц. реалізму. Націоналізм в літературі зах. земель й еміґрації.	Білор	«Тарасова доля» Я. Купали.
	1932 Постанова ЦК ВКП(б) про ліквідацію літ. орг-цій і утворення единої Спілки Советських письменників. «Знак терезів» М. Рильського. «Партія веде» П. Тичини. «Народжується місто» О. Копиленка.	Д	«Ґудрун» (1936) Й. В. Єнсена.
	1932—37 «Волинь» У. Самчука (*1905).	Н	«Як нам бути, маленька людино?» (1933) Г. Фалляди (1893—1947). «Генріх IV» (1935) Г. Манна. «Сьомий хрест» (1939) А. Заґерс (*1900).
	1933 Самогубство Хвильового. «Загибель ескадри» О. Корнійчука (*1905). «Сонети і строфи» Б. Кравцева (*1904). «Барви і лінії» С. Гординського (*1906). «Земна мадонна» Є. Маланюка. Три перстені» Б. І. Антонича (1909—37). «Маклена Ґраса» М. Куліша.	Іс	«Салка Валка» (1931—32) Г. К. Ляксенесса (*1902).
	1933—39 «Вісник» Д. Донцова.	П	«Хрестоносці» (1935) З. Коссак-Щуцької (*1890). «На високій полонині» (1936) С. Вінценца (*1888). «Пісня над водами» (трилогія; 1940—1951) В. Василевської (*1905).
	1934 «Северин Наливайко» С. Черкасенка. «Платон Кречет» О. Корнійчука. «Майстрі часу» І. Кочерги. Розстріл 27 письменників і культ. діячів у Києві.	Р	«Петро Великий» (1930—45) О. М. Толстого. «Як гартувалася сталь» (1932—34) М. Островського (1904—1936). «Цусіма» (1932—35) О. Новікова-Прибоя (1877—1944). «Тихий Дон» (1928—40) М. Шолохова (*1905).
	1934—37 «Людолови» (І—ІІ) З. Тулуб (*1890).	Слов	«Тернистий шлях» (1934), «Зустріч» (1936—37) Ф. Краля (1903—55).
	1934—39 «Назустріч», журн. у Львові. Повне вид. творів Т. Шевченка (Варшава).	Ф	«Умови людського існування» (1933) А. Мальро (*1901). «Хроніка Паск'єрів» (1933) А. Дюамеля. «Повернення з СССР» (1936) А. Жіда. «Щоденник сільського священика» (1936) Ж. Бернаноса (1888—1948). «Чорні ангели» (1936) Ф. Моріяка (*1885). «Електра» (1937), «Ундіна» (1939) Ж. Жіроду (1882—1944). «Жахливі батьки» (1938) Ж. Кокто. «Жанна Д'Арк на кострі» (1939) П. Кльоделя.
	1935 «Шестикрилець» К. Гриневичевої. «Вершники» Ю. Яновського. «Рінь» О. Ольжича (1909—44). «Бій за українську літературу» Ю. Липи (1900—44). «Ми» журн. у Варшаві (до 1939).	Фі	«Сільья, служниця» (1931) Ф. Е. Сілланпе (*1888).
	1935—45 «Сини землі» І. Киріяка (1888—1955).	Ч	«Рік городників» (1932) К. Чапека. «Дві хвилини спокою» (1934) Й. Гори.
	1936 «Батьківщина» А. Малишка.	Чіле	«Найбільші поеми ліричні» (1937), «Колюче дерево» (1939) Ґ. Містраль (1889—1957).
	1937 «Прокляті роки» Ю. Клена (1891—1947).		
	1939 «Богдан Хмельницький» О. Корнійчука. 5-томове вид. творів Т. Шевченка (Харків).		
	1940 «Поезії» В. Свідзінського. «Короткі історії» Ю. Яновського.		

	УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА	СВІТОВА ЛІТЕРАТУРА
1941—1950	1941 «В степах України» О. Корнійчука. «Добрий ранок», перша зб. поезій М. Стельмаха (*1912). «Княжа емаль» О. Лятуринської (*1902). 1942 Розстріл О. Теліги (*1907) та ін. письм. у Києві. 1943 «Сучасникам» Т. Осьмачки. «Каравели» Ю. Клена. 1944 «Луни літ» М. Ореста (*1901). «Мандрівка в молодість», «Марина» М. Рильського. «Ярослав Мудрий» І. Кочерги. *Укр. література в СССР і на еміґрації після другої світової війни.* 1944—47 «Тигролови» І. Багряного. 1945 Заснування літ. орг-ції МУР. 1946 «Душа на сторожі» (посмертне вид.) О. Теліги. «Душа і доля» М. Ореста. «Апостоли» В. Барки. «Золотий бумеранґ» І. Багряного. 1946—48 «Прапороносці» трилогія О. Гончара (*1918). 1947 «Вогнем і смерчем» С. Гординського. «Поет» Т. Осьмачки. «Доктор Серафікус» В. Домонтовича. «Еней і життя інших» Ю. Косача. 1947—48 Місячник «Арка» (Мюнхен). «Пророк» І. Кочерги. 1948 «Правдоносці» Я. Славутича (*1918). 1948—51 «Діти чумацького шляху» Д. Гуменної (*1904). 1950 «Велика рідня» М. Стельмаха. «Сад Гетсиманський» І. Багряного (*1907). «Спрага» Я. Славутича. Перший рік вид. ж. «Київ» (ред. Б. Романенчук). Ювілейне вид. «Слова о полку Ігореві» в перекладі і за ред. С. Гординського.	**А** «Поміж актами» (1941) В. Вулф (1882—1941). «На вістрю бритви» (1944) С. Моема (*1874). «Зелені роки» (1944) А. Дж. Кроніна. «Колгосп тварин» (1945), «1984» (1948) Дж. Орвела (1903—50). «Липа», «Інспектор прийшов» (1947) Дж. Прістлі (*1894). «Вік тривоги» (1947) В. Г. Одна (*1907). «Мавпа і сутність» (1949) А. Гакслі. **Авст** «Смерть Верґілія» (1945) Г. Вроха (1886—1951). **Ам** «Зійди вниз, Мойсею» (1943) В. Фолкнера. «Трамвай на ім'я бажання» (1947) Т. Віліямса (*1914). «Смерть комівояжера» (1948) А. Мілера (*1915). «Інші голоси, інші кімнати» (1948) Т. Капоте (*1924). «Пустинна земля» (1948) Л. Бромфілда (*1896). **І** «Капут» (1945) К. Маляпарте (1898—1957). «Христос спинився в Еболі» (1947) К. Леві (*1902). «Жінка з Риму» (1950) А. Моравії (*1907). «Місяць і ватри» (1950) Ц. Павезе (1908—50). **Іс** «Атомова станція» (1948) Г. К. Лакснесса. **Н** «Пісня про Бернадетту» (1941) Ф. Верфеля (1890—1945). «Гра скляних намистин» (1943) Г. Гессе. «Сталінґрад» (1945) Т. Плів'є (1892—1955). «Доктор Фавстус» (1947) Т. Манна. «Статичні вірші» (1948) Г. Венна (1886—1956). «Матінка Кураж і її діти» (1949) Б. Брехта. «Промінювання» (1949) Е. Юнґера. **П** «Уцілінння» (1945) Ч. Мілоша (*1911). «Хрести й мечі» (1948) К. Вежинського. «Квіти Польщі» (1949) Ю. Тувіма. **Р** «Падіння Парижу» (1941), «Буря» (1947) І. Еренбурґа (*1891). «Нездоланні» (1943) В. Ґорбатова (1908—54). «Дні й ночі» (1943—44) К. Сімонова (*1915). «Молода ґвардія» (1945) О. Фадеєва. «Незвичайне літо» (1947—48) О. Федіна. **Ф** «Мовчання моря» (1942) Ж. Веркора (*1902). «Антігона» (1944) Ж. Ануї. «Обіцяна земля» (1945) А. Моруа (*1885). «Шляхи свободи» (1945—49), «Врудні руки» (1948) Ж. П. Сартра (*1905). «Щоденник 1939—42» (1946) А. Жіда. «Чума» (1947) А. Камю (1913—60). «Мої великі люди» (1949) Ф. Моріяка. **Ш** «Варавва» (1946) П. Ф. Лаґерквіста (*1891). **Срб** «Міст на Дріні», «Травніцька хроніка» (1945) І. Андріча (*1892).

	УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА		СВІТОВА ЛІТЕРАТУРА
1951—1960	1951 «Данило Галицький» А. Хижняка (*1907). «План до двору» Т. Осьмачки. «Влада» Є. Маланюка. 1952 «Catalepton» М. Зерова. 1953 «Рай» В. Барки (*1908). 1954 «Зачарована Десна» О. Довженка (1894—1956). «Гомоніла Україна» П. Панча. 1954—57 «Історія української літератури» (І—ІІ), офіц. визнаний курс, складений колективом літературознавців за гол. ред. О. Вілецького. 1955 «Життя Тараса Шевченка» П. Зайцева (*1886). «Фавст» Й. В. Ґете в перекладі М. Лукаша. 1956 «Поема про море» кіноповість О. Довженка. «Далекий світ» Г. Журби (*1888). Заснування Об'єднання Укр. Письменників «Слово» (Нью-Йорк). «Шлях невідомого» І. Качуровського (*1918). «Літературна політика в Радянській Україні (1917—34)» Ю. Луцького (*1919), видана англ. мовою. «Елегії» В. Вовк (*1926). «Камінний сад» Б. Рубчака (*1935). «Життя в місті» Ю. Тарнавського (*1934). 1956—61 Реабілітація частини політ., культ., літ. та ін. діячів, знищених у 1930-их рр. — поч. 1950-их рр. 1957 «Попіл імперій» Ю. Клена (посмертне вид.). «Земля велика» О. Копиленка. «Проміння землі» Л. Костенко (*1930). «Розмова з батьком» В. Лесича (*1909). «Час болю» Б. Бойчука (*1927). Відновлення журн. «Радянське літературознавство» за ред. О. Білецького, Антологія української поезії в 4 тт. (Київ). 1958 «Козацькому роду нема переводу» О. Ільченка (*1909). «Вітрила» Л. Костенко. «Народження ідола» Е. Андієвської (*1931). 1959 «Святослав», «Володимир» С. Скляренка (1901—62). «Розстріляне відродження», антологія складена Ю. Лавріненком (*1905). «Короткі віддалі» Ж. Васильківської (*1930). 1959—61 «Вир» Г. Тютюнника (1920—61). 1959—62 «Нові поезії» річники Нью-Йоркської групи поетів.	А	«Оглянься в гніві» (1956) Дж. Осборна (*1929). «Самотність бігу на довгу віддаль» (1959) А. Сілітова (*1928).
		Ам	«Старий і море» (1952) Е. Гемінґвея. «Довгий день подорожі у ніч» (1956) Е. О'Ніла. «Переказ» (1954) В. Фолкнера. «Смерть у родині» (1957) Дж. Агі (*1909).
		Е	«Криниця» (1951) Л. Ромеро (*1916). «Марселіно — хліб і вино» (1953) Х. М. Санчес-Сільва (*1911). «Цирк» (1957) Х. Ґойтісольо (*1931). «Третя поетична антологія» (1957) Х. Р. Хіменеза (1881—1958). «Життя людини» (1958—60) Дж. Унгаретті (*1888). «Лірика» (1958) С. Квазімодо (*1901).
		Іс	«Ґерпла» (1953) Г. К. Ляксиесса.
		Н	«Барабан із бляхи» (1959) Г. Грасса (1927).
		П	«Зневолений розум» (1953), «Долина Іси» (1957) Ч. Мілоша. «Золота грамота» (1954) Ю. Лободовського (*1909). «Поема для дорослих» (1955) А. Важика (*1905). «Дійсність» (1957) Є. Путрамента (*1911). «Цвинтарі» 1958) М. Гласка. «Лірика» (1959) Я. Івашкевича (*1894).
		Р	«Життя Арсеньева» (1952) І. Буніна. «Не хлібом єдиним» (1954) В. Дудінцева (*1918). «Відлига» (1954—56) І. Еренбурга. «Доктор Живаґо» (1958) Б. Пастернака.
		Рум	«Никифор Підкова» (1952) М. Садовяну.

	УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА		СВІТОВА ЛІТЕРАТУРА
	1960 «Людина і зброя» О. Гончара. «Над Дніпром» О. Корнійчука. «Фавст і смерть» О. Левади (*1909). «Полудень віку» А. Малишка. «Від давнини до сучасности» О. Білецького (1884—1961). «Останній пророк» Л. Мосендза (1897—1948). «Океан» В. Барки. «Самотнє дерево» О. Тарнавського (*1917). Поява гурту молодих модерністів, т. зв. «шестидесятників» (І. Драч, М. Вінграновський, Є. Гуцало, В. Коротич та ін.). Укр. письменники. Біобібліографічний словник т. І. Давня укр. література. Антологія укр. оповідання в 4 тт. (Київ).	Ф	«Бунтівна людина» (1951) А. Камю. «Щоденник незнайомого» (1952) Ж. Кокто. «Чекаючи Ґодо» (1954) С. Бекета (*1906). «А собаки вмовкли» (1956) Е. Сезера (*1912). «Зб. філософічної лірики» (1957) Сен Жон Перса (*1887). «Великий тиждень» (1958) Л. Араґона (*1897). «Носоріг» (1959) Ю. Йонеско (*1912). «Кардинал Еспанії» (1960) А. де Монтерляна (*1896).
		Шв	«Відвідини старої дами» (1951) Ф. Дюрренмата (*1922).
1961—1962	1961 «Мандрівки серця» Л. Костенко. «Правда і кривда» М. Стельмаха. Григорій Сковорода. Твори в 2 тт. «За ширмою» Б. Антоненка-Давидовича. Перший рік вид. ж. «Сучасність» (ред. І. Кошелівець).	Ам	«Корабель дурнів» (1962) К. А. Портер (*1890).
	1961—62 Перші виступи модерністів «шестидесятників» у прозі (В. Шевчук, Є. Гуцало, В. Драч та ін.).	Н	«Роздумування про Якова» (1962) У. Йонсона (*1934).
	1962 «Жовтий князь» В. Барки. «Дикий мед» Л. Первомайського (*1908).	Р	«Помах руки» (1962) Є. Євтушенка.

Пояснення скорочень

А — Англійська; Авст — Австрійська; Ам — Американська; Ар — Арабська; Б — Бельгійська; Білор — Білоруська; Блг — Болгарська; Груз — Грузинська; Д — Данська; Е — Еспанська; І — Італійська; Інд — Індійська; Іс — Ісляндська; Н — Німецька; Нід — Нідерляндська; Нр — Норвезька; П — Польська; Пер — Перська; Порт — Португальська; Р — Російська; Рум — Румунська: Ск — Скандінавська; Сл — Словацька: Слвн — Словінська; Срб — Сербська; У — Угорська; Ф — Французька; Фін — Фінська: Хорв — Хорватська; Ч — Чеська; Чіле — Чілійська; Ш — Шведська; Шв Швайцарська.

на простацькі дотепи, він неґативно поставився до І. Котляревського і П. Гулака-Артемовського, які, на його думку, виявили неповагу до укр. мови, зате найвище цінував укр. повісті Г. Квітки-Основ'яненка. З тих самих причин, цінуючи «Мертві душі» й «Ревізора» М. Гоголя, він виступив проти «Вечорів на хуторі поблизу Диканьки» за глузування з селян і викривлене зображення їхнього життя. Повертаючись кількаразово до творчости Т. Шевченка, П. Куліш тримався поширеного тоді уявлення про «народність» поета, але й одним з перших підкреслив всеслов'янське його значення. Суперечливий у критиці, як і в ін. писаннях, П. Куліш, тримаючись народности й вірности етногр. принципові, ставив одночасно високі естетичні вимоги до літератури, вважав обов'язком Л. к. боротися проти графоманів і епігонів і тим, разом з «Основою» та ін. критиками-сучасниками (М. Костомаров, М. Максимович), як найяскравіша постать серед них, відограв на цьому етапі розвитку Л. к. визначну ролю. Виступивши з великою кількістю ст. (назвемо лише частину з них: «Об отношении малорусской

словесности к общерусской»; «Взгляд на малороссийскую словесность по случаю выхода в свет книги „Народні оповідання Марка Вовчка"», 1857; «Григорій Квітка (Основ'яненко) і його повісті», 1858; «Характер и задачи украинской критики», «Гоголь, как автор повестей из украинской жизни и истории», 1861; «Простонародность в украинской словесности», 1862), П. Куліш дав підставу деяким дослідникам називати його основоположником укр. Л. к.

Настанова Л. к. цієї доби й наступних десятиліть оформилася пізніше в ідеї народництва, що протрималася в ній до 20 в. (С. Єфремов). Іншу політ. основу має псевдонародництво, що незмінно тримається від 1940-их рр. у сов. Л. к. Щойно найостаннішим часом, особливо у зв'язку з появою на Україні плеяди молодих письменників модерністичного напрямку, з'явились і в Л. к. фаховіші спроби усвідомити істотніші явища літ. процесу.

У Галичині першої пол. 19 в. відбувався з деяким запізненням той самий процес зародження Л. к. у зв'язку з ствердженням живої мови в літературі. Правда, вже І. Могильницький («Граматика», 1823) деклярував живий «руський діялект» нарівні з ін. слов. мовами, але пожвавлення літ. руху викликала щойно поява «Русалки Дністрової» (1837). З «руської трійці» найбільш діяльний у Л. к. був Я. *Головацький.* У ряді літ.-критичних та ін. праць («Пам'ять Маркіяну Руслану Шашкевичу», «Розправа о язиці южноруськім», «Іван Котляревський» та ін.) він ширив думку, що література нар. мовою не може бути обмежена якимись вузькими рамками, а мусить охоплювати всі ділянки життя, і популяризував діяльність письм. Наддніпрянщини. Питання шляхів розвитку літератури (зокрема справа мови й правопису) знайшли місце і в «Вінку русинам на обжинки» (1846) та «Зорі Галицькій» (1848–57), у якій прихильником нар. мови в літературі виступив Й. Лозинський, та ін. гал. вид. того часу. Пожвавлення цього самого процесу викликав 1848 р., з яким пов'язані постання «Головної Руської Ради» і «З'їзд руських учених», на якому жваво обговорювалося питання шляхів розвитку укр. письменства. Речником літ. відродження на Закарпатті в 1860-х рр. був О. *Духнович,* хоч, виступаючи проти зуторщення цієї землі, до визнання нар. мови в літературі він не дійшов, що дало привід пізнішим русофілам використати його ім'я в своїх цілях.

Однак дискусія про мову і завдання літератури на Зах. Укр. Землях у кін. 1840-их рр. не закінчилася. Навпаки, в наступні десятиліття посилилася противонародницька течія то у вигляді відстоювання церк.-слов'янщини (М. Малиновський), то у вигляді москвофільського орієнтування на рос. мову (А. Петрушевич), що разом було обґрунтованням мертвого «язичія», проти якого справедливо гостро виступала «Основа» і зокрема М. *Максимович.* Помітних постатей у Л. к. москвофіли і прихильники «язичія» не висунули.

У 1860-их рр., у зв'язку з репресіями царського уряду проти укр. мови і перенесенням літ. життя на гал. терен, у Галичині почали жвавіше ширитися ідеї «Основи», передусім у вигляді пізнішого передруку з неї ст. П. Куліша і М. Костомарова, здебільша у *«Правді»* (1867–98), що стала найвизначнішим всеукр. органом того часу. У ній мали великий вплив спочатку П. Куліш, потім довготривало О. *Кониський;* почав і систематично провадив літ.-критичну діяльність типовий представник народницької критики І. *Нечуй-Левицький,* надрукувавши там і славнозвісну ст. «Сьогочасне літ. прямування» (1878) з обґрунтуванням трьох принципів літ. творчости (реалістичність, національність, народність) з гострим виступом проти орієнтування на рос. літературу.

Але 1870-і рр. в розвитку Л. к. пов'язані насамперед з ім'ям М. *Драгоманова,* який мав великий вплив і на сучасну йому й пізнішу Л. к. в Галичині (І. Франко). М. Драгоманов виступив у Л. к. як позитивіст, чим зумовлене й те нове, що він вніс у неї: ідея проґресу і підкреслення ваги соц. питання в літературі. Серед його праць 1870-их рр. особливо значення мали: «Малороссия в ее словесности» (1870), „Il movimento letterario in Russia e Galizia", «Литературное движение в Галиции» (1873), «Література російська, великоруська, українська і галицька» (1873–74), «Галицько-руське письменство» (1876), ряд ін. ст. і листування з окремими діячами й вид. Завжди полемічні, ці праці були гостро спрямовані або проти рос. шовінізму і нац. гноблення нерос. народів (особливо «Восточная политика Германии и обрусение», 1872), за право укр. народу на нац. незалежність, або проти гал. народовецтва і москвофільства. Заслугою М. Драгоманова в полеміці першого роду була популяризація укр. літератури на Заході і викриття нац. гноблення в умовах Рос. Імперії. Сюди належить його виступ на літ. конґресі в

Парижі (1878) з доповіддю «Література українська, проскрибована урядом російським (справоздання, представлене конґресові літературному в Парижі), що вийшла окремою брошурою в «Малій бібліотеці» І. Франка і у франц. перекладі («La littérature ukrainienne proscrite par le gouvernement russe»), а 1880 р., в дещо зміненому вигляді, була надрукована в італ. журн. „Rivista internazionale del Socialismo". У праці «Шевченко, українофили і соціялізм» (1879) М. Драгоманов виступив проти культу поета, твореного попередниками, проти тенденційности у ставленні до нього і поставив вивчення Шевченка на широкому соц. і культ. ґрунті. З ідеї федералізму виникла штучна й нежиттєва схема «трьох» чи «чотирьох» літератур («Література російська, великоруська, українська і галицька»), якої ніхто не прийняв ні за його життя, ні пізніше. Заслуга Драгоманова в розбурханні літ.-критичної думки: українофілів і народовців він критикував за народницьку вузькість, москвофілів за реакційність, чим викликав жваву дискусію в Галичині, що була тоді осередком укр. літ. життя. Вказуючи на нац. гніт в Рос. Імперії, Драгоманов одночасно ставив за приклад народовцям і українофілам все поступове, що було в рос. літературі, як і загалом хотів бачити укр. літературу на заг. тлі зах.-евр. літературного руху. Від нього ж бере початок соціологічна критика. Під значним впливом Драгоманова на Наддніпрянщині був І. Білик (Рудченко), який теж співпрацював у гал. «Правді».

Серед гал. правдян прихильником Драгоманова був В. Навроцький. О. Кониський провадив у «Правді» далі лінію нац. незалежности укр. літератури, висуваючи гасло брати «світові ліберальні ідеї ... прямо з евр. джерела», оминаючи рос. посередництво. Решта правдян (М. Бучинський, О. Огоновський, В. Барвінський та ін.), лишаючися на народовецьких позиціях, вступили у конфлікт з Драгомановим, який з другої пол. 1870-их рр. переніс увагу на журн.«Друг» (1874–77), що з ним пов'язаний поч. літ.-критичної діяльности І. Франка.

«Друг» почав виходити як москвофільський орган, але значною мірою під впливом «Листів» М. Драгоманова він у 1876 р. відійшов від москвофільства. Під впливом Драгоманова почали літ.-критичну діяльність І. *Франко* і М. Павлик. У 1876–77 рр. І. Франко виступив з рядом ст. у «Друзі»: «Слівце критики», «Поезія і її становисько в наших временах», «Літературні письма» тощо. Зокрема він першим в укр. Л. к. удався до філософічно-естетичних проблем, зосередивши увагу на питанні взаємин між поезією та життям («Поезія і її становисько в наших временах»). Тут і в пізніші роки Франко виступає в Л. к. як послідовник М. Драгоманова, роблячи наголос на ідеї проґресу в літературі і підкреслюючи вагу соц.-політичного питання в ній. У «Молоті» (1878) з'явилася важлива для історії укр. Л. к. ст. І. Франка «Література, її завдання і найважливіші ціхи», в якій він зокрема піддає критиці вузькість поглядів народницької критики, висловлених у ст. І. Нечуя-Левицького «Сьогочасне літ. прямування». Але в дальшому (журн. «Житє і Слово», а ще більше в *«ЛНВ»*) І. Франко виходить далеко за межі позитивістичної критики М. Драгоманова, розробляючи дедалі ширше розуміння літератури як мистецтва («З останніх десятиліть XIX в.», «ЛНВ», 1901), а особливо філос. опрацювання естетики літ. творчости як у заг. ст. («Із секретів поетичної творчости», «Слово про критику»), так і у ст. про окремих письм. («Леся Українка» та ін.).

Осередком Л. к. на підрос. Україні кін. 19 — поч. 20 в. була *«КСт.»* (з 1882, з 1907 «Україна»), у якій, серед ін., визначне місце посідав В. *Горленко*. Діставши освіту в Парижі і бувши під впливом Сент-Бева і Тена, він опублікував низку розвідок про попередників і літ.-критичних ст. і рецензій про сучасних йому письменників (Нечуй-Левицький, Мирний, Франко та ін.), подаючи літ.-естетичні оцінки на культ.-іст. фоні.

На кін. 19 – поч. 20 в. припадає й розвиток модерністичної Л. к. Формальним проголошенням модернізму був маніфест М. *Вороного* в «ЛНВ» (1901), що зводився до 1) втечі від народницького шаблону, 2) піднесення укр. поезії на рівень сучасної світової, 3) висунення принципу «чистого мистецтва». Модерністичну програму висунули поети «Молодої музи» в журн. *«Світ»*, орієнтуючись на модерну евр. поезію (М. Метерлінк, Г. Ібсен, Ф. Ніцше і раніший Ш. Бодлер). Типовим представником модерністичної Л. к. був М. *Євшан*, що співпрацював і у модерністичному київ. ж. «Українська Хата». Його кн. «Під прапором мистецтва» (1910), що містить, крім заг. ст. «Проблеми творчости», літ. характеристики тодішніх модерністів М. Яцкова, О. Кобилянської, В. Пачовського, Б. Лепкого, П. Карманського, А. Кримського та ін., позначена намаганням виробити принципи суто естетичної Л. к. і неясністю, суперечністю вихідних позицій критика, що було притаманне й усій модерністичній Л. к. того

часу. З «Молодої музи» серед ін. активним у Л. к. був О. Луцький, що в ряді ст. уґрунтовував програму цієї течії («Молода муза», в «Ділі», 1907; «На соняшних левадах», «Світ», 1907).

Поряд з модернізмом лишалася сильною течія неонародницької Л. к., що корінням своїм виростала з традиційного народництва 19 в. й пізніших його представників (О. Кониський, І. Нечуй-Левицький). До її живучости видатно спричинився С. *Єфремов*, який і в іст.-літ. працях, і в Л. к. виступав передусім у ролі публіциста, відкидаючи естетичний принцип як «цілком негодящий» і кладучи в основу цінування літ. твору «визвольно-нац. ідею» і «народність в змісті і формі, насамперед у літ. мові».

В період від поч. 20 в. до першої світової війни між різними течіями в Л. к. точилася жвава дискусія. Викликала її ст. С. Єфремова «В поисках новой красоты» («КСт.», 1902), спрямована проти модернізму і навіть проти письм., які були дуже поміркованими модерністами.

Проти неонародників виступали модерністи: О. Луцький, Г. *Хоткевич* («Літературні враження», «ЛНВ», 1908; «Камні отметаємиє», «Укр. Хата», 1909) та ін. Органами неонародницької критики були «КСт.» і «Нова Громада». «ЛНВ» давав місце почасти тим і другим, але не приставав ні до однієї крайньої течії, що пояснюється широтою літ.-критичних поглядів І. Франка, який визначав лінію «ЛНВ». І. Франко, з одного боку, досить критично ставився до модернізму і М. Вороного і молодомузців, бо надавав великого значення ідейному змістові і освітленню соц. питання в літературі, з другого ж боку, виступив і проти С. Єфремова, обстоюючи право письм. на «психологічну аналізу суспільних явищ», на шукання нових засобів мист. досконалости («Принципи і безпринципність», «ЛНВ», 1903). Для І. Франка неонародництво в Л. к. несприйнятне було з-за публіцистичної вузькости, іґнорування літ.-мист. специфіки. Близькою поглядами до І. Франка в літ.-критичних виступах була Л. Українка, що не обмежувалася рамками лише укр. літератури, а у зв'язку з нею, а то й окремо зверталася до евр. літератури («Утопія в белетристиці», 1906 та ін.).

Революція 1917 р. в Росії, укр. визвольна війна, а за нею швидке встановлення сов. режиму на Україні викликали велике пожвавлення літ. життя, зокрема і в Л. к., гол. органом якої на короткий час став «*Книгар*» (1917–20). У ньому вміщено багато ст. і рецензій М. Зерова, П. Зайцева, В. Королева-Старого та ін. Поза тим швидкі зміни подій викликали строкатість і змінність літ. процесу, розгалуження його на різноманітні течії, кожна з яких мала тенденцію породжувати власну Л. к. Попри короткотривалі журн. й альманахи, в яких міщено літ.-критичні матеріяли, появилися тоді й окремі солідні праці, як зб. есеїв (про П. Тичину, М. Семенка, Я. Савченка, М. Рильського) „Vita nova" (1919) А. *Ніковського*, що в ній автор, вихований на традиційній літературі, намагався позитивно сприйняти й уґрунтувати появу модерної поезії укр. відродження, що починалося. Але цей процес не тривав довго. І вже після епізодичних виступів символістів (К. Савченко, Д. Загул, Ю. Іванів-Меженко), пролеткульту (який взагалі заперечував мистецтво у традиційному розумінні), тривалішого неоклясицизму (М. Зеров, П. Филипович) і багатьох ін. на сер. 1920-их рр. на підсов. Україні викристалізувалися два табори в Л. к., єдність серед яких визначалася не так спільністю літ. поглядів, як політ. ситуацією. З одного боку, була режимова течія, представлена не так ортодоксальними, як офіц. марксистами, з другого — опозиційний до режиму напрям, в якому знайшли спільну плятформу такі досить далекі за мист. кредо групи, як неоромантики з *Вапліте* і неоклясики (що взагалі трималися осторонь від політики). Ця поляризація яскраво виявилася у великій літ. дискусії 1925—27 рр., у якій ішлося про кардинальні питання існування укр. літератури взагалі, оскільки вирішальним чинником у цих питаннях виступала держава з застосуванням усіх засобів, аж до терору включно. Першу течію появляли речники партійної лінії русифікації, підпорядкування укр. літератури рос., заперечення формально-естетичного принципу і плекання тільки примітивної пропаґанди в літ. формі. Тут були вульгарно-соціологічні (з деякими видозмінами) марксисти В. Коряк, С. Щупак і дехто з молодших (Г. Овчаров), а найпослідовніший з них — теоретик «Молодняка» Б. *Коваленко* з його гаслами «пролетарського реалізму», що був прообразом офіц. проголошеної пізніше «методи соц. реалізму». Визначнішими представниками опозиційного напряму в Л. к. були ваплітяни з М. *Хвильовим* на чолі (відомі його памфлети 1925–26 рр.) і неоклясики на чолі з М. *Зеровим* («Евразійський ренесанс і пошехонські сосни», «Життя й Революція», 1926). І той і другий вимагали високої майстерности і засвоєння «культ. набутку ін. народів» (М. Зеров) — як єди-

ного шляху розвитку укр. літератури, звільненої від зверхности рос. Звичайно, цими двома напрямками не вичерпувалася Л. к. тих часів. Між ними, не пристаючи виразно ні до одного, виступали окремі фахові критики, і серед них варто передусім згадати О. *Білецького*, який у розвитку нової укр. Л. к. відограв визначну ролю, впроваджуючи всесторонню критичну аналізу, з підкресленням також формально-естетичного моменту, і розглядаючи укр. літературу на тлі заг.-евр. Сюди належить ряд його синтетичних оглядів: «Сучасне красне письменство Заходу» (1923–25), «Нова укр. ліріка» (1924), «Проза взагалі і наша проза 1925 року» (1926), ряд ґрунтовних ст. про окремих письм. (П. Тичину, М. Вороного та багатьох ін.) тощо.

Усі вони до кін. 1920-их рр. могли ще користуватися сторінками літ. журн. «Червоний Шлях» і «Життя і Революція», хоч «Критика» (з 1928 р.) вже була деклярована як журн. «марксистської критики». Однак, уже в 1926 р. листом Й. Сталіна до Л. Кагановича про боротьбу проти укр. націоналізму (М. Хвильового) була вирішена перемога режимової Л. к., а з поч. 1930-их рр., коли вийшла постанова ЦК ВКП(б) про ліквідацію літ. орг-цій (1932), усяка Л. к., крім партійної, була заборонена. Метода «соц. реалізму», проголошена тоді ж таки, виключала і в Л. к. всі мист. критерії, крім єдиного — відповідности літ. твору інтересам партії. З цього часу Л. к. на підсов. Україні цілковито заниділа. Були фізично ліквідовані чи репресовані не тільки представники опозиційної її течії (М. Зеров, П. Филипович, М. Могилянський та багато ін.), а й партійні критики (В. Коряк, С. Щупак, Б. Коваленко та ін.). Ще інші на довгий час мусіли замовкнути.

І. Кошелівець

Л. к. на Зах. Укр. Землях і на еміґрації розвивалася в 1919—45 гол. чином по світоглядових лініях, виявляючи тодішні ідеологічні і політичні тенденції. Не зв'язана з якимись літ. напрямами, вона зосереджувалася навколо літ.-гром. журн. і газ., а її репрезентантами були ідеологи чи й публіцисти окремих угрупувань. В річищі соціологічної школи М. Грушевського і неонародницької С. Єфремова писали М. Шаповал, П. Богацький та ін. в празькій «Новій Україні», В. Піснячевський, М. Славинський та ін., як і деякі львівські критики в нац.-дем. чи соц. вид. Модерністичну Л. к., зорієнтовану на зах.-евр. модернізм, продовжували М. Рудницький, М. Струтинський та дехто з молодших у літ. зб. «Терем» (1919), журн. «Митуса» (1922) і в перші рр. по відновленні — «ЛНВ» (з 1922). У процесі світоглядового розшарування літ. життя ці представники модерністичної критики створили напрям, визначуваний «ліберальним». Їх органами були газ. «Діло», двотижневик «*Назустріч*» (з 1934), у якому з літ.-критичними ст. виступали, крім М. Рудницького, ще В. Сімович, О. Боднарович, С. Гординський та ін., і варшавський двомісячник «*Ми*» (з 1935); в якому, крім ін., співробітничали Я. Гординський, І. Дубицький. Гол. теоретиком цього руху був М. *Рудницький*, автор кн. есеїв п. н. «Між ідеєю і формою» (1932). Я. *Гординський*, крім заг. огляду критики підсов. України, написав ряд оглядів укр. сов. прози.

На поч. 1920-их рр., як реакція проти вузько народницьких чи суто естетичних настанов, з одного боку, і ком. намагань надати укр. літературі пролетарсько-інтернац. характеру, з другого — виник на Зах. Укр. Землях і на еміґрації націоналістичний рух, який виявив себе спочатку здебільша в літературі і Л. к. Гол. органом його був «ЛНВ», редаґований Д. Донцовим, а потім його ж «*Вісник*» (з 1933). Л. к. з гострим публіцистичним забарвленням репрезентував у них сам Д. *Донцов*, гол. ст. якого зібрані в кн. «Наша доба і література» (1936, 2 вид. п. н. «Дві літератури нашої доби», 1958). Публіцистичного спрямування були й ст. празького критика М. Мухина. З фаховими літ.-критичними ст. виступали в цих журн. Є. Маланюк, Ю. Липа, Ю. Клен, В. Дорошенко, І. Коровицький, Б. Кравців, особливо ж Л. Луців, якому належить низка ст. про укр. письм. та оглядів зах.-укр. і сов. прози. Ю. *Липа*, відійшовши від «Вісника», опублікував кн. літ.-критичних есеїв «Бій за укр. літературу» (1936). Світоглядово близьким до «вісниківської» Л. к. був журн. «*Дажбог*» (1932—34) Є. Ю. Пеленського. Крім видавця, з ст. й рецензіями в ньому виступали Б. І. Антонич, Й. Шемлей, Б. Романенчук. Органами націоналістичної літ. молоді були літ. журн., редаґовані Б. Кравцевим, — «Дажбог» (1935), «Обрії» (1926), «Напередодні» (1937–38), у яких друкувалися О. Грицай, Д. Віконська, О. Ольжич, Ю. Липа, В. Рудко. Літ.-критичні ст. Б. *Кравцева* цього періоду зібрані в кн. «Дон Кіхот в Альказарі» (1938). Націоналістичною трибуною Буковини (призначеною також для Закарпаття та укр. еміґрації в Чехо-Словаччині) був чернівецький ж. «*Самостійна думка*», у якому Л. к. репрезентували О. Грицай і М. Мухин. Найвизначнішим націоналістичним дослідником і критиком літератури в УССР був автор праць

«Націоналізм у літературі на Сх. Укр. Землях» (1938) і «Культурна політика большевиків і укр. культ. процес» (1939, опублікована пізніше) С. *Николишин*. В антиком. й антиліберальному напрямі розвивалася й кат. Л. к., яку представляли в ж. «Поступ» і «Дзвони» та газ. «Мета» і «Нова Зоря» М. *Гнатишак*, автор огляду «Укр. лірика в Галичині на тлі зах.-евр. модерної поезії» (1934), і М. *Мох*, автор ст. і рецензій суворо конфесійного, неприхильного також і до націоналізму характеру. Близьким до кат. Л. к. був і Л. Нигрицький (Г. Лужницький) провідний критик вид. І. Тиктора, в яких, зокрема в літ.-наук. додатку до «Нового Часу» (1937–39) співпрацювали й ліберальні і націоналістичні критики: С. Сірополко, М. Голубець, С. Гординський, Є. Ю. Пеленський, Б. Романенчук та ін. Незначну числом і впливом світоглядову групу творили в 1920-их рр. комуністи, які в своїх вид. «*Культура*», «Нова Культура», «*Вікна*» орієнтувалися на сов. літературу і стосували в літ.-критичних ст. марксистську методу. Під кін. 1920-их рр. до них почали приєднуватися під проводом А. та І. *Крушельницьких* совєтофіли («Нові Шляхи» і «Критика»); але після виїзду В. Бобинського, Крушельницьких та гурту їх однодумців до УССР і посилення стосованого там до укр. культури терору активність цієї групи вже на поч. 1930-их рр. занепала.

Під час другої світової війни осередками Л. к. були Прага з журн. націоналістичного напряму «*Пробоєм*» і Львів з журн. «*Наші Дні*», б. якого гуртувалися місц. критики В. Сімович, М. Струтинський, С. Гординський, Ю. Гаморак та ін. й прибулі з Центр. і Сх. Земель.

Б. Кравців

Під час війни і в другій пол. 1940-их рр. на підсов. Україні істотно нічого не змінилося супроти попереднього стану. Навіть більше, зазнали переслідування ще деякі критики як «безрідні космополіти» (Є. Адельгейм, І. Стебун). В ці роки сов. Л. к. одним з гол. критеріїв висунула «народність» літератури (радше псевдонародність), суть якої полягає у штучному пристосуванні до нар. творчости, а фактично до найбільшої примітивізації літератури.

Деяке пожвавлення Л. к. почалося з сер .1950-их рр. Тут варто відзначити кілька літ.-критичних виступів О. Білецького, М. Рильського, Л. Новиченка, Б .Антоненка-Давидовича (перев. стосовно культури літ. мови), а у зв'язку з появою модерністичної течії в поезії й прозі т. зв. «шестидесятників» – виступ наймолодшої ґенерації критиків (І. Дзюба, І. Світличний та ін), які знову висунули формально-естетичний момент у Л. к., бунтуючи проти народницької примітивізації і фальшу сучасної сов. літератури, всіляко намагаючись привернути укр. письменству бодай елементарну культуру, фахову майстерність і добрий смак.

На еміґрації по 1945 р., після орг-ції *МУР-у* (Мистецький Укр. Рух) провідним критиком його виступив Ю. *Шерех*, що дав кілька цікавих заг. оглядів укр. літератури на еміґрації (в ж. «Арка» 1947–48, за його ред.), обґрунтовуючи засади «нац.-органічного стилю», навколо якого деякий час точилася жвава дискусія. В. *Державин* практикує своєрідне поєднання укр. неоклясицизму 1920-их рр. з модернізмом. Дослідник укр. літератури 1920-их рр. Ю. *Лавріненко* літ.-критичну діяльність почав ще до війни (літ. портрети П. Тичини, В. Еллана-Блакитного, В. Чумака), дав кілька нарисів про сучасну сов. і еміґраційну літературу (зокрема про поетів Нью-Йоркської групи) і впорядкував велику антологію «Розстріляне відродження» з короткими літ. портретами та великим есеєм «Література вітаїзму. 1917–33». Так само ще до війни розпочав літ.-критичну діяльність М. *Глобенко*-Оглоблин († 1957), але спеціяльно в Л. к. багато працював уже на еміґрації. Крім ряду заг. оглядів («Література підсовєтської України», «Укр. проза 1920 – поч. 1930-их рр.») йому належить ряд фахових ст. про підсов. і еміґраційних письм.: Ю. Яновського («Майстер, що не сказав останнього слова»), О. Лятуринську («Стріла окрилена») та багатьох ін. Систематичні огляди нової укр. літератури в УРСР подає Б. Кравців (зокрема про нову поезію «Велика Ведмедиця і Гончі Пси» і прозу «До синіх зір», «Сучасність», 1962). Крім того, в Л. к. виступають В. Дорошенко, І. Коровицький, І. Костецький, Г. Костюк, І. Кошелівець, Б. Романенчук та ряд ін.

Праць з історії укр. Л. к. до останнього часу не було, крім принагідних коротких оглядів якогось періоду чи теми (В. Дорошенко «Життє і Слово», 1918; М. Плевако «Шевченко й критики», 1924; Я. Гординський «Літ. критика підсов. України», 1939). За останні роки в Києві видано кілька обширних праць, які, хоч і тенденційно, дають багато матеріялу до історії Л. к. Серед них назвемо: М. Комишанченко «Літ. дискусія 1873–1878 на Україні» (1958); М. Бернштейн «Журнал 'Основа' і укр. літ. процес кін. 50-их – 60-их років XIX ст.» і «Укр. літ. критика 50–70-их років XIX ст.» (1959); П. Волинський «Теоретична боротьба в укр. літературі. Перша пол. XIX ст.» (1959); О.

Бабишкін «Боротьба за реалізм в укр. літературі кін. XIX — поч. XX ст.» (1961).

І. Кошелівець

«Літературна критика», журн., див. *«Критика»*.

Літературна мова на Україні в своєму іст. розвитку пройшла кілька досить виразно відмежованих періодів: давня доба охоплює 10—13 вв., сер. — 14—18 і нова 19—20 вв. Досить кардинальні зміни в типі Л. м. на межах періодів зумовлені змінами в політ. і культ. історії України.

Л. м. давньої доби засвідчена для Києва церк. й наук. текстами, починаючи від сер. 11 в. і грамотою 1130, для Галичини церк. текстами від кін. 11 в. і грамотами від сер. 14 в., які відбивають почасти попередню традицію, безпосередньо не збережену. Пам'яток з Чернігова, Тмуторокані, Переяслава нема або майже нема, тому судити про Л. м. цих князівств можна лише порядком гіпотез. Крім церк. і наук. жанрів, той же варіянт Л. м. представлений матеріялами приватно-епістолярного характеру, літописами, красним письменством. Мова усіх цих жанрів у своїй основі ц.-слов. (див. *Староцерк.-слов. мова),* хоч до неї чимдалі більше просочується місц. рис у словництві, фонетиці, морфології, синтаксі. Ця мова не була реґульована жадною спеціяльною інституцією, але патронат церкви й зосередження літ. життя навколо церк. центрів роблять її доволі витриманою, так що тексти, створені в Києві, не надто різняться від переписаних з болг. ориґіналів. Припускають, що ця мова була і усною мовою найкультурніших верств інтеліґенції (Шахматов). Спроби довести існування місц. літ. мови, посталої на основі мови міст, перед засвоєнням ц.-слов. мови (Обнорський, почасти Якубінський, Свєнціцький), не підтримуються жадними відомими фактами. Тільки мова гал. грамот має місц. характер, але нема даних, наскільки давня ця традиція.

Занепад Київської, а пізніше Галицько-Волинської держави і входження укр. земель, крім Галичини й Закарпаття, до білор. в своїй основі В. Князівства Лит. переривають традицію Л. м. давньої доби. Зокрема стається розрив між церк. і урядовою мовою. Розвиток Л. м. в церк. жанрах і стилях характеризується в кін. 14—15 вв. поновною церковнослов'янізацією її (т. зв. друга хвиля ц.-слов. впливів). Але це не стара ц.-слов. мова, а зреформована в Болгарії патріярхом Євтимієм у дусі часом штучної архаїзації, наближення синтакси й письма до грец. мови, плекання реторичного стилю. Тим часом урядова мова розвивається в напрямі зближення з живою мовою, вбираючи в себе також впливи мови центр.-евр. канцелярій (латинські, нім., чес., поль.). Політ. розрив укр. земель між Польщею й Литвою спричинився до того, що ця мова виступала в двох відмінах — гал. і волинсько-поліській. Гал. відбивала фонетику й морфологію півд.-зах. говірок і мала більше польонізмів, волинсько-поліська з центром у Луцькому відбивала фонетику й морфологію північно-укр. говірок, а в дальшому розвитку, ставши основою офіц. мови Лит. держави, вбирала в себе чимраз більше білор. рис, здебільша орієнтуючися на спільні північноукр.-південнобілор. риси (розрізнення *е* і *ѣ* під наголосом, тверді *р, ж, ч, ш* тощо). Гал. парость канцелярійної мови незабаром завмерла в наслідок переведення урядів на латинську або поль. мову (1433), півн.-укр. парость канцелярійної мови набрала рис своєрідного койне, виступаючи подекуди як дипломатична мова Сх. Европи.

Розвиток міст, становлення укр. міщанства і впливи Реформації спричиняють наближення мови ін. жанрів до канцелярійної й розмовної мови. Постають навіть спроби перекладу Св. письма на мову близьку до живої (Пісня пісень 16 в., Пересопницьке євангеліє 1556—61, Крехівський апостол 1563—72 та ін.). Одначе цей рух був загальмований т. зв. третьою хвилею церк. слов'янізації. Гол. причиною її було те, що після Люблінської унії, в умовах поль. культ., політ. й екон. експансії підривалася фактична можливість оформлення укр. Л. м. на основі живої мови, бо шляхта польонізувалася, а укр. міста втрачали своє значення й спроможність бути центрами нац. культ.-політ. життя. З другого боку, ідеологічний провід укр. спротиву перейшов у руки духівництва, що підносило саме ц.-слов. мову як носія старої, ще греко-візант. традиції. Рух за відродження й нормалізацію ц.-слов. мови виявляється в опрацюванні граматик ц.-слов. мови (Острозька 1586, Л. Зизанія 1596, М. Смотрицького 1619 та ін.) і словників (Л. Зизанія 1596, П. Беринди 1627, 1653 та ін.). Відбудувати чисту ц.-слов. мову не пощастило, і до неї ввійшли елементи довільні, як і окремі укр. (напр., у фонетиці вимова *ж, ѧ* як *у, я, г* як *г, ѣ* як *і*, невимовляння *ъ, ь*). Об'єктивно, проти бажання учасників руху, цей тип мови, відриваючи літ. мову від нар. й перешкоджаючи секуляризації літ. мови, сприяв успіхам польонізації.

Та навіть у сфері писемного й офіц. вживання не пощастило втримати чистоту цієї мови хоч би в межах приписів

М. Смотрицького, і в неї продирається багато елементів живої мови і зах. впливів, насамперед латинських і поль. Так витворюється на ц.-слов. основі такого типу літ. мова коз. держави 17 — поч. 18 вв., чий строкатий склад відповідав панівному стилеві доби — бароккo. Ця мова культивується в проповіді, наук. літературі, красному письменстві (драма, вірші, повість), а з значно зменшеним ц.-слов. елементом і в діловій мові й приватному листуванні. Через штучний характер цієї мови тяжко говорити про її діялектну основу, хоч загалом півд.-зах.-укр. елементи переважали над півн.-укр.

Занепад коз. держави після Полтавського бою 1709 р. підірвав нормальний розвиток цієї мови. Під впливом заходів рос. уряду (укази 1721, 1727, 1728, 1735, 1766, 1772 про цензурування мови укр. друків, русифікація освіти), а почасти з бажання певних прошарків коз. старшини й вищого правос. духовенства ствердити своє становище в Рос. Імперії, в обставинах занепаду стилю барокко й секуляризації культ. життя твори, писані літ. мовою 17 в., перестають появлятися друком. Л. м. України під рос. окупацією в другій пол. 18 в. фактично стає рос. мова (пізні коз. хроніки, Сковорода, Капніст, «Історія Русов»).

Нар. мова в літературі в цей період допускалася в творах сатирично-гумористичного, рідше романсово-ліричного жанру, у згоді з теорією низького стилю в клясицизмі. Твори такого типу не підносилися до формування Л. м., а фіксували різні говірки (півн. у Некрашевича, полтавську у Котляревського, харківську в Квітки-Основ'яненка тощо). Нову настанову принесли ідеї романтизму, що на Україні набрав виразного народницького забарвлення. Постає проблема поважної й повноцінної літератури на основі нар. мови (Шашкевич, Метлинський, Костомаров). Понад усну мову підносять інше джерело, теж узяте з уст народу, але більше зв'язане з іст. традицією — фолкльор. Остаточно закріплюється півд.-сх. основа літ. мови. Але цим спробам бракувало історичности. Шевченко перший піднісся до розуміння синтетичности й соборности Л. м. як у розрізі іст. (використання архаїзмів, слов'янізмів тощо), так і в геогр. (використання приступних і відомих Шевченкові говірок), з врахуванням досвіду його полтавсько-харківських попередників. У відмінних пропорціях сполучав ці елементи і П. Куліш. Іст. і стилістична синтеза як суть мовної реформи лишилася незрозумілою сучасникам і ближчим наступникам Шевченка й Куліша, але широта геогр. синтези забезпечила новій Л. м. великий вплив. Ця засада лягла і в основу мовних прямувань діячів, об'єднаних навколо «Основи», а пізніше визначила характер словника Б. Грінченка, що всупереч своєму позірно діялектному характерові відіграв велику ролю в нормалізації Л. м.

Новозформована Л. м. поширилася вже в часи «Основи» на наук. й публіцистичні жанри, але цьому розвиткові поклала край заборона друку укр. мовою, видана рос. урядом 1863. Перенесення вид. діяльности до Галичини спричинило й перенесення туди цього типу Л. м. і остаточно поклало там край традиції сер.-укр. Л. м., а згодом і спробам москвофілів запровадити рос. мову. У Галичині нова Л. м. зазнала помітних впливів місц. мови. В. Мова-Лиманський, О. Пчілка, практично також М. Старицький виступили прихильниками такої сх.-зах. синтези, пізніше цю лінію провадили М. Коцюбинський, Леся Українка, І. Франко та ін., тоді як Б. Грінченко, А. Кримський, І. Нечуй-Левицький вважали за потрібне усунути зах.-укр. впливи (особливо запальних форм дискусія набирала 1891—93 і 1907—12 рр.). Впливи півн. говірок не були такі помітні, але відбувалися через твори видатних письм., що походили з Чернігівщини (Куліш, Грінченко, Коцюбинський та ін.). Коли після знесення заборон у наслідок революції 1905 р. Л. м. «повернулася» на підрос. Україну, вона вже мала синтетичний характер, хоч її центр.-укр. основа лишилася непорушною.

Творення укр. держави 1917—20, а пізніше політика українізації принесли, з одного боку, поширення Л. м. на всі сфери життя і всі жанри літератури в широкому сенсі слова, а з другого боку, поставили проблеми нормалізації й кодифікації Л. м. У нормалізації Л. м. виявилися дві течії. Етногр. школа мала пуристичний характер і хотіла взорувати Л. м. на нар. мові (Тимченко, Смеречинський, ранні праці Курило й Сімовича). Гору взяв напрям, очолюваний О. Синявським, що звертав увагу не лише на традиції, а й на тенденції розвитку мови. Синявський найбільше визначив норми Л. м. в правописі, ортоепії, морфології й синтаксі. У словнику цю працю виконував Академічний словник, що його від 1924 р. вийшло 6 випусків (А-П). Про термінологічну працю див. *Термінологія.*

Припинення українізації, розгром укр. нац.-культ. життя принесли з собою намагання сов. уряду обмежити вживання укр. Л. м. (цілковите виключення її з військ. життя, обмеження в техн. жанрах тощо), а з другого боку, намагання

очистити Л. м. від европеїзмів, незнаних у рос. мові, і від зах.-укр. елементів, переорієнтувати її на сх.-укр. говірки і включення деяких суто рос. слів, форм і конструкцій. Правописи, граматики й словники 30-их рр. зайшли в цьому напрямі так далеко, що дещо з змін відкинено в правописі 1946 р. і в словнику (Рос.-укр.) 1948, але заг. напрям мовної політики не уляг змінам і досі, хоч у 50-их рр. були поодинокі висловлення критичного характеру в зв'язку з критикою словників або перекладами творів з чужих мов (Ю. Яновський, О. Кундзіч, М. Лукаш та ін.). Не зважаючи на цю політику, як також постійний вплив рос. мови, що в СССР є заг.-обов'язковою й гол. мовою, тоді як укр. мова допущена фактично лише в ролі реґіональної «другої мови», і досі в гол. зберігається заг. характер Л. м., як він був визначений Т. Шевченком і П. Кулішем, кодифікований Б. Грінченком, О. Синявським і Акад. словником, хоч і порушений у багатьох деталях.

Література: Старша література — див. ЕУ I, стор. 358—59; Левченко Г. Нариси з історії укр. літ. мови першої пол. XIX ст. К. 1946; Митр. Іларіон. Історія укр. літ. мови. Вінніпеґ 1950; Чапленко В. Укр. літ. мова, її виникнення й розвиток (XVII ст. — 1917). Нью-Йорк 1955; Булаховський Л. Питання походження укр. мови. К. 1956; Shevelov G. L'ukrainien littéraire. Revue des études slaves. Париж 1956; Lehr-Spławiński T., Zwoliński P., Hrabec S. Dzicje języka ukraińskiego w zarysie. В. 1956. Плющ П. Нариси з історії укр. літ. мови. К. 1958; Білодід І., ред. Курс історії укр. літ. мови, I—II. К. 1958—61; Тимошенко П. Хрестоматія матеріялів з історії укр. літ. мови, I—II. К. 1959—61; Шевельов Ю. Чернігівщина в формуванні нової укр. літ. мови. ЗНТШ, 169. Париж—Нью-Йорк 1961.

Ю. Шевельов

«Літературна Одеса», літ.-мист. і публіцистичний альманах Одеської філії Спілки Письменників України, виходив у 1948—58 рр. в Одесі укр. і рос. мовами.

«Літературна Україна», виходить з 1927 р. в Києві (1930—34 у Харкові), до 1962 п. н. «Л. газета» (1941–45 «Література і мистецтво» в Луганському, Уфі, Москві, Харкові, з 1944 — в Києві); спочатку двотижневик, пізніше тижневик, з 1957 два рази на тиждень. Заснована за постановою ЦК КП(б)У, тоді як орган ВУСПП (до 1932), «Л. У.» була першим літ. органом, який, неухильно тримаючись партійної лінії і підтримуючи т. зв. «пролетарських» письм., оголосив боротьбу проти укр. культури ще в 1920-их рр. «Л. У.» відограла велику ролю як у знищенні т. зв. «буржуазної» літератури (неоклясики, *Ланка-МАРС*), так і тих письм. і літ. орг-цій, які, називаючи себе «пролетарськими», в дійсності були проти партійного курсу в літературі (*Вапліте*, *«Пролітфронт»*, *«Нова Ґенерація»* тощо). З 1932 р. (з цього часу як орган Спілки Радянських Письм. України) «Л. У.» була речником сталінської літ. політики, а тепер хрущовської. У перші роки її існування велику ролю щодо напрямку газ. відогравав Б. *Коваленко*.

«Літературний Архів», двомісячник літературознавства, орган Ін-ту Літератури ім. Т. Шевченка, виходив у Харкові 1930—31 за ред. Д. Багалія, О. Білецького, О. Дорошкевича, С. Пилипенка (відповідальний ред.) й ін.

«Літературний Донбас», літ.-мист. альманах Донецької орг-ції Спілки Радянських Письменників України, виходив в Артемівському 1923–32 р. п. н. *«Забой»*, з 1933 у Сталіно (тепер Донецьк), з 10 ч. рос. мовою; спочатку місячник, у 1936 двомісячник, 1937—38 по 5 чч. на рік і 1939 двомісячник; відновлений 1946, з 1958 виходить п. н. «Донбасс» як двомовний квартальник, практично майже виключно рос. мовою; містить твори гол. з шахтарського життя.

«Літературний призов», літ-мист. ілюстрований двотижневик *ВУСПП* у Харкові 1931–32 для початкуючих письм.

«Литературный Сборникъ», вид. *Галицько-Руської Матиці* у Львові в 1869—73, 1885—90 і 1896—97 рр. як продовження *«Наукового Сборника»* (1865—68), виходив чотири рази на рік; ред. Я. Головацький, А. Петрушевич, Б. Дідицький; співр. А. Кралицький, О. Лепкий, Й. Лозинський, В. Площанський, І. Шараневич, М. Устиянович та ін. «Л. С.» містив важливі розвідки з іст. України, зокрема Гал. Руси, надрукував «Сводну Галицко-русску лѣтопись» А. Петрушевича, монографії гал. міст В. Площанського, спомини Я. Головацького про М. Шашкевича та І. Вагилевича, огляд укр. письменства О. Лепкого та ін.

Літературний фонд, у Росії був створений 1859 р. для допомоги літераторам і вченим; складався з добровільних внесків, коштів з окремих вид., вистав тощо. З укр. письм. допомогою Л. ф. користувалися Т. Шевченко, М. Вовчок, М. Коцюбинський, П. Грабовський та ін. За сов. часу Л. ф. СССР створено 1934 р. в Москві з філіями по союзних респ., в т. ч. й УССР. Укр. філія Л. ф. має відділи в Харкові, Донецьку, Львові, Одесі; їй підпорядковані будинки творчости в Ірпені та Одесі, будинок літераторів у Києві, житлові будинки, клюби тощо.

«Літературний Ярмарок», літ.-мист. альманах у Харкові (12 чч., грудень 1928 – лютий 1930) за ред. М. Хвильового. Деклярований як позагруповий, «Л. Я.» лишився фактично органом групи письм., що входили до ліквідованої перед тим *Вапліте*. Літ.-іст. значення альманаха полягало в тому, що це була одна з останніх організованих спроб протистояти

намаганням ком. партії нівелювати всю літературу під знаком пропаґованого тоді «пролетарського» реалізму. У «Л. Я.» були друковані твори, визнані пізніше за «буржуазно-націоналістичні»: п'єси М. Куліша, сатири («Іван Іванович» і «Ревізор») М. Хвильового, роман «Чорне озеро» В. Ґжицького, «Червоноградські портрети» І. Сенченка, поема В. Сосюри «Мазепа», поезія і проза В. Мисика, О. Влизька, М. Йогансена й ін., інтермедії О. Вишні й В. Юринця. Напади офіц. критики викликало навіть ориґінальне оформлення альманаха, в якому поєднувався модернізм (зокрема в ілюстраціях) з використанням традиційної форми укр. вертепу (обрамування й пов'язання всього змісту інтермедіями, писаними в кожному ч. ін. автором). Після насильницької ліквідації «Л. Я.» основна група його співр. спільно з рядом ін. письм. утворили групу «*Пролітфронт*» з журн. тієї ж назви. *І. К-ць*

Літературно-меморіяльні музеї, створені перев. у садибах і будинках, де жили і працювали визначніші письм. України. В них зберігаються й експонуються документи, рукописи, друковані твори, пам'ятки, фотографії, а також особисті речі. В УССР є бл. 30 Л. м. м.: М.

Будинок-музей І. Тобілевича на хуторі «Надія»

Гоголя у Великих Сорочинцях (з 1939), О. Кобилянської в Чернівцях (з 1944), В. Короленка (з 1927) й І. Котляревського (з 1950) в Полтаві, М. Коцюбинського у Вінниці (з 1927) й Чернігові (з 1935), П. Мирного в Полтаві (з 1939), І. Нечуя-Левицького в Стеблеві (з 1959), В. Стефаника в Русові (з 1940), Л. Українки в Києві (з 1961), І. Франка у Львові (з 1940) та в с. Франко (кол. Нагуєвичі, з 1946), М. Черемшини в Снятині (з 1949), Т. Шевченка в с. Шевченковому (з 1939). Як філії іст. та краєзнавчих музеїв існують Л. м. м. — Я. Галана у Львові (з 1961), О. Довженка в Сосниці (з 1961), І. Франка в Криворівні (з 1960). Л.-м. м. типу культ.-осв. установ є: Держ. Літ.-художній музей Т. Шевченка у Києві (з 1949), Держ. Літ. Музей Ю. Федьковича в Чернівцях (з 1945) і Меморіяльно-пед. музей А. Макаренка в Крюкові (Полтавська обл., з 1951). Л.-м. м. заповідниками є: музей-заповідник І. Тобілевича на хуторі «Надії» (Кіровоградська обл., з 196?), Садиба-музей Л. Українки в Колодяжному (Волинська обл., з 1957), Будинок-музей Т. Шевченка в Києві (з 1927) і Музей-заповідник Могила Т. Шевченка в Каневі (з 1925).

За кордонами України існують — Будинок-музей М. Вовчка в Нальчику (Кабардино-Балкарська Автономна ССР), Л. Українки в Сурамі (Грузинська ССР) і Т Шевченка в Форті Шевченка (Казахська ССР).

На Україні рукописи й листування укр. письменників і критиків зберігаються гол. чином у відділі рукописів *Інституту Літератури ім. Т. Шевченка АН УРСР* та у відділі рукописів *Державної Публічної Бібліотеки АН УРСР* у Києві. До 1939 р. літ. спадщина зах.-укр. письменників переховувалася здебільша в архіві НТШ та в *Нац. Музеї у Львові,* на еміґрації в *Музеї Визвольної Боротьби в Празі.* З часу другої світової війни рукописні й біографічні матеріяли про укр. письм. збирають *Осередок Української Культури й Освіти* у Вінніпеґу, Бібліотека-Архів УВАН в Нью-Йорку та ін. Літ. музею н.-д. типу, як Літ. Музей у Москві (в ньому є багато цінного укр. матеріялу) чи Літ. Музей Ін-ту Літератури в Ленінграді — в УССР немає.

«Літературно-Наукова Бібліотека», в-во І. Франка в 1889—98 рр. у Львові, замість «Наук. Бібліотеки». В «ЛНБ» вийшло 15 книжок: розвідки І. Франка про Шевченкового «Перебендю» і «Іван Вишенський» та поема «Смерть Каїна»; М. Драгоманова — «Австро-Руські спомини» і «Чудацькі думки»; зб. віршів У. Кравченко «На новий шлях» й ін.; переклади (з Фльобера, Моріса Верна та ін.) та передруки з журн. «Народ» і «Житє і Слово».

«Літературно-Науковий Вісник», місячник (1898—1906 у Львові, 1907—14 і 1917—19 у Києві, 1922—32 знов у Львові), заснований за почином М. Грушевського як вид. НТШ (з 1905 р. — «*Укр.-Руської Вид. Спілки»*) на базі журн. «*Зоря*» (вид. НТШ) і «*Житє і Слово*» (вид. І. Франка). До складу ред., крім М. Грушевського (гол. редактор), входили І. Франко, О. Борковський і О. Маковей. Останні два скоро відійшли, а на їх місце прийшов В. Гнатюк. Фактично ред. «ЛНВ» першого львівського періоду був І. Франко, надрукувавши в ньому велику кількість власних поезій, оп., повістей. літ.-критичних та іст. ст., рецензій тощо і при-

тягнувши до співробітництва кращі літ. сили з усіх укр. теренів. Завдяки невтомній праці Франка «ЛНВ» став найвизначнішим на той час літ.-наук. журн., навколо якого єдналися, поруч старших (Г. Барвінок, О. Кониський, Д. Мордовець та ін.), і молодші письм. (В. Винниченко, М. Вороний, Б. Грінченко, І. Тобілевич, А. Кримський, В. Леонтович, В. Самійленко, Л. Старицька-Черняхівська, Л. Українка, К. Гриневичева, П. Карманський, Ю. Кміт, Б. Лепкий, О. Маковей, Л. Мартович, В. Пачовський, В. Стефаник, М. Черемшина, М. Яцків, О. Кобилянська й ін.).

Після революції 1905 р. в Росії, коли відкрилися можливості для появи укр. преси, М. Грушевський переніс «ЛНВ» до Києва, перебравши тут на себе, з уваги на хворобу І. Франка, всю ред. працю. Щоб уможливити поширення «ЛНВ» в Галичині й на Буковині, його пересилали в аркушах до Львова й оправляли в палітурні НТШ, а згодом там постала гал. філія ред., яку очолював М. Євшан. «ЛНВ» і тут не втратив провідного значення. Сам М. Грушевський містив, крім белетристичних творів за підписом М. З. (Михайло Заволока — його псевд. з молодих літ), публіцистичні ст., звідомлення, рецензії тощо. Крім нього і багатьох вищезгаданих співр., в журн. брали участь С. Черкасенко, Г. Чупринка, Д. Лукіянович, О. Грушевський, М. Залізняк, В. Липинський, А. Ніковський, М. Порш, В. Садовський, М. Стасюк, І. Фещенко-Чопівський, К. Широцький, В. Дорошенко, І. Джиджора, М. Євшан, Є. Левицький, М. Лозинський, М. Мочульський, Л. Цегельський та ін.

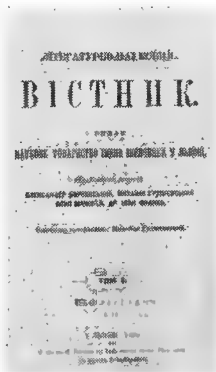

Увесь цей час, аж до поч. першої світової війни, «ЛНВ» відогравав важливу ролю єднання усіх культ. сил України, поділеної чужими держ. кордонами. 1914 р. «ЛНВ», як і вся укр. преса, був заборонений царським урядом і відновився щойно по поваленні царату в 1917 р., цим разом уже за ред. О. Грушевського, але обставини для його розбудови були несприятливі, хоч і в цей час, поруч з рядом старих, появилися молоді співр., в майбутньому визначні поети і письм.: П. Тичина, М. Рильський, Я. Савченко, М. Івченко й ін. У 1920 р. «ЛНВ» був закритий больш. владою.

Востаннє «ЛНВ» був поновлений знову у Львові 1922 р. «Укр. Вид. Спілкою» з фінансовою допомогою Січ. Стрільців, на пропозицію яких ред. комітет (у складі В. Гнатюка, В. Дорошенка, М. Галущинського, Є. Коновальця, Ю. Павликовського й І. Раковського) очолив Д. Донцов. В ідеї відновлений «ЛНВ» мав об'єднувати всі літ. сили Зах. Укр. Земель і еміґрації, що стояли на укр. нац. ґрунті. І справді спочатку в ньому взяли участь визначні старші сили, а потім з молодих такі, як Б. Антонич, Н. Лівицька-Холодна, Є. Маланюк, Ю. Липа, Б. Кравців, О. Ольжич, О. Стефанович та ін. Але ред. комітет поступово усунувся від праці, а ред. Д. Донцов, ставши на ідеологічні позиції націоналізму, спричинився до відходу частини співр., що вплинуло на зниження рівня журн., і з кін. 1932 р. з причини фінансових труднощів «ЛНВ» перестав виходити, а Д. Донцов почав видавати з групою своїх прихильників власний журн. «*Вісник*».

Спроба відновити журн. під цією самою назвою на еміґрації з традиціями «ЛНВ» мало пов'язана і зазнала невдачі (2 чч. 1948—49, за ред. В. Шульги).

Література: Дорошенко В. «Літ. Наук. Вісник (1898—1914, 1917—19, 1922—30)» в ЛНВ, кн. 1. Реґенсбурґ 1948.

В. Дорошенко

Літературознавство, заг. назва вживана на означення всіх ділянок науки про літературу як мистецтво слова. Вона охоплює передусім теорію й історію літератури, з допоміжними галузями останньої — текстологією, історіографією, бібліографією тощо. У своєму властивому, «чистому» характері Л. вивчає структуру літ. твору як форми, простежує іманентні закони його виникнення й розвитку до ступеня літ. факту, який визначає обличчя певної літ. епохи з її перевагою того чи того роду словесно-виразових засобів, внутр. боротьбою різних зображувальних тенденцій.

Початки укр. Л. припадають на епоху барокко. Частина «Граматики» (1619) М. Смотрицького «О просодії стихотворной» далеко переростає рамки спеціяльно граматичної характеристики, а питання поетичних розмірів та жанрів розглядає у самостійно літературознавчому аспекті. З ясним розумінням предмету плекано науку про стилі у Києво-Могилянській Колеґії, і ця підсилена увага до фахової сторони виявляється в певних теоретизуючих елементах присвячених П. Могилі панегіричних творів «Имнологія, си есть пѣснословіе» (1630), «Евфонія веселобрмячая» (1633), особливо ж у виданій києво-могилянськими учнями 1632 р. зб. од «Евхарістеріонъ». 1705 р. Т. Прокопович прочитав там само курс лекцій з теорії літератури (вид. 1786 р. в Могилеві), який, всебічно розглядаючи закони різ-

них літ. жанрів, був витриманий на високому літературознавчому рівні.

З перенесенням діяльности укр. учених до Москви, а потім до Петербургу наука про літературу у нас занепадає, і новий її етап, уже за цілковито відмінних умов літ. побуту припадає на першу пол. 19 в. (її розвиток до 1940-их рр. див. в ЕУ I, стор. 725–32).

За другої світової війни і за перших воєнних рр. дослідна праця укр. літературознавців занепала. Помітне пожвавлення починається з другої пол. 1950-их рр. На цей час стабілізувалась орг. структура літературознавчих установ, до яких належить Ін-т Літератури ім. Т. Шевченка АН УРСР (як гол. центр) і катедри при ун-тах та деяких пед. ін-тах. Плянування їхньої праці координує спеціяльна комісія, гол. якої є дир. Ін-ту Літератури ім. Т. Шевченка.

Розвиток Л. за цієї останньої доби дуже нерівномірний. Бракує й далі праць з теорії літератури, зокрема в ділянці естетики на загальнофілософічній основі. Ті ж праці, що за назвою ніби належать до цієї тематики, як от зб. «Питання соціялістичного реалізму» (1961), «Соціялістичний реалізм — творчий метод радянської літератури» (1961) С. Крижанівського, «Про красу мистецтва» (1959) А. Трипільського, «Про художність» (1957) М. Шамоти та ін., написані догматично, виявляють повне іґнорування філософічно-естетичної думки на Заході і правлять за пропаґанду, яка не має нічого спільного з філософією. Лише деякі праці присвячені заг. чи конкретним питанням теорії літератури: заг. курс «Основи теорії літератури» (1962) П. Волинського, «Ритмічні засоби укр. літературного вірша» (1960) В. Ковалевського, «Короткий словник літературознавчих термінів» (1961) В. Лесина й О. Пулинця та деякі ін.

Майже зовсім занедбане дослідження літератури старої доби 11–13 вв. Її ґрунтовно досліджують в річищі рос. літератури, при чому це роблять і визначні літературознавці з України. Прикладом може бути вивчення «Слова о полку Ігореві». На Україні появилися тільки два невеличкі вид. його з популярними вступами М. Ґудзія і Л. Махновця, зате суто наукові статті про «Слово» київ. вчені друкували рос. мовою у вид. Ін-ту рос. літератури (Пушкінський дім) у Москві (М. Ґудзій, Л. Булаховський, М. Шарлемань, П. Попов та ін.). При цьому не вільно згадувати про укр. досліди над «Словом» поза Україною, хоч на рос. авторів ці обмеження не поширюються, і вони цитують укр. закордонні вид. У вислїді, крім «Хрестоматії давньої української літератури» (1948, 2 вид. 1952) О. Білецького, що має підручниковий, а не дослідний характер, і кількох ст. у 5-томовому зб. «Матеріяли до вивчення історії української літератури» (I, 1959; з них лише 2 того самого автора написані для цього зб., а решта — давно відомі праці) та ще першого тому в 5-томовому вид. «Українські письменники. Бібліографічний словник» (I, 1960, ред. О. Білецький, упорядник Л. Махновець), — в ділянці старої укр. літератури майже нічого не з'явилося.

У дослідженні літератури сер. доби (14–18 вв.) звернено увагу на публікації чи перевидання деяких текстів. Але й цю працю частково перенесено до Москви. Там видано І. Вишенського («Сочинения», 1955, за ред. І. Єрьоміна), тільки пізніше перевиданого в Києві («Твори», 1959), і Т. Прокоповича. Там же видано досі не публіковані «Исследования и материалы по истории старинной украинской литературы XVI–XVIII веков» (1962, за ред. Д. Ліхачова) В. Перетца. Крім цих, можна ще назвати «Твори в двох томах» (1961) Г. Сковороди з примітками й вступною ст. Д. Острянина, П. Попова, І. Табачникова; «Українські інтермедії XVII—XVIII ст.» (1960) з вступною ст. М. Ґудзія, солідну розвідку «Перекладна укр. повість XVII—XVIII ст.» (1960) Б. Деркача, де в додатку вперше опубліковано цінні ориґінальні тексти, та окремі ст. П. Попова й ін. авторів. Як виняткову слід розглядати ст. Я. Дзири «Творчість Шевченка і літопис Величка» («Вітчизна», 5, 1962), в якій автор не тільки виявляє коз. літописця, досі майже не вивченого з цього боку, як проміжну ланку в суперечному, проте органічному розвитку від бароккової (включно з Сковородою) до нової поезії, а й відкриває для укр. літератури ще одного видатного письм.

Найбільше уваги присвячується вивченню літератури 19 в. і сов. доби. У ділянці літератури 19 в. з'явилося багато пропаґандивних праць на тему укр.-рос. літ. «єднання» (зб. «Украинские революционные демократы о дружбе украинского народа с российским», 1955; ряд ін. зб., кілька праць Н. Крутікової тощо). Але поруч з ними, що продиктовані не науковими, а політ. міркуваннями, є монографії, присвячені окремим періодам чи проблемам. У них, попри тенденційно фальшиве політ. наставлення, подано багато фактичного матеріялу з раніше заборонених джерел (П. Куліш, М. Драгоманов та ін.), як, напр., праці М. Бернштейна «Журнал 'Основа' і укр. літ. процес кін 50–60 років XIX ст.» (1959) і «Укр. літ. критика 50-70 років XIX ст.»

(1959), П. Волинського «Теоретична боротьба в укр. літературі» (1959), М. Комишанченка «Літ. дискусія 1873–78 рр. на Україні» (1958), надто тенденційна праця О. Бабишкіна «Боротьба за реалізм в укр. літературі кін. XIX– поч. XX ст.» (1961) та ін. Сюди ж належать почасти й такі праці з близьких до літератури ділянок, як «Матеріяли з історії укр. журналістики» (І, 1959) П. Федченка та подібні. Вийшло також багато монографій, присвячених творчості окремих письм., особливо у зв'язку з ювілейними датами Т. Шевченка та І. Франка. Передусім досить повні, але однобокі й тенденційні нариси їхнього життя й творчости: Є. Кирилюка «Т. Г. Шевченко. Життя і творчість» (1959), Л. Хінкулова «Т. Г. Шевченко» (по-рос., 1957 і 1960), колективна праця одеських літературознавців «Т. Г. Шевченко. Біографія» (1960); І. Басса, О. Білецького, О. Кисельова «І. Франко. Життя і творчість» (1956) Є. Кирилюка «І. Франко. Біографічний нарис» (1956) та монографії з окремих питань їхньої творчости, публікації документальних матеріялів до літ. біографій типу «Т. Г. Шевченко в документах і матеріялах» (1950, ред. Д. Копиця), «Спогади про Шевченка» (1958, вступна ст. А. Костенка) і зб. ст., як «Слово про великого Каменяра» (I–II, 1956) та багато ін. Усі ці дослідження хибують на тенденційне (аж до фальшування текстів включно) намагання довести любов укр. письм. до всього російського. Багато аналогічних вид. присвячено й ін. письм. 19 в.

У літературі сов. доби, починаючи з 1956 р., помітна, з одного боку, лінія ніби «реабілітації» письм., знищених у 1930-их рр. з дуже обмежено (за винятком І. Микитенка) дібраними перевид. їхніх творів і відповідним насвітленням їхньої творчости, як ніби відданих сов. патріотів, але з умисним замовчуванням причин передчасної смерти обговорюваних письм. З другого боку, монографічні дослідження літ. доробку старших сов. письм. з намаганням знецінити їхню ранню творчість досоцреалістичного періоду. Типові для цього жанру праці Л. Новиченка «Поезія і революція». Творчість П. Тичини в перші пожовтневі роки» (1959), С. Крижанівського «Максим Рильський. П'ятдесят років творчої діяльности» (1960) та ін. Крім того, видається багато літ. портретів окремих письм. серії літ.-критичних нарисів (напр., «Укр. радянські письменники» у кількох томах з 1957).

Поступ Л. останньої доби дещо помітний у вид. антологій з включенням творів деяких досі заборонених письм. (4-томові «Антологія укр. поезії», упорядники М. Рильський і М. Нагнибіда, 1957; «Антологія укр. оповідання» за ред. О. Білецького та ін., 1960) і в розробці та публікаціях окремих жанрів: Г. Нудьга «Пародія в укр. літературі» (1961), «Бурлеск і травестія в укр. поезії першої пол. XIX ст.» (1959, вступна ст. і примітки Г. Нудьги); «Пісні та романси укр. поетів» (I–II, 1956, вступна ст. і примітки Г. Нудьги); у публікації зб. матеріялів («Матеріяли до вивчення історії укр. літератури» в 5 тт. за гол. ред. О. Білецького, з 1959 р.); а особливо у досі занедбаній бібліографії, з якої вийшли: вид. Книжкової палати УРСР, «Художня література, видана на Україні за 40 років (1917–57)», випуск І (1958), у якому занотовані, хоч і з багатьма пропусками, вид. з укр. літератури, і випуск II (1960) – рос., ін. народів СССР і зах. література; «Укр. радянська література між III і IV з'їздами письменників. 1954–59» (1959), перший т. 5-томового вид. «Укр. письменники. Біобібліографічний словник» (1960, упорядник Л. Махновець, ред. О. Білецький), «Письменники радянської України. Довідник» (1960, упорядкував О. Килимник).

Однак, з причин політ. тиску розвиток Л. на Україні на справді наук. основі і далі неможливий. Багато праць попередніх дослідників (П. Куліш, І. Франко, С. Єфремов, М. Зеров і багато ін.) лишається далі під забороною, формально-естетична аналіза вважається несполучною з методою марксизму-ленінізму (з цієї причини, напр., навіть у вид. літературознавчих праць провідної постаті укр. сов. Л. О. Білецького «Від давнини до сучасности», I–II, 1960, не включено найцінніші його праці). Найбільше ж це видно з того, що й досі не укладено ні одного синтетичного курсу історії укр. літератури. Після заборони «Історії укр. письменства» С. Єфремова і зняття з ужитку окремих спроб 1920-их рр. (А. Шамрай, М. Зеров), що їх можна вважати за основоположників укр. модерного Л., ст. В. Петрова та Б. Неймана у зб. «Пантелеймон Куліш» за ред. С. Єфремова та О. Дорошкевича, де по-фаховому поставлено питання як про літературні впливи, так і про самий літ. побут доби, витриманих у дусі «літератури факту» праць В. Петрова, присвячених Кулішеві та Костомарову, розвідки М. Йогансена про техніку новелі тощо, а, з другого боку, вульґарно-соціологічного й хаотично написаного 2-томового «Нарису історії укр. літератури» (1926–29) В. Коряка – перед другою світовою війною був підготований до друку 2-томовий курс історії укр. літератури, але з невідомих причин не був опублікований. Розкритико-

вано і знято з ужитку за «націоналістичні» збочення «Нарис історії укр. літератури» (1945) Є. Кирилюка і С. Маслова. Залишився дійсним тільки офіц. схвалений 2-томовий курс «Історія укр. літератури» (1954–57), укладений великим колективом літературознавців за гол. ред. О. Білецького. Написаний антинауково, з майже цілковитим виключенням старої доби 11–13 вв., без належного апарату та бібліографії, він ніяк не може відповідати своєму призначенню і є тільки показником політ. обмежень, під тиском яких працюють укр. літературознавці. Щоправда, якоюсь мірою прогалину виповнює пізніший «Курс історії укр. літ. мови» (I—II, 1958—61) за ред. І. Білодіда, де не тільки узглянено найдавніші часи від 10 в., а й весь процес мовного становлення розглядається невідривно від стилістичної аналізи тієї чи тієї з літ. епох. Про певні полегші останнього часу на полі Л. свідчать особливо 2 т. цієї праці, позначені більшою незалежністю і багатством дослідницької думки. Взагалі шлях до поновного вивчення літературно-формальних проблем відкривається тепер саме через поглиблення мовознавчих дослідів, і з цього погляду характеристична праця «Галицько-Волинський літопис» А. Генсьорського, яка всебічним розглядом стилістичних особливостей пам'ятки переконує, що формування укр. мови почалося ще в 13 в. Помітний також інтерес до античного письменства. Поруч з пожвавленням перекладання античних авторів (повна «Одіссея» в перекладі Б. Тена, комедія Менандра «Відлюдник» у перекладі А. Содомори), посилюється увага й до літературознавчих проблем греко-рим. письменства, особливо серед львівських дослідників (Л. Чурилик, Ю. Мушак, Т. Пачовський, Г. Гузар).

Центр. періодичним органом Л. є «Радянське літературознавство». Крім цього, літературознавчі праці друкуються в «Записках» ун-тів і пед. ін-тів.

За повоєнний період якісно значний вклад в укр. Л. зробили е м і ґ р а ц і й н і д о с л і д н и к и. З заг. праць слід назвати «Історію укр. літератури від початків до доби реалізму» (1956) Д. Чижевського, побудовану на концепції автономного чергування літ. стилів, «Історію укр. літератури» (1947) Л. Білецького, «Історію укр. літератури» В. Радзикевича (I–III, 1947–53), його ж «Укр. літературу XX-го ст.» (1952), «Модерну укр. поезію» (1950) Я. Славутича. Крім того, перевидано «Історію укр. літератури», I–V (1959–60) М. Грушевського. Критерій революціонізації стилістичних засобів при перебранні однією літ. епохою матеріялу з другої застосував М. Глобенко у розвідках про «Патерикон» С. Косова (ЗНТШ т. 165 і окремо 1956) та «Тератургіму» А. Кальнофойського (Зб. «Ук. Літ. Газ.», 1957), показавши, на численних порівняльних ілюстраціях, як, «осучаснюючи» виклад старих тем та фабул, бароккова доба утривалювала життя ідей старокиївської доби. Розвиваючи тези т. зв. «формальної школи» І. Костецький (у ст. про О. Зуєвського, В. Лесича, Е. Павнда та ін.) обґрунтував поняття «пародії» як нового народження літ. форм, висунув мірило «оптичного» та «позаоптичного» слова на розрізняння прози та поезії. Найбільшій пам'ятці старої укр. літератури присвячена праця «Слово о полку Ігореві» (1949) І. Огієнка; вийшло також ювілейне вид. «Слова» (1950) в перекладі, з коментарями й ст. С. Гординського. З ділянки шевченкознавства вийшли: монографія «Життя Тараса Шевченка» (1955), П. Зайцева, студія «Провідні етапи розвитку сучасного шевченкознавства» (1946) В. Петрова, «Покажчик видань Шевченкових творів» (1961) і біографічний нарис «Горе і радість в Шевченковому житті» (1952) В. Дорошенка, «Шевченко і Москва» (1952), «Творчість Т. Шевченка на тлі західньоевропейської літератури» (1956) і «І. Франко – дослідник Шевченкової творчости» (1956) Ю. Бойка, «Словник Шевченкової мови» (1961) І. Огієнка, «Правда Кобзаря» (1961) В. Барки, «Шевченкіяна на Заході» (1959) Я. Рудницького та багато ін. Найновішій добі присвячені перевидання заборонених в УССР поетів – «Обірвані струни» (1955) Б. Кравцева, «Розстріляна муза» (1955) Я. Славутича і найповніша з цих публікацій «Розстріляне відродження» (1959) Ю. Лавріненка, у якій автор у численних літ. портретах і заг. ст. обґрунтовує домінанту необарокового стилю в найновішій укр. літературі. Крім того, вийшли заг. огляди сов. літератури: «Література підсовєтської України» і «Укр. проза 1920– поч. 1930-их рр.» (ЗНТШ, 167, 1958) М. Глобенка, «На багряному коні революції» (1960) Б. Кравцева. Перевидано «Нове укр. письменство» (1961) М. Зерова і «Статті, розвідки й біо-бібліографічні матеріяли» М. Плевако (1961, вступна ст. Г. Костюка) і з вступними ст. твори сучасних письменників, заборонені в УССР: Ю. Яновського, В. Підмогильного, М. Хвильового, М. Куліша, М. Зерова, П. Филиповича, В. Свідзінського, Є. Плужника та ін. Заг. питанням теорії літератури присвячені праці: «Укр. вірш» (1947) С. Гординського, «Нариси з теорії літератури» (I, 1954) І. Кошелівця, «Новеля як жанр» (1958) І. Качуровського. Ряд літературо-

знавчих праць вийшло англ. мовою: «Literary politics in the Soviet Ukraine 1917—34» (1956) Ю. Луцького, «Ukrainian Literature within the framework of world Literature» (1961) Г. Лужницького та ін.

Література: Див. ЕУ I, стор. I, стор. 732; крім того Білецький О. Укр. літературознавство за сорок років (1917—57). К. 1957; Матеріяли до вивчення історії укр. літератури, I. К. 1959.

І. Кошелівець

Літин (IV-9), с. м. т. на сх. Поділлі над р. Згаром, р. ц. Вінницької обл. Стара оселя, 1578 перетворена на м.; багато зазнав під час коз. воєн 17 в.; за царату пов. м. Подільської губ., тепер у занепаді. Літинщина була в 1820—30-их рр. р-ном збройних виступів селян під проводом *У. Кармалюка;* 1919—20 pp. — операційний р-н повстанців отамана *Шепеля* в боротьбі з большевиками й денікінцями, 1919 — УГА, 1920 — Армії УНР.

Літківське євангеліє, рукописне четвероєвангеліє кін. 16 в., відкрите в с. Літках на Чернігівщині (255 аркушів); списане в основному з якоїсь ц.-слов. ред. євангелія київ. друку на Волині (за здогадом О. Грузинського, в Луцькому Хресто-Воздвиженському братському манастирі між 1595—1600 рр.); листки 122 (оборот) — 146 це вставлений укр. переклад частини євангелія Луки, при чому його перша частина збігається з текстом *Пересопницького євангелія* 1556—61 pp., а в другій уже переважає ц.-слов. елемент; мову укр. частини Л. є. досліджував О. Грузинський і надрукував її текст («Чтения в Обществе Нестора Летописца», т. 22—23).

Літографія, спосіб відбивати з літографічного каменя на папір і помножувати рисунки, тексти ноти тощо, застосований зокрема для репродукції мист. творів (коли це виконує сам мистець — автолітографія) і гол. в пром. графіці (плякати, етикети, обкладинки). На Україні Л. як виробництво відома з 1820-их рр. в Одесі (англієць Гаю) і Львові (німець Піллер, з 1846 при Ставропігії, з 1880-их — українці А. Пришляк, А. Андрейчин та ін.), з 1830-их рр. у Києві (з 1852 майстерня Н. *Буяльського,* з 1866 школа Л. при друкарні Києво-Печерської Лаври під керівництвом Ґ. Шенгальда та І. Гавпта), з пол. 19 в. Л. поширена і в ін. містах України. З 1925 майстрів Л. готують у Київ. Художньому Ін-ті.

Євангелист Марко (автолітографія В. Боровиковського, 1815)

Перші укр. мистці-літографи — В. Боровиковський (автолітографії з 1815), П. Боклевський, М. Микешин, К. Трутовський та ін. У 20 в. чорна і кольорова Л. має в укр. графіці численних представників: В. Аверін, Й. Дайц, М. Дерегус, О. Довгаль, М. Жук, Г. Бондаренко, О. Сахновська, Л. Ґец, В. Касіян, В. Литвиненко, В. Парчевський, Г. Пустовійт, М. Самокиш, Є. Світличний, З. Толкачов, Г. Якутович, В. Ярошенко та ін.

«Літопис Бойківщина», краєзнавчий журн., вид. т-ва *«Бойківщина»* в Самборі; виходив неперіодично 1931—39 (9 випусків), ред. В. Кобільник. Ст. з історії, етнографії, нар. госп-ва, географії Бойківщини.

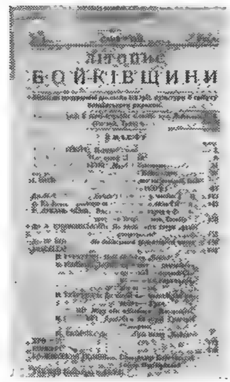

Літопис Бойківщини

«Літопис друку УРСР», див. *«Літопис Українського Друку».*

Літописи, найвизначніші пам'ятки іст. літератури стародавньої Руси, писані як хроніки (щорічні записи, аннали); містять у собі також різний літ. матеріял: оп., леґенди, біографії тощо та запозичення з візант. хроністів. Літописання почалося в Києві, а перше літописне зведення («свод»), що дійшло до нас у кількох ред. під назвою «Повість временних літ», було укладене печерським ченцем Нестором бл. 1110 р. Йому передували кілька київських (перше приблизно 1039 р.) і новгородських зведень.

Т. зв. Початковий Л., що ліг в основу «Повісти временних літ», починається біблійним оп. про потоп, розподіл світу між синами Ноя, далі оповідає про розселення слов'ян, про апостола Андрія і переходить до питання — «Хто первеє почал княжити» на Русі (оп. про Кия, Щека і Хорива, покликання варягів тощо). У дальшому викладі іст. подій за роками вставлені легендарні оп. про Кожум'яку (під 993 р.), про облогу Білгорода печенігами (997) та ін. Нестор не тільки доповнив Початковий Л. (що кінчається 1093 р.), а й продовжив його до 1110 р., додавши відомості про усобиці між синами Ярослава, напади половців на Київ, з'їзди кн., осліплення Василька. Друга ред. «Повісти» (1116) належить ігумену Видубецького манастиря Сильвестру, який, крім ін., доповнив її промовою Володимира Мономаха на Долобському з'їзді кн. (1103); імовірно, у Видубецькому манастирі було додане до «По-

вісти» і «Поучення дітям» Володимира Мономаха. Третя ред. «Повісти» складена приблизно 1118 р. в Києво-Печерському манастирі.

«Повість временних літ» лягла в основу дальшого літописання в Києві та ін. центрах Руси. Л. складалися при манастирях (Києво-Печерський, Видубецький) і княжих дворах. Продовженням «Повісти временних літ» був т. зв. «*Київський літопис*» 12 в. Є відомості про чернігівський, переяславський і гал. Л. 12 в., що не збереглися, але уривками увійшли до ін. літописних зведень.

Оп. про осліплення Василька Теребовельського, що увійшло до «Повісти временних літ», як високий зразок тогочасної іст. повісти, свідчить про значні традиції гал. літописання 11–12 вв. З другої пол. 13 в., з упадком Києва і перенесенням держ. центру до Гал.-Волинського князівства, тут зосередилося і літописання, яке дало Гал.-Волинський Л., написаний наприкін. 80-их рр. 13 в., – гол. джерело іст. України цієї доби. Він складається з двох головних частин – галицької (1201 – приблизно 1262 рр., писаної в Галичі) й волинської (до 1292 р., писаної, мабуть, у Володимирі), які, в свою чергу, мали кілька ред. (щонайменше 5). Гал.-Волинський Л. продовжує попередні Л. – «Повість временних літ» і Київ. Л. (що закінчується 1200 р.) й подає хронологічно (хронологія вставлена щойно в пізніших ред. і має часто умовний характер) історію Гал.-Волинського князівства від 1201 до 1292 р. Іст. події автори Л. оцінюють з погляду конечности об'єднання всієї Руської землі, з правом гал. кн. на володіння столицею Руси — Києвом, стоячи за сильну централізовану владу кн. в їх боротьбі проти боярства. Особливо Л. виділяє постать Данила Галицького, що од голови до ніг «не бѣ на нем порока». Від 1264 р. до кін. Гал.-Волинський Л. зосереджує свою увагу на іст. Волинської землі і відносинах з Литвою і Польщею. У Л. вставлено високомистецькі, пройняті патріотизмом військ. повісті й літ. оп., що своєю майстерністю нагадують «Слово о полку Ігореві» (напр., про євшан-зілля).

Від 14 в. літописання увійшло в нову добу – складання загально-руських зведень. Так постали *Лаврентіївський літопис* (бл. 1377), *Іпатський літопис* (поч. 15 в.) і багато ін., що дійшли до нашого часу в пізніших списках і здебільша були видані в «Полном собрании русских летописей» 1–26 (1841–1959).

Староруська літописна традиція в 14–16 вв. продовжувалася в Лит.-Руській державі, гол. на Білорусі, яка найменше потерпіла від тат. спустошення. Тому Л. цієї доби мають назву лит. або зах.-руських Л. З багатьох списків (13), опублікованих в «Полном собрании русских летописей» (тт. 16–17), для укр. історіографії більше значення мають: *Супрасльський літопис*, скомпільований 1520 р. з різних іст. джерел, Л. Биховця (кін. 16 в.), Баркулабівський Л. (кін. 16 – поч. 17 в.), складений в с. Баркулабові б. Могилева, що, крім іст. подій, подає відомості про діяльність церк. братств.

Значна кількість Л. збереглася з 17—18 вв. Однією з визначних пам'яток цієї доби є Густинський Л. («Кройніка»), написаний, за припущенням дослідників (А. Єршов), між 1623—27 рр. З. Копистенським; він зберігся у списку 1670 р. ієромонаха Густинського манастиря М. Лосицького. Крім компіляції з старих Л., він містить багатий іст. матеріял, доведений до 1597 р., гол. про взаємини України з Литвою, Польщею, Кримським ханством, Туреччиною, про унію, початки козаччини та ін. До цього ж часу належить і зб. літописних оп. невідомого автора п. н. «Літописці Волині і України», компіляція з старих Л. з додатком записів Б. *Балики* про події кін. 16 – поч. 17 в. та ін. Певне значення мають і місцеві Л. цієї доби: Хмельницький Л. (знайдений у Хмельнику на Поділлі) з іст. відомостями 1636–50 рр., зокрема важливими для історії початків Хмельниччини; Львівський Л. (названий так за місцем знайдення), що описує події 1498–1649 рр. (докладніше від 1630 р.) перев. на Київщині, Поділлі й Галичині; Межигірський Л. (знайдений у Межигірському манастирі), який оповідає про події 1393–1620 рр. на Київщині й Волині.

Окрему групу складають манастирські Л., які подають також важливі матеріяли для льокальної історії, зокрема Густинський манастирський Л. (1600–41), Межигірський манастирський Л. (1608–1700), Добромильський Л. (1648–1700), Підгорецький Л. (1659—1715). Мгарський Л. (1682–1775), Сатанівський Л. (1770–93) та ін.

Особливе значення серед Л. 17–18 вв. мають іст. твори, присвячені коз. війнам (звідси їх умовна назва – «козацькі Л.», хоч від Л. у стислому розумінні слова вони значно відрізняються), зокрема твори «Самовидця» (див. «*Самовидця Літопис*»), Г. *Граб'янки*, С. *Величка*, кілька дрібніших творів 18 в. (*Лизогубівський Л.*, Чернігівський Л. тощо) і спроб прагматичного викладу історії (див. *Історіографія*).

Література: Шахматов А. Разыскания о древнейших русских летописных сводах. П. 1908; Сушицький Т. Зах.-руські літописи

1—2. К. 1921, 1929; Перфецкий Е. Русские летописные своды. Братислава 1922; Приселков М. История русского летописания XI—XV вв. П. 1940; Лихачев Д. Русские летописи. М.-Л. 1947; Пашуто В. Очерки по истории Галицко-Волынской Руси. М.-Л. 1950; Чижевський Д. Історія української літератури. Нью-Йорк 1956; Doroshenko D.-Ohloblyn O. A survey of Ukrainian Historiography. Нью-Йорк 1957; Генсьорський А. Гал.-Волинський Літопис. К. 1958.

«Літопис Національного Музею», неперіодичний журн., що його видавав у 1934—39 рр. Нац. Музей у Львові. Див. *Львівський Державний Музей Українського Мистецтва.*

«Літопис політики, письменства і мистецтва», тижневик у Берліні з грудня 1923 до кін. 1924, вид. «Укр. Слова», гол. ред. С. Томашівський.

«Літопис Революції», журн. історії КП(б)У і жовтневої революції на Україні, виходив у Харкові 1922—33 спочатку рос., з 28 кн. укр. мовою, перев. раз на 2 місяці; вийшло 57 кн. Містить багато матеріялів, які в пізнішій офіц. історії КПУ промовчуються.

«Літопис Українського Друку», орган держ. бібліографії УССР, вид. Укр. Книжкової Палати, виходив у Харкові 1924—30, місячно (1924), двотижнево (1925—26), тижнево (1927—28) і квартально (1929); «ЛУД» містив бібліографічний опис усіх друків, що появлялися в УССР, і укр. друків поза її межами та огляди й ст. з ділянки бібліографії. Припинений у жовтні 1930, відновлений 1935 р. п. н. «Літопис друку УРСР», з 1936 (з перервою в 1942—45 рр.) видається серіями з різною періодичністю (місячно, двотижнево і квартально) — «Л. д. — Книги», «Л. д. — Газетні статті», «Л. д. — Журнальні статті», «Л. д. — Рецензії» й ін. Матеріяли за 1931–34 і 1942–45 рр. додатково появилися в 1936 і 1949 рр.

«Літопис Червоної Калини», ілюстрований місячник, присвячений гол. історії укр. визвольної боротьби в 1914–21 рр., виходив у Львові 1929–39 у в-ві *«Червона Калина»* за ред. Л. Лепкого і В. Софронова-Левицького; багатий мемуарний матеріял, бібліографія, укр. історіографія за 1921–30 рр., документальні фотографії й малюнки.

«Літос» (з грец. — камінь), полемічний твір проти уніятів, зокрема проти К. *Саковича*, виданий у Києві 1644 р., підписаний псевд. Євсевій Пимин. В обробці «Л.» брав участь П. Могила. Видано в «Архиве Юго-Зап. России» (ч. 1, т. IX, 1893).

Літургіка, наука про *Літургію* (див.).

Літургікон (грец.), або Служебник, богослужбова книга (див.), що подає «чин», «послідованіє», себто порядок *Літургії.* У Л. містяться тексти молитов свящ., диякона та вірних, а також обрядові приписи, виконувані при відправі літургії. У кін. Л., в «Учительному ізвестії» подаються постанови про Літургію. Повний або «Великий» Л. містить, крім тексту трьох літургій, потрібні при літургії тексти Євангелія та Апостола. У давніх рукописних Л. були різні варіянти літургії. Також перші друковані вид. Л. були роблені приватними особами, часто без офіц. схвалення церк. владою, звідси неоднозгідність Л. навіть у межах однієї церк. юрисдикції.

Спираючись на рукописи та звичаї, львівський єп. Гедеон *Балабан* видрукував у Стрятині 1604 перший на укр. землях «Служебник». Наступним авторитетним вид. є «Л., си єсть Служебник от літургіи св. Василія Великого, Іоанна Златоустого і преждеосвященних...», митр. Петра Могили, схвалений Київ. собором 1629 та видрукуваний 1629 і 1639. Із давніх важливі ще Л., видані у Вільні 1617 та Львові 1636, 1646, 1666, 1681, 1691. Укр. Кат. Церква спочатку користувалася вид. Л. з Вільни, Києва та Львова. 1692 р. вийшов у Вільні, заходами митр. Кипріяна Жоховського, Л., що став прототипом пізніших вид. 17—19 вв., — у Супраслі, Угневі, Почаєві, Львові, Жовкві, Перемишлі. Нове офіц. вид. Л. для Укр. Кат. Церкви зладжене старослов. мовою у Римі 1942. В Укр. Правос. Церкві, почавши від 1917 р., вийшло кілька вид. Л. в укр. перекладі, проте досі немає офіц. визнаного, загальнообов'язкового перекладу. Див. також *Богослужбові книги.*

Літургічні книги, див. *Богослужбові книги.*

Літургія (грец. «прилюдна служба»), Служба Божа, рідше обідня — найважливіша з христ. богослужб. Під час Л. згадується земне життя Христа й довершується таїнство Евхаристії, що його виконує свящ. або єп. на антимінсі, звич. у церкві на престолі. Порядок Л. Сх. Церкви оформлено в 4 в. вселенськими учителями й святителями. Обрядові різниці Сх. і Зах. церков створили

різні типи Л., — вони мають розбіжності у тексті та обрядових приписах, але подібні в найголовніших пунктах. З трьох типів Л. в укр. Церкві звичайна Л. Івана Золотоустого. Л. Василія В. відправляється 10 разів на рік, найчастіше під час Великого посту. У звичайні дні (не суботу—неділю) Великого посту правиться Л. Напередосвячених Дарів (Григорія Двоєслова). Чин (порядок) Л. знаходиться в «Служебнику» або «*Літургіконі*». Див. також *Богослужби*.

Наук. і практичним вивченням Л., як також вивченням цілости богослужби даного обряду, займається окрема богословська дисципліна — літургіка.

Ліфшиць Ілля (*1917), фізик родом з Харкова, чл.-кор. АН УРСР (з 1948) і АН СССР (з 1959), проф. Харківського Ун-ту (з 1944); понад 140 праць з ділянки сучасної теорії твердого тіла, фізики низьких температур і суміжних галузей теоретичної фізики, заг. питань квантової механіки і статистики, теоретичної електроніки й електродинаміки.

Ліцей, назва сер., подекуди й вищої школи. В дорев. Росії Л. зазнавали частих реформ і не витворили виразного типу. На підрос. Україні в 19 в. були три ліцеї, що мали характер вищих шкіл: *Безбородьківський* Л. у Ніжені (1832—75), *Рішельєвський* в Одесі (1817—65) і поль. *Крем'янецький* (1819—31).

В Галичині за австр. часів назву Л. мали неповні сер. загальноосв. школи для дівчат; єдиним укр. жін. Л. був жін. Л. у Перемишлі. За Польщі після шкільної реформи з 1932 р. Л. називано сер. школи вищого типу: дворічні загальноосв., які становили надбудову гімназій (див. ЕУ 1, стор. 328), пед. й фахові. В Галичині й на Волині 1939 р. було 21 укр. Л. (5 держ., 16 приватних). Крім того, 3-річний Кооп. Л. у Львові (Ревізійного Союзу Укр. Кооператив) і держ. Хліборобський Л. в Чернелиці.

Лічков Борис (*1888), геолог, у 1920-их рр. проф. Київ. Ін-ту Нар. Освіти і керівник Укр. Філії Геол. Комітету; праці з геології і геоморфології Придніпров'я; засланий 1934 р.

Лічков Леонид (1855—?), статистик, співр. «КСт.», в якій містив ст. й замітки на іст., екон. та статистичні теми.

Ліщина звичайна (Corylus avellana L.), високий чагарник з родини березуватих, з широким листям, базькуватим цвітом та їстівними смачними овочами-горіхами; вибаглива до ґрунту, творить корисну підмішку в дубових і соснових лісах, своїм листям заслонюючи ґрунт та збагачуючи його. Деревно вживають в столярстві й на вугіль для малювання та при виробництві мисливського пороху. Л. ведмежа (або горіх) (C. colurna L.), невисоке декоративне дерево зустрічається в парках і садах.

І. Ліщинський

Ліщинський Іван (1880—1941), учитель, гром. діяч; за ЗУНР держ. шкільний інспектор, гол. Орг-ції українців м. Львова (1923—29), гол. Взаємної помочі укр. учительства (1925—29), посол до поль. сойму від УНДО (1928—30), політ. в'язень у Бересті (1930).

Ліщинський Омелян (*1913), маляр-пейзажист родом зі Львова, закінчив Варшавську Академію Мистецтв (1939), викладач училища прикладного та декоративного мистецтва у Львові; виставляє з 1941 р. («Карп. пейзажі», «Вечірній мотив» й ін.); спочатку модерніст, у сов. умовах перейшов на «соцреалізм».

ЛКСМУ, див. *Комсомол*.

Ллойд Джордж (Lloyd George) Давид (1863—1945), англ. політик і провідник ліберальної партії, в 1916—20 рр. прем'єр англ. уряду і чл. Ради Чотирьох, яка диктувала мирові умови на Версальській мировій конференції. Противник дозволу на поль. окупацію Сх. Галичини, визнавав потребу її самовизначення. В справі розподілу Росії на нац. держави хитався.

Лобаєв Борис (*1900), вчений у галузі опалювально-вентиляційної техніки, родом з Сумщини, д. чл. Академії Будівництва і Архітектури УРСР (з 1956), проф. Київ. Інженерно-Будів. Ін-ту (з 1949); понад 50 наук. праць.

Д. Лобай

Лобай Данило (*1890), гром.-політ. діяч і публіцист у Канаді, родом з Галичини; до 1935 р. ком., один із засновників *Укр. Робітничо-Фармерського Дому* і ред. газ. «Укр. Роб. Вісті» (1919—1935), з 1935 соц. діяч (гол. *Укр. Робітничої Орг-ції)*, ред. газ. «Вперед» (1936—40), співред. «Укр. Голосу». Ст. антиком. характеру та ін. Окремо вийшли: «За дійсне вияснення положення на Радянській Україні» (1935), «Непереможна Україна» (1950).

Лобанова Лілія (*1922), оперова співачка, драматичне сопрано, з 1948 солістка Київ. опери; гол. партії в опе-

рах «Богдан Хмельницький», «Енеїда», «Милана», «Євгеній Онєгін», Маріянна в «Арсеналі» й ін.

Л. Лобанова

Лобанов-Ростовський Яків (1760—1831), кн., ген.-губернатор Лівобережної України 1808—16; 1812 керував оргцією 17 «малоросійських» полків для війни з Наполеоном. Провадив сувору політику рос. централізму, чим викликав велике невдоволення укр. шляхетства.

Лобань див. *Кефаля*.

Лобато (Lobato) Монтейро (1886—1948), один із найвидатніших браз. письменників (повість «Урупес» й ін.), активний прихильник самостійної України; 1938, під час подій на Закарп. Україні, виступав з обороною укр. справи.

Лобачевський Єрофей (1783—1871), правос. церк. діяч і дослідник Волині, архимандрит Загаєцького (з 1819) й Дерманського (з 1825) манастирів, з 1845 вікарний єп. в Острозі; монографії й ст. з історії та етнографії Волині.

Лобачевський Микола (1793–1856), визначний рос. математик укр. роду, довголітній проф. Казанського Ун-ту, піонер (поряд з І. Боляєм), модерної не-Евклідової геометрії.

Лобисевич Опанас (1732–1805), письм., один з піонерів укр. нац. літ. відродження, з коз.-міщанського роду на Чернігівщині. Вчився в Київ. Академії (з 1747) і Петербурзькому акад. Ун-ті (з 1754); 1761 — перекладач при гетьмані К. Розумовському, в 1765—74 — його секретар і начальник канцелярії гетьмана, згодом новгородсіверський пов. (1783) і губ. (1785—87) маршалок шляхетства. Один з лідерів Новгородсіверського патріотичного гуртка 1780—90 рр (див.). Л. був автором «Вергилиевих Пастухов... в малороссийский кобеняк переодетых» (1794), укр. переробки «Буколік» Верґілія, але цей твір Л. до нас не дійшов. Переклади з латинської й франц. мов на рос. були вміщені в ж. «Трудолюбивая Пчела» (1759) і «Барышек Всякия Всячины» (1770).

Лобода (Chenopodium L.), одно- або багаторічні рослини з родини лободуватих. На Україні ростуть 22 види, з яких найбільш поширені Л. біла (Ch. album L.), Л. багатонасінна (Ch. polyspermum L.), Л. гібридна, бешишник (Ch. hybridum L.) — всі бур'яни; для етерової олії культивують Л. пахучу (Ch. ambrosioides L.).

Лобода Андрій (1871—1931), фолкльорист, літературознавець і педагог, проф. Київ. Ун-ту (з 1900), д. чл. УАН (з 1922) і дир. її Етногр.-фолкльорної Комісії, д. чл. НТШ, чл.-кор. АН СССР, засновник і ред. «Етногр. Вісника» (1925—30); бл. 100 наук. праць з фолкльору, літературознавства, мовознавства і педагогіки. Гол. з них: з ділянки сх.-слов. фолкльору — «Белорусская народная поэзия и русский былевой эпос» (1895), «Русские былины о сватовстве» (1904), посібники «Лекции по народной словесности» (1909) й ін.; з ділянки історіографії фолкльору «Русский богатырский эпос» (1896), «П. Куліш-етнограф» (1919) та ін.; численні огляди й рецензії.

А. Лобода

Лобода Віктор (1823 — після 1876), чл. Полтавської Громади, закінчив корпус інж. шляхів у Петербурзі, був урядовцем на Україні й у Росії. З 1858 р. в Полтаві. 1862 р. заарештований за участь у політ. гуртках з «крайнім малоросійським спрямуванням» (Л. був прихильником політ. самостійности України) і засланий у Пермську губ.; 1868 звільнений без права повороту на Україну. Автор літ. творів, публіцистичних ст. і спогадів про Шевченка.

Лобода Григорій, коз. гетьман (1593—96, з перервами), родом з Київщини, представник заможного козацтва; в 1594 і 1595 рр. відбув протитур. похід у Молдавію, як союзник Рудольфа II; під час коз.-поль. війни 1596 р., разом з С. *Наливайком*, робив наїзди на Київське воєводство та Білорусь. Під час міжкоз. сутичок у Солоницькому таборі, забитий прихильниками Наливайка.

Лобода Стефанія (1827—87), рос. письм. укр. роду, дружина Віктора Л.; 1862—68 разом з чоловіком на засланні. Спогади про Т. Шевченка (під псевд. Кропивина).

Лобода Федір, діяч Хмельниччини; полк. переяславський (1649), ген. суддя (1654, 1658); 1659 р. депортований до Московщини.

о. Р. Лободич

Лободич Роман (*1893), укр.-кат. свящ., соборний крилошанин, церк. і суспільний діяч у Станиславові і Львові (з 1938),

в 1935—38 чл. поль. сенату; тепер у Філядельфії (ЗДА), в 1957—59 рр. гол. Союзу українців-католиків «Провидіння».

Лободовський Михайло, письм., перекладач св. Письма і «Тараса Бульби» М. Гоголя (1873) на укр. мову, автор брошур, видавець часопису «Порада» в Харкові (1906).

М. Лободовський

Лободовський (Łobodowski) Юзеф (*1909), поль. поет, літературознавець і публіцист родом з України. У зб. „Złota hramota" (1954), „Pieśń o Ukrainie" й ін. оспівує красу та минуле України; продовжує традицію «укр. школи» в поль. літературі. Переклади Шевченка й сучасних укр. поетів на поль. мову. Ст. про сучасну укр. літературу в поль. і укр. ж., зокрема в ж. „Kultura". Вірші Л. на укр. мову перекладали С. Гординський, Л. Полтава й ін. Тепер живе в Еспанії.

Ловецтво, див. *Мисливство.*

Ловчий, особа на княжому дворі, що супроводила кн. під час ловів; виконував деякі урядові функції з доручення кн. Л. збирали для власного утримання з міст і сіл т. зв. «ловче» натурою або грішми. Функції Л. пізніше перебрав сокольничий. Вперше згадується в «Поученнях» Володимира Мономаха.

Логвиненко Михайло (*1921), літ. критик родом з Одещини; ст. в пресі, офіц. інтерпретація М. Островського в кн. «Микола Островський — борець за мир» (1952), «Микола Островський — художник слова» (1956), «Публіцистика М. Островського» (1959).

«Логос», богословський наук. квартальник, видається з 1950 р. укр. редемптористами в Йорктоні (Канада) за ред. М. Германюка (до 1951 р.), В. Маланчука і (з 1961) М. Гринчишина; присвячений проблемам богословської думки та історії укр. Церкви.

Лодій Петро (1764—1829), філософ і правник родом з Пряшівщини, з 1787 р. проф. логіки, метафізики й етики в «Studium Ruthenum» (Львів), з 1801 проф. Краківського Ун-ту, з 1803 р. в Петербурзі — проф. Пед. Ін-ту (з 1804) і новозаснованого ун-ту (з 1819). Л. відстоював погляди Х. Вольфа і вольфівця Х. Бавмайстра; підручники «Логические наставления» (1815), «Теория общих прав . . .» (1828); панегірики, переклад підручника етики Бавмайстра (1790) на ц.-слов. мову з домішкою українізмів.

П. Лодій

Лоза, див *Верба.*

Лозинська Тіна (*1904), оперова співачка, лірично-драматичне сопрано; з 1928 на сцені Одеської й Київської опер; заслана з чоловіком 1935 р.

Лозинський Володимир (1855—1914), гром. діяч, за фахом лісівник, замолоду брав участь у рос. орг-ції *«Нар. Воля»* і в Рос. Соц. Рев. Партії, пізніше допомагав *«Укр. Нар. Обороні»* (при провалі 1909 врятував багато людей), підтримував матеріяльно журн. «Шершень» (1906), «Світло» (1909—14), «Укр. Етногр. Збірник» (1914) та ін.

Лозинський Йосип (1807—89), гр.-кат. свящ., етнограф, публіцист і граматик; під впливом Копітара й півд.-слов. правописної дискусії запропонував завести в Галичині латинку („Abecadło i uwagi nad rozprawą abecadła polskiego do piśmiennictwa ruskiego", 1834), що викликало опір серед укр. інтеліґенції (м. ін. і М. Шашкевича); в дусі нар. мови зладив пополь. цінну граматику „Gramatyka języka ruskiego (małoruskiego)", 1846; видав латинкою зб. зах.-укр. весільних пісень „Ruskoje wesile" (1835); послідовно поборював язичіє в укр. літ. мові, особливо в граматичних працях Й. *Левицького* («О образованю языка руского», 1849); ст. про нар. гри в «Зорі Галицькій» (1860), «Жите І. Снігурского» (1851).

о. Й. Лозинський

Лозинський Михайло (1880—1937), правник, публіцист і політ. діяч; довголітній співр. і співред. «Діла», співр. «Гасла» (орган РУП-у), «Гром. Думки», «Ради» й ін.; з березня 1919 товариш секретаря закордонних справ ЗОУНР і чл. делеґації для ведення переговорів в справі укр.-поль. перемир'я та на Мирову Конференцію в Парижі; 1921—27 проф. міжнар. права УВУ в Празі, зго-

дом керівник катедри права Ін-ту Нар. Госп-ва в Харкові. Праці з найновішої історії Зах. України («Поль. і руський рев. рух і Україна», 1908; «Галичина в рр. 1918—20, розвідки і матеріяли», 1922 — цінний нарис політ. історії ЗУНР-ЗОУНР й ін.), права (підручник «Міжнародне право», 1922; «Охорона нац. меншостей в міжнар. праві», зб. УВУ, присвячений С. Дністрянському, 1923 та ін.), розвідки про М. Драгоманова, М. Павлика й ін. В 1930 р. заарештований, помер на засланні на півн. Уралі.

М. Лозинський

Лозівський (V—19), с. м. т. Фрунзенського р-ну Луганської обл., положене в півн. частині Донбасу, 5 800 меш. (1959). Кам'яновугільна шахта, вуглезбагачувальна фабрика.

Лозінський (Łoziński) Броніслав (1848—1911), поль. історик; студії з історії Галичини австр. доби (монографія про графа А. Голуховського, гал. становий сойм та ін.).

Лозінський (Łoziński) Володислав (1843—1913), поль. письм., літ. критик і історик родом з Самбірщини, дослідник побуту міщанства і шляхти Галичини та старовини Львова; „Patrycjat i mieszczaństwo lwowskie w XVI—XVII w." (1892), „Złotnictwo lwowskie w dawnych wiekach" (1889), „Sztuka lwowska w XVI—XVII w." (1898), „Prawem i lewem..." (1903), „Życie polskie w dawnych wiekach" (1921) й ін.

Лозова (V—17), м. на півд. Слобожанщині, р. ц. Харківської обл., 28 700 меш. (1959); великий зал. вузол, підприємства по обслуговуванню зал. транспорту. В квітні 1918 р. бої Армії УНР з большевиками.

Лозоватка, р. на Приозівській низовині, впадає в Озівське м.; довж. — 72 км, сточище — 560 км².

Лозовий (псевд. Михайла Ходаківського) Василь (*1911), письм. родом з Волині; повісті «В долині Стрипи» (1948), «Пісня землі» (1952), «Село під горою» (1958), на тему «возз'єднання» — «Сонце недалеко» (1959).

Лозовський Данило, див. *Свєнціцький* Павлин.

Лозовський Олександер (1901—22), графік, учень Ю. Нарбута; використовував мотиви з старо-укр. мініятюри й нар. кераміки; обкладинки до творів С. Васильченка, М. Коцюбинського, П. Тичини, Т. Шевченка, нот Я. Степового й ін.

Лозовський Теодосій, єп. див. *Теодосій* Лозовський.

Лоїв (II—11), с. м. т. на укр.-білор. кордоні при впадінні р. Сож у Дніпро, р. ц. Гомельської обл. БССР; 31. 7. (10.8) 1649 р. битва, в якій лит.-поль. військо під командуванням Я. Радзівіла перемогло коз., очолене полк. М. *Кричевським.*

Локачі (III—5), с. м. т. на зах. Волині, р. ц. Волинської обл., 2 800 меш. (1959); харчова пром-сть.

Лола Оксен (†1919), діяч Рев. Укр. Партії та УСДРП (деякий час Спілки), київ. робітник; з 1907 на еміґрації в Еспанії, після революції 1917 повернувся на Україну і був співр. «*Робітничої Газети*».

Ломиковський Василь (1778—1845), історик і етнограф, родом з Полтавщини. Л. належить «Запись малороссийских дум» (1803—05), одна з перших зб. укр. дум; зб. «О Малороссии. О древних обычаях малороссийских, о службе воинской и гражданской, о чинах и должностях чиновников по алфавиту» (1808); її видав О. Лазаревський п. н. «Словарь малорусской старины» («КСт.», 1894, VI), він також опублікував щоденник Л. («КСт.», 1895, XI). Приятель В. Капніста, І. Р. Мартоса та ін., Л. посідав поважне місце в масонських колах на Україні.

Ломиковський Іван (†1714), ген. обозний часів гетьмана Мазепи, родом з Волині. Був ген. писарем у гетьмана М. Ханенка, а в 1670-их рр. перейшов на Лівобережжя, де був з 1689 р. — чл. укр. уряду, як ген. хорунжий (1689—91), ген. осавул (1692—1707), ген. обозний (1707—09). 1690 р. був наказним гетьманом. Один з найбільших прихильників розриву з Москвою, пішов 1709 р. на еміґрацію; помер в Ясах.

Ломиковські, старшинський рід на Лівобережній Україні 17—18 вв. До нього належали зокрема: Іван Л., держ. діяч мазепинської доби, і його нащадок Василь Л. (див.).

Ломиніс (Clematis L.), чагарники або багаторічні рослини з родини жовтецюватих. На Україні росте 6 видів, серед них: Л. прямий (C. recta L.), часто трапляється по лісах, між кущами в ліс. р-нах і в Лісостепу, рідше — Л. суцільнолистий, забий-круча (C. integrifolia L.), по схилах балок в степ. і лісостеп. р-нах. Як декоративні розводять: кавказький виткий вид (C. viticella L.) та його гібрид з індокитайським з великими квітками.

Ломинський Федір (1856–1927), гістолог родом з Києва, проф. Київ. Ун-ту (з 1921 — Київ. Мед. Ін-ту); праці Л. присвячені вивченню паразитизму мікробів, питан-

ням цитології. Л. вперше (1882) помітив здатність нервових клітин до поділу (каріокінезу); 1884 описав явище нейронофагії (поглинення ушкоджених нейронів лейкоцитами).

Ломницький Єремія (1860—1916), василіянин, місіонер, засновник Згромадження Сестер Служебниць (1892), рел. письм., у 1907—15 рр. ректор Духовної Семінарії в Станиславові; вивезений рос. військом, помер на засланні в Сімбірську.

Ломніцький (Łomnicki) Маріян (1845—1915), поль. геолог і зоолог укр. роду, д. чл. НТШ; праці з геології (зокрема геологічні карти) та зоології Галичини.

Ломоурі Ніко (1852–1915), грузинський письм.; освіту дістав у Київ. Духовній Академії і в Києві розпочав літ. діяльність (оп. «Русалка», 1878). Л. перший перекладач Т. Шевченка на грузинську мову («Наймичка», 1881).

Лондон, столиця Великобрітанії (Вб.) і гол. осередок Бріт. Коммонвелту, один із світових, політ., екон. і культ. центрів; 8 200 000 меш. (разом з передмістями). На поч. першої світової війни в Л. Г. *Рафалович* інформував англійців про укр. проблеми, в 1919–23 рр. діяли дипломатичні місії УНР і ЗУНР. В 1931—39 рр. в Л. мало осідок *Укр. Бюро* Я. Макогона, яке вів Ю. Кисілевський; у 1932–34 рр. група гетьманців видавала інформаційний бюлетень „The investigator" (ред. В. *Коростовець*). У 1944–47 існувало Укр. Центр. Допомогове Бюро, організоване Комітетом Українців Канади. Більше ч. українців поселилося з 1946 р.: вояки з поль. корпусу ген. Андерса, кол. полонені Дивізії «Галичина» та переміщені особи з Німеччини (1947—48 рр., див. *Великобрітанія*).

Тепер укр. громада в Л. нараховує бл. 1 000 осіб, перев. робітників у пром-сті й торгівлі. Л. є осідком централь більшости укр. орг-цій і установ у Вб. (деякі у власних будинках, перев. з відділами на провінції): обох церков – укр. кат. еп. екзарха і Ген. Управління УАПЦ, *Союзу Українців у Вб.* (СУБ), *Об'єднання Українців у Вб., Англо-Укр. Т-ва,* Добрусу, Т-ва Сприяння Укр. Нац. Раді та ін.; представництв – АБН і Укр. Нац. Ради; комбатантських — *Об'єднання бувших Вояків-Українців у Вб.,* Союзу бувших Вояків-Українців, Клюбу Укр. Старшин, Союзу Укр. Ветеранів й ін. У Л. є дві парохії (кат. і правос.) та ряд клітин тих орг-цій, цетралі яких існують поза Л. – м. ін. СУМ-у, КВОМ-у, Орг-ції Укр. Жінок тощо.

З в-в важливіше – *Укр. Видавнича Спілка.* Нині в Л. виходять: тижневик «*Укр. Думка*», орган СУБ-у, ж. «*Визвольний Шлях*», „*The Ukrainian Review*", «Юні друзі» (з 1955), «Сурмач» (квартальник, комбатантський орган, з 1955), «Наша Церква» (квартальник українців католиків; з 1948 р. – з перервами), «Відомості Центр. Управління УАПЦ» (з 1950 р.). Низка журн. виходила недовгий час (див. *Великобрітанія,* стор. 226).

Багатий українознавчий матеріял є в бібліотеках Бріт. Музею та Ін-ту Славістичних Наук Лондонського Ун-ту; бібліотека при СУБ-і має чимало українознавчого матеріялу, гол. виданого після другої світової війни.

Лончина Богдан (*1917), син Василя, родом зі Львова, з 1944 на еміґрації, тепер у ЗДА, надзвичайний проф. романських мов Детройтського Ун-ту; в Галичині брав участь у студентському житті й кат. орг-ціях («Обнова», «Пакс Романа», «Орли», «Січ» у Відні, Об'єднання Праці Укр. Студентів), був референтом студентських справ при УЦК; підручник з есп. мови (1948) і переклади з есп., ст. в журн.

Лончина Василь (1886—1949), церк. і суспільний діяч у Львові, довголітній парох церкви св. Миколая; заарештований большевиками, помер на засланні.

Лончина Мелетій (1863–1933), василіянин, церк. композитор; бл. 50 церк.-нар. пісень.

Лопань, р. на Харківщині, ліва притока р. Уди (притоки Дінця), довж. — 93 км, сточище — 2 000 км². Над Л. положене м. Харків.

Лопатин (III—5), с. м. т. на Надбужанській котловині, р. ц. Львівської обл., 2 900 меш. (1959); сліди замка з 13 в.

Лопатинська Людмила (*1904), скульптор, працює в Харкові, де закінчила Художній Ін-т (1929); «Фізкультурниця на відпочинку», «Дівчина з прапорцем».

Ф. Лопатинська

Лопатинська Філомена (1873–1940), уроджена Кравчуківна, дружина Лева Л., оперова співачка-сопрано й акторка; в 1891–97 рр. в театрі «Руської Бесіди» у Львові, пізніше у Львівському міськ. оперовому театрі, деякий час у Чернівецькому нім., виступала одночасно і на укр. сцені; в 1915–16 в трупі «Тернопільських Театральних Вечорів» Л. Курбаса, 1917—23 в «Т-ві Укр. Артистів», Укр. Чернівецькому Театрі та різних гал. трупах; з сер. 1920-их рр. жила на Сов. Україні. Кращі ролі Л. — Марина («Катря Чайківна» Н. Кибальчич), партії Роксоляни («Бранка Роксоляна» Д. Січинського), Гальки (в одноіменній опе-

рі С. Монюшка), Кармен (в одноіменній опері Ж. Бізе), Тетяни (в «Євгеній Онеґін» П. Чайковського); померла в Одесі.

О. Д. Лопатинський

Лопатинський Дем'ян (1866—1951), церк. і гром. діяч, почесний крилошанин гр.-кат. львівської митрополії, катехит сер. шкіл; як парох Успенської церкви у Львові багато зробив для її мист. відновлення; в 1910–39 рр. очолював дирекцію в-ва «Діло» і чимало спричинився до його розбудови; з 1944 на еміґрації.

Лопатинський Констáнтин (1892—1948), ветеринар-інтерніст родом із Станиславова, проф. Варшавського Ун-ту; у Львові асистент Академії Ветеринарії 1920–24 і проф. т. зв. Держ. Фахових Курсів 1942–44.

Лопатинський Лев (1842—1922), мовознавець родом з Галичини; видав у Львові надрукований фонетичним правописом «Народний календар на 1865». В кін. 60-их рр. виїхав до Росії, де був педагогом; з кін. 1880-их рр. на Кавказі – куратор кавказької шкільної округи, згодом проф. у Тбілісі й Баку; дослідник кавказьких мов.

Л. Лопатинський (1868—1914)

Лопатинський Лев (1868–1914), брат Дем'яна, актор, драматург і публіцист, закінчив драматичну школу у Відні, 1892–98 в театрі «Руської Бесіди» у Львові на гол. ролях у драмах і комедіях; створив сальонові образи («Чéсть» Зудермана); 1898–1907 співр. «Руслана»; згодом адвокат у Самборі й Копичинцях. П'єси: «До Бразілії», «Беата і Гальшка», «Свекруха», «Сіль землі», «Спокуса», «Ілько Пащак», «Конкурс на мужа», «Пожар», «Кам'яний дах» й ін.; переклади, лібретта до опер «Кавалерія Рустікана», «Жидівка» та ін.

Ф. Лопатинський

Лопатинський Фавст (1899—1937), актор, режисер театру і кіна школи Л. Курбаса, син Лева і Філомени Л.; з 1914 в театрі «Укр. Бесіди» у Львові, згодом у трупі «Тернопільських Театральних Вечорів» (1915—16), у «*Молодому Театрі*» (1917—19), театрі ім. Т. Шевченка (з 1920) і «*Березолі*» (з 1922), де ставив м. ін. «Нові йдуть» (1923) і з зах.-евр. драматургії «Машиноборці» (1924) у монументально-конструктивістичному пляні. В 1926—33 рр. режисер на одеській і київській кіностудіях; фільми «Синій пакет» (1926), «Василина» (1928), «Суддя Райтанеску» (1929), «Кармелюк» (1931), перший звуковий фільм «Висота ч. 5» (1932), «Роман Міжґір'я» (1933) за його сценарієм; п'єси «Козак-Голота» і «Селькор Головко» (1926). Заарештований 1933, помер на засланні.

Лопатинський Феофілакт, еп., див. *Феофілакт* Лопатинський.

Лопатинський Юрій (*1906), син Дем'яна Л., військ. діяч, підполк. УПА (псевд. Калина), провадив від Гол. штабу УПА переговори з Гол. Командуванням поль. Крайової Армії (АК) в справі перемир'я та демаркаційної лінії, закінчені договором з 18 травня 1946.

Лопатинський Ярослав (1871—1936), композитор, з фаху лікар, працював у Галичині й у Києві (1918–23); сольоспіви, фортепіянові твори, хори, комічна опера «Еней на мандрівці», фантастична опера з власним лібреттом «Казка скал», музика до комедії «Свекруха» й ін.

Лопатинський Ярослав (*1906), математик, чл.-кор. АН УРСР, з 1947 проф. Львівського Ун-ту; праці з теорії функцій дійсної змінної, теорії диференціяльних рівнянь з частинними похідними й ін.

Лопух (Arctium L.-Lappa Juss.), дворічні рослини до 1,25—2 м заввишки з родини кошикоцвітих з товстим коренем, великими листками і пурпуровими квітками. Найбільше поширені: Л. повстистий (A. tomentosum Mill.-Lappa tomentosa Lam.) звич. по засмічених місцях, і Л. великий (A. lappa L. — Lappa major gaertn.). Корінь Л. уживають в нар. медицині як сечогінний та потогінний засіб при шкірних недугах, ревматизмі тощо.

Лорченко Василь (1877—1952), фізик родом з Київщини, проф. Київського С.-Г. Ін-ту (1927), потім ін. високих шкіл у Києві та Дніпропетровському; праці з фізики і метеорології; помер на еміґрації у Нью-Йорку.

Лосево (III—21), с. над р. Битюком, р. ц. Воронізької обл. РСФСР; 1926 р. українці становили в Лосевському р-ні 50,3% населення.

Лосенко Антін (1737—73), маляр-академіст родом з Глухова, проф. Петербурзької Академії Мистецтв (з 1770) і її перший дир. (з 1772), творець клясициз-

му і т. зв. іст. школи в рос. акад. малярстві. Семирічним хлопцем (1744) привезений до придворного церк. хору в Петербурзі, а по втраті голосу відданий на науку малярства, спершу до І. Арґунова, згодом в академіях мистецтв у Петербурзі (у проф. Ротарі), Парижі (у портретиста Рету 1760—62 і В'єна 1763—64) і Римі (1765—68). Твори на біблійні теми — «Чудесна ловля риби» (1762), «Жертва Авраама» (1765), «Каїн і Авель» (1768); античні – «Зевс і Теміда» (1769), «Прощання Гектора з Андромахою» (1773); іст. сюжети з староквяжої доби — «Св. апостол Андрій Первозванний» (1769). «Володимир і Рогніда» (1770), портрети рос. діячів культури, «Автопортрет», «Співак» й ін., акти з натури – «Натурщики» (бл. 200), які багато років служили студентам Академії зразками для копіювання. Твори Л. зберігаються перев. в ґалеріях Ленінграду.

А. Лосенко

Лосинівка (III—12), с. м. т. на Чернігівщині, р. ц. Чернігівської обл., 6 000 меш. (1959).

Лосицький Михайло, ієромонах *Густинського Троїцького манастиря*. 1670 р. списав і доповнив т. зв. Густинський літопис, використавши для цього літописи та твори Мартина Бельського, Ґваньїні та ін., і додав до нього патріотичну передмову.

Лосось дунайський, див. *Головатиця.*

Лосось чорноморський (Salmo trutta labrax Pall.), цінна пром. риба з родини лососевих, довж. тіла до 1,5 м, вага до 24 кг (найчастіше — 3—7 кг). Нечисленна риба Чорного м., весною заходить у причорноморські лимани та пониззя рік України (раніше доходив у Дніпрі до Кременчука, в Дону вище Павловського).

Лось (Alces alces L.), найбільший парнокопитий ссавець з родини оленевих, довж. тіла до 3 м., вис. до 2,3 м, вага до 650 кг, з великими, мов лопата, рогами, з коротким хвостом; шерсть коротка, сіро-бурого кольору (зимою ясніщає), живе в заболочених лісах, живиться травою, молодими гонами, листям та корою дерев. На Україні Л. був поширений до першої пол. 2 тисячоліття в усій ліс. і лісостеп. смузі, пізніше майже винищений задля смачного м'яса і цінної шкури. Нині бл. 300 Л. живе в ліс. смузі, зокрема в півн.-зах. Поліссі й у спеціяльному заповіднику б. Конотопу; охороняється законом.

Лось Федір (*1908), історик, співр. Ін-ту Історії АН УРСР; праці з історії України 19—20 вв., зокрема про аґрарну реформу Столипіна на Україні, «Формирование рабочего класса на Украине и его революционная борьба в конце 19 и в начале 20 вв.» (1955), «Революція 1905—1907 рр. на Україні» (1955) та ін.

Лоський Володимир (1874—1946), оперовий режисер та співак-бас; виступав у Київ. опері, в 1920-их рр., режисер Одеської опери; згодом мист. керівник у «Большому театрі» в Москві.

Лоський Ігор (1900—36), син Костя, історик, учасник бою під Крутами, студентський діяч у Берліні й Празі, з 1932 педагог у Львові; важливіші праці: «Українці на студіях в Німеччині в 16–18 ст.» (1931), «Українські студенти в Ростоку і Кілі» (1932) та ін.

І. Лоський

Лоський Кость (1874—1933), правник, гром.-політ. діяч, письм. і публіцист. Піонер нац. відродження Холмщини (1905 заснував «Просвіту» в Грубешові і вид. укр. популярних книжок, співвидавець газ. «*Буг*»). 1917–18 губ. комісар Холмської губ., помічник губ. комісара в Галичині, чл. Центр. Ради, дир. департаменту внутр. справ при Ген. секретаріяті, згодом в мін-ві закордонних справ; 1918—19 укр. посол у Фінляндії, пізніше в Швеції і Норвегії. З 1920 р. на еміґрації віддався перев. наук. діяльності; проф. рим. права УВУ, д. чл. НТШ; помер у Празі. Праці: «Украинский вопрос. Россия и Антанта» (1918 під псевд. Вишевич); «Нарис рим. історії» (1919), «Короткий нарис грец. історії» (1921), «Іст. джерела рим. права» (1921) й ін.; з 1896 довголітній співроб. «Исторического Вестника» (Петербурґ). Зб. фейлетонів і ст. «Від великого до смішного» (1919), переклади А. Чехова і Г. Гайне, популярні нариси.

К. Лоський

Лотикове (V—19, до 1922 – Іванівський рудник), с. м. т. на півд. сх. від м. Ворошиловського в Донбасі (Луганської обл.); 9 300 меш. (1959); кам'яновугільні шахти.

Лотоцька Олена (*1894), уроджена Фолис, дружина Володимира Л., жін. діячка родом з Галичини, з 1913 р. в ЗДА; співзасновниця *Союзу Українок Америки* (1925), довголітній чл. Гол. Управи і його гол. в 1933—34 рр. і з 1943 донині; співзасновниця *Світової Федерації Укр. Жін. Орг-цій* (1948) і заступниця її гол. Репрезентує Союз Українок Америки в Укр. Конґресовому Комітеті і ЗУДАКомітеті (в обох заступник гол.) та бере участь у різних міжнар. жін. конґресах: у Вашінґтоні (1925), Гельсінкі (1954), Монтреалі (1957), Парижі (1958) та ін.

О. Лотоцька

Лотоцька-Токаржевська Оксана (1887—1950), дочка Олександра Л., дружина Івана Т., гром. діячка на еміґрації в Туреччині (секретарка укр. посольства 1919–20 рр.), у Франції (ініціяторка укр. мист. виставок, концертів тощо), Італії й Англії; активна в укр. жін. орг-ціях; репрезентувала укр. жіноцтво на міжнар. конґресах, м. ін. у Відні (1921) і Парижі (1926); ст. на укр. теми в італ. пресі.

О. Лотоцька-Токаржевська

Лотоцький Антін (1881–1949), псевд. Я. Вільшенко, письм. і педагог, син Лева Л., довголітній учитель гімназії у Рогатині. Повісті, оп. і віршовані казочки для дітей і юнацтва перев. на іст. теми, кількакратно перевидавані: «Цвіти з поля» (1907), «Ведмедівська попівна» (1909), «Триліси» (1910), «Смертне зілля» (1921), «Наїзд обрів» (1923), «Три побратими» (1934), «Було колись на Україні» (1934), «Козак Байда» і «Роксоляна» (1936), «Отрок кн. Романа» (1937), «Княжа слава» (1939) і багато ін.; співр. дитячих ж. («Світ Дитини», «Наш Приятель» й ін.). Помер у Львові.

А. Лотоцький

Лотоцький Володимир (1888–1958), журналіст і гром. діяч родом з Галичини, з 1913 у ЗДА; активний чл. УНДП, співред. «Діла», гол. ред. «Свободи» (1910–13) у Львові, співред. (1913–18) і гол. ред. (1916–26) «Свободи» в Джерсі-Сіті, гол. ред. «Америки» (1927—43) у Філядельфії і «Нар. Волі» (1943–46) у Скрентоні; діяльний чл. УНС, ред. його укр. і англомовних вид.

В. Лотоцький

Лотоцький Лев (1850–1926), педагог і письм. родом з Бережанщини; друкувався з кін. 1890-их рр. у «ЛНВ», «Ділі» та ін. гал. вид.; зб. новель «Горицвіт», оп. «Сила молитви», поезії, комедії й ін.

Лотоцький Олександер (1870—1939), визначний гром. і політ. діяч, письм., публіцист і науковець, д. чл. НТШ, УНТК й ін. наук. установ. Літ. і публіцистичні псевд.: О. Білоусенко, О. Любенький, Spectator. Л. нар. в священичій родині в с. Брониця б. Могилева на Поділлі, закінчив Київ. Духовну Академію (1896), урядовець держ. контролю спочатку в Києві, згодом у Петербурзі (1900–17), останньо виконував обов'язки товариша ген. контролера; гол. Укр. Нац. Ради в Петрограді (1917), з травня 1917 губ. комісар окупованих рос. військами Буковини і Покуття, потім з вересня до листопада ген. писар у Ген. Секретаріяті Укр. Центр. Ради; держ. контролер в уряді УНР (1918), мін. ісповідань Укр. Держави в другому кабінеті Ф. Лизогуба; виконуючи обов'язки мін. ісповідань за Директорії, довів до проголошення автокефалії Укр. Правос. Церкви (1. 1. 1919). З січня 1919 до березня 1920 Л. перебував у Царгороді на становищі надзвичайного посла і повноважного мін. УНР у Туреччині з спеціяльною місією вести переговори з вселенським патріярхом у справі визнання укр. автокефалії. Еміґрував до Відня, пізніше до Праги і Варшави; доц., згодом проф. церк. права УВУ (1922—29), з 1929 звич. проф. іст. Правос. Церкви Варшавського Ун-ту, засновник і дир. *Укр. Наук. Ін-ту у Варшаві* (1930—38); водночас працював як чл. екзильного уряду УНР (як мін. внутр. справ і заступник гол.).

О. Лотоцький

Літературну діяльність Л. почав 1889, написав низку книжок для дітей, видавав читанки, м. ін. хрестоматію «Вінок», був співзасновником в-ва «Вік». З 1890-их рр. містив наук. і популярні розвідки в «КСт.», львівській «Правді», «ЛНВ», «ЗНТШ» та на екон. теми (про зем. відносини, кредит, кооперацію) в рос. екон. журн. та «Украинском Вестнике» і «Украинской Жизни»; Л. написав ряд ст. з іст. шкільництва на Україні і в Росії. Як публіцист Л. опублікував сотні ст. в передових рос., здебільша ліберальних журн. і газ., в обороні укр. справи та для її популяризації. Л. спричинився до повного вид. «Кобзаря» Т. Шевченка 1907 р. і до рішення Рос. Академії Наук «Об отмене стеснения малорусского печатного слова» (1910). Як церк. діяч співдіяв при вид. укр. перекладу Євангелія рос. Синодом, складав підручники Старого і Нового Завіту, був чл. комісії для перекладу богослужбових книг при Варшавському Укр. Наук. Ін-ті. Л. брав жваву участь і в гром. праці: до революції активізував молодь, організував вид. справу, зокрема здобував у 1900-их рр. дозвіл від цензури для укр. публікацій, організовував укр. фракції в Держ. Думі та виступав оборонцем укр. справи перед петербурзькою бюрократією. В укр. політ. житті був представником дем.-ліберальних і респ. поглядів, діяльний чл. Укр. Радикальної Дем. Партії, згодом УПСФ. Свою багатогранну діяльність Л. продовжував і на еміґрації, зокрема публікуючи ст. в багатьох чужомовних журн. (тур., грец., фінських, чес., поль., франц.) та беручи участь в низці гром. і культ.-наук. заходів. Л. лишився до смерти одним з моральних авторитетів еміґрації УНР.

Гол. наук. праці Л.: «Соборні крилоси на Вкраїні та Білій Русі в XV і XVI вв.» (ЗНТШ, 1896), «Суспільне становище білого духовенства на Україні і в Росії в 18 ст.» (ЗНТШ, 1898), «Укр. джерела церк. права» (1931), «Автокефалія» (I—II, 1938). Л. залишив три томи спогадів «Сторінки минулого» (1932—34) та 4 том «У Царгороді» (1939), що є цінним джерелом до іст. культ.-гром. життя України кін. 19 і поч. 20 вв.

Р. Смаль-Стоцький

Лоханський поріг, третій з *Дніпрових порогів*.

Лохвиця (III—14), м. над р. Сухою Лохвицею, р. ц. Полтавської обл., 8 900 меш. (1959); Л. згадується вперше 1320 р.; в першій пол. 17 в. належала до посілостей кн. Вишневецьких, згодом сотенне м-ко, в 1802—1918 рр. пов. м. Полтавської губ.; в 1912—14 рр. у Л. виходив тижневик «Лохвицкое Слово» рос. і укр. мовами, орган Лохвицького Т-ва сільс. господарів. Цегляно-черепичний зав., деревообробна і місц. про-сть; пед. училище, краєзнавчий музей. За 12 км від Л. розташований Лохвицький цукровий комбінат, найбільший цукровий зав. УССР, побудований 1929 р.; за 1961 р. продукція 116 400 т цукру.

Лохвицький Кіндрат (1774—кін. 1830-их рр.), київ. аматор-археолог, досліджував у 1820—30-их рр. фундамент Десятинної церкви і рештки Золотих воріт та відкрив фундаменти церкви св. Ірини і кілька невідомих будівель княжої доби.

Лохина, буяхи, голубика (Vaccinium uliginosum L.), кущик з родини брусничних, 30—100 см заввишки, поширений на правобережному Поліссі, в Карпатах, на Розточчі й Опіллі. Ягоди Л. їстівні, містять цукор (5,18%), кислоти (1,03%), вітаміни А і С.

Лтава, місцевість на правому березі р. Ворскли, яку згадує Іпатський літопис під 1174 р. з нагоди бою *Ігоря Святославича* з половцями. Археологічні розкопи за останні роки підтверджують здогади істориків, що на місці Лтави розташована теперішня *Полтава.*

Лубенець Тимофій (1855—1936), педагог, автор підручників для початкових шкіл та методичних праць; за царату підтримував недільні школи та таємне навчання рідною мовою і видав у Львові укр. буквар (під псевд. Норець), за що був усунений з посади директора нар. шкіл на Київщині. Після революції наук. працівник з ділянки педагоґіки.

«Лубенська республіка», під цією назвою 1909 р. відбувався процес перед Воєнним Окружним Судом у Києві проти 57 обвинувачених (гол. обвинувачені — Андрій *Лівицький,* його дружина Марія, Володимир *Шемет,* М. Сахаров та ін.; серед оборонців були М. *Міхновський,* А. *Марґолін* та ін.) у змові проти царського режиму. З вибухом революції 1905 р. у Лубнях постав Рев. Коаліційний Комітет, зформований з УСДРП та ін. соц. партій, який однак не зміг розгорнути своєї діяльности через неуспіх революції в центрі. Комітет організував т. зв. Самооборону (Лубенська С., Громадська С.), бойову дружину з А. Лівицьким на чолі, як протидію проти жид. погромів, влаштованих чорносотенцями, і арештів революціонерів. Суворий вирок суду зніс апеляційний суд, виправдавши всіх підсудних.

Лубенський Петро (*1907, псевд. Афонського), драматург і сатирик; до 1940 р. писав рос. мовою; п'єси «Нескорена Полтавчанка» (1950), «Соколята» (1951), «Крилата молодість» і «Повноліття» (1957, разом з О. Артамоновим) та ін.;

зб. гуморесок «Про діляг і стиляг» (1957); фейлетоніст ж. «Перець». Творчість Л. відповідає офіц. сов. вимогам.

Лубенський (Лубенченко) Степан, іконописець поч. 18 в.; пресвітер церкви Миколи Набережного в Києві; розписи іконостасів в Успенському соборі Києво-Печерської Лаври (з 1720) та в Михайлівському манастирі у Києві.

Лубкова література, дешеві літ. вид. з ілюстраціями для масового розповсюдження, що від коротких підписів під лубковими картинами поширилися в певних поетичних і прозових жанрах. Популярні були нар. співаники — «малоросійські пісенники» («Молодий чумак». 1884, «Вандурист» 1887, «Сліпий кобзар» 1899), житія св., леґенди, рел.-моралізаторські брошури («Листи з неба»), календарі, зб. анекдот («Веселий оповідач», «Побрехеньки»), нар. казок, побутових сцен («Била жінка мужика . . .», «В містечку Джулині трафилась новина», «Як кум Бандура чортяку піймав, та не втримав»), сонники, оп. про духів, деклятматори, пригодницькі та псевдоіст. повісті й романи («Наймичка, повесть из малороссийской жизни», «Иван Степанович Мазепа, малорос. гетман» та ін.). Було також багато перекладів з рос., особливо з М. Гоголя («Тарас Бульба» під сенсаційними заголовками — «Розбійник Тарас Чорномор», «Пригоди отамана Урвана»; «Вій», «Ніч під Різдво»), та зах. клясики (В. Шекспір, А. Данте, А. Дюма тощо). Між лубковими вид. були й «Енеїда» та «Наталка Полтавка» І. Котляревського. Л. л. була поширена також серед заокеанської еміґрації.

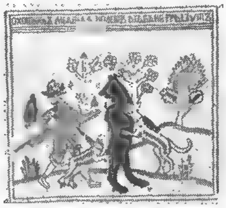
«Мисливець ведмедя коле, а собаки гризуть» (кольоровий дереворит 18 в.)

Література: Данилов В. Украинские лубочные песенники. КСт., 6, 1905.

Лубковий театр, розвинувся на Україні в 1880—90-их рр. (бл. 70 труп) з побутового театру. Л. т. виробив свій окремий стиль з псевдопобутовим репертуаром, який творили самі актори, пишучи п'єси, розраховані на успіх у невибагливого масового глядача. Великий лубковий репертуар створили м. ін. відомі актори Манько, Суходольський, Стадник, Сабінін, Тогобочний та ін.), і ним довгий час жили мандрівні провінційні театри України та заробітчанської еміґрації. Сатирою на стиль Л. т. були позначені вистави «За двома зайцями» (1924), «Вій» (1925) та ін. в «Березолі». Лубкові елементи властиві були виставі «Митька на царстві» (1927) у Театрі ім. І. Франка, типово лубковою була вистава опери «Різдвяна ніч» (1930) у Києві (режисер М. Бойченко, мист. оформлення І. Курочки-Армашевського).

Лубні (III—13, 14), м. на Придніпровській низовині на правому березі р. Сули, р. ц. Полтавської обл., 29 400 меш. (1959 р.; 1860 — 3 000, 1897 — 10 000, 1926 — 21 000). Л. існували вже з кін. 11 в. (також під назвою Лубень) як пограничний укріплений город. 1107 тут укр. князі розгромили половців, пізніше Л. занепали; відновлені в кін. 16 в. кн. Вишневецьким. 1596 р. перемога поляків над козаками Наливайка-Лободи, за Гетьманщини полкове м., за царських часів пов. м. Полтавської губ.; 1918 бої Окремої запор. дивізії з большевиками. Нині Л. є значним пром. м., заводи — верстатобудів., ливарно-механічний, будівельних матеріялів; махоркова, суконна, мебльова, харч. пром-сть; переробка лікарських рослин, які вирощують в р-ні, Укр. зональна дослідна станція — філія Всесоюзного н.-д. ін-ту лікарських і ароматичних рослин; ліс. і с.-г. технікуми; мед. училище, краєзнавчий музей. Поблизу *Мгарський* (Лубенський Мгарський) *Спасо-Преображенський манастир.*

Лубок, назва лубкових і нар. картин, мабуть, від липової кори й дощок, на яких їх вирізувано і з яких друковано, або від липових кошиків, у яких продавці носили ці картини. З 19 в. назвою

Лубок на тему пісні «Засвистали козаченьки» (літографія 1862)

Л. визначувано невибагливі формою картини з пояснювальним текстом і дешеві літ. вид. з ілюстраціями. Рос. дослідники виводять виникнення Л. від нар. картин з Києва, де його попередником були продуковані під зах. впливом київ. друкарнями з 1620-их рр. ґравюри-листи. На Україні в цій ділянці працювали видатні ґравери, серед яких особливо вирізнявся київ. чернець-ґравер Ілля зі Львова, що в 1630-их рр. створив серію ілюстрацій до Біблії. Дереворити й мідерити цих ґраверів, поступово перероблювані й спрощувані в дальших передруках, по-

ширилися на провінції, спочатку на Україні, а потім і в Росії.

Лубкові картини (Л. к.) спочатку друковано з дерев'яних і мідяних плит, пізніше технікою літографії та хромолітографії. Тематика їх дуже різноманітна: рел., нар.-побутова, іст., політ., ілюстра-

Рел. лубкове видання Ю. Денбровського кін. 18 в. з текстом акафісного змісту «Богородице дѣво радуйся . . .»

ції до нар. пісень, казок, леґенд, літ. творів. З найстаріших відомі Л. к. лаврського друку: «Смерть на блідому коні» (1626), «Преподобний Алікіна» (1627), «Таємниця святих осужденних» (1629), зображення печерських святих, які не ввійшли до Патерика 1661 р. І. Котляревський описує в «Енеїді» Л. к., типові для 18 в.: «Цар Горох», «Олександер Великий», «Ілля Муромець», «Бова з Полканом», «Соловей Харциз», «Залізняк», «Розбійник Гаркуша». У київ. і дніпропетровських музеях переховується багато Л. к. з козаком Мамаєм та ін. мотивами з доби козаччини. З другої пол. 19 в. велике поширення мали ілюстрації до нар. пісень («Засвистали козаченьки» 1872, «Люлька моя червоная з вечора курилася», «Вітер віє горою» та ін.). У 20 в. Л. занепав, хоч лубковий характер має часто антимист. сов. малярство.

Література: Ровинский Д. Русские нар. картинки, 1—5, П. 1881; Ир. Ж. Лубочная картинка на малорусские темы. КСт., 12, 1890; Данилов В. Народная картинка на темы из укр. жизни. КСт., 2, 1906; Попов П. Матеріяли до словника укр. граверів. К. 1926; Русский лубок (ред. Адріанова-Перетц Б.). М.-П. 1962; Овсянников Ю. Русский лубок. М. 1962.

«Луг», руханково-спортове т-во у Галичині, засноване 1925 з ініціятиви Укр. Радикальної Партії (гол. Р. *Дашкевича*, організатора «Л.», і О. *Павлова*), замість ліквідованих 1924 поль. владою «*Січей*». Триступнева орг. форма: централя у Львові, пов. «Луги» й місц. т-ва «Луг»; орган — місячник «*Вісті з Лугу*». «Л.» мав піввійськ. забарвлення (однострої, військ. муштра, наука стріляння тощо). Початково «Л.» були (як кол. «Січі») під впливом Укр. Радикальної Партії, пізніше УСРП, проти чого виступив Р. Дашкевич, що призвело на деякий час до розколу в «Л.»; УСРП спочатку провадила організацію своїх «Л.», згодом заснувала свою молодечу орг-цію «*Каменярі*». Під тиском поль. влади «Л.» за новим статутом з 1932 р. змушені були підпорядкуватися контролеві держ. Уряду Фіз. Виховання і відмовитися від ведення протипожежної акції. Ч. відділів: 1925 р. бл. 200, 1929 — 750, 1933 — 236, 1935 — 556, 1939 — 805 з бл. 50 000 чл. «Л.» мали у Львові рухівню й спортову площу (1934), відбували крайові у Львові та повітові з'їзди, місц. свята, театральні вистави, доповіді тощо. 1939 р. «Л.» ліквідували большевики. Весь час гол. «Л.» був Р. Дашкевич, ін. діячі: О. Коберський, М. Козланюк, О. Курцеба, І. Мамчак, Ю. Мамчак та ін.

Луга, р. на зах. Волині, права притока Бугу, довж. — 80 км, сточище – 1 340 км².

Луганка, Лугань, р. в півн. Донбасі, права притока Дінця, довж. – 196 км, сточище – 3 670 км²; влітку дуже міліє; використовується для водопостачання та зрошення. Найбільші притоки: Біла (Біла Лугань) – 88 км, Ольхівка – 83 км.

Луганська область, обл. на півд. сх. УССР, 26 700 км², 2 452 000 населення, в тому ч. 1 944 000 міськ., 508 000 сіль.; 1 416 000 українців (57,8%), 950 000 росіян (38,7%), 86 000 (3,4%) інших (за переписом з 1959 р.); 28 м. (в тому ч. 6 обл. підпорядкування), 115 с. м. т., 25 сіль. р-нів, 167 сіль. рад. До складу Л. о. входить частина *Донецького басейну*. До 1958 р. Л. о. носила назву *Ворошиловградської*.

Луганське, обл. м. в Донецькому басейні, 1961 р. — 300 000 меш., в 1935—58 рр. мало назву *Ворошиловграду*.

Луганське (V–19), с. м. т. в Донбасі, Дебальцівського р-ну Донецької обл. 5 000 меш. (1959).

Луганчик, р. в півн.-сх. частині Донбасу, права притока Дінця, довж. – 83 км, сточище – 635 км²; використовується для зрошення і водопостачання.

Лугини (II—9), с. над р. Жеревом на Київ. Поліссі, р. ц. Житомирської обл., 2 700 меш. (1959).

Лугова могила, Олександропільська могила, б. Олександрополя на Дніпро-

петровщині, одна з найбагатших та найвищих (21 м) царських скитських могил поч. 3 в. до Хр., пограбована вже в старовину. Три основні поховання в розкішному саркофазі, поряд у бічних ямах поховані слуги і 15 коней, залишки багатого, гол. кінського виряду, погребальні колісниці.

Луговий (псевд. Овруцького-Швабе) Олександер (1904—62), письм. родом з Овруча на Поліссі; з 1919 на еміґрації, з 1929 в Канаді; драми й іст.-побутові повісті («За волю України», 1939; «Чорні хмари з-за Прип'яті», 1945; «Безхатній», 1946; «В кігтях двоголового орла» й ін.), іст. нариси «Визначне жіноцтво України» (1942); помер у Едмонтоні.

Луговцов Максим (1885—1956), металюрґ, д. чл. АН УРСР (з 1939), організатор і керівник Ін-ту Чорної Металюрґії АН УРСР; дослідження з інтенсифікації доменного процесу (шляхом застосування крейдяного аґльомерату), сталеплавильного процесу тощо; понад 180 розвідок.

М. Луговцов

Лужани, с. Кіцманського р-ну на Буковині, положене в 12 км на зах. від Чернівців над р. Прутом; у листопаді 1918 р. бій малого укр. відділу з рум. окупантською дивізією ген. Задіка.

Лужецький Антін (1807—91), письм.; вірші в гал. ж., гол. в «Галичанині» в 1850–80-их рр.

Лужицька культура, культура великої групи племен бронзової і ранньої залізної доби в басейні Одри й Висли, предків зах. слов'ян (назва від Лужиць, де Л. к. була вперше досліджувана). Рештки їх тілопальних поховань встановлені на Побужжі. Носії Л. к. — хлібороби й скотарі, з тілопальним похоронним обрядом та розвиненим виробництвом з бронзи і заліза, також на експорт (бронзи аж до Подніпров'я). Див. також ЕУ І, стор. 384 і мал. 293, 4–9.

Г. Лужницький

Лужницький Григорій (*1903), син Леоніда Л., псевд. Л. Нигрицький, Меріям, Б. Полянич й ін., письм., театрознавець, історик культури і журналіст зі Львова, д. чл. НТШ; літ. ред. у в-ві «Укр. Преса» у Львові (до 1939), з 1950 в ред. газ. «Америка» у ЗДА, з 1959 р. проф. історії укр. літератури Пенсільванського Ун-ту у Філядельфії; «Укр. Церква між Сходом і Заходом» (1954), «Укр. літ. в рамцях світової літератури» (1961, англ. мовою); п'єси («Ой, Морозе, Морозенку!» «Посол до Бога» 1935), кримінальні повісті («Товариші усміху», «0-313» й ін.), нариси («Чорний сніг»), ст. на іст. і культ. теми, театральні рецензії.

Лужницький Леонид (1869—1951), кат. свящ., почесний крилошанин Львівської архиепархії; катехит у гімназіях, пізніше проф. Гр.-Кат. Богословської Академії у Львові; помер на еміґрації в Німеччині. Підручники (догматика, літурґіка, етика, іст. церкви й ін.), наук.-популярні праці рел. змісту.

о. Л. Лужницький

Лузанівка, бальнеолоґічний і кліматичний, перев. дитячий курорт над Чорним м. в 10 км від Одеси.

Лука, львівський маляр поч. 15 в., працював над вітражами, м. ін. реставрував статую «В'їзд Христа до Єрусалиму» (1408) у львівській ратуші.

Лукавецький Зенон (1869—?), суддя в Коломиї, у Львові, в 1929—32 рр. в Найвищому суді у Варшаві, чл. управи Т-ва опіки над інвалідами, останній гол. Т-ва укр. правників у Львові; вивезений большевиками 1939, загинув без вісти.

Лука Врублівецька, с. над Дністром, 22 км на півд. сх. від Кам'янця Подільського; сліди найдавнішої на Україні палеолітичної (шельської) стоянки, крем'яні вироби пізньоашельського або ранньомустьєрського типу, ранньотрипільське поселення.

Лука Жидята, еп. новгородський 1035—54 і 1057—59. При Л. Ж. був збудований кам'яний Софійський собор, складені «Новгородський літопис», «Книга толкових пророчеств», переписане «Остромирове євангеліє». Залишилися дві його проповіді катехитичного змісту; в «Поученії к братії», крім викладу основ християнської віри, Л. Ж. засуджує пиятство та ін. людські слабості.

Лука з Пряшева (†1541), архітект, провадив роботи при реставрації львівської ратуші (1539) та замкових забудувань у Луцькому. Помер у Львові.

Лукань Роман Степан (1907—43), василіянин, історик і журналіст у Галичині; праці (статті і причинки) з історії

церкви (зокрема чину св. Василія В.) і культури (преса, друкарство) та бібліографії.

Лука-Райковецька, слов'янське поселення 7–9 вв. б. с. Райків бл. Бердичева; залишки жител (напівземлянок з печами-кам'янками) й глиняного посуду.

Лукасевич Євмен (1871—1929), лікар, гром. діяч і публіцист родом з Галичини, з 1905 в Києві; 1917–18 – організатор укр. лікарів і Укр. Червоного Хреста, з кін. 1918 гол. дипломатичної місії у Швайцарії, на еміґрації у Варшаві, де в 1921 р. був видавцем газ. «Укр. Трибуна». Праці з укр. мед. термінології та мед. етнографії («Анатомічний словник» 1926 й ін.), видавець першого укр. мед. журн. «Укр. Мед. Вісті».

Є. Лукасевич

Лукасевич Іван, львівський маляр т. зв. колтрин (кімнатних тапет), які продавав у Ясах (1647), чл. Онуфріївського братства; автор панорам Афонської гори та Єрусалиму з 1691 р.

Лукасевич Лука, львівський маляр і ґравер другої пол. 17 в., син Івана Л., учень Альберта Кравса; рамка для заголовка «Ключа Розумѣнія» (1665), 2 антимінси й ін.

Лукашевич Андрій (1883—1930), інж. шляхів, знавець зал. справи, в 1915—17 гол. «Торгово-Промышленного Комитету Юга России» в Харкові, як товариш мін. шляхів за гетьмана П. Скоропадського підписав від укр. уряду транспортові угоди з Доном і Кубанню; 1919—20 радник Укр. Дипломатичної місії у Варшаві. Помер на еміґрації в Польщі.

Лукашевич Антін (1870—1936), гром. і політ. діяч на Буковині, посол до бук. сойму (1911—18), австр. парляменту (1907—11), рум. сенату (1926—27); перед відділом меншостей Ліґи Націй обороняв права українців на Буковині; співзасновник Укр. Нар. Орґгії на Буковині (1922—28).

Антін Лукашевич

Лукашевич Василь (бл. 1783—1866), з старшинського роду на Переяславщині, перекладач Колеґії Закордонних Справ у Петербурзі, потім маршал дворянства Переяславського пов., масон, чл. полтавської льожі «Любов до істини» й киівської — «З'єднаних Слов'ян», чл. «Союза Благоденствия». Прихильник держ.-політ. самостійности України, був організатором й ідеологом *«Малоросійського Таємного Товариства»*. У лютому 1826 ув'язнений у Петропавлівській фортеці в Петербурзі, а потім, до кін. життя, конфінований у своєму маєтку в Борисполі. На думку декого з дослідників (М. Петровський), імовірний автор «Історії Русів».

Лукашевич Лонгин (1839–82), гром. діяч, діяльний чл. львівської народовецької громади 1860—70-их рр.; ред. *«Правди»* (1867 і 1876).

Лукашевич Платон (1809—88), етнограф і фолкльорист, маршал дворянства переяславського пов., видав перший зб. пісень з усієї укр. території «Малороссийские и червонорусские народные думы и песни» (1836), в якому були опубліковані нові тексти дум («Про Самійла Кішку», «Про козака Голоту», «Плач невольника» та ін.); був у зв'язках з гал. діячами.

Лукашевичі, коз.-старшинський рід на Переяславщині. Лука Л. — останній полк. київ. (1779—83). Його син Василь Л. (див.). До цього ж роду належали етнограф Платон Л. (див.) і бібліофіл Іван Л. (1811—60).

Лукашов Іван (*1901), епізоотолог родом з Полтавщини, проф. Харківського Зооветеринарного Ін-ту (з 1930); праці з питань епізоотології, діягностики, профілактики та боротьби з туберкульозою і вірусними хворобами с.-г. тварин.

Луква, р. на Передкарпатті, правобічна притока Дністра, довж. — 70 км, сточище — 370 км².

Лукич Василь, псевд. *Левицького* Володимира.

Луків (II—6), кол. Матіїв, с. м. т. Любомльського р-ну Волинської обл.; 2 800 меш. (1959).

Луківське озеро (II—4), на півд.-зах. Поліссі між Бугом і гор. Прип'яттю; висота — 162 м, площа 6,7 км², глибина до 3,2 м.

Лукіянович Денис (*1873), письм., літературознавець, публіцист і педагог, довголітній учитель бук. і гал. гімназій, по другій світовій війні проф. укр. літератури у Львівському Ун-ті; перша зб. «Новелі» (1895). Крім великої кількости оп., Л. написав кілька повістей: з сіль. життя «За Кадильну» (1902), «Від кривди» (1904),

Д. Лукіянович

з побуту учительства і міщанства «Філістер» (1909), біографічна повість «Франко і Беркут» (1956); сатиричний роман з часів війни «Я — з більшістю» (1934) й ін. Як історик літератури Л. написав бл. 75 ст. і розвідок, зокрема про Ю. Федьковича, Т. Шевченка, І. Франка тощо.

Лукомль, город з княжих часів, згаданий вперше під 1178 р., положений над р. Сулою; за Гетьманщини сотенне м-ко Лубенського полку; нині с. Лукім'я Оржицького р-ну Полтавської обл.

Лукомський Володислав (1882—1946), рос. геральдик, генеалог та архівіст укр. походження. Автор численних праць з укр. та рос. геральдики та генеалогії; зокрема (спільно з В. Модзалевським і Ю. Нарбутом) «Малороссийский Гербовник» (1914), а також розвідка про герб друкаря Івана Федоровича (1935).

Лукомський Степан (1701 — бл. 1779), історик, з старого коз. роду на Полтавщині. Вчився в Київській Академії; з 1731 канцелярист у Ген. Військ. Канцелярії, сотн. Прилуцької (1735—47), Яготинської (1751—57) і Переволочанської (1757—63) сотень, абшитований полковий обозний (1763).

1738 р. Л. переклав щоденник С. *Окольського* «О Остраниновой войнѣ з ляхами» 1638 р., а згодом записки поль. мемуариста Матвія Титлевського про поль.-тур. війну 1620—21 рр., доповнивши їх відомостями з різних коз. літописів (опубліковано в IV томі Літопису Величка, 1864). 1770 р. Л. склав, на підставі поль. і укр. хронік, компілятивний твір «Собрание историческое», що охоплює іст. України від Ґедиміна до кін. 16 в. (надруковано в додатку до «Летописи Самовидца», 1878).

Лукомський Юрій (1884—1928), брат Володислава Л., архітект, маляр і консерватор, дослідник укр. мистецтва, студіював у Петербурзі й Парижі, консерватор зб. у Царському Селі, з 1919 р. консерватор музею Ханенків у Києві, згодом на еміґрації у Німеччині і Франції. Автор низки праць про архітектуру України, м. ін. «Строительство гр. Розумовских в Черниговщине» (1911), «Батуринский дворец...» (1912), «Старинная архитектура Галиции...» (1915), «Памятники старинной архитектуры России», ч. I (1916), «Старинные усадьбы Харьковской губернии» (1917), «Егор Нарбут, художник, график» (1923), «Старые годы. I. Древнее зодчество Киева. II. Украинское барокко» (1923), «Киев» (по-рос. і нім. 1923, франц. 1929), «Музей Ханенко» (1925), „L'architecture religieuse russe du XI siècle au XVII siècle" (1929).

Лук'янів Федір (1869—1918), медик, провадив наук. працю при Київ. Ун-ті, активний чл. УНТ в Києві, працював над мед. термінологією, наук.-популярні праці укр. мовою.

«Луна», укр. альманах у Києві (1881), вид. І. *Ільницьким* за допомогою О. Кониського.

Луначарський Анатолій (1875—1933), рос. сов. діяч, літ. критик і письм. родом з Полтави, д. чл. АН СССР (з 1930 р.). нар. комісар освіти РСФСР (1917—29); співр. журн. *«Дзвін»* у Києві, автор праць про Т. Шевченка: доповідь на концерті укр. громади в Парижі з нагоди 50-річчя смерти Т. Шевченка «Великий народній поет» (1911, надрукована 1912) та «Шевченко і Драгоманов» (1914), ст. про М. Коцюбинського, Лесю Українку, М. Куліша й ін. Деякі п'єси Л. є в репертуарі укр. театрів («Королівський цирульник», «Отрута» й ін.).

Лундін Аксель (1886—1943), кінорежисер родом з Швеції; з 1905 р. в Росії, у 1910—20-их рр. працював на Україні: з 1912 в київ. т-ві «Художній екран», 1919 — режисер на кінопідприємстві «Червона зірка», з 1920 р. — у Фотокінокомітеті, а з 1924 — у ВУФКУ. Серед ін. фільмів — «Лісовий звір» (1925), «Марійка» (1926), спільно з Г. Стабовим «ПКП» («Пілсудський купив Петлюру», 1926), «Ванька і Месник» (1928), «Пригоди Полтинника» (1929).

Лунинець (I—7), м. на Поліссі на укр.-білор. етногр. пограниччі, р. ц. Берестейської обл. БССР; 1959 р. — 10 500 меш.; зал. вузол.

Лунів Андрій (1883—1933), адвокат і гром.-політ. діяч у Борщеві, сотн. УГА; автор монографії про с. Любича Княже і кн. «Большевики на Украйні» (1930).

Лунь (Circus), хижі птахи з родини яструбиних; на Україні поширені: очеретяний (C. aeruginosus L.), найбільший із всіх Л. (довж. тіла бл. 55 см, вага бл. 500 г), лучний (C. pygargus L.), степовий (C. macrourus L.) розповсюджений лише в степ. смузі, польовий (C. cyaneus L.) — перелітний у степ. Україні. Всі Л. (за винятком очеретяного) корисні винищуванням комах і гризунів — шкідників сіль. господарства.

Лупківський перевал (V—4), перехід у Сер. Бескиді (657 м) на території сх. Лемківщини, нині на кордоні Польщі й Чехо-Словаччини; через Л. п. проходить зал. лінія Перемишль—Михайлівці—Будапешт.

Лупул Василь (1593—1661), молд. господар (1634—54), спочатку прихильник Польщі, згодом союзник Б. Хмельницького, свого свата (див. *Лупулівна* Роксана). Л. відограв значну ролю в плянах Хмельницького про створення наддунайської ліґи, в якій Україна мала б виріт

шальний вплив. За нього появилася вперше рум. мова в урядових грамотах і відбувся 1642 р. спільний синод укр.-молд. правос. церкви в Ясах з участю делегатів Петра Могили.

Лупулівна Роксана (Розанда, †1686), дочка молд. господаря Василя *Лупула,* з 1652 р. дружина гетьманича Тимоша Хмельницького. Після його смерти (1653) перебувала в Чигирині, а потім жила в своєму маєткові — м. Рашкові на Поділлі, наданому їй Б. Хмельницьким; з 1666 у Молдавії.

Лур'є Олександер (1868–1954), дерматовенеролог родом з Києва, в 1919-49 зав. катедрою Київ. клінічного ін-ту (з 1930– Київ. ін-т удосконалення лікарів). Праці з ділянки діягностики і лікування т. зв. грибкових захворювань шкіри, вивчення сифілісу тощо.

Лур'є Олександер (1897–1958), акушер-гінеколог жид. роду, чл.-кор. АН УРСР (з 1939), на Україні з 1938 (проф. Київ. Мед Ін-ту); праці й орг. діяльність Л. присвячені м. ін. боротьбі з материнською смертністю.

Лутай (Лютай) Федір, військ. осавул (1637), сотн. переяславського полку (1638); кошовий отаман Запоріжжя (1647), багато допоміг Б. Хмельницькому на поч. повстання. Бл. 1652 р. збудував *Чортомлицьку Січ.*

Лутига (Atriplex L.), одно- або багаторічні рослини з родини лободуватих, звич. бур'яни; на Україні найпоширеніші: Л. блискуча (A. nitens Schkuhr.) і Л. списувата (A. hastata L.); Л. городню (A. hortensis L.) культивують як декоративну рослину і вживають як городину.

Лутугине (V–20), м. Олександрівського р-ну Луганської обл.; 10 500 меш. (1959); зал. вузол, зав. прокатних валків, видобуток вугілля.

Лутугін Леонид (1864—1915), рос. геолог, проф. Гірничого Ін-ту в Петербурзі, дослідник Донецького басейну; під керівництвом Л. проведено детальні геол. знімання Донбасу в мірилі 1:42 000, на підставі яких Л. склав у 1911 р. оглядну карту 1:126 000.

М. Луцкевич

Луценко Іван (1864—1919, лікар і гром. діяч в Одесі, чл. Центр. Ради, лідер Укр. Нар. Партії (Укр. Партії Самостійників-Соціялістів), організатор і гол. Одеської Військ. Ради, чл. Укр. Ген. Військ. Комітету. Загинув літом 1919 на посту військ. лікаря під час боїв за зал. станцію Антоніни на Волині.

Луценко Павло (1873—1934), піяніст-педагог родом з Харківщини; закінчив Харківське муз. училище і консерваторію Штерна в Берліні, в якій згодом був викладачем. З 1917 — проф. Харківської Консерваторії; виховав численних піяністів і муз. педагогів.

Луцик Володимир (1858—1909), гал. письм., гол. співр. *«Страхопуда», «Пролома»* і «Нового Пролома», автор лібретта до опери Січинського «Роксоляна». Писав під псевд. Богдан Музика, Какоіоръ.

С. Луцик

Луцик Степан (1906—63), маляр школи О. Новаківського у Львові, учасник виставок *УНУМ, УТПМ* і групи *РУБ* у Львові, з 1945 р. в Німеччині, з 1951 в ЗДА; портрети, краєвиди, серія картин Львова; ст. на мист. теми.

Луців Лука (*1895), літературознавець і критик, учитель сер. шкіл Галичини, д. чл. НТШ; тепер у ЗДА, співред. газ. «Свобода» (з 1952). Досліджував впливи Т. Шевченка в слов. літературах (А. Харамбашіч, Я. Купала і Т. Шевченко) та зв'язки укр. літ. з Европою (О. Кобилянська і Ф. Ніцше, О. Кобилянська і Е. П. Якобзен); праці про В. Стефаника, М. Шашкевича й ін.; численні рецензії.

Л. Луців

Луців Юрій (*1931), диригент Львівського Театру Опери і Балету і симфонічної оркестри Львівської Держ. Філармонії (1953—54 і з 1960) та симфонічної оркестри у Запоріжжі (1954—59); у 1961 ґастролював у Канаді (Калґарі, Едмонтон); вихованець Львівської консерваторії, учень М. *Колесси.*

Ю. Луців

Луцкевич Василь, коз. полк., брав участь у поході Сагайдачного під Хотин 1621; гетьман запор. у 1620-их рр.

Луцкевич Марко (1885—1934), кооператор, гром.-політ. діяч на Волині, 1922 посол до поль. сойму; виданий соймом су-

дові за промови проти поль. держави, втік до Чехо-Словаччини, а 1924 переїхав до УРСР; 1926 заарештований большевиками, помер на примусових роботах у Сибіру.

Луцьке, Луцьк (III–6), м. на зах. Волині, положене над р. Стиром на пограниччі Волинської лісостеп. височини і Волинського Полісся; центр Волинської обл.; 63 000 меш. (1961), в тому ч. бл. 80% українців.

Вперше Л. згадується в літопису під 1185 (також Лучеськ), але існувало вже давніше (мабуть, у 10 в. було центром племени лучан); сліди давнього заселення сягають неоліту. За Київської держави Л. було з 1154 р. стольним городом окремого князівства, з 1225 входило деякий час до Володимирського князівства, згодом до Галицько-Волинської держави. 1340 р. Л. перейшло під владу Любарта Гедиминовича, який збудував тут великий оборонний замок, і стало столицею удільного Волинського князівства (1340–

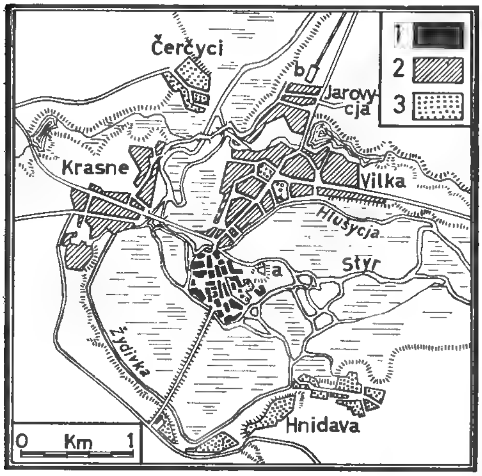

Плян м. Луцького
(за станом з 1937 р.)
1 — Старе місто. 2 — Нові дільниці. 3 — Довколишні села. а — Замок. в — Залізничий двірець

84 і за Свидригайла — 1440–53) в межах Лит. держави; пізніше воєводське м. Після Люблінської унії 1569 належало до Польщі.

Найбільше значення Л. мало в 15–16 вв., коли, завдяки своєму положенню на перехресті шляхів (з зах. на сх. і з-над Чорного м. на Литву), було одним з гол. торг. міст України. У той час поселилися тут караїми з Криму; ще давніше — вірмени. 1429 р. в Л. відбувся відомий з'їзд евр. монархів, організований В. кн. Витовтом. Л. було також важливим осередком укр. рел. і культ. життя: у 13 в. стало осідком епархії і бл. Л. постав *Жидичинський манастир св. Миколая,* 1617 р. засновано *Луцьке Хресто-Воздвиженське Братство,* одне з визначніших на Україні, а при ньому (з 1621) школу; з поль. шкіл з 1614 р. діяла Єзуїтська Колеґія. З 17 в. Л. занепало, за Росії (з 1795) стало пов. м. Волинської губ. (центр Волині перенесено до Житомира), 1864 р. мало ледве 5 000 меш. Згодом зростало: 1897 р. — 14 800 (в тому ч. 79% жидів), 1912 — 26 600; до першої світової війни Л. було рос. фортецею. 1917—19 рр. Л. було в межах укр. держави, в травні 1919 р. його зайняли поляки після боїв з укр. холмською дивізією.

За поль. часів воєводське м., що спричинило деякий його розвиток (1921 р. — 21 200 меш., 1931 — 35 600). У 1920–30-их рр. Л. було гол. осередком укр. політ. й культ. життя Зах. Волині («Просвіта» з 134 філіями — з 1918, 1932 ліквідована поляками, укр. приватна гімназія, *Т-во ім. П. Могили* з 1932, осідок правос. еп., клюб «Рідна Хата», Волинський Укр. Театр тощо) та найбільшим на Волині (хоч скромним) видавничим осередком (газ. й журн.: у 1920-их рр. — «Громада», пізніше «Волинська Громада»; у 1930-их рр. «Волинська Неділя», «Укр. Нива», згодом перетворена на «Волинське Село» місячник «Рідний Колос» та ін.). 1939 р. Л. зайняли большевики і перед відступом 1941 р. в Луцькій тюрмі знищили бл. 3 000 українців.

Нині в Л. розвинена харч. пром-сть (млини, м'ясо- і плодокомбінати, цукровий зав. тощо), ливарно-мех., машинобудів. і кілька цегельно-черепичних зав., швейна і взуттєва фабрика; Пед. Ін-т ім. Лесі Українки, укр. драматичний театр, філармонія, краєзнавчий музей.

Старе м. положене на підвищеній частині меандру Стиру, оточене його від-

Воздвиженська церква, перебудована 1890 р. з кол. брацької церкви (з 1620)

ногами й болотами (див. карту). В пізніші часи м. розвивалося в півн. напрямі до зал. станції, за останні часи також в зах. і півд.-зах. — на лівому березі Стиру. З пам'яток старовини найвизнач-

нішими є рештки т. зв. Любартівського замка (див. фото в ЕУ I, стор. 431), оборонної споруди, розташованої на невисокому горбі в трикутнику між р. Стиром і Глушцем. З неї залишилися рештки стін і укріплень замків: Верхнього (13–14 вв., перебудований 15–17 вв.) з баштами Владичою, Надворітною і Стировою та Нижнього або Окружного (14—16 вв.). Найвеличнішою сучасною будівлею в Л. є латинський барокковий костьол (поезуїтський), збудований 1619–20 рр. З давніх укр. храмів залишилося мало: нема слідів катедрального собору, що містився в замку, церкви св. Дмитрія (14 в.) й ін.; церква св. Покрови (однонавна й одноапсидна) перебудована з руїн стародавньої церкви з 15 в., Воздвиженська, відбудована 1890 з залишків кол. братської церкви (1619–20). Поза старим м. є сучасний барокковий правос. собор, збудований 1754 р. на місці давньої дерев'яної церкви (з 1648). *В. Кубійович*

Луцьке євангеліє, апракос, рукопис 14 в., списаний на Україні з півд.-слов. оригіналу, зберіганий в Публічній Бібліотеці ім. Леніна у Москві (262 листки в 2 стовпці; фоліо); в 14—15 вв. належало Спаському манастиреві під Луцьким. Л. є. виявляє низку українізмів зокрема в фонетиці («нове ѣ», змішування *и* з *ы* та *у* з *в*; поява *е* замість *и* не під наголосом; приставне *в*-); мову досліджував О. Соболевський в «Очерках...» (1884) і особливо П. Бузук («Зб. комісії для дослідження іст. укр. мови», I).

Луцьке Хресто-Воздвиженське Братство, Луцьке Чеснохресне Братство, одне з визначних правос. братств, засноване 1617, 1619 одержало привілей від короля Жигмонта III, 1623 — грамоту царгородського патріярха разом із ставропігійським статутом; мало свою школу і друкарню. Після Хмельниччини поступово занепало. 1896 р. рос. уряд відновив Л. Х.-В. Б., надавши йому статут з політ. метою — «зміцнення рос. народности». З 1920 існувало безстатутово, 1931 було формально ліквідоване поль. владою, 1935 його нові статути були затверджені з тим, що воно є продовженням братства з 17 в., але без права на майно, яке залишилося під комісарським наглядом поль. уряду. За сов. окупації Л. Х.-В. Б. не діє.

М. Луцький

Луцький Мирон (1891—1961), брат Остапа, хлібороб-суспільник, у 1918—20 рр. сотн. УГА і начальник штабу групи «Схід» в часі облоги Львова, 1-ої бриґади УСС, начальник оперативного відділу 2-ої бриґади ЧУГА; активний чл. УНДО; в 1930—39 гол. крайового т-ва «Сіль. Господар» у Львові, 1933–39 заступник гол. Львівської хліборобської палати, в 1941—43 — дир. цукрового тресту України. З 1948 в Канаді; помер у Торонто.

Луцький Остап (1883—1941), політ. і гром. діяч, визначний кооператор, публіцист і поет. В 1907—13 рр. на Буковині ред. щоденника «Буковина» і кооп. діяч. 1918 р. старшина австр. армії, адьютант групи архикн. Вільгельма (Василя Вишиваного), сотн. УГА (деякий час начальник штабу 4 бриґади). З 1928 р. один з провідних діячів укр. кооперації в Галичині й начальний дир. Ревізійного Союзу укр. кооператив (1928–39); чл. ЦК УНДО, посол до поль. сойму (1928—35) та сенатор (1935—39). Ст. на екон. і суспільні теми, окремі праці: «Кооп. проблеми», «Сіль-госп. кредит», «Готівкові приходи і розходи сел. родини в рр. 1927—37» й ін. Замолоду чл. «Молодої Музи», зб. поезій «Без маски» (1903), «З моїх днів» (1905), «В такі хвилі» (1906). В 1939 заарештований большевиками, згинув у концентраційному таборі в Котласі.

О. Луцький

Луцький Юрій (*1919), син Остапа, літературознавець родом з Галичини, тепер у Канаді; проф. і гол. (1954–61) відділу слов'янознавства Торонтського Ун-ту. Автор праць з історії укр. літератури: „Literary Politics in the Soviet Ukraine, 1917—34" (1956), „The Battle for Literature in the Soviet Ukraine"; „A Documentary Study of VAPLITE" в „Harvard Slavic Studies", III, 1957. Перекладач Хвильового (Mykola Khvylovy. „Stories from the Ukraine", 1960) й ін.; ред. річників „Canadian Slavonic Papers".

Ю Луцький

Лучаковський Богдан (*1900), інж.-лісівник родом з Галичини; на еміґрації засновник і кількаразово гол. і почесний чл. *Об'єднання Укр. Лісників і Деревників* (ОБУЛІД), ст. з лісівництва; тепер у ЗДА.

Лучаковський Володимир (1839—1903), гром. діяч і письм., адвокат і бурґомістр у Тернополі, засновник багатьох укр. культ. установ: збирач приповідок і загадок; вірші й оп., переклади для укр. театру, ст. на гром. теми.

В. Лучаковський

Лучаковський Константин (1846—1912), гал. педагог, клясичний філолог; шкільні підручники («Читанка», 1892, «Взори поезії і прози», 1894 та ін.), ст. з клясичної філології й укр. літератури.

К. Лучаковський

Лучани (лучичі), така назва зустрічається в творі Константина Багрянородного на означення населення, що жило в зах. частині Волині. Деякі історики вважають, що це було окреме плем'я, яке одержало назву від м. Луцького; на думку Грушевського, це пізніша назва і означає мешканців Луцького та найближчих його околиць.

Лучинський Іван (1816—55), маляр з Чернівців, працював у Львові, портрети під впливом Рембрандта («Автопортрет»), краєвиди, натюрморти в манері голл. малярства.

Лучицька Катерина (*1889), драматична акторка родом з Києва; з 1908 у різних пересувних театрах і в держ. театрах Києва (1918–28), Одеси, Дніпропетровського (1936–38) та ін.; перев. на героїчних ролях: Мавка («Лісова пісня»), Амалія («Розбійники»), Наталя («Лимерівна» П. Мирного), Гільда («Свіччине весілля» І. Кочерги) та ін.

Лучицький Борис (*1906), актор і режисер; з 1921 на сцені різних пересувних театрів, згодом актор і режисер Ніженського укр. драматичного театру ім. М. Коцюбинського (1933–60), з 1960 у Чернігівському обл. муз.-драматичному театрі ім. Т. Шевченка; ставив «Украдене щастя» (І. Франка), «Платон Кречет» (О. Корнійчука), «Влада темряви» (Л. Толстого).

Лучицький Володимир (1877—1949), син Івана Л., геолог і петрограф, д. чл. АН УРСР (з 1945), проф. Київ. Ун-ту (1913—23 і з 1945), Гірничої Академії та Геол.-розвідувального Ін-ту в Москві (1923—45); в 1920-их рр. перший дир. Укр. Геол. Комітету в Києві, з 1947 дир. Ін-ту Геол. Наук АН УРСР. Праці з ділянки петрографії і гідрогеології України, зокрема Укр. Кристалічного масиву, синтетична праця «Петрография Украины» (разом з П. Лебедевим, 1934), відомий підручник «Петрография» (6 вид., 1—2 тт., 1947—49) та ін.

В. Лучицький

Лучицький Іван (1845—1918), історик і гром. діяч родом з Полтавщини, вихованець і довголітній проф. Київ. Ун-ту на катедрі всесвітньої історії, де створив наук. школу; гласний Полтавського земства, згодом чл. Держ. Думи від м. Києва. Був чл. Київ. Старої Громади, співр. «КСт.» й одним з фундаторів Укр. Наук. Т-ва у Києві. Гол. праці Л. присвячені соц.-екон. і культ.-рел. історії Франції («Католическая Лига и кальвинисты во Франции», 1877; «Крестьянское землевладение во Франции накануне революции...», 1900; «Состояние землевладельческих классов во Франции накануне революции и аграрная реформа 1789—1793 гг.», 1912), Німеччини («Рабочее население и экономическая политика германских городов 15—16 вв.», 1894), а також екон.-соц. історії Лівобережної України 18 в. (на підставі Рум'янцівського опису), зокрема «Материалы для истории землевладения в Полтавской губернии в 18 в.», 1883; «Сборник материалов для истории общины и общественных земель в Левобережной Украине в 18 в.», 1884; «Сябры и сябрынное землевладение в Малороссии», 1889 та ін.

І. Лучицький

І. Лучишин

Лучишин Іван (*1895), інж., гром.-політ. діяч і публіцист, родом з Перемищини, чл. Гол. Секретаріяту УСРП, чл.-засновник і перший гол. молодечого союзу «*Каменярі*», інспектор фахових шкіл

«Рідної Школи»; на еміґрації чл. ЦК Укр. Соц. Партії і УНРади; тепер у Німеччині; численні політ. публікації.

Лучкай (Поп) Михайло (1789—1843), ґр.-кат. свящ., історик Закарпаття („Historia Carpatho-Ruthenorum"), автор граматики ц.-слов. і укр. мови („Grammatica Slavo-Ruthena seu veteroslavicae linguae", 1830, в якій щодо ц.-слов. мови пішов за граматикою Й. Добровського з 1822 р., для порівняння з якою подав граматику сер.-закарп. говору с. Великі Лучки б. Мукачева); разом із зразками прислів'їв і пісень це перший друкований опис укр. говірки. Для Л. ц.-слов. мова це старіша форма закарп. говору й отже повинна залишатися літ. мовою Закарпаття. Граматику Л. досліджували М. Возняк (ЗНТШ, 90), В. Сімович («Наук. Зб. Ужгородської «Просвіти», ч. 7—8), Г. Ґеровський («Карпаторусский сборник», 1931) і В. Поґорєлов («Карпаторусские этюды», Братіслава, 1939).

Лучків Віктор (1878—1930), інж.-будівельник (фахівець з водного будівництва); 1922—23 ректор Укр. (таємної) Високої Техн. Школи у Львові.

Лучкович Михайло (*1892), укр. гром. і політ. діяч у Канаді, публіцист; перший українець посол до федерального парляменту в Оттаві в 1926—35 рр. (з округи Веґревіл в провінції Альберта); ст. на укр. і гром. теми в укр. і англомовній пресі, переклад з укр. на англ. (м. ін. «Ротонди душогубців» Т. Осьмачки).

М. Лучкович

Лушпинський Олександер (1878—1943), інж. архітект і гол. інж. будів. підприємства І. *Левинського;* будував церкви (в Микитинцях, Кліцьку, Велдіжі, Вороблячині, Тисьмениці й ін.) і гром. будівлі (манастирі Сестер Василіянок у Львові й Станиславові, Нар. Дім у Дрогобичі й ін.); автор 2 альбомів «Відбудова села» (1917, проєкти в нар. стилі сел. хат і сіль. установ) і «Дерев'яні церкви Галичини XVI—XIX ст.» (1920). В творчості Л. помітна тенденція створити укр. нац. стиль архітектури в забудові міст.

Лушпинський Платон (1880—1952), педагог, з 1913 учитель філії Акад. гімназії у Львові, з 1945 викладач Ун-ту ім. І. Франка; праці з естетики поезії, зокрема Шевченкової («Естетична аналіза поетичних творів», 1933) і Ґете (Й. В. Ґете «Фавст», 1943); ст. в журн. «Укр. Школа», «ЛНВ» та ін.

Любавський Матвій (1860—1936), історик, білор. походження, проф. Моск. Ун-ту, д. чл. АН СССР, автор численних праць з іст. Лит.-Руської держави (гол. «Областное деление и местное управление Литовско-Русского государства», 1892; «Литовско-Русский сейм», 1900; «Очерк истории Литовско-Русского государства до Люблинской унии включительно», 1910; «Літоўска-Беларуская дзяржава у начатку 16 ст.», 1926), України («Начальная история малорусского казачества» — Журнал Министерства Народного Просвещения, 1895) і Росії.

Любар (IV—8), с. м. т. на півд.-сх. Волині над Случчю, р. ц. Житомирської обл., 6 800 меш. (1959); Л. заснований Любартом Ґедиміновичем (первісна назва — Любартів); відомий з коз.-поль. воєн і з визвольних змагань 1917—20.

Любарський Семен (1878—1944), гром. і церк. діяч Грубешівщини (Холмщина), нар. учитель; 1917—18 чл. Укр. Центр. Ради, 1922—28 посол до поль. сойму; ст. з історії й етнографії Холмщини.

С. Любарський

Любарський-Письменний Євген (1882—1919), гром. і політ. діяч; під час першої світової війни співр. Союзу Визволення України, згодом діяч Укр. Дем.-Хліборобської Партії; розстріляний поляками.

Любарт (Колишко) Варвара (*1898), драматична акторка, школи М. Заньковецької, родом з Полтави; училася в Петербурзі; з 1918 в Держ. Нар. Театрі, з 1922 в Держ. Укр. Драматичному Театрі ім. Заньковецької в Києві, Дніпропетровському, Запоріжжі і з 1945 у Львові, на героїчних і характерних ролях.

В. Любарт

Любарт Дмитро († бл. 1385), син *Ґедиміна,* лит.-руський кн., посвоячений з гал.-волинською династією. Після смерти *Юрія II Болеслава* був закликаний боярами на гал.-волинський престол, але міг втриматися лише на Волині, звідки весь час за допомогою Литви провадив збройну боротьбу з Польщею та Угорщиною за гал.-волинські землі, півн. частина яких (Волинь) врешті залишилася за Лит.-Руською державою. Див. ЕУ I, стор. 428—29, 431.

Любачів (III—4), м. в півн.-зах. частині Галичини над р. Любачівкою; тепер пов. м. в Польщі (Ряшівське воєводство).

Любачівка, права притока Сяну, довж. — 85 км; випливає на Розточчі, пливе Надсянською низовиною.

Любашівка (VI—11), с. м. т. в півн.-зах. частині Причорноморської низовини, р. ц. Одеської обл., 8 800 меш. (1959).

Любецька битва, битва Ярослава Мудрого під *Любечем,* недалеко Чернігова (1016), в якій він розбив військо свого брата *Святополка,* київ. кн., що, вбивши братів Бориса, Гліба й Святослава, хотів заволодіти всією батьківською спадщиною.

Любецький Іван, ґравер на міді, переїхав з України до Петербурґу, де працював 1721—55; залишив бл. 40 мідеритів рел. і світського змісту.

Любецький з'їзд укр. кн. 1097 р., скликаний гол. заходами Володимира Мономаха, на якому, крім Мономаха, були Святополк Із'яславич, Олег і Давид Святославичі, Давид Ігоревич і Василько Ростиславич. З'їзд вирішив скасувати практиковану доти засаду сеньйорату у спадку княжих престолів і на її місце завів засаду отчинности, на підставі якої кожний кн. мав володіти тими землями, що ними володів його батько. Л. з. формально перетворив одну суцільну державу на ряд незалежних держав, об'єднаних у своєрідну федерацію, яка для полагодження спільних справ скликала *княжі з'їзди.* Л. з. вирішив також відбути спільний похід проти половців. Постанови з'їзду закріплено спільною присягою присутніх князів.

Любеч (II—11), одне з найдавніших м. України, положене на лівому березі Дніпра на шляху з Києва на півн.; вперше згаданий в літопису під 882 р., коли ним оволодів кн. Олег, 10—11 вв. важливий центр Чернігівщини, відомий як батьківщина Антонія Печерського, 1016 місце битви кн. Ярослава Мудрого з Святополком, княжих з'їздів 1097 і 1135; 1148 спалений кн. Ростиславом і пізніше вже ролі не відогравав. Нині р. ц. Чернігівської обл., 3 900 меш. (1959); пристань на Дніпрі.

Любешів (II—6), с. м. т. над дол. Стоходом, р. ц. Волинської обл., 4 400 меш. (1959); харчова пром-сть; піярська базиліка (з 1762) з частково збереженими фресками.

Любименко Володимир (1873—1937), ботанік-фізіолог, проф. Петербурзького Ун-ту, військ. Мед. Академії й ін. високих шкіл, д. чл. УАН (з 1929 р.), чл.-кор. АН СССР (з 1922); засновник і керівник фізіологічної лябораторії Укр. Ін-ту Рослинництва у Харкові та лябораторії з фізіології рослин при УАН у Києві. Визначний фахівець з фотосинтези, представник т. зв. екон. фізіології, тісно пов'язаної з потребами інтенсифікації сіль. госп-ва, яка вивчає впливи факторів зовн. оточення на с.-г. рослини. Праці Л. присвячені творенню хлорофілу, фотосинтези і накопичення сухої маси рослин.

В. Любименко

Любимівське городище, городище скито-сарматського часу в с. Любимівці Кахівського р-ну Херсонської обл., розташоване на високому лівому березі кол. притоки Дніпра — р. Конки, досліджене в 1926—29 рр. і 1951—52. Залишки наземних житлових і госп. будівель, посуду, знарядь праці та ін.

Любимський Олександер (*1907), маляр родом з Мелітополя, студіював у Харкові; пейзажі («Вечір у степу»), тематичні картини («Спуск у шахту», «Змагання доменщиків»), великі декоративні панно («Мати», «Колгоспні ясла», разом з М. Рибальченком «Садівництво» й ін.).

Любинецький Роман (1885—1945), оперовий співак, ліричний тенор; з 1918 перший тенор держ. опери у Заґребі, в 1929—44 проф. Львівської Консерваторії.

Любинський Всеволод (1840—1920), лікар-фармаколог родом з Київщини; дійльний чл. Укр. Нар. Громади, заснованої 1917 р. П. Скоропадським; за гетьманату мін. здоров'я в кабінеті Ф. Лизогуба. В гетьманському уряді Л. належав до групи мін., які вели українізаційний курс.

Любинський Микола (1891—193?), політ. діяч доби визвольних змагань; чл. Укр. Центр. Ради від УПСР, чл. делеґації на мирові переговори в Бересті Литовському, підписав від укр. делеґації «звернення до нім. народу» в справі військ. допомоги Україні; в березні-квітні 1918 керуючий мін-вом закордонних справ УНР в кабінеті В. Голубовича. В УССР працював в Ін-ті Наук. Мови при ВУАН у Києві, репресований у 1930-их рр.

М. Любинський

Любинський Микола (*1904), ботанік-фізіолог, співр. Ін-ту Ботаніки АН УРСР; «Фізіологічні основи веґетативного розмноження рослин» (1957) й ін.

Любисток Григорій, у 1730—40-их рр. бандурист при царському дворі в Москві, насильно вивезений з України.

Любисток лікарський (Levisticum officinale Koch.), багаторічна рослина, заввишки до 1—2 м, з родини окружкових, декоративна; корінь уживають в нар. медицині як серцевий та сечогінний засіб.

Любич-Парахоняк Олександра (*1892), оперова співачка — ліричне сопрано, учениця О. Мишуги, перша виконавиця більшости сольових пісень С. Людкевича; з 1917 виступала в опері (Галька, Аїда в одноім. операх) і опереті Львівського міськ. театру, в театрах Кракова, Познаня, Торуня і гостинно в Німеччині та Чехо-Словаччині; зійшла зі сцени 1937 р.

Любінь Великий (IV—4), бальнеологічний курорт над р. Верешицею, у 25 км на півд.-зах. від Львова; відомий з 15 в. Лікувальні засоби: мінеральне джерело з сірководневою сульфатно-кальцієвою водою, яка використовується для ванн, торфолікування. Лікування серцево-жильних і нервових хвороб, органів дихання, жіночих хвороб. Сезон — круглий рік. Від березня до травня 1919 бої УГА з поляками.

Люблинський Юліян (1798—1873), один з основоположників *Товариства З'єднаних Слов'ян*, шляхтич Волинської губ. Засуджений на 5 рр. каторги, згодом був на засланні (до 1856).

Люблін (II–3), воєводське м. в сх. Польщі над р. Бистрицею; 190 000 меш. (1962). За княжих часів Л. був важливим городом Польщі, положеним на пограниччі Київської, згодом Галицько-Волинської держави. У 13 і першій пол. 14 в. Л.

Успення Пречистої Діви Марії, фреска з 1415 р. укр. майстра Андрія в замковій каплиці св. Трійці

кількакратно перебував в укр. руках, м. ін. 1244 р. його здобув на короткий час Данило Романович, бл. 1289 р. його син Лев; відтоді до 1302 р. Л. і Люблінська земля входили до складу Галицько-Волинської держави. 1474 р. став осідком поль. воєводи, з 1578 р. — трибуналу коронного, найвищої судової інстанції півд. Польщі, а тим самим і України; у 16 і першій пол. 17 в. Л. був багатим торг. м.; часто відбувалися в ньому поль. сойми (м. ін. сойм 1569 р., на якому схвалено *Люблінську унію*). Частину населення Л. становили українці, і в 16–17 вв. Л. був одним з визначніших укр. рел. осередків. 1593 при церкві св. Спаса постало правос. братство, організоване на зразок Львівського, з 1607 при ньому засновано школу; в пол. 17 в. церква перейшла в руки оо. Василіян, які заснували свій манастир (проіснував до 1864 р.). За Хмельницького Л. кілька разів був зайнятий козаками. З другої пол. 17 в. укр. людність Л. зазнала польонізації.

З 1815 р. Л. належав до Королівства Польського, після знищення його автономії став рос. губ. м.; до складу Люблінської губ. аж до 1912 входила Холмщина. До 1914 р. в Л. жило невелике ч. українців: з сусідньої Холмщини й рос. службовці.

В період між двома світовими війнами Л. став гол. м. Люблінського воєводства, до якого належали Холмщина й Підляшшя. Укр. колонія нараховувала 300–400 осіб, в т. ч. кількадесят студентів у поль. кат. ун-ті. Ч. українців збільшилося до 1 000 під час нім. окупації, гол. в 1939–41 рр., коли до Л. прибуло чимало втікачів з Зах. України. Тоді в Л. існував Укр. Допомоговий Комітет, 2 парохії (правос. і укр.-кат.), представництво УЦК на Люблінський дистрикт (гол. В. Тимцюрак, пізніше Л. Голейко) тощо. Тепер населення укр. колонії творить клітину Укр. Суспільно-Культ. Т-ва у Варшаві. В бібліотеці Люблінського Кат. Ун-ту є частина бібліотеки й архіву кол. гр.-кат. епархії в Перемишлі.

Цінними пам'ятниками укр. монументального малярства є фрески в каплиці св. Тройці (в замку), майстерно виконані укр. малярем *Андрієм* (закінчені 1415). З 1607 р. походить ренесансова церква св. Спаса. *В. К.*

Люблінська унія, об'єднання Литви й Польщі в неподільну держ. цілість «Річ Посполиту», остаточно оформлене 1. 7. 1569 на соймі в Любліні. На основі Л. у., Річ Посполита мала виборного монарха (король поль. одночасно був і В. кн. лит.), спільний сойм, закордонну політику й монетну систему. В. Князівство зберігало держ. автономію, маючи окремі закони, уряд, адміністрацію, суд, військо й фінанси. До Польщі («Корони Польської») було прилучено Підляшшя, Волинь, Поділля, Брацлавщину й Київщину; за В. Князівством Лит. залишалися, крім лит. земель, Білорусь, Берестейщина та Пинщина. Див. ще ЕУ I, стор. 434.

Любович Микола (1855—1935), історик родом з Поділля, вихованець і доц. Київського Ун-ту, згодом проф. Варшавського і Ростовського ун-тів; праці з історії Польщі (зокрема реформації) і Зах. Европи.

Любович Петро (1826—69), укр. кат. свящ., композитор; «Літургія» для мішаного хору, для фортепіяна „Ulubione sola ruskie" — попурі з гал. нар. пісень, «Пьесны для пѣнія в Кобзаръ».

Любомирович Іван (*1894), клясичний філолог і педагог у Львові, досліди латинських прозаїків (Цезар, Ціцерон, Салюстій), підручник латинської граматики для укр. гімназій.

Любомирський Григорій (1865—1937), муз. педагог і композитор, співзасновник і вчитель Муз.-Драматичної Школи М. Лисенка (з 1904), згодом Київ. Муз-Драматичного Ін-ту ім. М. Лисенка (з 1918) і Київ. Консерваторії (з 1934); симфонія г-моль, «Елегія», сх. танки; підручники з елементарної теорії музики і гармонії, ст. в муз. журн. Л. виховав низку визначних музик (К. Стеценко, О. Кошиць, В. Верховинець й ін.).

Г. Любомирський

Любомль (II—5), м. на півн.-зах. Волині, р. ц. Волинської обл., 5 600 мешк. (1959); харч. лісообробна і місц. пром-сть; Л. відомий з 13 в. як м. Володимирського князівства, улюблене місце перебування кн. Володимира Васильковича.

Люботин (IV—16), м. Харківського р-ну в 25 км на зах. від Харкова, 1959 р. — 32 600 меш.; зал. вузол, підприємства по обслуговуванню зал. транспорту, цегельня, спиртовий й ін. зав.

Любченко Аркадій (1899—1945), письм. родом з Київщини, активний діяч літ. руху 1920—30-их рр., близький до М. Хвильового, секретар літ. об'єднання *«Гарт»*, співзасновник і неодмінний секретар *Ваплїте*, співзасновник *«Літ. Ярмарку»* і *«Пролітфронту»*, у 1941—42 рр. працював у ред. «Нової України» (Харків). Помер у Німеччині. Друкуватися почав з 1918 р. Романтично-імпресіоністичні зб. оп., новель і повістей: «Буремна путь» (1927), «Вона» (1929), «Вертеп» (1930), «Вітрила тривог» (1932) й ін.; п'єса «Земля горить» (1932); ст., нариси, переклади з франц. (А. Доде, Ф. Моріяк). Посмертне вид. «Щоденник» (1951).

А. Любченко

Любленко (псевд. Кость Котко) Микола (1896—1934?), письм. родом з Києва. У роки революції належав до проводу боротьбистів, був ред. «Боротьби», пізніше перейшов до КПУ. У 1930-их рр. заарештований і ліквідований разом з ін. боротьбістами. Друкувався з 1911 р.; за сов. часу, крім фейлетонів у періодичній пресі, кілька зб. гуморесок, перев. проти УНР: «Петлюрія» (1921), «Проти С. Петлюри» (1921), «Істукрят» (1934) й ін.

Любченко Панас (1897–1937), політ. діяч УПСР, згодом сов. держ. і партійний діяч, родом з Київщини. 1917 р. чл. Укр. Центр. Ради від УПСР, в якій очолював крайню інтернац. групу, що потім оформилася в УКП — боротьбістів. У березні 1920, не зважаючи на опозицію більшости членства УКП, увійшов з деякими провідними боротьбістами до КП(б)У. З 1920 на різних партійних і держ. посадах, м. ін. заступник начальника Політвідділу 2 Кінної армії, 1927-34 секретар ЦК КП(б)У, 1933 р. перший заступник гол., 1934–37 гол. РНК УРСР і одночасно чл. Політбюра ЦК КП(б)У; делеґат на XIV, XV, XVII з'їзди ВКП(б), з 1934 — кандидат ЦК ВКП(б). Л. був реалізатором централістичної політики Москви, під час процесу СВУ виступав як «гром. обвинувач» від Всеукр. Центр. Ради Профспілок, відогравав керівну ролю в колективізації і примусовому стяганні хліба з укр. села, що стало причиною голоду 1933. За «єжовщини» Л. 30 серпня 1937, передбачаючи ув'язнення, разом з своєю дружиною поповнив самогубство; під час моск. процесів 1937–38 рр. Л. обвинувачувано у створенні «нац.-фашистської орг-ції». На поч. 1960-их рр. Л. реабілітовано.

Люб'язьке озеро, оз. Люб'яж (II—4), на півд.-зах. Поліссі, поблизу гор. Прип'яті, висота — 140 м, площа 4,7 км^2, глибина до 7 м.

Лювен (франц. Louvain, флямандське — Leuven), м. в Бельгії, 40 000 меш., відомий кат. ун-т, заснований 1425 р. У 1931—32 рр., за допомогою бельг. єзуїта о. Роберта Журдена і при укр. співпраці, на студії до Л. приїхало вперше бл. 50 укр. студентів, гол. з Галичини; у 1937—38 — ще бл. 10. У 1945—49 рр. в Л. студіювало понад 60 укр. стипендіятів Бельгійського Комітету Допомоги Укр. Студентам (створеного 1946), приміщених в укр. студентському домі, що користувалися гол. ч. з субсидій Ватикану. У 1931–62 рр. Лювенський Ун-т закінчило з дипломами понад 100 українців. Укр.

студенти в Л. виявили поважну пропаґандивну активність на користь України. При бібліотеці «Альфонсіяна» оо.

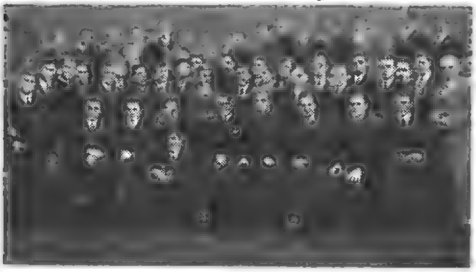

Група студентів Лювенського Ун-ту (1933) Перший ряд справа: С. Симко, А. Кішка, М. Граб, о. Р. Хомин, Д. Андрієвський, Штик, П. Лукасевич. Горішній ряд зліва: 2 — Ж. Процишин, 8 — Р. Прокопович, 4 з правого боку М. Матвієйко

редемптористів в Л. існує укр. відділ і видається (з 1946) місячник «*Голос Христа Чоловіколюбця*».

«Люд» („Lud"), журн. поль. етнографічного т-ва (Towarzystwo Ludoznawcze) у Львові, заснований і редаґований (до 1904) А. Каліною, пізніше Ш. Матусяком (1907—38); до 1938 р. вийшло 35 тт. «Л.» містив чимало укр. етногр. матеріялів, м. ін. ст. І. Франка; з 1945 виходить у Любліні.

Людвисарство, галузь ливарництва (див. *Литво*), виливання із міді та ін. стопів гол. *дзвонів,* також гармат, гаківниць та ін. зброї, казанів, мист. скульптур, саркофатів, нагробних плит, різних предметів церк. і домашнього вжитку — свічників, чаш, моздирів та ін. В документах згадуються прізвища львівських людвисарів, починаючи вже з 14 в. Л., гол. чином виливання гармат, розвинулося у Львові, пізніше (гол. 17–18 вв.) у Києві, Глухові, Стародубі, Почепі, Ніжені та ін. містах Гетьманщини.

Людвіполь, кол. назва с. м. т. *Сосновго.*

Люди (давній термін — людіє, однина — людин), більшість вільного населення на Русі-Україні на відміну від «лучших Л.», бояр. Вони не виконували особистої служби князеві, як княжі мужі, проте платили данину. «Руська Правда» визначає за вбивство «людина» просту *виру,* а за княжого мужа — подвійну. В 11—12 вв. термін Л. поширився і на ін. групи населення. Існували такі категорії Л.: *церковні Л.,* що перебували під опікою Церкви, «чорні» або городські Л. з міщан, гол. ремісників; «нарочиті» Л., або градські старійшини з міськ. торг. верхівки. Чл. виборних органів самоуправління звалися «добрими» Л. У княжий період «добрими» Л. або просто Л. називали також свідків при суд. процесі.

В лит. добу назва Л. стосується взагалі вільних селян (також «похожі» Л.). Населення з обмеженою свободою, т. зв. закупні, називались «Л. в пенязіх» (див. *Закупи);* закріпачене населення — Л. отчинні, тяглі, непохожі (див. *Панщина).*

В. М.

Людкевич Станислав (*1879), визначний композитор, музикознавець, фолкльорист і педагог родом з Ярослава, д. чл. НТШ; муз. освіту у дитячі роки почав у своєї матері-піяністки і закінчив її у Відні: з композиції та інструментації у Землінського і П. Ґреденера, з музикознавства у Віденському Ун-ті (1907–09, докторська дисертація — «Програмова музика»). У 1910–14 рр. і з 1918 р. Л. був дир. і викладачем теоретичних предметів Муз. Ін-ту ім. М. Лисенка у Львові, у 1926—39 рр. інспектор його філій, гол. Музикологічної комісії НТШ (з 1936); тепер проф. і керівник катедри композиції Львівської Держ. Консерваторії. Композиторську діяльніст Л. почав у гімназії хоровою музикою. Його симфонічно-хорова ода «Кавказ» (1902—13) у 4 частинах (на основі Шевченкової поеми) є одним з найвизначніших творів укр. муз. літератури; ін.

С. Людкевич

хорові твори: «Вічний революціонер» (1898), «Косар» (1901), «Хор підземних ковалів» (1905), «Ой, вигострю товариша» (1917), «Заповіт» (1934) і багато ін. Симфонічні твори: «Стрілецька рапсодія» (1914—20), «Каменярі» (1926), «Веснянки» (1935). Крім того, перше в укр. муз. літературі фортепіянове тріо і менші твори для фортепіяна, скрипки, сольові пісні, опера «Бар Кохба» (1926), обробки нар. і стрілецьких пісень. З пізнішого періоду видатне місце посідають оркестрові твори: «Симфоніета» (1943), «Колядниця» (1944), симфонічна поема «Дніпро» (1948), «Юнацьке рондо» (1946), «Прикарпатська симфонія» (1952), концерти для скрипки з оркестрою та опера «Довбуш» (1952). Л. зредаґував ряд творів давніших композиторів: М. Вербицького, О. Нижанківського, В. Матюка, С. Воробкевича й ін., оперу С. Гулака-Артемовського «Запорожець за Дунаєм» (інструментація і композиція нової дії), інструментував оперу «Ноктюрн» та «Утоплену» М. Лисенка. Крім композиторської діяльности, Л. автор праці «Галицько-руські мелодії» (Етногр. зб. НТШ, 1906), підручників: «Заг. основи музики» (1921), «Матеріяли до науки сольфеджо і хорового співу», ред. муз.

матеріялів у журн. «Артистичний Вісник» (1905), «Муз. Листок» (1925) і «Муз. Вісник» (1929—34) і автор низки ст. на муз. теми.

Л. перший проф. композитор на Зах. Укр. Землях, він відограв велику ролю в піднесенні муз. культури, зокрема працею в муз. т-ві «Боян» і Муз. Ін-ті ім. М. Лисенка. Як композитора, його характеризує велике природне обдарування, високий проф. рівень (особливо в творах повоєнного періоду) і нахил до монументалізму і драматизму; його заслуга у спрямуванні укр. муз. творчости в напрямі інструменталізму.

Література: Кос-Анатольський А. С. Людкевич — старейший композитор Украины. Советская Музыка, ч. 6. М. 1951. Загайкевич М. С. П. Людкевич. Нарис про життя і творчість. К. 1957; Барвінський В. Мистець великого обдарування. Мистецтво, ч. 4. К. 1958; Барвінський В. Людкевич Станислав — композитор. Наша Культура, ч. 5 і 6. Варшава 1958.

А. Рудницький

Людність українських земель. Демографічні відносини всіх укр. етногр. земель і зокрема УССР до кін. 1940-их рр. див. ЕУ І, стор. 130–177; тут подаємо лише сучасні відносини.

Джерела. Основне джерело для пізнання демографічних відносин становлять *переписи населення*. З уваги на анулювання сов. перепису з 6. 1. 1937 і подання лише найзагальніших результатів перепису з 17. 1. 1939, єдиним джерелом дослідження структури Л. у. з. в СССР був перепис з 17. 12. 1926. Щойно з 1956 стали подавати в СССР числа про Л. (за областями з розподілом на міську і сіль. та по більших містах) і найголовніші дані про природний рух Л. Найновішим джерелом відомостей про Л. є перепис з 15. 1. 1959 – дані про число Л. за областями з розподілом на міську і сіль., за містами, розподіл Л. за віком і статтю, соціяльно-проф. і родинним складом освітою, національністю і рідною мовою.

Число Л. всіх укр. етногр. земель становило на 1. 1. 1933 – 54,5 млн, через голод, репресії і заслання зменшилося в 1934 р. до якихсь 48–50 млн, а на 1939 р. збільшилося до яких 52–54 млн; в наслідок другої світової війни ч. Л. зменшилося, мабуть, до 44 млн, у 1959 р. становило понад 54 млн. Число Л. УССР з розподілом на сільську і міську на підставі переписів і оцінок таке (в млн; див. також діяграму):

	Сільська	Міська	Разом
1897	24.2	4.6	28,8
1913	28,4	6,8	35,2
17. 12. 1926	30,4	7,5	37,9
1. 1. 1933	32,6	9,2	41,8
17. 1. 1939	26,9	13,6	40,5
15. 1. 1959	22,8	19,1	41,9
1. 1. 1963	22,0	22,0	44,0

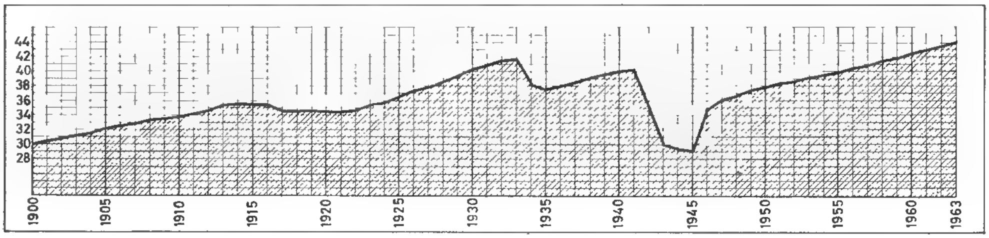

Число людности УССР в 1900–63 рр. (в млн)

Поділ Л. за віком і статтю на 1959 р. виглядає так:

Вікові групи	Українська ССР				Весь СССР	
	чоловіки	жінки	разом	на 100 чоловіків припадає жінок	українки	росіянки
0—9 рр.	21,7	16,6	18,8	96,1	17,8	21,8
10—19 „	17,5	13,9	15,5	99,5	15,3	15,0
20—24 „	10,8	9,0	9,8	104,0	10,0	9,8
25—29 „	8,7	7,5	8,0	108,0	7,8	8,9
30—34 „	9,1	9,2	9,1	127,9	9,3	9,7
35—39 „	5,4	6,8	6,2	158,3	6,3	5,6
40—44 „	4,4	5,8	5,2	166,8	5,5	5,3
45—49 „	5,6	7,3	6,6	164,0	6,7	6,1
50—54 „	4,9	6,2	5,6	156,2	5,7	5,1
55—59 „	3,7	5,4	4,7	185,6	4,7	4,0
60—69 „	5,2	7,3	6,4	177,0	6,7	5,2
70 рр. і вище	3,0	5,0	4,1	204,2	4,2	3,5
Разом	100,0	100,0	100,0	125,4	100,0	100,0

Вікова будова Л. України в 1959 р. визначається : а) зменшенням народжених під час першої (тепер 40-45-річних) і другої (15–20-річних) світових воєн та під час голоду (25–29-річних); б) порушенням рівноваги між відсотком чоловіків і жінок віком понад 30 років через великі втрати чоловіків на обох війнах. 1959 р. на 100 чоловіків у віці понад 30 років припадало аж 148 жінок, що створювало неможливість для частини жінок вступити в подружні зв'язки, а цим самим зменшувало число народжень.

Вікова і статева будова міської і сільс. Л. України різна. В наслідок іміґрації сільської, працездатної Л. до міст (також еміґрації за межі УССР — на цілинні землі й у пром. р-ни Азії) в містах більше працездатних (20—34-річні становлять у містах 30,5%, у селах лише 24,1% всього населення), натомість у селах більше дітей (19,8% у віці нижче 10

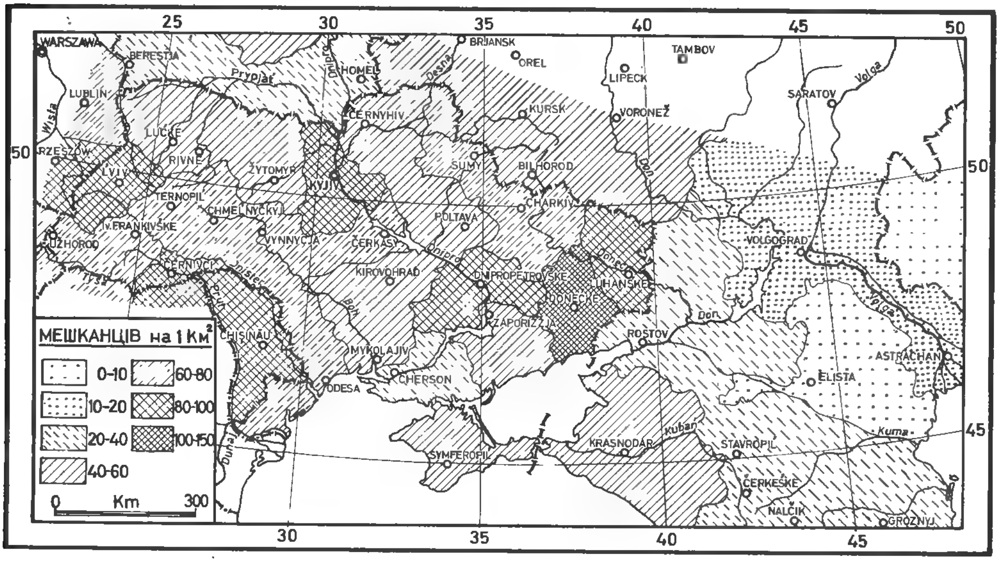

Густота людности в 1959 р.

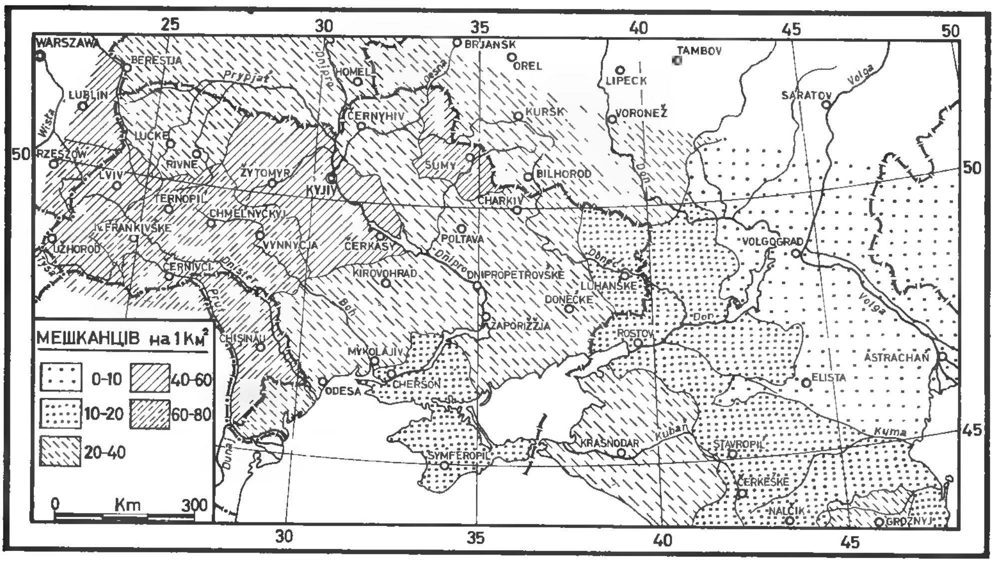

Густота сільської людности в 1959 р.

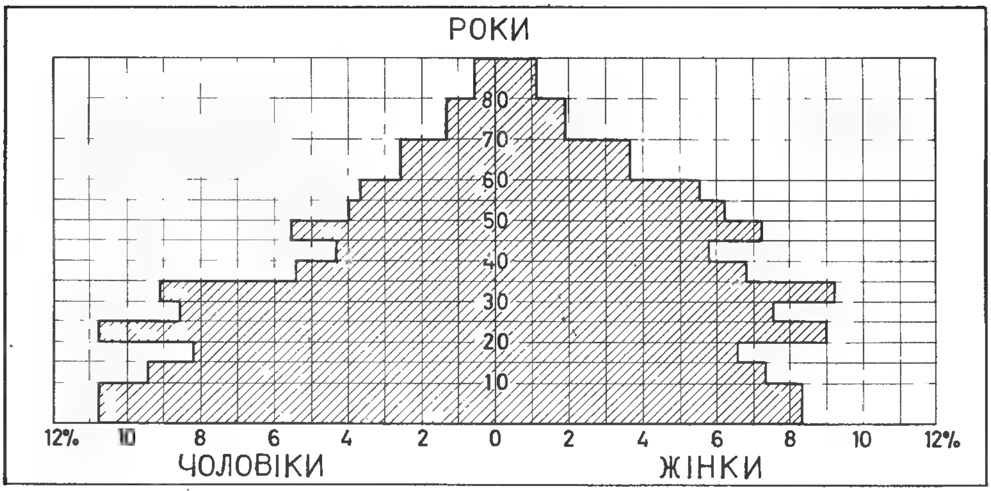

Віковий склад людности УССР у 1959р.

років, у містах — 17,7%) та людей віком понад 60 років (12%, у містах — 8,6%). Перепис з 1959 р. подає вікову структуру поодиноких національностей лише для всього СССР. Порівняно з росіянами (див. таблицю) українці мають менше дітей (наслідком меншого числа народжень) та 25—29-річних, народжених під час голоду, який охопив населення України, майже не заторкнувши Росії.

Соц.-професійний склад Л. України зазнав радикальних змін у 1930-их рр. і пізніше: а) збільшення ч. осіб, зайнятих у пром-сті (з 9,8% всього населення в 1926 р. до 31,3% в 1959; чисел не можна порівнювати точно), та зменшення зайнятих у сіль. госп-ві (з 80,7% на 47,4%); б) майже повне перетворення самостійних господарів (селян та власників дрібних ремісничих і торг. закладів), які 1926 р. становили понад 80% усього населення, на колгоспників і робітників. Подробиці видно з таблиць (дані перепису з 1959; в дужках відсотки для всього СССР):

Л. УССР за джерелами засобів існування

	у 1 000	у %	
1. Особи, що мають зайняття (крім групи 2)	20 858	49,8	(47,5)
в тому числі:			
а) робітники і службовці держ. кооп. і гром. установ	10 887	26,0	(30,2)
б) колгоспники	9 104	21,7	(15,5)
2. Члени родин колгоспників, робітників і службовців, що зайняті в приватному підсобному сіль. госп-ві	2 576	6,2	(4,7)
3. Утриманці окремих осіб	15 725	37,6	(40,9)
4. Пенсіонери	2 322	5,5	(6,0)
5. Інші	388	0,9	(0,9)
Разом	41 869	100,0	(100,0)

Л. УССР, що має зайняття* за галузями нар. госп-ва

Галузі праці	у 1 000	у %	
1. Промисловість, будівництво, транспорт, зв'язок	6 519	31,3	(36,9)
2. Сільське госп-во	9 892	47,4	(38,8)
в тому числі:			
а) колгоспники	8 957	42,9	(32,0)
б) робітники і службовці радгоспів й ін. с.-г. підприємств	900	4,3	(6,7)
в) одноосібники	35	0,2	(0,1)

Галузі праці	у 1 000	у %	
3. Торгівля, нар. харчування	949	4,6	(5,2)
4. Невиробничі галузі	2 515	12,0	(13,0)
в тому числі:			
а) охорона здоров'я, фізкультура, соц. забезпечення	679	3,3	(3,9)
б) освіта, наука, мистецтво	1 053	5,0	(4,8)
в) житлове і комунальне госп-во	332	1,6	(1,7)
г) управління, партійні та ін. гром. орг-ції	451	2,2	(2,6)
5. Інші	983	4,7	(6,1)
Разом	20 858	100,0	(100,0)

* Без групи 2 з попередньої таблиці

1959 р. самодіяльна Л. разом з особами, зайнятими в приватному підсобному сіль. госп-ві, становила 56,0% всього населення (1926 р. — 58,8%). Відсоток самодіяльного населення (без членів родини) збільшився щоправда з 23,4% у 1926 р. до 49,8% в 1959, але лише тому, що більшість жінок, зайнятих 1926 р. як допоміжні сили в приватному госп-ві (гол. в сіль. госп-ві), тепер має самодіяльне зайняття (1926 р. — 9%, 1959 — 44% всіх жінок).

Л. за родинним станом. 1959 р. приблизно 90% Л. УССР проживало разом з родинами, 5% — окремо від них, але лише тимчасово (від'їзд на навчання, в довготривале відрядження, в армію тощо), а 5% припадало на одинаків. Середньо в УССР в родині жило 3,5 членів (в містах 3,4, в селах — 3,7; в усьому СССР — 3,9), а з врахуванням членів родини, які проживали окремо — 3,7 (в містах — 3,7, в селах — 3,8; в усьому СССР — 4,0).

На 1 000 осіб у віці 16 років і вище в УССР було 1959 р. одружених: серед чоловіків — 704 (1939 р. — 705), серед жінок — 518 (601), решта припадала на неодружених, удівців (удів) і розлучених (докладніші дані невідомі). Через чисельну перевагу жінок над чоловіками 32% жінок у віці 25—40 рр. були не одружені, тоді як не одружених чоловіків у цьому віці було лише 9%. На 1 000 осіб у віці 16 рр. і вище є одружених:

Вік	Чоловіки	Жінки
16—19	22	97
20—24	264	474
25—29	813	740
30—34	930	762
35—39	960	710
40—49	968	580
50—59	953	485
60 і вище	845	319
Разом	704	518

Родинний стан українців і росіян в УССР — різний. Щоправда, між чоловіками нема різниці (на 1 000 українців у віці 16 років і вище було 703 одружених, на 1 000 росіян — 702), зате порівняно з росіянками серед українок є менше одружених. Так на 1 000 жінок в різних групах віку є одружених:

Вік	Українки	Росіянки
16 років і вище	509	551
в тому ч.:		
20—24	468	499
25—29	727	786
30—34	750	803
35—39	692	769
40—44	595	661

Причиною цього некорисного для укр. елементу явища (за ним іде менший відсоток народжень в українців, ніж у росіян) є знищення або вивезення больш. режимом чималої кількости укр. чоловіків.

Розміщення (густота) Л. було на 1959 р. таке саме, як у 1932 р. На 1 км² всіх укр. земель жило 58 осіб, в УССР — 70. Натомість у зв'язку з урбанізацією зменшилася густота сіль. Л. Зміну густоти Л. УССР видно з таблиці:

Рік	Л. на 1 км² вся	Л. на 1 км² сіль.	Міська Л у % до всієї Л.
1897	48,0	40,3	16,0
1913	58,6	47,2	19,6
1932	69,6	53,6	22,0
1939	67,5	44,8	33,6
15. 1. 1959	69,7	37,9	45,6
1. 1. 1963	73,2	36,6	49,6

Одночасно наступили зміни в розміщенні Л. Порівняно з 1932 р. (див. ЕУ І, стор. 138—40) густота Л. зменшилася в усіх частинах України, за винятком Донбасу, Дніпровського пром. р-ну,

околиць великих міст та Закарпаття. Нині найгустіше заселеною обл. УССР є Донецька (1959 р. — 161 на 1 км²), найслабше Херсонська (30). Якщо йдеться про саму сіль. Л., то найгустіше заселена сер. смуга України (Чернівецька обл. — 70, Вінницька — 66, Тернопільська — 65), найрідше півд. Степ (Крим — 18, Херсонська обл. 18). Див. також карти (стор. 1396).

Розміщення міст і урбанізація див. *Міста.*

Освіта Л. див. *Освіта, Письменність.*

Національні відносини див. *Національний склад Л. укр. земель* і *Українська діяспора.*

Рух Л. див. *Рух людности, Природний рух людности, Міграція людности.*

Література: Див: ЕУ I, стор. 133, 142; Итоги всесоюзной переписи населения 1959 года: СССР (сводный том), М. 1962, Украинская ССР, М. 1963.

В. Кубійович

Люлька Архип (*1908), конструктор авіяційних двигунів, чл.-кор. АН СССР (з 1960), родом з Київщини; закінчив Київ. Політехн. Ін-т (1931), у 1933—39 pp. працював у Харківському Авіяційному Ін-ті. У 1937—39 створив конструкцію першого в СССР двоконтурного повітряного турбореактивного двигуна (ТРД), після 1946 під керівництвом Л. створені потужні ТРД нового типу.

А. Люлька

Люпін (Lupinus L.), одно- або багаторічні рослини з родини стручкових; з 200 видів Л. кілька використовуються в сіль. госп-ві як зелена паша й кормові. Зерно Л. містить 28—47% білка (сіно 18%), але має отруйні алькальоїди, і тому Л. довгий час уживався лише на зелене добриво (засвоює азот). Тільки в новіші часи виведено малоалькальоїдні сорти Л., і вони стали цінними кормовими рослинами. На Україні, гол. на Поліссі, поширені: Л. вузьколистий або синій (L. angustifolius L.), Л. жовтий (L. luteus L.), Л. білий (L. albus L.), Л. багаторічний (L. perennis L.), Л. багатолистий (L. polyphyllus Lindl.). Види Л. перев. медодайні, деякі — декоративні.

Люстрація (з латинського lustratio, оглядини, ревізія), у В. Князівтві Лит. і Польщі опис держ. (королівських) маєтностей для податкових і військ. потреб. Л. охоплювали м. ін. пром. і торг. прибутки, суд. оплати, кількість населення тощо; на Україні Л. підлягали також надані за військ. службу маєтності. Л. в Литві відбувалися неперіодично, в Польщі — що п'ять років. Росія запровадила Л. на приєднаних від Польщі укр. і білор. землях у 18 в., зокрема відбулися кількакратні Л. в пол. 19 в. у зв'язку з зем. наділами держ. селян та ін. категорій сіль. населення.

Збережені з 16 в. акти Л. є цінним джерелом для пізнання госп. і суспільних відносин Правобережжя та Зах. України; досліджені і опубліковані М. Владимирським-Будановим в «Архиве Юго-Западной России» (ч. 7, 1890—1905) та А. Яблоновським («Lustracye królewszczyzn Ziem Ruskich», 1877).

Люта, р. на Закарпатті, ліва притока Ужа, довж. — 50 км, сточище 2 700 км², пливе в Полонинському Бескиді.

Лютеранство, гол. євангельське віровизнання, засноване Мартином Лютером (1483—1546) й базоване на творі «Авґсбурзьке ісповідання» (тому часта назва Л. — авґсбурзьке віровизнання). На Україні (див. *Євангелики)* Л. було поширене між нім. колоністами, з 1925 р. також серед українців Галичини й Волині і було тут оформлене як *Укр. Євангельсько-Авґсбурзька Церква* (бл. 5 000 вірних).

Люткович-Телиця (або Домжив-Люткевич) Павло (†1634?), ієромонах, мандрівний друкар. Разом з ієродияконом Сильвестром у 1617—29 pp. друкував в Угерцях б. Самбора (1617—20), Мєнську (1622), Четвертні (1624), Луцькому (1625) і в Чорненському Спаському манастирі, де Л.-Т. став ігуменом і там помер. З відомих 9 книг друку Л.-Т. до наших часів збереглися 7, в тому ч. його авторства «Казаніе на чиненіе памяти по зешлом его милости пану Александрови Теодоровичу Шептицком» (1622).

Лютовиська (IV—3), м-ко на сх. Лемківщині, тепер у Польщі (Устрицького пов. Ряшівського воєводства); нинішня назва — Шевченко.

Лютомська Теофіля, див. *Бачинська* Теофіля.

Люфа гострогранна (Luffa acutangula Ser.), однорічна рослина з родини гарбузових, яку вирощують у Криму й на Кубані, з її овочів добувають т. зв. рослинну губку (йде на виріб мийок, підошов, устілок й ін.) та олію.

Люцемірське озеро (II—4), на півд.-зах. Поліссі, між Бугом і гор. Прип'яттю, висота — 165 м, площа — 4,6 км², глибина до 11 м.

Люценко Олександер (1807—84), археолог і нумізмат, дир. керчинського музею, провадив розкопи й дослідження на Катеринославщині, Таманському півострові та в Криму, брав участь у III археологічному з'їзді 1878 в Києві.

Люцерна (Medicago L.), одно- або багаторічні рослини з родини стручкових. В сіль.

госп-ві культивуються багаторічні види: Л. синя (M. sativa L.) і Л. жовта (M. falcata L.) та їх гібриди. Л. дає високоякісне сіно (12—16% білка), високоурожайна, а кореневі рештки збагачують ґрунт на азот. На Україні поширена гол. в Степу й на Передкавказзі; засівна площа Л. в УССР (в тис. га): 1950 р. — 866, 1955—572, 1956 — 335; числа для Краснодарського краю: 228, 328, 271. Найпоширеніші сорти: Зайкевича, Полтавська 256, Зайкевича одеська, Полтавська 207 і місц. (Валківська й ін.).

Лябіовеляризація, асиміляційний фонетичний процес, коли артикуляція звука ускладняється додатковим заокругленням губ та одночасним піднесенням задньої частини язика до м'якого піднебіння. Найпоширеніші в укр. мові випадки Л. голосних: 1) дифтонгізована (як *ўо*) вимова наголошеного *о* після губних і задньоязикових приголосних по чернігівських і лівобережних говірках (мўожна, кўожен) та в деяких наддністрянських і бойківських; 2) заокруглено-піднесена вимова *å*, як ã, *о* перед визвучноскладовим — *ў* по наддністрянських і бойківських говірках (писоў, проўда); з-під Львова відома ще з поч. 17 в. Л. приголосних (процес протилежний паляталізації їх), типова для півн.-укр. говірок у позиції перед не-передніми голосними, зокрема о, у. Ця Л. правдоподібно була важливим чинником у творенні півн.-укр. дифтонгів. Л. в укр. мові досліджував І. Зілинський «З фонетичних студій («Lud Słowiański», I, 1930).

Лябрадорит, гірська кристалічна зерниста порода, збудована в основному з лябрадору, мінералу з групи вапняково-натрових польових скалинців, чорного або сірого кольору з різнокольоровими виблисками на полірованих поверхнях; цінний облицювально-декоративний матеріял. На Україні кращі родовища Л. виступають на сх. Волині в с. Турчинка (сірий Л.) і Головино (чорний Л.), невеликі — на Київщині (Воронцово-Городище) і на Кіровоградщині (в Ново-Миргородському р-ні). Л. використаний м. ін. в облицюванні ряду будівель Києва і Київ. метрополітену.

Лявн-теніс, див. *Теніс.*

Лядвенець рогатий (Lotus corniculatus L.), трав'яниста багаторічна рослина з родини бобових, дико росте по луках, трав'янистих схилах, лісових галявинах; цінна кормова рослина.

Лядова, лівобічна, подільська притока Дністра, довж. — 85 км, сточище — 750 км^2.

Ляєр Альойз (1885—1919), нім. походження отаман УГА; на весні 1919 командант відтинку «Підволочиська» сх. фронту УҐА проти большевиків (група Ляєра); захоплений в червні поляками в полон і забитий під час конвою.

Лялеманція іберійська (Lallemantia iberica Stev. Fisch. et Mey-Dracocephalum ibericum Stev.), однорічна олійна рослина з родини губоцвітих, яку культивують на півд. Україні, зокрема в Криму й на Кубані, ради овочів-горішків, що містять до 32% висихаючої олії, яку використовують як харч і в техніці.

Ляльковий театр, особливий вид театральної вистави, у якій беруть участь ляльки, порушувані акторами, звичайно захованими від глядачів. На Україні

Фраґмент вистави сіль. лялькового театру в Старій Гуті

Л. т. був поширений з пол. 17 до сер. 19 в. у формі *вертепу;* до 20 в. дожив як розвага на ярмарках, по селах і для дітей. У 1920-их рр. відновлено Л. т., найчастіше типу верхових ручних ляльок, яких водять з-за ширми, або підвісних ляльок-маріонеток (відомий у Львові в 1920-их рр. ґротесково-сатиричний «Вертеп наших днів» Л. Лепкого і Р. Купчинського); в модерних Л. т. ляльки проєктують також на екран як тіні або кольорові силюети (театр тіней). Тепер на Україні працюють стаціонарні Л. т. в Києві (з 1925), Львові, Дніпропетровському, Одесі, Харкові; виїзні (київський, вінницький, житомирський, кримський, полтавський, луганський, станиславівський) і численні самодіяльні по селах, школах, клюбах. В репертуарі Л. т. казки («Івасик-Телесик», «Ріпка», «Вовк та семеро козенят», «Ялинка в лісі», «Фарбований лис» та ін.), п'єси («Порося Чок» М. Туровера, «Дударик» П. Тичини, «Дід і журавель» В. Вольського, «Маленькі смільчаки» Ф. Званої, «Летючий корабель», «Котигорошко» А. Шияна та ін.), опери («Коза-Дереза» М. Лисенка, «Запорожець за Дунаєм» С. Гулака-Артемовського), інсценізації («Енеїда» І. Котляревського) й ін. В новішому репертуарі перев. п'єси, ідейно пов'язані з актуальними гаслами ком. партії і комсомолу («Соняшні промені» Г. Усача, «Мамба» К. Мойсеєва, сатиричні інтермедії з Перцем, Кукурудзою, антирел. вистави

та ін.). Як режисери Л. т. працюють Я. Жовінський (Київ), А. Колісник (Дніпропетровське), Ю. Гіммельфарб (Одеса), А. Трапані (Крим), О. Фомін (Житомир) та ін. На еміґрації в Німеччині в 1946—47 рр. відомий Л. т. «Лелека» Т. Верещинського, в 1950-их рр. у стилі Л. т. виступає В. Залозецький (укр. фолкльор).

Л. Полтава

Лям (Lam) Ян (1838—86), поль. письм.-сатирик і публіцист; повісті й оп. з життя Галичини, в яких постаті українців зображені в карикатурному вигляді: австр. урядовець („Wielki świat Capowic"), свящ. і селяни („Głowy do pozłoty", „Koroniarz z Galicji" та ін.).

Лямент (латинське — жалоба), літ. наслідування нар. плачів по померлих, починаючи з відповідних місць «Сказанія» про св. кн. Бориса і Гліба. Пізніше жалобами більш літ. забарвлення були вірші про нещасливу долю України. Найбільш відомий «Острозький лямент» (1626), невідомого автора з школи в Рівному, підписаного літерами М. Н., присвячений митр. П. Могилі. Це жалоба з приводу переходу м. Острога під владу католички Г. Ходкевичевої (з роду Острозьких). До власне Л. додано віршований опис подій. Видав П. Житецький в ЗНТШ, т. 51, 1903.

Лянґе Микола (1858—1921), філософ з нім. колоністів на Україні, проф. Одеського Ун-ту і організатор при ньому однієї з перших у Росії лябораторій експериментальної психології, дир. Вищих Жін. Курсів в Одесі, заснованих за його проєктом 1904 р.; праці з експериментальної психології (зокрема дослідження уваги) й іст. етики 19 в. «Психологические исследования» (1893), «Психология» (1914).

Ляндміліція, рос. міліційне військо на Україні 1713—75 для оборони півд. кордону України проти наїздів татар, стояло залогами на т. зв. Білгородській лінії; податок з України на утримання Л. збирали аж до 1817.

Лянжерон Олександер (Louis Alexandre Andrauet; 1763—1831), рос. генерал, франц. граф, який на поч. великої франц. революції еміґрував до Росії. 1807—12 брав участь в рос.-тур. війні — його адьютантом був І. Котляревський; 1815—23 — ген.-губернатор Степової України і Новоросійського краю; головнокомандувач Бузьким та Чорноморським коз. військами; Л. один з засновників масонства на Україні.

Ляницький Олександер, маляр кін. 17 в., працював у Львові для Ставропігії; іконостас і фрески-ікони для Трьохсвятительської каплиці та фрески в т. зв. Несторовичівській кам'яниці, відкриті 1910 р.

Лянкастерські школи (школи взаємного навчання), початкові дешеві школи, перенесені на поч. 19 в. до Англії з Індії, в яких старші й кращі школярі вели шкільні заняття в групах за інструкціями вчителя (1—2 на кілька сот учнів). На Україну досвід Л. ш. привезено з Франції ген. М. Раєвським і декабристом М. *Орловим,* який систему Л. ш. ґрунтовно перебив і відкрив велику військ. сирітську школу в Києві (1818). Інші Л. ш. на Україні: в Городиці (Черкаського пов. за ініціятивою графа Воронцова), в с. Бабаях на Харківщині (1832) та ряд ін. Л. ш. не виправдали себе і незабаром занепали.

Ляновська Іванна, див. *Біберович* Іванна, акторка.

Лянцкоронський Предслав (†1531), зукраїнщений поль. шляхтич, староста хмельницький, військ. діяч поч. 16 в.; разом з Остапом *Дашковичем* організував дружини укр. козацтва, 1516 з козаками ходив під Білгород, 1528 — під Очаків.

Лянцкоронський Станислав (†1535), брат Предслава Л., староста каменецький і стражник коронний, відомий з протитатар. боротьби в укр. прикордонній смузі.

Лянцкоронський (Lanckoroński) Станислав (†1657), поль. держ. діяч, воєвода брацлавський (1650), гетьман польний коронний (1654); бої з татарами, укр. козаками.

Ляпунов Борис (1862—1943), рос. славіст, проф. Харківського і Одеського ун-тів (1897—1923); праці з праслов. і ц.-слов. мови, етимології слов. слів, м. ін. про деякі старо-укр. пам'ятки (про лексику Добрилового євангелія 1164 р. та про Одеське євангеліє). Обстоював «праруську» мовну єдність («Единство русского языка в его наречиях», 1918). Список праць у «Вопросы языкознания», 1958, 2.

Ляпунов Олександер (1857—1918), брат Бориса, визначний рос. математик, д. чл. Рос. АН; основні праці Л. стосуються проблеми стійкости руху, теорії потенціяла і фігур рівноваги рідинної маси при обертовому русі; доц. (з 1885) і проф. (з 1892) Харківського Ун-ту.

Ляпунов Сергій (1859—1924), брат Бориса і Олександра, рос. композитор, муз. етнограф, проф. Петербурзької Консерваторії; м. ін. використовував укр. нар. мелодії: «Рапсодія на укр. теми» (1907) для фортепіяна.

Лясковський Казімір, Петро (1870—1920), родом з Одеси, отаман УГА, в грудні 1918 командир важкої батерії під Львовом, пізніше 4 гарматного полку і 4 Золочівської бригади УГА; розстріляний большевиками.

Ляскоронський Василь (1860—1928), історик, археолог і нумізмат родом з Полтавщини, вихованець Київ. Ун-ту, учень В. Антоновича. Був приват-доц. Київського Ун-ту, проф. Ніженського Іст.-Філол. Ін-ту, чл. Всеукр. Археологічного Комітету та гол. його археологічного відділу. Гол. праці: «История Переяславской земли» (1897), «Городища, курганы и змиевые валы» (1899, 1905), «Г. Л. Боплан и его историко-географические труды относительно Южной России» (1901), «Римські монети на території Києва» (1927).

В. Ляскоронський

Ляскоронський Сильвестр (†1754), вчитель Київ. Академії (1734—41), «старший» (ігумен) Віленського Святодухівського манастиря (1734—41), архимандрит Ніженського Благовіщенського манастиря (1745), ректор і проф. богословія Київської Академії (1746—51); письм., автор «Трагедокомедії», тематично пов'язаної з великоднім циклом.

Ляссота (Lassota von Steblau) Еріх (1550—1616), шляхтич із Шлезьку, вояк і дипломат, 1594 посланий цісарем Рудольфом II до запор. козаків, щоб намовити їх до війни з Туреччиною. Залишив діярій своєї подорожі, цінне джерело для іст. та географії України, зокрема Запор. Січі. Вперше виданий 1854 („Das Diarium des Erich von Steblau"); друге вид. „Tagebuch des Erich Lassota von Steblau" (1866). Рос. переклади Ф. Бруна (1873) і К. Мельник («Мемуары, относящиеся к истории Южной Руси», I, 1890).

Лятенська культура, кельтська культура останніх 5 вв. до Хр., прикметна масовим виробом зал. предметів, гол. зброї й рільничого знаряддя, винаходом лемеша до плуга, коси, ножиць, острог та поширення посуду, робленого на гончарному колі. На Україні це час сильного розвитку хліборобства, торгівлі збіжжям з Грецією і промислу та помітного зростання населення (див. ЕУ I, стор. 387—88).

Лятичів, Летичів (IV—8), с. м. т. на сх. Поділлі, положене при впадінні р. Вовка до Бога, р. ц. Хмельницької обл.; згадується в 13 в., багато разів нищене татарами, терпіло під час коз. воєн 17 в. та коліївщини; за царату пов. м-ко; тепер занепало (4 800 мешк. 1959), дрібна місц. пром-сть.

Лятишевський Іван (1879—1957), церк. кат. діяч, проф. Духовної Семінарії у Станиславові, 1919 дир. відділу рел. справ у ЗУНР, з 1929 єп.-помічник станиславівський та ген. вікарій. 1945 ув'язнений большевиками, повернувся з заслання в червні 1955 р., помер у Станиславові.

Єп. І. Лятишевський

Ляториця, р. на Закарпатті, ліва притока р. Бодрога, довж. 190 км (в тому ч. на території України — 150 км, сточище 2 750 км²), в гор. і сер. течії перетинає Карпати і має гірський характер, нижче Мукачева, на Потиській низовині, — рівнинний.

Лятошинський Борис (*1895), визначний композитор і педагог родом з Житомира; муз. освіту здобув у Київ. Держ. Консерваторії, яку закінчив 1919 року в клясі композиції Р. Ґлієра (згодом інструментатор його балетів), з 1920 р. її викладач, з 1935 — проф. (одночасно 1935—38 рр. проф. Московської Консерваторії). Л. один з ініціяторів і гол. репрезентантів яскраво модерного напрямку в укр. музиці (експресіоністичний стиль, атональна техніка). Високу майстерність композиції й інструментації Л. виявив у багатогранній творчості: опери «Золотий обруч» (1929) за повістю І. Франка «Захар Беркут», «Щорс» (1937—38); 3 симфонії (третя — 1950, один з помітніших творів укр. муз. літератури), «Увертюра на 4 укр. нар. теми» (1926), сюїта «Ромео та Джульєтта» (1954); 2 концерти для фортепіяна з оркестрою (1953); кантати для хору з оркестрою («Заповіт», «Урочиста», 1939); фортепіяновий квінтет, 5 струнних квартетів, 2 фортепіянових тріо і багато ін. творів для фортепіяна (2 сонати, «Шевченківська сюїта», баляда, прелюдії), скрипки, хору; бл. 50 сольових пісень (на слова Шевченка, Франка, Рильського, Сосюри, Пушкіна, Гайне та ін.), обробки укр. нар. пісень; музика до фільмів «Іван» (спільно з Ю. Мейтусом), «Тарас Шевченко», «Іван Франко» (спільно з М. Колессою), «Григорій Сковорода», «Кармелюк», «Буковина — земля українська» та ін. Л. зредаґував й інструментував комічну оперу «Енеїда» й інструмен-

Б. Лятошинський

тував нову ред. опери «Тарас Бульба» М. Лисенка.

Почавши муз. творчість у стилі О. Скрябіна, Л. зазнав пізніше впливу франц. імпресіоністів, перейшовши далі до зах.-евр. експресіонізму. Значення Л. для укр. музики в наданні їй сучасного евр. стилю й техніки при вмілому поєднанні їх з укр. тематикою. Разом з Л. *Ревуцьким* Л. виховав цілу плеяду укр. композиторів молодшого покоління.

Література: Белза І. Б. Н. Лятошинский. К. 1947; Архимович Л. Б. М. Лятошинський. «Мистецтво», ч. 1. К. 1955; Запорожец Н. Б. Н. Лятошинский. М. 1960.

А. Рудницький

Лятуринська Оксана (*1902), письм. і скульптор родом з Волині, з 1924 на еміґрації в Чехо-Словаччині, тепер у ЗДА. Л. як письм. вийшла з празької групи «вісниківців»; її стиль визначається символізмом і суворістю виразу, тематикою, навіяною історизмом. Зб. поезій: «Гусла» (1938), «Княжа емаль» (1941 і вид. 1956), кн. новель «Материнки» (1946); вірші для дітей «Бедрик» (1956). У скульптурних працях Л. домінує синтетична монументальна форма; Пам'ятник поляглим (1932 у Пардубицях), нагробки — Є. Коновальцеві (1939 у Роттердамі), І. Білику (1941 в Мільвазанках), А. Животкові (1949 в Ашаффенбурзі) й ін.; погруддя (Т. Шевченка, С. Петлюри, Є. Коновальця та ін.), іст. портрети і скульптурні композиції у різних матеріялах і різною технікою. Л. створила низку ляльок-моделів, працює у мист. кераміці.

О. Лятуринська

Ляхи (від слов. слова «ляда» – укр. лядо), староукр. назва поляків, зустрічається вже в «Повісті временних літ» і в ін. літописах; в новіші часи назва лях, ляхи вживалася в зневажливому значенні, інколи на визначення «поль. панів».

Ляхівці, кол. назва с. м. т. *Білогір'я.*

Ляхницький Касіян (1735–84), церк. діяч, вихованець Київської Духовної Академії, з 1773 її префект, з 1775 – ректор і архимандрит Київського Братського манастиря.

Ляхоцький (Кузьма) Антін (1853–1918), гром. діяч, драгоманівець, родом з Житомира, з 1878 на еміґрації в Женеві, де керував Укр. Друкарнею, заснованою М. Драгомановим (у ній вийшло бл. 112 вид., у тому ч. зб. «Громада») і був гол. Укр. Громади в Женеві (1606 і 1915).

А. Ляхоцький

Ляшенко Василь (*1902), фізик родом з Чернігівщини, з 1957 — проф. Київ. Ун-ту, дослідник явища на контакті металу з напівпровідниками. Л. один з перших в СССР почав розробляти питання фізики поверхні напівпровідників.

Ляшенко Лука, кіноактор, режисер і сценарист 1930-их рр., виступав у фільмах «Земля» (1930), «Хліб» (1930), «Авангард» (1932), «Останній порт» (1934), ставив «На передових позиціях» (1932); за власним сценарієм «Штурм землі» (1930) і «Вовчі стежки» (1932).

Ляшенко Олександер (*188?), маляр; закінчив Петербурзьку Академію Мистецтв у проф. Рєпіна і Маковського; віцеконсул уряду гетьмана Скоропадського в Москві, з 1919 на Заході. Подорожі до Африки і Сх. Азії, численні виставки (1934 — у Львові й Варшаві); види сх. міст, святині Єгипту, побутові сцени з життя арабів.

Лящ (Abramis brama L.), риба з родини коропових, довж. до 50 см, вага до 6 кг і більше (звичайно виловлюють 0,8—1,5 кг). Дуже поширена в річках України, а також і в слабоосолоненій воді відкритих лиманів та в опріснених ділянках Озівського м.; важливий об'єкт рибної пром-сти.

Лящевецький Кирило (†1770), церк. діяч родом з Чернігівщини, проповідник, вихованець Київської Академії, єп. воронізький (1738) та чернігівський (1761).

Лященко Аркадій (1871—1931), історик укр. літератури, д. чл. НТШ, чл.-кор. АН СССР, чл. Ленінградського Т-ва дослідників укр. історії, письменства та мови. Праці з старої укр. літератури і літ. 19 в., друковані зокрема у вид. ВУАН.

Лященко Петро (1876—1955), видатний економіст, спеціяліст з аґрарного питання й іст. нар. госп-ва, д. чл. АН УРСР (з 1945) і чл.-кор. АН СССР (з 1943); доц. Петербурзького (1903—13), проф. Томського (1913–17) і Донського (з 1917) ун-тів, проф. і ректор Ін-ту Нар. Госп-ва у Ростові, з 1922 у Москві на різних посадах, м. ін. проф. високих шкіл і старший наук. співр. АН СССР; з 1945 у Києві в Ін-ті Економіки АН УРСР. Понад 150 монографій і велика кількість ст., присвячених аґрарному питанню, галузевій економіці, екон. районуванню та історії нар. госп-ва СССР і екон. думки. Найважливіші: «Очерки аграрной эволюции России» (1908), «Хлебная торговля на внутренних рынках Европейской России» (1912), «История народного хозяйства СССР» (2 тт. 1939, 3 т. 1956, 4 вид. 1956; англ. переклад 2 тт. 1949). До революції Л. обстоював економіку сіль. госп-ва

капіталістичного типу і підтримував деякі з реформ Столипіна, по 1917 р. стояв за механізацію і колективізацію сіль. госп-ва, але зневірившися колгоспною дійсністю, віддався в останні 20 рр. свого життя вивченню екон. історії Росії й СССР. В цих справах виступав проти імперіялізму царської Росії, а економіку Росії й СССР аналізував і описував в нац.-територіяльному розрізі, чим яскраво відрізнявся від ін. економістів СССР. Працюючи з 1945 р. на Україні, Л. остаточно визнав себе укр. економістом; свою бібліотеку, рукописний фонд та весь архів передав АН УРСР. *В. Г.*

П. Лященко

Львів (IV–4, 5; латинське Leopolis, поль. Lwów, нім. Lemberg, рос. Львов), іст. столиця Галичини і Зах. України, другий після Києва культ., політ. і рел. осередок України, найбільше м. Зах. України, шосте в УССР (на 1. I. 1963 – 469 000 меш.), її екон. і культ. центр та важливий транспортовий вузол.

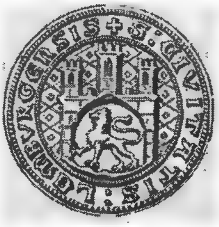

Печатка ради м. Львова в 16 в. з гербом міста

Положення. Л. лежить у верхів'ях р. Полтви, притоки Бугу, яка творить тут обширну котловину, на пограниччі трьох геогр. країв — Поділля, Розточчя й Волині (*Надбужанська котловина* або Надбужжя); це місце найбільшого зниження Розточчя, найлегше для переходу з укр. височин до Зах. Европи і вигідне для оборони. На території Л. проходить гол. евр. вододіл між Чорним (сточище Дністра) і Балтицьким (сточище Висли) м. Однакова віддаль від них (600 км) і брак більшої ріки визначають континентальне положення Л.

Л. був здавна природним місцем обміну трьох геогр.-екон. р-нів, що тут стикаються – лісистого Розточчя, луговорільничого Побужжя і рільничого Поділля. Однак вирішальним для розвитку Л. було його положення на перехресті природних шляхів: чорноморсько-балтицького (Холм-Галич) і сх.-зах. (Київ-Краків); завдяки цьому Л. став комунікаційним і торг. осередком і екон. та культ. посередником між евр. заходом і сходом. Ці завдання Л. виконував уже на поч. свого існування після упадку *Звенигорода, Галича й Холма.* Ролю посередника Л. відогравав весь час, при чому залежно від іст. подій, зокрема долі Галичини, мав заг.-укр. або лише крайове значення. Висунений на зах., далеко від шляхів тат. наскоків, які лише винятково сюди доходили, міг розвиватися спокійніше, ніж столиця України – Київ; натомість був тереном укр.-поль. змагань.

Природа. Основна й найстаріша частина Л. лежить в котловині р. Полтви, яка на території Л. врізується в Подільську височину. Ця, шириною в 3–4 км, рівнина, на висоті 260–270 м була давніше забагнена й вкрита торфами. У півн. напрямі вона звужується до 1 км, просувається між берегом Поділля й Розточчя і виходить на Надбужжя. З півн. котловину Полтви замикає берег Поділля (зах. частина т. зв. *Гологорів*), який творить між нею і Надбужжям вузьке пасмо, піднесене на 100–150 м над ними; воно починається Чортівською скелею (414 м) на сх. і сягає через гору Вовчу і Льва (або Піскову) аж до Високого Замка (413) на півн. зах. Збудоване з мерґелів крейдової формації та з міоценських пісків, пісковиків і вапняків, порізане багато розчленованими яругами, перев. заліснене або вкрите парками, воно являє собою наймальовничішу частину Л. Продовженням Подільського берега на півн. зах. є дещо нижче заліснене *Розточчя*, горби якого починаються від Кортумівської гори (374 м) на зах. від Полтви і простягаються на півн. через Свинку (383) до Лисої гори (380) б. курорта Брюховичі.

Котловина Полтви підноситься на 60–100 м у напрямі на півд., півд. сх. і зах. до висоти зах. Поділля – *Опілля* (т. зв. Львівське плято); тут проходить у напрямі з півн. зах. на півд. сх. евр. вододіл. Це легкохвиляста рівнина до 350 м висоти, вкрита лесом і чорноземом,назагал безлісна; схил до котловини порізаний джерельною частиною Полтви і її приток. Відмінний краєвид становлять зах. окраїни Л. Тут Львівське плято знижується до 310 м – Білогорське зниження, яким відпливали до Надбужжя талі води льодовика, що на зах. від Л. доходив аж під Янів. Разом з цим зустрічаємо тут, як на Надсянській низовині, піски і рінища з мандрівними надмами й багнами.

Півн. частина Л. це рівнина висотою 240–280 м, що складається з широких легкогорблених гряд (Малехівська), вкритих урожайним лесом. Між ними низькі й вкриті торфами долини приток Бугу; однією з них протікає Полтва.

Л. лежить у смузі поміркованого, вологого клімату, на пограниччі між кон-

Львів і його околиці

Мірило приблизно 1:150 000. Ізогіпси що 25 м. Границі Львова з 1938 точковані.

тинентальним і океанічним. Його гол. елементи такі: сер. річна температура +7,5° Ц., липня +18,5, січня –4,1 (для Києва, який лежить в цій самій геогр. шир.: +7,2, +19,5, –5,8); ч. опадів 666 мм на рік (у Києві 590), найбільше у липні (102), найменше в січні (27); сер. захмарення – 66, найбільше в грудні, найменше в серпні. Окремі частини Л. мають у зв'язку з різним рельєфом і забудовою чималі мікрокліматичні особливості.

З 1841 р. Полтву поступово замуровано (також її притоки); відкритою вона є тепер тільки б. джерел і при виході з міста на Побужжі. Річище Полтви відвернуто вже в другій пол. 14 в. з вул. Коральницької на Проспект Шевченка (кол. Академічна); звідси вона плила вздовж зах. меж старого міста до площі 300-ліття возз'єднання (кол. Ґолуховського), а далі вул. Полтвяною і Інструментальною (кол. Замарстинівська). Вздовж Полтви і її приток було багато ставів і боліт (див. карту на 1408 стор.).

В. Кубійович

Княжа доба 1250–1340. Л. заснований кн. Данилом і названий ім'ям його сина Льва б. знищеного татарами Звенигорода в кін. 40-их або на поч. 50-их рр. 13 в. На його місці вже з 10 в. існувала якась оселя (розкопи на Високому замку). Перша іст. згадка про Л. в Гал.-Волинському літопису 1256; наступні: про татарського хана Бурундая, з наказу якого Лев «розмета» львівський замок, і про облогу хана Телебуги 1263 і 1287. На цьому літописні відомості про княжий

Л. уриваються; взагалі слідів княжої епохи, зокрема в архітектурі, збереглося дуже мало.

У 1260-их рр. за кн. Льва Л. став столицею Гал.-Волинської держави й був нею аж до її упадку в 1340-их рр. У час занепаду Києва Л. набув заг.-укр. значення і був м. жвавих культ. і госп. зв'язків України з Заходом.

Княжий Л. займав спочатку невелику територію на правому березі р. Полтви (пізніше Жовківське передмістя) і складався з трьох частин: 1. Дітинець, або внутр. город, найбільш укріплена частина на схилі стрімкої т. зв. Лисої гори (нині. зах. пля-то Високого замка); 2. Окольний город у стіп дітинця, з'єднаний з ним брамою, ймовірно, де тепер вулиця з старовинною назвою «Під брамкою» і 3. Зовн. город, ще нижче аж до Полтви — най-

Вид середмістя з півдня. Старе місто, розташоване в котловині Полтви, замикають на півночі узгір'я озеленого Високого замка з характеристичним копцем Люблінської унії і безлісної Піскової гори (праворуч). На світлині видно зліва направо: Латинську катедру, ратушу, Домініканський костьол і Волоську церкву

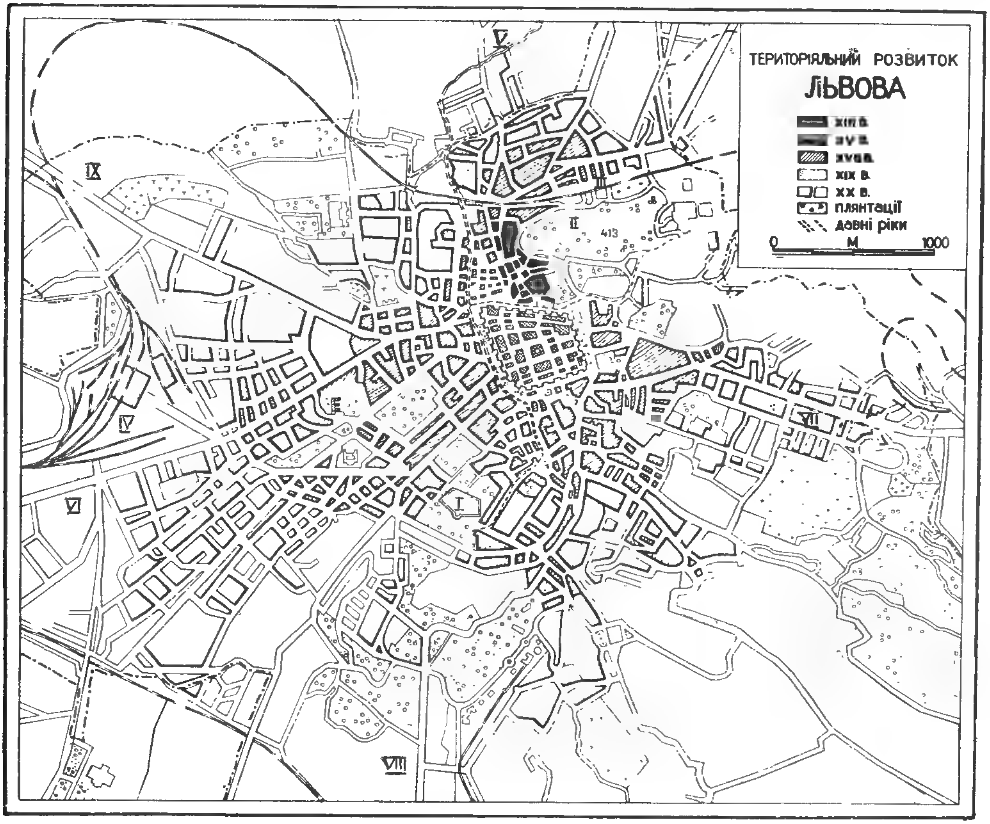

Територіяльний розвиток Львова

I — Цитаделя; II — Високий замок; III — Підзамче; IV — Залізничий двірець; V — Полтва; VI — Городецька вул.; VII — Личаківська вул.; VIII — Стрийська вул.; IX — Янівська вул.

менш укріплене підгороддя. Населення становило приблизно 2–3 000 меш.; крім українців, жили німці, вірмени, татари, караїми, угорці і жиди. З тих часів донині залишилися назви вул.: Вірменська, Татарська, як також старовинне жид. кладовище «Старе окопище». Княжий Л. мав 13 правос. (з них 3 вірменські) і 2 кат. церкви.

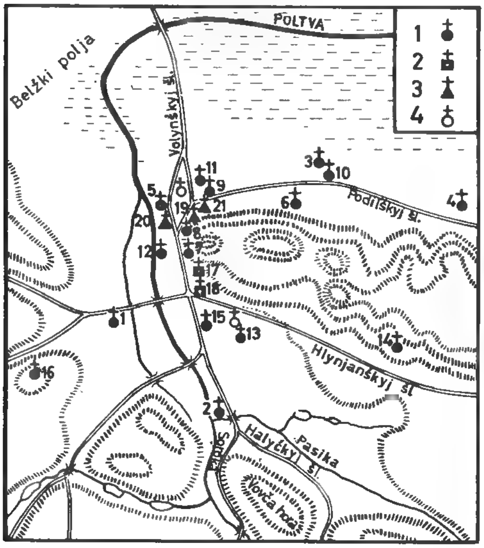

Схема княжого Львова у 13–14 вв.

1 — Православні церкви. 2 — Латинські костьоли. 3 — Вірменські церкви. 4 — Манастирі.

Назви церков: 1 — Благовіщення; 2 — Богоявлення; 3 — св. Варвари; 4 — Вознесіння; 5 — Воскресіння; 6 — св. Івана Богослова; 7 — св. Миколая; 8 — св. Онуфрія; 9 — св. Параскеви (св. П'ятниці); 10 — Різдва Пресвятої Богородиці; 11 — Спаса; 12 — св. Теодора; 13 — Успення Пресвятої Богородиці (?); 14 — Чесного Хреста; 15 — Чесного Хреста (?); 16 — св. Юрія; 17 — св. Івана Христителя; 18 — Марії Сніжної; 19 — св. Анни; 20 — св. Хреста; 21 — св. Якова

Під Польщею 1387–1772. Занепад Гал.-Волинської держави розпочався двократним нападом поль. короля Казіміра 1340 на Л.; 1340–49 у Л. правив боярин Дмитро *Дедько*, 1349 Казімір остаточно зайняв Л. Після переходового поль.-угор. кондомініюму 1370–87 Л. лишається під Польщею спершу (до 1432) як столиця окремої, з'єднаної з Польщею, країни з давньою назвою Regnum Russiae з власним гербом (левом), монетою та власним правом і адміністрацією ще з укр. княжих часів, а опісля як столиця поль. провінції Руського воєводства до 1772. 1356 Казімір надав місту маґдебурзьке право, наслідком чого до Л. наплинуло багато нім. колоністів, гол. ремісників та купців.

У другій пол. 14 в. осередок Л. переноситься на нове місце, положене на півд. зах. від княжого м. в широкій долині Полтви, що краще надавалося під будову укріпленого м. за зах.-евр. зразком. Вали та рови, наповнювані водою Полтви та суміжних потоків, проходили приблизно нинішніми вул. Першого Травня, площею Данила Гал. (Стрілецька площа), Підвальною і Валовою, замикаючи простір бл. 50 га (сучасне середмістя). В сер. валів збудовано мури, які в 15 в. подвоєно та забезпечено 17 баштами; з них донині залишилася тільки Порохова башта проти вул. Лисенка (Куркової). До складу міських укріплень входили два замки — Низький, що стояв у півн.-зах. виступі мурів (де жив воєвода), та Високий (оборонний), побу-

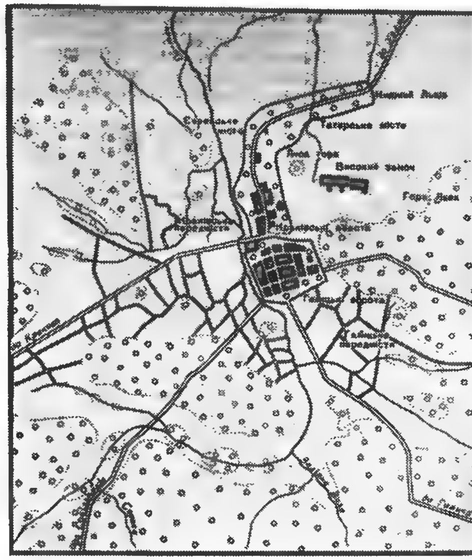

Львів під кінець 14 в.

дований Казіміром 1360 як обсерваційний пункт, маґазин і тюрма на горі, де за княжих часів була сторожова башта, звана «будильницею».

З укріпленого м. на передмістя виходили дві гол. брами, на півн. — Краківська, на півд. — Галицька (від них також та сама назва двох передмість); для пішоходів були дві фіртки, на зах. Єзуїтська б. костьолу Єзуїтів), а на сх. Босацька (проти вул. Руської до манастиря «босих» Кармелітів). Передмістя, що розтяглися вздовж гол. шляхів, не маючи ніяких укріплень, легко ставали жертвою ворожих нападів.

Навколо Л. виникали садиби львівських міщан і т. зв. «юридики» (посілості шляхти, вилучені з-під міськ. судів-

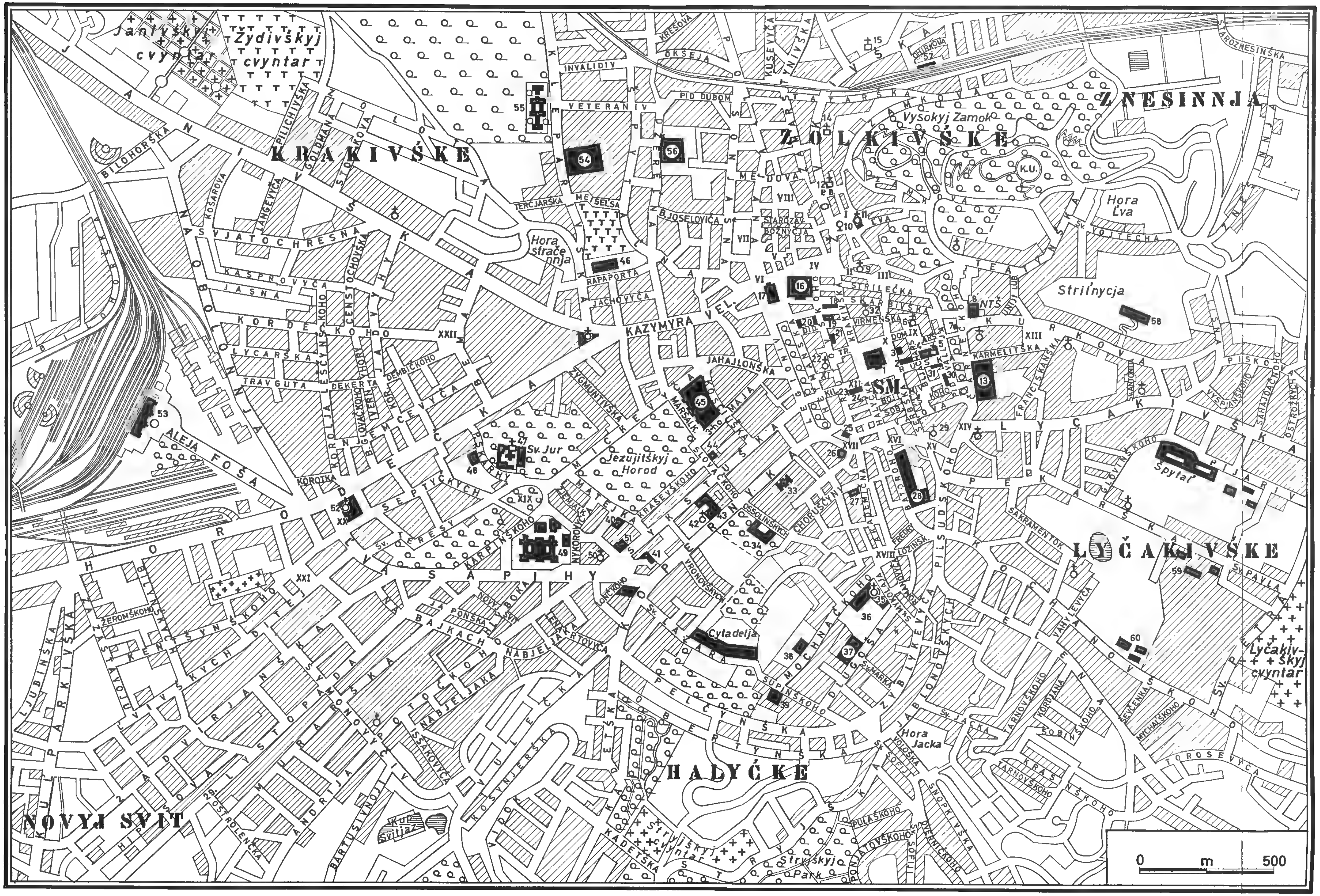

Рисував А. Жуковський

Плян Львова

ПОЯСНЕННЯ ДО ПЛЯНУ ЛЬВОВА

Плян Львова, за браком новішого, подано з часу перед другою світовою війною. Однак у поясненнях подані нові назви вулиць і площ, якщо вони змінені.

1 — Ратуша
2 — Т-во «Просвіта» (кол. палата Любомирських)
3 — Чорна Кам'яниця (Іст. Музей)
4 — Ставропігія
5 — Успенська (Волоська) Церква
6 — Костьол Домініканів
7 — Порохівня
8 — Наукове Т-во ім. Шевченка (тепер Ін-т Суспільних Наук АН УРСР)
9 — Костьол Марії Сніжної
10 — Синагога
11 — Костьол Івана Христителя
12 — Церква св. Миколая
13 — Воєводство (кол. Гал. Намісництво, 1918 р. — Уряд ЗУНР, нині Облвиконком)
14 — Церква св. Онуфрія
15 — Церква св. Параскеви
16 — Старий Театр (тепер Драматичний театр ім. М. Заньковецької)
17 — Міський театр (нині Театр Опери і Балету ім. І. Франка)
18 — Преображенська Церква
19 — Народний Дім
20 — Музей Художнього Промислу
21 — Музей Дідушицьких (нині Наук.-природничий Музей АН УРСР)
22 — Костьол Єзуїтів
23 — Латинська катедра
24 — Каплиця Боїмів
25 — Пам'ятник А. Міцкевичеві
26 — Готель Жоржа (тепер «Інтурист»)
27 — Консерваторія
28 — Суд
29 — Костьол Бернардинів
30 — Міський арсенал
31 — «Дністер»
32 — Вірменська катедра
33 — Палата Потоцьких (нині Ін-ти АН УРСР)
34 — Оссолінеум (тепер Бібліотека АН УРСР)
35 — Старий Університет і костьол св. Миколая
36 — Університетська бібліотека
37 — Інститут Хемії і Геології Ун-ту
38 — Національний Музей (нині Львівський Держ. Музей Укр. Мистецтва)
39 — Академічний Дім
40 — Ревізійний Союз Укр. Кооператив
41 — Музичний Ін-т ім. М. Лисенка
42 — Гр.-Кат. Богословська Академія і церква св. Духа
43 — Пошта
44 — Земельний Банк
45 — Університет
46 — Жид. шпиталь
47 — Собор св. Юра
48 — Народна Лічниця
49 — Політехніка
50 — Костьол св. Магдалини
51 — Бібліотека Баворовських
52 — Костьол св. Єлисавети
53 — Головний залізничий двірець
54 — Броварня
55 — Дім інвалідів
56 — Газівня
57 — Залізнича станція Підзамче

Площі

(в дужках сучасні назви)

I — Старий Ринок
II — Марії Сніжної
III — Стрілецька (Данила Гал.)
IV — Краківська (Торгова)
V — Різні
VI — Голуховських
VII — Збіжжева
VIII — Теодора (Центральна)
IX — Домініканська (Ставропігійська)
X — Ринок
XI — Св. Духа (Івана Підкови)
XII — Капітульна (Рози Люксембург)
XIII — Народної Ґвардії
XIV — Бандурського, кол. Цлова (Радянська)
XV — Бернардинська (Возз'єднання)
XVI — Галицька
XVII — Марійська (Міцкевича)
XVIII — Академічна (проспект Т. Шевченка)
XIX — св. Юра (Б. Хмельницького)
XX — Більчевського
XXI — Берестейської унії
XXII — Бема (Ярослава Мудрого)

Скорочення

Ars. — Арсенальська; Did. — Дідушицьких; Dom. — Домініканська; Kil. — Кілінського; P. B. — Під Брамкою; Tr. — Трибунальська.

Сучасні назви важливіших вулиць

Стара назва	Нова назва
Академічна	Проспект Шевченка
Алея Фоша	Вокзальна
Баторого	Ватутіна
Бляхарська	Івана Федорова
Боїмів	Фрунзе
Вулецька	Суворова
Дідушицьких	Театральна
Длуґоша	Ломоносова
Домініканська	Ставропігійська
Жовківська	В. Хмельницького
Замарстинівська	Калініна
Землковського	Новаківського
Зиблікевича	І. Франка
Кадецька	Ґвардійська
Казіміра В.	Чапаєва
Клепарівська	Кузнецова
Кохановського	Маяковського
Куркова	Лисенка
Леґіонів (кол. Карла Людовіка)	I Травня
Ленартовича	Нечуя-Левицького
29 Листопада	Енґельса
Личаківська	Леніна
Лозінського	Герцена
Льва Сапіги	Миру
Маршалківська	Університетська
3 Мая	17 Вересня
св. Миколая	Щербакова
Мохнацького	Драгоманова
Мурарська	Карла Маркса
На Байках	Київська
Набєляка	Котляревського
Обертинська	Воровського
Оссолінських	Стефаника
Пелчинська	Дзержинського
св. Петра	Мечнікова
Пілсудського (кол. Панська)	І. Франка
Піярів	Некрасова
Потоцького	Пушкіна
Пуласького	Маршала Конєва
Раппапорта	Галана
Романовича	Саксаганського
Рутовського	Театральна
Сакраменток	Чкалова
Сикстуська	Жовтнева
Скарбківська	Лесі Українки
св. Софії	І. Франка
Супінського	Коцюбинського
Театинська	Кривоноса
Унії Люблінської	Гуцульська
Францісканська	Короленка
Фредри	Гаврилюка
Чарнецького	Радянська
Яблоновських	Руставелі
Яґайлонська	Ґорького
Янівська	Шевченка

ництва), що згодом перетворювалися на хліборобські поселення, а в 20 в. на нові передмістя: Замарстинів (1349, від імени власника І. Зоммерштайна), Клепарів (1419, А. Стано-Кльоппер), Голосько (1401, б. урочища Оловсько), Кульпарків (1225, Ґольдберґгоф-Ґольдпарків), Білогорща, Брюховичі й ін. В місті й на передмістях було побудовано понад 50 церков і костьолів.

Госп. характер Л. змінився з рільничо-ремісничо-торг. за княжих часів на торг.-ремісничий з радіюсом діяння далеко поза межі Польщі. Л. мав «абсолютне право складу», завдяки чому м. перетворювалося на своєрідний товаровий центр; славні львівські ярмарки св. Аґнеси 21 січня і св. Маргарити 13 липня, пізніше святоюрські; орг-ція кредиту була в руках вірменських і жид. купців. Після першого періоду розвитку (до пол. 15 в.) прийшов, з причини зміни торг. шляхів, занепад торгівлі Л., а потім чергове піднесення (з пол. 16 до пол. 17 в.). Крім купців, більшість населення становили ремісники, організовані в цехи, що виникли ще з 14–16 вв. В сер. 17 в. їх було до 30, а в них понад 500 майстрів. Ремісничі й пром. вироби Л. досягли великої досконалости (славні ливарі, золотарі, виробники зброї тощо).

До поч. 16 в. Л. мав характер нім. м. Німці витиснули автохтонне укр. населення і захопили в свої руки самоврядування і судівництво. Нім. мова була урядовою в міськ. управі, нею проповідувано в кат. костьолах, першим кат. еп. був німець. До Л. наплинуло також чимало вірмен і поляків, а згодом жидів. З поч. 16 в. більшість нім. і вірменського населення зазнала польонізації, і Л. частково набрав характеру поль. міста. Українці мали перевату лише на передмістях. Їх права обмежувало маґдебурзьке право, яким могли користуватися тільки католики. Тому укр. людність опинилася поза міськ. самоврядуванням, її обмежено в праві торгівлі, а навіть проживання в кращих частинах м. Відтоді зберігає свою назву вул. Руська. Натиск панівної римо-кат. верхівки на укр. населення діяв не тільки по лінії соц., але також нац. і рел. Боротьбу проти тих утисків організовували братства, що засновувалися при церквах (в 16–17 вв. їх було 10). Серед них *Львівське Успенське братство* (1439) добилося керівного становища, а його вплив особливо зміцнився з кін. 16 в., коли воно одержало 1586 від антіохійського патріярха Йоакима права т. зв. ставропігії, тобто церк. автономії. Гол. завдяки діяльності Львівського братства Л. удруге (після княжої доби) набув заг.-укр. значення як культ.-рел. осередок усіх земель України того часу.

З пол. 17 в. аж до 1772 тривав заг. упадок Л., спричинений 1) зубожінням міщанства в наслідок упривілеювання шляхти й її госп. політики, 2) заг. іст. процесами, що викликали зміну торг. шляхів, і 3) майже безперервними воєнними подіями. Останні почалися двократною облогою 1648 і 1655 Б. Хмельницьким, рядом тат. нападів, з яких зокрема відчутними були наскоки 1672 (з того часу залишилися на Кортумовій горі «окопи і копець Дорошенка») і 1691; найбільш значним наслідками був наїзд шведів у 1704, які сильно пограбували м., наклали на міщан, зокрема на Успенське братство, важку контрибуцію, що на десятки років підірвало значення Л.

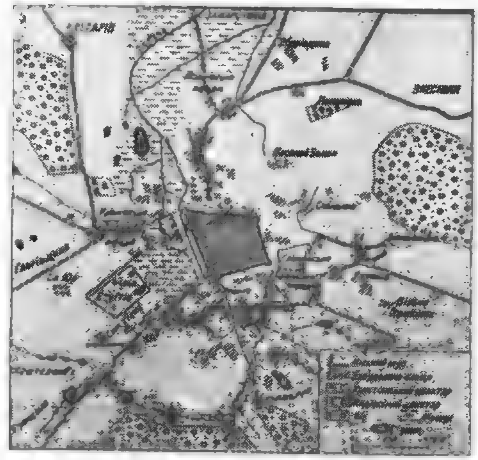

Львів у кінці 18 в. перед усуненням мурів і валів

У 18 в. (особливо в другій пол.) відбувався процес розкладу цехового ладу. Паралельно розвивалося позацехове ремесло (т. зв. «партачі», від латинського «а-парте» — осторонь). Між обома групами велася гостра боротьба. Далі наступив процес заг. зубожіння і занепаду; замок і багато житлових будинків являли собою руїни; приміщення торг. і пром. закладів стояли пусткою. ³/₄ пром. і торг. підприємств перейшли в руки жидів.

Під Австрією 1772–1918 Л. став столицею Коронного Краю Галичини і Володимирії. Перехід Л. під володіння австр. держави як столиці її найбільшої провінції був поч. його нового розвитку. Л. наповнився нім. урядовцями, військом, купцями та новими колоністами; після розборів Польщі також поль. еміґрантами. Почався ріст Л. як

торг. (ярмарки, до 1849 т. зв. «львівські контракти»), адміністративного (осідок австр. намісника Галичини) й культ. (заснування ун-ту 1784) центру.

Збільшення населення вимагало поширення території і розбудови м. Вже 1777 наказано знищити городські укріплення, які втратили своє первісне значення. На їхньому місці постали, засаджені деревами, нові бульвари. Полтву поступово замурували, спрямовуючи її річище в підземний канал. Відповідно до рельєфу терену йшла розбудова передмість уздовж гол. шляхів. Першою забудувалася Городецька дільниця обабіч брукованого шосе, що сполучало Л. з Віднем. Далі, за смугою репрезентативних будинків уздовж валів, почали забудовуватися донедавна ще заліснені площі вздовж нинішньої вул. Коперника та в напрямі до парку І. Франка (Єзуїтського городу). Розпорядженнями цісаря Йосифа II скасовано у Л. 27 костьолів і манастирів, 7 укр. та 3 вірменські церкви; їх перетворено на установи, цитаделі й тюрми.

Полтва і Гетьманські вали в пол. 19 в. Посередині р. Полтва з рядом мостів. Обабіч низка будинків з пол. 19 в.; у глибині праворуч Єзуїтський костьол і колеґіюм (з 1723), на задньому пляні старий театр; перший будинок зліва т. зв. Гавснерівська кам'яниця (1809—21) в клясицистичному стилі

Населення Л. з 29 500 меш. у 1776 зросло до 70 000 у 1857, що поставило його, разом з Києвом (бл. 70 000) на друге місце на Україні після Одеси (114 000). 1900 р. Л. нараховував 160 000 меш., посідаючи п'яте місце в Австро-Угорщині (після Відня, Будапешту, Праги і Трієсту) і четверте на Україні (після Одеси, Києва і Харкова).

Розвиткові Л. зокрема сприяла розбудова зал. мережі, що розгорталася в основному рівнобіжно до напрямків давніх торг. шляхів. Перші зал. лінії: Перемишль–Краків (1861), Станиславів–Чернівці (1866), Красне—Броди (1869), Стрий–Лавочне (1873); пізніше проведено ще п'ять, так що Л. став важливим зал. вузлом, одним з найбільших в Австро-Угорщині й Сх. Европі. У зв'язку з будовою гол. двірця і великої товарової станції Підзамче Л. розбудувався в цих двох напрямах та піднісся з долини Полтви на суміжне плято. 1871 проведено перший поділ на дільниці: Галицьку, Краківську, Жовківську, Личаківську, Середмістя, 1890 додано ще — Новий Світ.

У 19 в. підноситься також ремесло і пром-сть Л. 1814 був уже 21 цех, але цехова орг-ція не мала вже кол. значення. Розвивалася гол. харч., одягова, будів. і металева пром-сть (1850 р. було 9 більших підприємств, 1870 — 16, 1902 — 25). Одночасно відбувалася концентрація виробництва: 1900 — 22 більших підприємства (кожне понад 100 робітників), які, становлячи 8,2% всіх (278), мали 5 580 робітників, тобто бл. 55% заг. кількости (10 163). Кредитово-банкові та ощадні установи почали виникати з 1841 як філіяли австр. банків або як жид., поль. чи укр. («Дністер», 1892; Центробанк, 1898; Земельний Банк Гіпотечний, 1910) заклади.

Окупація Галичини Австрією сприяла відродженню укр. Л. Основою для цього були соц. реформи, культ.-осв. політика уряду (створення 1787 при ун-ті «*Студіюм Рутенум»*) та відносна свобода «освіченого абсолютизму». До революції 1848 р. Л. був осередком пробудження нац. свідомости (*«Руська Трійця»* 1837, маніфест *Гол. Руської Ради* 1848 про нац. єдність гал. «русинів» з братами над Дніпром). В кін. 19 і на поч. 20 вв., завдяки особливим іст. відносинам того часу на Наддніпрянщині (утиски українства рос. урядом) і в Галичині (конституційний устрій Австрії й Галичини), Л. утретє на протязі своєї історії піднісся до заг.-укр. значення. Це виявилося в розвитку укр. політ. думки (від «народовецтва» до гал. автономії, через «Січі-Соколи» і Укр. Січ. Стрільців до ідеї повної незалежности і соборности), культ. установ Галичини з «Просвітою» (1868) на чолі, мистецтва (театр «Бесіди» з 1864, Ін-т ім. Лисенка з 1903, Нац. Музей та ін.) і екон. життя (централі всіх видів укр. кооперації). Всеукр. значення мав розвиток укр. науки у Л. (Т-во ім. Шевченка з 1873, перетворене з 1892 на *Наукове Т-во ім. Шевченка)* і укр. друкованої продукції (на 83 укр. часописи у всьому світі у Л. виходило 1913 р. — 65, на 410 неперіодичних друків — 299). Див. ЕУ І, стор. 484–489.

Але Л. 19 в. був також, поруч Кракова і Варшави, політ. і культ. (зокрема, наук., мист., вид.) центром поляків. Маючи упривілейоване становище в Галичині і використовуючи свою зовн. льояльність щодо Австрії, поляки провадили безоглядну екстермінацію всього українського. Тому Л. став тереном боротьби між українцями й поляками, кульмінаційним пунктом якої були бої за Львів і за Галичину 1 листопада 1918 – 16 липня 1919, коли Л. став столицею ЗУНР (див. ЕУ I, стор. 527–540).

Між двома світовими війнами 1919–39 значення Л. підупало. Він перестав бути гол. м. великої австр. провінції й став лише воєводським м. Госп. відокремленість СССР спричинила занепад Л. як торг. посередника між сх. і зах. Спроби встановити давній стан та зробити СССР споживачем поль. виробництва («Східні Торги») не дали наслідків. Л. постачав насамперед сіль.-госп. продукти Галичини й Волині сировиною і в обробленій формі на внутр.-укр. і зах. ринки (1935 на 6 242 торг. підприємств було 3 022 харч. і 1 340 конфекційних). Обороти пром-сти становили 1/4 оборотів торгівлі.

Територія Л. в той час зросла – 1930 приєднано до Л. низку підміських громад.

Участь українців в госп. житті Л. порівняно з жидами і поляками була незначна. Зате у внутр. укр. екон. житті поважну ролю відограли крайові кооп. централі (Маслосоюз, Центросоюз, Нар. Торгівля) і дуже ще молодий приватний сектор (Союз Купців і Промисловців, ремісниче т-во «Зоря»); їхні підприємства і крамниці підкреслювали також і в зовн. вигляді укр. характер Л.

Після зайняття Польщею укр. півн.-зах. земель Л. став автоматично і для них центром; лише в деякій мірі цей вплив загальмував *«сокальський кордон»*. З другого боку, Л. утратив характер укр. П'ємонту, якого досягнув в останній час австр. панування.

Поль.-укр. стосунки у Л. в цей час особливо загострилися; впродовж 20 р. Л. був твердинею вірности укр. держ. ідеї й організованого опору проти поль. окупації (див. ЕУ I, стор. 555–66).

Друга світова війна принесла Л. дворічну больш. (22 вересня 1939 – 30 червня 1941, Л. був центром Львівської обл. УССР) і трирічну нім. окупацію, під час якої Л. був центром дистрикту Галичина в Ген. Губернії, осідком Укр. Центр. Комітету й осередком укр. руху опору (Укр. Нац. Рада, ОУН, УПА). 27 липня 1944 большевики вдруге окупували Л.

У сов. часи Л., у протилежність до Києва, майже не пошкоджений воєнними діями, зазнав кількакратних змін адміністративного поділу. Сучасний Л. поділяється на три міські р-ни: Залізничий, Ленінський і Шевченківський. Тепер боличчя Л. характеризують: зовн. українізація (в назвах вулиць, парків, установ), повна зміна нац. складу, ріст індустрії і пов'язані з тим приріст населення, зміни соц. структури і нові пром.-житлові забудови; совєтизація екон., гром. і приватного життя. Л. втратив своє довговікове обличчя одного з центрів укр. нац. і рел. життя і зв'язкового з Заходом (ліквідація всіх дотеперішніх укр. культ. установ і укр. кат. церкви; створення філіялів сов. культ.-наук. інституцій і наявність представника моск. патріярхії).

Нар. госп-во. До 1939 Л. мав характер торг.-адміністративного і пром. м., при чому 60% пром. продукції припадало на харч. пром-сть. Нині націоналізована пром-сть є основою нар. госп-ва Л., частину старих зав. реконструйовано, багато збудовано нових. Гол. галуззю пром-сти є металообробна (40% всієї пром. продукції), зокрема середнє й точне машино- і приладобудування. Гол. зав.: автобусний (з 1946, реконструйований 1951), випускає автопричепи й автобуси; автонавантажувачів, збудований 1948–56; с.-г. машинобудування «Львівсільмаш» (довоєнна фабрика Зеленевського); паротяго-ватоноремонтний, одне з найбільших підприємств м. ще з часів Австрії; менші – баштових кранів, вельосипедний, устаткування для гірничо-добувної нафтової і газової пром-сти, для підприємств харч. пром-сти («Главпродмаш»); зав. водомірів, елекроарматурний, електролямп й ін. галузів електро- і радіотехн. (також телевізійної) пром-сти.

Друге місце посідає харч. пром-сть (20% всієї пром. продукції): молокопереробна, товщева, м'ясна (беконна фабрика та птахокомбінат), консервна, пивоварна, спиртова, лікеро-горілчана, борошномельна, хлібопекарська, макаронна, тютюнова, кондиторські фабрики ім. Кірова (до 1939 «Бранка») і «Більшовик»; миловарні й дріжджевий зав.; міський харчопромкомбінат та ін.

Легка пром-сть Л. посідає третє місце: це галузі – текстильна (бавовнопрядильна і трикотажні фабрики), взуттєва, швейна (зокрема швейна фабрика № 2), ґалянтерійна і шкіряна.

Розвиток пром-сти будів. матеріялів зумовлений наявністю сировинної бази: виробництво цегельне і черепичне, стінових і покрівельних матеріялів, дрібні вапнові зав., зав. віконного скла (також

дутого і дзеркального), зав. залізобетонних виробів. Крім того, Л. має ще галузі пром-сти: деревообробну — фабрики меблів, паркетів, муз. інструментів, фанерний зав.; слабше розвинуту хем. — важливіші зав.: переробки нафтових продуктів, кисню, лако-фарбовий, фармацевтичне і парфумерне виробництво; поліграфічну — ряд великих друкарень (1960 – 398 назв кн. тиражем 2,4 млн примірників).

Енерґетичною базою Л. є львівський енерґокомбінат, що працює на дашавському газі і Добротвірська ДРЕС, яка використовує вугілля *Львівсько-Волинського кам'яновугільного басейну.*

Л. є великим транспортовим центром; в ньому перехрещуються 9 зал. ліній різних напрямків (5 двірців) та цілий ряд шосейних доріг; Л. — важливий вузол авіозв'язку (Скнилівський літунський порт). *А. Фіголь*

Населення. В пол. 17 в. Л. мав 30 000 меш.; він був найбільшим м. України (тодішній Київ – бл. 10 000). Пізніше ч. меш. зменшилося, а на час переходу Л. під австр. панування дійшло до 20 000. За австр. часи Л. постійно зростав (в тис.: 1795 – 39, 1820 – 46, 1857 – 70, 1869 – 87, 1880 — 110, 1900 — 160, 1910 — 206). Перша світова війна загальмувала зростання Л. (1921 – 219 000), але 1931, після приєднання підльвівських громад, населення Л. становило вже 312 000.

За австр. часів до Л. припливало населення із Сх. та Зах. Галичини, між двома світовими війнами майже тільки з Сх. Про іміґрацію до Л. свідчать числа: в 1900–10 рр. природний приріст становив 18 000 осіб, прибуло до Л. – 28 000; в 1921–31 рр. 18 000 і 53 000. Зростали гол. передмістя, зате саме середмістя навіть дещо вилюднювалося. Під час другої світової війни населення Л. спершу зросло завдяки напливові втікачів з Польщі (в травні 1940 – 430 000 меш.), під нім. окупацією зменшилося, в наслідок знищення жидів (1943 р., без приєднаних німцями громад, лише 180 000). Після другої світової війни людність Л. перевищила довоєнне ч., гол. завдяки індустріялізації: 1956 – 387 000, 1959 – 410 000, на 1. 1. 1961 — 436 000, на 1. 1. 1963 — 469 000.

Львівський залізничий вузол. У центрі залізничий двірець; на першому пляні маґазини й установи, на задньому передмістя — Богданівка й Левандівка

В розвиткові нац. відносин можна відзначити три періоди: 1) до 1914 р. відсоток українців постійно, хоч поволі, зростав завдяки іміґрації сіль. людности; 2) в 1914–20 рр. особливо зріс відсоток жидів, що наплинули з малих м-к, зате зменшився відсоток українців через втрати у визвольних змаганнях, політ. еміґрацію і польонізацію частини українців через несприятливі політ. умови; 3) в 1920–30-их рр. позначився незначний зріст укр. населення коштом поляків і жидів. Друга світова війна принесла знищення жидів і приплив українців. Подробиці видно з таблиці:

Роки	Вся людність в 1 000	Українці 1 000	Українці %	Поляки 1 000	Поляки %	Жиди 1 000	Жиди %	Інші 1 000	Інші %
1869	87,1	12,4	14,2	46,3	53,2	26,3	30,2	2,1	2,4
1890	127,9	21,9	17,2	67,3	52,6	36,1	28,1	2,6	2,1
1910	206,1	39,3	19,2	105,5	51,2	57,4	27,8	3,9	1,8
1921	219,5	27,3	12,4	111,9	51,0	76,9	35,1	3,4	1,5
1931	312,2	50,9	16,3	156,0	50,0	99,6	31,9	5,7	1,8
1943	209,1	62,7	29,9	131,3	62,9	—	—	15,1	7,2

Після другої світової війни поляки, за малими винятками, залишили Л. і підльвівські, здебільша ними заселені оселі, а їхнє місце зайняли українці (серед них виселенці з Посяння й Лемківщини, які припали Польщі). Т. ч. нац. склад населення, характеристичний для Л. сотні років, зазнав корінної зміни: з трьох кол. нац. груп залишилися перев. лише українці, зате наплинули росіяни. Сучасний нац. склад людности Л. приблизно такий: українці — 56%, росіяни — 29%, жиди — 6%, поляки — 5%, інші — 4%.

Обличчя і дільниці Л. Обличчя сучасного Л. обумовлюють рельєф, іст. минуле і госп-во. Лише центр. частина Л., положена в котловині Полтви, суцільно й правильно забудована. Дальшу концентраційну розбудову унеможливив нерівний терен; тому Л. розростався радіюсами і його вулиці часто йдуть неправильно вздовж яруг нижчими, рівнішими місцями. Напр., півколо вулиць І. Франка (Зиблікевича) й Дзержинського (Пелчинської) відповідає течії Полтви. Зате стрімкіші узбіччя залишаються незабудованими, вони звич. вкриті парками. Ця незабудована, так характеристична для Л. смуга обіймає на лівому березі Полтви Кортумівську гору, гору Страчення, узгір'я собору св. Юра, парк ім. І. Франка (Єзуїтський) і цитаделю; на правому — Високий замок, Літній парк (Стрільницю), кол. сад Сакраментою, узгір'я між джерельними потоками Полтви (Дубасівка, Стрийський парк, Софіївка, Снопків, Погулянка). Лише найновіші частини Л. розвинулися вже без перешкод на пласких рівнинах Опілля й Надбужжя.

Іст. події відбилися на обличчі Л. Старий Л. 14—16 вв. не зазнав більших змін донині, тільки місце його валів зайняли просторі бульвари. В ін. частинах сліди минулого — це церкви; їх найбільше на території кол. княжого Л. Давні торг. шляхи можна пізнати по напрямкові вул. Б. Хмельницького (Жовківська) — О. Ватутіна (Баторія) — Зеленої (кол. шлях Холм—Галич) і Леніна (Личаківська) — Городецької (кол. шлях Київ—Краків).

З другої пол. 19 в. на розвиток Л. мало вплив новітнє госп. життя. Побудова зал. двірців далеко від центру (Головний на Львівському плято, Підзамче на Надбужжі) спричинили розбудову м. в напрямах на зах. і півн. і виникнення там торг.-пром. дільниць. Швидкий зріст населення в кін. 19 в. сприяв розбудові Л. на півд. і півд. зах., де постали житлові дільниці. Чимало населення поселилося в 20 в. в підміських оселях (низький чинш і податки), які 1930 р. приєднано до Л.

Сучасний Л. займає площу 26 000 га, при чому лише частина його території забудована. Теперішній адміністративно-територіяльний поділ Л. на р-ни, як і поділ за Польщі, не відповідає іст.-геогр. умовам. Нинішній Л. можна поділити на три кола: 1) середмістя, розташоване в котловині Полтви, суцільно забудоване, оточене горбами, що його осередком є старий Л.; 2) дільниці мішаного типу, як з погляду забудови, так і госп-ва, постали в 19 в. за середмістям; ці два кола обіймають т. зв. «Малий Л.», себто Л. у межах до 1930 р.; 3) передмістя, постали перев. на місці кол. сіл, що суцільно не забудовані і тільки тепер зливаються з містом в одне ціле. До деякої міри четверте коло становлять оселі, положені за межами Л., частина населення з яких працює у Л.

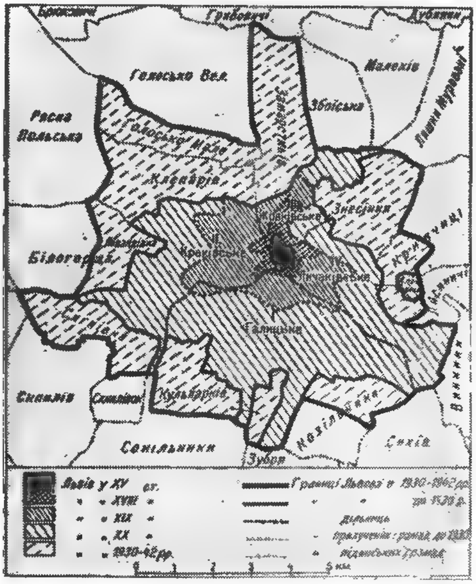

Територіяльний розвиток Львова 15 — 20 вв.

Старе середмістя — це укріплений Л. з 14—18 вв. Він має вигляд пляново побудованого м. з чотирикутним ринком, прямокутною мережею вулиць, оточеного широкими озелененими вулицями на місці старих валів. Середмістя суцільно забудоване високоповерховими будинками; численні старовинні будинки і храми виявляють оригінальну архітектуру. В сер. Ринку міститься ратуша (управління м.) з характеристичною (76 м) ве-

жею; навколо Ринку ряд будинків з 14—18 вв., серед них ренесансова «Чорна Кам'яниця» і Корняктів дім (нині Іст. музей); на розі Руської вул. — кол. будинок т-ва «Просвіта». З храмів найвидатніші: ґотична Латинська катедра, Вірменський собор, ренесансові — Успенська церква, костьол Бернардинів і каплиці Кампіянів і Боїмів та синагога Золотої Рози, барокковий костьол Єзуїтів, Преображенська церква й ін. У півд. частині старого м. між Ринком і Валовою вул. знаходилося старе жид. ґетто. Характер середмістя — торг.-житловий, тут чимало установ і музеїв.

Ринок з ратушею (півд.-зах. кут ринку); на площі криниця Нептуна (поч. 19 в. — ампір). Ліворуч ряд кам'яниць у стилі барокко і рококо, давні садиби львівських міщанських родів

Сам центр Л. пересунувся у другій пол. 19 в. із старого м. на зах. і півд. зах. Маґістралею Л. став проспект Шевченка (кол. Академічна) — площа Міцкевіча — вул. Першого Травня (разом 1,2 км) вздовж замурованої Полтви. Це найрепрезентативніша частина Л. з численними гром. і житловими будинками в стилях 19—20 вв., готелями (готель Жоржа, нині Інтурист), каварнями, великими крамницями, банками; її закінчує Театр Опери й Балету. Поблизу цієї маґістралі ун-т ім. І. Франка, Ін-т Суспільних Наук АН УРСР (кол. Наук. Т-во ім. Шевченка), гол. пошта та ін.

Навколо середмістя розташований ряд дільниць: Краківська, положена на зах. в напрямі гол. двірця (гол. маґістраля вул. Шевченка — кол. Янівська й Городецька), має характер мішаний — торг.-житловий; бл. зал. споруд розвинулася пром. частина (хем., металева й харч. пром-сть); на узгір'ї стоїть собор св. Юра. Галицька і посталий в кін. 19 в. Новий Світ — це житлові дільниці, суцільно забудовані у внутр. частині б. вул. Миру (кол. Сапіги), де міститься Політехн. Ін-т, численні вілли в нагірній частині (вул. Енґельса, кол. Листопада) і сусідня дільниця б. Стрийського парку. На півн. розташована Жовківська дільниця (іст. назва — Краківське передмістя), вона лежить у вузькій долині Полтви, і тому вулиці тут стіснені й суцільно забудовані. В цій дільниці знаходився княжий пригород, сліди якого видно ще вздовж вул. Хмельницького (старий шлях — Л.—Холм) і на площі Старого Ринку в низці церков 13—14 вв., хоч вони пізніше зазнали цілковитої реконструкції (св. Миколая, св. Онуфрія з кол. манастирем Василіян, св. Параскеви, костьол Марії Сніжної й ін.). Півд. частина Жовківської дільниці була заселена до 1942 р. майже виключно жид. біднотою й носила торг.-ремісничий характер (осередками торгівлі були площі: Збіжжева, Краківська і Центральна, кол. Теодора). В півн., вже не так суцільно забудованій, частині розташована низка зав.: харч., хем. і металевої пром-сти та міська газівня. Положена на сх. Личаківська дільниця має ближче до середмістя житловий характер, далі від нього — шпиталі й цвинтар.

Проспект Т. Шевченка (кол. Академічна); у глибині латинська катедра

Третє коло Л. — це нинішні передмістя:

на півн., на рівнині Надбужжя — Замарстинів і Знесіння, розташовані б. передмістя й великої вантажної станції Знесіння; це найбільш пром. частина Л. з різноманітною хем. і харч. пром-стю: зав. скла, шкіряний тощо. Ін. передмістя — Велике і Мале Голосько, Збоїська, Кривчиці і розташований на узбіччях Розточчя Клепарів зберегли ще частково рільничий характер. На зах. положені роб. оселі — Левандівка (гол. залізничники), Богданівка і Сигнівка з невеликою пром-стю. Розташовані на півд. — Кульпарків (великий заклад для психічно хворих) і Козільники та на півд. сх. — Снопків, Пасіки зберігають ще частково рільничий характер, але вже до 1939 р. тут було поширене будівництво вілл (Залізна Вода й ін.). Ця півд.-сх. частина Л. є осередком будів. пром-сти. *В. Кубійович*

Л. як центр науки і культури. Л. є гол. наук. і культ. центром Зах. України. Тут містяться 24 наук. установи, серед них ін-ти АН УРСР: суспільних наук, машинознавства та автоматики, геології корисних копалин, філіял ін-ту геофізики. За Польщі у Л. було 5 високих шкіл: ун-т., політехніка, *Гр.-Кат. Богословська Академія*, Академія мед. ветеринарії і висока школа закордонної торгівлі. 1961 є їх 11, посталих на базі давніших: *Львівський Держ. Університет ім. І. Франка, Львівський Політехнічний Інститут*, ін-ти: с.-г. (в Дублянах б. Л.), зооветеринарний, лісотехн., поліграфічний (єдиний на Україні), *медичний*, прикладного і декоративного мистецтва, торг.-екон., фіз. культури та *Львівська Держ. Консерваторія ім. М. Лисенка*. 1955 у всіх вузах було бл. 2 000 осіб професорсько-викладацького складу, вчилося понад 30 000 студентів (з того ч. 69,2% українців, 19,3% росіян, 11,5% ін.); ч. студентів у 1961 р. — 38 400. У 12 училищах проф.-техн. освіти, 25 технікумах та ін. сер. спеціяльних школах навчалося 26 500 учнів; в 69 заг.-осв., 7 школах-інтернатах і 6 спеціяльних школах було 61 850 учнів (1961). До війни у Л. були Львів. міський (поль.) театр і укр. пересувні театральні трупи. Тепер діють 5 театрів: *Львівський Театр Опери і Балету ім. І. Франка, Укр. Держ. Драматичний Театр ім. М. Заньковецької, Театр Юного Глядача* ім. М. Горького, Рос. Драматичний Театр Прикарп. Військ. Округи і Театр Ляльок, 42 кінотеатри, центр радіомовлення і телебачення.

Високий замок і гора Льва (праворуч) — вид з півд. зах.

Здебільша наслідком переорганізації, на місці 10 музеїв, що існували у Л. до 1939 р. (серед них укр.: Наук. Т-ва ім. Шевченка, Національний і Ставропігії), нині створено 7: *Укр. Держ. Музей Етнографії і Художнього Промислу, Львівський Держ. Музей Укр. Мистецтва, Львівський Іст. Музей, Львівська Держ. Картинна Ґалерія, Львівський Наук.-природничий Музей АН УРСР, Львівський Держ. Меморіяльний Музей І. Франка* і *Філія Центр. Музею Леніна.*

Гол. бібліотеки: Бібліотека АН УРСР (на базі бібліотеки НТШ, частково Оссолінеум, Нар. Дому — бл. 2 млн тт.), університетська (1,5 млн тт.) і політехн. ін-ту. 1955–56 було 432 масові бібліотеки. Гол. архіви: Філіял Центр. Іст. Архіву УРСР (перев. на базі Архіву Актів Городських і Земських та міськ. архіву Актів Давніх м. Львова) і Львівський Обласний Архів.

Раніше центр жвавого вид. руху (перед 1939 р. 65 укр. пресових органів), нині Л. має тільки один укр. щоденник «Вільна Україна» (другий рос. «Львовская Правда»), один місячник «Жовтень» і ж. для молоді «Ленінська молодь». У Л. мають осідок обл. спілки: письменників, архітектів, художників і композиторів.

Масовість і «специфіку» сучасної культури Л. вимовно характеризують: 1 836 гуртків мист. самодіяльности з 32 862 чл., 47 клюбів, палаців і будинків культури, 300 червоних кутків, 540 аґітколективів

і 11 058 агітаторів (1 на 20 дорослих меш., 1955 р.).

Рел.-церк. життя. Кілька століть Л. був заборолом руської правос. віри на Заході; в 16–17 вв. Львівське Успенське Братство мало великий вплив на церк. й культ. життя всієї України. З 1539 р. Л. став осідком епархії, спочатку правос., а з кін. 17 в. уніятської (див. *Львівська епархія*), з 1807 р. *Галицької митрополії*. У 19–20 вв. Л. був осередком укр.-кат. богословської науки (*Греко-Католицька Духовна Семінарія*, з 1928 р. *Греко-Кат. Духовна Академія, Богословське Наукове Товариство* з 1923 і видаваний ним журн. *«Богословія»*). Л. був також осідком двох ін. кат. архиєп. — поль. і вірменського. Після знищення Укр.-Кат. Церкви большевиками Л. є лише осідком архиєп. Рос. Правос. Церкви.

Впорядкування Л. стояло до першої світової війни на високому рівні (зокрема, якщо йдеться про втримання доріг, хідників, каналізацію). Вже на поч. 15 в. існували у Л. водогони, що постачали джерельну воду самопадом з найближчих горбів. На поч. 16 в. їх було 16, деякі діють донині (напр., Венглінський з Погулянки). З зростанням м. 1901 побудовано водогін з Волі Добростанської (30 км на зах. від Л.) і використано воду поблизу із Шкла (1925) та з Великополя (1928). Початки електричного освітлення припадають на 1900 р. До того часу міська газівня (1858) постачала світляний газ; з 1930 проведено земний газ з Дашави; газифікацію міста збільшено 1941 побудовою паралельного більшого газопроводу. Гол. засобами сполучення Л. є трамвай — з 1888 кінний (до 1907), з 1894 — електричний; після другої світової війни розбудовано мережу автобусів і тролейбусів. У Л. зосереджено 107 лікувально-профілактичних закладів (1955).

Л. добре озеленене м. з різноманітною фльорою. До найбільших і наймальовничіших парків належить Стрийський (44 га) у півд. частині м., закладений 1887. Вже 1835 заліснено і згодом перетворено на парк Високий замок (30,8 га). Менші парки: «Залізна вода» (18,2 га), ім. І. Франка (12,2 га, кол. Єзуїтський город), Личаківський (8,4 га), Погулянка і недавно створений поблизу Стрийського — Парк культури і відпочинку ім. Б. Хмельницького (25 га).

Характер парків мають також цвинтарі — Личаківський з надгробками М. Шашкевича, О. Барвінського, І. Труша, І. Франка, С. Крушельницької й ін. (поляків С. Ґощинського, А. Ґротґера, М. Конопніцької) і Янівський, де поховано понад 200 укр. вояків з доби визвольних змагань, ген. М. Тарнавського, К. Левицького, О. Басарабову й ін.

Архітектурні й мист. пам'ятки Л. Найдавнішою пам'яткою Л. є фундаменти і мури церкви св. *Ми-*

Могили українських вояків на Янівському цвинтарі

колая, заснованої у 13 в. кн. Львом (горіла 1623 і 1783, відбудована 1800). Ряд церков княжої доби, колись у візант.-романському стилі, пізніше перебудовані, зберігають нині тільки своє іст. з 13 в. положення: св. Онуфрія з манастирем, згодом фортифікованим, св. *П'ятниці*, св. Миколая (усі на Жовківському передмісті), костьол св. Івана Предтечі на Старому ринку (1260, зв'язаний традицією з дружиною кн. Льва Констанцією, католичкою, дочкою угор. короля Белі IV); церква-манастир св. Юра, заснована далеко від княжого города на півд.-зах. горбах кн. Львом (за ін. даними Васильком). Зовсім зникли ін. церкви княжої доби: св. Теодора (де нині Центр. площа), Воскресенська (при шляху до Голоська), Благовіщенська (проти тюрми Бриґідки, кол. кляштора св. Бриґіди поч. 17 в.) й ін. Єдиною без сумніву справжньою пам'яткою укр. княжого Л. є славний святоюрський дзвін Димитрія (1341, Яків Скора), зразок ґотичного ливарництва.

З ґотичного Л. 14–15 вв. залишилася тільки римо-кат. катедра кін. 14 в. (нинішній вигляд з 1761–76, найціннішою добудовою є ренесансова каплиця Кампіянів 17 в., ймовірно твір П. Римлянина) і деякі деталі в кам'яницях на площі Ринку. Всі ін. пам'ятки тієї доби знищила пожежа в 1527.

З кін. 16 в. Л. набрав ренесансового вигляду. Л. єдине м. України, в якому збереглися ренесансові будівлі, насамперед ансамбль споруд Успенського братства на вул. Руській — *Успенська (Волоська) церква* (горіла 1527, відбудована 1591–1631), каплиця *Трьох Святителів* (1578), вежа *Корнякта* (1572–80), а далі *Вірменський собор*, каплиця *Боїмів* (1617), костьоли — Бернардинів (1630), св. Лаза-

ря, Марії Магдалини, св. Войтіха, св. Софії, синагога Золотої Рози (1582), житлові будинки на площі Ринку — «Чорна кам'яниця» Анчевських 1577, дім Корнякта 1580, кам'яниця Массарі й ін.

Барокко, панівний стиль 17 в., питомий для Києва, у Л. слабо представлене. В барокковому стилі церкви св. Петра і Павла (1668, реконструкція 18 в., фрески Л. Долинського), св. Духа (1729, пізніше церква Гр.-Кат. Богословської Академії, знищена бомбою 1939), Преображенська (образи Устіяновича); костьоли — Єзуїтів (1635, Джакомо Бряно), Кармелітів (1634), Марії Громничої (1644), Францісканів, св. Антонія, Клярисок, Сакраменток; із будівель — шпиталь, кол. колеґія Піярів (1748).

Під час заг. занепаду і зубожіння 18 в. у Л. постав *Собор св. Юра*, одна з кращих у Сх. Европі будов у стилі рококо — символ укр. Л.; в цьому ж стилі також костьол Домініканів, помітний своєю банею (1740, Ян де Вітте); з житлових будинків рококова фасада палати Любомирських (17 в.) на площі Ринку, осідок перших австр. губернаторів (до 1820), пізніше дім «Просвіти».

В стилі австр.-нім. клясицизму військ. вартівня на площі І. Підкови (кол. св. Духа), Бібліотека АН УРСР (кол. Оссолінеум), Львівський Наук.-Природничий Музей АН УРСР (кол. музей Дідушицьких), Кабінет Мистецтва АН УРСР (кол. бібліотека Баворовських). У стилі пізнього ампіру ратуша і 4 криниці на площі Ринку. У псевдоренесансовому (віденському) стилі: політехніка, ун-т, оперний театр, гол. двірець, пром. музей.

Пам'ятників у Л. обмаль; крім теперішніх сов. (Леніна, танкістам, «Холм Слави»), решта поль. (Яблоновського, Міцкевіча, Фредри й ін.). *А. Фіґоль*

Література: Zimorowicz J. B. Leopolis triplex... латинський текст і поль. переклад M. Piwocki. Л. 1835; Zubrzycki D. Kronika miasta Lwowa. Л. 1844. Крип'якевич І. Львів, його минувшина і теперішність. Л. 1910; Голубець М. Львів. Л. 1925; Czołowski A. Historia Lwowa od założenia do 1600. Л. 1925. Czołowski A. Historia Lwowa od 1600—1772. Л. 1927; Lwów dawny i dzisiejszy. Praca zbiorowa pod red. B. Janusza. Л. 1928; Charewicz Ł. Historiografia i miłośnictwo Lwowa. Л. 1938; Степанів О. Сучасний Львів. Л. 1943; Наш Львів, ювілейний зб. 1252—1952. Нью-Йорк 1953; Das ukrainische Lwiw. Мюнхен 1953; Львів, довідник. Л. 1955; Нариси історії Львова. Л. 1956; Куц А. Львів. Екон.-геогр. нарис. К. 1956; Інкін В. Нарис економічного розвитку Львова у XVIII ст. Л. 1959; Пащук А., Деркач И. Львов. Путеводитель. Л. 1960; Lviv. A Symposium on its 700-th Anniversary. New York 1962.

Львівська (7) бриґада УГА, постала в січні 1919 з групи «Південь II», командант отаман (пізніше підполк.) *Бізанц*. На весні 1919 обороняла під Любінем відступ 2 корпусу УГА; разом з Бережанською бриґадою прорвала поль. фронт під Чортковом, 18 липня здобула Лисоню. Згодом на Волині вела успішні бої з большевиками під Деражнею, Бердичевом, Староконстантиновом, Коростенем; з добровольчою армією боролася під Немировом, Брацлавом й ін. Під час реорганізації УГА зимою 1919–20 увійшла до складу І бриґади Червоної УГА. На весні 1920 мала кілька боїв з частинами 6 поль. армії на відтинку Літин—Лятичів; потім включилася до частин Дійової Армії УНР, яка пробивалася із Зимового походу через больш. фронт; в кінці квітня 1920 роззброєна поляками.

Львівська Державна Картинна Ґалерія, створена 1940 р. на базі Нац. ґалерії м. Львова, зб. ґалерії Міськ. Музею Мист. Промислу (з 1905), Музею ім. Любомирських (з 1907), зб. Б. Ожеховича (з 1921), Укр. Нац. Музею і Музею Ставропігійського Братства й ін. Гол. відділом є відділ рос. і сов. мистецтва, в якому демонструються м. ін. твори укр. мистців (І. Айвазовський, В. Боровиковський, Д. Левицький, М. Ярошенко) як рос.; у відділі мистецтва країн нар. демократії найбагатше представлена Польща (М. Баччареллі, А. Ґроттґер, О. Котсіс, В. Леопольський, Я. Мальчевський, Я. Матейко, Г. Родаковський, Я. Station Станіславський, Б. Тепа та ін.); зах.-евр. мистецтво репрезентують С. Річчі, Б. Строцці, Я. Тінторетто, В. Тіціян, М. Гоббема, Г. ван Гонтгорст, К. Моньє, Н. Діяз, Ф. Жерар, Ф. Ґойя, А. Менґс й ін.

Львівська Державна Консерваторія ім. М. Лисенка, висока муз. школа, постала 1940 р. на базі *Муз. Ін-ту ім. М. Лисенка* (з 1904) і Львівської Консерваторії (з 1830). Між ін. педагогами в різні періоди її існування — В. Барвінський (1940—44 дир.), С. Людкевич, М. Колесса (з 1953 дир.), В. Витвицький, Б. Кудрик, З. Лисько, Р. Любинецький, Р. Савицький, Г. Левицька, Р. Хомінський, Д. Герасимович та ін. 1960—61 — 10 катедр, 550 студентів. При Л. Д. К. Л. є оперова та дитяча студії.

Львівська Державна Музична Консерваторія ім. М. Лисенка

Львівська епархія (львівська архиепархія), була продовженням гал. епархії, заснованої Ярославом Осмомислом у 12 в., і підлягала київ. митр. З 1303 р. вона стала ненадовго митрополією (див. *Галицька митрополія*), але на поч. 15 в. як окрема церк. одиниця перестала існувати і була у віданні намісника (він спершу жив у Галичі, згодом у Львові) київ. митр., якого призначував львівський латинський архиеп.; в той

час частина маєтків Л. е. перейшла до латинської церкви. На домагання укр. кліру і шляхти, підтримане великим дарунком для королівського двору, король Жигмонт I відновив 1539 р. гал. епархію і номінував єп. Макарія Тучапського, якого висвятив київ. митр. Макарій 1540 р.; відтоді осідком гал. епархії став Львів. Після Тучапського (1540—49) львівськими єп. були вже безперервно: Арсеній Балабан (1549—69), Гедеон Балабан (1569—1607), Єремія Тиссаровський (1607—41), Арсеній Желиборський (1641—63), Атанасій Желиборський (1663—67), Єремія Свистельницький (1668—76). Від Йосифа Шумлянського (1668—1708) починається ряд львівських єп., що прийняли унію з Римом: Варлаам Шептицький (1710—15), Атанасій Шептицький (1715—46, з 1729 також київ. митр.), Лев Шептицький (1749—79, з 1778 також київ. митр.), Петро Білянський (1780—98), Микола Скородинський (1798—1805). Далі йдуть львівські архиєп., які одночасно були гал. митр. (див. *Гал. митрополія*).

З 1885 виділено з Л. е. *Станиславівську епархію*. Л. е. нараховувала 1936 р. 54 деканати, 1 266 парохій і 1 350 000 вірних.

1945 большевики скасували Л. е., тепер частина кол. Л. е. становить собою епархію в рамках Рос. Правос. Церкви.
В. Л.

Львівська область, область в півд.-зах. частині УССР; обіймає частини *Подільської височини, Надбужанської котловини, Волинської височини, Надсянської низовини, Передкарпаття* та *Середнього* і *Високого Бескиду*. Після скасування *Дрогобицької обл.* і приєднання її до Л. о. (1958), Л. о. охоплює 21 800 км², 2 2о7 000 меш. (1963), в тому ч. 964 000 міськ., 1 303 000 сіль.; за переписом з 1959 р. українці становили 86,3% населення, росіяни 8,6%, поляки 2,8%, жиди 1,4%, інші 0,9%. 35 міст (в тому ч. 7 обл. підпорядкування), 36 с. м. т., 32 сіль. р-ни, 521 сіль. рада.

Львівська (таємна) Українська Висока Політехнічна Школа, постала 1922—23 з однорічних політехн. студій (тільки заг.-теоретичні предмети) при *Львівському (таємному) Укр. Ун-ті;* мала три відділи: заг., машиновий і ліс., організовані на зразок Данціґської Політехніки і Пршібрамської Гірничої Академії в Чехо-Словаччині (ліс. відділ). Ректором був В. Лучків; ч. студентів 64. Після першого року студій студенти виїжджали на дальші студії за кордон, здебільша до Данціґу. Школа припинила діяльність 1925 з тих самих причин, що й ун-т.

Львівське євангеліє, з 1423 р., староукр. пам'ятка, зберігалося в київ. Десятинній церкві.

Львівське Успенське Братство, також Львівське Ставропігійське Братство, рел.-нац. об'єднання, засноване львівськими міщанами (купцями і ремісниками) при церкві Успення Пресвятої Богородиці у Львові (див. *Успенська церква*). Найстаріше і одно з найвизначніших укр. церк. *братств* 15—18 вв., згадуване вже в іст. джерелах під 1463 р. Згідно з статутом, що був затверджений 1586 р. антіохійським патріярхом Йоахимом і в 1589 р. царгородським патріярхом Єремією, за братством були визнані права ставропігії — автономної церк. орг-ції, не підлеглої юрисдикції місц. єпископів і залежної безпосередньо від патріярха. Л. У. Б. мало право зверхности над ін. братствами і нагляду над діяльністю як світських, так і духовних осіб, в тому ч. навіть єпископів.

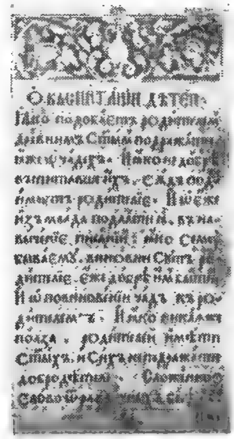

«Воспитании чад», вид. Львівського Братства 1609 р.

До Л. У. Б. могли належати люди різних станів, також правос. особи з ін. міст і країн. З членських внесків, прибутків з продажу книг, дарів і дотацій воно утримувало церкву Успення і манастир св. Онуфрія, що були його власністю, вело друкарню і школу, сиротинці й шпиталі та заклади для хворих й осіб старшого віку з-поміж членства. Як провідний культ. і духовий осередок всієї Зах. України, Л. У. Б. відогравало видатну ролю в боротьбі з поль. нац. і рел. тиском, добиваючись рел. і проф. рівноправности з католиками і міщанами поль. національности. Заходами Л. У. Б. була відновлена 1539 р. *Львівська епархія;* в кін. 16 в. братство було одним із центрів боротьби навколо Берестейської унії. 5 квітня 1709 р. Л. У. Б. прийняло унію, одержавши від папи Климента XI ґарантію своїх прав як ставропігії, і обмежило свою діяльність церк. справами. Після прилучення Галичини до Австрії братство було спочатку ліквідоване (1788), але ще цього ж року відновлене, уже з ін. статутом, і п. н. *Ставропігійський Інститут* проіснувало до 1939 р., перебуваючи здебільша під проводом і впливом діячів москвофільського напряму.

Л. У. Б. вело широку видавничу й осв. діяльність, що її гол. основою була власна друкарня, на базі кол. друкарні І. *Федоровича,* викупленої в 1586—89 рр. із застави у Ізраїля Якубовича (за ін.

даними братська друкарня існувала ще до прибуття І. Федоровича). Перші з збережених видань братської друкарні були опубліковані 1591 р.: грамота патріярха Єремії з 1589 р., зб. віршів на пошану митр. М. Рогози п. н. «Просфонема» та відома п. н. «*Адельфотес*» (братство) «Грамматика доброглаголиваго еллинословенскаго языка». Від 1591 до 1722 в братській друкарні було надруковано 140 книг у 160 000 прим., в тому ч., крім богослужбових книг, багато шкільних підручників і творів полемічної літератури. У першій пол. 17 в. Л. У. Б. видало по три вид. «Октоїха» (1630, 1639, 1644), Апостола» (1634, 1637, 1648), «Анфологіона, або Трефолоя» (1632, 1638, 1643), два вид. «Євангелія» (1636, 1644) та ін. З пізніших вид. важливіші: «Ключъ разумѣнія» (1663 і 1665) і «Небо новое» (1665) І. Ґалятовського, «Іфіка Ієрополітика» (1760). Між керівниками друкарні були в 16 в. чернець Мина, о. Никифор, у 18 в. Михайло Сльозка, Андрій Скульський та ін. Книги львівської братської друкарні розходилися по всій Україні, як також у Білорусі, Волощині, Молдавії, Болгарії, Сербії. В Росії ввіз і продаж львівських книг був заборонений; Петро І дозволив окремою грамотою Л. У. Б. продаж книг, але тільки в Сх. Україні. Широку видавничу діяльність продовжувала братська друкарня також і протягом 18 в., а особливо у 19 і 20 вв. до 1939 р. як Друкарня Ставропігійського Ін-ту.

На кошти з продажу книг була утримувана заснована братством 8 жовтня 1586 «школа грецкая і руская», що була першою братською школою на всій Україні (див. *Братські школи*). Ця школа діяла на підставі окремого, виробленого засновниками і першим ректором школи *Арсенієм*, єп. елласонським, статуту, який є найдавнішою пам'яткою цього роду в укр. пед. літературі. В школу приймали не тільки дітей міщан, але й нижчих верств населення. Навчання відбувалося тодішньою укр. мовою. Предметами навчання були: слов'янська, грецька (до 1680-их рр.), латинська (з 1604) і поль. (лише принагідно) мови, богословіє, філософія, граматика, реторика, поетика, діялектика, математика, астрономія і музика. Підготовою вчительських кадрів і видаванням шкільних підручників школа відограла видатну ролю у розвитку шкільництва й освіти не тільки на Україні, де за її зразком постало чимало братських шкіл, але також і в Білорусі, Росії, Волощині, Молдавії та ін. країнах. Між ректорами і викладачами були такі визначні діячі укр. культури, як Лаврентій і Степан *Зизанії*, Кирило *Ставровецький*, Йов *Борецький*, Олександер Мітура, Захарія *Копистенський*, Памва *Беринда*, Федір Сидорович, Микола Грек та ін. У 18 в. школа почала занепадати. Пед. діяльність була відновлена вже в рамках Ставропігійського Ін-ту, який, крім школи, утримував до 1939 р. також окрему бурсу.

Література: Грушевський М. Історія України-Руси, том VI. К. 1902; Крыловский А. Львовское Ставропигиальное Братство. К. 1904; Возняк М. Школа Успенського Братства у Львові. Шлях Виховання, ч. 3. Л. 1936; Мітюров В. Львівська братська школа в XVI—XVII ст., у зб. Нариси історії Львова, стор. 87—96. Л. 1956; Мединський Є. Братські школи України і Білорусі в XV—XVII ст. К. 1958; Исаевич Я. Издательская деятельность Львовского Братства в XVI—XVIII веках, у зб. Книга, т. VII, стор. 199—238, М. 1962; Andrusiak M. Lviv from its Beginning to 1772, у зб. Lviv. A Symposium on its 700-th Anniversary. Нью-Йорк 1962.

Б. Кравців

Львівське учительне євангеліє, див. *Учительні євангелія*.

Львівський Державний Академічний Театр Опери та Балету ім. І. Франка, заснований 1940 в будинку кол. Міськ. Театру у Львові, діяв до нім. окупації (за

Львівський Державний Театр Опери і Балету

1941—44 рр. див. *Львівський Оперний Театр);* наново організований 1945 р. за повновного встановлення сов. влади у Львові. Помітніші вистави з евр. клясичного репертуару: «Аїда», «Кармен», «Мадам Батерфляй» й ін.; з укр. і сучасних «Тарас Бульба» й «Утоплена» (М. Лисенка); «Богдан Хмельницький» (К. Данькевича), «Молода ґвардія» та «Украдене щастя» (Ю. Мейтуса), «Лісова пісня» (В. Кирейка), «Заграва» і балет «Сойчине крило» (А. Кос-Анатольського) й ін. Солісти опери: П. Дума, П. Кармалюк, Н. Шевченко, В. Герасименко, З. Головко, М. Попіль, Ю. Лисянський; балету — Н. Слободян, М. Тригубів, О. Сталінський. Дириґенти — Я. Вощак і Ю. Луців. Режисери — О. Гречньов, С. Сміян; декоратори — Ф. Нірод, О. Сальман та ін.

Львівський Державний Історичний Музей, створений 1940 на базі Іст. Музею Міста Львова (з 1891) і Нар. Музею ім. короля Яна III (з 1903), доповнений зб.

музеїв НТШ, Нац., Ставропігії, Гр.-Кат. Богословської Академії і Любомирських. ЛДІМ розміщений у трьох ренесансових будинках з 16 в. на площі Ринку, зберігає бл. 170 000 експонатів, гол. з історії

Львівський Державний Історичний Музей в ренесансових будинках на площі Ринку, у другій зліва т. зв. Чорній кам'яниці (з 1577) і в четвертій зліва — кол. палаті Корняктів (з 1573)

міста, почавши з 13 в.; цінні археологічні пам'ятки (м. ін. трипільської культури, бронзи, золотий скарб з Михалкова, скитські пам'ятки), нумізматичні й сфрагістичні зб., багата колекція зброї, предмети давнього ремесла, друкарства, палітурництва, ювелірні вироби, скло, тканини, графіка.

Львівський Державний Літературно-Меморіяльний Музей Івана Франка, заснований 1940 р. в будинку І. Франка, в якому він жив (1902—16) і помер; в музеї зберігається робочий кабінет, речі й документи, зв'язані з життям і творчістю Франка (рукописи, перші вид. творів, переклади, листування і т. п.).

Львівський Літ.-Меморіяльний Музей І. Франка

Львівський Державний Медичний Інститут, постав 1939 р. на базі мед. (з 1894) і фармацевтичного фак. Львівського Ун-ту. У 1961 — 6 фак.: лікувально-профілактичний, педіятричний, санітарно-гігієнічний, стоматологічний, фармацевтичний і спеціялізації та удосконалення лікарів; 3 200 студентів і 240 лікарів; 54 катедри, бібліотека (230 000 тт.); видає наук. праці.

Львівський Державний Музей Українського Мистецтва, до 1939 Національний Музей (Н. М.), заснований 1905 р. митр. А. Шептицьким, спочатку як церк., згодом поширений, переданий під опіку окремій кураторії і перенесений (1912) до будинку, в якому існує донині. Н. М. складався з 10 відділів: археологічного, нар. мистецтва (особливо цінна зб. килимів 17-18 в., писанок, вишивок), церк. старовини (найбільша зб. гал. іконопису 14—18 вв., ручних дерев'яних хрестів, риз, посуду), новітнього укр. мистецтва, іст. пам'яток культури (портрети діячів 16—18 вв., шевченківська зб., пам'ятки з років визвольних змагань), нумізматики і сфрагістики, архіву (зокрема ак-

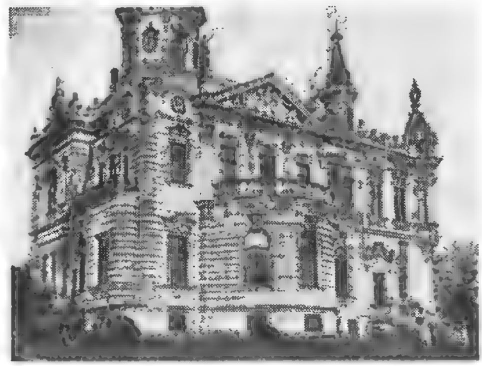

Львівський Державний Музей Українського Мистецтва (кол. Український Національний Музей)

тів, що стосувалися укр. церкви і духовенства), книгозбірні (понад 30 000 тт. з різних ділянок українознавства, особливо мистецтва і музейництва), стародруків (цінна зб. укр.-слов. стародруків 15—18 вв., мап, ґравюр) і укр.-слов. рукописів 12—18 вв. Н. М. нараховував понад 80 000 експонатів, провадив н.-д. роботу, видав 16 тт. «Збірок Нац. Музею» (крім каталогів, праці, присвячені вивченню укр. мист. пам'яток, зокрема ікон, стародруків, церк. архітектури тощо) і ж. «Літопис Нац. Музею» (з 1934), влаштував бл. 70 виставок. Кустосом музею, від його заснування аж до 1945 р., був І. *Свєнціцький.* За сов. період ЛДМУМ має 7 відділів, в тому ч. новостворений — сов. мистецтва, і бл. 46 000 експонатів; іст., нумізматичні, сфрагістичні й археологічні зб. 1940 р. передано до *Львівського Держ. Іст. Музею,* а частину етногр. — до *Укр. Держ. Музею Етнографії та Художнього Промислу АН УРСР.*

Фонди іконопису, різьби та дерев'яної скульптури 16—18 вв. експонуються в кол. Вірменській катедрі.

Львівський Державний Український Драматичний Театр ім. М. Заньковецької, заснований 1922 р. на базі *Держ. Нар. Театру* в Києві учнями М. Заньковецької й П. Саксаганського під назвою Театр ім. М. Заньковецької; 1923–31 був пересувним театром (виступав у Донбасі,

Дніпропетровському, Кременчуці), 1931–41 – стаціонарний у Запоріжжі, під час війни в Сталінську (Зах. Сибір), з кін.

Будинок Старого театру (1837—42), нині Львівський Держ. Драматичний Театр ім. М. Заньковецької

1944 у Львові під теперішньою назвою. У 1920-их рр. театр продовжував традиції психологічного реалізму корифеїв, спираючись гол. на клясичний репертуар, з світової клясики ставив п'єси Ф. Шіллера, К. Ґольдоні, Льопе де Веґа, В. Шекспіра (перша вистава «Отелло», здійснена П. Саксаганським 1926) й ін.; з сучасних авторів – І. Кочерги («Фея гіркого мигдалю», «Майстрі часу», «Пісня про Свічку»), М. Куліша («97», «Мина Мазайло»), Я. Мамонтова («Рожеве павутиння»), переробки О. Вишні («Вій», «Запорожець за Дунаєм») та ін. Помітніші вистави останнього часу: «Мужицький посол» Л. Смілянського (1945), «Тарас Бульба» за М. Гоголем (1952), «Сон кн. Святослава» І. Франка (1954), «Шлях на Україну» (1947), «Остання зустріч» (1956) та «Фавст і смерть» (1960) О. Левади, «Гамлет» В. Шекспіра (1957). Мист. керівники театру Б. Романицький (до 1948), згодом Б. Тягно (†1964). Серед акторів – О. Корольчук (†1925), Ф. Левицький (†1933), В. Любарт, В. Яременко, К. Капатський, Д. Дударів, О. Гай, О. Кривицька, І. Рубчак (†1952), О. Давиденко й ін. *В. Р.*

Львівський Державний Університет ім. І. Франка (Л. У.), найстаріший ун-т на

Львівський Університет (старий будинок)

Україні, заснований цісарем Йосифом II 1784 р. з латинською викладовою мовою (в 1817–1918 рр. мав назву ім. цісаря Франца I, в 1919–39 рр. ім. Яна Казіміра, з 1940 – сучасну); при Л. У. 1787 засновано наук. ін-т, т. зв. *«Студіюм Рутенум»* з укр. викладовою мовою. 1805 австр. уряд перетворив Л. У. на ліцей, 1817 знову його відновив, уже з нім. викладовою мовою. З «Весною народів» (1848) розпочалася боротьба за введення укр. і поль. мов у Л. У.; 1849 постала катедра укр. мови й літератури (Яків Головацький). 1862 і 1872 виникли перші катедри з укр. мовою навчання на правничому, ще скоріше на богословському фак. Л. У. був створений для потреб населення Сх. Галичини, зокрема для українців (поляки мали свій ун-т у Кракові), проте він набрав утраквістичного характеру. До 1860-их рр. українці й поляки виступали разом за скасування знімчення Л. У. З відновленням конституції в Австрії 1867 р. почалася – гол. в гал. соймі – довголітня боротьба за нац. обличчя Л. У. 7. 7. 1871 цісарське розпорядження касувало всі обмеження в справі викладання

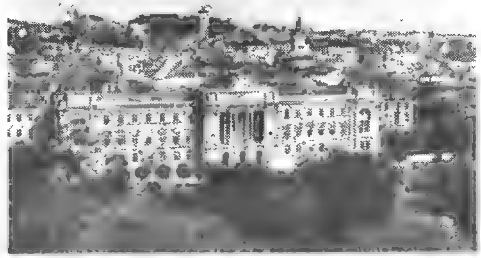

Львівський Держ. Університет ім. І. Франка на тлі панорами Львова

укр. чи поль. мовами та визначило, що на майбутнє на катедри можна запрошувати тільки тих осіб, які володіють поль. або укр. мовою. Хоч це розпорядження начебто стверджувало утраквістичний характер Л. У., в дійсності він швидко польонізувався. 1879 введено поль. мову для внутр. урядування, а габілітації українців на доц. натрапляли на великі трудноці. Щоб підкреслити польськість Л. У., поляки з поч. 20 в. твердили, що він постав з Львівської Єзуїтської Академії, заснованої 1661 королем Яном Казіміром, хоч її не затвердив поль. сойм, а саму академію скасовано 1763 р. (це поль. твердження безкритично перейняли в СССР, а за ними деякі чужомовні вид.).

Попри це, 1894 р. засновано катедру укр. історії, 1900 другу катедру укр. літератури; 1914 було 8 укр. катедр (на всіх 80) і 4 доцентури. З укр. вчених в Л. У. викладали м. ін. історики: І. Шараневич, М. Грушевський, С. Томашів-

ський; філологи: Я. Головацький, О. Огоновський, О. Колесса, К. Студинський, І. Свєнціцький; правник С. Дністрянський, географ С. Рудницький, богослов Т. Мишковський й ін. Л. У. виховав тисячі укр. молоді, а львівське студентство брало жваву участь в укр. політ. і гром. житті та творило низку своїх т-в (див. ЕУ І, стор. 960–65). Зате Л. У. не відогравав ролі в укр. науці (публікації Л. У. виходили поль. мовою), яка скупчилася гол. в НТШ. До вибуху першої світової війни Л. У. мав бл. 5 000 студентів (1870 – 1 000, 1906 — 3 300) на 4 фак.: богословському, філос. (його в 1920-их pp. поділили на гуманістичний і матем.-природничий), правничому і мед., заснованому в 1894 р.

Боротьба за рівноправність українців в Л. У. поширилася в кін. 19 в. на змагання за створення окремого укр. ун-ту у Львові – одне з гол. домагань гал. українців в їхній політ. боротьбі, що мало також всеукр. значення (боротьба за єдиний у світі укр. ун-т). Її ведено в гал. соймі, віденському парляменті і самому Л. У., а гол. носієм її було укр. студентство; поступово вона набирала чимраз гостріших форм (бійки між укр. і поль. студентами, 1901 *сецесія* укр. студентів на ін. ун-ти, 1907 демонстрація, 1910 вбивство А. *Коцка* і засудження укр. студентів до в'язниці тощо). 1912 австр. уряд погодився заснувати укр. ун-т (не пізніше поч. 1916 р.), але війна перешкодила реалізації цього проєкту.

Зайнявши Львів, поляки скасували всі укр. катедри й доцентури, а розпорядження з 14. 9. 1919 дозволяло на вступ до ун-ту тільки тим, що служили в поль. армії і були поль. громадянами. У відповідь на це українці організували *Львівський (таємний) Укр. Університет*, а при *Гр.-Кат. Духовній Семінарії* у Львові богословський фак., при одночасному бойкоті всіх поль. високих шкіл аж до 1925 р. Весь час поль. окупації Л. У. був одним з осередків поль. шовінізму (в ньому не було ні одного укр. проф.), а укр. студентству утруднювано студії, так що велика його частина студіювала в ін. унтах (спершу за кордонами Польщі, м. ін. в Укр. Вільному Ун-ті у Празі) і тільки з 1925 р. в Польщі. В 1930-их pp. Л. У. мав від 6 000 до 7 000 студентів і до 200 осіб викладацького складу.

З приєднанням 1939 р. Зах. України до УССР Л. У. українізовано з значними рос. впливами і переорганізовано; м. ін. скасовано богословський фак., а мед. перетворено на окремий мед. ін-т. В 1960—61 Л. Д. У. мав 11 фак.: іст., філол., чужих мов, юридичний, географ., геол., біологічний, фіз., механічно-матем., хем., журналістичний; крім того, вечірній і заочний відділи; ч. студентів становило 8 400 (54% заочників), в тому ч. 7 045 українців і 1 100 росіян; проф. і викладачів — понад 500.

При Л. Д. У. є ряд наук.-допоміжних закладів: астрономічна обсерваторія, геол. і магнетна станції, ботанічний сад, геол. і зоол. музеї з цінними збірками, агробіологічна станція й ін.; бібліотека має 1,5 млн тт., серед них багато раритетів і стародруків. При Л. Д. У. працюють наук. т-ва: геолог. (видає «Минералогический сборник» і щорічник «Геологический сборник»), геогр. (видає щорічник «Геогр. збірник»), які досліджують гол. Зах. Україну, та хем. ім. Менделеєва. Ін. публікації Л. Д. У.: «Наукові записки» (всіх фак.), «Вісник Львівського Ун-ту», щорічник «Іван Франко» і ряд тематичних зб., зокрема з ділянки історії і суспільних наук, часто присвячених поборюванню «укр. буржуазного націоналізму»; в 1950-их pp. видано разом понад 350 монографій.

Гол. будинок Л. У. міститься з 1920 р. в будинку кол. Гал. Сойму, збудованому в 1877–81 pp. архітектом Ю. Гохберґером в ренесансовому стилі.

Література: Wolf G. Geschichte der Lemberger Universität von ihrer Begründung 1784 bis 1848. Відень 1893; Finkel L. — Starzyński S. Historya Uniwersytetu Lwowskiego. I, II. Л. 1894; Варвінський Б. Предтеча університету ім. Франца I у Львові. ЗНТШ т. 75. Л. 1918; Мудрий В. Боротьба за огнище укр. культури на зах. землях України. Л. 1923; Korduba M. Kilka dat z dziejów dążeń społeczeństwa ukraińskiego do uzyskania własnego uniwersytetu. Biuletyn polsko-ukraiński 4. B. 1934. Лазаренко Є. 300 літ Львівського Університету. Л. 1961.

А. Фіґоль

Львівський літопис, літопис першої пол. 17 в, названий так Д. *Зубрицьким* від місця знайдення. Л. л. описує події від 1498 по 1649 р., докладно з 1630, гол. на зах. Україні (Київщина, Поділля, Галичина); мова наближена до зах.-укр. Вміщений у рукописній книзі Михайла Гунашевського, якого вважають автором Л. л. Надрукований у 1870-их pp. у Львові А. *Петрушевичем* в його праці «Сводная Галичско-русская летопись».

Львівський Науково-Природничий Музей Академії Наук УРСР, постав 1940 р. на базі Праіст., етногр. і природничого поль. музею ім. Дзєдушицьких (з 1857) та природознавчих зб. музею НТШ (з 1895), має понад 160 000 експонатів.

Львівський Оперний Театр, діяв за нім. окупації у 1941–44 pp. під управою А. Петренка і гол. режисурою В. Блавацького, в будинку кол. Міськ. театру. Л. О. Т. протягом короткого часу свого існування був найвизначнішим театром України. Його драматичний ансамбль (режисери В. Блавацький, Й. Гірняк) мав у своєму складі визначних акторів гал.

сцен, які в 1940 р. творили Драматичний Театр ім. Л. Українки (м. ін. Л. Кривицька, В. Левицька, С. Стадникова, Г. Совачева, М. Стєпова, С. Стадниківна, І. Рубчак, Б. Паздрій та ін.), і, поряд з ін. виставами, вперше на укр. сцені поставив «Гамлета» В. Шекспіра (1943), «Ріку» М. Гальбе, увів до репертуару п'єси Л. Українки («Камінний господар», «На полі крови», «Йоганна жінка Хусова»), відновив виставу п'єси М. Куліша «Мина Мазайло».

Оперовий ансамбль (муз. керівник Л. Туркевич, концертмайстер М. Лисенко, хормайстер Я. Бощак, балетмайстер Є. Вігільов, декоратор М. Радиш) мав значні успіхи в евр. репертуарі («Аїда», «Кармен», «Мадам Батерфляй», «Паяци», «Продана наречена», «Тоска», «Травіята», «Трубадур», «Фавст» та ін.), з солістами Є. Поспієвою, Л. Черних, З. Дольницьким, І. Романовським, О. Руснаком, В. Тисяком та ін., і в клясичному балеті: «Дон Кіхот», «Пер Ґюнт», «Коппелія», «Серпанок П'єретти» (солістка В. Переяславець, балетмайстер М. Тригубів). У Л. О. Т. виставлені були також оперети (муз. керівник Я. Барнич) «Лилик», «Пташник з Тіролю», «Паґаніні» та ін. Перед відновленням сов. влади у Львові більшість акторів Л. О. Т. виїхала на еміґрацію (див. *Ансамбль Українських Акторів).*

Львівський Політехнічний Інститут, найстаріша висока техн. школа на Україні, заснована 1844 р., 1872 дістала права високої школи з назвою (до 1939) Львівська Політехніка (Л.П.) у складі 4 фак.; в 1919–41 рр. до її складу входив

Львівський Політехнічний Інститут

ще с.-г. ліс. фак. (на базі с.-г. академії в Дублянах, заснованої 1891 р., і ліс. школи з 1874 р.). До 1918 р. в Л.П. викладали українці: О. Волощак, І. Медвецький (також ректор), І. Левинський, Р. Залозецький; укр. студенти об'єднувалися в т-ві *«Основа»* (1898–1939). За поль. влади укр. професорів усунено, а укр. студентам створювано труднощі в прийманні на студії; в наслідок чого українці заснували *Львівську (таємну) Політехнічну Високу Школу* (1922–25). Пересічне ч. студентів у 1930-их рр. 3 000 (1914 бл. 2 000), викладачів 170. За нім. окупації (1941–44) ЛПІ діяв у формі т. зв. Держ. Техн. Ін-ту (бл. 1 000 студентів, 90 викладачів). В 1961 р. ЛПІ мав 7 фак.: геодезичний, нафтовий, механічний, енерґетичний, радіотехніки і автоматики, хемікотехн., інж.-будів.; крім того вечірній і заочний відділи та заг.-техн. факультети у Івано-Франківському, Дрогобичі й Тернополі. 1961—62 — ч. студентів 14 400, професорів і викладачів понад 600. ЛПІ має бібліотеку (понад 500 000 тт.) і видає наук. праці й посібники. Гол. будинок ЛПІ збудований у 1873–77 рр. в неоренесансовому стилі (проєкт Ю. Захаревича).

Львівський синод, синод гал. провінції Гр.-Кат. Церкви, скликаний гал. митр. кардиналом Сильвестром Сембратовичем у Львові восени 1891 р. з метою зреформувати церк. життя, майже по двох століттях від *Замойського синоду* 1720 р. Л. с. устійнив число свят і постів, наладнав справи церк. дисципліни, судівництва і богослужби. На Л. с., яким керував папський леґат Августин Часка, виникли дві течії — консервативна і реформаторська; остання, підтримана деякими рим. колами, намагалася без успіху завести безшлюбність духовенства, можливо, також григоріянський календар, але змогла лише зобов'язати священиків приватно відчитувати богослужбу дня (Ієрейський часослов). Існує досить поширене переконання, що Л. с. спричинився до порушення старих прав гал. митр. та унезалежнення від нього перемиського і станиславівського ієрархів. Дії Л. с. (з обширним додатком до нього) вийшли окремою публікацією укр. і латинською мовами («Чинности і рішення руского провінціяльного Собора в Галичині, отбувшогося во Львові в році 1891», 1896; «Додаток до чинностей...», 1897). Поза Галичиною — на Закарпатті й в Америці постанови Л. с. закріпилися як звичаєвий закон. *В. Л.*

Львівський (таємний) Український Університет, (ЛУУ), постав у липні 1921 з університетських курсів, що їх з вересня 1919 влаштовувало НТШ, далі Т-во Укр. Наук. Викладів ім. П. Могили і, нарешті, Ставропігійський Ін-т для укр. молоді, як відповідь на скасування поляками всіх укр. катедр і доцентур у Львівському Ун-ті та прийняття до високих шкіл тільки тих, що служили в поль. війську і мали поль. громадянство. Після урядової заборони цих курсів 1920 організовано таємні курси з відділами: філос., правничим і мед., а в липні 1921 їх переорганізовано в ЛУУ на зразок зах.-евр.

ун-тів; на всі поль. високі школи проголошено бойкот. Першим ректором ЛУУ був В. Щурат, потім М. Панчишин, останнім Є. Давидяк. Ч. катедр 1921 р. — 54, студентів 1 260, в 1922–23 відповідно 65 і 1 500. Мед. фак. мав тільки два перші роки навчання, на дальші студії студенти мусіли виїздити за кордон. В ЛУУ викладали майже всі укр. вчені і фахівці, які тоді проживали у Львові. Студії в ЛУУ визнавали закордонні ун-ти.

Переслідування студентів і проф. ЛУУ поль. владою не припинялися від самого поч. Протести і намагання леґалізації ЛУУ перед польською владою і на міжнар. форумі були безуспішні. Ухвала Ради Амбасадорів про інкорпорацію Галичини до Польщі (1923), постійний поль. тиск, а вкінці безвиглядність дальшого існування для абсольвентів ун-ту довели в кін. 1925 р. до припинення діяльності ЛУУ. Див. також ЕУ І, стор. 947.

Література: Мудрий В. Український Університет у Львові у рр. 1921—1925. Нюрнберґ 1948.

«Львівські Архиепархіяльні Відомості», місячник, орган укр.-кат. Митрополичої Консисторії, виходив у Львові 1889–1944 (з перервою 1940).

«Львівські Вісті» (спочатку «Укр. Щоденні Вісті»), щоденник для дистрикту Галичини, видаваний нім. владою 1941—44 у Львові; гол. ред. О. Боднарович.

Львівсько-Волинський кам'яновугільний басейн, вугільний басейн у межах Галичини і півд.-зах. Волині вздовж р. Бугу; його продовження лежить на території Холмщини в Польщі. Заг. площа басейну бл. 10 000 км², пром.-вугленосна – понад 1000 км²; довж. 125 км (від Володимира Волинського на півн. по Золочів на півд. сх.), ширина 60 км. Заг. геол. запаси вугілля бл. 1,75 млрд т (понад 1% запасів в УССР). Л.-В. к. б. охоплює частини геогр. країв: Волинсько-Холмської височини, Надбужанської котловини та скрайки півн. Опілля й сх. Розточчя.

Наявність вугленосних відкладів у Л.-В. к. б. виявлена в 1930-их рр. за Польщі (поль. геолог Я. Самсонович), і тоді зроблено перші свердловини, але тільки з 1945 р. вивчено докладніше геол. будову басейну та визначено його вугленосність (серед дослідників: Д. Бобровник, А. Хижняков, П. Шульга й ін.). Будівництво шахт розпочато 1950 р., експлуатацію вугілля — 1954 р.

Л.-В. к. б. являє собою мульдоподібну западину у кристалічних породах, виповнену осадовими породами силурійського, девонського, кам'яновугільного, юрського, крейдового та четвертинного віків. На півн. він обмежений скидом, що проходить на півн. від Володимира Волинського, на півдні тектонічною лінією Щирець—Рава-Руська. Вугленосні пласти пов'язані з дол. карбоном (потужність 950—1250 м), основні пласти

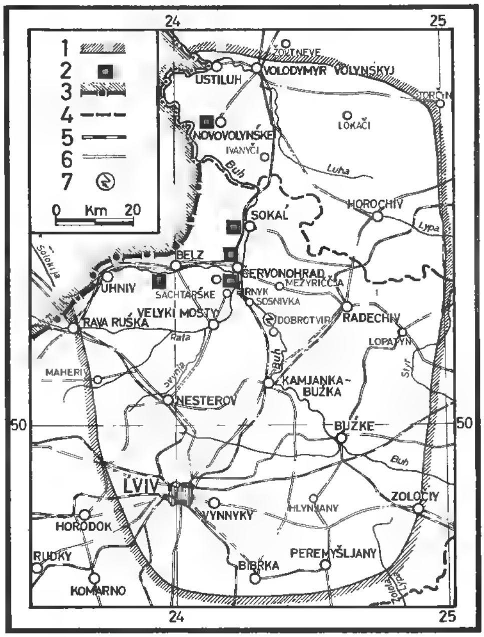

Львівсько-Волинський кам'яновугільний басейн

1 — Межа залягання кам'яновугільних відкладів. 2 — Родовища вугілля. 3 — Кордони держав. 4 — Межі областей. 5 — Залізниці. 6 — Головні биті шляхи. 7 — Електростанція

Будівництво житлових кварталів у Червонограді

вугілля пром. значення — з намюрським (потужність 125–225 м), менше з башкирським ярусами. Вони прикриті згаданими вже молодшими шарами заг. потужности від 100 (в сх. частині басейну) до 700 (в зах. частині) м, гол. верхньо-крейдовими (потужність 80 до 550 м). Таким чином вугленосні шари залягають на глибині 250–750 м, глибина залягання продуктивної вуглемісної товщі — 315–535 м, при чому вона збільшується в зах. напрямі. Пласти кам'яновугільних порід падають на зах. під кутом 1,5–3°, і в цьому ж напрямі збільшується їх потужність.

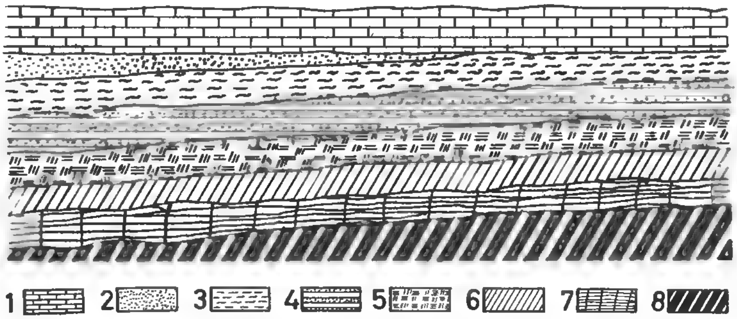

Геологічна будова Львівсько-Волинського кам'яновугільного басейну

1 — Крейдоподібні мергелі і крейда. 2 — Юрські піски. 3 — Гор.-вугільні шари. 4 — Сер.-вугільні шари. 5 — Дол.-вугільні шари. 6 — Вугільні шари карбону. 7 — Девонські відклади. 8 — Породи, що лежать нижче девонських відкладань

Вугілля Л.-В. к. б. доброї якости, воно містить в собі до 4% сірки, до 0,14% фосфору, летких речовин — 33—41%, вологи 1,1—5,2%; тепловидатність 7 000—8 100 кальорій, газоносність незначна; воно є високоякісним енерґетичним паливом, а також придатне для газифікації та напівкоксування. Видобуток вугілля зазнає таких змін (в млн т): 1958 р. — 1,9, 1959 — 2,7, 1960 — 3,9, 1961 — 5,4 (3,2% видобутку в УССР); 1965 р. він мав би зрости до 10 млн. т. Гол. родовища: Волинське, Забузьке й Межигірське; ч. шахт — 15 (1961); ч. працюючих в кам'яновугільній пром-сті Л.-В. к. б. становить 35 000 (1960).

Розбудова Л.-В. к. б. має велике значення для нар. госп-ва Зах. України, яка дотепер мусіла довозити вугілля з далекого Донбасу (до 1939 р. з поль. Шлезьку), і дозволить поширити її пром-сть. Вугілля басейну іде насамперед на потреби електростанцій (зокрема Добротвірської — б. Кам'янки Бузької — найпотужнішої на Зах. Україні), транспорту (також для Білоруси) і пром-сти. Розбудова басейну вплинула вже на зріст населення і постання низки шахтарських осель або реконструкцію давніших. Так у Волинській частині басейну виникло найбільше м. басейну Ново-Волинське (1961 р. — 31 000 меш.), с. м. т. Жовтневе (5 300 меш.) й ін.; у Львівській частині — Червоноград (12 400; на місці кол. Кристинополя), Гірник (4 000 меш), Шахтарське, Соснівка та ін.

Література: Заставний Ф. Львівсько-Волинський кам'яновугільний басейн. Л. 1956; Демченко О. Освоения Львівсько-Волинського вугільного басейну. К. 1959; Львівсько-Волинський кам'яновугільний басейн. Зб. Ін-ту Геол. Наук. АН УРСР. К. 1962.

Льготак Любов (*1906), графік, працює в Харкові; кольорові ліногравюри («На просторах України», квіти), кольорові ґравюри на дереві, присвячені індустріяльним темам.

Льєж (Liège), м. в Бельгії, центр її валлонської частини, важливий осередок вугільної, важкої і машинобудів. пром-сти, 160 000 меш., разом з передмістям 350 000, найбільше укр. скупчення в Бельгії. До 1914 р. в Л. перебувало невелике ч. українців (робітники, студенти), які організували «Руську Безсторонню Громаду». Їхнє ч. збільшилося в період між двома світовими війнами до 200 осіб (серед них також політ. еміґранти і бл. 25 студентів); орг-ції: Укр. Громада і Т-во кол. Укр. Вояків у Бельгії та ін. З 1945 р. ч. українців збільшилося до 2 000 у зв'язку з масовою укр. еміґрацією на Зах. (див. *Бельгія*); нині Л. є осідком двох укр. парафій — кат. і УАПЦ, Союзу Українців у Бельгії й ін.

В. Льобковіц

Льобковіц Вільгельм (1893—?), нім. походження отаман УГА, спершу шеф оперативного відділу Начальної Команди, пізніше шеф штабу 3 корпусу УГА. 1920 в поль. таборі інтернованих в Тухолі; 1921 перейшов на службу в УССР, де пропав без вісти.

Льовшин Олександер (1875—1945?), ботанік-фізіолог-цитолог, проф. Київ. Ун-ту; досліджував ізотонічні коефіцієнти, вплив світла на дихання нижчих грибів, опір деревини при фільтрації у зв'язку з теорією руху води в рослині, виникнення хондріозом, фотосинтезу і первин-

ну синтезу органічних речовин. Значна кількість наук. праць чужими мовами.

Льовшин (рос. Левшин) Олексій (1799—1879), держ. діяч, вихованець Харківського Ун-ту, градоначальник м. Одеси, згодом чл. Держ. Ради. Засновник «Одесского Вестника», Одеської Публічної Бібліотеки. Брав участь у підготовці сел. реформи. Автор кн. «Письма из Малороссии» (1816), де м. ін. відзначено вороже ставлення українців до росіян.

Льодовий похід, див. *Зимові походи.*

Льодовиковий краєвид, основний краєвид півн. України, спричинений кол. зледенінням цієї території. Див. ЕУ І, стор. 64—66.

Льодовиковий період, див. *Геологія* і ЕУ І, стор. 48—50.

Льодомерія, латинська назва Володимиро-Волинського князівства в титулі Андрія II угор. (Galiciae Lodomeriaeque rex), пізніше австр. цісарів після зайняття Австрією Галичини (1772).

Льожі масонські, див. *Масонство.*

Льозанна (Lausanne), м. в зах. Швайцарії, над Женевським оз., 127 000 меш. (1960). У 1917—21 рр. Л. була важливим осередком укр. *інформаційної служби* з метою підтримки укр. визвольних змагань. Тут діяло Укр. Пресове Бюро під керівництвом В. *Степанківського* (тижневик «L'Ukraine», численні публікації про Україну, бюлетені тощо) і *Союза Визволення України* (ж. «La Revue Ukrainienne»). Після закінчення війни укр. інформаційна робота поступово перенеслася до *Женеви.*

Льокатив, місц. відмінок, позначує місце й час; в старо-укр. вживався ще й без прийменника (Кыевѣ, лони — «минулого року»), сьогодні лише з прийменниками *в, на, по, при,* о; закінчення Л. в однині жін. іменників — *і*, чол. і сер. — *і, -у (ю)*, як і *-ах* у множині — це вислід далекосяжних вирівнянь у 15—18 вв.; по півд.-зах. говірках закінчення тут різноманітніші і продовжують давніший стан (на земли); в нову добу помітно виразну тенденцію завести в Л. в однині закінчення дативу також і в чол. та сер. іменниках, а особливо в прикметниках (в добром*у* чоловіков*і*).

Льонарська промисловість, галузь *текстильної* пром-сти, що займається переробкою волокна *льону.* Виробництво льняних тканин на Україні відоме від найдавніших часів; мануфактурне — постало у 18 в., гол. в півн. Україні, де концентрувалися посіви льону, але воно занепало у другій пол. 19 в. До революції існувала лише домашня і кустарна Л. п., яка зовсім підупала в часи колективізації. До 1962 р. властивої Л. п. не було, існували лише невеликі зав. первинної переробки льону (1958 р. 11 зав. у Житомирській і Чернігівській обл.). Тільки тепер споруджуються великі льонокомбінати в Житомирі й Рівному.

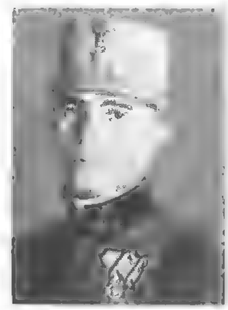

Ф. Льонер

Льонер Фердінанд (1886—1956), нім походження отаман УГА, начальник штабу 2 корпусу, пізніше помічник начальника оперативного відділу при Начальній Команді УГА. 1929—38 австр. аташе в Москві.

Льонок (Linaria Mill.), багаторічні або однорічні рослини з родини ранникуватих. На Україні росте 13 видів. Найпоширеніші: Л. звичайний (L. vulgaris Mill.), розповсюджений як бур'ян у посівах, на луках і в лісах; рідше в Степу, стебла та листки отруйні, настій з надземної частини вживають в медицині як легкий послаблюючий засіб; Л. дроколистий (L. genistifolia (L.) Mill.), звич. рослина на пісках, відслоненнях, у степах.

Льон посівний (Л.) або культурний (Linum usitassimum L.), однорічна рослина з родини льонових, яку вирощують для волокна й олії. З різних груп Л. найважливіші: 1) Л.-довгунець (Л.-д.) з тонкими довгими стеблами (80—100 см), що його культивують перев. на волокно (у стеблі міститься 20—30% волокна), він любить холодно-поміркований, вологий клімат (гол. сорти на Україні — Світоч, Томський 5); 2) Л.-кудряш або олійний (Л.-к.) з коротким (30—55 см) гіллястим стеблом і великою кількістю коробочок, який плекають для олії (насіння має 40—48% олії), вдається більше в теплому підсонні (гол. сорти на Україні — Укр. місцевий, Воронізький 1308, Кіровоградський 71, Великонасінний 3, ВІР 1650); 3) Л.-межеумок — як для олії, так (у другу чергу) і для волокна (він має менше значення). Волокно Л. йде на виготовлення тканин (полотно, брезент, мішковину й ін.), мотузків і шпагатів та олії, що використовується як сировина для лакофарбової, електротехн., гумової, шкіряної й ін. галузей пром-сти і для харчування; використовують також відходи переробки Л. — клоччя, кострицю й макуху — цінний корм для худоби.

Л. належить до найдавніших культурних рослин світу, на Україні його вирощували вже за трипільських часів. До 1920-их рр. на Україні була поширена культура Л.-межеумка, гол. для олії, менше для волокна — другорядної якости. Товарне значення Л. було невелике. Гол. р-ном поширення Л. була По-

ліська смуга — півд. скрайок найбільшого в світі льонового р-ну, який знаходиться в півн.-зах. частині сх. Европи. Засіви Л. виявляли нахил зменшуватися: в 9 укр. губерніях з 159 800 га в 1901—05 рр. до 97 900 в 1911—15 (менше ніж $^1/_{10}$ в Рос. Імперії); урожайність 1913 р. в центнерах з 1 га: волокна 2,6, насіння — 4,2.

Сильніше поширилося льонарство на Україні, почавши з 1930 р., м. ін. з уваги на значення волокна з Л. для воєнної пром-сти; одночасно піднесено аґротехніку й механізацію виробництва й обробки Л. Гол. увагу звернено на поширення Л.-д. (тепер 86% всієї площі під Л.). Л.-д. вирощується в півн.-ліс. смузі України, де він становить основну тех. культури (бл. 7% всієї посівної площі і $^2/_3$ площі під техн. культурами), далі в Львівській обл. й на Передкавказзі. Л.-к. поширений у Степу і на Передкарпатті. Майже 80% посівної площі Л.-д. в УССР припадає на Полісся і такий самий % площі Л.-к. припадає на Степ. Зміну посівної площі Л. в УССР видно з таблиці (в тис. га):

	1913	1940	1950	1955	1960
Л.-д.	109,4	118,2	125,6	169,4	223,4
Л.-к.		77,6	84,9	42,3	37,8

Посівна площа під Л.-д. в УССР становить порівняно з усім СССР — 13,5%, Л.-к. — 16%. Л.-к. на укр. Передкавказзі займає бл. 20 000 га. 95% посівної площі Л. належить колгоспам. Сер. річний збір Л. за 1951—60 рр. в тис. тонн такий:

	1951—55		1956—60	
	Л.-д.	Л.-к.	Л.-д.	Л.-к.
Волокно	308	—	691	—
Насіння	298	329	613	287

Збір волокна в УССР становить 16% збору всього СССР.

Сер. річний урожай Л.-д. з 1 га становив в УССР у 1956-60 рр. 3,2 центнерів волокна (в СССР — 2,5) і 3,1 центнерів насіння. 90% збору волокна віддавано державі. В. *Кубійович*

Льос-Анджельос (Los Angeles), один з найбільших пром. і торг. центрів ЗДА, положений над Тихим океаном, в стейті Каліфорнія; ч. населення з передмістями 6,5 млн у 1960 р., в самому Л.-А. — 2,5 млн. Українці стали поселюватися в Л.-А. після першої світової війни; тепер ч. українців бл. 1 500; 4 укр. парохії (2 правос., 1 укр.-кат. і 1 гр.-кат. для закарпатців), низка укр. орг-цій, м. ін. Укр. Культ. Осередок (з Нар. Домом).

Льош Теодор (1840—1903), проф. діягностики і пропедевтики Київ. Ун-ту; гол. Т-ва київ. лікарів; опрацював клініку балантіязи, описав лямбіозу, трихомонади і бластоцистозу в кишках та перший довів патогенну ролю „Amoeba coli".

М

Мавка (навка, нявка, нейка, на Бойківщині й Гуцульщині — красна або мальфа; від старо-слов. навь – мрець), дівоча постать в укр. нар. мітології, цілком відмінна від птахоподібних істот цієї ж назви у ін. слов. народів – болгар, словінців, невідома в демонології росіян і зах. слов'ян. М. – це душі померлих передчасно чи неприродною смертю дівчат; «навський великдень» — день померлих, четвер на Зеленому (Клечальному) тижні, коли М. (русалки) святкують свій Великдень. В деяких частинах України М. – ліс. німф відрізняють від *русалок* – польових німф. Поетичний образ М. зображений в «Лісовій пісні» Лесі Українки і в «Тінях забутих предків». М. Коцюбинського.

Мавріціюс (Mauritius) Антон, нім. поет 19 в., автор зб. „Ukrainische Lieder", що містить 27 віршів про Україну (1841).

Мавроґордато Петро (1870–1946), археолог, з походження грек, родом з Херсонщини; провадив розкопи на о. Березані, на території кол. Ольвії й Тіри, в Гурзуфі в Криму (ґотські поховання) й ін.; з 1905 в Берліні, де мав власний музей; співзасновник Союзу Філателістів України (з 1920) у Берліні і його почесний гол. (з 1931); мав велику зб. поштових марок України.

П. Мавроґордато

Магаданська область, обл. в складі Рос. СФСР, положена в півн.-сх. частині Азії між Льодовим і Тихим океанами; 1,2 млн км², 248 000 населення (у то-

му ч. 83% міського). Більшість М. о. лежить у сточищі р. Колими; підсоння суворе, тайґа і тундра; гол. багатство — корисні копалини (золото, оливо й ін.). На території М. о. до 1955 р. існував ряд концентраційних таборів, в яких більшість в'язнів становили українці (див. *Колима*). Частина з них мусіла залишитися й по звільненні, тому серед населення М. о. українці становлять великий відсоток.

Магадин Трохим (1801—80?), кобзар з с. Бубни на Полтавщині; виконував думи «Як три брати з Озова тікали», «Вітчим», «Про вдову», «Про Коновченка», «Про бурю на синьому морю»; від М. записано докладний опис церемонії посвяти кобзарського учня в майстрі.

Магазинер Яків (1883—1941), скрипаль і педагог, родом із Звенигородки; освіту здобув у Ляйпціґській (1908) і Петербурзькій (1911) консерваторіях, був педагогом у Ризі, Москві, Баку, з 1922 проф. Київ. Консерваторії.

Магала, двошарове поселення нащадків трипільських племен з культурою білогрудівського типу (б. с. Магали, Садигірського р-ну Чернівецької обл.) досліджуване в 1955—60 рр. Долішній, попередній шар належить до кін. бронзової доби (10—9 вв. до Хр.), горішній, з чорною лощеною керамікою, до ранньої залізної доби (8—7 вв. до Хр.). Знайдені кістки свійських тварин та хліборобські знаряддя (кістяні мотики, серпи дерев'яні, з крем'яними вкладицями, і бронзові) свідчать про хліборобсько-скотарський характер госп-ва жителів селища.

Магалевський Юрій (1876—1935), маляр-академіст родом з сх. Поділля, закінчив Петербурзьку Академію Мистецтв (учень І. Репіна), згодом студіював у Парижі; в 1917—18 рр. осв. діяч на Катеринославщині, з 1922 р. у Львові, м. ін. довголітній гол. Укр. Т-ва Допомоги Еміґрантам з України. Численні портрети укр. діячів (ген. А. Гулого-Гуленка, ген. М. Омеляновича-Павленка, І. Липи, І. Свєнціцького, О. Загарова, С. Федака та ін.), декоративні стінописи церков і каплиць (у Голоську В., Угерську, Старому Селі, Олеську, Раві Руській, Холоєві й ін.); ілюстратор книжечок укр. в-ва в Катеринославі-Відні; спомини в «ЛНВ» і календарях «Дніпро».

Ю. Магалевський

Магар Володимир (*1900), режисер і актор; закінчив Київ. Держ. Муз.-Драм. Ін-т ім. Лисенка (1933), засновник і режисер (1929) Київ. пересувного театру профспілок (з 1935 Житомирський театр ім. Щорса, 1945 переведений до Запоріжжя). М. ставив п'єси: «Овеча криниця» (Лопе де Веґа), «Диктатура» (І. Микитенка), «Богдан Хмельницький» (О. Корнійчука), «Ревізор» (М. Гоголя) та ін.

Магдалинівка (V—15), с. м. т., положене в півд.-сх. частині Придніпровської низовини, р. ц. Дніпропетровської обл.; 4 500 меш. (1959).

Магденко Петро (*1922), скульптор і маляр родом з України; студіював у Мюнхенській Академії Мистецтв (у Шіннерера) і мист. школі в Торонто, де живе з 1950; чл. мист. групи «Палітра»; виставляє в ЗДА і Канаді.

Магерів (III—4), с. м. т. Рава-Руського р-ну Львівської обл., положене на півд.-сх. узбіччі Розточчя; 2 100 меш. (1959).

Магеровська Валентина (*1917), драматична акторка героїчного пляну в Театрі ім. І. Франка у Києві з кін. 1940-их рр.; Надія («Калиновий гай») і Катерина Ремез («Крила» О. Корнійчука), Аліканова («Золоте листя» В. Собка) та ін.

Магомет Йосип (*1880), городник і садівник родом з Житомирщини, з 1919 працює на Сквирському дослідному полі (з 1946 — зав. відділом селекції і насінництва); вивів і поліпшив понад 100 сортів овочево-баштанних, плодо-ягідних та квіткових рослин, серед них цибулю Сквирську 1-528, моркву Шантене сквирську 247-4, кавун Сквирський ранній та ін.

Магонія падуболиста (Mahonia aquifolium Nutt.), декоративна рослина з родини байбарисуватих, висотою до 1 м, родом з Півн. Америки. Її темнозелене листя восени набуває бронзово-червоного забарвлення.

Маґаляс Семен (*1885), культ.-осв. і військ. діяч, сотн. УГА, співр. Держ. Секретаріяту Військ. Справ ЗУНР, 1920 начальник відділу закордонних зв'язків Гол. Управління Ген. Штабу УНР, один із засновників УВО, політ. в'язень. З 1922 дир. орг. апарату Гол. Виділу т-ва «Просвіта» у Львові. «Порадник для освітників» (1935) і ст. на культ.-осв. й орг. теми. Тепер у ЗДА.

С. Маґаляс

Маґдебурзьке право, також нім. право, скодифіковані в 13. в. норми звичаєвого права і суд. ухвал нім. м. Маґдебурґу, перейняті згодом багатьма містами Німеччини, Чехії, Польщі, Литви,

України та Білоруси. Гол. джерелами М. п. були зб. „Speculum Saxonum“ («Саксонське зерцало») та «Вайхбільд».

М. п. прийшло на Україну разом з нім. колоністами: вже кн. Данило Романович і його наступники забезпечували їм привілей користуватися власним правом і мати власні судово-адміністративні інституції. З переходом укр. земель під Польщу і Литву М. п. надавали королі або В. князі. Першими містами, що одержали М. п. були Володимир Вол. (перед 1324), Сянік (1339), Львів (перед 1352), Кам'янець (1374), Берестя (1390); у 15-16 вв. його одержала низка міст Правобережної України (зокрема Київ 1494 р.). Спочатку М. п. стосувалося лише нім. людности міст; перший раз воно було поширене на все населення гал. кн. Юрієм Болеславом у м. Сяноку.

На поч. в більшості міст на М. п. ще широкою владою користувався призначений *війт*, але потім міста викупляли цей уряд. Відтоді міська рада (*маґістрат*) складалася з обраного війта і радців («райців», консулів), які творили колеґію, що поповнювалася шляхом кооптації. Лише подекуди міщани обирали війта і лавників (лава – суд. орган), а ради доповнювалися з ч. останніх. Суд. компетенції належали і до ради, і до лави; їх розмежування не було завжди виразне. Назагал лава займалася карними справами (див. *Лавники*). Необмежені компетенції ради (маґістрату) часто призводили до надуживання влади міською оліґархією. Тому для оборони загалу міщанства, напр., у Львові король Стефан Баторій утворив 1577 р. т. зв. ізбу ґмінну – представництво міщан, що відстоювало інтереси широких мас міщан та було дорадчим органом для маґістрату. За першими королівськими грамотами, в містах на М. п. ради повинні були складатися з двох національностей, поляків і українців (католиків і правос.), але поляки часто витісняли українців з міськ. рад. В Кам'янці були три окремі нац. юрисдикції: поль., укр. і вірменська. Лише кілька укр. міст користувалися повним М. п. До таких належали Львів, Київ, Кам'янець. Львівський маґістрат був апеляційною інстанцією для ін. міст Галичини. Більшість укр. міст мали неповне М. п.; вони мали, напр., окремого від ради війта або старосту. В цих містах чл. ради, звані також бурмістрами були виборними.

Переяславська угода 1654 р. ґарантувала право укр. міст на М. п. На Гетьманщині М. п. користувалися Київ, Чернігів, Переяслав, Стародуб, Ніжен, Остер, Козелець, Погар, Почеп, Мглин, Новгород-Сіверський і Полтава. Більшість цих міст отримали М. п. ще за лит.-поль. доби (до 1648 р.), що згодом було стверджено укр. гетьманами. Решта дістали М. п. від царської або гетьманської влади.

Міста Гетьманщини здебільша мали неповне М. п. Апеляційною установою для міського суду був полковий, а з 1730 р. ген. суд. Також в ін. справах полкова адміністрація поважно втручалася і обмежувала самоуправу міст М. п. Деякі зовн. форми (номенклятура) й правні інститути міст на М. п. засвоювали і неупривілейовані, т. зв. ратушні міста; іноді вони користувалися і джерелами законів М. п. У зв'язку з ліквідацією автономії України в кін. 18 і на поч. 19 в. почала занепадати самоуправа міст. М. п. на Україні було скасоване царським указом 1831 р. для всіх міст, за винятком Києва, а в 1835 скасовано його і в Києві. У Галичині М. п. скасував Йосиф II 1786 р.

Перцепція М. п. на Україні сприяла виділенню міськ. населення в окремий суспільний стан. Хоч М. п. не відограло тієї ролі, що на Заході, воно, вносячи певні риси зах.-евр. міського устрою до укр. міст, стало одним із важливих чинників культ. і правового наближення України до Зах. Европи.

Джерелами чинного М. п. на Зах. Україні та на Гетьманщині були збірники поль. мовою, перекладені з нім. і латинської Бартоломієм Ґроїцьким і Павлом Щербичем (поль. правники 16 в.); в другій пол. 17 і 18 в. зроблено з них укр. переклади. Крім цих зб., маґістратські суди застосували також Лит. Статут та місц. звичаї. Кодекс «Права, по которым судится малороссийский народ» (1743) передбачав автономію міст на М. п. Але він не увійшов у життя, а інші джерела поволі втрачали свою чинність. Під кін. свого існування М. п. дедалі більше замінялося Лит. Статутом.

Дослідами М. п. на Україні займалися В. Антонович, М. Владимирський-Буданов, О. Кістяковський, О. Лазаревський, М. Грушевський, Д. Багалій, М. Василенко, Ф. Тарановський, Д. Дорошенко, А. Яковлів та ін. Щодо значення М. п. для розвитку міст України окремі вчені стояли на протилежних позиціях: неґативний вплив М. п. стверджували Владимирський-Буданов, Грушевський; Антонович, Багалій і Яковлів скорше бачили в ньому позитивний вплив. Сов. історіографія неґативно оцінює вплив М. п. на розвиток укр. міст.

Література: Руська Історична Вібліотека, т. XXIII—XXIV, (праці Антоновича, Владимирського-Буданова, Багалія). Л. 1904; Doroschenko D. Das deutsche Recht in der Ukraine. Zeitschrift für Osteuropäische Geschichte. Берлін 1931; Jakowliw A. Das deutsche Recht in der Ukraine. Ляйпціґ 1942; Падох Я. Міські суди в Україні після

1648 р. Мюнхен 1948; Отамановский В. Развитие городского строя на Украине в XIV—XVIII вв., Магдебургское право. Вопросы Истории, III. М. 1958. *Р. М.*

Маґістрат (з латинського magistratus — уряд), орган міського самоуправління в укр. містах 14–18 вв. на *Маґдебурзькому праві*, який як правило складався з війта, бурмистрів і двох колеґій — ради (райців) й лави (лавників), що їх обирало міщанське населення (іноді війт призначався держ. або дідичною владою). М. керував справами міської адміністрації, суду, госп-ва, фінансів, поліції тощо. В Рос. Імперії 18—19 вв. М. — орган міського управління, а згодом судова установа (після скасування Гетьманщини були заведені губ. маґістрати, а в містах — міські думи й управи). На укр. землях в Австрії й під Польщею назву М. зберігала управа м. (виконавчий орган), вибрана міською радою.

Див. також *Міське управління.*

Маґнер Юхим (1883–1931), маляр-декоратор нім. походження, працював у Харкові в Театрі ім. І. Франка (до 1926), згодом у Червонозаводському театрі; мист. оформлення вистав: «Суєта» (І. Карпенка-Карого), «Республіка на колесах» (Я. Мамонтова), «Розлом» (Б. Лавреньова), «Пісня в келеху» (І. Кочерги), «Оборона Буші» (М. Старицького) та ін.; з 1930 на засланні, де й помер.

Маґнолія великоквіткова (Magnolia grandiflora L.), декоративне дерево з родини маґноліюватих заввишки до 30 м, з вічнозеленими листками й білими запашними квітами, поширена в Криму. З квіток і листків М. добувають етерову олію, яку вживають у медицині.

Маґура (з рум. гора, височина), часта назва верхів, хребтів або й гірських груп у Бескидах; до найбільших груп з назвою М. належать *Спішська М.* в Зах. Бескиді, Маластівська і Вонтківська в *Низькому Бескиді* та ін.

С. Маґура

Маґура Сильвестер, археолог, співр., ВУАН, дослідник трипільської культури; «Питання побуту на підставі залишків трипільської культури» (в зб. «Трипільська культура на Україні», 1, 1926), «До питання про стару слов'янську кераміку» (1934), «Експедиція 1934 р. для дослідження пам'яток трипільської культури» (1937); розкопи на терені Києва (1932—33) та ін., засланий 1937 р.

Мадленська культура, кінцева фаза культури палеоліту (бл. 20 000 — 8 000 рр. до Хр.), прикметна багатьма кістяними виробами *(Мізинь)*, рисунками *(Кам'яна Могила)* й малюнками (півд. Франція) на стінах печер. Докладніше див. ЕУ I, стор. 373–74 і малюнки 283, 284.

Мадриґал, поетичний твір любовно-ліричного змісту, початково однострофічний (6—15 рядків); виник в Італії (14 в.). Там таки розвинувся як муз. твір на один, два, три голоси. В укр. літературі з'явився наприкінці 17 — на поч. 18 вв.; авторами М. були перев. студенти Київ. Академії. Зразком М. є вірші Зиновієва Климентія («О мати, діво красная» та ін.) і Галика Алімпія (кін. 18 в.) у «Кунштбухах» — альбомах лаврської живописної майстерні в Києві (вірш «Возлюблене женіше»). В новій укр. поезії М. траплявся дуже рідко (В. Самійленко, М. Вороний).

Мадрід (Madrid), столиця Еспанії; 2,0 міл. мешк. (1960). З 1947 в М. існує невелика укр. громада, складена перев. із студентів. У Колеґії св. Якова мешкає постійно 25—30 укр. студентів високих шкіл М. Осідок Т-ва укр. студентів католиків «Обнова» і Укр. Студентської Громади. В бібліотеці Центру Східніх Студій та в держ. бібліотеці багата україніка (див. *Еспанія).*

Мадярони, зневажлива назва, вживана для частини закарп. інтеліґенції, зокрема з-поміж духівництва, яка денаціоналізувалася в кін. 19 і на поч. 20 в., а після 1920 відстоювала ідею повернення Закарпаття до Угорщини; в 1939—44 рр. прихильники і коляборанти угор. уряду. М. походили з нац. малосвідомої інтеліґенції, частково із русофільського та т. зв. «тутешняцького» табору. Між відомими М. були учені О. *Бонкало*, А. *Годинка*, політ. діячі А. *Бродій*, о. О. *Ільницький*, С. *Фенцик* та ін.

Мадярщина, див. *Угорщина.*

Маєвський Іван, гром.-політ. діяч, публіцист, чл. Укр. Центр. і Малої Ради, чл. ЦК УПСР (лідер т. зв. конфедералістів, які відстоювали самостійницькі позиції проти заг.-рос. установчих зборів); у січні 1919 організував т. зв. «басарабську директорію» та підняв повстання на Хотинщині проти румунів. Автор кількох публікацій, м. ін.: Червоний імперіялізм», «Федералізм», «Загальнорос. установчі збори» та ін.

Маєр (Meyer) Йоґан, швед. дипломатичний аґент, залишив цікавий щоденник подорожі з Бахчесараю через Україну до Стокгольму з 1651 та реляції про козаччину.

Маєр (Mayer) Карл Гайнц (1890–1945), нім. славіст, д. чл. НТШ, проф. ун-тів у Мюнстері та Кеніґсберґу, автор підручника іст. граматики рос. мови (де включено й старокиїв. період), співр. при складанні укр.-нім. словника З. Ку-

зелі – Я. Рудницького (1943); м. ін. праці про початковий літопис та про Т. Шевченка.

Маєр (Mayer) Рудольф (1837–65), чес. поет. У віршах на укр. теми («Козацька» і «Україна») відбито нац. пригноблення України під Росією. Зб. віршів М. вперше вийшла 1873.

Маєр (Majer) Юзеф (1808–89), поль. фізіолог і антрополог, проф. Краківського Ун-ту; укр. матеріял є в його працях: „Charakterystyka fizyczna ludności galicyjskiej" (1876), „Roczny przyrost ciała u ludności galicyjskiej" (1881).

Маєр-Гайденгаґен (Meyer-Heydenhagen) Макс Вольфґанґ (* 1877–?), нім. журналіст, у 1903-14 pp. ред. часопису „St. Petersburger Zeitung", 1918 пресовий референт нім. армії й нім. посольства у Києві, автор багатьох ст. про Україну та сх. справи.

Маєр-Михальський Денис (*1891), бук. гром. і політ. діяч (Укр. Нац. Партія), адвокат і журналіст; посол до рум. парляменту в 1932–33 р.; тепер у Букарешті.

Мазад (Mazade) Фернан (1863–1939), франц. поет (деякі його поезії перекладені на укр. мову), критик і журналіст; переклади на франц. мову поезій Т. Шевченка, М. Рильського і ін. Приятель українців, чимало допомагав у політ.-визвольній акції, зокрема укр. делеґації на Мировій конференції в Парижі (1919–22), співзасновник франц. Т-ва Українознавства.

Мазалевський Микола († 1793), поет, дяк с. Красилівки Козелецького пов. на Чернігівщині; вважається автором сатиричних віршів, зокрема «Великоднього сну» (1786).

Мазапети (Мадзапети), купецький, а згодом у 17–18 вв. шляхетський рід, грец. походження. Мануїл М., львівський купець і чл. Львівського братства (1590); його син, Константин М. († бл. 1656), староста Львівського братства (1637–40). Його нащадки за гетьмана Хмельницького переселилися на Лівобережну Україну, де належали до старшини Чернігівського полку. Рід М. вигас у першій пол. 18 в., а нащадки його по жіночій лінії називалися Мазапетами-Бродовичами.

Мазаракі Сергій († 1912), археолог-аматор, дідич на Полтавщині; розкопував скитські могили б. Ромна для Іст. Музею в Києві; мав власну археологічну зб.

Мазаракії (Мазаракі), укр. і поль. шляхетський рід грец. походження. Христофор (Криштоф) М. († до 1641), грец. купець, який в кін. 16 в. осів у Львові. Він і його син Іван М. († до 1667, за заслуги перед Військом Запорозьким, на подання гетьмана І. Виговського, нобілітований 1659 р. поль. соймом), і син Івана М. — Іван М. († бл. 1690) були активними діячами Львівського Братства (два останні його маршалами); Іван Іванович М. очолював опозицію Братства проти єп. Йосифа Шумлянського. Один з його синів — Дем'ян М. поселився на Гетьманщині, його нащадки були в коз. старшині, а в 19–20 вв. дідичами на Полтавщині й Півд. Україні. До цього ж роду належить Сергій М., археолог (див.).

Мазепа Галина (* 1912), дочка Ісаака М., маляр і графік-модерніст, студіювала у Мист. Пром. Школі і в Академії Мистецтв у Празі (у Новака); виставляла у Львові, Берліні, Празі, Каракасі, ЗДА і Канаді; ілюстраторка кн., гол. дитячих; серії листівок («Різдво», «Колядники», «Великдень»), проєкти костюмів та ін.; цикли ілюстрацій - картин, виконаних ґвашем: «Байда», «Царівна-жаба», «Івасик-Телесик», ілюстрації до творів Шевченка («Катерина», «Русалка», «Утоплена», «Тополя»); працює також у ділянці мозаїки. Творчість М. характеризується легкістю рисунку, лаконічністю вислову, а в композиції – поєднанням модерного мистецтва з традиціями укр. візантинізму; з поч. 1960-их рр. її малярство наближається до абстрактного, не втрачаючи рис нац. характеру. На еміґрації в Німеччині, з 1948 у Венесуелі.

Г. Мазепа

Мазепа Іван (20. 3. 1639 – 21/22. 9. ст. ст. 1709), гетьман України (1687–1709), великий діяч укр. державности, син Степана Адама М. (див.) і Марини з Мокієвських М. (див.), нар. в с. Мазепинцях на Білоцерківщині, вчився у Києво-Могилянській Колеґії і в єзуїтській колеґії у Варшаві. Був «покойовим» у короля Яна Казіміра, який послав його для завершення освіти за кордон; 1656–59 рр. був у Німеччині, Італії, Франції й Нідерляндах, де вивчав м. ін. артилерійську справу. По повороті до Польщі М. продовжував службу як «покойовий дворянин» при королівському дворі й виконував низку дипломатичних

І. Мазепа
з ґравюри
Д. Галаховського
(1708)

доручень на Україні. 1663 р. М. повернувся на Україну, щоб допомогти хворому батькові; після його смерти (1665) дістав звання Чернігівського підчашого. 1669 р. вступив на службу до гетьмана П. Дорошенка; тоді ж одружився з Ганною Половець († 1702), дочкою ген. обозного Семена Половця й удовою білоцерківського полк. Самійла Фридрикевича. Спочатку М. був ротмістром надвірної корогви (командиром гетьманської ґвардії), а згодом виконував обов'язки ген. осавула. М. брав участь у війні Дорошенка як союзника Туреччини проти Польщі (похід у Галичину 1672), а гол. відбував дипломатичні місії, зокрема до Криму (1673) й до гетьмана І. Самойловича (поч. 1674). Посланий влітку 1674 до Криму й Туреччини, М. попав у полон до запорожців, які видали його Самойловичеві; М. скоро здобув собі довір'я Самойловича, який зробив його «гетьманським дворянином» і не раз посилав його у різних держ. і приватних справах до Москви. М. брав також участь у *Чигиринських походах* (1677–78). 1682 р. М. був призначений на ген. осавула. Разом з політ. впливами росли й маєтки М. як на Україні, так і в суміжних пов. Московщини. Авторитет М. і на Україні, і в Москві стояв так високо, що коли скинено було Самойловича, рада на р. Коломаку 25. 7. 1687, за згодою моск. уряду, обрала його гетьманом. Тоді ж було укладено новий укр.-моск. договір (див. *Коломацькі статті*), який визначив дальші відносини двох держав.

І. Мазепа на дзвоні роботи Карпа Балашевича (1699)

Політ. програма М. визначилася ще в часи Дорошенка і Самойловича. Він твердо стояв на ґрунті укр. коз.-гетьманської державности й соборности укр. земель. Основні цілі політики М. як гетьмана України були: об'єднання укр. земель, насамперед Гетьманщини, Правобережжя, Запоріжжя і, якщо можливо, Слобожанщини й Ханської України у складі єдиної укр. держави і встановлення міцної автократичної гетьманської влади у становій державі евр. типу, із збереженням традиційної системи коз. устрою. Спочатку М. вважав за можливе співжиття України з Москвою на засадах Переяславської угоди Б. Хмельницького, сподіваючись у союзі й за допомогою Москви, здійснити свої пляни. М. брав активну участь у війні Москви з Туреччиною й Кримом (Кримський похід 1689, взяття Казикермана 1695, облога й взяття Озова 1696, Таванські походи на низ Дніпра другої пол. 1690-их рр. тощо). Хоч Константинопільська угода 1700 не поширила укр. володінь до Чорного м., але вона забезпечила на якийсь час укр. землі від загрози з боку Туреччини й руїнницьких нападів татар. Так само М. підтримував Москву в перший період *Північної війни* (до 1708), допомагаючи (військом, зброєю, грішми й харчами) рос. армії оволодіти швед. Прибалтикою й закріпитися там. Участь у Північній війні дала М. змогу, не зважаючи на опір і протести Польщі й Москви, опанувати 1704 р. Правобережну Україну, де діяльність Семена *Палія* в кін. 17 і на поч. 18 в. фактично ліквідувала поль. владу й створила передумови для об'єднання Правобережжя з Гетьманщиною.

У царині внутр. політики М. підніс на високий щабель укр. госп-во, зокрема пром-сть, дбав про розвиток укр. науки (зокрема історії), освіти (перетворення Києво-Могилянської Колеґії на Академію 1694 р., заснування Чернігівського Колеґіюму 1700 р. тощо) та культури, особливо літератури (творчість Дмитра Туптала, Стефана, Яворського, Іоана Максимовича, Теофана Прокоповича та ін., в тому ч. самого М., автора кількох віршів, зокрема думи «Всі покою щиро прагнуть») і мистецтва (особливо архітектури та малярства), що його М. був великим і щедрим меценатом (величні церк. пам'ятки мазепинського барокко у Києві, Чернігові, Переяславі тощо).

Хоч М. вдалося створити нову, зв'язану з ним і зобов'язану йому провідну старшинську верству, але він весь час мав потужну старшинську опозицію, яка виступала проти гетьманського абсолютизму й нерідко ставила М. у дуже загрозливе становище (повстання Петра *Іваненка* 1691–96, виступ Василя *Кочубея* 1708 тощо). Численні заходи М. для забезпечення прав козацтва (універсал 1691), міщанства (низка охоронних універсалів містам) й селянства (універсал 28. 11. 1701 про обмеження панщини двома днями на тиждень) не могли усунути соц. суперечностей, які в наслідок безперервних воєн і військ. тягарів та руйнації, а гол. — щораз більшого державного визиску й старшинських надуживань, раз-у-раз зростали. Велике невдоволення викликала співпраця М. з Москвою, яка, в умовах важкої Півн. війни, щораз гостріше й брутальніше провадила свою імперіялістичну політику на Україні. Все це позбавило М. солідарної нац. підтримки в критичний момент укр. історії.

Петро І не лише втручався у внутр. справи України, надміру визискуючи укр. людність для дальшого ведення війни, але й вирішив звести нанівець самостійність укр. держави й скасувати її коз. устрій. Довідавшися про пляни Петра, М., підтриманий більшістю вищої старшини, розпочав (приблизно 1704) з поль. королем Станиславом Лещинським, а згодом з швед. королем Карлом XII таємні переговори, які завершилися 1708 р. угодою про прилучення України до антимоск. коаліції. Докладний зміст цієї угоди невідомий, але основна мета її, навіть за офіц. рос. джерелами, була: «чтоб малороссийкие козацкие народы от России были особое княжение, а не под Российскою державою». Пізніше, до цієї коаліції приєдналося Запоріжжя, і 28. 3. 1709 р. був укладений (у Великих Будищах) договір між М. і кошовим отаманом, К. *Гордієнком,* з одного боку, і Карлом XII — з другого, в якому швед. король зобов'язався не укладати мирової угоди з Москвою, доки не буде визволено з-під моск. влади Україну й Запоріжжя.

Але укр.-моск. війна 1708–09 рр., яка провадилася на території України, закінчилася поразкою союзників. Москві вдалося захопити Батурин з великими військ. запасами й ген. артилерією й розколоти укр. сили шляхом утворення нового гетьманського уряду й страшного терору проти прихильників М. (руйнація Батурина і Запорозької Січі). Спроби М. зорганізувати широкий антимоск. фронт на сх. Европи були марні, а Полтавська поразка 27. 6. 1709 (див. *Полтавська битва*) і капітуляція швед. армії під Переволочною вирішили долю України. М. й Карл XII, з рештками швед. і укр. (запор.) війська, подалися на еміґрацію до Туреччини. М., зламаний поразкою, віком і хворобою, помер у Бендерах, вночі з 21 на 22. 9. 1709 р., і був похований спочатку у Варниці, а потім у манастирі св. Юрія у Галаці (згодом могила М. була знищена). Петро І, який даремно вимагав, щоб Туреччина видала йому М., ще раніше оголосив його «зрадником» і наказав рос. і укр. Церкві виклясти його ім'я. Відтоді рос. (й сов.) пропаґанда і історіографія уже понад 250 років робить усе, щоб очорнити ім'я великого укр. патріота й держ. діяча. Але, не зважаючи на подекуди контроверсійні оцінки особи й окремих моментів діяльности М. в укр. історіографії, світле ім'я М. залишилося в укр. нац. традиції як символ великого патріота-державника, а часи його гетьманування слушно названо добою Мазепинського ренесансу.

Ім'я й образ М. були надхненням для багатьох більших і менших творців світової й укр. літератури (Ф. Вольтер, Д. Байрон, В. Гюґо, В. фон Гайденштам, Р. Готшаль, О. Пушкін, К. Рилеєв, Ю. Словацький, Б. Залеський, Б. Лепкий, Л. Старицька-Черняхівська, В. Сосюра та ін.), музики (Ф. Ліст, П. Чайковський, П. Сокальський та ін.) й малярства та різьбарства (О. Верне, Т. Шевченко, І. Рєпін, В. Масютин, О. Архипенко та ін.).

Література: Уманець Ф. Гетман Мазепа. П. 1897; Лазаревский А. Заметки о Мазепе. КСт. 1898, 3, 4, 6; Костомаров Н. Мазепа и мазепинцы. Собрание сочинений, кн. VI, П. 1905; Записки НТШ, т. 92 (т. присвячений Мазепинській добі). Л. 1909; Jensen A. Mazepa. Люнд 1909; Мазепа. Зб. I—II, Праці Укр. Наук. Ін-ту в Варшаві, тт. 46, 47. В. 1938—39; Krupnyckyj B. Hetman Mazepa und seine Zeit (1687—1709). Ляйпціґ 1942; Дядиченко В. Нариси суспільно-політ. устрою Лівобережної України кін. XVII — поч. XVIII ст. К. 1959; Оглоблин О. Гетьман Іван Мазепа та його доба. ЗНТШ, т. 170. Нью-Йорк-Париж-Торонто 1960; Kentrschynskyj B. Mazepa. Стокгольм 1962; Mackiw Th. Mazepa im Lichte der zeitgenössischen deutschen Quellen, ЗНТШ, т. 174. Мюнхен 1963.

О. *Оглоблин*

Мазепа Ісаак (1884–1952), за фахом вчений аґроном, гром. і політ. діяч родом з Новгороду Сіверського. Один з лідерів УСДРП (її чл. з 1905 р.); замолоду активний чл. укр. студентської громади в Петербурзі, в 1911-17 працював як фахівець у ділянці хліборобства, з 1915 в Катеринославі; 1917 земський діяч на Катеринославщині, 1919 чл. Трудового Конґресу і секретар ЦК УСДРП, з квітня 1919 мін. внутр. справ, з серпня гол. уряду УНР (як такий деякий час брав участь у Зимовому поході); травень-червень 1920 мін. зем. справ. З 1920 р. на еміґрації, з 1923 в Чехо-Словаччині, з 1945 в Німеччині; лектор, доц. (з 1927) і проф. (з 1946) Укр. Госп. Академії — УТГІ. Після другої світової війни один з організаторів Укр. Нац. Ради і (з 1948) перший гол. її Виконного Органу. Як представник УСДРП М. виступав на міжнар. з'їздах соц. партій в обороні заг.-укр. інтересів. Залишив численні ст. і публікації; найважливіші з них: «Большевизм і окупація України» (1922), «Підстави нашої політики» (2 тт., 1946; нарис основ укр. визвольної політики), «Україна в огні і бурі революції» (3 тт., 1941 р., 2 вид. 1950–52; цінні спомини з 1917–21 рр.) та ін.; наук. праці стосуються насамперед луківництва і рослинности закарп. полонин (найважливіша — «Карпатські полонини», 1944).

І. Мазепа

М. *Курах*

Мазепа Марина (в чернецтві Марія Магдалина), нар. Мокієвська (шляхет-

ський рід на Білоцерківщині; † 1707), мати гетьмана І. Мазепи. Маючи добру освіту, після смерти (1665) свого чоловіка Степана (див.) присвятила себе церк.-гром. справам; була чл. Луцького братства (1666), а згодом за деякий час прийняла чернецтво, була ігуменею Києво-Печерського Вознесенського (1686–1707) і Глухівського (з 1688) жін. манастирів; багато зробила для госп. й мист. піднесення першого з них. Вірна дорадниця свого сина-гетьмана, брала активну участь у церк.-політ. справах, у зв'язку з чим не раз їздила до Москви. Померла в Києві.

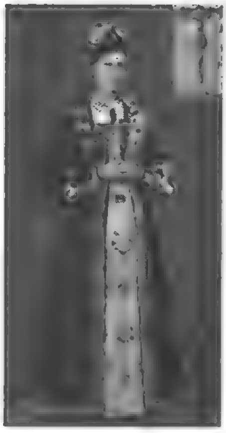

М. Мазепа

Мазепа Степан-Адам († 1665), батько гетьмана Івана М., діяч Хмельниччини; 1654 білоцерківський отаман, 1658 висланий гетьманом І. Виговським з військ. місією до поль. короля Яна Казіміра; 1662 номінований чернігівським підчашим; прихильник Гадяцької унії.

Мазепи (Мазепи-Колединські), шляхетський рід на Білоцерківщині, відомий з пол. 16 в. Предок гетьмана І. *Мазепи* Михайло (або Микола) М. одержав 1544 р. від короля Жигмонта І на ленному праві хутір Каменець (згодом с. Мазепинці). Микола М., прадід гетьмана, дістав 1572 р. привілей короля Жигмонта ІІ Авґуста на «хутір на Камениці». Один з М. (Федір?), можливо, брат Миколи, був коз. полк. і за участь у повстанні Наливайка був страчений у Варшаві 1596 р. Кілька М. були записані до реєстру білоцерківського полку 1649 р. Батьком гетьмана Івана М. був Степан-Адам М. (див.). Рід М. вигас 1709 р. із смертю гетьмана М.

Мазепинський мілітарний курс, перша таємна військ. орг-ція укр. молоді у Львові, організована в 1912, видала кілька підручників військ. служби укр. мовою (літографічним способом), гол. заходами І. Чмоли й В. Кучабського.

Мазлах Сергій (1880?–193?, справжнє прізвище Робсман), діяч КП(б)У жид. роду, який разом з В. *Шахраєм* створив першу нац.-ком. опозицію (1918) і видав кн. «До хвилі» (1919) з критикою нац. політики Леніна на Україні; в 1920-их рр. керівник Центр. Статистичного Управління УССР; в 1930-их рр. зліквідований.

Мазовія, поль. Мазовше, іст.-геогр. країна Польщі над сер. Віслою, гол. м. Варшава. М. увійшла до складу Польщі у 10 в., з пол. 12 в. являла собою удільне князівство, з часом незалежне; з пол. 13. в. розпалася на ряд менших князівств, у пол. 14 в. стала ленном Польщі; 1526 р. приєднана до Польщі. М. межувала на сх. з Волинським князівством, згодом з Гал.-Волинською державою і підтримувала з ними приязні зв'язки. Данило Романович і його наступники підтримували мазовецьких кн. проти Польщі й були в деякій мірі їх протекторами. Останній гал.-волинський кн. Юрій ІІ був сином мазовецького кн. Тройдена та Марії, дочки короля Юрія І.

Мазон (Mazon) Андре (*1881), франц. філолог-славіст, лектор франц. мови у Харківському Ун-ті (1905-09), де мав слухачами Л. Булаховського й О. Білецького, проф. слов. мов і літератур Страсбурзького Ун-ту (1919-23) і Колеж де Франс (1924–52), през. Ін-ту Слов. Студій Паризького Ун-ту з 1937 р., засновник (1921), а з 1937 р. дир. славістичного журн. «Revue des Etudes Slaves» (R. E. S.), д. чл. НТШ з 1927 р. Автор праць з слов. філології, м. ін. про Марка Вовчка, «Слово о полку Ігореві», про Т. Шевченка; редаґував бібліографію україністики в R. E. S. у 1921–24 рр. і вмістив у ньому ст. про М. Сумцова, М. Грушевського, І. Борщака, Л. Булаховського, О. Білецького та ін.

Мазуренко Василь (1877–?), брат Семена, інж.-технолог, політ. діяч, з 1901 р. чл. РУП, пізніше УСДРП; чл. Центр. Ради, 1917–18 кількакратно виконуючий обов'язки або заступник мін. фінансів, 1919 чл. місії УНР в Італії; 1920 р. повернувся на Україну, завідував у Харкові Палатою мір і ваги; ліквідований більшевиками на поч. 1930-их рр. Праці з технології силікатів та ін.

Мазуренко Галя (*1901), поетка, співр. журн. «Вісник» і «Пробоєм». По першій світовій війні на еміґрації в Празі, тепер в Англії. Зб. поезій «Акварелі» (1927), «Стежка» (1939), «Вогні», «Снігоцвіти» (1941), «Пороги» (1960).

Г. Мазуренко

Мазуренко Семен (1879–?), рев. діяч під час першої рос. революції 1905, організатор Всерос. Сел. Союзу, 1906 був заарештований і засланий; 1917 повернувся на Україну і був активним чл. УСДРП; на поч. 1919 очолював Надзвичайну дипломатичну місію УНР, яка виїхала до Москви для переговорів з больш. урядом у справі унормування

взаємин між Україною і Росією. 1920 повернувся на Україну. 1925 заарештований і, мабуть, розстріляний.

Мазуренко Юрій (1885–?), брат Семена, політ. діяч і правник; під час визвольних змагань один з провідників фракції «незалежників» УСДРП і (1919) гол. *Повстанчого Штабу* проти больш. уряду; 1920 чл. ЦК УКП, а після її ліквідації КП(б)У; проф. Харківського Ін-ту Нар. Госп-ва, гол. Правничого Т-ва у Харкові, на поч. 1930-их рр. гол. Харківського Наук. Т-ва при ВУАН; 1934 заарештований і засуджений на 10 літ ув'язнення, як «учасник укр. терористичної ор-ції», дальша доля невідома. Праці з родинного права.

Мазури, поль. селяни *Мазовії;* у Галичині укр. селяни М. називали поль. селян.

Мазуркевич (Mike Mazurki) Михайло (* 1909), фільмовий актор родом з Тернополя, з дитячих років у ЗДА; з 1941 у Голлівуді на характерних ролях неґативних персонажів у амер. фільмах (перший фільм „Shanghai gesture").

Майборода Платон (*1918), композитор родом з Полтавщини, закінчив Київ. Консерваторію у клясі Л. Ревуцького (1947); симфонічна увертюра «Прометей», хорові твори, пісні, романси (популярні «Київський вальс», «Білі каштани», «Пісня про Дніпро» та ін.); музика до п'єс і кінофільму «Літа молодії» (з якого широко відома пісня «Рідна мати моя», т. зв. «Рушничок» на слова А. Малишка).

П. Майборода

Майборода Юрій (*1913), композитор, брат Платона М., закінчив Київ. Консерваторію (1941), в клясі Л. Ревуцького, в 1945–57 її викладач. Опери «Милана» (1955), «Арсенал» (1960), дві симфонії 1940 і 1952, симфонічні поеми «Лілея» (1939) за Т. Шевченком і «Каменярі» (1941) за І. Франком, вокально-симфонічна поема «Запорожці» на текст Л. Забашти, «Гуцульська рапсодія» (1949), романси, пісні на слова В. Сосюри, Т. Масенка, А. Міцкевіча, Лесі Українки, І. Франка, П. Тичини та ін.; музика до «Гамлета», «Короля Ліра« В. Шекспіра; ред. разом з Л. Ревуцьким фортепіянового і скрипкового концертів В. Косенка.

Ю. Майборода

Май-Дніпрович (справжнє прізвище Майборода) Дмитро (1895–1930), поет, зб. поезій «Залізний тон» (1928).

Майков Аполлон (1821–97), рос. поет, перекладач «Слова о полку Ігореві» на рос. мову. Клопотався за полегшення становища Т. Шевченка на засланні, присвятив йому вірш «На білій мілині над Каспієм». На укр. мову М. перекладав П. Грабовський.

Майкоп (IX–21), м. на сх. Кубані, ц. Адиґейської автономної обл. (у складі Краснодарського краю РСФСР), розташоване на передгір'ї Кавказьких гір на р. Білій; 88 000 меш. (1961); заснований 1857. Харч. (консервний, спиртовий, лікеро-горілчаний зав., м'ясокомбінат), деревообробна і лісохем. (меблльово-деревообробний комбінат, 2 меблеві фабрики, дубильно-екстрактний зав.) пром-сть, зав. — верстатобудів. тютюново-ферментаційний; ГЕС. Пед. ін-т, Адиґейський н-д. ін-т іст. мови і літератури, лісотехн. і с.-г. технікуми, мед., пед. і муз. училища; драматичний театр, іст.-краєзнавчий музей. На півд.-зах. від М. *Майкопський нафтовий р-н.* За переписом 1926 р. в М. українці становили 15,3%, росіяни 74,5%

Майкопська могила, одна з груп великих могил Кубанщини б. м. *Майкопа* з похованням племінного вождя бл. 2 500 –2 000 до Хр., розкопана 1897 р. В ній над покійником та його двома жінками були залишки дорогого намету на золотих і срібних стояках, а б. кістяків дуже багатий виряд, м. ін. 2 золоті та 14 срібних посудини — на одній ритий краєвид. Від М. м. дістала назву майкопська культура землеробсько-скотарських племен у сточищі р. Кубані кін. 3 тисячоліття до Хр.

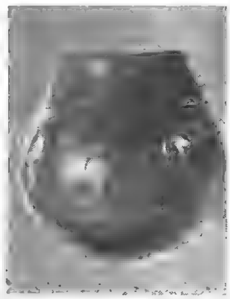

Срібна ваза з Майкопської могили

Майкопський нафтовий район, нафтовий р-н на Кубані, розташований на півд. зах. від м. *Майкопу,* на передгір'ї Кавказьких гір у сточищах приток Кубані й Білої — Пшехи, Пшиша і Псекупса; гол. міста — Хадиженськ, Апшеронськ. Нафтоносність відносять до т. зв. майкопської світи олігоценського і дол. міоценського віку — потужности 300—1000 м і більше. Майкопська нафта легка (0,830) і дає дуже багато бензини. М. н. р. відкрито 1911, нові поля 1936 р.; продукція 1912 р. — 150 000 т, 1922 — 50 000 т, 1928 — 160 000 т, потім швидко зростає (в млн т): 1933 р. — 0,8, 1937 —

1,8; тепер бл. 5. Нафту переробляють у Краснодарі й Туапсе, до яких ведуть нафтопроводи.

Майнарді (Mainardi) Лявро (*1907), італ. журналіст, у 1930-их рр. цікавився укр. проблематикою; автор брошур: „T. Scevcenco, il bardo dell'Ucraina" (1933), „Simone Petlura: Eroe e martire dell'Ucraina", „Le minorance ucraine in Polonia" (1934), „Introduzione alla storia della letteratura ucraina" (1936) та ін. З поч. другої світової війни відійшов від укр. справ.

Майовий (справжнє прізвище Басс) Іван (*1914), поет, зб. «Сербія партизанська» (1934), «До зброї» (1941); ст. в пресі.

Майоліка, рід мист. кераміки, покритої поливою (глязурою, керамічними емалями) і розмальованої. На Україні знайдено сліди М. з 10—12 вв. у столовому посуді й у монументальному церк. і палацовому будівництві (напр., майолікові плитки церков у Києві — св. Софії і Десятинної, церков у Білгородці, Чернігові, Галичі, Володимирі Волинському й ін.). У 17–18 вв. поширилося виробництво майолікових кахельних печей і камінів та полив'яного столового посуду (див. *Кахлярство, Гончарство*). М. як декоративний матеріял стосовано в новіші часи в репрезентативних будовах, напр., на поч. 20 в. будинок земства у Полтаві, манастир СС. Василіянок і дім асекураційного т-ва «Дністер» у Львові та ін., з 1950-их рр. в павільйонах Всесоюзної с.-г. виставки, станціях метрополітену в Києві і т. п.

Майолікові прикраси на будинку в с. Безбахівці з 1869 р.

Майоран (Origanum majorana L. = Majorana hortensis Moench.), багаторічна зілляста рослина з родини губоцвітих; використовується як приправа до страв і в консервах, до наливок і лікерів, з листя й квітів добувають запашну етерову олію. У нар. медицині застосовується проти шлункових хвороб і як тонізуючий засіб.

Майоров Микола (*1919), письм.-гуморист родом з Херсонщини; повість «Мужність» (1951), зб. гуморесок: «Перший постріл» (1954), «Гуморески» (1956), «Гарячі припарки» (1962).

Майорський (справжнє прізвище Сабалдир) Павло, письм. і журналіст, з 1906 р. співр. «Ради»; побутові й гумористичні оп., фейлетони, зб. «Оповідання» (1911).

Майстренко Іван (* 1899), публіцист і політ. діяч родом з Полтавщини; працював журналістом в Одесі й Харкові (в 1931—36 рр. викладач Харківського Ін-ту Журналістики), 1936—40 в ув'язненні й на засланні; на еміґрації в Німеччині один з діячів лівої течії УРДП і ред. її місячника «Вперед» (1949—60). „Bolshevist Bonapartism" (1947), „Borotbism A. Chapter in the History of Ukrainian Communism" (1954), „Newspapers in the USSR" (1955), «Кризові процеси в совєтській економіці» (1955); низка ст. на політ. й екон. теми.

І. Майстренко

Майстренко Хведот, письм., співр. «Маяка», «Рідного Краю», «Молодої України», «Шляху» (1917—18); зб. оп. «В огні і крові» (1918), казки й оп. для дітей.

Майстренко Яків (*1903), письм., журналіст і театральний діяч; п'єси «Огонь Прометея» (1939), «Кар'єра Опришка» (1947), «Поема про любов» (1958), «Велінння серця» (1962), п'єси для лялькового театру; переклади з рос. й есп.

Майський (справжнє прізвище Булгаков) Михайло (*1889), письм. 1920–30-их рр.; чл. літ. орг-цій «Гарт», «Вапліте»; окремі оп. й зб. оп. «Ніч» (1925), «Творці білого міста» (1927), «Борг», «Іспит», «Новелі» (1930), «Косминина проблема» (1932) та ін. Далі ніяких відомостей про М. немає.

Майфет Григорій (* 1903), літературознавець і критик, на поч. 1930-их рр. проф. Полтавського Пед. Ін-ту і співр. Ін-ту Літератури ім. Т. Шевченка в Харкові. Праці перев. з теорії літератури: «Природа новелі» (1928), зб. ст. «Теорія літератури» (I–II, 1931–32); літ.-критичні ст. про М. Хвильового, П. Тичину й ін. З 1934 р. на засланні, дальша доля невідома.

Мак (Papaver L.), рід рослин з родини макуватих, з білим молочним соком. На Україні є 13 видів; з них культивується М. снотворний (P. somniferum L.), однорічна рослина до 120 см заввишки, для олії високої харчової якости та їстівного насіння і як лікарську рослину (заспокоюючий і снотворний засіб). Мак дикий або самосійка (P. rhoeas L.) з яскравими червоними квітами — поширений бур'ян; деякі види М. плекають як декоративні.

О. Мак

Мак Ольга (*1913), письм. на еміґрації; пригодницькі повісті «Бог вогню» (I–III,

1955—56) і «Чудасій» (1956), романи «Жаїра» (1957), «Проти переконань» (1959), оп. «Куди йшла стежка» (1961); спогади «З часів єжовщини» (1954). Живе в Бразілії.

Макар Степан (1870—1915; псевд. Степан Хлопів), гр.-кат. свящ., гром. діяч у ЗДА родом з Перемищини, з 1897 у ЗДА; діяч Руського Нар. Союзу, м. ін. гол. контрольної комісії, духовний опікун і 1897—1900 ред. органу РНС «Свобода». Автор друкованих у «Свободі» 1897—99 рр. нарисів з історії укр. поселення у ЗДА, комедії «Американський шляхтич», драми «Скупар» і зб. оп. укр. мовою „Businnes"; упорядник «Русько-англійського провідника» і такого ж словничка (1901).

о. С. Макар

Макаревич Михайло (*1901), археолог, співр. ВУАН, розкопував поселення трипільської і ранньої бронзової доби (Київщина, Херсонщина, над сер. Богом), поховання сарматського й салтівського типів над Дінцем та ін.; ст. у вид. «Археологія», «Археологічні пам'ятки», «Краткие сообщения Института Археологии АН УССР».

Макаренко Андрій (1885—1963), політ. діяч родом з Полтавщини, служив в управлінні Півд.-Зах. Залізниць у Києві, з поч. революції 1917 організатор укр. залізничників і гол. їхньої спілки; за гетьманату дир. департаменту в мін-ві залізниць, співорганізатор повстання проти гетьмана і чл. Директорії УНР. На еміґрації в Австрії, Чехо-Словаччині і ЗДА, де й помер.

А. Макаренко

Макаренко Антін (1888—1939), сов. педагог і письм. родом з Білопілля на Сумщині; з 1905 р. М. учителював по різних школах на Україні, у 1917 р. закінчив Полтавський Учительський Ін-т; з 1920 р. керував закладами для неповнолітніх правопорушників (трудовою колонією ім. М. Ґорького під Полтавою, пізніше дитячою колонією ім. Ф. Дзержинського під Харковом), 1935—36 — заступник начальника відділу трудових колоній НКВД УРСР; з 1937 жив у Москві. М. опрацював методу виховання молоді, основою якої було виховання в колективі й через колектив, і заперечення тези про незмінність природжених властивостей дитини; поведінка дітей, на його думку, є наслідок їхнього виховання. Серед творів М. (всі вони писані рос. мовою) найважливіші: «Марш 30 года», «Педагогическая поэма» (I—III, 1933—35), «Книга для родителей» (1937) та ін.; повне вид. творів М. в укр. перекладі — «Твори», тт. 1—7, 1953—55. У літ. творчості М. помітний місцевий укр. кольорит. Система М. мала вплив на розвиток сов. педагогіки на Україні й в СССР, як і на письм., зокрема тих, що писали для дітей і юнацтва (О. Копиленко, О. Донченко, І. Багмут та ін.). Про нього у М. Даденкова «Життя, діяльність і пед. ідеї А. С. Макаренка» (1949).

А. Макаренко

Макаренко Іван (1884—1945), гром. діяч на Кубані, чл. Кубанських Рад, 1917 ген. контролер Кубанської Республіки, заступник гол. Півд.-Сх. Союзу коз. військ; на еміґрації у Чехо-Словаччині.

Макаренко Іван (1896—1938), соліст Київ. Опери (тенор, 1927—37); Ремендадо («Кармен»), Ґастон («Травіята»), Селім-Аґа («Запорожець за Дунаєм»); розстріляний за «єжовщини».

Макаренко Микола (1877—1936), історик мистецтва, археолог і маляр-графік, родом з Роменщини; у 1902—19 рр. кустос в Ермітажі (Петербурґ), з 1920 у Києві, д. чл. ВУАК та дир. Музею мистецтва, кол. Ханенків (1920—25). За мужню оборону Михайлівського (Дмитрівського) собору (з кін. 11 в.) від знищення його сов. владою засланий 1934 до Казані, де й помер. М. провів багато розкопів на Україні (м. ін. на городищах роменського типу 1907—09) та в Росії, досліджував укр. мистецтво (праці про Юрієву Божницю в Старогородці, б. Остра, про церкву в Ромні, про Ляличі та ін.), орнаментику укр. книги 16—18 вв. тощо. Головніші праці: «Археологические раскопки 1905—13 годов», «Могилы городища Полтавской губернии» (1917), «Музей Мистецтв УАН» (1924), «Мистецтво книги» (1924), «Орнаментація укр. книги 16—18 ст.» (1926), «Етюди з трипільської культури» (1927), «Біля Чернігівського Спаса» (1928), «Ніженська фібула», «Борзенські емалі й старі емалі України взагалі» (1928), «Скульптура і різьбарство Київ. Руси

М. Макаренко

передмонгольських часів» (1930), «Маріюпільський могильник» (1933) та ін.

Макаренко Микола (*1915), актор і режисер, ставив на сценах Запорізького, Луганського і Вінницького театрів «Сон літньої ночі» (Шекспіра), «Учитель танців» (Лопе де Веґа), Тарас Шевченко (Ю. Костюка) та ін.; режисер Київ. кіностудії ім. О. Довженка; фільм «Дмитро Горицвіт» (за романом М. Стельмаха «Кров людська не водиця»).

Макаренко Олександер (*1882), брат Андрія М., за фахом інж. лісництва, гром. і політ. діяч, організатор і лідер Укр. Нар. Партії (з 1917 *Укр. Партії Самостійників Соціялістів),* брав участь у т. зв. перевороті отамана В. *Оскілка* (квітень 1919),

Макаренко Павло (*1892), політ. діяч, один з лідерів *Укр. Партії Самостійників Соціялістів;* за Центр. Ради комісар при Окремій Запор. дивізії; на еміґрації в Чехо-Словаччині.

Макаренко Петро (*1888), брат Івана М., гром. діяч на Кубані, чл. Кубанських Рад; на еміґрації керував у 1920-их рр. Громадою Кубанців у Чехо-Словаччині; тепер у Венесуелі.

Макарів (III-10), с. м. т. над р. Здвижем, р. ц. Київ. обл.; 5 700 меш. (1959); на поч. 17 в. тут була поль. фортеця.

Макарій (†1497), київський митр., священомученик; архимандрит віленського манастиря св. Тройці, був обраний митр. на соборі єпископів 1495 р. (царгородський патріярх, благословляючи цей вибір, застерігся проти обирання митр. на Русі без попередньої патріяршої на це згоди); замордований татарами під час подорожі з Вільни до Києва.

Макарій, київ. ґравер 18 в., ієромонах Києво-Печерської Лаври, у 1730-50-их рр. працював при Лаврській друкарні; мідерити з образами святителів-складачів літургій (у Служебниках 1735, 1737 і 1747 рр.), заголовна стор. до Требника 1736, рамка до заголовка в Молитвослові (1742). Сюжети святителів М. використав у Почаєві А. Гочемський у 1770-их рр.

Макарій II, митр. київський 1534—56; спричинився до відновлення Галицької правос. епархії з осідком у Львові, висвятивши на неї єп. *Макарія Тучапського*.

Макарій III, патріярх антіохійський (1648-75), родом араб із Алеппо; під час подорожі з Антіохії до Москви відвідав у 1654-56 Україну; його подорож описав син М. архидиякон *Алепський* Павло.

Макарій III

Макарій Булгаков (1816-82), визначний рос. богослов, проф. Духовної Академії у Петербурзі, д. чл. Рос. Академії Наук, епископ, з 1879 моск. митр.; в його 13-томовому творі «История русской церкви» (1846-83) багато українознавчого матеріялу.

Макарій Оксіюк (1884-1963), діяч Правос. Рос. Церкви, митр. родом з Підляшшя, вихованець Холмської Духовної Семінарії і Київської Духовної Академії. 1945 р. висвячений моск. патріярхом на єп. львівського і тернопільського; помічний при ліквідації Гр.-Кат. Церкви в Галичині (1949 р. також на Закарпатті); 1951—59 р. митр. і гол. Поль. Автокефальної Правос. Церкви.

Макарій Тучапський (†1549), намісник київ. митр. у Галичі (1535—39), з 1539 правос. єп. львівський, висвячений київ. митр. Макарієм — перший по відновленні після бл. 80-річної перерви галицької епархії; ухвали львівського собору 1539, що його скликав М. Т., сприяли відновленню занепалого церк. життя львівської епархії.

Макаров Микола (1828-92), літератор і гром. діяч родом з Чернігівщини; в 1850-60-их рр. діяч укр. Громади у Петербурзі, де був урядовцем; співр. «Основи» та ін. журн.; приятель Т. Шевченка, який присвятив йому вірш «Барвінок цвів і зеленів», П. Куліша, М. Вовчка, В. Білозерського та ін.

Макаровський Михайло (1783-1846), вчитель і поет, родом з Полтавщини, довгий час учителював у Гадячому. Етногр.-побутові поеми з романтичним зафарбленням: «Наталя, або дві долі разом», «Гараська, або талан і в неволі» (вперше опубліковані 1848), зб. віршів «Мова з України» (посмертне вид. 1864).

Макаронічна поезія (з італ.), поетичні твори, писані мішаною мовою з метою їх гумористичного зафарблення. М. п. відома з 4 в. по Хр. (гр.-латинські твори Авзонія), вже в середньовіччі, а зокрема з 15 в. — в евр. літературах; в укр. літературі була поширена у віршах мандрованих дяків і в інтерлюдіях (крім укр., — латина, поль., білор., нім., навіть лит. мови). І. Котляревський користувався макаронічною мовою в «Енеїді». Пізніше вона виступала в різних ін. функціях: в «укр. школах» поль. та рос. літератур елементи укр. мови використовувалися для відтворення місц. кольориту (М. Гоголь), в укр. драмі інтеліґенти іноді говорять (за браком укр. лексики чи для «учуднення») рос. мовою; у часи цензурних заборон укр. письм., пишучи по-російськи, мали змогу стосувати укр. мову тільки в діялогах. У новіші часи елементи чужих мов в укр. творах використовуються для від-

творення лексики певних суспільних кіл і для «учуднення» (В. Винниченко, М. Куліш, О. Довженко та ін.). *Д. Ч.*

Макаронна промисловість, галузь харч. пром-сти, яка базується на переробці борошна з твердих родів пшениці. Гол. центри М. п. в УССР: Київ, Харків, Одеса (найдавніша макаронна фабрика в СССР — заснована 1797 р.), Жданов, Дніпропетровське, Львів, Симферопіль Херсон й ін.; на Кубані — Краснодар, Армавір, Майкоп. Продукція макаронних виробів в УССР (в тис. т): 1940 — 79,4, 1950 — 68,7, 1955 — 140,2, 1961 — 174,4.

Макарушка Євгенія (*1880), уроджена Мулик, дружина Остапа (див.), гром. діячка; довголітній чл. управи Союзу Українок і перша його гол. (1917—21), пізніше гол. його Львівської філії, 1934 гол. ділового комітету для підготовки Укр. Жін. Конґресу в Станиславові, активний чл. УНДО; тепер у ЗДА.

Є. Макарушка

Макарушка Любомир (*1899), син Остапа і Євгенії, гал. політ. діяч; за студентських часів перший ген. секретар ЦЕСУС, у 1927–29 рр. ген. секретар УНДО, в 1930—35 рр. посол до польс. сойму; 1948—51 чл. Виконного Органу УНРади в екзилі; з 1951 керівник відділу для ненім. втікачів (кол. ДП) в банку для біженців у Зах. Німеччині. Ст. про визвольні змагання і на політ.- суспільні теми.

Л. Макарушка

Макарушка Остап (1867—1931), філолог і педагог родом з Яворова, д. чл. НТШ; учитель гімназій в Коломиї й Львові, дир. учительської семінарії Укр. Пед. Т-ва у Львові (1911—21), інспектор сер. шкіл «Рідної Школи» (1921—31). Праці з мовознавства (про тюркські елементи в укр. мові, синтаксу дієприкметників у гал.-волинському літописі, розбір граматики М. Смотрицького, біографії О. Потебні та О. Огоновського), шкільні підручники з клясичної філології й педагогіки («Наука виховання», історія педагогіки), вид. для дітей і молоді, ст. на пед. теми.

О. Макарушка

Макарченко Олександер (*1903), нейрофізіолог, д. чл. АН УРСР (з 1961) та її віцепрез. (з 1962); в 1937–39 очолював Харківський Ін-т удосконалення лікарів, 1939—41 — Львівський Мед. Ін-т, деякий час заступник мін. охорони здоров'я УРСР і СССР, з 1955 дир. Ін-ту Фізіології АН УРСР. Наук. діяльність М. присвячена гол. вивченню фізіологічних процесів, що відбуваються в нервовій системі при нормальних і патологічних умовах; понад 30 наук. праць, м. ін. «Изменения нервной системы при интоксикации марганцем» (1956); ряд праць з питань філософії та методології природознавства.

О. Макарченко

Маківка, гора у Високому Бескиді, за 8 км на півн. від *Славська,* висота 958 м, місце перемоги 29. 4. — 2. 5. 1915 УСС (сімох сотень I і II куренів в складі 55 австр. дивізії) над переважаючими рос. силами. Бої на М. були першим більшим боєм УСС;

Стрілецькі окопи на схилі гори Маківки

його значення полягало в тому, що тут вперше по віковій перерві укр. вояцтво перемогло, завдяки своїй моральній поставі, над найбільшим ворогом України. Бій на М. підніс дух укр. суспільности, поширив інформації про УСС і укр. визвольні змагання серед чужинців та став символом на шляху зусиль українців до створення своєї держави. М. була місцем щорічних поминок на могилах 47 поляглих УСС.

Маківка Степан (*1886), гром.-політ. діяч на Підляшші, в 1920-их рр. організа-

тор партії Сель.-Роб., згодом Сель.-Роб. Лівиці, співзасновник і співред. тижневика «Наше життя» в Холмі, у 1922—28 рр. посол до поль. сойму; в'язень поль. тюрем. Після упадку Польщі домагався від сов. влади приєднання Холмщини й Підляшшя до України; тепер в УРСР. Роман-памфлет «Нескорені Креси» (1957).

С. Маківка

Маківчук Федір (*1912), журналіст родом з Вінничини, ред. газ. «*Молодь України*», з 1946 – ж. «*Перець*», автор великої кількости фейлетонів і памфлетів. Антиамер. «Репортаж з того світу» (1960) з гострими нападами на укр. еміграцію; у співавторстві з П. Глазовим кн. для дітей «Пушок і Дружок» (1957) та «Зустріч друзів» (1959).

Макіївка (V–18), м. обл. підпорядкування в Донецькій обл., друге після Донецького м. Донбасу, положене в його півд. частині; 1961 р. – 381 000 меш. (1914 — понад 30 000, 1926 – 79 000, 1939 – 242 000). М. постала 1899 у зв'язку з будовою металюрґійного зав.; 1920 – М. об'єднано з оселею Дмитріївське під останньою назвою, 1931 знову перейменовано на М. М. – одне з найбільш індустріяльних м. Донбасу з розвинутою вугільною, металюрґійною та коксохем. пром-стю. Зав.: *Макіївський металюрґійний зав. ім. С. Кірова*, труболиварний зав. ім. В. Куйбишева, зав. ґрануляції шлаків, коксохем. заводи, зав. металоконструкцій, авторемонтний, ремонтномех., підприємства пром.-будів. матеріялів, вугільні шахти і вуглезбагачувальні фабрики; легка (велика взуттєва і швейна фадрики) та харч. пром-сть. Вечірній відділ Донецького політехн. ін-ту, технікуми: будів., металюрґійний, вечірній гірничий, пед. училище, н.-д. ін-т безпеки гірничих робіт. М. розростається на зах., у напрямі сусіднього Донецького, створюючи з ним один індустріяльний вузол.

Макіївський металюрґійний завод ім. С. Кірова, одне з найбільших металюрґійних підприємств УССР і цілого СССР, засноване 1898 франц. акціонерним т-вом («Генеральним т-вом чавуноплавильних, залізоробних і сталеробних заводів Росії»). Відбудований і поширений 1926 р. 1929 була введена в дію найбільша в СССР на той час доменна піч, згодом стали до ладу аґльомераційна фабрика, механізовані доменний і мартенівський цехи та перший в СССР блюмінґ (1933). Перше в СССР підприємство важкої пром-ти, що стало працювати (1935) без збитків. Після воєнного знищення відбудований (1946) і реконструйований. Зав. випускає ливарний і перероблений чавун, сортовий прокат, листову сталь, рейкові скріплення, катанку, трубну заготовку, сутунку, штрипсову сталь. Має 5 модерних домн.

Макітра Григорій (1891–1942), учитель «Рідної Школи» у Львові, організатор позашкільної освіти, старшина УГА, засуджений у 1936 р. поль. судом на 15 рр. ув'язнення за військ. діяльність у часи визвольної боротьби (дуже голосна справа того часу); у поль. тюрмі в Равічу важко хворував і після звільнення передчасно помер.

Мако Сергій (1884–1951), маляр-портретист, чл. Укр. Дипломатичної Місії в Італії (1919); згодом у Празі, проф. рисунку і малярства в укр. Студії пластичного мистецтва (з 1923); портрет Є. Чикаленка та ін.

Маков Костянтин (1911—48), геолог, наук. співр. Ін-ту геол. наук АН УРСР, з 1944 – заступник його дир. та проф. гідрогеології Київ. Ун-ту, чл.-кор. АН УРСР (з 1948); праці з ділянки гідрогеології України, про геол. структуру Причорномор'я тощо.

Маковей, див. *Коноплянка.*

Маковей Осип (1867–1925), письм., літ. критик, журналіст і гром. діяч родом з Яворова. 1893 р. закінчив Львівський Ун-т, потім був ред. «*Зорі*» (1894–95) і газ. «*Буковина*» (1895–97), одним з ред. «*ЛНВ*» (1898–99) та співр. «Діла», «Руслана». З 1899 р. був учителем укр. мови й літератури в учительських семінаріях Чернівців, Львова, дир. семінарії в Заліщиках, де й помер. Перші твори надрукував у «Зорі» (1885). З поетичних творів М. визначаються старанною будовою і формою поеми «Молох» (1891), «Новик» (1894) і зб. поезій «Гірські думи» (1898). Але гол. в спадщині М. становить проза. Вдумливим обсерватором життя виявився він в оп. «Оферма», «Весняні бурі», «Клопоти Савчихи», «Вуйко Дорко» та ін., що увійшли в зб. «Наші знайомі» (1901), «Оповідання» (1904), «Криваве поле» (1921). Лагідним гумором позначені оп. М. з дрібноміщанського побуту. Гумористично-сатиричний характер мають також фейлетони й оп., вміщені в зб. «Прижмуреним оком» (1923). З двох більших повістей «Залісє» (1897) присвячене побутові гал. села, іст. повість «Ярошенко» (1905) змальовує битву під Хотином 1621 р. Крім того, М.

О. Маковей

написав ряд критичних нарисів (про Т. Бордуляка, І. Франка, Лесю Українку, П. Грабовського, О. Кобилянську), життєпис Ю. Федьковича і студію про П. Куліша. Найновіші вид. творів М.: «Вибране» (1956), «Вибрані твори» (1961) та в рос. перекладах «Избранные рассказы и очерки» (1957).

Література: Коваленко О. Українська муза. Поетична антологія. К. 1908; Лепкий Б. Струни. Антологія укр. поезії. Берлін 1922; Якубський Б. Гал. та буковинська поезія XIX в. К. 1926; Пеленський Є. О. Маковей. Спроба характеристики. ЛНВ. Л. 1931; Лев В. О. Маковей. У ж. «Вільне Слово». Мюнхен 1946; Кущ О. Осип Маковей. Бібліографічний покажчик. Л. 1958; Погребенник Ф. Осип Маковей. К. 1960.

В. Радзикевич

Маковецький (Makowiecki) Степан (1860–1949), поль. ботанік родом з Поділля, автор словника укр. ботанічної номенклятури (21 253 укр. назви), складеного в 1877–1932 рр. — „Słownik botaniczny łacińsko-małoruski“ (1936).

Маковиця, група *Вулканічних Українських Карпат* між р. Ужем і Ляторицею, складена з двох мальовничих вулканічних перснів — Анталовецької Поляни (971) і Маковиці (978; найбільший перстень у Вулканічних Карпатах). М. вкрита густими буковими лісами й майже не заселена. Натомість густо заселене рільниче підгір'я М., збудоване з туфів (багато виноградників).

Маковиця, іст. назва півн.-зах. Пряшівщини (півн. частина кол. *Шариського комітату*), заселеної перев. українцями. Назва походить від «білого» Маковецького замка з 13 в., положеного поблизу м-ка *Зборова.*

«Маковій», свято св. Маковея (14. 8. нового стилю), на день якого припадали нар. звичаї і обряди, зв'язані з періодом жнив (див. ЕУ I, стор. 238).

Маковський Володимир (1846–1920), рос. маляр, передвижник, д. чл. Петербурзької Академії Мистецтв (з 1893); чимало картин на укр. теми: «Ярмарок на Україні», «Укр. дівчата», «Українка», «Українець», «Дівич вечір», «Вітряк на Україні» та ін. Деякі твори М. переховуються в музеях Києва, Харкова, Одеси, Дніпропетровського.

Маковський Володимир (1870–1941), вчений в галузі турбобудування та газових турбін; проф. Катеринославського Гірничого (1904–30) і Харківського Механіко-Машинобудів. (з 1930) ін-тів; створив у 1923 р. першу в СССР газотурбінну лябораторію в Харкові.

Маковський Константин (1839–1915), рос. маляр, брат Володимира М., один з засновників т-ва передвижників; проф. (з 1869) і д. чл. (з 1898) Петербурзької Академії Мистецтв; портрети, жанрові сцени, іст. картини; кілька картин на укр. теми («Наука прядіння», «Русалка», «Бакханалія»).

Макогін Яків (1880–1956), укр.-амер. політ. діяч і меценат родом з України; у 1905–21 рр. на амер. військ. службі. 1930 р. М. разом з своєю дружиною Сузанною (з визначного бостонського роду Фаллонів) об'їхав Галичину під час «*пацифікації*» й інформував про неї англ. парляментаристів і журналістів. 1931 р. М. організував на власні кошти *Українське Бюро* в Лондоні, згодом у Женеві й представництво бюра у Празі. Разом із своєю дружиною постійно підтримував Музей Визвольної Боротьби у Празі, давав стипендії укр. студентам і мистцям тощо; мав цінну збірку старовинних укр. ікон і картин та філателістичну. Помер у Бостоні, похований на військ. цвинтарі Арлінґтон.

Макогон Дмитро (1881–1961), письм. і педагог родом з Тернопільщини, батько І. *Вільде;* нар. учитель на Буковині (1903–14, 1919–22) і в Галичині (1923–56), співр. журн. «Каменярі» в Чернівцях. Зб. віршів «Мужицькі ідилії» (1907), оп. і новель — «Шкільні образки», «Учительські гаразди» (1911), «Проти филі», «По наших селах» (1914). З 1945 р. гуморески і байки в сов. дусі. Зібране вид. «Вибрані оповідання» (1959).

Макогон Іван (*1907), скульптор з нахилом до монументалізму; закінчив Харківський Художній Ін-т (1931), з 1954 — викладач Київ. Художнього Ін-ту; скульптурні портрети маляра І. Северина, Т. Шевченка; композиції «Переправа», «Винищувач танків»; надґробки Ю. Щаденка, Ю. Яновського та ін.

Максаківський манастир, Преображенський манастир, над р. Десною б. с. Максаківки (Чернігівська обл.); заснований 1640 як чоловічий, деякий час був нечинний, відновлений 1803 як єдиновірчеський; церква з кін. 17 — поч. 18 в.

Максим, митр. києво-володимирський 1283–1305, родом грек, остаточно переніс митрополичу катедру з Києва до Володимира над Клязьмою.

Максимейко Микола (1870–1941), історик права родом з Роменщини, чл.-кор. ВУАН (з 1926), доц. (з 1897) і проф. (1918–20) Харківського Ун-ту, в 1926–34 рр. керівник секції історії укр. права Харківського Ін-ту історії культури ім. Д. Багалія, з 1940 р. старший наук. співр. Ін-ту історії України АН УРСР. Дослідник укр. права княжої і лит. доби. Головні праці: «Сеймы Литовско-Русского государства до Люблинской унии 1569 года» (1902), «Опыт критического исследования Русской Правды» (1914), «Система Руської Правди в її поширеній редакції» (Праці Комісії для вивчення історії зах.-руського та укр. права, випуск 2, 1926).

Максименко Олександер (*1916), маляр родом з Полтавщини; закінчив Київ. Художній Ін-т (1947); картини з колгоспного життя: «Господарі землі», «Новатори колгоспних ланів», «В полі».

Максименко Федір (*1897), бібліограф родом з Запоріжчини; «Матеріяли до краєзнавчої бібліографії України 1847–1929» (1930), каталог «Першодруки (інкунабули) Наук. бібліотеки Львівського Ун-ту» (1958) та ін.

Максиміліян, Макс (1870–1952), саксонський кн. (син короля Юрія), свящ., проф. ун-ту у Фрайбурзі в Швайцарії (з 1900), студіював гр.-кат. обряд у Львові; був у дружніх зв'язках з митр. А. Шептицьким; „Praelectiones de Liturgiis orientalibus" (2 тт. 1908, 1913), „Gedanken über die Frage einer Vereinigung der christlichen Kirchen", переклади сх. літургій на латинську мову.

Максимов Олекса (*1899), рос. актор героїчного пляну і режисер, родом з Казані; з 1940 актор і режисер Київ. театру Червоної Армії (тепер Львівський драматичний театр Радянської Армії).

Максимович Андрій (1865–93), актор — характерний комік, корифей укр. побутового театру, родом з Полтавщини, на сцені з 1882 р. в трупах М. Старицького (1883–85), М. Кропивницького (1885–89) і М. Садовського (1890); сват («Назар Стодоля» Т. Шевченка), возний («Наталка Полтавка» І. Котляревського), Омелько («Мартин Боруля» І. Карпенка-Карого), дід («Як ковбаса та чарка..»), Сірко («За двома зайцями») в п'єсах М. Старицького, Скорик («Сватання на Гончарівці» Г. Квітки-Основ'яненка) та ін.

Максимович Антін (*1890), гром.-політ. діяч серед укр. робітництва Бориславщини, в 1928–30 рр. посол до поль. сойму від УНДО; 1940 р. вивезений большевиками; дальша доля невідома.

Максимович Борис (*1906), піяніст родом з Києва; закінчив Київ. Консерваторію (1929), учень Г. Беклемішева і С. Барера, згодом її викладач; з 1944 на еміґрації в Німеччині, концертував у Зах. Европі; з 1950 у ЗДА, де виступає з концертами і веде пед. працю. М. перший виконавець концерту В. *Косенка*.

Б. Максимович

Максимович Вероніка, див. *Богаченко-Максимович* Вероніка.

Максимович Дмитро (†1732), держ. діяч часів гетьмана І. Мазепи, з яким був посвояченй; як «військ. екзактор» (1694) відав держ. прибутками Гетьманщини; ген. бунчужний (1703–08), ген. осавул (1708–09). Піддався росіянам після бою під Полтавою і 1710 р. був засланий з родиною до Архангельська, де й помер.

Максимович Іван (†1732), внук Максима (див. *Максимовичі*), вихованець Києво-Могилянської Академії, вчений і держ. діяч мазепинської доби; пішов з Мазепою на еміґрацію і був ген. писарем в уряді гетьмана Орлика (1710–14), уклав договір з Кримом 1711 і провадив переговори з Туреччиною в Царгороді 1711 р. 1715 повернувся на Україну, але був депортований до Москви. У 1722–26 рр. «справщик» Моск. синодальної друкарні, де завідував бібліотекою і склав її каталог; усунений 1728 р. за політ. неблагонадійність. Автор рукописного латинсько-слов'янського словника, складеного 1718–24 на підставі латинсько-поль. словника Г. Кнапського (1626), нині в Публічній бібліотеці в Ленінграді. Один з перших на Україні зацікавився нумізматикою й вивчав великий скарб араб. монет, знайдених у Києві 1707 р.

Максимович Іван (1679–1745), монах, церк. маляр-монументаліст родом з Пирятина; мав іконописні майстерні в Золотоніському та Переяславському манастирях (1706), згодом якийсь час очолював лаврську майстерню в Києві (після 1718 р.). Його стінні розписи в Золотоніському, Мгарському та Переяславському манастирях не збереглися (відомі лише з архівних джерел); найвідоміші розписи — в Успенському соборі Києво-Печерської Лаври (знищені в 19 в.). У Київ. Музеї Укр. Мистецтва зберігається «Розп'яття» з зображенням лубенського полк. Леонтія Свічки.

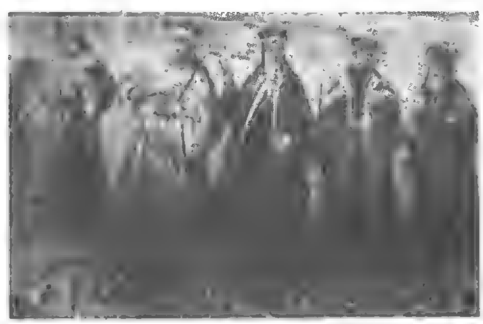

Розпис з Успенського собору з поч. 18 в.

Максимович Ігнатій (бл. 30-их рр. 18 в. — 1793), письм., осв. і церк. діяч. Вихованець, а в 1754–64 проф. Київ. Академії, пізніше ігумен і настоятель різних манастирів. «Ода на перший день травня 1761 року» М. є одним з перших зразків силабо-тонічного віршування на Україні.

Максимович Іоан, св., див. *Іоан Максимович.*

Максимович Карло (справжнє прізвище Саварин; 1890–1936?), ком. діяч родом з Галичини; під час першої світової війни попав як УСС до рос. полону, 1917 вступив до УПСР, пізніше належав до її лівої течії – боротьбістів, 1920 р. разом з ними вступив до КП(б)У і був чл. її ЦК; одночасно був одним з засновників Ком. Партії Сх. Галичини та КПЗУ, чл. її ЦК і представником КПЗУ при ЦК КП(б)У. М. стояв на позиціях укр. нац. комунізму як у КП(б)У, де належав до групи О. *Шумського*, так і в КПЗУ, яку разом з О. *Васильковим* та Р. *Турянським* у 1927–28 поставив в опозицію до нац. політики Москви на Україні. Після цього М. був переведений до Москви; 1933 заарештований і обвинувачений у приналежності до мережі УВО в УССР та до підпільного Всеукр. Боротьбістського Центру. У 1934 зник без сліду.

Максимович Манасія (світське ім'я Михайло; † 1758), літ. і церк. діяч родом з Миргородщини; вихованець Київ. Академії, де був згодом навчителем нім. й жид. мов (1745–49), проф. богословія та ректором, а також архимандритом Києво-Братського манастиря (1755–58). Автор низки проповідницько-богословських творів.

Максимович Мар'ян (1804–55), церк. і осв. діяч, василіянин, учитель і дир. василіянських окружних шкіл та учительських препарандій у Дрогобичі й Лаврові, 1842–50 ігумен у *Лаврові*, 1850–55 протоігумен; прихильник нар. мови та літератури.

Максимович Микола (1855–1928), гідролог і гідротехнік родом з Києва; 1896 збудував річкову пристань у Києві; з 1900 – проф. Київ. Політехн. Ін-ту; начальник Київ. Округи шляхів (1905) і Управи внутр. водних шляхів і шосейних доріг Рос. Імперії (1906), чл. імперської Ради Мін-ва Шляхів (1910); з 1919 – гол. гідрологічної секції УАН. Основні праці М. присвячені проблемі Великого Дніпра, гідрології і гідрографії Київщини, електрифікації Київ. р-ну; найважливіша «Днепр и его бассейн» (I–II, 1901).

Максимович Михайло (1804–73), історик, філолог, етнограф, ботанік, поет із старшинського роду на Полтавщині, нар. на хуторі Тимківщина, б. Золотоноші. 1823 закінчив Моск. Ун-т (словесний і природничий відділи філос. фак., згодом ще й мед.), був залишений при ун-ті для наук.-акад. праці, викладав ботаніку; 1883 одержав вчений ступінь д-ра й був іменований ординарним проф. на катедрі ботаніки Моск. Ун-ту. 1834 у відкритому тоді Київ. Ун-ті М. дістав професуру рос. словесности і того ж року обраний першим ректором ун-ту (до кін. 1835). Через поганий стан здоров'я пішов 1845 р. у відставку й решту свого життя присвятив виключно наук.-літ. діяльності, яку провадив на своєму хуторі Михайлова Гора б. с. Прохорівки Золотоніського пов., де й помер. М. не раз намагався повернутися до активної наук.-акад. діяльности, але рос. Мін-во освіти не пішло йому назустріч. Не зважаючи на великий наук. авторитет М. (він був почесним чл. кількох укр. та рос. ун-тів і багатьох наук. т-в), лише під кін. життя (1871) він був обраний чл.-кор. Рос. Академії Наук по відділу рос. мови та словесности.

М. Максимович

М. був справжнім вченим-енциклопедистом, і то дуже широкого діяпазону – від ботаніки до історії. Його наук. праці в царині природознавства, опубліковані у 1820-их – на поч. 1830-их рр. («О системах растительного царства», 1827; «Основания ботаники», кн. 1-2, 1828–31, «Размышления о природе», 1833 тощо) не лише стояли на рівні тогочасної науки, але й прокладали для неї нові методологічні шляхи.

Як фолкльорист М. видав 1827 р. у Москві «Малороссийские песни», а 1834 – «Украинские народные песни» (третя зб. «Сборник украинских песен», ч. I, вийшла вже в Києві 1849). Передмова М. до вид. 1827 р. була «свого роду літ. маніфестом, повним ентузіязму до нар. укр. поезії» (Д. Дорошенко). Фолкльорні вид. М. мали величезний вплив на укр. фолкльористику (також у Галичині); вони викликали інтерес до укр. фолкльору серед ін. слов. народів (зокрема росіян, поляків і чехів), а навіть в Англії й Америці. Як мовознавець М. опублікував ряд ст. про клясифікацію слов. мов (1838, 1845 і 1850), у яких широко користувався даними з укр. мови. У дискусії з М. Погодіним і П. Лавровським М. обстоював «старобытность» укр. мови; М. був автором етимологічного правопису «*максимовичівки*».

Як літературознавець М. вивчав «Слово о полку Ігореві», яке переклав укр. мовою; був автором праці «История древней русской словесности» (1, 1839), про коз. літописи, зокрема Граб'янки, тощо. Крім того, М. перекладав псалми на укр. мову й написав низку віршів (зокрема присвячений Т. Шевченкові: «Ой, як дуже за Тобою тужила Вкраїна»). М. видавав зб.-альманахи «Денница» (1830–

34), «Киевлянин» (1840, 1841, 1850), «Украинец» (1859, 1864).

В іст. (як і в фолкльорно-етногр.) творах М. прихильник панівного тоді романтизму й ідеї народности; він обстоював генетичний зв'язок між княжою й коз.-гетьманською добами в історії України, яким він присвятив велику силу розвідок, ст., критичних заміток про джерела, літературу тощо. У ст. «О мнимом запустении Украины» (1857) та «Письмах» до М. Погодіна М. довів безпідставність його гіпотези про «великоруське» населення Київщини за княжої доби. Численні праці М. з історії княжої України, Києва та його пам'яток (зокрема «Очерк Киева», 1847, «Письма о Киеве к М. Погодину», 1871 та ін.), з історії козаччини, гетьманщини й гайдамаччини (розвідки про гетьмана П. Сагайдачного, «Исторические письма о казаках приднепровских», 1863–65), «Письма о Богдане Хмельницком», 1859, «Бубновская сотня», 1848–49, про гайдамаччину й коліївщину тощо, мали особливе значення для дальшого розвитку укр. історіографії. М. працював також у царині укр. археології й був автором першої на Україні археологічної праці з застосуванням типологічної методи («Украинские стрелы древнейших времен...», 1868).

М. природника й М. історика об'єднував М. – філософ. Філософія М. не була абстрактною філос. системою, і зовсім марні спроби сов. авторів довести, що М. був прихильником «матеріялістичних принципів». Вихований у дусі натурфілософії Шеллінґа й Окена, М. зробив дальший крок уперед. Пізнання природи та суспільства, на думку М., мусить спиратися на даних наук. досліду, «суворо аналітичного й обережно синтетичного, а тому позитивного», бо «філософія може бути в кожному витворі розуму» і «всяка наука повинна бути філос.»; «щодо різних наук або окремих галузів знання, то і в них один, загальний погляд повинен розстилатися до самих дрібних деталів». Цей принцип послідовно проведений крізь природничі й іст.-філол. студії М.

Іст.-філол. твори М. видано в 3-х тт. за ред. О. Котляревського у Києві (1876–80). Його листування опубліковано лише частково, зокрема у «КСт.» (1904), там же й автобіографія (1904, ч. 9). Архів М. зберігається у Рукописному Відділі Держ. Публічної бібліотеки УРСР у Києві, а частково у Центр. Держ. Архіві Літератури і Мистецтва СССР (ЦГАЛИ) у Москві.

Література: Пономарев С. М. Максимович. П. 1871; Юбилей М. А. Максимовича. К. 1871; 2 вид. П. 1872; Науменко В. Статті про М. у «КСт.», 1893, 1898 і 1899; Грушевський А. М. А. Максимович. Известия Отделения русского языка и словесности Императорской Академии Наук, I. П. 1906; Дорошенко Д. Огляд укр. історіографії. Прага 1923; Україна ч. 6. 1927, чч. 5—6, 10—11, 1929; Попов П. М. О. Максимович. К. 1954; Марченко М. Укр. історіографія. К. 1959; Остряпин Д. Світогляд М. О. Максимовича. К. 1960; Попов П. Перший зб. укр. нар. пісень. Укр. пісні, видані М. Максимовичем. К. 1962.

О. Оглоблин

Максимович Юрій (*1877), історик родом з Чернігівщини; проф. Ніженського Іст.-Філол. Ін-ту і Київського Ун-ту (до 1919), Симферопільського Ун-ту та Півн.-Кавказького Пед. Ін-ту у П'ятигорську (1954); в 1920-их рр. д. чл. Харківського Н.-Д. Ін-ту історії укр. культури ім. Д. Багалія. Автор низки праць з історії Гетьманщини 18 в., зокрема монографій: «Деятельность гр. П. А. Румянцева-Задунайского по управлению Малороссией» (1913) і «Выборы и наказы в Малороссии в Законодательную Комиссию 1767 года» (1917).

Максимович-Амбодик Нестор (1744–1812), медик і вчений енциклопедист родом з Полтавщини, з священичої родини; вчився в Київ. Академії й Страсбурзькому Ун-ті, де дістав ступінь д-ра медицини (1775), згодом проф. акушерства в Петербурзі. М. один з основоположників наук. акушерства та мед. термінології в Рос. Імперії, педіятр, ботанік, фітотерапевт, геральдист тощо. Автор цінних – перших у Рос. Імперії – підручників з акушерства («Искусство повивания, или наука о бабичьем деле...», 1784–86) і ботаніки («Врачебное веществословие или описание целительных растений...», 1783–89, «Первоначальные основания ботаники...», 1795), словників – мед. хірургічного (рос. і латинською мовами), ботанічного (рос., латинською і нім. мовами), анатомічно-фізіологічного та ін. праць.

Н. Максимович-Амбодик

Максимовичі, старшинський рід, мабуть, міщанського походження. Максим (Васильківський або Печерський; † між 1694–98), родом з Ніжена, «орендар Печерський» (1676), «військ. індуктор» (1688–90), посвоячений з гетьманами І. Самойловичем та І. Мазепою, був одним з найбагатших людей Гетьманщини; 1690 був прийнятий гетьманом в «оборону». З його синів – Іоан М. (див.); Василь М., полк. компанійський і наказний переяславський (†1698), забитий татарами на р. Кодимі; Дмитро М. (див.). Його внуки Іван М. (див.) і Федір М., син Дмитра М., полк. стародубський (1741–56). Правнук Максима – Іван М., син Федора М.

(†бл. 1803), перший полк. стародубського карабінерського полку (1783–89), ген.-майор, близький до *Новгородсіверського патріотичного гуртка.* Їх нащадки — дідичі Чернігівщини й Полтавщини 18–20 вв. До цього роду належать також Михайло М. (див.), нащадок Василя М., і Юрій М. (див.), нащадок Дмитра М.

Максимовичівка, іст. правопис, застосований М. *Максимовичем* у виданнях укр. пісень (1827, 1834–49), засади якого виклав у ст. до першого з названих вид. — «Замечание о правописании и словопроизношении» (1827) та в листі до Г. Квітки-Основ'яненка (1842); крім етимологічних написань з *ы, и, ѣ, ъ* (сынъ, робити, лѣсъ), М. писав етимологічно о, *е, і, и,* коли вони вимовляються як *і,* тільки з діякритичним знаком (вôнъ, мêдъ, добрŷ, доброй̂, синîй). Поза тим М. уживала ъ ще після губних приголосних перед йотованими голосними (въѣзжае, кровъю), *ё,* для *йо, ьо* (ёго, сёго), *е* для *е, є.* У підрос. Україні М. відкинуто (друкував так лише П. Лукашевич зб. пісень 1836, деякий час так писав Куліш), зате з різними модифікаціями вона запанувала в Галичині, на Буковині й Закарпатті (гол. щодо етимологічних позначувань, також *л* у минулому часі дієслів: ходилъ «ходив»); прийнята львівським з'їздом учених 1848 р. й окремими граматиками (М. Осадци 1862, Г. Шашкевича 1865, П. Дячана 1865, О. Партицького 1873, О. Огоновського 1889 й ін), М. утрималася в школах Галичини й Буковини до 1895 р., у пресі й вид. москвофільського напряму в Галичині до 1930-их рр. На витиснення М. із шкільного вжитку вирішально вплинули надрукований *желехівкою* «Малорусько-німецький словар» Є. Желехівського (1886), і «Руська граматика» (1893) С. Смаль-Стоцького та ін. На Закарпатті санкціонували етимологічний правопис на основі М. граматика О. Духновича (1853) та шкільні підручники Л. Чопея в 1880-их рр., як і шкільна анкета в Ужгороді 1920 р. Змодифікованою М. тут були змушені користуватися з уваги на архаїчну фонетику тутешніх говірок і малу обізнаність на літ. мові також прихильники нар. мови в літературі (граматики І. Панькевича 1923, 1927, та А. Волошина). *О. Г.*

Максимонько Леонтій (*1893), лікар-офтальмолог і суспільний діяч родом з Долинщини (Галичина); у Львові гол. (1934) і довголітній секретар Укр. Лікарського Т-ва, в 1940–44 рр. викладач Мед. І-ту, згодом Вищих Фахових Курсів; з 1948 в Канаді.

Максимчук Іван (*1888), адвокат і гром.-політ. діяч у Старому Самборі й Стрию, поручник-суддя УГА, гол. Укр. Окружного Комітету в Стрию 1942–44; праця «Деякі інституції звичаєвого права в Старосамбірщині», спогади про Кожухів (1932) і про Польовий Суд УГА та нариси про укр. браз. письм.; тепер у Бразілії.

Максимчук Юліян Юрій (*1890), правник із Стрия, філателіст, тепер у ЗДА; «Укр. поштові марки», «Каталог укр. поштових марок — недерж. випуски», «Доповнення до каталогу чч. І і II», «Бібліографічний показник укр. філателії, гербових марок і банкнотів».

Макух Іван (1872–1946), адвокат у Товмачі, гром.-політ. і кооп. діяч, організатор «Січей», один з провідних діячів Укр. Радикальної Партії (згодом УСРП) у Галичині (чл. Гол. Управи й гол. 1930–39), ред. її органу «(Новий) Громадський Голос» (1905); посол до гал. сойму (1908–18), чл. Нац. Ради й секретар внутр. справ ЗУНР, у грудні 1919 гол. Крайової Ради в Хмільнику на Поділлі, 1920 товариш мін. внутр. справ УНР, 1928–35 чл. поль. сенату. Помер у Зальцбурзі. Спомини «На народній службі» (видані посмертно, 1958).

І. Макух

Макушенко (Макуха-Макушенко) Іван (1867–1955), маляр і педагог, родом з Черкащини; студіював у Петербурзькій Академії Мистецтв (1892–97) у І. Репіна; з 1904 на Україні, викладач Київ. Художньої Школи (1905–19) і Київ. Художнього Ін-ту (з 1934). М. маляр сіль. побуту: «Свято на Україні», «Перед святом», «Казки бабусі» та ін. Картини М. зберігаються в Київ. і Львівському Музеях Укр. Мистецтва.

Макшеєв Олексій (1822-92), дослідник Сер. Азії, ген.-ляйтенант. У 1848 р. брав участь в експедиції А. Бутакова над Аральським морем і тоді заприятелював з Т. Шевченком, автор споминів про поета.

Мал, деревлянський кн., що про нього згадує під 945 р. «Повість временних літ», яка оповідає, що деревляни, порадившись з Малом, вбили кн. Ігоря за неправне збирання з них данини.

Мала Антанта, військ.-політ. союз 3 сер.-евр. держав — Чехо-Словаччини, Румунії і Югославії, утворений у 1920 р. проти реставрації Габсбурґів, угор. ревізіонізму та нім. загрози. Територіяльно М. А. була можливою, бо існували спільні кордони між її членами, в тому ч. чехо-словацько-рум. кордон на Закарпатті. Е. Бенеш, довголітній мін. закор-

донних справ Чехо-Словаччини, гол. організатор М. А., назвав Закарпаття «помостом» між країнами М. А. Політика М. А., що мала повну підтримку Франції, прагнула до збереження «статус кво» повєрсальської Сер. Европи; укр. проблему трактовано внутр. питанням країн, які мали укр. меншість. Під тиском Гітлера і в результаті Мюнхенської конференції (1938), коли вперше обкраяно Чехо-Словаччину, М. А. перестала існувати.

Мала Виска (V–12), м. на півдні Придніпровської височини, р. ц. Кіровоградської обл., 11 400 меш. (1959); великий цукровий комбінат, заснований 1898 р. (продукція 1960–61 — 31 000 т цукру-піску).

Малавський Володимир (1853–86), політ. діяч родом з Кам'янця Подільського, чл. студентської київ. громади, учасник народницького руху на Поділлі й Київщині; за рев. роботу в Чигиринському пов. заарештований 1877 р. і засуджений на каторгу до Сибіру; умер у Шліссельбурзькій фортеці.

Мала Данилівка (III–17), с. м. т. Деркачівського р-ну Харківської обл., положене над р. Лопанню за 7 км від Харкова; 7 600 меш. (1959); зооветеринарний ін-т.

Мала Дівиця (III–13), с. м. т., положене за 20 км на півн. зах. від м. Прилуки, р. ц. Чернігівської обл.; 3 600 меш. (1959).

Малама Павло (1859–1926), земський діяч Полтавщини і письм., чл. III Держ. Думи, автор праць з історії Полтавщини в «Трудах» Полтавської Архівної Комісії; підтримував газ. «*Рідний край*».

Малами, старшинський рід молд. походження. Андріяш (Андрій) Малама († до 1730), з 1706 на Україні, охочекомонний полк. у гетьмана І. Мазепи (1708–09); його нащадки служили на Гетьманщині й володіли у 18–19 вв. маєтками на Полтавщині, а згодом і на Катеринославщині. З цього роду походив Павло М. (див.). Нащадком М. (по жіночій лінії) був Олександер Поль, діяч Катеринославщини.

Маланки (також Меланки), укр. нар. свято напередодні Нового Року або св. Василя; назва від св. Меланії, що її день припадає на 31 грудня. На Центр. і Сх. Землях М. називають також Щедрим вечором («щедра кутя»), тоді як на Зах. Україні Щедрий вечір святкують напередодні Йордану (Водохрещі). На М. щедрують, ходять з козою, водять парубочу й дівочу М., ворожать. Зв'язана з М. обрядовість з поч. 30-их рр. відродилася на підсов. Україні у святкуванні Нового Року. М. — також назва дівчини, що її обирали дівчата на провідницю в щедруванні, в піснях вона виступає як жін. паралеля до новорічного персонажу — Василя.

Маланчук Володимир (*1904), церк. діяч родом з Заліщиків Малих (Галичина), редемпторист; свячений на свящ. 1931, з 1945 викладач Укр. Духовної Семінарії у Гіршберґу (Німеччина) і Кулемборґу (Голляндія), у 1949–50 рр. синкел у Великобританії, 1951–60 у Канаді — протоігумен Редемптористів сх. обряду Канади і ЗДА та ред. богословського квартальника «Логос»; 1960 призначений еп., з 1961 — перший укр. кат. еп.-екзарх у Франції; статті на філос. і рел. теми.

еп. В. Маланчук

Маланюк Євген (*1897), поет і есеїст родом з Херсонщини. Закінчив реальну школу в Єлисаветграді, потім учився в Петербурзькому Політехнічному Ін-ті; мобілізований у час війни, закінчив Київ. військ. школу. З відновленням укр. держави в 1917 р. — старшина Армії УНР, з якою 1920 р. вийшов на еміґрацію, живши спочатку в таборі для інтернованих укр. частин у Каліші, далі в Чехо-Словаччині, де закінчив Подєбрадську Академію (1923), потім працював інженером у Польщі, переважно у Варшаві. Під кін. другої світової війни оселився в Німеччині, тепер у ЗДА. Літ. діяльність М. почав у Каліші, заснувавши там, разом з Ю. Дараганом, журн. «Веселка» (1922–23). Досі вийшли такі його зб. поезій: «Стилет і стилос» (1925), «Гербарій» (1926), «Земля й залізо» (1930), «Земна мадонна» (1934), «Перстень Полікрата» (1939), «Вибрані поезії» (1943), «Влада» (1951), «Поезії» в одному томі (1954), «Остання весна» (1959); поема «П'ята симфонія» (1953); кн. есеїв — «Нариси з історії нашої культури» (1954), «До проблеми большевизму» (1956), «Книга спостережень» (1962) та ін.

Є. Маланюк

Усе своє життя на еміґрації М. пильно стежив за подіями на окупованій батьківщині, зокрема за процесом своєрідного літ. відродження 1920-их рр. і його розгрому в 1930-их рр. та наступними подіями, тому творчість М. позначена духовим зв'язком з ліпшими літ. досягненнями того відродження. Бувши провідним поетом у плеяді «вісниківців», об'єднаних навколо «Вісника» Д. Донцова, М. мав великий вплив як на емі-

ґрації й Зах. Укр. Землях, так і в УССР, викликаючи постійні напади ком. преси, яка називала його «укр. фашистом».

Стиль і посланництво поезії М. формувалися під тиском панівних у його поколінні емоцій гніву і болю за століття бездержавности і пригноблення укр. нації, за поразку відновленої в революцію держави і за дальшу трагедію окупації України Москвою. Цей гнів повертався не тільки проти зовнішніх ворогів, а й проти внутрішніх слабостей, які поет бачив у комплексі «малоросійства», анархізму, браку національної дисципліни й організації, в перевазі чуттєвости над інтелектом тощо. Звідсіля в М. постава волюнтаризму, жадання нового типу сильної людини, поглиблення традицій до старокиїв. основ (що зумовило особливе зацікавлення поета творчістю і ролею в укр. історії П. Куліша), намагання побачити й уйняти антитези й суперечності укр. життя в одне магнетне силове поле. Для поезії М. характеристичні динамізм, цілеспрямована ударність слова, патетичний профетизм, історіософічні візії.

Стиль і генеза поезії М. мало досліджені. Замолоду він знав «срібний вік» рос. поезії (символізм О. Блока, акмеїзм М. Ґумільова), але з першої ж своєї кн. поезій («Стилет і стилос») органічно увійшов у революційний ренесанс укр. поезії, ідучи одночасно в двох її течіях: необарокковій (П. Тичина, М. Бажан) і парнасистській (М. Рильський, М. Зеров, П. Филипович). Попри його здебільша реґулярну строфу і таку ж клясицистичну метро-ритміку, різноманітну, але з перевагою енерґійного ямбу, попри певну зорову пластичність образу, про М. зауважено, що він «лише почасти причетний до клясицизму, а в переважній більшості своїх творів хитається між символізмом і барокко (чи то романтизмом), з вельми значною перевагою цього останнього» (В. Державин).

Ю. Лавріненко

Маланюк Ірина (*1919), оперова співачка меццо-сопрано, родом з Станиславова: училася у А. Дідура у Львові, згодом у Віденській Муз. Академії. У 1941—44 виступала у Львівському Оперному Театрі, після війни в оперних театрах у Відні, Ґрацу, Цюріху, з 1952 у Баварській держ. Опері в Мюнхені, де одержала високе відзначення з титулом «камерзенґерін» (1957), з 1956 в Держ. Опері у Відні. Численні гостинні виступи в оперових театрах у Міляні, Парижі, Лондоні, Берліні та під час фестивалів у Байройті, Зальцбурзі та ін. М. визначний виконавець гол. роль в операх Ваґнера і Ріхарда Штравса.

І. Маланюк

Мала Рада, орган *Укр. Центр. Ради,* що діяв між сесіями її пленуму (початкова назва — Виконавчий Комітет Укр. Центр. Ради). М. Р. складалася пропорційно з представників окремих фракцій пленуму, спершу з 40, після Другого Універсалу з 60 депутатів.

Мала Русь, Мала Росія, згодом Малоросія, назва, що з'явилася на поч. 14 в. у Візантії для визначення зах. укр. земель (Галицько-Волинської держави) з церк.-адміністративного погляду. Із створенням гал. митрополії 1303 р. її територію, яка охоплювала шість епархій: гал., перемиську, володимирську, холмську, луцьку і турівську, визначувано у візант. записах і реєстрах епархій, як Μικρά Ρωσία (Мала Русь). Назвою Μακρά Ρωσία (Велика Русь) визначувано з 1354 р. територію, яка охоплювала 13 епархій під владою київського митр.; укр.—київська, чернігівська, переяславська, білгородська, решта — білор. і рос. Мабуть, під впливом візант. церк. термінології кн. Юрій II Болеслав титулував себе у грамоті 1335 р. «dux totius Russiae Minoris», хоч його попередники, гал. королі, князі та й він сам вживали звичайних титулів: «Rex Russiae», «Dux totius terrae Russiae», «Dux et Dominus Russiae».

У 15—16 вв. назва «Мала Русь» не зустрічається. Лише з першої пол. 17 в. вона іноді вживалася в церк. зносинах Києва з Москвою. У хроніках і на геогр. мапах майже до кін. 17 в. зах. укр. землі називаються «Русь» (латинське Russia), «Руська Земля» (поль. Ziemia Ruska) і «Червона Русь» (латинське Russia Rubra). Назва «Велика Русь», що її застосовувано спочатку до Києва та ін. епархій Київської митрополії переходить пізніше на землі Новгороду, а далі Суздаля й Москви, хоч у літературі й на геогр. мапах ці землі аж до 18 в. виступають здебільша п. н. Московія. Натомість термін «Велика Росія» для визначення укр. держави вживав Б. Хмельницький. Після Переяславської угоди 1654 р. цар Олексій Михайлович змінив звичайний титул моск. великих кн. і царів «всея Росии» на «всея Великія і Малыя Росии» (а згодом ще і «Бѣлыя»). Відтоді (хоч і не відразу) назва «Мала Росія» («Мала Русь» «Parva Rossia»), під впливом також київ. учених і панеґіристів, почала поширюватися в укр. урядовому листуванні, у хроніках і в літературі. На геогр. мапах України 18 в., виданих Рос. Академією Наук 1736—38, і в Рос. атласі 1745 р. назва «Мала Росія» не зустрічається.

Утворена з «Малої Руси» назва Малоросія почала вживатися з 18 в., але стосувалася тільки Лівобережної України (Гетьманщини). Створені після ліквідації коз.-гетьманської держави 1781 р. три намісництва (губернії) — Чернігівське, Новгород-Сіверське і Київське, 1796 р. були об'єднані як *Малоросійська губернія* (без Києва), що її 1802 р. поділено знову на дві губернії: Полтавську і Чернігівську. Назви Малоросія, малоросійський («малорусский»), малоросіяни («малороссы») уживалися стосовно всієї рос. України тільки протягом 19 і поч. 20 вв. (назву «малороссы» — також для українців, які жили поза межами Рос. Імперії), хоч у наук. публікаціях і в літературі досить поширена була також назва «Украина». Назву Малоросія застосували подекуди лише для Лівобережжя в межах Полтавської, Харківської і Чернігівської губ. Після революції 1917 р. назви Малоросія і малоросійський вийшли із заг. й офіц. вжитку. *Б. Кравців*

Мала Семінарія, виховно-навчальна кат. установа гімназійного (сер.-шкільного) типу для підготови кандидатів до духовного стану. Першою укр. М. С. була М. С. ім. св. Йосафата у Львові, заснована 1919 р. (ректорами були м. ін. І.

Мала Понтифікальна Семінарія ім. св. Йосафата в Римі

Бучко, Я. Перрідон), ч. учнів (1935) — 172. 1931 р. засновано М. С. у Рогатині (ч. учнів — 42). Ці обидві М. С. 1939 р. зліквідували большевики (М. С. у Львові існувала ще за нім. окупації; 1942 — 230 учнів).

На еміґрації М. С. діють (подекуди під ін. назвою; в дужках ч. учнів на 1961 р.): в ЗДА у Стемфорді коледж, заснований 1924 у Філядельфії (120); у Канаді — Колеґія св. Володимира в Робліні під керівництвом оо. Редемптористів (80); у Бразілії М. С. св. Йосифа оо. Василіян у Прудентополісі (110), в Арґентіні М. С. св. Йосафата оо. Василіян в Апостолес (25). В Европі діє М. С. у Римі (Укр. Мала Понтифікальна Семінарія ім. св. Йосафата) під керівництвом оо. Салезіян, заснована 1952 в Люрі у Франції, 1954 перенесена до Риму; це єдина М. С., в якій викладовою мовою є укр. (ч. учнів 1963 р. — 105).

Малахов Петро (1753–1807), лікар родом з Чернігова, з 1784 — губ. лікар, з 1797 — інспектор лікарської управи у Чернігові; склав перший медико-топографічний опис Чернігівської губ. (разом з О. *Шафонським).*

Малаховський Іван (†1693), еп. перемиський (з 1669) і холмський (з 1691), василіянин, архимандрит жидичинський і лещинський, один з ініціяторів унії в Галичині; помер у Холмі.

Мала Хортиця, див. *Хортиця.*

Малашевич Іван, держ. діяч Запоріжжя першої пол. 18 в. Починаючи з 1714 р., був 9 разів обираний на уряд кошового отамана. Представник консервативних кіл запорізької старшини, М. очолив рух за повернення запорожців з території Крим. ханства на старі оселі. 1734 р. запорожці повернулися на Базавлук, де заснували *Нову Січ.* Під час переговорів про це з рос. урядом і пізніше М. рішуче обстоював права Запоріжжя — військ.-політ. й територіяльні, зокрема на «вольності» Війська Запорізького Низового.

Малашкін Леонид (1842–1902), композитор і педагог, учитель співу Київ. Духовної Семінарії; фортепіянові твори на укр. теми («Козачок», попурі з укр. нар. пісень «Наша Україна»), зб. 50 укр. нар. пісень для співу з фортепіяном, опера «Ілля Муромець» (1879).

Малашко Михайло (1882–1920), гром. діяч; чл. Укр. Центр. Ради, з кін. 1917 заступник комісара Центр. Ради для Донецького басейну. 1919–20 очолював повстанський відділ та боровся проти большевиків, Махна і денікінців; розстріляний большевиками.

Мале Полісся, рівнобіжникова улоговина, розташована між лісостеп. височинами — Волинсько-Холмською на півн. і Подільською на півд., між Розточчям на зах. і Шепетівкою на сх., де сходиться з Поліською низовиною. Півд. межу М. П. становить стрімкий, 70–150 м. висоти берег Поділля — на півд. зах. Розточчя (на лінії Рава-Руська — Нестерів — Львів — Під'ярків — Олесько — Крем'янець — Кунів — Шепетівка), півн. 40–60 м. висоти уступ Волинсько-Холмської височини (лінія: Угнів — Червоноград — Берестечко — Верба — Остріг — Крупець). Довж. М. П. бл. 300 км, ширина: на зах. (Надбужанська котловина) 40–70 км, на сх. (саме М. П.) 20–25, подекуди (б. Острога) ледве 5 км.

М. П. збудоване з горішньокрейдових мерґелів, покритих льодовиковими і алювіяльними відкладами. Улоговина М.

П. виникла, мабуть, у пліоцені; на його сучасний вигляд найбільше вплинула діяльність талих вод льодовика, що втиснувся з півн. в котловину гор. Бугу, які відпливали в сх. напрямі й створили малопольську прадолину. Після зникнення льодовика ріки Буг, Стир, Іква, Вілія, Горинь почали текти просто на півн. і прадолина перетворилася на низку котловин — Надбужанську, Надстирську, Надіквансьву, Надгоринську (Острозьку), відділених одна від однієї низькими вододілами. У зв'язку з цією минувшиною М. П. виявляє тепер льодовиковий краєвид: це зандрові, рідше — на зах., де втискався льодовик, — моренове-зандрові або навіть водно-льодовиково-лесові рівнини на висоті 190–270 м, слабо розчленовані річками, що повільно пливуть серед заболочених заплав; ґрунти підзолисті й лучно-болотяні, багато лісів — борів і суборів. Забагнення, наявність еолічних форм (надми тощо) і сильне заліснення характерні зокрема для сх., вужчої частини М. П., краєвид якого подібний до поліського (давніше лише цій частині давали назву М. П.).

Ліси (сосна, береза, дуб, осика, іноді граб) становлять бл. 30% всієї території, сіножаті (часто заболочені) і пасовища понад 1/4, рілля бл. 40%. Густота населення пересічно 50 меш. на 1 км²; бл. 20% людности живе в містах; гол. заняття — сіль. госпо-во. Міста розташовані на фізіографічних межах М. П. з височинами, посередині лише на Надбужанській котловині.

Див. також *Надбужанська котловина.*

В. Кубійович

Малець Володимир, еп. УАПЦ, див. *Володимир* Малець.

Малецький Аркадій (*1887), адвокат, у першій пол. 1920-их рр. активний діяч Орг-ції українців м. Львова, чл. ЦК Укр. Трудової Партії і співред. щоденника «Наш прапор»; 1940 вивезений большевиками.

М. Малецький

Малецький Михайло (1848–1909), гром. діяч і меценат, власник маєтку в с. Угерцях Винявських (Рудківського пов.), який записав т-ву «Просвіта» у Львові для створення с.-г. школи для дівчат.

Малий Березний, с. Великоберезнянського р-ну на Закарпатті над р. Ужем; василіянський манастир, заснований у пол. 17 в.; будівля манастиря з 1742, церкви з 1752; з 1926 зайнятий реформованими василіянами, в 1928–39 рр. дім чернечих студій.

«Малий Місіонарчик», місячник для рел. виховання дітей, виходив у Жовкві в 1903–14 і 1920 р. коштом оо. Василіян; засновник і ред. о. Л. Березовський.

Малин (III–10), м. на Київському Поліссі над. р. Іршею, р. ц. Житомирської обл., 12 000 меш. (1959); фабрики: паперова (заснована 1872 р.) і гнутих меблів, ливарно-мех. й ін. зав.; лісотехн. технікум.

Малин, с. на Зах. Волині (Млинківський р-н, Ровенської обл.), в якому літом 1943 р. німці спалили майже все населення разом із свящ., замкнувши їх у місц. церкві.

Малина звичайна (Rubus idaeus L.), кущ або півкущ з родини розуватих, поширена в лісах і плекається в садах. Плоди М. містять 4,56 — 10,67% цукрів, 1,13 — 1,96% вільних кислот, 0,26% дубильних речовин, 0,77–1,9% азотових речовин, вітамін С; їх споживають свіжими й сушеними, варять з них варення, сиропи, вина тощо.

Малинівка, див. *Вільшанка.*

Малинівка (IV–17), с. м. т. Чугуївського р-ну Харківської обл. над р. Дінцем; 7 800 меш. (1959).

Малинка Олександер (1865–?), фольклорист родом з Чернігівщини; чл. Етногр. Комісії при ВУАН, ст. з укр. фольклору (про лірників і кобзарів), про укр. нар. театр тощо; окремо «Сборникъ материаловъ по малорусскому фольклору» (1902).

Малиновський Андрій (1884—?), фізик, доц. Київ. Ун-ту (1917–18), проф. Кам'янецького Ун-ту (1919–23), згодом Дніпропетровського Гірничого Ін-ту; понад 15 наук. праць, гол. — «До питання про кількість руху електронів провідности». 1937 заарештований большевиками, дальша доля невідома.

Малиновський Йоаникій (1868—1935), історик права родом з Острога (Волинь); проф. Томського Ун-ту, з 1924 у Києві, д. чл. ВУАН (з 1919) і гол. її Комісії для вивчення звичаєвого права України, ред. її праць; гол. Т-ва Правників у Києві (з 1926). Досліджував право стародавньої України й Лит.-Руської держави, укр. звичаєве право, а також сов. право. Найважливіші праці: «Учение о преступлении по Литовскому Статуту» (1894), «Рада Великого Княжества Литовского в связи с Боярской Думой древней Руси» (I—II, 1903—04, 1912), «Рев. радянське звичаєве право» (1928), «Стародавній держ. лад. сх. слов'ян і його пізніші зміни» (1929) й ін.

Малиновський Михайло (1812–94),

церк. діяч, гр.-кат. свящ., львівський крилошанин; посол до гал. сойму (1861-66), адміністратор львівської архиепархії (1869—70). Праці з історії гр.-кат. церкви нім. і ін. мовами („Die Kirchen- und Staats-Satzungen bezüglich des griechisch-katholischen Ritus der Ruthenen in Galizien", 1861 й ін.); видав „Annales Ecclesiae Ruthenae" M *Гарасевича* (1863).

о. М. Малиновський

Малиновський Олександер (1889–1957), церк. і гром. діяч, укр.-кат. свящ.; у 1930-их рр. віцеректор Гр.-Кат. Духовної Семінарії у Львові, 1940–46 апостольський адміністратор Лемківщини, багато зробив для нац. відродження Лемківщини; на еміґрації ректор Укр.-Кат. Духовної Семінарії в Ґіршберґу (Німеччина) і Кулемборґу (Голляндія). З 1950 р. - ген. вікарій в Англії.

о. О. Малиновський

Малиновський Родіон (*1898), сов. військ. діяч, маршал СССР родом з Одеси; під час другої світової війни, коли почався відступ німців, командував 2 і 3 Укр. фронтами; з 1957 – мін. оборони СССР.

Малицька Константина (1872–1947), видатна гром., просвітня і жін. діячка, педагог, письм. (псевд. Віра Лебедова), почесний чл. т-ва «Просвіта», «Рідна Школа» й ін. Нар. учителька в Галичині, в Лужанах на Буковині і в дівочій школі Укр. Пед. Т-ва («Рідної Школи») у Львові, де учителювала кількадесят років. 1912 р. спільно з М. Білецькою дала почин для заснування фонду «На потреби України», що був матеріяльною допомогою для УСС 1914 р.; у 1915–20 рр. на засланні в Сибіру. Діячка культ.-осв. т-в у Львові, засновниця і довголітня гол. кружка ім. Ганни Барвінок; активна в жін. русі – провідна діячка *Жіночої Громади* в Чернівцях і Львові, ініціяторка *Жіночої Служби Україні* (1941), заступниця гол. *Світового Союзу Українок;* авторка брошури «Про жіночий рух» (1903). Дитяча письм. (поезії, оп. й сценічні образки, м. ін. «Малі герої», «Гарфа Леїлі»), ред. «Дзвінка»; авторка багатьох січових пісень (найбільше відома «У Січі, у Січі гуртуймось брати»). Ст. на пед. і гром. теми, переклади з чужих мов.

К. Малицька

Малицький Єронім (1865–1925), церк. діяч, ігумен василіянських манастирів у Кристинополі й Крехові, з 1904 перший консультор, у 1918–20 рр. гол. прокуратор Чину св. Василія В.; з 1920 на Закарпатті, де провів реформу василіянських манастирів, з 1923 ігумен Ужгородського манастиря.

Малицький Микола (*1890), гром. діяч Тернопільщини, в 1938–39 рр. сенатор польс. сенату від УНДО; разом з дружиною Іванною (див *Віконська* Дарія) меценат студентської молоді й мистців; 1940 р. вивезений большевиками.

Малицький Олександер (1874–?), правник, проф. Харківського Ін-ту Нар. Госп-ва, помічник прокурора УССР; праці й підручники з сов. держ. і цивільного права, м. ін.: «Чека й ГПУ» (1923), «Коментарі до цивільного кодексу УССР» (1927), «Радянська конституція» (3 вид. 1928). Заарештований за «єжовщини», дальша доля невідома.

Малицький Федір (*1900), поет родом з Холмщини, під час першої світової війни евакуювався на Наддніпрянщину, де й залишився. Після закінчення Київ. Ін-ту Нар. Освіти (1928) перейшов на літ. працю, був чл. літ. об'єднання «Зах. Україна». Зб. поезій «Холмщина» (1927) і «Поезії» (1931); повість «Бистрий Буг» і оп. «На панських ланах» (1931). З поч. 1930-их рр. М. відійшов від літератури і повернувся до пед. праці.

Малишевський Іван (1828–97), історик, проф. Київ. Духовної Академії, чл. Іст. Т-ва Нестора Літописця; праці з історії укр. і білор. церков. Головніші: «Евреи в южной Руси и в Киеве в X–XII вв.», 1878, «Варяги в начальной истории христианства в Киеве», 1887 (обидві в «Трудах Киев. Духовной Академии»); «Западная Русь в борьбе за свою веру и народность» (1894) та ін.

А. Малишко

Малишко Андрій (*1912), поет родом з с. Обухова на Київщині. Закінчив Київ. Ін-т Нар. Освіти (1932), потім учителював у м. Овручі, після служби в армії

(1934–35) працював у газ. «Комсомолець України», «Літ. газета» і в журн. «Молодий більшовик». Перші твори надрукував у ж. «Молодняк» (1930). Перша зб. поезій — «Батьківщина» (1936), після якої М. перейшов на літ. роботу. До війни М. видав ще сім зб.: «Лірика», «З книги життя» (1938), «Народження синів» (1939), «Листи червоноармійця Опанаса Байди», «Березень», «Зореві дні», «Жайворонки» (1940). У час війни М. працював кореспондентом фронтових газ., опублікувавши в укр. і рос. пресі багато ст. та нарисів, і видав кілька зб. поезій: «До бою вставайте» (1941), «Україно моя», «Понад пожари» (1942), «Слово о полку», «Битва» (1943); поезії воєнної тематики містять і зб., надруковані пізніше: «Чотири літа», «Ярославна», поема «Прометей» (1946). У повоєнний час М. видав також велику кількість зб., серед них зб. віршованої публіцистики протиамер. спрямування «За синім морем» (1950), далі «Книга братів» (1954), «Серце моєї матері» (1959), «Полудень віку», «Заповітне джерело», «Дубовий цвіт» (1960), «Листи на світанні» (1961), «Далекі орбіти» (1962) та ін. Крім того, кілька вид. вибраних творів і «Твори» в п'ятьох томах (з 1962).

У кількісно великій творчості М. відгукується на всі події внутр. і міжнар. політики відповідно до настанов партії, тому він відзначений багатьма високими нагородами: дві сталінські премії (за поему «Прометей» і зб. «За синім морем»), ордени і медалі, а його творчість вважається зразком «соц. реалізму» та «народности і партійности» в поезії. Виходячи з гол. засади соц. реалізму — «творити для народу», М. плекає спрощену народно-пісенну строфіку й лексику і простотою та легкістю віршів, особливо патріотичних і сантиментальних, багато з яких покладено на музику («Київський вальс», «Пісня про рушник» та ін.), здобув широку популярність.

Література: Коваленко Л. Поет Андрій Малишко. К. 1957; Кобилецький Ю. Літ. портрети. К. 1958; Кошелівець І. Сучасна література в УРСР. Мюнхен 1964. *І. К.*

М. Малиш-Федорець

Малиш-Федорець Марія (1885—1960), драматична акторка, дружина С. *Паньківського;* в 1906–20 рр. у трупі М. Садовського в Києві на героїчних, пізніше характерних ролях: донна Анна («Камінний господар»), Геся («Мораль пані Дульської»), Марина («Зачароване коло»), Анна Андріївна («Ревізор»), Юнона («Енеїда»), Аделя («Сторінка минулого»), Варка («Безталанна») та ін.; 1913 знімалася у фільмі «Запорозький скарб». З 1944 на еміґрації в Німеччині, згодом в Австралії, де й померла.

«Малі Друзі», ілюстрований місячник для дітей, виходив у в-ві «Укр. Дітвора» у Львові (1937–38), Укр. В-ві в Кракові (1940–42) і Львові (1942–44) та в Авґсбурґу (1948), ред. Б. *Гошовський;* ілюстратори Р. Чорній, О. Судомора; журн. присвячував окремі стор. п. н. «Юні Друзі» для дітей старшого і «Маленькі Друзі» для дітей молодшого віку.

Малієва-Тагаєва Ганна (*1894), драматична акторка і співачка, родом з Харкова; з 1918 в трупі Л. Сабініна, з 1923 в держ. харківських театрах — Червонозаводському, Музкомедії (з 1931) і опері; партії Оксани («Запорожець за Дунаєм») Марусі («Чорноморці»), Кулини («За Німан іду»), Мімози («Ґейша»), Цімри («Циганський барон»), Гальки (в однойменній опері), Надії («Аскольдова могила») та ін. На еміґрації в Німеччині й Канаді.

Г. Малієва-Тагаєва

Малі Миньки, с. Народицького р-ну Житомирської обл., положене на Київському Поліссі; тут 17. 11. 1921 відбувся бій волинської групи Армії УНР, що брала участь у другому Зимовому поході, з большевиками, в якому частина укр. бійців полягла, частина вийшла з оточення, а більшість попала в больш. полон і була розстріляна під Базаром. Докладніше див. *Зимові походи.*

Малі Пеніни, найвищий, мальовничий хребет *скалицевої смуги,* положений на зах. окраїнах Лемківщини; найвищий верх — Високі Скалки (1 052 м).

Малка, р. в центр. частині Кавказьких гір і на Передкавказзі, ліва притока Терека; довж. — 200 км, сточище бл. 10 000 км².

Маллет (Mallet), муніципальне м-ко в Бразилії, штат Парана; 1 500 меш., у тому ч. бл. 50 укр. родин; в околицях — бл. 350 укр. родин.

Маловічко Іван, письм. 1930-их рр. Зб. поезій «Голова на плечах» (1930), «В книзі маємо мову — про ніч штурмову» (1932), поеми «Соціялістична весна» і «Шефи» (1930); оп. з військ. життя «Мореїн із Комі» (1934) і «На кордоні» (1936). Правдоподібно репресований під час «єжовщини», бо з того часу ніяких відомостей про М. немає.

Мало-Іллінівка (V–19), с. м. т. Артемівського р-ну Донецької обл., положене над р. Бахмуткою за 6 км на півн. від м. Артемівського; 4 600 меш. (1959); мех. майстерні, асфальто-бетонний зав., філіял Харківського Ін-ту Ґрунтознавства.

«Малопольска Всходня», див. *Малопольща.*

Малопольща, поль. Малопольска, іст. країна Польщі в сточищі гор. Висли, територія племени вислян, яка увійшла до складу Поль. держави в кін. 10 в. Назва М. (в протилежність до зах. Польщі – Великопольщі) охоплювала Краківське, Сандомірське й Люблінське воєводства, після Люблінської унії (1569) також вісім т. зв. руських воєводств, себто всі укр. землі, що входили до складу Польщі.

В період між двома світовими війнами поль. адміністрація вживала назву М. для кол. австр. коронного краю «Галичини і Льодомерії», а для іст. (укр.) Галичини штучну назву М. Східня — «Всходня Малопольска».

Малорита (II–5), с. м. т. в півд.-зах. частині Полісся, р. ц. Берестейської обл. Білоруської ССР; населення р-ну чисто українське.

Малоросійство, зумовлений довгим поневоленням України Росією комплекс провінціялізму в духовості частини укр. громадянства (здебільшого інтеліґентських кіл), що виявляється у відданості справі рос. великодержавности і в байдужому, а то й неґативному ставленні до укр. нац.-державницьких традицій і прагнень. У визначенні М. Драгоманова носії М. — це зросійщені українці, нац. характер яких утворювався під чужим тиском і впливом, що мало наслідком засвоєння перев. гірших якостей чужої національности і втрати кращих своїх. В розумінні В. Липинського М. це хвороба бездержавности. Політ. М., на думку Є. Маланюка («Малоросійство», 1959), – це відсутність нац. духової суверенности, «брак найелементарнішого нац. інстинкту й параліч політ. волі», «національне пораженство», виявом якого була «самоотверженность малороссийская» в 18 в., а потім капітулянтство перед Москвою й вислужництво перед її володарями. Подібний комплекс існував у ментальності деяких зах.-укр. кіл у відношенні до Польщі («Ґенте Рутенус, націоне Польонус», «хрунівство») й Угорщини — на Закарпатті *(мадярони).* Від М. відрізняють зближене подекуди до нього у практичних виявах *москвофільство,* як напрям нац. політики чи політ. тактики. *Б. К.*

Малоросійська губернія, адміністративно-територіяльна одиниця, створена 1796 р. з намісництв Київського (без Києва з округою), Новгород-Сіверського й Чернігівського, м. Кременчука й території кол. полків Полтавського і Миргородського; губ. містом був Чернігів. 1802 р., замість М. г., утворено 2 губернії — Чернігівську і Полтавську.

Малоросійська Колеґія, назва двох різних установ 18 в. на гетьманській Україні. 1. Рос. урядова установа, яку створив Петро I 29. 4. 1722 для нагляду й контролю над діяльністю укр. гетьманського уряду. М. К., що перебувала у Глухові, на чолі з бриґадиром С. *Вельяміновим,* складалася з 6 штаб-офіцерів рос. полків і ґарнізонів на Гетьманщині, із щорічною заміною осіб. Тоді ж справи України в Петербурзі були передані з Колеґії Закордонних Справ до Сенату. Користуючися з відсутности гетьмана після смерти І. Скоропадського (Полуботок був наказним гетьманом), М. К. узурпувала права укр. уряду й поводилася на Україні як найвища адміністративна, судова й скарбова установа. Це викликало велике невдоволення укр. старшини й численні протести укр. уряду, а демагогічна практика М. К. й брутальна поведінка Вельямінова до краю загострили ситуацію. 29. 9. 1727 М. К. була скасована.

2. Утворений указом Катерини II з 10. 11. 1764, після скасування гетьманату, вищий адміністративний орган Гетьманщини. Друга М. К. складалася з 8 постійних членів, призначуваних урядом, 4 українців (з числа ген. старшини) і 4 росіян, на чолі з през. графом П. *Рум'янцевим,* що був водночас ген.-губернатором України й головнокомандувачем усіх військ на її території; йому підлягало також Запоріжжя. 1782 р., у зв'язку з утворенням на Гетьманщині 3 намісництв, — друга М. К. вступила в ліквідаційний період, що тривав до 1786 року. *О. О.*

Малоросійське Таємне Товариство, політ. орг-ція, яка існувала на Лівобережжі в першій пол. 1820-их рр. Організатором і керівником М. Т. Т. був Василь *Лукашевич,* переяславський пов. маршал. Докладних відомостей про М. Т. Т. не збереглося, але із свідчень багатьох керівних діячів декабристського руху видно, що гол. метою М. Т. Т. була незалежність України. М. Т. Т. мало свій «катехизис», який на запит, «де зійшло сонце» – відповідав: «У Чигирині». До складу М. Т. Т. належала низка полтавських дідичів, зокрема Семен Кочубей, Володимир Тарновський, брати Олексієви (їх було заарештовано в цій справі 1826). Лукашевич і М. Т. Т. мали зв'язки з деякими проф. Ніженського Ліцею ім. кн. Безбородька, а також в ін. місцевостях Лівобережжя і в Києві та з поль. таємними орг-ціями, але, мабуть, уника-

ли ближчого контакту з рос. декабристським рухом. Під час слідства у Петербурзі 1826 р. Лукашевич заперечував існування М. Т. Т., і хоч учасників М. Т. Т. було незабаром звільнено, сам Лукашевич був конфінований назавжди в його маєтку у Баришполі. Традиція М. Т. Т. (у зв'язку з особою Лукашевича) тривала ще довго на Лівобережній Україні. *О. О.*

Малоросійський Приказ («Приказ Малыя России»), моск. держ. установа, яка була заснована 1663 р. для відання укр. справами. М. П. безпосередньо не керував Україною, яка мала власний держ. апарат; це було свого роду мін-во у справах України, ніби канцелярія моск. царя як царя «Малыя России». Гол. завданням М. П. були зносини з гетьманським урядом і здійснення різних заходів моск. уряду на Україні (утримування моск. війська, будова фортець, мостів тощо). На чолі М. П. стояв підлеглий самому цареві боярин, який здебільша водночас був начальником Посольського Приказу. М. П. був остаточно ліквідований 1722 р.

Малоросія, див. *Мала Русь.*

«Малорусский литературный сборник», літ. альманах, виданий 1859 р. в Саратові Д. *Мордовцем.* В «М. л. с.» вміщені твори Д. Мордовця, М. Костомарова, нар. пісні з Волині, кілька казок, перший укр. переклад з М. Гоголя («Вечір проти Івана Купала»). У передмові до поеми «Козак і море» Д. Мордовець виступив на захист укр. мови в школі і пресі.

Малуша, нешлюбна жінка кн. *Святослава* Завойовника, мати Володимира Великого.

Малюжинський Микола (1903–43), протоієрей, діяч Правос. Церкви родом з Любара, мґр. теології Варшавського Ун-ту, свящ. на Волині; як благочинний (з 1933) Лановецького деканату (Крем'янеччина) ставив опір поль. акції в 1937–38 рр. насильного перетягання (т. зв. «ревіндикація») правос. українців на римо-католицизм (зокрема в с. *Гриньки*), за що був переслідуваний поль. владою. Під час окупації Волині большевиками суспільний і церк. діяч на Холмщині (м. ін. ген. вікарій Правос. Церкви на Холмщині — 1940 р., згодом чл. консисторії в Холмі). З 1941 діяч Адміністратури УАПЦ в Луцькому. Розстріляний німцями в рівенській в'язниці 15. 10. 1943.

о. М. Малюжинський

Малютин Микола, ґравер на міді при Лаврській друкарні (1812–18); реставрував дошки з картинами «Собор печерських святих», «Успіння Божої Матері», «Св. Варвара з архангелом Михаїлом»; мідна ґравюра Лаврської дзвіниці (1812–17) і всієї Лаври (1818) за малюнками ієромонаха Амфілохія.

Малюца Антін (*1908), маляр-графік родом із Збаражчини, з 1950 в ЗДА; учень школи *О.* Новаківського, згодом Держ. Ін-ту Пластичного Мистецтва у Львові, чл. мист. гуртка «РУБ» (1935–39); виставляв у Львові, Німеччині і ЗДА. М. експериментує в різній графічній техніці; цикл рисунків («Страхіття», «Мандрівка в темряві»); працює в ділянці церк. малярства; ст. на мист. теми.

Малюшкевич Костянтин (1890–?), архиєп. УАПЦ в Умані й Києві в 1922–34 рр., родом з Волині, вихованець Київ. Духовної Академії. Заарештований 1937 р., дальша доля невідома.

Маляренко Грицько, учень Києво-Лаврської малярської школи в 1753–55 рр.; в лаврському кужбушку збереглося 176 рисунків тушшю, підписаних М.

Малярія (з італ. mala aria — погане повітря), пропасниця, трясця, одне з найпоширеніших інфекційних захворювань, що викликається малярійним плязмодієм, який передається через укус малярійного комаря (Anopheles). М. давно відома хвороба, широко розповсюджена в країнах з тропічним або теплим кліматом (до 1930-их рр. на М. щороку хворіло бл. 1/3 людности світу, а вмирало бл. 3,5 млн). Раніше М. лікували виключно хініном, тепер резохіном, плязмохіном, атебріном та ін.; боротьба з М.: нищення комарів, осушування боліт.

На Україні М. була дуже розповсюдженим захворюванням. До революції на М. хворіло 3% всього населення. Смертність від неї подекуди досягала 40% всіх хворих. Значно поширилася М. з 1919 р. (через погіршення мед. допомоги, відсутність хініну, припинення протималярійних заходів); у 1923–24 рр. на М. в УССР хворіло щорічно бл. 3 млн осіб, а у деяких р-нах 20% всієї людности. Повторні спалахи М. були у 1932–34 рр. (бл. 2 млн хворих), у 1943–45 (бл. 5% всієї людности). Для боротьби з М. на поч. 1920-их рр. при Нар. Комісаріяті Охорони Здоров'я УРСР було організовано відділ по боротьбі з М., у Харкові засновано Укр. Протозойний Ін-т (1923; дир. В. Рубашкін), створено 285 протималярійних станцій та пунктів, проведено великі осушувальні роботи та аерозапилення кількох млн га забагнених територій. Завдяки цьому на М. на Україні нині майже не хворіють.

З укр. вчених М. вивчали: В. *Данилевський* (у 1884 р. відкрив збудника М. птахів), В. *Рубашкін* (вивчав мікроскопічну будову плязмодій), Ф. Фавр, К. Селіванов, М. Морозовська (розповсюдження М.) та ін. *В. Плющ*

Малярство, живопис, рід просторового мистецтва, що оперує лінією і барвою на будь-якій поверхні, звич. на полотні або дошці й на стіні (стінопис). Про М. на Україні до 1950 р. див. ЕУ I, стор. 824—33.

Після ліквідації усіх мист. об'єднань і знищення великої кількости мистців у 1930-их рр. М. на Україні підпорядковане центр. установам у Москві і має право на існування тільки в єдиному офіц. приписаному стилі — *соціялістичному реалізмі.* Мистці покликані лише виконувати тематичні картини відповідно до партійно-політ. настанов, рідко коли маючи змогу виявити свої індивідуальні творчі здібності. По другій світовій війні в УССР працює бл. 400 малярів. Поруч найстарішої ґенерації, що формувалася в дорев. період (І. *Їжакевич,* † 1962, О. *Кульчицька,* А. *Манастирський,* І. *Северин,* В. *Меллер,* О. *Шовкуненко,* К. *Трохименко,* П. *Носко,* М. *Драк,* І. *Хворостецький,* І. *Шульга,* Л. *Мучник,* Й. *Бокшай,* А. *Петрицький,* О. *Хвостенко-Хвостов,* Я. *Музика* та ін.), і сер., що мала ще можливість контакту з зах.-евр. мистецтвом (М. *Глущенко,* С. *Ґебус-Баранецька,* М. *Дерегус,* В. *Касіян,* А. *Коцка,* О. *Ліщинський,* Ф. *Манайло,* В. *Манастирський,* О. *Плешкан,* Р. *Сельський,* Г. *Смольський,* Р. *Турин,* Д. *Шавикін* та ін.), виступає найбільша група малярів, вихованих уже за сов. влади. З них найчастіше експонуються і репродукуються у мист. вид. картини Д. Безуглова, М. Божія, Є. Волобуєва, С. Григор'єва, Є. Данилевського, В. *Задорожного,* В. *Зарецького,* В. *Костецького,* М. *Кошового,* Ю. *Киянченка,* М. Кривенка, О. *Любимського,* Ю. *Меліхова,* В. *Полтавця,* К. *Прохорова,* Є. *Тригуба,* М. *Хмелька,* Т. *Яблонської.*

Час від часу робляться обл., респ. і всесоюзні, а також численні групові й індивідуальні виставки, проте укр. мистцям з УССР досі не дозволено самостійно виступати на виставках міжнар. характеру, їхня нечисленна участь у виставках зах. світу (Б'еннале у Венеції, Світова виставка у Брюсселі, Б'еннале молодих у Парижі та ін.) відбувалася під фірмою СССР. Накинена згори тематика і манера виконання знижують мист. рівень, свідоцтвом чого є виставки 1954 з нагоди 300-ліття Переяславської угоди, 1957 до 40-річчя Жовтневої революції, мист. альбоми та ін. Про боротьбу, що ведеться в мист. світі за можливість шукання нових засобів мист. вислову, які відповідали б духові часу, є натяки в спеціяльній пресі, проте ні прізвищ, ні творів тих, що порушують методи соцреалізму, звичайно не називають.

Малярі організовані в *Спілці Художників УРСР* з обл. відділами. Вони не мають свого власного спеціялізованого журн., як рос. мистці («Искусство»). Єдиний популярний двомісячник «*Мистецтво*» (з 1954), офіц. орган Мін-ва культури УРСР, М. приділяє мало уваги. Краще поставлена справа з книжковими вид.: за останні роки появилися альбоми Київського, Львівського і Харківського музеїв, альбоми репродукцій сов. мистецтва і монографії про окремих мистців. З нагоди 150-річчя народження Т. Шевченка була видана його мист. спадщина і кілька шевченківських альбомів. Характеристично, що досі немає ні одного укр. вид., присвяченого укр. іконографії, хоч такі вид. численно появляються в Росії, рос. мовою видана в Москві й монографія Г. Логвінова «Украинское искусство X—XVIII вв. (1963).

Малярі поза межами України, на еміґрації (з 1950-их рр. у ЗДА і Канаді та малими групами в Арґентіні, Франції, Німеччині, Англії, Венесуелі, Австралії), в заг. представляють усі течії сучасного мистецтва, почикаючи від консервативного реалізму до абстракціонізму. Серед ін. течій сильно представлені експресіоністи, часто франц. типу: О. *Грищенко,* В. *Хмелюк,* С. *Борачок,* М. *Мороз,* В. *Баляс,* В. *Ласовський,* Л. *Гуцалюк.* Своєрідні стилістичні елементи в експресіонізм ввели М. *Бутович,* Г. *Мазепа,* Б. *Божемський,* М. *Левицький;* до неореалізму близькі Л. *Кузьма,* Я. *Гніздовський,* В. *Бачинський;* абстракціоністи — О. *Архипенко* (в малярських творах), А. *Оленська-Петришин* та ін.

В часи, коли на Україні не може розвиватися рел. мистецтво з його багатовіковою традицією, помітним явищем мистецтва на еміґрації є відродження неовізант. стилю і його модернізація у творах таких мистців, як П. *Холодний* (молодший), М. *Осінчук,* С. *Гординський,* М. *Дмитренко,* М. *Білинський,* А. *Сологуб* та ін. Звертає увагу досить численна група мистців, що вийшла вже з амер. мист. шкіл.

Укр. малярі на еміґрації об'єднані з 1952 р. в ОМУА (*Об'єднання Мистців Українців в Америці*) з осідком у Нью-Йорку і відділами у Філядельфії і Вашінґтоні. У Канаді, з осідком у Торонто, є УСОМ (*Укр. Спілка Образотворчих Мистців*). Поряд власних щорічних виставок, обидві орг-ції влаштовували

кілька великих ретроспективних показів укр. мистецтва, з яких найбільший був у Музеї Детройтського Ун-ту у 1960 р. Чимало укр. мистців роблять свої індивідуальні виставки в ґалеріях Нью-Йорку, Парижу, Мюнхену, Торонто, Цюріху, Буенос-Айресу, Голлівуду, Риму й ін. мист. осередках. У нью-йоркських укр. виставках беруть участь і народжені вже в Америці укр. мистці, як Дж. Ґабода, Дж. Левицький, Т. Шепко й ін.

Див. також *Експресіонізм, Імпресіонізм, Конструктивізм, Модернізм, Монументальне мистецтво, Неовізантизм, Неоклясицизм, Реалізм, Романтизм, Соцреалізм, Супрематизм, Футуризм.*

Література: Див. ЕУ, стор. 833; Каталоги річних виставок ОМУА. Нью-Йорк 1952-64; Выставка изобразительного искусства Украинской ССР, посвященная трехсотлетию воссоединения Украины с Россией. Каталог. К. 1954; Ювілейна художня виставка Укр. РСР, присвячена 40-річчю великої Жовтневої революції. Каталог. К. 1957; Курильцева В., Яворская Н. Искусство Советской Украины. М. 1957; Говдя П. Укр. радянське образотворче мистецтво. К. 1958. Затенацький Я. Укр. радянський живопис. К. 1958; Київський Держ. Музей Укр. Мистецтва, текст і упорядкування Мілясвої Л. і Членової Л. К. 1960; Харківський Держ. Музей Укр. Мистецтва, упорядкували Безхутрий М. і Победін В. К. 1960; Каталог виставки укр. мистецтва, Вейн Юніверситі. Детройт 1960; Тарас Шевченко. Мистецька спадщина, I—IV. К. 1961—64; Львівський Держ. Музей Укр. Мистецтва, автор передмови та упорядник Нановський Я. К. 1962.

С. Гординський

«Малярство і скульптура», ілюстрований місячник, орган Управління в справах мистецтв при Раді Нар. Комісарів УРСР та Спілки Радянських Художників України, виходив у Києві в 1935–41 рр., з 1939 п. н. «Образотворче мистецтво».

«Малятко», ілюстрований місячник ком. виховання для дітей дошкільного віку, орган ЦК ЛКСМУ, виходить у Києві з 1960 р.

Мальва, див. *калачики.*

Малько Микола (1883–1961), визначний оркестровий і оперовий дириґент родом з Браїлова на сх. Поділлі; закінчив Петербурзьку Консерваторію, учень Н. Римського-Корсакова, А. Лядова, А. Глазунова та Н. Черепніна. До першої світової війни гол. дириґент Петербурзької Опери, згодом — філармоній у Харкові й Києві, з 1925 у Ленінграді. З 1928 на ґастролях у Зах. Европі, здобув світове визнання (з 1930 залишився на еміґрації); засновник Данської Нац. Оркестри в Копенгаґені. З 1940 в Каліфорнії (ЗДА) проф. дириґування в Мілс Коледжі; в 1945–57 постійний дириґент оркестри в Чікаґо, звідки часто виїздив на запрошення симфонічних оркестр у різні частини світу; з 1957 — дириґент симфонічної оркестри в Сіднеї (Австралія), де й помер. М. був видатним виконавцем творів П. Чайковського, Н. Мясковського, С. Прокоф'єва, Б. Лятошинського та ін. З концертів М. награно чимало платівок (гол. з Лондонською симфонічною оркестрою); праця «The Conductor and his baton» (1950), ст. на муз. теми («Чайковський і Україна» та ін.).

М. Малько

Мальована кераміка, гол. характеристична прикмета *трипільської культури*, помітна виробами з дуже добре випаленої чищеної глини «теракота». За добором фарб М. к. поділяється на два види: а) поліхромний — розпис чорною та білою фарбою на червоному тлі, б) монохромний — розпис чорною фарбою на оранжово-червоному, рідше жовтуватому тлі; існує також посуд з заглибленим, нерозписаним орнаментом. Мотиви орнаменту спіральні, на кінцевому етапі розвитку криволінійні та сіткові. (Див. ЕУ I, мал. 288).

Мальований Володимир (1848–93), політ. діяч соц. напрямку, поет родом з Катеринославщини. Діяч Одеської Громади, засланий за рев. діяльність 1879 до Сибіру, звідки втік 1881 до Женеви, де був діяльним чл. Драгоманівського гуртка. Повернувся нелеґально на Україну 1883 і був знову засланий до Іркутської губ.; помер, повертаючись з Сибіру. Писав спогади, вірші, один з яких «Не потурай» — був уміщений І. Франком в антології «Акорди» (1903).

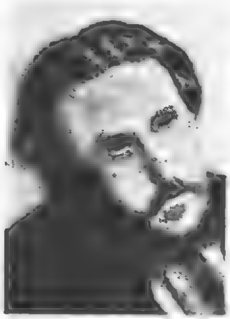

В. Мальований

Мальцев Михайло (1862–1954), ветеринарний хірург, проф. Харківського Ветеринарного Ін-ту (з 1896); розробив методику деяких операцій тварин, автор посібника «Оперативна хірургія для ветлікарів і студентів» (1933).

Мальцев Олександер (1855—1926), лікар-психіятр; з 1886 очолював Полтавську психіятричну лікарню; організував на Полтавщині колонію для психічно хворих (у 1890); праці присвячені орг-ції психіятричної допомоги, історії медицини на Україні, підручники з психіятрії та фармакології.

Мальчевська (V–21), станиця в кол. Області Війська Донського, р. ц. Ростовської обл. РСФСР; за переписом з 1926

р. українці становили в р-ні 82,9% населення.

Мальчевський (Malczewski) Антоні (1793–1826), поль. поет, представник «укр. школи» в поль. літературі. Дитячі рр. провів на Волині, освіту здобув у Кременецькому ліцеї (1811). Гол. твір М. поема «Maria, powieść ukraińska» (1825), написана під впливом укр. нар. творчости; в поемі описи України і її природи. Про М. у М. Мочульського «В століття ‚Марії' Мальчевського» («Україна», 3, 1925).

А. Мальчевський

Мамай-козак, козак-бандурист, найпопулярніша нар. картина 17–19 вв., мальована на стінах хат, скринях, шафах, дверях, кахлях, посуді, полотні та ін., зображує сидячого козака-бандуриста (на тлі пейзажу) і докладно передає деталі коз. одягу, коз. зброї і кінської збруї; під зображенням звичайню віршований напис, в якому говориться про діла козака М., гайдамацького отамана 1750-их рр. Картини з козаком М., мабуть, твори мандрівних малярів, вихованців Київської Духовної Академії, численні відміни яких виконували згодом нар. малярі; в них поєднується укр. словесний фолкльор (коз. пісня, вертепний вірш) з нар. малярством та деякими традиціями укр. візант. ікони. Образ М.-к. трапляється часто в пізнішому мистецтві (І. Репін, Ю. Нарбут, М. Бутович); в літературі (М. Куліш, О. Ільченко та ін.).

Козак-Мамай

Мамін-Сибіряк Дмитро (1852—1912), популярний рос. письм., знавець життя Уралу й Сибіру. З симпатією ставився до України і в деяких творах використав укр. нар. пісні («Три кінці», 1890; «Золотуха») та змалював життя укр. робітників за межами України (нариси «Бійці», «Від Уралу до Москви», іст. повість «Охонині брови»). Багато творів М.-С. перекладено на укр. мову.

Мамоничі, віленські шляхтичі й купці, брати Кузьма, бурмістер віленський, і Лукаш († 1606), староста дісненський і скарбник В. Князівства Литовського; разом з друкарем П. *Мстиславцем* заснували у Вільні друкарню; спочатку фінансували друки П. Мстиславця («Четвероєвангеліє», 1575, «Псалтир» та «Часословець», 1576), з 1576 здобули королівський привілей на виключне право друку і продажу книжок у Вільні й відтоді провадили власну друкарню (до 1622 р.), друкували кн. рел. і світського змісту — білор., укр.-руською і поль. мовами; згодом друкарню відкупило віленське Святодухівське Братство.

Мамонтов Яків (1888–1940), драматург, театрознавець і педагог, родом з Сумщини. Літ. діяльність почав з прози й поезії: оп. «Під чорними хмарами» (1907), поезія «Коли я дивлюся . . .» (1908) та ін., що пізніше увійшли в зб. «Вінки за водою» (1924). Але гол. в творчості М. є його драматичні твори: «Дівчина з арфою» (1918), «Веселий Хам» (1921), «Dies Irae» (1922), «Коли народ визволяється» (1923), «Ave Maria» (1924), «До третіх півнів» (1924), «Республіка на колесах» (1927), «Рожеве павутиння» і «Княжна Вікторія» (1928), «Гетьманцина» (1930–39), «Своя людина» (1936) та ін. Крім того, М. написав ряд інсценізацій за творами Т. Шевченка, М. Коцюбинського, І. Франка й ін. Більшість п'єс М. написані на теми громадянської війни й укр. визвольних змагань, в яких насвітлено т. зв. отаманщину з сатиричного боку. М. автор оперових лібретт («Золотий обруч», «Турбаївці», «Кармелюк» та ін.), кіносценаріїв та дитячих п'єс («Хо» й ін.). Розпочавши літ. діяльність перед першою світовою війною, М. лишився до кінця під впливом укр. модернізму (символізм, психологічний індивідуалізм персонажів, перев. з інтеліґенції, абстрактне місце й обставини дії). Тому хоч його п'єси були дуже популярними в 1920-их рр. (з 27 ним написаних 21 була виставлена в багатьох укр. і рос. театрах), особливо «Республіка на колесах» і «Рожеве павутиння», і писані з пристосуванням до обставин часу, сов. критика гостро нападала на М., а з поч. 1930-их рр. його п'єси були зовсім вилучені з репертуару театрів.

Я. Мамонтов

Як театрознавець М. написав ряд театрознавчих досліджень: «Драматичне письменство» (1927–28), Укр. драматургія передджовтневої доби», «Драматургія І. Тобілевича» (1931), спільно з О. Білецьким упорядкував «Хрестоматію з

історії укр. театру» (1941). М. також автор праць з педагогіки («Сучасні проблеми пед. творчости, ч. І. Педагог як мистець», 1922 й ін.); у 1920-их рр. М. викладав педагогіку у високих школах Харкова. *І. К.*

Манайло Федір (* 1910), маляр із Закарпаття, закінчив Празьку Мист.-Пром. Школу; замолоду був під впливом зах.-евр. мист. течій, з 1940-их рр. малює тематичні картини, в яких зображує природу, життя і побут Закарпаття (інтер'єри гуцульських хат, весілля, похорони, сплав дерева, пейзажі).

Манастирі (з грец. монастеріон), громади й оселі ченців (див. *Чернецтво*) разом з комплексом будов і належною до них територією. Відповідно до уставу, життя в М. буває суворо спільне (спільножитні М.), напівспільне (в окремих келіях із спільною трапезою та церк. відправою) і пустельниче. Крім ченців, в М. живуть послушники — світські особи, що готуються стати ченцями. М. очолюють настоятелі (архимандрити, ігумени або ігумені, «старші», «строїтелі» тощо) і при них манастирський собор, який звичайно обирає настоятеля. Залежно від умов іст., правних і екон., М. поділялися щодо своїх прав та підлеглости на лаври (на Україні — Києво-Печерська й Почаївська) і ставропігійні М., залежні від найвищої церк. влади (на Україні — спочатку від царгородського патріярха, потім від моск. патріярха і Синоду), катедральні (підлеглі безпосередньо епархіяльному єпископові), самоправні (перев. більшість М.) й приписні до ін. (більших) М. (скити й скитики, «пустині» тощо). Рел. осередком М. була манастирська (соборна) церква (храм). Більші М. мали, крім гол. храму і дзвіниці, ще ін. церкви, каплиці, хрищальні, трапезні. На території М., крім церк. і житлових будинків, були ще різні адміністративно-господарські будови, майстерні, іноді шпиталі, школи, друкарні тощо. Манастирські споруди обведені були тином або муром. Деякі М. розрослися у великі будів. комплекси, а в давні часи являли собою справжні фортеці з оборонними мурами, баштами й ровами.

Чернече життя на Україні почалося ще перед офіц. прийняттям християнства, але перші М. з'явилися слідом за хрищенням кн. Володимира, насамперед у Києві та його околицях. Поіменно вони відомі щойно з часів Ярослава Мудрого (чол. М. св. Юрія і жін. св. Ірини у Києві 1037 р., М. при св. Софії, початки Києво-Печерської Лаври). Згодом число М. у Києві й околицях швидко зросло і в 11–13 вв. сягало до 20 (крім Печерського, визначніші — Дмитрівський, або пізніше *Михайлівський Золотоверхий, Видубецький, Кирилівський*). М. множилися й на ін. землях України, насамперед у княжих столицях — Переяславі, Чернігові (*Єлецький* і *Троїцько-Іллінський*), Новгороді-Сіверському, Володимирі на Волині,

Братський манастир у Києві (1690—93) і будинок кол. Духовної Академії

Галичі (М. св. Івана), потім у Холмі, Львові (св. Юра) та ін. Побіч них поставали менші чернечі осідки на всьому просторі України, як можна довідатися з окремих (далеко не повних) вісток про такі М. 11–13 вв.: Зарубський б. Канева, Борисоглібський б. Переяслава, Загорівський (Св. Гора) б. Володимира і *Жидичинський* на Волині, Данилів в Угровську на Холмщині, Синевідський і Полонинський у Карпатах, Ратенський б. Рави Руської. З княжих часів, мабуть, походили ще ін. стародавні М., відомі тільки з пізнього середньовіччя: *Межигірський Спаський* б. Києва, *Спасо-Преображенський* в Новгороді-Сіверському, Пересопницький і Дорогобузький на Волині, Бибельський б. Перемишля, Городиський б. Сокаля, *Онуфріївський* у Львові, Спас і Лаврів б. Самбора та ін.

М. засновували здебільша кн. й бояри, але чимало М. завдячують свій початок духовним особам і подвижникам-ченцям. Засновники-ктитори (та їх нащадки) піклувалися про М., дбали про їх розбудову і добробут, для чого надавали М. маєтки й дарунки грішми й коштовними речами. Це забезпечувало фундаторам певні права й вплив на орг-цію і хід манастирського життя (ухвалення уставу, призначення настоятелів тощо). Вони мали там родові усипальниці, а деякі М. ставали немов би духовними осередками того чи ін. значного роду. Вже за княжої доби М. були важливими осередками церк.-рел., наук.-осв. й культ.-мист. життя, значення і вплив яких поширювалися на всю Україну, а іноді й на цілий сх. Европи (Києво-Печерська Лавра). Зростала вага М. і в госп. житті країни,

зокрема завдяки колонізаційній діяльності М. Оборонні споруди М. мали не абияке мілітарне значення. Харитативна праця М. здобувала їм повагу в широких колах суспільства. Визначніші М. користувалися чималим впливом на тогочасні держ.-політ. відносини України-Руси.

Тат. лихоліття 13–14 вв. завдало великої шкоди М. Чимало їх загинуло, залишивши тільки слід у т. зв. скальних манастирях (Бакота, Бубнище та ін.) і в назвах місцевостей (Манастирець-ище-иська тощо). Ін. були спустошені й довгий час лежали в руїнах. Лише поодинокі визначніші М. (зокрема Києво-Печерський) пережили тат. лихоліття. З переходом України до складу В. Князівства Лит., а частково під владу Польщі з'явилися нові манастирські фундації, зокрема на терені Галичини, де перед 1500 р. згадуються 44 М.

16–17 вв. принесли відродження манастирського життя на Волині (*Почаївська Лавра* з 16 в.) і Наддніпрянщині. Завдяки діяльності митр. Йова Борецького, Ісаї Копинського й Петра Могили та за допомогою козацтва відновлено було низку М. княжої доби й засновано нові, зокрема на Лівобережжі (Пустинно-Миколаївський і Братський *Богоявленський* у Києві, Межигірський б. Києва, *Густинський-Троїцький* б. Прилуки, *Мгарський* б. Лубень, Красногірський б. Золотоноші, Мошногір-

Хрестовоздвиженський манастир і церква оо. Василіян у Бучачі

ський б. Черкас та ін.). В добу коз.-гетьманської держави 17-18 вв. М. відогравали важливу ролю в церк., культ. й екон. житті України. За допомогою держ. влади, зокрема в часи Богдана Хмельницького й Івана Мазепи, відновлено або засновано було багато М., гол. на Лівобережжі (визначніші – *Крупицький Миколаївський* б. Батурина, *Максаківський Преображенський*, Глухівський Петропавлівський, Полтавський Хрестовоздвиженський, Переяславські – Вознесенський і Михайлівський, Ніженський Благовіщенський, Гамаліївський Харлампіївський, Домницький Різдвобогородицький та ін.), а також на Слобожанщині (Покровський у Харкові, Святогорський над Дінцем) і на Запоріжжі (Самарський Миколаївський). Особливим добродієм М. був гетьман І. Мазепа, який наділяв їх маєтками з правом провадити різні промисли й торги, звільняв від тих чи ін. держ. податків і повинностей, обдаровував грішми й коштовними церк. речами тощо. Але з пол. 18 в. на Гетьманщині, в умовах рос. централістичної політики, М. поступово підупадали, а 1786 р. указом Катерини II вони позбавлені були своїх маєтків і лише в обмеженому числі перейшли на рахунок держ. скарбниці (т. зв. штатні М., на відміну від заштатних, що не мали держ. допомоги й існували з власних прибутків), при чому чимало менших М. було зовсім скасовано.

Після Берестейської унії почалася централізація М., підлеглих уніятській ієрархії на Україні (і в Білорусі) в один Василіянський Чин (1617), який впродовж 17–18 вв. охопив широку мережу бл. 150 М. у межах Речі Посполитої, за винятком *Манявського Скиту* й т. зв. заграничних М. Київської правос. митрополії. Проте з розборами Польщі василіянські М. в Галичині, крім 14, підпали Йосифінській касації, а на Правобережній Україні були поступово ліквідовані або передані правос. чернецтву (див. *Василіяни*).

На Закарпатті перші відомі М. з кін. 14 в. у Грушеві на Мармарощині та на Чернечій Горі б. Мукачева; згодом там було понад 20 чернечих осідків, з яких тільки сім врятувалося від Йосифінської касації (Красноброд, *Марія-Повч*, *Імстичове* та ін.) й після з'єднання з Римом створили з поч. 18 в. окрему василіянську провінцію під проводом Мукачівської обителі. Буковина нараховувала, почавши від Сучавського М. (з кін. 14 в.), до 30 відомих чернечих осередків (Путна, Драгомирна та ін.), які австр. окупація в кін. 18 в. позбавила маєтків і частково скасувала.

Крім М. правос. і гр.-кат., на Україні, гол. на зах. укр. землях і на Правобережжі, а до 1648 р. також на Лівобережжі, існували й римо-кат. М. (кляштори), засновані в часи поль. панування різними чернечими орденами – бернардинські, домініканські, єзуїтські, кармелітські тощо.

Значення М. в історії укр. культури величезне. В добу середньовіччя М. були гол. осередками освіти (школи), науки (літописання, зокрема «Повість временних літ»), книжности (Городиські пам'ятки 12–13 вв., Бибельський апо-

стол 13–14 вв., Путнянське євангеліє 14 в., Мукачівський псалтир 15 в., Пересопницьке євангеліє 1556–61 рр., пом'яники 14–15 вв. Печерської Лаври, Михайлівського Золотоверхого, Унівського й ін. М., Межигірський, Густинський, Підгорецький та ін. літописи), церк. співу (Київський, а пізніше Почаївський напіви) та образотворчого мистецтва (мозаїка й фрески Михайлівського М., Печерського М., Кирилівського М., малярська школа в Печерському М. 11–12 вв. тощо), лічництва (Печерська Лавра). За коз.-гетьманської доби в М. ширилася шкільна освіта, наука й література (Могилянська Колеґія, Чернігівський, Переяславський і Харківський колеґіюми, василіянські школи на Правобережжі й у Галичині), зокрема віршування й пісенна творчість (Могилянська Колеґія, Почаївський Богогласник 1790 р. та ін.). Із заведенням друкарства при М. поставали друкарні (Онуфріївський М. у Львові, Печерська Лавра, Дермань, Унів, Новгород-Сіверський, Чернігів, Почаїв), процвітало ґраверство (Печерська Лавра, Крехів, Почаїв). У жін. М. культивувалося гафтярство (Вознесенський і Флорівський М. у Києві тощо).

Манастирські церкви та дзвіниці залишилися дорогоцінними пам'ятками укр. архітектури: тринавних княжих храмів 11–12 вв. (Успенська й Троїцька церкви Печерської Лаври, Михайлівський Золотоверхий і Видубецький собори та Спас на Берестові в Києві, Єлецький собор у Чернігові й Пантелеймонівський храм у Галичі – два останні з романськими впливами), ротонд 12 в. (св. Іллі у Галичі і св. Василія у Зимному б. Володимира Волинського), триконхових храмів візант.-атонського ренесансу 15–16 вв. (Лаврів, Троїцький М. у Кам'янці Подільському), пізньої ґотики (Троїцька церква в Межиріччі б. Острога, Успенська в Зимнім та надбрамна вежа Дерманського М.) і ренесансу 16–17 вв. (поманастирська церква в Залужжі б. Збаража, перебудови княжих М. у Києві Петром Могилою, Кисілева церква в Нискиничах), коз. барокко 17–18 вв. (Троїцька і Петропавлівська церкви Густинського М., Всіх Св., Воскресіння й Петропавлівська церкви в Печерській Лаврі та ін. шедеври п'ятибанних манастирських храмів) й рококового стилю 18 в. (гол. дзвіниця в Почаєві й ін.). Стильні також дерев'яні церкви і дзвіниці М.: Межигірського Спаса (1611 р.), Крехівського М. (1658), Манявського Скиту (1676), Мошногірського й Медведівського М. й ін. Зате у 19–20 вв. манастирське будівництво на укр. землях під Росією представлене дуже нечисленними зразками урядового епархіяльного, а то й суто моск. стилю (трапезна Печерської Лаври 1900 р., Троїцький собор у Почаєві 1906 й ін.), що стоять у разючій протилежності до давніших будівель, а в Галичині й на Закарпатті позначився кількома помітнішими спорудами (василіянські церкви у Гошеві та Жовкві, М. СС. Василіянок у Львові й Станиславові, церква оо. Редемптористів у Михайлівцях на Пряшівщині й ін.).

Больш. окупація України принесла майже цілковиту руйнацію М. На підставі декрету сов. влади 23. 1. 1918 манастирське майно було націоналізоване, а самі М. ліквідовані. Мист. цінності М. (коштовні церк. речі тощо) були конфісковані й здебільша загинули; старовинні іконостаси були понищені; навіть монументальні, величезної іст. й мист. вартости будови багатьох М. були, за ухвалою сов. уряду, зруйновані.

В роки нім. окупації (1941–43) на Україні відновлено низку правос. М., які, у зв'язку з новим курсом церк. політики, сов. влада толерувала до пол. 1950-их рр. У 1954 р. в УРСР (разом з Зах. Україною) діяло приблизно 39 М. і скитів (в тому ч. 14 у Закарп. обл.; на Центр. і Сх. Землях лише кілька: напівзруйнована Печерська Лавра і два жін. М. у Києві, Успенський М. б. Одеси), що становили абсолютну більшість усіх М. в СССР (69). З посиленням антирел. кампанії від 1954 р. закрито більшість М. в УРСР, в тому ч. й Києво-Печерську Лавру, (1964) та до мінімуму обмежено їх матеріяльну базу.

Література: Коссак М. Шематизм Провінції св. Спасителя ЧСВВ в Галиції . . . і короткий погляд на монастирі і монашество руске. Л. 1867 (досі найповніший спис манастирів на укр. землях); Батюшков П. Памятники русской старины в западных губерниях, I—VIII. П. 1865—1886; Лазаревский А. Описание Старой Малороссии, I—III. К. 1888—1902; Зверинский В. Материалы для историко-топографического исследования о православных монастырях в Российской Империи с библиографическим указателем, I—III. П. 1890—97; Сецинский Е. Материалы для истории монастырей Подольской епархии. Труды Подольского Историко-Статистического Комитета, V. 1891; Денисов Л. Православные монастыри Российской Империи. М. 1906; Крип'якевич І. Середньовічні манастирі в Галичині. Записки ЧСВВ II, 1—2. Жовква 1926; Лукань Р. Василіянські манастирі в станиславівській епархії. Л. 1935; Ваврик М. По василіянських манастирях. Торонто 1958. *о. М. Ваврик*

Манастирський Антін (* 1878), маляр і графік романтичного напряму родом з Галичини, студіював у Львівській Артистично-Пром. Школі та в Краківській Академії Мистецтв у Ю. Фалата; виставляє з 1900 р. Іконопис (розписи церков), пейзажі (перев. карп. краєви-

ди), портрети, картини з етногр. й іст. побуту та нар. архітектури (зокрема церк. 17—18 вв.), книжна графіка (перев. ілюстрації шкільних підручників і дитячих кн. і журн., до творів Т. Шевченка — «Катерина», «Лірник», І. Франка, М. Гоголя). М. здобув популярність творами з коз. тематикою, репродукованими в 1910—20-х pp. на поштових листівках («В степу», «Біля криниці, «Біля водопою» і т. п.). Кращі роботи М. — портрет матері, «Приятелі», «Кумоньки», «Паламар», «Запорожець». М. живе у Львові. Див. монографію: Г. Островський «Антон Іванович Манастирський» (К. 1958).

А. Манастирський

Манастирський Еитовт (* 1875), інж.-мірник, брат Антона; засновник першого укр. техн.-помірового бюра у Львові (1903—10 і 1920—39); провів ряд парцеляцій великої посілости між укр. селянами, проф. Укр. Політехніки у Львові (1922—24), активний чл. Укр. Техн. Т-ва у Львові і його почесний чл.

В. Манастирський

Манастирський Витовт (* 1915), маляр, син Антона М.; закінчив Мист.-Пром. Школу у Львові й Академію Мистецтв у Варшаві; з 1947 викладач Ін-ту Прикладного та Декоративного Мистецтва у Львові. Виставляє з 1938; портретні студії («Столітня бабуся», «Верховинка», портрет батька, портрет І. Свєнціцького), натюрморти, квіти, пейзажі («В саду», «Вид на Чорногору», «З Криворівні»), композиції («Дон Кіхот»).

о. І. Манастирський

Манастирський Інокентій († 1697), церк.-політ. діяч, письм. і проповідник, з гал. шляхетського роду, ігумен Люблінського (1678—81) і Києво-Кирилівського (1681—97) манастирів; 1685 і 1689 делеґат від укр. духовенства до Москви, де боронив інтереси й погляди укр. Церкви (зокрема про епіклезу), за що «попал в ссылку и желѣза»; користувався прихильністю гетьмана Мазепи, за допомогою і коштом якого відбудував старовинну Троїцьку соборну церкву *Кирилівського манастиря.* М. належать трактати: «Книга о пресуществленіи словесы Христовыми дѣйствіемъ Св. Духа совершающемся», «Опровержение на Акосъ» та ін.

Манастирський Олександер (1857—1920), бук. церк. і гром. діяч, архимандрит, борець за рівноправність українців у бук. прав. митрополії; підручники релігії для нар. шкіл, проповіді; разом з Р. Кайндлем «Die Ruthenen in der Bukowina» (1889—90).

Манґановорудна (марґанцеворудна) промисловість, галузь гірничорудної промсти по видобутку манґанових (марґанцевих) руд (М. р.): піролюзиту, псиломелану, манґаніту та ін. мінералів, які містять у собі стільки манґану (М.), що їх виплачується експлуатувати, та їх збагаченню. Бл. 90% М. р. використовують у чорній металюрґії; М. додається майже в усі види сталі та чавуну для підвищення їхньої твердости й міцности; тому М. р. мають чимале значення у воєнній пром-сті. М. р. застосовуються також у кольоровій металюрґії, хем., скляній, керамічній пром-сті тощо.

На Україні М. р. виступають гол. в *Никопільському манґановому басейні* (рудні р-ни: власне Никопільський — сер. вміст М. 28,8%, найбагатший Великотокмацький та невеликий — Інгулецько-Дніпровський); незначні родовища М. р. є на Побожжі (Хацевата), ще менші на Гуцульщині в Чивчинських горах. Заг. пром. запаси М. р. складають 2,2 млрд т, геол. — 349 млн т (понад 80% заг.-союзних). Покищо експлуатуються М. р. лише у власне Никопільському рудному басейні. Тому, що їх якість гіршає, а запасів вистачатиме ще тільки на 40—50 рр., у майбутньому велике значення матиме розробка М. р. Великотокмацького родовища.

М. р. в Никопільському басейні відкрито 1874, експлуатацію розпочато 1886 р. Тому що попит на М. р. був великий, її видобуток швидко ріс і досягнув 1913 р. 275 900 т, тобто 22% продукції Рос. Імперії (продукція другого родовища — Чіятурського в Грузії — 966 000 т) і 11,5% світової. У 1919—21 рр. видобуток руди зовсім припинився, але пізніше почав швидко зростати і у 1925 становив 241 000 т (30,5% всесоюзного), особливого піднесення зазнав у 1935 р. (1,0 млн т), згодом поступово зменшувався, під час нім. окупації доходив до 120 000 т на рік. У післявоєнні роки видобуток М. р. все далі посилюється і

дійшов до 4,3 млн т у 1962 р.; одночасно частка укр. М. р. у всесоюзному видобутку зросла до 70% (на Чіятурське родовище припадає бл. 26%, на інші бл. 4%). У світовій продукції М. р. (1962 р. — 13 млн т) Україна посідає перше місце. Докладніше див. таблицю й діяграму (дані щодо України приблизні, бо сов. статистика не публікує продукції М. р. по поодиноких респ.):

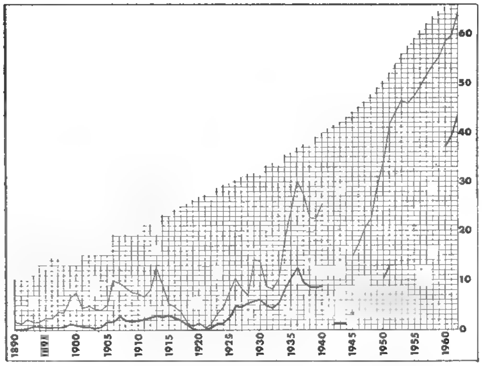

Видобуток манґанової руди в УССР (грубша лінія) і СССР (тонша лінія) у 1890—1962 рр. в млн центнерів

Рік	УССР в тис. т	УССР % до видобутку в СССР	СССР в тис. т
1900	90	12	755
1913	276	22	966
1928	531	75,5	702
1935	1 037	43,5	2 385
1940	893	35	2 557
1945	329	22,5	1 470
1950	1 010	30	3 377
1955	2 100	44,5	4 743
1960	3 700	63,5	5 872
1962	4 350	68	6 402

Попит України на М. р. лише на витоп чавуну становив у 1962 р. бл. 2,2 млн т. Тому що Україна експортує одночасно понад 2 млн т М. р. до РСФСР та ін. союзних республік і бл. 0,8 — 0,9 млн т за кордони СССР, бл. 30% свого попиту вона мусить покривати імпортом чіятурської руди, з частини якої виробляється ферроманґан (на Запорізькому зав. ферросплавів; продукція у 1960 р. бл. 600 000 т).

Експорт М. р. з України за кордон становив щороку в тис. т: 1913 — 91, у 1920-их рр. — бл. 200, у 1930-их — бл. 300, у 1950-их — понад 400, а на поч. 1960-их рр. до 800–900 (також бл. 90 000 т ферроманґану). За країнами вивозу укр. експорт М. р. зовсім змінився (у % всього експорту): у 1927–1937 рр. — до ЗДА — 30, Франції — 20, Німеччини — 14, Бельгії–Люксембурґу — 10, Польщі — 7, до ін. країн — 19; у 1955–63 рр. (приблизно) до Польщі — 35, Чехо-Словаччини — 34, Сх. Німеччини — 15, Угорщини — 8, Болгарії — 5, до ін. країн — 3.

Див також *Никопільський манґановий басейн.*

Література: Каниболоцкий П. О распределении марганцовых руд на Украине. Научные Записки Днепропетровского Университета, т. 27. 1941; Бетехтин А. Промышленные марганцевые руды СССР. М.-Л. 1946; Корисні копалини України — на службу ком. будівництву, зб. за ред. О. Храмова, Ін-т Економіки АН УРСР. К. 1962; Varentsov I. M. Sedimentary manganese ores. Ілсвір 1964.

С. Процюк

Манджурія, країна в півн.-сх. частині Китаю, яка на сх. і півн. сх. межує з *Зеленим Клином;* бл. 800 000 км² і 50 млн населення; столиця *Мукден.* Назва М. походить від тунґузького племени манджурів, яке створило тут у першій пол. 17 в. сильну державу, а від 1644 до 1912 його династія правила Китаєм. В кін. 19 в. на території М. Росія збудувала *Східньо-китайську* (манджурську) *залізницю,* як продовження сибірської; тоді в М. виникли перші укр. колонії. У 1905 р. М. була тереном рос.-японської війни, пізніше тереном впливів Японії (півд.) і Росії (півн.). По упадку Рос. Імперії в 1917–28 рр. М. була фактично незалежною від центрального китайського уряду, потім піддалася урядові китайських націоналістів, а після збройної японської інтервенції 1931 р. існувала до 1945 р. як буферна держава Манджу-Ґо, залежна від Японії. По капітуляції Японії 1945 знову складова частина Китаю, тепер Китайської Народної Республіки. Укр. колонії в М. існували до 1945 р. — див. *Китай.*

Манджурська Окружна Рада, центр. установа українців у Манджурії, постала в липні 1917 в Харбіні, об'єднувала 9 укр. громад і різні гуртки (див. *Китай*); гол. І. Мозолевський, чл. П. Твердовський, С. Кукуруза, М. Юрченко (секретар). З 1921 діяльність М.О.Р. занепала.

«Манджурський Вісник», інформаційний тижневик, виходив у Харбіні (Манджурія) в 1932–37 рр., гол. ред. І. *Світ;* містив важливі відомості про українців на Далекому Сході.

Мандзюк Микола (*1902), укр.-кан. гром. і політ. діяч у Манітобі, за фахом адвокат; з 1957 р. посол до федерального парляменту від проґресивних консерватистів.

Мандичевський Євген (1873–1937), письм. родом з Галичини, учитель гімназій у Перемишлі, Тернополі та ін., ред. ж. «Молодіж» (1904–05). Друкувався в «ЛНВ» й «Буковині». Зб. новель з життя селянства й учнівської молоді «З

живого й мертвого» (1901), «Судьба» (1906), «В ярмі» (1907) та ін.

Мандичевський Євсевій (1857—1929), музикознавець родом з Буковини; архівар Віденського Т-ва приятелів музики і проф. Віденської Консерваторії; дослідник, ред. і вид. зб. творів Й. Брамса, Й. Гайдна, Й. Баха, Ф. Шуберта та ін.; кілька творів для фортепіяна, хору і сольоспіву на укр. тексти, розвідка про С. Воробкевича.

Мандичевський Іван (1854—1925), гром. діяч; належав до гуртка І. Франка і М. Павлика й був з ними заарештований 1877 р. і засуджений (1878); згодом адвокат у Станиславові; листувався з М. Драгомановим.

Мандрика Микита (*1886), поет, публіцист і гром. діяч родом з Київщини, 1917 чл. Центр. Ради, пізніше на дипломатичній службі УНР; на еміґрації в Чехо-Словаччині, з 1929 в Канаді. Почав друкуватися з 1905 р., м. ін. у Києві появилася зб. поезій «Пісні про Анемону» (1917), в Канаді зб. «Золота осінь» (1958), в якій зібрані поезії з 1905 до 1957, «Радість» (1959), епічна поема «Мазепа» (1960) й ін.; репортажі з подорожів «Через моря і океани» (1941). Праці і ст. на теми правничі (зокрема з ділянки міжнар. права), екон., політ., літературознавчі, серед ін. «Теорія господарської демократії» (1934); заступник През. УВАН у Канаді.

М. Мандрика

Мандрики, коз.-старшинський рід, відомий з 16 в. Кілька М. записано до коз. реєстру 1649 р. У 17–18 вв. в руках цього роду було сотництво кобижчанське, київського полку (1672 — 1781). М. були споріднені з Полуботками, Ханенками та ін. великостаршинськими родами Гетьманщини. Матвій М., сотник кобижчанський (1703–05), противник союзу України з Москвою, казав, що «не буде в нас, на Україні добра, поки сей гетьман (Мазепа) живий буде, бо сей гетьман одно з царем розуміє», за що був страчений 1705 р.

Мандрівки, див. *Міґрація.*

Мандрівні дяки, студенти-бурсаки, вихованці духовних шкіл, іноді й духовні особи без посади, що, мандруючи по Україні в 17–18 вв., заробляли гроші приватним навчанням, іноді і в школах; в народі М. д. називали ще «пиворізами». М. д. спричинилися до розповсюдження рукописної літератури, влаштовували театральні вистави, ходили з вертепом. Література М. д. є запізненою паралелею до зах.-евр. середньовічних «голіярдів». Це здебільша гумористичні та бурлескні твори, вірші-травестії, пародії, сатири: поема про попа Негребецького, «Синаксар выписан із служби дванадцяти нетлінних братів Коропських на пам'ять пиворізам о ізобліченії сивухи»; гумористичні діялоги, ліричні поезії. Найвизначніший твір у прозі — автобіографія Іллі Турчиновського; серед ін. авторів: Микола Мазалевський й ін. Починаючи з інтермедій М. *Довгалевського*, типи бурсаків зустрічаються і в пізнішій літературі (В. Наріжного, М. Гоголя, Г. Квітки-Основ'яненка, І. Тобілевича). Вплив мови і стилю М. д. помітний від І. Некрашевича до І. Котляревського і «котляревщини» першої пол. 19 в. Творчість М. д. досліджували І. Франко, М. Петров, П. Житецький, П. Єфименко, О. Білецький, П. Попов.

Література: Житецький П. «Енеїда» Котляревського у зв'язку з оглядом літератури XVIII ст. К. 1919; Білецький О. Хрестоматія давньої укр. літератури. К. 1949.

Д. Ч.

Маневич Абрам (1881—1942), маляр жид. походження родом з Білоруси; закінчив Київ. Художнє Училище (1905), студіював у Мист. Академіях Мюнхену та ін.; співзасновник і проф. Укр. Держ. Академії Мистецтв у Києві (1917–19); з 1922 у ЗДА; персональні виставки, з них дві у Києві (1910, 1916). Перев. пейзажі: ліричні краєвиди України (гол. Києва); пізніше твори М. набули епічного і символічного характеру.

Маневичі (II—6), с. м. т. на Волинському Поліссі, р. ц. Волинської обл.; 3 400 мешк. (1959).

Манжара Іван (*1930), поет родом з Сумщини; друкується з 1944 р., пише перев. в жанрі офіц.-«викривальної» байки. Зб. байок і гуморесок: «Гірка правда» (1956), «Геть сміття без вороття» (1959).

Манжула Степан (1885–?), гром.-політ. діяч на Кубані, за фахом аґроном; чл. РУП, 1917—20 чл. Кубанських Рад і один з лідерів самостійницької проукр. течії. На еміґрації в Празі й на Закарпатті (гром. діяч на Береґівщині, багато зробив для піднесення укр. села). 1945 вивезений большевиками з Праги, дальша доля невідома.

С. Манжула

Манжура (псевд. Іван Калічка) Іван (1851–93), поет, фолкльорист і етнограф, родом з Харкова, д. чл. Іст.-філол. т-ва

при Харківському Ун-ті (з 1887) і моск. «Общества любителей естествознания, антропологии и этнографии» (з 1891). Учився М. у Харківському Ветеринарному Ін-ті (1870–71), з якого був виключений за політ. «неблагонадійність», і після того до кін. життя перебував під наглядом поліції, живучи при матеріяльній підтримці О. Потебні й М. Сумцова по селах Катеринославщини і в самому Катеринославі. Важка матеріяльна нужда була причиною передчасної смерти М. Як поет М. виступив у друку 1885 р. в тижневику «Степь», у 1889 р. видав першу зб. поезій «Степові думи та співи», тоді ж підготував до друку й другу зб. «Над Дніпром» та кн. літ. обробок нар. творчости «Казки та приказки і таке інше» (обидві зб. за життя поета не були надруковані). Соц. й інтимна лірика в наслідок його замилування етнографією зазнала великого впливу нар. творчости, з другого боку – була високомайстерною й цілком оригінальною в сучасній йому поезії, позначена пильною увагою до мови й вільною від зайвих поетичних прикрас, так що була високо оцінена не тільки сучасниками, а ще більше пізнішими дослідниками (Я. Айзеншток, М. Сайко, М. Бернштейн). З більших речей перу М. належать поеми-казки «Трьомсин-богатир», «Іван Голик», «Казка про хитрого лисовина...» Велика кількість непублікованого в спадщині М. пояснюється постійними цензурними утисками. Повніші вид. творів М. «Поезії» (ред. Я. Айзеншток, 1930), «Твори» (ред. М. Бернштейн, 1961).

І. Манжура

Як етнограф і фолкльорист, М. зібрав багато матеріялів, що були почасти друковані в зб. укр. пісень В. Антоновича й М. Драгоманова (1875). У 1890 р. вийшов зб. «Сказки, пословицы и т. п., записанные в Екатеринославской и Харковской губерниях», у 1894 – «Малороссийские сказки, предания, пословицы, поверья, записанные в Екатеринославской губернии», а почасти залишилися в недрукованій спадщині.

В. Манзій

Манзій Володимир (1884—1954), оперовий режисер родом з Києва; закінчив Київ. Муз. Училище; з 1925 режисер Харківської, з 1928 Київської опери; з великого числа вистав визначніші: «Тарас Бульба», «Утоплена» (М. Лисенка), «Льоенґрін» (Р. Ваґнера) та ін. Помер у Києві.

Манич-Гудило (VII–23) найбільше з Маничських озер, положене в центр. частині *Кумо-Маничської западини;* площа бл. 300 км², вода гіркосолона, влітку пересихає.

Манич Західній, р. на Долішньо-Донській низовині, ліва притока Дону, довж. — 219 км, сточище 39 200 км². Через *Невинномиський канал* і р. *Єгорлик* (ліва притока М. З.) у М. З. надходить вода з р. Кубані; судноплавний від гирла до станиці Пролетарської; води М. З. використовуються для зрошення.

Манич Східній, р. в півд.-сх. частині *Кумо-Маничської западини,* довж. – 230 км, сточище – понад 20 000 км²; маловодна, пересихає, гирло губиться на Надкаспійській низовині.

Манізер Матвій (* 1891), сов. скульптор-монументаліст нім. походження, народжений у Петербурзі; пам'ятники Шевченкові в Харкові (1935), Києві й Каневі (1939); пам'ятники багатьом сов. політ. і культ. діячам в СССР і зокрема на Україні.

Манітоба, одна з степ. провінцій *Канади,* утворена 1870 р., положена майже на сер. між Атлантійським і Тихим океанами (див. карти на 933 і 936 стор.), площа – 650 100 км², 922 000 мешк. (1961).

З геогр. погляду М. поділяється на дві нерівні частини. Значно більша, півн.-сх. частина, за винятком низовини над Гудзоновою затокою, розташована на кристалічному масиві Канадського щита, має типово льодовиковий краєвид; тут багато оз., багон, голих скель; суворий клімат, вона вкрита шпильковими лісами, на півн. – тундрою і майже незаселена. Великі донині слабо використані ліси й мінеральні багатства (нікель, мідь, цинк, золото, срібло, оливо й ін.) та велетенські джерела гідроелектричної енерґії становитимуть підставу госп. розвитку цієї частини М. в майбутньому.

Менша, півд.-зах., частина М. збудована з поземно уложених лупаків, пісковиків і вапняків крейдового віку, прикритих грубими шарами льодовикових відкладів. Вона складається з двох обл.: Манітобської, або Вінніпезької низовини на сході та сх. окраїн Саскачеванської височини, розмежованих між собою вузькою смугою горбів, т. зв. Манітобською куестою (найвища точка 832 м). На Манітобській низовині зосереджена майже вся людність М. та її госп. й культ. життя. Тут обабіч р. Ред і Ас-

сінібойн та в сусідстві з манітобськими оз. (Вінніпеґ — 24 400 км², Манітоба — 4 700 км², Вінніпеґозіс — 5 400 км², Седар, Давфін, Мус й ін.) простягається родюча низовина, кол. дно льодовикового оз. Аґассіз. Перев. чорноземні ґрунти й континентальний клімат з довгими (6 і більше місяців) і суворими зимами (сер. температура січня бл. — 20°Ц.), але теплим літом (сер. температура липня +18 до +21°Ц.) й задовільними опадами (бл. 500 мм) створили вигідні умови для рільництва (яра пшениця, овес, ячмінь, льон, дещо цукрових буряків і городини) та годівлі свійських тварин; на сіль.-госп. сировині розвинулася різноманітна пром-сть.

Госп-во М. пройшло за короткий час всі етапи розвитку від найпримітивнішого, що базувалося на рибальстві й ловецтві, до модерного високо-індустріялізованого. Сіль. госп-во становить тепер (1961) 24,2% вартости всієї продукції М.; заг. збір гол. культур (в млн бушлів на 1962 р.) такий: овес — 89, пшениця — 82, ячмінь — 21, льон — 8,2; ч. домашніх тварин (в тис.): рогатої худоби — 982, свиней — 331, овець — 76 (1940 — 244), коней 46 (306). Роди пром-сти: харчова (млинарська, м'ясобойна й м'ясоконсервна, молочна, спиртова, пивоварна, шкіряна, цукроварство), будів., машинобудів. і металюрґійна, текстильна й одягова, взуттєва, ліс. (деревообробна, паперова), цементова, видобуток металів (вартість 72 млн дол., в тому ч. нікля на 50 млн).

Людність М. становила (в тис.): 1870 — бл. 20, 1881 — 62, 1901 — 255 (в тому ч. 28% в містах), 1961 — 922 (в тому ч. в м. 59,2%); 53,5% людности М. скупчено в околицях Вінніпеґу. Зміну в стані людности видно з таблиці:

Рік	Вся людність в 1 000	Українці в 1 000	Українці у % до всієї людности
1911	461,4	31,1	6,8
1921	610,1	44,1	7,2
1931	700,7	73,6	10,5
1941	729,7	89,8	12,3
1951	776,5	98,8	12,7
1961	921,7	105,4	11,4

Фактично ч. українців, тобто осіб укр. походження, є дещо більше (див. стор. 934). Ч. гол. етнічних груп М. за переписом з 1961 таке (в тис., в дужках у % до всієї людности): бріт. походження — 396,4 (43,0), укр. — 105,4 (11,4), нім. — 91,8 (10,0), франц. — 83,9 (9,1), голл. 47,8 (5,2), поль. — 44,4 (4,8), сканд. — 37,7 (4,1).

Українці оселювалися в М. від самого поч. іміґрації до Канади. Вже в 1890-их рр. укр. колонії виникли в Стюартбурн, Овкбурн, Ґімлі, Сіфтон, Селкірк, Етелберт й ін., які в наступні роки значно поширилися. Укр. поселення помітні в краєвиді своєрідною формою будов, зокрема стилевих укр. церков; чимало з них має укр. назви, напр.: Город, Долини, Зоря, Згода, Комарно, Куліш, Могили, Озерна, Ольга, Петлюра, Рутенія, Січ та ін.

Поступово, щораз більше ч. українців поселювалося в М., так що 1961 р. їх жило 61,2% в м., в тому ч. 51,9% у самому Вінніпеґу. На 20 округ М. українці становлять в 2 з них 30-40% всього населення, в 4 — 20-30%, в 5 — 10-20%, в 4 — 5-10%.

Гром., рел., культ. й госп. життя манітобських українців зосереджене в столиці М. й найбільшому осередку українців у Канаді *Вінніпеґу* (54 000 українців на 475 000 всіх мешк.). Значно меншими скупченнями є міста: *Брандон* (2 100 українців на 28 200 всіх мешк.), відомий з учительської семінарії для двомовних англ.-укр. шкіл з 1907 р., Портедж ля Прері (1 200 на 12 400), Флін Фльон (1 100 на 11 000), *Давфін* й ін.

Із 105 400 осіб укр. походження М. 79,6% народилися в Канаді; тільки 85,2% подали укр. мову, як свою рідну; порівняно з 1951 знання рідної мови зменшилося на 13%. Процес асиміляції (див. стор. 948) є найсильніший у Вінніпеґу, де укр. мовою користуються 73,4% українців. З часом збільшується рел. диференціяція українців; у 1961 стан був такий:

	в тис.	%
католики	64,8	61,5
гр.-православні	21.2	20,1
євангелики	15,8	15,0
інші	3,6	3,4

Література: Див. стор. 948; Dominion Bureau of statistics. Census of Canada. Оттава; M o r t o n W. Manitoba, a History. Торонто 1957; Dominion Bureau of statistics. Canada Yearbook 1963—64. Оттава 1964.

І. Тесля

Мануїльський Дмитро (1883—1959), большев. діяч, родом з Крем'янеччини на Волині. Вчився в Петербурзькому ун-ті, потім у Сорбонні, де належав до рос. соц.-дем. ґруп, але дописував і до укр. соц. преси; большевиком став у 1917. У 1918 — чл. Наркомпроду РСФСР і чл. рос. делеґації для мирних переговорів з Україною; 1919 — активний діяч КП(б)У, учасник недозволеної Москвою опозиційної конференції в Гомелі, після якої однак швидко перейшов на бік Москви, видавши Ленінові опозиційні наміри Ю. *Лапчинського* і його групи «федералістів». У 1919—20 — чл. Всеукрревкому, в 1920—21, під час голоду, наркомзем України, в 1921—22 — секретар ЦК КП(б)У та ред. «Коммуниста». З 1922

працював у *Комінтерні,* в 1928–43 рр. його секретар, відповідальний за проведення сталінських чисток і терору в апараті Комінтерну та в закордонних компартіях. Протягом 1944–50 – мін. закордонних справ УССР, гол. делеґації УССР в ООН, де виступав із промовами проти укр. еміґрації. Після 1950 попав у неласку; знову почали згадувати М. по смерти Сталіна, але до активної політ. діяльности він вже не повернувся.

Мануйлович Іван († 1740), держ. діяч Гетьманщини першої пол. 18 в., родич гетьмана Д. Апостола. За гетьмана І. Скоропадського знатний військ. товариш (1711), осавул Ген. Артилерії (1713–14), сотн. глухівський (1714–28). У 1724–27 – один з трьох «правителів» Ген. Військ. Канцелярії, за гетьмана Апостола – ген. осавул (1728–38).

Манченки (IV–16), смт. Харківського р-ну Харківської обл.; 8 800 меш. (1959).

Манштайн (Manstein) Христоф Герман (1711–57), німець з Курляндії, на рос. і пруській військ. службі, автор мемуарів: «Memoires historiques, politiques et militaires sur la Russie», 1771 (видані також англ., нім., рос. мовами), що охоплюють 1727–44 рр.; в них багато місця присвячено укр. справам, зокрема незалежницьким змаганням укр. козаків, що «були колись вільною нацією».

Манявський Скит, манастир, заснований 1611 р. б. с. Манява (тепер Богородчанського р-ну Івано-Франківської обл.) в Ґорґанах *Йовом Княгинецьким* з ставропігіяльним правом царгородського патріярха Тимотея II (1620). Мав значне ч. братії (до 200 в пол. 17 в.) і приєднані манастирі в Угорниках, Товмачику, Коломиї і Сучавиці (на Буковині) та чималий вплив на ін. гал. манастирі (Унів, Лаврів, Підгірці, Улюч). Хоч обведений оборонним муром з 3 баштами, був знищений турками 1676 р., але скоро відбудований (1681); славився гол. іконостасом роботи монаха Йова *Кондзелевича* і його гуртка (1698–1705) з помітним бароковим впливом. У той час М. С. приступив до церк. єдности з Римом, але знову повернувся до православія аж до закриття австр. урядом у 1785 р. Іконостас продано до церкви в Богородчанах («богородчанський»), 1923 приміщено в Укр. Нац. Музеї у Львові. До наших часів залишилися оборонні мури з баштами та руїни манастиря. М. С. оспіваний в поемі «Скит Манявський» І. Могильницького; йому присвячені праці: «Історія Скиту Манявського» Ю. Целевича (1887), зб. «Скит Манявський і Богородчанський іконостас» – праці М. Драгана, В. Пещанського, І. Свєнціцького (з альбомом), вид. Укр. Нац. Музею у Львові (1926). *о. М. В.*

Вежа Скиту Манявського

Маньїно (Magnino) Лео (*1911), італ. вчений – японіст і гром. діяч, д. чл. НТШ, чл. Управи Т-ва італ.-укр. приязні; праці про Японію, Зелений Клин (М. є знавцем проблем укр. поселення на Далекому Сході) тощо.

Маньківка (V–11), с. в півд.-зах. частині Придніпровської височини, р. ц. Черкаської обл.; 5 400 меш. (1959).

Маньківська Ганна (*1901), співачка, меццо-сопрано; виступала на поч. 1930-их рр. у Харківській опері, згодом у Київській (1934–38) і Ленінградській; Кармен (в одноіменній опері), Амнеріс («Аїда»), Лель («Снігуронька») та ін.

Маньківський Борис (1883–1962), невропатолог родом з м. Козельця, д. чл. АМН СССР, проф. Київ. Мед. Ін-ту (з 1923), деякий час наук. керівник Київ. н.-д. психоневрологічного ін-ту; праці (140) присвячені питанням розсіяної склерози, нервової патології при гіпертонічній хворобі, нейроінфекції, вивченню пухлин гол. мозку, нервово-м'язової патології, проблемам судинної патології гол. мозку тощо. М. докладно описав спалах енцефаломієлополірадикулоневриту.

Г. Манько

Манько Григорій (*1885), оперовий співак – баритон і актор, соліст Харківської (1925) і Київської опери (1934–42); характерні ролі – князь Ігор (в одноіменній опері), Сват («Русалка»), Крушина («Продана наречена»), Голова («Ніч перед Різдвом») та ін.; знімався у фільмі «Наталка Полтавка» (Возний); тепер у Торонто (Канада), працює як виконавець і педагог під прізвищем Ярошевич.

Л. Манько

Манько Леонид (1863–1922), драматичний актор школи М. Кропивницького, з

1882 у його трупі; згодом у М. Старицького (1885–90), Д. Гайдамаки, Г. Деркача, О. Суслова, О. Суходольського та ін. на ролях простаків, коміків та характерних: Печериця («Крути та не перекручуй»), Голохвостий («За двома зайцями»), Писар («Бурлака») та ін.; автор популярних п'єс, м. ін. «Нещасне кохання» (переробка з Островського), «Кара Божа», «Краще своє латане, ніж чуже хватане» й ін.

Мара (споріднене з санскритським marate — смерть), жін. постать в укр. нар. мітології й у віруваннях ін. слов. народів, що може приймати вигляд тварин, рослин і неживих предметів, фантастичний потворний привид, примара. Словом М. визначають також чорта, звідки лемківська назва для нього — марник. М. була також назвою для домовика.

Марганець (VI–15), м. обл. підпорядкування в Дніпропетровській обл. на правому березі Каховського водосховища, постале 1938 в результаті об'єднання низки робітничих осель; 35 000 меш. (1959); центр *Никопільського манґанового басейну.* Видобуток манґанової руди, збагачувальні фабрики, зав. для ремонту гірничого устаткування; гірничий технікум, вечірній відділ Криворізького Гірничорудного Ін-ту.

Маргара Іван, ботанік-фізіолог, учень акад. А. Холодного, співр. УАН; досліджував явище стікання у злаків, друковані праці укр. і нім. мовами; у 1930-их рр. заарештований, дальша доля невідома.

Маргарит (з ґрец. — перли), зб. проповідей, приписуваних Йоану Золотоустому. Частина з них (бл. 20) була поширена на Україні по 13 в. у слов. (ймовірно болг.) перекладі. М. появився друком в Острозі (1595–96), пізніше в Москві. Під впливом укр. рукописів кн. А. *Курбський,* перебуваючи на Волині, почав складати «Новий Маргарит». Рукопис (з численними українізмами) переховується в Німеччині.

Маргаритка багаторічна, див. *Стократка багаторічна.*

Марґолін Арнольд (1877–1956), жид.-укр. політ. і гром. діяч, адвокат у Києві, оборонець у політ. процесах, гол. жид. т-ва «Територіялістів», чл. ЦК рос. партії Нар. Соціялістів (до 1917). З 1918 чл. УПСФ, чл. Ген. суду УНР (1918), тов. мін. закордонних справ у кабінеті Чехівського, чл. укр. місії в переговорах з франц. командуванням в Одесі, чл. дипломатичної місії УНР на мирову конференцію в Парижі, згодом посол УНР у Лондоні. З 1922 в ЗДА, обстоював право укр. народу на самостійну державу і виступав в обороні чести гол. отамана С. Петлюри; д-р г. к. УВУ, чл.-кор. УВАН у ЗДА, проф. Укр. Техн. Ін-ту в Нью-Йорку, співр. тижневика «Нар. Воля». Численні правничі й публіцистичні праці, м. ін.: «Украина и политика Антанты» (1922), „The Jews of Eastern Europe" (1926), „From Political Diary, Russia, the Ukraine, America 1905-1945" (1946).

А. Марґолін

Марґулян Арнольд (1872–1937), оперовий диригент, брав чільну участь в орґції укр. опери в Києві; диригував операми: «Принцеса Турандот» (1927), «Майстерзінґери» (1928), «Аїда», «Захар Беркут» та ін.; з поч. 1930-их рр. — у Харківській опері.

Марджанішвілі Коте (Марджанов Костянтин; 1872–1933), грузинський режисер; з 1897 на рос. сценах, гол. на Україні; з 1909 в Москві, в 1919 гол. режисер Київ. Театру ім. Леніна (кол. Соловцова), гол. комісії націоналізації театрів і комісар київ. театрів; з 1922 у Грузії.

Марена, постать укр. нар. мітології, відома також у ін. слов'ян. Дехто з дослідників вважає М. богинею весни та води й ототожнює її з літописною *Мокошшю.* В нар. обрядах, виконуваних у першій пол. березня і на св. Івана, або «на Купала», М. називали жіночу подобу, ляльку, зроблену з деревця або соломи, оздоблену вінками, квітами і стьожками, яку носили в супроводі весняних і купальних пісень або, поставивши в обраному місці, виводили навколо неї хороводи, ігри й танки, а потім кидали у воду або спалювали на вогнищі чи закопували в землю. В нар. піснях М. виступає як «Маринка-Купалочка».

Марена звичайна (Barbus barbus L.), риба родини коропових, довж. до 85 см, вага до 4 кг; на Україні поширена в басейні Дунаю. У Дніпрі, Дністрі та Бозі розповсюджений підвид — М. дніпрова (B. b. borysthenicus Dybowski) вагою до 5 кг, в карп. річках поширена М. балканська (B. meridionalis Petenyi) вагою до 300 гр. Пром. значення М. невелике.

Маренка (Asperula L.), рід однорічних або багаторічних рослин, іноді півкущиків з родини маренуватих; коріння багатьох видів має червоний пігмент, завдяки чому їх використовують як барвник. На Україні росте бл. 27 видів. Найпоширеніші: М. пахуча (A. odorata L.) в листяних і мішаних лісах, крім півд. Степу; уся рослина, особливо квітки, має кумарин, тому її вживають для надання аромату винам, тютюну й махорці; М. сте-

люшка [A. humifusa (M. B.) Besser] росте на кам'янистих схилах і приморських пісках; М. красильна (A. tinctoria L.) на степ. схилах, сухих луках, ліс. галявинах.

Маренков Олекса (1888–1942), маляр-графік, працював у Харкові гол. у галузі книжкової графіки і пляката; обкладинки до творів Ю. Яновського «Рейд», Остапа Вишні «Усмішки літературні», Л. Глібова та ін.; пейзажі.

Марзєєв Олександер (1883–1956), гігієніст, д. чл. АМН СССР (з 1944), з 1931 – дир. Укр. н.-д. ін-ту комунальної гігієни, з 1934 проф. Харківського, з 1944 Київ. Мед. ін-тів; праці (понад 130) присвячені питанням комунальної гігієни, епідеміології та орг-ції санітарної справи. М. брав участь у складанні санітарного законодавства України та в розбудові мережі санітарних станцій.

Маринич Григорій (1876–1961), драматичний актор характерного пляну родом з Катеринославщини; з 1906 в трупі П. Саксаганського та І. Тобілевича, Т. Колісниченка (1910) і в Київ. Театрі М. Садовського (1911–14); з 1919 в Укр. Драматичному Театрі ім. Т. Шевченка, 1925–57 рр. в Дніпропетровському. М. зіграв бл. 500 ролей; Бобчинський («Ревізор»), Сват («Назар Стодоля»), Свідок («По ревізії»), Куць («Лісова пісня»), ганчірник («Ткачі»).

Г. Маринич

Маринович Микола (1861–1944), полк. австр. армії, згодом УГА, на поч. листопада 1918 р. керував бойовою операцією у Львові. У 1944 р. закатований больш. партизанами в Галичині.

Маринченко Костянтин (* 1903?), драматичний актор, на сцені у пересувному роб.-сел. театрі у Кіровограді (з 1933), в Чернігівському муз.-драматичному театрі ім. Т. Шевченка (1934–41), тепер у Закарпатському муз.-драматичному театрі, перев. на героїчних ролях.

Марійські Товариства, станові церк. орг-ції, канонічно створювані церк. владою з метою поглиблення духового життя чл. завдяки особливому культові Богородиці й зверхньому апостольству; засновані єзуїтами (о. Й. Лейнісом) в кін. 16 в. На Україні М. Т. дозволив організовувати по школах папа Павло V (бреве з 3. 12. 1615) на прохання митр. Й. Рутського. У 17–18 вв. їх було 30–40 у василіянських школах. У другій пол. 19 в. М. Т. відновлено в Галичині (о. І. *Дольницький*), у 1920-их рр. їх поширив по школах о. Й. *Маркевич* та об'єднав у Марійському Т-ві Молоді (М.Т.М.) у Львові, ставши його першим гол. (другий о. І. *Назарко*). 1939 р. існувало бл. 250 М. Т. з 20 000 членами. М. Т. поділялися на Марійські Дружини (М.Д.) для молоді сер. шкіл і для старших, Марійські кружки для дітей і Марійські Союзи Спомагаючі. 1904 р. у Львові постало М. Т. Пань (гол. О. *Бачинська*, духовний провідник о. Т. *Галущинський*), а за ним в ін. м. Галичини. 1937 р. на з'їзді в Гошеві М. Д. зцентралізувалися у т. зв. Секретаріят М. Д. з-поміж інтеліґенції, з окремим статутом (духовний провідник о. І. Назарко, гол. Є. Шарко), спочатку тільки жінок, з 1938 і чоловіків. Перша чоловіча дружина виникла в Ярославі.

Централя М.Т.М. у Львові розвинула інтенсивну вид. діяльність: журн. «*Поступ*» для студентів, «*Наш Приятель*» – для дітей, «Вісник Марійського Товариства» (з 1926 неперіодично, потім як квартальник); серії книжечок «Бібліотека Нашого Приятеля», «Цікаві оповідання», календарі тощо; вела апостолят доброї преси (поширено понад 2 млн книжок), харитативну акцію, відвідування шпиталів і т. п. М.Т.М. організувало т. зв. замкнені реколекції, конґреси (1937 учнів сер. шкіл) тощо; кожна місц. орг-ція відбувала двічі на місяць сходини для поглиблення рел. світогляду. На Закарп. Україні існувало кільканадцять М. Д. Тепер є по кільканадцять М.Д. жін. молоді в ЗДА, Канаді, Бразілії й Арґентіні. о. *І. Назарко*

Марітчак Олександер (* 1887), адвокат, оборонець у політ. процесах. політ. діяч, проф. міжнар. права Львівського Таємного Ун-ту, Держ. ун-ту ім. І. Франка у Львові (1939–41) і Укр. Високої Екон. Школи у Мюнхені (1946–49); чл. Укр. Нац. Ради ЗУНР, у 1921—23 рр. шеф канцелярії уряду през. Є. Петрушевича у Відні та секретар Зах.-Укр. Т-ва Ліґи Націй; діяч УНДО (чл. ЦК), у якому до 1930 р. репрезентував групу, що скупчилася б. тижневика «*Рада*». Тепер у ЗДА.

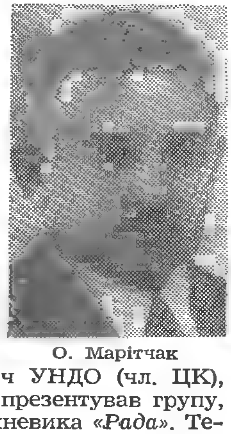
О. Марітчак

Маріюпіль, кол. назва м. *Жданова*.

Маріюпільський могильник, пізньонеолітичний могильник (кін. III тисячоліття до Хр.) над Озівським м. поблизу

м. Жданова у вигляді однієї могили, 28 м довжини; у ньому 120 поховань трьома ярусами один над одним, покійники посипані червоною вохрою, б. них крем'яне і кістяне приладдя, прикраси та кам'яні бойові булави (М. Макаренко, 1930). Див. ЕУ 1, стор. 378-79 і мал. 289, 12.

Марія, мати Ісуса Христа, по Хр. стоїть на найпершому місці в христ. культі з перших сторіч; з 5 в. існували вже храми, присвячені М. Церква святкувала деякі події з її життя — Благовіщення, Введення в храм, Різдво. Теологічне уґрунтування культу М. виводиться з вселенського собору в Ефесі у 431 р., на якому окреслено постать М. поняттям «теотокос» — Богородиця. В наступні віки в почитанні М. приходили до вияву ін. елементи її істоти: Приснодіва, Пресвята, Владичиця, Заступниця всіх християн, Пренепорочна.

На христ. Сході богоматеринство М. було в центрі уваги (тому в іконографії завжди М. — Мати з дитям-Ісусом), на Заході натомість підкреслювано М.-Діву (Мадонна). Теологічне обґрунтування шанування М. в Сх. Церкві пов'язане з творами Івана Дамаскина, а в церк.-літургічній поезії з ім'ям Андрія Крітського. На Україні богословську думку Дамаскина відновив у 17 в. митр. Петро Могила. Нині богословське розходження Сх. і Зах. Церков у почитанні М. стосується насамперед догми Непорочного її Зачаття, проголошеної Кат. Церквою 1854 р. Богослужбово-літургічне шанування М. в Сх. Церкві давніше, ніж на Зах., і виявляється у численних акафістах, канонах, параклисах тощо. Особливий культ М. був засуджений реформаторами 16 в. і не існує у зах. некат. церквах.

Велика популярність М. на Україні позначилася в літературі, почавши від апокрифічних творів у княжій Русі («Книга рождества Діви-Марії», «Хождеціє Богородиці по муках», «Сон Богородиці» й ін.) аж до творчости Т. Шевченка («Марія») й П. Тичини («Скорбна мати»). Мотиви М. мають поважне місце в усній творчості, — в замовляннях («Ішла Божая Мати», «Заснула Пресвятая»), у величаннях і колядках («Божая Мати їстоньки носить», «На Йордані тиха вода стояла», «По всьому світі», «Пречиста Діва, Матка Христова»), у різного походження побожних піснях («Ой, зійшла зоря», «Пречистая Діво, мати Руського краю», «Волинь Почаєвом сливе»), у зверненнях («Матінко Божа») та ін. Низка місц. назв (с. Богородиця на Холмщині, Богородчани в Галичині тощо), назви рослин («Богородична коса») і т. д. стверджують культ М.

Перекази про чуда М. занотовані вже в літописі — розгром половців у 12 в. як кара за нищення майна Десятинної церкви. Подібні розповіді (вирятування Почаївського манастиря в другій пол. 17 в., коли на нього напали «турки з татарами») повторювалися віками до найновіших часів. Зокрема це стосується т. зв. чудотворних образів з зображенням М. у Києві, Корсуні, Холмі, Добромилі, Гошові, Самборі, Жовкві, Зарваниці й ін. (див. також *Ікона*). Особливо відомий образ у Почаєві (візант. походження, що його 1597 р. передала до манастиря попередня власниця Анна Гойська) та в Ченстохові в Польщі (привезений з Візантії в добу Володимира В., був на Зах. Україні й 1382 р. з Белзу перевезений до Польщі). Крім звичайного на цих образах зображення М. з Дитям, на Зах. популярні «кальварійні» (розп'ятий Христос, а б. нього М. й апостол Іван) зображення, а на Сх. група «Деісуса» (Христос на троні й М. та Іван по боках). Відоме мозаїчне зображення М. як «Оранти» в гол. абсиді Софійського собору в Києві.

Чудотворна ікона Почаївської Божої Матері

Свята на честь М. посідають визначне місце в календарі, між ними Благовіщення — 25. 3 (за церк. календарем), Успіння — 15. 8., Різдва Марії — 8. 9. і Введення — 21. 11. На Україні шанується майже як нац. свято Покрови — 1. 10., кол. храмове свято на Запоріжжі. М. присвячені визначні святині України, серед них *Києво-Печерська Лавра, Десятинна* (1039) церква, храми у Володимирі, Галичі, Холмі, *Почаївська лавра* й ін. У цих церквах звич. зберігалися славні образи, часто пишно оздоблені (згадка про кн. Володимира, що «образ Пречистої Богородиці окував сріблом і коштовними каміннями»).

Особливий культ М. плекають *Марійські Товариства.*

Багатий маріологічний матеріял є в численних творах, почавши від «Акафіста» (1648) єп. *Симеона* Полоцького до марійських проповідей о. Ю. *Дзеровича* й монографії о. І. *Дольницького* «Введення в Храм».

І. К-ий

Марія, дочка кн. Володимира В., див. *Доброніга.*

Марія-Повч (Máriapócs), селище Саболчського комітату півн.-сх. Угорщини, бл. 3 500 меш. — гр.-католиків, здебільша зугорщених українців. Манастир оо. Василіян (заснований 1749) був довший час рел.-культ. осередком закарп. українців; у манастирі чудотворна ікона «сльозипроливаючої Богоматері». М.-П. відоме відпустове місце закарпатців до 1919 та в 1939–44, зокрема на Успіння. Тепер манастир скасований.

Марія Повч

Марія Терезія (1717–80), нім. цісарева (з 1740), королева Угорщини й Чехії, архикнягиня Австрії з династії Габсбурґів; дочка цісаря Карла VI, дружина кн. Франца Стефана Льотрінґського (з 1745 нім. цісар — Франц I). 1772 здобула в поділі Польщі Галичину, 1774 від Туреччини — Буковину. В новоприєднаних краях здійснила, як і в. усій державі, низку реформ: зреформувала адміністрацію, фінанси, судівництво і шкільництво, скасувала кріпацтво, яке замінила на панщину (1773), зменшила привілеї маґнатів, піднесла хліборобство й ремесло; гр.-кат. духовенство зрівняла в правах з латинським і відкрила для нього (1774) духовну семінарію у Відні (*Барбареум*), доручила укр. ієрархії засновувати нар. школи. Ці реформи, що їх провадила М. Т., разом із своїм сином і співреґентом *Йосифом II* (з 1765), були підставою піднесення укр. населення з культ. й екон. відсталости в добу поль. чи тур. володіння.

Мар'їнка (VI–18), с. м. т. в півд.-зах. частині Донбасу, р. ц. Донецької обл.; 7 800 меш. (1959); видобуток вугілля, шиноремонтний зав.

Маркевич Арсен (1855–1942), історик і археолог родом з Берестя, дослідник Криму, чл.-кор. АН СССР, гол. Таврійської ученої архівної комісії та ред. її «Известій», проф. Таврійського Ун-ту, згодом Кримського Пед. Ін-ту; низка праць з історії й археології Криму.

Маркевич Григорій (1847–1923), гром. діяч, педагог і письм. у Полтаві, ред. газ. *«Рідний Край»*, організатор укр. друкарні й книгарні, видавець укр. підручників і творів укр. письменства (І. Тобілевича, М. Кропивницького, А. Кащенка та ін.); автор праці про виборний принцип укр. духовенства, поезій тощо; один з ініціяторів побудови пам'ятника І. Котляревському в Полтаві й заснування школи його імени.

Маркевич Іван (1905–1961), актор театру ім. І. Франка в Києві (з 1927), на характерних ролях; Петро («Суєта»), Освальд («Король Лір»), Вакуленко («Калиновий гай»), Карпо Сидорович («Не називаючи прізвищ»), Порш («Арсенал»).

Маркевич Йосафат Іван (1880–1959), церк. і виховний діяч, василіянин, організатор Марійських Дружин Молоді; публікації й ст. на теми виховання й орг-ції молоді, засновник і ред. ж. *«Наш Приятель»* (1922–33), *«Поступ»*, серії «Правда» (18 чч.), «Цікавих оповідань» (20 чч.) й ін. Помер на еміґрації в Чікаґо.

о. Й. Маркевич

Маркевич Микола (1804–60), історик, етнограф, поет і музика-композитор, приятель Т. Шевченка, нар. у с. Турівці на Прилуччині, де перев. жив і помер; студіював у Петербурзі (у пансіоні при Пед. Ін-ті) і в Москві (вчився музики у Дж. Фільда). Близький до декабристських літ. кіл. (писав вірші, перекладав на рос. мову Шекспіра й Байрона тощо), М. з великим захопленням зустрів поезії К. Рилеєва, присвячені визвольній боротьбі України в минулому. Вся літ. й наук. творчість М. була просякнена патріотичним духом. 1831 р. він видав у Москві свої «Украинские мелодии», де у віршах рос. мовою оспівував героїчне минуле України. Протягом довгих літ М. збирав матеріяли до історії України, м. ін. в архівах, зокрема в чернігівських. Проте основним джерелом для нього була «Історія Русів» (тоді ще не опублікована), під впливом якої написаний гол. твір М. «История Малороссии» (закінчений 1838, надрукований у 5 тт. у Москві 1842–43; 1–2 тт. — основний текст, а 3–5 тт. — документальні додатки, примітки, опис джерел, списки полків, сотень січових куренів, реєстр володарів України, списки ген. старшини, полк., вищого духовенства, хронологічні таблиці тощо). Хоч «История Малороссии» з боку наук.-методологічного вже не відповідала тодішньому станові іст. науки, своєю схемою історії України, яку М. розгля-

М. Маркевич

дав як самостійний і безперервний процес розвитку від найдавніших часів аж до сучасности, твір М. мав не абиякий вплив на сучасників (зокрема на Шевченка, який присвятив М. вірш «Бандуристе, орле сизий») і укр. історіографію 19 в., а документальні додатки до нього зберігають певне значення й досі.

З ін. іст. праць М. важливіші: «Мазепа» («Маяк», 1841), «Гетманство Барабаша» («Русский Вестник», 1841, II), «О первых гетманах малороссийских» («Чтения в Московском Обществе Истории и Древностей Российских», 1848, VIII), «Акты, поясняющие историю Малороссии» (там таки), «О козаках» (там таки, 1858, IV) та ін.

З етногр.-фолкльорних публікацій М. особливо цікава «Обычаи, поверья, кухня и напитки малороссиян» (1860; це частина незакінченої великої праці про внутр. життя України з 1600 р. до пол. 19 в.); ін.: «Собрание малороссийских песен» (1840), «Южнорусские песни» (1857), та ін.; низка праць з історії і етнографії України залишилася в рукописах. Цікавий щоденник М. зберігається в архіві М., в Пушкінському Домі в Ленінграді. Рукописна зб. документів, зібраних М., важлива для дослідів над історією Гетьманщини 17–18 вв., знаходиться в Москві (в Держ. Публічній Бібліотеці СССР ім. Леніна).

Література: Макаров Н. Воспоминание о Н. А. Маркевиче. Основа I. П. 1860; Пыпин А. Малорусская этнография. П. 1891; Поминка о Н. Маркевиче, как историке. КСт., IX. К. 1902; Грушевский А. Н. А. Маркевич. Журнал Министерства Народного Просвещения, I, 1911; Дорошенко Д. Огляд укр. історіографії. Прага 1923 (англ. вид. в «The Annals». Нью-Йорк 1957); Марковський М. Шевченко й М. Маркевич. Україна. 1–2, К. 1925; Марченко М. Укр. історіографія. К. 1959.

О. Оглоблин

Маркевич Олександер (*1905), зоолог родом з Київщини, д. чл. АН УРСР (з 1957); з 1935 проф. Київ. Ун-ту і зав. відділом Ін-ту Зоології АН УРСР (1948–50 дир. цього ін-ту); гол. Укр. наук. т-ва паразитологів (з 1946). Праці М. присвячені зоології безхребетних і паразитології, зокрема іхтіопаразитології, ветер. та мед. паразитології тощо; основні праці: «Основи паразитології» (1950), «Паразитофауна пресноводных рыб УССР» (1951), «Паразитические веслоногие рыбы СССР» (1956).

Маркевич Олексій (1847–1903), історик і гром. діяч родом з Прилуччини, приват-доц., а згодом проф. Новоросійського Ун-ту, д. чл. НТШ. Гол. праці: «О местничестве» (1879), «О летописях», I–II (1883–85), ст. в «КСт.» про топографію стародавнього Києва (1887, XII), про рід Марковичів (1890, X–XI; 1891, V) та ін.; низка праць у «ЗНТШ».

Маркелов Григорій (1880–1952), невропатолог, д. чл. АН УРСР (з 1939), з 1927 – зав. катедрою Одеського Мед. Ін-ту, з 1930 – також керівник Одеського н.-д. психоневрологічного ін-ту. Праці присвячені питанням фізіології та патології вегетативної нервової системи; м. ін. М. запропонував клясифікацію захворювань вегетативної нервової системи і ряд методів дослідження хворих з її ураженням.

Марки поштові, див. *Філателія.*

Марківка, лівобічна подільська притока Дністра, довж. 59 км, сточище – 900 км^2.

Марківка (IV–20), с. м. т., розташоване на Сер. височині у верхів'ях р. Деркула (притоки Дінця), р. ц. Луганської обл.; 5 100 меш. (1959).

Марко Вовчок, див. *Вовчок* Марко.

Марков Дмитро (†1938), брат Йосипа, публіцист і політик, визначний діяч москвофільської партії в Галичині; відстоював погляд, що в Галичині живуть дві народності – рос. і поль., посол до австр. парляменту (з 1907) і гал. сойму (1913, єдиний москвофіл на 31 українців); помер на еміґрації в Братіславі.

Марков Йосип (1849–1909), журналіст, москвофіл; ред. субвенціонованого рос. урядом «Пролому» (1881–82) і його продовжень під різними назвами: «Новий Пролом» (1883–87), «Червоная Русь» (1888–91), «Галицька Русь» (1891–92) та *«Галичанин»* (з 1893) й ін.

Марков Михайло (бл. 1760–1819), дослідник чернігівської старовини; з 1794 р. на різних урядових посадах на Чернігівщині. Дир. Чернігівської гімназії (з 1805). «О городах и селениях в Черниговской губернии, упоминаемых в Несторовой летописи» (1814), «Введение в Малороссийскую историю» («Украинский Вестник», 1817); «О достопамятностях Чернигова» (опубліковано в «Чтениях Моск. Общества Истории и Древностей», 1847, I) та ін., частина яких залишилася в рукописах.

Маркович Андрій (бл. 1674–1747), син Марка М., держ. діяч Гетьманщини. Знатний військ. товариш (1708), М. був прихильником Мазепи, але потім перейшов на рос. бік і брав участь у здобуванні Батурина Меншіковим, а 1709 р. їздив до Царгороду з місією від Петра I і гетьмана І. Скоропадського, свого шваґра, за що дістав сотництво глухівське (1709–14) і багаті маєтки. З 1714 полк. лубенський; на цьому уряді відзначився великими здирствами, що викликало чимале невдоволення на Україні й призвело до усунення М. (1727) і слідства над ним. Але, маючи за собою підтримку рос. уряду й своєї сестри –

гетьманової Скоропадської, М. був виправданий і, не зважаючи на опозицію з боку гетьмана Апостола, дістав 1729 р. уряд ген. підскарбія, на якому залишався до 1740 р., коли «за старостію и болезнями» був звільнений з ранґою «абшитованого» ген. обозного.

Маркович (до 1888 – Маркевич) Андрій (1830–1907), правник і муз. етнограф, син історика Миколи М. родом з Полтавщини; служив у судовому відомстві в Петербурзі; дійсний таємний радник, сенатор, статс-секретар, помічник гол. куратора «Императорского Человеколюбивого Общества» й заступник гол. «Императорского Русского Музыкального Общества». Приятель Шевченка в 1850-их рр., згодом голова Товариства ім. Т. Г. Шевченка у Петербурзі, здобув дозвіл на перше в Рос. Імперії повне вид. творів Шевченка («Кобзар», за ред. В. Доманицького, 1907). Збірка (25) укр. нар. пісень, покладена на ноти М., видана у «Записках о Южной Руси» П. Куліша, т. II (1857); зб. «Народные украинские напевы, положенные на фортепиано» (1860).

А. Маркович

Маркович Богдан (1853–1915), син Опанаса й Марії (Марка *Вовчка*) М. Вихований матір'ю з дитячих літ в укр. дусі, але, живучи пізніше у Франції й Петербурзі, відійшов до рос. рев. руху. Працював як публіцист, залишив спогади про матір – «Марко Вовчок на Кавказе» (1914).

Маркович (літ. псевд. Оленін) Дмитро (1849–1920), небіж Опанаса М. (див.), письм., гром. і кооп. діяч, правник за фахом, родом з Полтавщини, працював суддею на Україні, в Басарабії й у Варшаві; з 1900-их рр. на Волині, де брав участь у діяльності земства та кооп. і політ. орг-цій (ТУП); з 1912 у Вінниці, ред. тижневика «Подільська Воля» (1917); за Центр. Ради – ген. прокурор, за гетьманату – чл. сенату. Перші оп. «По степах і хуторах» (1898), «Твори» в двох томах (1918–19). В оп. М. переважають гуманістичного настрою малюнки соц.-екон. умов життя передрев. часу на Україні.

Д. Маркович

Маркович Лев (1881–1930), гром. діяч на Волині, почесний чл. «Просвіти», 1922–28 чл. поль. сенату.

Маркович Олександер (1790–1865), історик і гром. діяч на Чернігівщині, внук Якова М., автора діяріюша; ген. суддя у Чернігові (1827–31) і чернігівський губ. маршалок, (1832–38); обраний знову на цю посаду, не був затверджений рос. урядом. Противник кріпацтва, М. 1852 подавав до уряду проєкт про звільнення селян з правом викупу землі й брав активну участь у сел. реформі на Чернігівщині. Автор низки праць, з яких найголовніша «Историческая и статистическая записка о дворянском сословии и дворянских имуществах Черниговской губернии» («Материалы для статистики Российской Империи», т. II, 1841; 2 вид. 1894), де подано широкий іст. огляд соц. процесів на Україні, зокрема на Лівобережжі; іст. опис м. Глухова (уривки з нього надрукував О. Лазаревський у II т. «Описания Старой Малороссии»), історія Гамаліївського манастиря, нарис «Малороссийская свадьба» (надрукований у додатку до «КСт.», 1897) тощо. М. опублікував низку документів з свого родинного архіву у харківському «Украинском Журнале» (1824) і частину щоденника («Дневные записки») свого діда Якова М. (див.).

Маркович Опанас (1822–67), гром. діяч і фолкльорист родом з Полтавщини, чоловік Марка *Вовчка;* закінчив Київ. Ун-т (1846), чл. Кирило-Методіївського Братства, за що був висланий до Орла (1847); з 1851 р. М. на Україні (у 1860–61 рр. у Петербурзі як співр. ж. «Основа»), помер у Чернігові. М. збирав нар. усну словесність, зокрема прислів'я і приповідки (бл. 30 000), які використав М. Номис у зб. «Укр. приповідки, прислів'я і таке інше» (1864); матеріяли, зібрані М., друкувалися в етногр. зб. В. Антоновича, М. Драгоманова, А. Метлинського, у «Записках Чернігівського Статистичного Комітету» і газ. «Черниговские губернские ведомости». М. автор музики до «Наталки Полтавки» І. Котляревського (1857) і опери «Чари» К. Тополі (1866), що їх сам ставив аматорськими силами в Чернігові і в Новгороді-Сіверському.

О. Маркович

Маркович Роман (бл. 1747 – на поч. 19 в.), гром. діяч родом з Чернігова; бунчуковий товариш, служив у Глухові,

Києві й Чернігові («Малоросійський» губ. прокурор з 1799 р.), один з лідерів патріотичного лівобережно-укр. дворянства поч. 19 в.

Маркович Яків (1696–1770), син Андрія М. (див.), держ. діяч Гетьманщини, письм., вихованець Київ. Академії, улюблений учень Теофана *Прокоповича*, бунчуковий товариш (1721), наказний лубенський полк. (1721 і 1723–35), ген. підскарбій у відставці (1762). Один з найосвіченіших людей свого часу; писав у прозі й віршах (на мотиви псалмів; композиції на теми «слів» Йоана Золотоустого та ін. отців Церкви), залишив цінні «Генеалогические заметки», перекладав з латинської мови тощо. Найвизначнішим твором М. є його «Діяріюш», що охоплює 1717–67 рр. й містить матеріял для політ., соц.-екон. й культ.-побутової історії Гетьманщини; рукопис його (10 тт.) ще у 1930-их рр. зберігався в бібліотеці Всеукр. Іст. Музею у Києві (за винятком І тому, який знаходився в Держ. Публічній Бібліотеці УРСР). Діяріюш був опублікований двічі, але лише частково: «Дневные записки малороссийского подскарбия генерального Якова Марковича», чч. І–ІІ, 1859 (вид. його внука Олександра М. у скороченому вигляді й перекладі на рос. мову); друге вид. (більш повне, але з деякими скороченнями й змінами в мові оригіналу) в «КСт.» за ред. О. Лазаревського (І–ІІІ, 1893, 1895, 1897), доведене лише до 1734 р., було продовжене Археографічною Комісією НТШ, яка видала IV том (1735–1740), за ред. В. Модзалевського як XXII т. «Жерел до історії України–Руси» (1913). *О. О.*

Маркович Яків (1776–1804), історик, брат Олександра М.; вчився у Моск. університетському пансіоні; служив у Колеґії закордонних справ у Петербурзі. 1798 р. видав у Петербурзі першу частину праці «Записки о Малороссии, ее жителях и произведениях». Написана ґрунтовно, у високопатріотичному дусі, праця М. подає короткі відомості про природу Гетьманщини, її побут, фольклор (зокрема про пісні), укр. мову, держ.-політ. устрій, госп-во та історію, що її висвітлено з найдавніших часів до пол. 11 в. Книга М. мала чималий вплив на розвиток нац. почуття серед тогочасного укр. громадянства.

Марковичі (Маркевичі), старшинський рід жидівського походження. Марко Аврамович (†1712), багатий «орендар» у Прилуці (1660-і рр.) й Пирятині (1683), батько гетьманової Анастасії (Насті) Скоропадської (див.). Сини Марка – Андрій М., ген. підскарбій (див.), Іван М. (†1724) прилуцький полковий сотн. (1700–19) і суддя (1719–24), і Федір М. (†1737 чи 1738), сотн. прилуцький (1719–24), бунчуковий товариш. Від сина Андрія М. – Якова (див.) походить чернігівська галузь М., до якої належать історики – брати Яків (див.) і Олександер М. (див.); від другого сина Андрія М. – Семена М., сотн. роменського (1738), походять етнограф Опанас М. (див.) і письм. Дмитро М. (див.). Від Федора М. походять прилуцькі М., які у 19 в. писалися Маркевичами, зокрема історики Микола М. (див.) і Олексій М. (див.).

Марковський Євген (*1893), літературознавець; досліди літератури сер. доби, про І. Котляревського; «Український вертеп. Розвідки й тексти», І (1929).

Марковський Михайло (1869–1947), літературознавець і критик родом з Київщини; викладач мови й літератури у високих школах, співр. вид. Іст.-Філол. Відділу ВУАН. Праці М. присвячені літературі сер. («Антоній Радивіловський, укр. проповідник XVII ст.», 1894) і гол. чином нової доби: «Як утворився роман „Хіба ревуть воли, як ясла повні" П. Мирного та І. Білика» (1925), «Найдавніший список „Енеїди" І. П. Котляревського» (1927).

Марксизм, філос., екон., соц. та політ. вчення Карла Маркса (1818–83) і Фрідріха Енґельса (1820–95), що дає діялектично-матеріялістичне пояснення історії людства як висліду екон. розвитку та боротьби кляс. М. інтерпретує *капіталізм* як проминальну соц.-екон. формацію, після якої неминуче (через переходову стадію *соціялізму*) наступає *комунізм*. Капіталізм розвивається з приватної власности на знаряддя виробництва й капітал, яким є надвишок продукції товарів понад кошти найму робочої сили, т. зв. «додаткова вартість». Він має зникнути, на думку Маркса, в наслідок свого власного внутр. розвитку – зросту концентрації й монополізації капіталу в небагатьох країнах, пролетаризації більшости населення, криз перепродукції, масового безробіття і ком. революції у найрозвинутіших країнах. М. оформився під впливом філософії Ґ. Ґеґеля й Л. Фоєрбаха, англ. політ. економії і франц. «утопійного» соціялізму. Лоном народження М. були специфічні соц.-екон. та політ. умови Зах. Европи сер. 19 в. – швидкий і болючий ріст індустріялізації, спонтанні міжнар. революції 1830 й 1848, недорозвинутість дем. ладу в нац. роз'єднаній Німеччині, а також і тяжке особисте життя К. Маркса в умовах еміґрації.

У початковому М. переважало прагнення до побудови теорії у згоді з фактами, але поруч з тим характерним було й переконання, що майбутнє буде таким, яким його передбачає теорія. Тому початковий М. був гол. чином ідеологічним, пропаґандивним рухом. Прак-

тичною партійною політикою Маркс займався мало. Він вчив, що комунізм розвивається в надрах капіталізму та що пролет. революція наступає сама собою, як неминучий вислід цього процесу. Ком. революцію Маркс передбачав як спонтанний акт більшости населення, а ком. лад — як клясову, пролет. диктатуру, скеровану проти експлуататорських кляс. В Англії й Америці, де вже існував в часи Маркса парляментарний устрій, він передбачав, що робітники прийдуть до влади через вибори.

М. став доктриною соц.-дем. роб. партій щойно після смерти Маркса. Доки М. був тільки ідеологією, в ньому співіснували й поєднувалися рев. й еволюційні елементи. Коли ж М. став застосовуватись на практиці, у ньому настав по цій лінії розлам. Вже при кін. 19 в., з розвитком парляментаризму, профспілкового руху та критики М. в акад. колах, в соц.-дем. партіях став наростати *ревізіонізм* та нахил до реформізму. На захист ортодоксального М. виступив тоді К. Кавтський, останній представник клясичного М. Після *Жовтневої революції* в Росії, яку Кавтський гостро засудив за монопартійність, диктатуру й терор, від соц.-дем. партій скрізь відкололися ліві рев. елементи, що стали звати себе комуністами. Комуністи стали поборювати ревізіонізм і реформізм, закидаючи соц.-дем. рухові зраду М.

Під впливом розвитку ком. руху М., як політ. доктрина, швидко поширився у 20 в. В соц.-дем. русі М. ще якийсь час існував поруч з різними ревізіоністичними доктринами, але після другої світової війни соц.-дем. партії від нього відмовилися, вважаючи його застарілим. Нині політ. М. визнається тільки ком. партіями, хоч від початкового, ортодоксального М. вони теж відійшли дуже далеко. На відміну від партійного політ. М., М. як соц.-екон. та філос. наука залишився назагал мало визнаним. В зах. ун-тах його критично й коротко вивчають, але не як окрему дисципліну, а як частину заг. історії минулих філос. та соц.-екон. доктрин.

В СССР до 1930, поруч з партійним М.-ленінізмом КПСС, у різних, гол. чином акад. колах і публікаціях співжили й розвивалися також і незалежні досліди та інтерпретації М., а в Ін-ті Маркса й Енґельса велися наук. студії над першоджерелами і було опубліковано багато нових, доти незнаних творів Маркса й Енґельса. Після 1930 цей М. та досліди над першоджерелами були розгромлені, бо вони йшли врозріз із Сталіновим М. Майже всіх дослідників та інтерпретаторів М. в 1930-их рр. розстріляно чи заслано (Д. Рязанов, І. Рубін), а партійний М.-ленінізм став обов'язковою для всіх догмою. Однак вже в 1937–40 рр. *Сталін* виступив з цілим рядом кардинальних змін і «поправок» в М. (теорія соціялізму, як окремої суспільно-іст. формації; «закон вартости» в економіці, спростування Марксового й Енґельсового «помилкового» осуду рос. царського імперіялізму тощо). Після війни клясичний М. та його першоджерела згадуються все менше. Наук. досліджень М. й вільних дискусій над ним немає зовсім, а в політ. освіті вивчається лише стисла, спрепарована партією і часто змінювана «брошуркова» версія М.-ленінізму. На ділі, як у політ. практиці, так і особливо в екон., філос. та іст. науках визнаються й пропаґуються погляди, що часто є цілком протилежні до Марксових. В ін. країнах сов. бльоку М. є ще в гіршому стані; лише в Юґославії та почасти в Польщі є вільні, але явно ревізіоністичні дискусії, Китай пропаґує крайньо лівий нео-М. з поважною дозою націоналізму.

Як на їх час, Маркс і Енґельс мали знання про Україну порівняно добрі. В творах, що торкалися Польщі, Росії й панславізму, вони не раз відзначали, що українці щодо мови, культури, госпва й іст. традицій є окремим від своїх сусідів народом та що Росія підступно загарбала й поневолила Україну. Росію Маркс і Енґельс вважали найреакційнішою державою в світі, гол. ворогом Европи, що стримує своєю загрозою розвиток там дем. й пролет. революції, і тому відверто виступали за те, щоб Німеччина й ін. держави розгромили Росію у війні. З тієї ж причини вони послідовно підтримували поль. рев.-визвольний рух та виступали за відновлення незалежної Польщі. Однак, виходячи з своєї теорії про «іст. й неіст. нації» та обурюючися нерев. поставою гал. українців у 1848–49, Маркс і Енґельс довгий час вважали українців нездатними на поступ і вважали, що вони, як і всі ін. слов'яни, крім поляків та почасти росіян, засуджені історією на зникнення. Польща, на їхній погляд, мала б бути визволена від Росії, Пруссії й Австрії та реставрована щонайменше в кордонах 1772, що включали б Правобережну Україну, Білорусь і Литву; народи цих країн мали б поступово польонізуватися. Кримська війна викликала, однак, у Маркса й Енґельса сумнів у тому, що Росію можна перемогти у війні, і вони стали покладати надії на дем. аґрарні революції. У зв'язку з цим вони теж стали міняти свій погляд і на укр.-поль. відносини та почали критично оцінювати здатність Польщі утримати неполь. народи в своїх кордонах, особливо коли б ті народи переживали

аґрарну революцію. Вибух поль. повстання 1863 обнадіїв Маркса й Енґельса в тому, що нац.-визвольний рух Польщі перетвориться на масову сель. революцію, яка перекинеться на Україну і далі в Росію й т. ч. зруйнує Рос. Імперію зсередини. Після невдачі поль. повстання вони у 1870-их рр. переключили свою увагу й надії на можливості революції в самій Росії. Маркс вивчав рос. мову, і в цей час у них обох зміцнилися зв'язки з рос. революціонерами, а також і з українцями. Під кін. свого життя Маркс, а особливо Енґельс після Марксової смерти помітно змінили свої погляди на нац. питання. Вже в 1880-их рр. Енґельс писав, що пролетаріят зможе розвиватися й перемогти лише після нац. визволення і створення самостійних нац. держав, що в своїй зовн. політиці поневолені народи зобов'язані спочатку обстоювати свої нац. інтереси, а щойно потім інтернаціональні.

На Наддніпрянщину й у Галичину М. проник у кін. 1860-их рр. безпосередньо з Европи, а не з Росії. Першим вченим марксистом-економістом не лише на Україні і в усій Росії, але, здається, і в цілому світі був М. *Зібер*, українофілдрагоманівець, проф. Київського Ун-ту. Він зустрічався з Марксом і Енґельсом у Лондоні, його працю про Д. Рікардо, в якій він позитивно говорить і про Маркса, Маркс читав в оригіналі й прихильно цитував. Зібер, а також ряд ін. проф.-економістів у Київському та Харківському ун-тах, хоча й більш критично настроєні, ніж Зібер, читали лекції про М. вже при кін. 1860-их рр. Учень Зібера і його приятель на еміґрації С. *Подолинський* також зустрічався й листувався з Марксом і Енґельсом. Його перу належить перший марксистський твір укр. мовою «Ремесла й хвабрики на Україні» (1880). Був знайомий з Марксом також І. *Фесенко*. В контакті з Подолинським М. *Павлик* та І. *Франко* популяризували М. поруч з ін. соц. доктринами в Галичині. У 1879 Франко зробив перший переклад укр. мовою частини Марксового «Капіталу» й Енґельсового «Анти-Дюрінґа», хоч видати їх не зміг.

Переклади з Маркса й Енґельса рос. мовою поширювалися на Україні з поч. 1870-их рр. У 1875 в Одесі виникла перша в Росії марксистська орг-ція «Південно-Російський Союз Робітників», на чолі з Є. Заславським. Особливо швидко поширився М. на Україні в 1880-90-их рр., коли ряд в-в (в Одесі — 7, у Києві — 4 і т. д.) видали багато перекладів з Маркса й Енґельса рос. мовою, розсилаючи їх по всій Росії. При кін. 1880-их рр. у різних містах України виникли студентські й роб. гуртки, що були під впливом М. У 1892 р. у Львові й Чернівцях почали друкуватися різні брошури Маркса й Енґельса укр. мовою, а в 1902 вийшов у Львові перший укр. переклад «Ком. Маніфесту».

На кін. 19 в. припадає розвиток т. зв. «леґального М.» на Україні, носіями якого були економісти і соціологи Б. *Кістяковський*, С. Булгаков, М. Ратнер та ін.; їхні публікації й дискусії, що швидко перетворювалися на ревізіонізм, мали всеімперське значення. Брали участь у дискусії над М. також і чільні укр. ліберали (Т. *Рильський*, Н. Косовський). В Росії з-поміж українців активним інтерпретатором М. був народник С. Кривенко, проти якого полемізував Ленін, а М. *Ковалевський* листувався з Марксом і Енґельсом та багато інформував їх про Росію. «Леґальним марксистом» всеімперського маштабу був М. *Туган-Барановський*, який пізніше став одним з перших відомих у світі критиків М.

Сам Маркс відзначав, що з усіх країн його твори виявилися найпопулярнішими в Росії, отже і на Україні. Однак зацікавлення М. на Україні носило скорше осв. характер; політ. М. зформувався тут пізніше, ніж у Росії та Европі, не носив масового характеру і розвивався за зах.-евр. зразками, тобто майже без жадного помітного впливу з боку рос. *ленінізму*. Укр. соц.-дем. партії й орг-ції, що створилися, починаючи з 1904 («Спілка», УСДРП, УСДП), з самого поч. стояли на позиціях дем. реформізму й ревізіонізму, а не пролет. революції. Так само серед рос. марксистів на Україні (РСДРП) весь час аж до 1917 переважав *меншовізм*, а не большевізм.

В укр. нац. питанні укр. марксисти стояли спочатку за автономію, а після 1917 — й за самостійність, хоч Ю. *Бачинський* в 1895 був першим, хто марксистською теорією обґрунтовував потребу самостійної укр. державности. Л. *Юркевич* з позицій М. полемізував у нац. питанні проти Леніна. Колоніяльне становище України в складі Рос. Імперії з позицій М. аналізував М. *Порш*. Слід однак відзначити, що погляди Маркса й Енґельса на нац. питання взагалі, а укр. питання зокрема, не були як слід відомі аж до 1920-их рр. і навіть пізніше.

З вибухом першої світової війни укр. М. зах.-евр. ґатунку став переживати кризу. Після поразки визвольних змагань та відходу укр. соц.-дем. діячів на еміґрацію, а також під впливом реакції на большевізм, який компромітував М. своєю монопартійною диктатурою й терором, М. цього ґатунку на Україні майже цілком зник. Укр. соц.-демократи на еміґрації підтримують ще й досі зв'язки

з зах.-евр. соц. рухом, але, як і цей останній, більше на авторитет М. не посилаються.

М. ленінського напрямку був принесений на Україну з Росії, але поширився він тільки після приходу большевиків до влади. *Ком. Партія України* (КПУ) постала у 1918 майже виключно з рос., а не укр. середовища, а малочисельні ліві відламки УСДРП, що приєдналися до КПУ в 1918 чи що в 1920 разом з рештками боротьбістів, що не ввійшли до КПУ, створили *Укр. Ком. Партію* (УКП), перейшли на позиції рев. М., лише щоб пристосуватися до больш. оточення й могти в нових умовах продовжувати політ. боротьбу за укр. інтереси. Боротьбісти ж, хоч і пішли на співпрацю з КПУ, а в 1920 влилися до неї, марксистами ні в програмі, ні з свого сел. походження ніколи не були. На Зах. Україні рев. М. народився дещо спонтанніше — в антивоєнних студентських «драгоманівках» 1916—18, а далі в *Ком. Партії Зах. України* (КПЗУ), але чисельних прихильників не мав і після 1928 також занепав.

По другій світовій війні на еміґрації в значній мірі на позиціях М. стояла лівиця *Укр. Рев.-Дем. Партії* з її місячником «Вперед» (1945–59), в якому обстоювано погляд, що сов. систему й рос. імперіялізм найвлучніше критикувати, коли вказувати на факт, що вони суперечать М. До дещо подібного висновку, але лише тактично, приходили й деякі підпільні публіцисти й керівники ОУН на зах.-укр. землях у 1946–50.

Джерельних наук. дослідів над М. в УССР досі майже не було; мало й було оригінальних інтерпретативних робіт з М. Як винятки можна назвати механістичну інтерпретацію Марксової теорії трудової вартости І. Дашковським в ранніх 1920-их рр. та інтерпретації філософії М. в помітно геґельянському дусі В. *Юринцем* на поч. 1930-их рр. Натомість застосування М. як методи до вивчення історії України (школа М. *Яворського*), історії укр. філос., екон. й політ. думки (П. Демчук, Д. Бованенко, В. Беркович) та до теорії нац. питання (школа М. *Скрипника*) мало більше значення й впливало на політ. ситуацію в УССР. Пізніше, коли в 1933-34 всі ці течії були знищені Москвою, їх офіц. обвинувачено в спробі створити й розвинути «самобутній укр. М.».

Марксистські наук. кадри в УССР були об'єднані спершу в очолюваному М. Скрипником *Укр. Ін-ті Марксизму та Ленінізму* (1922–31), де велися назагал вільні досліди й дискусії, видавався ж. *«Прапор марксизму»*. Потім УІМЛ було перетворено на *Всеукр. Асоціяцію Марксо-Ленінських Ін-тів* (1931–36), яка мала вже чисто партійні завдання поборювати позапартійних укр. науковців та нав'язувати марксо-ленінську цитатологію всім наукам. У 1937–38 і цю установу було розгромлено й з цього часу всі досліди над М. в УССР припинено. Завданням заснованого 1939 *Укр. Філіялу Ін-ту Маркса-Енґельса-Леніна при ЦК ВКП(б)* (з 1956 назва — Ін-т історії партії ЦК КПУ — Філіял Ін-ту Марксизму-Ленінізму при ЦК КПСС) було лише зберігання та публікація документів з історії КПУ і Жовтневої революції й переклад творів Маркса, Енґельса, Леніна й Сталіна укр. мовою.

З 1938 існують т. зв. ун-ти марксизму-ленінізму — вечірні партійні школи для пропаґандистів в УССР з дворічним терміном навчання. У 1963 їх було 41 з 80 000 слухачів. Вони існують в містах, слухачами є гол. партійні апаратчики, а також журналісти, письм. тощо. Ці «ун-ти» однак не вважаються наук. установами.

На еміґрації першоджерельними наук. дослідами над М. займався Р. *Роздольський*, який нині вважається одним з чільних знавців екон. писань Маркса в світі, а також П. *Феденко*, В. Голубничий та ін.

Масове в-во творів Маркса й Енґельса укр. мовою розвинулося у 1920-их рр. спочатку в укр.-амер. т-ві «Космос» з осідком у Берліні, а далі — в держ. в-вах УССР. «Капітал» Маркса вийшов вперше укр. мовою в 1927–29 за ред. А. *Річицького*. В 1958 ЦК КПУ постановив перекласти і вперше видати до 1965 р. укр. мовою 30 тт. творів Маркса й Енґельса з 2-го рос. вид.; воно, однак, не є повним. Цілий ряд творів Маркса й Енґельса залишаються не перекладеними ще й на рос. мову.

Література: Антонович Д. Карл Маркс і українці. Дзвін, ч. 3. К. 1913; Донцов Д. Енґельс, Маркс і Ляссаль про «неіст. нації», ЛНВ, чч. 2—3. К. 1914; Грушевський М. З починів укр. соц. руху. Відень 1922; Гермайзе О. Укр. соціялісти та основоположники наук. соціялізму. Життя й Революція, ч. 1—2. Х. 1925; Прокопович Т. Фрідріх Енґельс про Україну. Червоний Шлях, чч. 7—8. Х. 1927; Річицький А. Карл Маркс, його життя і діяльність. Берлін 1927; Яворський М. Нариси з історії рев. боротьби на Україні. Х. 1928; Гаврилюк В. Нац. питання у Маркса й Енґельса. Х. 1930; Бервицький О. та ін. Діялектичний матеріялізм. Х. 1932; Юринець В. Філософська ґенеза Маркса. Х. 1933; Сборник к пятидесятилетию смерти К. Маркса. Х. 1933; Феденко П. Укр. гром. рух у XX ст. Подєбради 1934; Степанова Є. Фрідріх Енґельс. К. 1957; Шморгун П. Распространение марксизма на Украине. Вопросы Истории КПСС, ч. 4, М. 1957; Голубничий В. Енґельс про Україну і українців. Вперед, ч. 5. Мюнхен 1957; Вистренко П. З історії поширення марксизму і створення перших соц.-дем. орг-цій на Україні. К. 1958; Іванов-Потьомкін. Поширення маркси-

му на Україні. К. 1959; Шевченко І. З історії соц.-дем. орг-цій на Україні. К. 1959. Полевой Ю. Зарождение марксизма в России. М. 1959.

В. Голубничий

Маркусь Василь (* 1922), правник, публіцист і суспільний діяч; викладач політ. наук, з 1962 в Ун-ті Льойолі в Чікаґо. Праці: «L'incorporation de l'Ukraine subcarpathique à l'Ukraine soviétique» (1956), «L'Ukraine soviétique dans les relations internationales... 1918–1923» (1959), «Питання нац. політики СРСР» (разом з Я. З. Пеленським, 1960) та ін; ст., рецензії та огляди в укр. і чужій пресі; співред. ж. «Укр. Самостійник».

Маркуш Олександер (* 1891), письм. і пед. діяч на Закарпатті; шкільний інспектор, ред. дитячого журн. «*Наш рідний край*» (1922–39), автор багатьох читанок і підручників для нар. і горожанських шкіл. Зб. оп. на соц.-побутові теми: «Виміряли землю» (1925), «Ірену засватали» (1942), «Коровку гнали» (1943), «Мармороські оповідання» (1956); повість «Юлина» (1942).

Мармароська котловина (також Хустсько-Солотвинська Верхньотисянська), котловина на Закарпатті, положена над гор. Тисою, між Полонинським Бескидом на півн. сх. і Вулканічними Карпатами на півд. зах., продовження *Внутрішньо-Карпатської долини;* на зах. вона зв'язана проломовою долиною Тиси (Хустські Ворота) з Потиською низовиною; довж. понад 50 км, ширина до 30 км, площа бл. 1 400 км², населення бл. 140 000. М. к. являє собою основну частину *Мармарощини*; її півд.-сх. частина лежить у межах Румунії.

М. к. це тектонічна западина, виповнена потужною товщею міоценських осадових порід з соленосними світами і горизонтами та вулканічними туфами. Півн.-сх. частина М. к. становить лагідну горбовину висотою 300-600 м, розчленовану притоками Тиси: Ріком, Тереблею й Тересвою; на півд. зах. простягається, на висоті 160-240 м, долина Тиси шириною на 6-8 км, з добре виявленими терасами, вкрита алювіяльними відкладами. На рельєф М. к. впливають також куести, які пов'язані з конґльомератами міоцену, зсуви, вулканічні залишки (Хустська Замкова гора), соляні горби (в околиці Солотвини). Підсоння М. к. є більше континентальне від решти Закарпаття: сер. температура для м. Хусту: січня – 4,0° Ц. (абсолютний мінімум – 33,4), липня +21,1° Ц., сер. річна 8,7; ч. атмосферичних опадів до 900 мм на рік. Ґрунти (в долинах — лучноглеюваті, на горбовині перев. яснобурі лісові й яснобурі глеюваті) є сер. якости. М. к. лежить в р-ні дубових і букових лісів, перетворених людиною здебільша на с.-г. вгіддя, частково на дрібнолісся (ліщина, березняки, вільха звичайна з крушиною). Нині ліс становить бл. 30% всієї площі, сіножаті й пасовища бл. 40%, рілля 25%.

Завдяки корисним природним умовам і вигідному транспортовому положенню М. к. густо (бл. 100 осіб на 1 км²) і давно заселена, зокрема долина Тиси. Основне зайняття — сіль. госп-во; з зернових найбільше значення має кукурудза; інтенсивне садівництво (бл. 40% садів Закарпаття): яблука, груші, абрикоси, сливи й черешні. Пром-сть: харч., ліс., деревообробна й соляна.

Всі м. і с. м. т. положені над Тисою. До 1918 р. центром всієї М. к. і Мармарощини взагалі був *Сигіт Мармароський* (24 000 меш.). З 1920-их рр. його ролю в півн. частині М. к. перебрав *Хуст*, вигідно положений перед виходом Тиси на Потиську низовину, найбільше м. М. к. (21 000 меш. – 1959 р.), ін. м. і с. м. т.: *Тячів* (9 000 меш.), *Солотвина* (7 000), осередок соляної пром-сти (1962 р. видобуток 318 000 т соли), *Великий Бичків*, *Буштино*, Тересва. Майже всі оселі М. к. багатолюдні; за останні десятиліття частина їх мешканців виселилася на хутори, розсіяні по всій горбовині.

В. Кубійович

Мармароський Сигіт, див. *Сигіт Мармароський*.

Мармаросько-Буковинська верховина (також Мармаросько-Буковинський масив, Мармароський масив, Рахівсько-Чивчинський масив), кристалічний масив у півд.-сх. частині Укр. Карпат, давнє ядро антиклінальної зони Сх. Карпат. М.-Б. в. простягається з півн. зах. (від долини Чорної Тиси) на півд. сх.; на півн. сх. межує вздовж р. Білої Тиси – Чорного Черемошу — Сарати — Молдави з Полонинським і Буковинським Бескидом, на півд. зах. сягає до р. Вишевої – Прислопського перевалу (1414 м) — р. Золотої Бистриці. Орографічною підставою М.-Б. в. є хребет 100 км довж., який являє собою вододіл між сточищем Тиси, з одного боку, і Пруту та Серету — з другого (див. карти на стор. 965 і 966).

Ядро антиклінальної зони (див. профіль на 964 стор.) становлять сильно зметаморфізовані кристалічні породи: ґнейси, кристалічні лупаки, мармуровидні вапняки протезойського і дол. палеозойського віку. Осадові породи, які вкривали колись кристалічне ядро, частково зруйновані денудацією; це тріясові та юрські породи (вапняки, пісковики, порфірити, конґльомерати) та шари крейдового і палеогонного віку, вони зім'яті в складки, місцями пересунені на півн., часто розірвані. Завдяки різноманітній геол. будові, значній абсолютній (висота хребтів перев. 1 600 – 1 900 м) і відносній (до 1 000 м) висоті і льодовиковим

формам М.-Б. в. є мальовничіша, ніж ін. частини Укр. Карпат. Це стосується насамперед до висунених на зах. *Гуцульських Альп* (1 961 м), менше до положених далі на сх. *Чивчинських гір* (Чивчин 1 769 м). Натомість буковинська, з кристалічних лупаків зформована частина М.-Б. в. є значно нижча, лише де-не-де понад майже рівні хребти підносяться вершки, збудовані з твердих вапняків (Цапул 1 661 м) чи конґльомератів (Лучина 1 590 м).

М.-Б. в. вкрита смерековими лісами (на півд. зах. також буковими), які сягають найчастіше до висоти 1 500 м, подекуди до 1 600 м. Вище простягаються полонини, в Гуцульських Альпах також скельне невгіддя й жереп, в сх. частині Чивчинських гір жереп. Хребти сер. частини М.-Б. в. зайняті без будь-яких перерв полонинами, які вкривають тут найбільші простори в Укр. Карпатах. Ледве 5% М.-Б. в. є заселені; населення становлять українці (верховинці гуцули, див. *Гуцульщина*) і, на півд. зах., – румуни. Гол. артеріями заселення є повздовжні долини Вишевої (заселена румунами), Руської Ріки й Молдави; кілька осель лежить над Чорною та Білою Тисою й Золотою Бистрицею (див. карту на стор. 467). Зате буйно розвинене тимчасове заселення, зв'язане з експлуатацією лісів і пастушим життям на полонинах.

В. Кубійович

Мармаросько-сигітські процеси, див. *Сигіт Мармароський.*

Мармарощина, Мараморщина, Марамодощина (рум. Maramureş, угор. — Máramaros), іст.-геогр. край, що охоплює сточище гор. Тиси, до 1918 р. Марамороський комітат у складі Угорщини; 10 350 км² і 360 000 меш. (1910 р.). Півн. (більша) частина М. належить до укр. етнічної території і становить собою сх. частину укр. *Закарпаття,* півд. заселена румунами. 1910 р. 45% населення М. становили українці, 24% румуни, 17% жиди, решта – угорці й німці (природа й історія М. див. *Закарпаття).*

Вперше назва «Мараморош» згадується в грамоті з 1199 р. До 14 в. М. була рідко заселена і служила як терен для полювання угор. королів і бояр. У 14 в. М. одночасно колонізували українці з Галичини і румуни з Семигороду; в той час М. управляв підданий угор. королеві воєвода; з 1385 р. М. перетворено на комітат (жупу). Після поділу Угорщини у 1526 р. М. припала Семигородові, з 1733 знову перейшла під владу Угорщини, під якою залишилася аж до 1919 р. М. весь час входила до складу *Мукачівської епархії.*

Після розпаду Австро-Угорщини, півн. частину М. приєднали до Чехо-Словаччини (див. ЕУ 2, стор. 715 і 720) і утворено з неї на деякий час окрему жупу; півд. — до Румунії. Держ. кордон проходив уздовж Тиси і не покривався з етнічним, так що в межах Румунії опинилася невелика частина укр. суцільної території: долина Руської Ріки (найбільше село — Руська Поляна, 7 000 меш.) та вузька смуга вздовж правого боку р. Вишевої й лівого Тиси (див. карту) – разом бл. 700 км² з 32 000 меш., в тому ч. 27 000 українців; крім того, в гол. м. М. *Сиготі* (24 000 меш.) живе бл. 3 000 українців (ч. на 1960 р.).

Кречела в Чивчинських горах
Вершок (1 855 м) творить лагідну пенеплену, вкриту полониною; праворуч велика площа жерепу

Укр. нац. життя в півд. (рум.) М. було слабо розвинене й пов'язане у 1920-30-их рр. з укр. центром у Чернівцях. Гр.-кат. Церква багато зробила для збереження укр. населення від румунізації (давніше зугорщення); у 1930-их рр. діяли 11 укр. гр.-кат. парохій і 3 філії, які підлягали окремому ген. вікарієві для українців католиків у Румунії. На поч.

1920-их pp. українці M. мали в рум. парляменті двох послів — О. Ільницького і Т. Бокотея. У 1926 р. о. А. Сабо заснував у Сиготі Руську Партію, яка однак не відограла більшої ролі. З

Papeu A. Le Maramureş, Сібіу 1944; Павлюк М. До історії укр. сіл Марамарощини. Новий Вік, Букарешт 1957.

А. Жуковський

Мармур, кристалічна гірська порода, зформувалася в наслідок метаморфіза-

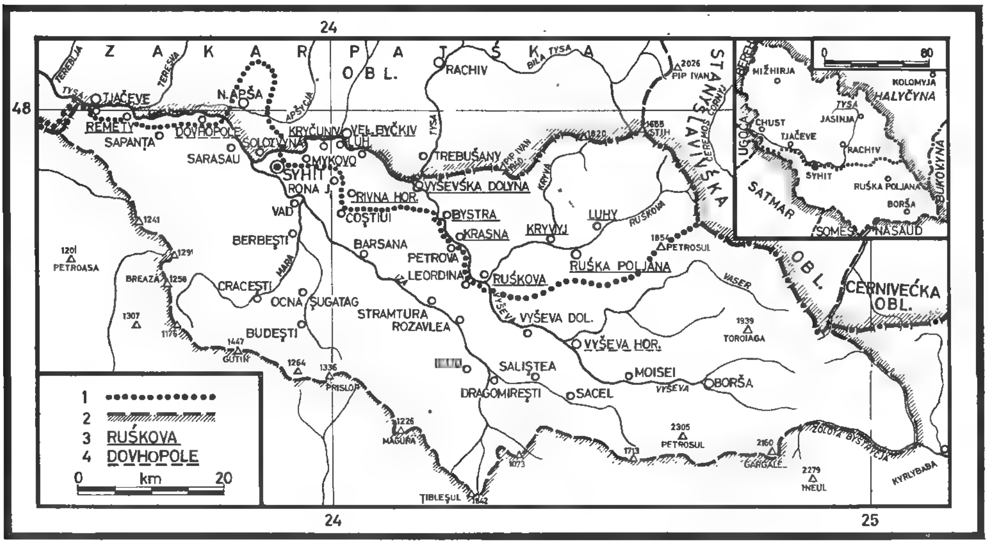

Півд. Мармарощина

1 — Укр.-рум. етногр. межа. 2 — Межі іст. Мармарощини. 3—4 — Оселі, заселені українцями (3), підкреслені повною лінією; українцями й румунами (4) — переривчастою

1931 р. на М. існувала філія Укр. Нац. Партії в Румунії, яка також не здобула значніших успіхів. У той період культ.-осв. провідником українців М. був адвокат І. *Одовічук.* У березні 1939 р. укр. населення М. допомагало втікачам з Карп. України.

Півд. М. тимчасово була зайнята угорцями (1940—44) і сов. військами (1944—45); взимку 1945 закарп. українці перебрали адміністрацію Сиготу й навколишніх укр. сіл; пізніше М. знову перейшла у володіння Румунії; нині вона становить Сигітський і Вишевський р-ни Мармароської обл. Укр. культ. життя на М. покращало з 1948 р., коли надано права для нац. меншин у шкільництві: в Сиготі є укр. гімназія (з 1948) і пед. школа (з 1950), в яких формується укр. інтеліґенція для всієї Румунії. В нар. школах навчають укр. мовою. Культ. діяльність по селах ведеться в читальнях, клюбах і гуртках самодіяльности (див. також *Румунія).*

Література: Wenzel G. Kritikai fejtegetések Máramaros megye történetéhez. Пешт 1857; Bergner R. In der Marmaros. Мюнхен 1885; Mihályi I. Máramarosi Diplomák a XIV és XV századból. Сигіт Марамароський 1900; Kubijovyč V. Păstoritul in Maramures. Bul. Soc. Reg. Române de Geografie LIII. Букарешт 1935; Одовічук І. Мармороські українці. Календарь-альманах Самостійність, Чернівці 1937; Fili-

ції *вапняку,* рідше *доломіту;* чистий М. є білого кольору; під впливом другорядних мінералів також сірий, чорний, червоний, рожевий тощо. Використовується в скульптурі, для монументально-декоративних робіт і в електротехніці.

Поширення М. на Україні таке: 1) в межах Укр. кристалічного масиву (перев. сірий М.) над р. Тетеревом (с. Козіївка) і Богом (Хащувате, Завалля); 2) на Закарпатті, де родовища М. (Діловецьке, Кузнецьке, Головатицьке, Довгорунське, Рахівське та ін.) мають найбільше пром. значення; 3) рожеві, червоні й коричневі М. в Кримських горах (родовища: Балаклавське, Гаспринське, Мармурське); 4) мармуровидні вапняки Донбасу (родовища: Новопавлівське, Троїцьке та ін.).

МАРС (Майстерня революційного слова), літ. об'єднання в Києві, що утворилося 1924 р. п. н. «Ланка», 1926 р. перейменувалося на М. До складу М. входив невеликий гурт талановитих письм. різних напрямків, але об'єднаних спільним намаганням відстоювати незалежність літ. творчости від офіц. політики партії в літературі: Б. Антоненко-Давидович, М. Івченко, Я. Качура, Г. Косинка, Т. Осьмачка, В. Підмогильний, Є. Плужник, Я. Савченко та ін. Чл. М. на-

лежали до основного складу співр. визначного тоді журн. «*Життя й Революція*». Разом з неоклясиками вони найдовше чинили опір партійній політизації літератури, тому під тиском терору М. ліквідовано в 1929 р., а більшість його чл. фізично знищено (Г. Косинка, В. Підмогильний, Є. Плужник, Я. Савченко), Т. Осьмачка помер на еміграції, а серед живих лишився один Б. Антоненко-Давидович, який, відбувши 20-річне заслання, в сер. 1950-их рр. був реабілітований.

Марська В., див. *Струтинська* Марія.

Мартель Антуан (1899–1931), франц. славіст, проф. ун-ту в Ліллі, працював над історією слов. літ. мов на широкому іст. тлі. Видана посмертно (1938) його кн. «Поль. мова в русинських країнах, на Україні й Білорусі» становить один з найважливіших оглядів укр. літ. мови 16–17 вв., хоч М., висвітлюючи поступовий занепад укр. книжної мови того часу як вислід привабливости поль. культури, не враховує поль. політ. і екон. тиску.

Мартель (Martel) Рене (*1893), франц. історик і публіцист; низка праць, присвячених Україні, зокрема добі гетьмана І. Мазепи («Vie de Mazeppa», 1931 — разом з І. *Борщаком*), найновішій історії України («La question d'Ukraine», 1927, «La France et la Pologne», 1931, «La politique nationale des Soviets en Ukraine», 1934 й ін.), Закарпаттю («La Ruthénie Subcarpathique», 1935 та ін.); переклад з С. Борщак на франц. мову поеми Т. Шевченка «Іван Гус» (1930). М. реферував укр. справи в журн. « Le Monde Slave».

Мартен (Martin) Анрі (1810–83), франц. історик, акад., автор відомого твору «Histoire de France» (3 вид. 1855–66 рр., 16 тт.); в праці «La Russie et l'Europe» (1866) присвятив місце подіям з історії України: Хмельниччині, І. Мазепі, діяльності «Основи» тощо; підкреслював міжнар. значення укр. питання.

Мартин (Larus), водоплавний птах з ряду мартинів, довж. тіла до 80 см, вага 100 — 2 500 г, селиться на берегах рік, оз. і морів. На Україні є 10 видів, з яких найпоширеніший М. звичайний (L. ridibundus L.), гніздиться перев. на Поліссі, зимує на Чорному м., під час перелетів поширений скрізь; годується рибою і спричинює поширення паразитів риб, тому шкідливий. На Чорному й Озівському м. поширений М. сріблястий (L. argentatus L.). М. середземноморський (L. melanocephalus Temm.) і морський голубок (L. genei Breme), живуть весною і літом на Чорному м., гол. в Тендрійській затоці.

Мартиненко Олександер (* 1895), оперовий співак – драматичний баритон, родом з Полтави; після закінчення Київ. Консерваторії (1925) виступав в оперових театрах Харкова, Одеси, Донецького та Києва, в муз.-драматичних театрах Луганська, Вінниці; з 1943 на еміґрації в Зах. Европі, з 1950 у Міннеаполісі (ЗДА). Кращі партії М. — Кармелюк (в одноіменній опері В. Костенка), Тельрамунд («Льоенґрін»), Амонасро («Аїда»), Скарпіо («Тоска») та ін.

О. Мартиненко

Мартинець Володимир (1899–1960), політ. діяч, журналіст і публіцист. За студентських часів один з організаторів укр. високих (таємних) шкіл у Львові та чл. їх Кураторії (1921–25), згодом у Празі віцепрез. ЦеСУС-у (1926–27) і ред. «Національної Думки» (1926-27). Чл. Начальної Команди УВО (1927–33), співзасновник ОУН і чл. її Проводу (1929–41), гол. ред. «Сурми» (1927–33), «Розбудови Нації» (1928–34) та «Укр. Слова» в Парижі (1934–40), крайовий провідник ОУН (під проводом А. Мельника) на Зах. Укр. землях (1941–42), в'язень больш., поль. та нім. тюрем; у 1941–44 рр. гол. Спілки Укр. Журналістів та дир. Літ.-Мист. Клюбу у Львові. На еміґрації в Німеччині і Канаді (з 1949), де був ред. «Нового Шляху» у Вінніпеґу. М. автор численних ст. і кільканадцяти книжок, важливіші з них: «За зуби та пазурі нації» (1933), «Укр. підпілля. Від УВО до ОУН» (1949), «Ідеологія організованого націоналізму» (1954).

В. Мартинець

Мартинець Гнат (*1882), педагог і гром. діяч; за австр.-угор. окупації посадник Володимира Волинського (1915–17) і один з організаторів укр. нар. шкільництва на Волині; 1918–19 пов. комісар ЗУНР у Снятині; з пол. 1920-их рр. культ.-осв. діяч у Самборі (в 1941–44 дир. учительської семінарії); з 1944 на еміґрації в Німеччині, де з 1954 очолює Крайове Об'єднання Укр. Христ. Руху.

Г. Мартинець

Мартинець Йосип (*1903), церк. діяч родом з Галичини, василіянин; з 1935 у Бразілії (з 1939 протоігумен), у 1953—58 рр. в Римі — проконсультор та ген. прокуратор ЧСВВ, згодом ректор Колеґії ім. св. Йосафата; з 1958 еп.-помічник, пізніше Апостольський екзарх українців-католиків у Бразілії.

еп. Й. Мартинець

Мартинець Михайло (1859–1919), інж. лісівництва, автор праць про реґулювання гірських потоків і визначний фахівець у цій ділянці; 1900—14 шеф міністерського відділу реґуляції гірських потоків у Галичині з осідком у Самборі; 1916–18 начальник Централі відбудови краю у Львові, з грудня 1918 р. держ. секретар зем. справ ЗУНР, співавтор закону про зем. реформу. Під час відступу УГА захоплений поль. військ. частинами і без суду розстріляний разом із своїми співробітниками.

М. Мартинець

Мартинівка, с. Канівського р-ну Черкаської обл.; тут були виявлені ранньослов. поселення перших сторіч по Хр. і у 1909 р. викопаний багатий скарб срібних чоловічих та жін. прикрас 6–7 вв. місц. виробу. У ньому серія дуже цікавих чоловічих (з вишивкою на грудях) і тваринних бляшаних фігурок до нашивання на одіж (?), дві чаші (одна з клеймом на дні, візант. майстерні 6 в.), пальчаста фібула та прикраси поясів з ритими, подібними до тризубів тамгами. Більшість знахідок зберігаються у Київ. Держ. Іст. Музеї.

Мартинов Іван (1821—94), рос. вчений, єзуїт, дорадник Сх. Конґреґації у Римі в сх. справах. Серед праць, що стосуються України, каталог слов. рукописів Паризької Нац. Бібліотеки (1858), «Annus ecclesiasticus graeco-slavicus» (1863). М. видав працю Ігнатія *Кульчинського* «Specimen Ecclesiae Ruthenae» (1859), життєписи Й. Кунцевича і М. Смотрицького, написані Я. *Сушею* (1864); відзначав у ж. «Revue des Questions Historiques» усе, що виходило з українознавства.

Мартинович Порфирій (1856–1933), маляр-етнограф, майстер портрету і побутових сцен, родом з Харківщини; вчився в Петербурзькій Академії Мистецтв, захворівши 1883, відійшов від мистецтва. М. вивчав дерев'яну архітектуру Полтавщини (разом з В. *Горленком* склав список старовини Полтавщини й видрукував 1888), нар. одяг і нар. типи, гол. сіл Вереміївки і Вороньок на Золотонощині; портрети І. Мазепи, Б. Хмельницького, Г. Сковороди, Г. Квітки, як також лірників, чумаків, козаків, селян, поміщиків, дяків («Соборний дяк»). М. — перший ілюстратор «Енеїди» І. Котляревського. Ілюстрації до Шевченкової «Катерини», «Гайдамаків», до нар. дум і пісень; побутові сцени з сел. («Баби печуть хліб», «В канцелярії волосного пристава») і чумацького життя; етногр. записи в «КСт.». Див. монографію С. Таранущенка «П. Д. Мартинович» (1958).

П. Мартинович (автопортрет)

Мартич Юхим (*1910), письм. родом з Києва, друкуватися почав з 1929 р. в ж. «Глобус», видавши з того часу ряд кн. нарисів («Школа життя», 1939); новель і оп. («День народження», 1940; «Вірний друг», 1946; «Будні та свята», 1950), повістей («Сімнадцята професія», 1940; «Весела людина», 1941; «Київська повість», 1957), літ. біографій («Н. М. Ужвій», 1940 і 1947; «Олександер Богомолець», 1951; «Повість про народного артиста» — П. Саксаганського, 1954 та ін.); роман «Льотний день» (1947); автобіографічну повість «Про друзів і про себе» (1960) та багато ін.

Мартінс (Martins) Ромаріо (1874–1948), браз. історик, досліджував іміґрацію до провінції Парана, підкреслюючи расову, культ. і політ. самобутність укр. переселенців; «Quem somos e quantos somos» (1941).

Мартович Лесь (1871–1916), письм., за фахом адвокат, родом з Городенщини (Галичина). Літ. діяльність почав оп. «Нечитальник» (1889); пізніше появилися зб. його оп.: «Нечитальник» (1900), «Хитрий Панько» (1903), «Стрибожий дарунок» (1905) і повість «Забобон» (1917; написана 1909–11). М. малював життя й побут гал. селян та сіль. і маломістеч-

Л. Мартович

кової інтеліґенції, гол. свящ. і вчителів поч. 20-го в. Писав у реалістичному дусі, з легким імпресіоністичним забарвленням, інколи з гострим сатиричним вістрям проти провінційного міщанства і бюрократії. Співпрацював у «Ділі», «Громадському Голосі» (1898 р. був його ред.) й ін. часописах і журн. Твори М. були багато разів перевидані, повне вид. в 3 тт. вийшло за ред. Ю. Гаморака в Укр. В-ві (1943). В УССР, починаючи з 1949 р., вибрані твори М. вийшли кількома вид.

Мартос Борис (* 1879), визначний укр. гром. і політ. діяч, кооператор і педагог, д. чл. НТШ і УВАН, із старого коз. роду на Полтавщині. Бувши студентом, тричі сидів у царській тюрмі (допомагав РУП), активний діяч УСДРП, брав діяльну участь у революції 1905 р.; у 1910—13 працював як кооператор на Волині й на Кубані, в 1913–17 рр. — інспектор кооперації у Полтавському губ. земстві. 1917 чл. Центр. і Малої Ради, ген. секретар зем. справ; 1918 гол. управи Всеукр. Кооперат. Комітету, з 1919 — мін. фінансів і гол. Ради Міністрів Директорії УНР. З 1920 на еміґрації в Німеччині й Чехо-Словаччині; один з організаторів, доц., а потім проф. Укр. Госп. Академії в Подєбрадах, згодом УТГІ і його дир. (1936–38), в 1945–49 один із засновників і ректор Укр. Екон. Високої Школи в Мюнхені, в 1954–56 — гол., 1956–57 заступник гол., 1957–58 — секретар Наукової Ради Ін-ту для вивчення СССР у Мюнхені; тепер у ЗДА. Гол. праці: «Теорія кооперації» (1924), «Кооп. ревізія» (1927), «Les limites du developpement de la Coopération des Consommateurs» (1935), «La classification des Soc. Coopér.» (1936) та ін.

В. Мартос

Мартос Іван (1753–1835), скульптор родом з Чернігівщини; вчився в Петербурзькій Академії Мистецтв і в Римі; проф. (з 1794) і ректор (з 1814) Петербурзької Академії Мистецтв; визначний представник клясицизму, автор численних творів монументальної скульптури на Україні й у Росії, зокрема надгробка графа П. Рум'янцева-Задунайського в Києво-Печерській Лаврі (1805), пам'ятника герцоґові Рішельє в Одесі (1823–28) та ін.

І. Мартос

Мартос Іван (1760–1831), діяч масонського руху на Україні і в Росії; нар. у Глухові, вихованець Київ. Академії, кабінет-секретар гетьмана К. Розумовського, урядовець на Україні, Білорусі й у Петербурзі, дир. департаменту Мін-ва Юстиції (1815–16); автор «Исследования банного строения, о котором повествует летописец Нестор» (1809); приятель В. *Капніста*. Листування М. опублікував О. Лазаревський в «КСт.» (1896, 1898) і окремо: «Частная переписка И. Р. Мартоса» (1898).

Мартос Олексій (1790–1842), історик, син скульптора І. *Мартоса*. Нар. у Петербурзі, скінчив Петербурзький Інженерний корпус (1806); служив військ. інж. у Києві, брав участь у війнах з Туреччиною 1806–12 і Францією 1812, з 1821 — був цивільним урядовцем у різних місцевостях Росії. Автор 5-томової історії України (до кін. Гетьманщини). Праця М., хоч високо оцінена фахівцями, мабуть, натрапила на цензурні перешкоди й лишилася неопублікованою, а рукопис її загубився; надруковано було лише 2 розділи III тому — про битву під Берестечком і про шлюб і смерть Тимоша Хмельницького («Северный Архив», 1822, ч. 13-14; 1823, чч. 6, 12, 13). Спогади М. (і щоденник), які охоплюють 1806–16 рр., опубліковано в «Русском Архиве», 1893, чч. 7, 8.

Мартоси, коз.-старшинський рід на Полтавщині, який мав кілька галузів. Лубенська галузь походить від Василя М., козака лохвицького (друга пол. 17 в.) й синів його — Мартина М. (Мартосенка), сотн. лохвицького (1693–98) і лубенського полкового судді (1698–1706), і Павла М. (Мартосенка), сотн. лохвицького (1699–1708, 1710–12) й лубенського полкового обозного (1712–37); до цієї галузі належав Петро М. (*1809), дідич Лохвицького й Лубенського пов., знайомий Шевченка (коштом М. був виданий «Кобзар» 1840 р.) і автор спогадів про нього (мало вірогідних). Прилуцька галузь М. походить від Петра М., ічнянського сотенного отамана (1756); син його Іван М. — скульптор (див.), внук Олексій М. — історик (див.). До цього ж роду належить Іван Романович М. (див.), а також Борис М. (див.).

Мартушевич Яків († 1834), уніятський церк. діяч, єп. луцький (з 1817) і архиєп. полоцький (1827–33).

Марунчак Михайло (*1914), гром.-політ. діяч родом з Галичини; гол. Ліґи Укр. Політ. В'язнів у Німеччині (1947–48), згодом у Канаді діяч КУК-у і Укр.-Кан. Т-ва у Вінніпеґу; праці з історії укр. поселенців у Канаді; кн. «Система нім.

концтаборів і політика винищування в Україні» (1963) й ін.

Марфієвич Микола (* 1898), поет родом з Буковини, переїхав до УССР 1924 р. Почав працю на Буковині в лівих органах преси; 1922 — зб. поезій «Між верхами», 1923 — зб. поезій «Квіти» (під впливом О. Кобилянської, Д. *Загула);* поема «Микола Шугай» (1927) і зб. поезій «Буковині» (1930); чл. літ. орг-ції «*Західня Україна*». Репресований у 1930-их рр., реабілітований у 1957 р.

Мархлевський район, поль. територіяльний р-н на Волині, єдиний в УССР, що проіснував з 1925 р. до пол. 1930-их рр.; за переписом з 1926 в М. р. на 40 900 меш. поляків було 28 300 (69,2%), українців 7 700 (19,0%), німців 3 600 (8,7%), жидів 1 000 (2,5%). Див. також *Довбиші.*

Марцинюк Андрій (1865—1938), сел. діяч, організатор Збаражчини кін. 19 в., ст. на гром. теми (в «Народі», «Хліборобі», «Гром. Голосі» під псевд. Андронюк), вірші й оп. з побуту подільського села в «ЛНВ» під псевд. Грицько Сумовитий.

Марцінків Іван (1858—1940), пасічник, практик гірського пасічництва (Карпати), співр. багатьох евр. пасічницьких періодичних вид. і учасник Всеслов. пасічницьких з'їздів.

Марцінковський (Marcinkowski) Антін (1823—80), літ. псевд. Новосельський, поль. письм., критик і фолкльорист родом з Київщини; студіював у Київ. Ун-ті; укр. тематиці М. присвятив ряд ст. і більші праці: «Stepy, morza i góry. Szkice i wspomnienia z podróży» (1854), «Lud Ukraiński», 2 тт. (1857), «Pogranicze naddnieprzańskie. Szkice społeczności ukraińskiej w w. XVIII», 2 тт. (1863).

Марченки, коз. рід на Полтавщині, який походить від Івана М., товариша полтавського полку (1698). Один з його нащадків — Василь М. (1782—1841), статс-секретар за Олександра I і Миколи I, автор «Записок», опублікованих у «Русской Старине» (1896, чч. 3—5).

Марченко Андрій (1908—43), один з видатніших організаторів націоналістичного підпілля на Волині, в'язень поль. і нім. тюрем; вбитий німцями у львівській в'язниці; автор ст. та підпільних поезій і пісень.

Марченко Василь (*1900), економіст, старший наук. співр. АН УРСР (1931—41); у 1947—50 рр. викладач УВУ, з 1950 — д. чл. Ін-ту для дослідження СССР у Мюнхені (1950—52 його наук. секретар), з 1953 — в Канаді. Численні праці з сов. економіки, між ними монографія «Основные черты хозяйства послесталинской эпохи» (1959).

Марченко Володимир (* 1922), математик родом з Харкова, проф. Харківського Ун-ту (з 1953), зав. відділом Фізико-Техн. Ін-ту АН УРСР і її чл.-кор. (з 1961). Основні дослідження стосуються спектральної теорії диференціяльних рівнянь та теорії функцій дійсного змінного. Опублікував понад 20 наук. праць.

Марченко Іван (* 1892), педагог-математик, у 1934—41 рр. доц. Дніпропетровського Металюрґійного Ін-ту, на еміґрації в Німеччині й Великобрітанії (діяч СУБ-у, гол. Спілки Укр. Учителів і Виховників, інспектор шкіл українознавства); автор довідників: «Підручник математики для технікумів» (1930) «Задачник з математики для технікумів» (1932); діяч гетьманського руху, ред. ж. «*Ранок*» (1948—54).

І. Марченко

Марченко Михайло (* 1902), історик родом з Київщини; старший наук. співр. Ін-ту Історії України АН УРСР (1937—41), ректор Львівського Ун-ту ім. І. Франка (1939—40), доц. Новосибірського (1941—45) і Київського пед. ін-тів (1946—56), проф. Київського Ун-ту (з 1956). Гол. праці: «Боротьба Росії і Польщі за Україну 1654—1664» (1941); «Іст. минуле укр. народу в творчості Т. Г. Шевченка» (1957); «Укр. історіографія (з давніх часів до сер. XIX ст.)» (1959); «Історія укр. культури з найдавніших часів до сер. XVII ст.» (1961).

Марченко Олександер (1870—?), вчений лісівник родом з Полтавщини, проф. Ново-Олександрівського, а потім Харківського С.-Г. Ін-ту; праці про суховерхість дубових деревостанів, про ліс. політику на Україні й ін.

Марчинський (Marczyński) Вавжинец (1799—1845), поль. свящ. на сх. Поділлі, автор цінної монографії «Statystyczno-Topograficzne i historyczne opisanie gub. Podolskiej», 2 т. (1831).

Маршалківсько-комісарські суди, апеляційна суд. інстанція на Лівобережній Україні для розгляду скарг на вироки підкоморського (згодом межового) суду, які проіснували до 1861 р. М.-к. с. виникли з маршалківського і комісарського судів у В. Князівстві Лит., що були центр. держ. судами; на їх ухвали можна було вносити відклик до В. кн., за винятком випадків, коли вирок було внесено на підставі «науки господарської». М.-к. с. складалися з гол. — пов. маршалка (предводителя дворянства) та комісарів, призначуваних урядом. Згідно з Лит. статутом, вони не могли бути

оспорювані; з 1801 р. вироки підлягали апеляції перед Ген. Судом і Сенатом, якщо комісари призначалися без погодження із сторонами.

Маршалл (Marshall) Джозеф, англ. подорожник другої пол. 18 в., автор опису подорожі в 1768–70 рр. п. н. „Travels through Holland, Flanders, Germany, Denmark, Sweden, Lapland, Russia, The Ukraine and Poland“, 1772 (також нім. мовою), в якому описана Україна як родюча і загосподарована країна й українці як культ. народ і добрі хлібороби.

Маршалок, один з найвищих держ. урядів у Польщі й В. Князівстві Лит. Великий М. коронний (у Литві – земський) керував церемоніями при дворі, влаштовував прийоми послів та виконував деякі суд. функції; йому допомагав М. надвірний. На Україні в кін. 18 і в 19 в. назва М. (або маршал) стосувалася також виборних керівників («предводителів») місц. (губ. і пов.) дворянства.

Маршинський Аполінарій (1865–1929), гром. діяч, фінансист і педагог; довший час службовець Мін-ва Фінансів у Петербурзі, Латвії й Естонії, де заснував укр. громаду в Дорпаті; 1917 дир. департаменту фінансових справ у Ген. Секретаріяті, 1919 віцемін. фінансів УНР, з 1924 лектор Укр. Пед. Ін-ту в Празі. «Спомини 1884–88» (календар «Дніпро» за 1923).

А. Маршинський

Мар'яненко (справжнє прізвище Петлішенко) Іван (1878–1962), драматичний актор героїчного, романтично-героїчного та резонерського пляну, нар. поблизу с. Мар'янівки (тепер Бобринецького р-ну Кіровоградської обл.), небіж і учень М. Кропивницького, в трупі якого грав у 1895–99 рр., далі в трупі О. Суслова, Ф. Волика, в театрі М. Садовського у Києві (з 1906), в Т-ві Укр. Акторів під проводом М. Заньковецької (1915–17), в Держ. Нац. Театрі (1918) і Держ. Театрі ім. Шевченка (1919–20), в театрі «Березіль» (1923–33) і в Харківському Театрі ім. Шевченка (1933–58). За 40 рр. сценічної праці М. виконав бл. 600 ролей; визначніші іст.-героїчні ролі – Ґонта («Гайдамаки»), Б. Хмельницький, Я. Мудрий, Макбет (в одноіменних п'єсах); героїчно-характерні — Хлестаков («Ревізор»), Кичатий («Назар Стодоля»), Вершинін («Бронепотяг 14–69»); героїчно-резонерські – Давідсон («Седі»), Поль («Джіммі Гіґґінс»), Фелікс Ґранде («Євгенія Ґранде»), Феноген («Хазяїн») та ін. М. знімався у численних фільмах («Коліївщина», «Злива», «Прометей», «Фата Морґана»). М. був (1917–18) чл. Держ. Театральної Ради (очолюваної В. Винниченком), одним з засновників Муз.-Драматичного Ін-ту ім. М. Лисенка в Києві (1918), проф. Харківського Театрального Ін-ту (з 1946); кн. «Минуле укр. театру» (1953, і рос. мовою 1954).

І. Мар'яненко

В. Р.

Масальський Володимир (* 1897), мовознавець, проф. Київ. Ун-ту та керівник відділу методики мови в Н.-д. Ін-ті Педагогіки; праці з методики викладання укр. мови, про мову й стиль поезій Т. Шевченка (1940) та М. Коцюбинського, про стилістику І. Кириленка та про синтаксу П. Тичини, про погляди К. Ушинського на викладання рідної мови (1956), а також із словотвору ступінювання прикметників.

Масандра (IX–15), с. м. т. на півд. березі Криму, підпорядковане Ялтинській міськраді; великий винокомбінат *«Масандра»*. Поблизу Масандрівський парк – один з найбільших на півд. березі Криму (площа 80 га) і Укр. н.-д. ін-т мед. кліматології і кліматотерапії ім. І. Сеченова.

«Масандра», великий виноробний комбінат, який об'єднує (1962) 3 виноробні зав., зав. по виробництву шампанських вин і 14 виноробних радгоспів, розташованих на південному березі Криму. «М.» має (1961) 9 400 га виноградників і садів та виготовляє 1 570 000 дкл вина. «М.» продукує 35 марок високоякісних десертних, міцних (мускати, токай, мадера, портвайн, херес та ін.) і столових вин, шампанське, виноградний сік. Див. мал. на 1 181 стор.

Масарик Тома Ґарріґ (1850–1937), чес. мислитель, вчений і держ. діяч, довголітній проф. Празького Ун-ту (з 1882), 1918–35 перший през. Чехо-Словацької республіки. У наук. і публіцистичних працях («Росія й Европа», «Нова Европа», «Слов'яни після війни») та в мемуарах («Світова революція») М. не раз висловлював свій погляд на укр. справу. Питання про те, чи українці творять зовсім окрему націю, він вважав науково не вирішеним, але при цьому виявляв також розуміння укр. змагань до нац. емансипації. Політ. майбутнє України він хотів бачити в рамках дем. і фе-

деративної Росії, яка становила б противагу нім. загрозі.

М. зустрічався з укр. справою на різних етапах своєї практичної діяльности. Був знайомий з І. Франком, який присвятив М. переклад «Вибраних поезій» К. Гавлічека Боровського (1901); допомагав укр. студентам, які під час *сецесії* (1901) вчилися в Празі. Як посол до австр. парляменту, М. узяв участь у 1908 р. в дебатах у зв'язку з поль.-укр. спором у Галичині й у великій промові (25. 5) обстоював право гал. українців на вільний розвиток. Після вибуху першої світової війни М. пішов на еміґрацію та очолив чехо-словацьку самостійницьку акцію в таборі Антанти. У 1917-18 рр. М. перебував у Росії й на Україні, на території якої формувався з військовополонених *Чехо-Словацький леґіон*. Після постання УНР (листопад 1917) М. як гол. Чехо-Словацької Нац. Ради нав'язав офіц. стосунки з укр. урядом і заключив умову, що забезпечувала екстериторіяльний статус Чехо-Словацького леґіону й запевняла йому укр. матеріяльну допомогу. Після проголошення незалежности УНР і Берестейського миру М. оголосив скасування укр.-чехословацької умови. Під час війни між УНР і Сов. Росією чехо-словацькі частини зберігали невтралітет і згодом зовсім покинули Україну, прокладаючи собі шлях на Далекий Схід.

Т. Масарик

Перебуваючи в ЗДА (травень—листопад 1918), М. заснував Демократичну Спілку Сер. Европи (Mid-European Democratic Union), до якої, поруч представників ін. національностей Австро-Угорщини, увійшли також українці (М. *Січинський*, М. *Цеглинський*) і, як окрема група, закарп. русини (Г. *Жаткович*). На підставі угоди з М., амер. закарпатці на своєму з'їзді у Скрентоні 19. 11. 1918 висловилися за приєднання Угор. Руси (Закарп. України) до Чехо-Словаччини на правах автономної держави. Це стало основою того, що Паризька мирова конференція 1919 р. віддала Закарпаття Чехо-Словаччині (див. *Закарпаття*, стор. 720).

Як през. Чехо-Словаччини М. сприяв тому, щоб на Закарпатті у школах та установах користувалися місц. нар., а не рос. мовою. Він виявляв велику прихильність до культ. потреб укр. еміґрації, завдяки його підтримці постали й були діяльні в роки між двома світовими війнами УВУ у Празі, Укр. Госп. Академія у Подебрадах й ін.

Література: Добірні думки проф. Т. Ґарріґ-Масарика. (Життєпис, діяльність, вибрані твори й бібліографія; вид. Укр. Гром. Комітету в Чехо-Словаччині). Прага 1925; Я р е м а Я. Провідні ідеї філософії Томи Масарика. Прага 1925; М а с а р и к Т. Ґ. Світова революція, укр. переклад. Л. 1930; Б о ч к о в с ь к и й О. Т. Ґ. Масарик. Нац. проблема та укр. питання. Подебради 1930; Б р и к І. Масарик і українські змагання. Життя і Знання, т. X. Л. 1937.

І. Лисяк-Рудницький

Масенко Терень (*1903), поет родом з Кіровоградщини, друкується з 1924 р. Низка зб. поезій: «Степова мідь» (1927), «Вітчизна» (1937), «Цвіт землі» (1948), «Київські каштани» (1954), «Вишневі зорі України» (1960) та ін. і віршований роман «Степ» (1931); крім того, нариси («Під небом Гуцульщини», 1961), літ.-критичні ст. («Життя і пісня», 1960), переклади. При відносно великій поетичній продукції М. поет офіц. і мало чим оригінальний.

Масієвський Іван, почаївський ґравер на міді в 1760-их рр.; відомі його ґравюри рел. змісту, видані Почаївською Лаврою: «Воскресіння», присвячене київ. полк. К. Мокієвському, та зображення Почаївського манастиря і Почаївських чудес.

«Маски», тижневик сатири і гумору, виходив у Львові 1923; видавець і ред. М. Голубець, ілюстрації П. Ковжуна.

Маслини, див. *Оливи*.

Маслов (справжнє прізвище Маслій) Василь (бл. 1841—80), письм. і гром. діяч. Вчився наприкін. 1850-их рр. у Києві, зустрічався й листувався з Т. Шевченком, опублікував його біографію «Тарас Григорьевич Шевченко. Биографический очерк» (в журн. «Грамотей», 1874), кілька разів перевидавану пізніше. Збирав матеріяли з археології й історії України.

Маслов Василь (1884–1959), літературознавець і етнограф родом з Чернігівщини, брат Сергія М.; праці з історії укр. і рос. літератури, з фолкльору, етнографії та археології. М. ін.: «Литературная деятельность К. Ф. Рылеева» (1912), «Укр. етнографія першої пол. XIX ст.» (1934), «Рільницьке знаряддя і техніка за пам'ятками Райковецького городища феодальної епохи» (1937).

Маслов Леонид (1909–43), інж.-архітект, син Миколи М.; працював на Зах. Волині, де досліджував архітектурні пам'ятки, зокрема церк. будівництво; ст. в укр. («Наша Батьківщина», «Життя і Знання») та в поль. журн., монографія «Дерев'яні церкви Холмщини та Підляшшя» (1941); розстріляний німцями у Рівному.

Маслов Микола (1880–1942), правник родом з Лубень, замолоду діяч Укр.

Студентської Громади в Петербурзі, з 1920 р. на еміґрації в Польщі, пізніше гром.-політ. діяч на Волині, адвокат у Луцькому, діяч *Волинського Укр. Об'єднання,* поль. сенатор (1930—35); заарештований большевиками, помер на засланні в Казахстані.

Маслов Олександер (1876–1914), рос. муз. етнограф; м. ін. працями «Опыт руководства к изучению русской народной музыки» (1911) з розділом, присвяченим укр. муз. етнографії та критиці муз. етногр. діяльности М. Лисенка, «Украинская народная музыка» («Украинская Жизнь», 12, 1912), разом з П. Сокальським «Малорусские и белорусские песни . . .» («Труды музыкально-этнографической комиссии», т. І, 1906) та ін.

Маслов Сергій (1880–1957), літературознавець і бібліолог, чл.-кор. АН УРСР (з 1939), родом з Чернігівщини, приват-доц. (з 1914) і проф. Київ. Ун-ту. У 1920-их рр. завідувач відділу стародруків Всенар. Бібліотеки України й керівник секції «Історія книги» Укр. Наук. Ін-ту Книгознавства, гол. Іст.-Літ. Т-ва. Автор численних праць з історії укр. літератури (гол. 17–18 вв.), укр. книгознавства, археографії, палеографії, етнографії тощо. Головніші праці: «Лирники Полтавской и Черниговской губерний» (1902), «Рукописи Софійської катедри в Києві» («ЗНТШ», 1906), «Казанье Мелетія Смотрицкаго на честный погреб о. Леонтія Карповича» (1908), «Обзор рукописей библиотеки Императорского Университета св. Владимира» (1910), про проповіді Георгія Кониського (1910), «Библиотека Стефана Яворского» (1914), «Друкарство на Україні в XVI—XVIII ст.» (1924), «Укр. друкована книга XVI—XVIII ст.» (1925), «Ukrainische Druck-Kunst des 16 bis 18 Jahrhunderts» („Gutenberg-Jahrbuch", 1926), «Етюди з історії укр. стародруків» (1926–28), «Культ.-нац. відродження на Україні в кін. 16 і першій пол. 17 ст.» (1943), «Початковий період в історії укр. книгодрукування» (1949), «Слово о полку Ігоревї» з численними філол. і бібліографічними коментарями (1952) та ін. Співавтор (разом з Є. Кирилюком) «Нарису історії укр. літератури» (1945), який був засуджений ЦК КПУ за «буржуазний націоналізм». Біо-бібліографічні відомості про М. — див. «Сергій Маслов 1902—27» (1927) і некролог в «Радянському Літературознавстві» (І, 1957).

С. Маслов

Маслове, с. Шполянського р-ну Черкаської обл., ранньослов. могильник черняхівського типу з тілопальними і кістяковими похованнями, у виряді яких були бронзові, залізні, кістяні, бурштинові й довізні скляні речі. (П. Смоличів, 1926).

Маслович Василь (1793–1841), письм. і журналіст родом з Харкова. Видавав ж. «Харьковский Демокрит» (1816), після закриття якого переїхав до Петербурґу. Частину віршів укр. мовою («Пісня сімейству», «Від'їзд студента на учительство в Олешки», «Жартівлива пісня») опублікував у «Харьковском Демокрите». Більшість творів петербурзького періоду не опубліковані; «Сказка про Харька, основателя Харькова, про его дочь Гапку та батрака Якива» надрукована 1890, нарис «Невський проспект» — 1928.

В. Маслович

Масловський Опанас (1753—1804), лікар родом з Київщини, закінчив Києво-Могилянську Академію (1802 викладав в її мед. клясі) і мед. школу в Москві; працював на різних посадах у Києві, м. ін. інспектор Київ. лікарської управи (з 1801), організатор першої психіятричної лікарні на Україні, почесний чл. Мед. Колеґії. Залишив ряд праць з акушерства, інфекційних хвороб, ботаніки, а також переклади підручників з хірургії і офтальмології (у рукописах), склав підручник для селян про лікування хворих хатніми засобами.

Маслосоюз, повна назва Крайовий Молочарський Союз «Маслосоюз», союз молочарських кооператив, заснований 1907 р. в Стрию п. н. Крайовий Господарсько-Молочарський Союз на базі Союзу Руських Молочарських Спілок, що діяв з 1905 р. при філії т-ва «Просвіта» в Стрию. Ініціятори і перші діячі: Є. *Олесницький,* О. *Нижанківський,* Л. *Горалевич,* І. *Бачинський* та ін. До 1914 р. М. об'єднував бл. 100 невеликих молочарських спілок, до яких селяни доставляли бл. 7,5 млн л молока і які виробляли бл. 300 000 кг масла на рік. Після занепаду, спричиненого війною, М., починаючи з 1924 р., переорганізовано: 1925 р. змінено статут і назву (на К.М.С.), на місце фізичних чл. прийшли правні особи, а в керівництво — нові люди, здебільша кол. старшини й підстаршини УГА, що закінчили фахові школи за кордоном. Найгол. діячі: О. *Бачинська,* А. *Мудрик,* А. *Палій,* М. *Хроновят,* Т. Котик, О. Лис

та ін. Формальним осідком М. був далі Стрий, фактичним — Львів, де містилася його т. зв. Гол. Торг. Аґентура (з 1927). Централя вела свою орг.-інструкторську, торг., контрольно-техн. та аґрономічно-ветеринарну працю за посередництвом

Дирекція «Маслосоюзу» та її гол. співробітники (1934)

Сидять зліва направо: Г. Йовик, О. Трач, М. Хроновят, А. Палій, О. Бачинська, А. Мудрик, О. Лис, Р. Витвицький. Стоять: В. Томашівський, О. Вуя, М. Янович, Р. Луцик, П. Сікач, Р. Клос, Я. Весоловський, М. Никифорук, О. Котик-Степанович, І. Скоропада, І. Теслюк, Т. Котик, В. Лукашевський, В. Левицький, С. Павлик

своїх відділів. У 1925 р. М. розпочав експорт масла за кордони Польщі, відновив молочарську школу в Стрию (засновану 1913) і почав видавати місячний ж. «Кооп. Молочарство». З метою вигоди і кращого техн. устаткування реорганізовано молочарські кооперативи з малих, на одну місцевість, на більші — т. зв. Районові Молочарські Спілки (перша у Войнилові у 1926 р.), які у 1928 р. перетворено на районові молочарні (Р.М.) з обсягом діяльности на багато сіл (збірні молока), що базували свою роботу вже на фізичних членах. Майже всі Р.М. мали модерне техн. устаткування та фаховий техн. персонал.

Зріст М. видно з таблиці:

Роки	1925	1931	1935	1938
Число членів молочарень	72	224	141	155
У тому ч. Р. М.	—	112	113	136
Число збірень молока	бл. 300	1 259	1 400	2 000
Достава молока в млн л	8,4	65	74,6	115
Р. М. дали масла до М. в тис. кг	165	2 428	2 810	2 948
Експортовано масла в тис. кг	0,2	842	483	112
Обороти в млн поль. злотих	0,9	14,7	9,3	12,1

У 1938 р. М. мав 12 відділів з 26 гуртовими і 57 звич. крамницями; його підбудова — 136 Р. М., що нараховували 205 300 чл.-госп-в, постачальників молока; в самому М. працювало бл. 300 осіб, у Р. М. 150 техніків з молочарства, 64 госп. референтів (здебільша фахових аґрономів) і 18 ветеринарних лікарів. М. був найактивнішим сектором укр. кооперації на Зах. Україні, передовиком її модернізації, який разом із «Сільським Господарем» дуже активно працював над піднесенням госп. культури укр. села. Діяльність М. була обмежена поль. адміністрацією тереном самої Галичини (на Волині діяв тільки один відділ М. у Луцькому з двома крамницями, а Р. М. на Волині, яких було кілька, було заборонено торгувати з М.), але тут він майже повністю опанував ринок, а його покупцями було також поль. і жид. населення; два відділи М. діяли в поль. Щлезьку.

Під час першої больш. окупації 1939 р. молочарську кооперацію включено в т. зв. харч. кооперацію, що була кооперацією лише за назвою. Керівники М. здебільша подалися до Ген. Губернії й тут заснували бл. 50 кооп. молочарень і Відділ М. у Ярославі під проводом відділів РСУК у Кракові й Люблині.

Після зайняття Галичини німцями у 1941 р. нім. влада дозволила відновити діяльність М., але обмежила її Гал. Дистриктом, підпорядкувавши одночасно усе молочне госп-во Обл. Союзові молочного господарства, який перебрав від М. техн.-орг. діяльність, залишивши йому торг. В той час М. був єдиною централею молочної кооперації в Галичині і багато спричинився до захисту інтересів укр. села перед нім. владою. У 1943 р. в усій Ген. Губернії діяло 181 укр. Р. М. (в тому ч. 137 у Галичині), які переробляли понад 220 млн л молока, а їх обороти перевищували суму 100 млн злотих.

Нова сов. окупація 1944 р. цілковито зліквідувала діяльність М.

Література: Павликовський Ю. Нарис розвитку укр. молочарської кооперації в Галичині. Кооп. Республіка, ч. 1—2. Л. 1933; Качор А. Укр. молочарська кооперація в Зах. Україні. Мюнхен 1949; Хроновят М. Кооп. молочарство на зах.-укр. землях. Наук. Бюлетень УТГІ, ч. 36—38. Мюнхен 1953.

А. Качор

Маслюк Михайло (1894—1941?), співак-бас, мист. псевд. Мартіні; спочатку в театрі «Бесіди» у Львові, в 1920-их pp. у Львівській опері, пізніше у опері в Познані; король («Аїда»), кардинал («Жидівка»), король Філіпп («Дон Карльос»).

Маслюков Олекса (1904—62), кінорежисер родом з Черкас; у 1930-их рр. працював в Одеській кіностудії, разом з М. Маєвською — в галузі дитячого і юнацького фільму («Діти шахтарів», «Стенька з Мімози», «Партизанська донька», «Карл Брунер», «Митька Лелюк» та ін.),

з 1952 р. в Київ. кіностудії ім. О. Довженка, де поставив «Команда з нашої вулиці», «Педагогічна поема», «Партизанська Іскра» та ін. Фільми М. — в пляні комсомольського виховання, проте не позбавлені заг. виховної і мист. вартости.

Маслюченко-Губенко Варвара (*1889), кіно- і драматична акторка, дружина Остапа *Вишні;* з 1920 р. в Театрі ім. Т. Шевченка в Києві, згодом у харківських — Червонозаводському, Революції та ім. І. Франка на героїчних ролях: Явдоха («Республіка на колесах»), Параня («Диктатура»), Тетяна («Розлом»), св. Йоанна (в одноіменній п'єсі Б. Шоу) та ін. Знімалася в багатьох фільмах, м. ін. в «Лісовій пісні» (Лукашева мати) і в «Поемі про море» (Домаха). Упорядниця творів Остапа Вишні.

Масляк (псевд. Залуквич) Володимир (1858–1924), письм. і публіцист з Галичини, ред. «*Нового Зеркала*» (1885). Зб. народнопісенного складу «Поезії» (1886), сатирична повість «Кістяк Гольдбайна» (1896) та ін. М. упорядник зб. «На великі роковини» (1898), присвяченого І. Котляревському.

В. Масляк

Масляк Степан (1895–1960), письм. родом із Станиславова, син Володимира М.; у 1924–45 рр. жив у Празі, пізніше у Львові, з 1946 р. старший викладач катедри слов. філології у Львівському Ун-ті. У 1920-их рр. друкувався в лівих львівських ж. «Нова Культура», «Вікна» й був чл. літ. групи «Горно». Епічна поема «Пролом» (1954); переклади з поль. (А. Міцкевіча, Ю. Словацького, М. Конопніцької, А. Асника, Ю. Тувіма) і на поль. (Т. Шевченка, Л. Глібова, Ю. Федьковича, П. Тичини, В. Сосюри, Л. Первомайського, й ін.), з чес. (м. ін. Я. Гашека «Пригоди бравого вояка Швейка», І. Ольбрахта «Микола Шугай-розбійник»), а також словацької, нім., франц., італ., зокрема переклав 17 лібретт до опер.

С. Масляк

Масляників Віктор (1877–1944), маляр-пейзажист і графік родом із Сх. Поділля; студіював у Київ. Рисувальній Школі М. Мурашка та в Краківській Академії Мистецтв у Я. Мальчевського і Я. Станіславського; «Зимою», «Сірий вечір», «Дуби», «Соняшний день».

Масниця, також масляна, подекуди й м'ясниці, назва останнього перед Великим Постом «масного тижня», коли можна їсти масло та ін. молочні продукти, але не можна їсти м'яса. Час нар. карнавалу з окремою обрядовою їжею (вареники з сиром, сметаною і маслом, гречані млинці), обрядами (спалювання солом'яного опудала «зими») й веселими забавами — справлянням «колодки» заміжніми жінками, чіплянням «колодки» неодруженим дівчатам і парубкам, ворожінням. Перший день М. мав назву колодій, останній — пущення. Традиційні елементи М. збереглися в святі «проводів зими», поширеному тепер в УССР.

«Масовий Театр», мист.-політ. місячник, орган сектора мистецтва Нар. Комісаріяту Освіти і ЦК ЛКСМУ, виходив у Харкові 1926–33 (до 1931 п. н. «Сільський Театр»), містив методичні вказівки і матеріяли для самодіяльних театрів.

Масонство, масонерія (з англ. mason — каменяр, муляр), також франкмасонство (франц. francmaçonnerie — вільномулярство), космополітичний рел.-етичний рух, учасники якого визнають «Великого будівничого світу» як творця всього ладу в природі і називають себе будівничими його храму. У своїх писаннях масони закликають до морального удосконалення людей і об'єднання їх — без уваги на рел. і нац. приналежність — на принципах братерства, рівности, взаємодопомоги і вірности. Початки М. виводять від середньовічних мулярських ґільдій, від яких масони перейняли назву й форми орг. об'єднань — льожі (Л.; англ. lodge), поділ членства на учнів, челядників і майстрів, частини одягу — фартухи, рукавиці та шапки і за відзнаку зображення мулярських інструментів — циркуль, трикутник, молоток. Основоположною для М. датою вважають 1717 р., коли деякі існуючі на терені Англії Л. об'єдналися у Велику Л. або у Великий Схід Англії, що називає себе провідною матірньою Л. усіх масонських льож (М. л.) у світі. З Англії М. поширилося в першій пол. 18 в. на Ірляндію й Шотляндію і згодом на ін. країни Европи, Америки й Азії.

У М. існували різні напрями, зумовлені різницею в поглядах на його початки, цілі й завдання, на обрядовість і кількість ступенів «втаємничення», що їх було від 3 до 99. З М. були пов'язані такі рел.-спекулятивні течії, як пізніше темплярство, розенкройцерство, мартинізм та ін. Після свого орг. оформлення

у Англії М., на думку кат. дослідників його історії, почало відходити від засад Христової віри і вчення Церкви, відкинувши деякі прийняті нею догми, що й призвело до гострих виступів пап проти М. й заборони участи католиків у М. л. (енцикліки Климента XII і пізніших пап аж до Пія XII). Правос. Церква також засуджує М. як антицерк. орг-цію. М. брало в деяких країнах активну участь у рев. рухах (декабристи, поль. повстання, революції в Півд. Америці, березнева революція в Росії та ін.). Подекуди, зокрема в царській Росії кін. 18 і поч. 19 в., М. л. були використовувані для ширення вільнодумства і для конспірації опозиційних рухів проти пануючого ладу. В новіші часи в державах з тоталітарними режимами М. заборонене.

Історія М. на Україні, як однієї з важливих ідейних течій 18 і 19 в., ще не досліджена й диспонує тільки фраґментарними, здебільша чужоземними, матеріялами. М. йшло на Україну безпосередньо з Зах. Европи і також через Польщу, де перші М. л. постали вже 1738 р., та Росію, де вже 1731 р. першим В. майстром рос. Л. був капітан Дж. Філіпс. Перша на укр. землях М. л. була заснована поль. шляхтичами 1742 р. у Вишнівці на Волині, а 1758 р. існувала вже Л. «Трьох богинь» у Львові. З Росії М. почало поширюватися на Лівобережній Україні і на Слобожанщині з 1740–41 рр., коли царським намісником був там ген. і пізніше фельдмаршал Я. Кейт, шотляндець з роду, що виконував у той час обов'язки В. майстра рос. М. л. Масонські впливи на Лівобережній Україні посилилися з часів гетьманування К. Розумовського, який був чл. варшавської Л. «Трьох братів» і мав імовірно зв'язки з масонськими колами у Франції й Росії. Масонами були і брат гетьмана — граф О. Розумовський, і згодом сини, зокрема старший — граф О. Розумовський, рос. мін. освіти. Масонські ідеї приносили на Україну сини коз. старшини, що їх, починаючи з 1740-их рр., багато студіювало в зах.-евр. (гол. нім.) ун-тах. Серед масонів другої пол. 18 і поч. 19 в. знаходимо представників укр. старшинсько-шляхетських родин, як Капністи, Кочубеї, Кулябки, Ломиковські, Лукашевичі, Мартоси, Полетики, Родзянки, Скоропадські, Сулими, Тарновські, Томари, Туманські, Ханенки та ін. Поширенню М. на Україні сприяла також участь українців у рос. М. л. (С. Гамалія, Я. Дубянський, М. Антоновський, М. Ковалинський, В. Томара, Х. Чеботарьов, А. Прокопович-Антонський та ін.), зокрема у тих, що працювали під проводом чи впливом. рос. письм. й гром. діяча Миколи Новікова (1744–1818). До того ж чимало спричинилися й численні чужинці, спроваджувані з Зах. та Росії для праці в установах і війську, а також як фахівці різних професій — лікарі, архітекти, техніки, купці тощо, участь яких у масонському русі поширювала соц. сферу М. на Україні в кін. 18 і на поч. 19 в. Найвидатнішим осередком М. на Україні в останній чверті 18 в. був Київ, де 1784 р. була заснована Л. «Безсмертя», підпорядкована безпосередньо В. Сходові Польщі, і де 1794 р. постала Л. «Три колони». М. л. існували наприкін. 18 в. також у Житомирі, Харкові, Одесі, Кременчуці, Немирові, Дубні, а також у Галичині — крім Львова, у Самборі, Заліщиках та ін. містах. Членами їх були здебільша росіяни й поляки.

Кількість М. л. на Україні збільшилася на поч. 19 в. в наслідок з'єднання — після розборів Польщі — Правобережної України з Лівобережною і в умовах ліберальнішого ставлення тогочасного рос. уряду до М. В Одесі, з її інтернац. населенням і безпосередніми зв'язками із Зах., постали Л. «Евксинський Понт» (1803) і «Три царства природи», в Кам'янці Подільському «Озиріс до полум'яної зорі» (1818). Найважливішими в той час Л. були: заснована у березні 1818 р. в Києві Л. «З'єднані Слов'яни», до якої належали гол. поляки і росіяни і дехто з українців, між ними Василь *Лукашевич*, і діяльність якої мала вплив на розвиток слов'янофедералістичних ідей на Україні, й заснована в квітні 1818 р. в Полтаві Л. «Любов к істині», що її вітією (оратором) був І. Котляревський (до неї належали ще С. Кочубей, В. Тарновський, В. Капніст, В. Лукашевич, Д. Олексіїв — Алексеєв та ін.). Обидві Л. були зв'язані з декабристським рухом, і метою їх було втягнути «дворянство малороссийское» до політ. роботи й готувати чл. для «Союзу благоденствия». Першою територіяльною орг-цією М. на Україні була «Волинська Провінційна Л.», в якій були об'єднані поль. Л. Правобережжя.

Діяльність М. л. на Україні деякою мірою сприяла розвиткові укр. нац.-політ. руху, і це, як також підтримування ними опозиційних настроїв, призвело до репресій рос. уряду. У березні 1819 р. була закрита Л. в Полтаві, а в 1822 р. був заборонений царським указом масонський рух в усій Рос. Імперії. Не зважаючи на цю і пізніші заборони, М. л. діяли далі конспіративно і чл. їх брали участь в декабристському русі і в різних пізніших таємних політ. орг-ціях. Протягом 19 в. М. л. діяли в Києві, Житомирі, Кам'янці Подільському, Одесі, Полтаві; у 1900 р. п'ять Л. із цих м. об'єдналося у В. Л. України. Згодом поста-

ли ще дві Л. «Шевченко» у Харкові (1901) і «Братерство» в Чернігові (1904). Чл. цих Л. були видатні укр. політ. і культ. діячі кін. 19 і поч. 20 в.

У 1917 р. в Києві постала Л. «Молода Україна», а в квітні 1919 р. зформувалася В. Л. України, яка в наслідок політ. подій не розгорнула своєї діяльности і не одержала визнання ін. В. л. світу. Після больш. окупації М. було суворо заборонене. В сов. іст. науці ролю М. промовчують або применшують.

М. л. існували й діяли також конспіративно на укр. землях під Австрією і пізніше під Польщею. У перший пол. 19 в. масонами були Д. Зубрицький, Б. Дідицький та ін. У 1919—23 у Львові існувала Укр. М. л. «Єдність».

На еміґрації одним із перших видатних українців, зв'язаних з М. у Франції, був Г. Орлик. Укр. еміґранти у Швайцарії ще у 1902 р. заснували Укр. В. Л. У ЗДА укр. М. л. нема, існують тільки масонські клюби, в тому ч. Укр. Масонський Клюб у Нью-Йорку, який об'єднує українців — чл. різних амер. М. л.

Література: Eger F. Historya Masoneryi i innych towarzystw tajnych. B. 1904; Załęski S. O masonji w Polsce od roku 1738 do 1822. Kp. 1908; Павловский И. Масонская ложа в Полтаве. Труды Полтавской Ученой Архивной Комиссии, в. 6. ч. I. Полтава 1909; Масонство в его прошлом и настоящем. Под ред. С. Мельгунова и Н. Сидорова. т. I—III. М. 1914—22; Пыпин А. Русское масонство XVIII и первой четверти XIX вв. П. 1916; Вернадский Г. Русское масонство в царствование Екатерины II. П. 1917; Єфремов С. Масонство на Україні. Наше Минуле. 1918, кн. 3; Małachowski-Łempicki S. Wykaz polskich lóż wolnomularskich oraz ich członków w latach 1738—1821, poprzedzony zarysem historji wolnomularstwa polskiego i ustroju Wielkiego Wschodu Narodowego Polskiego. Kp. 1929; Małachowski-Łempicki S. Wolnomularstwo na ziemiach dawnego Wielkiego Księstwa Litewskiego 1776—1822. Вільна 1930; Bakounina T. Le répertoire biographique des Francs-maçons russes (XVIII-e et XIX siécles). Брюссель 1940

Б. Кравців, О. Оглоблин

Масоха Петро (* 1904), кіно- і драматичний актор, родом з Черкащини; закінчив Муз.-Драматичний Ін-т ім. М. Лисенка в Києві, виступав у театрі «Березіль» (1923–28) і знімався у фільмах («Земля», «Мірабо», «Вовчий хутір», «Свій хлопець», «Іван», «Інтриґан», «Вершники», «Щорс» та ін.); з 1956 — актор Укр. ґастрольно-концертового об'єднання; написав спомин про О. Довженка.

Масцюх Василь (1873—1936), церк. діяч, гр.-кат. свящ. родом з зах. Лемківщини, каноніст; 1912–16 доц. канонічного права у Львівському Ун-ті і проф. Гр.-Кат. Духовної Семінарії у Перемишлі, д. чл.-засновник Богословського Наук. Т-ва у Львові; з 1934 перший апостольський адміністратор Лемківщини (див. *Лемківська Апостольська Адміністратура);* «Церковне право супруже» (1910).

Масюк Каленик (1878–1933), нар. майстер кераміки з с. Дибинців на Київщині; свої вироби (миски, дзбанки, кахлі) декорував рослинним орнаментом, поєднаним з зображенням птахів і людських фігур; у декоративному розписові кераміки М. перший застосував техніку розпису ріжком.

Масютин (родове прізвище Масюта-Сорока) Василь (1884–1955), визначний ґравер, медальєр, скульптор, маляр і мистецтвознавець, коз. роду з Чернігівщини; студіював у Моск. училищі живопису, працював і виставляв у Росії (індивідуальна виставка в Рум'янцівському музеї в Москві 1920), з 1921 у Берліні, де й помер; чл. АНУМ у Львові, учасник виставок берлінських мистців. Ранні офорти М. символістично-фантастичні, часто ґротескові («Чоловікожінка», «Жінка з хвостом»), пізніші праці — гол. іст. медальйони і скульптура. М. автор циклів ґравюр («Сім смертних гріхів»), кольорових дереворитів, ілюстрацій (до казок Езопа, творів М. Гоголя і О. Бальзака), 63 медальйони (укр. гетьманів, князів, культ. діячів), численних скульптур (погруддя гетьманів П. Конашевича-Сагайдачного, Б. Хмельницького, П. Дорошенка, І. Мазепи, О. Бальзака, автопортрет та ін.), олійних картин й ін. Монографії про Томаса Бюїка і Бренґвіна, «Гравюра и литография» (1922) — підручник графіки і літографії рос. і нім. мовами; ст. про укр. стиль у мистецтві, м. ін. у ж. «Мистецтво», про П. Ковжуна в «Gebrauchsgraphik», IX, 1939 та ін. Фантастичні повісті нім. й укр. мовами («Два з одного», 1936; «Царівна Нефрета», 1938). *С. Г.*

В. Масютин

Масютин Юрій (1896–?), демограф і музикознавець родом з Чернігівщини, наук. співр. Демографічного Ін-ту і чл. муз. секції Ін-ту укр. наукової мови при УАН; критичні ст. в журн. «Музика», «Музика Масам», «Мистецька Трибуна» (псевд. Юрмас), праця про проф. статистику на Україні й ін. В пол. 1930-их рр. заарештований, дальша доля невідома.

Матапан, назва срібної монети, що появилася на самому поч. 13 в. у Венеції (Італія), як перехід від середньовічного «*денара*» до наступного «гроша» (denarius grosuss, див. *Гріш*). На Україні М. інколи траплявся у першій пол. 13 в.; поява

його була важливою ознакою певної зміни у відносинах у той час між Україною і Зах. Европою.

Матвєєв Артамон (1625–82), моск. боярин і дипломат; 1653 р. брав участь у посольстві до гетьмана Б. Хмельницького, 1655, під час війни з Польщею, командував моск. військом під Кам'янцем і Львовом, 1669 р. — начальник Малоросійського Приказу, а з 1671 р. — начальник Посольського Приказу й керівник зовн. політики Моск. держави. Мав великий вплив на царя Олексія Михайловича, був прихильником активної моск. політики на Україні й на шляхах до Чорного м.

Матвєєв Геннадій (*1908), юрист, родом росіянин (з 1938 р. на Україні), проф. цивільного права Київ. Ун-ту, у 1947–52 чл. Верховного Суду УРСР; понад 40 наук. праць з питань цивільного і родинного права, «Вина в советском гражданском праве» (1955) та ін.

Матвєєв Олександер (1816–82), акушер-гінеколог, проф. Київ. Ун-ту (з 1844; 1865–71 та 1875–78 його ректор); праці з акушерства і гінекології, підручник «Курс акушерства» (у 3-х частинах, 1861). М. опрацював методу профілактики бленореї новонароджених.

Матвіїв Курган (VI–19), с. м. т. над р. Міюсом, р. ц. Ростовської обл. РСФСР; за переписом з 1926 р. українці становили в р-ні 82,9% всього населення.

Матвій з Мехова (поль. Maciej z Miechowa, Miechowita, 1457–1523), лікар, географ й історик, проф. (з 1485) та ректор Краківської Академії, автор праці «Трактат про дві Сарматії» («Traktatus de duabus Sarmatiis Asiana et Europiana . . . », 1517; перевидана впродовж 16 в. 14 разів різними мовами), в якій подано опис Европи (від Висли до Дону), заселеної русинами або рутенцями, литовцями і москалями («regiones Russorum seu Rutenorum, Lituanorum, Moscorum), й Азійської Сарматії (від Дону на сх.), заселеної різними тат. народами; укр. мову 16 в. М. визначав як рутенську або слов'янську («sermo . . . Rutenicus seu Slauonicus»).

Матвійчук Микола (*1892), гал. педагог, автор і видавець букваря «Перша Книжечка» (1923), шкільних читанок уживаних у нар. школах Галичини й Канади та «Методичного підручника до навчання перших початків укр. письма» (1924); вид. і ред. «Золотої Бібліотеки Укр. Дитини» (1929-39).

Мате Василь (1856–1917), рос. ґравер, нім. походження, автор відомого портрета Т. Шевченка, виконаного в техніці офорта; м. ін. репродукціями «Українка» і «Запорожці» — з творів І. Рєпіна (в ксилографії), М. був також мист. редактором мист. вид. творів Т. Шевченка (1911–14).

Матезонський Костянтин (1794–1858), муз. діяч на Закарпатті, родом з Наддніпрянщини, 1833 заснував в Ужгороді чотириголосий хор «Гармонія», з яким виконував як церк., так і світські твори; багато зробив для поширення хорового співу на Закарпатті.

Матейко Катерина (*1910), етнограф, наук. співр. Укр. Держ. Музею етнографії та художнього промислу у Львові; низка ст. в «Матеріялах з етнографії та мистецтвознавства» та в ж. «Нар. творчість і етнографія»; «Нар. кераміка зах областей Укр. РСР» (1959).

Математика, наука про кількісні співвідношення (числа) і просторові форми. М. виникла здавна і впродовж свого іст. розвитку поширювала і змінювала предмет та методи своїх дослідів.

Елементи матем. знання, що постали з практичних потреб людини, знаходимо на Україні вже в найдавніші часи; потреби торг. розрахунків, виміру податку, землемірства, будівництва, воєнної справи, календаря тощо не тільки створили своєрідну староруську систему мір (див. *Міри)*, а й спонукали до елементарного застосування аритметики і геометрії. Абеткове слов. числування проіснувало з 9 до 17 в., остаточно витиснене воно у 18 в. досконалішою десятковою системою чисел. Матем. документів перших віків історії України збереглося дуже мало; деяке з'ясування арістотелівських понять абстрактної М. зустрічаємо вже в «*Ізборнику Святослава*» (1073); одним з нечисленних староруських пам'ятників М. є матем. задачі в зб. «*Руська Правда*». Перші посібники М. (аритметики і геометрії) появилися на Україні щойно в 17 в.

Розвиток М. як окремої галузі науки починається на Україні на поч. 19 в. разом з відкриттям ун-тів і вищих техн. шкіл. Поряд світової слави рос. математика укр. походження М. *Лобачевського*, творця неевклідової геометрії, в галузі М. в Росії у 19 в. виступили два українці: М. *Остроградський* (в ділянці матем. фізики, варіяційного й інтеґрального числення) і В. *Буняковський* (гол. праці з теорії імовірности). У другій пол. 19 і на поч. 20 в. значні висліди в теорії чисел одержав Ю. *Вороний*, проф. Варшавського Ун-ту; під його впливом виховувалася ґенерація засновників поль. матем. школи.

З 1879 р. у Харкові почав виходити один з найстаріших матем. журн. на Україні «Сообщения Харковского Ма-

тематического Общества» (нині «Записки математического отделения физико-математического факультета и Харковского математического общества»), де друкувалися праці укр., рос. та чужоземних авторів. Першими математиками Харківського Ун-ту були Т. *Осиповський* і А. *Павловський*, учителі М. Остроградського; крім них, до революції працювали такі відомі математики, як О. *Ляпунов*, В. *Стеклов*, Д. *Ґраве* (пізніше у Києві) й ін. Визначним істориком М. дорев. часу був проф. Київ. Ун-ту М. *Ващенко-Захарченко*. У Галичині під австр. окупацією укр. М. розвивалася в рамках Матем.-природописно-лікарської Секції НТШ у Львові; в зб. секції з 1897 р. містили свої праці В. *Левицький*, М. *Чайковський* та ін. З укр. математиків, які перебували за межами України, треба згадати проф. Стокгольмського Ун-ту С. *Ковалевську* і проф. Празького Ун-ту Я. *Кулика*.

Найбільшим центром М. в УРСР є Ін-т Математики АН УРСР, заснований 1933 р.; до того часу досліди М. зосереджувалися в двох комісіях АН — в комісії теоретичної М., яку очолював акад. Ю. *Пфейффер*, та комісії прикладної М., що працювала під керівництвом акад. Д. Ґраве; секцію матем. статистики очолював акад. М. *Кравчук*. З утворенням Ін-ту Математики АН УРСР почав виходити зб. наук. праць, що згодом перетворився на «Украинский математический журнал» (ред. Б. *Гніденко*). Дальшими центрами М. в УРСР є Ін-т Матем. Наук у Харкові, заснований 1929 р., ряд катедр М. в ун-тах, політехн. ін-тах й ін. високих школах та ряд н.-д. ін-тів, в яких працює понад дві тис. фахівців.

У Харківському центрі (ун-ті, Ін-ті Матем. Наук) за останнє півстоліття М. розвивалася в двох напрямах: теорії функції і геометрії. Перший напрям розробляв: проблеми найкращого наближення довільної неперервної функції за допомогою многочлена, тригонометричної суми або ін. функції простого виду, що має певне число параметрів; розкладання функції по ортогональних поліномах; проблеми моментів; проблеми єдности майже періодичних функцій; представлення функцій у вигляді узагальненого інтеґрала Фур'є. До 1930 р. на чолі цього напрямку стояв акад. С. *Бернштейн*, а потім акад. Н. *Ахієзер*. В розвитку цієї галузі М. активну участь брали ще такі відомі математики: Ц. Русьян, М. Марчевський, В. Балтага, Ґ. Мірак'ян, А. Ґрафф, Я. Геронімус, В. Бржечка (два останні проф. Харківського Технологічного Ін-ту), М. Крейн (пізніше в Одесі) та ін. Роботи цієї групи математиків посідають одне з перших місць не лише на Україні та в Росії, але мають вплив на розвиток М. в усьому світі. Напрям геометрії поділявся на: альґебраїчну геометрію, теорію поверхень, проєктивну геометрію, інтеґральні криві Пфаффових рівнянь (теорія конексів) поверхні переносу і питання аксіоматики. На чолі школи харківських геометрів понад 40 рр. стояв акад. Д. *Синцов*. Найближчими його співр. були: П. Соловйов, М. Душин, П. Дармостук, Я. Бланк, І. Чернушенко, С. Урісман та Т. Рябокінь. Відділ альґебри в Харківському Ун-ті очолював математик А. *Сушкевич*, який розробив теорію груп і теорію матриць; його можна вважати одним з основоположників неасоціятивної альґебри.

У Київ. центрі розвиваються такі галузі М.: теорія функцій (теорія наближень функцій, проблеми теорії інтерполяції, наближене інтеґрування диференціяльних рівнянь матем. фізики, теорія моментів; очолюють цей відділ акад. М. Кравчук і М. *Крилов*); геометрія — неевклідова і диференціяльна, що її очолював Б. *Букреєв* (†1962); альґебра (теорія груп, зокрема теорія Ґалюа; на чолі з акад. Д. Ґраве; теорія імовірностей — з акад. Б. Гніденком й ін. Крім них, треба згадати ще таких математиків, як Є. Ремез, К. Бреус, Є. Рвачева, І. Погребинський, Г. Шилов, С. Кулик, П. Фільчак, В. *Дяченко*, К. Задирака, С. Фещенко, Б. Заморович, В. Білоусова, Ю. Березанський, Н. Хоменко, А. Мандзюк, М. *Боголюбов* (з 1950 р. в Москві), К. *Латишева*, М. *Куренський*, Ю. Соколов та ін.

Важливий осередок М. діяв у 1920—39-их рр. б. Львівського Ун-ту під проводом С. Банаха, визначного вченого в ділянці функціональної аналізи і засновника ж. «Studia Mathematica». Нині матем. відділ у Львівському Ун-ті очолює О. Ковалько, а поруч нього працюють ще такі математики: Л. Волковиський, М. *Зарицький* (†1961), О. Костовський, І. Тесленко, Г. Буймола та Я. *Лопатинський*.

Найвідомішим математиком Одеського Ун-ту був С. *Шатуновський*; гол. його праці — з матем. логіки і з аксіоматичних основ геометрії. Тепер матем. роботу Одеського Ун-ту очолює М. Крейн (основні роботи про функцію Ґріна, гармонійні коливання, диференціяльні оператори та ін.). В Одеському Ун-ті працювали також математики Н. Чоботарьов (проблема Фробеніюса) і М. *Чайковський*.

У Дніпропетровському (до часу створення там ун-ту) М. очолював при Гірничому Ін-ті Д. *Синцов*, потім Г. Грузінцев, в ун-ті І. Огієвецький (гол. праці з теорії рядів).

Поряд з ун-тами і вищими техн. школами М. на Україні розвивалася також в наук. т-вах, що їх було два: Харківське Матем. Т-во з 1879, довголітнім гол. якого був Д. Синцов (1906–46) і Київське Матем. Т-во з 1890, довголітнім гол. якого був проф. В. *Єрмаков*. Членами обох т-в були не лише математики України, а й видатні вчені з-за кордону.

По смерті Сталіна відбулася 1957 в Києві з ініціятиви Ін-ту Математики АН УРСР перша конференція математиків України, в якій взяло участь бл. 300 осіб. На порядку нарад було: утворення Укр. Матем. Т-ва; влаштування реґулярних конґресів і конференцій й усталення контактів із закордонними наук. установами; справа перекладів визначних матем. творів з чужих мов на укр.; утворення матем. респ. бібліотеки; публікація нових матем. журн. («Записки Харківського Матем. Т-ва», «Львівський Матем. Журнал», «Проблеми фізико-матем. наук», «Матем. освіта» і «Матем. журнал для школярів»). Досі ці ухвали не здійснені, а багатьох укр. математиків, що були ініціяторами конференції, на Україні вже немає. Українці позбавлені своєї матем. репрезентації на міжнар. конґресах, виступають там як совєтські, тобто як рос. математики.

Після другої світової війни на еміґрації опинилися такі математики: О. *Андрушків*, М. *Скальський*, С. *Кулик*, Т. *Рябокінь* († 1963), В. Богун-*Чудинів*, П. *Шулежко*, В. *Петришин* — перев. проф. високих шкіл у ЗДА та ін.

Література: История естествознания в России (розділи про М.) вид. АН СССР та ін. М. 1957; Історико-матем. збірник, 1—4 чч., вид. АН УРСР. К. 1960—63; Штокало Й. Нарис розвитку математики на Україні за 40 рр. Радянської влади. К. 1958; Укр. матем. бібліографія 1917—60, вид. АН УРСР. К. 1963.

Т. Рябокінь, А. Фіґоль

Материнка звичайна (Origanum vulgare L.), довгорічна рослина з родини губоцвітих з довгасто-яйцюватими листками і дрібними фіялково-рожевими квітками, росте по листяних і мішаних лісах, на степ. і кам'янистих схилах. М. має до 0,5% етерової олії (до складу якої входить тимол), яку використовують у парфумерії; в медицині вживають настій з М. при атонії кишок і як відхаркувальне. М. має фарбувальні властивості; добрий медонос.

«Матеріяли до етнології», неперіодичні зб. Кабінету Антропології та Етнології ім. Ф. Вовка ВУАН; виходили у Києві в 1929–31 рр.

«Матеріяли до етнології й антропології», до 1916 р. п. н. «Матеріяли до укр.-руської етнології» (16 тт.), згодом до 1928 п. н. «Матеріяли до укр. етнології» (17–20 тт.), неперіодичне вид. Етногр. Комісії НТШ, виходили у Львові з 1899 (разом 22 тт.) за ред. Ф. Вовка, пізніше В. Гнатюка. Цінні матеріяли і праці етнографів й антропологів з усіх укр. земель, м. ін. Ф. Вовка («Антропометричні досліди укр. населення Галичини, Буковини й Угорщини», 10 т. й ін.), В. Гнатюка («Гаївки» разом з О. Роздольським, 12 т. і багато ін.), Ф. Колесси («Мелодії укр. нар. дум», 13-14 тт.), С. Людкевича, І. Раковського, І. Франка, В. Шухевича («Гуцульщина», 2, 4, 5, 7 тт.), В. Доманицького, М. Русова, А. Онищука, К. Ґрушевської та ін.

«Матеріяли до Української Бібліографії» (спочатку «Матеріяли до укр.-руської бібліографії»), неперіодичне вид. Бібліографічної Комісії НТШ у Львові в 1909–39 рр.; вийшло 8 тт. перев. за ред. В. Дорошенка.

«Матеріяли з етнографії та мистецтвознавства» (3 перші випуски п. н. «Матеріяли з етнографії та художнього промислу»), неперіодичне вид. АН УРСР — Укр. Держ. Музею Етнографії та Художнього Промислу у Львові, виходять у Києві з 1954 р. (до 1963 — 8 випусків).

Матеюк Антоній († 1919), правос. свящ. родом з Підляшшя, політ. і військ. діяч; 1917 організатор З'їзду біженців з Холмщини й Підляшшя у Києві, заступник гол. Холмського Виконавчого Комітету і один з його представників до Центр. Ради; згодом військ. свящ. Другої Сердюцької Дивізії Армії УНР, за Директорії — її гол. свящ., протопресвітер. У листопаді 1919 М., хворого на тиф, розстріляли денікінці у Жмеринці.

Матіїв, кол. назва с. м. т. *Лукова*.

Матіїв Іван (1859—1928), педагог, шкільний інспектор при Крайовій Шкільній Раді у Львові, автор шкільних підручників з географії та історії.

Матіїв-Мельник Микола (1890–1947), письм. і журналіст родом з Коломийщини, учитель укр. й нім. мов у гімназіях у Галичині. Зб. поезій, поема «На ріках вавилонських» (1921), зб. оп. «По той бік греблі» (1922), «За рідне гніздо» (1927), «Крізь дим і згар» (1928), «На чорній дорозі» (1930) та ін., переспів «Слова о полку Ігореві» (1936). Посмертна зб. поезій «Горить мій світ» (1951).

М. Матіїв-Мельник

Матіоля, див. *Левкой*.

Матіяш Василь (* 1911), співак — ліричний баритон, родом з Галичини; учився в Муз. Ін-ті ім. М. Лисенка у Львові (у М. Сокіл) і у Віденській Муз. Академії (1941—43); виступав в оперових театрах і з самостійними концертами в Австрії й Німеччині; з 1949 концертує в Австралії.

В. Матіяш

Маткович Михайло (* 1895), мистець-декоратор Одеського Держ. Укр. Театру Революції з 1920-их рр.; оформлював «Полум'ярі», «97», «За двома зайцями», «Любов Ярова», «Ревізор», «Яблуневий полон», «Республіка на колесах», «Єгор Буличов», «Юність батьків», «У неділю рано зілля копала», «Інтервенція» та ін.

Матковський Павло (1825–1909), гром. і церк. діяч, архидиякон гр.-кат. капітули в Перемишлі, співзасновник Дівочого Ін-ту і фундатор стипендій.

Матковський Северин (1861–1935), син Павла, укр.-кат. свящ., д. чл. Богословського Наук. Т-ва, просвітньо-політ. організатор Гусятинщини й Копичинеччини, активний чл. Укр. Нац.-Дем. Партії; чл. Нац. Ради ЗУНР, почесний чл. т-ва «Просвіта» у Львові.

Матла Зиновій (*1910), активний чл. ОУН, 1935 засуджений поль. судом на смерть, замінену згодом на досмертне ув'язнення; 1939, після розвалу Польщі, вийшов на волю; 1941 провідник Півд. похідної групи ОУН під проводом С. Бандери, 1942—43 чл. Проводу ОУН; ув'язнений німцями 1943. На еміґрації в Німеччині з 1945 р. чл. Проводу Закордонних Частин ОУН; згодом у Франції й ЗДА (з 1952). Автор спогадів «Південна похідна група» (1952) і ст. (частково під псевд. О. Львівський) на ідеологічно-політ. теми.

Матушевська Віра (*1874–?), уроджена Попова, дружина Федора М. (див.), гром. діячка, за фахом лікарка, чл. РУП; заарештована большевиками 1937 і заслана; з 1941 доля невідома.

Матушевський Борис (*1907), син Віри і Федора, нар. у с. Боярці під Києвом, студент Київ. Ін-ту Нар. Освіти, активний чл. СУМ-у; засуджений у процесі СВУ в Харкові у 1930 р. на 5 рр., відсидів у політ. ізоляторі у м. Ярославлі разом з С. Єфремовим, А. Ніковським та ін.; після звільнення у 1938 р. заарештований вдруге і засланий до Карелії; у вересні 1940 знову звільнений, але на Україну не повернувся.

Матушевський Федір (1869—1919), визначний гром. діяч і публіцист родом з Сміли, один із засновників вид-ва *«Вік»*, ред. першого укр. щоденника на Центр. і Сх. Землях *«Громадська Думка»* (1906), співр. «Ради», ж. «КСт.», «ЛНВ», «Украинской Жизни» й ін.; ред. кооп. органу *«Комашня»*. Діяч ТУП, згодом Радикально-Дем. Партії і УПСФ, чл. Центр. Ради, 1919 посол УНР до Греції, де й помер. Важливіші літ. праці: «Жертвы переходной эпохи» (про А. Свидницького), «В. Антонович в світлі автобіографії та даних історії» й низка нарисів про Шевченка; «Із щоденника укр. посла» (в зб. «З минулого», т. I, Праці Укр. Наук. Ін-ту у Варшаві, т. 48, 1938).

Ф. Матушевський

Матчак Михайло (1895–1958), гром.-політ. діяч, публіцист і видавець; в 1914—20 рр. старшина УСС і СС (чл. Стрілецької Ради, адьютант полк. Коновальця, персональний референт при штабі СС); після війни чл. засновник УВО, один з обвинувачених у процесі про замах на Ю. Пілсудського (1921), чл. Гол. Секретаріяту УСРП і посол до поль. сойму від УСРП (1928—30), власник в-ва *«Ізмарагд»* у Львові; 1941–45 чл. управи спілки *Укр. В-ва* 1947 заарештований у Відні, помер на засланні в Потьмі.

М. Матчак

Матюк Віктор (1852—1912), композитор, укр. кат. свящ. у Галичині; автор низки співогор-водевілів («Капрал Тимко», «Нещасна любов», «Простак», «Інвалід», «Наші поселенці» — всі на тексти С. *Мидловського*), кантати «Гамалія», хорових світських і церк. творів (найпопулярніші «Крилець», «Чом так скрито») і сольових пісень («Веснівка» на слова М. Шашкевича), гармонізатор нар. пісень, зокрема весілля («Сив сокіл зо-

В. Матюк

зуленьку піймає»), ред. хорових творів М. Вербицького, І. Лаврівського і С. Воробкевича (видав їх разом із своїми у зб. «Боян», 1885 і 1896) та шкільних співаників; ст. на муз. теми, м. ін. біографії І. Лаврівського, про «Різдвяну ніч» М. Лисенка та ін. М. своєю муз. творчістю продовжував традиції перемиської муз. школи.

Матюшенко Борис (1883–1944), лікар, гром. і політ. діяч родом з Києва, д. чл. НТШ; замолоду активний діяч РУП (УСДРП) в Києві (зокрема в 1903—06 рр.), 1917 організував як голова Гол. Мед.-Санітарної Управи при Ген. Секретаріяті мед. і санітарну службу на Україні, за гетьманату дир. департаменту здоров'я; 1919 чл. укр. делеґації на мирову конференцію в Парижі і гол. Закордонного бюра Укр. Червоного Хреста (до 1921), з 1922 у Празі, проф. УВУ (катедра гігієни) і Укр. Госп. Академії, організатор *Спілки Укр. Лікарів у Чехо-Словаччині* й її гол. (1922—35), ред. ж. «Укр. Мед. Вісті» (1922—25). Праці з ділянки суспільної гігієни та евгеніки, співред. «Латинсько-укр. мед. словника».

Б. Матюшенко

Матюшенко Марія, див. *Гоженко* Марія.

Матюшенко Опанас (1880–1907), матрос, революціонер, один з керівників повстання на панцернику «Потьомкін» 1905; повернувся після повстання з еміґрації, був пізнаний і повішений.

Матьюз (Matthews) Вільям (1901–58), лінґвіст і славіст, поліглот, проф. рос. мови й літератури в Лондонському Ун-ті. Автор кількох компілятивних і еклектичних праць з іст. рос. мови і сучасної рос. мови, у старшому періоді якої розглядав і старо-укр. мову («Вимова ятя в старо-руській мові», 1950, «Сх.-слов. фонеми 10 ст. в світлі візант. джерел», 1957 та ін.). Ред. журн. «The Slavonic and East European Review», в якому містив ст. на укр. теми, в тому ч. укр. авторів.

Махів Григорій (1886–1952), визначний ґрунтознавець родом з Києва, з 1920 доц. Київ. Ун-ту, з 1924 проф. Харківського С.-Г. Ін-ту, 1923–27 керував ґрунтознавчими працями в С.-Г. Наук. Комітеті, згодом в УАН, а після усунення від праці в АН «як ворога народу» був консультантом за своїм фахом; з 1944 на еміґрації в Німеччині, згодом у ЗДА, де й помер; з 1947 проф. УТГІ, д. чл. НТШ. М. провів 12 н.-д. експедицій для вивчення ґрунтів України (зокрема Київщина, Степ, Зах. Україна), вів спеціяльні обслідування низки с.-г. дослідних станцій, досліджував солонцеві ґрунти і засоби їх меліорації, проблеми деґенерації ґрунтів, лісонасаджування в степах, боротьби з посухою, явищ ерозії ґрунтів, вів досліди з культурою бавовника і рижосіяння; автор першої детальної карти ґрунтів України, зладженої на новій генетичній основі («Мапа ґрунтів України» в мірилі 1 : 1 000 000 в 25 кольорах; текст укр. та англ. мовами, 1927), підручник «Ґрунтознавство» (1925), ред. монументального вид. «Матеріяли дослідження ґрунтів України», вип. 1-7 (1924–28); ін. праці «Четвертинні поклади України» (1924), «Ґрунти України» (1930), «Ґрунти зони бавовносіяння України» (1937), «Природне та аґрикультурне районування укр. земель» («Наук. Записки», УТГІ, т. І, 1948), «The Nature of Ukraine and its influence on the Material Culture of the Ukrainian People in Prehistoric Times» («Proceedings», Іст.-Філос. Секція НТШ, т. І, 1951), «A New Soil Map of the Ukraine» («The Annals of the Ukrainian Academy . . . » т. I, 1951). Разом бл. 100 праць, в тому ч. 70 укр. мовою.

Г. Махів

Махнівка, кол. назва с. м. т. *Комсомольського*.

Махно Євгенія (* 1913), археолог, дослідниця пам'яток бронзової доби і скитського часу, зокрема ранньослов. поселень т. з. культури «полів поховань» на Правобережній Україні.

Махно і Махнівщина. Нестор Махно (1884—1934), провідник самобутнього сел. анархістського руху в 1917—21 рр., відомого п. н. «махнівщина», родом з м. Гуляй-Поля на Катеринославщині. М. вчився на учителя, у 1905 ознайомився з ідеями *анархістів*, у 1907 засланий на довічну каторгу за пограбування повітової скарбниці для партійних цілей. У 1917 повернувся з заслання і став гол.

Н. Махно

волосного зем. комітету в Гуляй-Полі. Влітку 1918 вперше створив т. зв. «вільні батальйони революції» і партизанські загони, складені з селян Катеринославщини, та розпочав збройну боротьбу проти нім. військ і гетьманської адміністрації; вона носила характер місц. сел. самооборони проти поміщиків і нім. каральних загонів, що збирали контрибуцію. Незабаром М. об'єднав під своїм проводом ін. подібні повстанські загони в Полтавській, Харківській і Херсонській губ. та увійшов у контакт з моск. й курськими анархістами, які й стали (Б. Волін, П. Аршинов, Барон та ін.) ідеологами й політкомісарами його руху. Гол. масу «махнівців» становили місц. укр. селяни, а політ. керівниками були жид. і рос. інтеліґенти. Ні сам М., ні тим більше маса махнівців на доктринах анархізму глибоко не визнавалися; гасло «вільних анархо-комун» вони розуміли на практиці як свободу індивідуального сел. госп-ва, дем. самоврядування місц. громад і їх максимальну незалежність від будь-якого центр. уряду. Саме в цьому виявлявся самобутній укр. характер цього анархізму. Пізніше, під впливом большевиків, махнівці перейшли на позиції сов. влади, але обстоювали вільно вибрані ради з багатьох партій, без ком. диктатури. Махнівці друкували свою політ. пропаґанду спочатку рос., а далі перев. укр. мовою (газ. «Путь к свободе», Гуляй-Поле; «Набат», Київ; «Анархіст-Повстанець», Полтава; «Шлях до волі», Катеринослав та ін.).

М. воював проти всіх, хто появлявся на теренах, що були під його владою (центром М. весь час було Гуляй-Поле). Тактикою М. було входити у спілку із слабшими силами й воювати проти тих, що в даний момент загрожували стати сильнішими. Так після упадку гетьманщини М. виступив проти Директорії і разом з місц. большевиками захопив у грудні 1918 Катеринослав; незабаром однак залишив його, увійшовши в конфлікт з большевиками. Навесні 1919, коли розпочався наступ Денікіна на Україну, М. підпорядкувався сов. командуванню, але вже з червня вів бойові операції проти денікінців на власну руку; тоді ж на короткий час він заключив угоду з I бриґадою УГА (в Умані в серпні 1919), з отаманом М. *Григор'євим* та ін. боротьбістами. В кін. літа спільно з боротьбістськими повстанцями М. звільнив від денікінців великі території в їх запіллі, включно з м. Бердянським, Маріюполем і Катеринославом. Невдовзі проте посварився з ними, підступно забив отамана Григор'єва і увійшов у союз з большевиками, вважаючи, що укр. рух був для нього більшою небезпекою. Коли ж большевики остаточно вигнали денікінців і М. опинився в їх запіллі, він став воювати й проти них, увійшовши на поч. 1920 у союз з повстанцями отамана Н. Петренка й іншими, що визнавали уряд УНР. Під час поль.-укр. наступу на Україну М. знову перейшов до большевиків і разом з ними воював з Вранґелем у Криму. Після цього, однак, повернувшися до Гуляй-Поля, М. проголосив, що больш. влади не визнає; тільки в серпні 1921 большевики розгромили махнівців, а сам М. втік до Румунії. Махнівські села на Гуляй-Пільщині були большевиками виселені на Сибір, їхні землі були передані частково жид. поселенцям для створення жид. сіл, але ці заходи закінчилися невдачею.

Найбільшої популярности серед селянства «батько» М. набув на Лівобережжі в 1919 р. Поруч з тим його рух став одночасно й вироджуватися, в ньому почали зростати випадки звичайного бандитизму, грабіжництва, влаштовування жид. погромів. М. вславився найбільше своєю партизанською тактикою й орг-цією. Кількість бійців у М. становила 1919-20 рр. 15-20 000, перев. кіннотників та кулеметників на тачанках, але також частково й піхоти. Рейди М. бували блискавичними й перев. несподіваними та відзначалися часто дикою жорстокістю супроти ворогів. Махнівці воювали під чорними прапорами.

На еміґрації М. жив у Польщі, пізніше в Парижі, де й помер у злиднях. Підтримував активний зв'язок з міжнар. анархістським рухом і видав ряд кн.

Література: Про укр. повстання — Махно і махнівці, вид. УСС. Кам'янець 1919; Лебедь Д. Итоги и уроки трех лет анархо-махновщины. Х. 1921; Аршинов П. История махновского движения. Берлін 1923; Makhno N. La Revolution russe en Ukraine. Париж 1927; Кубанин М. Махновщина... Л. 1927; Руднев В. Махновщина. Х. 1928; Ерде Д. Політична програма анархо-махновщини, Літопис Революції, чч. 1—2. Х. 1930; Ірчан М. Махно і махнівці. Календар Червоної Калини. Л. 1936; Махно Н. Воспоминания. I—III. Париж 1936—37; Дубровський В. Батько Нестор Махно — український нац. герой. Укр. Чорноморський Ін-т, Зб. ч. 6. Герсфельд 1945; Footman D. Nestor Makhno. St. Antony's Papers No. 6, Soviet Affairs No. 2. London 1959.

В. Голубничий

Махорка (Nicotiana rustica L.), однорічна техн. рослина з родини пасльонуватих, з якої виготовляють курильний і нюхальний тютюн, тютюн для жування, цитринову кислоту, нікотин, препарати для боротьби з шкідниками сільгосп. рослин. Листки М. містять 5-10% нікотину, 4-18% цитринової і 3-6% яблучної кислоти. Культура М. на Україні поширена з 17 в., гол. на Чернігівщині й Полтавщині. Зміни засівної площі під М. такі (в тис. га); 1913 — 16,1, 1925 — 27,7, 1930 — 21,5, 1940 — 39,5, 1950 — 35,9, 1955 — 34,8 (в усьому СССР — 89,8),

1960 — 17,5, 1961 — ледве 2,8, 1962 — 0,9. До колективізації М. плекали виключно селяни, згодом — колгоспи. Розповсюджені на Україні сорти: Хмелівка 125, Високоросла Зелена 317, Голляндка 19-17, Жовта 109 та ін.

Див. також *Тютюнництво.*

Мацейовський (Maciejowski) Вацлав Олександер (1793–1883), поль. історик, автор відомої праці з історії давнього законодавства слов. народів «Historya prawodawstw słowiańskich» (4 тт., 1832–35), яка, як й ін. його праці, містить матеріяли з історії давнього укр. права й історії України.

Маценко Павло (* 1897), музикознавець, дириґент, педагог і гром. діяч родом з Харківщини; з 1920 на еміґрації, закінчив муз. і пед. студії у Празі, з 1936 у Канаді. Дириґент хорів у Вінніпеґу, ініціятор і керівник Укр. Вищих Освітніх Курсів у Торонто й Вінніпеґу (1940–45), співзасновник Осередку Укр. Культури й Освіти (1945), культ.-осв. діяч УКК і УНО. «Повна Служба Божа на мішаний хор» (1931), «Служба Божа на 3 жін. голоси» (1948), гармонізація для мішаного хору нар. пісень, колядок, щедрівок та ін., монографії про укр. композиторів (Ф. Якименка, Д. Бортнянського, М. Березовського й ін.), праці з ділянки укр. церк. музики та ін.

П. Маценко

Мацеста, бальнео-кліматичний курорт на Чорноморському узбережжі Кавказу, частина м. *Сочі;* заснований на поч. 20 в.; багаті сірководневі джерела.

Мацинський Іван (* 1922), поет на Пряшівщині; почав писати рос. мовою (зб. поезій «Белые облака», 1949), під впливом укр. літератури перейшов на укр. Зб. «Наша мова» (1956), п'єса «Старий Зеленяк і його діти», публіцистичні ст.

Мацієвич Арсеній, світське ім'я Олександер (1697–1772), церк.-осв. діяч, проповідник і письм. (автор «Житія св. Димитрія, митр. ростовського»), родом з Волині, вихованець Київ. Академії; 1741 р. — митр. тобольський, з 1742 — митр. ростовський і чл. Синоду. Противник втручання держ. влади у права Церкви, відстоював відновлення патріярхату (1742), а 1763 р. виступив з публічним протестом проти запроектованої урядом Катерини II секуляризації манастирських і церк. маєтностей, за що був позбавлений сану й засланий до одного з манастирів на півночі Росії. 1767 р. засуджений за гостру критику Катерини II, розстрижений і під ім'ям «Андрея Враля» (брехуна) навіки замурований у казематі ревельської фортеці, де й помер.

Мацієвич Кость (1873–1942), вчений аґроном, гром. і політ. діяч родом з Київщини. Закінчив С.-Г. Ін-т у Ново-Олександрії (Пулави), де був гол. укр. студентської громади. 1899–1901 вчений секретар Полтавського С.-Г. Т-ва, 1901–05 губ. аґроном Саратовського земства, 1907–15 працював у Харкові в С.-Г. Т-ві і редаґував популярний журн. «Хлібороб» і наук. «Агрономический журнал», 1915–17 проф. с.-г. економії Вищих С.-Г. Жін. Курсів і Кам'яноострівських С.-Г. Курсів у Петрограді. 1917 повернувся до Києва, де був товаришем ген. секретаря зем. справ, опрацював проєкт зем. реформи на Україні, викладав с.-г. економію у високих школах, редаґував «Вісник Громадської Аґрономії», брав активну участь в орг-ції с.-г. кооперації. 1918–19 вів з доручення Директорії переговори з представниками Антанти, 1919 мін. закордонних справ у кабінеті С. Остапенка, 1919–23 — гол. дипломатичної місії УНР у Румунії. З 1923 на еміґрації в Чехо-Словаччині, проф. Укр. Госп. Академії в Подєбрадах, згодом УТГІ. В політ. житті відограв визначну ролю як чл. партії УСФ, Укр. Дем. Партії і гол. Укр. Дем. Клюбу в Празі.

К. Мацієвич

М. — один з основоположників і видатних діячів суспільної аґрономії, і цій проблематиці присвячена більшість його ст. і окремих праць; найважливіші з них: «Главные вопросы повышения урожая сельско-хозяйственных культур» (1904), «Крестьянские общества сельского хозяйства» (1904), «Справочная книга для сельских товариществ» (1913), «Общественно-агрономические очерки» (1913), «Гол. принципи зем. реформи на Україні» (1917), «С.-г. політика СССР в світлі сучасної кризи» (Праці Укр. Наук. Ін-ту т. III, 1931); «Колективізація сел. госп-ва на Україні», (там же т. XXXII, 1936).

Мацієвич Лев (1843–1915), історик і археолог, розвідки й матеріяли з історії України та історії укр. Церкви у «КСт.», в Трудах Киевской Духовной Академии», «Историческом Вестнике», «Трудах Бессарабского Церковно-Археологического Общества» тощо.

Маціевич Левко (1877–1910), інженер-суднобудівельник і конструктор, один з перших літунів в Рос. Імперії, гром.-політ. діяч, родом з Сумщини. Закінчив Харківський Технологічний Ін-т (1901) і Миколаївську Морську Академію (1906); посідав визначне службове становище у воєнноморському відомстві та спеціялізувався на будові підводних човнів; пізніше працював у ділянці теорії й практики авіяції, зокрема її бойового застосування; спричинився до орг-ції рос. літунства. Згинув у літунській катастрофі в Петербурзі. М. був активним чл. укр. студентської громади в Харкові, згодом РУП (одним з її засновників) і УСДРП; під час військ. служби вів укр. нац. роботу в Севастополі, був активним чл. петербурзької укр. громади; матеріяльно допомагав укр. політ. рухові, зокрема вид. РУП-УСДРП. Пам'яті М. присвячено зб., який вийшов у Петербурзі в 1912 р.

Л. Маціевич

Маціевська (повне прізвище Моренець-Маціевська) Лідія (1889–1955), драматична акторка на характерних і комічних ролях; з 1903 у театрі одеського т-ва «Трезвости», з 1918 в Одеському Театрі ім. Шевченка, з 1925 в Одеському Драматичному Театрі ім. Революції. М. створила бл. 300 образів з укр. клясичного і сов. репертуару: Лимериха («Лимерівна»), Хівря («Сорочинський ярмарок»), Ганна («Безталанна»), Півниха («Диктатура»), Тетяна («Свіччине весілля»), пані Дзюба («Фея гіркого мигдалю»), Улита («Ліс») та ін.; викладала в театральному училищі та ін-ті в Одесі (1935–53).

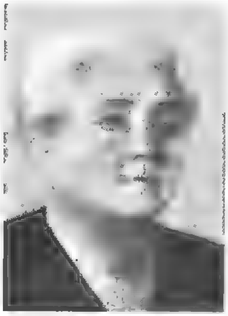
Л. Маціевська-Моренець

Маціллинський Остап (1914–40), діяч ОУН, співр. природничого музею НТШ (орнітолог); чл. Крайової Екзекутиви ОУН, загинув у перестрілці з відділом НКВД у Львові.

Мацкевич Володимир (* 1909), сов. політ. діяч, за фахом зоотехнік; 1939–41 і 1943–46 дир. Харківського Зоотехн. Ін-ту, згодом на високих посадах в УССР (у 1947–50 рр. мін. сіль. госп-ва, 1950–52 заступник гол. Ради Міністрів УССР) і з 1953 р. – в СССР (1955–60 мін. сіль. госп-ва СССР; з 1956 р. чл. ЦК КПСС). У 1955 р. очолював першу сов. делеґацію для вивчення сіль. госп-ва ЗДА й Канади. 1960 р. попав у неласку за невдачі на цілинних землях, з 1961 р. на партійній роботі в Цілинному краї, чл. Бюра ЦК КП Казахстану. Кн. «Що ми бачили в США і Канаді» (1956).

Мацков Федір (* 1897), фізіолог рослин, проф. Харківського С.-Г. Ін-ту (з 1934); чл.-кор. АН УРСР (з 1948); праці присвячені питанням фізіології розвитку і мінерального живлення с.-г. рослин, вивченню явищ фотоперіодизму, гібридизації тощо.

Мацон Юрій (1817—86), патолог та терапевт, проф. Київ. Ун-ту (з 1854), перший дир. Олександрівської лікарні в Києві (з 1875); праці про захворювання нирок і печінки, клінічної діягностики (зокрема обґрунтування методи перкусії).

Мацуревич Іполіт (1882–1939), хемік, проф. Київ. Ун-ту (з 1935), д. чл. АН УРСР (з 1939); досліджував хем. якості кавчуку з кавчуконосів України і Росії; опублікував бл. 30 наук. праць, гол. з них присвячені дослідженням у галузі органічної синтези.

Мацюк Ія (* 1918), уроджена Хомайко, псевд. Ісорі, співачка – лірично-драматичне сопрано, родом з Кам'янця Подільського, дружина Любомира М.; вчилася в Муз. Ін-ті ім. М. Лисенка у Львові й у муз. школах Відня; виступала в Зах. Німеччині, у Бразілії (1947–58), з 1958 у ЗДА.

І. Мацюк

Мацюк Любомир (*1916), псевд. Мартіні, співак-тенор і дириґент, родом з Дрогобиччини; вчився в Муз. Ін-ті ім. М. Лисенка у Львові, в консерваторіях Берліну і Відня; концертував у Зах. Німеччині, в 1947–58 рр. у Бразілії, з 1958 у ЗДА.

Мацьків Володимир (* 1923), хемік-металюрґ родом із Станиславова, закінчив студії в Ерлянґенському Ун-ті (Німеччина), з 1948 р. в Канаді; дир. відділу дослідів і розбудови та чл. директорської ради фірми Sherritt-Gordon Mines у Канаді (третя

В. Мацьків

фірма в світі за обсягом продукції нікелю, що добуває його методою, винайденою М.), д. чл. НТШ та багатьох чужинецьких наук. т-в; бл. 30 патентів у різних країнах світу і бл. 30 праць з ділянки металюрґії нікелю, кобальту, міді, цинку, порошкової металюрґії тощо.

Мацьків Теодор (*1918), історик родом з Галичини, закінчив Франкфуртський Ун-т (1950); тепер у ЗДА, де викладає евр. історію та славістику в різних ун-тах і коледжах (з 1963 р. проф.-асистент ун-ту в Акроні); гол. праця: «Hetman I. Mazepa im Lichte der zeitgenössischen deutschen Quellen» («ЗНТШ», т. 174).

Мачтет Григорій (1852—1901), рос. письм. і рев. діяч (народник) укр. походження з Волині, співр. «КСт.», жив і працював на Україні, був знайомий з М. Коцюбинським і Лесею Українкою. Значне число творів М. написане на матеріялах історії й побуту укр. народу. З них є в укр. перекладах «Заклятий козак» (переклад 1918), «І один в полі воїн» (1929) і популярна рев. пісня «В неволі скатований люто».

Мачук Юрій (* 1900), фізик, родом з Буковини; асистент (1928–40) і доц. (1940–41) Чернівецького Ун-ту, проф. Мед. і Природознавчих Фахових Курсів у Львові (1942–44), пізніше на еміґрації в Австрії й ЗДА, дослідник експериментальної фізики при Пенсільванськ. Ун-ті у Філядельфії (з 1951); д. чл. НТШ. Праці про електричні розряди в газах, електричні і фотоелектричні властивості напівпровідників, електричні властивості біол. матеріялів тощо.

Ю. Мачук

Мачухи, с. Полтавського р-ну Полтавської обл. – поселення й могильник місц. хліборобського населення, 6–5 вв. до Хр. На поселенні були виявлені попелища-зольники з уламками кераміки, знаряддя праці (залізні ножі, кістяні проколи, глиняні пряслички) та кістки свійських тварин. На частково дослідженому могильнику померлі були в ґрунтових ямах, іноді з дерев'яною коморою або на поверхні терену; б. них кераміка, зброя і кінські вуздечки скитського типу (М. Рудинський, 1946).

Машинно-тракторні станції (МТС), держ. сіль.-госп. підприємства, які здійснювали в колгоспах виробничо-техн. й орг. обслуговування, але не вели самі с.-г. діяльности. Перші МТС на Україні були підприємствами кооп.; їх основоположником був укр. аґроном Маркевич, що розробив засади про спільне користування машинами у сіль. госп-ві і створив у 1927 р. першу в СССР МТС у радгоспі ім. Т. Шевченка в Березівському р-ні Одеської обл. (у 1930-их рр. Маркевича як «контрреволюціонера» ліквідовано). Коли ж большевики переконалися, що МТС можуть бути важливим знаряддям до опанування села, вони 5. 6. 1929 декретом «Совета Труда и Обороны СССР» удержавили всі МТС та розбудували їх мережу. У 1932, 1933 рр. і згодом було видано цілий ряд нових розпоряджень про МТС.

Загальний вигляд садиби МТС ім. Т. Шевченка

МТС були окремими підприємствами в системі Мін-ва Сіль. Госп-ва. Роботу в колгоспах МТС виконували на підставі взаємних договорів, типових для усього СССР і схвалених урядом СССР (з 6. 2. 1933, 13. 1. 1939, 27. 1. 1948, 20. 2. 1954), що мали силу закону; її оплачували збіжжям (пізніше й грішми); норми оплати доходили до 22% зібраної продукції й давали державі значний прибуток.

МТС уможливили *колективізацію* і *механізацію* сіль. госп-ва та переборення опору укр. селянства. Цю ролю вони виконували до кін. 1934 р. насамперед під керівництвом політвідділів, завданням яких було забезпечити здачу хліба державі та добір кадрів самих МТС. МТС мали значення і для воєнних ці-

лей, бо їх машиновий парк і пальне з вибухом війни 1941 р. були передані армії.

В УССР нараховувалося МТС: 1932 р. — 592, 1937 — 953, 1940 — 1 227, 1957 — 1 367, вони обслуговували 14 700 колгоспів і виконували в них понад 85% усіх польових робіт. Одна МТС обслуговувала значне ч. колгоспів: 43% — 6-10 колгоспів, 44% — 11-20. Персональна обслуга МТС у 1956 р. становила 610 000 осіб (в тому ч. 48 000 припадало на адміністративний апарат, 32 200 на політ.-інструкторський, решта на техніків, трактористів і комбайнерів). Основні показники будівництва МТС в УССР видно з таблиці:

Показники	1940	1945	1950	1955	1957
Кількість МТС на кін. року	1 227	1 227	1 347	1 387	1 367
Кількість тракторів у 15-сильному обчисленні (в тис. шт.)	77,3	44,4	80,7	112,7	118,0
Потужність тракторів (в тис. к. с.)	1 371	737	1 832	2 608	2 740,8
Кількість комбайнів (в тис. шт.)	27,9	12,5	26,2	42,5	51,6
Кільк. вант. автомоб. (в тис. шт.)	6,9	3,0	10,2	13,9	14,4
Виконано робіт (в тис. га умовної оранки)	51 472	23 767	71 362	123 405	124 632

У зв'язку з повним закріпленням колгоспного ладу, виявилося зайвим існування двох апаратів управління — колгоспів і МТС. Тому 1958 р. МТС реорганізовано у ремонтно-техн. станції (РТС), а їхні машини продано колгоспам, що знизило трохи рівень механізації сіль. госп-ва.

Див. також: *Заготівлі сільсько-госп. продуктів, Колгосп, Колективізація, Механізація.* *М. Курах*

Машинобудування, провідна галузь пром-сти, що виробляє машини, механізми, устаткування, апарати та приладдя для ін. галузей виробництва, а також для вжитку людности і для воєнного призначення. У процесі індустріялізації М. відограє вирішальну рушійну ролю, прискорюючи *механізацію* та зростання продуктивности праці й устаткування. У М. УССР (разом з металообробною пром-стю) у 1960 р. було зайнято 1 млн робітників, або бл. 28% робітників всієї пром-сти (у 1940 — 29,3%; у 1925 — 14,3%), у 1963 р. нараховувалося 17,5% усіх основних виробничих фондів укр. пром-сти (20,5% у 1955; 23,6% у 1940; 18,5% у 1932; в усьому СССР — 20,1%).

За сов. клясифікацією М. складається з 19 широких галузів, включаючи оборонну й авіяційну пром-сть, суднобудів. тощо. Усі ці галузі тепер представлені на Україні, але не в однаковій мірі — деякі лише кількома вузькоспеціялізованими виробами. Заг. спеціялізація М. на Україні зумовлена гол. ч. трьома факторами: наявністю високорозвинутої металюргії та сіль. госп-ва й пляновою політикою уряду СССР. Саме тому особливо високорозвинутими на Україні є металоінтенсивні галузі М. (*важке й транспортне* М.) та тракторне й *сіль.-госп.* М., а недорозвинутими є т. зв. сер. М. (воєнна, автомобільна пром-сть, електроніка, телемеханіка, апарато- й приладобудування), а також вироби культ.-побутового призначення (радіоапаратів, телевізорів, пральних машин тощо), хоч для цих трудомістких галузів М. є великі невикористані ресурси робочої сили, особливо в малих містах. Назагал укр. М. могло б бути значно більше розвинутим, ніж воно є.

М. до 1917 р. Перший зав. М. був збудований на Чернігівщині у 1841 р. укр. поміщиком Кандибою; він виробляв с.-г. машини, парові котли та апаратуру для цукроварень і текстильні верстати. У 1846 р. на Україні існувало 4 зав. М., у 1854 — 8, у 1863 — 25. Але порівняно до Зах. Европи й Росії укр. М. було дуже відсталим. У 1866 р. воно давало ледве 2,2% продукції М. всієї Рос. Імперії. Щойно пізніше розвиток М. на Україні помітно прискорився. Протягом 70-их та 80-их рр. 19 в. значного розвитку набрало с.-г. та цукроварне М. в Олександрівському, Єлисаветграді, Харкові, Одесі, Бердянському, Києві, Херсоні й ін., хоч здебільша це були складальні зав. нім. фірм, що довозили частини машин з Німеччини й Чехії. Протягом 90-их рр., у зв'язку з розвитком металюргії та будівництвом залізниць, дуже швидко зростало будівництво паротягів (Луганське, Харків), зал. вагонів (Катеринослав, Київ, Миколаїв, Стрий), гірничого й металюргійного устаткування (Донбас), а також суднобудування (Миколаїв, Херсон). У переважній більшості це теж були підприємства чужого капіталу (франц., бельг., менше рос.), устатковані модерними зах.-евр. машинами. Частка укр. М. в усьому М. Росії (без Польщі й Прибалтики) піднеслася майже до 25% у 1913 р.; на Україні вироблялося 52,9% с.-г. машин, 40% паротягів, 17% вагонів, 3,7% верстатів, але ін. галузей М. майже не було, і тому бл. половини всіх машин завозилося з-за кордону та з Росії.

Роки 1917—40. Після занепаду впродовж війни й революції укр. М. досягнуло свого передвоєнного рівня в 1925 р. В цей час його частка в продукції М. всього СССР становила 25%. З нових підприємств, що виникли до цього часу, слід відзначити електротехн. зав. у Харкові (евакуйований 1915 р. з Латвії), Харківський вельосипедний зав. (збудований у 1923), Дніпродзержинський вагонобудів. (1925) та ґрунтовно перебудований Одеський верстатобудів. (1924). Пляновий розвиток М. почався з першої п'ятирічки (1928—32), коли в основу індустріялізації СССР і УССР покладено приспішений розвиток важкої пром-сти, а в ній насамперед М. Тому частка продукції М. в продукції всієї пром-сти УССР постійно зростала: 1913 — 6,0%, 1925 — 6,8%, 1929 — 12,1%, 1932 — 21,6%, 1938 — 24,8%; з-поміж ін. галузів пром-сти УССР М. висунулося з четвертого місця на перше вже у 1934 р. Основні фонди М. за офіц. даними зросли між 1928 і 1938 у 10 разів. Між 1925—26 і 1928—29 рр. продукція М. в УССР зросла за офіційними даними майже в 2,5 рази, а порівняно до 1913 — в 3,2 рази; у 1932 р. порівняно з 1927—28 в 5 разів, з 1913 — в 12 разів. Бл. пол. виробів М. вже були новими, яких раніше на Україні не виробляли.

Далі розвиток М. в УССР сповільнився, між 1932 і 1939 продукція зросла лише в 3,5 рази. Так само впала і участь укр. М. в М. всього СССР — з 22,8% у 1932 до 17,8% у 1937. Це сталося тому, що уряд СССР вкладав непропорційно великі капітали у будівництво нових підприємств М. в РСФСР, не зважаючи на те, що в УССР вкладати було б доцільніше для всього СССР: на одиницю приросту продукції М. тут було потрібно в сер. на 7,5% менше основних фондів, ніж у решті СССР (за І. Коропецьким). Більшість капіталовкладень в М. УССР в цей період ішла на перебудову існуючих підприємств, а не на будівництво нових. У 1934 р. вже понад 75% усіх основних фондів на зав. М. були оновлені. На ряді підприємств реконструкція була докорінною (напр., Луганські зал. майстерні перетворені 1933 на зав. вугільного М.); реконструкції зазнали: Горлівський М. зав. (1935), Крюківський вагонобудів. (1934), Краснодарський верстатобудів. (1935); Ворошиловградський паровозобудів. зав., перетворений 1938 на найбільше в Европі підприємство, і Сумський зав. хемічного М.; Київський зав. «Ленінська Кузня» перетворений 1940 на великий суднобудів. зав. та ін. Поруч з цим було збудовано й ряд цілком нових зав. М., деякі з них велетенського розміру: комбайновий зав. «Комунар» у Запоріжжі (1930), Харківський тракторний зав. (1931), Харківський турбоґенераторний (1934), Ново-Краматорський зав. важкого М. (1934), Харківський верстатобудів. (1936), Київський зав. верстатів-автоматів (1937) та ін. В наслідок реконструкції й нового будівництва кількість зав. М. в УССР зросла з 94 у 1927 р. до 150 в 1940. Серед нової продукції, якої раніше на Україні не було, тоді з'явилися важкі гірничі врубові машини, авіодвигуни, пасажирські й воєнні літаки, будів.-монтажні крани, підводні човни тощо.

Одночасно зазнала змін структура М. У 1928—29 с.-г. М. давало 34% всієї продукції М., залізничне М. — 21%, кораблебудування — 14%, електротехн. М. — 10%, решта галузей — 21%. Уже у 1934, не зважаючи на велике абсолютне зростання продукції, частка с.-г. М. разом з тракторним зменшилася до 20% всього М., частка залізничного М. — до 16%, натомість значно зросло важке, гірниче, електротехн. й хем. М., верстатобудування й ін., хоч докладна статистика про це не опублікована. У 1937—40 значно приспішено розвиток оборонної пром-сти (Харків, Дніпродзержинське, Миколаїв та ін.). Однак і далі були недорозвинені основні галузі сер. М., зовсім не було продукції авт. мотоциклів, машин для легкої пром-сти тощо. (Див. таблицю).

Продукція машинобудування УССР

Вироби	1913	1940	1950	1963	УССР у %% до СССР (1963)
Металюрґійне устаткування, тис. т	?	16,0	42,7	111,8	47,4
Електродвигуни понад 100 квт, млн квт	—	0,02	0,1	4,8	19,4
Електромотори до 100 квт, тис. шт.	—	72,3	181,8	926,5	22,4
Електрозварювальне устаткув., тис. шт.	—	—	?	18,4	12,0
Трансформатори силові, млн квт	—	—	0,6	38,2*	50,5*
Верстати металообробні, тис. шт.	0,07	11,7	10,5	22,9	12,5
Верстати деревообробні, тис. шт.	?	?	?	10,3	20,9

Вироби	1913	1940	1950	1963	УССР у %% до СССР (1963)
Ковальсько-пресові машини, тис. шт.	?	?	?	6,2	18,3
Льокомотиви, штук	189	672	518	1 416**	93,2
Вагони вантажні, тис. штук	1,7	10,3	18,3	15,2	40,9
Екскаватори, тис. штук	—	0,02	0,16	5,2	29,0
Вугільні комбайни, штук	—	22	344	801*	96,0*
Автомобілі й автобуси, тис. штук	—	—	18,3	37,3	6,4
Комбайни зернові, тис. штук	—	7,3	9,0	—	—
Трактори, тис. штук	—	10,4	22,6	114,0	35,1
Плуги тракторні, тис. штук	—	19,8	40,8	95,9	53,9
Сівалки тракторні, тис. штук	—	11,0	62,9	96,0	48,0
Бурякозбиральні комбайни, тис. штук	—	—	1,7	12,1	76,1
Хемічне устаткування, млн крб.	—	?	?	93,9	32,7
Нафтоапаратура, тис. т	—	0,1	2,8	14,1	12,3
Мотоциклети, тис. штук	—	—	12,5	21,6	3,3
Вельосипеди, тис. штук	—	49,5	216,5	716,3	21,4
Пральні машини, тис. штук	—	—	—	204,7	8,9
Холодники, тис. штук	—	0,2	—	164,8	18,1
Радіоприймачі, тис. штук	—	1,7	8,5	359,1	7,5
Телевізори, тис. штук	—	—	—	329,2	13,3
Фотоапарати, тис. штук	—	32,3	30,0	458,3	32,0

* 1962 рік.
** Секцій тепловозів.

М. після 1945 р. На поч. нім.-сов. війни значну кількість зав. М. було евакуйовано на сх. СССР, де вони залишилися й після війни, а майже всю решту зруйновано при відступах обох армій. По війні на Україні М. фактично створено наново. Відбудовано лише 104 зав., що існували перед війною, але й їх устатковано в більшості новими машинами, а також устаткуванням здемонтованим з нім. зав. Поряд з тим створено ряд зовсім нових галузей М. і зав.: Київський мотоциклетний (1945), Одеський автопричепів (1946), «Електротяжмаш» (1946) і підшипниковий (1947) у Харкові, Запорізький трансформаторний (1949), автонавантажувачів (1949) і автобусний (1951) у Львові; перебудовано (1953) Запорізький комбайновий зав. «Комунар» на зав. малолітражних особових авт «Запорожець» (продукцію комбайнів зосереджено в Ростові на зав. «Ростсельмаш») і розбудовано (1954) у велике підприємство Симферопільський зав. автоматів для харч. пром-сти. Збудовано Дніпропетровський зав. важких пресів (1956), Хмельницький зав. трансформаторних підстанцій (1959), Кременчуцький автомобільний зав. (1959), Первомайський зав. дизельних моторів (1961), будується Ново-Кахівський електромашинобудів. зав. та ін. Заг. кількість великих зав. М. в УССР досягла у 1955 р. ч. 134. Як і раніше, основна маса капіталовкладень скеровувалася на розширення існуючих підприємств, а не на будівництво нових. З'явилися також нові вироби на старих зав.: вугільні прохідні комбайни, бурякокомбайни, пасажирські літаки АН-2, поршневі й турбоґвинтові авіямотори, турбоґвинтові пасажирські лайнери АН-10, кукурудзокомбайни, роторні екскаватори, китобійні й рибальські кораблі-бази та багато ін. В кін. 50-их рр. почало швидко зростати виробництво радіоприймачів, телевізорів, пральних машин, холодників, пилосмоків та ін. виробів культ.-побутового призначення. Темпи розширення продукції М. видно з того, що лише протягом 1961—62 в УССР сконструйовано й освоєно у виробництві понад 1 300 нових типів машин, механізмів, апаратів та технолог. устаткування (15,5% від цієї суми по СССР), а знято з виробництва за той же час 250 назв застарілих конструкцій машин та устаткування. Однак і далі залишаються недорозвинутими на Україні такі галузі М., як автомобільна й мотоциклетна пром-сть (див. таблицю), верстатобудування (20,1% всієї продукції СССР в 1940 р. й лише 12,5% у 1963), виробництво інструментів (лише 7% продукції всього СССР у 1958), наук. й мед. приладдя, лічильного устаткування, електровиробів для масового ужитку.

Зростання гуртової продукції М. (разом з металообробкою) та всієї пром-сти (числа в дужках) в УССР і СССР після війни було таке:

	1940	1945	1950	1955	1960	1963
УССР	100 (100)	64 (26)	144 (115)	331 (220)	670 (365)	1 028 (470)
СССР	100 (100)	129 (92)	215 (173)	466 (320)	903 (524)	1 355 (680)

З даних видно, що після війни укр. М. значно відстало, бо в неокупованих р-нах СССР М. розвивалося й під час війни, а далі, після війни, капіталовкладення з бюджету СССР на розвиток укр. М. були пропорційно ще меншими, ніж перед війною. Непропорційно велику масу капіталовкладень в М. уряд СССР скеровує на територію РСФСР. На одного меш. РСФСР у 1963 р. продукувалося вже майже в півтора рази більше продукції М., ніж на одного меш. УССР. Частка укр. М. в М. всього СССР знизилася до 15% у 1960-их pp.

Темпи розвитку М. на Україні після війни були високими, але нижчими, ніж перед війною. Між 1950 і 1960 за офіц. статистикою продукція М. подвоювалася що п'ять pp. Як і раніше, продукція М. росла швидше, ніж решта пром-сти УССР, і тому частка М. у гуртовій продукції всієї пром-сти збільшилася з 29% у 1940 р. до 37% в 1950 й 49% у 1955 р. Нині М. дає, мабуть, більше пол. продукції всієї укр. пром-сти.

У зв'язку з постійним збільшенням видів нової продукції на Україні заг. спеціялізація укр. М. в рамках СССР весь час зменшується. Комплексність і самодостатність укр. М. нині значно більша, ніж була раніше. Однак у самому укр. М. існує велика предметна спеціялізація. Деякі зав. (Луганський тепловозний, Харківський електровозний, Горлівський вуглекомбайновий, Дніпродзержинський та Крюківський вагонобудів. зав.) спеціялізовані на окремих видах продукції для всього СССР. Спеціялізованими в межах України й для експорту є, напр., такі однопрофілеві зав., як Харківський тракторний, Одеський зав. радіяльно-свердлильних верстатів, Одеський зав. фрезових верстатів та ін. Така вузька спеціялізація дуже здешевлює продукцію і є екон. вигідною, бо кошти транспортування машин не є великими (в сер. 10% в остаточній ціні машини).

За техн. показниками та рівнем продуктивности праці укр. М., за винятком окремих підприємств, помітно відстає від М. Росії, Зах. Европи й ЗДА. Ще й досі недостатньо розвинутим є поточний спосіб виробництва на конвайєрах та автоматизованих лініях, більшість продукції обробляється на індивідуальних верстатах. Відчувається сильна недостача інструментів, точного штампування та лиття, що призводить до великого вжитку обробних верстатів не за призначенням і до великих втрат металів у стружці. Число робітників на одиницю металообробного устаткування в укр. М. на 26% більше, ніж в сер. по СССР, і в 2 рази більше, ніж в ЗДА (1958-62). Продуктивність праці в укр. М. у 1962 р. була (за М. Личем) у 2,6 рази нижчою, ніж в М. ЗДА. В автомобільній пром-сті УССР продуктивність металорізального устаткування була в 20 разів нижчою, ніж в ЗДА, а ковальсько-пресового — в 12 разів.

Статистика структури М. по війні не публікувалася. Відомо лише, що за місцем у продукції всього М. окремі його галузі стояли в 1960 р. приблизно в такому порядку: 1) тракторне й с.-г. М., 2) устаткування для металюрґійної та гірничої пром-сти, 3) електротехн. М., 4) транспортне М., 5) приладобудування, 6) верстатобудування, 7) автомобільна пром-сть, 8) енерґетичне М., 9) будів. й шляхове М., 10) підйомнотранспортне М., 11) устаткування для хем. й 12) для харч. пром-сти.

У розвитку М. на Україні в 1966—70 pp. плянується гол. розбудова радіоелектроніки, приладобудування, розширення хем., нафтового, тракторного та с.-г. М. Між 1960—80 pp. продукція М. в УССР мала б зрости в 14 разів.

У 1960-их pp. укр. М. мало поважне значення в світі лише в галузях важкого, залізничо-транспортного, тракторного, с.-г. та авіяційного М.; в решті галузей воно стояло на такому ж рівні, а то трохи й нижче, як М., напр., у Польщі та Чехо-Словаччині. Від 10 до 25% продукції своїх високорозвинутих галузей М. Україна експортувала до сх. й півд.-сх. Европи, а також до Китаю, Індії, Індонезії, Єгипту, Куби та ін. країн.

Геогр. розміщення. В розміщенні М. на території України можна відзначити такі риси. Важке М., яке споживає багато металу й палива, зосереджене в р-нах металюрґії й наявної енерґії — на Донбасі та в Придніпров'ї. Складне й точне М., що вимагає менше металу й енерґії, але потребує висококваліфікованої робочої сили, скупчене у великих містах. С.-г. М., М. для харч. (зокрема цукрової) й хем. пром-сти розміщене поблизу р-нів збуту продукції. Суднобудування й судноремонт зосереджені в морських та річкових портах.

Найбільшими центрами М. на Україні є Харків, Донецьке, Луганське, Дніпропетровське, Запоріжжя, Кривий Ріг, Ки-

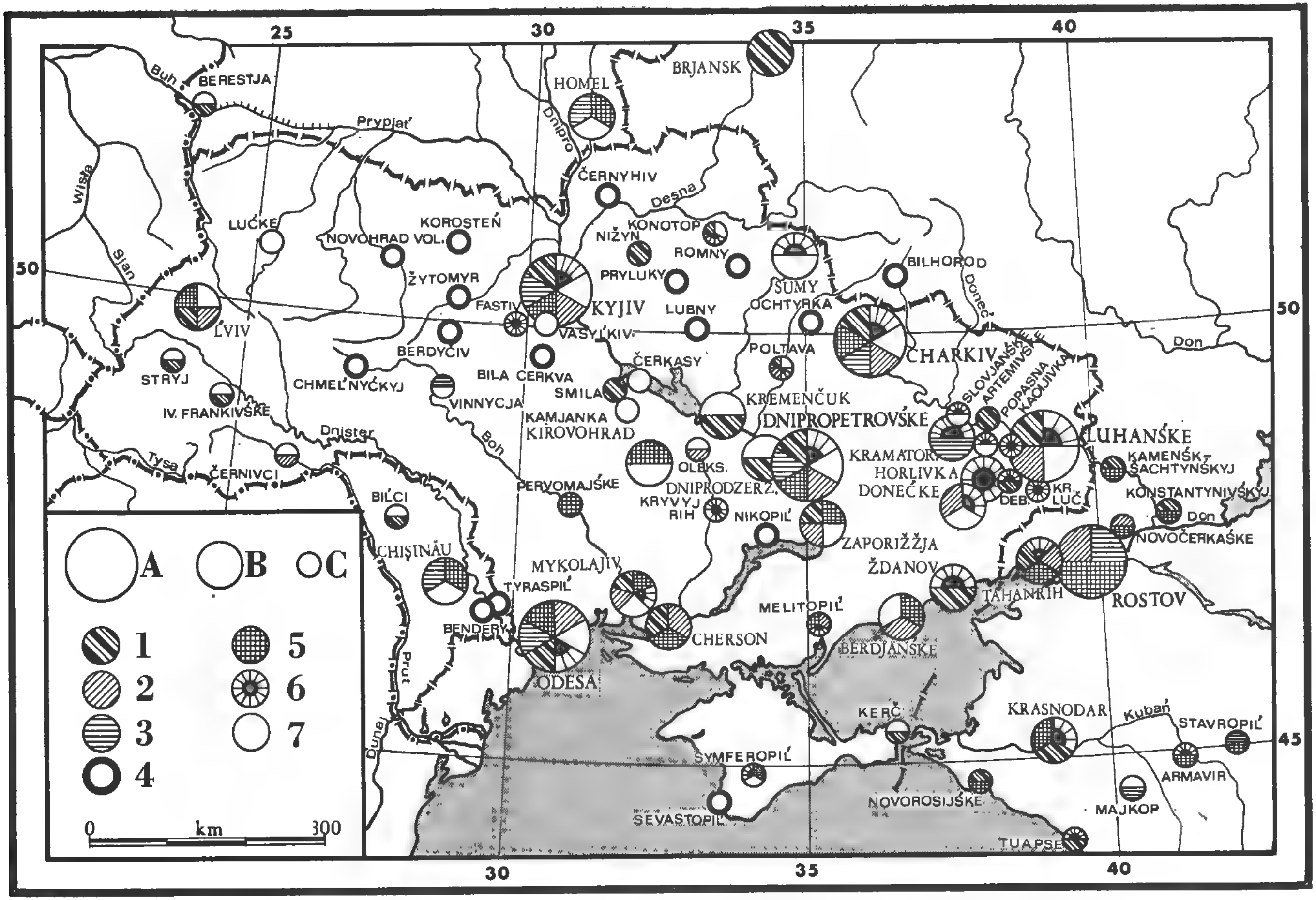

Розміщення машинобудування

А—С — Центри М.: А — найбільші; В — великі; С — інш. Галузі М.: 1 — транспортне; 2 — енергетичне; 3 — верстатобудування; 4 — різне; 5 — тракторне і сіль.-госп.; 6 — гірниче, металюргійне і хемічне; 7 — інше.

їв, Одеса, Миколаїв, Херсон та Львів (див. карту). Харківський вузол є найбільшим на Україні; його розвиток зумовлений близькістю до р-нів металу й вугілля та вигідним транспортним положенням. У 1940 р. М. Харкова виробляло 23% продукції всього М. УССР і бл. 6% усього СССР. Тут найбільше розвинуте тракторне й с.-г. М. (зав. ХТЗ, «Серп і Молот»), транспортне (зокрема електровозобудів.), енерґетичне й електромех. М., верстатобудів., авіяційна пром-сть, телекомунікаційне М., виробництво хем. апаратури, устаткування для поліграфічної пром-сти й ін. В Донбасі й Придніпровському р-ні скупчене перев. важке М., що обслуговує металюрґійну, гірничу та хем. пром-сті і транспорт. Тут розміщені такі велетні світового маштабу, як Ново-Краматорський та Старо-Краматорський зав. важкого М., Дніпропетровські зав. металюрґійного устаткування і металоконструкцій, Краматорський зав. важких верстатів, Луганський тепловозобудів зав., Криворізький зав. гірничого устаткування й багато ін. Київський вузол зосереджує сер. й точне М., верстатобудів. та суднобудів., а також авіяційну пром-сть та М. для хем. й харч. пром-сти. Тут продукується устаткування для металюрґійної, хем., тракторної, текстильної, хлібопекарської й ін. галузей пром-сти, а також електровироби масового призначення: телевізори, холодники тощо. Одеський вузол здавна відомий своїм с.-г. М. (зав. ім. Жовтневої Революції), верстатобудуванням, вантажними кранами. Тут продукується також кіноапаратура (зав. «Кінап»), холодники й ін. Миколаїв і Херсон скупчують суднобудування й с.-г. М. Львівський вузол має розвинене транспортне та сер. й точне машино- й приладобудування (автобуси, автонавантажувачі, с.-г. машини тощо).

Інші центри М. меншого значення: Полтава, Суми, Кіровоград, Чернівці, Мелітопіль, Кременчук, Симферопіль, Лубні, Івано-Франківське, Дрогобич (див. карту). Слабо розвинутим М. є на Правобережжі, на Волині й Закарпатті, де могли б існувати працеміські галузі електро- й радіотехн. пром-сти, телемеханіки, вироби масового призначення.

На Кубані М. розвинулося тільки з 1920-их рр., але й тепер його частка у продукції всієї пром-сти незначна (1955 р. — 12%). Галузі М.: с.-г. і транспортне (гол. суднобудівництво), далі верстатобудівництво. Гол. осередки: Краснодар, Армавір, Новоросійське й ін. (див. карту). На Приозів'ї важливим центром М. є Таганріг; галузі М.; с.-г., енерґетичне, суднобудівництво.

Література: Машинобудівництво в другому п'ятирічці, зб. ст. і матеріялів. X. 1932; Гак Д. Машинобудів. і металообробна пром-сть України, в кн. Нар. госп-во Радянської України. К. 1945; Посысоев В. Машиностроение Донбасса в новой пятилетке. К. 1948; Омаровський О. Відбудова і розвиток машинобудів. пром-сти України. Вісник АН УРСР, ч. 6. К. 1949; АН УССР, Институт Экономики. Очерки развития народного хозяйства Украинской ССР. М. 1954; АН УРСР, Ін-т Економіки. Пром-сть України за 40 років (1917—1957). К. 1957; АН УРСР, Ін-т Економіки. Нар. госп-во Укр. РСР у семирічці. К. 1960; Омаровский А. Развитие и размещение машиностроения СССР. М. 1962; Лич М. Ефективне використання устаткування — важливий фактор підвищення продуктивности праці. Економіка Радянської України, ч. 3., К. 1964.

В. Голубничий

Машівка (IV–15), с., положене за 30 км на півд. сх. від Полтави, р. ц. Полтавської обл.; 2 100 меш. (1959).

Машкевич (Maszkiewicz, Maskiewicz) Богуслав Казімір († бл. 1649), поль. мемуарист, деякий час придворний у кн. Яреми Вишневецького; залишив діярій за 1642–49 рр., важливий для історії козаччини й повстання Б. Хмельницького, опублікований у 5 т. у вид. Ю. Немцевіча «Zbiór pamiętników historycznych o dawnej Polsce» (1822–33).

Маштабей Ольга, сучасний мовознавець, доц. Луганського Пед. Ін-ту; праці з іст. укр. мови (про дієслівні форми в міських кн. Полтави й Миргороду 17 в.; про мову Лохвицьких ратушних книг), співавторство у високошкільних підручниках з історії укр. мови.

«Маяк», рос. літ.-мист. місячник у Петербурзі в 1840–45 рр., за ред. С. Бурачека; містив укр. мовою твори Г. Квітки-Основ'яненка, П. Гулака-Артемовського, О. Корсуна, К. Думитрашки, поему Т. Шевченка «Безталанный» (рос. мовою); ст. І. Срезневського, М. Костомарова, А. Метлинського, О. Чужбинського.

«Маяк», популярний ілюстрований тижневик, виходив у Києві (1912–14); видавець і ред. В. Шевченко. «М.» багато місця уділяв літературі, окремі числа були присвячені Т. Шевченкові, Л. Українці, М. Коцюбинському; в «М.» друкувалися П. Тичина, Я. Мамонтов, О. Слісаренко, М. Годованець та ін.; журн. закрила рос. влада.

Маяк Йосип (*1888), драматичний актор, на сцені з 1908 р.; в 1926–28 рр., у Харківському Червонозаводському Театрі, пізніше в Одеському Театрі Революції, переважно в характерних ролях у світовому і сов. репертуарі.

Маяковський Володимир (1893–1930), визначний рос. поет-футурист укр. походження, нар. у Грузії; в роки революції популярний у жанрі сов. аґітки («Вікна РОСТА», 1919–22), один з керівників «Леф» («Левый фронт»). Гостро

критикований за «ліві ухили», М. з невияснених причин, які сов. літературознавство промовчує, покінчив життя самогубством. З кін. 1930-их рр. оголошений найбільшим сов. поетом, на творчості якого повинні учитися всі ін. У сов. літературознавстві вважається офіц. визнаним безпідставне твердження, ніби всі укр. сов. поети, з П. Тичиною, М. Рильським, М. Бажаном включно, творчо оформилися під впливом М. Ставлення до України М. висловлював по-різному: то з великою симпатією до батьківщини своїх предків і її мови («Долг Украине», 1926), то подеколи з виявами рос. великодержавного шовінізму («Нашому юношеству», 1927). Твори М. є в багатьох перекладах укр. мовою, зокрема «Вибране» (1936 і 1940), «Вибрані твори», I–III (1953).

Маямі (Miami), м. в півд.-сх. частині ЗДА, в стейті Фльоріда, пристань і курорт; 292 000 меш. (1960). Кількість українців в М. почала збільшуватися після другої світової війни; тепер понад 1 000 (?); парафії – укр. кат. й УАПЦ.

Мгарський Спасо-Преображенський манастир (М. м.) у с. Мгарі б. Лубень, над р. Сулою, заснований *Ісаєю Копинським* 1619 р. як фундація кн. Раїни *Вишневецької*. Б. Хмельницький та ін. гетьмани, зокрема І. Мазепа, не лише визнали

Преображенський собор 1684—92 (реставрований 1754)

фундації Вишневецьких, але й збільшили їх новими маєтками, завдяки чому М. м. став у 18 в. одним з найбагатших на Лівобережжі. М. м. брав діяльну участь в укр. політ. подіях того часу. 1633 р. ігумен Віктор Загоровський, прихильник об'єднання Лівобережної й Правобережної України під владою єдиного гетьмана й противник Москви, був ув'язнений і засланий до Росії; є відомості, що М. м. підтримував пляни гетьмана І. Мазепи. У 1684–92 рр., за ігумена Макарія Русиновича, коштом І. Самойловича та І. Мазепи збудовано величну п'ятибанну соборну церкву Преображення (архітект І. Баптист), що, сполучаючи традиційний тринавний староукр. храм із зах.-евр. базилікою, належить до найкращих зразків укр. барокко. Особливою святинею М. м. були мощі св. Атанасія Пателларія, патріярха Константинопільського, який помер на Україні й похований у М. м. (1654). 1926 р. М. м. був закритий сов. владою. Нині будови кол. М. м. становлять держ. архітектурний заповідник. О. О.

Мглин (I—13), м. на півн. Чернігівщині, відоме з 14 в., за Гетьманщини сотенне м. Стародубського полку, в Рос. Імперії пов. м. (з 1802) Чернігівської губ.; тепер р. ц. Брянської обл. РСФСР, 6 000 меш.

Мебльова промисловість, до 1920-их рр. мала перев. кустарно-ремісничий характер. Вироблялися здебільша прості меблі для потреб села, зокрема скрині (див. ЕУ I, стор. 217). У Полтаві існувала художня майстерня, яка виробляла меблі для міста. 1912 р. на Центр. і Сх. Землях було лише 19 більших фабрик – у Волинській, Таврійській і Херсонській губ.; пол. продукції припадала на Одесу.

У 1930-их рр. кустарна М. п. занепала, зате збільшилося ч. більших пром. підприємств, але якість продукції стояла на низькому рівні. У 1941–44 рр. більшість підприємств була зруйнована, після війни реконструйована, збудовано ряд нових, при тому виробництво мебльових півфабрикатів зосереджене в ліс. р-нах, а мебльові підприємства скупчені перев. бл. до р-нів збуту. Найважливіші підприємства М. п. є в Києві (фабрика ім. Боженка), Харкові, Житомирі, Чернігові, Одесі, Львові, Симферополі, Донецькому, Ужгороді, Мукачевому, Береговому; на Кубані в Майкопі. М. п. України виробляє меблі невисокої якости для масового вжитку для житлових, культурно-побутових і службових приміщень. 1961 р. в УССР вироблено (в тис. штук): 1 428 столів, 7 548 стільців, 290 буфетів, 1 180 шаф, 583 диванів, кушеток і отоманок, 2 289 металевих ліжок; вартість виробництва М. п. в млн крб в цінах на 1. 7. 1955 р.: 1958 – 137,1, 1960 – 226,5, 1961 – 255,7.

Мегалітична культура, поморська культура неолітичної доби, прикметна гробами, побудованими з великих кам'яних плит (мегаліти) та керамікою нордійського типу. Її носії прийшли на укр. землі двома етапами і принесли з собою глиняний лійкуватий посуд (поховання кістякові) та кам'яні «скринькові гроби» з кулястими амфорами. На півд. Україні М. к. представлена у пізню бронзову добу похованнями в кам'яних скринях, обведених кам'яними колами (кромлехи) та з кам'яним стовпом (менгір) на вершку могили. Див. ЕУ I, стор. 381 і мал. 290, 1–3, 7–9.

Мегединюк Марко (1842–1912), нар. різьбар, майстер інкрустації бісером, родом з с. Річки на Гуцульщині; твори М. відзначаються тонкою обробкою дерева, ніжним кольоритом і гармонійним поєднанням декорації з формою виробу; кращі з них зберігаються в Укр. Держ. Музеї Етнографії і Художнього Промислу у Львові і в Косівському Училищі Прикладного Мистецтва.

Мегик Петро (* 1899), маляр і графік, родом з Буковини, студіював у Варшавській Академії Мистецтв, у 1928–44 рр. викладач школи прикладного мистецтва й ін. фахових шкіл Варшави, один із засновників мист. гуртка *«Спокій»*, з 1944 в Німеччині, з 1950 у ЗДА. М. з 1926 р. виставляв у Варшаві, Львові, Празі, Берліні та ін.; у ЗДА чл. *ОМУА*, співорганізатор багатьох виставок. Портрети, натюрморти, краєвиди, спеціяльно рисунок; альбом «Рисунки» (1963); ст. з укр. мистецтвознавства укр. і поль. мовами.

П. Мегик

Меґас Осип (1884–1955), гром. діяч у Канаді, куди прибув 1905 р. з Галичини; 1906 ред. «Канадійського Фармера», 1919 делеґат Укр. Горожанського Комітету в Канаді на мирову конференцію в Парижі, з 1926 лікар в Едмонтоні, автор кн. «Трагедія Гал. України».

Медведєв Євген, ком. діяч, в кін. 1917 р. гол. першого Центр. Виконавчого Комітету України в Харкові й делеґат на мирові переговори в Бересті від укр. сов. уряду; у 1920-их рр. чл. ЦК КП(б)У; автор спогадів.

Медведєв Михайло (1895–1964), вчений у галузі машинобудування, машинознавства і с.-г механіки, з 1937 — проф. Харківського Політехн. Ін-ту, з 1961 працює в Укр. н.-д. ін-ті механізації сіль. госп-ва; праці з питань тракторобудування і механізації сіль. госп-ва.

Медведєв Федір (* 1913), мовознавець, доц. Харківського Ун-ту; праці з історії укр. мови (про грамоти 14–15 вв.), про мову І. Франка, з синтакси (синонімічні сполучники підрядности); «Історична граматика укр. мови» (1955) в сталіністському дусі.

Медведєва Ніна (* 1899), патофізіолог родом з Саратова, чл.-кор. АН УРСР (з 1939), співр. О. *Богомольця*, з 1931 працює в Ін-ті експериментальної біології та патології його імени в Києві. Праці М. присвячені питанням патофізіології та ендокринології; з кори надниркової залози М. виділила гормон-кортикалін.

Медведський (Niedźwiedzki) Юліян (1845–1918), геолог і мінералог родом з Перемишля, проф. (з 1873) і кількакратний ректор Львівської Політехніки, д. чл. Поль. АН і НТШ, якому записав свою бібліотеку й збірки. Бл. 50 наук. праць, присвячених гол. чином геології та мінералогії Прикарпаття, м. ін. мінералогії і петрографії Калуш-Стебницьких родовищ калійної соли б. Калуша, Стебника та Трускавця.

Медвецький Яків (1880–1941), церк. діяч, гр.-кат. свящ., крилошанин (з 1925) і кустос (з 1927) Станиславівської Капітули, проф. Гр.-Кат. Духовної Семінарії у Станиславові (з 1910), з 1936 апостольський адміністратор Лемківщини (див. *Лемківська Апостольська Адміністратура)*.

Медениця, Меденичі (IV–4), с. м. т. Дрогобицького р-ну Львівської обл. 3 000 меш. (1959).

Меджибіж, іст. назва Межибіж (IV–8), с. м. т. Летичівського р-ну Хмельницької обл., положене на Поділлі при впадінні р. Бужку в Бог. 8 600 меш. (1959). М. — стародавнє м., згадане вперше в Іпатіївському літопису під 1146; у 13 в. входив до складу Гал.-Волинської держави; з кін. 13 в. одне з гол. м. *болоховців;* 1258 Данило Романович тут розгромив тат. воєводу *Куремсу;* 1362 М. перейшов під володіння Литви, після Люблінської унії — Польщі. Для оборони перед татарами (тут сходилися їхні шляхи: *Кучманський* і *Чорний)* збудовано у 14 в. потужний замок-фортецю, перебудований в 16 і 19 вв. У 16–17 вв. торг. м. (маґдебурзьке право, колонії вірмен і греків), у 18 в. підупало; у 19 в. с.-г.-торг. м-ко, пол. населення становили жиди. З архітектурних пам'яток залишився замок і Успенська церква 16 в., відновлена 1669 (тридільна з мало збереженими фресками високої мист. вартости). 1917 р. постій І Укр. корпусу ген. П. Скоропадського, 1918 бої Армії УНР з большевиками.

Замок у Меджибожі

Медзвецький-Коваль Микола (1868–1929), геодезист й астроном, ген.-майор рос. ген. штабу і ген.-поручник Армії УНР, начальник Гол. Геодезичної Упра-

ви і чл. Ради Військ. Мін-ва УНР; помер на еміґрації у Варшаві.

Медицина (від латинського medico — лікую), наука та практичні заходи, спрямовані на вивчення людського організму, запобігання хвороб і лікування хворих. Основними розділами М. є анатомія, гістологія, фізіологія, біохемія, тобто науки про будову і функції людського тіла; патологічна фізіологія, патологічна анатомія — вчення про хворобливі зміни в організмі, мікробіологія (вчення про збудників захворювань), діягностика та лікування різних хвороб (терапія, хірургія, педіятрія, шкіряні, легеневі хвороби й ін.), профілактика захворювань, гігієна, соц. гігієна, орг-ція охорони здоров'я.

М. до 18 в. Розвиток мед. науки (М. н.) почався на Україні з 12 в., коли появився мед. трактат грец. мовою «Алліма» (укр. «Мазі»), написаний кн. Євпраксією-Зоєю (1108–72), дочкою київ. кн. Мстислава Володимировича. У 15 в. Юрій *Дрогобич* видав низку наук. праць м. ін. «Iudicium prognosticon». У 17 в. ряд українців захистили докторські дисертації у високих мед. школах Зах. Европи (Р. Рилеєв, І. Козак, В. Юрський, І. Шовкич й ін.). У 18 в. укр. вчені медики працювали майже у всіх ділянках тодішньої М., при чому праці деяких з них набули чимало розголосу у Зах. Европі і передруковувалися кількома мовами.

Велику ролю в розвитку мед. культури другої пол. 17 і 18 в. відограла *Києво-Могилянська Академія*. Правда, вона не мала спеціяльної мед. кляси (тільки на короткий час у 1802—17 рр.), але серед її професорів було кілька учених, що цікавились М. (напр., Епіфаній Славинецький, якому належить переклад на слов. мову відомого трактату про анатомію Андрія Везалія), а ще важливіше — багато вихованців Академії закінчили мед. студії у Зах. Европі й стали пізніше найвизначнішими проф. вищих мед. шкіл у Росії (у Петербурзі та Москві) і видатними діячами мед. адміністрації Рос. Імперії, бо через брак вищої мед. школи на Україні (див. *Мед. освіта*) і занепад укр. державности вони мали лише в Петербурзі й Москві можливість дальшої фахової праці на високому рівні. До найвизначніших з них належали: Н. Амбодик-*Максимович* (один із засновників акушерства), Д. *Велланський* (анатом і фізіолог), П. *Загорський* (анатом), Н. *Карпинський* (один із засновників рос. фармакології), Д. *Самойлович* (епідеміолог, відомий у світі знавець чуми), Я. *Саполович* (хірург), М. *Тереховський*, О. *Шумлянський* і багато ін. Тому без перебільшення можна сказати, що т. зв. рос. М. н. в основному створили українці та ін. чужинці.

19—поч. 20 в. Масовий відплив укр. учених до Петербурґу і Москви був причиною, що з поч. 19 в. стан М. на Україні був досить низький. Він покращав після заснування мед. фак. у Харкові (1805), Києві (1841), Львові (1894) й Одесі (1900), і то лише в другій пол. 19 і на поч. 20 в. Н.-д. роботу в галузі М. провадили також перші н.-д. установи, що були створені з кін. 19 в. — бактеріологічні ін-ти й станції: в Одесі (1886), Харкові (1887), Києві (1896), Катеринославі (1913); Медико-Мех. Ін-т (1907) і Ін-т для виготування вакцин та сироваток у Харкові (1908) й ін. Деяку н.-д. працю вели земства, мед. наук. т-ва (у Києві 1840, Одесі 1849, Харкові 1861 та ін. м.). На пожвавлення наук. праці мало вплив виникнення мед. журн. (перший у 1860 р. — «Современная Медицина»; див. *Мед. журнали),* з'їзди природознавців та лікарів (перший в Рос. Імперії в Києві — 1861), губ. лікарські з'їзди (з 1873) тощо.

У другій пол. 19 та на поч. 20 в. постали на Україні при ун-тах видатні школи теоретичної і клінічної М.

До найвидатніших учених того часу належав бактеріолог І. *Мечников,* з 1870 р. проф. Новоросійського Ун-ту, засновник першої в Рос. Імперії бактеріологічної станції в Одесі, основоположник вчення про фагоцитозу, пізніше дир. Пастерівської ляборатоpії в Парижі, лавреат Нобелівської премії. До ін. видатних бактеріологів належали: В. *Висохович,* проф. Харківського і Київ. ун-тів (автор праць з бактеріології та патологічної анатомії, творець вчення про захисну ролю ретикуло-ендотеліяльної системи), М. *Гамалія,* що довгі роки працював в Одесі (один з засновників мікробіології, імунобіології й вірусології, організатор пастерівських станцій на Україні), Д. *Заболотний* (праці у галузі епідеміології й бактеріології), О. *Безредка,* що працював спочатку в Одесі і разом з Мечниковим був організатором бактеріологічної станції, з 1897 в Парижі (праці з ділянки імунітету, анафілаксії, фагоцитози). До визначніших патологів, анатомів і гістологів належали: В. *Підвисоцький,* проф. Київ. і Одеського ун-тів, з 1905 р. — дир. Ін-ту експериментальної М. в Петербурзі (праці з заг. патології, бактеріології, етіології злоякісних пухлин), проф. Київ. Ун-ту — О. *Вальтер* (анатом і фізіолог), В. *Бец* (праці про будову головного мозку; перший відкрив велетенські пірамідні клітини кори його, названі його ім'ям), Г. *Мінх* (патологоанатом і епідеміолог, що довів перенесення низки побудників

інфекційних хвороб кровососними комахами), П. *Перемежко* (описав непрямий поділ тваринних клітин — каріокінезу), Ф. *Стефаніс* (один з перших дослідників анатомії лімфатичної системи), анатом А. *Старков* та ін. Видатними фізіологами були: В. *Данилевський* (проф. високих мед. шкіл у Харкові, творець біофізики, перший встановив наявність у гол. мозку кіркових центрів, що реґулюють діяльність внутр. органів, один з засновників електрофізіології та фізіологічного вивчення гіпнози), Б. *Вериго*, проф. Одеського Ун-ту (засновник вчення про дію на тканини електричного струму), В. *Чаговець*, проф. Київ. Ун-ту (створив йонну теорію збудження та конденсаторну теорію подразнення), його співр. В. *Правдич-Неминський* (засновник електроенцефалографії) та ін. До визначніших гігієністів належали І. *Скворцов*, В. *Суботін*, О. *Корчак-Чепурківський* та ін. У галузі клінічної М. слід відзначити: В. *Покровського*, В. *Образцова*, М. *Стражеска*, що створили оригінальні терапевтичні школи України, запропонували низку цінних метод дослідження хворих, зокрема черевної порожнини та серця, Т. *Яновського*, що вніс багато цінного у клініку легеневої туберкульози, ниркових та ін. захворювань і був засновником однієї з найбільших терапевтичних шкіл України, та ін. Видатними хірургами були: М. *Волкович* (праці про риносклерому, жовчокам'яну хворобу, туберкульозний перітоніт, з травматології), О. *Кримов* (клясична монографія про кили, праці над питанням травм черепа і газової інфекції) — обидва проф. Київ. Ун-ту, проф. Харківського Ун-ту М. *Трінклер* (праці з нейрохірургії, онкології), та ін. Визначними гінекологами були: І. *Лазаревич* (проф. Харківського Ун-ту), Г. *Писемський* (проф. Київ. Ун-ту; праці про інервацію уразу, з оперативної гінекології, онкології тощо) та ін.; дерматовенерологами: Є. Главче (Одеса; праці з діягностики та лікування сифілісу), О. Тижненко (Київ) та ін.; офтальмологами: А. Шимановський (Київ), Л. *Гіршман* (Харків), всесвітньо відомий В. *Філатов* (Одеса) й ін.; психіятрами: П. Ковальський, О. Ющенко (Харків), І. Сікорський (Київ); засновником судової М. на Україні був проф. Харківського Ун-ту М. *Бокаріюс*.

На укр. землях під Австрією осередком М. н. був мед. фак. Львівського Ун-ту (з 1894), на якому однак українці майже не працювали. Організатором та першим його деканом був Г. Кадій (анатомія); визначнішими проф. були: А. Бек (фізіологія), В. Шимонович (гістологія), А. Обжут (патологічна анатомія), І. Прус (патологічна фізіологія), В. Немилович (біохемія), В. Соберанський (фармакологія), Л. Ридіґер (хірургія), А. Глюзінський, Р. Ренцький (терапія), І. Ленартович (дерматовенерологія), Ф. Ґроєр (педіятрія), Р. Вайґль (біологія) й ін. Скромним осередком укр. наук. праці з ділянки М. була Лікарська Комісія при НТШ (з 1898 р.) і *Укр. Лікарське Товариство* (з 1910). З укр. вчених треба згадати проф. Празького Ун-ту І. *Горбачевського* (біохемія), проф. ун-тів в Інсбруці і Ґрацу М. *Борисkевича* (офтальмологія), Є. *Озаркевича* (Львів) та ін. З 1912 р. почав виходити у Львові перший у світі мед. журн. укр. мовою «Здоровлє». У цей період почалася праця над укр. мед. термінологією і з'явилися перші наук. мед. праці укр. мовою.

В роки укр. державности центром М. н. стала Мед. Секція ВУАН, але наук. праця велася також у Всеукр. Лікарському Т-ві, на мед. фак. Укр. Держ. Ун-ту в Києві та на мед. фак. старих ун-тів і в новопосталому Катеринославському (з 1916). В той час почали виходити перші мед. журн. укр. мовою («Укр. Мед. Вісті» та ін.), готувалися вид. перших підручників з М. укр. мовою, розпочато працю над укр. мед. термінологією, створено перші укр. мед. словники (М. *Галина* та ін.).

За сов. влади М. н. концентрується в 49 н.-д. ін-тах, 16 мед. ін-тах і 3 ін-тах вдосконалення лікарів (див. *Мед. освіта*), у великих лікарнях та мед. наук. т-вах різних фахів (нині в УССР — 24).

У складі АН УРСР працюють три ін-ти (всі в Києві): біохемії, заснований 1925 (працює над проблемами біохемії центр. нервової системи, м'язової діяльности, вітамінології, виміни білковин тощо); мікробіології ім. Д. Заболотного, заснований 1929 (крім докладного вивчення властивостей різних інфекційних побудників, багато вніс у проблему антибіотиків) та Ін-т Фізіології ім. О. Богомольця, створений 1930 (вивчає проблеми вищої нервової діяльности, кисневої недостатности, ендокринології, фізіології та патології травлення, кровообігу, злоякісного росту та ін.).

У складі АН СССР працюють ін-ти: інфекційних хвороб (з 1949) і геронтології та експериментальної патології (з 1958; вивчає гол. проблеми старіння) — обидва в Києві. Всі ін. н.-д. мед. ін-ти (44) є під керівництвом Мін-ва Охорони Здоров'я УРСР: Клінічної Медицини ім. М. Стражеска в Києві (з 1936, працює гол. над проблемами ревматизму, ендокардиту, гіпертонічних хвороб, захворювання крови та кровотворчих органів

й ін.), для вивчення туберкульози — 4 (Харків, заснований 1921 р., Одеса — 1921, Київ — 1922, Львів — 1940), охорони материнства та дитинства — 4 (Харків, з 1923, Київ — 1929, Львів — 1940, Мукачів — 1946), переливання крови та невідкладної хірургії — 3 (Харків, з 1930, Київ — 1935, Львів — 1944), ортопедії та травматології — 3 (Харків з 1907, Київ — 1924, Донецьке — 1956), кліматології, курортології та кліматотерапії — 2 (Ялта з 1914, Одеса — 1928), офтальмології — 2 (Харків з 1930, Одеса — 1936), оториноляринґології — 2 (Харків з 1930, Київ — 1960), психоневрології — 2 (Харків з 1921, Одеса — 1930), рентґенології — 2 (Харків з 1920, Одеса — 1920), дерматовенерології (Харків з 1924), ендокринології (Харків з 1919), нейрохірургії (Київ з 1940), мікробіології та епідеміології — 5 (Одеса — 1886, Київ з 1896, Дніпропетровське — 1913, Львів — 1936, Ужгород — 1945), фізіології праці, гігієни праці та проф. захворювань — 4 (Харків з 1923, Донецьке — 1925, Київ — 1928, Кривий Ріг — 1956), комунальної гігієни (Київ з 1931), харчування (Київ з 1930), вакцин та сироваток (Харків з 1908), санітарно-хемічний (Київ з 1934), хеміко-фармацевтичний (Харків з 1920), стоматологічний (Одеса з 1928), експериментальної рентґенології та онкології (Київ з 1920).

Всі н.-д. ін-ти та більшість мед. учбових закладів мають великі клінічні та експериментальні бази і, крім наук. та пед. роботи, готують висококваліфікованих фахівців різних фахів. У 1956 р. в них працювало 5 140 наук. робітників.

Серед вчених медиків України працювало (деякі ще до революції) або працює ряд визначних дослідників з різних галузів М.; багато з них заснували наук. школи. Найвизначніші з них: анатоми — В. *Воробйов*, М. Вовкобой, В. Кибальчич, П. Конашко, О. *Івакін*, *Ф. Цешківський*, М. *Сауляк-Савицька*, М. *Спіров*, М. Кондратьєв та ін.; гістологи й ембріологи: О. *Черняхівський*, О. *Смирнова-Замкова*, Т. *Шведкова-Роше*, Д. *Третьяков*, В. *Рубашкін*, Б. Алешин, М. Зазибін та ін.; патологоанатоми: М. *Мельников-Разведенков*, П. *Кучеренко*, М. Даль, Є. *Чайка* та ін.; фізіологи: крім згаданих уже вище В. Данилевського та В. Чаговця, що продовжували працювати у сов. часи: О. *Леонтович*, Г. *Фольборт*, Д. Воронцов, О. *Макарченко*, Є. Приходькова, М. Путілін, В. Нікітін, П. Костюк та ін.; бактеріологи: Д. *Заболотний*, В. *Дроботько*, Л. *Громашевський*, М. *Нещадименко* й ін.; патофізіологи: О. *Богомолець*, М. *Сиротинін*, О. *Тимофієвський*, М. *Горев*, О. Репрєв, Д. Альперн, В. *Комісаренко*, Н. Медведєва та ін.; біофізик О. *Городецький;* в галузі експериментальної онкології — О. *Кронтовський*, М. Магат, Р. *Кавецький* та ін.; ендокринологи: В. *Комісаренко*, С. Генес й ін.; біохеміки: М. *Гулий*, Д. Фердман, І. *Буланкін*, В. *Бєліцер*, В. *Радзимовська* та ін.; фармакологи: Г. *Шкавера*, О. *Черкес*, Г. *Петровський* й ін. У галузі внутр. хвороб, крім згаданих М. Стражеска і Т. Яновського, інші видатні терапевти: В. *Іванов*, А. Зюков, М. Губерґріц, І. *Базилевич*, В. Василенко, Ф. Примак, Л. Дмитренко, В. *Коган-Ясний* та ін.; у фтизіятрії: Б. Хмельницький, Б. Яхніс, Н. *Морозовський*, В. *Плющ*, й ін.; у рентгенології: С. Григорьєв, М. Ісаченко, Г. Хармандарян та ін.; хірурги: Є. *Черняхівський*, В. *Шамов*, І. *Іщенко*, Б.*Андрієвський* та ін.; у галузі торакальної хірургії: М. Амосов, М. *Коломійченко;* у галузі урології: А. *Чайка* та ін.; ортопедії: М. Ситенко, М. *Новаченко* та ін.; невропатології О. Арутюнов. З ділянки оториноляринґології видатніші: О. *Пучківський*, І. *Давидов-Давиденко*, О. *Коломійченко*, Я. Шварцберґ, С. Компанієць, М. Харшак, Л. Зарицький, А. Кекало; з офтальмології, крім В. Філатова М. Левицький, А. Васютинський, І. *Меркулов*, Н. *Пучківська;* з педіятрії О. Лазарєв, В. Бєлоусов, О. *Хохол* й ін.; з гематології: В. *Виноградов*, Д. Яновський та ін.; з невропатології та психіятрії: В. *Маньківський*, О. *Ющенко*, М. *Міщенко*, Г. *Маркелов*, О. *Гейманович*, В. *Протопопов* й ін.; з гінекології та акушерства: О. *Лур'є*, О. Крупський, К. Жмакін, Л. Мельник, В. Грищенко, О. Ольшанецький, А. Ніколаїв й ін.; стоматології: Ю. Гофунґ, С. Вайсблат та ін.; судової М.: М. Райський, Ю. Сапожніков й ін.; з гігієни й епідеміології, крім згаданого О. Корчак-Чепурківського, В. *Удовенко*, В. *Підгаєцький*, О. *Марзєєв*, Г. Шахбазян, Л. *Громашевський*, Д. Калюжний та ін.; з історії М.: С. Ігумнов, С. Томілін, С. Верхратський, К. Дупленко, В. Плющ й ін. Майже всі названі є проф. високих шкіл, багато з них чл. АН УРСР, деякі чл. АН СССР та А. Мед. Н. СССР.

Недоліком М. на Україні є надто велика централізація, відсутність акад. свободи, однобічна настанова на т. зв. марксо-ленінську ідеологію, які особливо за часів Сталіна, сковували і тепер сковують вільний і всебічний її розвиток. До того додаються постійні намагання зробити досягнення укр. М. н. заг.-рос. чи сов. досягненнями, русифікація високих шкіл на Україні (викладова мова навчання рос.), недостатня кількість мед. журн. (9, в тому ч. 4 рос. мовою) та мед. літератури (у 1956 р. видано лише 229 назв), при чому майже вся вона видається рос. мовою. Треба ще згадати, що жертвою сов. терору стало багато укр. вчених з ділянки М.

Укр. М. н. на **Зах. Україні** у 1920—30-их pp. купчилася, як і давніше, б. НТШ та Укр. Лікарського Т-ва, що видавало *«Лікарський Вісник»;* в її ділянці працювали м. ін. Т. *Бурачинський,* М. *Музика,* М. *Панчишин* та ін. При укр. високих школах в Чехо-Словаччині існували катедри гігієни, якими керували В. *Гармашів* і Б. *Матюшенко.*

Після другої світової війни **на еміґрації** перебуває ряд вчених медиків, які тепер живуть перев. в ЗДА, менше в Канаді й в ін. країнах та скупчуються б. НТШ, УВАН і *Укр. Лікарського Т-ва в Америці,* яке видає ж. «Лікарський Вісник». Серед них відзначаються: Б. *Андрієвський* (†1962), І. Базилевич, І. Давидов-Давиденко, М. Міщенко, Р. *Осінчук,* С. *Парфанович,* В. Плющ, В. Радзимовська (†1953), І. *Розгін,* з молодших Л. Дмоховський, П. Джуль, В. Петришин, Ю. Трухлий та ін.

Див. також *Охорона здоров'я* (практичні заходи у галузі М.), *Медична освіта, Медичні журнали.*

Література: Рихтер В. История медицины в России. т. I—III. П. 1814—20; Gąsiorowski Z. Zbiór wiadomości do sztuki lekarskiej w Polsce. I—IV тт. Познань 1854; Мамонов Н. Материалы для истории медицины в России. Выпуск I—IV. П. 1881—84; Новомбергский Н. Материалы по истории медицины в России. I—V тт. П.—Томськ 1905—10; Лахтин М. Материалы к истории медицины в России. М. 1907; Левицкий А. Очерки по истории медицины в России. Медицинское обозрение, 1907—15; Очерки истории медицинской науки и здравоохранения на Украине. Под редакцией Б. Петрова и других К. 1954; Pluschch V. Medical Services in the USSR. Ukrainian Review. Institute for the Study of the USSR. II т. Мюнхен 1956; Российский Д. История отечественной медицины и здравоохранения. М. 1956; Матеріяли до історії розвитку охорони здоров'я на Україні. За ред. К. Дупленка. К. 1957; Досягнення охорони здоров'я в УРСР. Зб. за ред. П. Шупик К. 1958; Материалы к истории гигиены и санитарии на Украине. Зб. за ред. Д. Канюнського та А. Грандо. I—II тт. К. 1962; Охорона здоров'я в УРСР. К. 1963; Плющ В. Сучасний стан охорони здоров'я та мед. освіти в Україні. Лікарський Бісник, ч. I (32), Нью-Йорк 1964; Лікарський Альманах. Нью-Йорк 1964

В. Плющ

Медична освіта, комплекс заходів для підготовки та підвищення кваліфікації мед. працівників: лікарів, фармацевтів, сер. і нижчого мед. персоналу. Початок модерної М. о. на Україні припадає на кін. 18 в. До того часу українці діставали високу М. о. за кордоном — на зах. (в Польщі, Німеччині, Італії тощо) та в Росії (зокрема в Петербурзькій Мед.-Хірургічній Академії і на мед. фак. Моск. Ун-ту — з 1764). Першою мед. школою на Україні був Мед. Колеґіюм у Львові, заснований 1773, 1784 р. об'єднаний з мед. фак. Львівського Ун-ту, який проіснував лише до 1805 р. (пізніше діяла Медико-Хірургічна Школа). Короткий час протривала Медико-Хірургічна Школа в Єлисаветграді (1787—97), що мала характер високої школи; менше значення мала Мед. кляса при *Києво-Могилянській Академії* (1802—17).

Постійна висока М. о. почалася щойно з утворенням мед. фак. при ун-тах: у 1805 у Харкові, 1841 — Києві, 1900 — Одесі, 1916 — Катеринославі; напередодні першої світової війни постали ще Вищі жін. мед. ін-ти та курси у Києві, Харкові, Одесі й Катеринославі. На Зах. Україні було відновлено мед. фак. у Львівському Ун-ті тільки 1894; до цього часу укр. студенти вивчали медицину перев. у Кракові й Відні. У 1918 р. було засновано перший мед. фак. з укр. викладовою мовою при Укр. Держ. Ун-ті в Києві. До 1920 р. вища М. о. на Україні була зорганізована за зразком зах.-евр. вищих мед. шкіл; термін навчання тривав п'ять pp.

У перші роки сов. влади роблено різні експерименти з вищою освітою взагалі, у тому ч. і з мед.; 1920 р. об'єднано мед. фак. ун-тів з Вищими жін. мед. ін-тами в мед. академіях, які 1921 перейменовано на мед. ін-ти. При мед. ін-тах створені були роб. фак., провадився прискорений випуск лікарів з фельдшерів, заочне навчання; основну увагу приділялося профілактичній медицині. Ці експерименти спричинили зниження кваліфікації лікарів, і тому сов. влада швидко відмовилася від них, перейшовши до нормальної системи М. о. У 1930 р. мед. учбові заклади передано з системи Наркомату Освіти до Наркомату Охорони Здоров'я. На укр. землях під Польщею далі діяли мед. і фармацевтичний фак. Львівського Ун-ту; через обмеження прийому укр. студентів багато з них студіювало в ін. ун-тах спершу за кордонами Польщі, з 1925 р. у Польщі. 1941 р. в УССР було 9 мед., 2 стоматологічні, 3 фармацевтичні ін-ти з 26 760 студентами (1914 р. — бл. 3 000).

Тепер в УССР існує 16 мед. високих навчальних закладів: 12 мед. ін-тів — *Львівський, Харківський, Київський, Одеський,* Дніпропетровський, Донецький (1930), Кримський (заснований у Симферополі 1931), Вінницький (1932), Чернівецький (1944), Івано-Франківський (1945), Луганський (1956), Тернопільський (1957); мед. фак. Ужгородського Ун-ту; Харківський Стоматологічний Ін-т (1921); Запорізький (1921) і Харківський (1921) Фармацевтичні ін-ти; на Кубані є з 1920 Кубанський Мед. Ін-т у Краснодарі. Всі мед. ін-ти мають лікувальні фак., що готують лікарів-універсалістів. Київський, Львівський, Одеський, Харківський, Дніпропетровський та Донецький, крім того, мають ще фак. педіятричний та санітарно-гігієнічний, Кримський — педіятричний, Київський

Одеський і Львівський — стоматологічний, Дніпропетровський та Львівський — фармацевтичні фак. Термін навчання в мед. ін-тах 6 рр., у стоматологічних та фармацевтичних 5 рр. Після закінчення ін-ту і держ. іспитів абсольвент одержує звання лікаря, що відповідає доктору медицини на Зах. (див. *Лікар*). Дальша фахова М. о. для підготовки лікарів-фахівців провадиться в клінічних ординатурах (2 рр.), аспірантурі (3 рр.) та ін-тах удосконалення лікарів (Київ, Харків, Запоріжжя). У мед. ін-тах УССР працювало 1956 р. 3 157 наук. робітників, з них 308 докторів та 1 518 кандидатів мед. наук.

Всього у мед. вузах в УССР 1960—61 навчального року вчилося 34 369 студентів (в тому ч. 18 050 жінок), з них 1 386 на вечірніх фак. і 1 150 на заочних відділах; ч. всіх студентів у 1961—62 — 35 135. Щорічний випуск — бл. 15 000 лікарів. Ін-ти вдосконалення лікарів кожного року підвищують кваліфікацію бл. 6 000 лікарів.

На Центр. і Сх. Землях до революції сер. мед. освіту діставали у фельдшерських та акушерських школах, школах військ. фельдшерів, Общин сестер-жалібниць і Рос. Червоного Хреста — заг. ч. 33 школи. В УССР сер. мед. школи 1930 р. перетворені на мед. технікуми, у 1954 на мед. училища (школи для підготовки фельдшерів, фельдшерів-лябoрантів, зубних лікарів, зубних техніків, фармацевтів). Терміни навчання — 4 рр., для тих, що закінчили повну сер. школу, 2½ р. У 1960—61 шкільному році в УССР було 90 сер. мед. учбових закладів, у яких навчалося 31 160 (1961—62 — 40 140), в тому ч. 1 210 на вечірніх і понад 4 000 на заочних відділах.

Нижчий мед. персонал готується на практичній праці в лікарнях.

Література: Кононенко И. Высшее медицинское образование на Украине. К. 1946; Матеріяли до історії розвитку охорони здоров'я на Україні (ред. К. Дупленко). К. 1957; Досягнення охорони здоров'я в Укр. РСР (гол. ред. П. Шупик). К. 1958; Плющ В. Мед. освіта на Україні. Лікарський Альманах. Нью-Йорк 1964.

В. Плющ

Медичні журнали. Першим М. ж. на Україні був ж. «Современная Медицина» в Києві (1860—81) за ред. О. *Вальтера;* це був один з кращих М. ж. наук.-інформативного характеру у Росії. У 1862—86 рр. появлявся «Медицинский Вестник» у Феодосії, у 1883—99 «Архив психиатрии, неврологии и судебной психопатологии» в Харкові, у 1884—1902 «Вестник офтальмологии» у Києві, у 1888—94 «Земский Врач» у Чернігові. У 1890—99 рр. на Центр. і Сх. Україні виходило вже 19 М. ж., у 1900—09 — 25 — всі рос. мовою. Перший М. ж. укр. мовою «*Здоровлє*» почав виходити у 1912 р. у Львові. Першим часописом укр. мовою на Центр. і Сх. Землях, що містив популярні мед. статті було «*Життя і Знання*» в Полтаві (з 1913). За часів УНР видавались «Укр. Мед. Вісті» (ред. Є. *Лукасевич*), «Вісник Мін-ва Нар. Здоров'я й Опікування» (ред. Ю. *Меленевський*), обидва у Києві, та кілька ж. рос. мовою; з 1918 р. почав виходити наук.-практичний місячник «Врачебное Дело» (засновники М. *Мельников-Разведенков*, В. *Данилевський* та ін.), що появляється донині. Всього у 1910—19 рр. на Україні виходило 36 М. ж., з них 4 укр. мовою.

Найбільше М. ж. на Україні видавалося у 1920—29 рр.: разом 69, з них 22 укр. мовою; у 1930—39 рр. заг. кількість М. ж. становила 34, в тому ч. 22 — укр. мовою. У цей період появлялися м. ін.: «Київ. Мед. Ж.» (1928—30), «Укр. Мед. Вісті» (1925—31, Київ), «Укр. Мед. Архів» (1927—32, Харків), «Дніпропетровський Мед. Ж.» (1922—31), «Профілактична Медицина» (з 1929 р., Харків), «Вісник Нар. Комісаріяту Охорони Здоров'я» та низка журн. вузького фаху, серед них «Мед. Ж.» АН УРСР (1931—54, Київ).

Зовсім незадовільно стоїть справа з М. ж. тепер на Україні. На понад 80 000 лікарів видається лише 9 М. ж., в тому ч. 5 укр. мовою: «Педіятрія, акушерство і гінекологія», «Фармацевтичний Ж.», «Укр. Біохем. Ж.», «Мікробіол. Ж.», «Фізіологічний Ж.», — всі двомісячники; рос. мовою: «Врачебное Дело» (орган Мін-ва Охорони Здоров'я УРСР), «Клиническая Хирургия» — місячники; «Ж. ушных, носовых и горловых болезней» — двомісячник, «Офтальмологический Журнал» — 8 чч. на рік. Для порівняння: в усьому СССР (перев. у Москві) видається 76 М. ж. рос. мовою з тиражем понад 10 млн примірників.

У Львові до 1939 р. виходили наук.-проф. ж. «*Лікарський Вісник*» (з 1921) і популярні «*Відродження*» (з 1928) та «Нар. Здоровля» (з 1937). На еміґрації видавався в 1923—25 рр. «Укр. Мед. Вісник», орган Спілки Укр. лікарів у Чехо-Словаччині. З 1954 р. в ЗДА виходить «*Лікарський Вісник*». *В. Плющ*

Медобори, одна з назв Товтрів; див. *Товтри.*

Медодайні рослини, квіткові дикоростучі або культурні рослини, що виділяють нектар і пилок, які дають корм для бджіл. З поширенням рільництва площа дикоростучих М. р. зменшується і щораз більшого значення набирають культурні М. р.; одночасно низку дикоростучих М. р. почали вводити в культуру.

На Україні до найголовніших культурних М. р. належить гречка, соняшник, гірчиця, ріпак, еспарцета, конюши-

на (зокрема червона), буркун, сераделя та ін. З баштанних та овочевих культур М. р. є огірки, гарбузи, дині, кавуни, редиска, морква й ін. М. р. є майже всі овочеві й ягідні культури; серед них ранній узяток дають абрикоси, яблуні, груші, вишні, черешні, сливи, малина, аґрус, порічки і смородина; одночасно бджоли є єдиними запилювачами садових культур. З ліс. медоносів найбільше значення мають липа, біла й жовта акація, верба, клен, гіркокаштан, ґледичія, ліс. ягідники, верес та ін. З дикоростучих трав М. р. є біла та рожева конюшина, волошка лучна, шавлія, кульбаба, плакун, чебрець, материнка, чистець прямий, медунка й ін. Щоб зміцнити кормову базу для бджіл висівають фацелію, буркун (білий і жовтий), огіркову траву, мелісу та ін. Першим дослідником і пропаґатором культури М. р. на Україні був Петро *Прокопович* (1775—1850).

Медунка (Pulmonaria L.), рід довгорічних рослин з родини шорстколистих; віночок лійкуватий, спочатку рожевий, потім змінюється до фіялкового, синього. На Україні 6 видів, перев. ліс. рослин; з них найпоширеніша М. звичайна, або М. лікарська (P. officinalis L.). М. звичайна має слиз і дубильні речовини, її використовують в нар. медицині як слизовий і зм'якшувальний засіб; листки вживаються на салату.

Медунка біла, див. *Глуха кропива.*

Мее (Meillet) Антуан (1866–1936), франц. мовознавець, проф. у Парижі; основоположні праці з індоевр. та слов. мовознавства; в останніх заторкав і проблеми, вирішальні для іст. укр. мови.

Меженко (справжнє прізвище Іванов-Меженко) Юрій (*1892), бібліограф, літературознавець і критик, родом з Харкова; дир. Гол. Книжкової Палати та гол. Ради Бібліотекарів Всенар. Бібліотеки України (1919—22), дир. Укр. н.-д. Ін-ту Книгознавства (1922—31), ред. ж. «Бібліологічні Вісті» (1923—30), дир. Бібліотеки АН УРСР (1945—48). У 1934—45 рр. М. по розгромі Укр. н.-д. Ін-ту Книгознавства змушений був працювати за межами України як завідувач відділу бібліографії Держ. Публічної Бібліотеки в Ленінграді. М. протягом 1911—62 зібрав унікальну колекцію «Шевченкіяна», яку передав Ін-тові Літератури ім. Т. Шевченка АН УРСР. Перу М. належить понад 150 праць, перев. з книгознавства, почасти з іст. літератури й театру, літ. критики. Серед перших «Бібліотечна техніка» (1922), «Про перепис бібліотек УРСР» (1926), «Книжкова продукція на Україні в 1917—21 рр.» (1927) та ін.

Ю. Меженко (портрет роботи М. Жука)

Літ.-критичну діяльність у перші рр. революції М. розпочав з чужих сов. настановам позицій у жанрі філос. есею («Творчість індивідуума і колектив», 1919), ставлячи на перше місце в творчому процесі націю як щось «тривке і стале», що визначає письм. виразниками «нац. потягів і домагань». Це було причиною того, що літ.-критична творчість М. в сов. умовах не могла розвинутися (він написав ще кілька ст. у 20-их рр., зокрема «Про В. Кобилянського», 1920; «Творчість М. Хвильового», 1923, та ін.). *І. К.*

Межибіж, див. *Меджибіж.*

Межигірська фаянсова фабрика б. Києва, заснована 1798 р. коштом Київського маґістрату в садибі кол. *Межигірського манастиря,* в околицях якого знайдено було поклади високоякісної фаянсової глини. Спочатку М. ф. ф. була під керуванням маґістрату, але після пожежі 1810 р. перейшла у відання рос. уряду, а з 1822 р. — Імператорського Кабінету. На фабриці працювали майстрі чужинці і (згодом) українці. Робітниками були здебільша селяни приписних до М. ф. ф. сіл Нові Петрівці й Валки. Фабрика виробляла різноманітний посуд, речі церк.- рел. культу, декоративні речі (вази, тарілки й писанки), скульптурні твори (іноді високої мист. якости), спочатку за чужоземними (перев. англ. й нім.) зразками в стилі клясицизму, а пізніше утворила свій власний стиль, позначений великим впливом укр. традицій нар.-мист. (у формах і орнаментиці) і нац.-культ. (в сюжетному змісті), виявом чого були зокрема декоративні тарілки з барельєфними портретами Т. Шевченка, М. Куліша й М. Костомарова, з малюнками укр. побутових сцен, краєвидів, старовинних будов тощо. Ви-

Межигірські фаянсові вироби

роби М. ф. ф. мали широкий збут на Україні, Білорусі, в Росії й за кордоном. З 1850-их рр. М. ф. ф. почала підупадати і 1874 р. припинила свою роботу. Межигірські вироби є в музеях і приватних зб. України, Росії й Зах. Европи. Над історією М. ф. ф. (архів її зберігся) працювали у 1920—30-их рр. О. Оглоблин і Н. Полонська-Василенко, але їх монографії досі не опубліковані.

Література: Кузьмин Е. Межигорский фаянс. Искусство, ч. 6—7 К. 1911; Оглоблин О. Архів Київо-Межигірської фаянсової фабрики. ЗІФВ УАН, IX. К. 1926; Січинський В. Укр порцеляна. Філядельфія 1952; Долинський Л. Укр. художній фарфор. К. 1963. О. О.

Межигірський Спасо-Преображенський манастир (Межигірський Спас, М. м.) у с. Межигір'ї б. Києва (тепер Нові Пет-

Межигірський Спасо-Преображенський манастир, за мал. з 1651 р.

рівці), заснований, за переказами, ще в домонгольські часи, але потім запустілий. Бідновлений у першій чверті 16 в., розвивався досить повільно, а під кін. 16 в. знову занепав. Розквіт М. м. почався в 17 в. Завдяки діяльності ігуменів Афанасія й особливо *Ісаї Копинського*, М. м. перетворився на великий церк. осередок (напередодні Хмельниччини понад 150 ченців) і поширив свій вплив на церк.-рел. й культ. життя Лівобережжя, беручи участь у заснуванні там нових манастирів, зокрема *Густинського, Ладинського* й *Мгарського*. 1651 р., під час нападу військ кн. Я. Радзівіла на Київ, М. м. був сплюндрований, але скоро, за ігумена Варнави Лебедевича († 1663), відбудований. Ще більшого розквіту зазнав за Теодосія Баськовського († 1699), який знайшов для нього добродіїв в особі гетьмана І. Мазепи, а гол. Війська Запор., що від 1672 р. й до кін. Запоріжжя було немов би патроном М. м. 1687 р. М. м. дістав право ставропігії і в 18 в. був одним з найзначніших і найбагатших манастирів на Україні. Тоді збудовано мурований соборний храм Преображення (замість давнього дерев'яного 1611 р.) і 1768 р., коштом кошового отамана П. Калнишевського, церкву св. Петра й Павла, а трохи раніше дзвіницю (1766) і братський корпус, побудовані архітектом І. *Григоровичем-Барським*. 1786 р. рос. уряд закрив М. м., а 1787 р. будови його дуже пошкодила велика пожежа. На місці М. м. 1798 р. була заснована *Межигірська фаянсова фабрика*, яка працювала до 1874 р. М. м. був відновлений 1886 р. спочатку як чоловічий, а з 1894 р. як жіночий. За сов. влади М. м. ліквідований, а в його садибі розміщений Межигірський мист.-керамічний технікум (1923—31). У 1930-их рр. всі будови М. м. були знищені, щоб на їх місці побудувати «дачі» для керівників партії й уряду УССР. О. О.

Межилаборці (словацьке Medzilaborce, IV—2), м-ко на Закарп. Лемківщині (півн.-сх. Словаччини), 3 000 меш. — словаків й українців; округа здебільша заселена українцями.

Межиріч, М. Корецький (III—7), кол. м-ко на Волині, тепер с. Межиричі Корецького р-ну Рівенської обл.; дерев'яна церква з 18 в.

Межиріч, Межиріччя (III—7), кол. м-ко на Волині, тепер с. Острозького р-ну Рівенської обл., над р. Вілією. Родовий манастир-фортеця кн. Острозьких (15—17 вв.), з тринавною, п'ятибанною церквою св. Трійці (з сер. 15 в.), яку в кін. 16 — поч. 17 в. пристосовано до оборони; тоді ж початкове дерев'яне укріплення замінено мурами, до церкви добудовано два манастирські корпуси з чотирма наріжними вежами з бійницями; у ве-

Манастир-фортеця кн. Острозьких з церквою св. Трійці

жах і трапезній (з 1610) сліди ґотики (склепіння) і ренесансу (портал, вікна). 1606 церкву перетворено на костьол і манастир Францісканів, пізніше — знову на церкву.

Межиріче, Międzyrzecz (II—3), м. над р. Крсною на Підляшші (Радзинського пов. Люблінського воєводства), в Польщі, положене на кол. укр.-поль. пограниччі, в другій пол. 19 в. спольонізоване; 10 900 меш. (1959).

Межлаук Валерій (1893—1938), больш. діяч родом з Харкова; 1917 активний учасник жовтневої революції в Харкові, 1918—19 на відповідальних посадах на Україні, м. ін. наркомфін Донецько-Криворізької респ., чл. Реввійськради Півд. фронту, нар. комісар військ. справ України й ін. Згодом на високих поса-

дах у Москві: заступних гол. РНК СССР, гол. Держпляну СССР (1937). 1938 заарештований і зліквідований, у 1950-их рр. реабілітований.

Межов Володимир (1830–94), рос. бібліограф, співр. «Основи», в якій помістив «Библиографический указатель книг и журнальных статей, относящихся до Южно-Русского Края с 1858—1860 гг.» (ч. 8, 11, 12, 1861 і окремо 1862), «Библиографический указатель галицко-русской литературы» за 1837—62 рр. (ч. 6, 1862 і окремо) та ін.; його 3-томова «Русская историческая библиография... за 1800—54 гг.» (1892—93), 8-томова «Русская историческая библиография за 1865—76 гг.» (1882—90) та ін. праці містять також укр. матеріял.

Межова (V–17), с. м. т. у сх. частині Дніпропетровщини, р. ц. Дніпропетровської обл.; 8 100 меш. (1959).

Мезозойська ера, див. *Геологія України.*

Мезоліт, сер. кам'яна доба (8 000—5 000 до Хр.). Населення України того часу жило з полювання луком, рибальства та збирання їстівних м'якунів, вело кочовий спосіб життя, виробляло дуже дрібне крем'яне знаряддя (мікроліти). Житлові споруди ще не виявлені, кістякові поховання відомі вже з крим. печер (Фатьма-Коба, Мурзак-Коба). На Україні існували мезолітичні культури, що зміняли одна одну: свідерська, тарденуазька та кампінська.

Мей Лев (1822–62), рос. поет і драматург, перекладач античних, зах.-евр. і слов. поетів. Зокрема перекладав на рос. Т. Шевченка й Я. Щоголева. Поезії М. на укр. перекладав П. Грабовський.

Мейгеш Юрій (* 1925), письм. родом з Закарпаття, друкується з 1944 р. Повісті «На соняшному шляху» (1950), «Новий день» (1953), «Неспокійні серця» (1956), «Верховинці» (1960).

Мейтус Юлій (* 1903), композитор родом з Єлисаветграду; закінчив Харківський Муз.-Драматичний Ін-т (1931) у клясі С. Богатирьова; опери «Перекоп» і «Гайдамаки» (у співавторстві з М. Рибальченком і М. Тіцем), «Абадан» (з А. Кулієвим), «Молода ґвардія», «Зоря над Двиною», «Украдене щастя» та ін., 5 оркестрових сюїт, хорові, хорово-оркестрові твори на нар. укр. і туркменські теми, пісні на слова Шевченка, Франка, Пушкіна та ін., музика до фільмів і театральних вистав. М. один з визначних представників сучасної укр. музики поміркoвано новітнього напряму.

Ю. Мейтус

Мекелита Данило († 1910), селянин, гром.-політ. діяч Жовківщини (Галичина), чл. укр. делеґації до Відня з протестом проти т. зв. «баденівських виборів» (див. *Бадені* К.); вірші і ст. в пресі на суспільні теми.

Мелборн (Melbourn), гол. місто стейту Вікторія в Австралії, 1,9 млн меш. (1961), в тому ч. бл. 4 000 українців; осідок 3 укр. еп. — двох УАПЦ і апостольського екзарха для українців-католиків в Австралії; осідок *Союзу Укр. Організацій в Австралії* та ін. укр. установ; двомісячник «Українець в Австралії», церк. органи — «Наш Голос» (правос.) і «Церква і Життя» (кат.).

Меленевський (псевд. Басок, Гилька й ін.) Маріян (* 1878), політ. діяч із спольщеної шляхетської родини в Таращанському пов. (Київщина), чл. РУП, пізніше один з засновників «*Спілки*» рос. соц. дем. партії, 1914—17 чл. президії *Союзу Визволення України.*

Меленський Андрій (1766—1833), визначний архітект, нар. у Москві; учився в «Каменном приказе» (з 1775), працював у креслярні Кремлівської експедиції (з 1786), в кабінеті для будови палаців у Петербурзі під керівництвом Д. Кваренґі (з 1788), деякий час волинський губ. архітект, з 1799 по 1829 гол. міськ. архітект Києва, у 1802—32 рр. керівник губ. креслярні. М. працював над ген. пляном розбудови Києва, здійснив забудову Подолу (погорілого 1811), спорудив ансамбль будинків нової адміністративної площі на Печерську — корпус «присутственных мест», будинок губернатора і дворянського зібрання (1806—10), за його проєктом побудовано старий театр (1803), контрактовий будинок, пам'ятник на честь повернення м. Маґдебурзького права (1802—08), церкви Миколи Доброго (1802) і Різдва Христового (1820), церкву-ротонду на Аскольдовій могилі (перебудована на павільйон 1936) і у Флоровському манастирі, будинки і дзвіниці Братського і Флоровського манастирів, Гостинний дім, казарми та ін. Архітектурно-будів. діяльність М. поширювалася і на ін. міста Київ. губ., він м. ін. провадив обміри видатних пам'яток архітектури. Будови М. у дусі клясицизму, він розпочав на Україні добу ампіру, який набрав своєрідного забарвлення під впливом укр. будів. традицій, особливо у житлових будинках (з ґанками, рундуками, ґалерійками й мансардами).

Мелень Теофіль (1879—1915), гром.-політ. діяч і публіцист; співзасновник студентської орг-ції «Молода Україна»

у Львові, чл. проводу УСДП і співр. її пресових органів; 1902 один з організаторів рільничих страйків у Галичині, чл. Заг. Укр. Ради у Відні 1915; вістун УСС, поляг у бою на протирос. фронті під Галичем.

Т. Мелень

Мелетій Піґас (†1601), олександрійський патріярх (з 1590), у 1597—98 рр. управитель Царгородського патріярхату, виступав проти Берестейської унії (1596) і підтримував правос. опозицію, м. ін. затвердив постанови протиунійного правос. собору і в обороні православія видав ряд послань і листів.

Мелетій Хребтович - Богуринський (†1593), церк. діяч, архимандрит Володимирський (з 1576), Києво-Печерський єп. (формально з 1580, фактично з 1588).

Мелешко Фотій (* 1889), письм. родом з Херсонщини, з 1921 на еміґрації в Празі, тепер у ЗДА. Драма «Понад Дніпром» (вперше виставлена 1921 р.), перша частина епопеї з сел. життя «Три покоління» (1943), оп., спогади та ін.

Ф. Мелешко

Меліорація, система заходів для поліпшень у сіль. госпві *зрошуванням, осушуванням,* закріпленням ярів і сипучих пісків (див. *ерозія, піски*), насаджуванням лісів (див. *ліс. госп-во, полезахисні смуги*) тощо. В УССР площа земель, придатних для М., обіймає бл. 15 млн. га.

Меліса (Melissa L.), рід рослин з родини губоцвітних з дуже запашними листками, перев. білими квітками. На Україні 2 види: М. справжня, або цитринова м'ята (M. officinalis L.), поширена в культурі як лікарська, медоносна та етероолійна рослина; має етерову олію цитринового запаху, яку використовують у парфумерії, листки вживають у медицині як збудливий і проносний засіб, має вітамін С. М. дворога (M. bicornis Klok.), росте на приморських кручах, між чагарниками в Криму.

Мелітопіль (VII—16), м. обл. підпорядкування, р. ц. Запор. обл., положене в півд.-сх. частині Причорноморської низовини над р. Молочною; 102 000 меш. (1961). М. виник на місці слободи Новоолександрівки, заснованої 1816 і перейменованої 1842 на М. До 1920-их рр. М. мав характер торг.-адміністративно-пром. м., нині є значним пром. центром. Зріст населення (в тис.): 1860 — 5, 1897 — 15, 1926 — 25, 1939 — 76, 1959 — 95. Роди пром-сти: машинобудів. (зав. моторів, верстатобудів., компресорний, аґреґатний та ін.), харч. (консервний, олійно-екстракційний зав., м'ясокомбінат), швейна, трикотажна, мебльова фабрики. Ін-т механізації сіль. госп.-ва (4 фак., 3 500 студентів у 1962 р.), пед. ін-т, 4 технікуми, дослідна станція садівництва; краєзнавчий музей, заснований 1921 р., з цінним археологічним відділом (зокрема матеріяли з *Мелітопільської могили*). 18. 6. 1918 переможні бої Армії УНР з большевиками.

Мелітопільська могила в м. *Мелітополі,* скитська «царська» могила 4–3 вв. до Хр., розкопана у 1954 р.; дала багато нових матеріялів для вивчення культури скитів-кочовиків (бл. 4 000 золотих прикрас у вигляді бляшок з зображеннями голови Атени, Ґорґони, лева, дикого кабана та ін., дорогоцінний горитсагайдак із сценами з античної мітології тощо).

Меліхов Юрій (* 1908), маляр і графік родом з Харкова; студіював у Художніх ін-тах Харкова (у М. Федорова) і Києва (у Ф. Кричевського); у 1945—61 рр. викладав у Київ. Художньому Ін-ті. М. працює в ділянці станкової і книжкової графіки. Гол. твори: «Молодий Шевченко в майстерні Брюллова», серія фронтових зарисовок (альбом «Спрага»), серія етюдів з Закарпаття та ін. М. один з гол. представників соцреалізму на Україні.

Меллер Вадим (1884—1962), визначний маляр-декоратор, студіював у Київ. Художній Школі, Мюнхенській Академії Мистецтв і «Вільних Майстернях» у Парижі; з 1918 в укр. театрах Києва — найдовше в театрах «Березіль» (1922—33), у Харківському Укр. Драматичному Театрі ім. Т. Шевченка (1934—46) і в Київ. Укр. Драматичному Театрі ім. І. Франка (1953—59). М. оформлював окремі вистави і в ін. м. України та в Москві, разом бл. 100: «Весілля Фіґаро», «Мазепа» (1921), «Газ» (1923), «Джіммі Гіґґінс» (1924), «Народний Малахій» (1928), «Мина Мазайло» (1929), «Макбет», «Седі», «Диктатура» (1930), «Хазяїн» (1932), «Маклена

В. Меллер

Ґраса», «Загибель ескадри» (1933), «В степах України», «Фата Морґана» (1938), «Богдан Хмельницький» (1939), «Фронт» (1942), «Вишневий сад» (1947), «Король Лір» (1959), «Фавст і смерть» (1961) та ін. Характеристичні особливості декорацій М. — конструктивна чіткість, графічна виразність ліній, кольорова стриманість, добре знайдені образні деталі часто символістичні. Найяскравіший представник декоративного експресіонізму (1920-і pp.).

Меллер (Moeller) Йоганн-Вільгельм (1748—1806), нім. лікар і подорожник, медик поль. короля Станислава Авґуста Понятовського; свої подорожі по Україні описав у кн. „Reise von Warschau nach der Ukraine im Jahre 1780 und 1781" (1804) і „Reise von Wolhynien nach Cherson in Russland im Jahre 1787" (1802), що містять цікаві матеріяли про природу, економіку й побут укр. земель.

Мелхиседек Значко-Яворський, див. *Значко-Яворський* Мелхиседек.

Мельґунов Олексій (1722—88), рос. військ. і держ. діяч, ген.-поручник, 1763—65 гол. командир *Нової Сербії* й новоросійський губернатор; організатор пікінерських полків на півдні України; згодом сенатор і през. Камер-колеґії. Розпочав розкопи скитських могил на Україні (1763 р. — «Литий курган» б. Єлисаветграду).

Мельґунов Сергій (1879—1956), рос. історик, публіцист і політик; ред. прихильного до українства ж. «Голос Минувшего» (1913—17), і вид. на еміґрації зб. «На чужой стороне» (1923) та «Голос минувшего на чужой стороне» (1924—25). Автор багатьох праць з історії больш. революції, видавець різних антибольш. періодичних вид. і зб. та ред. ж. «Возрождение» (1949—54); організатор рос. антибольш. об'єднання (КЦНОР) у 1950-их pp.

Мельник Андрій (1888—1949), кат. свящ. у Галичині, гром. і осв. діяч, автор монографій про *Зарваницю* (1925), про культ Божої Матері на укр. землях; низка рел.-популярних книжок; поезії (псевд. Василь Лімниченко); помер на еміґрації в Німеччині.

А. Мельник

Мельник Андрій (1890—1964), полк. Армії УНР, військ. і політ. діяч, родом з Якубової Волі Дрогобицького пов. У 1914—16 pp. комендант сотні УСС; в рос. полоні у Царицині (після боїв на *Лисоні);* один з найближчих співр. Є. *Коновальця* і співорганізатор укр. групи полонених — зародку пізнішої військ. одиниці. Після втечі з полону (в кін. 1917 р.) співтворець формації Січ. Стрільців, в якій посідав пости коменданта куреня, помічника коменданта полку, начальника Булави Загону і Осадного Корпусу, коменданта дивізії, помічника коменданта корпусу, а згодом групи Січ. Стрільців; з січня 1919 р. начальник штабу Дійової Армії УНР. Після короткого перебування в поль. полоні ревізор військ. місій УНР з осідком у Празі (1920—21), де закінчив студії (інж.-лісівник); з 1922 р. в Галичині, де — після перенесення Начальної Команди УВО і виїзду Є. Коновальця за кордон — став крайовим комендантом *УВО*. На весні 1924 ув'язнений і засуджений на 5 pp., в кін. 1928 р. звільнений, м. ін. завдяки старанням през. УНР А. *Лівицького;* згодом працював у Львові в заряді митрополичими доменами і на гром. роботі (голова Головної Ради кат. акції укр. молоді «*Орли*» у 1933—38, праця в Т-ві укр. комбатантів «*Молода Громада*» тощо); з 1934 р. чл. Сеньйорату УВО. 1938 р. після вбивства Є. Коновальця М. переїхав за кордон і став головою Проводу Укр. Націоналістів (затверджений 1939 р. другим Великим Збором Укр. Націоналістів, іменований на третьому — 1947 р. — досмертним головою). Під час другої світової війни М. був конфінований німцями (1941), пізніше ув'язнений у *Саксенгавзені* (1944). По війні прагнув до консолідації політ. і гром. життя, висунувши 1959 р. ідею укр. світового конґресу і союзу українців. Ініціятор і голова фундації для вшанування пам'яті Є. Коновальця. Від 1945 р. М. жив. перев. в Люксембурзі, де й похований. *В. Янів*

Мельник Микола (1875—1954), ботанік-педагоґ, учитель Філії Акад. Гімназії у Львові, д. чл. НТШ (з 1920), гол. Фізіографічної Комісії (з 1933) НТШ і ред. її «Фізіографічного Збірника» (1925—39, всіх 7 зб.); чл.-засновник і довголітній чл. Гол. Ради Учительської Громади у Львові; «Укр. номенклятура вищих ростин» (1922), підручники з мінералогії, геології та ботаніки для сер. шкіл, «Рослинність» у «Географії укр. земель» В. Кубійовича (1943).

М. Мельник

Мельник Сергій (* 1898), вчений в галузі виноградарства і виноробства родом з Одеси; з 1938 проф. Одеського С.-Г. Ін-ту; праці з питань біології та аґротехніки винограду.

Мельник-Антонович Катерина, див. *Антонович-Мельник* Катерина.

Мельников-Разведенков Микола (1866—1937), патологоанатом родом з Донщини, д. чл. АН УРСР (з 1927); у 1902–20 — проф. Харківського Ун-ту, організатор і керівник (1925–30) Укр. патологоанатомічного Ін-ту, з 1930 — зав. відділом Укр. Ін-ту експериментальної медицини у Харкові. Праці М.-Р. присвячені вивченню сибірки, ехінококозу, актиномікозу, вузликового періяртеріїту, морфологічного відображення алергічних процесів, іст. патологічної анатомії тощо; підручник патологічної гістології. М.-Р. запропонував цінну методу виготовлення і зберігання анатомічних препаратів.

Мельниця-Подільська, давніше Мельниця (V—7), с. м. т. на гал. Поділлі над Дніпром, р. ц. Тернопільської обл.; 4 500 мешк. (1959).

Мельничук Олександер сучасний мовознавець, старший наук. співр. Ін-ту Мовознавства АН УРСР. В іст. праслов. мови запропонував теорію нефонетичного характеру третьої палятелізації і погляд, що спадна інтонація на монофтонгах у відповідності з лотиською «третьою інтонацією» спричинена індо-евр. лярингалом. В іст. укр. мови студіював розвиток форм минулого часу в зв'язку з іст. дієприслівника і занепад деяких функцій давального відмінка в зв'язку з занепадом активних дієприкметників. Автор оригінальної клясифікації простих речень у сучасній укр. мові. Також праці з діялектології, топоніміки (Кодимський район) і (спільно з І. *Білодідом)* з «теорії відмирання нац. мов у ком. суспільстві».

Мельничук Юрій (1921—63), письм.-памфлетист родом з Станиславівщини, активний сов. і партійний діяч, 1951—63 гол. ред. ж. «*Жовтень*»; друкувався з 1939 р. Публіцистичні праці про Я. Галана, О. Гаврилюка та ін.; особливо відзначався неперебірливими щодо форми вислову памфлетами проти кат. церкви і «буржуазного націоналізму»: «Слуги жовтого диявола» (1957), «Поріддя Іуди» (1959), «Обличчя божого воїнства» і «Коли кров холоне в жилах» (1960) та ін.

Мельніков Леонид (*1906), рос. сов. діяч; на партійній роботі в Донбасі з 1940 р., 1945 перший секретар Сталінського обл. комітету КП(б)У, 1947 другий, а з 1949 перший секретар ЦК КП(б)У, у 1952 недовгий час чл. Президії ЦК КПСС. У червні 1953 звільнений з посади першого секретаря ЦК КПУ за «помилки» в нац. політиці (русифікація шкільництва на Зах. Україні й однобічний підбір кадрів). 1953–55 посол СССР у Румунії, пізніше на партійній і госп. праці в Казахській ССР.

Мельон (Malone) Сесіль (*1880), англ. військ. (полк. фльоти і літунства) і політ. діяч; чл. роб. партії, депутат парляменту (1918—22; 1928—31) і чл. уряду (1931). Приятель українців, співавтор інтерпеляцій в англ. парляменті в справі України, зокрема Галичини, яку відвідував; ставив незалежність України як ґарантії миру в Европі; чл.-засновник Англо-Укр. Комітету і чл. Ради *Англо-Укр. Т-ва.*

Мемуарна література, мемуаристика з франц. mémoire — пам'ять, спогад, літ., публіцистично чи й хронікально оформлені записки сучасників, розповідь про події, що в них брали участь самі автори мемуарів або були їх свідками чи знають про них від учасників або очевидців. Важливий джерельний матеріял для вивчення доби, мемуари відрізняються від пам'яток історіографії в точному розумінні цього слова (літописи, хроніки, синопсиси тощо) своєю безпосередністю і більшою суб'єктивністю. До М. л. належать записки і щоденники, писані одночасно з подіями, написані пізніше спогади про сучасні авторові події, автобіографії й подорожні описи, а також певною мірою мемуарна й автобіографічна белетристика. Дрібніші спогади чи їх фраґменти, що зустрічаються в ін. джерелах, називаються криптомемуарами.

Укр. М. л. поділяється на дві групи: писані укр. та ін. мовами мемуари українців і мемуари чужинців про Україну. До найстаріших творів укр. М. л. належать: спогад ред. «Повісти временних літ» Нестора про перенесення мощів засновника Києво-Печерської Лаври св. Теодосія, вставлений у названий літопис під 1091 р.; автобіографія кн. Володимира Мономаха подана в останній частині його «Поучення дітям», і «Житіє і хожденіє Данила, руської землі ігумена» з Чернігівщини — записки про його подорож до св. Землі у 1106—07 рр.

Досить багата М. л. 16 і поч. 17 вв. З окремих мемуарів того часу збереглися: автобіографія київ. ієродиякона Йоакима-Ісаї, що в 1560–90 рр. перебував на Московщині; записки невідомого на прізвище галичанина з кін. 16 або поч. 17 в. з його подорожі до Єрусалиму; записки киянина Б. Балики-Божка про його пригоди під час моск. походу 1612 р. та ін. До першої пол. 17 в. належать записки митр. П. Могили про події і зустрічі з людьми у 1620–30-их рр.; написані після 1621 р. спогади про рел. і культ. життя Галичини в творі ієромонаха Ігнатія з Любарова п. н. «Житіє і жизнь преподобного отца нашего Іова», «Діяріюш» берестейського ігумена Атанасія Филиповича з

1637—48 pp. про боротьбу з поляками в обороні правос. віри та ін.

Доба Хмельниччини мала своїх мемуаристів як укр., так і поль. Мемуарний характер має записка С. Мужиловського 1649 р. про початки війни Хмельницького з Польщею. Найвидатнішим мемуаристом тієї доби мав бути С. Зорка, «Діярій» якого згадує і нібито використовує С. Величко у своєму «Сказані о войні козацкой з поляками», але ця вістка викликає поважні сумніви істориків. Мемуари укр. шляхтича Йоахіма (Якима) Єрлича про події 1620—73 pp. згадують м. ін. про втрачені мемуари родин Єрличів і Бутовичів. Про київ. події того часу оповідає автобіографічна записка Межигірського ігумена Теодосія Васьковського. З ін. мемуарів другої пол. 17 в. важливіші — записки львівського купця П. Кунащака або Кунашовича з міщанського побуту 1663—96, «Діяріюш» та «Келійні записки» митр. Дмитра Туптала, описи подорожів ієромонаха Тарасія Каплоновського до Італії 1697 р. та Григорія Скибинського, який у 1686—96 pp. подорожував по різних країнах Зах. Европи.

З М. л. 18 в. важливіші для укр. історіографії мемуари коз. старшини: приватний «Щоденник» ген. хорунжого М. Ханенка, який охоплює 1719—21 і 1727—54 pp.; «Щоденні записки» (або «Домашній протокол») ген. підскарбія Я. Марковича, що їх він провадив у 1717—67 pp.; «Подорожній Діярій» (поль. мовою) гетьмана П. Орлика 1720—32 pp.; «Щоденник» гетьманича П. Апостола, писаний франц. мовою, з травня 1725 р. по травень 1727 р. Для історії побуту цікаві зокрема: Записна книга Прилуцького полкового осавула Михайла Мовчана з 1727 р., яку продовжив записами з життя родини Мовчанів у 1734—87 pp. внук М. Мовчана, А. Мазаракі, й «Щоденник» погарського підкоморія С. Лашкевича за 1768—82 pp. Більш інтимний характер має автобіографічна записка прилуцького полк. Г. Ґалаґана. Важливі також спогади церк. діячів, серед них: біографічні записки єп. Йоасафа Горленка з 1740—44 pp., автобіографія митр. Арсенія Мацієвича, 6-томовий „Diarium Quotidianum" Максиміліяна Рилла, єп. холмського, а згодом перемиського, що охоплює події з церк. і гром. життя Холмщини і Перемищини 1759—94 pp., щоденник (в 4 тт.) Порфірія Важинського, єп. холмського в 1790—1804 pp., записані 1760 р. спогади мандрівного свящ. — співака Іллі Турчиновського та ін. З подорожніх мемуарів 18 в. особливо цінні спогади киянина В. Григоровича-Барського з його подорожів по різних країнах Европи, Азії й Африки, відбутих у 1723—47 pp. Побутове й почасти культ. життя Лівобережжя останньої чверти 18 в. відбилося у спогадах Г. Винського («Мое время»), М. Горновського, Б. Геттуна, І. Тимковського та ін. Цікаві відомості про Слобожанщину дають спогади архітекта В. Ярославського; про Південну Україну — спогади Пишчевичів, батька Семена й сина Олександра. Особливий характер мають записані вже в 19 в. спогади («Устное сказание») кол. запорожця Микити Коржа про останні часи Запоріжжя. Для Правобережної України 18 в. дещо дає поль. М. л., зокрема низка спогадів про Коліївщину. З мемуарів українців-масонів цікаві (втім дещо фантастичні) спогади М. Антоновського й «Щоденник» В. Ломиковського.

Серед численної, але досі ще мало опублікованої М. л. 19 — поч. 20 в. особливе місце належить «Щоденникові» («Журнал») Т. Шевченка та його «Автобіографії». З ін. щоденників важливіші: істориків М. Маркевича (неопублікований), О. Мартоса (опублікований у вигляді «Записок»), А. Скальковського (неопублікований), О. Бодянського, гр. Г. Милорадовича (неопублікований), О. Кістяковського (неопублікований), держ. діяча Г. П. Ґалаґана, педагога В. Гнилосирова та ін. Є відомості про щоденник П. Куліша. Великий інтерес мають автобіографії М. Костомарова, М. Драгоманова, В. Антоновича, М. Грушевського (дві), Д. Багалія та ін. 19 в. досить багатий на спогади (записки), зокрема: записки українців — діячів декабристського руху — М. Муравйова-Апостола, І. Горбачевського, М. Лорера та ін.; записки О. Михайловського-Данилевського (військ. історик), спогади С. Скалон (дочка В. Капніста), А. Кочубея («Семейная хроника»), А. Стороженка, М. Лазаревського («Памяти мои»), Я. Головацького, Л. Жемчужнікова, педагогів І. Сбитнева й М. Чалого, революціонера-народника В. Дебагорія-Мокрієвича, діячів «Старої Громади» Б. Познанського й К. Михальчука, О. Лазаревського, О. Барвінського («Спогади з мого життя» — про гром. і літ. життя Галичини 1860—88 pp.), Є. Чикаленка («Спогади» за 1861—1907), С. Ліндфорс-Русової, О. Лотоцького («Сторінки минулого»), М. Славинського, В. Щербини, М. Василенка (не опубліковані), М. Стороженка (не опубліковані) та багатьох ін. укр. діячів. Чимало мемуарного матеріялу було опубліковано в «КСт.», «Україні», зб. «За сто літ» тощо. Мемуарний характер мають твори В. Леонтовича «Хроніка родини Гречок» та «Дитячі і юнацькі роки Володі Ганкевича». Дуже багата поль. мемуаристика 19-поч. 20 в. приділила значну увагу Правобережній Україні, зокрема її гром.-політ. культ. життю.

Початок 20 в. й доба визвольних змагань відбилися в М. л., зокрема у спогадах Д. Дорошенка («Мої спомини про давнє минуле» й «Мої спомини про недавнє минуле»), Ю. Колларда, М. Галаґана, О. Шульгина, В. Дорошенка, В. Щербаківського, М. Ковалевського, А. Жука, І. Макуха, О. Степанівної, А. Чернецького, гр. М. Тишкевича, В. Іваниса, О. Скорописа-Йолтуховського, Б. Приходька, В. Кедровського, Ф. Дудка, о. П. Білона, П. Зайцева (фраґменти) та ін. Для історії гром. й культ. життя того часу важливі: «Щоденник» Є. Чикаленка за 1907—17 рр., щоденник В. Модзалевського (зокрема за 1915—17 рр.; не опублікований) та ін. Доля «Діяріюша» нарбутівського гуртка у Києві (1918—20 рр.) й «Щоденника» С. Єфремова — невідома.

Окрему групу творить мемуаристика доби визвольних змагань. З політ. мемуарів того часу важливіші: спогади В. Винниченка («Відродження нації» і його ж «Щоденник», цілість не опублікована), спогади гетьмана П. Скоропадського (фраґменти у «Хліборобській Україні»), полк. Є. Коновальця, І. Мазепи («Україна в огні і бурі революції»), О. Назарука («Рік на Великій Україні»), Л. Цегельського («Від леґенди до правди»), Б. Андрієвського («З минулого»), М. Шаповала, О. Доценка, А. Марґоліна та ін., щоденник Д. Донцова («Рік 1918, Київ») тощо. Особливо багата військ. мемуаристика того часу, публікована окремими вид. чи по різних зб. і періодиках (вид. «Червоної Калини», «За Державність» тощо), зокрема спогади ген. В. Петрова, ген. В. Зелінського, С. Шухевича, А. Крезуба (О. Думина), Ю. Тютюнника (Г. Юртика), В. Кедровського, О. Кобця (О. Варавви), О. Левицького, Н. Махна та багатьох ін.

Окреме місце посідає сов. мемуаристика, досить численна у 1920-их рр., зокрема спогади В. Затонського, О. Шліхтера й ін.

Події й обставини часів між двома світовими війнами зафіксовані в опублікованій досі М. л. слабо. Сов. умови, особливо 1930-их рр., зовсім не сприяли М. л., і те, що досі побачило світ, було написане здебільша на еміґрації. Підсов. життя досить яскраво відбилося у спогадах про сов. терор, голод 1932—33 рр., каторгу, зокрема про Соловки та ін. концтабори: спогади С. Підгайного («Недостріляні» й «Укр. інтеліґенція на Соловках»), В. Юрченка (про Соловки), К. Туркала («Тортури»), І. Німчука («595 днів сов. в'язнем»), І. Шкварка («Проклинаю»), В. Дубровського (фраґменти) та ін. Про укр. життя в Галичині й на еміґрації оповідають спогади І. Герасимовича, М. Островерхи, Є. Онацького, С. Шаха та ін. Переживання українців у польс. концтаборі Березі Картузькій описані у спогадах В. Макара, о. І. Нагаєвського й ін. Про діяльність УВО й ОУН на зах.-укр. землях іде мова у спогадах З. Книша та ін.

Політ. ситуації під час другої світової війни стосуються спогади К. Паньківського («Від держави до комітету»), В. Кубійовича, М. Величківського, В. Дубровського, З. Книша та багато ін. Переживання українців в сов. армії відображені в спогадах-репортажах Д. Чуба, М. Сергієнка й ін. Боротьба ОУН й УПА представлена в спогадах З. Матли, Л. Шанковського, С. Хріна, та багатьох ін., друкованих в окр. зб., в ж. «До зброї» та ін. періодичних вид.; участь українців у 1 Дивізії УНА — у спогадах ген. П. Шандрука, Є. Загачевського, Ю. Крохмалюка й ін., друкованих зокрема в ж. «Вісті Братства кол. вояків 1 УД УНА». Про переживання в нім. концентраційних таборах пишуть: М. Бажанський («Мозаїка квадрів в'язничних»), О. Данський («Хочу жити»), П. Мірчук («В німецьких млинах смерти») та ін. Із спогадів про повоєнні сов. тюрми і концтабори важливіші А. Княжинського («На дні СССР»). Численні мемуари з сов. партизанської війни під час другої світової війни — П. Вершигори, С. Ковпака й багатьох ін.

Особливий інтерес для історії укр. культури має М. л., присвячена питанням і діячам літератури та мистецтва. В літ. мемуаристиці для біографії і творчости укр. письменників важливі спогади їхніх сучасників, опубліковані в різних вид. і в окремих зб., зокрема «Спогади про Шевченка» (1958), «Іван Франко в спогадах сучасників» (1956) й окремі спогади про нього ж С. Барана, Т. Франка та ін., «Спогади про Лесю Українку» (1963); спогади про групу неоклясиків Ю. Клена та В. Домонтовича (Петрова) і зб. спогадів про М. Зерова, П. Филиповича й М. Драй-Хмару («Безсмертні», 1963); спогади Н. Полонської-Василенко про Л. Старицьку-Черняхівську й ін. З літ. спогадів окремих письм. важливіші: «Спогади учительки» У. Кравченко (1935), «Казка мойого життя» Б. Лепкого (1936—41), «Укр. богема» П. Карманського (1935), спогади (опубліковані фраґментами) О. Вишні, зокрема щоденник, автобіографія і спогади О. Довженка, автора автобіографічної повісти «Зачарована Десна», «Щоденник» А. Любченка, спогади Галини Журби про літ. Київ за часів війни й революції тощо. Автобіографічний характер мають: поема М. Рильського «Мандрівка в молодість» (1943) й повість «Далекий світ» Ґалини Журби (1955). Після довшої пе-

перви, спричиненої сов. репресіями, з'являються за останній час мемуари: «Письменники зблизька» М. Рудницького (1958), «Іскри живого вогню» Ю. Мартича (1959), «У старому Києві» Г. Григор'єва (1961), «Київські зустрічі» Є. Кротевича (1963), спогади М. Рильського, В. Минка, П. Коваленка, Л. Білоцерківського та ін.

Мист. мемуаристика 19—20 вв. репрезентована творами: «Щоденник молодого мистця» (франц. мовою 1887) М. Башкирцевої, «Україна моїх блакитних днів» (франц. й укр. мовами, 1957) та «Мої роки в Царгороді» (1961) О. Грищенка, численними спогадами про Ю. Нарбута, «Спогадами» (2 тт., 1947—48) і «З піснею через світ» (1952) О. Кошиця, спогадами О. Лисенка «Про батька Миколу Лисенка» (1957) та ін.

Театрального укр. життя стосуються: спогади М. Кропивницького, «Мої театральні згадки» М. Садовського, «По шляху життя» П. Саксаганського, «Мої стежки і зустрічі» С. Тобілевич, «Минуле укр. театру» І. Мар'яненка, «Театральні спогади» М. Донця, спогади про Л. Курбаса та ін. діячів укр. театру й літератури Й. Гірняка й ін.

Еміґраційна М. л. репрезентована спогадами П. Карманського «Між рідними в Південній Америці» (1923), о. О. Пристая «З Трускавця у світ хмародерів» (4 тт., 1933—35), П. Стасюка, А. Романюка, О. Брика, І. Гуменюка та ін. Мемуарний характер має трилогія з життя укр. поселенців у Канаді «Сини землі» І. Киріяка.

Окрему велику групу в М. л. творять мемурари чужинців про Україну. Важливіші з них з 16 і 17 вв. були описані й опубліковані в більших уривках В. Антоновичем у зб. «Мемуары, относящиеся к истории Южной Руси», а також в оглядах Ф. Аделунґа, С. Р. Мінцлова, В. Кордта, Д. Дорошенка, І. Борщака і В. Січинського (укр. і англ. мовами) та ін.

Література: Кревецький І. Укр. мемуаристика. Кам'янець 1919; Дорошенко Д. Огляд укр. історіографії. Прага 1923; Укр. мемуаристика в XI—XX ст. — статті Кревецького І., Крип'якевича І., Огієнка І., Дорошенка Д., Калиновича І. — в ж. Стара Україна, чч. IX—X, Л. 1924; Марченко М. Укр. історіографія. К. 1959; Крип'якевич І. Джерела з історії Галичини періоду феодалізму. К. 1962.

Б. Кравців, О. Оглоблин

Мена (II—13), с. м. т., р. ц. Чернігівської обл., 7 400 меш. (1959). М. — стародавнє поселення, вперше згадане під 1066 р.; у 11—13 вв. М. була значним торг. пунктом і добре укріпленою фортецею. Тепер М. є осередком тютюнництва, яке звідти поширилося на сусідні простори Чернігівщини й Полтавщини; у самій М. є тютюново-ферментаційний зав.

Мендовг († 1263), засновник Лит. держави, один з лит. князів, об'єднав більшість лит. земель і 1248 став великим кн. лит., а 1253 прийняв християнство і був коронований. 1250—54 провадив війну з Данилом Галицьким за полоцьке князівство, згодом замирився, заручивши свою дочку з *Шварном Даниловичем*. Роман Данилович одержав від М. Чорну Русь з Новгородком, Волковиськом та ін. городами. 1258 М. розірвав союз з Данилом і здовоював частину руських земель. В наслідок змови лит. князів був забитий разом з двома синами.

Меннінґ (Manning) Кляренс Авґуст (*1893), амер. славіст, проф. Колюмбійського Ун-ту у Нью-Йорку (деякий час очолював його слявістичний відділ), д. чл. НТШ, почесний доктор УВУ. Крім ряду праць з клясичної філології й досліджень з слов. літератури, М. є автором багатьох українознавчих праць англ. мовою: літературознавчих — „Ivan Franko" (1937), „Ukrainian Literature" (1944) та перекладів з Т. Шевченка і коментарів до них — „Taras Shevchenko Selected Poems" (1945); іст. — „The Story of the Ukraine" (1947), „Outline of Ukrainian History" (1949), „Twentieth-Century Ukraine" (1951), „Ukraine under the Soviets" (1953), „Hetman of Ukraine Ivan Mazeppa" (1957) і низки ст. і оглядів, друкованих в „The Ukrainian Quarterly", „Ukrainian Weekly" та ін. За ред. та з ст. М. вийшли вибрані твори І. Франка і Лесі Українки в перекладі Персівала Канді „Ivan Franko. The Poet of Western Ukraine" (1948) і „Spirit of Flame" (1950).

К. Меннінґ

Меннонїти, рел. спільнота, заснована в 16 в. Менно Сімонсом, спершу поширена в Німеччині й Нідерляндах; М. визнають хрищення тільки дорослих, заперечують присягу й військ. службу, є прихильниками непротивлення злу; в побуті відзначаються консервативністю й працьовитістю. Втікаючи від переслідувань, нім. М. стали оселюватися з 1789 р. в півд. Україні, де дістали від рос. влади землю й привілеї; створили свої великі колонії, в яких вели зразкове сіль. госп-во. Спершу поселилися над дол. Дніпром б. Берислава (т. зв. Хортицька округа), пізніше над р. Молочною (Мелітопільщина); 1917 р. їх було бл. 70 000. Частина М. виеміґрувала з України у

1920-их рр., решта під час другої світової війни.

Менцінський Модест (1876—1935), видатний оперовий співак — героїчний тенор, родом з Галичини (с. Новосілки); вчився у Львівській Консерваторії (в клясі В. Висоцького) й у Франкфурті (у Ю. Штокгавзена); перший тенор опер у Стокгольмі (1904–08), Львові (1908—10) і в Кельні (1910–26), з 1926 знову в Стокгольмі, де й помер; ґастролював у багатьох м. Европи. М. визначний виконавець гол. ролей у ваґнерівських операх (Зіґфрід, Льоенґрін, Таннгойзер в одноіменних операх) і популяризатор укр. пісні, зокрема виконавець пісень М. Лисенка.

М. Менцінський

Менчестер (Manchester), м. в півн. Англії, 661 000 меш. (1961), центр Ланкаширського пром. р-ну, одне з найважливіших пром. м. Великобрітанії (текстильна й машинобудів. пром-сть). В М. одна з найбільших у Великобрітанії укр. громад (бл. 900 українців); відділ Союзу Українців у Великобрітанії (3 власні будинки), Об'єднання Українців у Великобрітанії й низка ін. укр. гром. і культ. (м. ін. хор «Гомін», балетна група «Орлик», які виступають і поза М. та в ін. країнах) орг-цій; парафії обох укр. церков (власна укр.-кат. церква). Б околицях М. більші укр. скупчення: Олдгем (Oldham, 800), Рочдейль (Rochdale, 600), Болтон (500), Бері (Bury, 300) — разом з М. понад 3 000.

Менчиц Володимир (1837–1916), гром. діяч, книгар і етнограф родом з Сквирщини, чл. Укр. Громади в Петербурзі (1860-их рр.) та в Єлисаветграді (1880-і рр.; в обох містах мав книгарню); співр. зб. М. Драгоманова «Малорусские народные предания і рассказы» (1875) та ін.

Менчіл, Менчул, Мінчол (з рум. munçel — мала гора), часта назва верхів або хребтів у Бескидах.

Меншиков Олександер (1673–1729), рос. держ. діяч, найближчий співр. Петра I, який надав М. титул «світлійшого кн.». Відзначився під час Півн. війни, за що дістав звання ген.-фельдмаршала (пізніше — генералісимуса). 1708 р. М. зруйнував Батурин і винищив його людність за вірність гетьманові Мазепі. За це одержав величезні маєтності на Україні й фактично створив собі володіння, незалежне від гетьманської влади. М. провадив на Україні широкі торг.-пром. операції, визискуючи укр. людність і навіть перетворюючи козаків на своїх підданих. Екон. інтереси М. на Україні спонукали його (після смерти Петра I в 1725 р. фактичного реґента Рос. Імперії) погодитися на відновлення гетьманату і підтримати кандидатуру Данила *Апостола.* Незабаром (1727) М. був позбавлений влади й засланий на Сибір, де й помер.

Меншовики, див. *Російська Соціял-Демократична Робітнича Партія.*

Меншості, див. *Національні меншості.*

Меньшов Дмитро (1855–1917), військ. діяч й історик, родом із Слобожанщини; служив у Харкові й Києві, де був начальником Гол. артилерійського складу, 1915 р. ген.-ляйтенант, помічник начальника артилерійських постачань Півд.-Зах. фронту, 1917 р. — гарматний отаман Укр. Армії. Дослідник військ. історії України й історії Києва та його фортеці, автор низки ст., опублікованих у «Русском Архиве», «Русской Старине», а гол. у «Военно-Историческом Вестнике», органі Київ. Військ.-Іст. Т-ва, фундатором якого він був (1909); чл. Т-ва Нестора-Літописця.

Меоти, хліборобське плем'я, що в часи Геродота (5 в. до Хр.) жило на сх. березі Меотіди (сучасного Озівського м.).

Меотське болото, Меотичне м. (грец. Майотіс), давня грец. назва *Озівського моря.*

Мерґель, осадова гірська порода, зформована з вапнякового вугляну — *вапняку* (рідше з доломіту) на 50—80% і глинясто-піщаного матеріялу (20—50%); використовується як будів. матеріял та в *цементній пром-сті.* М. поширений на Україні на значних просторах серед відкладів різних віків (найчастіше крейдяного) на Придністров'ї, Волині, Чернігівщині, сер. Дніпрі, Кубані, Донбасі, в Криму тощо. Найбільше пром. значення мають родовища М. б. Амвросіївки в півд.-сх. частині Донбасу (одне з найбільших у світі) і б. Новоросійського, в обох випадках — основа потужної цементної пром-сти.

Меретин (Мердерер, Мереттіні, Меретинич) Бернард (кін. 17 в. — 1758), львівський архітект нім. походження; визначні будови: собор св. *Юра* у Львові (1745—70), ратуша в Бучачі (1751), низка костьолів. Будови М. в рококовому стилі з деякими переходовими формами до клясицизму, пристосованому до укр. традицій (з центр. типом пляну), відзначаються легкістю й елеґантністю; багато уваги М. присвячував обробці деталів та скульптурі.

Мерефа (IV—17), м. на півд. Слобожанщині за 25 км на півд.-зах. від Харкова; зал. вузол, 26 300 меш. (1959); склоробний, спирто-горілчаний, залізобетонних конструкцій, цегельний зав.

Мериноси, порода тонкорунних овець; див. *Вівчарство.*

Меріме (Mérimée) Проспер (1803—70), франц. письм., чл. Франц. Академії (з 1844); з укр. тематики написав „Les cosaques de L'Ukraine et leurs derniers atamans" (1854; своєрідна історія козаччини), „Les cosaques d'autrefois" (1863; літ. переробка монографії М. Костомарова про Богдана Хмельницького), переклав «Козачку» М. Вовчка (з якою був у приязних стосунках). Прихильно ставився до укр. питання і перестерігав франц. кола (Наполеона III й імператрицю Євгенію) перед польонофільством.

Мерінґ Сергій (1862—1920), політ. діяч, власник цукроварень на Україні; 1918 мін. торгу і пром-сти в другому кабінеті Ф. Лизогуба та С. Гербеля як представник «*Протофісу*», противник укр. незалежности.

Меріян (Merian) Маттеус Старший (1593—1650), нім. ґравер на міді, залишив велику зб. ґравюр міст („Topografien", 30 тт., 1642—88), серед них і укр.

Меркулов Іван (*1897), офтальмолог родом з Тамбовщини, чл.-кор. Акад. Мед. Наук СССР (з 1946); з 1925 р. у мед. закладах Харкова, з 1929 в Укр. н.-д. інті офтальмології ім. Л. Гіршмана (з 1940 — проф., з 1946 — дир. цього ін-ту). Праці М. присвячені питанням фізіологічної оптики, фізіології зору, нейтроофтальмології, методам ранньої діягностики і лікування злоякісних новоутворень ока та орбіти тощо.

Мерля, Мерло, ліва притока Ворскла, довж. 116 км, сточище — 2 030 км²; бере початок на Сер. височині, пізніше протікає Придніпровською низовиною.

Мертві Води, Мертвовод, р. на Причорноморській низовині, ліва притока Бога, довж. 114 км, сточище 1 770 км²; при впадінні М. В. до Бога — м. Вознесенське.

Мертке Едуард (1833—95), нім. композитор, піяніст і письм.; гармонізував і видав у Петербурзі 1866 р. зб. укр. пісень, записаних від Марка Вовчка («Двести украинских песен . . .»); 25 з них М. видав у Ляйпціґу 1867.

Месть, давня укр. назва кари, у вужчому розумінні М. — рід кари, помста, відплата за вчинену провину чи злочин. Цей звичаєво-правний інститут, відомий у стародавніх племен і народів, зокрема як кривава М. за смерть близької особи в роді, подекуди зберігався до поч. 20 в. М. існувала у давніх слов'ян, бувши спочатку не лише правом рідні, але й обов'язком: згодом М. могла бути замінена покорою, себто символічною помстою. «Руська Правда» допускає М. з тим, що суд управнював до її здійснення; виконання М. без попередньої ухвали суду вимагало її виправдання додатково перед судом. В давній Україні М. мала відносно лагідні форми і застосовувати її могла тільки найближча рідня жертви, як також її можна було виконати лише в обмежений час після злочину. Замість М., можна було брати викуп. З 11 в. інститут М. зникає.

«Мета», орган *народовців* (групи «Молода Русь»), виходив у Львові з вересня 1863 до січня 1864 як літ.-політ. місячник і з березня до листопада 1865 як політ. двотижневик; ред. К. Климкевич. В «М.» міщено м. ін. твори В. Антоновича, Є. Гребінки, П. Куліша, Д. Мордовця, О. Федьковича, Т. Шевченка; також багато уваги приділювано укр. життю на підрос. Україні. «М.» друкувалася *кулішівкою.*

«Мета», перший укр. жін. журн., орган *Кружка Українок*, виходив як місячник у Львові 1908 за ред. Д. Шухевич-Старосольської; на стор. «М.», побіч феміністичних ідей, порушувано актуальні політ. і гром. справи.

«Мета», тижневик, орган *Укр. Кат. Союзу* християнсько-дем. напряму, виходив у Львові 1931—39, з 1932 з додатком «Література, Мистецтво, Наука» (31 чч.); гол. ред. В. *Кузьмович.*

Металюрґія, способи виробництва металів з руд та надавання металам і сплавам потрібних властивостей; відповідні до цього а) галузі пром-сти та б) ділянки техн. наук. Як пром-сть, М. поділяється на *чорну М.* і *кольорову М.*

Як наука, М. почала розвиватися на Україні наприкінці 19 в. Досліди велися в Київ. Політехн. Ін-ті та Катеринославському Гірничому Ін-ті. В галузі М. чавуну тут працювали В. Іжевський, Л. Фортунато, П. Рубін, М. Курако; в галузі сталеваріння — А. Мевіус, К. Діхман, О. та Ю. Горяїнови, М. Павлов, А. Виноградов. Важливе значення мали студії над булатною крицею. Праці з М. друкувалися в «Известиях» згаданих інтів та в журн. «Горнозаводское дело», «Инженер», «Новости техники и промышленности» та ін.

У період між двома світовими війнами були створені нові н.-д. ін-ти М.: Укр. Ін-т Металів у Харкові (1928), Ін-т Металів у Дніпропетровському (1929; в ньому ведено найважливіші досліди), Ін-т Чорної М. АН УРСР (1939) та ряд катедр М. при галузевих ін-тах. Виходили спеціялізовані журн. — «Уголь и железо» (1925—30), «Домез» (1929—36), перейменований на «Теорию и практику металлур-

гии» (1936–40), «Сталь» (1931–40). Особливо визначних досягнень за цей період здобуто в галузі чавуноливарництва, значно менше – в сталеваренні. З дослідників найважливіші: А. Ґотліб (відомі праці в галузі теорії доменних процесів), М. *Луговцов* (багато спричинився до розв'язання проблеми вжитку керчинських руд і розробив теорію вжитку офлюсованого аґльомерату, що її вперше в світі застосував на практиці 1940 р. на зав. ім. Петровського І. Коробов), М. Павлов, С. Ростовцев, П. Рубін. Кадри укр. металюрґів значно потерпіли від сталінського терору; був розгромлений ж. «Домез» та ряд н.-д. ін-тів.

Після 1945 р. наук. М. зосереджена в Ін-ті Чорної М. АН УРСР, Ін-ті Електрозварювання АН УРСР, в Укр. Ін-ті Металів, у Дніпропетровському Метал. Ін-ті, у Київ. Політехн. та Донецькому Індустріяльному ін-тах, у відділах всесоюзних н.-д. ін-тів оборонної пром-сти та на метал. заводах. Найвизначніші дослідники: В. Данилов, М. *Доброхотов*, Г. *Курдюмов*, М. Луговцов, З. *Некрасов*, Є. та Б. *Патони*, *В. Свєчников*, *І. Фронцевич* та ін. Значними досягненнями за цей період є введення в практику вживання офлюсованого аґльомерату з повним виділенням вапняку з доменної шихти та заміною його крейдою (1952), одержання феронікелю з окислених рудних брикетів (1952), одержання титанієвих сплавів (1953), застосування кисню при виплавці конвертерної сталі (1957) та природного газу в доменних печах (1958), вакуумування бессемерівської сталі (1958), безперервне лиття сталі (1960) тощо. За останній час укр. М. відзначилася створенням потрійних надтвердих стопів (залізо-хром-титан, залізо-хром-цирконій та ін.), що застосовуються в ракетному будівництві; електрошлаковим переплавом сталі, який дає дуже чисту й міцну сталь та електронно-плязмовою (термоядерною) плавкою металів у вакуумі, що дає сплави високої якости. Важливого значення набирає вакуумна та порошкова М. і металокераміка, провадяться досліди над хем. чистими металами. Деякі з цих дослідів мають світове значення.

Визначним металюрґом, що опинився на еміґрації (до 1920 р. в Києві, пізніше в Польщі) був І. *Фещенко-Чопівський* (гол. твір «Металознавство»). На еміґрації працював також П. *Герасименко* († 1958; праці з ділянки чорної М.). В ЗДА і Канаді діють металюрґи: М. Корчинський, В. Кунда, В. *Мацьків*, Р. *Осадчук*, О. Сецінський, А. *Шумовський* та ін.
Р. М.

Метелиця, парно-масовий нар. танок, що зображує заметіль; танцюється звичайно в колі, одна пара в середині. М. побудована на одному-двох кроках, акцентована хода, підскоки, кружіння, у хлопців присідки. Композиційно дуже різнорідний, танцюється під мелодію нар. пісні «Метелиця» в такті $^2/_4$.

Метеорологія і Кліматологія, споріднені між собою науки: М. — наука про фізичний стан атмосфери і явища, що відбуваються в ній, вивчає зміни погоди та її елементи (температуру, вологість, тиск і електричний стан атмосфери, соняшне сяйво тощо); К. — наука про пересічний, багаторічний стан метеорологічних (мет.) елементів у різних геогр. умовах. Спостереження, потрібні для М. і К., дають насамперед мет. станції (м. ст.).

Перші м. ст. застосовано на Україні на поч. 19 в. (в пол. 19 в. їх діяло бл. 20); це були окремі заклади, засновані перев. любителями М., не зв'язані між собою й слабо устатковані, які не вели постійних спостережень. 1849 почалась орг-ція мережі Гол. фізичної обсерваторії в Петербурзі для Рос. Імперії. Поважну н.-д. роботу вели мет. обсерваторії при ун-тах у Києві (1855), Одесі (1866) і Харкові (1892). З 1880-их рр. на Україні почали діяти місц. мет. мережі; перша на Єлисаветградщині (заснована Г. Близнином), яка незабаром влилася в т. зв. мережу Півд.-Зах. Росії, організовану О. Клосовським 1886, і найбільша — Придніпровська, заснована 1892 П. Броуновим; обидві мережі видавали свої праці. На поч. 20 в. створювалися губ. земські мет. мережі, в які влилися дотогочасні.

На території Зах. Укр. Земель в ті часи працювала мережа австр. мет.-гідрографічної служби та Мет. обсерваторія у Львові і Чернівцях.

Перші праці з М. і К. України належать В. *Каразинові* (м. ін. про вплив лісу на клімат, він же і один з перших організаторів м. ст.). Кліматичні нариси поодиноких земель дали: М. Маркевич — Полтавщини (1851), В. Бауман — Катеринославщини (1851), Ф. Базинер — Київщини (1853) та ін. Перший нарис клімату укр. земель дав К. Веселовський у праці «О климате России» (1857) і О. *Воєйков* у відомому творі «Климаты земного шара, в особенности России» (1884); він же і автор низки праць, пов'язаних з М. і К. України. У другій пол. 19 і на поч. 20 в. визначніші праці з М. і К. дали: фізик М. *Авенаріюс*, Г. Близнин, О. *Клосовський* (створив в Одесі школу геофізиків-метеорологів), П. *Броунов* (основоположник сільс.-госп. М.), Й. *Косоногов*, М. Кудрицький, К. Жук, М. *Пильчиков* й ін. З поль. вчених дали нариси К. іст. Польщі разом з укр. землями, що до неї належали: Є. *Ромер* (1912) і В. Ґорчинський.

В УССР всі місц. мережі були об'єднані в єдину респ. мережу, якою керувала *Укр. Метеорологічна Служба* (Укрмет), заснована 1921. Укрмет виявив за короткий час існування жваву діяльність (збільшення і краще обладнання м. ст., інтенсивна дослідна і видавнича — м. ін. поява низки журн. — діяльність, популяризація М. серед широких мас тощо). Але вже в кін. 1929 р. розпорядженням з Москви, замість Укрмету, засновано Гідромет. Комітет, а 1931 р. Гідромет. Ін-т (ГІМЕІН), 1936 р. створено Управління Гідромет. Служби УССР (УГМС), підпорядковане ГМС СССР. Тепер н.-д. працю з ділянки М. і К. ведуть Укр. Н.—Д. Гідромет. Ін-т у Києві (створений 1953 на базі геофіз. й гідрологічної обсерваторій; до 1962 р. видав 40 тт. праць), Одеський Гідромет. Ін-т (вищий учбовий заклад, заснований 1932 в Харкові, 1944 перенесений до Одеси, який готує інженерів-метеорологів), окремі катедри ряду високих шкіл тощо. 1958 р. діяло на території УРСР 213 м. ст., бл. 800 дощомірних постів та понад 2 000 колгоспних і радгоспних аґромет. постів.

На Зах. Укр. Землях у 1920—30-их рр. працював поль. Держ. Гідрологічно-Мет. Ін-т у Варшаві та існували подібні установи в Румунії й Чехо-Словаччині. Поважним осередком н.-д. праці був Ін-т Геофізики й М. при Львівському Ун-ті (дир. Г. Арцтовський).

У 1920-их рр. появилися нариси клімату України Г. *Танфільєва*, С. *Рудницького*, Г. *Висоцького*, в 1930-их рр. І. *Теслі;* за останні десятиліття М. Гука (1958), І. Бучинського (1963). До видатніших дослідників з ділянки М. і К. належать Б. *Срезневський* (дир. Київ. обсерваторії), М. *Данилевський* (дир. Укрмету), Д. *Педаєв* (проф. харківських високих шкіл). Праці про клімат поодиноких р-нів України дали Педаєв (Харківщина), Данилевський (Чернігівщина), Л. Данилів (Поділля), П. Томашевський (Білоцерківщина), І. Половко (Степ, Полісся), І. Бучинський (Донеччина; також проблеми районізації й ін.), О. Борисов (Крим) та ін. За останні роки багато уваги присвячується мікрокліматичним дослідам, гол. півд. Кримові (А. Шахнович, Г. Дубинський й ін.), аґрокліматології (В. Попов), вивченню посухи. Кліматичний атлас УРСР видав Укрмет 1927; чимало кліматичних карт є в атласах: України В. Кубійовича (автор І. Тесля), Сіль. Госп-ва УРСР, УССР (1962; автори І. Гук, Е. Розова та ін.).

Література: Дубинский Г. Метеорология и климатология в Харьковском Университете. Труды географического факультета Харьковского Университета. т. 2. Х. 1955; Гук М., Половко І., Прихотько Г. Клімат України; Бучинский И. Климат Украины. К. 1963.

В. Кубійович

Метлинський Амвросій (1814—70), поет і етнограф родом з Полтавщини, проф. Харківського (1843—49) і Київського (1849—54) ун-тів. Зб. поезій «Думки й пісні та ще дещо» (1839, під псевд. А. Могила), друкувався також у зб. «Молодик» і «Сніп». М. видав також «Южный русский сборник» (1848), у якому, крім його віршів, вміщені твори письм., діяльність яких пов'язана з Харковом: С. Александрова, М. Петренка, Г. Квітки-Основ'яненка. М. є одним з представників т. зв. харківської школи романтиків, його поезія перейнята тугою за минулим України, яке ніколи не повернеться. Формальне значення поезій М. у розвитку окремих жанрів (балляда, сонет). Невіра у відродження України привела М. до захоплення ідеями слов. єдности й покладання надій на Росію. Сум за минулим спонукав М. до збирання укр. нар. пісень, зб. яких, що на той час містила багато нового матеріялу, він видав п. н. «Народные южнорусские песни» (1854). Помер М. у Ялті.

А. Метлинський

Метлинський Семен (дати нар. й смерти невідомі), поет і етнограф 50—60-их рр. 19 в., брат Амвросія М., родом з Полтавщини; дві зб. поезій «Мова з України» (1858 і 1864) під псевд. С. Родина. Записані ним фолкльорні матеріяли опубліковані в зб. Амвросія М.

Метлюг звичайний [Apera spica venti (L) P. B.], однорічна рослина з родини злакових, трапляється як бур'ян у посівах, на піскових місцях; погана кормова трава.

Методій, св. (†885), візант. політ. діяч, пізніше ігумен Олімпського манастиря, з 863 найближчий співр. свого брата Костянтина-*Кирила* в орг-ції слов. Церкви й перекладах церк. текстів на ц.-слов. мову, з 869 архиєп. Моравії й Паннонії. Автор проповіді про шлюб, перекладач Біблії, зб. церк. права (Номоканон) і заг. права (Закон судний людям), можливо — автор житія свого брата Кирила. У пізніших відписах твори й переклади М. досягли України, де мали вирішальне значення для орг-ції найстарішої літ. мови і впорядкування церк. права.

Метрика (в поетиці), розділ віршознавства, що визначає віршові розміри, побудовані на ритмічному чергуванні сильних і слабих складів. Див. *Віршування*.

Метрика коронна й литовська, див. *Литовська метрика*.

Метрична система мір, система мір довж., площі, об'єму, ваги і місткости, що в її основу покладено метр і кг, побудована на десятковій системі. Вироблена і введена у Франції (1795), поширилася на ін. країни. Міжнар. Метрична Конвенція була підписана в Парижі 1875 р. представниками 18 держав, в тому ч. Росією й Австро-Угорщиною. Попри це на Україні, як і в ін. країнах кол. Росії, М. с. м. була введена аж після революції 1917 р., а вживання ін. систем мір було заборонене в СССР 1927 р., хоч по другій світовій війні помітне відновлення деяких старих мір ваги (пуд). На зах. укр. землях в межах Австро-Угорщини М. с. м. була введена з 1875 р.

На Україні н.-д. і законодавчою метрологічною установою, що перевіряла міри, була Гол. Палата Мір і Ваги, заснована у 1922 р. (ліквідована 1930). На її базі у 1932 р. створено Харківський Ін-т Мір і Вимірювальних Приладів; він підпорядкований Комітетові стандартів, мір і вимірювальних приладів при Раді Міністрів СССР.

Метричні книги (також метрикальні книги), записи актів громадського стану — народження, смерти або шлюбу, що їх довший час провадили церк., а потім перебрали гром. або держ. органи. Витяг з М. к. називано популярно «метрикою», урядово «свідоцтвом народження і хрищення» (смерти, шлюбу). М. к. на Україні ведено з 17 в. Церк. собори (в Києві 1646 для правос., в Замості 1720 для унійтської Церкви й ін.) вимагали від свящ. ретельно вести М. к., а єп. Й. Шумлянський подав їх зразки у кн. «Метрика, албо реєстр на пораду церкви святой и снаднѣйшой інформацiє духовным, свѣцким ...» (1686–87). В царській Росії (з 18 в.) і в Австрії (згодом Польщі) існувала тільки церк. реєстрація актів громадського стану; на Закарпатті й на укр. землях у Румунії церк. М. к. мали допоміжну вартість поруч із записами урядових чинників. В УРСР з відокремленням Церкви від держави церк. М. к. не мають урядової чинности. Мовою церк. М. к. раніше була зукраїнізована ц.-слов., пізніше в Росії — рос., в Галичині з кін. 18 в. — ц.-слов. (у 20 в. укр.) і латинська, на Буковині ц.-слов. і нім. мови. Див. також *Акти громадського стану та ЗАГС.*

Метюк Андрей (світське ім'я Григорій; *1898), архиєп. Укр. Гр.-Правос. Церкви в Канаді родом з Холмщини; закінчив Віленську Духовну Семінарію і богословський фак. Варшавського Ун-ту; з 1924 р. свящ. та церк.-гром. діяч на Холмщині, з 1948 р. у Канаді; з 1959 р. єп. Едмонтону та Зах. Канади, з 1963 р. архиєп. Богословські праці укр. і англ. мовами.

Механізація, застосування машин у пром-сті, сіль. госп-ві, транспорті, війську, в бюровій, адміністративній та н.-д. роботі; гол. напрям розвитку *техніки,* що має також важливий вплив на суспільство, його історію, екон. та соц. лад, культуру й психіку. М. заміняє працю людей та свійських тварин машиновою, уможливлює використання нових і дешевших видів енергії і природних сил, скорочує час і кошти виконання робіт, прискорює виникнення нових галузів виробництва та професій, робить ін. галузі виробництва й спеціяльності застарілими й руйнує їх. Особливо велике іст. значення має М. в процесі перетворення аґрарної економіки на індустріяльну, сіль. способу життя на міський, а також для розвитку й удосконалення збройних сил.

Історія розвитку М. на Україні ще як слід не вивчена. Дерев'яні машини та прилади (віз на колесах, млинові споруди на ріках, коловорот, веретено, плуг тощо) були відомі ще в 1 тисячолітті до Хр. Але звич. прийнято датувати М. від масового поширення машин у пром-сті й утотожнювати її з поч. індустріяльної революції, яка на Україні спізнилася порівняно з Зах. Европою й Америкою і почалася одночасно з М. в Росії й Польщі.

М. на Україні мала свої специфічні особливості: перші машинобудів. зав. виникли на Україні у 1830-их рр., але, на відміну від початкового напрямку індустріяльної революції в Англії, Росії, Польщі й ін. країнах, вони виробляли машини не для текстильної пром-сти, а перев. для сіль. госп-ва й сіль.-госп. пром-сти (цукроварство). Починаючи з 1860-их рр., на Україні зросла М. цукроварства, а далі транспорту, виникли великі зав. залізничого та важкого металюрґійного *машинобудування.*

Що стосується стану М. найновіших часів, то в 1959 р. в усій пром-сті УССР 47,2% робітників ще були зайняті ручною працею, 8,5% працювали ручним способом при машинах та механізмах і тільки решта — 44,3% виконували працю, що вважається механізованою (урядові дані, з тим що статистичні визначення того, що є, а що не є механізованою працею, дуже умовні й спірні). Порівняно до передових країн на Зах. рівень М. на Україні загалом ще низький. В пром-сті внутрішньо-зав. транспорт, інструментальні цехи, склади й маґазини, навантажувально-розвантажувальні роботи ще майже зовсім не механізовані. Конвайєри та ін. поточні лінії, хоч їх і почали застосовувати в пром-сті у 1930-их рр., ще й досі порівняно мало поширені (за одними урядовими даними

їх у 1958 р. нараховувалося лише 2 000, за ін. — навіть тільки 800).

В окремих галузях укр. пром-сти рівень М. різний. У вугільній пром-сті М. зарубки й відбійки вугілля у 1960 р. становила 98% (у 1913 — 1,7%, у 1940 — 93%), але його навалка в лавах була механізована лише на 54%, вантаження на вагонетки — на 78%. В цілому ще 40% усіх шахтарів зайняті на ручних роботах перев. на поверхні, а не в шахтах. Крім того, в сер. шахтар на Донбасі тепер забезпечений електроенерґією та моторами в 9,3 рази менше, ніж пересічний шахтар в Америці. Подібний стан є також і в залізорудній пром-сті.

Рівень М. в укр. металюрґії видно з прикладу М. вальцювальних цехів. Тут кількість робітників на механізованих роботах у 1959 р. становила 25%, напівмеханізованих — 58%, зовсім немеханізованих — 17%. В будів. пром-сті земляні роботи, монтаж бетонових конструкцій тощо механізовані на 90%, але приготування бетону, розмішування цементу, подача цегли — ще на 40% виконується руками. З-поміж усіх будів. робітників в УССР 68,3% у 1959 р. ще працювали ручним способом. Ще менш механізовані деякі ін. галузі укр. пром-сти; напр., бл. 40% пекарень ще цілком немеханізовані.

За останній час темпи М. пром-сти в УССР дещо прискорилися. Так, у 1963 р. було введено понад 1 000 нових механізованих, конвайєрних та автоматизованих ліній (у 1965 р. в усій пром-сті мало б їх бути 4 500). Протягом 1961-62 поставлено на виробництво понад 1 300 нових типів машин і механізмів, але знято з виробництва лише частину старих (понад 250). Таким чином поруч з модерними машинами вживаються старі (аж до їх цілковитого знищення), і відсоток їх є завжди значно більший, ніж за кордоном. Це наслідок відсутности конкуренції в сов. економіці; метою господарювання тут є насамперед збільшення продукції, а не зниження коштів. З цієї самої причини при машинах в УССР працює пересічно більше ч. робітників, ніж за кордоном, і продуктивність праці є низькою, не зважаючи на поступ М. Продуктивність машин в УССР, однак, часто вища, ніж за кордоном, бо машини вживаються тут значно інтенсивніше і часто в три зміни на добу, тоді як на Зах. вони працюють перев. одну зміну.

М. с і л ь. г о с п - в а на Україні зробила великий поступ з часів колективізації, проте ще й досі практично не є достатньою. У 1960 р. в заг. сумі енерґетичних ресурсів сіль. госп-ва УССР робоча худоба (коні й воли) становили вже тільки 4,7% і нею користувалися лише для місц. транспорту, однак для досягнення оптимального рівня М. ще не вистачало 60% тракторів, 45% зернових комбайнів, 86% бурякокомбайнів і т. д. Для повної М. сіль. госп-ва (як є, напр., у Канаді чи Англії) потрібно бл. 1000 різних типів машин, а в УССР їх було не більше половини. Заг. сума тягла на одиницю зем. площі чи на одиницю робочої сили в УССР ще недостатня. Так на одного колгоспника в УССР у 1960 р. припадало лише 2,9 кінських сил механізованого тягла (потужности наявних моторів) і 302 квт-год. спожитої електрики, а в ЗДА відповідно 68,0 кінських сил і 5 183 квт-год.

Важливого значення набуває М. б ю р о в и х р о б і т, о б л і к у т а у п р а в л і н н я г о с п - в о м. Механізований облік та обробку статистичної інформації в УССР нині виконують спеціяльні машинно-лічильні станції, що обслуговують по кілька десятків прикріплених до них підприємств та орг-цій. У 1960 р. таких станцій було 12, а за пляном на 1965 р. мало б бути понад 100. Перша в СССР електронна цифрова машина була створена в Києві у 1951 р. Універсальна машина «Київ» здатна, напр., сама встановлювати режим роботи доменних печей (таке автоматичне керування виробничим процесом вперше здійснене в Дніпропетровському).

М. має значний вплив на соц. структуру населення України, викликає зростання нових професій і кадрів фахівців М., робить конечним підвищення освіти та заг. інтелектуального розвитку, вносить помітні зміни в добробут, культуру і психіку людей, міняючи традиційний спосіб життя.

Література: АН УССР, Институт Экономики. Пути повышения производительности труда в промышленности УССР. К. 1951; П у т я т а Т., Ф р а д л і н Б. Діяльність видатних механіків на Україні. К. 1952; Нариси з історії техніки, вип. І. К. 1954 й дальші випуски; Г о л у б н и ч и й В. Механізація сіль. госп-ва в СССР і США. Вісті укр. інженерів, ч. 6. Нью-Йорк 1956; Х о т и м ч е н к о М. Техн. проґрес і зростання культ.-техн. рівня трудящих СРСР. К. 1956; АН УССР, Институт Экономики. Производительность труда и резервы ее повышения в промышленности УССР. К. 1962; В. П. Ч. Участь України в будівництві обчислювальних машин. Вісті укр. інженерів, ч. 3—4. Нью-Йорк 1963.

В. Голубничий

Мечник, особа при княжому дворі, приналежна до молодшої *дружини*. М. разом з *дітськими* виконували деякі суд. функції, напр., брали участь при покаранні *залізом*. В. Сергєєвич утотожнює М. з *гриддю*. В Речі Посполитій М. (miecznik) — особа з почоту короля й В. кн., яка несла перед ним меч. Коронний і лит. М. керували також військ. судочинством; згодом це було почесне звання.

Мечников Ілля (1845—1916), видатний біолог, нар. в с. Іванівці Куп'янського

пов. (Харківщина) в дворянській родині молд. походження (його предок Юрій Степанович виеміґрував 1711 разом з кн. Д. *Кантеміром* до Росії і дістав від Петра І маєтки на Слобожанщині). М. закінчив фіз.-матем. фак. Харківського Ун-ту (1864), з 1867 р. став доц., з 1870 — проф. зоології та порівняльної анатомії Новорос. Ун-ту в Одесі. У 1886 р. М. разом з М. *Гамалією* і Я. Бардахом заснував в Одесі першу в Рос. Імперії бактеріологічну станцію (тепер Одеський н.-д. ін-т епідеміології та мікробіології ім. І. Мечникова), яка провадила велику наук. й практичну роботу; у 1888 р. переїхав до Парижу, де організував ляболаторію при Пастерівському Ін-ті і керував нею аж до смерти. Праці з ділянки зоології, патології, мікробіології (зокрема проблем запалення й імунітету; відкрив у 1883 р. явище фагоцитози, за що дістав 1908 р. Нобелівську премію), ентомології, праці по вивченню холери, черевного тифу, сифілісу, туберкульози, проблем довголіття (М. перший висловив думку про можливість використання мікробного антагонізму з лікувальною метою) тощо. Учнями та співр. М. були видатні укр. учені О. *Безредка*, Я. Бардах, Д. *Заболотний*, М. *Гамалія;* його порадами користувалися в 1895–96 рр. засновники Київ. бактеріологічного ін-ту й Київ. санітарно-бактеріологічної станції, яку М. відвідав 1911 р.

І. Мечников

Мещерська (справжнє прізвище Пащенко) Ганна (1876—1951), драматична акторка; на укр. сцені з 1919 в Держ. Театрі ім. Т. Шевченка в Києві, з 1927 в Одеському Театрі ім. Революції; гол. ролі: Фру Альбінґ («Примари»), Ганна Андріївна («Ревізор»), Васса («Васса Железнова»), Варвара («Богдан Хмельницький»), Дульська («Мораль пані Дульської»).

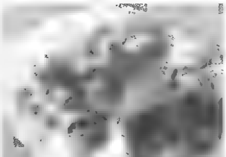

Г. Мещерська

Менська губернія, кол. губ. Рос. Імперії, 91 400 км², обіймала частини білор. і укр. етногр. території. До укр. етногр. території належали Пинський пов. і півд. частина Мозирського, разом бл. 20 000 км² і 470 000 меш., в тому ч. бл. 356 000 українців (числа на 1914 р.). Тепер ця частина укр. етногр. території майже повністю входить до складу БССР.

Мешковський Євген (1882–1920), ген. штабу ген.-хорунжий Армії УНР, полк. рос. служби; начальник оперативного відділу ген. штабу Армії УНР, начальник штабу УГА, начальник штабу УНР, вкінці ген. квартирмайстер ген. штабу Армії УНР; помер поранений у бою з большевиками під Чорним Островом; похований у Тернополі.

Є. Мешковський

«Ми», літ.-мист. журн., виходив у Варшаві у в-ві «Варяг» 1933–38 рр. як квартальник, 1939 р. як двомісячник; ред. А. Крижанівський, І. Дубицький, Б. Ольхівський (1939). Журн. постав з опозиції прихильників УНР до «*Вісника*» Д. Донцова. Між співр. Я. Дригинич, Б. Антонич, Г. Лазаревський, П. Зайцев, Н. і П. Холодні, І. Чернява. У в-ві «*Варяг*» виходила «Бібліотека Укр. Державника».

Мигдаль звичайний (Amygdalus communis L.), дерево заввишки 5-10 м з родини розоцвітих, листки довгасто-лянцетуваті, квітки блідорожеві або білі, плід — кістянка; на Україні поширений у Криму і на узбережжі Чорного м. Існує три відміни М.: гіркий, солодкий, ламкий. Насіння гіркого М. отруйне, насіння солодкого й ламкого (т. зв. мигдальні горішки) — їстівне; воно має 45—62% жирної олії, бл. 20% білкових речовин, слиз та ін.; з нього виготовляють емульсію, яку вживають при шлунково-кишкових хворобах. Плоди М. використовують у кулінарії, кондиторському виробництві та медицині, макуху в косметиці, деревина йде на столярські й токарські вироби.

В Степу й Лісостепу поширений М. степовий (A. nana L.), кущ до 1 м заввишки.

Мигулін Олексій (* 1893), зоолог родом з Харківщини; проф. Харківського С.-Г. Ін-ту (з 1943), один з організаторів охорони рослин і мисливського госп-ва на Україні; праці про фавну (зокрема ссавців) України, мисливське госп-во, боротьбу з шкідниками тощо; «Шкідні та корисні звірі України» (1928), «Визначник звірів України» (1929), «Звірі УРСР» (1938), «Зоология» (1960) та ін.

Мигура (Міґура) Іван (в чернецтві Іларіон), визначний ґравер на міді кн. 17 — поч. 18 в., вихованець Києво-Могилянської Колеґії, архидиякон Києво-Печерської Лаври, пізніше ігумен Миколаївського Крупицького манастиря в Батурині (1709-12). М. виконав бл. 20 панеґіричних ґра-

вюр у стилі укр. барокко (перев. портрети з віршованими текстами і декоративними прикрасами), у тому ч. великий мідерит на пошану гетьмана І. Мазепи (де, крім портрета гетьмана, зображено шість церков, які він фундував), присвяти гетьманам П. Сагайдачному, І. Скоропадському, Д. Апостолові, митр. С. Яворському, В. Кочубеєві, І. Ломиковському; портретні зображення А. Войнаровського, митр. Варлаама Ясинського; автопортрет; ґравюри: Іван Золотоустий, Микола Чудотворець, Крупицький, Симеон Богоприїмець та ін. Майже повна зб. клішів-ориґіналів М. переховувалася у відділі Письма і Друку в Лаврському Музеї.

Іван Золотоустий, ґравюра на міді І. Мигури (1705)

Миґасюк Ярослав (* 1912), скрипаль родом з Буковини, учився в Чернівецькій і Берлінській консерваторіях; концертував у Німеччині й Австрії, тепер у ЗДА.

Мидловський Лев (* 1903), журналіст родом з Покуття, закордонний кореспондент укр. преси (Прага 1929–39), ред. чужомовного бюлетеня „Correspondencia Catholica Ukrainensis" в Австрії (1946–49), пізніше у ЗДА співр. «Америки» (1951–53) та «Шляху» (з 1954; з 1962 р. гол. ред.); з 1952 заступник, з 1957 гол. Асоціяції Укр. Кат. Преси.

Мидловський Сидір (1854–1916), театральний діяч з фаху правник; автор побутових мелодрам «Нещасна любов» (1880), «Капраль Тимко» (1884), «Пролог до інваліда» та ін., ставлених на сцені театру «Руської Бесіди» у Львові в 1870-90-их рр. (музика до всіх п'єс – В. *Матюка).* Друкувався під криптонімом Т. Ш.

Мизиненко Віктор (*1912), драматичний актор у Харківському Театрі ім. Т. Шевченка на характерних ролях у побутовому і сов. репертуарі.

Мизін Олександер (* 1900), маляр-монументаліст родом з Харкова, закінчив Київ. Художній Ін-т (1928); мозаїчні пано (на станції «Київська-кільцева» Моск. метрополітену), фрески, ґоблени, вітражі, розписи палаців культури (Кременчуцької ГЕС та ін.).

«Ми і Світ», ілюстрований журн. амер. типу магазинів, спочатку неперіодичний, з 1955 місячник; виходить з 1950 у Міттенвальді (Німеччина), Парижі (з 1951) і в Торонто (Канада, з 1955); видавець і ред. М. *Колянківський.*

Микетей Григорій (1888–1945), педагог, гром.-політ. діяч; 1919 начальник пресової квартири Начальної Команди УГА і ред. «Стрільця», 1919–20 представник ЗУНР в Юґославії, 1920–23 співр. секретаріяту закордонних справ ЗУНР у Відні, 1924–39 учитель сер. шкіл у Львові, 1925–30 ред. тижневика *«Рада»*; помер в Австрії.

Микешин Михайло (1836–96), рос. скульптор і графік, білор. роду; проєкт пам'ятника Б. Хмельницькому в Києві (1879–88), графічні твори на укр. теми: «Лірники», ілюстрації до творів Т. Шевченка («Ілюстрований Кобзар», 1896) і М. Гоголя; спомини про Т. Шевченка в редаґованому ним ж. «Пчела».

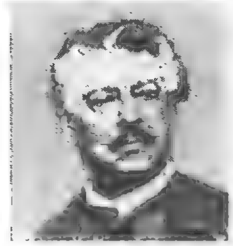

М. Микешин

Микитась Василь (* 1924), критик і літературознавець родом з Дніпропетровщини. Літ.-критичний нарис «О. В. Духнович» (1959), монографія «Укр. письм.-новеліст М. Андрелла» (1960), ст. про «Слово о полку Ігоревім» та ін.

Микитенко Іван (1897-1937), письм., публіцист і сов. гром. діяч родом з Херсонщини, один з визначних організаторів сов. літератури 1920-30-их рр.: керівник одеської філії «Гарт», один з керівних діячів ВУСПП (1927–32), Орг. комітету (1932–34) і (з 1934) Правління Спілки Письм. України, учасник міжнар. ком. конґресів «захисту культури» (1934, 1937) та ін. Літ. діяльність почав 1922 р., бувши студентом Одеського Мед. Ін-ту (закінчив студії в Харківському Мед. Ін-ті 1927), в жанрах поезії, прози й публіцистики, визначився пізніше як прозаїк і гол. драматург. Перша зб. оп. «На сонячних гонах» (1926), повість на тему спілки міста з селом «Брати» (1927), гумористичне дитяче оп. «Гавриїл Кириченко – школяр» та ін. Найвизначніші твори М. в прозі написані на тему сов. перевиховання безпритульних: «Вуркагани» (1928) і роман «Ранок» (1933). Перші його п'єси («На родючій землі», «Іду», 1925) успіху не мали; славу провідного сов. драматурга, висуненням якого на перше місце скористувалися для того,

І. Микитенко

щоб усунути з театру тих, що ухилялися від партійної лінії (М. *Куліш*, Я. *Мамонтов* та ін.), принесла М. п'єса «Диктатура» (1929), написана на тему колективізації укр. села (наслідування «97» М. Куліша»). Поверховна символіка, патетика і часом дотепний гумор робили п'єсу ефектною на вподобу партійного активіста, і М. скоро увійшов у репертуар усіх укр. і багатьох театрів СССР. Усі наступні його п'єси, як і «Диктатура», написані на замовлення і були сценічною ілюстрацією чергових партійних рішень: виховання сов. кадрів — «Кадри» (ін. назва «Світіть нам, зорі», 1930), піднесення видобутку вугілля в Донбасі — «Справа чести» («Вугілля», 1931), побудова Дніпрельстану — «Дівчата нашої країни» (1932). Остання п'єса мала найбільший успіх на сов. сцені, якого не мали вже наступні: «Бастилія Божої матері» (1933), «Дні юности» (1935—36), «Маруся Шурай» (1935), коли в сов. драматургії висунулися вже О. *Корнійчук*, І. *Кочерга* та ін. Найкраща з мист. погляду п'єса М. «Сольо на флейті» (1933—36), що була задумана як офіц. сатира на поваленого вельможу, перетворилася на сатиру на всю сов. систему й була заборонена. Попри те, що М. ні в чому від партійної лінії не відхилявся, за єжовщини він був розстріляний і всі його твори були вилучені з ужитку. 1956 р. М. реабілітували і поновно перевидали майже всі твори.

Література: Микитенко І. Вибрані твори (вступна ст А Іщука), І—II. К. 1957; Сиротюк М. І. Микитенко, життя і творчість. К. 1959; Родько М. Проза І. Микитенка. К. 1960; На фронті літератури 1927—57 (ст., доповіді, промови). К. 1962; Кошелівець І. Сучасна література в УРСР. Мюнхен 1964.

І. Кошелівець

Микитівка, до 1940-их рр. окреме м. в Донбасі, тепер частина м. *Горлівки*.

Микитівське родовище ртуті, родовище ртуті в Зах. Донбасі у межах м. *Горлівки*; відкрите 1879, розробляється з 1885. Основним рудним матеріялом є цинобра, що виступає у відкладах сер. карбону; запаси руди понад 4 млн т, сер. вміст ртуті 0,2—0,3%. Див. також *Ртуть*.

О. Микитка

Микитка Осип (1874—1920), визначний військ. діяч. ген.-майор УГА родом зі Львова, після закінчення кадетської школи у Відні (1902) кадровий старшина австр. армії. Від 6. 1. до 1. 11. 1918 комендант Леґіону УСС; під час укр.-поль. війни оборонець Львова, потім командир групи «Старе Село», з січня до листопада 1919 командир 1 корпусу УГА, з 2. 11. 1919 до 10. 2. 1920 її начальний вождь; виданий ревкомом при Начальній Команді УГА у Балті большевикам, перебував у концентраційному таборі в *Кожухові* під Москвою, в серпні розстріляний у Москві разом з ген. Г. *Ціріцом*.

В. Микитчук

Микитчук Василь (*1887), педагог, видавець і гром. діяч Коломийщини; засновник в-ва «*Укр. Заг. Енциклопедія*» (1929); співзасновник *Укр. Вид. Ін-ту у Львові* (1936); тепер у Канаді.

Микитюк Дмитро (*1899), видавець родом з Коломийщини, у 1914—20 рр. в УСС і УГА, з 1930 у Вінніпеґу (Канада); заходами і коштами М. вийшли цінні зб. матеріялів «Укр. Галицька Армія» (І—II, 1958—60) й ін.

Микиша Михайло (*1885), оперовий співак — героїчний тенор і педагог родом з Миргороду (Полтавщина), учень Муз.-Драматичної Школи М. Лисенка в клясі О. Мишуги; з 1910 р. в театрі ім. Садовського, пізніше у Київ. опері (1914—22; 1919 робив спроби — разом з Я. Степовим і М. Донцем — орг-ції першої укр. опери в Києві), Великому Театрі в Москві, Харківській опері (1932—34) та ін.; з 1944 проф. Київ. Консерваторії. Кращі партії: Вакула («Черевички»), Кутерма («Китеж»), Радамес («Аїда»), Дженнаро («Намисто Мадонни») та ін. Визначний виконавець укр. пісень і романсів.

М. Микиша

Т. Микиша

Микиша Тарас (1913—58), піяніст і композитор родом з Полтавщини, син Михайла М.; учився у Києві, Москві й Відні, де закінчив Муз. Академію у Й. Маркса (композиція) і П. Вайнґартена (фортепіяно), в якій згодом викладав; лавреат міжнар. конкурсів піяністів у Варшаві (1932), Будапешті (1933) й Відні (1935, премія Безен-

дорфера), з 1947 р. в Буенос-Айресі. Камерні і фортепіянові твори (укр. рапсодія, фантазія, сонати, фуґи, прелюди, танки, «Лірницька поема», та ін.).

Миклашевський Іван (1858–1901), економіст-історик і статистик, родом з Чернігівщини, викладач С.-Г. Академії (з 1887) і приват.-доц. (1894–95) ун-ту в Москві, з 1896 р. — проф. Харківського Ун-ту на катедрі політ. економії й статистики. Автор праць з екон. — гол. аґрарної історії Лівобережної та Слобідської України, зокрема: «Очерки сельского хозяйства Малороссии» (1887), «К истории хозяйственного быта Московского государства, ч. I. Заселение и сельское хозяйство Южной Окраины XVII века» (1894) та ін.

Миклашевський Йосип (1882–1959), музикознавець, піяніст і педагог із старого укр. роду на Чернігівщині; закінчив Київ. Муз. Училище (1911) і Петербурзьку Консерваторію (1913), був ред. ж. «В мире искусства», популяризатор творів М. Лисенка й автор однієї з перших спроб аналізи його творчости. У 1913–18 рр. дир. Муз. Ін-ту в Петербурзі, з 1919 викладач у Харківській Консерваторії. Гол. праці: «Очерк деятельности Киевского Отделения Императорского Русского Музыкального Общества за 50 лет» (1913), «Чайковський в Харкові» (1940), «Муз. культура Харкова в XVIII і першій пол. XIX ст.» (1944) та ін.

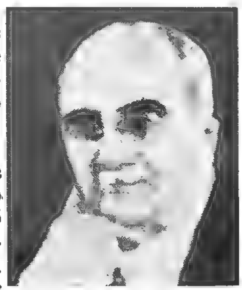
Й. Миклашевський

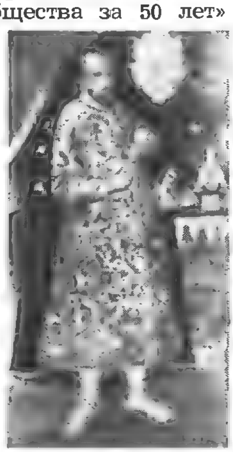
М. Миклашевський

Миклашевський Михайло (1640-ві рр. — 1706), держ. діяч мазепинської доби; військ. товариш (1671) і «дворянин» гетьмана Д. Многогрішного (1672), глухівський городовий отаман (1675), ніженський полковий осавул (1679–82), ген. хорунжий (1682) і ген. осавул (1683). Як полк. стародубський (1689–1704, 1705–06), багато зробив для госп. колонізації півн. Гетьманщини, поширюючи рудництво й гутництво в своїх численних маєтках, придбаних ним різними засобами (гол. коштом міських володінь). Був меценатом укр. мистецтва, зокрема побудував собор св. Юрія в Києво-Видубецькому манастирі. М. стояв в опозиції до офіц. промоск. політики уряду Мазепи, і 1703 провадив таємні переговори з лит.-поль. маґнатами (авґустовської орієнтації) про об'єднання України як Великого Князівства Руського з Литвою й Польщею, на засадах Гадяцької унії 1658 р. Був забитий під час облоги шведами Несвіжу.

Миклашевський Михайло (1756–1847), військ. і держ. діяч родом з Чернігівщини, полк. стародубського карабінерського полку (1789–92), 1797 р. — волинський і того ж року «малоросійський» (чернігівський) губернатор, 1800 р. усунений Павлом I з цього уряду; з 1801 р. новоросійський (катеринославський) губернатор, з 1808 р. сенатор. М. був укр. автономістом, боронив інтереси України і мав зв'язки з *Новгородсіверським патріотичним гуртком*; 1812 р. М. склав проєкт відновлення коз. полків на Лівобережній Україні, до яких мали увійти, крім козаків, також держ. (вільні) селяни. 1818 р., після відставки М. оселився в своєму стародубському маєткові — с. Понурівці, де утворив цікавий осередок культури, політики (тут збиралися матеріяли до історії України, звідси пішла у світ «Історія Русів») й екон. життя (заснування суконної фабрики та ін.). М. був противником кріпацтва і склав низку проєктів, що мали на меті поліпшення становища селян.

М. Миклашевський

Миклашевський Олександер (1864–1917), економіст, брат Івана М., проф. політ. економії та статистики Юріївського (Дорпатського) Ун-ту (1910), фахівець з питань грошового обігу.

Миклашевські, старшинсько-шляхетський рід правобережного походження. Родоначальником лівобережних М. був, мабуть, Андрій М. (Андрушко Миклашенко), реєстровий козак Чигиринської сотні (1649). Син його — Михайло М., полк. стародубський (див.), від трьох синів якого пішли три гол. лінії роду М. — дві стародубські (старша й молодша) й глухівська, які у 18—20 в. дали чимало визначних держ., гром. і культ. діячів. До старшої стародубської лінії М. належать брати — Іван М. (див.), Олександер М. (див.) і Микола М. (1860–1909), чл. I Держ. Думи від Чернігівської губ. З глу-

хівської лінії М. походив Андрій М. (1801—95), власник відомої порцелянової фабрики в с. Волокитині Глухівського пов., яка вславилася своїми мист. виробами. Найвизначнішим представником молодшої стародубської лінії роду був Михайло М. (див.), правнук стародубського полк.; з його синів — Олександер М. (1798—1831), підполк. ґвардії, декабрист, був засланий на Кавказ, де й загинув у бою; молодші сини та їх нащадки, великі дідичі Чернігівщини й Катеринославщини 19—20 в., створили нову — катеринославську галузь роду М. До молодшої стародубської лінії належить також Йосип М. (див.) музикознавець і піяніст. *О. О.*

Миклухо-Маклай (Миклуха-Маклай) Микола (1846—88), визначний подорожник, антрополог, етнограф, природознавець, нар. в Новгородській губ. Батько його Микола Миклуха (1818—58), інж.-капітан, вихованець Ніженського Ліцею і Петербурзького Корпусу інж. шляхів, походив з Чернігівщини і був внуком Степана Миклухи, хорунжого Запор. війська. Родовий маєток Миклух був у Малині на Київщині. М.-М. вчився в Петербурзькому Ун-ті, потім в ун-тах Гайдельберґу, Ляйпціґу і Єни, в останньому був асистентом відомого природознавця Ернста Геккеля. Під час університетських студій у 1864 р. змінив прізвище на Миклухо-Маклай, і це прізвище взяли також його брати — Володимир, командир броненосця «Адмірал Ушаков» у роки рос.-японської війни, і Михайло, геолог — дослідник Полісся. М.-М. здобув ім'я в науці природничо-етнологічними дослідами на о. Новій Ґвінеї (досліди над папуасами), пів. Малакка, островах Меланезії й Мікронезії у 1870—86 рр. У 1878—82 жив перев. в Сіднеї (Австралія), 1887 повернувся до Петербурґу, але смерть не дозволила йому опублікувати результати своїх дослідів.

М. Миклухо-Маклай

М. залишив понад 160 праць, більшість яких присвячена антропології й етнографії населення Нової Ґвінеї. Частина з них опублікована в 1 т. 1923 р., в 2 тт. у 1940—41 і в 5 тт. щойно в 1950—54 рр. Щоденник з подорожі М.-М. «Серед дикунів Нової Ґвінеї» був виданий укр. мовою в Києві 1961 р. Ім'ям М.-М. названо Ін-т Етнографії АН СССР, частину Нової Ґвінеї (берег М.-М.) та ін. М.-М. бував і на Україні (Київщина), досліджував фавну Чорного м. б. Одеси і на півд. березі Криму.

Микола I (1796—1855), син Павла I, рос. імператор (1825—55). Провадив послідовно реакційну політику як у сер. імперії (придушення всіх спроб і проявів рев. руху — декабристів, петрашевців та ін., діяльність всевладного «III Отделения», сувора цензура тощо), так і в усій Европі (зокрема ліквідація поль. 1830—31 і угор. 1848—49 революцій). Політика М. I щодо України була скерована на остаточну нівеляцію нац. особливостей, прав і традицій — скасування Маґдебурзького права й Лит. Статуту, насильницька ліквідація Уніятської Церкви на Правобережжі, щораз більша русифікація й рішуча боротьба проти укр. нац.-політ. руху (розгром Кирило-Методіївського Братства, заслання Т. Шевченка). Певне піднесення екон. життя України, зокрема пром-сти (особливо цукроварства) і міст (Київ, Одеса, Харків) гальмувалися посиленням рос. колоніяльної політики, а обмеження впливів поль. землеволодіння на Правобережжі (інвентарна реформа Д. Бібікова) не полегшило важкого становища укр. селянства, наслідком чого було зростання сел. руху в 1840—50-их рр. (*Київська козаччина* 1855 р.). Більш позитивні наслідки дали деякі заходи на терені культури (заснування Київ. Ун-ту, Археографічної Комісії й Центр. Архіву, Одеського Т-ва Історії і Древностей тощо), але й на цих установах позначився вплив політ. реакції й антиукр. політики М. I. Імперіялістична політика М. I, зокрема на Близькому Сх., натрапила на рішучий опір з боку ін. евр. держав; поразка Росії під час *Кримської війни* була катастрофою всього режиму М. I і прискорила його смерть (правдоподібно самогубство). *О. О.*

Микола II (1868—1918), син *Олександра III*, останній рос. імператор (1894—1917), продовжував внутр. й зовн. політику свого попередника, скеровану на збереження самодержавного ладу, втримання рівноваги в Европі, колоніяльну експансію в Азії (зокрема на Далекому Сх.) й рос. домінацію над нерос. народами імперії. Зростання сел. руху, роб. страйків і політ. опозиції, яка щораз більше набирала масового характеру (у вигляді петицій, протестів і демонстрацій) з боку земської й міської громадськости, а зокрема студентства, піднесення нац. рухів, особливо укр., а також поразка в рос.-японській війні 1904—05 рр. призвели до *революції* 1905 р. М. II змушений був стати на шлях конституційних реформ і видати маніфест 17. 10. 1905 про встановлення законодавчих органів і забезпечення основних громадянських прав. Це дало можливість бодай частково ле-

ґалізувати й поширити укр. нац.-гром., культ. й екон. життя (визнання заг. прав укр. мови, укр. в-ва й преса, театр, гром. й культ. інституції, кооперація тощо). З другого боку, аграрна реформа *Столипіна*, попри її гол. політ. цілі, сприяла зміцненню екон. становища заможнішої частини укр. селянства. Та незабаром уряд повернувся на шлях реакції й обмеження нац. прав нерос. народів, що досягло свого апогею під час першої світової війни, коли всі укр. інституції, в-ва і преса фактично були заборонені, а низка укр. діячів, зокрема М. Грушевський були заарештовані й заслані за межі України; рос. окупація Галичини й Буковини принесла з собою погром тамтешніх укр. інституцій, депортацію багатьох укр. діячів до Росії, утиски Гр.-Кат. Церкви, арешт і заслання митр. Андрея Шептицького та ін. репресії. Лютнева революція 1917 р. примусила М. II зректися престолу 2 (за новим стилем 15). 3. 1917. Заарештований незабаром і засланий до Сибіру, він разом з усією родиною був замордований большевиками в Єкатеринбурзі 17. 7. 1918 р.

О. О.

Миколаєвич Яків (1865—1931), гал. педагог; ст. на пед. теми в «Учителі», «Опис геогр.-статистичний пов. Кам'янецького» (1895).

Миколаєнко Ілько (*1898), драматичний актор і співак-тенор, на героїчних ролях у театрах Дніпропетровського, Харкова, Києва і Станиславова (1942—43); тепер в Австралії.

Миколаєнко (справжнє прізвище Здерківна) Юлія (1865—99), драматична акторка (з 1893) в театрі «Руської Бесіди» у Львові; Проня («За двома зайцями»), Маруся («Кам'яна душа»), Мотря («Сто тисяч»).

Миколаїв (VII—12/13), обл. м., положене на лівому березі Бозького лиману при впадінні до нього р. Інгула, за 50 км від Чорного м., з яким він пов'язаний морським каналом; важливий порт України, пром. і культ. центр, комунікаційний вузол, 242 000 меш. (1961). М. заснований 1788 р. поблизу кол. грец. колонії *Ольвії* заходами кн. Г. Потьомкіна як військ. пристань з корабельними майстернями і пізніше осідок адміралтійства. З 1803 р. М. входив до складу Херсонської губ.; 1792 р. мав 3 300 меш., 1860 — 32 500, в тому ч. багато війська. Посилений розвиток М. почався з 1860-их рр. з відкриттям торг. порту (1862), будовою залізниць (перша 1873 р. до Знам'янки) та поглибленням і продовженням морського канала від Очакова до М. 1871 р. в ньому відбудовано військ. порт, з кін. 19 в. розбудовано — торг. З того часу М. став третім після Одеси і Новоросійського чорноморським портом Рос. Імперії; в 1900 р. експорт че-

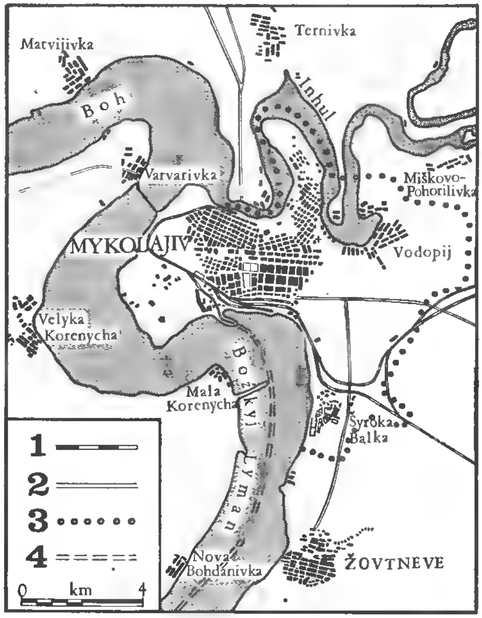

Миколаїв та його околиці
1 — Залізниця. 2 — Шосе. 3 — Межі м. Миколаєва. 4 — Морський канал з Очакова

рез М. становив 0,5 млн т, 1913 — 1,9 млн т — гол. хліба, на другому місці — залізних і манґанових руд. З галузів промсти, крім суднобудування (2 великі зав. збудовані в кін. 19 в.), чавуноливарні і машинобудів. (гол. с.-г. машини) зав., були ще ковальські майстерні і харч. пром-сть. Ч. меш.: 1897 р. — 92 000, 1914 — понад 104 000, здебільша росіяни.

Перша світова війна й революція спричинили занепад торгівлі і упадок М. (1923 р. — 84 000 меш., 1926 — 105 000, в тому ч. 29,9% українців, 44,5% росіян, 21,0% жидів), пізніше, завдяки зростан-

Ріг вул. Радянської і Великої Морської у Миколаєві

ню пром-сти, населення М. збільшилося до 169 000 (1939). Після воєнного знищення 1941—44 рр. М. відбудовано.

Сучасний М. лежить на підвищеному півострові між Бозьким лиманом на півд. і зах. і р. Інгулом на півн., до якого круто спадає; широкі вулиці творять прямокутну систему. Провідними галузями пром-сти М. є насамперед суднобудів. (зав. ім. І. Носенка, найбільший в УССР і один з більших у всьому СССР) і машинобудів. (зав. «Дормашина» випускає машини для шляхового будівництва, «Млинмаш» — млинарське та елеваторне устаткування, ремонтно-мех. зав. й ін.), далі харч. (кондиторська і макаронна фабрики, м'ясокомбінат та ін.), легка (трикотажний, шкіряно-взуттєвий, парфумерно-склоробний комбінат й ін.), будів. матеріялів та ін. М. є третім після Одеси і Жданова портом УССР; він має 4 модерні пристані, в тому ч. одну річкову; до порту веде Очаківський канал (глибина 7,5 м.). Гол. вивозиться ліс і залізні та манґанові руди.

М. — поважний культ. осередок: високі школи — кораблебудів. (заснований 1920) та пед. (створений 1913 як учительський) ін-ти, Миколаївська Астрономічна Обсерваторія (заснована 1821 р.), держ. с.-г. досл. станція, низка технікумів і училищ проф.-техн. освіти, 2 театри — укр. муз.-драматичний та рос., філармонія, 2 музеї (художній ім. В. Верещаґіна і обл. краєзнавчий), телецентр. Українці в М. становлять тепер понад 60% всього населення. *В. Кубійович*

Миколаїв (IV—4), м. в Галичині на Опіллі, за 3 км від Дністра, р. ц. Львівської обл., 6 900 меш. (1959; 1931 — 3 200); великий цементний зав. 1917 постій вишколу й коша УСС, 1919 бій 7 львівської бриґади УГА з поляками.

Миколаївка (V—16), с. м. т. Петриківського р-ну Дніпропетровської обл., 2 300 меш. (1959); положена на лівобережжі Дніпра за 5 км від Дніпропетровського, в якому працює більшість населення.

Миколаївка (V—18), с. м. т. Слов'янського р-ну Донецької обл., положена над р. Дінцем за 20 км на сх. від Слов'янського; 7 100 меш. (1959).

Миколаївка (VI—11), с., положене в зах. частині Причорноморської низовини над р. Чичиклією (притока Бога), р. ц. Одеської обл.; 1 900 меш. (1959).

Миколаївська область, обл. у зах. частині Причорноморської низовини, в сточищі дол. Бога; 24 900 км², 1 041 000 меш. (1962), в тому ч.: 441 000 міськ., 600 000 сіль.; за переписом з 1959 українці в М. о. становили 81,2% населення, росіяни 13,8%, жиди 2,0%, білоруси 1,3%, болгари 0,6%, ін. 1,1%; 7 міст (в тому ч. 3 обл. підпорядкування), 9 с. м. т., 19 сіль. р-нів, 223 сільради.

Миколаївський (Військовий) собор, собор св. Миколи (Великий Микола), фундація гетьмана І. Мазепи, побудований у 1690—96 рр. на Печерському в Києві

Миколаївський Військовий собор

архітектом Й. Старцевим (Старченком) у стилі укр. барокко. В пол. 18 в. до монументальної п'ятибанної будови добудовано зах. багаторізьблений фронтон і притвор з пишними кованими дверима, один з кращих зразків укр. барокко; по смерті І. Мазепи рос. влада здерла з фронтону церкви його герб, у 1920-их рр. сов. влада спалила цінний іконостас роботи С. Балики (з 1690 р.), а 1935 р. цілковито зруйнувала й собор.

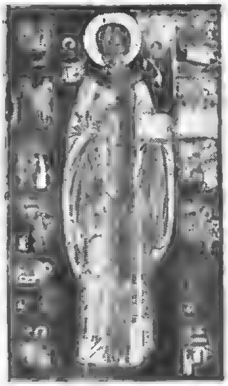

Ікона св. Миколая з Кам'янки Струмилової (1586)

Миколай, св., єп., у Мирі Лікійському в Малій Азії з часів першого Вселенського Собору (325 р.). Культ М. позначений на Україні вже в 11 в. нововведеним святом перенесення його мощів з Миру до Барі в Італії, з окремо складеною церк. службою та синаксарним оп. (Теплого Миколи 9. 5 ст. ст.; інше свято на згадку про його смерть — 6. 12 ст. ст.);

житіє М. вміщене в «Четьях-Мінеях» св. Дмитра Туптала. У численних нар. переказах М. боронить людей від стихійного лиха; найбільше він опікується тими, хто перебуває у плаванні, тому чорноморські рибалки, виходячи на промисел, брали з собою образ М. Він опікується також звірями, сиротами, що відбилось у піснях на його честь, зокрема в гуцульських колядах. У давнину — св. М. також заступник перед небезпеками із степів (оп. про чудесне визволення русина з половецької неволі). Пісні про М. належать до найдавніших зразків укр. поезії, серед них такі популярні, як «О хто, хто Миколая любить». Численні церкви й манастирі, що носять його ім'я (у Києві, Перемишлі, Мукачеві та ін.), чудотворні ікони М. (серед них київська Миколи Мокрого), церк. братства й сестрицтва та популярність М. як хресного імени свідчать про особливе шанування М. на Україні.

Миколай Борецький (1879—?) митр. УАПЦ родом з Волині; по закінченні Київ. Духовної Семінарії та Пед. Курсів у Харкові — душпастир (з 1904), законовчитель і військ. свящ.; з 1922 — єп. гайсинський, з 1927 обраний другим Всеукр. Правос. Собором митр. України. Заарештований 1930 р. і засланий на Медвежу Гору. Дальших відомостей про М. Б. немає.

Митр. М. Борецький

Миколай Карабиневич (1888—1932?), єп. УАПЦ родом з Поділля; з 1911 р. свящ., з 1923 — єп. могилів-подільський, з 1931 — єп. уманський; заарештований 1932, в кін. 1932 (за ін. відомостями 1935) розстріляний у Москві.

Миколайчики (Eryngium L.), рід довгорічних рослин з родини окружкових. На Україні 3 види: М. польові (E. campestre L.), сіруватозелена рослина, росте в степах, б. шляхів, бур'ян на полях у Степу, Лісостепу, восени утворює «перекотиполе»; М. сині (E. planum L.) — в степах, на пісках, б. шляхів, має 0,5% сапонінів, 1,46% танідів і 0,25% етерової олії, в нар. медицині М. вживають як заспокоюючий засіб при різних болях, тепер як відхаркувальний засіб; М. приморські (E. maritimum L.) — по берегах морів, на піскуватих і кам'янистих місцях.

Миколая св. церква, церква у Львові, побудована на місці замкової церкви кн. Льва Даниловича, під т. зв. «Будильничою» горою (згадка з 1292 р.), кількакратно горіла й була відбудована; свій первісний вигляд з 13 в. зберегла лише в поземному пляні та основі мурів. У гол. барокковому вівтарі візант. ікона

Церква св. Миколая у Львові

св. Миколая, на фасаді фрески П. Холодного (старшого, з 1924); 1953 церкву реставровано.

Миколая св. церква, бойківська дерев'яна церква, побудована 1763 р. в с. Кривці (Турчанщина), перенесена 1930 р. до Львова на Чернечу гору для манастиря оо. Студитів. М. с. ц. типова пам'ятка

Церква св. Миколая з с. Кривки

тридільної і трибанної укр. церк. будови; мальовничости церкві додають численні загини на банях, ґанок з різьбленими колонками та крита ґалерія над бабинцем.

Микошинський Богдан, гетьман Війська Запор. (1586, 1594), воював з турками й татарами, вів переговори з Еріхом *Ляссотою* 1594 р. про участь Запоріжжя в антитур. коаліції.

Микулинці (IV—6), с. м. т. на гал. Поділлі над р. Серетом, р. ц. Тернопільської обл.; 3 800 меш. (1959); барокковий костьол з 18 в., руїни замка з 16 в. (оборона 1675 перед турками).

Милий Дезидерій (*1906), маляр-імпресіоніст з Пряшівщини, проф. Братіславської високої школи мистецтва; виставки в Пряшеві, Братіславі, Відні, сканд. країнах і СССР; краєвиди: «Київський пейзаж», «В рідному селі» та ін.

Милій, посадник города Бакоти, після другого нападу татар на Україну (1239—41) прийняв тат. підданство. Змушений 1254 р. повернутися під владу короля Данила, незабаром зрадив його і знову підкорився татарам.

Миловане, с. кол. Товмацького пов., нині Тисьменицького р-ну Івано-Франківської обл.; у 1911—39 рр. тут існувала перша укр. госп.-садівнича однорічна школа Т-ва «Просвіта», яка спричинилася до піднесення хліборобської культури в Галичині.

Будинок Сіль.-Госп. Школи в Милованю

Миловарна промисловість, галузь хем. пром-сти; до революції на Україні мала перев. кустарний характер (на 650 миловарень в 9 укр. губ. було ледве 11 більших з продукцією вище 5 000 т річно); заг. річна продукція становила бл. 350 000 т. Тепер миловарні — великі зав., що переробляють місц. сировину і покривають місц. попит. М. п. розміщена у більших м., гол. в Харкові, Києві, Одесі, Львові й ін. Вона сильно розвинена на Кубані (Краснодар, Армавір та ін.), де гол. сировиною є соняшникова олія.

Милович Юхим (1875—1943), драматичний актор характерного і резонерського пляну в побутовому репертуарі, помічник режисера в театрі М. Садовського в Києві (1906—19), пізніше у Саксаганського та ін.; в кін. 1920-их рр. зійшов зі сцени.

Милоніг Петро, придворний архітект кн. Рюрика Ростиславича в кін. 12 — поч. 13 в.; у 1199—1200 рр. збудував велику підпорну стіну, що захищала Михайлівську церкву Видубецького манастиря в Києві. Здогадно також будував церкви: П'ятницьку у Чернігові, Михайлівську в Смоленську, Василівську в Овручі, Василівську на Новому Дворі в Києві та ін.

Милорадович Василь (1846—1911), фолкльорист і етнограф з старшинсько-шляхетського роду на Полтавщині. Праці та матеріяли з фолкльору і етнографії Лубенщини: «Рабочие песни Лубенского уезда, Полтавской губернии, собранные в 1890—93 гг.» (1897), «Народные обряды и песни Лубенского уезда Полтавской губернии, записанные в 1888—95 гг.» (1897), «Народная медицина в Лубенском уезде» (1902), «Житье-бытье лубенского крестьянина» (1904). Переклади з Г. Гайне, А. Майкова, А. Фета.

Милорадович Григорій (1839—1905), граф, історик і генеалог старшинсько-шляхетського роду (серб. походження) на Чернігівщині; ген.-ляйтенант, чл. Ради Мін-ва Хліборобства й держ. майна; чернігівський губ. маршалок (1890—96), організатор і перший гол. Чернігівської Вченої Архівної Комісії. Автор багатьох праць з історії Лівобережної України та укр. генеалогії, геральдики, іст. бібліографії тощо, вміщених у «КСт.», «Чтениях Московского Общества Истории и Древностей Российских», «Черниговских Губернских Ведомостях» та ін. вид. Гол. праці: «Материалы для истории Южной Руси» (1858), «Указатель иностранных источников для истории Малороссии» (1859), «Акты фамилии Полуботок с 1669—1734 г.» (1889), «Описание Черниговских соборов Спасо-Преображенского и Борисоглебского» (1889), «Малороссийское дворянство» (1890), «Гербы малороссийских дворянских фамилий» (1892), «Родословная книга черниговского дворянства», I—II (1901), низка генеалогічних та біографічних нарисів про Полуботків, Милорадовичів, Туманських, Кочубеїв, Миклашевських тощо. Матеріяли фамільного архіву М. видано у зб. «Любецкий архив гр. Милорадовича», вип. I, за ред. О. Лазаревського («КСт.», додаток, 1896, 1898 і окремо 1898). Залишив неопублікований досі цікавий щоденник (1875—1905), який містить багатий матеріял для історії укр. консерватизму другої пол. 19 в., одним з чільних представників якого був сам М. *О. О.*

Г. Милорадович

Милорадович Єлисавета, нар. Скоропадська (1832—90), гром. діячка, один з фундаторів НТШ; дочка полтавського губ. маршала І. Скоропадського (діда гетьмана Павла Скоропадського) й дружина Лева М. (сина Григорія М. — див. *Милорадовичі*). М. присвятила своє життя укр. гром. і культ. справам, гол. в Полтаві, де була чл. укр. Громади 1860-их рр., щедро допомагаючи укр. в-вам, шкіль-

Є. Милорадович

ництву тощо. Це звернуло на М. увагу рос. уряду, який провадив слідство у справі немов би керованого М. т-ва, що його метою мала бути реставрація гетьманського уряду на Україні. М. підтримувала укр. нац.-культ. рух у Галичині, допомагаючи своїми пожертвами львівській «Просвіті», ж. «Правда» і дала 9 000 ґульденів на заснування Т-ва ім. Шевченка у Львові. Померла й похована у Полтаві.

Милорадович Леонид (1841—1908), дипломат і публіцист, брат гр. Григорія М. (див.), секретар рос. посольства у Штутґарті (1862); за «українофільство» і зв'язки з рос. революціонерами за кордоном (Герцен) був від 1863 р. під наглядом поліції; згодом — київ. віцегубернатор (1878) і подільський губернатор (1879-82). Публіцист дворянсько-консервативного напрямку у 1880—90-их рр., автор брошури «Преображенная жизнь христианина» (1899).

Милорадович Петро (1858?—1930), драматичний актор, довгий час на рос. сцені. З 1919 р. у Держ. Драматичному Театрі в Києві, згодом у театрах Полтави і Дніпропетровського; суддя («Ревізор»), Бен-Акиба («Уріель Акоста»), король Ян Казімір («Мазепа-паж») та ін.

Милорадовичі, укр. старшинсько-шляхетський (і графський) рід серб. походження. Брати Михайло, Гаврило й Олександер М. під час рос.-тур. війни 1711 р. перейшли на бік Росії, за що дістали від Петра І уряди й маєтки на Україні. Михайло М. († 1726), полк. гадяцький (1715—26), підписав *Коломацькі чолобитні* 1723 р. Гаврило М. († 1730) заступив брата на полковництві гадяцькому (1727—29), яке втратив у наслідок численних здирств і захоплення чужих земель. Син Олександра М. — Михайло М. був полк. ізюмського слобідського полку (1759—61), а внук Михайло М., укр. автономіст, був полтавським губ. маршалом (1807). Від перших трьох братів М. пішли кілька ліній цього роду, який дав у 18—20 вв. низку укр. і рос. держ., військ. і культ. діячів. Зокрема Петро М. (1723—99), внук Михайла, вихованець Київ. Академії, був останнім полк. чернігівським (1762—83). Син його, Григорій М. (1765—1828) був чернігівським ген. суддею (1799) і таврійським цивільним губернатором (1802—03). Внуки Григорія М. — граф Григорій М., історик-генеалог (див.), і Леонид М. (див.). Брат Петра М. — Андрій М. (1726—96), також вихованець Київ. Академії, бунчуковий товариш, згодом ген.—поручник, учасник Семилітньої війни й рос.-тур. 1769—74, був губернатором «Малої Росії» (1779), а з 1781 — чернігівського намісництва й керував складанням опису Лівобережної України 1779—81 рр. Син його граф Михайло М. (1771—1825), рос. ген., київ. військ. губернатор (1810—12), чл. Держ. Ради й Комітету мін. та петербурзький ген.-губернатор (з 1818), був забитий під час повстання декабристів у Петербурзі.

З лінії Гаврила М. походив етнограф Василь М. (див.). *О. О.*

«Милость Божія Україну ... свободившая», драма, що відображує повстання Богдана Хмельницького, виставлена 1728 р. в Києво-Могилянській Академії, присвячена гетьманові Данилові Апостолові; імовірний автор Теофан *Трофимович*. Написана гарною мовою з добре розробленими патріотичними монологами, «М.Б.» є одним з найліпших творів укр. бароккової літератури.

Миля (з латинського — milia passuum — 1 000 подвійних кроків), давня міра довж. різної величини й походження. На Україні у 16—18 вв. були прийняті М. — нім. (або геогр., також поль. — більша), що дорівнювала $^1/_{15}$ ступня меридіяна, тобто 7,422 км; укр., що мала 9,278 км, і мала поль. (5,556 км). З 18 в. була вживана також рос. М., що дорівнювала 7 верстам або 7,467 км. На укр. землях під Австрією застосовувано до 1875 р. (частково й згодом) поштову М. (7,586 км), на Закарпатті — угор. (8,354 км). Тепер вживається для виміру віддалей на морі морська М., що дорівнює довж. 1' земного меридіяна, тобто 1,853 км; в країнах Бріт. Коммонвелту і в ЗДА прийнята бріт. М. — 5 280 футів або 1,609 км.

Милькович Володимир (1869—1916), гал. історик серб. роду, проф. Чернівецького Ун-ту; за ред. М. видано акти Львівського Братства „Monumenta Confraternitatis Stauropigianae Leopoliensis", т. І за 1518—1600 рр. (1895—98); ст. про Берестейську унію, з історії Візантії тощо.

Мильнянка лікарська, собаче мило (Saponaria officinalis L.), багаторічна рослина з родини гвоздикуватих, росте на луках, по узліссях, берегах річок, як бур'ян у садах та по городах. Коріння її містить до 35% сапонінів, розчини яких піняться і використовуються як емульґатор для миття вовняних і шовкових тканин, у харч. пром-сті, іноді в медицині як відхаркувальний засіб. Повноквітні форми М. плекають як декоративні.

Мильчевський Войтіх (або Альберт), гал. друкар і палітурник; 1684 дістав королівський привілей друкувати і передруковувати латинські й укр. книжки; 1690 видав укр. буквар, за який його оскаржило Ставропігійське Братство і судом позбавило права на друк укр. книжок.

«Ми молоді», див. *«Відродження»*.

Минаєв Кузьма (1895—1950), співак-баритон, закінчив Моск. Консерваторію і

студію при Великому Театрі; у 1927—37 рр. на сценах оперних театрів Харкова, Одеси і Баку, з 1937 — соліст Київ. Опери; основні партії: Остап («Тарас Бульба»), Ігор («Князь Ігор»), Мазепа (в одноіменній опері) та ін.

Миник Теодор (* 1896), укр.-амер. гром. діяч родом з Самбірщини; діяч Укр. Роб. Союзу (його гол. секретар з 1927), секретар (з 1952) і перший віцепрез. (з 1959) Укр. Конґресового Комітету Америки, співзасновник Ліґи Молоді Півн. Америки.

Минко Василь (* 1902), письм. родом з Харківщини, друкується з 1924 р., спочатку в жанрі п'єс-аґіток, пізніше перейшов на прозу. Зб. оп. і повісті: «Власть на місцях» (1928), «Белладонна» (1929), «На переправі» (1930), «Штурмівці» (1931), «Ярина Черкас» (1936), «Творці краси» (1937), «Над річкою Хоролом» (1949), «Ясні зорі» (1951). Найвизначніший прозовий твір М. — мемуарна повість «Моя Минківка» (ч. І, 1963). Також кілька п'єс на актуальні теми сов. життя: «Не називаючи прізвищ» (1953), «Мовчати заборонено» (1955) та ін. Крім того, подорожні нариси, ст. в пресі.

Миньок річковий, минь (Lota lota L.), цінна пром. риба родини тріскових; довж. тіла до 60 см, вага до 4,5 кг; на Україні поширена в басейні сер. Дніпра і Десни, у верхній течії Дністра та у водоймах Закарпаття.

«Миръ», тижневик у Бересті 1918 р., орган Холмського губ. земства.

«Миръ», політ., церк., екон. і літ. газ., орган клерикального угрупування народовців, виходила тричі на тиждень у Львові 1885—87; гол. ред. Й. *Комарницький*. У «М.» друкувалися твори О. Авдиковського, Марка Вовчка, М. Костомарова, В. Масляка, бібліографічні матеріяли І. Є. Левицького; 1887 як додаток до «М.» виходив журн. «*Душпастир*».

Миргород (IV—14), м. на Придніпровській низовині над р. Хоролом, р. ц. Полтавської обл.; 25 100 меш. (1959). М.

Курорт «Миргород», санаторія ч. 1

заснований у сер. 16 в., до 1648 належав кн. Єремії *Вишневецькому*, згодом полк. м. Гетьманщини; за рос. панування пов. м. Полтавської губ. (з 1802) ремісничосіль.-госп. типу. На розвиток М. вплинуло виникнення в М. курорта (1912—14) і газово-нафтової пром-сти в р-ні (1950-і рр.).

Тепер існують зав.: ливарно-мех., конопле-переробний, шкіряний, цегельний, маслоробний, круп'яний, розливу мінеральних вод; фабрика мист. виробів; краєзнавчий музей, нафторозвідувальне управління. М. — бальнеологічний курорт; основні лікувальні засоби (хвороб шлунка й кишок) — мінеральні джерела з хлоридно-натрієвою і хлоридно-гідрокарбонатно-натрієвою водами, лікувальний торф.

Миргородщина здавна славилася мист. кустарними промислами: керамічним і ткацьким. У 1896 була відкрита в М. художньо-пром. школа ім. М. Гоголя, в 1918—19 р. існувала як керамічний ін-т (дир. В. Кричевський), нині — Миргородський керамічний технікум ім. М. Гоголя. М. батьківщина письм. П. *Мирного* і маляра В. *Боровиковського*; поблизу у с. Великих Сорочинцях нар. М. Гоголь; у М. часто бував Г. Сковорода, жив видатний груз. поет Д. *Гурамішвілі* і там похований.

Мирівське (VI—14), с. м. т. Дніпропетровської обл., підпорядковане Криворізькій міськ. раді, засноване 1958 р.; 2 400 меш. (1959); центр. гірничозбагачувальний комбінат.

Мирний (справжнє прізвище Рудченко) Панас (13. 5. 1849 — 28. 1. 1920), видатний укр. письм. Нар. в Миргороді в родині дрібного урядовця, вчився в Гадяцькому пов. училищі, по закінченні якого дістав посаду «канцелярського служителя» в Гадяцькому пов. суді, у 1864 р. перейшов на посаду помічника бухгальтера Гадяцького пов. казначейства, з 1867 р. у Миргороді на такій самій посаді. 1871 р. переїхав до Полтави, де працював у губ. казначействі, а пізніше в казенній палаті майже до останніх рр. свого життя, дослуживши до чину дійсного статського радника (1914). Вирішальне значення для формування світогляду, ідейних та мист. поглядів М. мала творчість Т. Шевченка, під впливом якого М. з юнацьких літ почав писати укр. мовою. Ранні літ. спроби М. — вірші, драми, оп. 1872 р. у львівському ж. «Правда» надруковано оп. в стильовій манері Марка Вовчка «Лихий попутав». У наступному оп. «П'яниця» (1874) подано образ дрібного чиновника,

П. Мирний

зламаного тяжким життям. 1877 р. в Женеві надруковано повість «Лихі люди», в якій показано образи інтеліґентів — свідомих борців за свободу і права народу (Жук і Телепень). Їм протиставлені неґативні типи царських слуг і донощиків (Шестірний і Попенко). Найвидатніший твір «Пропаща сила» або «Хіба ревуть воли, як ясла повні» М. написав разом із своїм братом І. *Рудченком* (Женева, 1880). Це великий соц.-психологічний роман-хроніка. Гол. герой Чіпка — багатонадійна сила, активний шукач правди, бунтівник проти кривди і несправедливости тогочасного суспільного ладу — в шуканнях засобів боротьби стає на шлях розбійництва і гине. Роман подає майже столітню історію укр. села, починаючи з кріпацьких часів до пореформної доби, і показує соц. гніт, внутр. боротьбу між різними соц. групами, царський суд, жорстоку миколаївську салдатчину, поліційне насильство та стихійний неорганізований протест проти неправди і несправедливости і тим самим засуджує соц. і політ. гніт царської Росії.

Другий великий соц.-психологічний роман М. «Повія» (1883—84) малює нові соц. процеси, зумовлені обставинами пореформної дійсности: розшарування села на два ворожі табори, зростання нової верстви — хижих багатіїв-визискувачів, зубожіння селянства, покривдженого реформою 1861 р. На цьому соц. тлі показано тяжке життя дрібної сел. дівчини Христі, яка стає жертвою жорстокости і сваволі, породженої умовами жахливого соц. гніту. Обдурена і збезчещена паничем, нещаслива дівчина зазнає страшних поневірянь і трагічно гине. Нові соц. відносини на селі після скасування кріпацтва показав М. і в повісті «Лихо давнє і сьогочасне». Визволені з «лиха давнього» — кріпацтва, селяни в наслідок малоземелля опинилися у повній екон. залежності від поміщиків та їх управителів, а також від багатих селян. М. змалював так само картини голоду на селі, переселенський рух селян («Серед степів», 1903).

М. писав також драматичні твори: комедії «Перемудрив» (1885), «Згуба» (1896), драми «У черницях» (1884), «Спокуса» (1901). Найпопулярніша драма «Лимерівна» (1883; вперше опублікована 1892 р. в ж. «Зоря»), в якій зображена трагедія бідної сел. дівчини, яку присилували вийти заміж за нелюба багатія, нестерпне життя в родині якого штовхнуло Лимерівну на самогубство. Роля гол. героїні Наталі належала до улюблених ролей М. Заньковецької. Укр. дитячу літературу М. збагатив оп. «Морозенко» (1885). Він відомий також як перекладач поеми Льонґфелло «Пісня про Гайявату» (уривок з повного перекладу надрукований у зб. «На вічну пам'ять Котляревському», 1904), «Слова о полку Ігореві» (1883, вперше опубліковано в ж. «Зоря», 1896), Шекспірового «Короля Ліра» тощо.

Значення М. в укр. літературі в продовженні і розвитку традиції Т. Шевченка і в закладенні основ соц.-психологічного роману. На першому пляні М. ставить не зов. побут, а людину з її характером, вдачею, душевними переживаннями. Визнаючи, що «найбільше і найдорожче добро в кожного народу — це його мова», М. в умовах важких заборон укр. мови сміливо виступав проти русифікаторської політики рос. уряду і своїми творами великою мірою прислужився дальшому розвиткові укр. літ. мови. Він значно поширив словниковий склад її, збагатив синтаксу новими синтаксично-інтонаційними засобами та конструкціями, ритмо-мелодійністю фрази та дав зразки надзвичайної образности. М. став літ. учителем наступних поколінь укр. письм., зокрема І. Франка і М. Коцюбинського, які підхопили і розвинули ідейно-мист. і мовно-стилістичні засоби творів М. М. Коцюбинський відзначав у творчості М. поєднання чарівної краси художнього слова з широким та вільним розмахом думки, блискучої словесної форми з глибоким ідейним змістом.

Література: Стешенко І. Панас Мирний. ЛНВ. кн. VII—VIII. Л. 1914; Марковський М. Як утворився роман «Хіба ревуть воли, як ясла повні?» Зб. Іст.-Філол. Відділу ВУАН, ч. 22. К. 1925; Якубський Б. Вступна ст. до кн. П. Мирний — І. Білик. «Хіба ревуть воли...» Х. 1927; Рудинська Є. Листи В. Горленка до П. Мирного. Зб. Іст.-Філол. Відділу ВУАН, ч. 60. К. 1928; Єфремов С. Панас Мирний. «Слово». К. 1928; Єфремов С. З рукописної спадщини Мирного. Література. Зб. І, ВУАН К. 1928; Ткаченко І. Вступна ст. П. Мирний. Твори, І. Х. 1928; Пивоваров М. Суспільно-політ. погляди Панаса Мирного. К. 1955; Сиваченко М. Історія створення романа «Хіба ревуть воли, як ясла повні». К. 1957; Грицютенко І. Мова та стиль художніх творів Панаса Мирного. К. 1959; Пивоваров М. Майстерність психологічного аналізу. К. 1960; Вілецький О. Панас Мирний. Вступна ст. до І т. Творів. К 1960.

П. Одарченко

Мировий суд, одноособова суд. установа для дрібних карних і цивільних справ, що здавна існувала в Зах. Европі (в Англії з 14 в.); в Рос. Імперії введена суд. реформою 1864 р. Мирових суддів обирали пов. зібрання або міськ. думи з місц. людей, що мали нерухоме майно; на Правобережній Україні їх призначав мін. юстиції. Апеляційною інстанцією для М. с. був пов. з'їзд мирових суддів, що складався з дільничих мирових суддів (за винятком того, чий присуд оскаржено); касацію вирішував Сенат. Реформа 1889 р. скасувала М. с.,

за винятком деяких міст (на Україні — Харків, Одеса), але 1912 р. інститут М. с. був відновлений у деяких губ. й існував до революції 1917 р.

Мирович Іван Михайлович (або Іванович), військ. і держ. діяч Мазепинської доби; знатний військ. товариш (1689), з 1691 р. — полк. переяславський, брав участь у численних походах і 27. 10. 1693, разом з С. Палієм та ін. полк., розбив тат. військо на р. Кодимі. Під час швед. війни був наказним гетьманом у поході коз. війська на Волинь; на весні 1706 р. під Ляховичами (на Білорусі) попав у швед. полон і помер у Швеції (бл. 1709). Меценат укр. церк. мист., збудував Покровську церкву в Переяславі.

Мирович Іван († 1753), син Івана М. (див.); засланий до Сибіру 1716 р., служив там у ранзі капітан-поручника на скарбових горних зав. 1730 р., посланий з транспортом заліза до Петербурґу, втік з дороги до Криму, де згодом став перекладачем у крим. хана. Разом з братом Федором (див.) був зв'язковим між гетьманом Орликом і Кримом та Запоріжжям (до 1734 р.), а також виконував ін. його доручення (1735 р. — місія до поль. короля Станислава Лещинського у Франції, 1736 р. представник Орлика при гол. квартирі тур. війська тощо).

Мирович Федір († 1758), держ. діяч за гетьманів І. Мазепи й (на еміґрації) П. Орлика, син Івана М. (див.). Вихованець Київ. Академії, був бунчуковим товаришем, ген. бунчужним (1708—09) і ген. осавулом (з 1710). 1709 р. з доручення Мазепи провадив переговори з Запоріжжям, які закінчилися переходом запорожців на бік Швеції, і з Кримом. На еміґрації жив у Криму, Туреччині, Швеції, Польщі (з 1719), знову в Криму (з 1754) і виконував різні політ. доручення Григора Орлика (зокрема на Запоріжжі). До кін. залишився непримиренним ворогом Москви й оборонцем укр. нац.-державницької ідеї в дусі *Бендерської конституції* 1710 р. Помер у Криму.

Мировичі, старшинський рід 17—18 в. на Переяславщині, який особливо визначився за гетьманів Мазепи й Орлика, що стало причиною важких репресій з боку рос. уряду, наслідком чого цей рід зубожів і занепав ще у 18 в. Родоначальник М. — Іван Михайлович (або Іванович) полк. переяславський (див.). Син його — Федір М., ген. бунчужний (див.) еміґрував з Мазепою, за що всі маєтки М. були конфісковані, і мати його Пелагія Захарівна, нар. Голуб (своячка гетьмана Самойловича), була 1712 р. з усією родиною депортована до Москви, а 1716 заслана до Тобольська; лише 1745 р. було дозволено їй повернутися на Україну «за поруками» без права утримувати зв'язки з синами-еміґрантами, Федором і Іваном (див.). Третій син полк. Івана — Василь († 1732), також депортований до Москви, 1715—16 р. був обвинувачений у зносинах із шведами й братом Федором і в намірі еміґрувати, за що після важких тортур був засланий на каторгу, де й помер. Дочка полк. Івана — Анна була дружиною Андрія *Войнаровського* і після підступного схоплення росіянами її чоловіка жила з дітьми у Швеції. Сини Федора М. — Яків і Петро М. були вивезені до Петербурґу для одержання освіти; за зв'язки з батьком обидва були заслані до Сибіру, де з 1742 були воєводами — Яків у Кузнецьку, Петро в Єнісейську. Син Якова, Василь М. (1740—64), підпоручник рос. армії, був страчений за спробу визволити кол. царя Івана VI із Шліссельбурзької фортеці. *О. О.*

Мирові посередники, адміністративно-судові урядовці в Рос. Імперії після реформи 1861, призначувані урядом з місц. дворян для мирного полагодження суперечок між поміщиками й звільненими з кріпацтва селянами, для складання «уставних грамот» і для нагляду над сіль. управлінням. Апеляційними інстанціями для М. п. були їх пов. з'їзд, губ. присутствіє та Сенат. На Лівобережній і Півд. Україні М. п. існували до 1874 р.; на Правобережній — до 1917 р.

Мирон Дмитро, псевд. Орлик (1911—42), діяч ОУН, 1932—33 референт юнацтва при Крайовій Екзекутиві ОУН на Зах. Укр. Землях, згодом ув'язнений поляками, 1940 крайовий провідник ОУН на Зах. Укр. Землях під большевиками; 1941 очолював Півд.-сх. похідну групу ОУН під проводом С. Бандери, з жовтня 1941 — Крайовий Провід ОУН у Києві. Заарештований нім. поліцією, забитий під час втечі з в'язниці. М. — автор ідеологічних ст. (м. ін. «Ідея й чин України», 1941).

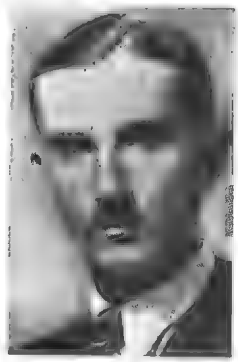

Д. Мирон

Мирон Іван (1857—1940), інж. зал. служби, гром. діяч (зокрема на Станиславівщині), держ. секретар шляхів ЗУНР 1918—19.

Мироненко Василь (1910—64), графік родом з Лубенщини, учень, згодом викладач і проф. Харківського Художнього Ін-ту. М. працював у галузі станкової графіки; серії кольорових офортів: «Укр. пейзаж», «Україно моя», «Київ», «Харків», «Донбас», «Квітуча Україна», «Каховські пейзажі», «По Італії» та ін.

Мироненко Денис (1880—1918), співак-баритон і драматичний актор на характерних ролях у побутовому репертуарі; спочатку в провінційних трупах, у 1910—18 в театрі М. Садовського в Києві; найкращі ролі — Бакх у «Енеїді» М. Лисенка, Демко у «Чмир» М. Кропивницького.

Мироненко Михайло (*1894), мовознавець-популяризатор періоду українізації, учень М. Грунського; 1937 р. заарештований і з того часу про нього немає відомостей. Гол. праці: «Нариси з укр. мови» (1929), «Укр. фразеологія» (1929), «Новий правопис чужих слів і власних імен та правописний словничок» (1929), «Укр. правопис» (1929; спільно з Грунським); «Розділові знаки» (спільно з Грунським).

Миронець Іван (1900—1937?), літературознавець, автор праць про Т. Шевченка, М. Коцюбинського та ін., друкованих на поч. 1930-их рр.; заарештований 1937, тоді ж, мабуть, розстріляний.

Миронівка (IV—12), с. м. т. на Придніпровській височині, центр Кагарлівського р-ну Київ. обл., 9 600 мешк. (1959); цукровий комбінат заснований 1858 (1960-61 вироблено 30 670 т цукру), джерело мінеральної радіоактивної води, яка застосовується для ванн купелевого лікування. Бл. М. селекційно-дослідна станція ім. В. Старченка.

Миронівський (V—19), с. м. т. Артемівського р-ну Донецької обл., положене над р. Луганкою, 5 600 мешк. (1959); держ. р-на електростанція (ДРЕС), зав. залізобетонних конструкцій.

Миронов Сергій (1875—1941), київ. графік, працював у галузі станкової графіки; «Весна. Лавра» (1919), «Печерська Лавра» (1938), пастелі.

«Мироносиці», жін. т-во (сестрицтво) при гр.-кат. церкві у Чернівцях (1886—1940); вело широку харитативну діяльність, зокрема допомагало потребуючим дітям, опікувалося дитячим садком, т. зв. захоронкою в Чернівцях (1896—1940); серед активних чл.: Е. Калужняцька, К. Костецька, М. Білинкевич, О. Сірецька.

Миропіль (III—8), с. м. т. на сх. Волині в Дзержинському р-ні Житомирської обл. над р. Случчю; 4 500 мешк. (1959); розробка ґраніту, міжколгоспна ГЕС.

М. Мирош

Мирош Михайло (*1893), маляр родом з Галичини, з 1922 в ЗДА; закінчив Держ. Ін-т прикладного і декоративного мистецтва у Львові; працює перев. в церк. малярстві і як театральний декоратор; учасник амер. і укр. виставок.

Мирт звичайний (Myrtus communis L.), вічнозелене декоративне дерево з родини миртуватих з білими квітками й синьо-чорними ягодами, що його вирощують на півд. березі Криму й на Кавказі. Листки мають етерову олію, яку використовують у парфумерії, а миртову воду, одержувану способом перегонки, — в косметиці.

Мирчинк Юрій (1889—1942), геолог, проф. Моск. Ун-ту (з 1918), д. чл. АН БССР; дослідник четвертинної геології України, зокрема Чернігівщини.

Мисаїл Пструч (з роду кн. Бабичів-Соколинських), архиєп. смоленський (1445—74), митр. київський (1475—80), автор «Посланія» до папи Сікста IV (1476) з побажаннями співпраці між правос. й католиками та із скаргами на утиски з боку католиків; звернення залишилося без відповіді. М. вважають можливим автором Літопису за 1254—1425 рр.

Мисак, Тимофій (* 1920), маляр, з 1949 в Австралії; учасник виставок в Аделяїді, Мелборні та ін.; пейзажі, натюрморти, портрети; перша нагорода на конкурсі «Королівського Об'єднання Мистців Півд. Австралії» (1957) за пейзаж «Морський берег».

Мисечко Володимир († 1943), правос. протоієрей, церк. і гром. діяч; настоятель і декан у м. Горохові на Волині, чл. Церк. Управління УАПЦ ровенської дієцезії; розстріляний німцями в ровенській в'язниці.

Мисик Василь (*1907), письм. родом з Дніпропетровщини, друкується з 1923 р. Зб. поезій «Трави» (1927), «Блакитний міст» (1929), «Чотири вітри» (1930), «Турксиб» (1932), «Будівники» (1933); нариси «Тисячі кілометрів» (1931), «Казахстанська маґістраль» (1932); переклади — «Пісні та поеми» Р. Бернса (1932). Поезії М. 1920-их рр. позначені духом укр. відродження цієї доби, також впливами символізму, неоклясицизму, тому в його творчості від поч. 1930-их рр. до сер. 1950-их рр. в наслідок сов. терору була велика перерва. Зб. останніх років: «Вибране» (1958), «Борозни» (1962).

Миславський Іван, маляр-іконописець 17—18 вв.; розписував іконостас церкви в с. Бакумівка на Полтавщині (дві ікони апостолів з нього зберігалися в церк. археологічному музеї Київ. Духовної Академії).

Миславський Самуїл, митр., див. *Самуїл* Миславський.

Мисливство, ловецтво, галузь нар. госп-ва — добування диких звірів і птахів заради м'яса, шкіри, хутра тощо. М. відоме на Україні з палеоліту, в праіст. часи воно було одним з гол. засобів

прожитку населення. Із зростанням сільсь. госп-ва М. ставало допоміжною галуззю госп-ва, а далі — скорше лише родом розваги.

У княжу добу полювали на грубого звіра (зубрів, турів, лосів, оленів, ведмедів, рисів, диких кабанів, тарпанів тощо) гол. князі й їхні дружини. М. було для них не лише розвагою і своєрідною військ. вправою, але мало також на меті заготівлю м'яса і шкіри на час воєнних походів. Картини з князівських ловів відображені на фресках Софійського собору у Києві. Пром. значення мало М. на дрібних звірів, що давали цінні хутра (куниці, горностаї, видри, соболі, бобри й ін.), які були гол. предметом вивозу за кордон. Пром. М., крім князів і їх дружинників, провадили манастирі й населення, платячи за це окремий податок — «ловче». Князі й бояри полювали перев. верхи, вбиваючи загнаного звіра з лука або ратищем, рогатиною, сокирою, ножем; часто звіра «осаджували» псами. Звірів ловили також в покопані «доли», «самоловки» і т. п. (див. ЕУ I, стор. 203), а птицю в розставлені сіті («тенета», «перевіси»), як також з допомогою приручених соколів і яструбів.

Лови на ведмедя (фреска з собору св. Софії в Києві з 11 в.)

Після розпаду Київ. держави М. втратило своє значення, а в часи лит.-поль. держави і на Гетьманщині знов відродилося. Зокрема велику ролю М. відогравало в економіці Запоріжжя. Колонізаційні процеси, вирубування лісів і заорювання степів, а також поширення у 15-16 вв. пальної зброї спричинили швидке збіднення ловної фавни. Почавши з 16 в., із зменшенням великих копитних тварин, М. мало гол. значення хутрового промислу, зокрема бобра (*боброві гони*) і видри. Фавна Півд. України, що довгий час відзначалася багатством різних видів, швидко зубожіла у зв'язку з заорюванням степів з пол. 18. в.

М. було об'єктом права на Україні з найдавніших часів, але законодавство (»Руська Правда» 11 в., Литовський Статут 16 в., кодекс «Права, по которым судится малороссийский народ» 18 в.) стосувалося гол. кар за порушення мисливської власности. Новітні закони, що реґулюють способи полювання, встановлюють періоди охорони звіра і т. д., введені на укр. землях щойно в другій пол. 19 в. До важливіших законів належали: закон з 5. 2. 1892 на підрос. України та з 1875 р. в Галичині (про охорону звіра) і з 1896 р., доповнений 13. 7. 1909. Найважливішими законами в УССР є закон з 2. 2. 1930 і 30. 7. 1960. Мисливськими справами в УССР керує Гол. Управління мисливським госп-вом УРСР.

Практично право полювання було і залишилося донині за привілейованими колами населення України — давніше насамперед поміщиками й урядовцями, в сов. роки — партійцями, службовцями і військ. старшинами. Через труднощі широким колам дістати дозвіл на зброю на Україні існувало — й існує — нелеґальне М. (браконьєрство), від якого гине, мабуть, більше звірів, ніж від леґалізованого М. Сильно збідніла пром. фавна під час обох світових воєн і революції, а на Зах. Україні, попри суворі сов. ловецькі закони за весь час сов. окупації, через нищення лісів; зокрема в Карпатах катастрофічно зменшилося число оленів, сарн і диких кабанів. Зате збільшилося хижих звірів, зокрема вовків.

Під впливом госп. діяльности людини деякі звірі зовсім загинули, а інші стали рідкісними і терен їх поширення різко звузився. Так з ссавців зовсім зникли *тур, зубр, тарпан, сайгак, росомаха, соболь* та ін. Рідкісними видами стали ссавці: *лось, олень, сарна, бобер, бабак, ведмідь, корсак, видра, норка, куниця* лісова, *борсук, рись, кіт дикий, хохуля*, а з птахів — *хохітва, глушець, дрохва*, частково *тетерук, орябець* тощо. Тому вони є під охороною закону і на деяких з них дозволено обмежене полювання, а на деяких (хохуля, бобер, ведмідь, лось) встановлена абсолютна заборона. Назагал до групи мисливсько-пром. видів в УССР належить 31 ссавець (в тому ч. тільки 13 використовуються промислово) і бл. 90 видів мисливсько-пром. птахів.

Масовим об'єктом М. є тепер заєць сірий (щороку добувається 1 млн штук), лисиця (до 100 000 штук), ондатра (60-70 000), тхір темний (понад 20 000), куниця (бл. 10 000), єнотовидий собака (бл.

6 000), кріт (понад 1 млн), білка (до 20 000); заготівля видри (100 штук) і норки (200 штук; у 1930-их рр. — 3 000) незначна. Заготовляється також значна кількість т. зв. другорядного хутра, яке одержують при знищенні ховрахів, сліпаків, вовків та ін. шкідливих тварин.

Для збагачення мисливської фавни України здійснено акліматизацію білки-телеутки, ондатри, єнотовидного собаки, а також плямистого оленя і муфлона; розпочато реакліматизацію бобра, зайця-біляника, хохулі, соболя. Ряд рідкісних звірів живе в *заповідниках.* Для відновлення мисливської фавни існують т. зв. заказники (з 1960 р. держ. мисливські госп-ва), в яких на деякий час заборонено полювати (звич. 3-10 рр.). З другого боку, розведення на свободі екзотичних звірів порушує біоценічну рівновагу ендемічної фавни, а в деяких випадках загрожує бастардизацією; знову ж деякі акліматизовані звірі (єновидний собака, ондатра) є шкідниками.

З пернатої дичини на Україні полюють насамперед на качок, бекаса, дупеля, деркача, лиску та ін.; акліматизовано наново фазана.

М. на Україні має гол. спортивний напрям. Вартість заготовленого хутра дорівнює лише 20 млн. карб., м'яса — 5-6 млн. річно.

У Галичині до 1939 р. існувало кілька укр. мисливських т-в: «Ватра» у Станиславові, «*Тур*» у Львові (з 1922) й ін. На Центр. і Сх. Землях була заснована 1923 р. Всеукр. Спілка Мисливців і Рибалок (ВСМР), яка проіснувала до пол. 1930-их рр. і видавала ж. «Укр. мисливець і рибалка» (1925—32; вийшло 98 чисел) і «Радянський мисливець та рибалка» (1927–30; 123 чч.). У 1947 р. виникло Укр. Т-во мисливців і рибалок (УТМР) з обл. і районними клітинами, яке об'єднує понад 300 000 чл.; укр. мисливського журн. нема.

Мисливські трофеї зберігалися давніше гол. по панських садибах, нині — в музеях (зокрема у Львівському Наук. Природничому Музеї АН УРСР — кол. музеї Дідушицьких). Трофеї з укр. полювань (тільки з Зах. Укр. Земель) були виставлені на світових мисливських виставках у Відні (1910), Ляйпціґу (1930), Берліні (1937) і Дюссельдорфі (1954); у Відні й Берліні — одержали найвищі відзначення.

Література: Аверін В. Мисливство. Х. 1927; Мигулін О. Звірі УРСР. К. 1938; Підоплічко І. Матеріяли до вивчення минулих фавн УРСР. I—II. К. 1938, 1956; Сокур І. Ссавці фавни України та їх госп. значення. К. 1960; Сокур І. Іст. зміни та використання фавни ссавців України. К. 1961.

Б. Лучаковський

Мис Очкинський, пізньонеолітична стоянка на лівому березі Десни, б. с. Очкина, Зноб-Новгородського р-ну Сумської обл., де виявлено багато крем'яного знаряддя й уламки кераміки, прикрашеної ямковим та гребінцевим орнаментом (друга пол. 3 тисячоліття до Хр.), як також поховання з часів міді-бронзи.

«Мистецтво», літ.-мист. тижневик Укр. Секції Всеукр. Літ. Комітету, виходив у Києві в 1919—20 рр. (8 чч.); ред. Г. Михайличенко і М. Семенко; співр.: П. Тичина, М. Терещенко, Д. Загул, В. Ярошенко, В. Чумак, Ю. Нарбут, О. Мурашко, А. Петрицький.

«Мистецтво», ілюстрований квартальник, орган Асоціяції Незалежних Укр. Мистців *(АНУМ),* виходив у Львові 1932—35; ред. П. Ковжун.

«Мистецтво», єдиний в УССР двомісячний мист. ілюстрований ж., орган Мін-ва Культури УРСР, Спілки Композиторів, Спілки Художників та Спілки працівників Кінематографії України, виходить з 1954 р. в Києві; статті, рецензії з усіх ділянок мистецтва в дусі «марксистсько-ленінської естетики».

Мистецтвознавство, наука про різні ділянки мистецтва, розвинулося на Україні в поєднанні з археологією, історією й етнографією. У другій пол. 19 в. появився ряд ст. на мист. теми в різних зб. і журн. (у вид. Київ. Археографічної Комісії, в «Епархиальных Ведомостях», «Трудах» археологічних з'їздів і зокрема в журн. «КСт.» та ін.). Авторами їх були дослідники укр. старовини — В. Антонович, Д. Багалій, Ф. Вовк, В. Горленко, О. Лазаревський, П. Лебединців, М. Петров, М. Сумцов, Д. Яворницький та ін. Укр. дослідників насамперед цікавило нар. мистецтво (1876 р. з'явився друком перший альбом укр. вишивок Олени Пчілки, 1879 р. «Южнорусский народный орнамент» П. Литвинової, 1899 р. «Описание колекции народных писанок» С. Кульжинського) та коз. доба. Пам'ятки княжої доби вивчали перев. рос. вчені (Д. Айналов, Н. Кондаков, І. Толстой та ін.), які розглядали їх як частину рос. мистецтва.

Укр. наук. М. оформилося на поч. 20 в. Осередками його на Центр. і Сх. Україні були катедри іст. мистецтва Київського і Харківського ун-тів, Церк.-Археологічне Т-во і музей при Київ. Духовній Академії, Укр. Наук. Т-во в Києві (секція мистецтва), Общество Истории и Древностей і Іст.-Археологічний Музей в Одесі, музеї у Кам'янці Подільському, Харкові, Полтаві, гурток В. Модзалевського і музей у Чернігові та ін. і, нарешті, журн. «Искусство и печатное дело» (1909–10; пізніші назви — «Искусство» і «Искусство в Южной России», 1913—14; видавець В. Кульженко). Дослідники того часу багато

уваги приділяли дерев'яному, гол. церк. будівництву: Ю. *Сіцінський* на Поділлі, Ф. Вовк на Волині, В. і Д. Щербаківські на Полтавщині, Київщині, Буковині й у Галичині, М. Біляшівський на Київщині, Д. Яворницький на Запоріжжі, О. *Новицький* у Галичині, І. *Грабар* на Закарпатті і особливо Г. *Павлуцький* (м. ін. «Деревянные и каменные храмы», 1905, та огляд архітектури на Україні доби барокко у великій «Истории русского искусства» І. Грабаря, 1905—15). Архітектурні пам'ятки старокняжої доби, гол. київські й чернігівські вивчали: Ф. *Ернст*, Г. Павлуцький, Ф. *Шміт* («Киевский Софийский собор», 1913), М. *Макаренко*, М. Петров та ін.; про особливості укр. стилю В. Щербаківський («Архітектура у різних народів і на Україні», 1910), В. *Кричевський* («Про розуміння укр. архітектурного стилю», 1914), О. Новицький, М. Шумицький, Ю. *Лукомський*, Г. Павлуцький та ін. Є. Кузьмин дав огляд укр. малярства (в «Истории русского искусства» І. Грабаря), М. Макаренко — графіки; про Т. Шевченка як маляра писали К. *Широцький*, О. Новицький, О. *Сластіон*, В. Антонович й ін. М. Грушевський перший дав огляд укр. мистецтва до 16 в. в своїй «Історії України».

Укр. М. буйно розвивалося під час укр. державности й пізніше до поч. 1930-их рр. Його осередком була насамперед УАН (катедра історії мистецтва, деякі комісії Іст. Секції й ін. клітини УАН), далі Всеукр. Археологічний Комітет (ВУАК, мист. відділ), музеї, держ. заповідники (напр., Лаврський, що опублікував зб. «Укр. Музей»), катедри М. в Київському, Харківському і Одеському ун-тах (згодом ІНО), художніх ін-тах тощо. У той час виходили журнали: «Наше Минуле» (1918—19), «Мистецтво» (1919–20), «Шляхи Мистецтва» (1921—23), «Нова Ґенерація» (1927–30); чимало мистецтвознавчого матеріялу було в ж. «Червоний Шлях», «Україна», «Життя й Революція» та ін.

Мистецтвознавці тієї доби намагалися з'ясувати ґенезу і безперервність розвитку укр. мистецтва та його нац. особливості. Ці проблеми обговорювалися (гол. Г. Павлуцьким) на першому мист. з'їзді, організованому 1918 р. у Києві Т-вом укр. мистців і діячів мистецтва. Конспективний популярний нарис укр. мистецтва дав ще 1917 р. В. *Модзалевський* («Украинское искусство»). Мистецтво княжого періоду досліджували Ф. *Шміт* («Мистецтво старої Руси-України», 1919), І. *Моргилевський* (Київ. Софія, Чернігівський Спас та ін.), О. Новицький, К. Широцький й ін. Ф. Ернст вивчав гол. мистецтво 17–18 вв. («Укр. мистецтво 17–18 вв.», 1919; «Київ. архітектура 17 в.», 1926, «Укр. старовинний портрет», 1925 разом з Д. *Щербаківським* й ін.), С. *Таранушенко* – мистецтво Слобожанщини («Пам'ятки старої Слобожанщини» та ін.). Скульптуру досліджували М. Макаренко («Скульптура і різьбарство Київ. Русі передмонгольських часів», 1930), Є. Кузьмин й ін. Г. Павлуцький дав цінну працю «Історія укр. орнаменту» (1927), Широцький (1919) і Ернст (1930) — провідники по Києву. Мистецтво книги досліджував укр. наук. ін-т книгознавства, очолюваний Ю. *Меженком* (зб. «Укр. книга XVI—XVII—XVIII ст.», 1926). Над найновішим мистецтвом працювали: Є. Холостенко («Монументальне мистецтво Радянської України», 1931), Ю. Михайлів («Нове укр. різьбарство», 1931); появилася зб. статтей про Ю. Нарбута (1926) за ред. Ф. Ернста і Я. Стешенка та серія монографій про окремих мистців у в-ві «Рух», 1929–32. Нар. мистецтво опрацьовували: кераміку — Ю. Михайлів, І. Спаська, Л. Шульгина та ін.; розпис і орнамент – Є. Берченко, В. Білецька, В. Гаґенмейстер, К. Кржеминський, Л. Левитська, М. Новицька, Я. Риженко, М. Павленко, Л. Розенберґ, М. Щепотьєва та ін.

На поч. 1930-их рр. дійшло до розгрому большевиками укр. М. і укр. мистецтва взагалі та до оформлювання т. зв. радянського М. Після ліквідації всіх укр. мист. об'єднань розпочалося переслідування всього укр. в мистецтві. Визначних мистецтвознавців визнано націоналістами, фашистами, шпигунами. Гострій критиці піддано діяльність, напр., І. Врони, теоретика і партійного керівника Київ. Художнього Ін-ту, який до деякої міри захищав формалізм і право укр. мистців учитися також і у зах. майстрів. Радянське М. засуджувало укр. мист. традиції, зв'язки з будь-якими мист. напрямами («хвильовистська орієнтація на буржуазну Европу») і навіть праці про нар. мистецтво, які нібито маскували ворожу сов. владі сел. нац. («куркульську») стихію, протиставлену пролетаріятові. Формальні шукання були оцінювані як фашистські концепції. Одночасно з цим почалися арешти мистецтвознавців (Ф. Ернста, М. Макаренка, С. Таранушенка, К. Мощенка, Б. Бутника-Сіверського та ін.), з музеїв забрано низку коштовних експонатів, а далі почалася руйнація монументальних пам'яток (найвизначніша з них Михайлівський Золотоверхий манастир з 11—12 вв. в Києві). Разом з тим праці з М. у 1933—40 рр. майже зовсім припинилися.

На Зах. Укр. Землях перші праці з М. укр. авторів Д. Зубрицького,

І. Вагилевича, Я. Головацького, І. Шараневича, П. Скобельського, А. Петрушевича та ін. появилися в другій пол. 19 в. Чимало студій про гал. мистецтво належить поль. дослідникам — В. *Лозінському*, В. *Дідушицькому* (що у 1880-их рр. окреслив поняття «руської штуки» як окремого явища), М. Соколовському (м. ін. про укр. малярство), К. Мокловському, а у 20 в. — А. Чоловському, В. Подлясі й ін. Відносно високого рівня М. досягло в період між двома світовими війнами. Осередком укр. М. в Галичині був *Нац. Музей* у Львові (з 1905), керований І. *Свєнціцьким*, Наук. Т-во ім. Шевченка (Культ.-Іст. Музей), Гр.-Кат. Богословська Академія (з 1928; катедра історії мистецтва, музей, зб. «Мистецтво і культура»), т-во мистців АНУМ (у 1931—39 рр.; журн. «Мистецтво», 1932—35), на еміґрації — в Празі *Музей Визвольної Боротьби України* і катедра історії мистецтва при УВУ, очолювані Д. *Антоновичем*.

На Зах. Україні й на еміґрації появилися перші повні нариси історії мистецтва на Україні Д. Антоновича («Скорочений курс історії укр. мистецтва», 1923) і М. *Голубця* (в «Історії Укр. Культури», вид. І. Тиктора, 1937) та кн.-альбом В. Січинського «Monumenta Architecturae Ukrainae» (1940). Чимало праць присвячено архітектурі, зокрема дерев'яній церк. на Зах. Україні: *В. Щербаківський* («Дерев'яні церкви на Україні і їх типи», 1906, та «Укр. мистецтво», І, 1913) і Д. Щербаківський («Укр. мистецтво», II, 1926), О. Лушпинський, В. *Січинський* («Дерев'яні церкви і дзвіниці Гал. України 16–19 ст.», 1925 й ін.), М. *Драґан* («Укр. дерев'яні церкви», 1937), В. *Залозецький* («Gothische und barocke Holzkirchen in den Karpatenländern», 1926 та ін.), Л. Маслов (на Холмщині й Волині), О. Цинкаловський (на Волині). Архітектуру Львова досліджували В. Карпович (Януш), М. Голубець, В. Січинський; Галича — Й. Пеленський, Я. Пастернак. Праці з ділянки малярства дали поль. дослідник В. Подляха, М. Голубець («Гал. малярство», 1926), Д. Антонович (про Шевченка як маляра), з ґраверства В. Січинський («Історія укр. ґраверства XVI—XVII.», 1937 і багато ін.) Гал. іконопис вивчали І. Свєнціцький («Іконопис» Гал. України XV–XVI в.», 1928 й ін.), Я. *Константинович* («Ikonostasis», 1939), В. Пещанський, П. Холодний старший й ін. Про нар. і ужиткове мистецтво писали В. *Шухевич* («Гуцульщина», I—V, 1899–1908), В. Січинський («Нариси з історії укр. промисловости», 1938 й ін.), В. Щербаківський (орнаментація укр. писанок), В. Пещанський (килими), поль. дослідник Т. Северин (кераміка), І. Ґурґула (вишивки, писанки), В. Свєнціцька (деревorізьба) й ін. АНУМ видала серію монографій (О. Кульчицька, М. Нечитайло-Андрієнко, М. Глущенко, О. Грищенко, Л. Ґец і зб. «Екслібріс» (1932). У Празі у в-ві «Укр. Молодь» появилися популярні серії «Майстрі укр. мистецтва».

П і с л я д р у г о ї с в і т о в о ї в і й н и умови праці в ділянці М. дещо покращали. М. України зосереджене тепер перев. в *Ін-ті Мистецтвознавства, Фольклььору та Етнографії АН УРСР*, в Ін-ті теорії й історії архітектури і будів. техніки Академії Будівництва і Архітектури і *Укр. Держ. Музеї Етнографії та художнього Промислу АН УРСР* у Львові. За цей час звернено чимало уваги на нар. і ужиткове мистецтво. В Музеї Етнографії і Художнього Промислу появилися монографії про нар. одяг (м. ін. «Нар. одяг зах. обл. УРСР» О. Кульчицької, 1959), вишивку, кераміку, металеві вироби, різьбу по дереву, мист. скло і порцеляну Зах. України, про орнаментику рукописної книги та менші ст. в неперіодичних зб. музею — «Матеріяли з етнографії та мистецтвознавства» (з 1954). Цінною монографією є кн. В. Самойловича «Нар. творчість у архітектурі сіль. житла» (1961). В. Ін-ті теорії і історії архітектури появилися 1957 р. ґрунтовні «Нариси історії архітектури» з великим ілюстративним матеріялом (охоплюють період до 1917 р.; автори: Ю. Асеєв, М. Грицай, О. Ігнатов, Г. Логвин, М. Онищенко, В. Самойлович, П. Юрченко), зб. «Архітектурні пам'ятки», «Питання історії архітектури та будівельної техніки України» (1959) та «Зодчество Украины» (1954) й ін. Дерев'яне будівництво України вивчає П. Юрченко, нар. будівництво Закарпаття — П. Макушенко і З. Петрова. Низку праць присвячено архітектурі поодиноких міст чи архітектурних пам'яток.

З більших праць за останні роки появилися: «Укр. радянський живопис» Я. Затенацького (1958), «Укр. радянська графіка» (1958) і «Укр. дожовтнева реалістична графіка» (1961) В. Касіяна і Ю. Турченка, «Софійський заповідник у Києві» і «Художники Закарпаття» (1961) М. Кресального, «Укр. скульптура другої пол. XIX- поч. XX ст.» А. Німенка (1963), «Укр. естамп» Ю. Турченка (1964).

Значно покращала справа опрацювання монографій про поодиноких мистців. Найбільше значення має поява у 1961–64 рр. першого повного вид. мист. спадщини Т. Шевченка (досі єдине репрезентативне вид. Ін-ту Мистецтвознавства, Фолкльору та Етнографії АН УРСР), далі численні вид., присвячені мистецтву Т. Шевченка в ювілейні 1961

–64 рр., а також студія П. Білецького про Ю. Нарбута. З вид. монографічно-альбомного типу вийшли популярні кольорові альбоми укр. мистецтва (з виключенням мистецтва київ. доби), альбоми музеїв укр. мистецтва (Києва, Харкова, Львова, Миколаєва), 4 альбоми нар. мистецтва та ін. Але в усіх цих вид. майже виключено укр. іконографію. Виняток становить видана в Москві (1963) кн. Г. Логвина «Украинское искусство».

Досі на Україні немає повної історії укр. мистецтва. Навіть історія мистецтва сов. України — вийшла спершу в Москві: В. Курильцева і Н. Яворська «Искусство Советской Украины» (1957). Щойно тепер підготовляється 6-томова «Історія укр. мистецтва».

Повоєнне М. на еміґрації (мистецтвознавці: † В. Щербаківський, † В. Січинський, О. Повстенко, Д. Горняткевич, П. Курінний, С. Гординський, І. Кейван, Б. Стебельський, А. Малюца, П. Мегик та ін.) через відірваність від джерельних матеріялів — небагате. До цінних праць належать: «Катедра св. Софії» О. Повстенка (1954) і «Історія укр. архітектури» В. Січинського (1956), низка монографій про окремих мистців (Т. Шевченко, Крук-Павлось-Мухин, С. Литвиненко, М. Бутович, В. Січинський та ін.), автомонографії — О. Архипенка «Fifty Creative Years» (1960) і О. Грищенка «Alexis Gritschenko, sa vie son oeuvre», 1964, «Ukrainian Arts» (1952, вид. Ліґи укр. молоді у ЗДА), «Ukrainische Künstler in Deutschland» (1962), «Taras Schewtschenko — Rembrandt des Ostens» (1964) у Мюнхені та ін. Окрему вартість мають каталоги укр. виставок (понад 100), що дають перегляд творчости укр. мистців на еміґрації (напр., виставка у Детройтському музеї 1960 р., з 78 біографіями мистців).

С. Гординський

Мистецтво просторове, див. ЕУ 1, стор. 801-839; *Архітектура, Графіка, Малярство, Різьба* та *Мистецтво українське*, хронологічна таблиця, стор. 1545–55.

Мистецтво українське (хронологічна таблиця) див. стор. 1545—1555).

Мистецька освіта, фахове навчання з різних видів образотворчого мистецтва і допоміжних наук (у тому ч. теорії і історії мистецтва). На Україні, як і в ін. країнах Европи, М. о. розвинулася із передавання майстрами свого досвіду учням. Важливу ролю в М. о. відіграла Лаврська іконописна майстерня. З 15 в. навчання мистецтва було охоплене системою цехів; з кін. 16 в. рисунків і малювання учили також у деяких братських школах. З пол. 18 в. кляси малювання заведено у Києво-Могилянській Академії, у Харківському Колеґіюмі (з 1768), а в першій пол. 19 в. в гімназії вищих наук у Ніжені, в Київ. Ун-ті та ін.

У пол. 19 в. на Україні виникли перші сер. приватні мист. школи — в Києві (1850 «Публічна живописна школа» Н. Буяльського), а потім в Одесі (1865), Харкові (1869; Малювальна школа М. Раєвської-Іванової) і — найвизначніша *Київ. Рисувальна Школа М. Мурашка* (1875—1901), перетворені пізніше на художні училища. Ці останні працювали під контролем Петербурзької Академії Мистецтв. Найвідомішими мист.-пром. школами на Центр. і Сх. Землях до 1914 р. були: Межигірська (1826–74 при *Межигірській фаянсовій фабриці*), Миргородська ім. М. Гоголя (з 1896 р.; на чолі її стояв О. *Сластіон*) і в Кам'янці Подільському (заснована 1905 р. М. *Розвадовським*). Мист.-пром. школи перев. були на утриманні земств, а навчання в них тривало 4 роки. У Галичині існували мист.-пром. школа сер. типу у Львові й кілька нижчих шкіл — різьбарська і килимарська у Косові, дерев'яних виробів у Яворові, ганчарська в Коломиї, мист. кераміки у Львові та ін.

Високу мист. освіту укр. мистці здобували тільки в чужих академіях мистецтв — насамперед в єдиній на сх. Европи Петербурзькій (з 1757; А. Лосенко, Д. Левицький, В. Боровиковський, Т. Шевченко й ін.), а також Краківській (з 1900, звідки вийшла група імпресіоністів-пейзажистів), у Паризькій (в 1910-их рр. М. Бойчук і його група), Римській, Віденській, Мюнхенській (М. Драк, В. Меллер), Берлінській та ін. Катедри історії мистецтва постали в ун-тах у Києві (Г. Павлуцький), Харкові, Одесі й Львові.

Тільки за укр. влади відкрито *Укр. Академію Мистецтв* (у грудні 1917 р.) і Архітектурний Ін-т (1918) у Києві, створено катедру мистецтва з відділом історії укр. мистецтва при ВУАН (О. Новицький) та перетворено Одеське Художнє Училище на високу школу. За сов. влади у 1922 р. Укр. Академію Мистецтв перетворено в Ін-т Пластичних Мистецтв, а в 1923 р. на *Київ. Держ. Художній* Ін-т з приєднанням до нього *Укр. Ін-ту Архітектури*. У кін. 1920-их рр. в УССР діяли високі мист. школи (художні ін-ти) в Києві, Одесі й Харкові (з 1927 р.) та низка мист.-пром. шкіл (у Кам'янці, Межигір'ї, Миргороді, Києві, Одесі, Харкові й ін.). При деяких ін-тах нар. освіти існували катедри мистецтва. Розвиток з 1917 р. М. о. сприяв вихованню нових кадрів мистців і мистецтвознавців. Але на поч. 1930-их рр. у зв'язку з розгромом українства й ди-

(Далі на 1556 стор.)

МИСТЕЦТВО УКРАЇНСЬКЕ

ХРОНОЛОГІЧНА ТАБЛИЦЯ*

Пояснення скорочень

амп. — ампір; арх. — архітект; бар. — барокко; буд. — будинок; вис. — виставка; віз. — візантійський; ґот. — ґотичний; дер. — дерев'яний; зам. — замок; ік. — ікона; кляс. — клясицизм; М. — мистецтво; ман. — манастир; мін. — мініятюра; моз. — мозаїка; пам. — пам'ятник; рен. — ренесанс; рок. — рококо; соб. — собор; скуль. — скульптура; ц. — церква.

СТАРОВІЗАНТІЙСЬКА ДОБА

(з кін. 10 — пол. 13 вв.)

Монументальне будівництво, різьба і малярство (мозаїка, фрески); ікони, мініятюри, ювелірство. Вплив Києва на М. теперішніх рос. і білор. земель. Занепад М. в Київ. державі з пол. 12 в. і його розвиток у Гал.-Волинській державі; романські впливи.

901-1000	Кін. 10 в.	*Десятинна ц. в Києві; моз. і фрески; різьблені саркофаги.
1001—1100	бл. 1036	*Спасо-Преображенський соб. у Чернігові; фрески (фраґменти).
	1037	*Золоті Ворота в Києві.
	1037—54	Соб. св. *Софії в Києві; моз. і фрески, плоскорізьби; саркофаг кн. Ярослава Мудрого.
	1056—57	Мін. *Остромирового євангелія.
	1060-і рр.	Соб. Дмитрівського, згодом *Михайлівського Золотоверхого ман. у Києві; моз. і фрески, плоскорізьби св. їздців.
	1070—88	Михайлівський соб. *Видубецького ман.
	1073	Мін. *Ізборника Святослава.
	1073—78	*Успенський соб. Києво-Печерського ман.; моз.
	1073—90	Постання іконописної майстерні в *Києво-Печерському ман
	1078—87	Мін. Кодексу кн. Ґертруди (Трірський псалтир).
	1090	Михайлівська ц. в Переяславі; моз., фрески.
	1098	Юр'єва (Михайлівська) божниця в *Острі; фрески.
	кін. 11 в.	Івано-Предтеченська хрещальня *Успенського соб. Києво-Печерського ман.
	кін. 11— поч. 12 в.	Палац Володимира Мономаха і ц. Спаса на Берестові в Києві. Діяльність іконописця Алімпія (†1134) у Києво-Печерському ман.

* Зіркою позначені архітектурні об'єкти, яким присвячено окремі гасла. Інколи це стосується й до осель та мистців.

1101—1200	1108	Троїцька надворітна ц. *Києво-Печерського ман.
	1108—13	Михайлівська ц. *Михайлівського Золотоверхого ман. в Києві.
	поч. 12. в.	Соб. св. *Івана в Перемишлі. Ік. Вишгородської Матері Божої (нині в Третьяковській ґалерії в Москві).
	1120—23	*Борисоглібський соб. у Чернігові; капітелі.
	1132—36	Соборна ц. *Успіння на Подолі в Києві.
	1146	Ц. *Кирилівського ман. в Києві; фрески.
	сер. 12 в.	Успенський соб. *Єлецького ман. в Чернігові.
	1153—57	Успенський соб. у Галичі.
	1160	*Успенський соб. у Володимирі Волинському.
	друга пол. 12 в.	*Іллі св. ц. в Чернігові.
	1183	*Трисвятительська ц. в Києві.
	1186	*Благовіщенський соб. у Чернігові; моз., фрески.
	12 в.	Ігорівська Богородиця — ік. в Києво-Печерському ман.
	бл. 1200	Ц. св. *Пантелеймона в Галичі; капітелі.
1201—1300	кін. 12— поч. 13 в.	*П'ятницька ц. в Чернігові, арх. П. *Милоніг (?). Ц. св. *Василя в Овручі, арх. П. Милоніг (?).
	1240—50-і рр.	Ц. св. Івана Золотоустого в Холмі, арх. і скульптор *Авдій.

ПЕРЕХОДОВА ДОБА

(пол. 13—15 вв.)

Від візантики до ґотики і ренесансу. Оборонне будівництво. У зах. обл. сліди ґотики в іконописі. Стінопис укр. майстрів на землях Польщі.

1201—1300	бл. 1288	Ік. Печерської (Свенської) Богоматері в Києво-Печерському ман.
	13 в.	Зам. у *Маковиці (Пряшівщина).
	кін. 13 в.	Оборонні вежі на Підляшші (Біла вежа в *Кам'янці Литовському) і б. Холма. Ц. св. *Миколая у Львові. *Онуфріївський ман. і ц. у Львові.
1301—1400	кін. 13— поч. 14 в.	Ц.-ротонди св. Миколая в *Горянах (Закарпаття), фрески, і св. Василя у Володимирі Волинському. *П'ятницька оборонна ц. у Львові.
	13—14 в.	Волинська ік. Божої Матері з Покровської ц. у Луцькому.
	13—16 вв.	Зам. у *Луцькому, *Хусті, *Хотині, *Крем'янці.
	1345—48	Ґенуезькі фортеці в *Судаку і *Теодосії в Криму (італ. арх.).
	1360—1493	Латинська катедра у *Львові (ґот.).
	1363—70	*Вірменська катедра у Львові, арх. Дорінґ; фрески, плоскорізьби.
	1397	293 мін. в Київ. (Спиридонієвому) псалтирі.
	14 в.	Ік. св. Юрія з с. Станилі (Галичина). Мін. Гал. євангелія.

1401—1500		
	14—15 в.	Зам. у *Мукачеві, *Меджибожі, Бучачі. Ґот. латинські катедри в Перемишлі й Бардієві.
	1418	Фрески каплиці св. Трійці в Люблині майстра *Андрія й ін.
	перша чверть 15 в.	Успенська ц. в Лужанах (Буковина); фрески.
	1438—52	Фортеця *Білгороду Дністровського, арх. Федорок.
	сер. 15 в.	Фрески укр. майстрів у катедрі в *Сандомирі й Колеґіяті у Вислиці (Польща).
	1470	Триптих Богородиці-Оранти в *Успенському соб. Києво-Печерського ман. Фрески укр. майстрів в Чеснохресній каплиці на Вавелі в *Кракові.
	1476	Покровська ц.-фортеця в *Сутківцях (Поділля).
	1497	Ік. Божої Матері з *Успенського соб. у Володимирі Волинському.
	15 в.	Зам. в *Ужгороді. Триконхова ц. св. Онуфрія в *Лаврові; фрески. Різьблена ік. св. Софії з Києва. Гал. ік. з Бусовиськ (Преображення), Далеви (св. Михаїл і Гавриїл), Красова (Одиґітрія) та ін.
	15—16 в.	Зам. в *Острозі і *Кам'янці Подільському. *Дерманський Троїцький ман. — фортеця. Ік. «Покладення до гробу» з с. Трушевич (Галичина).

ДОБА РЕНЕСАНСУ

(16 — пол. 17 вв.)

Поширення рен. будівництва (зокрема в містах); у церк. будівництві рен. набирає укр. прикмет. Зразки рен. в скульптурі (надгробки), декоративній різьбі, графіці і мін. Розквіт гал. ік. Найстаріші збережені дер. ц.

1501—1600		
	поч. 16 в.	Ік. св. Василія і Петра з Лисятич (Галичина).
	перша пол. 16 в.	Дер. ц. св. Духа в *Потеличі (Галичина); розпис.
	1534—54	Зам. Сєнявських у *Бережанах.
	сер. 16 в.	Зам. у Перемишлі. Гал. ік.: св. Юрія (нині в музеї в Ленінграді), архангела Михаїла з с. Ільника, св. Миколая з с. Макунева.
	1556—61	Мін. в *Пересопницькому євангелії.
	1557	Розпис Василіянської ц. в Супраслі на Білорусі (укр. майстрів).
	друга пол. 16 в.	Ік. «Преображення» з Яблонова (з мотивами укр. нар. вишивки).
	1573—78	Вежа Корнякта при *Успенській ц. у Львові, арх. П. Барбон († бл. 1588) і П. Римлянин († 1618).
	1574	Ґравюри у львівському Апостолі.
	1574—1636	Надгробок Сєнявських у замковій каплиці в Бережанах, І. Пфістера і Г. Горнста.
	1578	Каплиця *Трьох Святителів у Львові, арх. П. Красовський.
	1579	Надгробок кн. К. Острозького в *Успенському соб. Києво-Печерської Лаври. Ік. «Благовіщення» майстра Федуська з Самбора.

1501—1600	1580	*Корняктів дім у Львові, арх. П. Барбон. Дер. ц. в Суходолах (Волинь).
	1584—89	Зам. Острозьких у *Старому Селі б. Львова, арх. А. Прихильний (?).
	1598—1631	*Успенська ц. у Львові, арх. П. Римлянин, В. Купинос († бл. 1610) і А. Прихильний († 1641).
	16 в.	Оборонні — Успенська ц. в *Меджибожі і ґот.-рен. синагога в *Гусятині.
	кін. 16 в.	*Чорна кам'яниця у Львові, арх. П. Красовський.
	кін. 16— поч. 17 в.	Каплиця Камп'янів у Львові, арх. П. Римлянин.
	бл. 1600	Дер. ц. св. *Юра в Дрогобичі; розпис.
1601—1650	1603	Дер. ц. в с. Кліцькому (Галичина); декоративна різьба. Портрет Костянтина Корнякта невід. маляра.
	1604—09	Триконхова ц. св. Миколая в Бучачі.
	1606—30	Рен.-бар. костьол оо. Бернардинів у Львові, арх. П. Римлянин і А. Прихильний.
	1607—17	*Каплиця Боїмів у Львові, арх. Ґ. Шольц (?); скульптури, декоративні різьби.
	1619—20	Воздвиженська ц. в *Луцькому.
	1619—58	Дер. *Крехівський ман.-фортеця.
	1622	Дереворити до «Віршів» К. Саковича на смерть гетьмана П. Конашевича-Сагайдачного.
	1635	Портрет Варвари Лянґиш — М. Петрахновича (?) у Львові.
	1635—40	Зам. у *Підгірцях (Галичина), арх. Ґ. де Боплян (?) і А. де Аква (?).
	бл. 1636	Дер. ц. Воздвиження Чесного Хреста і дзвіниця в Дрогобичі; розпис, іконостас.
	1637	Ґравюри київ. Учительного євангелія невід. майстра.
	друга чверть 17 в.	Дім Острозьких у Ярославі. Фресковий портрет ігумена Красовського в ц. *Кирилівського ман. у Києві.
	1649	Іконостасні різьби ц. св. *П'ятниці у Львові і св. Духа в Рогатині.

ДОБА БАРОККО

(з пол. 17 — сер. 18 вв.)

Розквіт мистецтва в гетьманській державі. Укр. барокко в архітектурі, перебудови кн. споруд у рен.-бар. стилі (розпочаті митр. П. Могилою) і нові будови, перев. заходами гетьмана І. Мазепи, дальший розвиток дер. будівництва. Розвиток декоративної, зокрема іконостасної різьби з укр. елементами в орнаментиці. Монументальне малярство (розписи церков), іконопис з зах. впливами, розвиток портрету і ґраверства.

1650—1700	1653	Оборонна ц. св. Іллі в *Суботові. Покровська ц. в *Нискиничах (Волинь); надгробок Адама Кисіля.
	1661	Іконостас Миколаївської ц. в Бучачі.
	1667—79	Соб. *Троїцького ман. в Чернігові, арх. І. Баптист (†1700) і А. Зернікав (1652—94).

Період	Дата	Подія
1651—1700	1669—76	Іконостас Успенського соб. *Єлецького ман. в Чернігові.
	1671—76	Троїцький соб. *Густинського ман. (Чернігівщина).
	1672—1720	Діяльність ґравера О. Тарасевича.
	1680—90	Буд. Я. Лизогуба в Чернігові.
	1684—92	Преображенський соб. *Мгарського Спасо-Преображенського ман., арх. І. Баптист і А. Томашевський.
	1686	Ц. Успіння в с. Лютенці (Полтавщина).
	1688—1724	Діяльність ґравера Н. *Зубрицького.
	1689	*Покровський соб. у Харкові.
	1689—1709	Соб. Хрестовоздвиженського ман. у Полтаві; іконопис.
	1690—96	*Миколаївський (Військ.) соб. на Печерському в Києві, арх. Й. Старцев; іконостас С. Балики.
	1693	Портрет Лазаря Барановича — ґравера О. Тарасевича (†1720).
	1696—1701	Соб. св. Юрія (іконостас) і Трапезна ц. *Видубецького ман. в Києві.
	1697—99	Скварянський іконостас І. Рутковича.
	1698—1705	Іконостас *Манявського скиту — Й. Кондзелевича.
	1699	*Крехівський ман., дереворіз Д. Сінкевича.
	17 в.	Ік. Розп'яття з портретом переяславського полк. Л. Свічки.
	кін. 17— поч. 18 в.	Діяльність ґраверів І. Щирського († після 1714) і І. Мигури. Мідерит останнього на пошану І. Мазепи з зображенням ц. його фундації.
	1700	Ц. Воздвиження в Києво-Печерській Лаврі.
	1700—02	Борисоглібський колеґіюм у Чернігові.
1701—1750	1701—07	Дзвіниця соб. св. *Софії в Києві.
	1702	Ґравюри Л. Тарасевича (†1703) в Києво-Печерському Патерику (його ж портрет І. Мазепи).
	1703	Київ. Духовна Академія на Подолі, арх. Й. Старцев.
	1708	«Тезис», присвячений Київ. Академією І. Мазепі (з його портретом) — ґравера Д. Ґалаховського (†1709).
	1721—73	Буд. Києво-Печерської Лаври (т. зв. Ковнірський корпус), арх. С. Ковнір (1695–1786); митрополичий дім.
	1731—43	Ансамбль Колеґіюму в *Крем'янці (зах.-евр. бар.).
	1731—45	Лаврська дзвіниця в Києві (рок.), арх. Й. Шедель (1680—1752).
	1732	Ц. Преображення в *Сорочинцях (Полтавщина); іконостас.
	1737	Ґравюри до київ. вид. «Євангелія» і «Апостола» Г. Левицького-Носа (1697–1769), його ілюстрації до «Філософії Арістотелевої» (1745), «тезиси» на честь Р. Копи, І. Негребецького (1738), Р. Заборовського (1739), Д. Туптала (1752).
	1740-і рр.	Іконостас соб. *Троїцького ман. в Чернігові.
	1746—48	Брама *Заборовського в Києві, арх. Й. Шедель.

ДОБА РОКОКО І КЛЯСИЦИЗМУ

(сер. 18 — перша пол. 19 в.)

З пол. 18 в. поряд із запізнілим барокко-рококо — виступає клясицизм, який з кін. 18 в. стає панівним; з поч. 19 в. — його відміна — ампір. Ліквідація автономности України і переїзд укр. мистців до Петербурґу і Москви — послаблюють укр. мистецтво. Заборона рос. уряду будувати на Україні церкви в укр. стилі (1801) і поширення будівництва за шабльоновими урядовими проєктами. В малярстві з'являються початки реалізму (м. ін. Т. Шевченко).

1751—1800

1746—62	Соб. св. *Юра у Львові (рок.), арх. Б. Меретін (†1759), скуль. Й. Пінзеля.
1747	Іконостас у соб. св. Софії у Києві (рок.).
1747—53	*Андріївський соб. у Києві (рок.), за проєктом В. Растреллі (1700–71); рок. іконостас (1753—56) Г. і Д. Левицьких та О. Антропова (1716—95).
1748—49	Самсонів водограй над джерелом «Лева» на Подолі в Києві (рок.), арх. І. Григорович-Барський (1713—85).
1751	Ратуша в *Бучачі (рок.), арх. Б. Меретин; скуль. Й. Пінзеля.
1752—63	Соб. Різдва Богородиці в *Козельці (Чернігівщина), арх. А. Квасов та І. Григорович-Барський; іконостас.
1754—63	Дзвіниці на Дальніх і Ближніх Печерах *Києво-Печерської Лаври, арх. С. Ковнір.
1755	Портрет київ. міщанина І. Гудими невід. майстра.
сер. 18 в.	Дер. ц. Різдва Богородиці і дзвіниця в Ворохті. Портрети: Г. Гамалії, І. Забіли, полк. М. Миклашевського, С. і П. Сулимів, М. Милорадовича, ген. обозного Родзянки, Д. Єфремовича — невідомих майстрів. Численні нар. зображення козака-Мамая.
1761	Дер. Вознесенська ц. в с. Березній (Чернігівщина), майстер Панас Шолудько; іконостас.
1763	Дер. ц. св. *Миколая в с. Кривці (Бойківщина).
1769—70	«Зевс і Теміда», «Володимир і Рогніда» – картини А. Лосенка (1737—73).
1771—88	Д. Левицький (1735—1822) — керівник портретної кляси в Петербурзькій Академії Мистецтв; портрети П. Демидова, Д. Дідро, вихованок Смольного Ін-ту, М. Дякової, свого батька, автопортрет.
1771—91	Соб. Успіння *Почаївської Лаври (Волинь), за проєктом Г. Гофмана (рок.).
1772—73	А. Лосенко — ректор Петербурзької Академії Мистецтв; його «Прощання Гектора з Андромахою» і автопортрет.
1773—78	Дер. Троїцький соб. (Запор. катедра) у с. *Новоселиці (тепер Новомосковськ), майстер Яким Погребняк.
1778—86	Образи й іконостас для соб. св. *Юра у Львові; портрети Корняктів. — Л. Долинського (1750—1824).
1780-і рр.	Палаци в кляс. стилі на Чернігівщині: П. Завадовського в Ляличах, арх. Д. Кваренґі (1744—1817; розпис); К. Розумовського в Почепі, арх. О. Яновський, за проектом де ля Мота; М. Рум'янцева-Задунайського, згодом Тарновських у Качанівці. Діяльність В. Боровиковського (1757—1825) на Україні; з 1787 у Петербурзі; портрети П. Руденка, В. Капніста, І. Безбородька, Г. Державіна і ін., рел. твори в Казанському соб.
1799—1803	Палац Розумовського в Батурині (кляс.), арх. Ч. Камерон, (1730-і рр. — 1812); розпис.
кін. 18 в.	Маґістрат у Ніжені (кляс.).

1801—1850

1801	Заборона рос. уряду будувати на Україні церкви в укр. стилі.
1802—08	Колона на честь самоврядування Києва (амп.), арх. А. Меленський (1766—1833).
1805	Пам. Рум'янцеву-Задунайському в Києво-Печерській Лаврі — І. Мартоса (1752—1835).
1805—11	Ансамбль Круглої площі в Полтаві за типовим проєктом арх. А. Захарова (1761—1811).
1809	Соб. у Кременчуці (кляс.), арх. Д. Кваренґі.
1809—10	Ц.—ротонда на могилі Аскольда в Києві, арх. А. Меленський.
1824	Безбородьківський ліцей у *Ніжені (амп.), арх. А. Руска (1758—1822).
1827—28	Пам. герцоґові А. Рішельє в Одесі — І. Мартоса.
1829	Палац Ґалаґана в *Сокиринцях (Чернігівщина), арх. П. Дубровський (1783—?; амп.).
1835	Ратуша у Львові (амп.).
1837—42	Буд. Київ. Ун-ту і Ін-ту Благородних Дівиць у Києві (кляс.), арх. Б. Беретті (1781—1842).
1838—45	Т. Шевченко (1814—61) — в Академії Мистецтв у Петербурзі.
1840	Автопортрет Т. Шевченка.
1844—47	Офорти «Живописная Украина», акварель «Богданова церква в Суботові», портрети П. Куліша і Є. Кейкуатової — Т. Шевченка.

ДРУГА ПОЛ. 19 і ПОЧ. 20 СТОЛІТТЯ

В архітектурі поширений еклектизм — т. зв. віденський неоренесанс, віденська сецесія і франц. модерн.; в церк. будівництві на Центр. і Сх. Землях — рос. візантизм, на Зах. — псевдовізантизм. В скульптурі й малярстві поворот від академізму до реалізму і натуралізму; з кін. 19 в. — імпресіонізм. У 20 в. поч. відродження укр. стилю, зокрема в архітектурі; розвиток укр. побутового малярства, відродження графіки.

1851—1875

1853	Пам. св. Володимирові в Києві, проєкт В. Демут-Малиновського (1779—1846), постать Володимира — П. Клодта (1805—67).
1854—56	Буд. Ґалаґана в Лебединцях (Полтавщина), арх. Є. Червинський.
1856—57	«Казахський хлопець грається з кішкою», «Казахська дівчина», серія «Блудний син» і автопортрет — Т. Шевченка.
1860	Ілюстрації до повістей Марка-Вовчка — К. Трутовського (1826—93). Ґравюрний автопортрет Т. Шевченка.
1861—62	«Живописная Украина» — Л. Жемчужнікова (1828—1912).
1862—96	Володимирський соб. у Києві (рос. віз.), за проєктом І. Штрома (1823—87) і П. Спарро (1814—?), арх. О. Беретті (1816—95).
1863	«Тайна вечеря» — М. Ґе (1831—94), його ж портрет М. Костомарова (1870).
1864—73	Палата митр. в Чернівцях (мавр.-віз.), арх. Й. Главки (1832—1908).
1871—1923	Виставки т-ва *«Передвижників».

1851—75

1872—77	Буд. Політехніки у Львові (неорен.), арх. Ю. Захаревич (1837—98).
1875	«Чумацький шлях», «Степ» — А. Куїнджі (1842—1910).
1875—80	Сел. типи і автопортрет — П. Мартиновича (1856—1933).
1875—1901	*Київ. Рисувальна Школа М. Мурашка (1844—1909).

1876—1900

1879—88	Пам. Б. Хмельницькому в Києві — М. Микешина (1835—96).
1880—91	«Запорожці» І. Рєпіна (1844—1930).
1883—85	Ілюстрації до поеми «Гайдамаки» Т. Шевченка — О. Сластіона (1855—1933).
1883—87	Буд. опери в Одесі (неорен.), арх. Ф. Фельнер і Г. Гельмер.
1884	«Ранок» С. Васильківського (1854—1917), його ж «Козаки в степу» (1891), «Козача левада» (1893).
1886	«На Харківщині» П. Левченка (1856—1917); його ж «Глухомань», «Зима», «Похорон», «Пейзаж з рікою».
1887	«Мойсей» К. Устияновича (1839—1903). «Весілля на Україні» М. Бодаревського (1850—1921).
1890—1922	*Т-во Південнорос. Художників в Одесі.
1892—94	«Розп'яття» і автопортрет М. Ґе. «Свати», «Проводи рекрутів» М. Пимоненка (1862—1912); його ж «У похід» (1902), «Суперниці» (1909).
1897—1900	Іст. музей у Києві (кляс.) арх. В. Городецький (1863—1930).
1898	*Т-во для розвою руської штуки у Львові і перша його вис.
1899	Буд. нової біржі (тепер філармонія) в Одесі (неорен.), арх. О. Бернардацці (1831—1907).
1900	Портрети Л. Українки і М. Лисенка — І. Труша (1869—1941); його ж «Портрет дружини» (1905), «Дніпро під Києвом» (1910), «Гагілки». «Перший хлібороб» — скуль. Г. Кузневича (1871—1936). «На Дніпрі» В. Кричевського (1873—1952). Альбом «Укр. старовини» С. Васильківського і М. Самокиші (1860—1944).

1901—1910

1901	Ілюстрації до «Чорної Ради» М. Куліша — А. Ждахи-Смаглія (1855—1927). «Гість із Запоріжжя» Ф. Красицького (1873—1944).
1901—18	*Київ. художнє Училище.
1902—04	«Кафе», «На вулицях Парижу», «Парижанки» — О. Мурашка (1875—1919).
1902—05	Держ. банк у Києві (ранній рен.), арх. О. Кобелів (1860—1942) і О. Вербицький (1875—1958).
1903	Пам. І. Котляревському в Полтаві — Л. Позена (1849—1926); вис. укр. мистців під час його відкриття.
1903—06	Буд. Полтавського Земства, арх. В. Кричевський, розписи інтер'єру С. Васильківського.
1905	Заснування укр. Нац. Музею у Львові (фундатор митр. А. Шептицький). Вис. укр. артистів з Галичини й Наддніпрянщини в сальонах Лятура у Львові. «Артистичний Вісник» (ред. І. Труш).
1906	Троїцький соб. Почаївської Лаври (рос.-віз.), арх. О. Щусєв (1873—1949). Портретна скуль. В. Стефаника — М. Паращука (1878—1963), його ж скуль. Т. Шевченка (1912) і І. Франка (1913), пам. М. Драгоманову в Софії (1932).
1906—08	Буд. т-ва «Дністер», Акад. Дім, Нар. Гостинниця у Львові з елементами укр. нар. стилю, арх. І. Левинський (1851—1919).

1901—10	1907	Портрет М. Коцюбинського — М. Жука (*1883). Портрет Я. Станіславського — О. Мурашка; його ж «Карусель» (1908) і «Сел. родина» (1913). Журн. «У світі мистецтва» (Київ).
	1907—16	Т-во Київ. Художників.
1911—1920	1910	Перші мист. вис. О. *Архипенка (1887—1964) в Німеччині.
	1910—14	Журн. «Искусство в Южной России» (Київ).
	1911	«Автопортрет» О. Новаківського (1872—1935); його ж «Пробудження» (1912). Пам. кн. Ользі в Києві — І. Кавалерідзе (*1887). Проєкт пам. Т. Шевченкові в Києві — М. Гаврилка (1882—1920). Вис. мист. спадщини Т. Шевченка в Києві.
	1911—12	Перша укр. артистична вис. в Києві.
	1911—13	Буд. Пед. Музею в Києві, неокляс. (1917—18 рр. — Центр. Ради), арх. П. Альошин (*1881).
	1911—14	Ілюстрації до «Укр. нар. пісень» — А. Ждахи-Смаглія.
	1912	«Ярмарок у Полтаві» С. Васильківського. «В'їзд Богдана Хмельницького до Києва» М. Івасюка (1865—1930).
	1913	Буд. Мист. Школи (тепер Художній Ін-т) у Харкові (укр. модерн.), арх. К. Жуков (1874—1940).
	1914	Журн. «Сяйво» (Київ).
	1914—17	Діяльність групи мистців Укр. Січових Стрільців: О. Куриласа (1870—1951), І. Іванця (1893—1945?), О. Сорохтея (1889—1941), Л. Ґеца (*1896), Ю. Буцманюка (*1885).

1917—1960-і рр.

Розвиток мистецтва в роки укр. державности і до кін. 1920-их рр., відродження укр. стилю на основі укр. візантики, барокко і нар. мистецтва. Конструктивізм і монументальна скульптура. В малярстві школи М. Бойчука і О. Новаківського, в графіці — Ю. Нарбута. Розгром укр. мистецтва в УССР у 1930-их рр. і «соцреалізм», у 1940—50-их рр. сталінський псевдоклясицизм. Укр. мистецтво на еміґрації репрезентує всі сучасні мист. течії.

1911—1920	1914—19	12 картин О. Новаківського «Собор св. Юра» у Львові. Його ж «Мойсей» (1919), «Ярослав Осмомисл» (1930), «Довбуш» (1931).
	1917—18	Держ. герб та держ. печаті УНР — В. Кричевського. Грошові банкноти Укр. держави, поштові марки — Ю. Нарбута (1886—1920).
	1917—22	*Укр. Академія Мистецтв у Києві.
	1918	Укр. Ін-т Архітектури в Києві. Катедра історії укр. мистецтва при ВУАН (О. Новицький) у Києві.
	1919	Ілюстрації до «Енеїди» І. Котляревського і заставки до ж. «Мистецтво» — Ю. Нарбута.
	1919—23	Цикл акварель з Царгороду і Греції О. Грищенка (*1883).
1921—1930	1920—30	Відродження укр. емалю М. Дольницькою (*1894).
	1921—39	Книжна графіка П. Ковжуна (1896—1939).
	1922	*Київ. Художній Ін-т. «Начерк історії укр. мистецтва» М. Голубця (1892—1942).
	1922—31	*Гурток діячів укр. мистецтва у Львові.
	1922—32	Школа монументалістів М. Бойчука (1882—1939), гол. представники: І. Падалка, В. Седляр, О. Павленко, К. Гвоздик, О. Бізюків, Ю. Садиленко, М. Шехтман, Є. Холостенко.

1921—1930

1922—33	В. Меллер (1884—1962) — маляр-декоратор театру «Березіль».
1922—35	Мист. школа О. Новаківського у Львові.
1923	«Укр. Мистецтво» — Д. Антоновича.
1923—34	Одеський Художній Ін-т.
1923—44	*Студія Пластичних Мистецтв у Празі.
1924—29	Портрет Д. Вітовського, «Слово о полку Ігореві», вітражі для Успенської ц. у Львові — П. Холодного-старшого (1876—1930).
1925	Ілюстрації до творів В. Стефаника — В. Касіяна (*1896). Мист. оформлення опери «Сорочинський ярмарок», балету «Корсар» — А. Петрицького (1895—1964) у Харківській опері.
1925—27	Триптих «Життя» Ф. Кричевського (1880—1947).
1925—29	Буд. Держпрому в Харкові, арх. С. Серафимов, С. Кравець, М. Фельгер (конструктивізм).
1925—30	Буд. Лісоінженерного ін-ту в Голосієві, арх. Д. Дяченко (*1887—42).
1925—32	Мист. об'єднання в УССР: *АРМУ, *АХЧУ, *ОСМУ.
1927	Перша Всеукр. виставка художників Червоної України у Харкові.
1927—39	«Спокій», гурток укр. мистців у Варшаві.
1927—63	*Харківський Художній Ін-т.
1928—30	Участь укр. мистців з УССР на Б'єннале у Венеції.
1929	Фрески М. Бойчука в санаторії Хаджібеї в Одесі. Ілюстрації до творів Лесі Українки — О. Сахновської (1902—58). «В'їзд Богдана Хмельницького до Києва» М. Самокиші. «Укр. малярство XVII—XX ст.» Ф. Ернста (1891—1949).

1931—1940

1931—39	*АНУМ у Львові.
1932	Ліквідація усіх мист. об'єднань в УССР.
1932—35	ж. «Мистецтво» у Львові, ред. П. Ковжун.
1933	Вис. укр. графіки в Держ. Бібліотеці Мистецтва у Берліні. Пам. на могилі І. Франка у Львові — С. Литвиненка (1899—1964).
1933—35	Ц. св. Духа в *Михайлівцях (Пряшівщина), укр.-віз. модерн, арх. В. Січинський (1894—1962).
1934	«Ранок на Дніпрі» М. Бурачека (1871—1942); його ж «Яблуні в цвіту» (1936).
1934—35	Серія 63 іст. медальйонів В. Масютина (1884—1955).
1934—37	Журн. «Образотворче мистецтво» (Київ).
1935	Пам. Т. Шевченкові в Харкові М. Манізера (*1891). Цикл картин «Гуцульщина» О. Кульчицької (*1877).
1935—38	Буд. Верховної Ради УРСР у Києві (рос. кляс.), арх. В. Заболотний (1898—1962).
1938	Вис. укр. графіки в Римі.
1939	Пам'ятники Т. Шевченкові в Києві й Каневі — М. Манізера.
1940	Погрудні скульптури св. Володимира, Т. Шевченка і І. Франка в Парку Народів у Клівленді — О. Архипенка.

1941—1950

1941—43	П'ять вис. Спілки Праці Укр. Образотворчих Мистців у Львові.
1945	Академія Архітектури УРСР у Києві (з 1956 р. Академія Будівництва і архітектури УРСР).
1945—50	Типові твори соцреалізму в УРСР: «Молодий Шевченко в художника Брюллова» Г. Меліхова, «Господарі землі» О. Максименка, «Чорноморці» В. Пузиркова, «Хліб» Т. Яблонської, «Навіки з Москвою» М. Хмелька, «Відбудова Дніпрогесу» О. Пащенка.

1941—50

1947	Укр. мистці на міжнар. виставці в Нім. Нац. Музеї в Мюнхені: «Слава» — скуль. М. Мухина (1910—62), «Переміщені особи» — Я. Гніздовського (*1915), портрети М. Дмитренка (*1908).
1950	Ілюстрації до «Слова о полку Ігореві» Я. Гніздовського. Ілюстрації до «Укр. казок» Г. Мазепи (*1912).

1951—1960

1951—65	Церковні будови в ЗДА і Канаді у змодернізованому укр.-віз. і бар. стилях архітектів В. Січинського, Ю. Ястремського, А. Осадци, Ю. Ґреня, Р. Жука, В. Денеки. Монументальні розписи, вітражі, мозаїки, ікони М. Осінчука, П. Холодного, Ю. Буцманюка, М. Білинського, М. Дмитренка, І. Дикого, П. Андрусева, С. Гординського.
1951—57	Забудова Хрещатика в Києві (помпезний стиль), арх. О. Власов.
1952	Об'єднання Мистців Українців в Америці — *ОМУА.
1952—58	Павільйони Виставки передового досвіду в нар. госп-ві УРСР у Києві.
1954	Виставка образотворчого мистецтва УССР, присвячена 300-літтю «воз'єднання» України з Росією в Києві і виставка під час укр. декади в Москві з спеціяльно замовленими офіц. творами. З'їзд укр. мистців Канади й Америки й виставка в ґалерії мистецтва в Торонто. Монографія «Катедра св. Софії в Києві» О. Повстенка, Нью-Йорк.
1955	Мист. оформлення опер «Богдан Хмельницький» і «Тарас Бульба» в Києві — А. Петрицького.
1956	Кінець культу Сталіна в мистецтві УССР, вилучення творів з його зображенням з музеїв і видань. «Історія укр. мистецтва. Архітектура» (т. І) В. Січинського, Нью-Йорк.
1957	Мист. виставка в Києві, з приводу 40-ліття Жовтневої Революції. «Нарис історії архітектури УРСР», Київ.
1960	Вис. укр. мистецтва в Музеї Ун-ту Вейн у Детройті (78 мистців). Автомонографія О. Архипенка «П'ятдесять творчих років».

1961—1965

1961	Пам. Т. Шевченкові у Вінніпеґу — А. Дарагана (*1897), Пам. Лесі Українці в Парку народів у Клівленді — М. Черешньовського (*1911).
1961—63	«Мист. спадщина Т. Шевченка», вид. АН УРСР у Києві (ред. В. Касіян).
1962	В УССР, побіч соцреалізму, поч. деякої модернізації, передусім у графіці. На Україні і на еміґрації приплив мист. молоді.
1963	Республіканська художня виставка в Києві.
1964	Пам'ятники Т. Шевченкові у Вашінґтоні — Л. Молодожанина (*1915) і в Москві — М. Грицюка, Ю. Сінкевича і А. Фуженка. Пам. І. Франкові у Львові — В. Борисенка, Д. Крвавича, Є. Миська, В. Одрехівського, Я. Чайки і арх. А. Шуляра. Пам. загиблим у Ґмінді (Австрія) — Г. Крука (*1911). Ювілейна виставка в Києві до 150-ліття народження Т. Шевченка.

С. Гординський

рективами пристосувати шкільництво до задоволення потреб виробництва почався занепад М. о. на Україні. Одеський Художній Ін-т перетворено на сер. школу, зменшено ч. відділів у Київ., скасовано найкращі мист.-пром. школи в Кам'янці та в Межигір'ї, процес навчання піддано суворому контролеві партії, велику частину мистців-педагогів репресовано.

На Зах. Україні були катедри мистецтва у Львівському Ун-ті й у Гр.-Кат. Богословській Академії (1928—44; В. Залозецький, І. Свєнціцький). У 1922—35 рр. у Львові діяла, підтримувана митр. А. Шептицьким, Мист. Школа О. *Новаківського.* Школу іконописання провадили монахи Студити в Уневі. Під час нім. окупації існувала недовгий час у Львові Вища Укр. Образотворча Студія (ректор В. Кричевський).

На еміґрації у 1923—44 рр. діяла висока мист. школа в Празі — *Укр. Студія Пластичних Мистецтв,* заснована з ініціятиви Д. Антоновича. Катедри історії укр. мистецтва були в УВУ (Д. Антонович) і в Укр. Пед. Ін-ті ім. М. Драгоманова (В. Січинський).

Сучасний стан М. о. в УССР такий: єдиною мист. школою вищого типу є *Київ. Держ. Художній Ін-т;* при ін-ті існує сер. мист.-пром. школа з 11-річним навчанням. Вищими мист.-пром. школами є Львівський Держ. Ін-т прикладного та декоративного мистецтва, створений на базі кол. мист.-пром. школи, та Харківський Держ. Художньо-Пром. Ін-т, посталий на базі Харківського Художнього Ін-ту. Катедра мистецтвознавства існує тільки в Київ. Худож. Ін-ті. Нема на Україні академії мистецтв. Як і давніше, вона існує лише в Росії, з 1947 р. п .н. Академія Художеств СССР у Москві, яка є і високою наук. установою і готує мистців вищої кваліфікації. Школами сер. типу з 5-річним навчанням, до яких приймають осіб, які закінчили неповну сер. школу, є 5 мист. (в Дніпропетровському, Луганському, Одесі, Симферополі й Харкові) і 4 училища прикладного мистецтва (у Вижниці, Косові, Львові, Ужгороді) та мист.-пром. технікум у Києві; вони готують фахівців сер. кваліфікації, м. ін. викладачів малювання та креслення в сер. школах. Для підготовки кваліфікованих робітників прикладного і декоративного мистецтва існують мист. ремісничі училища з 3-річним навчанням. Для талановитих в ділянці мистецтва дітей, які навчаються в сер.-освітніх школах створено у 1950-их рр. додаткові 4-річні дитячі мист. школи (1962 р. — 18 шкіл з 2 323 учнями).

На еміґрації мист. школи і студії були з 1945 р. в переселенчих таборах у Німеччині, гол. у Карлсфельді й Берхтесґадені (Е. Козак, С. Литвиненко, М. Анастазієвський, М. Гоцій та ін.); з 1950-их рр. у ЗДА і Канаді (Укр. Мист. Студія у Філядельфії, з 1953 р. дир. П. Меґик, школи М. Радиша, Л. Кузьми в Нью-Йорку, П. Сидоренка в Торонто, К. Антонович у Вінніпеґу та ін.). До пол. 1950-их рр. в Нью-Йорку свою школу мав О. Архипенко. *С. Гординський*

«Мистецька Трибуна», ілюстрований двотижневик, орган Всеукр. Комітету Робітників Мистецтва, виходив у Харкові в 1930—31 рр. (33 чч.); співр. Л. Курбас, О. Довженко, А. Петрицький, В. Василько, Д. Грудина та ін.

Мистецький Український Рух, див. *МУР.*

Миськів Павло, світське ім'я Петро; (*1911), василіянин, церк. діяч у Галичині й Празі, з 1946 р. у Римі; у 1953—63 рр. протоархимандрит ЧСВВ, з 1963 р. заступник протоархимандрита.

о. П. Миськів

Мито, заг. назва поборів від перевозу товарів через кордони певних територій, а також за користування шляхами, мостами, портовими й ринковими спорудами тощо. Спочатку М. було гол. чином джерелом прибутків держави, а в новіші часи — засобом вирівнювання коштів та цін для охорони від чужоземної конкуренції. Перші вістки про М. на Україні належать до 9 в. Про М. згадується в договорах України-Руси з Візантією 10 в. За лит.-поль. доби існувала досить складна система М. Властиво М. були різноманітні торг. оплати, держ., гром. (світські й церк.) й приватні (правні й безправні), а пограничне М., пов'язане з закордонним торгом, називалося цлом. Пограничне М. стягала держава або безпосередньо через своїх урядовців (зокрема митників), або віддаючи митні комори в оренду великим підприємцям. Струнккішу систему М. мала Коз.-Гетьманська держава 17—18 вв. Починаючи від Б. Хмельницького, держ. скарб (безпосередньо через військ. екзактора або через відкупників-орендарів) збирав пограничне М. — «індукту» (довізне) й «евекту» (вивізне). Універсал Б. Хмельницького 28. 4. 1654 встановлював держ. М. на чужоземні товари й доручав збирання його окремому дозорцеві *Астаматієві.* Але гетьманський уряд іноді звільняв від М. купців місц. (українців і чужинців, зокрема греків) і закордонних.

Б. Хмельницький дбав також про звільнення укр. торгу від митних оплат за кордоном (проєкт торг. договору з Туреччиною на поч. 1650-их рр.). Внутр. М. стягали або держава, або з дозволу уряду різні громади (міста, манастирі тощо). Приватне М. на Гетьманщині було досить винятковим явищем. Ця система з тими чи тими змінами існувала до пол. 18 в. Починаючи від Петра І, рос. уряд, використовуючи М. як один із засобів своєї колоніяльної політики на Україні, вніс низку суворих змін у митну систему Гетьманщини. 1754 р. був скасований митний кордон між Україною й Росією і Україна втратила свою митну автономію.

Рос. тариф 1767 р. цілком забороняв увіз з-за кордону тих товарів, що вироблялися на території Рос. Імперії, а отже й на Україні, а на решту імпорту накладав дуже високі М. У 1850 й 1857 р. митні тарифи були значно знижені, і це сприяло надходженню на Україну різних товарів з Европи, але поруч з цим конкуренція, особливо нім., знищила цілий ряд молодих пром. підприємств на Україні. З 1877 р. рос. уряд повернувся до політики протекціонізму. Митні побори відтоді й до самої революції весь час зростали, досягаючи 33—100 відсотків від ціни. Ця політика певною мірою вийшла на користь швидкому зростанню пром-сти на Україні за цей час.

У 1918 р. в гетьманській державі митний кордон між Україною й Росією був відновлений. Так само уряд УССР в першій пол. 1919 р. офіц. вважав, що митний кордон між Україною й РСФСР існує. Пізніше він знову зник.

В СССР, не зважаючи на держ. монополію зовн. торгівлі, імпорт також оподатковується М. Особливо високе М. на споживчі товари (від 7 до 40 відсотків). На засоби виробництва М. майже немає. *О. Оглоблин, В. Голубничий*

Митрак Олександер (1837—1913), закарп. письм., етнограф і лексикограф, гр.-кат. свящ.; писав нар. мовою елегійні й патріотичні вірші, язичієм — нариси з життя закарп. села («Путевые впечатленія на Верховинѣ», «Русскій народ», «Свобода угорскихъ русиновъ» та ін.), друковані перев. в гал. газ. «Слово»,

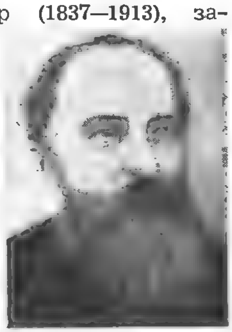

о. О. Митрак

в ужгородському «Листку» і «Карпаті»; зібрані ним нар. пісні частково вміщені у зб. Я. Головацького («Народные песни Галицкой й Угорской Руси»). На підставі рос. словників Даля і Павловського склав «Русско-мадьярский словарь» (S. Mitrák: „Orosz-magyar szótár"; бл. 70 000 слів, 1881); крім низки ц.-с. виразів, цей словник включає понад 1000 окремо відмічених сер.-закарп. діялектизмів, поданих гол. о. Іваном Сільваєм; підготований М. «Мадьярско-русский словарь» надрукований в Ужгороді 1922 р.

Митрополит (грец. *μητροπολίτης*, латинське metropolita), у сх.-рим. імперії єпископ гол. м. провінції, що, крім своєї епархії, мав ще деяку владу над ін. єп. цієї провінції. Титул М. досі зберігся у сх. і зах. Церквах; у латинській Церкві це тепер лише почесний титул, в сх. — М. має більше прав, якщо він є поза патріярхією; ці права мінялися впродовж століть залежно від церк.-політ. обставин. Так було й на Україні.

Від прийняття християнства М. для України-Руси були київ. М., які перебували в юрисдикції царгородських патріярхів. В дотат. добу М., за винятком Іларіона і Клима Смолятича (обох українців), призначав царгородський патріярх, хоч це суперечило звичаям сх. Церкви, за якими патріярхові належало лише затвердження кандидата, обраного на місці, в церк. області. Церк. залежність київ. М. від патріярха обмежувалась актами вищого канонічного порядку та церковної політики (див. ближче *Київська митрополія*), так що можна говорити про фактичну автокефалію київ. митрополії.

Права й авторитет М. були означені апостольськими правилами, грец. номоканоном і уставами руських кн. (св. Володимира та Ярослава Мудрого). М., що у своїй епархії мав усі права епархіяльного *єпископа*, скликав єп. своєї митрополії на собори, головував на них і стежив за виконанням їх ухвал, дбав про призначення єп. на вакантні катедри (київ. митрополія перед тат. навалою об'єднувала 16 епархій), затверджував і висвячував кандидатів на єп., доглядав за виконанням церк. постанов у єпископіях своєї митрополії, візитував їх, приймав скарги на єп., судив на єпископських судах, а при потребі й усував їх. М. мав навіть судовласть над деякими цивільними справами (поступово її обмежено). М. репрезентували церкву перед вищою світською владою і мали великий вплив на всі держ. справи як дорадники кн., а в часи тат. лихоліття були оборонцями населення перед тат. ханами.

Занепад Київ. держави й зруйнування Києва татарами були причиною, що київ. М. з другої пол. 13 в. перенесли свій осідок на Московщину. Тому у 14—15 вв. на деякий час постали дві нові митрополії

— для Гал.-Волинської (*Гал. митрополія*) й Лит. (*Лит. митрополія*) держав. М. з осідком у Москві й у Литві титулувалися далі «М. київ. і всієї Руси». У 1461 р. остаточно оформилася моск. митрополія (з 1589 р. патріярхія), яка припинила зв'язки з Царгородом, а укр.-білор. землі залишилися в складі київ. митрополії.

В поль.-лит. державі права М. обмежували як поль. королі чи В. лит. кн., так і патріярхи (від них узалежнено деякі братства — ставропігії — й деякі манастирі). М. обирав тепер собор єпископів з участю кн. та духовенства, пізніше затверджував В. кн. чи король. У 1475—97 рр. М. обирали руські вельможі й клир. 1498 р. з призначення В. кн. Олександра (а не вибором на соборі) М. став Йосиф Болгаринович. Це був перший вияв права *патронату*, що ставило ієрархію в особливу залежність від світської влади. Затвердження (благословення) патріярха стало лише формальністю.

Після Берестейської унії 1596 р. недовгий час існувала тільки одна київ. митрополія з'єднана з Римом (кат.), з відновленням правос. митрополії 1620 р. діяли дві — правос. і кат. — київ. митрополії. Правос. М. обирали тоді на зібранні свящ., гетьмана і коз. старшини (але, напр., Петра Могилу обрали правос. посли на варшавському соймі 1632 р., король Володислав IV затвердив цей вибір), а патріярх благословляв обраних. З зростанням впливів Московщини київ. правос. М. швидко втратили свої права й привілеї. 1686 р. їх підпорядковано моск. патріярхові; 1688 р. їм віднято титул «і всієї Росії» та наказано титулуватися «київ., гал. і Малия Росії», з 1721 р. київ. М. були призначувані Святішим Синодом і втратили формально права обл. М., у 1722—43 рр. їм навіть відібрано титул М., з 1770 р. заборонено в титулі вживати слова «і Малия Росії». Таким чином М. фактично зведено до стану єпархіяльних архиєреїв. Проте ще у 18 в. київ. М. (крім одного румуна) були українці; у 19 в. — перев. росіяни.

Після революції 1917 р. єпархіяльні з'їзди домагалися відокремити укр. єпархії від моск. церк. адміністрації й відновити давні права київ. М. Укр. уряд 1918 р. проголосив, що церква має бути автокефальна під зверхністю київ. М., що й ствердив законом у 1919 р. Події перешкодили здійсненню цієї автокефалії. 1921 р. моск. патріярх утворив свій укр. екзархат на чолі з М., що не мав особливих прав. Одночасно укр. нац.-церк. кола створили окрему *УАПЦ* (діяла у 1921—36 рр.), очолену київ. М. (перший В. Липківський), активність якого однак постійно була обмежувана переслідуваннями сов. влади. Тоді існувала також Укр. Синодальна (*Обновленська*) Церква, очолена теж М. Ці М. діяли одночасно й перев. не визнавали один одного, а їхні Церкви перетривали тільки до 1937 р. Особливі закиди канонічного порядку висувалися проти УАПЦ і її М.

По другій світовій війні на Україні є призначений моск. патріярхом екзарх України, що має титул М. київ. і гал., але насправді має права лише звичайного єп. Натомість УАПЦ існує далі на еміграції і має трьох М., які очолюють УАПЦ в Европі, *Укр. Правос. Церкву в ЗДА* й *Укр. Гр.-Правос. Церкву в Канаді;* титул М. має також голова *Укр. Правос. Церкви в Америці,* призначений царгородським патріярхом. Спосіб обирання цих М. — різний.

На укр. землях у новіші часи діяли ще ін. правос. М. Так для правос. Буковини 1873 р. була утворена автокефальна бук.-далматська митрополія з осідком у Чернівцях. М. іменував австр. цісар; за рум. окупації він підпорядковувався рум. патріярхові. Правос. Автокефальна Церква у Польщі з 1922 р. мала свого М., висуненого поль. урядом і затвердженого Царгородом.

Київ. кат. М. після Берестейської унії мали на основі булі папи Климента VIII Decet Romanum Pontificem з 1596 ті самі права, що київ. М. у царгородській юрисдикції. Їх обирали безпосередньо на зборах єп. та василіянських протоархимандритів, рекомендував — король, а затверджував — Рим. (Тільки Іпатія Потія та А. Селяву затвердив Рим винятково без вибору їх єпископами). З переходом укр.-білор. земель під Росію права М. були сильно обмежені, а 1838 р. остаточно скасовані.

У відновленій 1807 р. гал. митрополії М. мали права київ. М., які папа Пій VII підтвердив булею «In Universalis Ecclesiae regimine», але ці права поступово обмежували австр. уряд, Римська Курія, а почасти самі М., так що їм залишився тільки титул з деякими почестями та право приймати апеляції, як це здавна є в латинській церкві. Теперішній гал. М. Й. Сліпий є екзархом України і (з 1963) верховним архиєп.

1956 р. титул М. надано архиєп. вінніпезькому (Канада), 1958 р. — філядельфійському (ЗДА).

Література: Грушевський М. Історія України-Руси, т. V, Л. 1905; Петрушевич А. Авторитет, права і привілеї митрополита в єрархії греко-руської Церкви від початку аж до наших часів. ж. Нива. Л. 1933; Лотоцький О. Автокефалія, I—II. В. 1935; Власовський І. Нарис історії Укр. Автокефальної Церкви I—IV. Нью-Йорк 1955—61; Стасів М. Metropolia Haliciensis. Рим 1960; Patrylo I Archiepiscopi-Metropolitani Kievo-Halicienses. Рим 1962; Lozowei P. De Metropolitarum Kioviensium potestate (988—1596). Рим 1962; Полонська-Василенко Н. Іст. підвалини УАПЦ. Рим 1964.

В. Ленцик

Митрополія, див. *Митрополит.*

Митропольський Юрій (* 1917), математик родом з Полтавщини, д. чл. АН УРСР (з 1961), з 1953 — зав. відділом Ін-ту Математики АН УРСР, з 1958 — його дир., з 1961 гол. Бюра відділу фіз.-матем. наук. Основні праці М. стосуються матем. фізики, зокрема теорії нелінійних коливальних процесів.

Митрофанов Сила († 1772), лікар, навчався в Києво-Могилянській Академії та в школах при Моск. і Петербурзькому ген. шпиталях, 1765 р. захистив докторську дисертацію в Лейденському Ун-ті; з 1770 р. як гол. лікар Київ. військ. шпиталю провадив боротьбу з чумою на Поділлі, на яку й помер; праця про спонтанний пневмоторакс й ін.

Митура Олександер, автор панегірика на честь Є. Плетенецького «Вѣзерунокъ цнотъ...» (1618), перевиданого В. Перетцом 1909 р.

Митуса (Дмитро), співак при дворі перемиського владики, що згадується в Гал.-Волинському Літописі під 1241 р. Про М. склав поему М. Костомаров («Співець Митуса»).

«Митуса», літ.-мист. місячник молодої ґенерації письм.-символістів, перев. з рядів УСС, виходив у Львові 1922 р.; ред. В. Бобинський, Р. Купчинський і П. Ковжун (вийшли 4 чч.).

Митюков (Митюк) Каленик (1823—85), вчений правник, із старого київ. міщанського роду; проф. рим. права (1846—81) і ректор (1865) Київ. Ун-ту; один із засновників Київ. Юридичного Т-ва (1877) й довгий час його гол. Гол. праця: «Курс римского права» (1884).

Архангел Михаїл, ікона з с. Ільника (пол. 16 в.)

Михаїл, св. архангел і архистратиг, як у старозавітній, так і в христ. традиції — переможець сатани. Він посідає визначне місце у староукр. письменстві (переклади, запозичені мотиви) як той, що виганяє збунтованих ангелів, змагається з сатаною вогненним мечем (з таким мечем св. М. звич. виображують на іконах), супроводить Богородицю у «Хожденії по муках», а згідно з гуцульською колядою — «св. М. рай запирає, рай запирає, пекло втворяє». У Гал.-Волинському літописі (13 в.) згадується про поміч св. М. Чимало церков і манастирів на Україні (зокрема київ. Золотоверхий і Видубецький) були присвячені св. М. (річне свято його 8 листопада ст. ст.). Ім'я М. (Михайло) поширене на Україні з давніх часів (імена князів, митр. тощо) й дуже популярне в укр. героїчному епосі, зокрема в билинах київ. й гал.-волинського циклу (Михайло Поток, Михайло Козарин, Михайло Ігнатович) та в старій укр. леґенді про Михайлика й Золоті Ворота в Києві. Про традиційний культ св. М. на Україні свідчать його виображення на гербах князів (печатки Мономаховичів), земель і міст (зокрема Київ. воєводство, Київ. губ., Київ), на церк. і військ. прапорах, у родовій геральдиці тощо, а також укр. топоніміка. Г. Сковорода написав трактат «Брань архистратига М. со сатаною» (1783). Світлий і грізний образ св. М. відбився і в укр. образотворчому мистецтві (В. Боровиковський).

Михаїл I († 998?), за церк. традицією, перший митр. київський, грек, прибув до Києва з Царгороду; був похований у Десятинній церкві, 1730 мощі його перенесено до Києво-Печерської Лаври. Канонізований правос. церквою.

Михаїл II, київський митр. 1130—45, грек; в наслідок конфлікту з В. кн. Всеволодом Ольговичем покинув митрополію й виїхав до Царгороду.

Михаїл Єрмаков (1862—1929), рос. церк. діяч родом з Петербурзької губ., закінчив Київ. Духовну Академію, у 1890-их рр. ректор Волинської Духовної Семінарії, 1899 р. хіротонізований на єп. Новгород-Сіверського, з 1912 р. архиєп. гродненський і берестейський, чл. Святійшого Синоду, з 1921 р. митр. київ. (Рос. Правос. Церкви) і патріярший екзарх України, з 1923 р. ув'язнений большевиками, а у 1925—27 рр. виселений поза межі УРСР. З 1927 р. підтримував церк. лінію патріяршого містоблюстителя митр. *Сергія* та входив до складу Патріяршого Синоду; під час свого перебування в Києві очолював боротьбу проти Укр. Автокефальної Правос. Церкви та «Живої» *(Синодальної)* Церкви.

Михаїл (світське ім'я Матей) **Копистенський** († 1610), з перемиської шляхти, з 1591 р. єп. перемиський; 1596 р. не приєднався до унії з Римом і не тільки затримав у православії перемиську епархію, але й допомагав іншим правос. епархіям, висвячуючи для них свящ. Відомий його лист на з'їзд опозиційної шляхти (рокошан) у Любліні (1606), у якому М. описує переслідування православних.

Михаїл Хороший (*1883), архиєп. УАПЦ родом з Київщини; закінчив Ки-

їв. Духовну Семінарію та Іст.-Філол. фак. Київ. Ун-ту, з 1920 свящ., 1942 хіротонізований у Києві, 1943 архиєп. Миколаївський, з 1944 на еміґрації в Німеччині й Бельгії, з 1951 очолює сх.-кан. епархію Укр. Гр.-Правос. Церкви з осідком у Торонто. Написав «Поширений катехизис Правос. Церкви» (1946), «Пояснення трудних місць в евангелії від Іоана», «Світова епопея» 3 тт. (1953—56) — віршований твір для молоді; муз. твори: Вечірня, Утреня і Літургія, Ораторія на текст «Музи» Т. Шевченка та ін.

Михаїл Хороший

Михайленко Андрій (*1909), проф. електро-інженерії Саскачеванського Ун-ту; укр. гром. і церк. діяч, чл. екзекутиви Союзу Укр. Самостійників.

Михайленко Петро (* 1914) юрист, проф. карного права Львівського ун-ту (1946—56), згодом старший наук. співр. сектора держави і права АН УРСР, з 1960 — заступник начальника Вищої школи МВС УРСР. Праці з ділянки сов. карного права, серед ін. «Нариси з іст. кримінального законодавства Укр. РСР» (ч. 1, 1959).

Михайличенко Гнат (1892—1919) письм. і політ. діяч родом з Курщини, ідеолог лівого крила Укр. ком. партії (боротьбістів), чл. Центр. Ради від УПСР, у 1919 р. короткочасно нар. комісар освіти УССР; розстріляний денікінцями. Літ. спадщина М. невелика: кілька поезій у прозі, новелі («Повія», «Місто», «Дівча», «Тюрма» та ін.) і найгол. твір, що стоїть на межі лірики й прози, — «Блакитний роман». Для всієї творчости М. прикметне намагання поєднати рев. ком. ідеологію з розв'язанням укр. нац. питання. Останнє було причиною того, що большевики, визнавши спочатку М. фундатором сов. літератури на Україні, пізніше вилучили твори М. з ужитку, залишивши його під забороною й по смерті Сталіна.

Г. Михайличенко

Михайлів Леонид (1884—?), політ діяч, чл. УСДРП; за Центр. Ради в березні-квітні 1918 очолював мін-во праці; з 1919 заступник гол. дипломатичної місії УНР у Польщі; з 1921 на Волині, де працював у Луцькому в Українбанку; 1939 вивезений большевиками, дальша доля невідома.

Михайлів Юхим (1885—1935), маляр-символіст родом з Херсонщини; студіював прикладне мистецтво в Строґановському училищі (1902—06) і малярство в Училищі живопису у В. Серова (1906—10) у Москві. З 1918 р. М. у Києві — активний чл. багатьох гром установ, керівник Мист.-пром. школи, гол. Муз. Т-ва ім. Леонтовича, чл. УХЧУ й ін.; 1935 засланий до Котласу, де й помер. Творчість М. в основному концентрувалася довкола трьох тем: нац. ренесансу (триптих «Україна», «Музика зір», «Поезія ночі»), сюжетів з минулого України («До богині Лади», «Творець Бога», «Мусянжовий вік», «Кам'яні баби», «Сковорода», «Булава», «Чайка», «Сум Ярославни») і мотивів смерти («Ой чого ти почорніло, зеленеє поле», «За завісою життя», «Прометей»). Праці з етнографії («Ткачування на Україні», 1919, «Гончарна кераміка на Україні», 1921), мистецтвознавства і літературознавства (біографічно-критичні монографії про О. Мурашка, М. Жука, Л. Позена; ред. і вступ до «Співомовок» С. Руданського); вірші в журн. 1910—17 рр., переклади.

Ю. Михайлів

Михайлівка (V–20), с. м. т. в Донбасі, Ровенківського р-ну Луганської обл., 8 000 меш. (1959); кам'яновугільні шахти.

Михайлівка (VI–16), с. на Приозівській низовині, р. ц. Запор. обл., 14 000 меш. (1959); харч. пром-сть.

Михайлівка, с. Ново-Воронцівського р-ну Херсонської обл.; тут було досліджуване у 1952—55 рр. велике поселення ранньої бронзової доби осілих хліборобів та скотарів, в якому в широких маштабах було використано камінь для різноманітних госп. потреб (житлові споруди, оборонні мури). При цьому виявлено багато виробів з кременю, каменю, міді та бронзи, частина яких була імпортована з Кавказу й Семигороду. Досліджено також ряд одночасних поховань так зв. *ямної культури*.

Михайлівська цілина, відділ *Укр. державного степового заповідника АН*

УРСР, розташований на Слобожанщині у Лебединському р-ні Сумської обл., площа 202 га. Як заповідник місц. значення заснований 1928, з 1951 переданий АН УРСР, з 1961 в складі Укр. держ. степ. заповідника АН УРСР. М. ц. є н.-д. базою Ін-ту Ботаніки АН УРСР; рослинність М. ц. характеристична для півн. лучних степів.

Михайлівський Золотоверхий манастир, чоловічий манастир у Києві, заснований у 1050-их рр. кн. Із'яславом-Дмитром Ярославичем як Дмитрівський манастир, з соборним храмом св. Дмитра Солунського. Син його, Святополк-Михайло, збудував там 1108 р. церкву архистратига Михаїла з позолоченими банями, прозвану Золотоверхою. В часи татарщини Михайлівську церкву зруйновано, а манастир перестав існувати. По відновленні манастиря (16 в.) назва Михайлівської церкви була перенесена

Михайлівський Золотоверхий манастир з 11 в. (фото 1930)

на Дмитрівську церкву і на весь манастир. Гол. святощі М. З. м. — мощі великомучениці Варвари, за переказом привезені з Візантії в 11 в. (тепер — в Андріївському соборі в Києві). М. З. м. був надзвичайно шанований і популярний в народі до останніх часів. Гетьмани, старшина і моск. царі щедро обдаровували й прикрашали його.

М. З. м., що в 19—20 вв. мав бл. 240 ченців і послушників, був резиденцією еп. чигиринського, першого вікарія київ. митрополії, при манастирі була дяківська школа. Архиєрейський хор дав багато для культури хорового співу на Україні; в ньому працювали композитори К. Стеценко, Я. Яциневич та ін.

Соборна церква М. З. м., збудована 1054—57 рр. кн. Із'яславом на 3 нави, в середині була багато прикрашена мозаїками й фресками роботи київ. майстрів (в тому ч., можливо, Аліпія Печерського), і тому мала особливу іст.-мист. вартість. Вона не раз була пошкоджена в 13—16 вв.; відбудована золотоверхою й прикрашена в стилі барокко, була перебудована в кін. 17 — на поч. 18 вв., при чому фрески були затинковані. Частину фресок відкрито в кін. 19 в., але більшість їх лишилася не дослідженою під тинком.

За сов. влади М. З. м. закрито і всі цінні речі конфісковано, а в 1934—36 рр. його зруйновано. Найкращі мозаїки й уже розчищені фрески забрано до Держ. Третьяковської ґалерії у Москві, як зразки «давнього російського мистецтва», не розчищені загинули.

В. Павловський

Михайлівці (словацьке Michajlovce, V—2), м. в півд.-сх. Словаччині, 10 000 меш., частину яких складають т. зв. сотаки, пословачені українці, за віровизнанням до 1950 р. гр.-католики; в М. був редемптористський манастир сх. обряду (велика церква, збудована 1933 р. В. Січинським); тепер осідок правос. єпископа.

Церква св. Духа в Михайлівцях, арх. В. Січинський

Михайло Всеволодович († 1246), чернігівський кн., син *Всеволода Чермного* з родини Ольговичів; учасник першої битви укр. військ з татарами над р. *Калкою* (1223). По смерті *Мстислава Удатного* гал. (1228) заявив претенсії на гал. князівство, розпочавши довголітній конфлікт з Данилом і Васильком Романовичами, під час якого зайняв на деякий час Галич і Київ, що належав Даниловому союзникові *Володимирові Рюриковичу.* 1239 перед наїздом татар виїхав на Угорщину; після повороту на короткий час зайняв Київ, а потім повернувся у Чернігів. 1246 р. їздив до хана *Батия,* щоб одержати від нього ярлик на князювання у Чернігові, але був замучений за те, що не погодився виконати тат. ритуально-двірські обряди. Є підстави вважати, що справжньою причиною смерти була його прозах. орієнтація і зв'язки з зах. державами. Правос. церква канонізувала М. В. як мученика за христ. віру.

Михайло Олелькович († 1481) кн. Слуцький, брат останнього київського кн. *Семена Олельковича;* не діставши київського князівства, організував змову князів проти централістичної політики Казіміра Ягайловича; змову було відкрито й М. О. страчено.

Михайло Федорович Романов (1598—1645), цар моск. (з 1613), засновник ди-

настії *Романових,* що царювала в Росії до березня 1917 р.

Михайлов Костянтин (1882—1961), муз. педагог родом з Кролевця, закінчив Київ. Муз. Училище у клясі В. Пухальського; один із засновників Київ. Філармонії і Київ. Консерваторії, у якій був проф. кляси фортепіяна (з 1917) й бл. 40 рр. заступником дир.

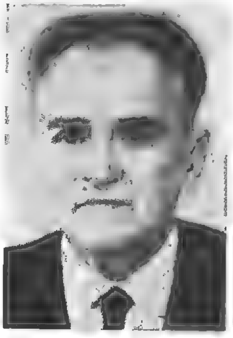
К. Михайлов

Михайлов Михайло (1829—65), рос. письм., публіцист і рев. діяч. Був знайомий з Т. Шевченком і перекладав його поезії на рос. мову. Поезії М. перекладав на укр. П. *Грабовський.*

Михайлович Григорій († 1632), уніятський єп. пинський (1624—34), брав участь у львівському синоді 1629 р.

Михайлов-Сидоров Михайло (1890—1956), муз. педагог-вокаліст родом з Коростишева; учився в Муз.-Драматичній Школі ім. М. Лисенка в Києві; з 1925 викладач Харківського Муз.-Драматичного Ін-ту, з 1940 проф. Харківської Консерваторії; автор «Начерку з питань вокальної педагогіки» (1930).

Михайловський Володимир (* 1914), учений в галузі автоматики, телемеханіки і вимірювальної техніки, родом з Харківщини, чл.—кор. АН УРСР (з 1961); з 1951 очолює відділ автоматичних і теле-мех. пристроїв Ін-ту Машинознавства і Автоматики АН УРСР. М. один з засновників теорії метод і засобів контролю глибинних параметрів, автор понад 80 наук. праць.

Михайловський Олександер (1882—1932), інж.-технолог, гром. діяч; замолоду чл. РУП, у 1918—19 рр. чл. Полтавської Губ. Земської Управи і заступник її гол., 1919—22 дир. департаменту зем. реформи УНР, на еміґрації доц. Укр. Госп. Академії в Подєбрадах; фахівець з мех. технології і млинарства; праці про млинарство Полтавщини.

Михайло-Коцюбинське (II—12; до 1936 — Козел), с. м. т., р. ц. Чернігівської обл., положене за 15 км на зах. від Чернігова; 2 900 меш. (1959).

Михайлюк Андрій (1912—37), поет родом з Київщини, автор зб. «Вірші» (1932), «Кінець ідилії» (1933), «Сонячний день» (1936) — усе здебільша на теми «соц. будівництва»; знищений 1937, реабілітований посмертно вид. з його спадщини зб. «Поезії» (1959).

Михайляк (VI—5), один з найвищих верхів у *Гуцульських Альпах,* збудований з тріясового вапняку.

Михалевич Микола (1843—1922), гр.-кат. свящ. у Галичині, один з засновників новітнього пасічництва на Зах. Україні; підручник пасічництва «Пасіка» (5 вид.) з 1877 р.

Михалевич Михайло (*1906), графік родом з Києва, учень Київського Художнього Ін-ту, Мист.-Пром. Школи в Празі і Празької Академії Мистецтв; працював на Карп. Україні й у Львові, з 1944 в Німеччині, з 1950 у ЗДА; участь у виставках графіки у Львові, Неаполі, Канаді й ЗДА; працює перев. в книжковій графіці, ілюстратор дитячих кн. і журн.

Михалевич Опанас (1848—1925), гром. діяч — укр. народник, за фахом лікар, родом з Волині (Ковельщина); чл. Київської Громади, 1878—85 рр. — лікар у Єлисаветі, де був на чолі «українофільського» гуртка, який вів культурницьку працю та сприяв діяльності народовольців. За поширення заборонених цензурою книжок заарештований 1885 р. і після дворічного ув'язнення в Одесі засланий на Сибір; 1892 р. повернувся до Єлисавету і там жив до смерти. Вів етногр. записи, переклав і видав своїм коштом у Галичині «Багатства народів» А. Сміта.

О. Михалевич

Михалків, с. Борщівського р-ну Тернопільської обл.; тут були викопані два золоті скарби (1878, 1897) тракокіммерійського походження (в тому ч. княжа корона) і досліджуване також погребище княжої доби (К. Гадачек, 1900). Див. ЕУ I, мал. 294, 20.

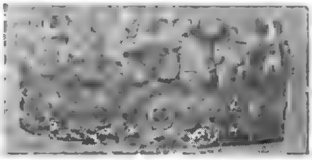
Корона з Золотого скарбу з Михалкова

Михальський Володимир (1858—1919), гром. діяч на Буковині, австр. прокурор, відомий з об'єктивности в політ. процесах (Анни Павликівни, «Гасла» та ін.).

Михальчук Кость (1840—1914), визначний мовознавець, чл. київ. старої Громади, д. чл. НТШ, Укр. Наук. Т-ва у Києві, Іст. Т-ва Нестора Літописця. У «Наречиях, поднаречиях и говорах

Южной России» («Труды» *Чубинського*, 7) М. виступив основоположником наук. укр. діялектології, як описової, так і генетичної, запровадивши триподіл укр. говірок на півн., півд.-зах. і новіші півд.-сх. з дальшим накресленням вужчих підгруп. Хоч М. не дав систематичної історії укр. мови, в низці ст. він розглянув гол. питання укр. іст. фонетики й морфології та генези укр. мови. Методологічно М. був одним з попередників структуралізму. Бібліографія праць М. у Ю. Шереха: «Кость М.» (1952).

К. Михальчук

Михас Іван (†1908), селянин з Самбірщини, один з піонерів радикального і січового руху в Галичині, чл. Гол. Управи Укр. Радикальної Партії; виступав разом з І. Франком на багатьох вічах, відомий як добрий промовець; переслідуваний і караний владою.

Михневич Осип (1809—85), філософ-ідеаліст родом з Волині, вихованець Київ. Духовної Академії, з 1836 р. її проф., з 1839 р. проф. Рішельєвського Ліцею в Одесі, з 1859 р. помічник попечителя Київської, з 1867 р. Варшавської шкільних округ. М. разом з *О. Новицьким* і С. *Гогоцьким* послідовник філос. вчення Геґеля і Шеллінґа; стояв на позиціях ідеалізму, підкреслюючи зокрема ролю «об'явленої релігії» як джерела пізнання. Ст. з історії філософії, підручник логіки (два вид. 1848 і 1874), популярний виклад філософії Шеллінґа (1850).

Мицик Іван (1913—41), активний чл. і бойовик ОУН; засуджений (за вбивство провокатора) 1931 р. поль. надзвичайним судом на 20 рр. ув'язнення, звільнений з розвалом Польщі. Призначений крайовим провідником ОУН (група полк. А. Мельника), згинув при невияснених обставинах під час нім. окупації Зах. України.

Мицик Роман (*1909), екон. діяч, активний чл. ОУН, брат Івана М.; один з організаторів і дир. Промбанку у Львові (1936—39), фінансовий референт УЦК, дир. кооп. банку «Дністер» у Львові (1941—43). Тепер у ЗДА.

Мицкевич Йордан (1745–1826), церк. діяч, проф. василіянських шкіл, родом з Перемищини; з 1788 р. ген. прокуратор василіян у Римі, багато зробив для відновлення Гал. митрополії 1807.

Мицюк Олександер (1883—1943), економіст і соціолог, гром. діяч; замолоду прихильник РУП, 1905 засланий за органцію Сел. Спілки в Золотоніському пов., після повороту діяльний чл. УПСР; 1918, за Директорії, мін. внутр. справ, 1920 товариш мін. нар. госп-ва; на еміґрації проф. Укр. Госп. Академії і УВУ і кілька разів його ректор, д. чл. НТШ. Понад 60 праць і більших розвідок, м. ін. «Селянство й економія большевизму» (1930), «Евразійство» (1930), «Аґраризація жидівства України» (1933), «Укр. економіст-громадівець С. Подолинський» (1933), «Укр. хлопоман і економіст Тадей Рильський» (1933), «Нариси з соц.-госп. іст. Підкарпатської Руси», 2 тт. (1936—38), наук.-популярні праці (м. ін. про переселення з України), високошкільні підручники («Історія політ. економії», 2 тт., «Аґрарна політика», 2 тт., літографовані), спомини (з 1917—19 рр.).

О. Мицюк

Мичка, білоус (Nardus stricta L.), довгорічна трава з родини злакових, з повзучим кореневищем і вузькими листками; колос тонкий, однобічний, колоски ляцетно-шилуваті, звич. темно-фіялкові. Росте на сухих луках, на пісках, найчастіше на Поліссі й у Карпатах; до колосіння рослину добре їсть худоба. М. придатна для укріплення пісків; на Поліссі з її стебел плетуть капелюхи.

Миша лісова (Sylvimus), рід гризунів родини мишачих; живиться рослинною їжею й комахами, шкідлива. На Україні два види: М. звичайна (S. sylvaticus L.), довж. тіла до 110 мм, така ж сама довж. хвоста, поширена майже по всій території; М. жовтогорла (S. flavicollis Melchior) — поширена перев. в лісах.

Миша мала (Micromys minutus Pallas), гризун з родини мишачих, довж. тіла до 70 мм, хвоста — до 67 мм; селиться в чагарниках, бур'янах, на полях у кулястих кубельцях, які в'є на рослинах; живиться рослинами і колоссям, шкідник, поширений по всій території України, крім Криму.

Миша польова (Apodemus agrarius Pallas), вологолюбний гризун з родини мишачих, поширений по всій Україні, за винятком Степу; довж. тіла до 125 мм, хвоста — до 95 мм; живиться насінням, коренеплодами, комахами й ін.; шкідник с.-г. культур.

Миша хатня (Mus musculus L.), рід гризунів родини мишачих; невеличка тваринка (довж. тіла 4—11 см, хвоста — 4—10 см), космополітичний і коменсальний вид; шкідник с.-г. культур; поширювач ряду небезпечних бактерійних захворювань серед людей і тварин. У Степу та Лісостепу живе підвид — М. курганчикова (M. m. hortulanus Nordmann).

Мишецький Семен, кн., рос. військ. інж., який був у 1736—40 рр. на Україні, зокрема на Запоріжжі, і склав цікавий опис устрою й побуту запорожців та топографії й природи Запоріжжя — «История о казаках запорожских...» (1740). Твір М., дуже поширений у рукописних примірниках 18 в., був надрукований О. Бодянським у «Чтениях Московского Общества Истории и Древностей» (1847, т. VI і окремо) і з більш досконалого списку — в «Записках Одесского Общества Истории и Древностей» (1852).

Мишівка (Sicista), рід гризунів родини тушканчикових, зовні схожих на мишей; довж. тіла 5—8 см, хвоста — 7—11,5 см; хутро сірувате, черевце ясне, живиться рослинною їжею, зиму перебуває у сплячці. На Україні є: в Степу й Лісостепу М. степова (S. subtilis Pallas), в ліс. і лісостеп. смугах М. лісова (S. betulina Pallas), нечисленна; в Кавказьких горах (S. caucasica Vinogradov) М. кавказька.

Мишій (Setaria P. B.), рід рослин з родини злакових, однорічні трави з овальними колосками, зібраними в колосуваті волоті; на Україні три види: М. сизий [S. glauca (L.) P. B.], М. зелений [S. viridis (L.) P. B.] і М. кільчастий [S. verticillata (L.) P. B.]. Ростуть як бур'яни на полях у посівах і на городах; в молодому стані — кормова рослина. До М. належать деякі харчові рослини: чумиза [S. italika (L.) P. B.], бор, могар.

Мишковський Євген, див. *Мешковський* Євген.

Мишковський Тит (1861—1939), богослов, гр.-кат. свящ. родом з Лемківщини, доц. (з 1899), надзвич. (з 1903) і звич. (з 1908) проф. біблійних наук Львівського Ун-ту, з 1920 проф. Гр.-Кат. Духовної Семінарії, з 1928 Гр.-Кат. Богословської Академії у Львові (кількакратний декан і проректор); чл.-засновник Богословського Наук. Т-ва у Львові. Праці з ділянки біблійних і літургічних наук. Важливіші: „Chronologico-historica introductio in Novum Testamentum“ (1892), „De ratione litterarum A. T. in Cantico Mariae conspicua“ (1901), „Isaiae liber in versionibus Graeca LXX et Latina Vulgata et Palaeoslavica exhibitus et explicatus“ (1907); «Наш обряд и облатиненіе его» (ж. «Церк. Восток» 1913); «Изложеніе цареградской литургіи (св. Василія Великого и св. Йоанна Златоуста) по ея древнему смислу и духу» (1926); ст. в богословських журн.; видавець книг літургічного вжитку: Требника й Ізборника.

о. Т. Мишковський

Мишоїд, каня, канюк (Buteo), рід хижих птахів родини яструбиних. На Україні поширені три види (усі перелітні): М. зимняк (B. lagopus Brünn), сер. розмірів, вага бл. 1 кг, зимує по всій Україні; М. звичайний (B. buteo L.), поширений у лісах по всій Україні, прилітає в березні, відлітає у вересні; М. степовий (B. rufinus Gretz) — рідкісний гніздовий птах у степу.

Мищуга Лука (1887—1955), гром. і політ. діяч, журналіст, родом із Стоянівщини (Галичина), братанич Олександра М. (див.); закінчив правничі студії у Віденському Ун-ті (1911); 1915—18 працював з УСС на Волині, після розвалу Австрії організував там місц. адміністрацію, деякий час комісар ЗУНР у Радехові, потім у штабі ген. М. Юнакова в Кам'янці Подільському; з грудня 1919 на дипломатичній службі у Відні, секретар місії ЗУНР до Риги в 1921 і з того ж року представник уряду ЗУНР у ЗДА (де й залишився) із спеціяльною місією організації Позики нац. оборони. Ініціятор заснованого 1923 р. *Об'єднання Укр. Організацій в Америці* і його ген. секретар (до 1940), співтворець Укр. Конґресового Комітету Америки у 1940 р. і чл. його політ. ради, гол. ЗУАДК (з 1953). Автор виданих 1919 р. у Кам'янці Подільському брошур «Які тепер суди на Україні» і «Держ. адміністрація на Україні», друкованих у берлінському «Укр. Прапорі» (1920—21), спогадів про похід укр. військ на Київ 1919 р., та ін.; ред. «Пропам'ятної книги» Укр. Нац. Союзу (1936) й ін. альманахів та календарів Укр. Нац. Союзу і «Свободи», ініціятор вид. англомовної «ЕУ».

Л. Мищуга

Мищуга (псевд. Філіппі) Олександер (1853—1922), визначний оперовий співак — ліричний тенор, педагог і меценат, родом з Галичини; вчився у проф. Львівської Консерваторії В. Висоцького, в Мілані й Ніцці. З 1883 р. виступав з ве-

ликим успіхом в оперових театрах Львова, Варшави (1884—92), Відня, Берліну, Лондону, Риму, Парижу, Міляну, Палермо, Києва, Петербурґу та ін.; у 1906—11 викладач Муз. - Драматичної Школи М. Лисенка в Києві, 1912—13 — Муз. Ін-ту ім. Монюшки у Варшаві і з 1919 у власній студії під Стокгольмом у Швеції; найкращі партії М. — Йонтек («Галька»), Фавст, Вертер (в одноіменних операх), Каніо («Паяци»), Ленський («Євгеній Онєгін») та ін. М. помер у Фрайбурґу (Німеччина), похований у родинному с. Витковi Новім (Радехівщина); залишив значні гроші Ремісничо-Пром. бурсі й Муз. Ін-тові ім. М. Лисенка у Львові. Див. монографію «Олександер Мишуга — мистець і людина» (1938).

О. Мишуга

Мищенко Федір (1848—1906), клясичний філолог й історик родом з Прилуки; проф. Київ. Ун-ту (1872—84), чл. Київ. Старої Громади, співр., а згодом (1888) чл. ред. колеґії «КСт.»; за українофільство й гострі публіцистичні ст. 1884 р. наказом мін. освіти позбавлений катедри в Києві й лише 1889 одержав катедру в Казанському Ун-ті; чл.-кор. Рос. АН (з 1895). Праці з літератури (про Гомера, Гесіода, Платона, Арістотеля, Полібія, Софокла, «История греческой литературы», 1883, й ін.) та історії античної Греції, зокрема греко-скитського світу. Перекладав твори Страбона, Геродота, Тукідіда, Полібія та ін., публікуючи їх із своїми розвідками та коментарями.

Мищенко Федір (1874—?), історик церк. права й візантолог родом з Полтавщини, проф. Київ. Духовної Академії й Київ. Держ. Укр. Ун-ту (1918), з 1919 р. д. чл. ВУАН і гол. Комісії для вивчення візант. письменства. 1928 р. за наказом Нар. Комісаріяту Освіти УССР був виключений із складу академіків як кол. проф. Духовної Академії. Праці з церк. права, студія «З історії сх.-візант. культури» (ЗІФВ ВУАН, VII—VIII, X) тощо.

Міґулін Олександер (* 1893), зоолог і зоогеограф; «Шкідливі та корисні звірі України», 1927, «Звірі УРСР» (Матеріяли до фавни), 1938.

Міґрація людности, переміщення людности в межах однієї країни (внутр. М. л.) або з однієї до іншої (зовн. М. л. — еміґрація й іміґрація). У внутр. М. л. населення може пересуватися з однієї частини країни до іншої або з сіл до міст (урбанізація). М. л. бувають тривалі або сезонові — в певні пори року чи на періодичні заробітки.

Про М. л. на Україні до кін. 1940 р. див. ЕУ 1, стор. 147-56. Про зовн. М. л. див. також *Еміґрація, Іміґрація;* про тимчасові М. л. — *Сезонові міґрації.*

Внутр. М. л. на Україні за останні десятиліття докладніше не відомі, гол. тому, що сов. перепис з 1959 р. не реєструє місця народження людности. Шляхом порівняння даних різних переписів і оцінок чисел населення України можна ствердити такі внутр. М. л.: 1) постійний відплив населення з сіл до міст (див. числа на 1 395 стор.); 2) відплив населення з аґрарних обл. (Полісся, Лісостеп, за винятком Київщини і Харківщини, та зах. Степ, крім Одещини) до Донбасу, Дніпровського пром. р-ну й Криму.

Мідна доба, також енеоліт, перехідна доба від кам'яної (неолітичної) до бронзової доби (2 500—1 800 до Хр.), названа так від першого вжиткового металу — міді (ЕУ 1, стор. 379).

Мідні руди, мінеральні речовини, що містять у собі мідь, яку екон. доцільно з них добувати. На Україні М. р. є в півн.-зах. частині Донбасу, в Слов'янсько-Артемівській улоговині (вони зв'язані з шарами пісковиків і — частково — з доломітами пермського віку); менші родовища на Приозівській височині, у Криворіжжі, базальтовому р-ні на Волині (Янова долина), на гал. Поділлі вздовж Дністра тощо. Всі ці родовища не мають тепер пром. значення, зате в минулому були здебільша експлуатовані (див. *Кольорова металюрґія),* останнє до 1870-их рр. (Донбас).

Мідянка, мідяниця (Coronella austriaca Laur.), змія родини вужевих, довж. 75, іноді 100 см; живиться перев. ящірками, а також комахами. Поширена по всій Україні; живе в сухих, соняшних місцях з хвилястим рельєфом, порослих рідколіссям або кущами.

Мідь, див. *Мідні руди.*

Міжгір'я (V—4; до 1953 — Волове), с. м. т., р. ц. Закарп. обл., положене в Сер.-Карп. улоговині над р. Рікою, 6 500 меш. (1959); ліс. і деревообробна пром-сть; М. засноване у 16 в.

Міжнародна Вільна Академія (Académie Internationale Libre des Sciences et des Lettres), заснована 1952 р. у Парижі за ініціятивою О. *Шульгина,* об'єднує бл. 300 екзильних вчених (в тому ч. 45 українців) з країн Сх. та Центр. Европи (за винятком росіян), опанованих ком. режимом. Президенти — румуни К. Ан-

тоніяде (†1954), згодом К. Марінеску, перший віцепрез. О. Шульгин (до смерти 1960), ген. секретар угорець І. Ляйті. М. В. А. влаштовує наук. сесії і асамблеї, резюме яких публікуються франц. мовою у «Бюлетені» (досі 4 чч.).

Міжнародні договори, дво- чи багатосторонні акти між державами або ін. суб'єктами міжнар. права, які визначають права і обов'язки договірних сторін. М. д. — звич. засіб ладнання міждерж. взаємин та гол. джерело міжнар. права. Суверенні держави, а виняткова і частково суверенні з'єднання (спільноти) та міжнар. орг-ції користуються договірною правоздатністю.

Укр. держ. формації, вступаючи в міжнар. взаємини на протязі історії, укладали низку М. д.; але часто укр. землі і госп.-політ. проблеми України були предметом М. д. чужих держав.

К н я ж а д о б а. Княжа Україна-Русь перебувала в договірних стосунках з багатьма державами, гол. з Візантією. Збереглися тексти договорів (Д.) з греками: Олега 911 р., Ігоря 945 р. і Святослава 971 р. Ці Д. закінчували воєнні взаємини (мир, викуп, обмін полоненими), ладнали ін. держ.-правні стосунки (напр., відмова Києва поширювати свою владу на Крим і півн. узбережжя Чорного м. 945 р.), а також містили низку приватно- і карно-правних постанов щодо статусу осіб і майна підданих обох сторін на території контрагента. Літописи (й ін. джерела) зберегли численні вістки про Д. Київ. Руси з ін. державами та народами, зокрема з Польщею, Угорщиною, Чехією, Волзькою Болгарією, половцями тощо, але тексти цих Д. до нас не дійшли. Збереглися дані про союзно-оборонний Д. проти Литви, Польщі і татар, укладений десь між 1308 і 1316 між Гал.-Волинською державою, з одного боку, і нім. хрестоносцями — з другого.

Окремий вид договорів княжої доби становлять Д. («ряди») між самими князями, які певною мірою можуть вважатися М. д., оскільки окремі князівства мали характер автономних держав (див. *Княжі договори*).

У 1 4 — 1 5 в в. доля півн. і зах. земель України часто була предметом угод між сусідніми державами — Польщею, Литвою, Угорщиною (напр., Вишгородський трактат 1339 р. про угор.-поль. компроміс щодо володіння Галичиною; поль.-лит. про поділ зах.-укр. земель 1352, 1366 р. та ін.).

У В е л. К н я з і в с т в і Л и т., як і в Київ. Русі, договірною правоздатністю користувалися В. і удільні кн.; останні могли укладати Д. лише стосовно своїх земель, і то в рамках заг. законів В. князівства та під наглядом В. кн. Політ. Д. заг.-держ. характеру укладав В. кн. у порозумінні з великокняжою радою, а торг. Д. міг бути укладений самим В. кн. Визначніші М. д., на підставі яких лит.-руські землі входили в держ.-правні взаємини з Польщею: *Кревська унія* (1385), *Городельська унія* (1413) і *Люблінська унія* (1569). Поруч з тим, доля деяких укр. земель вирішувалася в М. д. між Москвою, з одного боку, і Литвою та Польщею — з другого, укладених у 15—17 вв.

К о з. - Г е т ь м а н с ь к а д о б а. З сер. 16 в., коли Запоріжжя стало окремою військ.-політ. орг-цією, його керманичі укладали угоди військ. характеру з поль. королями, лит. князями, з Австрією, Москвою, Молдавією, Доном, Кримом та ін. Старшина городового козацтва договорювалася з Польщею щодо реєстру, станових коз. привілеїв та політ. і рел. прав укр. населення (важливіші угоди: *Куруківська* 1625 р. й *Переяславська* 1630 р.).

Широку дипломатичну діяльність провадив гетьман Б. Хмельницький. Він уклав низку військ.-політ. Д., зокрема з Кримом (1648), Туреччиною (1648, 1651), Польщею (*Зборівська угода* 1649 і *Білоцерківська угода* 1651), Молдавією, Московщиною (*Переяславська угода* 1654), Швецією (військ. конвенція 1655), Трансільванією (1656) тощо. Дальший розвиток взаємин України з цими державами призвів до укладення низки ін. Д., зокрема з Польщею (*Гадяцька угода* 1658, *Слободищенська угода* 1660, угода Мазепи із Станиславом Лещинським 1708 тощо), з Московщиною (т. зв. «гетьманські статті»: *Переяславський* договір Юрія Хмельницького 1659, «Московські статті» Брюховецького 1665, *Глухівський* Д. Многогрішного 1669, *Конотопський* І. Самойловича 1672, *Коломацький* І. Мазепи 1687), із Швецією (*Корсунська угода* І. Виговського з Карлом X Ґуставом 1657, військ.-політ. Д. Мазепи з Карлом XII 1708, підтверджений Д. Мазепи й К. Гордієнка з Карлом XII 1709), з Туреччиною (договір П. Дорошенка 1668, Ю. Хмельницького 1677, П. Орлика 1712), з Кримом (зокрема договір П. Іваненка 1692 і П. Орлика 1711) тощо.

У боротьбі за впливи й володіння укр. землями сусідні держави вели ряд воєн, закінчуючи їх поділом України. Найпомітнішими М. д., що вносили територіяльні зміни на Україні у 17—18 вв. були: *Андрусівський Д.* 1667 р. між Польщею і Росією, що ділив Україну по лінії Дніпра (крім Києва з околицями), підтверджений т. зв. «*вічним миром*» 1686, за яким Запоріжжя з моск.-поль. протекторату переходило під володіння Москви; *Бучацький мир* 1672 р. між Поль-

щею і Туреччиною, що визнав частину України під владою П. Дорошенка тур. протекторатом; Д. *Кучук-Кайнарджійський* 1774 р., *Яський* 1791 і *Букарештський* 1812, якими Туреччина зреклася своїх володінь на півн. узбережжі Чорного м. на користь Росії. Три Д. про *поділ Польщі* між Пруссією, Австрією й Росією визначили долю укр. земель Польщі: Галичина (1772) і Холмщина та Підляшшя (1795) перейшли до Австрії, Правобережна Україна (1793) і Волинь (1795) до Росії. У 1775 р. окремою угодою між Австрією і Туреччиною Буковина визнана була за Австрією.

Укр. держава 1917—20 рр. Укр. Нар. Республіка (УНР) уклала *Берестейський мир* 9. 2. 1918 з Центр. державами, що дав початок низці М. д. України з Центр. й ін. сусідніми державами в 1918 р.: госп. угоди з Німеччиною й Австро-Угорщиною, з Румунією, Д. про взаємовизнання і дипломатичні зносини з Доном, торг.-комунікаційні угоди з Доном, Кубанню, Грузією й ін. Прелімінарний мир 12. 6. 1918 і угода про відновлення транспортного зв'язку мали на меті унормувати відносини з РСФСР (але до мирного Д. з Росією не дійшло). Після довгих переговорів УНР підписала політ. і військ. конвенції з Польщею 21. 4. 1920 (т. зв. *Варшавський Д.*).

Укладена 1. 12. 1918 умова про держ. об'єднання ЗУНР з УНР (*Фастівська угода*), ратифікована УНР 4. 1. 1919 та Трудовим конґресом, формально також була М. д., бо обидва контрагенти становили собою окремі держ. одиниці, а навіть після акту об'єднання зберігали деякі компетенції зовн. політики.

УССР. Уряд УССР уклав такі основні Д., що реґулювали стосунок до Сов. Росії: угода сов. республік, в тому ч. й УССР, про об'єднання нар. госп-ва і військ. оборони з РСФСР 1. 6. 1919 (у формі «резолюції Всерос. Центр. Виконавчого Комітету), т. зв. «роб.-сел. союзний» Д. між УССР і РСФСР з 28. 12. 1920, й акт утворення СССР 30. 12. 1922, що прийняв форму Д. (сторони: РСФСР, УССР, БССР, Закавказька СФСР).

У 1919—23 рр. УССР користувалася договірною правоздатністю й здійснювала її або незалежно, або поряд з «союзними» сов. республіками. В той час вона була учасником понад 50 М. д. з несов. державами. Важливіший Д. був з Польщею, з одного боку, та РСФСР, УССР і БССР — з другого, підписаний 18. 3. 1921 (див. *Ризький мир*).

Ін. М. д. можна клясифікувати за такими групами: а) політ. Д. (юридичне визнання, обмін дипломатичними і консульськими представниками, невтручання у внутр. справи тощо) з Польщею (мирний Д.), Естонією, Латвією, Литвою, Австрією, Чехо-Словаччиною, Німеччиною (поширення Рапальського Д. на УССР) і з Туреччиною (т. зв. «Д. про дружбу і братерство» 21. 1. 1922); б) Д., що торкалися правних питань (принцип і процедура оптації, евакуації громадян, про статус громадян на чужій території, конфлікт юрисдикції, прикордонний режим тощо); юридичні постанови розкинені в заг. чи спеціяльних Д., зокрема з балтицькими країнами і Польщею; в) соц. та гуманітарні Д. (обмін полонених, інтернованих, втікачів, санітарні угоди) з Німеччиною, Австрією, Угорщиною, Італією, Туреччиною, Польщею і балтицькими країнами, а одну спеціяльну санітарну умову про мед. допомогу з Епідемічною комісією Ліґи Націй; г) госп.-торг. проблеми, заторкнені в мирному Д. з Польщею, у рапальському Д. та в тимчасових угодах про встановлення дипломатичних взаємин з Австрією і Чехо-Словаччиною; ґ) транспортно-комунікаційні угоди з Польщею (мирний Д. і кілька спеціяльних умов у справах залізничого транспорту і поштово-телеграфного зв'язку) та з балтицькими країнами. Крім того, існує багато Д., де УССР є співпартнером РСФСР або ще й ін. сов. республік. Деякі з цих Д. були укладені рос. урядом від імени УССР, під претекстом т. зв. дипломатичного союзу сов. республік. Частина М. д. УССР була ратифікована конституційними органами УССР, ін. увійшли в силу без ратифікації. З утворенням СССР договірні зобов'язання УССР перейшли на союзні органи (ноти уряду УССР 16. 6. 1923 і Наркомату Закордонних Справ СССР 21. 7. 1923 чужим урядам).

Між 1923 і 1944 рр. УССР не користувалася зовн.-політ. компетенціями і договірною правоздатністю. Конституційні зміни в СССР 1. 2. 1944 привернули республікам «право вступати в безпосередні зносини з іноземними державами, укладати з ними угоди і обмінюватися дипломатичними та консульськими представниками» (ст. 15б конституції УССР). Однак це право не є виключне і неподільне. СССР зберігає за собою ті самі компетенції. Республіки здійснюють їх лише під наглядом союзних органів та за заг. центр. пляном.

Єдиними досі двосторонніми Д. після 1944 р. є угода між урядом УССР і Поль. Комітетом Нац. Визволення 9. 9. 1944 про обмін населення між Польщею й Україною та угода з адміністрацією УНРРА 18. 12. 1945 про співпрацю і допомогу. У всіх ін. справах стосунків між УССР і сусідніми країнами (територіяльні питання, статус громадян, госп. і культ. взаємини, прикордонний режим)

М. д. були укладені від імени СССР, а не УССР, напр., щодо відступлення Чехо-Словаччиною Закарп. України 26. 6. 1945, Д. 16. 8. 1945 про сов.-поль. кордон тощо.

Проте УССР виступала окремо як учасник у ряді багатосторонніх Д., бувши представлена також окремими делеґаціями в переговорах. Зокрема УССР підписала *Паризькі мирні* Д. 1947 з Болгарією, Італією, Румунією, Угорщиною і Фінляндією як одна із «союзних і сполучених держав». Як придунайська країна, УССР підписала 18. 8. 1948 конвенцію про режим судноплавства по Дунаю, однак її представник не входить до Дунайської комісії (УССР відмовилася від права свого членства, мовляв, її інтереси відстоює СССР). Бувши чл. ряду міжнар. орг-цій, УССР підписала і ратифікувала їхні статути, почавши з хартії ООН і кінчаючи багатьма спеціялізованими установами ООН (див. *Міжнар. організації*).

Як член цих ор-цій УССР підписала низку багатосторонніх конвенцій в рамках і за ініціятивою цих орг-цій. УССР присдналася 1953 р. до конвенції про привілеї та імунітети ОН, у 1958 р. до конвенції про рабство з 1926 р. У 1948 р. УССР присдналася до конвенції Всесвітньої метеорологічної орг-ції, а в 1956 р. до 18 конвенцій (на всіх 110 тоді в силі) про працю і соц. забезпечення, укладених під егідою Міжнар. Орг-ції Праці.

Представники УССР брали участь у конференціях Всесвітньої орг-ції охорони здоров'я і підписали кілька угод і протоколів з питань здоров'я (1946). УССР також підписала і стала чл. Евр. конвенції радіомовлення (1950), Всесвітньої поштової конвенції (1947, переглянена 1952), ставши т. ч. чл. Всесвітнього поштового союзу, підписала Міжнар. конвенцію електрозв'язку (1947, переглянена 1952), яка оформила Міжнар. союз електрозв'язку.

У 1954—58 рр. УССР присдналася (чи підписала їх під час ухвалення) до кількох конвенцій, які порушують соц.-правні питання: про боротьбу з торгівлею людьми (з 1950), про політ. права жінок (1954), про запобігання злочину ґеносиду (з 1928, ратифікована УССР 1954), про скасування рабства і работоргівлі (1957) та про громадянство одруженої жінки (1958).

У 1954 р. УССР вступила до Орг-ції ОН в питаннях освіти, науки і культури (ЮНЕСКО), брала участь в Ґаґській конференції 1954 р. для опрацювання конвенції про захист культ. цінностей у випадку збройного конфлікту та підписала її разом з додатковими протоколами. У 1949 р. УССР брала участь у Женевській конференції, яка опрацювала ряд конвенцій про поліпшення долі поранених і хворих, про поводження з військово-полоненими та про захист цивільного населення під час війни; чотири такі конвенції УССР ратифікувала 1954 р.

У 1958 р. УССР була учасником конференції для кодифікації міжнар. права в Женеві та підписала три конвенції про режим морської території (про відкрите море, про континентальний шельф та про територіяльні води і прилежну зону).

9. 10. 1963 представник УССР підписав Моск. Д. про часткову заборону атомних випробовувань як 86 сиґнатор цього акту.

Діюча конституція УССР не містить постанов про те, кому належить компетенція ратифікації й денонсації М. д. За аналогією до конституції СССР, ратифікацію здійснює Президія Верховної Ради УССР. Мирні Д. 1947 р. були ратифіковані лише Президією Верховної Ради СССР, при чому зазначено, що «ратифікація поширюється також на УССР та БССР».

Договірними компетенціями і діяльністю УССР фактично диспонує уряд СССР. Він вирішує, коли і в якій формі УССР виступає як договірна сторона чи сиґнатор М. д. Селективність форм та змісту М. д., в яких УССР виступає як окрема сторона, продиктована інтересами та тактикою політики СССР супроти ін. держав та супроти союзних республік. Цією практикою СССР має на меті такі дві гол. цілі: кількісно зміцнити сов. присутність в багатосторонній дипломатії, як також підтримати фікцію міжнар.-правного суверенітету УССР.

Отже УССР (як і БССР) фактично позбавлена ініціятиви й вільного проведення дипломатичних переговорів і — щонайважливіше — вирішального значення як при укладанні, так і виконанні (або денонсації) підписаних нею М. д., що, за таких умов, робить їх М. д. sui generis.

Література: Грушевський М. Історія України-Руси. 1—9 тт. Л. К. 1899—1937; Дорошенко Д. Історія України 1917—23. 1—2 тт. Ужгород 1930—32; Яковлів А. Укр.-моск. договори в 17—18 ст. В. 1934; Чубатий М. Огляд історії укр. права. 1-2 тт. 3 вид. Мюнхен 1947; Horak S. Ukraine in der internationalen Politik 1917—53. Мюнхен 1957; Markus V. L'Ukraine Soviétique dans les relations internationales 1918—23. Париж 1959; АН УРСР. Укр. РСР у міжнар. відносинах, міжнар. договори, конвенції, угоди та ін. документи. К. 1959. (Див. також літературу при відповідних посиланнях).

В. Маркусь

Міжнародні організації, міждерж. та міжурядові орг-ції, а також міжнар. союзи неурядових нац. т-в, які об'єднують різні політ., станові, проф., госп., рел., культ., молодіжні, спортові та ін. спілки з метою поглиблення співпраці й міжнар. порозуміння. Розвиток М. о. зокрема інтенсивний у 20 в., що його називають віком міжнар. спілкування. Українці брали і беруть участь у ряді неурядових М. о., а УССР є нині чл. деяких міждерж. орг-цій і установ.

До 1914 р. українці Австро-Угорщини брали участь у *Слов'янських конґресах*, які, щоправда, не мали постійної М. о., а в Росії керівні діячі нерос. народів утворили 1905 р. у Петербурзі *Союз автономістів*, першу міжнар. політ. орг-цію народів Росії. У дусі програми цього союзу за ініціятивою М. Грушевського скликано в Києві у вересні 1917 р. З'їзд народів Росії, який, хоч обрав

комітет для координації федералістичних змагань нерос. народів, також не створив постійної орг-ції.

Серед дуже несприятливих умов уряд УНР вніс 1920 р. подання про прийняття України до *Ліґи Націй*, але з причини залишення ним нац. території до членства України в цій першій світовій М. о. не дійшло. Натомість кола укр. еміґрації співпрацювали з Міжнар. унією т-в Ліґи Націй через два нац. т-ва: *Укр. т-во для Ліґи Націй* та *Зах.-Укр. т-во Ліґи-Націй*. У 1934 р. СССР увійшов до Ліґи Націй і деяких допоміжних М. о., пов'язаних з нею, але УССР через її повну залежність від Москви не була чл. жадної М. о. Ситуація змінилася з 1945 р., у зв'язку з поширенням зовн.-політ. компетенцій УССР. З метою зміцнення позицій сов. бльоку у нових М. о., як також почасти щоб задовольнити нац. прагнення українців, СССР домігся прийняття УССР і БССР як чл.-засновників до *Організації Об'єднаних Націй* (ООН). Приналежність УССР до ООН автоматично визначає членство в Міжнар. Суді в Газі. Проте СССР, а цим самим і УССР залишилися ще досі поза рядом М. о.

УССР є чл. таких М. о., зв'язаних з ООН: з 1946 р. Всесвітньої ор-ції охорони здоров'я (заснованої 1946 р., осідок — Женева); з 1947 р. Міжнар. союзу електрозв'язку (1932, Женева); з 1948 р. Всесвітньої метеорологічної орг-ції (1950, Женева); з 1952 р. Всесвітнього поштового союзу (1874, Берн); з 1954 р. Міжнар. орг-ції праці (1919, Женева); з 1954 р. Орг-ції ОН в питаннях освіти, науки і культури — *ЮНЕСКО* (1946, Париж) та з 1956 р. Міжнар. аґентства атомної енерґії (1956, Відень).

Діяльність УССР у згаданих М. о. зводиться до цілковитої підтримки політики і заходів сов. уряду. УССР підписала також низку конвенцій, вироблених цими М. о., зокрема Міжнар. орг-цією праці (див. *Міжнар. договори*). Проте УССР не має окремого членства в ряді ін. М. о. та об'єднань, до яких входить СССР, навіть таких, що утворені під еґідою СССР, напр., Варшавського пакту чи Ради економічної взаємодопомоги (Комекон). Так само немає в УССР Укр. асоціяції сприяння ООН, що була б чл. Всесвітньої федерації асоціяцій сприяння ООН (до неї входить з 1956 р. заг. союзна асоціяція). УССР також не репрезентована в заг.-політ. орг-ціях просов. орієнтації, як, напр., Всесвітня рада миру (до її президії входить від СССР, а не від УССР письм. О. Корнійчук). Не належить також УССР до Міжпарляментарного союзу (засновано 1889); 1955 р. до нього прийнято щоправда сов. парляментарну групу, але відхилено прохання УССР.

Українці з зах. земель у період між двома світовими війнами й укр. еміґрація з 1918 р. дотепер виявляє жваву співпрацю з М. о., хоч недерж. статус українців становить часто перешкоду для повного визнання укр. орг-цій.

Зокрема інтенсивною є участь українців у п о л і т . орг-ціях. Вже у 1918 р. з метою сприяння визвольним змаганням на рідних землях українці в Америці взяли участь в утворенні Сер.-Евр. дем. унії (очоленої Т. Масариком), чл. якої була Федерація українців у З'єднаних Державах, а також окрема репрезентація закарп. еміґрації. Укр. нар. комітет у ЗДА в 1919 р. заснував з литовцями, лотишами й естонцями Ліґу чотирьох народів. В роки між двома світовими війнами зах.-укр. парляментаристи брали участь у працях і конґресах згаданого вже Міжпарляментарного союзу в складі поль., рум. і чехо-словацької делеґацій, а укр. політ. діячі в Польщі й Румунії були чл. *Конґресів нац. меншостей*. Колами УНР у Варшаві була організована *Прометейська ліґа*, міжнац. об'єднання народів, поневолених Сов. Росією, а у Парижі діяв Комітет дружби народів Кавказу, Туркестану і України, який видавав у 1938—39 рр. ж. «La Revue de Prométhé» (гол. ред. О. Шульгин).

Після 1945 р. в дусі співпраці й спільної боротьби проти сов. рос. імперіялізму утворено ряд. М. о. народів Сер.-Сх. Европи і підсов. Азії, активними учасниками яких (часто й ініціяторами) є укр. політ. орг-ції: *Антибольшевицький бльок народів* (АБН, з 1945 р., Мюнхен), *Інтернаціонал свободи* (1946, Рим), Ліґа визволення народів СССР, т. зв. *Паризький бльок* (1953, Париж-Мюнхен), Евр. визволення (1957, Буенос-Айрес). Укр. рух для об'єднання Европи (1961, Париж) є чл. М. о. «Action Féderaliste Européenne». По лінії охорони інтересів країн походження діє Конференція американців сер.- і сх.-евр. походження (заснована 1955), чл. якої є УККА.

З укр. політ. партій входили у ширші міжнар. об'єднання із спорідненими партіями чи рухами ін. народів насамперед соціялісти. Так до Соц. Інтернаціоналу у 1919—20 рр. входили УПСР і УСДРП, а в період між двома світовими війнами — УСДРП. З 1950 р. об'єднана Укр. Соц. Партія входить до Соц. унії Сер. і Сх. Европи, яка належить до Соц. Інтернаціоналу, посилаючи своїх представників до його екзекутиви. Ком. партії України КП(б)У і КПЗУ були з 1919 р. чл. *Ком. Інтернаціоналу* з центром у Москві, але тільки впродовж 1920-их рр.

(УКП і боротьбістів відмовлено прийняти). В Ком. Інформаційному Бюрі (1947—56) КПУ чл. не була; КПСС централізувала усі зовн. взаємини респ. партійних орг-цій.

Також укр. неполіт. орг-ції входили в контакт з відповідними М. о. Ще в період УНР укр. жіноцтво, репрезентоване *Нац. радою укр. жінок*, 1920 р. стало чл. Міжнар. жін. ради (федерація жін. орг-цій держ. народів постала 1888) і взяло участь у її конґресі у Вашінґтоні у 1925 р., але вже 1928 р. втратило членство через недерж. статус. 1923 р. в чл. Міжнар. жін. союзу (федерація жін. орг-цій, заснована 1904 р. для здобуття права голосування) прийнято *Союз Українок*, який підтримував з ним жвавий контакт і брав участь у його конґресах. Після другої світової війни не відновлено членства всіх нац. груп, які опинилися поза залізною завісою, зате *Світова федерація укр. жін. організацій* (СФУЖО) встановила контакт з Міжнар. жін. союзом, як заприязнена орг-ція (участь у конґресах тощо); з 1950 р. вона є чл. Світового руху матерів (заснований 1947 р.). Укр. жіноцтво співпрацювало в роки між двома світовими війнами з Міжнар. лігою миру і свободи (укр. секція) й ін. жін. М. о. (див. *Жіночий рух*).

Укр. студентство брало участь в міжнар. житті через *Центр. Союз Укр. Студентства* (ЦЕСУС), який став 1921 р. вільним чл. Міжнар. студентської конфедерації, співпрацював з Міжнар. студентською лігою, Міжнар. студентською поміччю та брав участь в ряді міжнар. студентських конґресів і виставок. З 1950 р. ЦЕСУС бере участь в міжнар. студентських конференціях, а з 1952 р. здобув собі статус обсерватора в їх Координаційному секретаріяті.

Укр. професпілкові орг-ції до революції та під час нац. державности не входили до міжнар. централь, хоч деякий контакт існував. Профспілки УССР на поч. були чл. Профінтерну (Червоний інтернаціонал профспілок). Після 1945 р. лише Всесоюзна Центр. Рада Проф. Союзів є чл. проком. Всесвітньої Федерації Профспілок (профспілки УССР не мають в ній безпосереднього членства). Натомість Конфедерація укр. вільних проф. орг-цій (КУВПО), постала 1949 р. у Парижі (до складу її входять *Об'єднання укр. робітників у Франції* — ОУРФ і Спілка укр. робітників у Бельгії — СУРБ), з 1951 р. є чл. Міжнар. Конфедерації Християнських Профспілок (заснована 1920 р., осідок у Брюсселі). За ініціятивою КУВПО у 1951 р. виникла Міжнар. федерація христ. робітників утікачів і еміґрантів, що об'єднує на чужині центр. профспілкові орг-ції (12 національностей) робітництва країн Сер. і Сх. Европи (секретаріят у Парижі). Укр. соціялісти індивідуально співпрацюють з зах. соц. профспілковими централями.

Укр. кооперація досить рано увійшла в міжнар. життя, співпрацюючи з Міжнар. Кооп. Союзом (заснований 1895 р., осідок у Лондоні). Харківський кооп. діяч М. Баллін належав до співзасновників союзу; ряд укр. кооператорів брали участь у його конгресах і були чл. Міжнар. Ін-ту для кооп. студій (С. Бородаєвський, Б. Мартос). Правними чл. союзу були *«Нар. Торговля»* і Крайовий Союз Ревізійний (згодом *Ревізійний Союз Укр. Кооператив*) з Галичини, а під час нац. державности 1917—20 рр. *«Дніпросоюз»* (згодом *Вукопспілка)* й ін. З 1921 р. укр. кооп. централі в УССР репрезентує Всесоюзний Центросоюз у Москві.

Укр. кат. орг-ції належать до ряду М. о., здобуваючи в них здебільша повні членські права. Т-во укр. студентів-католиків *«Обнова»* стало незабаром після свого заснування (1930) чл. Міжнар. руху студентів-католиків «Pax Romana» та об'єднаних слов.-кат. орг-цій «Slavia Catholica». Після війни «Обнова» була ініціятором Об'єднання екзильних студентських кат. орг-цій Центр. та Сх. Европи, а укр. акад. об'єднання «Обнова» чл.-засновником міжнар. руху кат. інтелектуалістів «Pax Romana». *Укр. Христ. Рух* (з 1954) бере участь в міжнар. конґресах і є чл. Міжнар. федерації кат. чоловіків «Unum Omnes».

На культ. відтинку з міжнар. наук. установами співпрацював до 1939 р. заснований 1924 р. у Празі *Укр. Академічний Комітет* (з Комісією інтелектуальної співпраці при Лізі Націй у Женеві та Ін-том інтелектуальної співпраці в Парижі). По другій світовій війні укр. вчені разом з ін. еміґрантами організували в Парижі *Міжнар. Вільну Академію Наук* (1952). З 1954 р. група укр. учених належить до *Ін-ту для вивчення СССР* у Мюнхені разом з наук. діячами ін. народів СССР.

У кін. 1920-их й на поч. 1930-их рр. укр. сов. письменники співпрацювали з міжнар. пролет. літ. об'єднаннями. Поза цим, а зокрема після 1945 р. укр. культ. життя в СССР цілковито ізольоване від М. о. З 1954 р. сов. уряд веде політику т. зв. культ. обміну, включаючи до М. о. низку орг-цій СССР. Проте респ. орг-ціям й установам УССР не дозволяється окреме членство та безпосередня участь у праці цих орг-цій. Зрозуміло, що й участь укр. учених і культ. працівників у сов. делеґаціях є мінималь-

на. УССР не має окремого членства навіть у проком. М. о. (напр., Міжнар. асоціяції юристів-демократів, Міжнар. орг-ції журналістів тощо). Деякі укр. письменники на еміґрації з кін. 1950-их рр. активні в міжнар. ПЕН-Клюбі, у групі ПЕН-клюбу сх.-евр. еміґрантів.

Укр. журналісти в період між двома світовими війнами входили до спілок закордонної преси, що діяли в столицях зах.-евр. держав (напр., у Берліні до Союзу Закордонної Преси, гол. З. Кузеля). 1945 р. з ініціятиви і за участю українців у Зах. Німеччині постав Союз вільної преси (видає місячник «Freie Pressekorrespondenz»). Через Спілку укр. журналістів у Німеччині і Т-во укр. журналістів і письменників у Великобрітанії укр. журналісти є членами Міжнар. федерації вільних журналістів (нині централя — Лондон—Нью-Йорк); Асоціяція укр. кат. преси з 1957 р. є повноправним чл. у Міжнар. унії кат. преси (В. Янів чл. її гол. ради). Українці в Канаді є членами Союзу етнічної преси в Канаді (заснований 1958 р.).

Молодіжні й спортивні орг-ції УССР не є членами М. о. Щоправда, на першому конґресі Всесвітньої федерації дем. молоді 1945 р. в Лондоні окремо від СССР брала участь делеґація УССР, проте пізніше чл. федерації став лише Комітет молодіжних орг-цій СССР. Заснований 1956 р. такий самий комітет в УССР не веде міжнар. діяльности і не увійшов до жадної з М. о. (у 1957 р. в Києві відбувся 4 конґрес Всесвітньої федерації дем. молоді). УССР не є також чл. Олімпійського комітету, хоч укр. спортсмени видатно спричиняються до досягнень (у 1957—62 рр. 475 — в тому ч. 325 виграних — зустрічей з командами 25 країн). З зах.-укр. (до 1939) та еміґрантських орг-цій молоді єдино *Пласт* підтримував міжнар. співпрацю, беручи участь через держ. союзи, напр., чехословацький, в діяльності Міжнар. скавтського бюра. Членство укр. пластових орг-цій в цьому бюрі й досі не наладнане з уваги на держ. принцип його структури, хоч українці беруть активну участь у Джемборі та деяких конференціях бюра. Українці брали участь індивідуально або через держ. орг-ції країн свого перебування в деяких з'їздах Світової асамблеї молоді.

На відтинку міжнар. харитативних орг-цій жваву діяльність виявляє заснований у 1944 р. *Злучений укр.-амер. допомоговий комітет* (ЗУАДК) з осідком у Філядельфії та його евр. представництво у Мюнхені, що тісно співпрацювали з міжнар. орг-ціями, як *УНРРА* (в 1946), *IPO* (у 1947 р. й пізніше), високим комісаром ОН для втікачів (з 1952), Міжнар. орг-цією для переселення з Европи та ін. Після другої світової війни укр. еміґраційні т-ва були чл. різних М. о. втікачів, з яких найважливіше «Zentralverband der ausländischen Flüchtlinge in der Bundesrepublik Deutschland» (об'єднує бл. 20 різних нац. союзів), що його чл. є Центр. Представництво Укр. Еміґрації Німеччини (ЦПУЕН). До Світового союзу кол. переслідуваних нац.-соц. режимом (Лондон) належать: Ліґа Укр. Політ. В'язнів і Т-во Укр. Політ. В'язнів.

Беручи участь в неурядових М. о., українці-еміґранти намагаються здобути в них визнання для України як окремого фактора, а також ведуть інформативну працю серед чужонац. оточення (див. також *Інформаційна служба*).

В. Маркусь

Міжнародно-правний статус України. М.-п. с. укр. держави коз. часів аж донині був контроверсійним у науці міжнар. права у зв'язку з різним ступенем залежности України від ін. держав або завдяки тривалим перервам незалежного існування суверенної укр. держави.

Укр. коз. держава (Гетьманщина), раніше частково Запоріжжя, мала окрему м.-п. особовість, бо користувалася правом леґації (висилаючи й приймаючи непостійні дипломатичні місії), договірною правоздатністю та правом війни і миру. Нез'ясованою остаточно залишається природа їх залежности від Рос. держави (чи окремих частин України від Поль. Речі Посполитої), яку порівняно важко визначити у світлі клясичних м.-п. критеріїв. Іст.-правна наука по-різному визначає характер моск.-укр. договірних взаємин, укладених у Переяславі в 1654 р. та в пізніших «статтях» при виборі поодиноких гетьманів: інкорпорація — повна або з автономією України (В. Мякотін, Б. Нольде), реальна унія (М. Дьяконов, О. Попов), персональна унія (В. Сергеєвич, Р. Лященко), протекторат (М. Грушевський, В. Липинський), військ. союз (О. Оглоблин, І. Борщак, С. Іваницький), васальна залежність, на поч. лише номінальна, яка згодом поступово поглибилася (А. Яковлів, Л. Окіншевич). Гетьманська держава поступово втрачала м.-п. підметність, а після Мазепи не виявляла її (див. ЕУ 1, стор. 635—36, 643—46 та *Переяславська угода*, там таки література).

Укр. Нар. Республіка, утворена 20. 11. 1917 історично є продовженням держ. традицій Козаччини, але з правного боку є новою державою. Свою м.-п. підметність вона здобула в результаті низки визнань її рос. урядом та деякими ін. державами та з укладенням мирового

договору з Центр. державами (див. *Берестейський мир*). Не зважаючи на поважну залежність укр. держави від Німеччини у 1918 р., її існування було ефективне і жаден з гол. атрибутів м.-п. особовости не був усунений (договірна правоздатність, право леґації, право війни і миру). Так само за Директорії УНР, хоч і на обмеженій території, укр. держава існувала ефективно та користувалася м.-п. підметністю аж до кін. 1920 р. тобто до усунення уряду і Армії УНР з укр. території. Як екзильний уряд, Директорія якийсь час користувалася обмеженою особовістю (продовженням деяких визнань і дипломатичних взаємин). Важливим виявом окремої м.-п. підметности УНР був стан війни між нею і Росією, як і раніше між ЗУНР-УНР та Польщею, які війни з погляду міжнар. права були міждерж., а не гром. Сов. Росія намагалася надати укр.-рос. війні характеру гром. війни, заснувавши і підтримуючи під час неї маріонеткові укр. сов. уряди.

М.-п. підметність укр. держави не припинилася з поразкою нац. уряду; її перебрала і продовжувала УССР. Утворений у грудні 1917 р. сов. уряд у Харкові для протиставлення урядові УНР вважав себе урядом уже існуючої держави. Цей, як і пізніше відновлювані кількакратно укр. сов. уряди, був типовим сателітним урядом, що згодом набрав леґальности завдяки договорам і визнанню його деякими державами. Конституційно УССР вважалася самостійною державою від березня 1918 р. до травня 1920. Щодо взаємин між УССР і РСФСР, то вони укладалися на фактичній, а пізніше договірній залежності УССР від Сов. Росії (т. зв. роб.-сел. договір 28. 12. 1920). М.-п. і держ. статус УССР у 1920—23 pp. важко зформулювати клясичними формулами міждерж. взаємин; тому існують поважні розходження між дослідниками. Перші сов. автори вважали ці взаємини конфедеральними (М. Райхель, М. Палієнко), сучасні скорше підкреслюють їх федеральний характер. Дехто їх вважає псевдо- або квазіконфедеративним пов'язанням (О. Юрченко, В. Лисий), ін. — сателітними або своєрідними взаєминами, що не підпадають ні під одну досі відому систему міждерж. пов'язань (Б. Галайчук, В. Маркусь), при чому всі несов. автори підкреслюють поважне розходження між номінальною суверенністю УССР та її фактичною повною залежністю від зовн. сили, тобто сов. Росії; А. Білинський відстоює погляд, що УССР не мала м.-п. особовости, а утворення СССР відбулося не договірним, лише конституційним шляхом.

Приєднанням до СССР на підставі т. зв. союзного договору 30. 12. 1922 УССР віддала і формально значну частину своїх суверенних управнень Союзові, в тому ч. і зовн.-політ. та оборонні компетенції. Тим вона перестала бути м.-п. підметом, зберігаючи проте характер і деякі атрибути держ. орг-ції, як також і право зміни нового статусу теоретичною можливістю виходу із СССР (право *сецесії*). Ця остання прероґатива УССР, включена у союзну конституцію 1924, була збережена і в конституції 1936 р., яка посилила політ. і адміністративну централізацію.

Конституційні зміни 1. 2. 1944 повернули УССР та ін. респ. часткову м.-п. підметність, відновивши їм право леґації, договору й обмежені прероґативи в ділянці оборони. Тоді ж утворено орган для ведення міжнар. взаємин — Нар. Комісаріят Закордонних Справ (з 1946 мін-во). Вступ УССР до ООН й ін. міжнар. орг-цій, як і підписання нею ряду договорів, зробили цю підметність ефективною. На думку більшости чужих і укр. авторів на Зах., УССР нині є суб'єктом міжнар. права, хоч ця підметність є лише часткова і тим самим обмежена (А.Фердросс, Кв. Райт, П. де Вішер, Ж. Гюбер, Й. Кунц, Ж. Бюрдо, Дж. Тавстер, К. Болліні-Шов, Ш. Руссо, Б. Галайчук, Р. Якемчук, М. Маркусь, В. Голубничий та ін.). Сов. правники так само визначають статус УССР, але їх арґументація й інтерпретація правних інститутів щодо УССР є де в чому відмінна. Поважно беруть під сумнів або й заперечують такий статус чи право на цей статус або існування УССР як держави з неукраїнців Є. Долян, Л. Ґурвіч.

В и з н а н н я як м.-п. інститут є важливим актом для закріплення правного статусу і політ. престижу визнаваної держави, зокрема коли її статус спірний, а можливості існування непевні. Укр. державу 1917—21 pp. визнало 25 держав, в тому ч. 19 дало їй у різний час повне і остаточне визнання (де юре), 4 — неповне (де факто), а у двох випадках (Франція і Великобрітанія) це визнання важко визначити (між де факто і де юре). Де факто визнали Україну: за Центр. Ради — Росія (в дипломатичних нотах, згодом у Берестейському мирі), Німеччина, Австро-Угорщина, Болгарія, Туреччина (підписавши з УНР мировий договір); за гетьманського уряду — Румунія, Дон, Кубань (торг. й ін. договори та обмін дипломатичними представниками), Польща (обмін послами); за Директорії — Грузія, Азербайджан, Чехо-Словаччина, Естонія, Литва, Латвія, Фінляндія, Апостольська Столиця (об-

між дипломатичними представниками), Арґентіна (декрет уряду з лютого 1921).

Деякі держави — балтицькі, Польща, Чехо-Словаччина, Австрія, Німеччина і Туреччина визнали укр. державу і під сов. урядом (УССР); до них приєдналася Італія (договір з грудня 1921), яка не визнавала УНР. За теорією т. зв. колективного визнання, факт членства УССР в ООН однозначний з визнанням її всіма членами-засновниками; на думку деяких авторів, це є заг. визнання усіх теперішніх чл. ООН, бо чл. цієї орг-ції визнають себе де юре обопільно. Деякі країни, напр., ЗДА, беруть під сумнів цю тезу щодо УССР і БССР, відстоюючи думку, що погодження їх на членство УССР в міжнар. орг-ції є лише функційним визнанням, тобто для однієї виключної мети (членства в ООН), а не повним і заг.

Про право на д о г о в і р н і в з а є м и н и і його здійснення новітніми урядами України від 1917 р. див. *Міжнародні договори;* про право входити в дипломатичні взаємини (право леґації) див. *Дипломатія.*

М.-п. підметність держави постає також в результаті приналежности її до міжнар. орг-цій. УНР не входила до заг. міжнар. орг-цій (короткий час у 1918 р. була чл. Міжнар. комісії в справах судноплавства на Чорному м.). УССР тільки після 1945 р. стала чл. і розвинула деяку діяльність в ряді *міжнародних організацій.*

Коли право в і й н и і м и р у укр. нац. держави не викликає сумніву, то з правного боку позиція УССР не є такою ясною. В поль.-сов. війні було намагання висунути УССР як воюючу сторону поряд з РСФСР, як також у конфлікті з зах. союзниками та Румунією (низка нот у цій справі урядів УССР та РСФСР). Ця сумнівна позиція УССР була зміцнена її участю в мировому договорі з Польщею у березні 1921 (див. *Ризький договір).* Під час другої світової війни УССР не була окремою воюючою стороною, проте сов. дипломатії вдалося забезпечити для неї статус «союзної держави», яка взяла участь у паризьких мирових договорах 1946—47 рр.

У зв'язку з міжнар. і держ.-правним статусом УССР дуже контроверсійним є питання про с у в е р е н і т е т УССР. Сов. конституційні і дипломатичні документи та автори наполягають на наявності такого суверенітету (С. Крилов, В. Корецький та ін.). Зах. автори або здебільша заперечують його, або приймають якесь його нюансове визначення: делеґований чи подільний (між СССР і УССР) суверенітети. Проте на погляд більшості нинішніх правників, хоч доктрина суверенітету УССР стала досить проблематичною, це ще не є запереченням м.-п. підметности чи держ. статусу УССР.

Не зважаючи на зміну урядів і режимів на Україні з 1917 р., правно існує тяглість (континуїтет) та переємність (сукцесія) укр. держави: УНР — Укр. Держави — УНР — УССР, задокументована в різних конституційних і м.-п. актах. Вхід УССР до СССР позбавив її м.-п особовости, але не держ. статусу. Часткова м.-п особовість була повернена у 1944—45 рр., хоч існує разюча розбіжність між формальним М.-п. с. УССР і її фактичною повною залежністю від СССР.

Література: H a l a j c z u k B. El estado ucranio del siglo 20. Буенос-Айрес 1953; Y a k e m t c h o u k R. L'Ukraine en droit international. Лювен 1954; К о р е ц ь к и й В. Розквіт суверенітету укр. рад. держави в складі СРСР. Вісник АН УРСР, ч. 8. К. 1954; d e V i s s c h e r P. A propos de la personalité juridique de l'Ukraine. Зб. L'Ukraine dans le cadre de l'Est Europeen. Париж 1957; M a r k u s V. L'Ukraine soviétique dans les relations internationales et son statut en droit international, Париж 1959; B i l i n s k y Y. The Ukrainian SSR in International Affairs after World War II. The Annals of the Ukrainian Academy of Arts and Sciences. IX, 1—2. Нью-Йорк 1961; H a l a j c z u k B. The Soviet Ukraine as a Subject of International Law. Ibid.; Я к е м ч у к Р. Україна як підмет міжнар. права. ЗНТШ CLXIX, 1962; B i l i n s k y A. Die Entwicklung des sowj. Föderalismus. Jahrbuch für Ostrecht III. 2. Мюнхен 1962; Г а л а й ч у к Б. Право леґації УРСР. Сучасність, ч. 12. Мюнхен 1964.

В. Галайчук, М. Маркусь

Міжпартійна Рада, заснована 1919 у Львові після закінчення збройної боротьби ЗУНР з поляками з метою координації й активізації леґальної боротьби проти поль. окупації; до складу М. Р. входили всі 4 гал. партії — Трудова (кол. Нац.-Дем.), Радикальна, Соціял-Дем. і Християнсько-Суспільна. М. Р. стояла в тісному зв'язку з екзильним урядом ЗУНР у Відні. В січні 1922 з М. Р. вийшла УСДП, яка перейшла на сов. орієнтацію, а в травні 1923 — Укр. Радикальна Партія, після чого М. Р. перестала існувати. Див. також ЕУ I, стор. 557.

Мізес (von Mises) Людвиг (*1881), видатний австр. економіст, теоретик неолібералізму, родом із Львова, з 1938 р. в ЗДА. У 1902 р. видав у Відні монографію „Die Entwicklung des gutsherrlich-bäuerlichen Verhältnisses in Galizien (1772—1848)".

Мізин, с. Понорницького р-ну Чернігівської обл., тут була відкрита Ф. Вовком (1908) палеолітична стоянка ранньої мадленської доби (бл. 20 000 рр. тому). Відкопані були останки великого наземного житла, кості мамута, півн. оленя, багато крем'яного знаряддя та виробів з мамутової ікловини. Між останніми

особливо цікаві орнаментовані ритим меандром браслети, єдині цього роду в світі: пташки, фаллічні фігурки, стилізовані тваринні фігурки та лопатка й дві нижні щелепи мамута, прикрашені розписом, виконаним червоною охрою

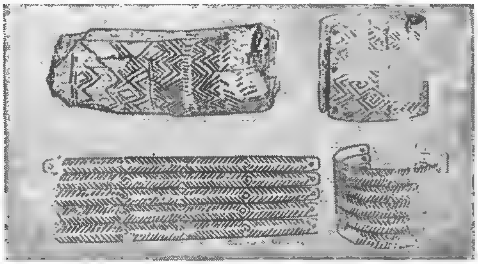

Два браслети з ікловини і заготовка до третього — з палеолітичної стоянки з с. Мізиня

(перша знахідка цього роду на Сх. Европи; зберігається у Київ. Держ. Іст. Музеї). Див. також ЕУ I, стор. 372—74.

Мізко Микола (1818—81), етнограф і літературознавець родом з Чернігівщини, з 1845 ред. «Екатеринославских Губернских Ведомостей», з 1868 жив у Воронежі. М. обстоював самобутність укр. літератури й театру, гол. в своїх ст. в «Основі» (рецензія на «Историю русской литературы» П. *Петраченка,* 1861, з додатком «Краткий исторический очерк украинской литературы»; там також висловився про потребу бібліографічного огляду укр. літератури, «Основа» 1862, III; спогади про актора К. *Соленика* й ін.); ст. з укр. фолкльористики, рос. переклади окремих творів Т. Шевченка.

Мізоч (III—7), с. м. т. Здолбунівського р-ну Ровенської обл., положене в сх. частині Волинської височини; 3 700 меш. (1959); цукровий зав.

Мізюн Григорій (1903—63), драматург родом з Полтавщини; автор великої кількости п'єс на офіц. сов. теми, що не мали успіху в театрі: «Сила на силу» (1927), «Новими стежками» (1929), «Реконструкція», «Ворошиловці» (1931) «Криголам» (1934), «Любов і дружба» (1937), «Товариші» (1938) та ін. З кін. 1930-их рр. майже непомітний у сов. літ. процесі; 1948–63 — дир. музею Ю. Федьковича в Чернівцях.

«Мій Приятель», ілюстрований дитячий місячник, вид. Централі Українців-Католиків Канади, виходить у Вінніпеґу з 1949 р. за ред. о. С. Їжика.

Міклошіч (Miklosich) Франьо (1813—91), визначний славіст словінського роду, довголітній (1850—86) проф. Віденського Ун-ту, де з його школи вийшла низка укр. мовознавців (М. Осадца, О. Огоновський, С. Смаль-Стоцький й ін.); у мовознавчих заг.-славістичних працях („Vergleichende Grammatik der slavischen Sprachen" 4 тт. 1852—75; „Etymologisches Wörterbuch der slavischen Sprachen", 1886), що характеризуються багатством матеріялу при браку узагальнень, М. вперше широко використав укр. факти; так само при дослідах слов. топономастики та тюркських і рум. лексичних запозичень („Die slavischen Ortsnamen aus Appellativen", 1872—74; „Die türkischen Elemente in den südost- und osteuropäischen Sprachen", 1884—90; Über die Wanderungen der Rumänen in den Dalmatinischen Alpen und den Karpaten", 1879). М. досліджував також мову циган України („Beiträge zur Kenntnis der Zigeunermundarten", 1872—80); видав багато старих слов. текстів. Одним з перших зах. мовознавців М. обстоював самобутність укр. мови (1852), підтримував намагання гал. українців оперти свою літ. мову на нар. основі, був прихильником введення для українців латиниці. Методологія М. визначила характер укр. мовознавства в Галичині й на Буковині аж до появи структуралізму. *О. Г.*

Мілет, грец. м. на зах. узбережжі Малої Азії, що у 8–7 вв. до Хр. заснувало бл. 90 колоній, в тому ч. на півн. узбережжі Чорного м. *Тирас, Ольвію, Пантікапей* і *Танаїс* (див. карту на 429 стор.).

Мілеєв Дмитро (1878—1914), архітект-археолог; у 1908—14 рр., з доручення Петербурзької Археологічної Комісії, провадив розкопи на території великокняжого Києва; досліджував підвалини Десятинної церкви й сусідніх з нею княжих палаців 10 в., Ірининської церкви та ін.

Міліція, орган для підтримання публічного порядку. М. в межах кол. Рос. Імперії постала у березні 1917 р., замість старої *поліції,* скасованої під час рев. подій на самому їх поч. Післярев. М. підлягала, на відміну від дорев. поліції, не централізованому апаратові М-ва Внутр. Справ, а органам самоуправління. В такому вигляді М. залишалася спершу і в УНР. У березні 1918 р. її знову було підпорядковано Мін-ву Внутр. Справ. За гетьманського режиму М. перетворено на *держ. варту.* По відновленні УНР М. дістала попередню назву, але 1920 її перейменовано на гром. сторожу.

М. в УССР по встановленні сов. режиму діяла до 1930 р. в системі Нар. Комісаріяту Внутр. Справ УССР, а по розформуванні останнього — в безпосередній підпорядкованості Раді Нар. Комісарів УССР. Після створення Нар. Комісаріяту Внутр. Справ СССР 1934 р. М. перебувала до розформування цього комісаріяту (в березні 1946 перейменованого на мін-во), себто до лютого 1960 р., в подвійній підпорядкованості НКВС УССР і НКВС СССР. Нині М. є складо-

вою частиною апарату Мін-ва Внутр. Справ УССР.

Система органів М. організована за принципом т. зв. дем. централізму. Місц. органами є віповідні відділи в складі обл. управлінь внутр. справ, міські (по великих м.) управління М., районні відділи М., підпорядковані в інстанційному порядкові нижчі вищим. У 1962 р. ці відділи перейменовано на відділи охорони гром. порядку, а МВС УССР на Мін-во Охорони публічного порядку. Основним нормативним актом, що визначає орг-цію і діяльність М. є «Положення про М.», затверджене Радою Нар. Комісарів СССР 25. 5. 1931. Завдання М. аналогічні до завдань держ. поліції у державах вільної демократії. В рамках М. існує окремий апарат для розслідування злочинів. *А. Б.* і *О. Ю.*

Міліянчук Василь (1905—58), фізик родом з Коломийщини, д. чл. НТШ, проф. теоретичної механіки і фізики Львівського Ун-ту (з 1939); основні праці (понад 30) стосуються гол. атомової спектроскопії. М. створив теорію впливу неоднорідних полів на характер атомових спектрів, розробляв питання квантової електродинаміки та заг. теорії квантових полів.

Міллер Всеволод (1848—1913), рос. фолкльорист, мовознавець і етнограф, прихильник теорії запозичень («Взгляд на „Слово о полку Игореве"», 1877), пізніше представник культ.-іст. школи. Укр. фолкльору стосуються праці М. «Экскурсы в область русского народного эпоса» (1892), «Отголоски галицко-волынских сказаний в современных былинах» (1896) та ін.

Міллер (Müller) Ґергард Фрідріх (1705—83), рос. історик і археограф нім. походження, акад. і проф. Петербурзької АН. Автор численних праць з історії Росії, Сибіру й України, зокрема: «О начале и происхождении казаков» (1760), «Известия о казаках запорожских» (1760), та ін., які залишилися в рукописах і були згодом опубліковані О. Бодянським у «Чтениях Московского Общества Истории и Древностей Российских» за 1846—48 рр. і окремо («Исторические сочинения о Малороссии и малороссиянах», 1847).

Міллер Дмитро (1862—1913), історик родом з Охтирщини; закінчив Харківський Ун-т, учень Д. Багалія; співр. «КСт.», бібліотекар Харківського Ун-ту (з 1895) й ред. харківської газ. «Южный Край» (з 1903). Дослідник історії Гетьманщини й Слобожанщини 18 в.; гол. праці: «Очерки из истории и юридического быта Старой Малороссии», I—II (1895—98), «Пикинерия» (1899), «Архивы Харьковской губернии» (1902), «История города Харькова за 250 лет его существования», тт. I—II (1905—12; разом з Д. Багалієм).

Міллер Михайло (*1883), археолог і історик родом з Донщини, проф. історії давнього світу та археології Ростовського Ун-ту і Пед. Ін-ту (1934—42), з 1943 на еміґрації в Німеччині, проф. УВУ, д. чл. НТШ, у 1951—61 рр. наук. секретар Ін-ту для вивчення СССР у Мюнхені. М. провадив розкопи в степ. смузі України та над нижнім Доном, досліджуючи катакомбові й сарматські поховання, перший дослідник Приозів'я (греко-варварські та сарматські поселення, скитські могильники) і залишків грец. колонії Танаїсу; був заступником гол. Дніпрельстанської археологічної експедиції (1927—32). Важливіші праці: «К вопросу о развитии хозяйственных форм доклассового общества в бассейне Нижнего Дона» (1935), «Памятники эпохи родового общества на Игренском полуострове» (1935), «Археология в СССР» (1954), «Дніпрельстанівська археологічна експедиція Наркомосу України, 1927—32» (1956), «Дон и Приазовье в древности» I—III (1958—61) й ін.; праці з укр. геральдики.

М. Міллер

Міллер Олександер (1875—1935), археолог, брат Михайла М., проф. Петербурзького Ун-ту, завідувач кавказького відділу в Етногр. музеї в Петербурзі (1907—33), досліджував катакомбову культуру бронзової доби в степ. Україні та ранньоіст. пам'ятки на нижньому Дону, Підкавказзі й Таманському півострові, при чому віднайшов місце грец. колонії Танаїсу і літописного городу Тмуторокані. Заарештований 1933, помер у Сибіру.

Міллерово (V–21), м. обл. підпорядкування на Донщині, р. ц. Ростовської обл. РСФСР. Положене над р. Глибокою (ліва притока Дінця), зал. вузол, 33 000 меш. (1959). Машино-будів. і мех. зав., харч. пром-сть; с.-т. технікум, мед. училище. За переписом з 1926 р. українці становили в М. 41%, а в околицях понад 80% всього населення.

Мілове (IV—21), с. м. т. на Середній височині, р. ц. Луганської обл.; 4 600 меш. (1959).

Мілонадіс Костянтин (*1926), скульптор-модерніст; скульптури в бронзі, дереві, камені і т. зв. кінетичні конструкції з дроту; учасник амер. і укр. виставок (у Чікаґо, Нью-Йорку, Нью-Орлеані,

Детройті та ін.), організатор і чл. мист. групи «Монолт» у Чікаґо; викладач ун-тів Нотр-Дам і Валпарейзо у ЗДА.

Мілюков Павло (1859—1943), рос. історик і політ. діяч *конституційно-демократичної партії,* проф. Моск., а згодом Софійського ун-тів. Як посол до III і IV рос. Держ. Думи обороняв культ. права українців, а під час першої світової війни гостро виступав проти рос. політики в окупованій Галичині. 1917 р. був мін. закордонних справ Тимчасового уряду першого складу; до відродження укр. державности поставився активно вороже. На еміґрації очолював орг-цію рос. респ.-дем. об'єднання й видавав щоденник «Последние новости» в Парижі. Головніші праці: «Очерк истории русской культуры» I—III (1896—1901), «Главные течения русской исторической мысли» (1897), «Из истории русской интеллигенции» (1902), «История русской революции», 2 тт. (1918) та ін.

Мілютенко Дмитро (*1899), драматичний і фільмовий актор родом з Слов'янського; в Театрі ім. І. Франка (у Харкові 1923—26 і в Києві з 1937), у «Березолі» (1927—33) і в Театрі ім. Т. Шевченка (1934—36) у Харкові. З-поміж бл. 150 ролей, які виконав М., визначніші: Калитка («Сто тисяч»), Пузир («Хазяїн»), Перелесник («Лісова пісня»), Півень («Диктатура»), Часник («В степах України»), Великий інквізитор («Дон Карльос»), Блазень («Король Лір») та ін. М. знімався в бл. 30 фільмах: Усков («Тарас Шевченко»), Потоцький («Богдан Хмельницький»), Пшеремський («Олекса Довбуш») та ін.

Д. Мілютенко

Мілян Наталія (1896—1941), скульптор, закінчила Краківську Академію мистецтв (у К. Ляцки); чл. АНУМ, виставляла в Кракові й Львові; портретні студії (м. ін. Лесі Українки), композиції на рел. теми, плоскорізьби.

Мілянич Атанас (* 1902), інж.-будівельник, пластовий і гром. діяч (особливо в госп. ділянці), організатор торг. і пром. станиць у Галичині, гол. дир. Торг.-пром. банку (*Промбанк*) у Львові (1936—39), керівник госп. (1940—41) і фінансових (1944—45) справ УЦК, фінансовий дир. Цукроуправління України (1942—44); тепер у ЗДА.

А. Мілянич

Мілях Олександер (* 1906), дир. Ін-ту Енерґетики АН УРСР (з 1959) і чл.-кор. АН УРСР (з 1964); праці присвячені теоретичним дослідженням електричних кіл і електродинамічних систем та вивченню електромагнетних процесів.

Мільницький Йосиф (1837—1914), гр.-кат. свящ., церк. діяч і письм., віцеректор Духовної Семінарії у Львові, ред. ж. «Галицкій Сіонъ» (1880—82); «Выклады о молитвословѣ ерейском» (1903), «Богословіе норовственное» (1908), житія св., ц.-слов. граматика та ін.

Мінеї (від грец. ὁ μήν — місяць), церк.-рел. зб. житій святих, переказів та повчань, складені за порядком днів кожного місяця, у т. зв. місяцеслові (менолог), виникли у Візантії приблизно в 9 в. На Україні з'явилися в перекладах в 11 в.: 1) Четья-Мінея — зб. житій та повчальних творів більшого обсягу, призначена для читання. Зберігся переклад Ч.-М. на березень (у т. зв. «Супрасльському рукописі»). У кін. 17 в. св. Д. *Туптало* склав велику Ч.-М., що відограла велику ролю на Україні й за її межами. 2) Службова Мінея — зб. церк. співів (тропарів, кондаків тощо) для церк. служб на празники і пам'яті св.

Мінералогія, наука про мінерали, їх склад, властивості, походження, зміни і використання для потреб нар. госп-ва; М. належить до галузі геол. наук. Розвиток М. на Україні тісно пов'язаний з *геологією.* До 1917 р. досліди з М. провадились перев. катедрами М. Харківського, Львівського, Київського і Новоросійського ун-тів, Львівської і Київської Політехнік та Катеринославського Гірничого Ін-ту; у 1920—30-их рр., крім геол. установ (див. стор. 366), Укр. відділами Ін-ту мінералогії сировини, Ін-ту добрив та ін. Тепер працю з ділянки М. веде гол. Львівське Геол. Т-во (видає цінний «Минералогический сборник»; до 1962 р. — 16 тт.), Ін-т Геол. Наук АН УРСР, Ін-т геології корисних копалин АН УРСР (у Львові), Ін-т мінеральних ресурсів у Києві (видає «Матеріяли з мінералогії України»). Найвизначнішим мінералогом України був В. *Вернадський;* ін.: М. *Безбородько,* М. *Єфремов,* Л. Іванов, П. Лебедєв, В. *Лучицький,* М. Сидоренко й багато ін.; з сучасних визначніші Є. *Лазаренко,* М. *Семененко* та ін.

Мінеральні води, води (звич. підземні) з підвищеним вмістом деяких хем. елементів і сполук (йод, бром, літій, барій, залізо, стронцій та ін.) і газів (вуглекислота, радон, сірководень тощо) або під-

вищеною температурою, що надає їм лікувальних властивостей. Серед М. в. визначаються: вуглекислі, азотні, сірководневі, залізисті, бромисті, йодисті, літійні й ін.; окрему групу становлять радіоактивні М. в.; М. в. з підвищеною температурою поділяються на теплі (20—37^0), гарячі або термальні (37—42^0) й дуже гарячі або гіпертермальні (понад 42^0).

У зв'язку з різною будовою укр. земель, розміщення М. в. на них дуже нерівномірне. Найбільше М. в. зосереджено в Карпатських і Кавказьких горах та на їхніх передгір'ях, менше на площі Укр. кристалічного масиву, на Опіллі і в Крим. горах; решта, перев. рівнинна територія України вбога на М. в., а ті, які є — це перев. М. в. низької концентрації. Назагал лише невеличке ч. М. в. на Україні використане для лікування.

Радіоактивні (радонові, радієві) М. в. пов'язані з Укр. кристалічним масивом. Попри їх високі лікувальні якості, вони слабо використані й ще мало обслідувані. Найважливіші з них є в *Миронівці, Хмільнику, Полонному* (лише вони використані), далі в Житомирі, Знам'янці, Владиславці й ін.

Вуглекислі М. в. поширені в Карпатах, гол. на Закарпатті й на Лемківщині. Тільки на Лемківщині (*Криниця, Жеґестів, Висока* й ін.) вони здавна використані; в Галичині, на території сучасної УССР, вони відомі б. Жабйого (селище Буркут). На Закарпатті нараховується бл. 120 М. в.; вони поділяються на 1) содові вуглекислі води боржомського типу, поширені гол. на зах. Закарпатті, б. Сваляви (Лужани, Плоске, Поляна Квасова, Свалява); 2) солянолужні вуглекислі води ессентукського типу, гол. в сер. частині Закарпаття (Сойми, Драгове й ін.); 3) вуглекислі води типу нарзанів (Кобилецька й Косівська Поляна, Кваси, Луги, Келечин, Ужгород та ін.); 4) вуглекислі соляні води (в долині р. Уж). Тільки перша група використана і то недостатньо. На Передкавказзі є світового значення *Кавказькі Мінеральні Води* (крім вуглекислих також ін. М. в.).

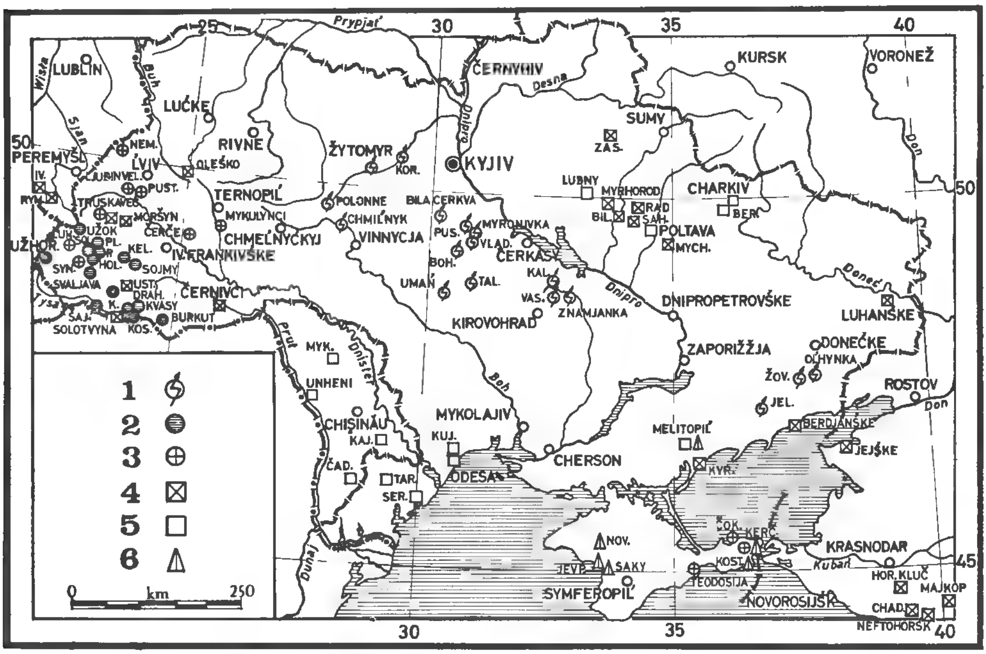

Мінеральні води УРСР

М. в.: 1 — радіоактивні; 2 — вуглекислі; 3 — сірководневі; 4 — ґлявберові, соляні, солянолужні; 5 — низької концентрації (столові); 6 — термальні. Скорочення: Ber — Березівка; Bil. — Білоцерківка; Boh. — Богуслав; Vas. — Васине; Vlad. — Владиславівка; Hol. — Голубінне; Jevp. — Евпаторія; Jel. — Єлисівка; Žov. — Жовтневе; Zas. — Засулля; Iv. — Івонич; Kaj. — Кайнари; Kal. — Калинівка; Kel. — Келечин; Kyr. — Кирилівка; K. — Кобилецька Поляна; Kor. — Коростишів; Kos. — Косівська Поляна; Kost. — Кострино; Kuj. — Куяльник; Lum. — Люмшори; — Myk. — Миколаївка; Mych. — Михайлівське; Nem. — Немирів; Nov. — Новосільське; P. — Поляна; Pl. — Плоска; Pus. — Пустомити; Rad. — Радченково; Rym. — Риманів; Sah. — Саґайдак; Ser. — Серґіївка; Syn. — Синяк; Sol — Солочин; Tal. — Тальне; Tar. — Тарушине; Us. — Устьчорна; Chad. — Хадиженське; Čad. — Чадир-Лунґа; Čok. — Чокрак; Šaj. — Шаян.

Сірководневі М. в. зосереджені гол. на Опіллі (*Немирів, Шкло, Любінь Великий, Пустомити, Черче* й ін.), у Криму (Теодосія й ін.), крім того, Синяк на Закарпатті, *Мацеста* б. Сочі й ін.

Глявберові, соляні та солянолужні М. в. є у передгір'ях Карпат (*Трускавець, Моршин* й ін.) і Крим. гір та в межах Дніпровсько-Донецької й Причорноморської западини (*Миргород*, Луганське, Куяльник й ін.).

Крім використання М. в. на курортах, щораз більше поширюється їх розлив. 1961 р. було виготовлено в УССР на більш, ніж 30 зав. 190 млн пляшок М. в. (в тому ч. 9 млн експортовано за межі УССР; одночасно імпортовано 30 млн), 1962 р. бл. 200 млн, 1965 р. (заплянована) 320 млн. Серед них пол. становили слабо мінералізовані, т. зв. столові води. Найбільш поширені М. в. на Україні такі: Житомирська, Куяльницька, Миргородська, Кримський Нарзан, Нафтуся (Трускавецька), Шепетівська, Дратівська, Великодолинський (Овідіопільський) нарзан, Харківська (I і II), Теодосійська й ін.

Див також *Курорти*.

Література: Бабинець А. Джерела М. в. в УРСР. К. 1958. Академія Наук Укр. РСР. Використання природних лікувальних ресурсів України. К. 1959; Иванов Б., Овчинников А., Яроцкий Л. Карта подземных М. в. СССР. М. 1960; Бабинец А., Гордиенко Е., Денисова Б. Лечебные минеральные воды и курорты Украины. К. 1963. *Р. М.*

Мінеральні Води (IX—24), м. крайового підпорядкування, р. ц. Ставропільського краю РСФСР, положене на Передкавказзі над р. Кумою; 39 000 меш. (1959). Підприємства по обслуговуванню зал. транспорту, харч. пром-сть, виробництво будів. матеріялів, пляшковий зав.

Мінеральні добрива, див. *Добривна промисловість*.

«Мінерва» (Minerva — Jahrbuch der gelehrten Welt), довідкові річники про високі школи й наук. установи в усьому світі, появлялися в 1891—1914, 1920—38, 1952 і 1956 рр. у в-ві В. Ґруйтера в Берліні. У 1924–33 рр. при «М.» виходив ж. „Minerva-Zeitschrift". У «М.» подаються матеріяли й про укр. наук. та культ. установи, які в 1920—30-их рр. опрацьовував З. Кузеля.

Міністерства, відділи центр. виконавчої і адміністративної влади в державі, очолювані міністрами; термін М. вживається також на визначення цілого уряду (сукупність М.).

М. існували в Росії (з 1802 р., див. ЕУ I, стор. 480) і Австрії. Нерідко рос. М. очолювали українці, напр., мін. освіти були П. *Завадовський* (1802—10), О. *Розумовський* (1810—16) і Є. *Ковалевський* (1858—61), мін. уділів (1802–06) і юстиції (1814—17) Д. Трощинський, мін. внутр. справ (1802—07 і 1819—25) та гол. Комітету Мін. (1827) кн. В. Кочубей та ін. В Австрії єдиним українцем мін. був І. *Горбачевський* (мін. здоров'я у 1917–18 рр.).

Центр. виконавча влада за укр. державности у 1917–20 рр. мала різні назви: за Центр. Ради — *Ген. Секретаріят УЦР*, окремі відділи якого очолювали ген. секретарі; з січня 1918 р. прийнято назву М., а для цілого уряду *Рада Нар. Міністрів УНР;* виконавчою владою *гетьманського уряду* була Рада Міністрів; за Директорії відновлено Раду Нар. Міністрів, яка продовжувала існувати під тією ж назвою і в екзилі. Виконавчий орган УНРади, утвореної у 1947 р. на еміґрації, не вживає назви М., а складається із ресортів для окремих справ. М. також звалися відділи автономного карпато-укр. уряду в 1938–39 рр.

Перший сов. уряд на Україні, утворений у грудні 1917 р. звався *Народним Секретаріятом* (у противагу до Ген. Секретаріяту УЦР), з 1919 р. прийнято термін нар. комісаріят; з 1946 р. (в СССР й УССР) — назву М. (див. *Міністерства в УССР*).

Міністерства в УССР, за сов. термінологією «центр. галузеві органи держ. управління УРСР». Поряд з М. звич. з такими ж правами, але здебільша з меншими оперативними функціями, існують ще ін. центр. установи при Раді Мін. УССР: Держ. Плянова Комісія, Укр. Рада Нар. Госп-ва, Комітет Партійно-Держ. Контролю ЦК КП України, Комітет Держ. Безпеки, ряд т. зв. «держ. комітетів» Ради Мін., Центр. Статистичне Управління тощо. До березня 1946 р. М. називалися нар. комісаріятами; введення назви М. мало гол. престижевий характер.

Мін., разом з головами держ. комітетів, комісій і Укр. Ради Нар. Госп-ва, входять до складу *Ради Міністрів УССР* — уряду УССР. М., як також держ. комітети і комісії, поділяються на союзно-респ. та респ. Союзно-респ. М. УССР підпорядковані як Раді Мін. УССР, так і відповідному союзно-респ. М. СССР. Респ. М. підлягають безпосередньо Раді Мін. УССР. За останні роки є виразна тенденція зменшувати ч. респ. М. (як також держ. комітетів) або перетворювати їх на союзно-респ. Так, напр., у 1962 і 1963 зліквідовано респ. М. Внутр. Справ (натомість створено союзно-респ. М. Охорони Гром. Порядку) і М. Юстиції (з передачею його функцій Верховному Судові УССР). За станом на 1964 до респ. М. УССР належать: автомобільного транспорту і шосейних шляхів, будівництва, виробництва і заготівель сіль.-

госп. продуктів, комунального госп-ва, монтажних і спеціяльних будів. робіт, освіти, охорони гром. порядку, соц. забезпечення, торгівлі. Союзно-респ. М.: вищої і сер. спеціяльної освіти, енерґетики і електрифікації, закордонних справ (має чисто репрезентативні функції), зв'язку, культури, охорони здоров'я, сіль. госп-ва, фінансів. Конституційна постанова, що респ. М. підпорядковуються тільки Раді Міністрів УССР, має здебільша тільки декляративне значення, бо в практиці вона порушується центр. органами в Москві і насправді точного розмежування компетенцій нема. Разом з тим у складі уряду СССР існує (як органи його виключної компетенції) ряд загальносоюзних М.

М. утворює, реорганізує і ліквідує, а міністрів призначає і звільняє Верховна Рада УССР, а в період між її сесіями, на пропозицію Гол. Ради Мін., Президія Верховної Ради з наступним затвердженням цих актів Верховною Радою. Мін. відповідає перед Верховною Радою УССР, її Президією і Радою Мін.; він здійснює керівництво відповідною галуззю управління на основі принципу єдиноначальности. Завдання М. визначаються спеціяльними «положеннями», затверджуваними Радою Мін. Актами М. є «накази», «інструкції», «обов'язкові постанови». Ці акти можуть бути скасовані Радою Мін. УССР, а у випадку союзно-респ. М. також і відповідними М. СССР. Усі мін. є чл. КПСС і за свою діяльність відповідають, з одного боку, перед Радою Мін. УССР, а з другого — перед партійними інстанціями.

До 1957 р. керування пром-стю і будівництвом здійснювалося цілим рядом загальносоюзних і, рідше, союзно-респ. М. Після переходу від галузевої до територіяльної системи управління пром-стю (1957) усі пром. М. як в центрі, так і в союзних республіках згодом скасовано, а для управління пром-стю створено окремий адміністраційний апарат Рад Нар. Госп-ва, репрезентований в УССР Радами Нар. Госп-ва територіяльного ступеня, створеними у 1957 р., та *Укр. Радою Нар. Госп-ва* (з липня 1960), підпорядкованою як урядові УССР, так і центр. органам у Москві. *А. Б., Ю. С., О. Ю.*

Міністерство Державної Безпеки в УССР (до березня 1946 р. — Нар. Комісаріят Держ. Безпеки), створене на весні 1941 р. шляхом виділення з Нар. Комісаріяту Внутр. Справ УССР. Як і цей останній, НКДБ-МДБ було установою союзно-респ. типу, тобто формально одночасно підлягало НКДБ-МДБ (по-рос. — Министерство Государственной Безопасности — МГБ) СССР і урядові УССР. Восени 1941 р. НКДБ було знову злите з НКВС, а 1943 р. — знову відновлене як окремий наркомат. Відразу ж по смерті Сталіна МДБ вдруге злито з МВС. У березні 1954 створено Комітет Держ. Безпеки (КДБ) при Раді Міністрів УССР, підпорядкований одноіменному комітетові при Раді Міністрів СССР.

Завданням МДБ як органу політичної поліції була «охорона політ. й екон. основи сов. соц. держави і її держ. кордонів» (Юридический словарь, т. I, 1956, стор. 175). МДБ належали не тільки чисто поліційні, але й каральні функції, аж до застосування смертної кари включно. В системі МДБ (але з безпосереднім підпорядкуванням МДБ СССР) існували спеціяльні збройні сили («війська внутр. і прикордонної охорони»). Під керуванням моск. союзного МГБ перебували і численні «поправно-трудові» концентраційні табори. Функції МДБ перенесено на КДБ, за винятком права визначення кар, що на підставі закону про судоустрій з 1958 р. мають належати виключно судовим органам.

О. Юрченко

Мініх Бурґгардт-Христоф (1683–1763), граф, рос. ген.-фельдмаршал нім. походження; керував будівництвом Ладозького каналу, де в умовах тяжкої примусової праці загинули тис. укр. робітників. Командував рос. військом у поль. (1733–34) і тур. (1735—39) війнах, які важким тягарем лягли на укр. людність і спричинилися до великого занепаду госп-ва Гетьманщини. Діставши значні маєтки на Лівобережній Україні, М. вороже ставився до автономії Гетьманщини; після смерти гетьмана Апостола домагався для себе уряду «Управителя Малоросії» з титулом кн. Брав активну участь у рос. двірських інтриґах та переворотах, 1742 р. був засланий до Сибіру, звідки повернувся 1762 р.

Мініятюра (від мінії — вогнисто-червоної фарби з мінію), кольорова ілюстрація ранніх рукописів (в зах. світі частіша назва — ілюмінація), з 15 в. і гол. у 18 — пол. 19 вв. також назва маленьких майстерних творів образотворчого мистецтва, перев. портретів на пергамені, слоновій кості, перлямутровій масі або металі.

На Україну М. прийшла разом з грец. і болг. рукописами. Вони прикрашують найстаріші укр. книги — *«Остромирове євангеліє»* (1056–57; три М. євангелистів Іоана, Луки і Марка) і *«Ізборник Святослава»* (1073; вісім М., між ними Христос, кн. Святослав з родиною та ін.). М. виконані у візантійському стилі живими фарбами і золотом, прикрашені геометричним і рослинним орнаментом, що вказує на місц. впливи. П'ять М. «Кодексу кн. Ґертруди» (1078–87) — портрети київ. кн. Ярополка з дружиною Іриною, Богоматір на троні, Різдво Христо-

ве і Розп'яття з євангелистами, мабуть, зах.-укр. походження, виконані у візант.-романському стилі.

Цінні, хоч скромніші М. фігурального і орнаментального типу, мають рукописи (перев. зах.-укр.) 12—13 вв.: «Кристи-

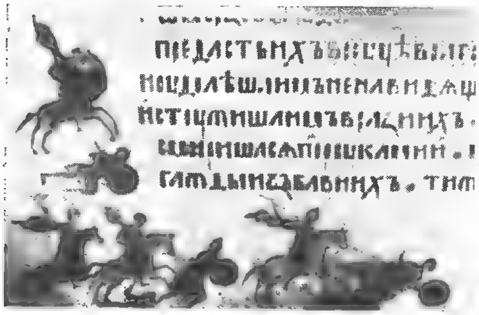

Батальна сцена — мініятюра з Київ. Псалтиря 1397 р.

нопільський апостол» (12 в.), «Кримське євангеліє» (1144), *«Галицьке евангеліє»* (1266), «Перемиське євангеліє» (поч. 13 в.) і «Київ. (Спиридоніевий) псалтир» (1397) з 293 М. (понад 100 святих, бл. 50 сцен з життя царя Давида, чимало композицій іст., баталістичних, моралістичного, побутового характеру, алеґорій і своєрідних пейзажів, інколи прикрашених рослинною орнаментикою, виконаною манерою т. зв. «емальового стилю»). З 15 в. відомі М. у «Повчанні Єфрема Сирина» (1492). До ренесансової доби належать М. «Євангелія Києво-Печерської Лаври» (1538), «Євангелія з Хишевич» (1546), «Холмського євангелія» (М. сер. 16 в.), «Загорівського апостола» (1554), «Служебника» майстра Андрія (сер. 16 в.), цінні М. *«Пересопницького євангелія»* (1556–61), виконані Михайлом Васильовичем з Сянока, та М. в євангеліях зі Стрия (1594), з Керманич (1596) і з Грималова (1602). Бароккові мотиви характеристичні для М. сер. 17 – поч. 18 в. в «Служебнику» Л. Барановича (1665) в «Огородку Марії Богородиці» А. Радивиловського (1676), «Збірнику повістей» (сер. 17 в.) та ін.

Новіші спроби відродити М. на основі візант. традицій належать уже до ділянки графіки (праці Ю. Нарбута, П. Ковжуна, Я. Гніздовського, Ю. Кульчицького й ін.).

Майстрі портретної М. кін. 18 — поч. 19 в. були В. *Боровиковський* і М. Топольський; в найновіші часи І. *Мозалевський*, І. Окіншевич та В. Трофименко.

Література: Пачовський В. Нарис історії мініятюри по рукописам. Л. 1913; Свєнціцький І. Прикраси рукописів Гал. України XVI в., I—III. Жовква 1922—23; Жолтовський П. Укр. рукописна книга та її оздоблення. X. 1926; Свєнціцький І. Опис рукописів, ч. І. Кириличні пергаміни XII—XV вв. Л. 1933; Свирин А. Древнерусская миниатюра. М. 1950; Запаско Я. Орнаментальне оформлення укр. рукописної книги. К. 1960; Жолтовський П. Київські мініятюри 1397 р. Матеріяли з етнографії та мистецтвознавства, 6. К. 1961.

С. Гординський

Міннеаполіс (Minneapolis), м. в стейті Міннесота над р. Міссісіпі; 483 000 меш. (1960, власне М.), разом з м. Сент-Полом, що зливається з М., і передмістями 1,5 млн. Бл. 4 000 українців (разом з Сент-Полом); є 3 укр.-правос. парохії, 2 укр.-кат., 1 для закарпатців-католиків, 1 для закарпатців-правос.

Мінога українська (Lampetra mariae Berg.), безщелепна хребетна тварина кляси круглоротих, тіло довж. до 1 м, круглясте, без луски; поширена в басейні р. Дніпра, Дністра, Бога, Дінця, Кубані; малочисленна, пром. значення невелике. На Закарпатті розповсюджена М. угорська (L. danfordi Regan.), в сточищі р. Висли М. річкова (L. fluviatilis L.) і М. струмкова (L. planeri Bloch.).

Мінх Григорій (1835—96), епідеміолог і патолого-анатом родом з Тамбовщини, у 1876—94 рр. проф. Київ. Ун-ту, дослідник епідеміології сипного та поворотного тифів, прокази, чуми і сибірки. М. ще до відкриття збудників інфекційних хвороб доводив, що тифи переносяться кровосисними комахами, зокрема дослідом на собі довів такий спосіб передачі поворотного тифу; один з перших довів заразливість прокази.

Мінченко-Сіятовський Григорій (1878—1955), актор побутового пляну, родом з Полтавщини. З аматорської сцени 1900-их рр. перейшов до театру «Укр. Бесіди» у Львові (1921—23), згодом у трупах О. Міткевич, в театрі ім. Тобілевича і в станиславівських театрах.

Міньківський Олександер (*1900), дириґент родом з Київщини; закінчив Київ. Муз.-Драматичний Ін-т ім. М. Лисенка; мист. керівник та гол. дириґент Хорової Капелі Укр. Радіокомітету (1934—41) та Держ. Заслуженої Капелі Бандуристів УРСР (з 1946); викладач (з 1951) і проф. (з 1960) Київ. Держ. Консерваторії.

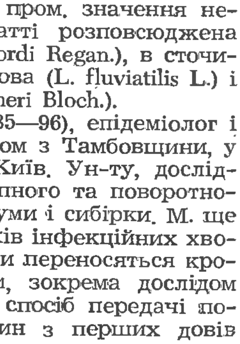

О. Міньківський

Міоцен, див. *Геологія України.*

Мірабеля, див. *Слива.*

Міракль (miracle), середньовічна рел. драма з 12. в., поширена по всій Европі. На Україні у 17—18 вв. кілька драм про св. («Олексій, чоловік Божий», «Успіння Богородиці» та ін.).

Мірза-Авак'янц (нар. Дворянська) Наталя (*1889—1937?), історик родом з Пол-

тавщини, проф. Полтавського і Харківського ін-тів нар. освіти та Київ. Ун-ту (1935–37); один з фундаторів Полтавського Т-ва для дослідження й охорони пам'яток старовини та мистецтва (1918—20); чл. Харківського Н.-Д. Ін-ту історії укр. культури ім. Д. Багалія. Праці з історії Гетьманщини 17 в. й історії сел. рухів на Україні 20 в., м. ін.: «З побуту укр. старшини кінця 17 в.» (1919), «Селянські рухи 1902 р. на Полтавщині» (1924), «Селянські розрухи на Україні 1905—07 рр.» (1925), «Нариси з історії суду на Лівобережжі другої пол. 17 в.» (1926) і популярно-наук. «Історія України в зв'язку з історією Зах. Европи» (1928). Заслана 1937 р., дальша доля невідома.

Н. Мірза-Авак'янц

Міри. Система мір, особливо довжини, була на Україні, як і в багатьох країнах світу, вже з доіст. часів антропометричною. Основу її складали частини людського тіла або його функції, чим і пояснюється ідентичність назв первісних М. довжини у різних народів: палець, п'ядь, лікоть, стопа, крок, сажень. Ін. міри (площі, об'єму, ваги й місткости) виводилися або з аґрарних чи домашніх чинностей людини або ґрунтувалися на речах її праці чи оточення. М. на Україні були не однакові в різних її частинах і змінювалися впродовж часу.

У княжу добу і пізніше, аж до кін. 16 в., була вироблена, як це засвідчують літописи й ін. пам'ятки, своя система М., яка в основному залишилася й надалі в нар. метрології. З менших М. довжини були відомі: *п'ядь* — мала, що дорівнювала відстані між великим і вказівним пальцем руки (яких 19—20 см), і велика — від великого пальця до мізинця (22—23 см); сажень (також сяжень), назва якого походить від слова сягати — міряти руками чи ногами, що теж був різної величини і в основному відповідав довжині розтягнених рук чи двом великим крокам (яких 176 см), або відстані від кін. пальців ноги до кін. пальців витягненої вгору руки (яких 216 см) і дорівнював точно грец. оргії. Вимірювання ногами велося з допомогою стопи (1/2 великого ліктя) і кроку, що відповідав пол. латинського passus. Для вимірювання більшої відстані застосовувано: верстви (версти) — великі й малі (від 500 до 1 000 сажнів): поприще (1 000 кроків або 720 м; 50 поприщ дорівнювало 36 верствам) і перестріл — відстань випущеної з лука стріли.

З М. площі в іст. пам'ятках згадується тільки вить — ділянка землі. М. ваги в княжій Русі були: *золотник* (4,3 г — вага візант. соліда 10—11 вв.); *гривня*, що важила 96 золотників (409,5 г) і відповідала тогочасній, відомій також на Україні грец. литрі (приблизно 1 фунт); ансир (128 золотників — яких 546 г); *пуд* (40 гривень, який дорівнював давньогрец. золотому талантові); кентар або контар (з грец.; 3 пуди або 120 гривень) та берковець (10 пудів або 400 гривень), що його назву взято із сканд. мов. У пам'ятках 14 в. згадуються ще, як одиниці ваги, почка (1/20 золотника), кап (срібла). У 11—12 вв. були вживані також грец. одиниці ваги — дидрахма (приблизно 2 золотники), сикл, сиклос та ін.

Для вимірювання сипних речей, зокрема зерна, застосовувалися горсть, лукно — ймовірно пізніший гарнець, ослинка, відро, четверик, який відповідав рим. квадранталові (26,1 л) і корець, мішок або мірка, що вміщувала приблизно 6 пудів зерна. З ін. М. місткости, зокрема для соли, були головажня і пуз (мішок соли в дві чверті), для меду — колода (10—12 відер) і провара. Для вимірювання рідин, як також сипких речей, існували: кобель, скордь, відро, корець, бочка і кадь (або окова), що вміщувала 12 до 14 пудів. Для визначування кількости речей (снопів, овочів, яєць, грошей тощо) вживано М. *копа* — 60 штук і полукопа (полукіпок — про снопи) — 30 штук.

Основні М. княжого часу утрималися в нар. укр. метрології і частково також в системах М. держав, в межах яких перебували укр. землі, також і в пізніші століття аж до останнього часу. Особливо ж тривалими були М. довжини: п'ядь, лікоть, сажень (відомий в нар. ужитку під двома назвами — махового, від розпростертих горизонтально рук, і косового або косого — відстань від лівої ноги дорослої людини до кін. правої руки, піднятої угору), також стопа, крок і приг. Заг. вживана була верства, а в нар. побуті гони — первісно довж. зораного поля, згодом М. поля і відстані, які поділялися на малі — 60 сажнів, сер. — 80 сажнів і великі або добрі гони, що відповідали рим. стадії і дорівнювали 240 великим крокам або 185 м. Для вимірювання площі збереглася з княжої доби М. — десятина, ймовірно також вить — 6-8 десятин, і соха — 400-600 десятин. З М. ваги утрималися золотник, пуд, берковець та староукр. міри місткости, як відро, корець, бочка, зокрема четверик (нар. чвертка або мірка).

У лит.-поль. добу залишилися старі М., але й прийнялися нові, як лит.

і поль., так і (менше) з Московщини. Ситуація не змінилася і після реформи М. у В. Лит. Князівстві і в Польщі у 16 в. Якщо йдеться про М. довж., то з Зах. поширився цаль (рос. дюйм), що відповідав ширині великого пальця. Цаль мав 24,8 мм, стопа — 12 цалів (298 мм), лікоть 2 стопи або 24 цалі (596 мм). Але поширенішою М. з 16 в. був аршин (довжина руки), що прийшов із Сх. Аршин мав різні виміри, найчастіше 72 см; він ділився на 4 чверті (18 см). Більші віддалі міряли, як і давніше, верствами, що тоді мала 700 сажнів, і *милями* — геогр. або нім. (7 422), укр. (9 278) і малими поль. (5 556 м.).

Для визначення М. площі, крім старої десятини, закріпився на зах. укр. землях морґ, що поширився з Німеччини через Польщу; він мав різну величину (м. ін. старий коронний морґ — 0, 5 985 га, лит. — 0,7 123 га) і поділявся на 300 прутів. Різні визначення й величини мав також лан; м. ін. лан малий (також флямандський чи й хелминський) дорівнював 30 морґам — бл. 16,8 га, великий (французький) 43 й 1/3 морґа — бл. 25 га. Із введенням «устави на волоки» (див. *Волочний перемір*) у 1557 р. лан подекуди називали волокою, яка спершу дорівнювала 30 і пізніше 33 морґам.

Крім староукр. М. ваги, вживався поль. фунт, який мав звичайно 2 гривні або 32 лути, або 8 400 асів; камінь мав 32 фунти, а центнер 126 фунтів. За основу М. місткости вважався гарнець, що ділився на 4 кварти або 16 кватирок і дорівнював 3,23 л; 72 гарнці становили бочку. Для визначування кількости штук того самого предмета вживано в нар. системі — крім копи — франц. термін тузинь (з рос. дюжина) — 12 штук.

З переходом укр. земель під володіння Росії введено рос. систему М., яка в основному склалася на поч. 18 в. і — з невеликими змінами — перетривала аж до введення метричної системи М. після 1917 р. М. довж. була верства (1,0668 км), що ділилася на 500 сажнів (2,133 м); сажень мав 3 аршини (71,1 см), аршин 16 вершків (4,44 см). Одночасно існував й інший поділ сажня, а саме він ділився на 7 футів (30,48 см), фут на 12 дюймів (2,54 см), дюйм на 10 ліній (2,54 мм), лінія на 10 точок. М. площ була десятина (1,0954 га), що ділилася на 2 400 квадратових сажнів (4,55 м^2), а сажень на 9 квадратних аршинів (0,506 м^2).

М. для сипких тіл була четверть (209,9 л), яка дорівнювала 2 мірам, 8 четвертикам (26,24 л), 64 гарнцям (3,28 л). М. рідин була бочка (491,96 л), що ділилася на 40 відер (12,3 м), відро на 10 кухлів (штофів) або 20 пляшок (0,61 л), пляшка на 5 чарок (0,21 л) або 10 шкаликів. М. ваги був берковець (163,805 кг), що мав 10 пудів (16,38 кг) по 40 фунтів (0,4095 кг); фунт ділився на 32 лоти (12,8 г), лот на 3 золотники (4,27 г), золотник на 96 долів (44,4 мг).

На укр. землях під Австрією були до введення метричної системи у 1875 р. т. зв. віденські М.: довжини — сажень (1,9 м), що ділився на 6 стіп (31,6 см), лікоть (77,8 см), поштова миля (7,566 км); площі — австр. морґ (0,576 га), що мав 1 600 кв. сажнів (3,6 м^2), кв. миля (57,4 км^2). Деякі з цих М. вживалися також на Закарпатті під Угорщиною.

Крім нар. мір, уживаних ще в княжу добу, на Україні існували ще впродовж 19—20 вв. різні М., давнішого чи новішого походження. З М. довж. уживалися (особливо для вимірювання полотна): міра (30 цалів або 76 см), стіна або стінка (приблизно 7 м), постав (бл. 28 м). З М. площі були поширені: чвертка (8-10 десятин), загін (5-6 десятин), відріз (3 десятини), різа (2 десятини або подекуди й більше), полурізка (чверть загона або півтори десятини), пішак (11 морґів), клітка (12 морґів), день — зем. площа, що її можна зорати впродовж дня (приблизно 0,75 десятини), упруг — третина дня, поле, що його можна зорати одним запрягом волів. З М. об'єму користалися сажнем (кубічним, зокрема для дров). З М. ваги і місткости в півд.-сх. і зах. Україні було поширене прийняте від тюркських народів око (1 248 — 1 283 г ваги або 1-1½ л місткости) і камінь (24, 30, 32 і 36 фунтів), з допомогою якого важили віск, оливо, цукор, тютюн тощо. Усі ці М. в різних обл. України часто були відмінні щодо величини.

Дуже поширені також в нар. метрології визначення, що становить 1/4 якоїсь М.: чвертка, четвертина, четвертуха, четверть. Як М. ваги й місткости відомі теж восьмина, восьмуха (1/8 фунта, кварти).

З введенням метричної системи М. в Австро-Угорщині з 1875 р. і країнах кол. Рос. Імперії після 1917 р. (в СССР остаточно з 1927 р.) більшість вищеназваних М. і нар. і офіц. вийшли з ужитку. За основну одиницю вимірювання довж., площі й об'єму прийнято — метр, маси і ваги — кілограм і місткости — літр (*Метрична система мір*).

Література: Беляев Н. О древних и нынешних русских мерах протяжения и веса. Зб. Seminarium Kondakovianum. I. Прага 1927; Moszyński K. Kultura ludowa Słowian. Część II. Kр. 1934; Черепнин Л. Русская метрология. М. 1944; Рыбаков Б. Русские системы мер длины XI—XV в. Советская этнографія, ч. I. М. 1949; Справочник мер. М. 1960; Ковалів П. Лексичний фонд літ. мови київ. періоду X—XIV ст., 1—2, Нью-Йорк 1962—64; Граціанська Л. Народна лічба та міри на Україні. Зб. З історії вітчизняного природознавства. К. 1964.

Б. Кравців

«Мірило Праведное», староруський підручник для суддів, зб. 12—13 в., в якому містяться повчання про праведні й неправедні суди, візант. й руські закони — церк. й цивільні (зокрема широка ред. «Руської Правди») та ін. матеріяли. Найдавніший список «М. П.» — Троїцький з другої пол. 14 в. (тепер у Держ. бібліотеці СССР ім. Леніна в Москві), опублікований частково у 19 в., а повністю у вид. АН СССР за ред. М. Тихомирова у 1961 р.

Мірмекей, грец. виробнича колонія в Криму, за 5 км на півд. від Керчі, де був м. ін. вироблюваний посуд з пластичним орнаментом мегарського типу.

Мірна (нар. Хильчевська) Зінаїда (1875—1950), гром. діячка, дружина Івана М., 1917 р. чл. Укр. Центр. Ради, 1919 співзасновниця й заступниця гол. Укр. Жін. Нац. Ради в Кам'янці Подільському, згодом гол. її філії в Берліні, довголітня гол. Укр. Жін. Союзу в Празі; 1937 чл. Ради Світового Союзу Українок. Ст. в пресі, переклади з франц.; померла в Празі.

З. Мірна

Мірний Іван (1872—1937), гром. і політ. діяч родом з Харківщини, чл. Укр. Центр. Ради, 1917 виконував обов'язки губ. комісара Київщини, пізніше Держ. секретаря, за гетьмана й Директорії дир. канцелярії мін-ва закордонних справ; з 1924 у Празі, чл. управ різних т-в, дир. канцелярії Укр. Пед. Ін-ту, співр. багатьох газ.

І. Мірний

Мірошниченко Євгенія (*1931), співачка — кольоратурне сопрано, родом з Харківщини; закінчила Київ. Консерваторію (у клясі М. Донець-Тессейр); солістка Київ. Акад. Театру Опери й Балету. Гол. партії: Віолетта («Травіята»), Розіна («Севільський цирульник»), Йолана («Милана»), Мюзетта («Богема») та ін. Нагороджена на міжнар. конкурсі вокалістів у Тулюзі (Франція) 1958.

Міртовський Микола (1894—1959), невропатолог, проф. Дніпропетровського (1930—55), пізніше Львівського мед. Ін-ту; праці присвячені питанням захворювань вегетативної нервової системи, епілепсії, ботулізму, гіперкінезів тощо.

Мірчук Іван (1891—1961), філософ й історик укр. культури та гром. діяч, родом із Стрия; закінчив Віденський Ун-т (1914), з 1919 р. на еміґрації: у Відні, Празі, Берліні й Мюнхені, де й помер. Доц. (з 1921) й проф. (з 1926) УВУ, з 1946 р. його ректор; проф. (з 1926) і дир. (1930—45) *Укр. Наук. Ін-ту в Берліні;* д. чл., НТШ (з 1938) і дир. його Іст.-Філос. Секції (з 1947), чл.-кор. Баварської АН (з 1949). У працях з ділянки філософії висвітлював укр. світогляд і духовість, в якій знаходив синтезу Сх. й Зах.; звідси його студії над окремішністю укр. духовости від рос. та шукання впливів зах., зокрема нім. філософії на Україні („Tolstoj und Skovoroda — zwei nationale Typen“, „Abhandlungen des Ukrainischen Wissenschaftlichen Instituts“ кн. 2, 1929; „Das Dämonische bei den Russen und Ukrainern“, 1950, «Іст.-ідеологічні основи теорії III Риму», 1954 й ін.). З цією проблематикою пов'язані праці про історію укр. культури, зокрема в редаґованому ним посібнику „Handbuch der Ukraine“ (1941) та в його синтетичному творі „Geschichte der ukrainischen Kultur“ (1957). М. був заслуженим організатором укр. наук. й культ. життя в Німеччині та його представником перед нім. світом. Чл. гетьманських орг-цій, м. ін. заступник през. Гол. Ради, гол. *Укр. Громади* в Берліні.

І. Мірчук

Мірчук (нар. Голомбек) Марія (1886—1963), перекладач укр. прози на нім. мову (з 1927), видала зб. укр. новель „Die Scholle“ (1942), автор критичних нарисів в нім. журн., співр. у наук. працях свого чоловіка І. *Мірчука.*

Є. Мірошниченко

Мірчук Петро (*1913), політ діяч і журналіст родом з Галичини; з 1939 р. на еміґрації, з 1950 р. в ЗДА. Чл. проводу Закордонних частин ОУН (1948—52) та співред. низки націоналістичних органів.

Автор кн. і ст. про М. Міхновського, Є. Коновальця, С. Бандеру, спогадів («У нім. млинах смерти», 1957), публіцистичних праць: «За чистоту позицій укр. визвольного фронту» (1955), «На іст. закруті» (1959), нарисів історії УПА й ОУН: «Укр. Повстанська Армія» (1953), «В рев. змагу» (1964) та ін.

«Місіонар» (1921—39 п. н. «Місіонар Пресв. Ісусового Серця»), популярний кат. журн. вид. оо. Василіян у Жовкві в 1897—1944 рр. (1915 в Загребі, 1940—41 у Перемишлі), спочатку двотижневик, згодом місячник, тираж 30—50 тис., з додатками: «Малий Місіонарчик» (1903—14 і 1939), «Вісник Місійного Т-ва» (1913) і «Календар Місіонара» (з 1901). Ред.: оо. П. Філяс (1897–98 і 1921—26), Л. Березовський (1898—1908 і 1916—20), М. Марисюк (1927—32 і 1940—41) та ін.

«Місіонар», популярний кат. місячник, вид. оо. Василіян у Прудентополісі (Бразілія), виходив у 1911—16 рр. і з 1935 п. н. «Український М. у Бразілії».

«Місіонар», популярний рел. місячник вид. СС. Василіянок у Філядельфії (ЗДА) з 1917 р.

Місіонес, провінція в півн.-сх. *Арґентіні,* положена між ріками Парана і Уруґвай, між респ. Бразілією і Параґваєм; 29 800 км² і 390 000 меш. (1964), в тому ч. бл. 20 000 українців; гол. м. Посадас. Рельєф — низовина над гол. ріками і хвилляста височина (до 600 м височини) між ними. Клімат субтропічний, вогкий (сер. температура січня + 28°, липня + 16° Ц.; 500—2 000 мм атмосферичних опадів на рік); ліси й степи. Основне зайняття меш. сіль. госп-во.

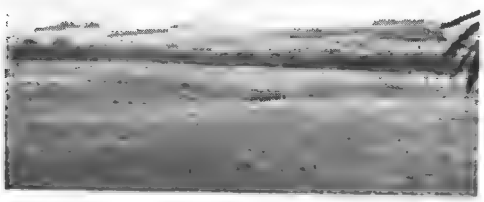

Краєвид поблизу м. Апостолес. На задньому пляні, серед дерев, розкинені хутори укр. поселенців

М. — найдавніша поселенча земля українців в Арґентіні. Перші укр. поселенці прибули 1897 р.; масово — 1900—03 рр. (понад 5 000; виключно з Галичини), менше — у 1928—38 рр. (також з Волині). Укр. скупчення розміщені в півд. частині М.; найбільші з них *Апостолес* (понад 200 родин, в околицях понад 300; це також найстаріше укр. поселення), в Обера (з околицями 400), Ляс Тунас (понад 300), Сан Хозе (з околицями понад 220 родин), *Посадас* (понад 200), Трес Капонес (200), Ґаліціяна (180), Кампінас (170) й ін. Див. також карту.

Основне зайняття українців — сіль. госп-во; плекають параґвайський чай, риж, кукурудзу (для ін. збіжжя кліматичні умови не відповідні), маніоку, ово-

1 — Кордони держав. 2 — Межі провінцій. 3 — Шосе. 4 Залізниця. 5 — Висота в м. Спосіб підкреслення осель показує ч. укр. родин в них: 6 — понад 200; 7 — 100 до 200; 8 — менше 100

чі, тютюн, цукрову тростину; випас худоби. Значно менше зайнято в пром-сті й торгівлі.

За віровизнанням українців католиків є бл. 17 000, священиків (ЧСВВ) – 8, церков 12, каплиць 14; діють рел. т-ва. Правос. Українців бл. 2 500, 2 священики, 5 церков. Є кілька укр. нар. і сер. шкіл, якими керують оо. Василіяни і сс. Василіянки. Гол. укр. культ. осередком є Апостолес (школи, арґентінсько-укр. клюб, ред. рел.-суспільного місячника «Життя», що його видають з 1948 рр. оо. Василіяни). о. *Ю. Мельничук*

Місія, як акція проповідництва й поширювання християнства серед нехрист. людности (з о в н . М.), була одним з гол. завдань давньої укр. церкви. Від кін. 10 в. різні М. діяли на слов. і неслов. землях Київської держави. Ширення християнства йшло швидко, часто методами насильства. Так, за літописом, землю новгородську «Путята хрестив мечем, а Добриня вогнем». Багато місіонерів загинуло, а серед них, у землі в'ятичів, св. *Кукша*, чернець Києво-Печерського манастиря (кін. 11 – перша пол. 12 в.). Одночасно діяла внутр. М. церкви, що намагалася християнізувати держ., су-

спільне та приватне життя. Манастирі, зокрема положені в далеких околицях держави, були поважними місійними осередками.

Пізніше укр. правос. духовенство брало участь в М. Рос. Церкви. У Сибіру визначились єп. іркутські *Інокентій* Кульчицький та *Софроній* Кришталевський-Назаревський і митр. тобольські *Іоан* Максимович і Філотей *Лещинський*, який притягав до місійної праці також світських українців-засланців з доби Мазепи. У 18—19 в. українці працювали у Китаї, в Пекінській М., мабуть, також на Алясці й Алеутських о. (А. *Гончаренко*). З укр.-кат. духовенства в новіші часи в М. брали участь о. Бабій (забитий у Китаї), о. Мартинець (в Індії) — обидва з чину Вербистів, та ін.

Укр. землі в 16—17 вв. були тереном численних М. Римо-Кат. Церкви, а в 20 в. — прот. церков.

В н у т р. М. в Укр. Кат. Церкві це — система проповідей, богослужень й ін. духовних вправ, пов'язаних в одну цілість з метою поглиблення віри й обнови рел. життя. У 17–18 в. внутр. М. василіян стояли на високому рівні; місіонери становили собою окрему клясу монахів з окремими правами й обов'язками, вони мусіли закінчити вищий курс богословія. Правила місійної діяльности були точно визначені в кн. о. К. *Срочинського,* ЧСВВ „Methodus peragendi Missiones apostolicas in provincia Ruthena OSBM“, 1772. Після реформи в кін. 19 в. василіяни відновили М. в Галичині (одним з перших був А. Шептицький — пізніше митр.) і незабаром поширили їх на укр. еміґрацію в Півн. і Півд. Америці. Внутр. М. вели також Редемптористи. *Р. М.*

Містерії (mysterium), середньовічні рел. п'еси здебільша алегоричного змісту, що з Франції поширилися по всій Европі. На Україні Й. *Борецький* завів 1626 р. т. зв. «пасії» — богослужби з елементами містерії. Пізніше до типу М. належали численні бароккові п'еси алегоричного характеру: «Комедія на день Рождества Христова» св. Д. *Туптала,* «Воскресеніє мертвих» Ю. *Кониського* та ін. У добу романтики в 19 в. поширеним жанром стала романтична М.; типовим зразком цього типу в укр. літературі є М. Т. Шевченка «Великий Льох».

Місто, поселення замкненого типу, з особливими (міськ.) правами, з більшою кількістю меш., зайнятих — у протилежність до хліборобського сіль. оточення — гол. у ремісничо-пром. виробництві, в торгівлі й транспорті, як також в адміністрації та в різного роду культ. і суспільних установах і вільних професіях, а лише подекуди (в малих М. і м-ках) і в сіль. госп-ві. Виникнення М. було зумовлене, з одного боку, вищим рівнем сіль. госп-ва на даній території, відокремленням ремісничо-пром. виробництва від хліборобства і розвитком торгівлі і, з другого — потребами оборони, адміністрації й культ.-осв. життя. М. є госп., культ. і адміністративним центром для навколишнього р-ну.

Як усюди, так і на укр. землях критерії, на підставі яких зараховують оселі до М. (чи м-ок), міняються, і тому порівняння кількости М. і міськ. населення у різні доби лише умовне. Крім того, статистичні дані, особливо для давніших часів, досить випадкові і часто-густо непевні.

А н т и ч н а д о б а. Предвісником М. на Україні можна вважати найбільше трипільське поселення у *Володимирівці.* Справжні найдавніші М. на території нинішньої України були засновані щойно греками у 7—5 вв. до Хр. на узбережжях Чорного м. (див. *Греки*). Розташовані серед місц. племен, ці античні М. вели з ними жваву обмінну торгівлю й поступово ставали великими виробничо-ремісничими і торг. центрами. Найвидатнішими з них були Ольвія в гирлі р. Бога, Тірас (Тіра) в гирлі Дністра, Фанагорія на Таманському пів., Танаїс у гирлі р. Дону, Херсонес, Теодосія, Пантікапей у Криму й ін. (див. карту на стор. 429). Найбільші з них стали М.-державами з дем. ладом. М. на узбережжі Керчинської протоки з 5 в. до Хр. входили до складу *Боспорського царства;* у 1 в. до і після Хр. грец. М. потрапили в залежність від Риму. Населення античних М. України складалося не тільки з грец. колоністів, але також з виходнів з місц. племен — скитів (зокрема осілих), таврів, сарматів, тракійців. Обопільні впливи помітні і в культурі цих М. і в культурі місц. племен. До античних М. можна зарахувати *Неаполь Скитський,* столицю скитського царства в Криму, заснований у 3 в. до Хр. і заселений здебільша скитами й греками. Зародками М. можна вважати великі скитські городища — *Більське* і Кам'янське (див. *Кам'янка Дніпровська*).

В античних М. розвивалися різні роди ремесла: металюрґія, ювелірство, каменярство, ганчарство, ткацтво, гарбарство та ін., а також рибальство і виноробство. До Греції, Малої Азії, Єгипту вивозили з цих М. пшеницю, рибу, хутра, мед, віск, продукти тваринництва тощо, також рабів. Ввозили предмети розкоші, зброю, тканини, мист. кераміку, вино, олію та ін. М. мали прямолінійне плянування з аґорою-ринком як центром, будівлі були з каменю й цегли, вулиці мощені; все М. було оточене міцними ка-

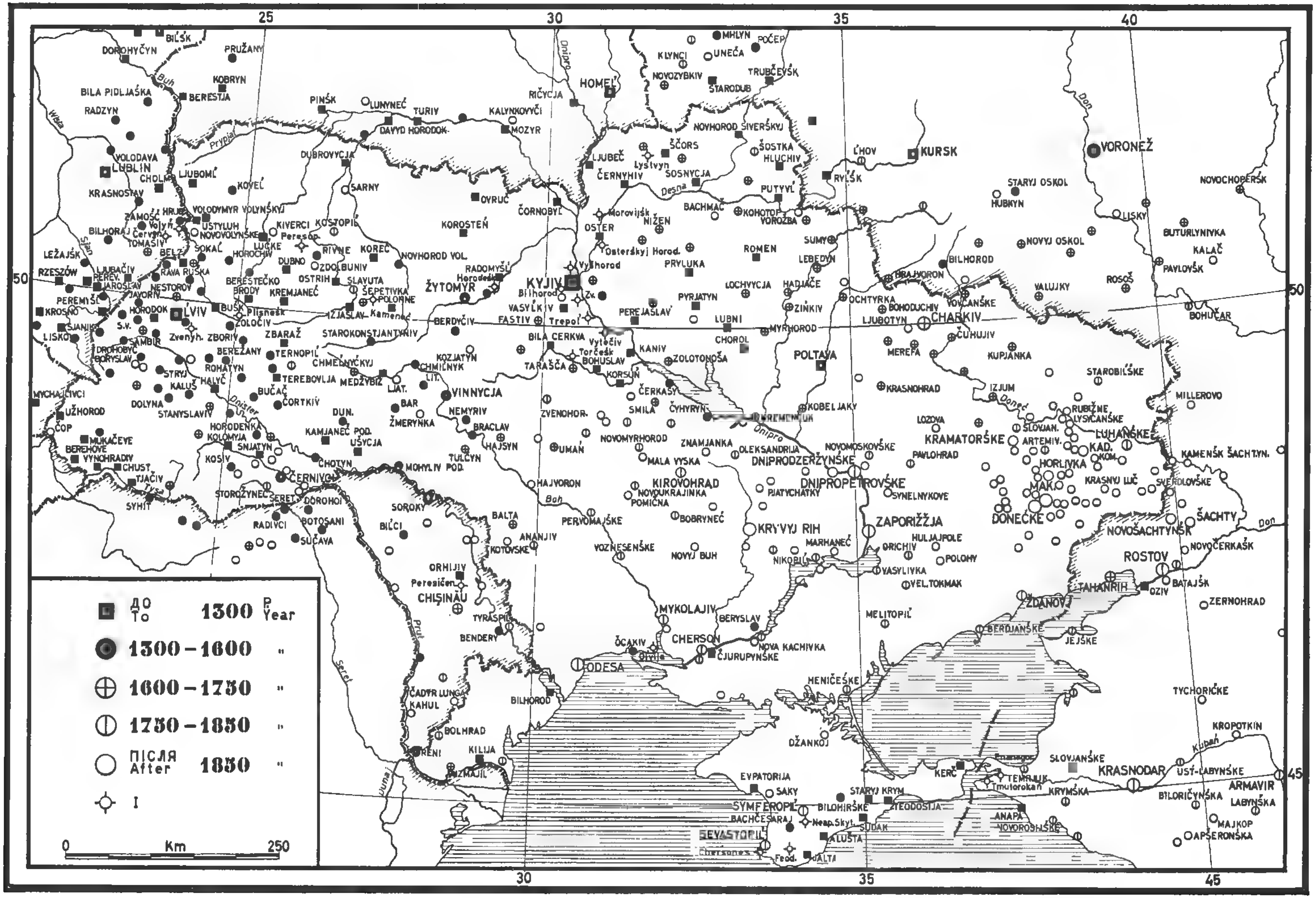

Хронологія виникнення міст укр. земель

м'яними мурами, іноді 12 м висоти, бойовими баштами і добре укріпленими проїзними брамами (докладніше див. *Ольвія, Херсонес*). Грец. М. на півн. побережжі Чорного м. були значними осередками культури і мистецтва (храми, бібліотеки, театри тощо).

Від 3 в. по Хр. почався занепад античних М.; до остаточної загибелі їх призвела гунська навала у 4 в. по Хр. На руїнах деяких з них згодом виникли нові М. Зокрема відбудований у 5 в. Херсонес (Корсунь) зберіг античні традиції й відограв велику ролю у формуванні староукр. культури.

М. у княжу добу поставали з «городів» («градів»), оборонно положених і укріплених валами, тинами, ровами. Існування таких городів засвідчене вже для 6 в. по Хр. (антські городища), а згодом вони ставали осередками племінної орг-ції (див. ЕУ І, стор. 409—10). Більшість з них були невеликих розмірів, але деякі, положені особливо вигідно (при річкових перевозах, перевалах через гори тощо), ставали центрами торгівлі, і до них напливало населення, яке творило пригороддя й підгороддя, де розвивалася торгівля та ремесло.

За неповними літописними даними в Київ. Русі 9—10 вв. існувало 24 М. (на Україні найвидатніші: Київ, Чернігів, Переяслав, Перемишль, Червень, Вишгород, Білгород, Іскоростень, Вручий, Любеч, Туров, Пересічен); в 11 в. з'явилося ще 64 М. (з них на Україні: Берестя, Белз, Володимир Волинський, Бузьк, Пинськ, Прилука, Дорогобуж, Ізяслав, Луцьк, Теребовль, Стародуб, Новгород-Сіверський, Курськ та ін.); у 12 в. згадуються нові 134 М. (зокрема на Україні: Галич, Дорогичин, Пересопниця, Путивль, Рильськ, Глухів, Остер, Канів, Корсунь і багато ін.); у 13 в. з'являється ще 47 нових М. (з них на Україні: Холм, Львів, Крем'янець, Кам'янець, Коломия, Бакота, Сосниця тощо). Загальна кількість відомих М. Київ. Руси 9—13 в. досягала 300, але фактично їх було значно більше.

Розміщення М. на території нинішньої України було нерівномірне. Найбільше їх було на сер. Подніпров'ї, зокрема поблизу Києва, на Волині і в Галичині; на Закарпатті перші М. поставали навколо замків (Ужгород, Мукачів, Хуст) або з осель нім. колоністів (Бардіїв, Берегів). Див. також карту ЕУ І, стор. 416 і карту, яка подає хронологію виникнення М. на укр. землях.

На цій карті представлені лише важливіші М. — всі ті, що мають титул М. тепер, та деякі важливіші, які мали його в минулому. Також із стародавніх М., що перестали пізніше існувати, позначено лише найважливіші. Невелике мірило карти не дозволяє подати назви всіх М. (зокрема на Донбасі). Скорочення: Artemiv. — Артемівське; Dun. — Дунаївці; Hrub. — Грубешів; Kad. — Кадіївка; Kom. — Комунарське; Lit. — Літин; Ljat. — Лятичів; Mak. — Макіївка; Neap. Skyt. — Неаполь Скитський; Osterśkyj Horod. — Остерський Городок; Peresop. — Пересопниця; Perev. — Переворськ; Phanagor. — Фанагорія; Slovjan. — Слов'янське; S. V. — Судова Вишня; Teod. — Теодосія; Zv., Zvenyhor. — Звенигород; Zvenyh. — Звенигородка.

Більшість М. була невеликого розміру і з незначною кількістю населення. Оборонна частина Києва (дитинець) займала за Володимира В. і за Ярослава Мудрого до 100 га; разом з підгороддям Київ мав якихось 500 га. У Чернігові дитинець мав площу 15—16 га, підгороддя до 100 га; числа для Переяслава — бл. 8,5 і 50 га, для Галича — бл. 50 і бл. 200 га. Ч. населення конкретніше невідоме: Київ (те саме і Новгород В.) нараховували в добу свого розквіту 50—100 000 меш. (Лондон, найбільше М. Зах. Европи у 14 в. — 40 000), меншими М. були Чернігів і Переяслав. Чимало М. не мало й 1 000 меш. До тат. навали постійно збільшувалася кількість М., їхній простір і ч. меш.

Староукр. М. поділялися на дві частини: міський центр («дитинець» або «верхнє М.») був окремою, розташованою на підвищеному місці фортецею, укріпленою валами, стінами й ровами та захищеною природними умовами (ріками, ярами тощо); тут містився князівський двір, резиденція єпископа, одна або й кілька церков з подвір'ями, приміщення для дружинників. Другу, більшу частину М. творило підгороддя (пригороддя), «окольний град» і «посад», що у Києві, Чернігові й ін. М. мало назву «поділ». Цю частину заселювали здебільша ремісники, торговці й купці, згодом і вона була охоронювана також окремими укріпленнями. Ремісничо-торгові квартали підгороддя ділилися на «кінці» — поселення ремісників: кожум'яки селилися б. води, ганчарі б. глиниць, від чого квартали набували відповідних назв (напр., Кожум'яки, Гончарі у Києві). Іноді назви «кінців» визначалися етнічним складом їхнього населення. Вулиці М. здебільша сходилися до міськ. центру або торгової площі, інколи на їх напрям впливали природні умови або оборонні споруди. В наслідок обмеження території М. оборонними мурами міські забудови були скупчені, а вулиці вузькі. Житлові будинки були з дерева, муровані — перев. палаци князів та єпископів, церкви й манастирі; ці останні часто мали оборонні споруди. Див. також плян стародавнього Києва (ЕУ 2, стор. 1003) і Чернігова.

Основу госп. розвитку М. княжої доби становили ремесла і торгівля. Високо розвинені у 11—12 вв. ремесла нараховували понад 60 окремих видів виробництва, не раз вузько спеціялізованих.

Торгівля мала унормований характер; у кожному М. для неї було відведене спеціяльне місце – торг (торжок, торжище, базар). У Києві, що був центром транзитної торгівлі між Сх. і Зах., на поч. 11 в. було вісім торгів; тут переоували купці не тільки з різних М. Руси, але й з багатьох країн Зах. й Сх. Деякі з чужоземних купців («гості») мали в укр. М. окремі квартали і церкви. Частина населення М. займалася хліборобством.

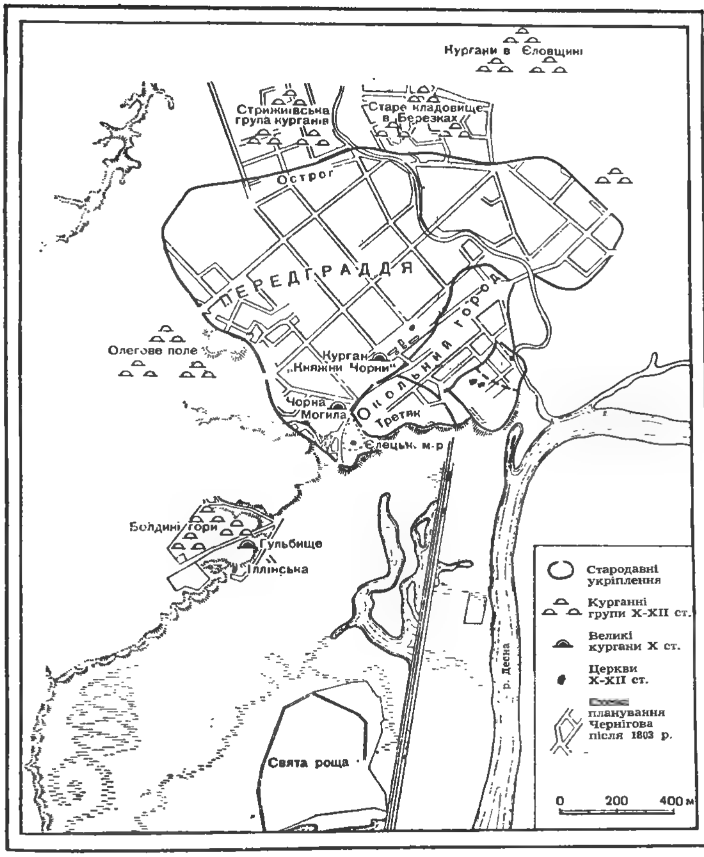

Плян княжого города Чернігова (за В. Рибаковим)

Населення менших М. було в соц. відношенні мало диференційоване і в основному не відрізнялося від сіль. Лише в більших М. творилися зародки міщанського стану. На чолі його стояли купці, що вели торгівлю з закордоном («гості»), які подекуди й зливалися з боярами, що також часто брали участь у закордонній торгівлі; нижче від цих «луччих людей» стояли чорні люди (чернь), до яких належали звичайні торгівці і ремісники, далі хлібороби та князівська, боярська й церк.-манастирська челядь. Соц. диференціяція міськ. населення того часу була досить пливка. Управа М. належала князям або призначуваним ними урядникам — тисяцьким (в Гал.-Волинській державі у 13-14 вв. воєводам) і соцьким. Ці урядники, хоч і призначувані кн., поступово ставали у взаєминах з ним речниками міськ. населення. Деякі адміністративні й судові функції виконували також княжі слуги-тивуни (тіуни). Органом народоправства по більших М. було *віче* — заг. збори вільних людей для розгляду справ особливого значення. Самоуправою користувалися в той час по М. деякі чужонац. групи, зокрема в Гал.-Волинській державі її мали з 13 в. вірмени, жиди і особливо нім. колоністи (*Маґдебурзьке право*, що його пізніше діставали й ін. нац. групи). Купці і ремісники мали подекуди змогу утворювати свої проф. об'єднання з деякими автономними правами; відтоді відомі зародки ремісничих цехових об'єднань-дружин.

Велику ролю відогравали М. княжої доби в розвитку культури. Як осередки держ. і рел. життя, вони сприяли розвиткові книжного знання, письменности й освіти, літератури і мистецтва. При княжих дворах і по міських манастирях та церквах поставали перші школи, бібліотеки. Будівництво церков, княжих палаців і оборонних споруд впливало на розвиток архітектури, живопису, скульптури та різного роду прикладного мистецтва. Високим рівнем своєї економіки і культури М. Київ. Руси дорівнювали передовим М. тогочасного світу.

Розвиток староукр. М. припинився через тат.-монгольську навалу 1239–41 рр. Більшість М. на території Центр. і Сх. Укр. Земель разом із столичним Києвом були важко зруйновані, а деякі цілком знищені. Спустошення зазнали також волинські й гал. М.; проте, за малими винятками, всі вони незабаром були відбудовані й наново укріплені, а навіть

постали нові (Холм, Львів). Більші М. Зах. земель формувалися з поч. 13 в. своїм зовн. виглядом і внутр. життям за зах.-евр. зразками.

Сер. 14 — сер. 17 вв. Після тат. навали 1239—41 рр. лише М. в Гал.-Волинській державі не припиняли свого розвитку. Більші з них оформилися в самостійні з юридичного й госп. погляду одиниці. Такими вони залишалися і під Польщею (Галичина, Зах. Поділля) чи Литвою (Волинь, Сх. Поділля).

Натомість М. на Центр. і Сх. Землях за час 120-літнього тат. панування були в стані занепаду і почали розвиватися тільки з переходом під лит. зверхність у другій пол. 14 в. Розвиток існуючих М. і заснування нових були викликані вимогами оборони і колонізації загрожених тат. наскоками пограничних земель. За своїм характером це були здебільшого адміністративно-оборонні пункти з хліборобським в основі населенням і лише з частковою концентрацією в них торгівлі й ремесла. Їхню топографічну структуру визначали укріплені замки-фортеці, з більшими або меншими реміснично-торговими пригороддями під їхніми мурами або й окремими хліборобськими поселеннями поблизу. За В. кн. Витовта ці замки-М. сягали берегів Чорного м., після його смерти (1430) оборонна лінія відійшла на півн., у зону півн. Лісостепу (див. докладніше *Замки*). Численні замки вже існуючих М. поставали також у Гал. землі, на Волині й на Закарпатті. Під охороною замків населення М. постійно і скоро збільшувалося. Колонізаційний процес на Поділлі й Правобережжі був перерваний у кін. 15 в. нападами крим. татар, зокрема погромом Києва Менглі-Гіреєм (1482). З цього занепаду укр. М. почали підноситися тільки в другій пол. 16 в. вже в складі Поль. Речі Посполитої, коли в наслідок нової колонізації заходами поль. влади і маґнатів відновлено багато зруйнованих і запустілих М. і замків та засновано нові. Цей процес ще пожвавився у першій пол. 17 в.: в самих тільки воєводствах Київському та Брацлавському в той час постало бл. 300 нових М. і м-ок. На розвиток і відновлення М. впливало також зростання політ. сили козацтва, під охороною й опікою якого відродився Київ, ставши знову центром нац.-рел., культ. і госп. життя, і багато ін. М., що з незначних міських поселень чи то й сіл ставали адміністративно-військ. осередками козацтва (Чигирин, Біла Церква, Фастів, Терехтемирів та ін.).

У пол. 17 в. на укр. землях було бл. 1 000 осель з титулом М. чи м-ок: на зах.-укр. бл. 440, на сх.-укр. бл. 530; з них у Київ. воєводстві — 385, перев. м-ок. Більші з них на держ.-королівських землях мали маґдебурзьке право і окремі привілеї, менші — на приватних панських землях — відрізнялися від сіл лише тим, що їхні мешканці були звільнені від панщини і сплачували чинш або данину в натурі. Справжні — своєю екон. структурою й виглядом – М. гол. чином існували на Волині і в Галичині, які були менше загрожені тат. наскоками. Звідти проходили гол. торг. шляхи із зах. на Чорне м. і Близький Сх. Внутр. торгівля М. – гол. обмін хліборобськими продуктами села і ремісничими М. — відбувалася на торгах, закордонна — на річних і піврічних *ярмарках*, які притягали купців з різних країн Зах. і Сх. Більші М. мали т. зв. право складу, на основі якого приїжджі купці мусіли затримуватися на деякий час у даному М. і давати там свій крам на продаж місц. купцям. Зменшення торгівлі з Причорномор'ям і Близьким Сх., спричинене зайняттям Константинополя турками, а Криму татарами та зміною міжнар. торг. шляхів, загальмувало екон. розвиток М. у другій пол. 15 в. майже на 100 рр.

Найбільшим М. України і одночасно її найважливішим торг. і пром. центром був тоді Львів (у пол. 17 в. — бл. 30 000 меш.), далі Київ (бл. 15 000) і Кам'янець Подільський (понад 10 000); інші важливіші М.: в Галичині — Перемишль, Стрий, Сянік, Ярослав; на Волині — Луцьке, Володимир, Крем'янець, Острог; на Холмщині — Замостя, Холм, Красностав; на Підляшші — Берестя; на Поліссі — Пинське; на Поділлі й Брацлавщині — Бар, Брацлав, Вінниця; на Київщині — Житомир, Овруч, Біла Церква; на Лівобережжі — Чернігів, Стародуб, Новгород-Сіверський, Переяслав.

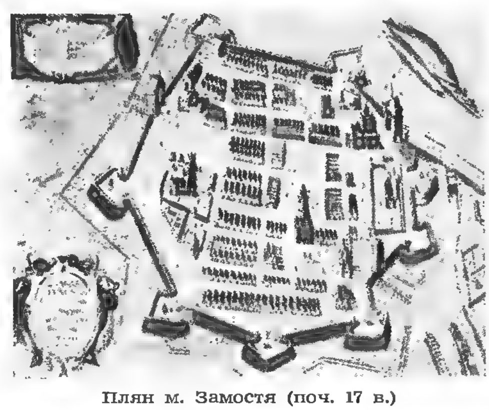

Плян м. Замостя (поч. 17 в.)

Населення М. за національністю і віровизнанням зазнало деяких змін порівняно з княжою добою. Вже за Гал.-Волинської держави до М. Зах. України припливали чужинці — гол. німці, вірмени, поляки й жиди, а під час поль.-

лит. володіння також італійці. У 16 в. більшість німців і вірмен зазнала польонізації, наслідком чого М. Зах. України набули мішаного укр.-поль.-жид. характеру, здебільшого з перевагою польщизни. Людність М. Центр. і Сх. України була перев. укр.

Своїм зовн. виглядом більші зах.-укр. М. були подібні до М. Зах. — Польщі, Німеччини, Чехії. Львів, Перемишль, Кам'янець, Замостя та ін. мали форму чотирикутника, оточеного високими і грубими мурами із стрільницями й оборонними баштами та брамами. Посередині М. був чотирикутній ринок з ратушею, де сходилася реґулярна мережа вулиць. Вулиці були вузькі, забудова щільна, муровані будинки дво- і триповерхові, з трьома вікнами на кожному поверсі. Багато будівель було в ренесансовому стилі (див. *Львів*, стор. 1407). За мурами М. творилися передмістя — підгороддя або підзамчя. М. Центр. і Сх. України забудовувалися не так щільно, вулиці не мали реґулярної мережі; будинки були перев. з дерева. М. розташовувалися б. укріпленого замка й часто мали власні укріплення (див. *Київ*, стор. 1005—06), на Лівобережжі прості, здебільша земляні й дерев'яні. Більшість осель з титулом М. і м-ок своїм виглядом мало чим відрізнялися від сіл.

Великі зміни на цей час сталися і в устрої М. У княжу добу вони перебували у тісному зв'язку з землею, у 14—15 вв. відокремилися від села з госп. і правного погляду. Це сталося завдяки поширенню нім. маґдебурзького права. М. дістали самоврядування з власними управліннями і судами (докладніше див. *Маґдебурзьке право*). Міщанство ставало окремим станом, засновувано *цехи*, які об'єднували ремісників за їхніми фахами. Повне маґдебурзьке право мали лише більші М., решта М. і м-ок підпорядковувалися своїм дідичам і державцям, деякі з них мали самоврядування. Проте порівняно з Зах. Европою права М. в Речі Посполитій, зокрема на Україні й Білорусі, були обмежені, а маґдебурзьке право дещо модифіковане. Король, воєводи, старости самі призначали урядовців на чолові посади в деяких М. і втручалися в міські справи. Міщани різних нац.-віроісповідних груп підлягали різним юрисдикціям. Нарешті, М. не мали свого представництва у соймі і соймиках, а шляхта постійно обмежувала їхні права, зокрема і в екон. ділянці (напр. вилучені з-під міськ. зверхности «*Юридики*»), що призводило до їх занепаду.

На Закарпатті більші королівські М. (Ужгород, Мукачів) у 14 в. втратили привілеї «вільних», себто самоуправних М. Пізніше, хоч вони на деякий час підпали під владу маґнатів, поодинокі їхні привілеї були далі шановані. Їхня орг-ція відповідала приблизно статутові М. на маґдебурзькому праві.

Плян м. Чигирина в 17 в. (за Г. Логвином)

За соц. структурою населення М. поділялося в основному на три групи: т. зв. патриціят — міські багатії, які мали провід, сер. міщанство та незаможне — плебс; за нац. складом перев. укр. були дві останні групи. Мешканці передмість були обмежені в торг. і ремісничій діяльності й не користувалися всіма правами М. («містичів»). Окрему групу становили підданські селяни підміських сіл, залежні від шляхти і міських багатіїв, та челядь і залежні ремісники в садибах і міськ. госп-вах шляхти та духовенства. Така соц. диференціяція була прикметна для більших М.; населення менших М. було більш одностайне: до його складу входили гол. ч. торгівці й ремісники, підлеглі «ратушному праву», та численні селяни, здебільша підданські. Чималий відсоток населення М. творило незалежне і від міськ. самоврядування і від влади королівських урядників духівництво — світське і чернече; катедри й манастирі мали власні зем. посілості й підданих, що займалися сіль. госп-вом, різними промислами, а також торгівлею. Окрему групу людности М. становили *жиди*, які мали власну самоуправу поза маґдебурзьким правом. Деяку самоуправу в рамках міськ. самоуправління мали *вірмени*.

До соц. диференціяції в М. приєднувалася ще рел.-нац. В деяких М. маґдебурзьким правом користувалися лише римо-католики, отже участь українців у самоврядуванні була обмежена. (Винятком був Кам'янець Подільський, де

були три громади: укр., поль. та вірмен.). Там управа М. була в руках поляків, укр. міщани часто діставали для мешкання тільки невеликий квартал, їх обмежували в цеховій, проф.-ремісничій і купецькій діяльності, не дозволяли будувати церкви тощо. Найбільше обмежень українці зазнавали у Львові (див. стор. 1408), але навіть у менших М., де вони становили більшість, перевагу в управі М. мали латинники. Укр. міщани мусіли вести одночасно боротьбу і проти соц. і проти рел.-нац. гніту (спільно з усім «поспільством»). У цій боротьбі орг-цією укр. міщанства стали *братства*. Завдяки їхній діяльності в часи, коли вищі стани почали підпадати польонізації, керівництво укр. нац. життям переходило до міщанства. Укр. міщанство, зокрема у 16 в., стало осередком боротьби за укр. права на рел., політ. і культ. полі. Воно також дало нове спрямування і укр. погранично-степ., здобичницькій козаччині — підсилило її активними, інтелектуально вищими силами та приєднало її до спільних нац.-політ. змагань та прагнень держ. відродження України.

Укр. М. того часу відогравали визначну ролю в розвитку культури; в них зосереджувалося літ. життя, освіта (братські школи, колеґії, тощо), переписування книжок, а пізніше друкарська і видавнича справа (Львів, Острог, Луцьке, Київ). Високого рівня досягло міське будівництво, створивши зразки укр. архітектури і сприявши розвиткові образотворчого і багатьох ділянок прикладного мистецтва. М. України, зокрема Зах., були також важливими поль. і жид. культ. осередками.

П о л. 1 7 — к і н. 1 8. в. М. України цієї доби розвивалися під знаком політ., соц. і екон. змін, що їх принесло повстання Б. Хмельницького 1648 р. і утворення коз.-гетьманської держави. Поділ України на рос. і поль. сфери впливів (1667 і остаточно 1686) спричинив те, що доля М. і міщанства пішла ін. шляхами на Правобережжі й Зах. Україні, які залишилися під владою Польщі, ніж на Гетьманщині.

М. Зах. України й Правобережжя перебували, починаючи з пол. 17 в. в стані занепаду. Він був викликаний занепадом торгівлі з Близьким Сх. і зміною торг. шляхів (це відбилося зокрема на М. Зах. України, упадок яких почався вже в першій пол. 17 в.), майже безнастанними війнами та політикою поль. шляхти й маґнатів, які обмежували самоврядування М. і їхнє екон. життя. Наслідком цього М. і міщанство зубожіли: торгівля підупала, цеховий лад зазнав розкладу, бо паралельно ширилося і позацехове ремесло (двірські ремісники і т. зв. «*партачі*»). Одночасно в М. зростав жид. елемент, який, виконуючи ролю торг. і кредитових посередників, часто адміністраторів маґнатських маєтків, зосередив у своїх руках більшість пром. і торг. підприємств та кредитових операцій. Разом з упадком М. зменшувалося їхнє населення, зокрема більших (напр., у Львові з 30 000 у пол. 17 в. до 20 000 у пол. 18 в.).

М. Зах. України й почасти Правобережжя дедалі польонізувалися, особливо у 18 в., а укр. міщанство ставало менш активним. Братства обмежували свою діяльність церк. справами, осередок укр. культури перейшов на Гетьманщину, куди й виїхало з зах. укр. М. чимало культ. діячів. Архітектура була в стані застою, хоч у той час постало кілька видатних будівель-церков (собор св. Юра у Львові), ратуша в Бучачі тощо.

Цілком відмінним шляхом пішов розвиток М. Гетьманської держави. Після знищення або вигнання поль. адміністрації й частини шляхти основним чинником міськ. життя стало, поряд з міщанством, козацтво, в лави якого влилося також чимало міщан. Особливе значення в Гетьманській державі мали більші М. з своїм патриціятом, екон. і культ. стан якого був досить високий. Ці М. мали маґдебурзьке право. Менші М. і м-ка мали неповне, т. зв. ратушне самоврядування. Їх пром-сть і торгівля (ярмарки) не стояли високо, і більшість населення було сіль.-госп. На Гетьманщині нараховують бл. 90 М. і м-ок (друга пол. 17 в.); за ревізією 1764 р. (без Полтавського і 4 сотень Миргородського полків) на Гетьманщині було 117 М. і м-ок. Ці М. і м-ка були засновані перев. в першій пол. 17 в. у зв'язку з колонізацією Лівобережжя, деякі (зокрема на півд. пограниччі) пізніше. Гол. М. Гетьманщини 17—18 в. — Київ, Батурин і Глухів (гетьманські столиці); Стародуб, Ніжен, Чернігів, Переяслав, Прилука, Лубні, Полтава, Миргород, Козелець і Гадяч (полкові осередки); Новгород-Сіверський, Остер, Погар, Мглин, Почеп, Кролевець (сотенні осередки). Докладних даних про ч. меш. М. немає; загалом вони були невеликі. Навіть Київ у пол. 18 в. мав усього 2 450 дворів (тобто яких 15 000 меш.). 1781 р. Ніжен мав 1 623 двори, Глухів — 1 085, Стародуб — 863.

За нац. складом населення М. Гетьманщини було майже виключно укр.: зовсім зникли поляки і залишилося дуже мало жидів, зате з'явилося деяке ч. росіян, зокрема в Києві та в ін. торговельних та адміністративних осередках, а також на півн. Гетьманщини (т. зв. «розкольничі» слободи в Стародубському й Чернігівському полках). У півн. М. було трохи білорусів. У Ніжені, Переяславі й Києві були досить численні коло-

нії греків. Крім того, було трохи волохів, балканських слов'ян, а з пол. 18 в. грузинів.

Порівняно з добою до 1648 р. соц. структура міськ. людности зазнала деяких змін. До складу населення М. входило, крім міщанства (воно й далі ділилося на патриціят, сер. міщанство й плебс), козацтво й коз. старшина, більшість яких, крім сіль. госп-ва, були зайняті в торгівлі й промислі, в яких мали більше свободи, ніж міщани. Як і раніше, в М. жило духовенство світське й манастирське та різні групи «підданського» населення, залежні від старшини і манастирів. У Києві і більших М. Лівобережжя було чимало рос. військових.

В основному міщанство зберігало свої давні права, але коз. старшина намагалася їх зменшити, і лише деякі гетьмани (Б. Хмельницький, І. Мазепа, Д. Апостол) забезпечували М. привілеї чи надавали нові. Самоврядування М. обмежувала, крім того, централізаційна політика Москви, яка, почавши з 1654 р., призначала до Києва, а також до деяких ін. більших М. України воєвод та військ. залоги. Виборні початково міські посади ставали по великих М. все більше привілеєм коз. старшини або переходили (як, напр., у Києві в пол. 18 в.) до призначуваних рос. урядом рос. офіцерів чи урядовців, іноді навіть неукраїнців. Менші М. часто-густо потрапляли шляхом гетьманських чи царських надань у власність верхівки коз. старшини.

Після скасування гетьманату 1764 р. почалася поступова ліквідація самоврядування М. Лівобережжя. На більші укр. М. поширено рос. «городове положення» 1785 р., на підставі якого були створені дві, залежні цілком від губернатора і казенної палати, думи — заг. і «шестигласна», до компетенції яких належали всі важливіші справи міськ. урядування. За маґістратом зберігалася тільки судова влада над міщанами і завідування цехами.

З екон. погляду більшість М. Гетьманщини мала мішаний характер: пром.-торг.-рільничий. Для пром-сти характеристична дальша диференціяція виробництва; у першій пол. 18 в. в деяких М. (напр., у Києві, Ніжені) виникли перші мануфактури. Рос. централістична політика намагалася підпорядкувати торгівлю М. Гетьманщини інтересам рос. уряду й ринку. Це виявилося м. ін. у протеґуванні торг. діяльности рос. купців на Україні. Попри це у більших М. виросло заможне купецтво, організоване в крамарські сотні (з другої пол. 18 в. — ґільдії). За нац. складом воно було укр., але відчувало чимраз більшу конкуренцію рос. купецтва (зокрема в Києві) й подекуди греків та ін.

Культ. життя М. Гетьманщини в другій пол. 17 — впродовж 18 вв. досягало високого розвитку. Київ з осідком митр., численними манастирями і церквами, Києво-Могилянською Академією, друкарнею Києво-Печерської Лаври став центром культ. життя всієї України, особливо в часи гетьмана І. Мазепи. Бажливими культ. осередками були Чернігів і Новгород-Сіверський — терен літ. і друкарської діяльности Л. Барановича; Переяслав, що мав, як і Чернігів, колеґію, гетьманські столиці Батурин і Глухів. Цінними творами позначився розвиток різних ділянок літератури й мистецтва — малярства, різьби тощо. Особливого розвитку досягла укр. архітектура в будівництві церков, ратуш й ін. будівель у барокковому стилі (коз. барокко). Високо стояла наука й освіта, гол. осередками яких були Київ, Чернігів, Переяслав, а в кін. 18 в. ще й Новгород-Сіверський та Полтава.

З пол. 17 в. почали засновуватися М. на Слобідській Україні у зв'язку з її заселенням укр. виходцями з Наддніпрянщини. Це були військ. укріплені оселі, в яких — гол. в полкових центрах — стали оселюватися також ремісники й купці. Сильніше їх зростання припадає щойно на 18 в. У 1770-их рр. Слобідська Україна нараховувала (без Острогозького полку) вже 8 М. і 44 м-ка. 1773 р. — гол. полкові М. мали таке ч. меш. (у тис.): Охтирка — 11,0 (1732 — 4,7), Харків — 10,1 (3,7), Суми — 9,8 (3,8), Острогозьк — 9,1, Ізюм — 4,6 (1,6). Як і на Гетьманщині, більшість М. Слобожанщини становили козаки, а основним зайняттям було хліборобство. Своїм госп. характером М. Слобожанщини не різнилися від М. Гетьманщини.

В і д к і н. 18 в. д о 1860 р. Після зайняття Півд. України Росією та її колонізації засновано там у другій пол. 18 в. і на поч. 19 в. ряд нових М. Перші з них постали як пограничні фортеці для забезпечення півд. кордонів імперії (напр., Єлисаветград, Новомиргород, Олександрія, Олександрівське, Павлоград та ін.; на Кубані — Катеринодар та ін.) або морських берегів (Херсон, Миколаїв, Таганріг); незабаром засновано було торг. порт Одесу; у Криму виник військ. порт Севастопіль і адміністративний центр — Симферопіль. Назагал у другій пол. 18 і на поч. 19 в. в Степ. Україні (без Криму) постало 22 М., а тільки 4 залишилося з тур. чи тат. часів.

М. Центр. і Сх. Земель в умовах рос. колоніяльної політики поволі зміняли своє обличчя. Насамперед це торкається правного стану й устрою М., що ставав досить подібним до ін. М. імперії. 1835 р. було остаточно ліквідовано маґдебур-

зьке право в Києві (відновлене 1802), а самоврядування ін. М. було обмежене здебільшого рамками комунального господарства і суто-профес. справ міщанської частини людности М. На Правобережній Україні подекуди зберігалися залишки поль. устрою М. (таким реліктом зокрема були приватно-власницькі М. на Волині й Поділлі, що існували до 20 в.). На півдні, зокрема у приморській смузі, завдяки транзитові, звільненню від мита (Одеса) і гол. різнонац. складові людности, М. довший час зберігають інтернац. обличчя. Чимраз більшого впливу на життя М. набуває місц. рос. адміністрація. Мінялося і соц. співвідношення населення М., зокрема більших. Дворянство укр. й неукр. (на Правобережжі — поль., на півдні — частково рос.) походження, пов'язане з М. численними інтересами (службово-становими, екон., зокрема торг., культ.-осв. тощо) й чимраз більше тривалим, а то й сталим побутом; чиновництво (значною частиною рос., а на Правобережжі частково поль. походження), військові, духовенство (чимраз більше рос. або зрусифіковане), нарешті, інтеліґенція — поволі зміняють соц., а заразом і нац. обличчя М. Наплив рос. елементу серед міщанства, особливо купецтва (перев. 1 й 2 ґільдій) витискає укр. патриціят, а згодом і міщанство взагалі з їх традиційних екон. позицій і затримує укр. міщанство в межах передмістя. Наслідком цього була русифікація більших М. Центр. і Сх. Земель. Лише в невеликих (пов.) М. і м-ах укр. міщанство, зайняте не тільки в торгівлі й ремісництві, але великою мірою й у хліборобстві, зберігає свою перевагу й тим самим укр. характер М. На Правобережній Україні торгівля й ремесло, як і раніше, залишаються перев. в руках жид. людности. На півдні України, зокрема у портових М., важливі торг.-пром. підприємства були, крім того, в руках вірмен, греків, а також (особливо закордонна торгівля) купців зах.-евр. походження.

М. на Зах. Укр. Землях у час переходу під Австрію (1772—74) перебували у великому занепаді. За винятком вільного м. Львова з своєрідною самоуправою й міщанськими привілеями, ін. М. і м-ка Галичини належали до старостинських або здебільша — до приватних маґнатських маєтків. Їхнє ремісничо-торг. населення платило панам підданські чинші, а передміщани відробляли панщину.

Перехід під владу Австрії позначився далекосяжними змінами, насамперед у соц.-правній ділянці. Перші австр. закони звільнили міськ. населення від особистого підданства і вилучили міськ. території. Нагляд над справами М. перебрала австр. адміністрація, що внесло більш правові відносини, зокрема щодо укр. населення. В госп. ділянці, розбудова битих шляхів, які сполучали Львів з Віднем і більшими М. Галичини й Буковини, дала поштовх до розвитку торгівлі. Поряд із Львовом, гол. М. губернії із славними зимовими ярмарками — «контрактами», 1779 р. право вільного торг. М. дістали Броди, жид. громада яких сконцентрувала в своїх руках усю транзитну торгівлю Австрії з Росією й України з Зах. Европою. Пожвавили свою торгівлю Перемишль і Ярослав; торг. центрами стали відомі своїми річними ярмарками подільські М. — Тернопіль, Улашківці, Бучач. Затє пром-сть М. не виходила із стадії ремісничо-мануфактуного виробництва.

З нац.-політ. погляду, перехід під Австрію, при напружених у першій пол. 19 в. взаєминах між австр. урядом і поляками, означав зменшення впливу поль. адміністрації, над якою стала надрядна, нім., отже і послаблення польонізаційного натиску в М. У зв'язку з припливом нім. елементу — урядовців, купців та війська, і з введенням нім. мови, як урядової, більші М. Галичини й Буковини, зокрема Львів, Чернівці і Броди набули назовні нім. характеру. Вкінці приєднання частини укр. земель до Австрії мало культ. значення. Всі ці зміни сприяли зміцненню укр. елементу в М. Львів, Перемишль і Ужгород, осідки укр. владик стали осередками укр. нац. життя.

На укр. землях під владою Росії міськ. оселями вважалися ті, більшість населення яких належала до міщанського стану з правом займатися торгівлею й ремеслом. Вони поділялися на М. («городи» — губ., пов., т. зв. «безуездные» та заштатні, що в них не було осідку держ. адміністрації), які мали повні міські права, зокрема самоврядування, й *містечка*. У 1860-их рр. на Центр. і Сх. Землях (без Криму й Зах. Волині) було 113 М. і 547 м-ок (на Правобережжі, Гетьманщині й Херсонщині; м-ок не було на Слобожанщині і в півд.-сх. Степу); на 12 802 000 меш. у М. жило — 1 394 000 (10,9% всього населення); у м-ках — 1 340 000 (10,5%). У той час у Галичині було 109 М. і м-ок (їхнє ч. і статус був остаточно схвалений у 1896 р.) з 505 000 меш. (17,6% всього населення).

У 1858 р. на 850 М. і м-ок всіх укр. земель ледве 62 мало понад 10 000 меш. (в тому ч. 18 понад 20 000), 5 — понад 50 000 меш.: Одеса (114), Київ (71), Львів (70), Бердичів (54), Харків (50). Важливіші М. були розташовані на водних і сухопутних вузлах шляхів і жили перев. з торгівлі. В найбільших М. була розвинена фабрична пром-сть; більшість М. були та-

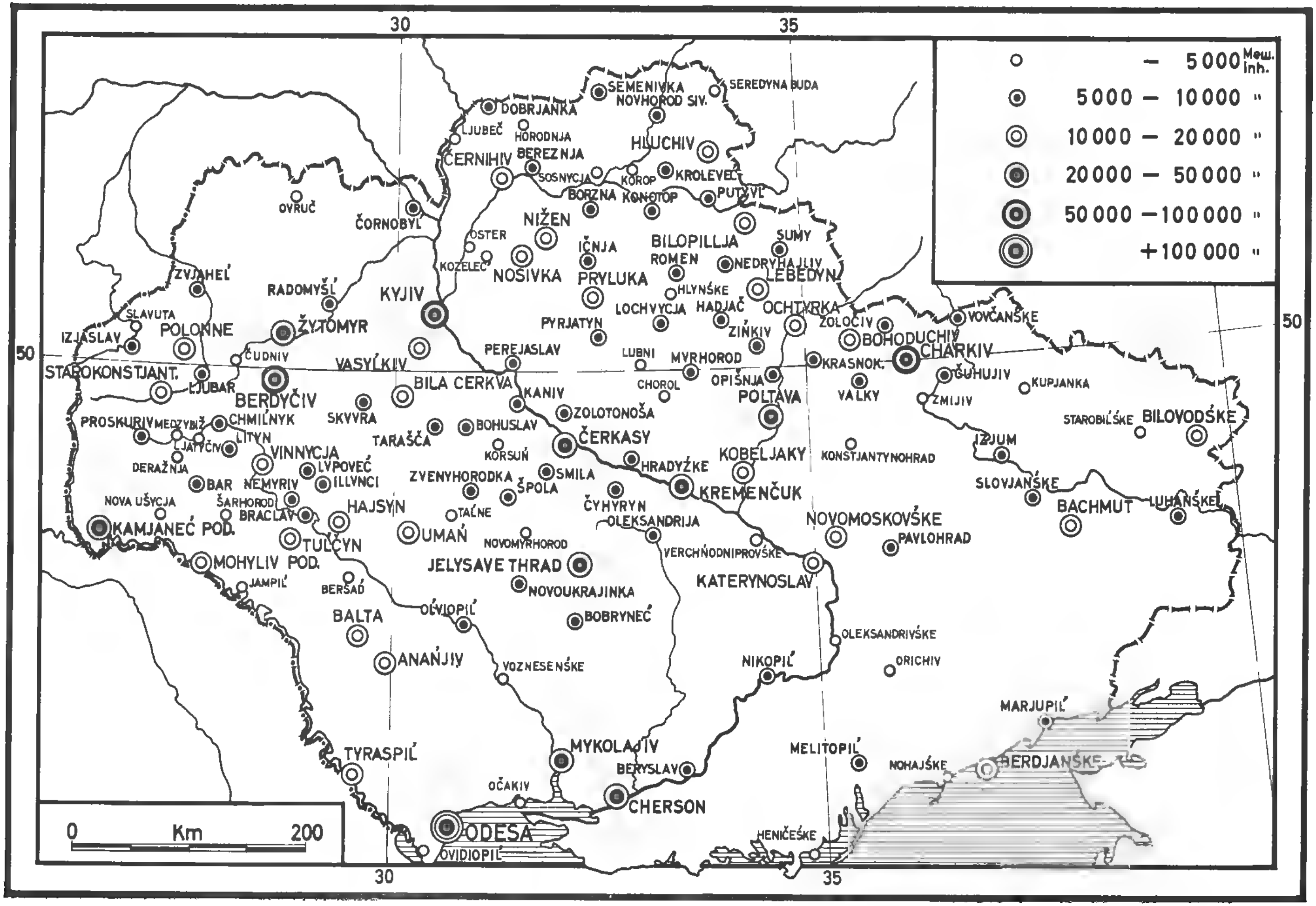

Міста Центр. і Сх. Земель у 1860 р.

кож важливими адміністративними і культ. (4 ун-ти) центрами. М-ка мало чим різнилися від сіл, і значна частина їх населення займалася сіль. госп-вом.

Розміщення М. на Центр. і Сх. Землях (тобто в межах УССР до 1939 р.) та їх величину на 1860 р. подає карта. На ній представлено ті оселі, які 1860 р. мали титул М., а також тогочасні м-ка, зокрема ті, що є тепер М.

1860—1914 рр. Скасування кріпацтва й приплив сіль. населення до М., будова залізниць почавши з 1860-их рр., розбудова пром-сти за останні десятиліття 19 в., збільшення капіталів вплинули на швидке зростання М., зокрема з кін. 19 в. Особливо зросли М., які мали корисні транспортові умови, нові виникали в гірничо-пром. р-нах і у Донбасі, а також у Дніпровському й Дрогобицько-Бориславському пром. р-нах, зате занепадали ті, які обійшла залізниця. Зміну величини М. і міськ. населення можна бачити на прикладі Центр. і Сх. Земель:

Групи М. за числом населення	ч. М.	1858 р. їх населення в 1000	ч. М.	1910 р. їх населення в 1000
до 20 тис.	101	701	76	1067
20—50 ,,	8	227	28	870
50—100 ,,	3	174	9	626
понад 100 ,,	1	114	5	1172
Разом	113	1216	118	3735

Людність М. становила 1858 р. 10,9% всього населення, 1897 – 11,6%, 1910 р. – 19,3% (в тому ч. 6,6% в 4 М. з населенням понад 100 000 меш.). Найсильніше збільшувалися великі і новопосталі М. Донбасу та пром. Придніпров'я. У 1858–97 рр. все населення Центр. і Сх. Земель зросло на 85%, М. на 120%, великих М. – на 140%. Зате занепадали м-ка через конкуренцію фабричного виробництва з ремісничим і кустарним та великих торг. фірм з дрібним купецтвом. Їхня людність за 1858–97 рр. зросла лише на 72%. Чимало з них з екон. погляду було селами, натомість ряд справжніх М. не були ними з юридичного (напр., Юзівка – сучасне Донецьке з 48 000, Кам'янське – теперішнє Дніпродзержинське з 35 000 меш. й багато ін.).

Населення в давніше розбудованих М. і гол. в новопосталих пром. центрах збільшувалося не так від припливу з перенаселених укр. сіл, як скорше з суто рос. земель (див. ЕУ 1, стор. 148—49). Прибулі до М. повинні були мати пашпорти з місця свого походження та одержати в поліції право на проживання в даному М., а влада давала перевагу виходням з корінної Росії (особливо до М. Півд. України), бо вони були ремісниками, натомість стримувала приплив укр. селян. Ч. росіян у М. України збільшував також напливовий адміністраційний елемент. В нових пром. М. півд. й півд.-сх. України вже відразу переважало рос. робітництво, а укр. поступово русифікувалося. На хід русифікації пролетаріяту на Україні поважний вплив мала також діяльність рос. політ. партій та профспілок, що виникли в укр. М. значно раніше, ніж укр. орг-ції. На противагу русифікаторським засобам царського уряду, рос. церк. і гром. чинників до самооборони в більших укр. М. (бо в менших все ж таки перемагав місц. укр. елемент) стала нечисленна укр. інтеліґенція. Попри цензурні перешкоди і поліційні переслідування вона створювала напівлеґальні й таємні осв., наук., кооп., пізніше й політ. орг-ції та видавала пресу. Тільки на поч. 20 в. заг. зростання укр. свідомости і факт, що серед робітництва стали діяти й укр. політ. партії, спричинилися до збільшення укр. впливів у М. Однак аж до кін. 1920-их рр. пром. М. України були сильно зросійщені.

Слабшою була урбанізація на Зах. Україні. Так, вся людність Галичини зросла за 1869—1910 рр. на 55%, міськ. на 81% (в тому ч. Львова на 137%, ін. М. і м-ок на 71%). Це було викликане суперечністю інтересів М. і землевласників, у руках яких була адміністрація краю, й екон. політикою Австрії, що утруднювала індустріялізацію Галичини й Буковини (див. ЕУ 1, 348—50 стор.). Розвивалися лише гол. М. обох країв — Львів й Чернівці, М., які були важливими зал. вузлами (Станиславів, Стрий та ін.) й М. нафтового басейну — Дрогобич і Борислав; до цих М. напливало не тільки укр. сіль. населення, але ще сильніше поль. з Зах. Галичини.

У другій пол. 19 в. до тиску поль. суспільства приєднався ще тиск адміністрації, яку австр. уряд, після угоди з поляками, передав останнім. Однак при відродженій укр. нац. свідомості і в більш правових умовах Австрії укр. елемент міцнішав у М. Галичини й Буковини. М. стали осередками укр. політ. і культ. життя, а Львів в кін. 19 в. — осередком укр. нац. життя всієї України (див. ЕУ 2, стор. 1 409). Важливим осередком були Чернівці, меншими — Перемишль, Станиславів, Коломия, Тернопіль, Стрий, Бережани й ін.; на Закарпатті в деякій мірі — Ужгород.

Впорядкування і забудова М. не йшли пропорційно до їхнього зростання. Навіть у великих М. тільки центральна частина була щільно забудована і впорядкована (див. Київ, стор. 1 007). М. на Центр. і Сх. Землях мали ледве 23% кам'яних будинків (в М. з понад 100 000 населення – 42%), 33% не мали вогнетривкого даху, бл. 90% будинків були одноповерхові (у М. понад 100 000 насе-

лення — 73%) — ч. на поч. 20 в. Краще стояла справа в Галичині.

Більшість М. мали мішаний госп. характер; пром. — були М. Донбасу, Катеринослав, Харків, в Галичині — Борислав (див. докладніше ЕУ 1, стор. 181).

1914–40 рр. Перші роки війни на Центр. і Сх. Землях спричинили зростання М., гол. великих, як завдяки напливу до них утікачів, так і евакуації на Сх. Україну пром. зав. з Польщі й Прибалтики. У перші роки революції і укр. державности (1917—18) до М. напливав укр. елемент з сіл. і м-ок, також до укр. спільноти поверталися відчужені від неї прошарки міськ. населення. Це допомагало українізувати установи, творити нові екон. підприємства, розбудовувати кооп. централі та культ. установи. Але цей процес був перерваний дальшими подіями, зокрема больш. навалою на Україну і голодом у М. у 1920—21 рр. В ці роки населення М. зменшилося на $^1/_4$.

З 1923 р. людність М. знову зросла і 1926 р. досягла довоєнної кількости. Вже на поч. 1920-их рр. в УССР було проведено перегляд мережі М. і м-ок у зв'язку з їх екон. характером. Крім М., введено категорію т. зв. селищ міськ. типу (с.м.т.), які ділилися на офіц. (вони мали права М.) і неофіц., що підпорядковувалися сільрадам. З квітня 1924 р. М. вважалися оселі, які мали не менш 10 000 меш., с.м.т. не менш 3 000 меш., якщо більшість їх не була зайнята в сіль. госп-ві. У зв'язку з цим майже 40% давніх М. втратила титул М., зате М. став ряд м-ок і сіл. 1926 р. в УССР було (в межах до 1939 р.) 80 М., 96 офіц. і 226 неофіц. с.м.т. Далі у зв'язку із поширенням індустріялізації їхнє ч. постійно зростало: у 1940 р. нараховувалося (в межах до 1939 р.) вже 179 М. і 397 с.м.т., в яких жило 36,2% всієї людности (в УССР в сучасних межах — 33,4%).

Під кін. 1920-их рр., а особливо протягом 1930-их рр., в наслідок колективізації й голоду, а також організованого набору робочої сили в колгоспах для праці в пром-сті та напливу молоді до вищих шкіл в усіх більших М. УССР відбувався масовий наплив українців. У той же час — між 1924 і на поч. 1930-их рр. в М. урядово велася політика т. зв. *українізації*, тобто введення укр. мови не тільки в шкільництві, культурі, пресі тощо, але й в адміністрації, в комунальних обслугах, в госп-ві. В кін. цього періоду М., навіть на півд. України й на Донбасі, набрали укр. характеру не лише з уваги на наплив укр. населення з села, але й формою (вивіски, оголошення, назви вулиць укр. мовою), помітно поширилася

Полтава у другій пол. 19 в.

й подекуди переважала розмовна укр. мова на вулицях і в установах. Однак неукр. населення М. чинило опір українізації. Після припинення політики українізації відновився поступовий процес русифікації М., керований Москвою.

Після колективізації й занепаду села центр ваги укр. нац. культ. й політ. життя перейшов остаточно до М. Уже в 1930-их рр. українці мали чисельну перевагу навіть і в більшості півд. пром. М., а серед робітництва становили вже понад $^2/_3$ (серед техн. та госп. кадрів — понад пол.). Правда, больш. влада намагалася реґулювати наплив населення до М. засобами обов'язкової поліційної прописки, розподілом прав на помешкання тощо, але попит на робочу силу в надзвичайно швидко зростаючій пром-сті та загалом у М. утруднював урядовий контроль, а тому навіть розкуркуленим селянам, що втікали з села, іноді вдавалося осідати й знаходити працю в М.

М. Зах. України не зазнали в той час поважніших змін; в них жило у 1921 р. 18,5% всього населення, 1931 р. 18,4%. Але позначалася тенденція зміцнення укр. нац. елементу, що з сіл (зокрема в Галичині й на Закарпатті) протискався до М. Також і соц. характер укр. міськ. населення зазнав змін. За Австрії доступ до установ для українців був порівняно легший, і туди була скерована увага суспільства. У Польщі й Румунії він був майже неможливий; зате збільшувалися кадри укр. пром. робітництва й ремісництва, дрібних торговців, представників укр. кооперації й вільних професій. Так при всіх перешкодах, які ставила чужа адміністрація і суспільство, творився і міцнів укр. «третій стан».

(Продовження ст. у п'ятому томі)

СПИСОК СТАТТЕЙ

СПИСОК КАРТ

ДОДАТОК

ФУНДАТОРИ

Енциклопедії Українознавства

1954-1964

ФУНДАТОРИ «ЕНЦИКЛОПЕДІЇ УКРАЇНОЗНАВСТВА»

Подією великої ваги в українському житті на еміґрації є вихід четвертого тому словникової частини «Енциклопедії Українознавства» (ЕУ 2). Разом з трьома томами загальної частини (ЕУ 1) ми спромоглися на поважний успіх — появу сімох томів енциклопедично-довідкового матеріялу про Україну та її народ, опрацьованого великим гуртом українських учених і фахівців, що живуть у діяспорі.

«Енциклопедія Українознавства» не могла появитися під окупаційним большевицьким режимом на Україні. Протягом майже сорока років його панування в УССР, не видано там жадного тому будь-якої української чи хоча б українськомовної енциклопедії. Цю прогалину мусіла виповнити українська еміґрація. І щойно після появи ЕУ 1 і перших томів ЕУ 2 в УССР спромоглися на видання 16-томової «Української Радянської Енциклопедії» — УРЕ (1959-64), але українознавчий матеріял у ній далеко не повний, часто перекручений і зфальшований. Так що й після появи УРЕ значення ЕУ ніяк не зменшилося, а навпаки, збільшилося: вона доповнює зовсім промовчані в УРЕ українознавчі матеріяли і викриває застосовані там з політичною метою фальшування.

Видати ЕУ в еміґраційних умовах — надзвичайно складне й трудне діло. Воно вимагало й вимагає великих зусиль: за нормальних обставин енциклопедії видають державні інститути або багаті, добре фундовані видавництва. Високі кошти видання нашої ЕУ при дуже низькому накладі ніяк не можна покрити з самих тільки передплат чи продажу книги. З допомогою прийшла українська спільнота.

Вже в час видання ЕУ 1 вона виявила, хоч сама не мала ще економічної бази, велике зрозуміння до нашого діла і своїми пожертвами допомогла появі трьох томів ЕУ 1. Поодинокі особи й установи фундували друк цілих зошитів або комплекти ЕУ для світових бібліотек.

Видання ЕУ 2 вимагає ще більших зусиль. З метою зміцнення її матеріяльної бази з 1954 року постають по всіх скупченнях української діяспори представництва і комітети сприяння ЕУ. Крім поширення передплати, вони повели широку акцію для мобілізації фондів з добровільних пожертв. У 1962 році з ініціятиви українського пластового сеньйорату постав у Торонто постійний центральний патронат над осередком НТШ в Сарселі. Для розбудови зв'язків з усіма клітинами сприяння ЕУ й координації їх дій, як і для зв'язків з жертводавцями-фундаторами, співробітниками ЕУ, передплатниками і широкими колами громадянства з 1963 року виходять «Вісті із Сарселю» — неперіодичний бюлетень Акції-С, тобто допомоги науковому осередкові НТШ у Сарселі, де міститься редакція ЕУ. У цьому бюлетені (чч. 1-4) опубліковано списки всіх пожертв, що надійшли до НТШ в Сарселі від 1954 до кінця 1964 року.

Закінчуючи четвертим томом перший етап видання ЕУ 2 (цілість матиме вісім томів), ми з вдячністю відзначаємо установи й осіб, які допомогли нам його довершити. Спершу ми мали намір оголосити їх в кінці останнього тому, але тому що розмір ЕУ 2 буде подвоєний, містимо вже тепер перший список жертводавців, який подає надходження до кінця 1964 року.

Для виготовлення списків жертводавців-фундаторів ЕУ уже раніше були проголошені до загального відома такі засади:

1. фундатором ЕУ 2 є кожна особа чи установа, яка внесе на це видання пожертву в сумі не менше 100 долярів. Повний список всіх фундаторів буде вміщений в абетковому порядку в останньому томі ЕУ 2 таким способом:

а) фундатори з внеском 100 до 250 дол.: прізвище, місцевість і сума фундації.

б) фундатори з внеском 250 до 500 дол. — як під а) з додатком короткої біографічної замітки.

в) фундатори з внеском 500 до 1 000 дол. — як під б) з додатком фотознятки особи чи управи товариства, будинку та ін. (при установах).

г) фундатори-меценати з внеском 1 000 дол. і вище — як під в) з тим, що вони будуть вміщені на самому початку списка фундаторів.

2. Збірні фундації ЕУ 2 охоплюватимуть усі пожертви осіб і установ сумами до 100 дол.; підсумки цих збірних фундацій будуть також відповідно відзначені.

3. Фундатором комплекту ЕУ 2 для світових бібліотек, архівів, музеїв чи інших установ і осіб — є кожна особа або установа, яка внесе передплату на ЕУ 2 з зазначенням відборця цього комплекту чи переданням НТШ права диспозиції цим уфундованим комплектом; прізвище фундатора буде вклеєне з відповідним текстом на першій сторінці обкладинки уфундованого першого тому ЕУ 2.

Згідно з цим в кінці 4 тому містимо:

I. У першому розділі – прізвища фундаторів-меценатів. Вони розміщені по черзі за сумою їхньої фундації.

II. У другому розділі — всіх фундаторів в абетковому порядку, незалежно від розміру їхнього внеску.

III. У третьому розділі — всіх фундаторів в порядкові суми їхнього внеску за розподілом їх по країнах і місцевостях. Тут також подаються збірні фундації з внеском до 100 долярів.

IV. У четвертому розділі — короткі статистичні зведення всіх фундацій у перерахуванні на долярову валюту.

V. У п'ятому розділі — фундаторів комплектів ЕУ 2 для світових бібліотек, музеїв і т. д.

Замітки про фундаторів в цьому додатку не могли підлягати критеріям вміщення аналогічних гасел в ЕУ 2. Редакція хотіла взяти до уваги насамперед бажання жертводавців і подала свої інформації в основному на матеріялі, який від них дістала. Цим пояснюється деяка неодностайність в оформленні, нерівномірність у подаванні відомостей, подекуди також непропорційність гасел про фундаторів. Це стосується як до осіб, так і до установ чи товариств, ряд яких виразно застеріг таке чи інше оформлення нотатки. Треба ще додати, що деякі особи й установи не бажали, щоб містити про них замітки, деякі попри кількакратні прохання не прислали даних про себе або прислали недостатні. Мабуть, деякі доповнення можна буде зробити в другому додатку в останньому томі ЕУ 2.

При фундаторах, які вже поміщені в ЕУ 2 або які будуть вміщені в чергових томах, зазначено: див. ЕУ 2. В тексті гасел робимо подекуди – за допомогою курсиву посилання на гасла в ЕУ 2 чи в Додатку. Користуємося скороченнями, як в ЕУ 2.

Окремо відзначено допомоги, одержані з не-українських установ: а) від Високого комісара для втікачів при Об'єднаних Націях (Женева) через представництво ЗУАДК у Мюнхені і б) від міністерства для втікачів у Бонні (з 1963 року через Товариство сприяння українській науці в Мюнхені). Обидва ці фонди покривають таку незначну частину наших видатків, що твердження совєтської преси, ніби ми видаємо ЕУ «за гроші теперішніх своїх хазяїв», зовсім безпідставні.

Серед фундаторів ЕУ ми згадуємо лише тих, які допомогли фінансово ЕУ. Насправді ними є також сотні співробітників ЕУ — авторів, рецензентів, редакторів поодиноких ділянок, які безкоштовно дали десятки, а то й сотні годин своєї праці для вивершення нашого діла.

Наша збіркова акція не мала б успіхів без допомоги її організаторів і збірщиків на місцях. Вони давали й дають свою безкорисну працю часто цілими роками. Подекуди їхні прізвища нам невідомі й не всіх їх можемо відзначити в списку місцевостей.

Усім установам й особам, названим у дальших списках, найсердечнішу подяку складають

Сарсель, жовтень 1965

Виділ
Наукового Товариства ім. Шевченка
в Сарселі
і
Редакція
Енциклопедії Українознавства

I. ФУНДАТОРИ-МЕЦЕНАТИ ЕУ

Від 1 000 дол. і вище

Архиєп. Бучко Іван
почесний член НТШ — основоположник науково-культурного осередку НТШ в Сарселі

Бучко Іван (*1. 10. 1891), архиєп., церк. і гром. діяч (див. ЕУ 2), родом з с. Германова б. Львова, син селян Григорія та Агрипини, уродженої Бучко. Після закінчення гімназії у Львові студіював богословіє у Римі (1911—15), свячений на свящ. 1915 р., д-р богословія з 1922 р. Ректор Малої Семінарії (1922—29) та проф. гр.-кат. Духовної Семінарії у Львові. 1929 р. титулярний єп. Каді й помічник митр. галицького. На цьому посту розгорнув широку активність у ділянці піднесення рел. життя вірних (паломництва до Риму, Люрду і на евхаристійний конґрес), активізації кат. молоді (Укр. Молодь Христові — 1933, КАУМ «Орли») і протиставився натискові поль. адміністрації на укр.-кат. Церкву, насамперед під час «пацифікації». 1939 р. візитатор укр. колоній у Півд. Америці, 1940 р. єп.-помічник Філядельфського Екзархату в ЗДА. З 1942 р. перебував постійно в Римі, заступаючи укр. церк. і нац. справи при Ватикані. З 1946 р. апостольський візитатор українців у Зах. Европі, з 1951 р. рим. граф та асистент папського престолу, з 1953 р. титулярний архиєп. леокадійський, 1958 р. консультор Конґреґації Сх. Церкви, активний при підготові другого Ватиканського Собору, чл. Соборової Комісії Сх. Церкви, заступник гол. укр. єпископської конференції та гол. її літургічної комісії. Спричинився до розбудови укр. кат. Церкви в діяспорі, підготовляє беатифікаційний процес Андрея Шептицького. Оборонець укр. політ. еміґрації в Европі (м. ін. допоміг врятувати полонених вояків 1 Укр. Дивізії Укр. Нац. Армії перед виданням її большевикам, організатор харитативної акції), покровитель і меценат укр. культури, наук. працівників і студентів. Виєднанням поважних субвенцій від Ватикану для НТШ спричинився до відновлення його діяльности на еміґрації й постання його осередку в Сарселі. Почесний чл. НТШ (з 1949 р.), д-р г. к. УВУ і УТГІ.

Архиєп. І Бучко

1. Пласт
Організація Української Молоді

Фундатор-меценат ЕУ — 10 070 дол.

Пласт, укр. галузь світової орг-ції молоді, відомої п. ч. «скавтінґ», з власним питомим укр. змістом (до назви, символу і пластового закону включно) для патріотичного всебічного самовиховання, заснована 1911 р. у Львові О. *Тисовським* (див. ЕУ 1, стор. 955—57). З 1945 р. П. діє на еміґрації у всіх більших скупченнях укр. поселення. 1965 р. має бл. 5 000 чл.; найчисленніші відділи в ЗДА і Канаді. П. дуже жваво включився в проведення Акції-С, що її заплянував Улад Пластового Сеньйорату 1962 р. створенням Центр. патронату в Торонто над осередком НТШ у Сарселі, який очолили Кекилія Паліїв — гол., Василь Радь — секретар. До кін. 1964 р. Патронат змобілізував фонди на заг. суму 12 000 дол.; слід відзначити, що в акцію включено також і наймолодших пластових новаків.

а) Пластова Станиця Торонто

Фундатор-меценат ЕУ — 1 673 дол.

Пластова Станиця Торонто, найбільша в Канаді й друга в діяспорі (після Нью-Йорку), постала з ініціятиви гуртка пластунів, які оформилися вперше 1948 р. Завдяки постійному напливові нових еміґрантів зростала і нині нараховує

Кошові пластунок. Зправа наліво — пластові сеньйорки (внизу): Христя Волицька, Ярослава Зорич, Марта Ващук, Богданна Велигорська; (вгорі): Ольга Іванчук, Ліда Вахнянин, Ліда Палій

649 пластунів і понад 250 чл. Пластприяту. Станиця має власний дім на вулиці Блюр і оселю «Пластова Січ» у Ґрефтоні над оз. Онтаріо — зразковий осередок таборування, в якій 1957 р. відбулася велична ювілейна пластова зустріч з нагоди 45-ліття Пласту. Виховна праця Станиці охоплює, крім нормального річного циклу (рел. і нац. свята, система пластових проб тощо), з 1955 р. ще й т. зв. річні «гасла», в рамках яких плянується річна праця й влаштовуються змагання гуртків, напр.: «Мандруймо землями України», «Пізнаймо край нашого поселення і вклад українців у його культуру». Гасла «Мазепинський рік» і «Шевченківський рік» були достосовані до заг.-нац. імпрез (напр., участь у відкритті пам'ятників Шевченка у Вінніпеґу і Вашінґтоні). При Станиці діє секція допомоги залишенцям у Европі. Станиця розгорнула також Акцію-С і зуміла включити до неї всіх своїх чл. від новака до сеньйора. Докладний перегляд праці Станиці дає кн.: «З перспективи п'ятнадцяти років» (Торонто, 1963).

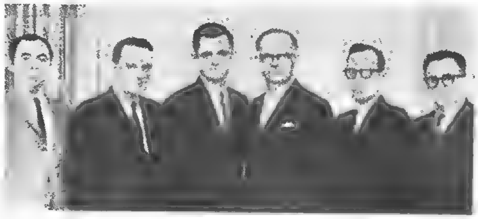

Кошові пластунів. Зправа наліво — пластові сеньйори: Роман Голод, Омелян Хабурський, Омелян Тарнавський, Ярослав Заставний, Василь Паліенко, Олексій Сагайдаківський

б) Секція допомоги залишенцям в Европі при Пластовій Станиці Торонто

Фундатор-меценат ЕУ — 1 347 дол.

Секція допомоги залишенцям в Европі при Пластовій Станиці — Торонто (Канада), організована 1952 р. гуртком пластових сеньйорів: П. Веприком, Н. Закидальською, Я. Ребриком, згодом М. Зеленою й І. Островською. Спосіб збирання фондів: 1) зобов'язано сеньйорів і старших пластунів оподатковуватися щомісяця на фонди Секції і одночасно збирати датки від своїх знайомих; 2) розміщено в кількох укр. крамницях і в одній кредитівці карнавки на пожертви для дітей залишенців; 3) улаштовувано чайні вечори і передсвяточні ярмарки. Разом за час від 1952 р. до 30. 9. 1965 зібрано 13 580 дол. і вислано допомоги: НТШ в Сарселі 3 429 дол.; школам, садкам і пластовим таборам у Німеччині 6 203 дол.; таборам залишенців і літнім оселям в Австрії, поодиноким особам тощо 3 827 дол. Секція вислала також велику кількість ношеного одягу для українців у Німеччині, Австрії, Юґославії й Польщі.

в) Кіш Пластунок Станиці Торонто

Фундатор-меценат ЕУ — 1 122 дол.

Кіш Пластунок Станиці Торонто. З ініціятиви кошової, пластової сеньйорки З. Кахновець, пластові юначки коша в пляні здійснення «доброго діла» призначили прибуток з своїх весняних ярмарків 1963—64 рр. на потреби укр. науки. На заг. суму фундації на ЕУ — 1 122 дол. склали: 1) прибуток з ярмарку 1963 р. —

356 дол.; 2) прибуток з ярмарку 1964 р. — 507 дол.; 3) даток куреня старших пластунок «Хортиця» — 124 дол.; 4) даток гуртка юначок «Блискавка» — 50 дол.; 5) даток куреня юначок ім. О. Косач — 25 дол.; 6) даток гуртка юначок «Калина» — 10 дол.; 7) інші датки — 50 дол.

На фото побіч: Юначки пластового гуртка «Верболози» за своїм станком на традиційному весняному ярмарку Коша пластунок Торонто

ФУНДАТОРИ

1.	Пластова Станиця, Торонто — Канада	$	1.672,75
2.	Секція допомоги залишенцям в Европі при Пластовій Станиці, Торонто — Канада	„	1.347,—
3.	Кіш пластунок Станиці Торонто — Канада	„	1.122,12
4.	«Ті, що греблі рвуть» — 2 Курінь УСП і УПС, Нью-Йорк	„	794,—
5.	«Лісові Чорти» — 3 Курінь УСП і УПС, Нью-Йорк, ЗДА	„	515,—
6.	«Бурлаки» — 1 Курінь УСП і 16 Курінь УПС, Нью-Йорк	„	500,—
7.	Пластовий 36 курінь Юначок, Чікаґо — ЗДА	„	385,—
8.	«Перші Стежі» — 17 Курінь УПС, Нью-Йорк — ЗДА	„	330,—
9.	З'їзд Старших Пластунів в Торонто — Канада	„	300,—
10.	Пластова Станиця, Вінніпеґ — Канада	„	255,—
11.	«Шестикрилі» — 18 Курінь УСП-ок, Клівленд, ЗДА	„	225,—
12.	Пластова Станиця, Трентон, ЗДА	„	220,—
13.	«Чорноморці» — 10 Курінь УПС, Нью-Йорк — ЗДА	„	141,—
14.	Пластова Станиця, Едмонтон — Канада	„	130,—
15.	Пластовий осередок праці УПС, Денвер — ЗДА	„	125,—
16.	Пластовий осередок праці УПС, Клівленд — ЗДА	„	120,—
17.	Пластовий осередок праці УПС, Рочестер — ЗДА	„	113,—
18.	Пластовий середок праці УПС, Гартфорд — ЗДА	„	103,—
19.	Пластова Станиця — новаки, Віндзор — Канада	„	101,38
20.	З'їзд Старших Пластунів 1963 в Нью-Йорк — ЗДА	„	100,—
21.	Крайова Пластова Старшина в ЗДА, Нью-Йорк — ЗДА	„	100,—
22.	Пластова кооператива «Плай», Торонто — Канада	„	100,—
23.	Пластова Станиця, Ст. Катерінс — Канада	„	100,—
24.	Пластовий 34 Курінь Юнаків, Сиракузи — ЗДА	„	100,—
25.	Пластовий осередок праці УПС, Чікаґо — ЗДА	„	100,—

ЗБІРНА ФУНДАЦІЯ

Пластова Станиця, Балтімор — ЗДА	„	90,—
Пластовий Курінь УПС «Карпатські Вовки» — Арґентіна	„	85,—
По $ 60,—: Пластовий осередок праці УПС, Балтімор — ЗДА; Пластовий осередок праці УПС, Денвер — ЗДА	„	120,—
Пластові гуртки «Яструб» і «Калина», Оттава — Канада	„	58,—
Пластприят, Гартфорд — ЗДА	„	52,—
По $ 50,—: Пластова Станиця, Боффало — ЗДА; Пластова Станиця, Філядельфія — ЗДА; Пластовий курінь «Войнаровського», Клівленд — ЗДА; Пластовий курінь УСП «Лісові Мавки», Нью-Йорк — ЗДА; Пластовий курінь «Орликівці», Нью-Йорк — ЗДА	„	250,—
Пластовий осередок праці УПС, Денвер — ЗДА	„	40,—
Юначки пл. табору «Шляхами Віків», Нью-Йорк — ЗДА	„	35,—
Пластова Станиця в Оттаві «Ялинка» — Канада	„	28,—

По $ 25,— : Пластова Станиця, Нью-Йорк — ЗДА; Пластовий курінь УПС «Тисовського», Клівленд — ЗДА; Пластприят, Нью—Йорк — ЗДА . . . . . . „ 75,—

По $ 20,— : Пластова Станиця, Монтреаль — Канада; Пластова Станиця, Пассейк — ЗДА; Пластовий гурток «Веселка», Детройт — ЗДА . . . . „ 60,—

Пластовий курінь «Перші Стежі», Трентон — ЗДА . . . . „ 15,—

Пластовий осередок праці УПС, Боффало — ЗДА . . . . . „ 13,—

По $ 10,— : Пластова Станиця, Клівленд — ЗДА; Пластовий Відділ УНС, Клівленд — ЗДА; Пластовий гурток «Лисиці», Чікаґо — ЗДА; Пластовий курінь «Верховинці», Нью-Йорк — ЗДА; Пластовий осередок праці УПС, Міннеаполіс ЗДА . . . . „ 50,—

Разом $ 10.070,25

2. Український Конґресовий Комітет Америки

Фундатор-меценат ЕУ — 6 844

Український Конґресовий Комітет Америки (див. ЕУ 2), заснований 24. 5. 1940 у Вашінґтоні на Конґресі амер. українців з метою політ. консолідації українців у ЗДА для оборони прав України перед світом і координації праці укр. установ у ЗДА. УККА є надбудовою над усіма укр. нац. орг-ціями в ЗДА і об'єднує нині 55 укр. центр. орг-цій; крім того, його чл. є 1 355 льокальних орг-цій, що за малими винятками є філіялами цих 55. По всіх більших укр. скупченнях діють відділи УККА, тепер 103. Першим гол. УККА був С. *Шумейко*, з 1949 р. є ним Л. *Добрянський*. 1944 р. з ініціятиви УККА постала допомогова централя *ЗУАДК*. 1947—49 рр. спільно з КУК створено Пан-амер. укр. конференцію з осідком у Нью-Йорку; 1949 р. встановлено Укр. нац. фонд, покликано до життя Шкільну раду, засновано в-во підручників для шкіл українознавства (дотепер видано — 25), створено осередок координації молодіжних орг-цій тощо. 1959 р. проведено Мазепинський рік; в тому ж році заходами УККА Конґрес ЗДА схвалив закон про Тиждень поневолених націй. 1960 р. през. Айзенгауер підписав закон про будову пам'ятника Т. Шевченкові у Вашінґтоні; 1960—64 рр. діяв окремий комітет при УККА, який реалізував відкриття пам'ятника 27. 6. 1964. Заходами УККА розпочато 1958 р. святочні відзначення роковин 22 січня в обох палатах Амер. Конґресу, а в усіх більших укр. скупченнях губернатори проголошують з цієї нагоди «укр. день». З 1949 р. УККА видає квартальник „Ukrainian Quarterly“.

а) Допомогова Секція при Відділі УККА в Боффало

Фундатор-меценат ЕУ — 2 775 дол.

Допомогова Секція при Відділі УККА в Боффало, орг-ція жіноцтва, заснована у березні 1952 р. Гол.: С. Безкоровайна (1952–54; вона і засновниця Д. С.), М. Ставнича, М. Ганицька (1955–57) і з 1958 — О. Бережницька; секретар С. *Шипилявий*. Спершу завданням ДС було приєднання серед чл. громади тисячі осіб, які щомісячно вплачували б по 25 центів, щоб зібраними фондами допомагати дитячим садкам, школам та хворим і особам старшого віку, залишеним у Німеччині. Пізніше Д.С. змінила спосіб здобуття грошей (м. ін. влаштовуючи розвагові імпрези) і поширила обсяг своєї харитативної діяльности. Нині Д.С. має постійний патронат над двома школами в Німеччині, покриває частину коштів влаштування літніх таборів для укр. дітей залишенців в Австрії та щороку призначає допомогу для співробіт-

С. Безковорайна

ників НТШ в Сарселі. Завдяки жертовній праці укр. жіноцтва та при підтримці громадянства Допомогова Секція зібрала по 20. 2. 1965 р. 31 846 дол., у тому числі збірка «тети Ірени» (І. Лаврівської) «Діти-дітям» дала 14 064 дол.

Управа Допомогової Секції при Відділі Українського Конґресового Комітету Америки в Боффало

Зліва направо — сидять: Неоніля Стецьків (заст. голови), Мечислава Ганицька (скарбник), Оксана Вережницька (голова), Стефанія Чайковська, Ірена Лаврівська; стоять: Степан Шипилявий (секретар), Ганна Самутин, Ліда Стасюк, Ольга Негребецька, Платон Русинко

б) Український Конґресовий Комітет Америки — Централя

Фундатор-меценат ЕУ — 1 166

ФУНДАТОРИ

1. УККА — Допомогова Секція, Боффало — ЗДА	$	2.775,—
2. УККА — Централя, Нью-Йорк — ЗДА	„	1.166,36
3. УККА — Відділ, Сиракузи — ЗДА	„	885,86
4. УККА — Відділ, Детройт-Схід і Гемтремк — ЗДА	„	800,—
5. УККА — Відділ, Гартфорд — ЗДА	„	730,—
6. УККА — Відділ, Боффало — ЗДА	„	120,—

ЗБІРНА ФУНДАЦІЯ

УККА — Відділ, Трентон — ЗДА	„	86,82
УККА — Відділ, Пассейк — ЗДА	„	60,—
По $ 50,—: УККА — Відділ, Клівленд — ЗДА; УККА — Відділ, Рочестер — ЗДА	„	100,—
УККА — Відділ, Акрон — ЗДА	„	30,—
По $ 25,—: УККА — Відділ, Філядельфія — ЗДА; Шкільна Рада при УККА, Нью-Йорк — ЗДА	„	50,—
По $ 20,—: УККА — Відділ, Йонґставн — ЗДА; УККА — Відділ, Кемден — ЗДА	„	40,—
Разом	$	6.844,04

3. Єп. Саварин Ніль

Фундатор-меценат ЕУ — 5 735 дол.

Саварин Ніль (* 19. 5. 1905), єп., церк. діяч (див. ЕУ 2) родом з Старого Самбора (Галичина), походить з міщанської родини, василіянин. До гімназії ходив у Самборі, Перемишлі і в школах Чину оо. Василіян, до якого вступив 1923 р.;

після філос.-богословських студій рукоположений на пресвітера 1931 р. в Кристинополі. 1932 р. переїхав на місійну працю до Канади, де в Мондері (Альберта) був душпастирем і проф. філософії і богословія в манастирській школі й ігуменом. 1943 р. іменований титулярним йотанським єп. і призначений єп.-помічником укр.-кат. Апостольського ек-

Єп. Н. Саварин

зархату у Вінніпезі; з 1948 р. очолює укр.-кат. Апостольську екзархію, з 1956 р. — епархію Зах. Канади з осідком в Едмонтоні. Автор ряду апологетичних брошур, ст. з історії укр. поселення в Канаді тощо; організатор манастирської бібліотеки і архіву в *Мондері;* заснував епархіяльну бібліотеку в Едмонтоні (понад 3 000 тт.); патрон Укр. нац. музею в Едмонтоні. Єп. С. фундував наук. вид., зокрема ЕУ, історію укр. кат. Церкви, переклад св. Письма, вид. оо. Василіян у Римі; патронує збирання матеріялів до історії поселення українців у Канаді та ін. З 1954 р. д. чл. НТШ в Іст.-Філос. Секції.

4. Українське Лікарське Товариство Північної Америки

Фундатор-меценат ЕУ — 2 865 дол.

Українське Лікарське Товариство Північної Америки (див. ЕУ 2), професійно-гром. орг-ція укр. лікарів, лікарів-дентистів і фармацевтів, заснована 1950 в Нью-Йорку з ініціятиви лікарів іміґрантів під проводом Р. Осінчука. З 1953 УЛТПА в Нью-Йорку перетворено на централю, яка нині об'єднує 605 чл. в 14 відділах в ЗДА і в Канаді, з яких найчисленніші: Метрополітальний Нью-

Р. Осінчук

Йорк — 122 чл., Іллінойс — 104 чл., Торонто — 63 чл., Огайо — 54 чл. УЛТПА очолювали: Р. Осінчук (1950—55), Я. Воєвідка (1955—59), Б. Макарушка (1959—61), Р. Сочинський (1961—63), М. Зарицький (1963—65), а з 1965 Б. Олесницький. Крім з'їздів делеґатів для вибору управи т-ва. та різних товариських імпрез, УЛТПА влаштовує що два роки наукові з'їзди (дотепер п'ять), видає квартальник «Лікарський Вісник» (1954—61 за ред. Р. *Осінчука,* з 1961 Т. Липичака), організує Стипендійний Фонд ім. проф. Маріяна Панчишина для допомоги укр. студентам медецини (що їх при УЛТПА об'єднує «Медична Громада») та збірки пожертв членів на різні заг.-нац. цілі. УЛТПА є однією з найбільших і найактивніших професійно гром. орг-цій укр. спільноти у вільному світі.

а) Українське Лікарське Товариство Північної Америки — Централя

Фундатор-меценат ЕУ — 2 040 дол.

ФУНДАТОРИ

1. УЛТПА — Централя, Нью-Йорк — ЗДА	$	2.040,—
2. УЛТПА — Відділ, Іллінойс — ЗДА	„	715,—
3. УЛТПА — Відділ, Торонто — Канада	„	100.—

ЗБІРНА ФУНДАЦІЯ

УЛТПА — Відділ, Філядельфія — ЗДА	„	10,—
Разом	$	2.865,—

5. Союз Українок Америки

Фундатор-меценат ЕУ — 2 559 дол.

Союз Українок Америки — СУА (див. ЕУ 2), заснований 1925 р. у Нью-Йорку (з 1943 р. осідок централі у Філядельфії) як центр. двоступнева орг-ція із осв. та харитативною програмою праці. 1932 р. СУА скликав І жін. конґрес в Америці і виявив ініціятиву скликання світових конґресів жіноцтва 1948 р. (тоді

створено Світову Федерацію Укр. Жін. Орг-цій — СФУЖО). З 1959 р. СУА перетворено на триступневу орг-цію; нині СУА нараховує 7 окружних рад і 89 відділів (1932 р. — 40, 1948 — 60) і бл. 5 000 чл. Осв. діяльність: 1933 р. СУА закупив цінну зб. виробів нар. мистецтва на батьківщині, що лягла в основу його музею; на поч. 1950-их рр. СУА дав почин до створення жін. хорів (тепер 8); 1955 р. організував у Філядельфії I виставку жін. творчости (письменниць, образотворчих і нар. мистців); 1961 р. заходами СУА відкрито пам'ятник Лесі Українки в Укр. городі культури в Клівленді. Вид. діяльність: з 1944 р. СУА видає ж. *«Наше життя»;* видано переклади творів Лесі Українки «Дух Полум'я» англ. мовою (1950), Альбом укр. узорів (1965) та ін. Виховна діяльність: дитячі світлички для дошкільнят при Відділах (тепер 12), виховні семінари для матерів. Суспільна опіка: 1928 р. при СУА засновано Мед.-допомоговий фонд, що подав м. ін. поважну допомогу для жертв повені й пацифікації в Галичині і населенню Карп. України; по війні СУА допомагав скитальцям (частково в співпраці з ЗУАДК), здійснив переселення до ЗДА вдів із дітьми, опікується над бл. 20 укр. школами і садками в Німеччині, Австрії (з 1952) і Бельгії (з 1963) та над старшими самотніми укр. жінками в Европі («допомога бабусі») тощо. Зв'язки: СУА є чл. Ген. федерації жін. клюбів (з 1947), Нац. ради жінок Америки (з 1952); висилав своїх представниць на конґреси Міжнар. жін. ради в Гельсінкі (1954), Монтреалі (1957), Істамбулі (1961), Вашінґтоні (1964). СУА значно підтримує наук. осередок НТШ в Сарселі й вид. ЕУ.

Будинок централі СУА

ФУНДАТОРИ

1. СУА — 20 Відділ, Філядельфія — ЗДА	$	437,—
2. СУА — 64 Відділ, Нью-Йорк — ЗДА	„	420,—
3. СУА — 1 Відділ, Нью-Йорк — ЗДА	„	265,—
4. СУА — Централя, Філядельфія — ЗДА	„	200,—
5. СУА — 22 Відділ, Чікаґо — ЗДА	„	155,—
6. СУА — 49 Відділ, Боффало — ЗДА	„	150,—
7. СУА — 33 Відділ, Клівленд — ЗДА	„	110,—
8. СУА — 47 Відділ, Рочестер — ЗДА	„	100,—
9. СУА — 61 Відділ, Віпани — ЗДА	„	100,—
10. СУА — Окружна Рада, Клівленд — ЗДА	„	100,—

ЗБІРНА ФУНДАЦІЯ

СУА — 28 Відділ, Льорейн — ЗДА	„	80,—
СУА — Відділ, Трентон — ЗДА	„	65,—
По $ 50,—: СУА — 56 Відділ, Детройт — ЗДА; СУА — 8. Відділ, Нью-Йорк — ЗДА	„	100,—
СУА — 54 Відділ, Міннеаполіс — ЗДА	„	45,—
СУА — 68 Відділ, Сиракузи — ЗДА	„	37,—
СУА — 29 Відділ, Чікаґо — ЗДА	„	30,—
По $ 25,—: СУА — 55 Відділ, Лос Енджельос — ЗДА; СУА — 57 Відділ, Ютіка — ЗДА; СУА — 59 Відділ, Філядельфія — ЗДА; СУА — 72 Відділ, Нью-Йорк ЗДА; СУА — 73 Відділ, Бриджпорт — ЗДА	„	125,—
СУА — 69 Відділ, Льорейн — ЗДА	„	20,—
По $ 10,—: СУА — 71 Відділ, — ЗДА; СУА — 75 Відділ Денвер — ЗДА	„	20,—
Разом	$	2.559,—

6. Український Народний Союз

Фундатор-меценат ЕУ — 1 944 дол.

Український Народний Союз, з осідком Джерсі Сіті, ЗДА (див. ЕУ 2), братсько-допомогова установа, заснована 1894 р. в м. Шамокіні (Пенсільванія) з ініціятиви о. Г. *Грушки* й ін. (до 1914 р. назва «Руський Народний Союз»). З УНС тісно пов'язане життя укр. спільноти в ЗДА; він виконував (зокрема до часу розчленування укр. суспільного життя у 1920—30-их рр.) функції гром. і культ., а навіть політ. централі амер. українців, а його довголітні гол. Д. *Капітула,* М. *Мурашко* та Д. *Галичин* були одночасно чільними лідерами укр.-амер. спільноти. Нині УНС, що нараховує 85 000 чл. у 500 відділах (у 28 стейтах ЗДА і в Канаді) та понад 30 млн дол. майна, є найбільшою і найбагатшою укр. установою в Півн. Америці. Чл. УНС є приблизно по рівній частині давні поселенці й нові іміґранти; понад 40% жінок. УНС видає щоденник «*Свобода*» (серед ред. — Л. *Мишуга,* А. *Драган*), «Ukrainian Weekly» та дитячий місячник «*Веселка*». Його стараннями появилося 15 книг про Україну англ. мовою, в тому ч. перший том англомовної ЕУ. Має вакаційну виховно-відпочинкову оселю «Союзівка» в горах Кетскіл, в якій улітку відбуваються дитячі табори, курси українознавства, спортові змагання та зосереджується у вакаційний час культ. і товариське життя українців Америки і Канади. Щороку УНС жертвує десятки тис. дол. на різні укр. культ.-виховні й харитативні цілі. Гіпотечними позиками допомагає будувати церкви, школи, нар. доми тощо. Теперішній склад Екзекутиви: Йосип *Лисогір* — голова, Степан Куропась і Анна Герман — заступники гол., Ярослав *Падох* (видатний організатор Акції-С) — секретар, Роман Слободян — касир; канадську канцелярію в Торонто очолює Богдан Зорич.

а) Український Народний Союз — Централя

Фундатор-меценат ЕУ — 1 050 дол.

ФУНДАТОРИ

1. УНС — Централя, Джерсі Сіті — ЗДА	$	1.050,—
2. УНС — Відділ, Балтімор — ЗДА	„	343,—
3. УНС — Відділ, Нью-Йорк — ЗДА	„	242,—
4. УНС — Відділ, Торонто — Канада	„	150,—

ЗБІРНА ФУНДАЦІЯ

УНС — 42 Відділ, Пассейк — ЗДА	„	50,—
По $ 25,—: УНС — 240 Відділ, Клівленд — ЗДА; УНС — Відділ, Чікаґо — ЗДА	„	50,—
УНС — Відділ, Денвер — ЗДА	„	24,—
УНС — Відділ, Нью-Гейвен — ЗДА	„	15,—
По $ 10,—: УНС — 295 Відділ, Акрон — ЗДА; УНС — 371. Відділ, Ньюарк — ЗДА	„	20,—
Разом	$	1.944,—

7. Збірка 1957 і коляда 1964 в Торонто організовані Б. Бігусом

Фундатор-меценат ЕУ — 1 886 дол.

Збірка 1957 р. і коляда 1964 р., організовані Б. *Бігусом* (див.) у Торонто (Канада). Збірку проведено серед громадян та укр. підприємств Торонто і околиць, які складали щомісячні датки впродовж 1957 р. на заг. суму 872 дол. Коляду 1964 р. провела група прихильників вид. ЕУ під проводом Б. Бігуса (див. фото побіч).

Зліва направо, перший ряд: Богдан Бігус, Леонид Яблонський, Петро Яцик; другий ряд: Роман Тарновецький, Роман Мусій, Юрій Мусій (відсутній Микола Пришляк)

8. Відділ УККА при співучасти Відділу «Провидіння» і Комітету «Мати і дитина» в Льорейн, ЗДА

Фундатор-меценат ЕУ — 1 804 дол.

9. Архиєп. Б у ч к о Іван

Фундатор-меценат ЕУ — 1 650 дол.

10. Українська (Торонто) Кредитова Спілка в Торонто, Канада

Фундатор-меценат ЕУ — 1 650 дол.

Українська (Торонто) Кредитова Спілка, перша укр. кредитова спілка організована в Торонто 1944 р. Тепер найсильніша укр. фінансова установа в Канаді: 4 000 чл., майна на 6 млн дол. Упродовж свого існування Спілка дала своїм чл. 14 440 000 дол. позичок та виплатила їм 750 000 дол. на рахунок дивідендів від уділів і відсотків від депозитів. На нац.-гром. і культ. потреби Спілка пожертвувала з річних балянсових надвишок 45 000 дол.

Дирекція Спілки 1965:
Зліва направо сидять: д-р І. Василенко, В. Ситник (голова), С. Савчук; стоять: інж. Ю. Темник, М. Загребельний

11. Братство колишніх вояків 1 Української Дивізії Української Національної Армії

Фундатор-меценат ЕУ — 1 613 дол.

Братство колишніх вояків 1 Української Дивізії Української Національної Армії (див. ЕУ 2), комбатантська орг-ція кол. вояків 1 УД, створена 1950 р. на з'їзді в Мюнхені-Фраймані з метою плекати військ. традиції, допомагати військ. інвалідам та ін. Гол. управа до 1957 р. в Мюнхені, згодом у Нью-Йорку. Братства діють в ЗДА, Канаді, Арґентіні й Австралії й мають свої станиці. Братство видає двомісячник «Вісті Братства кол. вояків 1 УД УНА» (з 1950) й ін. публікації мемуарно-історичного і військово-фахового характеру.

а) Братство 1 УД УНА Станиця Торонто

Фундатор-меценат ЕУ — 1 000 дол.

Братство колишніх вояків 1 Української Дивізії Української Національної Армії, Станиця в Торонто, постала 1952 р. і є найбільшою станицею Братства в Канаді; її очолювали: В. Бибик, А. Комаровський, В. Палієнко, М. Бойко, М. Бігус та С. Гуняк. Весь час Станиця бере активну участь в гром. житті та влаштовує різні імпрези для ширшого загалу; 1956 р. коштом понад 2 000 дол. заснувала бібліотеку укр. книжок для Амер. військ. школи мов у Монтерей (Каліфорнія). Братство є фін. базою для дії Крайової управи Братства на Канаду; вплатою 1 000 дол. дала основу для одного зошита ЕУ.

Станиця Братства к. вояків 1 УД УНА в Торонто
Зліва направо, сидять: С. Гуняк, В. Палієнко, Б. Бігус, А. Коморовський; стоїть: другий зправа — В. Бибик; відсутній з Управи: М. Бойко

ФУНДАТОРИ

1. Станиця, Торонто — Канада	$ 1.000,—
2. Крайова Управа в Канаді, Тгронто — Канада	„ 350,—
3. Станиця, Філядельфія — ЗДА	„ 150,—

ЗВІРНА ФУНДАЦІЯ

Станиця, Боффало — ЗДА	„ 48,—
Станиця, Чікаґо — ЗДА	„ 35,—
Станиця, Форт Вілліям — Канада	„ 30,—
Разом	$ 1.613,—

12. Українська Кооператива «Будучність» в Торонто

Фундатор-меценат ЕУ — 1 550 дол.

Кредитова Кооператива «Будучність» у Торонто, заснована 1952 р. новими іміґрантами, чл. т-в: Ліґи Визволення України, Спілки Укр. Молоді, спортового т-ва «Україна» і т-ва «Просвіта» з завданням допомагати своїм чл. в їх госп. потребах. За 12-річне існування організовано в «Б.» понад 3 200 чл. (пересічно щороку прибувало 280 чл.) і зібрано 4 700 000 дол. щадничих вкладів. «Б.» віддає належну увагу заг.-гром. і нац. потребам. З чистого зиску надавано грошеві пожертви т-вам: СУМ, Пласт, ЛВУ, НТШ та ін. в сумі понад 20 000 дол.

Управа Кооперативи 1965: Зліва направо сидять: І. Савка, мґр В. Кліш (голова), Б. Куций; стоять: Т. Волошин, П. Микула, С. Ґула

13. Союз Українців Католиків «Провидіння»

Фундатор-меценат ЕУ — 1 543 дол.

Союз Українців Католиків «Провидіння» (див. ЕУ 2), постав 1912 р. в Нью-Йорку з ініціятиви першого укр.-кат. єп. в ЗДА Сотера *Ортинського* для допомоги й забезпечення, а також культ. праці серед українців католиків в Америці. 1915

Головна Управа СУК «Провидіння» 1962—65 і Редакція та Адміністрація «Америки». Зліва — сидять: Т. Кульчицький С. Вовчак, о. І. Прокопович, о. М. Польовий, о. С. Тиханський (предсідник), о. М. Бабак, д-р В. Пушкар (заст. предсідника), С. Спринський; стоять: І. Білинський, д-р М. Ценко, о. В. Білинський, Т. Баран, мґр Городиський, Є. Команишин, М. Мазур, М. Дольницький, о. А. Борса, Є. Зибликевич, інж. М. Караман, о. М. Збир, М. Пасіка, д-р Г. Лужницький

р. осідок «П.» перенесено до Філядельфії. Гол. «Провидіння» були: о. Є. Бариш, о. М. Підгорецький, о. П. *Понятишин,* о. В. Довгович, о. М. Кузів, о. І. Ортинський, о. А. Лотович, о. В. *Білинський,* о. Р. *Лободич,* о. монс. С. Тиханський (з 1962). 1965 р. «П.» нараховує 214 Відділів (1912 — 4) і 17 038 (1912 — 300) чл. З 1913 р. «П.» видає газ. «Америка» (спершу тричі на тиждень, з 1958 р. як щоденник) і численні книжки з рел. і нац. тематикою. «П.» бере активну участь в укр. житті в ЗДА та постійно допомагає укр. установам і землякам в діяспорі й на батьківщині. За час свого існування «П.» виплатило посмертного вдовам і сиротам на суму 2 972 425 дол., дало укр. церквам і школам малопроцентові позики на суму 7 023 126 дол. і безповоротних допомог своїм чл. на суму 12 946 дол. та склало значні пожертви на різні рел. і нац. цілі. Майно «П.» на 31. 8. 1965 становить 5 334 538 дол.; воно вкладене перев. в гіпотечні позики, в тому ч. на укр. церкви і школи припадає 3 112 618 дол.

а) Союз Українців Католиків «Провидіння» — Централя

Фундатор-меценат ЕУ — 1 460 дол.

ФУНДАТОРИ

1. Централя, Філядельфія — ЗДА . . . . $ 1.460,—

ЗБІРНА ФУНДАЦІЯ

Відділ, Нью-Йорк — ЗДА	„	43,—
Відділ, Боффало — ЗДА	„	25,—
Відділ, Чікаґо — ЗДА	„	15,—
Разом	$	1.543,—

14. Об'єднання Українських Ветеринарних Лікарів

Фундатор-меценат ЕУ — 1 337 дол.

Об'єднання Українських Ветеринарних Лікарів (див. ЕУ 2), перша укр. проф. орг-ція ветер. лікарів, постала 1946 р. у Мюнхені (бл. 200 чл.). У 1946—50 рр. ОУВЛ спричинилося до орг-ції ветер. фак. при УТҐІ в Німеччині. 1949—50 рр. понад сто чл. виїхало до ЗДА, бл. 30 до Канади, решта до Півд. Америки й Австралії, а деякі залишилися в Европі. 1950 р. централю ОУВЛ перенесено до Чікаґо, ЗДА. ОУВЛ видає ж. «Інформативний Листок», спершу як неперіодичне вид. у Мюнхені, з 1950 р. як квартальник у Чікаґо; 1964 р. ред. перенесено до Саскатуну в Канаді. З розвитком орг-ції створено відділи у Чікаґо, Філядельфії, Клівленді, Детройті; у 1961 р. відділ у Канаді, при чому осідок його управи чергується щороку: Саскатун, Вінніпеґ, Едмонтон. Більшість укр. ветер. лікарів вільного світу є чл. ОУВЛ та індивідуально і збірно як проф. група увійшли дуже позитивно в усі ділянки життя укр. діяспори. Праці чл. ОУВЛ, публіковані в різних укр. і чужомовних ж., є значним досягненням укр. ветер. науки.

а) Об'єднання Українських Ветеринарних Лікарів — Канада

Фундатор-меценат ЕУ — 1 025 дол.

Об'єднання Українських Ветеринарних Лікарів Канади, уфундувало вид. одного зошита ЕУ 2, на який склали:

д-р Гординський Євген (Саскатун)	150 $
д-р Дершко Степан (Саскатун)	150 „
д-р Небелюк Мирослав (Саскатун)	150 „
д-р Базар Антін (Торонто)	100 „
д-р Балько Богдан (Вінніпеґ)	50 „
д-р Барчинський Юрій (Вінніпеґ)	50 „
д-р Гладишевський Мир. (Калґари)	50 „
д-р Курило Петро (Ту Гіллс)	50 „
д-р Луговий Степан (Вінніпеґ)	50 „
д-р Моспанюк Антін (Торонто)	50 „
д-р Онуферко Ярослав (Едмонтон)	50 „

д-р Романович Роман (Вінніпеґ) 50 „
д-р Сабара Степан (Вінніпеґ) 50 „
д-р Триліх Корнель (Едмонтон) 25 „

1 025 $

Управа ОУВЛ Канади 1963—64
Зліва: д-р Б.Балько (орг. реф.), д-р С. Дершко (гол.), д-р Р. Романович (заст. гол.), д-р М. Небелюк (секретар); відсутні: д-р А. Базар (почесний гол.), д-р Я. Онуферко (заст. гол.), д-р Є. Гординський (скарбник)

ФУНДАТОРИ

1. ОУВЛ в Канаді, Саскатун — Канада	$	1.025,—
2. ОУВЛ, Нью-Йорк — ЗДА	„	111,—
3. ОУВЛ, Чікаґо — ЗДА	„	110,—

ЗБІРНА ФУНДАЦІЯ

ОУВЛ, Вінніпеґ — Канада	„	80,—
ОУВЛ, Вашінґтон — ЗДА	„	11,—
Разом	$	1.337,—

15. «Демпстерс» Лтд. — пекарня в Торонто, Канада

Фундатор-меценат ЕУ — 1 250 дол.

16. Українська Національна Кредитова Спілка в Монтреалі

Фундатор-меценат ЕУ — 1 179 дол.

Українська Національна Кредитова Спілка в Монтреалі (Канада), заснована 1944 р. за почином Крайової Екзекутиви Укр. Нац. Об'єднання (УНО) під гаслом: «Наша сила в нас самих». Чл. засновниками були 21 укр. робітник Монтреалю. Розвиток Спілки ілюструє діяграма збільшення майна (уділів, вкладів і власних фондів), див. ст. 32. Зростання ч. чл. Спілки таке: 1944 р. — 21, 1945 — 30, 1950 — 200, 1957 — 743, 1964 — 1 131. За час свого існування УНКС виплатила з чистого прибутку понад 20 000 дол. на заг. укр. цілі, в тому ч. також на ЕУ.

17. Товариство Українських Інженерів Америки і Українське Технічне Товариство Канади

Фундатор-меценат ЕУ — 1 120 дол.

Товариство Українських Інженерів Америки (див. ЕУ 2), постало 1949, нараховує б. 600 чл., здебільша нових іміґрантів, хоч зростає ч. тих, що вже закінчили студії в Америці. Найстаріші й найчисленніші відділи т-ва: Нью-Йорк (150 чл.), Філядельфія (100), далі Чікаґо, Детройт, Бостон, Льос Анджельос, Клівленд, Боффало, Сиракузи та ін. Проф.-інформаційна діяльність т-ва полягає у вид. квартальника «Вісті Укр. Інженерів» (разом з Укр. Техн. Т-вом у Канаді), орг-ції наук. конференцій (1-2 рази щороку) і заг. з'їздів Укр. Інженерів Америки і Канади (кожні три роки, останній 1964 р. у Торонто), щомісячних зібрань чл. поодиноких відділів з рефератами тощо. Т-во розгорнуло широку допомогову акцію для укр. студентів та на різні культ.-наук. цілі, зокрема на вид. цінних публікацій. Ін. діяльність як централі, так і відділів: допомога чл., товариські зустрічі, річний баль з бенкетом, зустрічі з студентами тощо.

ФУНДАТОРИ

1. Товариство Українських Інженерів Америки, Нью-Йорк — ЗДА	$	525,—
3. Товариство Українських Інженерів Америки, Філядельфія — ЗДА	„	250,—
3. Товариство Українських Інженерів Америки, Детройт — ЗДА	„	160,—
4. Українське Технічне Товаристов Канади, Торонто — Канада	„	100,—

ЗБІРНА ФУНДАЦІЯ

Українське Технічне Товариство Канади, Монтрель — Канада	„	60,—
Українське Технічне Товариство Канади, Едмонтон — Канада	„	25,—
Разом	$	1.120,—

18. Українська Центральна Шкільна Рада в Австралії і Українська Недільна Школа в Аделаїді, Австралія

Фундатор-меценат ЕУ — 406:16:10 £

Українська Центральна Шкільна Рада в Австралії, постала 1953 р. на першому учительському з'їзді в Австралії в м. Мелборні з завданням забезпечити нац. виховання укр. еміґраційного доросту і провадити працю в культ.-осв. і виховній галузях. УЦШР керує всім укр. шкільництвом Австралії, влаштовує раз на три роки учительські з'їзди та видає «Інформативно-методичний листок». До 1963 р. гол. УЦШР був Д. Нитченко, відтоді І. Брознецький.

Українська Недільна Школа в Аделаїді, найбільша укр. школа в Австралії, заснована 1951 р. Організатор і управитель школи Т. Пасічинський. 1965 р. школа мала 368 учнів і 24 вчителів. При школі діють дитяча бібліотека, оркестра, танцювальна група тощо.

19. «Золоті Вечерниці» в Детройті, ЗДА

Фундатор-меценат ЕУ — 1 117 дол.

«Золоті Вечерниці» в Детройті, ЗДА — 1963—64 рр. організував гол. Комітету допомоги для вид. ЕУ З. Томків (див. ст. 23) при співпраці бл. 30 т-в і орг-цій Детройту під протекторатом метрополітального Відділу УККА.

20. Об'єднання Українців в Америці «Самопоміч»

Фундатор-меценат ЕУ — 1 030 дол.

Об'єднання Українців в Америці «Самопоміч» (див. ЕУ 2), з осідком у Нью-Йорку, засноване 1947 р. для ведення культ.-осв., харитативної і екон. допомоги, насамперед укр. іміґрантам після другої світової війни. ОУА міститься у власному будинку в Нью-Йорку і має тепер 18 відділів у ЗДА; при 14 з них існують кредитові кооперативи «Самопоміч». Офіц. орган до 1960 р. місячник «Новий Світ», згодом — спільно з Т-вом Укр. Кооперації — «Наш Світ» (тираж понад 5 000 прим.). ОУА опікується також залишенцями в Европі через Укр. Мед.-Харитативну Службу в Німеччині й Австрії та допомагає укр. студентам через КОДУС. Гол. від початку Ю. Ревай.

Управа ОУА «Самопоміч» 1965.

Зліва — сидять· І. Василишин, І. Шепарович, Н. Андрусів, Ю. Ревай, С. Вартко, М. Лисогір, С. Споинський; стоять — другий ряд: І. Шабельський, Р. Білинський, М. Коць, Р. Раковський, В. Палідвор, Б. Стефанович, М. Пінковський; стоять — третій ряд: В. Вереш, Л. Пришляк, І. Гурик, Б. Ластовецький, Р. Ільницький, І. Винник, Е. Бехметюк

ФУНДАТОРИ

1. ОУА «Самопоміч», Чікаґо — ЗДА	$	420,—
2. ОУА «Самопоміч», Нью-Йорк — ЗДА	„	225,—
3. ОУА «Самопоміч», Філядельфія — ЗДА	„	175,—
4. ОУА «Самопоміч», Ньюарк — ЗДА	„	125,—

ЗБІРНА ФУНДАЦІЯ

СУА «Самопоміч», Балтімор — ЗДА	„	60,—
ОУА «Самопоміч», Пассейк — ЗДА	„	25,—
Разом	$	1.030,—

21. «Акюрат Білдерс» — будівельна фірма Бігуса і Яцика

Фундатор-меценат ЕУ — 1 000 дол.

Бігус Богдан (*15. 3. 1910), підприємець і суспільний діяч родом з с. Підгороддя пов. Рогатин (Галичина). По закінченні сер. освіти студіював право у Львівському Ун-ті. Працював у «Маслосоюзі», а

Б. Бігус

П. Яцик

пізніше як співвласник першої укр. гарбарні в Галичині «Астра» в Стрию. Під час другої світової війни референт у фінансовому відділі УЦК в Кракові, згодом закінчив фахову гарбарську школу в Фрайберґу (Німеччина). Старшина 1 Укр. Дивізії Укр. Нац. Армії. По виїзді до Канади (1950) включився в суспільно-гром. працю в Монтреалі, а потім в Торонто, гол. в допомоговій ділянці: організував фонд для Укр. Мед. Харитативної Служби, інвалідів, НТШ-Сарсель, ЕУ, Братства дивізійників (м. ін. організував групу колядників, які протягом років заколядували поважні суми на інвалідський фонд дивізійників, а у 1964 р. на один зошит ЕУ — 1 014 дол.). Організував відпочинкову оселю дивізійників «Говерля» б. Торонто; співвласник і чл. дирекції будів. фірми: «Accurate Builders» і «Prombank Investments», які завжди частину чистого прибутку призначають на гром. цілі.

Яцик Петро (*7. 7. 1921), підприємець і гром. діяч родом з Синевідська Вижнього на Гал. Бойківщині. Після закінчення молочарської школи працював інспектором молочного госп-ва в Галичині. На еміґрації закінчив сер. освіту та студіював політ. економію в УТГІ (Німеччина). Після переїзду до Канади (1948) включився як співвласник в ряд підприємств, особливо в будів. галузі. Нині разом з Б. *Бігусом* керує будів. спілками в Торонто: «Accurate Builders» і «Prombank Investments». Активний і в гром. праці, зокрема як гол. кредитівки при парохії св. Йосафата у Торонто.

22. Дувало Ірена — в пам'ять бл. п. чоловіка Василя і бл. п. сина Юрка

Фундатор-меценат ЕУ — 1 000 дол.

Дувало Ірена, дружина бл. п. Василя Д., народженого 8. 2. 1893 р. в Жулині, Стрийського пов. (Галичина), інж.-агронома, учасника визвольних змагань 1918-20 рр., померлого 12. 8. 1961 в Канаді; мати Юрка Д., нар. 6. 5. 1921 р. у Львові, д-ра і асистента фізики в Ессекс Каледжі Ассампшен ун-ту у Віндзорі, Канада, померлого 22. 1. 1958 в Канаді. Фундація — на пам'ять своїм найдорожчим.

Фото праворуч: Ю. і В. Дувало.

23. Мазуренко Анеля і Іван

Фундатор-меценат ЕУ — 1 000 дол.

Мазуренко Іван і Анеля, власники підприємства в Ісліньтоні б. Торонто (Канада). Анеля *7. 10. 1924 у Етелберті, Манітоба (Канада), з 1941 в Торонто. Іван *1. 11. 1911 в Черниxівцях, Збаразького пов. (Галичина). Нар. освіту дістав у рідному селі, пізніше працівник в місц. кооперативі; 1936 виїхав до Канади, з 1937 р. у Торонто. Анеля й Іван одружилися 22. 5. 1948 р.; мають п'ятера дітей; чотирьох дочок й сина: Петрусю 13 р., Галю 11 р., Харитю 9 р., Олю 6 р., Тараса 2. р.

Фото праворуч: А. і І. Мазуренко

24. д-р Сайкевич Петро

Фундатор-меценат ЕУ — 1 000 дол.

Сайкевич Петро (*24. 7. 1898), лікар і гром. діяч родом з с. Синькова, Радехівського пов. (Галичина). Нар. школа в рідному с., гімназія в Камінці Струмиловій, мед. студії в Укр. таємному Ун-ті у Львові, Карловому у Празі й у Ґраці (Австрія), де 1934 р. одержав докторат, нострифікований 1953 р. в Монтреалі (Канада). Лікарська практика в Галичині й Німеччині; 1945—47 рр. шеф шпиталю заразних хвороб для біженців у Белягой б. Копенгаґену в Данії; тепер лікар у Віндзорі (Канада). До Канади приїхав 1948 р. Учасник визвольних змагань 1918—21 рр. в рядах армій УГА і УНР; один з організаторів перевороту в листопаді 1918 р. у Радехові й в Камінці Струмиловій, учасник боїв за Львів. Активний чл. студентських оргцій у боротьбі за укр. ун-т у Львові; діяльний чл. УВО, неодноразово ув'язнений поляками (м. ін. у концтаборі в Березі Картузькій).

П. Сайкевич

25. Свято-Миколаївська укр.-кат. парохія в Торонто

Фундатор-меценат ЕУ — 1 000 дол.

Свято-Миколаївська укр.-кат. парохія в Торонто, постала 1952 р. Парохіяльну церкву, куплену у пресвитеріян, перебудовано усередині за вимогами візант.-укр. обряду; розмалювання стін й ікон виконав І. Дикий з допомогою І. Сухачева, іконостас — Д. Барац. При парохії існують: вищі курси українознавства (5 кляс, 14 відділів), щоденна вечірня «Рідна школа» (6 кляс, 14 відділів — бл. 450 дітей), цілоденний дитячий садок, Музичний ін-т ім. Лисенка, приміщені з 1963 р. у великому модерному будинку; діють хори (чоловічий, жін., мішаний), та 12 різних рел.-суспільно-харитативних організацій. Ч. вірних у різні р. від 3 до 5 000; парох о. д-р Богдан *Липський.*

Церква св. Миколая

ЧУЖИНЦІ — ФУНДАТОРИ-МЕЦЕНАТИ ЕУ

26. Союзне Міністерство для Втікачів, Бонн — Німеччина

Фундатор-меценат ЕУ — 38 326 н. м.

27. Високий Комісар для Біженців при Об'єднаних Націях, Женева — Швайцарія

Фундатор-меценат ЕУ — 3 000 дол.

ФУНДАТОРИ-МЕЦЕНАТИ ЕУ

Зіставлення

1.	Пласт — Організація Української Молоді	$ 10 070
2.	Український Конґресовий Комітет Америки	„ 6 844
3.	Єп. Саварин Ніль	„ 5 735
4.	Українське Лікарське Товариство Північної Америки	„ 2 865
5.	Союз Українок Америки	„ 2 559
6.	Український Народний Союз	„ 1 944
7.	Збірка 1957 і коляда 1964 в Торонто, організовані Б. Бігусом	„ 1 886
8.	Відділ УККА при співучасти Відділу «Провидіння» і Комітету «Мати і дитина» в Льорейн, ЗДА	„ 1 804
9.	Архиєп. Бучко Іван	„ 1 650
10.	Українська (Торонто) Кредитова Спілка в Торонто	„ 1 650
11.	Братство колишніх вояків 1 Української Дивізії Української Національної Армії	„ 1 613
12.	Українська Кооператива «Будучність» в. Торонто	„ 1 550
13.	Союз Українців Католиків «Провидіння»	„ 1 543
14.	Об'єднання Українських Ветеринарних Лікарів	„ 1 337
15.	«Демпстерс» Лтд. – пекарня в Торонто	„ 1 250
16.	Українська Національна Кредитова Спілка в Монтреалі	„ 1 179
17.	Товариство Українських Інженерів Америки і Українське Технічне Товариство Канади	„ 1 120
18.	Українська Центральна Шкільна Рада в Австралії і Українська Недільна Школа в Аделаїді, Австралія	„ 1 120
19.	«Золоті Вечерниці» в Детройті, ЗДА	„ 1 117
20.	Об'єднання Українців в Америці «Самопоміч»	„ 1 030
21.	«Акюрат Білдерс» — будівельна фірма Бігуса і Яцика	„ 1 000
22.	Дувало Ірена в пам'ять бл. п. чоловіка Василя і бл. п. сина Юрка	„ 1 000
23.	Мазуренко Анеля і Іван	„ 1 000
24.	д-р Сайкевич Петро	„ 1 000
25.	Свято-Миколаївська укр.-кат. парохія в Торонто	„ 1 000
26.	Союзне Міністерство для Біженців, Бонн — Німеччина	„ 9 582
27.	Високий Комісар для Біженців при Об'єднаних Націях, Женева — Швайцарія	„ 3 000
	Разом:	$ 67 448

II. СПИСОК ФУНДАТОРІВ ЕУ ЗА АБЕТКОЮ

А

АБН — Українська Делеґатура на Австралію і Нову Зеляндію, див. Українська Делеґатура Антибольшевицького Бльоку Народів.

«Акюрат Білдерс» — будівельна фірма Бігуса і Яцика, Торонто — Канада; *фундатор-меценат ЕУ — 1 000 дол.*

«Альберта» — паливне підприємство Лаптути і Савки, Торонто — Канада; *фундатор ЕУ — 165 дол.*

«Альфа-Фирнічер» — фірма, див. Шафранюк.

Анастазієвський Микола, мистець-маляр, Міннеаполіс — Ст-Пол — ЗДА; *фундатор ЕУ — 104 дол.*

«Арка» — книгарня, Нью-Йорк — ЗДА; *фундатор ЕУ — 125 дол.*

Б

Баглай Дмитро, Нью-Йорк — ЗДА; див. ст. 37; *фундатор ЕУ — 400 дол.*

Баран Остап д-р, лікар, Нью-Йорк; ЗДА; *фундатор ЕУ — 100 дол.*

Барнич Василь, Детройт — ЗДА; *фундатор ЕУ — 120 дол.*

Бережницький Юрій д-р і Анна, лікарі, Філядельфія — ЗДА; *фундатор ЕУ — 100 дол.*

Бігус Богдан, див. «Акюрат Білдерс» — *фундатори-меценати ЕУ*.

Біланюк Петро (* 1894), педагог — біолог і географ (див. ЕУ 2) родом з П'ядиків Коломийського пов. (Галичина). Після закінчення гімназії у Коломиї (1914) вступив до УСС-ів, пізніше старшина УГА. Студії в ун-тах: укр. таємному у Львові і Карловому у Празі, закінчені докторатом, що його згодом Б. нострифікував у Польщі. У 1930-их рр. викладав в укр. гімназіях у Чорткові й у Львові. Під час другої світової війни шкільний інспектор і гол. УДК в Сяноці. На еміґрації вчителював у Міттенвальді, Відні, Авґсбурзі; в ЗДА проф. біології в каледжі в Детройті. Наук.-популярні розвідки і ст. на пед. теми. *Фундатор ЕУ — 396 дол.*

Білецька Марія (* 19. 2. 1897), учителька і мед. сестра родом з Ряшева (Галичина). Закінчила держ. учительську семінарію у Львові (матура 1916). Після другої світової війни виеміґрувала до Ст. Пол (ЗДА), де з 1951 р. вчителює на курсах українознавства; з 1952 р. гол. Сестрицтва Пресвятої Діви Марії при укр. кат. церкві св. Степана в Ст. Пол. *Фундатор ЕУ — 306 дол.*

Блажейовський Дмитро о. д-р, Денвер — ЗДА; *фундатор ЕУ — 100 дол.*

Бобків Григор інж., Клівленд — ЗДА; *фундатор ЕУ — 110 дол.*

Богачевський Константин (*17. 6. 1884), митр., церк. діяч (див. ЕУ 2), родом з Манаєва Зборівського пов. (Галичина), син о. Сильвестра і Олени з Зарицьких. 1902 р. закінчив гімназію у Стрию; теологічні студії в ун-тах у Львові, Інсбруці (де 1910 здобув докторат) і Мюнхені. Свячений у 1909 р.; у 1911–14 рр. префект гр.-кат. Духовної Семінарії у Львові, 1916 р. радник і референт Львівської Консисторії. 1916—17 рр. капелян австр. армії. З 1918 р. крилошанин перемиський і катедральний парох, за гром.-суспільну працю ув'язнений поляками; 1923 р. ген. вікарій і апостольський протонотар. 1924 р. титулярний еп. амізійський і апостольський екзарх для українців у ЗДА, 1950 р. асистент папського престолу і рим. граф, 1954 р. титулярний архиєп. Бероє, 1958 р. перший митр. для українців кат. візант. обряду в ЗДА. Владика Б. підніс амер. екзархат з рел., орг., осв. та екон. боку; меценат укр. харитативних і культ. інституцій. † 6. 1. 1961 р. *Фундатор ЕУ — 700 дол.*

Митр. К. Богачевський

Бойко Василь (* 5. 6. 1911), підприємець і юрист родом з с. Волощина, пов. Бережани (Галичина). Вчився в гімназіях у Бережанах і у Львові, правничі студії у Львівському Ун-ті (1930—34), де брав участь у студентському житті (гол. Прав-

ничої громади). Згодом адвокатська практика у Львові; одночасно власник крамниці мед. і хірургічного приладдя (1934—39). З 1948 р. в Канаді, провадить торг. підприємство в Торонто і бере участь в укр. суспільно-тром. житті та допомагає фінансово укр. установам, зокрема пресі. *Фундатор ЕУ — 250 дол.*

Бойко Осип, д-р прав, Торонто – Канада; *фундатор ЕУ — 300 дол.*

Борецький Ісидор (*1. 10. 1911), єп., церк. діяч. (див. ЕУ 2), родом з Острівця Теребовельського пов. (Галичина), син селян Симеона і Юлії з Давосирів. Теолог. студії у Львові, свячений на свящ. 1938 р. Згодом виїхав до Канади, де виконував душпастирську працю. 1948 р. іменований єп. титулярним аматуським. Того ж року призначений апостольським екзархом на Сх. Канаду з осідком в Торонто; з 1956 р. єп. ординарій Торонтської еп. Зорганізував і налагодив церк. й культ. працю в еп. *Фундатор ЕУ — 500 дол.*

Єп. І. Борецький

Борис Євген і Галина, Торонто — Канада; *фундатор ЕУ — 121 дол.*

«Боян», муз.-співоче т-во в Сіднеї — Австралія; *фундатор ЕУ — 41:14:08 £.*

Братство колишніх вояків 1 Української Дивізії Української Національної Армії; див. *Фундатори-меценати ЕУ.*

Братство колишніх вояків 1 Української Дивізії Української Національної Армії – Крайова Управа в Канаді, з осідком у Торонто, об'єднує 6 станиць: у Вінніпеґу, Едмонтоні, Монтреалі, Ст. Катерінс, Судбурах і Торонто. *Фундатор ЕУ — 350 дол.*

Братство колишніх вояків 1 Української Дивізії Української Національної Армії, Станиця Торонто; *фундатор-меценат ЕУ – 1 000 дол.*

Братство колишніх вояків 1 Укр. Дивізії Укр. Нац. Армії, Станиця Філядельфія — ЗДА; *фундатор ЕУ — 150 дол.*

Братство Українців Католиків – Відділ у Гамільтоні, постав 1944 р. як один з перших на терені Сх. Канади, на базі культ.-осв. т-ва ім. М. Шашкевича, що існувало при укр.-кат. парохії з 1919 р. Братство веде культ.-осв. роботу (доповіді, вистави тощо) й організує розвагові імпрези, гол. для здобуття фондів на потреби парохії. *Фундатор ЕУ — 270 дол.*

Бриґідер Іванна, дружина Володимира (див. ЕУ 2) і діти: Дарія і інж. Михайло Цибульські, Торонто – Канада; *фундатор ЕУ — 350 дол.*

Бувші члени укр. акад. т-ва «Січ», див. «Січ».

Бувші учениці «Рідної Школи» в Станиславові, Нью-Йорк — ЗДА; *фундатор ЕУ — 147 дол.*

«Будучність» — «Фючер Бейкері», пекарня Вжесневських, Романа (*3. 12. 1927 в Тернополі) і Ірини, уродженої Куссий (*1927 в Золочеві, Галичина), заснована 1950 р. спільно з батьками Романа — Феліксом (1898—1952) і Анною з Завадовичів (*1906 в Тернополі). До Канади приїхали 1948 р. Про своє підприємство вони пишуть: «... після дворічного перебування в Канаді родина Вжесневських постановила усамостійнитися, відкриваючи підприємство — пекарню ... Сподівання висловили в назві «Будучність». 1950 р. вони працювали самі по 18 годин денно. З року на рік підприємство росло. Після смерти батька мати Анна повністю включилася в хід підприємства і разом з старшим сином Романом ведуть його дотепер. У 1964 р. відкрили філію. Нині пекарня «Фючер Бейкері» разом з філією затруднює 40 працівників і є одним з поважніших укр. підприємств в Торонто». *Фундатор ЕУ — 500 дол.*

Р. Вжесневський

«Бурлаки», перший курінь Уладу Старших Пластунів і шістнадцятий Курінь Уладу Пластунів Сеньйорів. Курінь оформився офіц. 1946 р. Його засновників та більшість членства становили кол. учасники пластових таборів Остодору, Сокола і Брустур. Мета «Б.» творити тісно зв'язане дружбою середовище, яке заохочувало б чл. до гром. праці та плекати мандрівництво. Обидва курені (шістнадцятий постав пізніше) є складовою частиною «Бурлацької ватаги» з осідком у Нью-Йорку; ч. чл. бл. 70. Відзнака «Б.» – «подертий черевик», символізує мандрівку та безжурний підхід до турбот життя. Багато чл. «Бурлацької ватаги» на керівних постах у Пласті. *Фундатор ЕУ — 500 дол.*

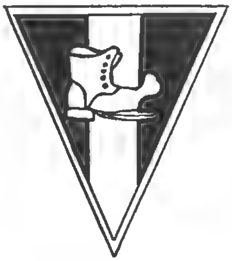

Бучко Іван, архиєп. — Рим, Італія; *фундатор-меценат ЕУ — 1 650 дол.*

В

Василишин Євген, Монтреаль — Канада; *фундатор ЕУ — 100 дол.*

Василіяни оо., див. Парохія св. Юра і Протоігуменат оо. Василіян.

«Вечірка Ірен», Рочестер — ЗДА; організатор д-р Ірена Крамарчук; *фундатор ЕУ — 110 дол.*

Вжесневський Роман і Ірена, Торонто — Канада, див. «Будучність».

Високий Комісар для Біженців, Женева — Швайцарія; *фундатор-меценат ЕУ — 3.000 дол.*

Відділ УККА при співучасти відділу «Провидіння» і Комітету «Мати і дитина» в Льорейн, ЗДА; *фундатор-меценат ЕУ — 1 804 дол.*

Віндик Северин, Торонто — Канада; *фундатор ЕУ — 100 дол.*

Воєвідка Ярослав д-р, лікар, Нью-Йорк — ЗДА; *фундатор ЕУ — 100 дол.*

Войнаровський Роман д-р і Емілія, лікарі, Чікаґо — ЗДА; *фундатор ЕУ — 200 дол.*

Войнаровський Ярослав, Чікаґо – ЗДА; *фундатор ЕУ — 125 дол.*

Г

Гайдак Микола проф., д-р, Міннеаполіс-Ст. Пол, ЗДА; *фундатор ЕУ — 105 дол.*

Гарас Тарас, Ст. Катерінс — Канада; *фундатор ЕУ — 110 дол.*

Германюк Максим (*30. 10. 1911), митр., церк. і гром. діяч, редемпторист (див. ЕУ 2), родом з Нового Села, Жовківського пов. (Галичина), з сел. родини, син Микити і Анни з Мончуків. 1932 р. закінчив гімназію оо. Редемптористів у Збоїськах б. Львова, богословські студії (закінчені докторатом 1943) та сх. мов і сх. історії в Кат. Ун-ті у Лювені, де й габілітувався. Висвячений 1938 р. у Львові. Проф. Духовної Семінарії оо. Редемптористів у Бопляно (Бельгія) і Ветерфорді (Канада). Співзасновник Укр. Допомогового Комітету (1955) і перший гол. Укр. Наук.-Осв. Т-ва в Бельгії. З 1948 р. в Канаді, протоігумен укр. віцепровінції оо. Редемптористів, з 1951 р. єп. помічник, з 1956 р. бархиєп. і митр. Вінніпеґу. Як митр. розгорнув багатогранну діяльність на рел. і нац. полі. Чл. Секретаріяту Єдности другого Ватиканського Собору, до 1965 гол. Конференції укр. кат. епископату. Наук. праці, зокрема з біблістики, засновник і перший ред. богословського квартальника «Логос», д. чл. НТШ (з 1951). *Фундатор ЕУ — 600 дол.*

Митр. М. Германюк

Глібович Петро д-р, лікар, Торонто — Канада; *фундатор ЕУ — 129 дол.*

Глушевський Юліян, Монтреаль – Канада; *фундатор ЕУ — 100 дол.*

«Говерля», відпочинкова оселя Братства дивізійників б. Торонто — Канада; *фундатор ЕУ — 100 дол.*

Голинська Мирослава, організатор коляди, Торонто — Канада; *фундатор ЕУ — 100 дол.*

Гордіюк Іван інж., Нью-Йорк — ЗДА; *фундатор ЕУ — 100 дол.*

Горошко Михайло о. д-р, Віндзор — Канада; *фундатор ЕУ — 150 дол.*

Грабовський Іван д-р, лікар, Ст. Катерінс — Канада; *фундатор ЕУ — 130 дол.*

Ґрушкевич Микола д-р, лікар, Клівленд — ЗДА; *фундатор ЕУ — 200 дол.*

Гультай Василь (*10. 8. 1900), політ. і гром. діяч, фармацевт (див. ЕУ 2), родом з с. Глушкова, Городенківського повіту (Галичина). Закінчив гімназію у Станиславові; правничі студії у Кракові (1924—27), фармацевтичні — у Торонто (1934–40). Підпоручник Армії УНР 1918–20 рр.; згодом чл. УВО, за участь у якій був ув'язнений поляками. З 1927 р. в Канаді, де розвинув жваву діяльність: співзасновник *Укр. Стрілецької Громади* (1928), двічі гол. її Гол. управи і (з 1956) почесний гол.; організатор Укр. Нац. Об'єднання, заступник гол. (1938—46) й гол. (1954—56) її Крайової екзекутиви та през. (1956—57); співзасновник Осередку укр. культури й освіти у Вінніпеґу та в-ва «Новий Шлях»; зв'язковий ОУН на Канаду тощо. Меценат багатьох укр. установ. *Фундатор ЕУ — 525 дол.*

В. Гультай

Ґ

Ґолембйовський Іван (*4. 6. 1896), педагог (клясичний філолог) родом з Жидачева (Галичина). Гімназію закінчив у Станиславові. Під час першої світової війни старшина австр. армії, згодом поручник УГА в складі 3 Бережанської бриґади. По закінченні Віденського Ун-ту учителював в 1922—38 рр. в укр. держ. гімназії у Станиславові. Під час больш. окупації 1939—41 рр. працював спершу в Обл. відділі нар. освіти, а далі в Ін-ті удосконалення вчителів у Станиславові. Під час нім. окупації 1941—44 рр. посад-

І. Ґолембйовський

ник м. Станиславова. З 1950 р. в Нью-Гейвен — ЗДА. *Фундатор ЕУ — 540 дол.*

Ґренюк Андрій (*4. 2. 1892), підприємець, власник готелю і мотелю у Віндзорі (Канада), родом з с. Зубоміст, пов. Камінка Струмилова (Галичина). Нар. школа в рідному селі, дві кляси гімназії в Камінці Струмиловій. Бунчужний австр. армії і заступник чотаря в УГА; був 9 місяців у польському полоні (Тухоля). 1924 р. виїхав до Канади, де спершу працював в папірні, потім самостійно у різних галузях. Суспільно-гром. діяч Віндзору: чл. УНО, кредитової спілки, організатор спілки професіоналістів і бізнесменів, довголітній гол. Укр. Стрілецької Громади. *Фундатор ЕУ — 500 дол.*

А. Ґренюк

Д

«Демпстерс» Лтд. пекарня, Торонто — Канада; *фундатор-меценат ЕУ — 1 250 дол.*

Демус Пилип (*27. 12. 1917), родом з Мужиловичів, Яворівського пов. (Галичина). Закінчив гімназію у Львові (1937 р. матура в Філії Акад. гімназії). Мед. студії в Єні й Ерлянґені (Німеччина), де керував суспільною опікою над укр. робітниками. Тепер лікар у Мокені, Іллінойс — ЗДА. *Фундатор ЕУ — 260 дол.*

Дершко Галина і Степан (*3. 3. 1922), лікар-ветеринар і гром. діяч родом із Станиславова (Галичина). Сер. освіта у Станиславові, ветеринарні студії у Львові й Відні (1946 р. здобув титул доктора). Еміґрував до Канади, де працює як ветеринарний лікар — інспектор у держ. департаменті аґрикультури в Саскатуні. У Канаді включився в укр. гром. життя як чл. президії Укр. Нац. Об'єднання, гол. Об'єднання Укр. Ветеринарних Лікарів Канади, гол. Укр. професійного клюбу в Саскатуні, чл. дирекції Осередку укр. культури і в-ва «Новий Шлях» та ін. Ст. на гром. і фахові теми. Дружина Галина з Чубатих є управителем фірми «Юніверсал Сторес» — мебльове й електротехн. приладдя в Саскатуні. *Фундатор ЕУ — 500 дол.*

Г. Дершко

С. Дершко

Децик Юлія і Степан. Юлія, уроджена Попель-Олеськович, нар. в Кульчицях Шляхетських Самбірського пов. (Галичина); прибула до Боффало (ЗДА) 1913 р., де була активним чл. низки суспільно-гром. орг-цій. Степан, нар. 1889 р. в Берегах, Самбірського пов., з 1914 р. в Боффало, де працював як фабричний робітник; один з кращих організаторів і керівників укр. громади; †1944 р. На пошану Батькам фундацію склали дочки: Марія Новадла і Емма Тарловська; *фундатор ЕУ — 505 дол.*

С. Децик

Ю. Децик

Довгань Євген, див. ст. 37, Монтреаль — Канада; *фундатор ЕУ — 300 дол.*

Долішний Богдан, адвокат, Ст.-Катерінс — Канада; *фундатор ЕУ — 100 дол.*

Допомогова Секція при Відділі Боффало Українського Конґресового Комітету Америки — ЗДА; *фундатор-меценат ЕУ — 2 775 дол.*

Допомогова Секція при Пластовій Станиці Торонто — *фундатор-меценат ЕУ — 1.347 дол.*

Дувало Ірена — в пам'ять бл. п. чоловіка Василя і бл. п. сина Юрка, — Торонто, Канада; *фундатор-меценат ЕУ — 1 000 дол.*

Думин Євстахій (*9. 3. 1909), купець-підприємець родом з с. Підманастиря б. Львова. Купецька діяльність з 1928 р.; у 1934—44 рр. власник маґазину чол. і жін. вбрання, у той час одного з найкращих укр. підприємств у Львові (1940—41 рр. під час больш. окупації Львова текстильна крамниця в Холмі). З 1948 у Канаді, де спершу організував у Торонто з братом Романом будів. підприємство, а згодом конфекційний маґазин — «Думин

Є. Думин

і Спілка», яке веде донині. Д. гром. діяч і меценат. *Фундатор ЕУ — 500 дол.*

«Думка», хор, Нью-Йорк — ЗДА; *фундатор ЕУ — 110 дол.*

Дяків Петро, Ст. Катерінс — Канада; *фундатор ЕУ — 100 дол.*

Е

Еліїв Ярослав, Торонто — Канада; *фундатор ЕУ — 160 дол.*

«Елліс», працівники фірми, Торонто — Канада; *фундатор ЕУ — 100 дол.*

Ж

Жуковський Антін і Святослава. А н т і н (* 27. 9. 1904), лікар і гром. діяч (див. ЕУ 2), родом з Поморян Збаразького пов. (Галичина). Студентський діяч у Кракові, де 1934 р. закінчив мед. студії. Лікар у Щуровицях, Лопатині й Бродах (1941—44), де допомагав полоненим сов. армії, чл. УПА і жид. лікарям. 1944—45 рр. полковий лікар 1 Укр. Дивізії Укр. Нац. Армії. З 1949 р. в ЗДА, де провадить лікарську практику в Стіл, Півн. Дакота. Як гол. стейтової філії УККА заслужений інформатор американців про укр. справи. Дружина С в я т о с л а в а, уроджена Біляк, гімназійна матура у Львові, пропаґатор укр. мистецтва. *Фундатор ЕУ — 255 дол.*

Журба Галина, Чікаґо — ЗДА; неприйнята нагорода Українського Літературного Фонду; *фундатор ЕУ — 250 дол.*

З

Заячківська Марта, Чікаґо — ЗДА; *фундатор ЕУ — 100 дол.*

Збірка 1957 і коляда 1964 організовані Б. Бігусом, Торонто — Канада; *фундатор-меценат ЕУ — 1 886 дол.*

Зборівський Допомоговий Комітет, Торонто — Канада; *фундатор ЕУ — 100 дол.*

Зелений Петро д-р, інж., Поппель — Бельгія; *фундатор ЕУ — 483 фр. фр.*

З'їзд Уладу Старших Пластунів 1963, Нью-Йорк — ЗДА; *фундатор ЕУ — 100 дол.*

З. Томків

«Золоті вечерниці» в Детройті — ЗДА, 1963—64 організував гол. Комітету допомоги для вид. ЕУ З. Т о м к і в; «Золоті вечерниці» — *фундатор-м е ц е н а т УЕ — 1 117 дол.*

І

Іванів Павло, Торонто — Канада; *фундатор ЕУ — 100 дол.*

Іванусів Ярослав інж., Едмонтон — Канада; *фундатор ЕУ — 155 дол.*

Івашко Володимир о., Саскатун — Канада; *фундатор ЕУ — 210 дол.*

Ісаїв Іван (*28. 11. 1907), суспільно-гром. діяч у Канаді родом з с. Стрільчого, Городенківського пов. (Галичина). 1924 р. виеміґрував до Канади, де вчився в Колеґії св. Йосифа в Йорктоні. Працював у Вінніпеґу в централі гетьманських «Січей» й у ред. «Канадійського Українця». З 1928 р. в Едмонтоні (з 1930 року керівник бюра корабельної лінії Ґдиня-Америка, з 1946 року власник аґенції продажу нерухомостей та асекурації), де розгорнув широку гром. діяльність: довголітній гол. Нар. Дому, чл. дирекції, управитель (1942—46) і співр. в-ва і часопису «Укр. Вісті», секретар і гол. Відділу КУК, організатор (1938) комітету допомоги Карп. Україні (зібрав 5 413 дол.); лицар Колюмба, щедрий меценат на нац.-культ. цілі. †25. 8. 1961 р. в Едмонтоні. *Фундатор ЕУ — 600 дол.*

І. Ісаїв

К

Кіт Олександер (*14. 9. 1904), рибовод родом із Львова, з міщанської родини. Вчився в гімназіях у Станиславові й в Стрию. З 1921 р. активний пластун, спершу в Калуші, пізніше в Стрию, учасник багатьох пластових таборів і зустрічів (він же «герой» популярної пластової пісні: « . . . у таборі на Соколі новина постала, що Котові пластунові ковбаса пропала . . . »). З 1929 р. у Франції, де присвятив себе рибництву. Ст. про епідемічні хвороби, про некрозу панкреатичної залози і про гібридизацію пстругів, виплекав нову расу жовтого пструга. 1960 р. франц. мін-во рільництва нагородило К. медалею. Тепер в Менонвалі (Франція). *Фундатор ЕУ — 1 207 фр. фр.*

Кіфор Іван, Нью-Йорк — ЗДА; *фундатор ЕУ — 100 дол.*

Кіш пластунок Станиці Торонто — Канада; *фундатор-меценат ЕУ — 1 122 дол.*

Клюб Львов'ян, Чікаґо — ЗДА; *фундатор ЕУ — 100 дол.*

Ковальський Богдан, Монтреаль — Канада; *фундатор ЕУ — 100 дол.*

Ковальський Ярослав, Монтреаль — Канада; *фундатор ЕУ — 100 дол.*

Ковальчук Іван, Чікаґо — ЗДА; *фундатор ЕУ — 100 дол.*

Козакевич Роман, д-р, лікар, Чікаґо; *фундатор ЕУ — 125 дол.*

Козіцький Володимир, Нью-Йорк — ЗДА; *фундатор ЕУ — 100 дол.*

Кокорудз Володимир д-р, лікар, Нью-Йорк — ЗДА; *фундатор ЕУ — 100 дол.*

Кокорудз Ярослав д-р, лікар, Чікаґо ЗДА; *фундатор ЕУ — 100 дол.*

Комітет допомоги виданню ЕУ, Рочестер — ЗДА; *фундатор ЕУ — 188 дол.*

Комітет допомоги виданню ЕУ, Філядельфія — ЗДА; *фундатор ЕУ — 100 дол.*

Комітет Об'єднаних Жіночих Організацій, Детройт — ЗДА; *фундатор ЕУ — 150 дол.*

Кооперативне т-во «Самодопомога», Чікаґо — ЗДА; *фундатор ЕУ — 120 дол.*

Комітет Свята Героїв, Монтреаль — Канада; *фундатор ЕУ — 162 дол.*

Косташ Степан (* 5. 3. 1901), селянин-робітник родом з с. Росохач Коломийського пов. (Галичина). Учасник визвольних змагань 1918—20 рр. У рідному селі секретар «Читальні Просвіти», писар у т-ві «Луг», засновник аматорського театрального гуртка, чл. УСРП (деякий час чл. її пов. управи). 1929 р. виїхав на заробітки до Франції, де включився активно в укр. гром. життя, бувши секретарем у багатьох установах. 1939—40 рр. у франц. армії, відзначений франц. воєнним хрестом за відвагу і посвяту. Тепер в Абондані (Франція). *Фундатор ЕУ — 3 050 фр. фр.*

С. Косташ

Кочан Анастасія і Осип, Чікаґо — ЗДА; *фундатор ЕУ — 125 дол.*

Кравчук Мирон, д-р, лікар, Нью-Йорк ЗДА; *фундатор ЕУ — 100 дол.*

Крайова Пластова Старшина в ЗДА, Нью-Йорк – ЗДА; *фундатор ЕУ – 100 дол.*

Кредитівка «Самопоміч», Філядельфія — ЗДА; *фундатор ЕУ — 125 дол.*

Кредитова Кооператива «Будучність», Торонто — Канада; *фундатор-меценат ЕУ — 1 550 дол.*

Кредитова Кооператива «Віра», Вінніпеґ — Канада; *фундатор ЕУ — 125 дол.*

Кредитова Кооператива ім. св. Йосафата, Торонто — Канада; *фундатор ЕУ — 100 дол.*

Кредитова Спілка парохії св. Миколая, Торонто — Канада; *фундатор ЕУ — 100 дол.*

Кредитова Спілка при церкві Матері Божої Неустанної Помочі в Торонто (Канада), заснована 1950 р. заходами гол. новоприбулих іміґрантів. Засновник і перший през. о. Я. Бенеш; з 1955 р. дирекцію очолює парох церкви о. канцлер П. Камінецький, а активним през. є д-р Ю. Пелех. Спілка має 2 850 чл. (в тому ч. 260 дітей-щадників), розпоряджає балянсовою сумою понад 3 млн дол., подала позик на заг. суму 14 млн дол., гол. на купівлю нерухомостей, виплатила 600 000 дол. дивідендів, допомогла в будові церкви МБНП; пожертвувала на культ. і гром. цілі бл. 27 000 дол. *Фундатор ЕУ — 500 дол.*

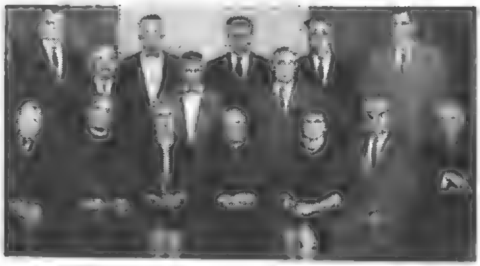

Завідуючі органи КСМБНП в Торонто, 1960—64. Зліва направо — сидять: Гриновець, о. Бенеш, Василенко, о. Камінецький, Дячинська, д-р Пелех, Бігус; стоять: Шеремета, Косар, Дайко, Назар, Романець, Верезовський, Гутор і Дудар

Кредитова Спілка при церкві св. Духа в Гамільтоні — Канада, заснована 1950 р. з почину єп. І. *Борецького* і пароха о. А. Цимбалістого. Організатор Спілки інж. І. Луцик (техн. керівник фірми електронічних виробів «Еровокс»). Кредитівка має тепер 400 чл. і понад 350 000 дол. майна; виплатила своїм чл. за 15 років 71 420 дол. за рахунок відсотків і дивідендів. *Фундатор ЕУ — 500 дол.*

Управа КС при церкві св. Духа в Гамільтоні Зліва направо — сидять: П. Чижик, М. Шерб, о. В. Джурман, І. Луцик (голова), І. Юрша; стоять: В. Габрович, О. Хомяк, Й. Шпак, О. Григорович; відсутні: В. Гасай, П. Копачівський, Б. Садівський, Е. Текач

Кубійович Володимир проф., д-р, Сарсель — Франція; *фундатор ЕУ — 491 фр. фр.*

Кузеля Ольга, Сарсель — Франція; *фундатор ЕУ — 514 фр. фр.*

Кузик Дмитро, інж., Трентон — ЗДА; *фундатор ЕУ — 105 дол.*

Кулик Степан, Торонто — Канада; *фундатор ЕУ — 100 дол.*

Куник Мирослав (* 14. 11. 1906), лікар родом з Перемишля (Галичина), де й закінчив гімназію; мед. студії у Львівському Ун-ті (1931 р. д-р медицини). Згодом спеціялізувався в ділянці жін. хвороб (Краків, Відень 1939—46). З 1949 р. про-

вадить лікарську практику в Ст. Катерінс (Онтаріо, Канада). *Фундатор ЕУ — 300 дол.*

Куропась Семен, інж., Чікаґо — ЗДА; *фундатор ЕУ — 150 дол.*

Курси Українознавства, Торонто — Канада; *фундатор ЕУ — 110 дол.*

Кухар Маріян, Ст. Катерінс — Канада; *фундатор ЕУ — 125 дол.*

Кушнір Василь (* 17. 9. 1893), церк. і志 гром. діяч, свящ. (див. ЕУ 2), родом з с. Бікна Грималівського пов. (Галичина), з сел. родини Михайла і Агафії з Коненків. Гімназію закінчив у Львові, богословські студії в 1922—27 рр. у Львові й Інсбруці, де 1927 р. здобув докторат. Згодом у Станиславові префект і проф. Богословської Семінарії. З 1934 р. в Канаді (Вінніпеґ), де розгорнув широку священичу і гром. діяльність. Діяч Братства Українців Католиків, один з ініціяторів Комітету Українців Канади, його перший і довголітній през., дав почин для заснування Фонду Допомоги Українців Канади, чл. Дирекції Ради Горожанства Канади. Парох митрополичої катедри у Вінніпеґу, прелат, з 1957 р. ген. вікарій. *Фундатор ЕУ — 260 дол.*

Л

Лапичак Тома, д-р, лікар, Чікаґо — ЗДА; *фундатор ЕУ — 200 дол.*

Левицький Витовт, д-р, лікар, Клівленд — ЗДА; *фундатор ЕУ — 120 дол.*

Лемішка Іван (* 21. 5. 1896), лікар і політ.-гром. діяч родом з с. Стрептова, пов. Камінка Струмилова (Галичина). Закінчив гімназію в Камінці Струмиловій. 1918—20 рр. старшина УГА і Армії УНР (учасник 1 зимового походу); згодом чл. УВО, за що був ув'язнений поль. владою. Мед. студії у Карловому Ун-ті в Празі (де 1921—23 рр. був гол. «Студентської Помочі»), закінчені докторатом, що його Л. нострифікував 1930 р. у Познані. Лікарська практика в Камінці Струмиловій (гол. союзу кружків «Рідна Школа» і Пов. Нар. Комітету в Камінці, чл. гол. управи «Рідної Школи» у Львові). 1939—41 рр. у Кракові, 1941—44 рр. в Сяноці, згодом лікар 1 Укр. Дивізії Укр. Нац. Армії. На еміґрації в Австрії й Канаді (з 1950), де є лікарем у Вонда, Саскачеван; секретар Відділу КУК у Вонда (1953—61), у 1953—54 рр. през. централі Українців Католиків Саскачевану. *Фундатор ЕУ — 700 дол.*

І. Лемішка

Лепкалюк Мирослав (* 4. 4. 1919), інж.-підприємець і гром. діяч родом з Старого Косова на гал. Гуцульщині. Гімназію закінчив у Коломиї; політехн. студії — в Данціґу й Штутґарті (Німеччина) 1946 р. З 1947 р. у ЗДА, спершу асистент у Нью-Йоркському Ун-ті, згодом у приватних інженерних фірмах. З 1954 р. власник фірми проєктування мостів (нині з трьома інженерними бюрами у Нью-Йорку, Бостоні й Гаррісбурґу), яка запроєктувала дотепер 465 мостів, в тому ч.: у Фол Рівер, Масс. (вартости 25 млн дол.), в Льоренс, Масс. (12 млн дол.) і в Бронсвіл, Па. (10,5 млн дол.). Л. активний в укр. гром. житті, зокрема як співзасновник і гол. Укр. Т-ва Інженерів Америки (1950—51), Укр. Нар. Дому в Нью-Йорку (1952—54) тощо. *Фундатор ЕУ — 500 дол.*

М. Лепкалюк

Лисюк-Каленик Григорій, Онтаріо, Каліфорнія — ЗДА; *фундатор ЕУ — 150 дол.*

Литвин Лев, д-р, адвокат, Торонто — Канада; *фундатор ЕУ — 110 дол.*

Ліґа Визволення України, Торонто — Канада; *фундатор ЕУ — 125 дол.*

Ліґа Визволення України, Відділ Монтреаль — Канада; *фундатор ЕУ — 230 дол.*

Ліґа Українських Католицьких Жінок, Відділ Саскатун — Канада; *фундатор ЕУ — 125 дол.*

Ліґа Українських Католицьких Жінок, Відділ Торонто — Канада; *фундатор ЕУ — 112 дол.*

«Лісові Чорти» (див. ЕУ 2), гурти укр. пластунів, об'єднані в два курені: третій Курінь Уладу Старших Пластунів (заснований у Львові 1922 р.) і третій Курінь Уладу Пластунів Сеньйорів (постав на еміґрації); найбільший чол. курінь у Пласті — 75 старших пластунів і 111 пластових сеньйорів, розкинених по всіх країнах укр. діяспори і поділених на «велзивулати» і «кодла». Команди обох куренів («Ради Стану Молодої і Старої Фамілії») творять «Коронну Раду». Щороку відбуваються «ради» — з'їзди фамілії, що кілька років — повна церемонії «Велика Племінна Рада». Курінним за весь час існування є до смерти «Люципер» Ярема Весоловський. Відзнака «Л. Ч.»: на щиті, обведеному цвітом і листям чортополоха сплетені літери «ЛЧ», звер-

ху пластовий капелюх з орлиними перами. Внутр. допомоговою установою є «Фамілія по нитці». «Л.Ч.» часто ініціюють і провадять спільні акції в Пласті (Джемборі, ж. «Юнак», «Лісова школа»). Вони постійно підтримують вид. ЕУ, зокрема допомагають фінансово й організаційно в проведенні Акції-С. *Фундатор ЕУ — 515 дол.*

Лободич Роман, о., крилошанин, Філядельфія — ЗДА; *фундатор ЕУ — 125 дол.*

М

Мазуренко Іван і Анеля, Торонто — Канада; *фундатор-меценат ЕУ — 1 000 дол.*

Мак Ярослав, Чікаґо — ЗДА; *фундатор ЕУ — 150 дол.*

Макаревич Іван, д-р, лікар, Нью-Йорк ЗДА; *фундатор ЕУ — 110 дол.*

Маланчук Володимир (* 20. 8. 1904), еп., церк. діяч (див. ЕУ 2) родом з Заліщиків Малих, Заліщицького пов. (Галичина), редемпторист. Вчився в гімназіях у Києві, Львові й Бельгії. Свячений на свящ. 1931 р.; богословські студії в Есхен (Бельгія), філос. в Мюнхені (де 1942 здобув докторат). Під час другої світової війни душпастир українців католиків у Мюнхені, з 1945 р. викладач Укр. Духовної Семінарії у Гіршберґу (Німеччина) і Кулемборґу (Голляндія), у 1949—50 синкел (ген. вікарій) у Великобрітанії. 1955—60 рр. у Канаді — протоігумен Редемптористів сх. обряду на Канаду і ЗДА, ред. богословського квартальника «Логос». З 1960 р. еп. титулярний епіфанійський, з 1961 р. перший укр. кат. еп.-екзарх у Франції з осідком у Парижі. Ст. на філос. і рел. теми. *Фундатор ЕУ — 2 400 фр. фр.*

Еп. В. Маланчук

Маслов Микола, інж., Париж — Франція; *фундатор ЕУ — 490 фр. фр.*

Мацьків Володимир (* 4. 9. 1923), хемік-металюрґ (див. ЕУ 2) родом з Станиславова, син судді д-ра Тимотея і Ірени з Іваницьких. Гімназію закінчив у Кракові (1941); політехн. студії у 1941—48 рр. в Бресляві, Ерлянґені й Любені; студентський діяч (гол. укр. студентських громад в Бресляві й Ерлянґені, гол. ЦЕСУС-у у 1947—48 рр.). З 1948 р. у Канаді; тепер дир. відділу дослідів і розбудови та чл. директорської ради фірми Scherritt Gordon Mines, Alberta. Понад 45 наук. ст. та понад 40 патентів з ділянки хем. та порошкової металюрґії і неорганічної та фіз. хемії. Д. чл. НТШ і гол. його осередку на Зах. Канаду (з 1959), почесний чл. Хем. Ін-ту Канади та чл. багатьох наук. т-в. *Фундатор ЕУ — 320 дол.*

Медвідський Константин і Наталія, мґри фармації, Торонто — Канада; *фундатор ЕУ — 100 дол.*

Мельник Петро, інж., Ст. Катерінс — Канада; *фундатор ЕУ — 100 дол.*

Метіль Ігнатій, д-р, і Еріка, Боффало — ЗДА; *фундатор ЕУ — 110 дол.*

Михайлів Микола, Торонто — Канада; *фундатор ЕУ — 126 дол.*

Мицик Модест, д-р, лікар, Торонто — Канада; *фундатор ЕУ — 100 дол.*

Міжорганізаційний Шевченківський Комітет, Судбури — Канада; *фундатор ЕУ — 194 дол.*

Мовчан Юліян, д-р, лікар, Вінніпеґ — Канада; *фундатор ЕУ — 100 дол.*

Мула Ілля, д-р, адвокат, Чікаґо — ЗДА; *фундатор ЕУ — 100 дол.*

Н

Наконечний Олександер, Чікаґо — ЗДА; *фундатор ЕУ — 220 дол.*

Наукове Товариство ім. Шевченка, Осередок Праці Едмонтон — Канада; *фундатор ЕУ — 150 дол.*

Нітефор Ірина (* 5.10. 1917), лікар родом з Вовчі (Слобожанщина), дочка Валентина *Садовського*. 1935 р. закінчила чес. реальну гімназію у Празі, 1942 р. мед. студії у Карловому Ун-ті в Празі (докторат). Тепер у Торонто (Канада). *Фундатор ЕУ — 250 дол.*

Новаки Пластової Станиці, Віндзор — Канада; *фундатор ЕУ — 102 дол.*

О

Об'єднання Українських Ветеринарних Лікарів; див. *Фундатори-меценати ЕУ.*

Об'єднання Українських Ветеринарних Лікарів, Відділ Нью-Йорк — ЗДА; *фундатор ЕУ — 111 дол.*

Об'єднання Українських Ветеринарних Лікарів, Відділ Чікаґо — ЗДА; *фундатор ЕУ — 110 дол.*

Об'єднання Українських Ветеринарних Лікарів Канади; *фундатор-меценат ЕУ — 1 025 дол.*

Об'єднання Українсько-Американських Організацій м. Чікаґо — ЗДА; *фундатор ЕУ — 110 дол.*

Об'єднання Українсько-Канадських Підприємців і Професіоналістів у Монтреалі (Канада), постало 1954 р. (затверджене провінційним урядом 1959) з ініціятиви Є. Василишина, Б. Панчука, Т. Пархіна (він перший гол. 1954—58 рр.) та А. Беґи (до чл. засновників належали ще І. Федів, О. Чайківський, А. Лукіян, Д. Попадинець, П. Гриневич, Я. Ковальчук, С. Клемчук й ін.). Далі гол. були: Є. Ва-

силишин, М. Лоґуш і з 1961 р. Е. Орищук. Діяльність Об'єднання зосереджується, згідно із статутом, на підвищенні особистих, заг. і проф. кваліфікацій чл.

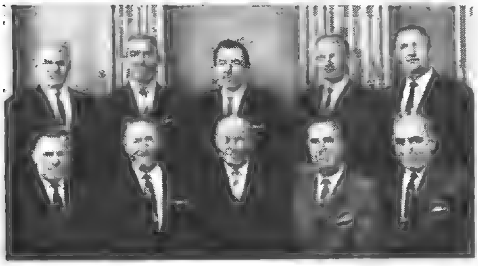

Управа Об'єднання. Зліва направо — сидять: Н. Петрашко, Е. Василишин, мґр. Орищук (голова), М. Лоґуш, Е. Сенишин; стоять: С. Левенець, Я. Пришляк ,С. Димитрак, М. Коваль, Ю. Фотій; відсутні: ред. Р. Шульгин, д-р П. Таращук, В. Данчишин і В. Мельник

Об'єднання та їхнього добробуту; допомога в розвитку торгівлі й промислу та культ.-наук. інституцій тощо. *Фундатор ЕУ — 800 дол.*

Об'єднання Українців в Америці «Самопоміч»; див. *Фундатори-меценати ЕУ.*

Об'єднання Українців в Америці «Самопоміч», Ньюарк — ЗДА; *фундатор ЕУ — 125 дол.*

Об'єднання Українців в Америці «Самопоміч», Нью-Йорк — ЗДА; *фундатор ЕУ — 225 дол.*

Об'єднання Українців в Америці «Самопоміч», Філядельфія — ЗДА; *фундатор ЕУ — 175 дол.*

Об'єднання Українців в Америці — «Самопоміч», Чікаґо (ЗДА), засноване 1949 р., об'єднує перев. українців нової іміґрації із завданням допомагати іміґрантам та потребуючим, гол. залишенцям в Европі. Воно є основоположником всіх новозаснованих т-в у Чікаґо. Гол. «С.»: С. Самбірський, І. Семянчук, А. Романюк, М. Смітюх, О. Наконечний, А. Артимович, П. Бабяк, О. Попель, І. Мула, а тепер — В. Тимцюрак; довголітній секретар Н. Филипович. Видатну допомогу «С.» подала уродженка Америки К. Гульчій. Т-во двічі очолило збірку на ЕУ. *Фундатор ЕУ — 420 дол.*

Об'єднання українців Вашінґтону (ЗДА), самостійне т-во, засноване 1949 р., яке гуртує актив укр. вашінґтонської громади, репрезентує та керує її суспільною і культ. діяльністю. Свої касові надвишки (за 15 рр. бл. 6 000 дол.) Об'єднання видає на підтримку укр. вільної науки та на ін. культ.-харитативні цілі. Гол. Об'єднання в хронологічному порядку: Є. Скоцко, Ю. Старосольський, О. Антонович, К. Варварів, В. Сім'янців, Є. Ґіль, І. Дубровський, Б. Ясінський. *Фундатор ЕУ — 305 дол.*

Обнова», див. Студентське Товариство «Обнова».

Олач Володимир о., Вінніпеґ — Канада; *фундатор ЕУ — 100 дол.*

Олексій Євген інж. і Світлана, Боффало — ЗДА; *фундатор ЕУ — 100 дол.*

Олійник Іван о., Саскатун — Канада; *фундатор ЕУ — 125 дол.*

Омецінський Омелян, Рочестер — ЗДА, замість надгробного каменя на могилу брата сл. п. Ростислава Омецінського, замученого на 28-му році життя у Верхньо-Уральському, Уфімської обл. у 1941 р.; *фундатор ЕУ — 100 дол.*

Організація Державного Відродження України, Відділ Рочестер — ЗДА; *фундатор ЕУ — 100 дол.*

Організація Оборони Лемківщини в Америці (див. ЕУ 2), заснована на першому Лемківському Конґресі у Філядельфії 1936 р. Метою ООЛ є організувати всіх лемків-українців на еміґрації, вести культ. і заг.-освідомлюючу працю, нести моральну і матеріяльну допомогу виселенцям з Лемківщини, виступати в обороні прав лемків і всіх українців у Польщі, виселених з рідної землі. З цією метою ООЛ гуртує лемків у 23 відділах у ЗДА і Канаді і видає з 1958 р. місячник *«Лемківські Вісті»* і «Лемківські Календарі» (на 1965 і 1966 рр.). По відновленні орг-ції по другій світовій війні її гол. були: Ю. *Налисник*, І. Сквіртнянський, Ю. Котляр. *Фундатор ЕУ — 330 дол.*

Організація Оборони Чотирьох Свобід України, Головна Управа, Нью-Йорк — ЗДА; *фундатор ЕУ — 100 дол.*

Осінчук Роман д-р, лікар, Нью-Йорк — ЗДА; *фундатор ЕУ — 130 дол.*

Остафійчук Микола д-р, лікар, Ошава — Канада; *фундатор ЕУ — 100 дол.*

Ощадно-Кредитова Спілка «Карпатія» у Вінніпеґу (Канада), заснована 1940 р. за допомогою чл. укр. кооперативи «Калина», що діяла з 1930 р. Нині «Карпатія» нараховує 2 750 чл. (1958 р. — 1 370) і має 3 800 000 дол. майна (1958 р. бл. 1 млн). *Фундатор ЕУ — 250 дол.*

П

Павличенко Тиміш проф., Саскатун — Канада; *фундатор ЕУ — 100 дол.*

Парохія св. Юрія в Нью-Йорку, ведена оо. Василіянами; *фундатор ЕУ — 100 дол.*

Парохія укр.-кат. церкви св. Миколая, Вінніпеґ — Канада; *фундатор ЕУ — 100 дол.*

«Перші Стежі», Курінь Уладу Пластового Сеньйорату, Нью-Йорк — ЗДА; див. ст. 37; *фундатор ЕУ — 330 дол.*

Піх Роман, мґр, Ст. Катерінс — Канада; *фундатор ЕУ — 130 дол.*

Пласт — Організація Української Молоді; див. *Фундатори-меценати ЕУ.*

Пластова кооператива «Плай», Торонто — Канада; *фундатор ЕУ — 100 дол.*

Пластова Станиця, Вінніпеґ — Канада, заснована 1948 р. о. В. Івашком; з 1951 р. веде літні табори для новацтва і юнацтва, в яких щороку перебуває в сер. 130 пластунів і пластунок. Важливіші події: перша крайова пластова зустріч Канади 1955 р. в Укр. парку б. Вінніпеґу та участь у святкуваннях у зв'язку з відкриттям пам'ятника Т. Шевченка 1961 р. у Вінніпезі. Станиця має власний дім, ч. чл. бл. 250. Станичними понад один рік були: о. Д. Шевчук, Р. Сенчук і А. Качор. При станиці існує гурток приятелів Пласту. З 1961 р. чл. станиці включені в Патронат Укр. Пласту в Канаді над наук. осередком НТШ в Сарселі. *Фундатор ЕУ — 255 дол.*

Пластова Станиця, Едмонтон — Канада; *фундатор ЕУ — 130 дол.*

Пластова Станиця, Ст. Катерінс — Канада; *фундатор ЕУ — 100 дол.*

Пластова Станиця, Торонто — Канада; *фундатор-меценат ЕУ — 1 672 дол.*

Пластова Станиця, Трентон — ЗДА; *фундатор ЕУ — 220 дол.*

Пластовий Осередок Праці Уладу Пластового Сеньйорату, Гартфорд — ЗДА; *фундатор ЕУ — 103 дол.*

Пластовий Осередок Праці Уладу Пластового Сеньйорату, Денвер — ЗДА; *фундатор ЕУ — 125 дол.*

Пластовий Осередок Праці Уладу Пластового Сеньйорату, Клівленд — ЗДА; *фундатор ЕУ — 120 дол.*

Пластовий Осередок Праці Уладу Пластового Сеньйорату, Рочестер — ЗДА; *фундатор ЕУ — 113 дол.*

Пластовий Осередок Праці Уладу Пластового Сеньйорату, Чікаґо — ЗДА; *фундатор ЕУ — 100 дол.*

Пластовий 34 Курінь Юнаків, Сиракузи — ЗДА; *фундатор ЕУ — 100 дол.*

Пластовий 36 Курінь Юначок ім. Олени Кисілевської, Чікаґо — ЗДА, див. ст. 37; *фундатор ЕУ — 385 дол.*

Повзанюк і Комарницький, фірма, Філядельфія — ЗДА; *фундатор ЕУ — 100 дол.*

Попович Володимир (*1922), лікар і005 гром. діяч родом з Вільшан б. Перемишля (Галичина). Мед. студії закінчив 1950 р. у Лювенському Ун-ті в Бельгії. Працює як спеціялст нервології і електроенцефалографії в Ґенті (Бельгія). Гол. Укр. Допомогового Комітету в Бельгії (з 1925). Збирач укр. мистецтва і матеріялів до його історії. *Фундатор ЕУ — 2 685 фр. фр.*

Працівники федеральної кредитової кооперативи «Самопоміч» у Чікаґо — ЗДА (див.): Антін Артимович, Павло Бабяк, Ярослав Войнаровський, Орест Городиський, Роман Мицик, Ілля Мула, Омелян Плешкевич, Володимир Попадюк, Степан Скробач і Зенон Шведак — відмовилися від належної їм винагороди в кооперативі на користь ЕУ. *Фундатор ЕУ — 760 дол.*

Працівники фірми «Вестінґгавз», Філядельфія; див.: Українці інженери і креслярі ф-ми Вестінґгавз.

Пришляк Богдан, Ст. Катерінс — Канада; *фундатор ЕУ — 100 дол.*

Пришляк Стефанія, Ст. Катерінс — Канада; *фундатор ЕУ — 100 дол.*

Продиццук Андрій, Нью-Йорк — ЗДА; *фундатор ЕУ — 100 дол.*

Прокопець Вадим (* 24. 9. 1925), лікар родом з України. Мед. студії закінчив 1940 р. в Інсбруку (Австрія), які згодом нострифікував (1956, Канада) і спеціялізувався в ділянці жін. хвороб. Тепер має лікарську практику в Ст. Катерінс (Канада). *Фундатор ЕУ — 600 дол.*

В. Прокопець

«Промбанк Інвестмент» — фірма, див. Біґус.

Протоігуменат оо. Василіян Канадської Провінції, заснований 1948 р. у зв'язку з розподілом Амер.-Кан. Василіянської провінції (постала 1931; перші василіяни прибули до Канади 1902 р.; див. *Канада).*

Манастир оо. Василіян в Мондері

Тепер Кан. провінція оо. Василіян нараховує 121 чл.: 63 свящ., 39 братів-студентів, 19 братів-помічників; манастирі: в *Мондері,* Вінніпеґу, Ґримбсбі, Вестоні й Оттаві; резиденції у Ванкувері, Едмонтоні та Торонто. П. має власне в-во (з 1936) і друкарню, видає ж. *«Світло»* (з 1938), утримує низку шкіл, в яких найважливіша колеґія (гайскул) для хлопців у Вестоні (збудована 1962 р.). З 1960 р. оо. Василіяни викладають сх. богословські науки в ун-ті оо. Облятів в Оттаві. Протоігуменом провінції з 1964 р. є о. Мирон Дацюк. *Фундатор ЕУ — 525 дол.*

Протоігуменат оо. Редемптористів Канадської Провінції (до 1960 р. віцепровінція; перші *редемптористи* сх. обряду прибули до Канади 1906 р.), має тепер

7 чернечих домів і 56 чл. (в тому ч. 29 свящ., 9 братів, 15 студентів і 3 новиків). Гол. осередки: Йорктон (в-во, місячник «Голос Спасителя», богословський квартальник «*Логос*»), Вінніпеґ (осідок протоіґуменату), Роблін (колеґія св. Володимира), Медовейл (новіціят). *Фундатор ЕУ — 250 дол.*

Пуцило Петро, Чікаґо — ЗДА; *фундатор ЕУ — 150 дол.*

Пушкар Володимир д-р, Філядельфія — ЗДА; *фундатор ЕУ — 105 дол.*

Р

Радейко Микола (*2. 10. 1920), лікар родом з м. Яворова (Галичина). Закінчив гімназію у Яворові й розпочав мед. студії у Львові. Політ. в'язень поль. (1938—39) і больш. (1940—41) тюрем; діяч УПА (1943—48). 1948 р. прибув до Норвеґії, де закінчив мед. студії в Осло 1953 р. Тепер веде лікарську практику разом з дружиною-лікаркою (норвежкою) в Осло. *Фундатор ЕУ — 250 дол.*

Редемптористи оо., див. Протоіґуменат.

Рижевський Володимир д-р, Чікаґо — ЗДА; *фундатор ЕУ — 100 дол.*

Росляк Ярослав (*18. 8. 1927), адвокат родом з Чорткова (Галичина), син гром. діяча д-ра Михайла Р. Гімназія в Чорткові й Інсбруці (Австрія). У 1944—45 рр. у І Дивізії Укр. Нац. Армії. Правничі студії в Інсбруці і в Едмонтоні в Альбертійському Ун-ті. 1952—57 рр. власна адвокатська канцелярія у Бонниві́л, Альберта; згодом працює в держ. прокуратурі провінції Альберта. Викладач курсів українознавства ім. І. Франка, секретар Нар. Дому і Відділу КУК у Едмонтоні; звич. чл. НТШ. *Фундатор ЕУ — 250 дол.*

Руденський Теофіл (* 9. 11. 1907), юрист і суспільний діяч родом з Пістиня на Гуцульщині, син. о. Миколая і Теодосії з Шухевичів. Правничі студії закінчив 1932 р. у Львівському Ун-ті. 1939—41 рр. розгорнув визначну гром. діяльність у Криниці на Зах. Лемківщині. З 1948 р. в Канаді; активний чл. пластових і гром. орг-цій; довголітній (і один з найкращих) організатор допомоги для вид. ЕУ. Тепер у Ст. Катерінс, Онтаріо. *Фундатор ЕУ — 250 дол.*

С

Саварин Ніль, єп. Едмонтону — Канада; *фундатор-меценат ЕУ — 5 735 дол.*

Савчак Володимир мґр, Нью-Йорк — ЗДА; *фундатор ЕУ — 130 дол.*

Савченко Євген, Монтреаль — Канада; *фундатор ЕУ — 100 дол.*

Сайкевич Петро д-р, лікар, Віндзор — Канада; *фундатор-меценат ЕУ — 1 000 дол.*

Салабан Богданна д-р, лікар, Боффало — ЗДА; *фундатор ЕУ — 151 дол.*

Сахрин Володимир і Марія, Торонто — Канада; *фундатор ЕУ — 100 дол.*

Свято-Миколаївська укр. кат. парохія в Торонто — Канада; *фундатор-меценат ЕУ — 1 000 дол.*

«Сейф-вей», фірма, Торонто — Канада; *фундатор ЕУ — 100 дол.*

Секція допомоги залишенцям в Европі при Пластовій Станиці, Торонто — Канада: *фундатор-меценат ЕУ — 1 347 дол.*

Сенишин Амврозій митр., Філядельфія — ЗДА; *фундатор ЕУ — 100 дол.*

Сидор Іван, д-р, Нью-Йорк — ЗДА; *фундатор ЕУ — 100 дол.*

Сіменович Мирослав д-р, лікар, Чікаґо — ЗДА; *фундатор ЕУ — 100 дол.*

«Січ», Українське академічне товариство «Січ», т-во укр. студентів високих шкіл у Відні, засноване 1868 р. за почином А. Вахнянина, найстаріша укр. студентська орг-ція (див. ЕУ 2). «С.» відограла велику ролю в укр. нац. відродженні в Австрії, особливо у 1870-их рр. під впливом М. Драгоманова й О. Терлецького. Ч. чл. 30-80, у 1920—23 рр. понад 350. «С.» перестала існувати 1945 р. через зайняття Відня сов. військом і масову еміґрацію чл. 1963 р. відбувся з'їзд кол. чл. «С.» в оселі Укр. Робітничого Союзу «Верховина» в Ґлен Спей, Н.-Й., ЗДА, який м. ін. ухвалив, на пропозицію д-ра М. Я р е м к а, організувати збірку на фундацію ЕУ. Кол. чл. «С.» — *фундатор ЕУ — 750 дол.*

Слободян Іван інж. і Марія, Боффало — ЗДА; *фундатор ЕУ — 100 дол.*

Смик Роман Петро (*3. 10. 1918), лікар і гром. діяч родом з с. Жовчева, Рогатинського пов. (Галичина). Сер. освіта у Станиславові, мед. студії у Кракові й Відні, закінчені 1945 р. докторатом (праця «Укр. нар. медицина»); спеціялізувався у ділянці венеричних і шкірних хвороб у Мюнхені. На еміґрації дир. IPO-шпиталю 1949—50 рр. в Ансбаху і мед. офіцер IPO на Баварію; тепер лікарська практика в Коал-Сіті, Іллінойс — ЗДА. Студентський діяч у Кракові й Берліні, ред. газ. «Авторемісник» для укр. робітників у Берліні (1943—44). 1945 р. організатор Укр. Санітарно-Харитативної Служби в півн. Баварії. Праці: «Deutsch-Ukrainisches kleines medizinisches Wörterbuch» (1943); «Венеричні хвороби, як їх пізнавати і поборювати» (1947). *Фундатор ЕУ — 500 дол.*

Р. Смик

Смук Іван д-р, адвокат, Чікаґо — ЗДА; *фундатор ЕУ — 100 дол.*

Соколовський Володимир д-р, ветеринарний лікар, Чікаґо — ЗДА; *фундатор ЕУ — 190 дол.*

Соловій Оксана, Міннеаполіс - Ст. Пол — ЗДА; *фундатор ЕУ — 100 дол.*

Союзне Міністерство для Втікачів, Бонн — Німеччина; *фундатор-меценат ЕУ — 38 326 нм.*

Союз Українок Америки; див. *Фундатори-меценати ЕУ.*

Союз Українок Америки — 1 Відділ, Нью-Йорк — ЗДА, постав 1921 р. з ініціятиви М. Скубової п. н. Укр. Жін. Громада в Нью-Йорку, з 1925 р. — відділ СУА; довголітні гол. — С. Абрагамовська і (з 1945) К. Пелешок; нині відділ має 54 чл., в тому ч. 3 почесні. Спершу метою діяльности було допомагати укр. воєнним інвалідам (вже 1922 р. вислано 500 дол. до т-ва опіки над укр. інвалідами у Львові), з пол. 1940-их рр. також жертвам війни, новоприбулим до ЗДА, залишенцям і укр. школам у Німеччині та ін. потребуючим. Відділ подав дотепер пожертв на суму понад 22 000 дол. Крім того провадить культ.-осв. працю (виклади, мист. виставки, орг-ція «вишиваних вечерниць» тощо). 1931 р. видав «Альманах Жін. Громади». *Фундатор ЕУ — 265 дол.*

Союз Українок Америки — 20 Відділ ім. Олени Теліги, Філядельфія — ЗДА, заснували (1947) молоді українки, уродженки або вихованки амер. землі, до яких з 1949 р. приєдналися новоприбулі з Европи. Тепер відділ нараховує 38 чл. Першою гол. була 1947 р. С. Терлецька, далі К. Ярош (1948—54), О. Коламінська-Сердюк, Л. Дяченко, С. Новаківська, М. Чайковська (1958—64) і В. Цегельська. Діяльність відділу насамперед імпрезно-харитативна (Щедрий вечір, покази мод, вечори ґрадуантів, виставки вишивок, літ. вечори, дитячі пікніки, день матері, продаж квітів перед Великоднем тощо). Зібрані гроші — понад 13 000 дол. передано на харитативні цілі, м. ін. дитячому садкові в Новому Ульмі (Німеччина) — 1 760 дол.; *фундатор ЕУ — 437 дол.*

Союз Українок Америки, 22 Відділ, Чікаґо — ЗДА; *фундатор ЕУ — 155 дол.*

Союз Українок Америки, 33 Відділ, Клівленд — ЗДА; *фундатор ЕУ — 110 дол.*

Союз Українок Америки, 47 Відділ, Рочестер — ЗДА; *фундатор ЕУ — 100 дол.*

Союз Українок Америки, 49 Відділ, Боффало — ЗДА; *фундатор ЕУ — 150 дол.*

Союз Українок Америки — 61 Відділ, Віпани — ЗДА; *фундатор ЕУ — 100 дол.*

Союз Українок Америки — 64 Відділ, Нью-Йорк, один з перших відділів СУА в ЗДА, що об'єднує виключно нових іміґранток, постав у 1954 р. з ініціятиви комітету в складі: І. Рожанковська — гол., М. Карпевич — заступник гол., Х. Воєвідка — секретар, С. Стецура — орґ. референт; вони ж активні чл. управи т-ва донині. Відділ розгорнув допомогову акцію, 1957 р. розпочав «мистецькі виставки жін. творчости», що згодом перетворилися на постійну осінню імпрезу; реферат молоді включив у свою програму товариські імпрези, вечерниці і курси модерних танків; 1963 р. розпочато мист. читання казок для дітей. Відділ намагається шукати нові шляхи і виявляти ініціятиву; його досвід підсумований у зб.-звідомленні: «СУА 64 відділ у Н. Й. — 1954—1964», Нью-Йорк, 1964. Впродовж 10 рр. відділ зібрав на свою діяльність понад 30 000 дол. *Фундатор ЕУ — 420 дол.*

Союз Українок Америки, Окружна Рада, Клівленд — ЗДА; *фундатор ЕУ — 100 дол.*

Союз Українок Америки, Централя, Філядельфія — ЗДА; *фундатор ЕУ — 200 дол.*

Союз Українок — Відділ суспільної опіки, Сідней — Австралія; *фундатор ЕУ — 61:16:09 £.*

Союз Українських Купців, Нью-Йорк — ЗДА; *фундатор ЕУ — 100 дол.*

Союз Українців Бельгії, Відділ Льєж — Бельгія; *фундатор ЕУ — 827 фр. фр.*

Союз Українців Брітанії — Відділ Брадфорд (Йоркшир, Англія), один з найбільших і найактивніших відділів СУБ, заснований у 1947 р., з 1952 р. у

Будинок Відділу СУБ в Брадфорді
Під домівкою: українські діти з учителями школи українознавства ім. Тараса Шевченка

власному будинку. Зростання членства в перші рр.: 30 (1947), 160 (1948), 738 (1952). Відділ має референтури: фін., культ.-осв., суспільної опіки, еміґраційну, інвалідського фонду та секцію інформації чужинців про Україну. З 1953 р. при відділі діє укр. суботня школа (тепер бл. 300 дітей; управитель В. Попадинець і з 1964 р. — М. Бахмат), з 1957 р. товариський клюб «Лиман». Відділ влаштовує культ. імпрези: виставку укр. нар. мистецтва (1949), дитячої літератури (1955), англомовних вид. про Україну (1955) та ін. Першим гол. Відділу був І. Смерека, далі: В. Кордуба, С. Ґула, М. Радьо, Р. Писарчук, В. Попадинець (1952—55), М. Бахмат (1955—60), М. Радьо, В. Крук, Н. Мулька. *Фундатор ЕУ — 222:14:01 £*

Союз Українців Католиків «Провидіння»; див. *Фундатори-меценати ЕУ.*

Союз Українців Католиків «Провидіння», Централя; *фундатор-меценат ЕУ — 1 460 дол.*

Спілка Української Молоді, Осередок ім. Івана Мазепи, Ст. Катерінс – Канада; *фундатор ЕУ — 100 дол.*

Спілка Української Молоді, Осередок ім. М. Павлушкова, Чікаґо-північ — ЗДА; *фундатор ЕУ — 125 дол.*

Спілка Української Молоді, Осередок Монтреаль – Канада; *фундатор – 201 дол.*

Старші Пластуни — збірка під час з'їзду 1961 на «Пластовій Січі», Ґрефтон — Канада; з'їздом керував ст. пл. І. Брикович з Монтреалю. *Фундатор – 300 дол.*

Стасюк Дмитро, Гамільтон — Канада; *фундатор ЕУ — 100 дол.*

Стецьків Євген д-р, лікар і Неоніла, Боффало – ЗДА; *фундатор ЕУ – 103 дол.*

Студентське товариство «Обнова», Чікаґо — ЗДА; *фундатор ЕУ — 100 дол.*

Сушків Олександер д-р, лікар, Нью-Йорк — ЗДА; *фундатор ЕУ — 100 дол.*

Т

Тершаковець Андрій (*6. 2. 1911), юрист і гром. діяч родом з Якимчиць б. Комарна (Галичина). 1931 р. закінчив укр. гімназію у Львові, 1935 р. правничий фак. Львівського Ун-ту й почав адвокатську практику в Комарні, а далі у Рудках, у яких був культ.-осв. працівником, зокрема як секретар філії «Просвіта». У 1943—44 рр. мав власну адвокатську канцелярію в Самборі. З 1948 р. в Торонто (Канада), де включився в укр. гром. і госп. працю, зокрема безперервно у Пласті, очолюючи з 1957 р. Пластовий сеньйорат у Канаді. *Фундатор ЕУ — 316 дол.*

«Ті, що греблі рвуть», 2 Курінь Уладу Старших Пластунок і Уладу Пластунок Сеньйорок (див. ЕУ 2), постав 1927 р. у Львові, гол. для ведення виховної праці серед молоді з допомогою постійних і мандрівних пластових дівочих таборів (1927—39 на Соколі, в Космачі-Брустурах тощо). З рядів куреня «Ті, що греблі рвуть» вийшли передові діячки пластового руху. Сеньйорський курінь включив у свою діяльність також окремі акції для укр. науки і культури: у 1950–51 рр. допоміг видати і кольпортувати кн. Ю. Шереха «Нарис сучасної укр. літ. мови»; 1961 р. видав переклади вибраних творів Т. Шевченка на зах.-евр. мови. З 1963 р. влючився як передовий в Акцію-С. *Фундатор ЕУ — 794 дол.*

Товариство б. вояків Української Повстанської Армії, станиця Нью-Йорк — ЗДА; *фундатор ЕУ — 100 дол.*

Товариство прихильників Української Національної Ради, станиця Балтімор — ЗДА· *фундатор ЕУ — 100 дол.*

Товариство «Просвіта» в Льорейні — ЗДА; *фундатор ЕУ — 150 дол.*

Товариство Українських Інженерів Америки; див. *Фундатори-меценати ЕУ.*

Товариство Українських Інженерів Америки, Відділ Детройт — ЗДА; *фундатор ЕУ — 160 дол.*

Товариство Українських Інженерів Америки, Відділ Нью-Йорк — ЗДА; див. ст. 37; *фундатор ЕУ — 525 дол.*

Товариство Українських Інженерів Америки — Відділ Філядельфія, один з найдавніших і найчисленніших (100 чл.) відділів ТУІА. За час свого існування Відділ дав стипендій студентам (стипендійним фондом відає окрема комісія) та дотацій різним укр. наук.-культ. установам понад 10 000 дол. *Фундатор ЕУ — 250 дол.*

Товариство Читальня «Просвіти» у Вінніпеґу (Канада), засноване 1905 р. селянами з Галичини при допомозі гр.-кат. свящ. за традицією матірного т-ва «Просвіта» у Львові. Т-во веде рідну школу, влаштовує лекції, доповіді, читання літератури, має одну з кращих бібліотек; воно спричинилося до поширення письменности і складає поважні пожертви на нац. цілі, зокрема на пам'ятник Т. Шевченка у Вінніпезі і на фундацію Шевченка в Канаді. Гол. діячі: довголітній гол. М. Воробець, заступник гол. М. Чайковський, Г. Мудрий, І. Квасниця, Ю. Дзюрдзевич, В. Цап та ін. *Фундатор ЕУ — 250 дол.*

«Туґан», кооператива з обмеженою порукою, заснована 1952 р. купцями споживчих крамниць у Вінніпеґу, що прибули до Канади після другої світової війни. Гол. завданням спілки було організувати гуртівню споживчих товарів для своїх чл. Перший гол. дирекції був П. Матвійчина, тепер О. Метелля; одним з основних чл. «Т.» був Л. *Голейко* (видатний організатор Акції-С). «Т.» — *фундатор ЕУ — 700 дол.*

Турченюк Богдан інж., Філядельфія — ЗДА; *фундатор ЕУ — 100 дол.*

У

«Україна», спортове т-во, Торонто – Канада; див. ст. 37; *фундатор ЕУ — 250 дол.*

Українська Антибольшевицька Ліґа в Австралії і Новій Зеляндії, див. Українська Делеґатура АБН.

Українська Громада в Реймсі — Франція; *фундатор ЕУ — 464 фр. фр.*

Українська Громада, Форт-Саскачеван — Канада; *фундатор ЕУ — 223 дол.*

Українська Делеґатура Антибольшевицького Бльоку Народів — УДАБН на Австралію і Нову Зеляндію, постала 1956 р. рішенням укр. делеґації при ЦК АБН. До управи УДАБН увійшли: М. Шеґедин (він же гол. 1956 і 1964), В. Литвин, П.

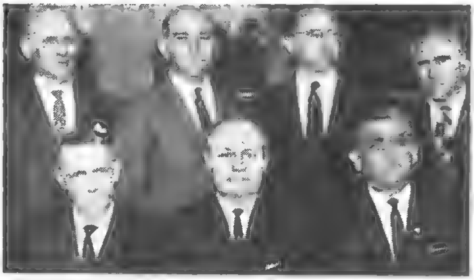

Управа УАЛ. Зліва направо — сидять: М. Микита, М. Шеґедин (голова), О. Кошарський; стоять: В. Литвин, В. Пундяк, М. Шевчик, Р. Драґан

Сорока і В. Коцюмбас (як гол. контролер; в 1957—64 гол.). Укр. відділи АБН організовано у Квінбієні, Сіднеї, Мелборні, Брізбені, Аделаїді, Петрі, Канбері та наладнано зв'язки з Новою Зеляндією; ч. чл. у 1957 р. — 651. На конференції УДАБН у Мелборні (1965) змінено назву орг-ції на Укр. Антибольшевицька Ліґа в Австралії і Новій Зеляндії, схвалено статут та обрано нові керівні органи: гол. М. Шеґедин, чл. — В. Пундяк, В. Литвин, Р. Драґан, С. Радіон; контрольна комісія — О. Кошарський, Р. Бойщун, С. Місько; суд — М. Микита, М. Шевчук, Ю. Венгльовський. Гол. цілі УДАБН (УАЛ) ті самі, що й АБН (див. ЕУ 2) та фінансування Місії АБН на Формозі (у 1957—64 рр. — 6.042:18 анг. фунтів). Крім того, за час своєї діяльности Делеґатура допомогла різним укр. установам і орг-ціям сумою 2.888:10 анг. фунтів. *Фундатор ЕУ — 240 £.*

Українська католицька катедра св. Володимира і Ольги, Вінніпеґ — Канада; *фундатор ЕУ — 100 дол.*

Українська католицька парохія в Пассейк — ЗДА; *фундатор ЕУ — 100 дол.*

Українська Кредитова Кооператива в С. Катерінс — Канада; *фундатор ЕУ — 200 дол.*

Українська Медично-Харитативна Служба — Делеґатура в Монтреалі — Канада; *фундатор ЕУ — 655 дол.*

Українська Народна Каса в Монтреалі — Канада; *фундатор ЕУ — 150 дол.*

Українська Національна Кредитова Спілка в Монтреалі — Канада. Розвиток спілки ілюструє діяграма (див. праворуч). *Фундатор-меценат ЕУ 1 117 дол.*

Українська Недільна Школа в Аделаїді, див. Українська Центральна Шкільна Рада в Австралії.

Українська Повстанська Армія, Станиця б. вояків у Вінніпеґу — Канада; *фундатор ЕУ — 100 дол.*

Українська (Торонто) Кредитова Спілка в Торонто — Канада; *фундатор-меценат ЕУ — 1 650 дол.*

Українська Центральна Шкільна Рада в Австралії і Українська Недільна Школа в Аделаїді — Австралія; *фундатор-меценат ЕУ — 406:16:00 £*

Українська Щаднично-Кредитова Спілка «Нова Громада» в Саскатуні, заснована 1939 р. як перша укр. кредитова спілка в Канаді (організатор інж. В. Топольницький). Після періоду застою у 1947—56 рр. наступила доба розквіту «Н. Г.», як це видно з таблиці:

рік	ч. чл	позики в дол.	маєтковий стан в дол.
1939	54	750	777
1949	135	14 220	14 261
1959	258	163 656	186 726
1963	480	553 765	639 462

З 1957 р. гол. Дирекції є П. Ткачук, управитель — д-р В. Яшан. З балянсових надвишок «Н.Г.» дотує заг.-гром. цілі, в тому ч. як *фундатор ЕУ — 250 дол.*

Українське запомогове братство св Миколая, т-во взаємних забезпечень, Вінніпеґ — Канада; *фундатор ЕУ — 100 дол.*

Українське Лікарське Товариство Північної Америки; див. *Фундатори-меценати ЕУ.*

Українське Лікарське Товариство Північної Америки — Відділ Іллінойс, Чікаґо — ЗДА, засноване 1951 р. з ініціятиви 12 лікарів з д-ром Р. Ґаванським на чолі, спершу як окреме т-во, з 1952 р. як Відділ УЛТА в Нью-Йорку. Головами були: В. Стефурак, І. Козій, П. Моцюк, М. Сіменович (1955—58), Т. Воробець, Р. Крупка, І. Дачишин, П. Грицеляк, А. Хрептовський, В. Трухлий. Нині т-во має 91 чл. лікарів (1952 р. — 44, 1957 — 77)

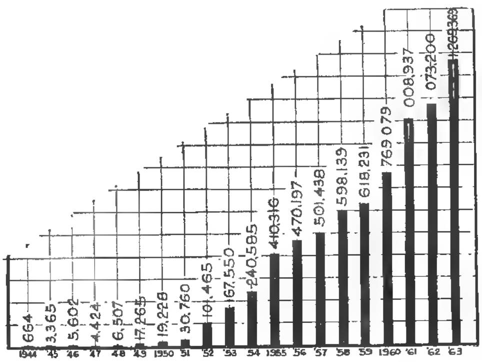

Діяграма росту майна УНКС в Монтреалі

і 17 чл. секції фармацевтів, заснованої 1961 р. Відділ видає неперіодично «Інформаційний Листок» і «Лікарський Альма-

нах» (1965, присвячений сеньйорові лікарів і гром. діячеві д-рові М. *Сіменовичеві*); влаштовує збори з рефератами на мед. теми, товариські зустрічі й балі у співпраці з ветеринарними лікарями тощо. Дохід з імпрез призначується на харитативні цілі й на стипендійний фонд для студентів медицини та дентистики. *Фундатор ЕУ — 715 дол.*

Українське Лікарське Товариство Північної Америки — Відділ Торонто — Канада; *фундатор ЕУ — 100 дол.*

Управа Відділу УККА в Детройт-Схід і Гемтремк в 1964—65 рр.
Зліва направо — сидять: М. Кавка, д-р А. Заплітний, Т. Стельмах, В. Тустанівський (голова), І. Захарків, В. Рижий, д-р О. Марітчак, М. Ласка; стоять: Р. Качмар, Я. Голуб, М. Легета, В. Ворик, П. Рогатинський, А. Триш, П. Драґан, О. Захарків, І. Вутрий, В. Яремчук

Українське Лікарське Товариство Північної Америки, Централя; *фундатор-меценат ЕУ — 2 040 дол.*

Українське Національне Об'єдання — УНО, Філія ч. І. Торонто (Канада), засноване 1934 р. В своєму складі має братні орг-ції: Укр. Стрілецька Громада, Орг-ція Українок Канади ім. Ольги Басараб і Відділ молоді УНО. При філії УНО існують: Рідна школа (понад 100 учнів), Курси українознавства (бл. 60 учнів), Доріст молоді УНО, хор «Боян», танцювальна група «Калина», спортові дружини, бібліотека (4 000 тт.) — приміщені у власному будинку, та літня оселя для дітей (на 200-акровій площі над оз. Сімко); заходами УНО влаштовано низку театральних вистав. Число чл. на кін. 1965 р. — 620. *Фундатор ЕУ — 565 дол.*

Управа філії УНО в Торонто в 1964—65 рр.
Зліва направо — сидять: Я. Маслівець, П. Федунь, Ю. Карманін, І. Везкоровайний, М. Калимін, О. Максимів, Ю. Шанта; стоять: В. Дідулка, С. Гумінілович, М. Ребрик, В. Войко, В. Піньковський, В. Бора

Українське Технічне Товариство Канади — Торонто; *фундатор ЕУ 100 дол.*

Український Золотий Хрест, 15 Відділ Міннеаполіс-Ст. Пол — ЗДА; *фундатор ЕУ — 147 дол.*

Український Конґресовий Комітет Америки; див. *Фундатори-меценати ЕУ.*

Український Конґресовий Комітет Америки, Відділ Боффало — ЗДА; *фундатор ЕУ — 120 дол.*

Український Конґресовий Комітет Америки, Відділ Боффало, Допомогова Секція, див. *Фундатори-меценати ЕУ.*

Український Конґресовий Комітет Америки, Відділ Гартфорд — ЗДА; *фундатор ЕУ — 730 дол.*

Український Конґресовий Комітет Америки — Відділ Детройт-Схід і Гемтремк, постав з Відділу УККА Великого Детройту (організовано 1946 р. як перший відділ УККА, гол. П. Дем'ян) у зв'язку з припливом нових іміґрантів у 1948—50 рр. В результаті довголітньої праці Відділу у співпраці з централею УККА є щорічні підписування посадником м. Детройту проклямації в день 22 січня й вивішування в цей день на ратуші м. укр. прапора поряд амер. та молитви за укр. народ у Сенаті та Конґресі Америки. Особливу увагу Відділ присвячує молодіжним орг-ціям, підсилюючи дотаціями їхню працю (м. ін. на заснування укр. вищої школи при парохії Непорочного Зачаття в Гемтремк). Щороку Відділ провадить збірку на харитативні цілі та пересилає її до ЗУАДК і Укр. Мед. Харитативної Служби (Німеччина); з своїх засобів ухвалює дотації на різні суспільні, культ. та наук. цілі, в тому ч. й на НТШ. В кампанії збірки «нац. датку» до Укр. Нац. Фонду УККА Відділ завжди посідав передове місце серед ін. відділів УККА. *Фундатор ЕУ — 800 дол.*

Український Конґресовий Комітет Америки, Відділ Льорейн, при співучасті

Відділу «Провидіння» і Комітету «Мати і Дитина», Льорейн — ЗДА; *фундатор-меценат ЕУ — 1 840 дол.*

Український Конґресовий Комітет Америки, Відділ Сиракузи; *фундатор ЕУ — 886 дол.*

Український Конґресовий Комітет Америки — Централя, Нью-Йорк — ЗДА; *фундатор-меценат ЕУ — 1 166 дол.*

Український Народний Дім, Вінніпеґ — Канада; *фундатор ЕУ — 100 дол.*

Український Народний Дім, Нью-Йорк — ЗДА; *фундатор ЕУ — 100 дол.*

Український Народний Дім, Торонто — Канада; *фундатор ЕУ — 100 дол.*

Український Народний Союз; див. *Фундатори-меценати ЕУ.*

Український Народний Союз, Відділ Нью-Йорк — ЗДА; *фундатор ЕУ — 242 дол.*

Український Народний Союз, Відділ Торонто — Канада; *фундатор ЕУ — 150 дол.*

Український Народний Союз — 320 Відділ «Братство Пресвятої Тройці» в Балтіморі — ЗДА, організоване 1912 р. М. Дурделою з 24 чл. (перший урядуючий гол. — Й. Карпевич). Тепер Відділ нараховує 302 чл. (196 дорослих і 106 молоді). За час свого існування Відділ склав на різні нац. цілі 2 068 дол. в тому ч. пожертви на НТШ — в Сарселі, що їх складають дорослі чл. по 5 центів щомісяця на підставі ухвали заг. зборів 1959 р. Теперішня управа Відділу: Д. Пісецький — гол., І. Іванєвич — заступник гол., І. Малко — секретар і скарбник, М. Хомішак, Й. Мармаш і Т. Хай, члени. *Фундатор ЕУ — 343 дол.*

Український Народний Союз, Централя, Джерсі-Сіті — ЗДА; *фундатор-меценат ЕУ — 1 050 дол.*

Український Робітничий Дім в Торолд-Савт (Thorold-South), Онтаріо (Канада), т-во засноване у 1922 р., вело культ.-осв. працю і давало матеріяльну допомогу різним установам і орг-ціям на рідних землях (на купівлю дому для укр. інвалідів у Львові, на т-во «Просвіта» у Львові, на жертви повені, на виборчий фонд й ін.). Т-во проявило себе й політ.: протестувало проти Москви за штучний голод на Україні й проти Польщі за пацифікацію. Коли залишилося тільки 8 старших чл. т-ва, вони 1958 р. ліквідували т-во, а майно в сумі 9 206 дол. поділили на осв.-наук. цілі, в тому ч. на вид. ЕУ. Душею і останнім гол. т-ва був Роман Литвин, робітник самоук.

Р. Литвин

гром. діяч, *29. 11. 1893 р. в Ковалівці, Бучацького пов. (Галичина). Литвин приїхав до Канади 1912 р. й активно включився в укр. політ.-гром. життя, зокрема бувши довголітнім представником КУК на свою місцевість, організуючи фонди на Укр. Нац. Раду, на фундацію ім. Т. Шевченка і т. п. *Фундатор ЕУ — 500 дол.*

Український Робітничий Союз, Скрентон — ЗДА; *фундатор ЕУ — 100 дол.*

Український Студентський Клюб при університеті, Торонто — Канада; *фундатор ЕУ — 160 дол.*

Українські Комбатанти, Філядельфія — ЗДА; *фундатор ЕУ — 100 дол.*

Українсько-канадійський Інститут Просвіти, Вінніпеґ — Канада; *фундатор ЕУ — 100 дол.*

Українці інженери і креслярі фірми Вестінґгавз у Філядельфії-Лестер, ЗДА, зібрали 1-доляровими місячними пожертвами спільну фундацію ЕУ. Збіркою керував Б. *Лучаковський. Фундатор ЕУ — 277 дол.*

Учительська Громада в Чікаґо, ЗДА, заснована 1950 р., об'єднує укр. учителів з завданням організувати і провадити школи українознавства та опікуватися ними. Тепер веде одну з найбільших суботніх шкіл українознавства при катедрі св. Миколая, яка має 600 учнів (навчання завершується матурою). Гол. П. Бабяк, А. Антонович, нині Ю. Назаревич. Громада дала також поч. для появи тижневика «Укр. Життя», що виходить дотепер. *Фундатор ЕУ — 280 дол.*

Учительський Збір Школи Українознавства Т-ва «Рідна Школа» в Детройті — Схід (ЗДА). Школу заснували у 1950 новоприбулі до ЗДА батьки з нової

Учительський збір школи

Зліва направо — сидять: Р. Дигдало, Н. Розмай, К. Ніщименко, д-р Б. Лончина (директор), мґр. Л. Боднарук, П. Гайда, М. Андрусяк; стоять: О. Савчук, О. Михалевич, Н. Черняк, С. Пришляк, М. Прийма, І. Тарнавська, І. Кучер, Л. Шаєнко, Я. Жданів, М. Олесницька

еміґрації з 22 учнями і 3 учителями. Тепер школа працює в системі українознавчих шкіл Шкільної ради УККА і нараховує 359 учнів і 17 учителів та має 11 кляс (8 кляс нижчого і сер. ступеня і три кляси вищого ступеня). Предмети навчання: укр. мова, укр. література,

історія України, географія України та укр. культура. Навчання закінчується іспитом зрілости з українознавства (матурою). Учні школи збирають на фонд «Діти — дітям», з якого допомагають тим українознавчим школам в Европі, що ними ця школа опікується. Учителі школи вносять щомісячно пожертви на фонд «Учителі — учителям», з якого висилають допомоги потребуючим учителям в Европі й наук. осередкові НТШ в Сарселі. *Фундатор ЕУ — 570 дол.*

Федеральна Кредитова Кооператива «Самопоміч» в Чікаґо
Управа і працівники: зліва направо — сидять: О. Плешкевич, Д. Німилович, А. Артимишин, Р. Мицик, В. Попадюк, П. Бабяк, Я. Войнаровський; стоять: (перший ряд) О. Йона, О. Веселовський, Д. Пілецький, П. Семків, — (другий ряд) В. Кусик, М. Сенчишин, О. Сокологорський, В. Гавдьо, В. Галушка

Ф

Федеральна Кредитова Кооператива «Самопоміч» в Детройті, ЗДА, заснована 1952 р.; того ж р. відкрито філію в Зах. Детройті, 1961 р. у Воррен. Зростання членства: 1955 р. — 1 000, 1960 — 2 000, 1965 — 3 000. Фінансовий розвиток (в млн): 1955 — 0,5 у вкладах, 1957 — 1, 1962 — 2, 1964 — 3, 1965 — 4. Кількість позичок впродовж 14 рр. — 8 244 на заг. суму 15 310 186 дол. Вигідні кредити допомогли чл. «С.» загосподаритися, влаштувати власні верстати праці, набути будинки тощо, а орг-ціям виконати різні гром. проекти. «С.» видавала 1953—55 рр. двомісячник «Наш Контакт» (ред. В. Несторович), згодом неперіодично «Вісті Кредитівки» та низку брошур з різних питань кредитової практики. Першим гол. був А. *Мілянич*, пізніше О. Серафин, з 1964 р. В. Гупалівський. *Фундатор ЕУ — 600 дол.*

Фед. Кред. Кооп. «Самопоміч» в Детройті — Управа і працівники
Зліва направо — сидять: С. Федакова, В. Шкудор, О. Серафин, В. Гупалівський, С. Лазуренко, Д. Пісецька; стоять: І. Лотоцький, П. Гайда, С. Сеник, В. Несторович, Р. Кордуба, М. Віхорек, В. Кривуцький, Р. Крохмалюк, Т. Крамарчук, П. Капітанець

Федеральна Кредитова Кооператива «Самопоміч» в Чікаґо, ЗДА, щаднично-позичкова кооператива, заснована 1951 р. на базі т-ва Об'єднання Українців в Америці «Самопоміч» (див.), яка є її спонзором. Першим гол. до 1955 р. був І. *Сем'янчук*, згодом А. Артимович (1955—59), з 1959 р. Р. *Мицик*. Нині кооператива перейшла суму 5 млн дол. ощадностевих вкладів і має бл. 4 200 чл. Кооператива спричинилася в значній мірі до зміцнення матеріяльного стану посідання українців в Чікаґо і околицях, а своїми пожертвами допомогла укр. установам і орг-ціям. *Фундатор ЕУ — 609 дол.*

Федерація Американських Українців стейту Мічіґан, ЗДА, центр. установа, що об'єднує всі укр. орг-ції і т-ва на терені стейту, постала 1939 р. заходами І. Панчука й І. Кузя з осідком в Детройті. Крім репрезентативних зв'язків з амер. офіц. чинниками, розгорнула харитативну (зокрема під час війни) і культ.-осв. діяльність. Після війни заходами Ф. створено укр. допомоговий комітет — зародок пізнішого ЗУАДК. 1953 р. Ф. більшість своїх функцій передала метрополітальному Відділові УККА. Ф. влаштувала різні імпрези, прибуток з яких призначувано гол. на укр. культ. потреби. Активні діячі Ф.: В. Лисий, П. Трепет, М. Ковальчук, Т. Демяненко, В. Довгань, довголітній секретар — П. Гайда та ін. *Фундатор ЕУ — 250 дол.*

Филипчак Борис д-р, лікар, Пассейк — ЗДА; *фундатор ЕУ — 100 дол.*

Фіґоль Атанас д-р, Мюнхен — Німеччина; *фундатор ЕУ — 101 дол.*

Фляк Микола інж., Едмонтон — Канада; *фундатор ЕУ — 166 дол.*

Фонд Допомоги Українців Канади (див. ЕУ 2), Вінніпеґ — Канада; *фундатор ЕУ — 100 дол.*

Фонд Допомоги Українців Канади Філія Торонто, див. ст. 37; *фундатор ЕУ — 400 дол.*

«Фючер Бейкері», див. «Будучність».

Х

Хімяк Петро, Чікаґо — ЗДА; *фундатор ЕУ — 100 дол.*

Ц

Ценко Микола д-р, Філядельфія — ЗДА; *фундатор ЕУ — 105 дол.*

Цімура Ярослав інж., Нью-Йорк — ЗДА; *фундатор ЕУ — 100 дол.*

Ч

Чайківський Іван, Ст. Катерінс — Канада; *фундатор ЕУ — 100 дол.*

Черевко Ярослав (* 11. 2. 1921), лікар родом з с. Корчмина, Рава-Руського пов. (Галичина). Сер. освіту закінчив у Мал. Духовній Семінарії у Львові, мед. студії 1948 у Відні, нострифікація 1955 в Канаді, до якої приїхав 1951 р. Заснував власну клініку і шпиталь у Вірджіль, Онтаріо, які провадить з 1955. *Фундатор ЕУ — 500 дол.*

Я. Черевко

Чолкан і Спольський фірма, Торонто — Канада; *Фундатор ЕУ — 100 дол.*

«Чорноморці», 10 Курінь Уладу Пластового Сеньйорату, Нью-Йорк — ЗДА; *фундатор ЕУ — 141 дол.*

Ш

Шафранюк Михайло (* 6. 11. 1911) підприємець родом з с. Худиївці, Борщівського пов. (Галичина). Після закінчення торг.-кооп. курсу в Борщеві службовець Пов. Союзу Кооператив у Борщеві й Тернополі; у 1937—39 рр. власник пекарні в Коломиї. Учасник І Укр. Дивізії Укр. Нац. Армії. На еміґрації в Австрії, де закінчив сер. торг. школу в Інсбруці (1946—49), пізніше в Арґентіні, а з 1952 р. в Торонто (Канада), де є власником мебльової фірми «Альфа Фирнічер». Чл. багатьох культ.-осв. т-в, чл. управи Об'єднання Укр. Купців і Професіоналістів в Торонто. Ст. на госп. теми в «Торгівлі і Промислі», «Вільному Слові», «Гомоні України» й ін. *Фундатор ЕУ — 500 дол.*

М. Шафранюк

Шевченківський Об'єднаний Комітет, Наеґра Фолс — Канада; *фундатор ЕУ — 114 дол.*

Шевченківський ювілейний комітет 1961—64 у м. Брадфорд (Йоркшир, Англія). Склад комітету: М. Бахмат — гол. (представник Відділу Союзу Українців Брітанії — СУБ), П. Колодка — секретар (Комісія виховних осель молоді — Пласт); чл.: В. Парфанюк (СУМ), О. Марків (Орг-ція Укр. Жінок — ОУЖ), М. Веремієнко (Об'єднання бувших Вояків-Українців у Вб. — ОбВУ), І. Зосименко (ДОБРУС), І. Смерека (Об'єднання Українців у Великобрітанії — ОУуВБ), О. Чуйко (Леґія укр. повстанців), О. Боручик (Союз Українців бувших Вояків), В. Смерека (Жін. секція при ОУуВБ), Ф. Зінченко (драматичний гурток при СУБ), Г. Іванюк (драматичний гурток ім. Котляревського при ОУуВБ). *Фундатор ЕУ —83:13:08 £.*

«Шестикрилі», 18 курінь Уладу Старших Пластунок, Клівленд — ЗДА; *фундатор ЕУ — 225 дол.*

Шипилявий Богдан і Христина, Боффало — ЗДА; *фундатор ЕУ — 125 дол.*

Шипилявий Катерина і Степан. К а т е р и н а (* 1. 12. 1900) родом з Жизномира, Бучацького пов. (Галичина), співорганізатор Кружків Секції сіль. господинь (гол. кружка в рідному с. в 1934—39 рр.), для яких влаштовувала доповіді, курси шиття і крою, куховарства та ведення хатнього госп-ва. С т е п а н (* 17. 7. 1897) родом з Жизномира, кооператор і гром. діяч; учасник визвольних змагань 1918—20 рр.; співзасновник і чл. дирекції Пов. Союзу Кооператив у Бучачі, жертва поль. пацифікаційної акції 1931 р., сов. в'язень; 1942—44 заступник гол. Делеґатури УЦК в Бучачі. З 1950 р. в Боффало — ЗДА; секретар Відділу УККА, його допомогової секції, відділу Фонду катедри українознавства тощо. Змагав-

К. Шипилявий

С. Шипилявий

ся за право голосу платників нац. податку в УККА; один з найкращих організаторів Акції-С. Публікації: «Відношення наших партій до Укр. Нац. Фонду УККА» (1957), «Обвинувачення міжорганізаційної домовлености в УККА» (1950), «Ми в світлі чисел Укр. Нац. Фонду УККА» (1961). *Фундатор ЕУ — 508 дол.*

Щ

Щупаківський, Філядельфія — ЗДА; *фундатор ЕУ — 100 дол.*

Ю

Ювілей о. Боднаря Юрія, Віндзор — Канада; *фундатор ЕУ — 133 дол.*

Я

Янович Іван інж., Міннеаполіс-Ст. Пол. — ЗДА; *фундатор ЕУ — 104 дол.*

Яремчук Григорій, Нью-Йорк — ЗДА; *фундатор ЕУ — 100 дол.*

Яцик Петро, див. «Акюрат Білдерс» — *фундатори-меценати ЕУ.*

ДОПОВНЕННЯ

Баглай-Лушпак Дмитро (* 1912), політ. і гром. діяч родом з Галичини, активний чл. ОУН. † 1961 у Філядельфії; *фундатор ЕУ — 400 дол.*

Довгань Віра і Євген, підприємець, Монтреаль — Канада; прибув до Канади по першій світовій війні з Галичини; діяч УНО, колекціонер і меценат малярів; *фундатор ЕУ — 300 дол.*

Пластовий 36 Курінь Юначок ім. Олени Кисілевської, Чікаґо — ЗДА, організований 1959 р. (Л. Матійців), нараховує тепер 42 юначки. У червні 1962 р. відбулося посвячення прапора (проєкт Т. Галібея; вигляд прапора: з одного боку св. Юрій вбиває змія, з другого — пластова лелійка, переплетена тризубом, а по кутах символи — сильно, красно, обережно, бистро. Тло прапора зеленобіле, а стрічки синьо-жовті), під час якого проведено збірку на наук. осередок у Сарселі; курінною тоді була Н.Березецька, кошовою — Г. Литвин (нині І. Ґорчинська, зв'язковою Р. Филипович). *Фундатор ЕУ — 385 дол.*

«Перші Стежі», 11-й курінь Уладу Старших Пластунок і 17-й курінь Уладу Пластунок Сеньйорок. Курінь УСП оформився 1947 р. в Мюнхені; число чл. основниць 31. 1950 р. осідок куреня перенесено до ЗДА (Нью-Йорк). 1954 р. перебудовано курінь на «Плем'я Перших Стеж» — «рід» старших пластунок (11-й курінь УСП) і «рід» пластунок сеньйорок (17-й курінь УПС), які живуть «городищами» в різних скупченнях укр. діяспори. «П. С.» передовсім організують і ведуть пластові табори для юначок (в 1950—64 рр.: 4 табори кадри виховниць, 1 виховно-вишкільний, 1 водний, 10 мандрівних, 10 лещетарських). В 1965 р. заініціювали новий тип табору: «Стежками культури» для поглиблення в юначок знань про Україну (з участю визначних укр. мистців і діячів культури). Для внутр. зв'язку видають квартальник «Стріла» (тепер 110 прим.). Допомогу на різні заг.-нац. цілі організують через «Фонд доброго діла», в тому ч. *фундатор ЕУ — 330 дол.*

Товариство Українських Інженерів Америки, Відділ Нью-Йорк — ЗДА, найчисленніший відділ ТУІА (1964 р. — 193 чл.) посталий 1957 р. Діяльність Відділу полягає на влаштуванні наук. конференцій, дискусійних вечорів, товариських зустрічів і імпрез, прибуток з яких призначений гол. на наук. цілі; відділ видає свій орган «Вісник». Гол.: М. Яримович, П. Пясецький, Р. Білинський, В. Шехович, С. *Процюк* (видатний організатор Акції-С), І. Заяць. *Фундатор ЕУ — 525 дол.*

«Україна», спортове т-во, Торонто – Канада; засноване 1948 р. ч. чл. 150, провадить змагання з футболу (кількакратний чемпіон Сх. Канади), відбиванки і шахів. Гол. С. Мацкевич, Я. Хоростіль, В. Бойчук, Б. Гуль; *фундатор ЕУ — 250 дол.*

Фонд Допомоги Українців Канади (ФДУК), Філія Торонто, постала 1953 р. з тими самими завданнями, що й ФДУК (див. ЕУ 2) — допомагати переселенцям з Европи. 1962 р. перетворена на Суспільну Службу Українців Канади, яка несе матеріяльну і моральну допомогу потребуючим (незаможним родинам, немічним і старшим, дитячим садкам та школам тощо) і дає поради в родинно-суспільних справах. Фонди здобуває за допомогою членських вкладок, пожертв і заг. збірки на вулицях Торонто раз на рік («таґ дей»). Гол.: Л. Крохмалюк, Я. Козловський і ін., з 1962 р. Я. Охримович. *Фундатор ЕУ — 400 дол.*

III. ТЕРИТОРІЯЛЬНИЙ РОЗПОДІЛ ФУНДАЦІЙ*)

(з узглядненням датків від 10 до 100 дол. на «збірну фундацію»)

Курсивою подані представники ЕУ і організатори Акції—С

АВСТРАЛІЯ

Фокшан Володимир, Міщук Чеслав, Пасічинський Теодор, мґр Лапка Мирон

ФУНДАТОРИ

1. Українська Центральна Шкільна Рада і Українська Недільна Школа в Аделаїді П. А. (збірка організована Т. Пасічинським)	£	406:16:00
2. Українська Делеґатура АБН на Австралію і Нову Зеляндію	„	240:00:00
3. Союз Українок в Сіднеї, Відділ суспільної опіки	„	61:16:09
4. «Боян» — муз.-співоче т-во в Сіднеї	„	41:14:08

ЗБІРНА ФУНДАЦІЯ

СУМ	„	25:00:00
проф. Шулежко П., (збірка)	„	105:13:06
Українська Громада Вікторії	„	103:14:06
Відділ НТШ в Австралії	„	28:07:00
о. д-р Дячишин, (збірка)	„	15:08:00
о. Копяківський М., ЧНІ, (збірка)	„	2:00:00
Разом	£	1.030:10:05

БЕЛЬГІЯ

д-р інж. Зелений Петро

ФУНДАТОРИ

1. д-р Попович Володимир, Ґент	фр. фр.	2.684,25
2. Союз Українців Бельгії, Відділ Льєж	„ „	827,18
3. д-р інж. Зелений Петро, Поппель	„ „	483,10

ЗБІРНА ФУНДАЦІЯ

Союз Українців Бельгії, централя Брюссель	„ „	419,46
о. Курилас Богдан, Монс	„ „	125,00
Датки нижче $ 10,— і загальні збірки	„ „	70,10
Разом	фр. фр.	4.609,09

*) Пояснення до цього розділу див. стор. 64.

ВЕЛИКОБРІТАНІЯ

Союз Українців Брітанії (СУБ) — централя Лондон

Брадфорд

Бахмат Максим, Якубяк Михайло

ФУНДАТОРИ

1. Союз Українців Брітанії — Відділ у Брадфорді	£	222:14:01
2. Шевченківський Ювілейний Комітет 1961—64	„	83:13:08

ЗВІРНА ФУНДАЦІЯ

Об'єднання б. Вояків	„	10:00:00
Чайковські Марія і Лев	„	9:00:00
Комітет для відзначення 30-ліття голодової Катастрофи в Україні	„	8:05:08
Клюб «Дніпро»	„	6:00:00
Ревеляк Михайло	„	5:00:00
Датки нижче $ 10,— і загальні збірки	„	45:00:00

Великобрітанія — збірне

СУБ — Відділ Ноттінґгам	„	31:03:—
По £ 20:—:— : д-р Герасимович Анна, Манчестер; кооп. «Нова фортуна», Олдгам; сальдо при лікв. гостелю в Барбі, через М. Островерху	„	60:—:—
Укр. Товариський Клюб «Калина» в Лестері	„	19:—:—
По £ 15:—:— о. ген. вік. Малюґа Павло, Лондон; ЗЧ ОУН — члени в Англії; СУБ, СУМ, ОбВУ в Болтоні	„	45:—:—
Комітет для 150-літнього ювілею Т. Шевченка в Олдгам	„	13:06:—
Грималюк І., Рочдейл	„	11:10:—
По £ 10:17:06 : СУБ — Відділи: Гейвуд і Рочдейл	„	21:15:—
По £ 10:—:— : Білинський В., Лондон; Романовський Роман, Ґлостер; Укр. Клюб «Заграва», Бері	„	30:—:—
Укр. Товариський Клюб «Левада» в Дербі	„	8:—:—
СУМ в Манчестер	„	7:—:—
Іванів Іван, Волвергемптон	„	6:10:—
По £ 6:—:—: д-р Закоморний М., Лютон; Явчак І., Рочдейл	„	12:—:—
Панівник Григорій, Рочдейл	„	5:10:—
Циган Осип, Волвергемптон	„	5:02:06
По £ 5:—:— : Вуїв Василь, Ґлостер; Григорчук Василь, Лондон; Гусак Петро, Бері; Долик Іван, Воркінґтон; Загородний М., Лестер; Катаман Юрій, Волвергемптон; Ковалишин Теодор, Дебрі; Ковальчик Василь, Рочдейл; Колесник Ілько, Сляв; Колтун Адам, Лідс; Коритник Теодор, Карляйль; Красицький Володимир, Лондон; д-р Лукіяненко Антін, Рочдейл; д-р Лятишевський Мирон, Едінбурґ; Мачун Іван, Лондон; Макар В., Болтон; Макогін І., Манчестер; Маряш Михайло, Лондон; Назар Н., Ґалашілс; Новицький Роман, Лондон; Падурський Іван, Лондон; Панкевич Василь, Карлайль; Скалецький Василь, Лондон; СУБ — Відділ в Чіддінґфолд «Сиденгорст»; Турчин Дмитро, Лондон; д-р Фундак Осип, Лондон; Хвостяк І., Бері; Челядин Григорій, Лондон	„	145:—:—
СУМ у Галіфаксі	„	4:03:06
По £ 4:—:— : Васильків Микола, Волтам-Крос; Довбуш Осип, Лестер; Микита Петро, Ґалашілс; Микитин С., Лідс; Семчук Михайло, Редінґ	„	20:—:—

Датки нижче $ 10,— і загальні збірки в укр. осередках Великобрітанії (за абеткою):

1. Бері — *Кисілевський Ю.*	£	24:—:—		
2. Блекборн-Престон — *Войтович М.*	„	16:10:—		
3. Болтон — *Гнида І.*	„	18:—:—		
4. Волвергемптон — о. *д-р Музичка І.*	„	15:02:—		
5. Волтам-Крос — *Фреїв М.*	„	28:—:—		
6. Галіфакс — *Жупанський С., Рогач Б.*	„	7:15:—		
7. Ґалашілс — *Микита П.*	„	25:—:—		
8. Ґлостер — *Процик І., Грицько С.*	„	18:—:—		
9. Данді — *Ілюк Ю.*	„	8:10:—		
10. Дербі — *Шмондрак С.*	„	13:10:—		
11. Единбурґ — *Кінаш Я., Шептицький М.*	„	5:10:—		
12. Кавентрі — *Демчук Л.*	„	23:11:06		
13. Карляйль — *Богачевський М.*	„	10:—:—		
14. Лестер — *Ґошко П., Бондар О.*	„	26:—:—		
15. Лідс — *Баран Е.*	„	32:10:—		
16. Лондон — *Централя СУБ*	„	92:16:06		
17. Манчестер — *Андрусишин В.*	„	75:13:06		
18. Ноттінґгам — *Коваль Я.*	„	34:—:—		
19. Олдгам — *Фульмес І., Мартинюк П.*	„	46:07:06		
20. Раґбі — *Ленчик В.*	„	29:10:—		
21. Редінґ — *Рись Л.*	„	16:10:—		
22. Рочдейл — *Паращук Р.*	„	39:10:—		
23. Сльов — *Пелех С.*	„	10:10:—		
24. Великобрітанія збірне — *Централя СУБ*	„	8:—:—		
	£	624:16:—	£	624:16:—
		Разом	£	1.459:09:05

ЗДА

мґр Савчак Володимир

Балтімор

Притула Еммануїл, Пісецький Данило

ФУНДАТОРИ

1. УНС — 320 Відділ «Братство Пресвятої Тройці»	$	343,—
2. Товариство Прихильників УНРади	„	100,—

ЗБІРНА ФУНДАЦІЯ

ОУА «Самопоміч»	„	60,—
Захарків Марія і Андрій	„	50,—
По $ 30,— : Мелехи; Пластова Станиця; Притула Еммануїл	„	90,—
СУА — 59 Відділ	„	25,—
По $ 20,— : Кредитова кооператива; Пластовий Осередок Праці УПС; Поліщук Семен і Анна	„	60,—
По $ 10,— : Козак Богдан; о. Мельничук П.; Стельмах Г.	„	30,—
Датки нижче $ 10,— і загальні збірки	„	484,—
Разом	$	1.242,—

Боффало

проф. Залеський Осип, Шипилявий Степан

ФУНДАТОРИ

1. УККА — Допомогова Секція	$	2.775,—
2. Шипилявий Степан і Катерина	„	508,—
3. Децик Степан і Юлія	„	505,—

4. д-р Салабан Богданна	„	151,—
5. СУА — 49 Відділ	„	150,—
6. Шипилявий Богдан і Христина	„	125,—
7. УККА — Відділ в Боффало	„	120,—
8. д-р Метіль Ігнатій і Еріка	„	110,—
9. д-р Стецьків Євген і Неоніля	„	103,—
10. інж. Олексій Євген і Світлана	„	100,—
11. інж. Слободян Іван і Марія	„	100,—

ЗБІРНА ФУНДАЦІЯ

Хор церкви св. Миколая	„	71,—
Коссовський Юліян-Роман	„	70,—
д-р Маковський Юрій	„	65,—
д-р Дорощак Семен і Ірина	„	64,—
Бержницькі Олександер і Оксана	„	60,—
інж. Салдит Михайло і Оксана	„	58,—
проф. Залеський Осип і Галина	„	57,—
Джек Дмитро	„	55,—
По $ 50,— : о. д-р Івахів Павло; д-р Парфанович Теодор; Пластова Станиця; Райца Василь	„	200,—
Братство к. Вояків 1 УД УНА	„	48,—
інж. Криницький Олександер	„	45,—
Ставничий Теодозій і Олександра	„	43,—
інж. Дзюба Корнило і Емілія	„	41,—
По $ 35,— : Лаврівський Юрій і Ірина; Остапчук Петро і Ірина	„	70,—
По $ 30,— : Дякун Андрій; д-р Лоза Михайло і Уляна	„	60,—
По $ 25,— : Грубяк Михайло і Ірина; Медвідь Микола; Осадца Юліян і Стефанія; 159-й Відділ «Провидіння»; Тарнавський Михайло; інж. Тарнавський Тадей	„	150,—
По $ 20,— : Коритко Юрій; Лисак Михайло і Марія; о. Мудрий Любомир; Пришляк Ярослав і Стефанія; д-р Процик Нестор; Стасюк Маркіян і Ліда	„	120,—
Хевпа Ілля, Бурлінґтон, (збірка)	„	16,75
Клюб «Наша Хата»	„	16,25
Мохнач Михайло	„	16,—
По $ 15,— : Коритко Іван; Ліґа Укр. Кат. Молоді; Мягкий Зенон; інж. Пашковський Богдан	„	60,—
Сеньйорат Пластової Станиці	„	13,—
По $ 12,— : Пінкас Микола; Прийма Василь	„	24,—
Збірка в Ст. Катерінс, Канада	„	11,38
По $ 11,— : Бумбар Василь і Марія; мґр Морозович Маріян і Олена	„	22,—
По $ 10,— : Бельмеґа Михайло; Гадзевич Зенон; Депутат Михайло; Кобрин Атанас; Крупа Дмитро і Анна; Касприн Роман; Лисак Леся; Макогон Михайло і Мирослава; Макух Василь і Анна; Мацьків Дмитро; Ортинський Михайло і Алла; Перцак Петро; Проценко Михайло; Самотовка Мирослав; Слотюк Ольга; о. Стасюк Андрій і Емілія; о. Стеранка Олександер; СУМА ів. Лесі Українки; 64-й Відділ УРС; о. Чайковський Йосиф і Стефанія; Чмола Ігор і Ольга; Чмола Параска; Чорнокосинський Маркіян; Чубатий Володимир; Шарван Василь; Шишка Степан і Слава; Цьолко Роман і Люба	„	270,—
Датки нижче $ 10,— і загальні збірки	„	860,22
Разом	$	7.333,60

Вашінґтон

Козак Богдан

ФУНДАТОРИ

1. Об'єднання Українців Вашінґтону	$	305,—

ЗБІРНА ФУНДАЦІЯ

д-р Орищкевич Петро	„	70,—
Івченко Людмила	„	50,—
Українська Студентська Громада	„	20,—
Об'єднання Українських Ветеринарних Лікарів, Відділ . . .	„	11,—
По $ 10,— : Маліновський Іван; Наконечний Василь . . .	„	20,—
Разом	$	476,—

Гартфорд

проф. Грицина Василь

ФУНДАТОРИ

1. Український Конґресовий Комітет Америки, Відділ у Гартфорді	$	730,—
2. Пластовий Осередок Праці УПС	„	103,—

ЗБІРНА ФУНДАЦІЯ

Товаришки бл. п. Марти Заячківської — замість квітів на її могилу	„	64,—
Пластприят — замість квітів на могилу бл. п. інж. Романа Скочдополя	„	52,—
Балко Т. і В. — замість квітів на могилу матері бл. п. О. Балко	„	50,—
Укр. Кредитова Кооператива	„	50,—
Гафткович Володимир	„	30,—
По $ 10,— : Бондарчук Степан; Вельґан Ілько; Кузьма Орест; Садовська Степанія	„	40,—
Датки нижче $ 10,— і загальні збірки	„	1.521,—
Разом	$	2.640,—

Денвер

д-р Винар Богдан

ФУНДАТОРИ

1. Пластовий Осередок Праці УПС	$	125,—
2. о. д-р Блажейовський Дмитро	„	100,—

ЗБІРНА ФУНДАЦІЯ

По $ 25,— : Крупський Корнель; Муж Осип; Український Хор під диреґуванням Я. Нижника	„	75,—
УНС — Відділ	„	24,—
інж. Виняж В.	„	20,—
Венжівський Іван	„	19,—
По $ 10,— : проф. Глушко С.; інж. Колтунюк Орест; Лисько Олександер; Миколайський Олександер; СУА — 75-й Відділ; Український Клюб	„	60,—
Датки нижче $ 10,— і загальні збірки	„	67,—
Разом	$	490,—

Детройт

Ухач Богдан, Томків Зиновій

ФУНДАТОРИ

1. «Золоті вечерниці» в Детройті 1963—64 (прибуток)	$	1.117,06
2. УККА — Відділ Детройт-Схід і Гемтремк	„	800,—
3. Федеральна Кредитова Кооператива «Самопоміч»	„	600,—
4. Учительський Збір Школи Українознавства Т-ва «Рідна Школа»	„	570,—
5. д-р Біланюк Петро	„	396,—
6. Федерація Американських Українців Стейту Мічіґан	„	250,—
7. Товариство Українських Інженерів Америки	„	160,—
8. Комітет Об'єднаних Жіночих Організацій	„	150,—
9. Барнич Василь	„	120,—

ЗБІРНА ФУНДАЦІЯ

Білоскурський Михайло	„	60,—
По $ 50,—: д-р Грибик Й.; д-р Парфанович Софія; Петріна Богдан і Наталія; СУА — 56-й Відділ ім. Людмили Старицької	„	200,—
Пластовий Осередок Праці УПС	„	40,—
Т-во «Рідна Школа»	„	35,—
д-р Гнатчук Микола	„	25,—
По $ 20,—: Влащук Андрій; Пластовий Гурток «Веселка»; Клюб укр. ґрадуантів — Дірнборн; інж. Зубаль Ярослав; Любінецька Фалина; Семеґен Микола	„	120,—
По $ 15,—: Балтарович Р. і М.; д-р Богонович Володимир	„	30,—
По $ 10,—: д-р Бахур Юрко; Бень Константин; Березюк Тимко; Бондар Семен і Параня; Винничук Тома; Довгань Володимир; Іванчук Іван; Козак Едвард; Котовський Павло; Коцур Іван; Куцло Іван; Лазечко Василь; Левкут Степан; Лопатяк Володимир; Марцінів Петро; інж. Палаташ Олександер; Слюсарчук Атанас; Столер Іван; Сточанський Іван; Чикета Теодор	„	200,—
Датки нижче $ 10,— і загальні збірки	„	565,35
Разом	$	5.438,41

Джерсі-Сіті

д-р Шлемкевич Микола

ФУНДАТОРИ

1. Український Народний Союз, Централя	$	1.050,—

ЗБІРНА ФУНДАЦІЯ

Пластовий Осередок Праці УПС	„	60,—
д-р Мартюк Сильвестер	„	50,—
Кух Н.	„	10,—
Датки нижче $ 10,— і загальні збірки	„	25,—
Разом	$	1.195,—

Клівленд

інж. Бобків Григор

ФУНДАТОРИ

1. «Шестикрилі» — 18 Курінь УСП-ок	$	225,—
2. д-р Грушкевич Микола	„	200,—
3. д-р Левицький Витовт	„	120,—
4. Пластовий Осередок Праці УПС	„	120,—
5. інж. Бобків Григор	„	110,—
6. СУА — 33 Відділ	„	110,—
7. СУА — Окружна Рада	„	100,—

ЗБІРНА ФУНДАЦІЯ

Кредитівка «Самопоміч»	„	75,—
Інж. Бартків Г.	„	70,—
По $ 50,— : д-р Мартинюк Е.; Пластовий Курінь УПС ім. Войнаровського; УККА — Філія; д-р Шанковський Л.	„	200,—
д-р Фаріон Дмитро	„	45,—
По $ 25,— : Малицький Омер; Пластовий Курінь УПС ім. Тисовського; д-р Тимків Михайло; УНС — 240-й Відділ; Шмаґала Дмитро	„	125,—
Ждан Михайло	„	22,—
По $ 20,— : Снігуровський Володимир; інж. Трешньовський Роман; інж. Хроновят Михайло і Дарія	„	60,—
По $ 15,— : мґр Зварун Іван; Кравчук Ярослав; Т-во Українських Учителів	„	45,—
д-р Сагайдак Мира	„	11,50
Кікта Степан	„	11,—
По $ 10,— : Кусяка Лев; Мельник Кость; Місько Діяна; Пластова Станиця; Пластовий Відділ УНС; д-р Ткачук Д.; Угера Нестор; Шиян Роман; д-р Шевчук Дмитро	„	90,—
Датки нижче $ 10,— і загальні збірки	„	2.338,50
Разом	$	4.078,—

Льорейн

Микита Іван

ФУНДАТОРИ

1. УККА — Відділ — при співучасти Відділу «Провидіння» і Комітету «Мати і дитина»	$	1.804,—
2. Товариство «Просвіта»	„	150,—

ЗБІРНА ФУНДАЦІЯ

Українська католицька парохія	„	50,—
Український Народний Дім	„	45,—
По $ 10,— : Дейчаківський Богдан; СУА — 69-й Відділ	„	20,—
Разом	$	2.069,—

Міннеаполіс—Ст. Пол

інж. Янович Іван

ФУНДАТОРИ

1. Білецька Марія	$	306,—
2. Український Золотий Хрест — 15-й Відділ	„	147,—
3. проф. д-р Гайдак Микола	„	105,—
4. проф. Анастазієвський Микола	„	104,—
5. інж. Янович Іван	„	104,—
6. Соловій Оксана	„	100,—

ЗБІРНА ФУНДАЦІЯ

д-р Голіян Володимир	„	71,95
Коцюба Степан	„	70,—
Українська Студентська Громада	„	65,—
проф. інж. Петров Олександер	„	55,—
Об'єднання Жіночих Організацій	„	51,50
д-р Білецький Юрій	„	46,—
проф. Рябокінь Тома	„	45,—
По $ 42,— : дир. Грещак Іван; інж. Ґамота Богдан	„	84,—
д-р Остапчук Петро	„	35,—
Раймонд Михайлина	„	33,—
проф. Рудавський Лев	„	32,—
Гук Михайло	„	25,—
д-р Дорощак Іван	„	22,—
По $ 20,— : Хабін; інж. Филипович Олександер; інж. Нольден Євген і Святослава; д-р Петрина Василь; д-р інж. Тисовський Степан	„	100,—
Воробій Павло	„	18,—
По $ 14,— : інж. Товстопят Михайло; Радієвський Дмитро	„	28,—
Петренко Павло	„	12,—
По $ 10,— : інж. Вовк Володимир; Борис і Мілена Ґрінвальдт; Мандибур Дмитро; Петрусь Теодор; Осередок Праці УПС; Русова-Ліндфорс М.	„	60,—
Датки нижче $ 10,— і загальні збірки	„	208,90
Разом	$	1.928,35

Ньюарк

мґр Утриско Осип

ФУНДАТОРИ

1. Об'єднання Українців в Америці — «Самопоміч» . . . . $ 125,—

ЗБІРНА ФУНДАЦІЯ

СУА — 28-й Відділ	„	80,—
Кордуба Тома	„	50,—
Пластова Станиця	„	25,—
По $ 15,— : д-р Комаринський Володимир; Настюк Іван; Терлецька-Хомова; мґр. Утриско Осип	„	60,—
По $ 10,— : Висоцький Теодор; д-р Ґой Михайло; д-р Кисілевський Кость; д-р Олесницький Богдан, інж. Поточняк Михайло; Роговський Володимир; УНС — 371-й Відділ	„	70,—
Датки нижче $ 10,— і загальні збірки	„	246,—
Разом	$	656,—

Нью-Гейвен

Лукомський Євген

ФУНДАТОРИ

1. проф. Ґолембйовський Іван . . . . $ 540,—

ЗБІРНА ФУНДАЦІЯ

Український Народний Дім	„	50,—
Миколаєвич Роман	„	20,—
Чайківський Михайло	„	17,—
УНС — Відділ	„	15,—
По $ 10,—: Заклинський Мирон; Косович Марія; Левицький Лев; Чайковський Ілля	„	40,—
Датки нижче $ 10,— і загальні збірки	„	124,—
Разом	$	806,—

Нью-Йорк

мґр Савчак Володимир

ФУНДАТОРИ

1.	Українське Лікарське Т-во Північної Америки — Централя	$	2.040,—
2.	Український Конґресовий Комітет Америки	„	1.166,36
3.	«Ті, що греблі рвуть» — 2-й Курінь УСП і УПС	„	794,—
4.	б. члени Укр. Академічного Т-ва «Січ» у Відні	„	750,—
5.	Товариство Українських Інженерів Америки	„	525,—
6.	«Лісові Чорти» — 3-й Курінь УСП і УПС	„	515,—
7.	«Бурлаки» — 1-й Курінь УСП і 16-й Курінь УПС	„	500,—
8.	інж. Лепкалюк Мирослав	„	500,—
9,	СУА — 64-й Відділ	„	420,—
10.	Баглай Дмитро	„	400,—
11.	«Перші Стежі» — 17-й Курінь УПС	„	330,—
12.	СУА — 1-й Відділ	„	265,—
13.	УНС — Нью-Йорк	„	242,—
14.	ОУА «Самопоміч»	„	225,—
15.	б. учениці «Рідної Школи» в Станиславові	„	147,—
16.	«Чорноморці» — 10-й Курінь УПС	„	141,—
17.	д-р Осінчук Роман	„	130,—
18.	мґр Савчак Володимир	„	130,—
19.	ф-ма «Арка»	„	125,—
20.	Об'єднання Укр. Ветеринарних Лікарів	„	111,—
21.	Хор «Думка»	„	110,—
22.	д-р Макаревич Іван	„	110,—
23.	д-р Баран Остап	„	100,—
24.	оо. Василіяни — Парохія св. Юрія	„	100,—
25.	д-р Воєвідка Ярослав	„	100,—
26.	інж. Гордіюк Іван	„	100,—
27.	З'їзд УСП 1963	„	100,—
28.	Кіфор Іван	„	100,—
29.	Козіцький Володимир	„	100,—
30.	д-р Кокорудз Володимир	„	100,—
31.	д-р Кравчук Мирон	„	100,—
32.	Крайова Пластова Старшина в ЗДА	„	100,—
33.	ООЧСУ — Головна Управа	„	100,—
34.	Продивщук Андрій	„	100,—
35.	Союз Українських Купців	„	100,—
36.	д-р Сушків Александер	„	100,—
37.	Товариство б. Вояків УПА	„	100,—
38.	Український Народний Дім	„	100,—
39.	інж. Цімура Ярослав	„	100,—
40.	Яремчук Григорій	„	100,—

ЗБІРНА ФУНДАЦІЯ

Укр. Амер. Жін. Допомогова Орг-ція ім. О. Басараб	„	90,—
д-р Падох Ярослав	„	60,—
кол. учениці Укр. Дівочого Ліцею в Перемишлі	„	55,—

По $ 50,— :	Пластовий Курінь УСП «Лісові Мавки»; д-р Любчак; Пластовий Курінь УПС «Орликівці»; Пуйда Василь; СУА – 8-й Відділ; Т-во «Самопоміч»; Кред. Кооп. «Самопоміч»; СУМА — Гол. Управа; інж. Сумик Євген; Укр. Робітничий Союз; інж. Яримович Роман	„	550,—
«Провидіння» — Відділ Нью-Йорк		„	43,—
По $ 40,— :	інж. Гладкий Орест; Щур Оксана і Лев	„	80,—
Юначки пл. табору «Шляхами віків»		„	35,—
По $ 30,— :	Дармохвал Володимир; Укр. Народна Поміч; Укр. Золотий Хрест; б. учні укр. учительського семінара в Мюнхені-Фраймані	„	120,—
По $ 25,— :	Білан М.; Ґеруси-Царі; інж. Заєць Іван; Іванчук Микола; д-р Калина Володимир; Кебало Константин; Коць Маріян; інж. Лехицький; Об'єднаний Комітет Укр. Орг-цій; «Пластприят»; Працівники ф-ми Гефман Ля Рош; Т-во «Пролог»; Салдан М.; СУА — 72-й Відділ; д-р Цегельський М.; д-р Шандра Осип; Шкільна Рада при УККА; Ярема П.	„	450,—
По $ 20,— :	Баранські-Стрецури; Гурин Марія; Джус Іванна; Корчинські З. і С.; Петруняки М. і М.; Савицький М.; Храпливі; Ярема С.	„	160,—
По $ 15,— :	д-р Демидчук Семен; Карпевичі; Цегельський Р.	„	45,—
По $ 12,— :	Любицький Василь; Любицький М.	„	24,—
По $ 10,— :	Пл Курінь УПС «Верховинки»; Донцова Марія Дядинюк Ольга; Забігайло Андрій; Кузьма Б.; д-р Кузьмович Микола; Лазарук І.; Мацяки Ія і Любо; Мирош Михайло; ОбВУ; Павлишин; Українська крамниця «Поділля»; Ріпецький Степан; д-р Сидоряк А.; д-р Сочинський Ростислав; СВУ — Гол. Управа; СУМА в Акрон; Студ. Гурток при Колюмбія Ун-ті; Укр. ресторан при вул. 8 в Нью-Йорку	„	190,—
Датки нижче $ 10,— і загальні збірки		„	697,28
	Разом	$	14.075,64

Пассейк

мґр Ничка Олександер

ФУНДАТОРИ

1. Організація Оборони Лемківщини в Америці	$	330,—
2. Українська католицька парохія	„	100,—
3. д-р Филипчак Борис	„	100,—

ЗБІРНА ФУНДАЦІЯ

Український Народний Дім		„	70,—
УККА — Відділ		„	60,—
УНС — 42-й Відділ		„	50,—
По $ 25,— :	Бук Андрій і Катерина; ОУА — «Самопоміч»	„	50,—
Пластова Станиця		„	20,—
По $ 10,— :	Брездень Михайло; Герман Юрій; Гірняк Богдан; Ґемелей Теодор; Кобзар Павло; Ковальський Євген; Кос Роман; Марущак Василь; мґр Ничка Олександер; Пеленський Володимир; Рудакевич Іван; Чипак Ярослав і Ольга	„	120,—
Датки нижче $ 10,— і загальні збірки		„	218,—
	Разом	$	1.118,—

Рочестер

д-р Годованець Кирило

ФУНДАТОРИ

1. Комітет допомоги виданню ЕУ	$	188,—
2. Пластовий Осередок Праці УПС	„	113,—
3. «Вечірка Ірен» — організатор: д-р Ірена Крамарчук	„	110,50
4. Омецінський Омелян	„	100,—
5. ОДВУ — Відділ	„	100,—
6. СУА — 47 Відділ	„	100,—

ЗБІРНА ФУНДАЦІЯ

УККА — Відділ	„	50,—
д-р Align Кознарська Марія	„	43,—
Українська громада в Акрон	„	31,—
Мандзій Анізія	„	30,—
По $ 25,— : ЗУАДК — Відділ; ООЧСУ — Відділ	„	50,—
По $ 20,— : д-р Артимишин Т.; Карабіневич А.; Товариство «Самопоміч»	„	60,—
Датки нижче $ 10,— і загальні збірки	„	439,—
Разом	$	1.414,50

Сиракузи

інж. Бачинський Марко, інж. Романюк Іван

ФУНДАТОРИ

1. Український Конґресовий Комітет Америки — Відділ	$	885,86
2. Пластовий 34-й Курінь юнаків	„	100,—

ЗБІРНА ФУНДАЦІЯ

СУА — 68-й Відділ	„	37,—
ООЧСУ — 26-й Відділ	„	10,25
Датки нижче $ 10,— і загальні збірки	„	12,—
	$	1.045,11

Трентон

мґр Костюк Іван

ФУНДАТОРИ

1. Пластова Станиця	$	220,—
2. інж. Кузик Дмитро	„	105,—

ЗБІРНА ФУНДАЦІЯ

УККА — Відділ	„	86,82
СУА — Відділ	„	65,—
СУМА — Осередок	„	55,—
інж. Перлович Осип	„	50,—
Пластовий Курінь «Перші Стежі»	„	15,—
Павлюк Павло	„	12,—
По $ 10,— : о. Атаманюк Теодозій; Глушко Григорій; Купецький; Левицька Теодора; Саґан С.; Шинкарчук Михайло; Яремишин Олена	„	70,—
Датки нижче $ 10,— і загальні збірки	„	179,60
Разом	$	858,42

Філядельфія

д-р Пушкар Володимир

ФУНДАТОРИ

1.	Союз Українців Католиків «Провидіння»	$	1.460,—
2.	Митр. Богачевський Константин	„	700,—
3.	СУА — 20-й Відділ ім. Олени Теліги	„	437,—
4.	Українці інженери і креслярі фірми Вестінґгавз	„	277,—
5.	Т-во Українських Інженерів Америки	„	250,—
6.	СУА — Централя	„	200,—
7.	ОУА — «Самопоміч»	„	175,—
8.	Братсво кол. вояків 1 УД УНА, Станиця в Філядельфії	„	150,—
9.	о. Лободич Роман	„	125,—
10.	Кредитівка «Самопоміч»	„	125,—
11.	д-р Пушкар Володимир	„	105,—
12.	д-р Ценко Микола	„	105,—
13.	д-р Бережницький Юрій і Стефанія	„	100,—
14.	Українські Комбатанти	„	100,—
15.	Комітет допомоги виданню ЕУ	„	100,—
16.	Ф-ма Повзанюк і Комарницький	„	100,—
17.	Митр. Сенишин Амбрзій	„	100,—
18.	інж. Турченюк Богдан	„	100,—
19.	Щупаківський	„	100,—

ЗВІРНА ФУНДАЦІЯ

Тарнавський О.	„	60,—
Дичко-Блавацька Євдокія	„	55,—
По $ 50,— : о. Липин Петро; Пластова Станиця; д-р Цісик Т.	„	150,—
Харамбура І.	„	35,—
Цуняк Р.	„	30,—
По $ 25,— : Бак-Бойчук Теофіл; Гаврилів І.; Дворський Микола; Крижанівський Ю.; СУА — 59-й Відділ; УККА — Відділ; Укр. Музичний Інститут; Яворські Віктор і Наталія	„	200,—
По $ 20,— : Ґенґало О.; Кивелюк М.; Стефанишин В.	„	60,—
По $ 15,— : УНС «Дністер»; інж. Лучаковський Богдан	„	30,—
По $ 10,— : Білас Я; Бриндзей Степан; Вовчок Степан; Гамівка М.; Данківський; Дуцилович М.; Кашубинська Ірена; Коропась Василь; д-р Кос Роман; Костик П.; Кульчицький Д.; о. Лебедович; Лесів Василь; Лех Г.; Пасіка М.; Рибачок Ярослав; Робак І.; Сапіга М.; д-р Сеньковський Т.; д-р Скобович-Околот; Укр. Нац. Жін. Ліґа — 20-й Відділ; Укр. Лікарське Т-во; Цегельський Ю.; Шуст І.	„	240,—
Датки нижче $ 10,— і загальні збірки	„	553,75
Разом	$	6.222,75

Чікаґо

проф. Бабяк Павло

ФУНДАТОРИ

1.	Працівники Федеральної Кредитової Кооперативи «Самопоміч»	$	760,—
2.	Українське Лікарське Т-во Америки — Відділ Іллінойс	„	715,—
3.	Федеральна Кредитова Кооператива «Самопоміч»	„	609,20
4.	д-р Смик Роман, Коаль Сіті, Іллінойс	„	500,—
5.	ОУА «Самопоміч»	„	420,—
6.	Пластовий 36 Курінь Юначок ім. Олени Кисілевської	„	385,—

7.	Учительська Громада	280,—
8.	д-р Демус Филип	260,—
9.	Журба Галина — неприйнята нагорода Укр. Літерат. Фонду	250,—
10.	Наконечний Олександер	220,—
11.	д-р Войнаровські Роман і Емілія	200,—
12.	д-р Лапичак Тома	200,—
13.	д-р Соколовський Володимир	190,60
14.	СУА — 22-й Відділ	155,—
15.	інж. Куропась Семен	150,—
16.	Мак Ярослав	150,—
17.	Пуцило Петро	150,—
18.	Войнаровський Ярослав	125,—
19.	д-р Козакевич Роман	125,—
20.	Кочан Анастазія і Осип	125,—
21.	СУМА ім. М. Павлушкова, Чікаґо-північ	125,—
22.	Кооперативне Т-во «Самодопомога»	120,—
23.	Об'єднання Укр. Ветеринарних Лікарів	110,—
24.	Об'єднання Українсько-Американських Орг-цій м. Чікаґо	110,—
25.	Заячківська Марта	100,—
26.	Ковальчук І.	100,—
27.	д-р Кокурудз Ярослав	100,—
28.	Клюб Львовян	100,—
29.	д-р Мула Ілля	100,—
30.	Т-во «Обнова»	100,—
31.	Пластовий Осередок Праці УПС	100,—
32.	д-р Рижевський Володимир	100,—
33.	д-р Сіменович Мирослав	100,—
34.	д-р Смук Іван	100,—
35.	Хімяк Петро	100,—

ЗБІРНА ФУНДАЦІЯ

Залізняк Оксана		97,50
д-р Помірко Володимир		80,—
Гуля І., П. і А.		78,—
По $ 75,—:	д-р Марчук В.; Рейнарович Олександер	150,—
Укр. Золотий Хрест		70,—
По $ 65,—:	д-р Залуцький Роман; Лобачевський Анатоль	130,—
По $ 50,—:	Влох Михайло; д-р Городиловський Юрій; д-р Калинюк В.; ООЧСУ — 8-й Відділ; д-р Рудавський І.; д-р Савчин Євген; д-р Слиж Марія; д-р Сосенко Роман; д-р Ткачук Б.; Тютько Е.; Фединяк В.; інж. Федорович; д-р Цимбалістий Роман; Цімура Я.	700,—
По $ 45,—:	Ліщинський Осип; Українська Книгарня	90,—
Укр. Гетьманська Організація		37,50
СУМА — Осередок ім. полк. І. Богуна		36,—
По $ 35,—:	Братство 1-ої Укр. Дивізії УНА; мґр Ліщинський І.	70,—
По $ 30,—:	СУА — 29-й Відділ; Турянські М. і Р.; Тучапський Касіян	90,—
По $ 25,—:	Андрушко Володимир; проф. Бабяк Павло; д-р Білоскурський Іван; д-р Воробець Тома; Гарасим Михайло; Калимон Роман; д-р Кассараба Володимир; адвокат Куляс Ю.; Ліськевич Тарас; Микитюк Ігор; ОДВУ; Повалячек С. і І.; Салдан Степан; Сенчишак Микола; УНС — Відділ; д-р Хрептовський А.; Целевич Богдан; Шпікула Тарас	450,—
По $ 20,—:	д-р Бялий Володимир; Веселовський О.; мґр Гайдук Бронислав; Ґізяк Рудольф; Івасечко Орест; Іващук Василь; Казанівський Іван; Катол. Акція Жінок при церкві св. Миколая; Козак О. і Б.; д-р Лозинський Григорій; Ожґа Мирон; Петеш З.; Плешкевич Андрій; д-р Турула П.; Чижик В. і М.; Шуя Василь	320,—

По $ 15,— : Берестянський Яків; д-р Вигінний Петро; мґр Головата Марія; інж. Ґоляш Степан; Дмитрів Дмитро; Заплітаний Богдан; д-р Кулицький Микола; Мартинюк Роман; Мізе Юрій; «Провидіння» — Відділ; мґр Рак Ярослав; Семків Петро; Стасюк Микола; Струк Василь; Федорів Мирон; Шкільник О.; інж. Ящура Степан . . . . „ 255,—

Вівтарна Дружина при церкві св. Миколая . . . . . . „ 14,—

По $ 10,— : проф. Антонович Адам; д-р Бойкович Андрій; д-р Борисевич Р.; проф. Витанович Ілля; Гаванський О.; Гнатюк М.; Голод Р.; Гуцул П.; Давидович Лонгин; Дацко Осип; Дідик П.; Добровольський Р.; Житків Б.; д-р Журко Ганна; Заяць О.; д-р Каменецький Ігор; Карпа І.; Кешакевич Р.; Коцелко С.; д-р Кочій С.; Крехтяк Микола; Маґур Е. С.; д-р Маркусь Василь; Матковський О.; інж. Назаревич Роман і Ю.; Обух Е.; д-р Овчаренко Марія; Павлюк П.; Пелеш І.; Печенюк І.; Пластовий Гурток «Лисиці»; Плешкевич О.; Попадюк В.; д-р Сайкевич Віктор; д-р Самбірський — радіо-години; Семянчук Марія; д-р Сениця П.; Сивульський Петро; Синенький Володимир; Станиця Союзу Українських Ветеранів; Стадник Степан; Такой Теодор; Термена Осип; Т-во б. Вояків УПА; Филипович Н.; Фіта Іван; Чалус Михайло; Шведак З. Яцьків Т. „ 490,—

Датки нижче $ 10,— і загальні збірки . . . . „ 1.509,36

Разом $ 12.202,16

ЗДА — Збірне

мґр Савчак Володимир

ФУНДАТОРИ

1. д-р Жуковський Антін і Святослава — Стіл, Дакота . . $ 255,—
2. Лисюк-Каленик Григорій — Онтаріо, Каліфорнія . . . „ 150,—
3. д-р Сидор Іван, Нью-Йорк . . . . „ 100,—
4. СУА — 61-ий Відділ, Віпани . . . . „ 100,—
5. Український Робітничий Союз — Скрентон, Пенсільванія . „ 100,—

ЗБІРНА ФУНДАЦІЯ

проф. д-р Малицький О. — Чінчінаті . . . . „ 70,—

б. ученики проф. І. Вербяного — замість квітів на його могилу . „ 55,—

По $ 50,— : Гампидж С.; Церква Пр. Діви Марії в Мек-Кіс-Рок „ 100,—

По $ 45,— : б. учні проф. Терлецького — замість квітів на його могилу; СУА — 54-й Відділ . . . . . „ 90,—

Залеські-Онишкевичі . . . . „ 35,—

По $ 30,— : д-р Гнатчук М., І. і Т.; д-р Когутяк Володимир — Ютіка; Мостович Микола — Люїсвіл; Стасюки; УККА — Відділ Акрон . . . . „ 150,—

По $ 25,— : Гординський Святослав — Вернон; Кочан Анастазія; Кузьмів Д.; ОПВБУ ч. д-ра Турула — Елмвуд Парк; Попелі Орест і Богданна; д-р Сайкевич В С.; Слободяни Василь і Надія; Сосенко Р. — Жолієт, Ілл.; СУА — 55-й Відділ — Льос Анджельос; СУА — 57-й Відділ — Ютіка; СУА — 73-й Відділ — Бриджпорт; д-р Ткачук Дмитро і Оксана „ 300,—

Лакуста Іван . . . . „ 23,—

По $ 20,— : о. Борса Антін — Пітсбурґ; родина Германів — Кліфтон; Кисілевські Тетяна і Христина; УККА —Відділ в Йонґставн; УККА — Відділ в Кемден; Ухач Б.; д-р Шанковський . . . . „ 140,—

Заваликут І.	„	15,—
По $ 10,— : Балко В.; д-р Белеїв Іван і Мирося; Ващенко О.; Гаврилюк М.; Гнатюки Віра і Петро; Дороти; Забігайло Андрій; Завадюк Антоніна; Кебуз Володимир; Котович Анатоль — Бавнд-Брук; о. Левицький О. — Аллентавн; Литвин Осип — Амбрідж; Недільська Ольга; Онишкевичі — Бостон; Романчук Т.; СУА — 71-й Відділ; УНС — 295-й Відділ — Акрон; Хмилевський П.; Чубатий Роман і Лідія	„	190,—
Датки нижче $ 10,— і загальні збірки	„	187,—
Разом	$	2.060,—

КАНАДА

інж. Голод Роман

Віндзор

д-р Сторощук Роман

ФУНДАТОРИ

1. д-р Сайкевич Петро	$	1.000,—
2. Гренюк Андрій	„	500,—
3. о. д-р Горошко Михайло	„	150,—
4. Ювілей о. Бондаря Юрія	„	133,—
5. Новаки Пластової Станиці	„	101,38

ЗБІРНА ФУНДАЦІЯ

Срібне весілля панства Чухновських	„	86,—
Хрін І.	„	15,—
По $ 10,— : Бондар Й.; Саламон О.; Тяжкий О.; Яців І.	„	40,—
Датки нижче $ 10,— і загальні збірки	„	148,53
Разом	$	2.173,91

Вінніпеґ

сотн. Навроцький Осип

ФУНДАТОРИ

1. «Туган» — кооп. з обм. порукою	$	700,—
2. Митр. Германюк Максим	„	600,—
3. о. д-р Кушнір Василь	„	260,—
4. Пластова Станиця	„	255,—
5. Ощадно кредитова спілка «Карпатія»	„	250,—
6. Товариство Читальня «Просвіта»	„	250,—
7. Кредитова кооп. «Віра»	„	125,—
8. Українське запомогове братство св. Миколая	„	100,—
9. д-р Мовчан Юліян	„	100,—
10. о. Олач Володимир	„	100,—
11. Парохія укр.-кат. церкви св. Миколая	„	100,—
12. Українсько-канадійський Інститут Просвіти	„	100,—
13. Українська католицька катедра св. Володимира і Ольги	„	100,—
14. УПА — Станиця б. вояків	„	100,—
15. Український Народний Дім	„	100,—
16. Фонд Допомоги Українців Канади	„	100,—
	$	3.340,—

ЗБІРНА ФУНДАЦІЯ

Орг-ція Українок Канади в Ст. Боніфасі	„	65,—
Об'єднання Українських Ветеринарних Лікарів	„	55,—
По $ 50,— : Атаманюк М.; Гнатишин Степан; Народня Складниця — Фудленд; о. Пуляк Я.; Стахів Євдокія; Укр. Кат Парохія св. Йосафата; Укр .Кат. Церква св. Андрія; Укр. Кат. Церква св. Покрови; Укр. Жін. Союз ім. Лесі Українки	„	450,—
По $ 40,— : о. Винник А.; Микитюк Дмитро; д-р Черевик В.	„	120,—
Захарчук Василь	„	36,—
Білоус Володимир	„	32,—
Укр. Робітничий Союз	„	30,—
УВАН — збірка організована проф. Рудницьким Ярославом	„	28,45
По $ 25,— : о. Ковалевич Я. Р.; Кредит. Кооп. Північ; Споживча Кооп. в Ст. Боніфас; СУМ; Топольницький В.; Т-во ім. Шашкевича	„	150,—
Читальня «Просвіта» в Ст. Боніфас	„	23,—
Залозецька Софія	„	20,50
Ліґа Укр. Кат. Жінок	„	20,—
Зельський Іван	„	18,—
По $ 15,50 : інж. Качор Андрій; Оброца Микола	„	31,—
По $ 15,— : Ліґа Визволення України; 4-та Станиця б. укр. вояків; Садчук І.	„	45,—
Рослицька Ольга	„	13,—
Попадинець Д.	„	12,—
По $ 10,50 : Бабій Юрій; Балюта Лев; Борис Микола; Дмитришин Микола; Гаврачинська Надія; Гаврилюк Зенон; Гнатюк Любов; о. Їжик Семен; Качор Іванна; Кісілевська Володимира; Корбутяк Василь; Корбутяк Петро; Корбутяк Степан; Навроцька Дарія; д-р Рудницький Ярослав; Сенчук Роман; о. Шевчук Дмитро	„	178,50
Коваль Галина	„	10,35
По $ 10,— : Андріїв Іван; Бабинець Орест; Бондар Теодор; Брик Г.; Ґайовська Ірена; д-р Дима В.; Кобзей Т.; Когут Д.; Кохан Володимир; Кушнір М.; Лобай Данило; Михайлівський Теодор; Мокрий Степан; Мудрий Г.; Пшик Андрій; Сафінюк Я.; Скобляк С.; Скреметка Т.; Слюзар В.; Темертей І.; Тилка Богдан; Трач Іван; Туркевич Іван; Турченюк Т.; Укр. Кред. «Дніпро»; Чайковський М.; д-р Чубатий Ю.	„	270,—
Датки нижче $ 10,— і загальні збірки	„	451,25
Разом	$	5.399,05

Гамільтон

Хомяк Олександер, Гевак Степан

ФУНДАТОРИ

1. Кредитова Спілка при церкві св. Духа	„	500,—
2. Братство Українців Католиків	„	270,—
3. Стасюк Дмитро	„	100,—

ЗБІРНА ФУНДАЦІЯ

Поворозник М.	„	60,—
Бабій М. І.	„	40,—
Габшій В.	„	23,—
По $ 20,— : Бурдик; Хомяк Олександер; Станкевич Юрій	„	60,—

По $ 10,— : Блажків Дарія; Блажків Степан; Гевак Степан; Григорович О.; Данчук Іван; Дмитрушків М.; Драбик В.; Клиш М.; Крамар Зенон; Кренціґлова М.; Лис Василь; Логин Юрій; Масняк Осип; Олійник Олекса; Пискорський К.; Попадик Олександер; Сешан Павло; д-р Скаб М.; Стасишин Теодор; Хома . . „ 200,—
Датки нижче $ 10,— і загальні збірки . . . . „ 359,—

Разом $ 1.612,—

Едмонтон

д-р Росляк Михайло, о. д-р Сопуляк Михайло

ФУНДАТОРИ

1. єп. Саварин Ніль . . . . 5.735,—
2. Ісаїв Іван . . . . „ 600,—
3. Протоігуменат оо. Василіян канадійської провінції . . . „ 525,—
4. Росляк Ярослав . . . . „ 250,—
5. інж. Фляк Микола . . . . „ 166,—
6. інж. Іванусів Ярослав . . . . „ 155,—
7. НТШ — Відділ в Едмонтоні . . . . „ 150,—
8. Пластова Станиця . . . . „ 130,—

ЗБІРНА ФУНДАЦІЯ

Саварин Ольга і Петро . . . . „ 81,—
Фіґоль Ольга . . . . „ 75,—
Адвокат Янда . . . . „ 52,—
По $ 50,— : Качик Франк; Т-во «Народний Дім»; СУМ . . . „ 150,—
о. Тарнавський Володимир . . . . „ 43,—
мґр. Стефаник Юрій . . . . „ 30,—
Наконечний Михайло . . . . „ 28,—
По $ 25,— : Т-во «Добра Воля»; Томашевський Тома; Укр. Стрілецька Громада; Укр. Щаднича Кооператива «Поступ»; Українське Технічне Т-во . . . . „ 125,—
По $ 20,— : проф. Березовський Роман; Гошовський Осип; Шевчук Іван . . . . „ 60,—
Климкович Софія . . . . „ 13,—
Климкович Зірка . . . . „ 12,—
По $ 10,— : д-р Байрак Любослав; Братків; о. Жан Йосафат; о. д-р Качур Петро; інж. Кочут; Кредитівка; Прийма; Сус Микола; Тодорук; Шимкай . . . . . „ 100,—
Датки нижче $ 10,— і загальні збірки . . . . „ 304,—

Разом $ 8.784,—

Йорктон

Брик Микола

ФУНДАТОРИ

1. Протоігуменат оо. Редемптористів . . . . . . $ 250,—

ЗБІРНА ФУНДАЦІЯ

ЛУКЖ . . . . „ 50,—
По $ 25,— : БУК, Українське Католицьке Юнацтво . . . „ 50,—
Брик Микола . . . . „ 15,—
Явний Микола . . . . „ 12,—

По $ 10,— : Абрамець Степан; о. протоігумен Маланчук Володимир; д-р Потоцька Степанія . . . . . . „ 30,—
Датки нижче $ 10,— і загальні збірки . . . . „ 106,—

Разом $ 513,—

Монтреаль

д-р Федів Ігор, мґр Орищук Євген

ФУНДАТОРИ

1. Українська Національна Кредитова Спілка . . . . $ 1.179,08
2. Об'єднання Українсько-Канадських Підприємців і Професіоналістів . . . . „ 800,—
3. Укр. Медично-Харитативна Служба — Делеґатура . . . „ 655,—
4. Довгань Євген . . . . „ 300,—
5. Ліґа Визволення України — Відділ . . . . „ 230,—
6. СУМ — Осередок . . . . „ 201,25
7. Комітет Свята Героїв . . . . „ 162,—
8. Українська Народна Каса . . . . „ 150,—
9. Василишин Євген . . . . „ 100,—
10. Глушевський Юліян . . . . „ 100,—
11. Ковальський Богдан . . . . „ 100,—
12. Ковальський Ярослав . . . . „ 100,—
13. Савченко Євген . . . . „ 100,—

ЗБІРНА ФУНДАЦІЯ

Ліґа Укр. Кат. Жінок при церкві св. Миколи . . . . . . „ 81,—
Святочний Комітет Укр. Жін. Організацій . . . . . „ 80,—
УНО — Філія . . . . „ 70,—
По $ 60,— : Укр. Студентський Клюб; Укр. Техн. Т-во . . . „ 120,—
По $ 50,— : Кальба Кіндрат; КУК — Відділ; «Рідна Школа» при церкві Успення Божої Матері в Роземонт; Спортове Т-во «Україна» . . . . „ 200,—
Орг-ція Українок Канади ім. Ольги Басараб . . . . . . , 30,—
По $ 25,— : Винницький Лев; Панчук Богдан; д-р Таращук „ 75,—
По $ 20,— : Беднарський В.; Винницький І.; Давидович А.; д-р Жук; Ковалюк Б.; Манило В.; Мариняк Міра; Мартин М.; інж. Меренюк В.; Пластова Станиця; Рудницька Р.; Суховерський Іван; Хор при церкві св. Михаїла . . . . „ 260,—
По $ 15,— : Брикович І.; Судчак І.; Цибульський А. . . . . „ 45,—
Курси Українознавства . . . . „ 14,—
По $ 10—, : Білик Анастазія; Бринявський В.; Весоловський Ю.; Гаврилюк Б.; Гайдичук Іван; Ганас С.; Ганчук В.; Гладилович А.; Грицай В.; Ґавдик; Добровольський К.; Захаркевич; Келебай К.; Климовський Б.; Коваль В.; Лебідь М.; Лоґуш М.; Маєр С.; Мариняк Марія; Мельниченко В.; Олиник Р.; Роніш О.; д-р Русов Юрій; Сеник О. і С.; д-р Турко Р. ; Чабан Г.; Шкляр Й. і Л. . . . . . . „ 270,—
Датки нижче $ 10,— і загальні збірки . . . . „ 215,—

Разом $ 5.637,33

Ошава

д-р Остафійчук Микола

ФУНДАТОРИ

1. д-р Остафійчук Микола . . . . $ 100,—

ЗБІРНА ФУНДАЦІЯ

По $ 10,— : Новосад Петро; о. Перейма Іван	„	20,—
Датки нижче $ 10,— і загальні збірки	„	81,—
Разом	$	201,—

Саскатун

о. *Івашко Володимир, д-р Казимира Богдан (Ріджайна)*

ФУНДАТОРИ

1. Об'єднання Укр. Ветеринарних Лікарів — Відділ в Канаді	$	1.025,—
2. д-р Дершко Степан і Галина	„	500,—
3. Українська Щаднично-Кредитова Спілка «Нова Громада»	„	250,—
4. о. Івашко Володимир	„	210,—
5. о. Олійник Іван	„	125,—
6. Ліґа Українських Католицьких Жінок	„	125,—
7. проф. Павличенко Тиміш	„	100,—

ЗБІРНА ФУНДАЦІЯ

Ващук Онуфрій	„	50,—
д-р Воробець Степан	„	45,—
Буковський Микола	„	40,—
Укр. кат. парафія в Кудворт	„	37,13
По $ 25,— : о. Колодій Мирослав — Ріджайна; д-р Триліх Корнель; Укр. Кат. Жіноча Ліґа в Гаффорд; Укр. Кат. Молодь при Катедрі св. Юрія	„	100,—
По $ 20,— : Проф. Андрусишин К. Г.; о. Гоменко Роман — Ріджайна; Ковалюк Василь; о. Корба Володимир; Укр. Кат. Жіноча Ліґа — Альвена	„	100,—
Українська громада — Ріджайна	„	15,25
Піскор Сергій	„	15,—
По $ 10,— : о. Ворона Іван — Кудворт; д-р Гоменюк Яків; Кінчик Михайло; Кузьма Степан; о. Лашкевич Ярема — Кудворт; о. Осадець Василь — Альвена; о. Пасічняк Онуфрій — Принс Альберт; Ровенчин Михайло — Ріджайна; Сиваник Ярослав; Укр. Кат. Молодь — Гаффорд; УНО Філія; о. Хоронжий Андрей — Крайдор; о. Чорний Микола — Прісвил; о. Щеснюк Олександер — Гаффорд	„	140,—
Датки нижче $ 10,— і загальні збірки	„	350,15
Разом	$	3.227,53

Ст. Катерінс

мґр Руденський Теофіл

ФУНДАТОРИ

1. д-р Прокопець Вадим	$	600,—
2. Український Робітничий Дім, Торолд-південь	„	500,—
3. д-р Черевко Ярослав	„	500,—
4. д-р Куник Мирослав	„	300,—
5. мґр Руденський Теофіл	„	250,—
6. Українська кредитова кооператива, Ст. Катерінс	„	200,—
7. д-р Грабовський Іван	„	130,—
8. мґр Піх Роман	„	130,—
9. Кухар Маріян	„	125,—
10. Гарас Тарас	„	110,—
11. Адвокат Долішний Богдан	„	100,—

12. Дяків Петро . . . . „ 100,—
13. інж. Мельник Петро . . . . „ 100,—
14. Пластова Станиця . . . . „ 100,—
15. Пришляк Богдан . . . . „ 100,—
16. Пришляк Стефанія . . . . „ 100,—
17. СУМ, Осередок ім. Івана Мазепи . . . . „ 100,—
18. Чайківський Іван . . . . „ 100,—

ЗБІРНА ФУНДАЦІЯ

Кулій Михайло . . . . „ 80,—
По $ 70,— : Католик Володимир; Похмурський Осип; Чорнописький Петро . . . . „ 210,—
о. Чиж Ярослав . . . . „ 69,—
Мельник Богдан . . . . „ 60,—
Оцишко Василь . . . . „ 57,—
мґр Стеців Степан . . . . „ 52,—
По $ 50,— : Ґонтарський Осип; Самотулка Роман; Свірський Олександер; Фіцик Кость; Чорнописький Михайло „ 250,—
По $ 45,— : Лужба Микола; Цибуляк Пилип . . . . „ 90,—
По $ 40,— : Баранюк Михайло; адвокат Біґора Тома; мґр Бойчук Іван; Ґалярник Теодор, Конит Антін; КУК — Відділ в Ст. Катерінс; Лободич Яків; Мерріттон Пламбінґ; Піжицький Петро . . . . „ 360,—
Процик Василь . . . . „ 36,—
По $ 30,— : Буляк О.; Задорожний Казимир; Івасютин Федь; Качмар Данило; Кислюк Сергій; Кузич І.; Сямро Омелян . . . . „ 210,—
Мілян Онуфрій . . . . „ 26,—
По $ 25,— : Бубна Михайло; Василів Василь; Грабовенський Микола; Додик Іван; Луців Михайло; Сичило Дмитро; мґр Татух Михайло . . . . . . „ 175,—
По $ 24,— : Роздольський Богдан; Федоришин Іван . . . „ 48,—
По $ 23,— : Андрусів Ілярій; адвокат Кінґ Іван . . . . . „ 46,—
По $ 22,— : Кобилянський Степан; Кусий Степан; Солодовський Павло . . . . „ 66,—
Коваль Іван . . . . „ 21,—
По $ 20,— : Бігус Євген; Гладиш М.; Горохівський Микола; Ґурський Василь; Данилишин Степан; Дзюбак Богдан; Драґан Василь; д-р Зарицький Михайло; Коробайло Петро; Красічинський Василь; Курцеба Павло; Максимець Тома; Макух Михайло; Михалко Іван; Михаськів Василь; Мовчко Андрій; Мороз Марко; Плюта Олекса; Рогатинський Іван; Роман Федь; Савчук Семен; Стасів Степан; Ткачук Іван; Хома Антін; Шах Іван . . . . . „ 500,—
По $ 19,— : Боберський І.; Процишин П.; Шоцький І. . . . „ 57,—
По $ 18,— : д-р Титанек Н.; Шотило Ю. . . . . . . „ 36,—
По $ 17,— : Цятка І.; Шпак Л. . . . . „ 34,—
По $ 16,— : Корда М.; Кучмій А.; Мартинишин К.; Салітринський Ф. . . . . „ 64,—
По $ 15,— : Басараба В.; Березовський В.; Гуска А.; Кравчик В.; Пласконіс В.; Сенюк А.; Тиховецький С.; Черкес С. . . . . „ 120,—
Лапшинський М. . . . . „ 14,—
По $ 13,— : Дуда Н.; Ониськів М.; Соколівський П. . . . „ 39,—
По $ 12,— : Бунда М.; Бутрин Й.; Гольчук В.; Єзерський Т.; Козарук М.; Ленько О.; Чучман Я. . . . . . . „ 84,—
По $ 11,— : Вергун М.; Литвин Р.; Ониськів І.; Сокирка І.; Цукорник О. . . . . „ 55,—
По $ 10,— : Бардадин В.; Бережук Н.; Гнатків О.; Ґуляс І.; Ґураль В.; Кан. Леґіон — Укр. Відділ ч. 502; о. д-р Комар М.; Медвідь І.; Саган М.; Стус В.; Сьолковський Л.; Тивоняк І.; Тороус Н. . . . . . . „ 130,—
Датки нижче $ 10,— і загальні збірки . . . . „ 601,—

Разом $ 7.235,—

Судбурі

проф. Стасюк Степан

ФУНДАТОРИ

1. Міжорганізаційний Шевченківський Комітет	$	193,65

ЗБІРНА ФУНДАЦІЯ

Курилів Анна і Василь	„	25,—
Датки нижче $ 10,— і загальні збірки	„	337,—
Разом	$	555,65

Торонто

інж. Голод Роман

ФУНДАТОРИ

1. Збірка 1957 і коляда 1964 організовані Б. Бігусом . . .	$	1.886,25
2. Пластова Станиця	„	1.672,75
3. Українська (Торонто) Кредитова Спілка	„	1.650,—
4. Кредитова Кооператива «Будучність»	„	1.550,—
5. Братство кол. вояків 1 УД УНА — Станиця Торонто $ 1 000, Крайова Управа в Канаді $ 350; разом:	„	1.350,—
6. Допомогова Секція при Пластовій Станиці	„	1.347,—
7. ф-ма «Демпстерс» Лтд.	„	1.250,—
8. Кіш пластунок Станиці Торонто	„	1.122,12
9. ф-ма «Акюрат Білдерс» — Бігус і Яцик	„	1.000,—
10. Дувало Ірена в пам'ять чоловіка Василя і сина Юрка . .	„	1.000,—
11. Мазуренко Іван і Анеля	„	1.000,—
12. Свято-Миколаївська укр.-кат. парохія	„	1.000,—
13. Українське Національне Об'єднання — Філія ч. 1 . . .	„	565,—
14. мґр Ґультай Василь	„	525,—
15. ф-ма «Альфа-фирнічер» — Шафранюк Михайло	„	500,—
16. еп. Борецький Ізидор	„	500,—
17. ф-ма «Будучність» — Вжесневські Роман і Ірена . . .	„	500,—
18. Ф-ма Думин і С-ка	„	500,—
19. Кредитова спілка при церкві Матері Божої Н. П. . . .	„	500,—
20. Фонд Допомоги Українців Канади — Філія Торонто . .	„	400,—
21. Бриґідер Іванна і інж. Михайло і Дарія Цибульські . .	„	350,—
22. мґр Терашковець Андрій	„	316,—
23. д-р Бойко Осип	„	300,—
24. Старші Пластуни — збірка під час з'їзду в Торонто . . .	„	300,—
25. мґр Бойко Василь	„	250,—
26. д-р Нітефор Ірена	„	250,—
27. Спортове Т-во «Україна»	„	250,—
28. ф-ма «Альберта» — Лаптута і Савка	„	165,—
29. Укр. Студ. Клюб при ун-ті Торонто	„	160,—
30. Еліїв Ярослав	„	160,—
31. Український Народний Союз	„	150,—
32. д-р Глібович Петро	„	129,—
33. Михайлів Микола	„	126,—
34. Ліґа Визволення України	„	125,—
35. Борис Євген і Галина	„	121,—
36. Ліґа Українських Католицьких Жінок	„	112,50
37. Курси українознавства	„	110,—
38. д-р Литвин Лев	„	110,—
39. Віндик Северин	„	100,—

40. «Говерля»	„	100,—
41. Голинська Мирослава — організатор коляди	„	100,—
42. ф-ма «Елліс» — працівники	„	100,—
43. Зборівський Допомоговий Комітет	„	100,—
44. Іванів Павло	„	100,—
45. Кредитова кооператива при парохії св. Йосафата	„	100,—
46. Кредитова Спілка парохії св. Миколая	„	100,—
47. Кулик Степан	„	100,—
48. мґр Медведівський Константин і Наталія	„	100,—
49. д-р Мицик Модест	„	100,—
50. Пластова Кооператива «Плай»	„	100,—
51. Сахрин Володимир і Марія	„	100,—
52. ф-ма «Сейф-вей»	„	100,—
53. Українське Лікарське Товариство Америки	„	100,—
54. Український Народний Дім	„	100,—
55. Українське Технічне Товариство Канади	„	100,—
56. ф-ма Чолкан і Спольський	„	100,—

ЗБІРНА ФУНДАЦІЯ

Ребрик С. і М.	„	97,—
Нагніт і Паньків	„	90,—
Тарнавський Омелян	„	87,—
Організація Оборони Лемківщини	„	85,—
ф-ма «АРКА»	„	80,—
Архаліси М., Я. і П.	„	73,—
д-р Кучменда Степан	„	70,—
По $ 66,—: Бріль Степан; Івахнюк Антін; Паліїв Цьопа	„	198,—
мгр Манастирський Іван	„	64,—
По $ 50,—: Березовська Міра; БУК при парохії св. Йосафата; Гавришкевич Петро; Ґела Степан; Марущак Д.; Неґрич М.; Туркевич Степан; Файґель Андрій	„	400,—
Подчемсаний Я.	„	48,—
Реплянський Григорій	„	46,—
інж. Пастернак Євген	„	45,—
Манорик Мирослав	„	43,—
Комісар Марія	„	41,—
Пендзей Б.	„	38,—
Штундер Дмитро	„	36,—
д-р Цурковський Роман	„	35,—
По $ 33,—: Ващук Е.; Джулинський О.; Гуль Б.; Пенцак Л.; Радь В.; Сагайдаківський О.; Татарський З.; Франів І.; Хабурський М.; Хабурський С.; Юник М.;	„	363,—
Беш Теодор	„	32,50
Черниш Галина	„	32,—
По $ 31,—: Горохович Т.; Закидальська Н.; Зелена М.; Зелена О.; Кахновець З.; Перфецька М.; Яців І.	„	217,—
По $ 30,—: Мота М.; Об'єднання Укр. Правників в Канаді; Укр. Відділ ч. 360 Кан. Леґіону	„	90,—
Слободян М.	„	29,—
По $ 25,—: Бігус М. Б.; Зелений З.; Комісар В.; Комітет Заліщицького З'їзду; Кред. Кооп. Північ; Курилів А. і В.; мґр Онищук Я.; Румк; Федейко О.	„	225,—
Палієнко В.	„	24,—
По $ 22,—: Буртняк Т.; Шпак С.	„	44,—
Ґеник Березовський С.	„	21,—
По $ 20,—: Барановські; д-р Базар А.; Голинська Мирослава; Кутовий Степан; Лучків Іван; Соколики Оксана і Ярослав; Шкільник І.	„	140,—

По $ 19,— : Базюк Я.; Демків В.; Ружицький Р.	„	57,—
Татарин М.	„	18,—
інж. Вацик І.	„	16,—
По $ 15,— : Бенеш Ф.; Веприк П.; Дреботій Л.; Островський В.; д-р Федина А.; д-р Шкляр О.	„	90,—
По $ 13,— : Білоус А.; Кред. с-ка «Хортиця»	„	26,—
Буцик С.	„	12,—
д-р Моспанюк Антін	„	11,85
КК СУМ	„	11,50
Косевич Н.	„	11,—
По $ 10,— : Арсенич М.; Горбань М.; д-р Гута Матей; д-р Дебера В.; Захарчук Олена; Крайник Михайло; Курдидик Анатоль; Луцький Мирон; д-р Мельник Т.; Охримович М.; Парквей Боди Авто Ріпер; Писанчин Клим; д-р Плукович; Слободян А.; Смаль; інж. Шумовський Арсен	„	160,—
Датки нижче $ 10,— і загальні збірки	„	571,50
Разом	$	28.880,97

Канада — Збірне

інж. Голод Роман

ФУНДАТОРИ

1. д-р Лемішка Іван — Вонда, Саск.	$	700,—
2. д-р інж. Мацьків Володимир — Форт-Саскачеван, Альта	„	320,—
3. Українська громада в Форт-Саскачеван, Альта	„	222,50
4. Шевченківський Об'єднаний Комітет — Наєґра Фолс, Онт.	„	113,85

ЗБІРНА ФУНДАЦІЯ

Українська громада в Джеймставн, Онт.	„	66,—
Українська громада в Ляшін, Онт.	„	63,50
Пластові гуртки «Яструб» і «Калина» — Оттава	„	58,—
КУК — Відділ в Кінґстон, Онт.	„	55,25
По $ 50,— : Захарія Петро — Сарма, Онт.; ЛУКЖ — Оттава	„	100,—
По $ 40,— : Ганчук В. — Ляшін, Онт.; Кредитова Спілка — Форт Віліям, Онт.; Українська громада в Келґарах, Альта	„	120,—
По $ 30,— : Братство к. Вояків 1-ої УД УНА, станиця в Форт Віліям, Онт.; Українська католицька громада при церкві св. Юрія в Сарнія, Онт.; д-р Тесля Іван — Оттава	„	90,—
Пластова Станиця — «Ялинка» — Оттава	„	28,—
По $ 25,— : Д-р Лазорко В. — Венкувер, Б. К.; Український Народний Дім — Брантфорд, Онт.	„	50,—
Весілля Софії Булан і Григорія Вуць — Порт Кальборн, Онт.	„	22,—
Товариська зустріч в інж. Ремези — Оттава	„	20,—
Шевченківський Комітет — Сарнія, Онт.	„	17,50
Зварич Петро — Веґревіл, Альта	„	15,—
Маковецький П. — Вонда, Саск.	„	10,—
Датки нижче $ 10,— і загальні збірки	„	72,—
Разом	$	2.143,60

ФРАНЦІЯ

НТШ — Сарсель

ФУНДАТОРИ

1. Косташ Степан, Абондан	фр. фр.	3.050,—
2. єп. Маланчук Володимир, Париж	„ „	2.400,—
3. інж. Кіт Олександер, Менонваль	„ „	1.207,—
4. Кузеля Ольга, Сарсель	„ „	513,89
5. проф. д-р Кубійович Володимир, Сарсель	„ „	490,86
6. інж. Маслов Микола, Париж	„ „	490,—
7. Українська громада в Реймсі	„ „	463,43

ЗБІРНА ФУНДАЦІЯ

інж. Мельникович Осип, Париж	„ „	300,—
По фр. фр. 150,— : д-р Мусянович І. А., Париж; Стасів І., Париж	„ „	300,—
По фр. фр. 100,— : Андрієвська Т., Сарсель; Івануса Михайло, Тіонвіль; Зарицька Євгенія, Париж; Українська Національна Єдність, Париж; Спас Микола, Розієр; Мирошниченко В., Мюльгавзен	„ „	600,—
Яблонська Софія, Париж	„ „	75,—
По фр. фр. 50,— : Кульчицька Людмила, Сарсель; інж. Сохальський, Вар-Шаран	„ „	100,—
Датки нижче $ 10,— і загальні збірки	„ „	193,20
Разом	фр. фр.	10.183,38

ІНШІ КРАЇНИ

В-во «Молоде Життя» — Мюнхен

ФУНДАТОРИ

1. архиєп. Бучко Іван, Рим, Італія	$	1.650,—
2. д-р Радейко Микола, Осло, Норвегія	„	250,—
3. д-р Фіґоль Атанас, Мюнхен, Німеччина	„	101,—

ЗБІРНА ФУНДАЦІЯ

Пластовий Курінь УПС «Карпатські Вовки», Буенос-Айрес, Арґентіна	„	85,—
Ніканор Абрамович, митрополит УАПЦ, Карлсруге, Німеччина	„	50,—
д-р Зощук Степан, Алеп, Сирія	„	35,—
Генеральний Вікаріят УКЦ, Мюнхен, Німеччина	„	30,—
д-р Заяць Маркіян, Мюнхен, Німеччина	„	26,—
о. Краєвський Володимир, Протоігумен, Рим, Італія	„	25,—
мґр Костюк Юліян, Відень, Австрія	„	20,—
Козак Володимир, сотн., Мюнхен, Німеччина	„	18,—
По $ 12,— : Керестіль Іван, Мюнхен, Німеччина; Рудко Михайло, Мюнхен, Німеччина	„	24,—
По $ 10,— : о. д-р Ваврик Михайло, Рим, Італія; о. д-р Великий Атанас, Рим, Італія; о. митрат Перрідон Яків, Ґертруденберґ, Голляндія	„	30,—
Датки нижче $ 10,— і загальні збірки	„	20,20
Разом	$	2.364,20

IV. СТАТИСТИЧНЕ ЗІСТАВЛЕННЯ ФУНДАЦІЙ ЕУ

Країна	Місто		
Австралія			$ 2 835
Бельгія			„ 941
Великобрітанія			„ 4 012
ЗДА —	1. Балтімор	$ 1 242	
	2. Боффало	„ 7 334	
	3. Вашінґтон	„ 476	
	4. Гартфорд	„ 2 640	
	5. Денвер	„ 490	
	6. Детройт	„ 5 438	
	7. Джерсі Сіті	„ 1 195	
	8. Клівленд	„ 4 078	
	9. Льорейн	„ 2 069	
	10. Міннеаполіс — Ст. Пол	„ 1 928	
	11. Ньюарк	„ 656	
	12. Нью-Гейвен	„ 806	
	13. Нью-Йорк	„ 14 076	
	14. Пассейк	„ 1 118	
	15. Рочестер	„ 1 414	
	16. Сиракузи	„ 1 045	
	17. Трентон	„ 858	
	18. Філядельфія	„ 6 223	
	19. Чікаґо	„ 12 202	
	20. Збірне	„ 2 060	
		$ 67 348	„ 67 348
Канада —	1. Віндзор	$ 2 174	
	2. Вінніпеґ	„ 5 399	
	3. Гамільтон	„ 1 612	
	4. Едмонтон	„ 8 784	
	5. Йорктон	„ 513	
	6. Монтреаль	„ 5 637	
	7. Ошава	„ 201	
	8. Саскатун	„ 3 228	
	9. Ст. Катерінс	„ 7 235	
	10. Судбурі	„ 556	
	11. Торонто	„ 28 881	
	12. Збірне	„ 2 144	
		$ 66 364	„ 66 364
Франція			„ 2 078
Інші країни			„ 2 364
Чужинці			„ 12 582
		Разом:	$ 158 524

V. ФУНДАТОРИ

КОМПЛЕКТУ ЕУ 2 ДЛЯ СВІТОВИХ БІБЛІОТЕК

Тільки дотепер українська спільнота континенту Австралії уфундувала 18 комплектів ЕУ 2 в півшкіряній оправі бібліотекам, що їх список був проголошений в ч. 1 «Вісті із Сарселю».

До кожного тому ЕУ 2 для цих бібліотек вклеєно на другій сторінці дедикацію такого змісту (українською і англійською мовами):

НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО ім. ШЕВЧЕНКА, засноване в 1873 році й змушене тепер продовжувати свою працю на еміґрації, має приємність надіслати до Вашої бібліотеки примірник виданої ним «Енциклопедії Українознавства», яка за нинішніх політичних умов не могла з'явитися на Україні.

Цей примірник уфундували

— Українська Спільнота в Австралії
і Наукове Товариство ім. Т. Шевченка —

маючи бажання, щоб твір найстарішої української наукової установи дав Вашим читачам образ сучасного й минулого однієї з найбільших країн Східньої Европи.

З глибокою пошаною
Наукове Товариство ім. Шевченка

The UKRAINIAN ŠEVČENKO SCIENTIFIC SOCIETY, founded in 1873 and continuing its activities in exile, has the honour to present to your Library a copy of the Ukrainian Encyclopaedia edited by the society. For political reasons, this Encyclopaedia could not appear in Ukraine proper.

This book is a gift of

— Ukrainian Community in Australia &
the Scientific Ševčenko Society in the Free World —

that desire to render your readers by means of this work published by the oldest Ukrainian Scientific Institution an image of the past and present life of one of the largest countries in East Europe.

Sincerely yours
Scientific Ševčenko Society

Організаторами цих фундацій на терені Австралії були В. Фокшан і Ч. Міщук.

Пояснення до розділу:

III ТЕРИТОРІЯЛЬНИЙ РОЗПОДІЛ ФУНДАЦІЙ

В списках, що їх містимо в цьому додатку, не завжди вдалося устійнити точне написання імен і назв жертводавців. Тому вони іноді подані неповно, зокрема часто скорочені імена осіб.

В засаді всі пожертви вміщено під назвою місцевости нашого представника, до рук якого вони були вплачені (на підставі його звіту). Якщо жертводавець мешкає деінде, місце його замешкання (оскільки було нам відоме) зазначено побіч його імени.

Подекуди запроваджено ще такі скорочення:

б. — бувший; кооп. (з обм. пор.) — кооператива (з обмеженою порукою); кред. — кредитовий, кредитівка; мґр — маґістер; млн — мільйон; с-ка — спілка; студ. — студентський; ф-ма — фірма.

ОбВУ	Об'єднання бувших Вояків Українців
ОДВУ	Організація Державного Відродження України
ООЧСУ	Організація Оборони Чотирьох Свобід України
ОУА	Об'єднання Українців в Америці «Самопоміч»
СВУ	Спілка Визволення України
СУА	Союз Українок Америки
СУБ	Союз Українців Брітанії
СУМ	Спілка Української Молоді
СУМА	Спілка Української Молоді Америки
УД УНА	Українська Дивізія Української Національної Армії
УККА	Український Конґресовий Комітет Америки
УНС	Український Народний Союз
УПС	Улад Пластунів Сеньйорів
УРС	Український Робітничий Союз
УСП	Улад Старших Пластунів

ПІСЛЯСЛОВО ДО ПРИХИЛЬНИКІВ ВИДАННЯ ЕУ

Завдяки жертовності української спільноти в діяспорі появилося сім томів «Енциклопедії Українознавства». Маємо надію, що при дальшій її допомозі нам вдасться закінчити це велике діло української діяспори — видати останні чотири томи ЕУ 2. В цій вірі Редакція ЕУ і Виділ НТШ у Сарселі вирішили за всяких умов продовжувати спільне діло.

Всі дальші пожертви на НТШ в Сарселі і на ЕУ будуть проголошені в останньому томі ЕУ 2 згідно з нашими засадами. Зрозуміле, що ті дотеперішні жертводавці, які внесуть додаткові пожертви, тим самим матимуть змогу перейти до вищої категорії фундатора або фундатора-мецената ЕУ.

В останньому томі буде також подане фінансове звідомлення щодо витрат із загальної суми всіх фундацій та остаточне замкнення рахунків, пов'язаних з веденням Акції-С.

Прохаємо ще раз всіх наших прихильників і наших дотеперішніх співробітників допомагати нам і надалі, до успішного закінчення ЕУ 2.

Сарсель, жовтень 1965

Виділ
Наукового Товариства ім. Шевченка
в Сарселі
і
Редакція
Енциклопедії Українознавства